

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА
GLOBALIZATION AND SOVEREIGNTY DECLINE
ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Меѓународни тематски зборник

GLOBALIZATION AND SOVEREIGNTY DECLINE

Thematic Collection of Papers of International Significance

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Международный тематический сборник

Косовска Митровица
2013.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Издавачи

Српско социолошко друштво, Београд

Институт за упоредно право, Београд

Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица

За издаваче

Доц. др Драган Тодоровић, председник

Др Јован Ђирић, научни саветник, директор

Проф. др Бранко Јовановић, декан

Извршни издавач

Филозофски факултет Универзитета у Приштини, Косовска Митровица

Главни и одговорни уредник издавачке делатности извршног издавача

Проф. др Бранко Јовановић

Уредили и приредили

Проф. др Владимир Вулетић

Др Јован Ђирић, научни саветник

Проф. др Урош Шуваковић

Рецензенти

Kjell Magnusson, PhD, Associate Professor, Upsala University,
The Hugo Valentin Centre, Sweden

Michele Papa, PhD, full professor, University of Florence, Italy,
visiting professor of Columbia Law School, USA

проф. др Слободан Антонић, редовни професор Филозофског факултета
Универзитета у Београду, Србија

Лектор и коректор

Мирослава Ружић Зечевић, Миленко Срећковић

Техничка припрема

Жељко Тодоровић, Бобан Станојевић

Штампа

Graficolor, Краљево

Тираж 300 примерака

ISBN 978-86-6349-018-5

Овај зборник резултата је рада на пројекту ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

САДРЖАЈ

Зоран Аврамовић	
Где су границе глобализације културе?	3
Петар Анђелковић	
Лоши ђаци учитељице историје „југофанатизам, еврофанатизам и десуверенизација Србије“	17
Стефан Анчев	
Стварање марионетских држава на Балкану на крају XX и почетку XXI века	39
Марко Атлагић, Миленко Мацура	
Утицај глобализације на пословну филозофију модерне националне државе – економски аспекти	53
Иван Башчаревић	
Српска интелигенција у социјализму и национални интерес – устав из 1974. године и његов утицај на десуверенизацију Србије.....	73
Vihren Bouzov	
The Development of Global Society – Cosmopolitanism or Republicanism	91
Борис Братина	
Глобализација и идентитет	97
Иван Булатовић, Драгиша Симић, Душан Марковић	
Социјалне последице глобалних неједнакости	109
Ненад Васић	
Глобализација у култури и уметности.....	117
Rafael Vázquez-García, Aleksandra Sojka	
Defining European Identity in Post-Socialist Europe A Comparative Analysis in a Globalized World.....	143
Милица Весковић	
Однос грађана Србије према појму нације у доба транзиције и глобализације	171
Зоран Видојевић	
Глобализација, десуверенизација и ресуверенизација	191
Вера Вратуша	
Глобализација или реколонизација?.....	215
Драгомир Вуковић	
Глобализација као нови облик идеологизације нације.....	239
Владимир Вулетић	
Глобализација и десуверенизација	251

Петре Георгиевски

Глобализација и десуверенизација – проучавање
случаја Републике Македоније..... 267

Владимир Глаголев

Логика десуверенизацији как принцип глобализацији..... 281

Јелена Гускова

Чување традиционалних вредности као могући
одговор глобалним изазовима човечанству 297

Милош Дамјановић

Судбина јеврејске заједнице на Косову и Метохији
у току рата 1998–1999. и послератном периоду..... 311

Горан Ђорђевић, Страхиња Давидов

Глобализација и кривично-правни систем Републике Србије
– један прилог о дерогацији суверенитета..... 339

Далибор Елезовић

Глобализација – феномен раног модерног доба 353

Džafer Sahib, Wasen Hasen

Arapsko proleće: od Dejtonskog sporazuma do rušenja Čabe 367

Зоран Јевтовић, Зоран Арацки

Глобални медији и формирање јавног мњења 383

Сретен Јелић, Живко Сурчулија

Ефекти глобализације посебно на земље у развоју 403

Катарина Јовичић

Утицај глобализације на унификацију трговинског права..... 417

Irina Kovačević

Globalizacija i ekonomska i politička desuverenizacija..... 433

Врасо Ковачевић

Neoliberalizam i erozija suverenosti..... 449

Бранислава Краговић

Глобализација и размена научних сазнања
у друштвено-хуманистичким наукама 465

Светлана Лазовић

Нови светски поредак и идеја десуверенизације 479

Виталиј Лукашук

Украина в глобализујущемся мире: вызовы интеграции 491

Оксана Лукашук

Глобализација как фактор трансформацији высшего образования..... 507

Михајло Манић, Катарина Милошевић

Средства масовног комуницирања у ери индустријализације
и транснационализације глобалног друштва 521

Данило Ж. Марковић Цивилизацијски аспект повезаности глобализације, десуверенизације и деидентификације у процесима глобализације.....	545
Dushka Matevska, Zoran Matevski National and Religious Identity in Republic of Macedonia in the Global Age.....	561
Milica Matijević Anti-discrimination Legislation, IDPS and International Standards for the Protection against Discrimination in the Post-conflict Kosovo.....	577
Slobodan Miladinović Globalno siromaštvo kao razvojni i modernizacijski paradoks.....	595
Снежана Миливојевић Глобалне неједнакости и поларизација света као последице глобализације.....	615
Љубинко Милосављевић Покушај превредновања свих вредности из духа глобализације.....	631
Биљана Милошевић-Шошо, Бисерка Кошарац Глобализација и десуверенизација: примјер Босне и Херцеговине/Републике Српске.....	645
Божо Милошевић, Рајко Куљић Глобализацијски изазови и организацијски одговори.....	655
Весна Минић Глобализација и опште образовање на северу Косова.....	667
Љубиша Митровић Импликације процеса глобализације на детериторијализацију државног суверенитета и метаморфозу културног идентитета.....	683
Јасна Парлић-Божовић Интеркултурално схватање школе као неминовност глобализационе адаптације.....	701
Радмило Пекић, Глигор Самарџић Значај средњовјековних споменика културне баштине на Косову и Метохији под заштитом УНЕСКА.....	723
Јасмина Петровић Глобализација и глобалне неједнакости: теоријски и методолошки изазов за социологију.....	737
Снежана Попић Двострукоост глобализације и подељеност света.....	765
Бранкица Поповић Традиција – чувар културног идентитета Срба на Косовском Поморављу у савременим условима глобализације.....	777
Dragan Prlja Virtuelni prostor, suverenitet, teritorija i моћ.....	795

Митра Релић

Стандардизација, локализација, асимилација
– рефлекси савремене глобализације 809

Miodrag Savović, Danilo Savović

Regionalizam kao novi oblik decentralizacije
ili kao dekonstrukcija nacionalne države 821

Глигор Самарцић, Радмило Пекић

Значај античких споменика у саставу културне баштине
Косова и Метохије за глобалну културну баштину
под заштитом УНЕСКА 837

Маргарита Силантьева

«Постсуверенизација» в Евразии: основные тенденции и аспекты
формирования новых принципов «философии границы»..... 853

Радош Смиљковић

Хашки трибунал у функцији међународног правног притиска на Србију 875

Милена Станојевић

Изазови глобализације културе: културни идентитет и глобализација 897

Снежана Стојшин

Глобализација и демографски трендови у Републици Србији 919

Irina Trotsuk

Patriotic and Geopolitical Components of Youth Outlook in Russia..... 933

Јован Ђирић

Право и глобализација 949

Ана Човић

Изазови у области заштите права деце и усвојења на Косову и Метохији..... 977

Владимир Чоловић

Примена уредби ЕУ на земље нечланице – треће државе 993

Marija Drakulovska Chukalevska, Anica Dragović

Globalization Challenges: Socio-economic and
Cultural Changes within Modern Macedonian Society..... 1015

Срђан Шљукић, Марица Н. Шљукић

Глобализација, десуверенизација и мит о изабраности 1029

Урош Шуваковић

Глобализација, 'нови светски поредак' и последице
транзиције на западном Балкану 1047

Милојица Шутовић

Мит о суверености или парадокс подељеног и плуралног суверенитета 1059

ПРЕДГОВОР

У овом међународном тематском зборнику прикупљени су оригинални научни радови 80 истраживача из девет држава са циљем да се подстакне расправа о једној изузетно значајној теоријској и практичној теми – односу процеса глобализације и десуверенизације националних држава.

Теме које се разматрају покривају читав низ аспеката и димензија ова два симултано дејствујућа процеса: проблем унутрашњег и спољњег суверенитета држава у савременом свету, питање преображаја и угрожености националних култура и идентитета, методолошка питања научног изучавања глобализације и уопште научних истраживања у глобализирајућем свету.

Резултати истраживања до којих су различити аутори дошли показују да глобализација коју су усмеравале снаге глобализма води деструкцији обе врсте суверенитета. С једне стране, неоимперијална експанзија мегакапитала тежи сламању спољњег суверенитета држава у циљу ширења простора за остваривање суперпрофита транснационалних компанија и контролу природних ресурса (за које се и воде агресивни ратови у читавој првој деценији овог века) и, с друге стране, нападнут је унутрашњи, народни суверенитет деструкцијом институција демократије и превратом друштвених класа (од радних ка власничким групама компрадорске и лумпен-буржоазије). Када затаји новац као средство ширења новог светског поретка, на сцену ступа НАТО са својим убојитим оружјем, као инструмент спољње политике САД и снага крупног капитала. Најбољи пример за то је агресија НАТО на Југославију и покушај отимања Косова и Метохије из састава Србије.

Неолиберална стратегија развоја и глобалистички модели организације друштава воде ка блокади демократских процеса, деструкцији социјално-економских и културних права људи, стварању прекаријата као новог друштвеног слоја значајног у глобалним размерама, доводећи необуржоазију на власт и ширећи простор за неконтролисану експлоатацију у планетарним размерама и стварање центара отуђене политичке моћи. За ово друго најбољи пример је организација Европске уније, која у већој мери почива на техно-бирокупатском него на демократском принципу. Партиципативна демократија бива замењена отуђеном и менаџерском организацијом власти. Снаге глобализма у савремености инструментализују људска права у сврху промоције глобализма, који представља идеологију „новог светског поретка”.

У радовима се не трага само за узроцима и последицама оваквог стања у односима процеса глобализације и десуверенизације, већ покушава да се

укаже и на потребу истраживања алтернативних стратегија, путева и метода изласка из оваквог стања, јасно подвлачећи разлику између глобализације, као објективно историјског процеса и глобализма као идеологије „новог светског поретка” и његових актера. У том контексту се пледира и за изградњу целовите алтернативне стратегије засноване на разумевању да је превладавање савремене светске кризе могуће само на хуманистичким и интернационалним основама, уз уважавање свих специфичности националних култура и локалних идентитета. У том смислу је неопходно наставити продубљенија научна истраживања. Овај зборник, поред осталог, има и друштвени смисао да подстакне оваква истраживања.

Приређивачи и уредници изражавају велику захвалност свим ауторима који су приложили своје радове.

Др Владимир Вулегић
Др Јован Ђирић
Др Урош Шуваковић

ЗОРАН М. АВРАМОВИЋ¹

Институт за педагошка истраживања
Београд (Србија)

ГДЕ СУ ГРАНИЦЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРЕ?

САЖЕТАК. У раду се разматрају противречности глобализације у области културног подсистема друштва. Разликују се глобализација као друштвени процес савременог света и глобализам као идеолошки програм. Основна тврдња коју аутор доказује у свом раду је да глобализам у култури означава ширење система евро-америчких вредности, слике света на друге националне културе. У том процесу на удару су пре свега мале културе.

Аутор анализира могућности националне културе да постави границе ширењу глобалистичких идеја и културне праксе. Та граница се појављује у облику традиције и образовног система. Као пример овог напора наводи се културолошко биће српске нације.

Кључне речи: глобализација и глобализам, националне културе, српска култура.

Појам глобализма означава: (1) стварање новог типа глобалног друштва („постиндустријско, информатичко друштво“), (2) стварање светске заједнице, при чему се имају у виду планетарни простор и уједначавање свих вредности и делатности, (3) стварање једног светског система. Другим речима, идеја глобализма је напор да се конституише једна наднационална творевина са јединственим простором која укида историјски изграђене институције, вредности, схватања. Највеће присталице глобализма су најразвијеније државе савременог света у Западној Европи и Америци. Зашто? Пре свега, у питању је ширење економских интереса преко националних граница. Капитал унутар националних граница економски најмоћнијих

---

¹ zavramovic@rcub.bg.ac.rs

држава света тежи новим интеграцијама и тржиштима. Стварају се мултинационалне корпорације (данас их у свету има око 10.000) које сламају границе националних економија. Оне убрзано освајају друштва са јефтиним сировинама и јефтином радном снагом и притом руше све облике заштите националних привреда. Нација и држава у економском значењу нападнути су из три правца – мултинационалне корпорације, регионалне економске интеграције (ЕУ, НАФТА, УМА) и међународне финансијске, монетарне, трговинске и царинске институције (Међународни монетарни фонд, Светска банка). Основни циљ глобалне економије је либерализација светског тржишта, а то значи да ће богатији постати још богатији а сиромашни ће у потпуности зависити од светских економских и политичких центара моћи.

Објективни процеси глобализације добро су дошли оним државама у свету чији идеолози и политичари заступају концепт десуверенизације, као формулу за успостављање нових односа политичке моћи у свету. Ограничавање суверенитета или његовог потпуног предавања у руке моћним државама је саставни део америчке и западноевропске елите у разумевању глобализације. На челу овог покрета ка стварању новог концепта суверенитета налазе се политичари и идеолози Америке. Њихов говор се концентрише у слогану „Америка има водећу улогу у савременом свету”. Тај политички процес се именује као десуверенизација, што значи или подређивање суверенитета малих држава америчкој хегемонији или суштинска контрола политичког живота „вазалних” држава. О садржају овог појма најбоље говоре протагонисти наднационалне државе какве су регионални државни савези (пример ЕУ). У таквим политичким интеграцијама одлуке се премештају из законодавно националних тела у руке влада које опет више усклађују одлуке са другим владама него са сопственим парламентом.

Глобализам као идеологија светског друштва или уједињеног човечанства у стварности растаче вишенационалне државе и повећава зависност од најразвијених друштава и међународних институција које су под утицајем УН, ММФ, Светске банке. Процеси регионализације треба да ослабе суверенитет државе и то је додатни напад на суверенитет. Деполитизација је други појам за означавање начина на који постиндустријски Запад спроводи своју политичку хегемонију над свим културама на планети земљи, над целокупним животом на земљи (Ранковић 2009, Вулетић 2003).

Будући токови глобализације нису извесни. Увећавају се изазови савременог друштва, као што су – еколошки изазов, атомско наоружање и могућности самоуништења, сукоби регионалних сила, провале деструкције, стварање орвеловског света (Печујлић 2005).

Присталице визије „светске међузависности и глобализације”, из чињенице да свет постаје све више повезан („глобална арена”), извлаче позитивне вредности и стандарде. Они избегавају проблематизацију процеса глобализације – унутрашње противречности и негативне последице. Први проблем је претакање глобализације у американизацију. Америчка цивилизација све више диктира садржај и правац глобализације и отворено је питање каква је будућност оних култура у којима постоји јака приврженост националним традицијама. Из ове тенденције следи стари проблем напетости између глобалног и локалног. Увек је ово питање било на дневном реду, али ниједно време није нашло формулу за трајан одговор. То је извор разних дискусија о идентитету, припадности, искорењивању, „грађанину света” итд.

Видљив је учинак глобализма у економским односима савремених друштава, нешто мање, али итекако снажан утицај је остварен и у новом хијерархијском устројству политичких односа у „међународној заједници”. Остало је још оно што подразумевамо под културним делом друштва. Да ли и ту треба очекивати продор идеологије и праксе глобализма или ће се можда на тој граници зауставити?

Одговори су опречни. Једни мислиоци сматрају да ова идеологија нема препрека на свом путу у модерно или постмодерно друштво, па према томе ни подухвату преображаја затечених националних култура. Други мислиоци верују да ће националне културе одолети навали глобалистичке културе и да неће поклекнути пред тим светским изазовом. Да размотримо вредност темеља на којима се заснива ово предвиђање.

ПРВИ ДЕО: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ – ШИРЕЊЕ

Они који верују да долази време глобализоване културе, позивају се на један аргумент детерминистичког типа. Светско друштво се креће у правцу нужног повезивања делатности, производње, трговине, и та врста интеграције важи за све делове култура. Организационо-технички и нормативни поредак човечанства представљају основне услове будућег опстанка светског друштва. Нико озбиљан неће данас оспоравати чињеницу да у области медицине, екологије, авио-саобраћаја, електронске комуникације итд. треба да важе међународни стандарди. Може се прихватити и аргумент слободног светског тржишта иако оно не може бити слободно због огромних наслеђених разлика међу нацијама и државама. Такође, истицање демократског поретка и идеологије људских права као услова глобалног одржања није баш уверљиво. Да прихватимо, условно, и тај аргумент глобализма. Али из пове-

зивања привредних, тржишних и политичких институција и вредности не следи да је то неопходно учинити и са националном културом. Међународна регулација авијације није исто што и национална књижевност, религија, уметност, начин живота. Међународне организације постоје тек један век а националне традиције десетинама векова.

На ове приговоре присталице глобалне културе не осврћу се превише. Они све то знају, али настављају са својим хтењем и својим плановима. На Међународној конференцији о људским вредностима која је одржана у Индији (17–19. фебруар 2006) наглашене су глобалне вредности – мир и хармонија, образовање, будућност, љубав, саосећање, пријатељство. Посебно су истакнуте оне које сматрају да образовањем младима треба усадити осећај солидарности према целом свету; да је вредност образовања изнад традиција а будућност света ограничена прошлошћу.

Борба за глобалну културу више замагљује ову тежњу него што је утемељује. Из нужног повезивања неких елемената друштвеног, економског и политичког живота они механички изводе закључак да и национална култура треба да следи такав детерминизам. Други приговор овој нади открива се у њеном лаком прелажењу преко основног појма. Шта би била култура човечанства осим овога што постоји вековима – укрштање универзалних и традицијских вредности у делима националне културе. Овде бисмо могли да се позовемо на једну тврдњу Николаја Данилевског. „Човечанство не представља нешто стварно конституисано, нешто што свесно иде ка неком одређеном циљу, већ је само апстракција појма о правима посебног човека проширена на све њему сличне. Шта је интерес човечанства? Ко га зна, осим Бога јединога, коме, дакле, једино и припада право руковођења у остваривању тог интереса” (Данилевски 1994, 38).

Шта је (претпостављени) циљ глобалне културе? Мора се разликовати њен дугорочни и краткорочни циљ. Када је реч о овом другом, онда се мора подвући јачање забавно-спортског дела културе. То је онај део културе који Питирим Сорокин именује као чулна култура која се састоји из три варијетета од којих су значајна два: А) *пасивни* – паразитски експлоатише и користи спољну стварност („Уживај у данашњем дану”, „Живот јер кратак”), Б) *цинични* – користи свет стављањем и скидањем маски (лицемери, сналажљиви, послушни).

Талас забаве, игре, спорта, уопште духовно празног живота уз материјалну похлепу је оно кључно обележје савременог друштва и културе. Мед дана, сласт свакодневице постала је суштинска, а оно што је духовни напор, идејни рад је гурнуто на маргину, постало је нешто непотребно. Ериксен је тачно приметио да „савремена култура страшно хита, а нигде не стигне” (*Тиранија*

шренушка, 2003). Ова преовлађујућа забавна култура већ се именује као „ко-каколизација”, „мекдоналдизација” стила живота.

У књизи *Побуна елиџа и издаја демократије* (1996), Кристофер Лаш разматра појаву глобалне и неодговорне елите. Оне нуде „пријатну слику глобалног базара” на коме су не-глобалне, националне културе сведене на „егзотичне кухиње, егзотично облачење, егзотичну музику, егзотичне племенске обичаје који се могу кушати насумице, без сувишне запитаности и одговорности” (1996, 11). Нова елита није на страни сопственог друштва, већ глобалних економских и политичких сила. „Нове елите су код куће само у транзиту, на путу за неку конференцију на високом нивоу, на грандиозно отварање новог представништва, на интернационални филмски фестивал или у неоткривено летовалиште. Њихов поглед на свет је у суштини туристички” (1996, 11).

Нова глобалистичка елита иде искључиво за својим задовољствима, адолесцентски је заокупљена само својим проблемима. Она је дете једне нове, материјално богате цивилизације, и као свако дете богатог скоројевића оно је размажено, обесно и бестидно. Уз све то иде и њена својеврсна „ароганција моћи” – уверење да је та нова елита апсолутни носилац највиших знања и вредности, и да јој као таквој припадају све материјалне и статусне повластице глобалног система. Припадника нове елите лако ћете препознати по томе што ће вам рећи да он прецима, отаџбини нити било коме другоме не дугује ама баш ништа. Лаш то назива „побуном елита” против одговорности према било коме – сопственом друштву, националној држави, националној култури.

Верујући у своју вечну младост, она, међутим, пропушта да види демографску катастрофу у коју гура своје друштво. Јер, „уживање без одговорности” није само главна животна лозинка елите. Да је тако, друштво би се обнављало захваљујући плодности и родитељству нижих класа. Међутим, елита је паролем „максимум уживања, минимум одговорности” заразила и целокупно домаће становништво.

Дугорочно гледано, глобална култура је усмерена на промену темељних одредница малих култура. У томе јој помажу американизоване, социјалне вредности као што су слободно тржиште, инструментални ум, индивидуализам. Њен је циљ да промени однос локално-глобално и да све утопи у глобално. Али, кључни „задатак” нове, глобализоване културе открива се у промени темељних значења националних симбола. Култура је скуп симбола чија су значења устаљена за одређену заједницу. Она је колективно памћење. Процес симболизације, који је претпоставка рађања културе, одвија се путем стабилизације значења најпре говорним а потом и писаним језиком.

„Људска заједница почиње да има културу тек онда када се одређена сума знакова за све чланове заједнице састоји само од елемената који су за све њене чланове повезани са *идентичним значењем*” (Bauman 1997, 76). Овде смо код угаоног камена нашег разумевања глобализоване културе. Њен план је да управо ова стабилизована идентична значења раствори, разлије и да тако чланови једне културе, по правилу мале, изгубе међусобну везу. Пример Србије је најбољи за потврду ове намере. Прећутно или изричито се намеће напуштање или ревидирање традиције, одузима се Косово и Метохија, врши се англизација језика, американизација забавне културе.

Продор глобалне културе огледа се и у другим областима друштвеног живота – у *економији, култури, забави, спорту*. Интензивирани су америчко-српске конференције о пословним могућностима у Србији. Често амерички бизнисмени долазе у Србију, а амерички новац стиже и преко међународних финансијских организација.

Енглески језик се масовно учи од првог разреда. Да ли је то добро за националну културу? На удару су писмо, синтакса, књижевност. Са лингвистичког становишта уочавамо: 1) коришћење туђица не престаје од турских времена. Неке стране речи су у свакодневной употреби; 2) све је већи притисак енглеског језика; 3) српски језик носи у себи двострукост у писму (ћирилица – латиница), у азбуци – абецеди, у изговору (екавски и ијекавски); 4) губи се акценатски систем у српском језику. Акценат је на првом слогу, али услед убрзања говора долази до тзв. гужвања гласова.

Рефлекс глобализоване културе показује се и у инструментализацији политичке силе. НАТО бомбардовање Србије омогућило је албанизацију српске културне баштине на Косову и Метохији. УНЕСКО, међународна организација која треба да брине о заштити културног блага које је створено током историје, намерава да српске манастире на Косову и Метохији, преименује и додели „косовској баштини”. Дакле, оно што су српски владари и неимари подизали у 12. и 13. веку и што је кроз векове било српско и само српско, међународни чиновници су намерни да одузму и доделе „косовској баштини”. А Србима преостаје да забораве на минуле векове.

На какав начин глобализацијски заборав улази у културу Србије најупечатљивије показују филмови на српским телевизијама. Статистичка анализа би показала да скоро деведесет одсто филмова долази из Америке. Овome се могу додати и неки други шоу-програми или серије из бизниса и науке. Јован Радуловић, управник Библиотеке града Београда, најавио је отварање Америчког кутка у некадашњем Читалишту у Змај Јовиној. Кутак ће комплетно опремити Американци, библиотека ће дати своје особље а читаоци

ће имати прилике да позајмљују не само књиге, него и компакт дискове и разноврсну литературу (*Полиџика*, 7. 11. 2002).

Подручје забаве обogaћено је учењем плеса уз америчке инструкторе. Гости из Америке уче младе Београђане плесу и кореографији уз блуз, цез, ритам импровизацију („Радионица савремене игре”, *Полиџика*, 7. 11. 2002).

Спорт је област у којој су размене најучесталије. Све је више преноса европске лиге а када је реч о америчком спорту који је најгледанији у Србији, наравно реч је о кошарци. Објављују се распореди америчке лиге а поменута станица Б-92 редовно преноси само америчке кошаркашке утакмице.

Глобализам је ослобађање личности од колективних вредности као што су нација, држава, независност и право на слободне одлуке. Он покушава да дестабилизује вековима грађене културе и успостави нова значења. Још је средином 19. века руски мислилац Николај Данилевски уочио проблем односа између великих и малих култура. „Пренети цивилизацију неком народу очевидно значи приморати тај народ да усвоји све културне елементе (религиозне, обичајне, социјалне, политичке, научне, уметничке) до те мере да буде потпуно прожет њима, да би могао да делује у духу онога који му је то предао, тако да би макар делимично био на његовом нивоу, да би био његов супарник и истовремено, настављач правца” (Данилевски 1996, 199).

У наше време овај однос се појачао помоћу нових техничко-технолошких средстава.

ДРУГИ ДЕО: ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ – МОГУЋИ ОТПОРИ

Какви су аргументи оних који оспоравају могућност настанка глобализоване културе? Без директног довођења у везу глобализма и културе могу се искористити аргументи великих мислилаца културе који доказују неуништивост националних култура.

Биће културе. Глобалистичка идеја културе би лако остварила свој циљ када би се применило само њено схватање онога што се подразумева под суштином културе. По том схватању култура је директно условљена економским и тржишним условима. Неки овоме додају и политичку демократију. Али далеко од тога да је то суштина културе. Њен извор и уток је у духу, у вредностима од којих је најважнија религија. То је заједнички став свих великих проучавалаца културе (Вебер, Диркем, Шпенглер, Тојнби). Култура се најдиректније доводи у везу са религијом. „Култура је увек равнозначна са религиозном обликовном снагом” (Шпенглер 1989, 62–4). На другом месту је говор (језик). Поновимо питање Леслија Вајта: „Уклоните говор из кул-

туре и шта ће постати? Без артикулисаног говора ми не бисмо уопште имали људску друштвену организацију” (Вајт Л. 1970, 87).

Култура је, по мишљењу Питирима Сорокина, интегрисан систем који се остварује значењима одређених вредности. Вредности су темељ културе а оне се појављују у виду вере, норми, схватања, разума. Он разликује три типа културе: идеациони (замишљајући), чулни, мешовити.

Живот је саткан од осећања и мишљења (разума) а култура само ствара облике кроз које се изражавају, пре свега, осећања. Шпенглер сматра да се наша осећања и наша разумевања стално покоравају осећањима. Нешто се осећа, а да се притом и не зна. Култура је душевност, биће то лајтмотив Шпенглерове теоријске мисли, која доспева до израза у симболичким облицима. Оно што разликује његово становиште од других мислилаца је у томе што су облици културе религија, као и држава, уметност, као социјални стаљежи и нација, магија као привреда, наука и филозофија, као и политика.

Појединачна култура има своју историју, стил, слику, непосредно сагледавање, осећање, доживљавање, унутрашњи живот. Другим речима, свака култура одговара на вечна питања супротности постајања и посталог, доживљеног и сазнатог, истине и чињеница, облика и закона, слике и појма.

Историјско и културно наслеђе. Историја је противречан процес. У историји се догађа ослобођење, али и „бекство од слободе”, просвећеност али и помрачење ума. Али историја не би постојала када не бисмо у њој разликовали оно што је пролазно и оно што је трајно. А то трајно је културна баштина. „У суштини светска мапа друштва ове врсте остала је константа још од настанка нашег Западног друштва. У борби за егзистенцију Запад је сатерао своје савременике до зида и заплео их у мреже своје економске и политичке надмоћи, али још увек није успео да их лиши њихових особених култура. И поред великог притиска коме су изложени, они су још увек сачували своју душу” (Тојнби 2002, 247–248).

Ова Тојнбијева реченица на дубок и потпун начин осветљава историјски корен сваке националне културе. За сваку глобалистичку замисао то је готово нерешив задатак: Како исправити или преобразити оно што је вековима обликовано?

Динамика људских потреба. Наступање глобализма мора да се суочи и са питањем промена неких људских потреба које су се развиле у оквиру националних култура. Свака култура је, по истраживањима Малиновског, један систем одговора на потребе човека и заједнице. Глобалистичка култура настоји да карактер тих потреба промени. Узмимо само листу егзистенцијалних потреба по Ериху Фрому: комуникација, трансценденција, укорененост, самоидентификација, духовна оријентација.

У комуникацијама добијамо хладноћу, формализам, бирократизам. Електронска комуникација је допринела јачању анонимности и усамљивању. Глобалну комуникацију у односима моћи карактерише једносмерност.

Трансценденција је потреба која се остварује путем стваралачког превазилажења али и разорне деструкције. Глобалистичка култура одређује само један циљ – тржиште, демократију и људска права. Нема више духовних трансценденција.

Социјална и духовна укорененост се искорењује да би се изградио слободно плутајући појединац.

Уместо (националне) самоидентификације добијамо идентификацију са иностранством. Треба само погледати навалу културних узора из иностранства. За мале културе наступа велика борба за идентитет.

Духовна оријентација слаби новом религијом чулне културе. Хедонистичка култура избија на прво место. Европске нације окупљене у 320 милиона потрошача прихватају одрицање од националног суверенитета зарад пораста животног стандарда – збир интереса лишен духа. „То је скуп пасивних поданика који у свету представља тријумф материјалне потрошње” (Жан Мари Доменак 1991).

Потребе глобалистичке културе су материјално-потрошачке, хедонистичке, информатичке (информација није знање). То је комуникација преузимања модела из англоамеричких култура, то је гашење потребе за превазилажењем, социјално и културно искорењивање, идентификација са англо-америчким иностранством, материјална оријентација. Овој култури је потребан свет потрошача у великој робној кући.

Образовање – неформално и формално. Образовне установе су најзначајнији ресурс сваког друштва. Али тај ресурс није дат у души као што су дати други облици културе већ се организује у складу са државним и општедруштвеним циљевима. У том смислу образовне установе су шанса а не извесност. Оне могу да буду инструмент глобализма колико и национализма. Појам васпитања концентрише се око идеје методског, планског утицаја на свест и осећања младог људског бића. Другим речима, васпитни поступак омогућава стварање и развијање одређених интелектуалних, моралних, социјалних и емоционалних особина личности.

Друштво поседује васпитни систем који историјски обликују религија, култура, политички систем, наука, привреда. Свака генерација једног народа усађује неке идеје, осећања и понашања своме потомству. Национални дух се састоји од идеје о човеку, о правди и дужности, о друштву и појединцу, о прогресу, науци, уметности. Овакав систем образовања и васпитања у Ре-

публици Србији може да буде у функцији глобалистичког и националног образовања. Али данас је очигледан притисак глобализма.

Образовни систем малих култура такође је предмет интересовања глобалиста. Они се труде да основне елементе образовања подреде свом концепту „образовања за 21. век”. Жели се промена *наставној* програма (циљеви, обим и садржај наставног предмета, знање и навике које ученик усваја, као и наставне методе), *уџбеника* (писање, теме, садржај). Ради се на професионалном усавршавању *наставника* (организују се семинари за наставнике), нов приступ *настави* (усавршавање), нова улога *ученика* (организација путовања и студирања у иностранству).

Уз ова обележја глобализације образовања иду и пратеће активности, као што су семинари за све учеснике образовања, преузимање искустава развијених држава, укључивање иностраних експерата у националне образовне институције, давање донација итд.

Отпори глобалистичком надирању на мале културе налазе се у природи посла којим се баве образовне установе. Најпре, образовање преноси културу и традицију на младе генерације. Без обзира на притиске из иностранства, национални културни садржаји не могу се истиснути већ само сузити.

Даље, образовање припрема младе генерације за преузимање професионалних и друштвених улога. Те улоге су у постојећем друштву а не у неком далеком. Свако образовање преноси вредности на своје учеснике и васпитава младе у духу тих вредности. Оне су производ дугог друштвеног развоја и не могу се елиминисати било каквом одлуком.

Коначно, сваки систем образовања развија и индивидуалне могућности сваког ученика или студента. Он мора прво да обрати пажњу на себе па тек онда на друге.

Највеће разлике међу европским нацијама су у земљорадњи и школству. „Просто је невероватна разноликост програма, педагошких метода и реда наставе у школским системима чланица ЕЕЗ. То је прави калеидоскоп. Немојмо покушавати да наместо ове разноликости понудимо неко наметнуто уједначавање, већ почнимо тиме што ћемо на једном месту сабрати различита искуства” (Жан Мари Доменак 1991).

Т. С. Елиот – *нема униформне културе*. Да ли се култура може контролисати? Да ли је могуће на њу смишљено утицати? Ово питање је поставио велики песник Т. С. Елиот. Верујемо да је култура живи, немиран дух. У њој се стално дешава нешто ново. Нешто непредвиђено. „Разумети културу значи разумети људе” (40). А људи су ипак производ властитог генетског материјала, дакле природе и социокултурног окружења. „Униформна култура,” тврди Елиот, „не би била култура”. Разлике су природне и неопходне. „Човеку је

потребан противник” (62). Понекад искључивост може да буде услов опстанка. У условима притиска и експанзије материјалистичко-хедонистичке културе и ксенофобија може имати позитивну функцију.

КАКО СЕ ОДБРАНИТИ ОД ГЛОБАЛИСТИЧКЕ КУЛТУРЕ? (ПРИМЕР СРПСКЕ КУЛТУРЕ)

Темпо ширења глобализма, грађанског друштва, тржишне привреде, демократије, захвата и Републику Србију. Нормативни чиниоци интеграције се усклађују са захтевима европске (глобалистичке) идеје интеграције, а физичка сила као традиционални фактор се потискује. У таквим новоствореним условима српско друштво суочава се с неколико питања: Да ли да се потпуно препусти новим интегративним обрасцима? Ако се одлучи за непристајање, какве су друштвене, политичке и културне перспективе? Постоји ли трећи пут: на изазове глобализацијске интегративне матрице одговорити одбраном властитих културних капацитета?

Темељни ослонац унутарсрпских отпора глобализму налази се у култури и образовању. И то пре свега у елементима језика и православне вере.

Снагу културе као интегративног чиниоца, не само српског друштва, нећемо открити уколико нашу истраживачку пажњу задржимо на институцијама и стваралачким личностима. Разуме се, без личности и установа не би било културе. Али, исто тако можемо тврдити да културе нема без особене душе нације у оквиру које настају њена дела.

Током дуге историје, српска култура обликовала се око православне религије, књижевности и разноликих митолошких система. Верско-књижевни карактер српске културе, а не политика и држава, био је онај основни интегративни фактор све до почетка 19. века (Аврамовић 2003).

Српска култура је у знаку ова два кључна симбола културе. Православна вера је од Светог Саве темељни ослонац српске културе. Она се понекад изједначава са светосављем. Душа српског човека се, написао би Шпенглер, изразила кроз хришћанско православље.

Други темељни стуб чине српски језик и књижевност. У језику се појављује свака култура. Језик и речи су само један од носилаца значења. Књижевни текст увек обликује неко значење (смислено или апсурдно) а некњижевни текстови првенствено се баве значењима објекта који испитују.

Вуково утемељење српске културе у језику остаће и даље окосница и непомућени извор духовног стварања и културног опредељења српског народа у 19. и 20. веку. Са његовом реформом српског језика неодвојиво иду записивање народне поезије – прича, приповедака, целокупног приповедног и пе-

сничког предања, затим опис свих обичаја народног живота и историја обнављања модерне националне свести (Аврамовић 2009).

Српска култура је изразито народносна и самоникла, без великог угледања на стране културне моделе. То је култура у којој се о осећањима живота, обичајима и историји прича и пева. Та традиција обухвата преплитање јуначко-херојског и романтичарског погледа на свет. Српска култура није материјалног усмерења већ изразито духовно-душевна. То схватање је остало до наших дана.

ЗАКЉУЧАК

Глобализам афирмише културу материјализма и „тоталитарног индивидуализма”. Чулна култура је природни израз друштва које је оријентисано на профит. Грамзивост, похлепа и журба су одлике капиталистичког начина стицања. Какав је то човек који се помаља на таласу глобализације? Он заборава на свој духовно-национални идентитет и препушта се материјалистичким уживањима светског друштва. Наравно, то друштво није „светско” већ друштво у коме су главни режисери најбогатије државе и мултинационалне корпорације.

Глобалистичка култура најлакше продире у свакодневну културу, нарочито у забавно-спортски део. Уз велике отпоре ова култура осваја и политичко-историјску културу малих нација. Стваралачки део још пружа отпор, али видеће се ускоро колико је он чврст и јак. Глобалистичка култура са својим моћним средствима – електронском технологијом и новцем осваја душе малих култура. Ако није у прошлости, верујемо да неће ни у будућим временима велике културе поништити мале.

Литература

- Аврамовић, З. *Социологија и књижевност*. Београд: Рашка школа, 2009.
- Аврамовић, З. *Социолошка осматрачница културе и образовања*. Београд: Рашка школа, 2011.
- Аврамовић, З. *Чије је књижевник и његово дело*. Нови Сад, 2003.
- Вајт, Л. *Наука о култури*. Београд: Култура, 1970.
- Време глобализације* (приредио Милош Кнежевић). Београд: Студенски град, 2003.
- Вулетић, В. *Глобализација*. Београд: Службени гласник, 2003.
- Данилевски, Н. *Русија и Европа*. Београд: Службени лист, 1994.
- Доменак, Ж. М. *Европа – културни изазов*. Београд: XX век, 1991.
- Елиот, Т. С. *Ка дефиницији културе* (поглавље: Јединство и разноликост). Ниш: Просвета, 1987.
- Ериксен, Т. *Тиранаја шренушка*. Београд: Clío, 2003.

- Печујлић, М. *Глобализација: два лика*. Београд: Гутембергова галаксија, 2002.
- Ранковић, М. *Глобализација и нови империјализам*, Београд: Издање аутора, 2009.
- Сорокин, П. *Социјална и културна динамика*. Подгорица: ЦИД, 2003.
- Тојнби, А. *Проучавање историје*. Београд: Службени лист, 2002.
- Шпенглер, О. *Пројаси Зайага*. Београд: Књижевне новине, 1989.
- Bauman, Z. *Postmodernity and its Discontents*. New York: New York University Press, 1997.
- Brown, F., Lauder H. *Education, globalization and economic development*. London: Tavistoc, 1997.
- Kofman, E. and G. Youngs, eds. 2003. *Globalization: Theory and practice*. London and New York: Continuum.
- Laš K. *Pobuna elita i izdaja demokratije*. Novi Sad: Svetovi, 1996.

ZORAN M. AVRAMOVIĆ

THE GLOBALIZATION OF CULTURE AND ITS LIMITS

SUMMARY

The paper considers contradictions of globalization in the field of cultural subsystem of society. It distinguishes between globalization as a social process of contemporary world and globalism as an ideological programme. The key argument in the paper is that globalism within culture denotes the expansion of Euro-American system of values and world view into other national cultures.

The author analyzes the capabilities of a national culture of setting bounds to the expansion of globalization ideas and cultural praxis. That limit appears in the form of tradition and educational system. The author makes use of the culturological being of Serbian nation as an instance of this effort.

KEY WORDS: globalisation, globalism, national cultures, Serbian culture.

ПЕТАР М. АНЂЕЛКОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет,
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ЛОШИ ЋАЦИ УЧИТЕЉИЦЕ ИСТОРИЈЕ „ЈУГОФАНАТИЗАМ, ЕВРОФАНАТИЗАМ И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА СРБИЈЕ”*

САЖЕТАК. Након епохалног историјског урушавања комунистичког пројекта, али и све очигледнијег транзиционог промашаја, који нас је, уместо у бољи, одвео у периферни свет, све више се јавља потреба за одређивањем новог пута Србије. Потреба Србије је да редефинише сопствено место и улогу на Балкану и у Европи, формулише и уздигне разорену националну самосвест и одабере прави пут изградње некомунистичког друштва, али и модернизује државу без „вестернизације”. Наравно, смишљено трагање за правом националном идејом која би Србију извела из епохе декаденције и системске кризе, из „туђег времена”, подразумева и трезвено и критичко промишљање сопствених грешака из ближе и даље прошлости. Срби су често у својој богатој и дугој историји били лоши ђаци *учитељице историје*. Једна од највећих грешака, коју („освета историје”) данас скупо плаћамо, јесте за Србију погубно стварање Југославије. Изгледа да лекцију нисмо научили и сада срљамо у још већу грешку, улазак у Европску унију, која би и дефинитивно значила крај српске идеје. Југоутопију замењујемо евроутопијом. Национална идеја коју видимо у патриотизму, државности, саборности, православљу, свакако се не налази у „светлој капиталистичкој будућности” Европске уније као што није ни у пропалом комунистичком експерименту.

Кључне речи: Србија, Југославија, Европска унија, Евроазија, историја.

---

¹ profapetar@gmail.com

* Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција*, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Док се српски народ не излечи од југословенства, не може ни имати свој национални програм. Али ја знам да све ово што говорим не вреди ништа. Биће много Срба који ће ове моје идеје сматрати издајничким. У сваком Србину чути Југословен и једва чека да поново појури у своју ствару пројашти.

Борислав Михајловић Михиз

Разумевање дубине кризе у којој се налазимо, „туђег времена” у које смо (не) својом кривицом бачени, није могуће без историјског контекста у коме се Србија у својој дуговекој историји налази и перманентног настојања светских моћника (од Ватикана, Немачке, Велике Британије, САД, ...) да се она сведе на минорну земљу (Београдски пашалук). Без намере да се упуштамо у дубљу историјску анализу различитих ситуација и притисака у којима се Србија налазила указаћемо на оне са почетка 20. века и 21. века, јер су ти догађаји пресудно утицали и утичу на садашњост и будућност српског народа. У читавом 20. веку низале су се несреће српског народа нарастајући на почетку новог века и миленијума у несагледиву трагедију, која прети да разори српску државност. Срби су епохално изманипулисани и након Првог и након Другог али и након „Трећег” великог рата и били жртвено јагње освајачима света.

стицајем историјских околности Срби су се нашли под ударом свих актуелних тоталитарних идеологија – фашизма, националсоцијализма, интернационал-социјализма, затим интернационалног и тоталитарног капитализма – „демократског фашизма”. Том обједињеном тоталитарном уму Срби су одрицали сваку послушност², оружјем су покушали да се боре против његове власти, али њихова снага била је несразмерна моћи тоталитарних држава, и зато су били сурово кажњавани. Историјско нас искуство учи, јер након извесне временске дистанце јасно као на длану откривају се скривени разлози настанка неке појаве, наравно за оне запитане који за њима трагају, да је Југославија (најпре Краљевина Срба, Хрвата и Словенаца) створена а потом и разбијена да би се ономогућило Србији да створи српску државу на језичко-етничким и историјским основама а потом и због распарчавања српског бића. Штросмајерова идеја југословенста, који су Срби тако неопремно прихватили, као крајњи резултат има огромно урушавање српског идентитета. И прва и друга Југославија за Србе су представљали дисконтинуитет у сваком смислу, историјском, етничком, културном. И док су други (Хрва-

---

² О томе зашто се Срби, у свету у коме доминира принцип силе и принцип слугарења, не нашају попут других народа, посебно из окружења, видети у раду *Слује и господару у новом светском порећку*, у Петар Анђелковић, *Српско друштво – без онога јуче шта смо ми данас*, Филозофски факултет, Косовска Митровица 2013.

ти и Словенци) идеју и касније државу Југославију прихватили из прагматичних разлога, једино су се Срби поистоветили са том идејом. Дакле, *Хрвати и Словенци су југословенску стварност држали за илузију а Срби југословенску илузију за стварност*.

Уместо да након Првог светског рата, на крилима победника, заокружи своју државност и реши своје национално питање, Срби су прихватили и најодлучније се залагали за југословенску идеју, одричући се своје националне посебности, постајући, у највећој мери, много више од других југословенских народа, Југословенима. Тако је Југославија као држава постала инструмент расрбљавања Срба и њиховог отпадања од српског корена. У Југославији, посебно социјалистичкој, српска идеја, под изговором опасности од „Великосрпске хегемоније” перманентно је демонизирана као она од које наводно прети највећа опасност по заједницу „братства и јединства”. И око тога су се Срби опет поделили јер су поједини Срби стварно поверовали у те лажи и постали „већи католици од самог папе”, жешћи прогонитељи „великосрба” од свих других. Национална свест је све више потискивана и уступала место „вишој” југословенској свести. Тешко је схватити и објаснити разлоге историјског дисконтинуитета који је учинила Србија напуштањем српског идентитета и прелазак на југословенски. Говорећи о одговорности „мислећих Срба” тог времена, који нису препознали какву то државу стварају, већ су, имајући митски однос према њој, пропустили прилику да на време заштите српске интересе, Зоран Аврамовић ће написати: „Она је била жртва заблуде да држава буди веру у етничко јединство становништва и није успела да прогледа управо супротно, да је држава Краљевине Југославије и социјалистичке Југославије продубљивала разлике међу етничким заједницама и будила веру у стварање самосталне државе” (Аврамовић 2011, 120). Та огромна политичка, а по српски народ трагична грешка, која само у људским жртвама износи преко два милиона српских живота,³ потрошивши огромну националну енергију и углед коју је Србија током ратова стицала, првенствено пада на терет српске елите која није успела да на време препозна праве мотиве стварања а касније и разбијања такве државне творевине. „Нису рашчинили”, како примећује Аврамовић, „интересе страних фактора и њихов инструменталистички однос према српском народу а међу њима основни став западних сила стар два века – Срби ни по коју цену не смеју створити своју националну државу. Или ће живети са другим народима или ће бити расцепкани на неколико држава” (Исто, 121). Данас је свима јасно

³ Србија је у средњем веку имала око 10 милиона Срба, сада нас има мање од 7 милиона. Где су нестали ти Срби? У другим нацијама има нас више него у Србији, а у многобројним ратовима изгинули су милиони Срба.

да је овај други сценарио, пошто је први послужио својој сврси и припремио терен за стварање независних антисрпских државица, ступио на снагу и реализује се свим силама, уз велику помоћ нас самих.

Док су Хрвати и Словенци од самог почетка стварања Југославије знали шта хоће, чекајући прави тренутак да то и остваре, Срби су једини упорно, тврдоглаво искрено веровали у ту заједницу бранећи је до самог краја. Да би на крају, које ироније и које неправде, управо Срби од међународне заједнице били оптужени и проглашени кривима за разбијање Југославије. Антисрпски покрет хашком идеологијом настоји да докаже, у чему му ми сами свесрдно помажемо, да је српски национализам разбио Југославију и да је водио ратове против Хрвата и Босанаца у циљу стварања „Велике Србије”.⁴ Поражене нације у светским ратовима (Немци, Аустријанци, Мађари, Хрвати) победили су нас у миру и оно што је најтрагичније, имајући потребу да оперу своју геноцидну савест, „организованим лагањем” успели су да ту хипотеку, нечасно и незаслужено, пребаце српском народу.⁵ Започели смо 20. век као народ херој, народ слободарског духа и херојских подвига а окончали смо га, по суду хегемона света, као „геноцидан народ”, „народ агресор”, „народ злочинац”. Победе у ратовима које смо водили у 20. веку обмануле су нас. Уљуљкани у славопојкама победника и бајкама о славној прошлости, без лисичјих особина⁶ ослабили смо, постали неопрезни, а историјски мрзитељи Срба су то спремно дочекали.

Југословенска идеологија нас је покорила а на крају и понизила. Делом због своје непромишљености и веровања у идеју која је од самог зачетка била лаж делом због притисака моћних сила које су том идејом наметале своје интересе. Од самог почетка несвесни какво нас је зло снашло, најупорније, најдуже и најодлучније бранили смо ту идеју која је Србији највише зла до-

---

⁴ Упоредо са обнављањем моћи Немачке мењају се и идеолошке и академске парадигме. За оне који се баве ревизијом модерне српске историје корен онога што се десило у Сребреници је косовски завет, Његошев „Горски вијенац” проглашава се Библијом етничког чишћења, а Гарашаниново „Начертаније” је темељ великосрпског агресивног пројекта на Балкану. О балканским ратовима пише се искључиво као о континуираном истребљивању несрпског становништва, пре свега Албанаца. Врхунац, барем за сада, достиже се недавном изјавом немачког амбасадора у Београду Волфрама Маса да „Срби морају својој деци да објасне да је бомбардовање било исправно”.

⁵ Савремени руски историчар Олег Ајрапетов покушај ревизије историје, са намером да се они који су узрочници и губитници у прошлим светским ратовима прогласе жртвама тих ратова, симболички назива „тријумф губитника”.

⁶ О битним карактеристикама елита још је у 19. веку писао Вилфредо Парето (1848–1923) тврдећи да постоје два типа владајуће елите: „лавови” и „лисице”. Он је још тада схватио да сваком типу елите недостају особине супротне елите. Тако, елити „лавова” недостаје лукавости и маште да се власт задржи. А то је управо случај са Србима.

нела. Изгледа да смо се толико навикли на лаж и самообмане да нисмо могли, као што је и данас случај, да разликујемо лаж од истине. У српском духу, који је у својој историји највише вредновао слободу а презирао ропство, постепено, прецизно дозирано, убризгаван је серум самодеструкције и „отров ропства”. Под дејством тих наркотика Срби су постепено постајали имуни од слободе и истине. За Љубинка Милосављевића проблем лежи у томе што српски народ теже подноси слободу и често не зна шта ће с њом. Пишући о српском народу, забринут за „куда иде и како”, он каже:

„После вековног турског ропства, неупоредиво дужег од живота који је имао у слободи, он би, када га поуче, радо похрлио у ново, глобалистичко и свако друго ропство”,

а потом и додаје.

„Ухваћен и на овај начин у мрежу велике лажи, наш народ се праћака, мучи се да преживи. И на жалост нестаје, не само статистички. Уништавају га физички и морално” (Милосављевић 2012, 21–22).

Равнодушност, као најтрагичније стање духа, све више је узимала маха у нашем духу, у коме су замирили самосвест и достојанство. Међутим, оно што је трагичније у овој несрећи јесте што Срби из те окрутне лекције историје нису извукли поуке, већ, навикнути на лаж, равнодушно пристају на нову лаж и превару, која прети да дефинитивно сломи српску нацију.

На погубно деловање југословенства за разбијање националног идентитета и духовног јединства Срба указује и академик Василије Крестић, који у чланку *Наш оболели национални орџанизам* између осталог каже: „Као дрога разорно на духовно јединство Срба деловали су комунистички интернационализам и од државе и владајуће партије форсирани југославизам. Тих опијума се још нисмо ослободили, а већ нам је стигла нова дрога оличена у глобализму и мондијализму” (Крестић 2013), додао бих да је та нова дрога упакована у фолију европејства. Нажалост од површног сјаја и бљештавила које заслепљују очи (али не разум за оне који гледају духовним патриотским очима) не види се мртвачки знак на тој фолији који је одавно присутан. Историја се опет понавља, некад југословенство и комунистички интернационализам као пут у светлу будућност нису имали алтернативу, сада европејство и либерални капитализам „немају алтернативу” за „светлу будућност”. Наравно да су те идеје и тада, а и данас је то случај, које су погубне за српску нацију, имале и имају снажну материјалну, и сваку другу подршку из иностранства, али нажалост и у самој Србији. Одрицање од својих властитих корена неминовно води ка националном затирању. Од те пијане еуфорије стварања прве Југославије Србија се није отрезнила ни пре ни током Другог

светског рата у који су је закулисане игре Британаца и комуниста увукле и из којег је Србија опет изашла без најмање милион становника и без истинске друштвене елите која би наслутила оно што се Србији спрема. Нова револуционарна власт је посебно настојала, и у томе знатно успела, да раскине са старим историјским вредностима, грађеним на традиционалним религиозно-културним принципима (светосављу), посебно карактеристично за Србе, што је поприлично покидало интегративне споне српског народа и довело делом до губљења националног индентитета. После једног века лутања, заробљена Србија у старим државним и политичким идеологијама нашла се пред новим изазовима, несложна и неспособна да на њих одговори на прави начин. Највећу одговорност за историјске промашаје и заблуде пре свега сноси елита (*један народ је сиреман на изазове времена у оној мери у којој је за то сиремна његова елиџа*), углавном заинтересована само за власт, богаћење и привилегије, али и сам народ („какав народ таква елита“) који у већини гледа да од свега има неке користи. У раду *Распад Југославије* ауторка Весна Станковић Пејновић наводи бројне разлоге који су допринели распаду Југославије (економска криза, национализам, културне разлоге и друге) али истиче да су политичке елите били главни актери распада па стога,

„свака анализа тог процеса мора бити фокусирана на њих, на њихова стремљења и дјеловања“ (2010, 601).

Србија се, у духу Тојнбијевог упозорења (*цивилизације, народи пропадају уколико нису сиремни да на одговарајући начин реајују на историјске изазове*), налази на испиту националног опстанка. Трагедија народа који кроз векове има мученичку судбину и кога империјалне силе, религије и идеологије са нарочитом страшћу покушавају да отму и преобрате га и данас се наставља кроз процесе европеизације и глобализације. Процеси европеизације и глобализације имају за сваку земљу позитивне и негативне ефекте. Ако ове ефекте покушамо да сагледамо објективно и ставимо на српску националну вагу таст са негативним ефектима, посебно везан за десуверенизацију (територијалну, економску, културну) Србије и расрбљавање Срба, знатно би претегао. Овом приликом у прилог тезе да евроинтеграције значе даље растакање и разбијање Србије и српства, навешћемо два разлога: вековна антисрпска политика водећих земаља ЕУ и нови облик колонијализма односно „новог либералног империјализма“.

АНТИСРПСКА ПОЛИТИКА ВОДЕЋИХ ЗЕМАЉА ЕУ

Немачка и Аустрија у последња два века имају одлучан и непромењен ан-тисрпски курс. У измењеним историјским околностима, након економског јачања Немачке и поновног њеног уједињења, изнова су се присетили, при-видно заборављених аустријско-српских и немачко-српских историјских не-споразума, боље речено српских супротстављања германским тежњама, и поново настоје да те идеје реализују. Стога су Немачка и Аустрија, уз сарад-њу и подршку пре свих Ватикана, одиграли кључну улогу у разбијању друге Југославије.⁷ Оно што је у том процесу посебно видљиво, и што би за Србе требало да буде поучно, јесте то што се Немци и Аустријанци (барем кад смо ми Срби у питању) нису ослободили ресантимана реваншизма. О томе све-доче многе чињенице које јасно указују на немачки „*пријатељски*” и „*добро-намерни*” однос према Србији. Поменимо само неке.

Ако погледамо паролу која је обележила Први светски рат који је вођен против Србије („*Србија мора умреџи*” – „*Serbien muss sterbien*”) и оних које су обележиле овај „нови светски рат” вођен против Србије деведесетих годи-на прошлог века: „Срби су народ без закона и вере”, „То је народ разбојника и терориста” – француски председник, Ширак; Клинтон: „Срби спроводе те-рор и силују албанску децу. Срби су криви за Први и Други светски рат”, „Све Србе треба ставити у концлагоре нацистичког типа?” – високи амерички функционер... видимо нема битне и суштинске разлике. „Принцип је исти, све су остало нијансе”, рече песник, а ми треба да се добро замислимо да ли нам могу бити искрени пријатељи они који никад свој став према Србији ни-су променили и они који су поробљавали читаве народе а нас оптужују да смо поробили сопствену територију. Од тренутка када је Немачка ојачала, посебно након уједињења, она је кренула у мирнодопско освајање Европе, посебно Балкана, постепено али врло прецизно, какви само Немци могу би-ти, претварајући себе од губитника у победника у прошлим светским рато-вима. Сетимо се како су срачунато и лукаво дан победе над фашизмом на-метнули као дан уједињења Европе, па данас готово нико (осим Русије) 9. мај не обележава као дан победе над фашизмом. Тако је Европа постала „по-немчена” а Србија изгубила Други светски рат. Немачкој је било потребно суђење непокорној Србији да би се оправдали и потиснули сопствени греси. Заменом теза и разним измишљотинама намеће се слика да су Срби заправо измислили фашизам, а да су историјска непочинства Аустрије, Немачке,

⁷ О антијугословенској делатности немачких влада постоји много докумената. Између осталог о томе исцрпно пише и Вуковић, С. (2001), *Немачка, Аустрија и Разбијање Југосла-вије*, Социолошки преглед, год. 35. бр. 3–4, 213–234.

НДХ, као и сепаратизам деведесетих година у бившој Југославији, само легитимна самоодбрана од „великосрпске агресије”. Оптуживањем Србије у Хашком трибуналу, који се поистовећује са нирнбершким процесом⁸, за наводни српски нацизам и наводни српски геноцид, скида се Немцима хипотека историје и то за оба светска рата („пере се биографија”) а НАТО-у даје параван за „хуманитарну интервенцију” у којој се окупација представља као „ослобађање”. Немачка је тежња да постане светска сила, посебно доминантна на Балкану како би контролисала Европу, дубинска. Она је том циљу посветила сав свој људски и економски потенцијал. Тај циљ је настојала и настоји да оствари по сваку цену. Колико је огромна мржња Немачке према Србији и Србима, која вековима не престаје и која се перманентно обнавља медијском кампањом (*иако моћу само Немци да мрзе*), илуструје и податак који наводи историчар Радослав Гаћиновић. Он наводи податак о једној разгледници која је штампана у Немачкој по избијању „Великог рата” а која наговештава физичку ликвидацију Срба масовним вешањем (што се касније и десило, посебно у Мачви). На тој је разгледници краљ Петар представљен у кожуху, са штаком, а за њим трчи стадо оваца са српским капама на главама, док је у другом плану цртежа низ обешених. Цртеж је насловљен: „Идила будућности”. У коментару стоји: „Била једном једна земља Србија, један народ крадљиваца овнова. Срби су одавно повешани, овнови су остали” (*Печаш*, 274/2013, 28). Најбоља илустрација како „цивилизован” народ позива на линч „народ овнова”. Да ли нам је таква цивилизација узор и свим силама хрлимо у њен загрљај?

Десетогодишњи рат за југословенско наслеђе неки аутори третирају као Трећи светски рат, из разлога што је, на посредан и непосредан начин, у њега био уплетен скоро читав свет.⁹ На самом почетку рата у Југославији (октобра 1991) Ватикан је преко свог званичног гласила, Радио Ватикана, јасно одредивши на једну страну, саопштио да је крајњи циљ решавања кризе која је избила у Југославији враћање Србије на границе које је имала пре Првог светског рата, на оне границе које су јој велике силе одредиле на Берлинском конгресу. Овај план наравно има многе своје поборнике. „До данас постигнути резултати овог тока догађаја говоре да је процес разбијања и фрагментације српског историјског, етничког, културног, моралног, еко-

---

⁸ Ревизија историје на немачки начин: У Меморијалном музеју Нирнбершког суђења једна од доминантних слика, која засењује ратне злочинце којима је онде суђено и који су осуђени је слика Слободана Милошевића као ратног злочинца, иако он није правосудно осуђен нити му је ту суђено.

⁹ Љубомир Кљакић још је на самом почетку (1991) означио тај сукоб као Трећи светски рат. Видети, Кљакић, Љ. *Трећи светски рат – Југославија и „нови светски поредак”* (Београд, Ксерокс издање, 1991, Архив Кљајић).

номског и сваког другог простора дошао до пред сам крај. Остало је, наиме, још неколико ствари које треба да буду окончане да би Србију заиста вратили у границе из 1878. године” (Кљакић 2010, 146). Тај процес, сматра овај аутор који је на самом његовом почетку у низу чланака објављиваних у *Политици експрес* указивао на његов прави циљ и крајњи могући домет,¹⁰ и где између осталог упозорава: „Тај процес већ двадесет година одвија се уз примену свих расположивих инструмената четврте генерације ратовања – политички, економски и војни притисак, ратна политика и рат, политичка пропаганда, манипулација, лаж и превара, субверзија, психолошки рат итд., укључујући и два нуклеарна рата ниског интензитета који су били вођени на нашем простору, први у Републици Српској 1995, а други 1999. на територији Републике Србије” (Исто, 146).

Оно што је, такође, историјски потврђено јесте, без обзира што је, и у прошлости, а посебно данас, било настојања неких српских политичара високо позиционираних да се додворе Западу, да је Запад Србију увек посматрао као продужену руку Русије на Балкану. Стога, сматрајући Србију као стратешку земљу Русије на Балкану и држећи се формуле „јака Србија = јака Русија”, јасно је да Запад не жели нити ће икад дозволити стварање јаке јединствене српске државе. У том смислу су и створене и даље се стварају анти-српске државице, или се од оних које су вековима биле доказани српски пријатељи (Црна Гора) постављањем марионетских влада стварају. Општи закључак и порука конференције под називом *Словенска цивилизација – проблеми и перспективе* (портал mir.h19.ru) је да се под маском цивилизацијског и технолошког напретка у ствари врши „етноцид”¹¹ словенских народа, посебно Руса и Срба. Ако смислено тумачимо „знакове поред пута” јасно можемо видети да Нови светски поредак и ЕУ, која је само део овог пројекта, а имају тоталитаристички и империјалистички карактер, врше етноцид и Срба и Руса (православним словенским народима). Доказа за ову, на први поглед, прејаку констатацију има много. Зоран Милошевић у чланку *Словенски етноцид* посебно потенцира два: насилно одвајање нових народа од матице и перманентни рад на промени националног идентитета. „Од Срба је створена црногорска нација, македонска, бошњачка”, а вишевековним прозелитизмом Римокатоличке цркве на простору Славоније, Хрватске и Далмације и „Хрвати, а од Руса Украјинци (некада Малоруси) и Белоруси

¹⁰ Видети, у Љубомир Кљакић: *Југославија и „нови светски поредак”*. *Поништавање два века историје. Политика експрес*, 13. октобар 1991.

¹¹ Према руској *Социолошкој енциклопедији*, 2009. „етноцид (убијање народа) представља политику уништавања етничког или националног идентитета одређеног народа. Етноцид се може извести асимилацијом или процесом стварања нових нација, уништавањем или променом самосазнања и самоперцепције целокупног народа или дела неког народа”.

са тенденцијом да се идентитет ових народа и даље мења, како би потчињавање Западу добило форму добровољности” (Милошевић 2013, 46). Промена идентитета подразумева губљење историјске свести, одрицање од традиционалне културе па често и удаљавање од своје праве вероисповести. Једном речју, оно што често у последње време и од „пријатеља” из иностранства, али и од неких домаћих званичника, често чујемо у Србији јесте „промена свести”. Наравно, позадина је сасвим јасна, одрицање и промена прошлости значи и губљење могућности да се бира будућност. Измишљање и стално откривање нових историјских чињеница, које су праћене огромном медијском подршком, једном речју „организованим лагањем” (споља и изнутра), има за циљ да нам „промени свест” како бисмо сами схватили у каквој смо заблуди живели и колико смо „заостали” иза „нормалног света”. Јасно је да је промена свести у ствари ЕУфемизам за добровољно уништење.

Црњански је давно схватио и Србе опомињао да би се најважније ствари морале сагледати са „српског становишта” јер је, на лицу места схвативши западњачку хипокризију, упозоравао Србе да нам Запад не мисли добро: „лажу нас и понижавају, зато што нам завиде и што нас мрзе”, упозоравао је Црњански. Један од врских познаваоца дела Црњанског, З. Аврамовић, упозоравајући да је заборав један од великих противника будућности, указује на чињеницу да је Милош Црњански још 1930. препознао и указивао на негативно политичко мишљење дела Европе према српском народу и да, у том смислу, Црњански закључује: „За нас она никада није имала те симпатије, наш народ је све стварао у кукњави, у грозоти, у ужасним жртвама. И скоро никада није чуо добре речи. Када би се”, додаје писац, „скупило све оно што је говорено у иностранству о нашем народу ... то би био документ који данас не би могао да се слуша без гађења” (Аврамовић 2009, 13). Зашто је то тако, откуда таква мржња, Немаца, Британаца, Хрвата, према нама? Поштујући основно православно начело и врлину праштања („ко тебе каменом ти њега хлебом”), samozаваравајући се да су и други као и ми, и да су спремни на опроштај, Србија у својој историји потискује ово питање, а одговор је врло једноставан и њега можемо наћи између осталог у Толстојевом објашњењу љубави и мржње. Дубокоумни руски песник каже: *Ми људе волимо њо добру које смо им учинили, а не њо добру које су они учинили нама. А мрзимо људе којима смо учинили зло, јер мржња је једини начин да одбијемо њокајање*. Велики је зло које нам је Немачка учинила¹² током историје, отуда и велика мржња јер, како каже Толстој, „мржња је једини начин да се одбије покајање”. Ко, здраве памети и чисте савести, може поверовати да они који су нам толико зла нанели, у прошлом веку толико пута бомбардовали, да они који су разбили Југославију, осмислили и спонзорисали погроме Срба из Краји-

не, западне Славоније, Косова и Метохије, могу данас и сутра Србима постати добротинитељи и најбољи пријатељи?

НОВИ ЛИБЕРАЛНИ ИМПЕРИЈАЛИЗАМ

Нови светски поредак је планетарног карактера, будући да се такозвани глобализам односи на све земље и народе. Циљ Новог светског поретка је стварање „једног” или *јединствене* света – заправо, светске наддржаве. То значи да ће се све постојеће земље, без изузетка, морати одрећи свог суверенитета и осталих чинилаца државности. У једној таквој (над)државној творевини неће бити места за осећање народности (појам „грађанин света” већ је у употреби) нити за „верске поделе” (њихово „превазилажење” већ се одвија у виду савременог екуменизма). Пошто нестану главни узрочници ратова – националне државе и различите религије, односно њихове конфесије – на Земљи ће, тврде планери Новог светског поретка, завладати трајан мир. Биће, наводно, срушене и све баријере – државне границе и различита законодавства која ометају „слободан проток људи, робе, капитала” итд., које су до данас спречавале несметани замах светске економије. Јасно је да је овде реч о идеји колонијализације новог типа, уз осмех („ми смо богати и срећни и желимо да и ви то постанете”) која има потребу за идеолошком рационализацијом и зато се одева у рухо „отвореног друштва”, људских права, демократије и сл. Нова капиталистичка прождрљивост неоколонијалистичком офанзивом, као торнадо, руши мале народе, њихове економије, културу, образовање..., стварајући пустош и чистећи конкуренцију за своју робу. Данашњи поробљивачи прилагођени новим околностима, некад су наступали и покоравали народе, рушили државе у име вере и цивилизације, а данас у име „отвореног друштва”, људских права и демократије. Улазак у ЕУ, између осталог, и значи одрицање или препуштање страним компанијама најпрофитабилнијих домаћих компанија (о чему најбоље сведоче примери Бугарске, Румуније, Мађарске...), чиме се губе витални економски потенцијали који чувају националну државност.

---

¹² Немали број историчара, они који се баве најстаријом историјом Срба, сматра да је германско племе разорило и уништило једну од постојбина Срба – Лужичке Србе чије је средиште био данашњи Берлин. Видети у Милош С. Милојевић, *Одломци историје Срба и српских – југословенских земаља у Турској и Аустрији*, Београд: Државна штампарија 1872, стр. 239. Потврду да злочинци који прогоне народе са својих вековних огњишта, након злочина прогона фалсификују историју како би оправдали свој злочин, тврђом да су они управо староседеоци, најочигледније можемо видети и на примеру Албанаца. Фалсификовањем историје, при чему им здушно помажу и неки наши историчари, они настоје да докажу тезу да воде порекло од Илира и да су на простору Косова и Метохије староседеоци и да стога имају легитимно право на ову територију.

Један од најгласнијих заговорника тоталног рата против СР Југославије (Србије), Тони Блер је 22. априла 1999. године, у Чикашком економском клубу, након месец дана рата против Србије, јавности представио елементе англоамеричке доктрине милитаристичког тзв. новог либералног империјализма и тзв. хуманитарних војних интервенција а све то у контексту „међународне безбедности”, „глобалне међузависности” и сл. Ову нову-стару доктрину детаљно ће образложити један од „стратега” те доктрине, који ће и радити на њеном практичном спровођењу као генерални директор за спољне и војнополитичке односе у Савету Европске уније, Роберт Купер. Он ће у програмском тексту *Посмодерна држава*, објављен у зборнику *Преуређење света*, истаћи идеју да је – једини делотворни одговор на хаос савременог света и ограничења која проистичу из начела суверенитета националних држава обнова империје и *империјалне политике*, овај пут у облику „нове либералне империје” и „новог либералног империјализма”. У свом објашњењу *нове либералне империје* главни стратег *новог либералног империјализма* Купер полази од тога да је основно својство актуелног тренутка светске историје његова турбулентност, конфликтност и хаотичност. Хаос је последица чињенице да је свет подељен на „постмодерне” (САД, Велика Британија, ЕУ, Јапан), „модерне” и „предмодерне”, то јест „неуспешне” државе („failed states”). Управо у овим „предмодерним” или „неуспешним” државама, по Куперу, успоставља се и репродукује стање трајног хаоса. Будући да ове „предмодерне”, „неуспешне” државе више не испуњавају критеријуме за легитимну употребу силе, хаос које оне репродукују прети да се прелије на „модерне” и „постмодерне” делове света и угрози безбедност и стабилност. Купер тиме припрема терен за оно што следи и што смо нажалост и ми Срби „имали част” да на својој кожи осетимо, да је у циљу осигуравања своје безбедности историјска одговорност „постмодерних” да милом, али и уколико је то потребно и силом, у хаос „предмодерних” уведу уређени поредак. Другим речима, у духу наших старих ако је потребно, а потребно је по њиховој процени, „да их („заостале” државе) бију за њихово добро”. Срж те доктрине, или идеолошки манифест „нове либералне империје” и „новог либералног империјализма” Купер је детаљно представио 2003. године у књизи *Сламање нација. Поредак и хаос у двадесет првом веку*. Суштина тог манифеста, у најкраћим цртама огледа се у поставци да се бришу границе између унутрашњих и спољашњих послова и да, стога, „постмодерне” државе у циљу своје „наводне” безбедности имају права да у „предмодерни” хаос, свим расположивим средствима, од „меке” до „тврде” моћи, уведу ред и поредак. Наравно, ставови овог „стратега” непредстављају ништа ново што раније није било већ виђено, и то такође из Велике Британије у виду старог мита о „доброј британској империји”

која је читав век (1857–1947) „успешно” спровођена у јужној Азији (Индија, Пакистан, Бангладеш, Бурма...).

Државе које нису чланице ЕУ, а у ту сврху се све више користи термин *Западни Балкан* (односи се на новонастале државе после распада Југославије, без Словеније и сада Хрватске), Брисел и Америка третирају као *малолетне*, неспособне за самосталан живот, којима је неопходна контрола и, по потреби, и кажњавање. Наравно, овде је лако препознати колонијалистичке тежње, одувек присутне а сада изражене у новом руху. То јасно можемо видети и у квазинаучним радовима Роберта Каплана *Балкански духови*, који чак и узрок појаве Хитлера налази у Србима и који закључује да „само западни империјализам – иако се то многима неће свиђати – може ујединити европски континент и спасити Балкан од хаоса”, или Британке Весне Голдсворти, за коју је Балкан „заразна болест, загађена рана, коју је најбоље оставити да труне у изолацији”. За њу балкански сукоби представљају одвратно одступање од идеје космополитизма и „зато би то требало да окончају велике силе које треба да машу великим батинама и малим шаргарепама”. И управо нам се то и дешава. Млате нас огромним батинама (политичким, економским, културним) а маме нас сићушним шаргарепама.

Принцип немешања у унутрашње послове националних држава дефинитивно је напуштен крајем прошлог века. Под притиском САД које су јавно саопштиле да ће се, *ради правде*, увек и свуда мешати, 2000. године је објављен *Глобални споразум* Уједињених нација, који је потписао Кофи Анан, у коме се признаје право транснационалним корпорацијама да се баве (гео)политиком. Тиме, сматра Зоран Милошевић „националне државе су изгубиле моћ, јер су се појавили нови играчи – транснационалне корпорације, (полу)тајна друштва и (затворени) клубови, као и међународна бирократија. Унутар националних држава сада често главну реч воде етничке мафије и тајкуни” (Милошевић 2013, 42). Јасно је да транснационалне корпорације глобалним карактером производње данас обесмишљавају територије једне државе. Суверенитет држава подрива се на различите начине: политичким и религиозним групацијама, интересним групама и „агентима утицаја” које се финансијски подржавају, организованим криминалом који се подстиче и другим начинима и средствима који су у функцији транснационалних корпорација и њихових интереса. Перспектива националних држава (настале Вестфалским миром 1648. године када је створен систем држава-нација) стога је врло суморна. Иако, како примећује Милошевић, „формално нико неће укинути неку државу, али корпорације све мање плаћају порезе, становништво губи привилегије и примања, буџети држава нестају, а појављују се мноштво оних који хоће да контролишу територију, при чему вође седе

негде далеко” (Исто, 43). Сценарио је готово увек исти: најпре се формира систем утицаја путем разних организација („невладиних”), „агенти утицаја” (у свим сегментима друштва: у економији, образовању, култури...) који припреме терен за формирање марионетске владе која (а с њом и држава) је под контролом глобалног капитала.¹³ Стара држава новом свету није потребна. Многе транснационалне корпорације богатије су од мноштва држава¹⁴ и то богатство тражи адекватан политички утицај, односно количина новца захтева и одговарајућу количину светске политичке моћи. Препознавши праву страну новог-старог империјализма Трубецки ће записати: „Сваки интернационалиста је не случајно већ по природи безбожан, антирелигиозан и испуњен духом људске охолости”. Такође пише: „Богатство народа купљено ценом духовног обезличавања свих народа гнусна је кривотворина” (Трубецки 2004, 191). Један од најпознатијих совјетских дисидената, претходно заљубљених у Запад, када га је ближе упознао разочаран у идеале које је о њему стварао, записаће: „У социјално политичкој сфери западњаштво тежи јачању недемократског аспекта власти и управљања, јачању улоге државности, увођењу недемократских елемената у систем власти, и преображају демократије у средство за манипулисање масама и њеном коришћењу као камуфлаже за тоталитарне аспекте” (Зиновјев 2002, 7).

Оно што данас у Србији доминантно обликује друштвени и политички дискурс то је мантра да улазак у ЕУ нема алтернативу. Ову тезу егзалтирани државни прваци који су у номенклатури моћи високо позиционирани, као и разне „невладине” организације, „агенти утицаја” и поједини интелектуалци „Другосрбијанаца”, намећу као догму.¹⁵ Нада да ће приступање Србије Европској унији (а оно се према најоптимистичним прогнозама не може десити пре 2020, јер је Хрватска, рецимо, под много повољнијим условима, на-

---

¹³ Ова појава се толико одомаћила да је добила и званичан термин „вашингтонске чезе”. Наиме, постоје различити начини на које транснационалне корпорације преузимају власт од финансирања предизборне кампање, корупције до запошљавања државних чиновника на рад у компанијама. Један од примера је и случај Иване Дулић Марковић, стипендисте америчке компаније „Монсанто”, која као министар пољопривреде потписује решење о увозу генетски модификоване соје коју ова компанија производи.

¹⁴ Према резултатима истраживања Швајцарског федералног технолошког универзитета, у 300 транснационалних корпорација слије се 90 одсто корпорацијског дохотка глобалне економије, од чега 60 одсто иде финансијским корпорацијама. Пример који најбоље илуструје снагу транснационалних компанија је следећи: годишњи БДП у милијардама долара Форда је 144, а Финске 124; Филип Мориса 58, а Чешке Републике 52; или Нестлеа 49, а Мађарске 46... Извор: Слободан Покрајац, *Транзиција и технологија*, Београд: Графолик, 2000, 66.

¹⁵ У теорији се сматра да се снага догме огледа у томе што је следбеници не доводе у питање, нити се у њу сумња, те се сматра да је догма сужена свест.

кон отпочињања преговора, чекала 10 година) представљати крај наше економске, културне и цивилизацијске заосталости, и да ће то гарантовати бољи живот, све очигледније се показује као нереална и изневерена. Сама Европска унија, подређена интересима крупног капитала, ступила је у сложenu кризу чије решење наговештава темељну структурну реорганизацију, у којој за Србију (како је Немачка доживљава) тешко да ће бити места. Искуства Бугара, Румуна и сада Хрвата, наводе на закључак да се упоредо са евроинтеграцијама у једном друштву појачава осећај „историјског незнања”. Управо због тога нам је потребна промена постојеће идеолошке парадигме о „Европи која нема алтернативу”. Уместо туђе филозофије заступника монополарног света о „крају историје”, потребан нам је повратак сопственој, особеној културно-цивилзацијској мисији с дубоким уверењем да борба за „свет вишесполарности” није пука геополитичка флоскула, већ доказ да „историја наставља да дише” (А. Панарин).

Један од првих и највећих еврофанатика у Србији, Зоран Ђинђић, и сам је схватио сву лицемерност и поквареност западне дипломатије „која једно говори а друго ради”, па је као прагматичан политичар, увидевши своје заблуде, покушао да промени став према Европској унији (можда га је то и живота коштало) што је видљиво у његовој изјави: „Више се у Србији демократија не може да доказује издајом државних и националних интереса (а управо је он тако дошао на власт у Србији – А. П.)... За десет–петнаест година, када су намерили да нас приме у чланство, ми тада треба добро да размислимо треба ли да се пењемо у тај воз” (Ђосић 2011, 342). Ако је тада, на почетку 2003. године, један од најжешћих еврофанатика схватио своје заблуде везане за Европску унију, када је још играла игру у рукавицама, и када још нису били видљиви резултати прикључења неких бивших социјалистичких земаља, шта данас нас након десет година, када је све јасно и све видљиво, спречава да се отрезнимо, схватимо заблуду и окренемо се другом путу? Један од, додуше малобројних, Европљана који разоткрива политичко лицемерје протагониста и хегемона, Новог светског поретка, јесте генерал и писац Пјер Мари Галоа. Разоткривајући стратегију неоимперијализма и обману идеологије људских права, којом су се маскирали нови хегемони света, он ће записати: „Када је човек почео да убија, морао је да лаже зашто убија. И 24. марта последње године 20. века западна алијанса је против Србије повела мали светски рат да би спречила 'хуманитарну катастрофу' Албанаца на Косову и Метохији... Спречавање 'хуманитарне катастрофе' завршило се окупацијом Косова и Метохије, геноцидним истребљењем Срба с њихове матичне земље, рушењем села, цркава, гробаља, мостова и убијањем неколико хиљада српских цивила, међу којима је било и деце” (Исто, 341).

У својим *Анџимемоарима*, Андре Малро је записао да је у својој двадесетој години упознао Азију „чија је агонија расветлила Запад”. Постоји нада, а има и наговештаја да ће агонија која је и нас снашла, захваљујући егоизму, лажима и суровошћу Запада, при чему смо и ми сами томе делом допринели, и нас отрезнити¹⁶, да ћемо најзад схватити шта су праве намере Запада и да ћемо потражити други пут. Немачки филозоф Хегел тврдио је „да свако зло рађа и добро”, а то се јасно потврђује и у нашем случају. Данас, када је Запад отворено Србији поставио ултиматум везан за Косово, учинио је и једну добру ствар за Србију. Ултиматум и понижење које смо доживели помогли су нам да се отрезнимо од заблуде зване ЕУ, јер „један народ увек опрашта материјалну штету али не и увреду части” (Макс Вебер). Нема самосталне и поносне државе без националног достојанства, а управо то карактерише покушај гурања Србије на Запад без достојанства. Ако светски дух, како је веровао Хегел, ствара светску историју, он данас, како примећује Костас Дузинас, јаше на бомбардерима а не на коњу како га је, оличеног у Наполеону, видео немачки филозоф.

„Чувена је Хегелова реченица да је Наполеон, предводећи своје армије у бици код Јене, представљао духа на коњу. Данас, тај дух јаше високолетеће бомбардере и промовише америчке потрошачке брендове, а не просветитељски ум. Међутим, логика је иста” (Дузинас 2009, 142).

Стварност нема само једну димензију; да бисмо знали ко смо и куда течемо, морамо да погледамо иза себе јер су, како је песник Владислав Петковић Дис говорио, „време прошло и време садашње садржани у времену будућем”. Сећањем на своју историју како појединци тако и нација потврђују се у свом идентитету. Немачки културолог Јан Асман каже: „Што је садашњост катастрофичнија и несагледивија, сећање на историју је спасоносније, а њена логика баца светло на таму”. Након трауматичног распада државе у коју су уложили сав свој државотворни потенцијал и поверовали да је њоме српско национално питање дефинитивно решено, на Србе су се изнова окомили нови-стари стратегијски пројекти попут неоосманизма, великоалбанства, панбошњаштва, новог аустроугарства (кроз Европску унију), а све с намером даљег разбијања српског националног корпуса. Концепцијом „отвореног друштва” поништава се суверенитет националних држава а у ствари, како је ова концепција заснована на социјал-дарвинизму, у коме се сила поистовећује са правдом, то је пут у ново варварство. Деценијама је српски идеал нападнут са разних страна, организовано систематски споља и изнутра. Историја нас није учинила победницима јер нисмо, у временима мира,

---

¹⁶ Евроскептицизам се из године у годину у Србији повећава, и он је сада изнад 50%.

успели да се, будући да сами нисмо такви, снађемо у зверском, обмањујућем свету и прилагодимо најмоћнијим људима, онима који су највише зла учинили људима и народима. Људска историја препуна је примера како се у име добра чине велика зла. У садашњем свету зло се пресвукло у демократију и највеће неправде чине се у име људских права. Стога, песник, политички идеалиста и трагичар у политици, Добрица Ћосић резигнирано констатује: „Ако је свет тираније био свет 'организованог лагања' у име наде у срећну будућност, свет демократије је постао свет 'организованог лагања' у име обмане срећном садашњицом” (Ћосић 2011, 340). А један од најутицајнијих српских социолога данас, Љубиша Митровић, о лицемерју модерног света пише: „Нови крсташи, са својим легионарима поново плешу широм планете: под фирмом 'слободе', затиру слободу и намећу нове ланце ропства читавим народима и регионима” (Митровић 2013, 303).

Странци су врло добро проучили наше врлине и мане. Једна од великих мана, коју они добро знају, јесте и заборав. То најбоље потврђују речи Џејми Шеја, портпарола НАТО-а, који у жеку бомбардовања Србије марта 1999. године каже: „Србе би требало спокојно бомбардовати, јер ће све брзо заборавити”. Сада после скоро читавог века, и после још једног огољеног ултиматума Запада, чини се да почиње да преовладава свест, барем у народу, да нам тај Запад ништа добро неће донети. Да без обзира колико се ми трудили, ма колико чињеница које потврђују истину о нама износили („тим горе по чињенице” – мисао управо из срца тог Запада потекла), они свој став о нама (што је давно схватио и Црњански) неће променити. Понижени и посрамљени усто још опљачкани, када бисмо у ЕУ ушли још и осакаћени без Косова и Метохије, *наших корена*, Србија би дефинитивно доживела свој историјски крај. Оно што је започето у прошлом веку тада би било завршено а од Србије би остало само сећање, које би временом бледело, на некада моћну и достојанствену историјску државу. Двадесети век започели смо као век највеће наде за српски народ. Погрешним проценама и заблудама које смо себи наметнули, срушили смо све наде и поништили илузије. Историјско искуство страдања из прошлог века нас опомиње да разборито треба да се загледамо у себе и запитамо где леже узроци наших промашаја и којим путем да кренемо у нови миленијум. Да ли је пут у *бољу, свећлу будућност*, пут кроз Европску унију, који је поплочан србофобијом и бриселским уценама? Савремени српски нихилизам у коме се у име европејства одричемо свог идентитета, као идеологија улио се у државну политику поставши нова политичка религија која је заменила претходну комунистичку. Да ли је то та *реалност* која нема алтернативу и коју нужно морамо прихватити? Управо, несагласност са реалношћу, у отпору бешчасној реалности, реалности која

је изневерила идеју хуманитета, сваком мислећем бићу даје разлог да се буну, да тежи променама. Та несагласност даје смисао постојању и рађа право човекољубље и родољубље, истински патриотизам и космополитизам.

Олдус Хаксли пишући знамениту књигу „Врли нови свет” сматра да се у њему „не предаје историја јер се од ње и нема шта научити” изгледа даје у виду имао српску историју, јер ако неко није умео да учи из своје историје, онда су то Срби. *Лоши ђаци историје* зато што нису или нису хтели научити (зато што не одговара српском духу ствараном по „јеванђељу” мајке Јевросиме – „ни по бабу ни по стричевима, већ по правди Бога јединога” и „све за образ, образ ни за шта”) лекцију коју је давно исказао Макијавели, о којој говори и Мајкл Волзер да „добри ученици стварају историју свесном и намерном производњом лажи, они који су успели да науче лекцију којој нас је први научио Макијавели: како не треба бити добар” (Волзер 2010, 130). Ето јасног одговора зашто смо ми Срби данас од „добрих момака” проглашени и етикетирани као „зли момци”.¹⁷ Да ли ћемо и када научити лекцију: да себи самима јесмо највећи пријатељи али и непријатељи, да „ствари сагледамо са српског становишта” и да више грешке у виду стварања вештачких неприродних заједница не понављамо? Школу историје скупо смо платили, доживели смо „саблазан историје” (Н. Берђајев) али њену лекцију нисмо научили. Светосављем задојени, више смо се небеским царством руководили, те смо с тога, „победи у рату” претварали у „порази у миру”. Сувише наивни и племенити, мислећи и да су други такви, нисмо научили како да опстанемо и избегавамо нове и нове жртве које су крњиле нашу виталност. Оно што нам је у овом тешком времену, док нас боле тешке ране које смо задобили и понижења која су нам приредили, потребно јесте трезвени оптимизам. Наша историја (учитељица живота чију лекцију смо мноштвом гробовима плаћали) нас такође учи да и кад је у прошлости деловало да смо изгубљени, да нам је државна кућа порушена („да смо дотерали цара до дувара”) ми смо се изнова рађали и као Феникс из пепела кућу обнављали. И сада нам је као никад досад потребан оптимизам, да не клонемо духом и не помиримо се са пропашћу. Али трезвен оптимизам који рационално схвата колики нам је маневарски простор и који избегава срљања у разне крајности. У овом изузетно „злом времену”, Србији је неопходан *цивилизацијски преокрет*, а он је у овом тренутку једино видљив пасионираном патриотизму у прихватању православног цивилизацијског загрљаја, и прикључењу будућој Евроазијској

---

¹⁷ О „добрим и лошим момцима” запажен рад написала је и Дајана Џонстон, која у име савести Запада рад завршава парафразом Христовог исказа „Само истина нас може ослободити”. Дајана Џонстон, „Добри момци лоше пролазе”, <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/dobri-momci-lose-prolaze.html>, 10. октобар 2010.

унији¹⁸. Ако будемо дозволили да нам се све ово и даље дешава без побуне, бићемо криви за сопствено затирање.

Нема сумње, ово искуство јасно нам указује да је југословенство српска утопија и српска гробница а ми склони утопијама хрлимо у нову европејску. Идемо ли то у нову гробницу? Опасна је и по српски народ трагична заблуда, која се организовано шири у Србији, да у циљу „срећне и светле будућности” која нас чека у Европској унији, треба редуковати сопствени национални и државни суверенитет. Политичку религију социјалистичке Југославије („пут у светлу будућност”) замењује политичка религија европеизма која такође, нуди „верујућима”, исти пут. Ова једносмерност у европеизацији српског друштва и неуважавање алтернатива идеолошки је израженија и опаснија од поратног бољшевичког раздобља. Без обзира што је јасно видљиво ужасавајуће упропашћавање свих одредница српског друштва, овај правац кретања, тај пут се и даље означава као пут без алтернативе. Смемо ли у овим смутним временима да одбацимо историјско памћење и да олако срљамо у нове утопије, које нас као и оне из прошлости могу одвести у нове несреће? Имамо ли довољно снаге и памети да из историје научимо и да више не будемо понављачи историје. Јер историја је, као што је говорио Хенри Кисинџер, памћење нације и државе. Шта ћемо радити и куда ћемо ићи, наравно и стићи, у великој мери зависи и од тога шта памтимо и у којој мери смо извукли поуке из тог памћења. Заговорницима суочавања са прошлостју и онима који позивају на катарзу, свако национално и економско понижење Србије од ЕУ изгледа природно. Наравно, нису сви у Србији тог мишљења, има и оних (посебно се након последњег ултиматума и понижења увећава) који на то не пристају. Један од њих је и пре годину дана упокојени Брана Црнчевић. Схвативши заблуде које се намећу око уласка Србије у ЕУ, и понижења која непрестано од ње трпимо, попут Рајса, упозорава Србе: „Споља организована, а изнутра прихваћена равнодушност казује нам да модерна Србија неће бити жртва устанка, одређено јој је да буде жртва пристанка... Историјска истина биће удављена у прљавој баруштини неисторијских лажи. Чека нас”, закључује, поета родољуб, „дуг послушнички мук” (Црнчевић 2013, 44).

Искуство из прошлог века и претходне утопије као да нас није „призвало памети” а оно је свима мислећима јасно и много пута у историји потврђено: *велика обећања и њревелике наде доносе велика разочарења*. Само упорним радом, трудом, вером у сопствене снаге („у се и у своје кљусе”) пасионираним патриотизмом и жртвом за националну ствар, корак по корак, једино је могуће побољшати квалитет и услове живота и подизати стандард грађана. Са-

¹⁸ О Евроазији...

гледавајући Србе кроз њихову историјску призму, као народ који носи печат тих „векова под јармом” (Рајс) аутор, кроз зебњу за будућност сопственог народа, из страха да не останемо без историје, сматра да је ова негативна друштвена појава – прихватање туђих на штету сопственог идентитета, задати изазов наше националне егзистенције. Да би српска „историја наставила да дише” (А. Панарин) српско друштво мора да изнађе могућност да друштвеном сценом више не доминирају пасионирани обожаваоци власти и новца, а да се на вредносној хијерархији, уместо заступника филозофије „ми смо богом дани”, промовишу вредни људи, домаћини, визионари, који су својим делима а не речима то заслужили. Потребна нам је елита, која се као највиши друштвени сегмент, како је писао Рајт Милс, одликује „ширином погледа и достојанственошћу карактера” (1998, 328) али и по суду аутора, у ово, по Србију судбоносно време, пасионираним патриотизмом. Елита, дорасла изазовима времена, која ће „рашчинити” сакривене (латентне) мотиве европеизације Србије и усмерити српски брод на прави пут. Данас, када смо готово изгубили државу, изгубивши у највећој мери суверенитет (економски, политички, културни), преостаје нам да по сваку цену бранимо своју веру и историју. Чување вере и памћења није феномен „забраћених Марија” већ у време глобалистичке помахниталости значи чување свог суверенитета, опстанка и своје будућности. То је, наравно уз модернизацију која је прилагођена нашим условима, једини прави начин борбе против оних који траже да заборавимо своју прошлост, своје вредности а да прихватимо њихово виђење наше прошлости, њихова правила и обичаје и тиме постанемо они.

Литература

- Аврамовић, З. *Родомрци*. Београд: Институт за политичке студије, 2009.
- Аврамовић, З. *Социолошка осмајтрачница културе и образовања*. Београд: Рашка школа, 2011.
- Анђелковић, П. *Српско друштво – без онога јуче што смо ми данас*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 2013.
- Анђелковић, П. „Свесловенство као алтернатива – Евроазија као перспектива”. У *Косово и Метохија 1912–2012*, ур. Бранко Јовановић и Урош Шуваковић, 37–59. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 2012.
- Вуковић, С. Немачка, „Аустрија и разбијање Југославије”. *Социолошки преглед*, год. 35. бр. 3-4 (2001): 213–234.
- Волзер, М. *Морали њрљаве руке*. Београд: Албатрос плус, 2010.
- Гађиновић Р. „Млада Босна” и стара злоупотреба историје. *Печаш*, бр. 274 (јун 2013).

- Дизинас, К. *Људска права и империја, Политичка филозофија космополитизма*. Београд: Службени гласник – Албатрос Плус, 2007.
- Кљакић, Љ. *Трећи светски рат – Југославија и „нови светски поредак”*. Ксерокс издање, Београд: Архив Кљајић, 1991.
- Кљакић, Љ. „Југославија и ’нови светски поредак’”. *Поништавање два века историје. Политика експрес*, 13. октобар 1991.
- Крестић, В. Наш оболели национални организам. *Печаш*, бр. 260. март, 2013.
- Купер Р. *Распад нација*. Београд: Филип Вишњић, 2007.
- Митровић, Љ. *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет у Приштини, 2013.
- Милојевић, С. М. *Одломци историје Срба и српских-југословенских земаља у Турској и Аустрији*. Београд: Државна штампарија, 1872.
- Милошевић, З. „Загледани у људождерску будућност”. *Печаш*, бр. 260. март 2013.
- Милосављевић, Љ. *Куда и како*. Ниш: Филозофски факултет Ниш, 2012.
- Милс Р. *Елиша власи*. Београд: Плато, 1998.
- Црнчевић, Б. *Брана Црнчевић*. Београд: Наш печат, 2013.
- Покрајац, С. *Транзиција и технологија*. Београд: Графолик, 2000.
- Станковић-Пејновић, В. *Распад Југославије. Теме 2/2010*.
- Трубецки, Н. *Европа и човечанство*. Београд: Логос, 2004.
- Зиновјев, А. *Запад – Феномен западњаштва*. Београд: Наш дом, 2004.
- Ћосић, Д. *У шућем веку*. Београд: Службени гласник, 2011.
- Џонстон, Д. *Добри момци лоше пролазе*, 2010. <http://www.nspm.rs/savremeni-svet/dobri-momci-lose-prolaze.html>. 10. октобар 2010.

PETAR M. ANĐELKOVIĆ

BAD STUDENTS OF HISTORY AS A 'TEACHER':
YUGOFANATISM, EUROFANATISM AND THE
DE-SOVEREIGNIZATION OF SERBIA

SUMMARY

After epochal historical collapse of project of communism, and all the more obvious transitional failure, that, instead into better, led us to peripheral world, increasingly emerges the need to define new path for Serbia. Serbia need's to redefine it's own position and role on the Balkan and in Europe, to formulate and resurrect devastated national self-consciousness, and choose a true path for construction of non-communist society, but also modernize state without „westernisation”. Of course, deliberat quest for true national idea, one that would lead Serbia out of epoch of decadency and systematic crisis, out of „alienated time's”, means both common sense and critical consideration of own mistakes from the distant and recent past. Serbian people often in their friutfull and long lasting history were bad students of history as a „teacher”. One of the biggest mistakes, the one („revenge of history”) that is fatal and cost's Serbia today very expensively, is creation of Yugoslavia. It seems that we haven't learned the lesson and that we are now heading for the bigger mistake, entering the EU, that would definitely mean the end of serbian idea. We replaced yugoutopia for euroutopia. National idea that we see in patriotism, statehood, comradeship, orthodox Christianity, certainly is not found in „bright capitalistic future” of EU, neither in failed experiment of communism.

KEY WORDS: Serbia, Yugoslavia, EU, Eurasia, history.

СТЕФАН И. АНЧЕВ¹
ВТУ „Св. Ђирило и Методије“
Велико Трново (Бугарска)

СТВАРАЊЕ МАРИОНЕТСКИХ ДРЖАВА НА БАЛКАНУ НА КРАЈУ XX И ПОЧЕТКУ XXI ВЕКА

САЖЕТАК. Распад Источног блока крајем осамдесетих година изменио је не само социјални положај људи који живе у овим државама већ и политичку суштину државности и територијалне границе полуострва. Нова „политичка класа“ створена је по моделу западних победника у „хладном рату“ у складу са њиховим интересима. Та мешавина, направљена од старих и нових политичара (из редова бивших комуниста и нових демократа), није добила могућност да ради самостално, осим тога није ни имала неопходна знања, није било ни довољно времена да би их стекла. У пракси, „демократија“ на Балкану стварана је уз финансијску помоћ САД и политичким манипулацијама Запада. Новим владама дата је могућност да изабере једину алтернативу: да државе којима владају припоје НАТО-у и Европској унији. Тако су на Балкану створене државе, мале по својој територији, неспособне у политичком, економском и војном погледу. Била је остварена заборављена аустријска идеја (Клеменс фон Метерниха) из прве половине XIX века о стварању сличних марионетских држава у границама (или ван њих) тадашње Отоманске империје.

Кључне речи: држава, демократија, Балкан, Европска унија.

У својој политици Запад увек гледа на балканске народе и на њихове државе са надменошћу католицизма, надменошћу која је не у малој мери заснована на комплексу јер су они следбеници стваралаца културне цивилизације Европе, али не и њени први ствараоци. Такав њихов став настаје и утврђује се кроз XIX век, време поновног успостављања балканске држав-

---

¹stivanch@yandex.ru

ности и формирања нација. У току наредног, XX века државе Балканског полуострва се налазе у потпуној економској, политичкој и војној зависности од Запада. То омогућава и жеља балканских влада да постану добровољни сателити једне или друге велике силе која би им помогла у остварењу њихових националних доктрина. Историјске чињенице показују да се свака територијална или унутрашња државна промена на Балкану реализује захваљујући жељи или одговарајућој интервенцији једне или друге велике силе, или групе великих сила са прокламованом државом лидером. До краја тридесетих година XX века Велика Британија, Француска, Немачка и донекле Италија имају свој утицај на једну или другу балканску државу, а ове, са друге стране, не крију своју зависност од њих. Након Другог светског рата те државе губе велики део својих позиција у региону. Русија се враћа на Балкан, али сада као СССР. Стремљење да се поврате изгубљени ресурси и геополитичке позиције политике Запада (НАТО, Јединствено тржиште, УН) изражава се кроз идеолошку опозицију, познату под популарним и заједницама тих држава лако разумљивим називом „хладни рат”. После распада СССР-а и добровољног одрицања од доскорашњих савезника за време владе Горбачова, Запад, на челу са својим лидером Сједињеним Америчким Државама, жури да поврати свој утицај на Балкану. Нова геополитичка реалност и одговарајући економски услови изискивали су нова правила у односу према државама из региона. Њихов државни статус се вратио не на крај тридесетих година прошлог века, већ на прву половину XIX века.

После краја Другог светског рата униполарност победника антихитлеровске коалиције се распада. Свакако, после нестанка заједничког непријатеља, то је природан процес. Испоставило се да су САД и Велика Британија биле у савезу са СССР-ом не толико због заједничког циља – победе хитлеровске Немачке и њених савезника, колико због власти у свету и искоришћења светских ресурса. У својој књизи „Амерички век” Г. Луис, саветник у влади и један од уредника *Тајмса* пише: „Историјска мисија САД је да претворе 20. век у амерички век, а цео свет у амерички свет” (Луис 1941, 1–18). У прилог томе иде и дефинисање стратегије после Другог светског рата као „Рах-Амерicana” („мир на амерички начин”). То подразумева наметање свету САД као јединствене, најмоћније државе, која може да намеће своје циљеве, онакве какве она сматра исправним, и таквим средствима која сматра неопходним. Х. Кисинџер описује Сједињене Државе после Другог светског рата као „толико моћне да имају самопоуздања да прекрајају свет по сопственим мерама (Грајнер 1986, 19; Батјук, Евстафјев 1994, 95). Овај не тако привлачан циљ је заогрнут идеолошким оправдањем као што је борба против комунизма, против његовог ширења, свим средствима: економским, по-

литичким, војним, психолошким". Циљ је да се не допусти СССР-у да дође до ресурса Евроазије, пошто је централни део Европе постао сфером светског утицаја.

На почетку XX века британски геополитичар Харолд Мек Киндер развија концепт „евроазијске територије” укључивши у њу цео Сибир и значајни део Средње Азије. Касније се појављује и концепт „срца” – Централне и Источне Европе, као важних полазних тачака за доминацију над старим континентом. Њиховим доследним управљањем и коришћењем, „рецепт” за геополитичку власт над светом изгледа овако: „Онај ко управља Источном Европом влада „срцем” земље. Онај ко влада „срцем” земље, влада Светским острвом (Евроазијом); онај ко влада Евроазијом, влада светом” (Бжезински 1999, 52).

Та концепција има касније и своју немачку варијанту Карла Хаусхофера: „Drang nach Osten” у скраћеној и не толико описној верзији: „Ко контролише периферију Евроазије (под тим се подразумева Источна Европа – прим. аутора), тај контролише Евроазију, а ко контролише Евроазију, тај управља судбином света” („Длинные телеграммы” 1997, 3–4; Centerstage American Diplomacy since World War II 1990, 52).

Најважнији документи повезани са „хладним ратом” који ће уследити су: *Меморандум Савета за националну сигурност* NSC 20/1 од 18. августа 1948. године. Циљ САД у односима са Русијом (СССР-ом); *Документ* NSC 20/4 од 23. новембра 1948. године. Планови Стејт департмента за однос са Русијом (СССР-ом) намењени обезбеђивању сигурности САД; *Документ* NSC 58 од 14. септембра 1948. године. Планови америчке политике о односима према државама Источне Европе; *Документ* NSC 68 од 14. априла 1950. године који је анекс документу NSC 20/1 од 18. августа 1948. године (<http://www.helicopt.chat.ru/rus57.htm>).

У поменутом меморандуму 68 НСЦ (National Security Council) изражени су ставови државног секретара Дина Ачесона. Документ позива на примену стратегије да се „посеје семе уништења унутар совјетског система”, после чега ће Сједињене Државе да наметну споразум у складу са својим глобалним интересима. Ако се прихвати да је меморандум № 68 дело „јастребова” у америчкој политици, међу умеренијима фигурира Џорџ Кенан, који је аутор „спољнополитичке концепције” № 23 из 1948. Пошто се у њему образлаже да ће у ближој или даљој будућности САД бити предмет „зависти и незадовољства” претпоставља се да ће „постојати нужда да се послужи концептима који се базирају на сили” (Чомски 2001, 23–26).

Године 1955. елитна радна група утврдила је да је главна опасност која прети од комунистичких земаља „одбијање да играју задату им споредну улогу у допуњавању индустријске економије Запада” (Чомски 2001, 27).

Дана 15. маја 1947. године за „Труманову доктрину” конгрес обезбеђује 400 милиона долара финансијске помоћи за две балканске државе, од којих Грчка добија 300 милиона, а Турска 100 милиона. Осим тога, Грчка добија и оружје и војну опрему „у пратњи” америчког војног и цивилног особља. Први пут САД интервенише у унутрашњим питањима земаља изван америчког континента. Неки од тадашњих аналитичара „Труманову доктрину” дефинишу као „крсташки поход против социјализма”. Прави разлог избора Грчке и Турске за добијање кредита убрзо постаје познат. Он је откривен у часопису *New York Herald Tribune* у броју 1, 1. априла 1947. године: „Ми смо изабрали Грчку и Турску не зато што је њима нарочито потребна помоћ, и не због тога јер су оне сјајни примери демократије, већ стога што представљају стратешка врата према Црном мору и срцу Совјетског Савеза” (История на дипломатията Т. 4. 1977, 269).

У наредним годинама америчка војска је поставила своје базе у те две балканске земље, што је довело до напетости на Блиском истоку. Због тога, неки аналитичари тог проблема „Труманову доктрину” сматрају почетком „хладног рата”. Њеним објављивањем САД проширује обим „Монроове доктрине” преко Атлантика у Европу, учинивши Грчку после грађанског рата америчким протекторатом и погодном одскочном даском за америчке војне базе око Совјетског Савеза (Крейтор <http://www.analysisclub.ru/index.php?page=hist&art=2031>; Кенеди 1997, 41).

У Турској, након 12. јула 1947, када је дата помоћ од 100 милиона долара, ступају на снагу и додатни споразуми као њен пропратни део. Искоришћавање те помоћи контролише амерички амбасадор у Анкари. Њен наставак зависи од процене председника САД, односно од успешности Турске у испуњавању услова новог послодавца и интереса Стејт департмента у региону. Турска влада се обавезује да обезбеди редовне извештаје о начину коришћења америчке помоћи. Притом јој није дозвољено да је користи да измири своје рачуне са другим земљама. За контролу њене употребе у Турску долази комисија од 300 америчких војника. Основан је Амерички информациони биро за пропаганду америчких идеала и политике за заштиту Турске од комунистичке претње. Део од тих 100 милиона се користи за развој инфраструктуре земље, за плаћање америчких инструктора и одржавање америчке војне опреме.

Треба напоменути да војна сарадња између балканске земље и Сједињених Држава подразумева значајне расходе који нису по мери турског буџета.

За период 1947–1957. она је добила војну помоћ у износу од 1,7 милијарди долара. Испоручени су модерни авиони, тенкови, ратни бродови и други типови конвенционалног наоружања. За овај период директни и индиректни војни трошкови у Турској износе 11 милијарди фунти, што је 2–3 пута више од додељене помоћи САД и има поражавајући утицај на економију земље (Хаков 2000, 206–207; Поцхверия 1984, 172–173).

Године 1948, дана 4. јула, у Анкари Сједињене Америчке Државе потписале су споразум за економску помоћ Турској. Дужности балканске земље према том споразуму су: стварање најповољнијих услова за америчке производе на турском тржишту и смањење увозних дажбина на њих (одатле постаје јасно да се „режим капитулације” враћа као прототип, и то са много већом могућношћу за контролу и притисак у његовом испуњавању – мој ком.); потпомагање економије западних држава, усвајање „Маршаловог плана”, координација државних економских пројеката са САД и стварање у Централној банци Турске еквивалентног фонда за средства од продаје америчких производа добијених по „Маршаловом плану”; снабдевање војске САД војностратешким сировинама, примање америчких туриста; пружање свих врста информација Сједињеним Државама, редовно објављивање кварталних извештаја о коришћењу америчке помоћи и пропагирање у суседним земљама „Маршаловог плана”, обезбеђивање дипломатског имунитета за чланове комисије за спровођење „Маршаловог плана”, пружање грађанима САД у Турској екстериторијалних права (још један прототип иницијалне примене „режима капитулације”), одржавање пријатељских односа са земљама које су усвојиле „Маршалов план”. Мандат овог споразума био је до 30. јуна 1952. године. При испуњењу задатих услова, Турска добија помоћ од „Маршаловог плана” у износу од 351.7 милиона долара. Већи део прихода служи интересима Сједињених Држава у земљи. Они се користе за изградњу војних путева, које ће само неколико година касније користити НАТО структуре (Хаков 2000, 208–209; Поцхверия 1984, 173).

Грчкој је додељена улога „централне карике” у напетим односима између држава у региону, она је постала кључни фактор за оријентацију земаља Блиског и Средњег истока. Ово захтева укидање чак и замисли комунистичког или било како другачије оријентисаног савеза СССР-а и атинске владе. Вашингтон не крије своје намере да Грчка и Турска буду једине земље на Балкану које нису „под утицајем совјетске хегемоније” (Смирнова 1984: 166; Вижоше Улунян 1998: 140–149).

Потреба хитне помоћи Грчкој произлази из становишта да ако она буде изгубљена, „цео Блиски исток и делови Северне Африке су у опасности од пада под совјетски утицај”. Сагласно са Трумановом доктрином у септембру

1947. године послато је 200 америчких војних стручњака за обуку владиних трупа. У посебној резолуцији 42/1 од 22. марта 1949. године Савет за националну безбедност Сједињених Америчких Држава инсистира на наставку војне помоћи Грчкој. Изражено цифрама за време рата она је износила 353.6 милиона долара, што одговара огромној количини оружја за борбу против комунистичких снага. Током периода од априла до новембра 1946. Сједињене Државе демонстрирају војну силу слањем својих ратних бродова у луке Грчке и Турске. Њихов циљ је не само да подрже своје две балканске штићенице него и прилика за развој „поморских база” у балканском региону и у близини територије СССР-а (Боев 1986, 80).

Дана 4. фебруара 1953. године потписан је америчко-грчки меморандум којим се дефинише стварање мреже војних база САД и НАТО-а на грчкој територији. Атински лист *Avfi* описује тај дан као крај грчке националне независности. Дана 12. октобра и 12. новембра 1953. године у оквиру савеза потписан је грчко-амерички војни споразум. Обавезе Атине према НАТО-у у пракси су обавезе према Сједињеним Државама. На основу споразума усвојеног 8. априла 1954, а након тога и на основу закона грчке владе, Американци у Грчкој добијају привилегије какве се добијају на окупираним територијама. Они имају право да користе путеве, пруге, луке, ваздушни и морски простор Грчке и да постављају своје објекте у било ком делу њене територије, где налажу њихови војни интереси без потребе да траже посебне дозволе и сагласност грчке владе за сваки конкретан случај. За њих је установљен режим слободног уласка и изласка из земље, слобода кретања америчких оружаних снага широм грчке територије, ослобођење од данака и такси када се оне односе на утврђене објекте и опрему САД. Америчким војним службама грчке власти су дале приоритет при равноправним условима за њих и грчке оружане снаге. Целокупном особљу америчких војних служби и канцеларијама које се налазе на грчкој територији даје се право екстратериторијалности, које уживају само чланови дипломатског кора (Щерев 1989, 59–60; Боев 1986, 122–123).

То није уобичајена, али истовремено је типична америчка политика за Балкан. Одношење према марионетским „пријатељским” земљама је исто као и према онима из супротног политичког тора. Годинама касније, 1999. у Рамбујеу исти захтеви су постављени пред СРЈ (трећу Југославију) у вези са преговорима о Косову (*Le Monde diplomatique* 17. 04. 1999). Одбијање Београда да испуни захтеве САД изазива бомбардовање непокорних. У нешто промењеном облику, исти услови су постављени 1999. године пред бугарску владу, а њихово прихватање требало је да посведочи о пријатељству са Сједињеним Државама и НАТО-ом, као и солидарност у њиховим акција-

ма против Београда. Бугарска влада је одмах показала пријатељство и солидарност на штету „ограниченог суверенитета”, а да се притом држави није претило бомбардовањем.

Уништавање биполарног модела утицаја омогућава агресију победника хладног рата и даје му прилику да се осили у стремљењу ка свеобухватној контроли над светом. Униполарни модел са једном државом – лидером као политичком и економском силом, обезбеђује остваривање широко прокламоване идеје за „свет без граница”, остварен кроз ратове без граница. САД се иживљава као „ново Римско царство” на крају двадесетог и почетку двадесет првог века. Ову аналогију користи Збигњев Бжежински неколико година након распада Источног блока. За њега, „нова империја”, односно Сједињене Америчке Државе, подсећају на претходне империје које граде своју моћ „на хијерархији сателита, вазала, протектората и колонија, док спољни свет као целину сматрају варварским”.

Шема у политици САД, као лидера у НАТО-у, након завршетка „врућег”– Другог светског рата и краја хладног рата заснива се на самопрокламовању као „добровољних плаћеника”, чије услуге на тржишту безбедности морају да носе друге државе. За одржавање и обезбеђивање њихове контроле глобалног економског система Американци сами организују „глобални рекет заштите” према другим богатим земљама за редовно плаћање „услуга”.

Документи откривени у Америци доказују да је разбијање Источног блока добро планирано и методично примењивано у десетогодишњем процесу. Садржај теме не захтева да коментаришем читав низ информација, тако да ћу се ограничити на коментарима на два документа: Директиве о политици САД према Југославији председника Р. Регана, од 19. марта 1984. године, познате као NSDD 133 (U.S. Policy Toward Yugoslavia <http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm>), Директиве NSDD 54 (U.S. Policy Toward Eastern Europe <http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-054.htm>) од 2. септембра 1982. године.

У документу NSDD 133 утврђена је америчка политика према Југославији, четири године након смрти Јосипа Броза Тита, када су тамо већ били на снази услови ММФ-а и Светске банке. Основни правац политике наведен у овом документу је извођење таквих активности које треба да осигурају „независну, економски одрживу, стабилну и војно способну Југославију” и која треба да „служи интересима Запада и САД (U.S. Policy Toward Yugoslavia <http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm>). Главни разлог за препоруку, односно примену овакве политике је „окрутна финансијска ситуација са којом је суочена Југославија и која представља озбиљну опасност за њену

способност да се придржава политике која најбоље служи нашим (америчким – моја напомена) интересима”.

Крајњи циљ је исти као онај који се може прочитати из претходно коментарисаног документа. Занимљиве су неке нијансе, које после 15 година стоје у оштром неслагању са тада декларисаном и примењеном политиком САД. У мартовском документу из 1984. године наводи се спремност САД „да подржи независност, територијалну целовитост и национално јединство Југославије”, да се супротставе кубанском и совјетском утицају у Покрету несврстаних земаља, као и да се „води дугогодишњи дијалог са лидерима југословенских земаља о питањима од заједничког значаја и интереса” (U.S. Policy Toward Yugoslavia <http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm>)

По својим циљевима, тај документ пуно подсећа на политику Вашингтона раних 50-их година прошлог века, након сукоба између Стаљина и Тита, када се прави покушај да се креира нова балканска Антанта између Југославије, Грчке и Турске усмерена против Совјетског Савеза и социјалистичких земаља на Балкану (види: Анчев 2000, 247, као и тамо цитирану литературу).

Када је 2. јула 1990. године, скупштина Косова усвојила Декларацију о независности после које следи проглашавање независности те области, 7. септембра 1990. у Качанику у близини македонске границе одржан је састанак представника албанског народа с Косова који креирају устав непостојеће „Републике Косово”. Шест дана касније се проглашава и њена независност (Дневни ред илегалне скупштине Косова // Албански фактор у развоју кризе на простору бивше Југославије, Повестка 2006, 204–205; Детрез 2008, 123; Монитор 1999, 3). После ове одлуке уследила је резолуција која позива на „признање суверене Републике Косова у оквиру Комонвелта нација Југославије” (Мијалковски, Дамјанов 2002, 451) у Београду. Албански сепаратизам наставља са својим настојањима и у наредној 1991. години. На одржаном референдуму 26–30. септембра, уз учешће искључиво албанског дела становништва, 87% бирача подржава декларацију о независности региона. Дана 21. децембра, Бујар Букоши, премијер ни од кога признате Републике Косово, и Иљаз Рамајли – председник Скупштине Косова, шаљу писмо у Брисел, у којем траже да ЕУ интервенише у раду Конференције за Југославију у циљу обезбеђивања правног заступања Косова у текућим преговорима о основама пуне равноправности и једнакости (Повестка 2006, 220–222).

У мају 1992. на територији Македоније дешава се догађај који ће одиграти одлучујућу улогу у судбини Косова. У једном од македонских градова, у строгој тајности одржава се састанак албанских група са различитом политичком оријентацијом, али са заједничким уједињујућим фактором – албан-

ским национализмом. Процеси који прате колапс Источног блока дају учесницима састанка могућност да опишу тренутну ситуацију као „изузетно повољну за уједињење свих албанских територија у границама Велике Албаније”. Први акт у том правцу треба да буде сецесија Косова, за коју ће се као мотив искористити ограничавање аутономије, коју је Јосип Броз Тито дао, од стране тренутног председника државе С. Милошевића. За реализацију конкретних војних и политичких циљева основана је војна организација UÇK (Ushtria Çlirimtare e Kosoves) „Ослободилачка војска Косова” (ОВК) (Мете 2007, 347).

Према другим информацијама, ОВК је крајем 1994. основала организација Национални покрет Косова (LPK, Levizja popullore e Kosoves), које су у пролеће 1981. Основали албански студенти избегли у Западну Европу (Арас http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aras/12.php).

У свом извештају од 26. марта 2007. представник УН Марти Ахтисари рекао је Савету безбедности да је једино изводљиво решење за Косово независност под надзором међународне заједнице. Ову идеју подржали су генерални секретар УН Бан Ки Мун, Стејт департмент, Велика Британија, председништва ЕУ и НАТО. Једина преостала нада Србима била је Русија, и они су се надали да ће Русија блокирати усвајање нове резолуције о Косову до компромисног решења за обе стране (Ахтисари <http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/features/setimes/features/2007/03/28/feature-02>). Јединство западних лидера по питању даљег цепања Србије постало је очигледно. У Приштини лидери косовских Албанаца поздравили су изјаву Ахтисарија.

Пре следећег састанка у Њујорку 28. септембра 2007. министри иностраних послова Контакт групе – Велика Британија, Француска, Немачка, Италија, Русија, САД – позвали су на брзо решење и окончање неизвесне политичке ситуације. Према Ројтерсу, британски министар иностраних послова Дејвид Милибанд изразио је мишљење да план за Косово, који је представио бивши специјални изасланик УН Марти Ахтисари у марту, након 13 месеци неуспешних преговора, остаје основа за очекивани споразум (АФП, ДПА, Би-Би-Си, ФТ, Скотсмен, Блиц 2007 <http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/features/setimes/features/2007/09/28/feature-01>).

Сви разговори требало је да буду завршени до 10. децембра. Дана 14. октобра 2007. у Бриселу вођен је други круг директних разговора између делегација Србије и косовских Албанаца, о статусу српске покрајине Косова и Метохије. У преговорима учествује и посредничка „тројка” Русија – ЕУ – САД. Упркос томе што су две стране представиле много детаљније своје предлоге о будућем статусу Косова него на претходном састанку у Њујорку, поново не долази до приближавања ставова. Српска позиција, коју заступа министар

спољних послова Србије, Вук Јеремић, јасна је и логична – Србија може да направи компромис у многим детаљима у процесу преговора, али не може да се одустане од суверенитета над Косовом.

Дана 17. фебруара 2008. године Косово је једнострано прогласило независност од Србије. При официјелној изјави државног секретара Кондолизе Рајс, 18. фебруара 2007. године, Сједињене Америчке Државе званично су признале следећу америчку марионету као суверену и независну државу. Позиција министара спољних послова ЕУ ипак није толико категорична и они на састанку у Бриселу, дан касније, одлучују да свака земља треба да донесе одлуку самостално. Прва европска земља која је признала независност Косова била је Француска. Сједињене Америчке Државе званично су признале независност Косова 18. фебруара 2008. (Correspondent.net). Држава која прва пре САД признаје независност Косова је Авганистан. Тешко је пронаћи логично објашњење за такав став; међутим, веза између трговине дрогом и исламске подршке је евидентна. Као и са претходним догађајима при распаду треће Југославије и последицама Дејтонског споразума САД и водеће држава ЕУ продужавају у настојању да створе нове и све безначајније балканске протекторате. (Ту се мисли на економско, политичко, војно и спољнополитичко значење, као и на недостатак озбиљне историјске и културне традиције код новостворених балканских држава – мој ком.)

Интересантна је, међутим, доследна и пристрасна политика САД, уз подршку водећих држава ЕУ, по питању одређеног статуса Косова. Мотиви Вашингтона у њиховој балканској политици вероватно су повезани са будућом дестабилизацијом ЕУ при формирању јаког исламског блока са којима ће Европејци тешко сами изаћи на крај, и биће принуђени да траже помоћ САД. Кроз свој став према Косову, САД отварају могућност сличног преседана у Европи и у читавом свету. Упечатљиво је и колебање држава ЕУ, чији лидери ипак не осуђују догађаје, већ само „примају к знању” декларацију о независности проглашену у косовском парламенту (Еленский 2008: http://nvo.ng.ru/wars/2008-02-29/1_balkany.html).

Међу „великим силама” једино је руски одговор био примерен дешавањима на том подручју. Савет Федерације и Савет Државне думе Федералне скупштине Руске Федерације изразили су изузетну забринутост због још једног рушења основних међународних норми и неиспуњења усвојене резолуције Савета безбедности УН, а нарочито Резолуцији 1244 (из 1999. године). Сепаратизам на Косову не би имао перспективу да га нису подржале западне земље, пре свега Сједињене Америчке Државе (Савет Федерације 2008: <http://www.rg.ru/2008/02/19/sovfed-kosovoanons.html>). Улога САД у стварању новог балканског протектората може се видети из реакција косовских

Албанаца. Уместо албанске заставе, они су махали америчким заставама у изразу не опредељења, већ захвалности господару – покровитељу.

У овом сам раду, због његовог ограниченог обима, био принуђен да обрадим само ограничени број догађаја. Све што је написано овде односи се и на остале државе-марионете које у својој спољној политици нису смеле да се супротставе „новим господарима света”.

Као последица распада друге и треће Југославије у јужној Србији створен је још један балкански протекторат, и то на месту где никада раније није постојала таква држава. Западни политички лидери створили су фиктивну државу без историјске традиције, без сопствене косовске културе и нејасне економске будућности, не само на Балкану него у Европи. Тачно је да историју пишу победници, али у овом случају аутори историје „Републике Косово” су њени западни покровитељи који су напунили још једно буре барута и створили услове за верске сукобе; уништили су кутуру и споменике српског православног народа чији су манастири старији од америчке државе. Русија и даље остаје једина нада за Србију и остале балканске Словене у настојању да очувају свој верски, национални и државни идентитет.

ЛИТЕРАТУРА

- Анчев, С. *Балканите – начин на употреба 1944–1955 г.* В. Търново: Университетско издателство „Св. Кирил и Методий”, 2000.
- Арас, Дж. *Тероризм вчера, данас и навеки*. http://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Polit/Aras/12.php
- Грејчевчи Б. „Ахтисари изјављује да је признавање независности једина могућа варијанта за Косово”. <http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/features/setimes/features/2007/03/28/feature-02>
- Батјук В. И. „Евстафьев Д. Г. Геополитический контекст начала 'холодной войны': уроки для 90-х годов”. *США, Канада: економика, политика, идеологија* 10 (1994): 95.
- Бжезинский З. „Великая шахматная доска. Господство Америки и её геостратегические императивы”. *Международные отношения* (1999): 52.
- Боев Ив. *Балканите в глобалната политика на САЩ 1945–1975. С.*, 1986.
- Грајнер Б. *Американска внешнеја политика от Трумэна до наших дней*. М., 1986.
- Детрез, Р. „Косово. Отложената независност”. *Кралица Маб*. (2008): 123. Види: Косово и Метохија. Монитор, № 69, 25 март 1999 с. 3
- История на дипломацията. Т. 4. Дипломацията през годините на Втората световна война*. С. (1977).
- Кенеди П. *Възход и падение на великитесили. Икономически проблеми и военни конфликти XV-XX век*. С., 1997.
- Мете, С. *История на албанците. От илирите до независимостта на Косово*. РИВА, 2007.

- Мијалковски, М. Дамјанов, М. *Тероризам албанских екстремиста*. Прилој 3, 451. Београд, 2002.
- Крейтор Н. фон. „От Доктрины Монро до нового мирового порядка”.
<http://www.analysisclub.ru/index.php?page=hist&art=2031>
- Поцхверия Б. „Политика США в Турции (1945–1948)”. *Балканите в международните отношения 1944–1948*. С. (1984): 172–173.
- Смирнова Н.Д. „Политика США в Греции в 1944–1947 гг.” *Балканите в международните отношения 1944–1948*. С. (1984): 166.
- Улуныан А. „Гражданская война в Греции и Болгария: мирный и немирный пути (1946–1949 гг.)”. *България в сферата на светските интереси*. С. (1998): 140–149.
- Хаков Дж. *История на Турция през XX век*. С., 2000.
- Чомски Н. *Какво всъщност иска чичо Сам*. С., 2001.
- Щерев П. *Политическата криза в Гърция (1958–1967)*. С., 1989.
- Kreitorvon, N. „The Geopolitics of containment”.
<http://www.helicop.chat.ru/rus57.htm>
- Luce H. R. *The American century*. New York: Time, 1941.

ДОКУМЕНТИ

- “Длинные телеграммы”. Документы начала “холодной войны”. Томск, 1997., с. 3-4
- Директиве NSDD 54 (U.S. Policy Toward Eastern Europe NSC-NSDD-54
<http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-054.htm>) од 2. септембра 1982. године.
- Повестка дня нелегалной скупщины Косово. //Албанский фактор в развитии кризиса на территории бывшей Югославии. Документы. Т. 1. (1878–1997 гг.). М. 2006. с. 204–205
- Brown C., ed. *Centerstage. American Diplomacy since World War II*. New York: Holmes & Meier Publishers, Inc., 1990.
- U.S. Policy Toward Yugoslavia NSC-NSDD-133
<http://fas.org/irp/offdocs/nsdd/nsdd-133.htm>)

НОВИНЕ

- АФП, ДПА, Би Би Си, ФТ, Скотсмен, Блиц – 28/09/07; АП, Ројтерс, ДПА, Би Би Си, Глас Америке, Интернационални Хералд Трибјун, Бета, Б92, Информациони центар ООН – 27.09.07.
<http://setimes.com/cocoon/setimes/xhtml/bg/features/setimes/features/2007/09/28/feature-01>)
- Еленский О. „На Балканах открыли ящик Пандоры”. *Независимое военное обозрение*. http://nvo.ng.ru/wars/2008-02-29/1_balkany.html
- Монитор, № 69, 25. март 1999. с. 3
- „Савет Федерације је осудио САД за ремећење процеса преговора о Косову”, *Российская газета*, 19. 02. 2008.
<http://www.rg.ru/2008/02/19/sovfed-kosovo-anon.html>
- Le Monde diplomatique, 17. 04. 1999.

STEFAN I. ANCHEV

ESTABLISHMENT OF A PUPPET STATE
ON THE BALKANS AT THE END OF THE XX
AND THE BEGINNING OF THE XXI CENTURY

SUMMARY

In its policy the West has always viewed the Balkan peoples and their countries with arrogance of Catholicism, an arrogance which in more or less born from the complex that are following the cultural civilization of Europe, but not the first . This attitude is created and approved in the nineteenth century, the time of recovery of the Balkan state and the formation of nations. Next twentieth century the countries of the peninsula are under full economic, political and military dependence on the West. This is possible because of the desire of the Balkan governments to volunteer satellites of one or another great power to help them realize their national doctrines. Historical reality shows that any territorial or internal state change in the Balkans, is always due to the desire and the appropriate involvement of one or another great power or group of great powers with prominent state leader. By the end of 30s Britain, France, Germany and Italy have somewhat influence in one way or another Balkan country, and they in turn do not conceal their dependence on them. After World War II these countries lose most of its positions in the region. Russia is back in the Balkans, but now as the USSR. The quest for the return of the lost resources and geopolitical positions in the politics of the West (NATO, the Common Market, EU), is expressed in a more familiar and easily understandable to the communities in these countries, ideological opposition, known as the „cold war.” After the collapse of the Soviet Union voluntarily given up a long allies under Gorbachev West, led by their leader, the U.S. was quick to regain influence in the Balkans. New geopolitical realities and its relevant economic environment brought about new regulations in relation to the region. Their sovereign status is not returned at the end of the 30s of last century, and to the first half of the nineteenth century

KEY WORDS: puppet states, Balkans, Turkey, Greece, USA, Kosovo.

МАРКО П. АТЛАГИЋ¹

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет,
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

МИЛЕНКО Ђ. МАЦУРА²

Трећа београдска гимназија
Београд (Србија)

УТИЦАЈ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА ПОСЛОВНУ ФИЛОЗОФИЈУ МОДЕРНЕ НАЦИОНАЛНЕ ДРЖАВЕ – ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ

САЖЕТАК. Глобализација, као универзални процес интеграција и промена савременог друштва на међународној основи, захватила је готово све сфере научног, привредног и друштвеног живота. Упоредо са процесима глобализације развијају се и процеси међузависности и интеграције како у домену технологије и економије, тако и на политичком плану. Да би се искористиле шансе и избегле опасности, развија се процес реструктурирања и удруживања, односно стварања партнерства и стратешких савеза како компанија, тако и држава, тј. региона. Аутори у раду излажу критички став према глобализацији, као објективном друштвеном процесу, отварају нека питања, могућа решења и последице актуелне глобализације у условима капиталистичког начина производње. Сходно томе, рад указује на позитивне и негативне стране историјског кретања глобализације са економског аспекта и неизвесним последицама на неразвијене земље и земље у развоју.

Кључне речи: глобализација, трансформациони процеси, профит, привредни раст, незапосленост.

---

¹ atlagicmarko@gmail.com

² macuratrec@gmail.com

УВОД

Глобализација као универзални процес интеграција и промена на међународној основи захватила је готово све сфере научног, привредног и друштвеног живота. У тежњи за доминацијом и сферама утицаја, интензивира се конкурентска борба без скрупула, првенствено у домену политичких и економских односа. Упредо са процесима глобализације, развијају се и процеси међузависности и интеграције, како у домену технологије и економије, тако и на политичком плану. Да би се искористиле шансе и избегле опасности, развија се процес реструктурирања и удруживања, односно стварања партнерства и стратешких савеза, како компанија тако и држава, односно региона.

У савременим условима пословања, када се неизвесност намеће као извесна реалност, једини поуздан извор трајне конкурентске предности јесте знање. Када се тржишта динамично померају, технологије умрежавају, број конкурената расте, а производи и услуге преко ноћи застаревају, успешне су оне компаније које стално долазе до нових сазнања, шире их по целој својој организационој структури и брзо претварају у пословне иновације које поспешују динамизирање развоја и повећање ефикасности и ефективности у пословању. Радикалне промене у технологији, природи делатности, организацији, демографском саставу радне снаге и култури захтевају одговарајући менаџмент, не само у оквиру компанија, већ и у државним органима, који потпомажу конкурентност националне привреде на међународном тржишту. У том контексту доминантно место припада менаџменту људских ресурса, као значајном фактору у пословним процесима.

Императив промена произлази из парадокса по којем прихватање и креирање промена доприноси стабилизацији и оптималном деловању система, док отпор променама изазива хаос са несагледивим последицама. Ова законитост, са универзалним значењем, потврђује се у континуитету у свим областима људског деловања и понашања. Свет се мења таквом брзином да свака наредна година скоро и не личи на претходну. Сходно томе, нове околности захтевају другачије понашање и стално прилагођавање, односно управљање променама (Маџура 2012).

Познато дело „Екстремна будућност” Џејмса Кантона (Canton 2009) упућује нас како да схватимо нови свет који настаје, како да му се прилагодимо и да у њему будемо успешни. У свом раду аутори наводе десет најзначајнијих тенденција које ће се десити у екстремној будућности, многе од њих ће неке врсте послова потпуно угасити и створити простор за потпуно нове послове и организације.

Десет најзначајнијих тенденција у екстремној будућности:

Погонска горива у будућности – Енергетска криза, доба после нафте и будућност енергетских алтернатива, као што је водоник. Кључна улога енергије у свим видовима нашег живота у XXI веку.

Привреда утемељена на иновацијама – Мењање глобалне привреде засновано на споју слободне трговине, технологије и демократизације и на стварању нових радних места, нових тржишта, на глобализацији, конкуренцији, миру и безбедности. Четири вида моћног оруђа настајуће привреде, утемељене на иновацијама, јесу нано, био, инфо и неуро.

Будућа радна снага – Зашто радна снага у САД све више постаје мултикултурна, женска и пореклом са шпанског говорног подручја. Зашто радна снага будућности мора да прихвати иновације како би постала глобално конкурентна.

Медицина дуговечности – Кључне силе које ће радикално изменити медицину, као што су нанотехнологија, неуротехнологија и генетика, омогућиће дужи и здравији живот.

Чудна наука – Како ће будућа наука мењати све видове нашег живота, културе и економије – од телепортације до нанобиологије и вишеструких светова.

Обезбеђивање будућности – Највеће претње нашој слободи и нашим животима, од криминалаца до терориста и контроле ума. Установљење ризика којима се излажемо у XXI веку.

Будућност глобализације: сукоб култура – Нова стварност глобалне трговине и конкуренције; успон Кине и Индије; сукоб култура и вредности; идеолошка битка за будућност.

Будуће климатске промене – Промене у природном окружењу и потреба да се припремимо за све веће глобално загревање, загађење и здравствене ризике. Како се морамо променити?

Будућност појединаца – У борби за људска права, општу слободу и личне слободе у XXI веку избегавати опасности које доносе технологија, владе и идеологије.

Будућност Америке и Кине – Како ће судбина ова два велика народа – од капитализма до демократије, иновација и безбедности – утицати на будућност.

Сви морамо другачије да размишљамо о будућности, која је пуна промена, изазова и ризика. Реч је о новој врсти будућности, не о сталном постепеном напредовању, уз повремене тренутне експлозије иновативности, што је карактеристично за највећи део прошлости.

Људи који кроз живот иду као реактивне жртве будућности често не схватају да се будућност може мењати ако се претходно промени гледање на њу. Визија будућности је полазна тачка за народе, организације и појединце. Као што је Мартин Лутер Кинг са убеђењем рекао: „Сањам један сан”. Он је тачно знао каква је будућност на коју указује, на чијом остварењу ради и њој тежи, и све што је радио, свака идеја коју је подржавао, имали су за циљ да се до ње стигне.

Шта ако се упитамо: „На који начин Србија у наредној деценији може знатно да унапреди свој систем образовања, како би се обезбедила да наредна генерација радне снаге, која ће заменити већ остарелу „бејби бум” генерацију (и обезбедити финансијску стабилност будућег социјалног осигурања), буде довољно стручна да би била успешна у конкуренцији на глобалном тржишту високе технологије?” Ако се не створи визија будућности која ће то успешно разрешити, доћи ће до још већег преношења послова у иностранство, раста незапослености у Србији и пада квалитета живота. То је визија на чије остварење може чекати десет или двадесет година. Промене се морају извршити сада.

ПОЈАМ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Глобализација представља процес који обухвата, поред економских, и друге аспекте друштвеног живота у светским размерама. Основу глобализације, односно њен главни покретач представљају капитал и профит. Зато се углавном о глобализацији говори у оквиру сфере економских интереса и она се посматра као друштвени однос који се јавља између учесника на светском тржишту, од којих мањи број чини глобалну силу. Као главни носиоци глобализације светског тржишта јављају се високоразвијене земље, прецизније њихове транснационалне компаније и транснационалне банке, које постају покретачка снага у процесу интеграције тржишта капитала, роба, услуга и технологија.

Глобализација представља феномен краја XX века који ће обележити и почетак трећег миленијума и као такав има своју прошлост, садашњост и будућност. У том контексту, због великог значаја који глобализација има за развој савременог менаџмента, техника, метода и концепт приступа, које треба користити, постају суштински кораци за опстанак и даљи развој не само компанија, него и државних управа, као и националних привреда.

Теоријски приступи појму глобализације формално су различити, али ипак у суштини блиски. Разлике у формулацијама могу се свести на нијансе, јер *de facto* код свих се ради о дефинисању једне те исте тенденције чији је

крајњи циљ нови, глобални светски поредак. Појам глобалан (од *globus* – лат. лопта, кугла) значи округао, заокружен, приближно тачан, свеукупан, планетаран, светски а односи се на целу нашу планету, на читав свет. У том контексту реч глобализација се тумачи као процес унификације националних система у свим сегментима (друштвени, политички, економски, социјални, културни итд.). Под глобализацијом у најширем смислу речи често се подразумевају нужни, савременом технологијом детерминисани процеси, који продубљују трговинске и политичке, али и научне, културне и социјалне односе међу људима различитих земаља и поднебља. Што се економског тумачења глобализације тиче, „једни јој прилазе као процесу интеграције *id est* универзализације националних привреда у јединствену, заједничку, светску привреду, чија диференцијација специфицира нову форму организације, нови тип функционисања и нови стил управљања економским токовима. Други схватају глобализацију као процес трансформације националних привреда у правцу глобалног система производње, потрошње и промета (расподела остаје дезинтегрисана)” (Gradiška-Temenugova, 2003). Присутна су честа мишљења да је глобализација процес формирања заједничког, интегралног тржишта путем либерализације тржишних роба и услуга, рада, капитала и информација.

Глобализација је у принципу економске природе, а према ММФ-у, она означава брзу интеграцију економије широм света кроз трговину, финансијске токове, размену технологија, информативне мреже и међукултурна кретања. Према тврдњи Томаса Фридмена, она представља ширење капитализма и слободног тржишта у све земље света. Џорџ Сорос (Soros 2002), ватрени поборник глобализације, глобализацију дефинише као слободно кретање капитала и доминацију глобалних финансијских тржишта и мултинационалних корпорација над националним привредама.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ПОСЛОВАЊА И ЊЕНА ЕВОЛУЦИЈА

Глобализација се још дефинише као комплетан сет процеса, који се одвијају под утицајем контрадикторних и опозиционих начела. Већина људи мисли о њој једноставно као о одвлачењу моћи или утицаја из локалних заједница и нација према глобалној арени. ОЕЦД је дефинише као прекограничне активности фирме везане за инвестиције, производњу, трговину и развој, односно отварање нових тржишта, експанзију технолошких и организационих предности и смањење трошкова и ризика. Глобализацијом је прекинут процес финансирања производа у једној земљи. Производи се ком-

плетирају у деловима фирме, који се налазе у више земаља у свету, што значи да је све мање јасне националне препознатљивости производа и услуга. Глобализација је снажан и незаустављив процес који су иницирале најмоћније држава света, са основним циљем очувања и побољшања њихових раније стечених позиција.

Глобализација је процес којим се људски послови, као што су трговина, производња, алокација ресурса, креирање и коришћење технологија, научна истраживања, заштита животне средине, решавање конфликтних ситуација, и многи други, проширују на глобални ниво. У том контексту, може се рећи да је глобализација оно креирање ствари на планети које уклања све или бар најважније, прво вештачке а потом и природне препреке, ширење људских послова на цео глобални, економски, социјални, политички, културни и научни ниво. Она представља обележје савремених кретања светске привреде, препознатљиво у међусобној зависности и повезаности националних привреда, а узроковано технолошким, савременим информационом–комуникационим технологијама и структурним променама широких размера.

О глобализацији се највише пише са економског аспекта, а либералне доктрине слободног тржишта чине темеље глобализације. Економска глобализација, уопштено говорећи, има амбицију да цео свет прихвати правила тржишне привреде чији би крајњи продукт био слободно тржиште, слободан проток идеја, а вероватно и јединствена валута. Глобализацију покрећу мултинационални интереси. Као таква, она заобилази све постојеће заједнице, чак и државе. То је покрет настао из жеље великих западних компанија за максимизацијом профита. Отвореност према светском тржишту, дубока међународна интеграција и револуција у економији знања обликују глобализацију као процес са све мањим могућностима националних држава да утичу на економске процесе. Владе појединих држава располажу са све мање моћи која прелази у руке менаџера мултинационалних компанија, којима су подређене и највеће државе света, што проузрокује нестанак државног капитализма и националне државе.

У том контексту, извесно је да тај неминовни процес мења слику савременог света, дубоко залазећи у интересе свих земаља и свих друштвених група. Једно од суштинских обележја глобализације јесте да она мења појмове, односно стандардно поимање простора и времена који се применом савремених информационих технологија много брже и лакше савладавају. Мењају се темељи и носиоци друштвене моћи, при чему је видна тенденција да се друштвена моћ и нови видови доминације селе на међународни план.

Нобеловац Џозеф Стиглиц (2003) уверен је да глобализација може да буде врло користан процес за светску економију, као и за сиромашне земље, али

не на начин на који су тај процес злоупотребиле у протеклој деценији најразвијеније државе света. Он наводи ММФ, СТО и Светску банку истичући да оне имају важну улогу у текућој драми глобализације и све, сходно томе, носе велики део кривице за њене неуспехе. „Глобализација данас није у интересу многих сиромашних у свету. У многим деловима света делује неповољно на животну средину. Она не доприноси стабилности глобалне економије. Транзицијом, од комунизма ка тржишној економији, лакше се управљало тако да је, са изузетком Кине, Вијетнама и неколико источноевропских земаља, углавном дошло до ескалације сиромаштва, док су примања строглово падала” (Soros 2002).

Неоспорно је да је једно од најкрупнијих, најконтроверзнијих питања са којима се суочава савремени свет – питање глобализације. О значењу и сложености овог питања сведочи чињеница да је оно предмет дубоких теоријских, идеолошких и практичних подела у савременом свету. Глобализација спада у ред питања која су у жижи интересовања политичке, стручне и научне јавности.

Све то условљава да научници, стручњаци и политичари различито дефинишу појам глобализације и зато је веома битно да се целисходније сагледа шта глобализација конкретно представља и значи на одређеним нивоима. У том контексту стручњаци се углавном слажу у следећем:

- на међународном плану глобализација доноси пораст међусобне повезаности и условљености економског развоја између земаља, која се огледа у сталном порасту промета роба, капитала и радне снаге и трансферу технологија и знања. То проистиче из чињенице да технологију и знање није могуће преносити одвојено, јер чине једну недељиву целину;
- на нивоу појединих земаља глобализација се манифестује као економска зависност једне земље од осталог дела света. Економска теорија и пракса су већ одавно одбациле, као неуспешан, концепт изолованог економског развоја једне земље. Напротив, економски развој и економска моћ једне земље у великој мери зависе од тога у којој мери је она економски повезана са другим земљама. Та повезаност и међузависност се огледају у учешћу увоза и извоза у друштвеном производу, директним страним инвестицијама и интезитету технолошких трансфера;
- на нивоу појединих делатности глобализација се манифестује у степену економске и технолошке повезаности организација, те делатности на међународном плану, као и у томе у ком степену производња и продаја производа те делатности имају међународни карактер;

- на нивоу појединих компанија глобализација се испољава кроз учешће производа те компаније на међународном тржишту, као и кроз поседовање производних капацитета, имовине и извора прихода у већем броју земаља (Stiglitz 2003).

Феномен глобализације је довео до радикалних промена амбијента у коме организације послују. Глобализација, као феномен светских размера, није акт, већ процес који има своју еволуцију, тј. прошлост, садашњост и будућност. Прва индустријска револуција срушила је неке оквире фундаменталног друштва и увела капитал у капиталистичке друштвене односе. Друга индустријска револуција промовисала је масовну производњу и потрошњу, иницирала државни капитализам, као и блоковску подељеност света. Трећа, информатичка револуција створила је претпоставке за уједињење света, тј. отворила пут глобализацији.

Глобализација представља трећу фазу интернационализације у светској привреди. Престижне школе о савременој економској мисли на Западу глобализацији пружају позитивно одређење. Међутим, глобализација светске привреде отвара нове проблеме и даје нове димензије већ познатим конфронтацијама у вези са регионалним интеграцијама, локалним аутономијама, редефинисањем улоге националних држава, сукобом конкурентских модела тржишних привреда, разбијањем стагнантних затворених система итд.

Прва фаза интернационализације трајала је од Другог светског рата до краја шездесетих година прошлог века, кроз процват светске трговине, који се мерио уделом у светском извозу. У другој фази интернационализације, најзначајнију улогу имају стране инвестиције и конкуренција између мултинационалних компанија у оствареној продаји на светском тржишту током осамдесетих година прошлог века. Трећа фаза интернационализације или процес глобализације, крајем осамдесетих и почетком деведесетих година, остварује се под утицајем савремених информационалних технологија. Основу глобализације представљају нове електронске технологије, нови информациони и комуникациони системи. Персонални рачунари и интернет формирају ново схватање бизниса, економије и начина живота. Појављују се нови називи, као што су „Е-company” – електронска компанија, „Е-commerce” – електронска трговина итд. У овој фази способност да се иновирају, адаптирају и примене доступне технологије постаје кључни елемент индустријске конкурентности, уз појаву нових облика инвестирања и модела организација (Веселиновић 2003).

Главни носиоци процеса глобализације у пракси постају високоразвијене земље (нарочито САД) или прецизније њихове транснационалне компаније

(ТНК), односно њихове траснационалне банке (ТНБ). Високоразвијене земље, својом супериорношћу, успеле су да наметну осталим земљама своје друштвено уређење и модел развоја и раста. Путем транснационалних компанија долази до интеграције тржишта роба, услуга и технологија, а транснационалне банке постају покретачка снага у процесу интеграције тржишта капитала.

Чињеница је да се садашња фаза глобализације одвија асиметрично. То је због постојања различитих нивоа економске развијености појединих земаља, што условљава различите степене њихових интеграција у светске економске токове. Тако добар део земаља (неразвијене земље) не може користити позитивне стране глобализације или их користи у мањој мери, док се један део земаља налази ван процеса глобализације или је „изгубљен” у њему. У том контексту апострофирана маргинализација у садашњој етапи глобализације је неизбежна чињеница јер је у бит саме глобализације уграђен модел „тржишног фундаментализма” који делује на принципу „центар-периферија” и сходно томе производи регионалне диспаритете – фаворизује развијене, а потискује неразвијене (Soros 2002). Ова поларизација саме логике капиталистичког система, чији је мото максимизација профита по сваку цену, опстаје и даље, а глобализација не мења „нарав” тог система. Ирегуларност глобализационих токова кретања биће још дуго присутна, толико дуго да је незахвално уопште прогнозировать, јер би свака прогноза унапред ушла у сферу спекулације. То је због тога што између глобализације као појаве и глобализације као процеса постоје битне разлике. Као обликована појава, она је још увек теоријска хипотеза, а као процес, она је реалност која пролази кроз фазе различите зрелости и иде ка завршној форми.

ОСНОВНЕ ПОЛУГЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ЊЕНА ОБЕЛЕЖЈА

Дефинисању свих процеса глобализације можда је најближе обележје по којем се глобализација дефинише као процес рушења свих баријера у међународним токовима. У том контексту, међународно кретање роба, услуга, капитала, технологија, информација и миграција људи крајем двадесетог и почетком двадесет првог века добијају на интезитету. У том смислу, основне полуге процеса глобализације могу се поделити у четири групе: политичке, правне, техничке и економске (Кудров 2003).

Политичка полуга процеса глобализације је оличена у рушењу Берлинског зида. Брисање граница између Истока и Запада и заокрет у привредном развоју источно-европских земаља отворили су пут процесу глобализације.

Опредељење ових земаља да напусте концепт нетржишне привреде или квази тржишне привреде и да приступе изградњи тржишне привреде, подразумева њихово интегрисање у светске развојне токове уз очекивање подстицаја од глобализоване светске привреде и међународних финансијских и других организација. Ипак, глобализација се одвија у оквиру постојећих регионалних блокова, који су окупљени око САД, ЕУ, Јапана и диктирају глобалну светску политику и поларизацију између развијених и неразвијених, богатих и сиромашних.

Правну полуку процесу глобализације чини правни систем који је грађен за биполарни свет. У том контексту посебан утицај на глобализацију има стварање Светске трговинске организације (СТО). Стварање ове организације су иницирале САД тако што нису ратификовале Хаванску повељу из 1948. године и тиме онемогућиле стварање Међународне трговинске организације. СТО регулише међународну трговину робама, услугама и правима интелектуалне својине, при чему најразвијенија земља (САД) намеће спољнотрговинску политику под плаштом поменутог организације. Ово је нарочито лоше за земље у развоју које ради поштовања принципа равноправности на светском тржишту морају да отворе своја национална тржишта и примењују принципе СТО.

Техничке полуге процесу глобализације чини незауостављива информатичка револуција, која је почела пре политичких промена и омогућила максималан проток информација. Заправо, информатичка технологија је омогућила смањење цене преноса информација (рецимо стварање глобалних ТВ мрежа) и перманентно присуство у сваком делу света. Глобалне мреже информисања стварају општеприхваћену слику света, при чему, осим на дистрибуцију информација, ове мреже утичу и на њихово формирање.

Економска полука процесу глобализације налази се у тежњи за остварење што већег профита кроз стварање глобалног производа за глобално тржиште, што је у ствари мотив глобализације. У основи ове полуге лежи анахроност све већих могућности технологије и ограничености тржишта. Повећање коришћења технологије развијених земаља омогућило је ширење тржишта за извоз робе и за пласман капитала, а последица тога у крајњој линији је повећање профита. На тај начин кључне категорије, око којих се развија процес глобализације, постају глобални производ и глобално тржиште (Кудров 2003). Идеја да се јединствен производ пласира у целом свету и тако остваре ефекти економије обима, остварује се помоћу масовних медија кроз наметање потреба већем делу светског становништва.

Глобализација, као планетарна појава и процес који обухвата све димензије друштвеног живота, обухвата поред економских интереса и друге

аспекте и димензије друштвеног живота (као што су претензије на моћ и владавину, војна снага, територија и слично). При томе економски интереси имају примарну улогу. Они обухватају све елементе у области производње, расподеле, размене и потрошње, при чему њихово проширење и функционисање обезбеђују профит. Профит као економски интерес налази се у основи глобализације. „Корени капиталистичке експанзије леже како у условима куповине, тако и у условима саме производње и продаје. Томе су генерално примерена три проблема: проблем тржишта сировина и радне снаге, проблем нових сфера улагања капитала и проблем продајних тржишта” (Тодоровић 2003). Главни покретач глобализације јесу капитал и профит, као његов основни мотив. Без мотива нема капитала, а нема ни глобализације. Тако посматрана, глобализација је, у ствари, друштвени однос који се јавља између свих учесника у светским пословима и збивањима, од којих један или мањи број делује као суперсила или глобална сила. Као суперсилу имамо САД, заједно са осталим велесилама (В. Британија, Француска, Немачка, Јапан, Кина и Русија), које доносе пресудне одлуке о економији, политичким и другим стварима од глобалног значаја.

ЕКОНОМСКИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Обележја савремених токова у процесу глобализације су:

- интернационализација бизниса,
- концентрација финансијске моћи,
- савремене (високе) технологије,
- регионалне интеграције,
- флексибилне организационе структуре.

Интернационализација бизниса је основна карактеристика глобалног привредног амбијента, са тенденцијом да читав свет постане глобално тржиште. Део тог интегралног тржишта чини међународна конкуренција, а скоро све компаније послују ван граница интерног тржишта (Бухарин, Н. 1937). Кључна оријентација компанија је постизање конкурентске предности у односу на компаније које имају најбоље перформансе у светским размерама. Компаније на тржишта роба, капитала и ресурса гледају у светским размерама, док у освајању тржишта продаје и набавке и коришћења знања оне имају међународну оријентацију.

Концентрација финансијске моћи остварује се преко институционалних и индивидуалних инвеститора. Утицаји институционалних инвеститора и пензионих фондова на тржишту акција расту до те мере да прети опасност

да ће преузети многе компаније. Савремена финансијска тржишта у свету су знатно модернизована и модификована у смислу значајног повећања учешћа међународних пласмана и експанзије институционалних инвеститора, не само на националним берзама већ широм света. Такође се запажа знатно настајање страних инвестиција током последњих година XX века, што је резултат, пре свега, јачања пензионих фондова Америке, Енглеске и Холандије, као и утицаја развијене америчке и јапанске економије.

Данас је очито доминантан значај технолошког прогреса, који је и у ранијим фазама глобализације био његова значајна карактеристика. Док је на прелазу из XIX у XX век он био обележен увођењем парне машине, мотора са унутрашњим сагоревањем, телефона и телеграфа, данас је доминантан значај напретка у сфери нових информационих технологија (компјутера), комуникација, информисања и производње и услуга. Савремене (високе) технологије довеле су до промена у савременим организацијама и окружењу (обезбеђују најбољи квалитет производа, повећавају производну флексибилност, смањују залихе, скраћују животни циклус производа, омогућавају организацијама да одржавају и унапређују своје конкурентске предности и елиминишу недостатке и слично).

Савремене информационе и комуникационе технологије „су биле развијене да припрему и дистрибуцију информација учине јефтиним” (Новићевећ 2002). Оне побољшавају пословну ефикасност и ефективност и подижу конкурентску способност организација, с једне стране, а њихова масовна производња, континуирано унапређује и једноставност примене чине их доступним великом броју организација, са друге стране.

Регионална интеграција је обележје савремених токова глобализације које ће тек имати одлучујући значај за њено даље одвијање. Најразвијеније земље у светској привреди и трговини налазе се у чврстим интеграционим савезима. Свака регионална интеграција представља колективни интерес земаља у интеграцији, али и њихове појединачне напоре у остваривању сопствених интереса и циљева. Економски регионализам, који се снажно испољава у интеграционим скупинама, пружа водећим земаљама интеграционог система да ојачају своје позиције. Чак расте уверење да је регионализација алтернатива глобализацији светске привреде, с обзиром на то да многе државе сматрају да ће боље остварити своје интересе у интеграционим процесима и групацијама.

Регионална интеграција је обележје савремених токова глобализације које ће тек имати одлучујући значај за њено даље одвијање. Најразвијеније земље у светској привреди и трговини налазе се у чврстим интеграционим савезима. Свака регионална интеграција представља колективни инте-

рес земаља у интеграцији, али и њихове појединачне напоре у остваривању сопствених интереса и циљева. Економски регионализам, који се снажно испољава у интеграционим скупинама, пружа водећим земљама интеграционог система да ојачају своје позиције. Чак расте уверење да је регионализација алтернатива глобализацији светске привреде, с обзиром на то што многе државе сматрају да ће боље остварити своје интересе у интеграционим процесима и групацијама.

Измењени услови пословања условили су појаву флексибилних организационих структура организација које омогућавају да се успешно одговори на промене у окружењу (интерном и екстерном) и променљиве захтеве потрошача. Оне омогућавају организацијама да остваре промене у начину производње, успоставе сарадњу у различитим деловима света, подстакну развој лидерства, повећају конкурентску способност, ефективност и ефикасност пословања. У том контексту, настају глобалне организационе структуре које су распострањене у целом свету уз мали степен везивања за матичну земљу.

Осим значајних промена које је глобализација произвела на политичком плану државе, важан је економски аспект промена. Унутар економског дискурса глобализације постоји изражено несугласје, те заступање дијаметрално супротних стајалишта. Један од најутицајнијих аналитичара процеса глобализације у њењој привредној димензији је економист нобеловац Стиглиц. Он сматра да је глобализација изразито контроверзна појава, јер је, с једне стране, смањила осећај изолираности у већини земаља у развоју, али је за многе људе постала потпуна катастрофа, с друге стране (Стиглиц 2004).

О парадоксу глобализације и њеним недостацима сведочи и податак да је кинески модел приватизације изазвао највеће смањење сиромаштва у историји, док је, са друге стране, код развијеног дела света изазвао велике стопе незапослености.

Социолог Зиглер критикује носиоце глобалних процеса, тј. ММФ, Светску банку, тврдећи да стварна корист од глобализације одудара од свих оних премиса на којима она почива, као што су:

- глобализација користи свима, а у стварности двеста највећих светских компанија надзире 67% светске трговине, а између 2000–2010. године доходак по становнику пао је чак у 81 земљи,
- глобализација новчаних тржишта уједињује планету, а у збиљи глобализација није глобализирала свет, већ га је још више поделила,
- мир у свету зајамчен је светском трговином, тако да уместо смањивања ратних страсти људи, приватизација државних послова и либерализација трговине у ствари изазивају и подстичу нове сукобе (Зиглер 2011).

„Грабежљивци приватизације” како их назива Зиглер не везују се ни за какву школу мишљења, ни са ким не склапају савезе осим са себи сличним, те их занима окус власти и новца. Због чињенице да од глобализације корист има само уски круг, а не у складу њеним премисама широк круг земаља и велик број људи, аутор сматра да нису у праву ни „суверенисти”, али ни заговорници новог глобалног поретка.

Успркос свему томе, глобализација као процес слободне циркулације информација, идеја, роба, капитала и људи без обзира на државне границе, незаустављива је. Она подразумева велике позитивне могућности, а њени крајњи учинци зависе од циљева и интереса оних који њоме управљају. Првенствено од интереса развијених индустријских земаља, тј. финансијског и корпорацијског капитала. Циљ и снага актуелног покрета глобализације је тржишна привреда и повећање профита, а главни носиоци и покретачи су међународни финансијски капитал и транснационалне корпорације. Развојне шансе економски неразвијених земаља уз услове актуелне глобализације нису потпуно безизгледни, као што показују примери неких транзицијских и земаља југоисточне Азије, које су успеле искористити глобализацију у свом интересу.

За позитивне учинке глобализацијских процеса економски неразвијене земље, попут ове наше регије, морале би проводити следеће политике:

- истовремено отварање простора слободном унутарњем и вањском тржишту роба, капитала и радне снаге, као и слободног подузетништва, држава задржи усмеравајућу, регулаторну и корективну улогу у друштвено-економском развоју,
- да држава националном стратегијом развитка и контроли кључне природне ресурсе и економске потенцијале, те да штити дугорочне националне и опште друштвене интересе,
- да се економски развитак не схвата само као повећање друштвеног бруто производа, већ као средство за повећање запослености, образовног, здравственог и опшег стандарда становништва, чиме се осигуравају социјална кохезија и политичка стабилност.

Стиглиц је показао да је у раздобљу 1990–1999. године руска производња пала за 60%, а да је према подацима Свјетске банке њен БДП био мањи од двије трећине производње прије десет година. Молдавија је доживјела најдраматичнији пад, тако да је њена производња данас мања од једне трећине производње прије десет година. (Стиглиц 2004, 174.)

Бек (2004) оспорава тезу протагониста неолибералне глобализације према којој ће слободно глобално тржиште аутоматски довести до општег на-

претка и благостања. Стога ниједна земља не би смела своју судбину препустити неизвесностима глобалног тржишта и одлукама међународног капитала. Он се пита како се супротставити наизглед свемоћним корпорацијама и међународним финансијским институцијама? За њега је противтежа могућа у доминацији капитала над радом, друштвом и државом у још већем активирању многобројних и утицајних организација цивилног друштва. Глобално цивилно друштво, које чини већина становника света, има потенцијалну снагу, за промене односа снага у корист изградње праведног и хуманијег друштва. Тако он верује у могућност самотрансформисања државе и њезино претварање у савез с организацијама цивилног друштва, као снажног субјекта изградње новог друштвеног уређења.

УЗРОЦИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Глобализација је феномен краја XX века и процес који ће обележити XXI век, али њени корени досежу све до XVIII века, када је младим капиталистичким земљама омогућавала доминацију на светском тржишту. Средином 70-их година XX века глобализација је третирана као начин превладавања кризе која је захватила најразвијеније капиталистичке земље. Као алтернатива концепцији развоја, базираној на држави благостања, сада се јавља нова економија заснована на моделу дерегулације, који подразумева интернационализацију бизниса, либерализацију трговине, концентрацију и централизацију финансијске моћи и технолошки прогрес савремених токова.

Узроци глобализације се налазе у разлозима, тј. факторима који су условили поменуте појаве:

- повећање продаје како би се ефикасније користила нарасла улагања у савремена предузећа,
- ограниченост сировина и других фактора за производњу, њихова боља доступност и ниже цене,
- јефтина радна снага у земљама Југоисточне Европе, Азије и Латинске Америке,
- нестајање граница између финансијских тржишта, што омогућава оцењивање и процењивање конкурентности на светском нивоу,
- примена високих технологија и њихово коришћење, што обезбеђује конкурентску предност тако да све већи значај добија фактор знања (Albretch, Sack 2008). Либерализација спољне трговине узима замах наметањем економских реформи земљама Трећег света с циљем њи-

ховог структурног прилагођавања. Програмима структурног прилагођавања, које су дефинисале међународне финансијске организације (Светска банка, ММФ), подржале мерама СТО, либерализација утире пут глобализацији.

Поред тога и економска политика коју води свака земља знатно утиче на степен њеног учешћа у глобализованом окружењу. Ситуација у другој половини XX века је таква да највећи број земаља подржава стварање светских интеграција: развијене земље прогресивно отварају своје економије, док се земље у развоју полако усмеравају на пут екстерне либерализације. Крај хладног рата значио је повећање броја земаља које постају отворене за проток добара, услуга, рада, капитала и технологије. Интеракција између земаља у смислу интензивирања међународних токова условила је формирање великог броја наднационалних институција, чијих се правила данас придржава највећи део цивилизованог света. Сви поменути фактори изазвали су синергетски ефекат за интензивирање савремених токова процеса глобализације.

Под утицајем свих ових фактора нестају границе између националних финансијских тржишта и престаје монопол на националној берзи. У томе значајну улогу имају транснационалне компаније које су изазвале синергетски ефекат за интензивирање савремених токова процеса глобализације.

ПОСЛЕДИЦЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Противници и критичари глобализације истичу искључиво њене лоше стране, као и негативне социјалноекономске последице, тврдећи да је она у суштини нови вид колонизације и успостављања доминације великих сила над енергетским ресурсима и земљама у развоју, да глобализација уместо да смањује повећава јаз између богатих и сиромашних, да она ограничава слободу и суверенитет малих народа. Овакви ставови често се изражавају у веома оштром, радикалном облику, укључујући и масовне јавне протесте поводом састанака међународних финансијских институција и других скупова који подржавају глобализацију.

Ако се неминовност глобализације не може избећи, тада државе укључене у овај процес треба да учине све што је могуће да се њени позитивни ефекти максимално искористе, а негативни сведу на подношљиву меру. Један од основних ризика процеса глобализације јесте опасност да поједине државе изгубе свој национални суверенитет на светској сцени или да он буде значајно редукован. Свака земља укључена у процес глобализације, прилагођавајући

своју економску политику захтевима глобалних институција, мора да жртвује ранију потпуну независност ради остваривања својих националних циљева.

Проблем који глобализација са собом, такође, носи јесте и продубљивање јаза између богатих и сиромашних земаља. Глобализација омогућава да се развијени још више богате, док сиромашни све више заостају у развоју и бележе чак апсолутна смањења друштвеног производа и *per capita* националног дохотка. Изазов глобализације би био да се комплексним интеракцијама економске политике и технолошких промена установе механизми који ће помоћи „губитницима”, тј. сиромашнима, а истовремено омогућити осталима да присвајају заслужене користи од глобализације (Kim, Murborene 1997).

У ствари, са глобализацијом се догађа исто што се догађало са свим важним друштвеним процесима и збивањима у историји људског друштва. Таква важан друштвени догађај или процес неизбежно постаје предмет интересних и идеолошких спорова, а такође и манипулација, јер свака друштвена група жели да тај догађај или процес усмери у неком правцу, да му да оне садржаје и облике који највише одговарају њеним интересима.

Негативни ефекти процеса глобализације би били следећи:

- глобализација доноси највише користи економски развијеним земљама, које су уједно и политички моћне,
- повећава се јаз између богатих и сиромашних,
- за земље у развоју глобализација има низ лоших последица – међународне финансијске институције (ММФ, Светска банка и друге) својим захтевима и ограничењима коче економски развој у овим земљама; због недовољно развијене мреже институција значајних за развој тржишне привреде ове земље се налазе у маргиналној позицији,
- мултинационалне компаније постају надмоћније од многих националних привреда,
- успоставља се доминација великих сила над енергетским ресурсима и земљама у развоју,
- ограничавају се слобода и суверенитет малих народа,
- развијени свет намеће своја правила понашања, културе и вредносне обрасце неразвијеним земљама, што има друштвене последице у смислу разарања традиционалног система вредности и свеопште американизације,
- за сиромашне је помоћ најбогатијих веома болна јер добијају „прљаве” технологије са еколошким последицама,

- сиромашни слојеви у најразвијенијим земљама су такође погођени – смањује се цена радног сата и огромна већина радника је препуштена немилосрдном деловању тржишта радне снаге.

Јасно је, дакле, да се као одговор на глобалне процесе подразумевају реструктурирање макроекономских политика и изградња јаких привредних система, како би се смањио ризик и искористиле могућности за развој које нуди излазак на светско тржиште.

ЗАКЉУЧАК

Економска глобализација није судбински задана константа, она се у свом историјском развоју прилагођава и обликује. У том контексту, то је процес који у свом коначном циљу води до одузимања дела суверенитета националним државама. Упркос томе националне државе остају значајан субјект у процесима економске глобализације. Посебно је важно истакнути за државе наше регије које су природно повезане и усмерене на међусобну сарадњу због низа сличности које их повезују (од заједничке прошлости, ступња развијености, политичке и економске културе, искоришћавања природних ресурса до неминовне сарадње у будућности), као услова напретка, развоја и стабилности регије, а то неће бити могуће без „слободног тржишта, приватног предузетништва и усмеравајуће, регуларне и корективне улоге државе”.

Као сокови динамике, промене нас воде у будућност која је већ почела са свим противречностима са којима живимо у сталном шоку и неизвесности. Наша цивилизација, за коју можемо рећи да тежи хуманости и равноправности, наставља да се развија, упркос чињеници да осцилира и да се још није у потпуности освестила од свог шока рађања, односно преласка из „затвореног друштва”, потчињеног магијским силама, у „отворено”, које ослобађа потенцијале човековог деловања (Попер, 1992). Глобализација, као процес, помоћи ће нам да напредујемо и идемо брже према богатијем животу који је могућ за све нас, као део наше нове ере. Потврђује се, дакле, теорија великог енглеског филозофа и социолога Х. Спенсера (1820–1903) о еволуцији као трансформацији из једног стања у друго стање, које би морало да буде више диференцирано и више индивидуализовано, у контексту међузависности и повезаности.

Процес глобализације изазива значајне промене у читавом свету. Међутим, највеће добитке имају развијене земље и део земаља у развоју које су најраније усвоиле политику глобализације и схватиле неминовност овог процеса. Јаз између развијених и неразвијених се ипак повећао, што је ос-

новни разлог за забринутост, као и чињеница да се још увек многе земље не могу уздигнути изнад нивоа сиромаштва. Ипак, погрешно би било за све окривити глобализацију, а не осврнути се на конкретне мере које државе са ниским дохотком нису предузеле. Ниједна земља данас не може себи да дозволи изолованост у односу на светску економију. Глобалне институције су позване да помогну у овом процесу кроз јачање и заштиту међународног финансијског система, интензивирање токова трговинске размене, па и упућивање директне финансијске помоћи тамо где је потребна. У том контексту, сви учесници глобалног економског система били би у могућности да искористе предности глобализације уз минимизирање ризика које она са собом носи.

ЛИТЕРАТУРА

- Albrecht, W. S., Sack, R. J. „Charting the Course Through a Perilous Future”. *Joint project, AccuEducation Series* (2008): 5.
- Beck, U. *Моћ против моћи у доба глобализације*. Zagreb, 2004.
- Buharin, N. *Imperialismus und der Accumulation des Kapital*. 1937.
- Veselinović, P. „Globalizacija – surova tržišna utakmica”. *Ekonomске теме* 2003/2, 2003.
- Gradiška-Temenugova, O. „Globalizacija – haotičan ili upravan proces”. *Ekonomске теме* 2003/2, 49.
- Kim W. C., Murborene R. „Value Innovation strategic logic of the High Growth”. HBR, januar 1997 (1997): 78.
- Kudrov, V. „Sovremennaja mirovaja ekonomika i Rossija”. *Voprosz ekonomiki*, 3/2003 (2003): 46.
- Mazyka D. A. „De Konning and Churchie. On Transformation and Addaptation”. *European Management Journal*, 2006, 56–63.
- Macura, M. „Projektovanje organizacione strukture na osnovama savremenih informacionih tehnologija”. Doktorska disertacija, Univerzitet u Beogradu, FON, 2012.
- Novičević, B. „Globalizovani i liberalizovani poslovni ambijent i osnovni koncepti upravljanja preuzećem”. *Ekonomске теме*, 200/6, 2002, 2.
- Poper, K. *Otvoreno društvo i njegovi neprijatelji*. Београд: BIGZ, 1992.
- Responses to the Challenges of Globalization. A Study on the International Monetary and Financial System and on Financing for Development, Working document from the Commission Services, Brussels, 13. February 2002.
- Soros, G. *On Globalization*. Oxford: Public Affairs Ltd, 2002.
- Stiglitz, J. *Protivrečnost globalizacije*. Beograd: SBM-X, 2003.
- Todorović, M. „Osnovne poluge procesa globalizacije”. *Ekonomске теме*, 2003/2, Niš: Ekonomski fakultet, 2003, 29.

MARKO P. ATLAGIĆ
MILENKO Đ. MACURA

GLOBALIZATION EFFECTS ON BUSINESS PHILOSOPHY
OF MODERN NATIONAL COUNTRY –ECONOMIC
ASPECT

SUMMARY

Globalization, as an universal process of modern society integration and change on an international basis has penetrated almost all spheres of scientific, economic and social life. Along with the process of globalization, the process of interdependences and integration also develop, in the domain of technology and economy, as well as in the political area. In order to exploit opportunities and avoid risks, the process of restructuring and merging develops, which means creation of partnerships and strategic alliances, of companies as well as countries i.e. regions. In their work authors display critical attitude towards globalization as an objective social process, raise some questions, possible solutions and consequences of globalization in terms of capitalistic way of production. According to that, the work points out positive and negative sides of historical movement of globalization from economic aspect and to uncertain consequences on developed countries and developing countries.

KEY WORDS: globalization, transformation processes, profit, economic growth, unemployment

ИВАН М. БАШЧАРЕВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски Факултет,
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

СРПСКА ИНТЕЛИГЕНЦИЈА У СОЦИЈАЛИЗМУ И НАЦИОНАЛНИ ИНТЕРЕС – УСТАВ ИЗ 1974. ГОДИНЕ И ЊЕГОВ УТИЦАЈ НА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈУ СРБИЈЕ*

САЖЕТАК. Уставом из 1974. године, којим су успостављене аутономне покрајине, које су, под плаштом децентрализације добиле и поједине елементе државности, задовољене су националистичке аспирације косовских Албанаца, и то само за кратко. Бројни аутори су сагласни да након 1974. године долази до постепене „албанизације” свих институција у Покрајини. Последица тога био је и мало појачан притисак на српско становништво у Покрајини, који се, између осталог, огледао у повећаном проценту миграција Срба са Косова и Метохије. Реакција и републичких и покрајинских власти, и поред евидентности проблема чини се да није била адекватна. Улогу „арбитра” преузела је интелигенција. Већински део српске интелигенције тумачио је промену уставних амандмана а нарочито доношење Устава 1974. године, као циљ десуверенизације СР Србије, чија децентрализација иде у смеру давања легитимитета сепаратистичким и националистичким аспирацијама косовских Албанаца.

Кључне речи: Устав из 1974. године, српска интелигенција, децентрализација, десуверенизација.

---

¹ ivanbascarevic80@gmail.com

* Рад је написан у оквиру пројекта *Косово и Метохија између националних идентитета и евроинтеграција* (бр. III47023), који је одобрило и финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Уставом из 1974. године Аутономне Покрајине су добиле и поједине елементе државности. Наиме, широка аутономија Косова, подразумевала је право именовања сопствене владе и својих представника у савезним органима власти, укључујући и право на вето. Поред тога покрајинске институције су имале право да поред југословенске заставе истакну и заставу НР Албаније, и да практично одржавају самосталне спољне односе и културне и трговинске везе са Албанијом. Уставом је гарантован и рад сопственог независног универзитета на албанском језику, Албанолошког института, Удружења књижевника и Академије наука. Једном речју, након 1974. године долази до постепене „албанизације” свих институција у Покрајини (Рамет 1992, 191–194). Међутим, већ 1981. године на Косову избијају масовни студентски а касније и грађански немири, на којима је поново истицано незадовољство државним устројством Југославије.

Показало се да је „побуна Албанаца 1981. године уздрмала темеље поститовског режима и показала у којој је мери национално питање у ствари остало нерешено” (Драговић-Сосо, 2004, 177). Гушењем побуне незадовољство Албанаца још више се усмерава ка српској мањини на КиМ. Последице тога били су појачано исељавање Срба са Косова и Метохије и спорења око узрока који су доприносили миграцији². Албанска страна је истицала да на појачано исељавање Срба утичу претежно економски фактори, јер Косово као најнеразвијеније подручје СФРЈ није пружало већу могућност запошљавања и боље зараде. Насупрот томе, српска страна инсистирала је да узрок миграција није економски, већ пре свега политички, који се огледао у огромном притиску и дискриминацији Срба од Албанаца.

Наиме, утврђено је да су на КиМ деловала међусобно повезана три облика дискриминације.³

1) **Непосредна или неформална** дискриминација, коју карактерише испољавање на нивоу примарних друштвених група. Лице које врши дискриминацију чини то у своје име или у име своје породице. Оквир деловања представља насеље. Она је спонтана што значи да није институционал-

---

² Овде треба напоменути и то да је притиска на српску националну заједницу на КиМ било и раније, међутим, такви спорадични догађаји нису тумачени као нетрпељивост на верској и националној основи, и врло често су прикривани. Значајност ове теме потврђују и два независна истраживања спроведена у размаку од неколико година. Прво истраживање започеле су 1985. године Марина Благојевић и Ружа Петровић, а резултати су објављени 1989. године. Друго истраживање спровели су Срђа Поповић, Весна Пешић, Наташа Кандић и др. Резултати и анализе објављени су годину дана касније. Оба истраживања потврдила су да постоји константно појачано исељавање Срба са територије Косова и Метохије. Види опширније у Богосављевић, 1994. или Благојевић, 2002. или Поповић, Јанча, Петовар, 1990.

³ Уп. Благојевић 2002, 279–284.

но усмеравана али, не значи да на глобалном нивоу није организована, подстицана, награђивана. Ова спонтаност чини веома тешким било какво одупирање, јер је непредвидљива, разноврсна по методу и средствима, често је невидљива, без сведока. Овакав вид дискриминације манифестује се кроз изазивање страха и осећање угрожености, ограничавање слободе кретања, угрожавање деце, физичко и вербално насиље, материјалне штете. Институционална дискриминација испољава се приликом запошљавања, у односима међу запосленима, подметањима, премештању или запошљавању на неадекватне послове итд. Идеолошка дискриминација се огледа у стварању стереотипа и „искривљене слике” о припадницима друге етничке групе, при чему су пресудан фактор медији, односно страна која има монопол над њима.

2) **Институционална дискриминација** постоји у оквиру система друштвених и привредних институција. Испољава се на нивоу секундарних група. Суштина овог типа дискриминације унутар организација и институција јесте да дискриминација постаје скривени али главни циљ њиховог постојања. Значај ових нових дискриминаторских функција може бити већи од првобитних функција које су намењене тој организацији. Тако у школству дискриминација може бити значајнија од образовања, а у радним организацијама од стварања профита.

3) **Идеолошка дискриминација** огледа се у неједнаком третману различитих етничких група на нивоу друштвене свести. То је процес стварања такве друштвене свести која рационализује, оправдава и, у крајњој инстанци, омогућује сам акт дискриминације. Објекат идеолошке дискриминације, за разлику од неформалне или институционалне, нису појединац, домаћинство или нека ужа група, већ етничка група у целини. Као канали идеолошке дискриминације појављују се школство (кроз образовни програм), медији, културне институције, као и политичке организације, те јавно мњење. Насупрот јавном мњењу дискриминаторске групе формира се јавно мњење дискриминисане групе, коју карактерише осећање страха и угроженост културног и етничког идентитета.

Према Ј. Драговић-Сосо, „суочавање са албанским захтевима за републику Косово, и српским тврдњама о прогонима захтевало би признање да је сукоб постојао, што би уништило илузију о миру, једнакости и усклађеном поретку – братству и јединству које је политичко руководство сматрало неопходним. Уместо тога, албанска побуна из 1981. године приказана је као контрареволуција проистекла из бирократизма и инфилтрирања класног непријатеља (у дослуху са непријатељским снагама споља), против које се

требало борити диференцијацијом нездравих од здравих елемената у Партији” (Драговић-Сосо 2004, 185).

Међутим, осим неадекватног одговора комунистичког режима, српски интелектуалци суочили су се и са „неадекватним” одговором интелектуалаца из других република СФРЈ. У српским интелектуалним круговима, и великом делу јавног мњења, владало је мишљење да у другим републикама изостаје реакција на вести о кршењу људских и грађанских права косовских Срба. Поред тога, реакције појединих републичких функционера или интелектуалаца не само што нису биле подршка напорима српских интелектуалаца да политичко стање на Косову окарактеришу као горуће, већ су у извесном смислу и служиле као „доливање уља на ватру” и биле у супротности са општеприхваћеним ставом већине српске интелигенције. У једном чланку из 1982. године, који је објавио хрватски недељник *Вјесник*, Надира Авдић Власи, коментаришући исељавање Срба са простора Косова и Метохије, закључује да је исељавање у ствари продукт заједничких интереса српских и албанских националиста. Наиме, према овој ауторки, српски националисти су заправо све време помагали албанске националистичке тежње за стварањем етнички чистог Косова, тако што су својим деловањем подстицали и охрабривали косовске Србе да се исељавају, како би дискредитовали албанско руководство у покрајини и створили антиалбанску хистерију. Иста ауторка у својим тврдњама иде и корак даље наводећи да српски екстремисти понекад намерно пале српску имовину и присиљавају жене да причају како су силоване, како би се на тај начин инкриминисали Албанци. По њеном мишљењу, основни разлог миграција је економске природе, јер централна Србија нуди веће могућности запошљавања. Овакве тврдње подржао је и словеначки комунистички функционер Франц Клопчич, који је позитивно оценио текст Надира Авдић Власи, коментаришући како се објективније анализе о стању на Косову могу пронаћи једино у хрватској и словеначкој штампи, која је за разлику од београдске непристрасна. Ф. Клопчич проналази оправдање за албански национализам, у српској хегемонији на Косову, која је у прошлости изазвала неправде. Њега није изненађивао равнодушан однос словеначке јавности према ситуацији на Косову, јер Словенци припадају оним нацијама које никада у прошлости нису угњетавале друге нације (уп. Драговић-Сосо, 218–219).

С обзиром на своју традиционалну улогу чувара српског националног идентитета, наводи ауторка, „не изненађује, што је прва институција која се мобилисала у одбрану Косова била Српска православна црква” (исто, 189) Према Р. Радић, „до ревитализације православља долази половином осамдесетих, у време распада социјалистичког поретка, кризе у друштву и либе-

рализације друштвених односа... СПЦ је тако постало уточиште једног дела политичке и културне опозиције и пружила легитимитет једном делу национално оријентисане интелигенције. У њеном окриљу негује се национални континуитет, култ националних и верских величина и уопште национална историја, национално писмо и традиционални обичаји и вредности” (Радић 2002, 338).

Извештаји Српске православне цркве о стању на Косову и Метохији били су први који су указивали на постојање проблема дискриминације, притиска и кршења грађанских и људских права и слобода. Епархија рашко-призренска (чија се надлежност протеже на целој територији Косова и Метохије) бележила је још током 60-их година прошлог века податке о нападима албанских екстремиста на објекте и имовину Српске православне цркве.⁴ Ти подаци, све до средине 80-их година, били су готово непознати за српску и југословенску јавност.

У црквеним интелектуалним круговима, почетком 80-их година, појавиће се први апел за помоћ, који ће поставити праву суштину косовског проблема као морално и егзистенцијално питање. Наиме, априла 1982. године преко двадесет свештеника, калуђера и калуђерица, међу којима су били и Атанасије Јевтић, Амфилохије Радовић и Иринеј Буловић, упутило је отворено писмо Синоду, са захтевом да се енергичније интервенише, како би се органима власти указало на деценијски проблем српске заједнице на Косову и Метохији. У писму се између осталог наводи да: „Српски народ нема скупље речи од речи Косово, ни драгоценције стварности, ни веће светиње, прошле, садашње и будуће, него што је стварност и светиња Косова. За Србе, питање Косова није просто биолошко питање, или питање само области, покрајине или републике. Оно је нешто неупоредиво веће и више од тога... Питање Косова је питање духовног, културног и историјског идентитета српског народа... Косово је наше памћење, наше огњиште, жижа нашег бића. А одузети једном народу памћење значи – убити га и духовно уништити”, наводи се између осталог у писму (уп. Драговић-Сосо, 189–190). Овакви апели постаће уобичајена реторика током 80-их година и служиће као смерница за већину интелектуалног ангажовања. Како сматра Р. Радић, „користећи Косово као нерешен проблем унутар Србије и Југославије, СПЦ се понудила као упориште традиционалне националне сигурности и седиште националног живота, потврђено вековним искуством као једина институција која никада кроз историју није изневерила Србе” (Радић 1996, 306).

---

⁴ Видети опширније *Архив Синога Српске православне цркве*, Пројекат Растко – електронска библиотека, www.starasrbija.com

Подстрек поновном сагледавању историје и уочавању евентуалних историјских грешака долазио је због све веће ескалације сукоба на Косову и Метохији, и све уочљивијем притиску и дискриминацији, након 1981. године. Најупечатљивији пример био је *случај Мартиновић*⁵. Овај догађај је, према мишљењу великог дела српске интелигенције, представљао симбол патње косовских Срба. Брана Црнчевић, напад на Мартиновића назива „Јасеновац за једног човека”, и захтева да га Српска православна Црква „прогласи за свеца”. Песник Стеван Раичковић описује Мартиновића као „мученика са круном од трња”, повлачећи паралелу са сличним поступцима мучења који је био својствен за време турске владавине. Његов колега Милан Комненић у својој збирци песама о иселавању Срба са Косова и Метохије, једну песму посвећује „Флаши Ђорђа Мартиновића”. Сликари *Мића Појовић*, поклања Српској академији наука и уметности слику под називом „01. мај 1985. године.” Слика приказује Мартиновића на крсту који подижу Албанци са флашом која је уперена према њему. Књижевни критичар Зоран Глушчевић ситуацију на Косову упоређује са „најстрашнијим искуством под фашистима у Другом светском рату” (уп. Спасојевић 1986, 66 и даље). Најупечатљивији приказ Мартиновићевог случаја дају академици, творци и потписници меморандума – „Случај Мартиновић је значајан не само због нарочитог, невиђеног насиља, које подсећа на најмрачнија времена турског набијања на колац, него и због упорног одбијања да се у редовном судском поступку установи и призна истина. Уместо да буде повод за потврду врховне вредности закона и људских права, тај случај је на Косову схваћен као прилика да се истакне сувереност покрајине, коју она ни по Уставу нема те да се СР Србији

---

⁵ Између осталих случајева, главни покретач српске интелигенције био је напад на српског сељака Ђорђа Мартиновића из околине Гњилана, кога су у мају 1985. године, наводно, два Албанца „набила” на флашу. Случај није никада расветљен. Налази приштинских лекара говорили су да се Ђ. Мартиновић сам повредио док се самозадовољавао, док се налаз београдских и иностраних лекара односи на тешке физичке повреде које је изазвало више лица. Званичне југословенске власти прихватиле су приштински налаз и објавиле га као званичну верзију догађаја, што је довело до још веће конфронтације са српском јавношћу. Осим тога у другим југословенским републикама овај догађај је послужио као повод за демонстрацију још једног таласа цинизма. Хрватски недељник *Данас*, у чланку који је потписао сам уредник, износи да Мартиновићеве тврдње како су га напали Албанци представљају покушај да се избегне срамотни жиг своје средине и прикрију сопствене хомосексуалне склоности. Недељник *Вјесник*, у сличном тону објављује текст Надире Авдић Власи, која сматра да је Мартиновићево самоповређивање покушај да се искористи нарастајућа хистерија против албанског национализма, и да представља исто толико срамотан чин као и дело које се приписује албанским националистима. Међутим, „случај Мартиновић” због свих контраверзи које су га пратиле, изазвао је до тада невиђено интересовање јавности и српске интелигенције, па означава претретицу у поновном „подгревању” косовског мита и поплаве националистичке бујице српских интелектуалаца. Видети опширније у Спасојевић ур., 1986.

наметне принцип „немешања у унутрашње послове” покрајине, као да се ради о међудржавном, међународном односу” (меморандум САНУ, 1986).

Косовски Срби предвођени Костом Булатовићем и Мирославом Шолевићем, иначе члановима покрајинског Савеза комуниста, настоје да добију помоћ републичких власти, привлачећи пажњу јавности интензивним долазцима у Београд. Међутим, „док је у круговима српске интелигенције Мартиновић третиран као мученик набијен на колац модерног доба, у северним републикама је владало мишљење да је случај Мартиновић само изговор за националистичку мобилизацију у циљу промене устава. Слично томе, док су Срби у мобилизацији својих сународника на Косову видели праведну борбу потлачених, словеначка штампа је њихову стратегију долажења у Београд да лично износе своје жалбе описивала као возове национализма” (Драговић-Сосо 2004, 220–221). У једном интервјуу београдском недељнику *Дуџа*, словеначки интелектуалац Димитрије Рупел⁶ сматра да је албански национализам продукт деловања Ранковићеве полиције на Косову, и да се нимало не разликује од других национализма. Д. Рупел даље сматра да исељавање Срба са Косова под изговором албанске репресије не оправдавају никакве поуздане чињенице, сматрајући притом да су већину догађаја исценирали сами Срби, закључивши имплицитно да Срби немају права на Косово и да се морају помирити са чињеницом да оно није више њихово, као што су и Словенци морали да прихвате чињеницу да Трст и Целовец више нису њихови. Нешто касније, Д. Рупел ће своје тврдње допунити ставом да Словенци прихватају Југославију само док она представља повољан оквир за развој и процват њихове народне заједнице и нагласио да потпуно прихвата Словенију као државу која је добровољан члан федерације, позивајући се на права која Словенији гарантује устав из 1974. године. У исто време и словеначки писац Тарас Кермаунер миграције Срба са Косова оцењује као захтев косовских Срба да више не живе на селу, питајући се – зашто Албанци и против своје воље морају живети у Југославији, а њихову агресивност тумачи као резултат прекомерне бројности на малом простору, која ће их неминовно одвести у рат или у миграције ка северозападним крајевима Југославије, те би зато било боље када би Срби одустали од своје идеологије крви и тла и препустили Албанцима покрајину. Зато Словенци, закључује Т. Кермаунер, неће подржати српске захтеве за ревидирањем устава из 1974. године, и наставиће своју независну спољну политику (уп. исто: 224 и даље).

Апели косовских Срба нису имали много успеха, што због ограничених надлежности републике и косовског права вета, омогућеним уставом из

---

⁶ Касније, 1991. године, први министар иностраних послова независне Словеније.

1974. године, што због недостатка слуха републичких комунистичких руководиоца. Од тог тренутка интелектуални кругови у Србији још једном преузимају улогу легитимне власти. Нарочиту подршку имали су од *Одбора за одбрану слободе мисли и изражавања*. Септембра 1985. године К. Булатовић и М. Шолевић организовали су петицију 2.016 косовских Срба, за коју је након неколико месеци прикупљено још око 80.000 потписа. Петиција је штампана и у *Књижевним новинама*, како би се са њом упознала и шира јавност. Након тога, уследила је још једна петиција коју је јануара 1986. године потписало 211 интелектуалаца. Основни захтев је био увођење владавине права и поштовања демократских права и Срба и Албанаца. Потписници петиције су нагласили да подједнако осуђују и све неправде које је српска страна икада нанела албанском народу. У петицији се поред тога помиње и виктимизација Срба кроз историју, позивање да се стане на пут албанској агресији, при чему је исељавање Срба са Косова и Метохија квалификовано као вековни геноцид. Критикован је устав из 1974. године, који је централној Србији намеао подређен положај у односу на њене аутономне покрајине, тако да је читав систем промена које је предлагала српска интелигенција подразумевао враћање надлежности републике над покрајинама, тј. централизацију Србије (уп. Драговић-Сосо, 44–46).

Међу потписницима су били познати професори универзитета и научници, чланови Српске академије наука и уметности, чувени адвокати и архитекте, познати уметници, писци, глумци, филмски режисери и музичари, један број новинара и пензионисаних генерала, као и два или три православна епископа. Биле су заступљене све струје српске интелектуалне опозиције – националисти, либерали и нова левица. Чињеница да је на листи био и један број интелектуалаца који су касније постали водећи противници и критичари српског национализма говори о постојању консензуса интелигенције тог времена о неопходности да се, с обзиром на неактивност владе, помогне косовским Србима. Она такође подразумева да је либерални нагласак ове петиције још увек био довољно јак да одржи на окупу ову огромну и у крајњој линији климаву коалицију⁷ (исто: 209).

У другој половини 80-их година прошлог века косовским питањем, између осталог, бавиће се још једна веома важна институција – *Српска академија наука и уметности*. Незавршени нацрт меморандума САНУ представља неку врсту прекретнице у третирању „питања Косова”, јер ће се од тог момента са општег дискурса о људским правима, прећи на националистички дискурс о „српским правима”, што ће касније постати парадигма већем делу српске

---

⁷ Д. Босић даје преглед свих потписника наведене петиције, вид. нав. дело, 47–49.

интелигенције. Поред тога, како сматра Д. Павловић, српско национално питање ће крајем 80-их постати државно питање (уп. Павловић 1998, 2). Како су српски академици квалификовали косовско питање као српско национално питање?

Према Д. Павловићу – „у својој основи, ово гледиште своди се на једну емоционалну интерпретацију српског националног питања и нуђење једног премодерног концепта нације... За њих (академике, прим. И. Б.) је питање Косова било важно због тога што је Косово било колевка српске историјске егзистенције... Оно што је прво било проблематично у Меморандуму је чињеница да он не представља никакву озбиљну научну анализу. То је признато и од самих твораца Меморандума;... Тако се дошло до једног концепта „национализма озлојеђености“, који је био центриран око аналитички безначајног, али идеолошки снажног концепта о српском мучеништву у Југославији. На таквој једној основи изашао је најпроблематичнији концепт који је Меморандум понудио: концепт српске нације. Тај концепт требало је да српску нацију у већини својих сегмената представи онако како је она изгледала пре и за време Косовске битке” (Павловић 1998, 3–5). Према томе, наставља исти аутор, „тако митолошки схваћена српска нација није могла да води ни до каквог другог закључка него до тога да је она вреднија од осталих нација у Југославији. Нација која почива на тако високим моралним вредностима, не само да не може бити у подређенијем положају од осталих нација него она мора бити изнад њих” (исто, 6). Односно, „започет као анализа кризе југословенског друштва на општем плану, а завршен као предлојак за српски национални програм, Меморандум је западао у контрадикторна тумачења којима је требало помирити два непомирљива мотива – објаснити неделотворност и промашаје читавог политичког система који је као такав морао угрожавати све народе у Југославији... и истовремено доказати погубност таквог система само по српски народ и Србију. Посматрање укупне социјалне и економске кризе искључиво кроз српску националну оптику није допустило уочавање њеног рефлектовања и на положај других... па је неделотворност политичког система, идентификована као основни узрок кризе у првом делу текста, у другом замењена националном, економском, политичком и културном дискриминацијом само српског народа и Србије” (Милосављевић 2002, 343–344).

Конзенсус о „косовском питању” у круговима српске интелигенције потврђен је низом протестних вечери током 1986. и нарочито током 1987. године, које се одржавају под радним називом – *О Косову – за Косово*. Иницијатор је било *Удружење књижевника Србије и Одбор за одбрану слободе мисли и изражавања*. На тим протестним вечерима, које су биле веома посећене, чести

гости су били косовски Срби (веома често жртве албанског терора) и њихови представници⁸. Тако Вук Драшковић, на једној од тих вечери, износи – „ако до наших ушију, ако не већ и до наших свести и срца, допире колективни јаук српских сужања и мученика са Косова и Метохије, и ако нисмо слепи за истину да је окупиран један део наше отаџбине...” (подсећајући да је Велика Британија кренула у рат за одбрану Фокландских острва, која су по својој симболици за њу безначајна, прим. И. Б.) „...премда енглеске досељенике на Фокланду нико није набијао на коље, палио им цркве, отимао имања и рушио гробове, како Срби могу унапред подигнутих руку, и окупаторској сабљи подметнута врата, на коленима, док се Косово, наш Сион, уклетети и проклетети Јерусалим, срце наше културе, темељ нашег епоса и националног имена, губи без борбе”⁹ (Драшковић, 1989, 13–14). На тај начин, „косовска тема, окосница целокупног књижевног ангажмана у другој половини осамдесетих, одговор је (књижевника) на актуелне изазове времена. У коју год се актуелност уливала – положај Срба на Косову, реформу Устава, хапшење Срба (широм Југославије) – њен једини тон је био: решавање српског националног питања” (Гојковић 2002, 410). Та „књижевност популистичког таласа” (Ђорђевић, 2002: 431), „буквално је била у рукама најшире читалачке публике, (а) њоме су се бавили искусни књижевни критичари и академици, обични људи, те политичари који су је бранили или нападали. И пре неког ширег и заснованог суда меродавне књижевне критике, дело (је добијало) функцију какву обично немају књижевна дела... у типично популистичким и политички узбурканим временима... У литератури популистичког таласа снажно је наглашена потреба... да се исказе не индивидуална, већ општа, најчешће народна, национална истина о људима и животу... Углавном преовлађују такозвани родољубиви мотиви махом у знаку не много инвентивне

---

⁸ Нпр. на једној протестној вечери били су „Коста Булатовић, један од вођа косовских Срба, а са њим и један четрнаестогодишњи дечак из једног косовског села, чији је отац убијен 1982. године, а он сам био сурово пребијен пре само неколико месеци. Ту је био и адвокат Ђорђа Мартиновића који је говорио о Мартиновићевим патњама и како га киње власти” (Драговић-Сосо 2004, 211).

⁹ Подсећања ради, то је период када В. Драшковић пише свој познати роман о Косову – *Руски конзул*, као наставак приче о Алији Османовићу (Илији Југовићу), започету у роману *Нож*. Роман, уз изношење многих потресних прича, које иако се позивају на историјске податке најчешће нису утемељене на историјским чињеницама, представља отворени позив за решавање националних сукоба на Косову: „... дај да видим крај онима који ми чупају срце и овдје и на Косову. Сатри их, па да будем спокојан. Не остави, Господе мој, ни сјеме тог проклетог сјемена. Освети моју немоћ... освети, освети и дигни ме на Шар–планину па начини твојим извором. Теби се завјетујем: тећи ћу кроз суви камен и више се никада нећу замутити. Ниједна врба неће бацати сјенку на воду моју и ниједна змија више неће ући у косовске вирове. Наоружај ме, Боже једини, гњевом осветника. Моја душа иште освету, освету...” (Драшковић 1999, 305).

апотеозе *крви и шла, вере и нације*, те посебно још *сјајне прошлости*"¹⁰ (исто, 437–439, 440). Када говори о протестним књижевним вечерима, Д. Гојковић сматра да се „специфичност протестних вечери „О Косову – за Косово” састојала (се) у томе што је питање српске угрожености на Косову формулисано као питање угрожености српског народа уопште. Српски косовски проблем увео је у делатност Удружења (књижевника Србије, прим. И. Б.) косовску тему, која доминира 1987–1989¹¹. (године)” (Гојковић 2002, 409). У *Књижевним новинама*, гласилу *Удружења књижевника Србије*, штампају се сви говори са протестних вечери О Косову – за Косово, као израз подршке за решавање најкрупнијег проблема Југославије – проблема Косова. У једном од својих обраћања, штампаном у *Књижевним новинама*, Д. Ђосић, сагледава „косовски проблем” кроз три става – *Косово је животно питање српског народа, и судбинско питање Југославије, које се може решавати само променом устава из 1974. године, а у основи сва три става лежи шрајичан положај укућаној српској народа у Југославији* (исто, 411).¹² За носиоца одговорности таквог стања на КиМ именована је комунистичка власт и децентрализација Југо-

¹⁰ Овде аутор има у виду првенствено дело Данка Поповића, *Књига о Милутићу*, мада се оваквој врсти књижевности, према нашем мишљењу могу додати и дела Добрице Ђосића, Вука Драшковића, Матије Бећковића, Милана Комненића, Стевана Раичковића, Антонија Исаковића и др.

¹¹ Према истој ауторки хронологија догађаја одвијала се према следећем редоследу – у мају/јуну 1987. одржане су протестне вечери О Косову – за Косово, крајем априла 1988. одржан је разговор – Срби и Албанци у Југославији данас, а претходно је крајем 1987. вођен сличан разговор са словеначким колегама – Словенци и Срби данас. Затим у марту 1989. године, ствараоци и културни радници Србије огласили су се са протестног скупа поводом драматичне ситуације на Косову и митинга у Цанкарјевом дому у Љубљани (Словенија). На митингу у Цанкарјевом дому, фебруара 1988. словеначки ствараоци су, заједно са словеначким властима, дали подршку албанским штрајкачима у косовском руднику Стари трг, што је у Србији схваћено као директно антисрпски гест. Потом, у позно лето и јесен 1989. протестовало се у УКС (Удружењу књижевника Србије) због хапшења Срба, учесника прославе шестогодишњице Косовске битке, који се, поред централне манифестације на Газиместану (Косово поље, Косово и Метохија) одржао и у Книнској крајини (Хрватска). Догађај у Хрватској тамошње комунистичке власти оцениле су као националистички гест, након чега су уследила хапшења и политички прогон виђенијих Срба (нпр. ухапшен је Јово Опачић, председник новооснованог културнопросветног друштва *Зора* (уп. Гојковић 2002, 409–410).

¹² У једном од својих обраћања Д. Ђосић истиче – „да су протестни састанци писаца и интелектуалаца отишли даље од пуке одбране слободе говора и да сада представљају реакцију на проблеме у земљи у општијем смислу те подсећа интелектуалце на неопходност напора у афирмисању културе демократије, културе дијалога, културе супротстављања насиљу и непристајања на постојеће, културе делатног критичког јавног мњења, без којег се, подајући се афектима политички озлојеђене, обезнањене масе можемо сурвати у насиља, крв и разарања. Стога је основно питање како се насиљу одупрети ненасиљем, и предлаже грађанску непослушност против репресије режима, мирне отпоре (штрајкове, петиције и јавне протесте) и активни рад на стварању демократског јавног мњења” (уп. Ђосић 2004, 53–64).

славије настала као последица устава из 1974. године. Љубомир Тадић у једном интервјуу између осталог, осуђује антидемократску децентрализацију, назвавши је рефеудализацијом, док је проблем Косова неизбежна последица претварања југословенске федерације у конфедерацију (уп. Тадић 1986, 7).

Оптужбе на рачун режима стижу и са адресе познатог југословенског (српског) дисидента – Милована Ђиласа. У интервјуу емигрантском часопису *Наша реч*, М. Ђилас износи следеће – „два су основна извора кризе на Косову: први – традиционални отпори Албанаца српској, односно југословенској држави, други – отпори функционера албанске националности настојањима Србије да се, ради сређивања, ограничи аутономија. Први извор је стабилан... Он црпе снагу из природне тежње албанске нације за афирмацијом и уједињењем. Отпори косовских Албанаца су само мењали форме, зависно од околности, од односа снага и преовлађујућих идеја. Али ти отпори нису престајали све од 1912. године... А што се тиче отпора функционера Албанаца, они за Југославију не би били већа несрећа од осталих подвајања комуниста и њиховог затварања у своје националне федералне државе – када се ти отпори не би спајали с масовним и живим илегалним активностима, инспирисани из Албаније и повезани с њом. Косовски функционери не желе да се одрекну привилегија које им даје аутономија. А они се и не могу одрећи привилегија... (јер би) тиме поткопали себе и иначе танку и лабаву основу у властитом народу. На Косову нема Албанца који не би били националисти – има само нијанси међу њима. Тиме државни апарат Косова постаје неефикасан и антијугословенски. Има ли се при томе на уму да је Албанија стекла државну независност кроз тоталитаризам и да је помоћу њега албанска нација ушла у фазу националне хомогенизације коју инспирише стаљинистичко-националистичка идеологија – биће јасно због чега су немири на Косову упорни, масовни, инвентивни и брутални... Настојања владе Републике Србије на сређивању прилика на Косову – премда неодлучна и нетемељита, нису ни као таква добила подршку осталих република... Шта више аутономија Војводине... даје најжешћи отпор... А ни савезни органи – ни државни ни партијски, нису кадри да измене стање Косова... Промена положаја Косова доводи у питање читаво устројство...” (Ђилас, 1986).

Већ почетком 1988. године целокупна критичка интелигенција Србије сагласна је у ставу да су потребне корените друштвене промене. Крајем марта исте године, само неколико месеци пре *антибиروقратске револуције и догађања народа*, српске и југословенске власти суочавају се са предлогом промена које предлажу српски интелектуалци. Овај догађај Д. Ђосић описује на следећи начин – „Прекјуче сам у име Удружења књижевника Србије, Социо-

лошког друштва Србије и Филозофског друштва Србије, пред пуном салом Народне библиотеке Србије, образложио предлог уставних промена. Предлог су написали Коста Чавошки, Триво Инђић и Зоран Аврамовић, а претресен је и на трибини Филозофског друштва Србије и у управама Удружења књижевника и Социолошког друштва. У садашњим приликама, то је максимум демократске реформе Устава из 1974. Више се не може захтевати, а да се добије подршка од чланства ових организација, стваралачке интелигенције и јавности. Поред захтева за националну равноправност и потпуна грађанска права, сматрам особито значајним предлог за општејугословенски референдум, на коме треба да се провери политичка воља грађана и народа Југославије да живе у заједничкој држави и у каквој држави желе да живе... Из југословенске егзистенцијалне кризе, излаз је данас један: промишљањем на властитом и светском искуству, научном сазнању и творачкој визији заснована, одлучна, темељна демократска реформа целокупног друштвеног, економског и државног уређења Југославије, чији основни политички субјект неће бити суверена држава као „бирокуратско краљевство”, него човек појединац – слободан грађанин” (Ђосић, 2002).

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Хронологија догађаја, изложена у овом раду, показала је да су промене унутрашњег политичког, друштвеног и економског система СФРЈ, и битно другачији положај који су такве промене наметнуле Републици Србији, као федералној јединици, учиниле да се већински интелектуални напор усмери на исправљање таквог „неравноправног” положаја у федерацији. Осим тога, велика количина интелектуалног потенцијала усмеравана је и у правцу решавања националног питања.

Наиме, читав друштвени оквир СФРЈ, због својих слабости у политичком, економском и културном смислу, уз нерешено наслеђе из прошлости, погодовао је манифестацији националистичких тенденција, при чему је свака од националистичких тежњи деловала по систему повратне спреге – национална хомогенизација једних неминовно је угрожавала друге народе, и обратно. У процесу националне хомогенизације српског народа, а нарочито у манифестацији националистичких тенденција, велику улогу имала је управо српска интелигенција. Томе је у великој мери допринио и недостатак легалних политичких средстава, инфериорност комунистичког режима према нарастајућим проблемима, и неразумевање и цинизам несрпске интелигенције. Наиме, владајућа елита, није успевала да ситуацију на Косову и Метохији, одржи под контролом, чак ни онда када је ова претила да угрози читав

поредак на коме је почивала комунистичка власт. И сами комунисти су признавали, колико је *штетно ојоршунистичко и индолентно понашање, незамерање и прећућкивање стварној стањи ствари* (Шукрија), и да је *управо тешка пољитичка грешка Савеза комуниста, што је занемарено да се поуче јасна граница између националне афирмације и албанског национализма и иредентизма и да се на тој граници води бескомпромисна борба против албанског национализма и иредентизма* (Минић), те да су *остали кружни и сложени задаци у пошћуном санирању ситуације на Косову* (Куртеша). С друге стране, несрпска интелигенција одбијала је да сагледа стварно стање ствари, трудећи се притом да сваку неодмерену изјаву усмери у правцу супротном од оног који је заступала српска страна, чак и онда када за то није било реалног основа. Услед недостатка објективних квалификација, те изјаве су само „доливале уље на ватру”, и чиниле да се продужетком спорова, антагонизам само још више продубљује. Реално постојање проблема на простору Косова, коришћено је за решавање појединачних националних интереса у процесу изградње националног идентитета. Зато се и национализам дела српске интелигенције, схваћен као реакција на националистичке тенденције других југословенских народа, а у овом случају албанског народа, и његове интелигенције, или као узрок таквом национализму, не може посматрати издвојено и потпуно изоловано од друштвеног и историјског контекста у коме се испољавао. Националистички ангажман српских интелектуалаца истовремено је и продукт али и узрок низа друштвено-историјских чиниоца и околности једног времена, и само се у том времену може и посматрати.

Литература

- Архив Синода Српске православне цркве. Пројекат Растко – електронска библиотека Бакић-Хајден, „Косово – ванвремена метафора сред временитог призивања”. *Нова српска пољитичка мисао*, год. 6, бр. 3–4 (1999).
- Беренд, И. *Централна и Источна Европа, 1944–1993, из периферије заобилазним путем назад у периферију*. Подгорица: ЦИД, 2001.
- Благојевић, М. „Исељавање Срба са Косова”. У *Српска страна рата, траума и катарза у историјском памћењу*. Београд: Самиздат Б 92, 2002.
- Богдановић, Д. *Књига о Косову*: Београд, САНУ. www.starasrbija.com
- Богосављевић, С. „Статистичка слика српско – албанских односа”. У *Сукоб или дијало? Српско – албански односи и интеграција Балкана*. Суботица: Отворени универзитет, Европски грађански центар за решавање конфликта, 1994.
- Велимировић, Н. *Православље и пољитика*. Београд: БИГ штампа, 1997.
- Гојковић, Д. „Траума без катарзе”. У *Српска страна рата, траума и катарза у историјском памћењу*. Београд: Самиздат Б 92, 2002.

- Даниловић, Р. *Упошреба нејријатике, Политичка суђења 1945–1991. у Југославији*. Ваљево, 1993.
- Дарендорф, Р. *Интелектуалац и друштво, друштвена функција „будале” двадесетом веку*. Ниш: Градина 12 (1984).
- Димић, Љ. „Србија и Југославија, простор, друштво, политика”. У *Историја 20. века*. Београд, 1997.
- Димић, Љ. „Србија и Југославија”. *Историја српске државности*, књига 3, Нови Сад, 2001.
- Драговић-Сосо, Ј. „Сјасиоци нације”, *интелектуална позиција Србије и оживљавање национализма*. Београд: Едиција реч, Фабрика књига, 2004.
- Драшковић, В. *Кокуде Србије*. Београд: Нова Европа, 1989.
- Драшковић, В. *Руски конзул, роман о Косову*. Београд: Српска реч, 1999.
- Ђаковић, С. *Сукоби на Косову*. Београд, Народна књига, 1985.
- Ђилас, М. *интервју за Wall Street Journal*, децембар, 1986, *Наша реч*, 1986.
- Ђорђевић, Д. *Социологија, збирка текстова*. Ниш: Пунта, 2001.
- Ђорђевић, М. „Књижевност популистичког таласа”. У *Српска страна раја, прама и катарза у историјском памћењу*. Београд, Самиздат Б 92, 2002.
- Ђукић, С. *Човек у свом времену: Разговори са Добрицом Ђосићем*. Београд: Филип Вишњић, 1989.
- Eyal, G. Szelenyi, I. Townsley, E. *On Irony: An Invitation to neoclassical sociology*. London, Sage publications, 2003.
- Здравковић, Х. *Политика жртве на косову, идентитет жртве као примарни дискурзивни циљ Срба и Албанаца у ујорном сукобуна Косову*. Београд: Чигоја Штамп, 2005.
- Кнежевић, М. „Циклуси косовског мита”. *Нова српска политичка мисао*, год. 6, бр. 3–4 (1999), Београд.
- Крешић, А. *Филозофија религије*. Загреб: Напријед, 1981.
- Лазић, М. *Рачи ход – Србија у трансформацијским процесима, Елите у постсоцијалистичкој трансформацији српској друштва*. Београд: Филип Вишњић, 2000.
- Манхајм, К. *Идеологија и ујојија*. Београд: Нолит, 1968.
- Милосављевић, О. „Злоупотреба ауторитета науке”. У *Српска страна раја, прама и катарза у историјском памћењу*. Београд: Самиздат Б92, 2002.
- Мелетински, Е. М. „Митолошке теорије XX века на Западу”. У *Мит, прадиција, савременост*. Београд: Нолит: 1972.
- Мелетински, Е. М. *Поетика мита*. Београд: Нолит, 1974.
- Меморандум Српске академије наука и уметности, нацрт Нова српска политичка мисао*. Београд, год. 6, бр. 3–4 (1999).
- Павловић, Д. *Српска национална политика од 1986. до 1991. године*, Зборник радова. Београд: Институт за европске студије, 1998.

- Попов, Н. *Друштвени сукоби – изазов социологији*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 1983.
- Попов, Н. *Контрафајшум, Случај групе професора Филозофског факултета 1968–1988*. Београд: Младост, 1989.
- Попов, Н., ур. *Српска страна рата, траума и катарза у историјском памћењу*. Београд: Самиздат Б 92, 2002.
- Поповић, С. и др., ур. *Косовски чвор: грешници или сећи*. Београд: Chronos, 1990.
- Радић, Р. „Црква и српско питање”. У *Српска страна рата, траума и катарза у историјском памћењу*. Београд: Самиздат Б92, 2002.
- Рајшић, Љ. „Митови двадесетог века”. У *Теме*, XXIV, бр.3–4, Ниш, 2000.
- Рамет, С. *Nationalism and Federalism in Yugoslavia 1962–1991*. Indiana, University Press, Bloomington, 1992.
- Ренд, А. *За новој интелектуалца*. Ниш: Градина 12, 1984.
- Спасојевић, С. ур. *Случај Маршиновић*. Београд: Партизанска књига, 1986.
- Тадић, Љ. „Националне страсти као замена за демократију”, у *Књижевне новине*, бр. 709 (1986), Београд.
- Ђирковић, С. *Срби међу европским народима*. Београд: Equilibrium, 2004.
- Ђосић, Д. *Косово*. Београд: Новости, 2004.
- Ђосић, Д. *Пишчеви записи*. Београд Вечерње новости.
- Чавошки, К. Коштуница, В. *Страначки плурализам или монизам*. Београд, 1983.
- Чавошки, К. *Елије, маса и демократија у делу Карла Манхајма, Маса у социолошкој теорији* Београд: ИСИ, 1973.
- Чоловић, И. *интервју*, текст Омер Карабег. Политика, 9. мај 2009.
- Чоловић, И. „Косовски мит и српски национални идентитет”, текст Маринко М. Вучинић, *Политика* 14. мај 2009.
- Шилз, Е. *Природа загази и традиције интелектуалца*. Ниш: Градина 12, 1984.
- www.starasrbija.com *Пројекат Раско* – електронска библиотека

IVAN M. BAŠČAREVIĆ

SERBIAN INTELLIGENTSIA IN SOCIALISM AND
NATIONAL INTEREST – THE CONSTITUTION OF 1974
AND ITS IMPACT ON THE DESOUVERENISATION
OF SERBIA

SUMMARY

The 1974 Constitution, by which the autonomous territories were established and under the decentralization got some features of the state, pleased the nationalistic aspirations of the Kosovo Albanians, but only briefly. Numerous authors share the same opinion that there has been graduate “albanization” of all institutions in the Province after 1974. Consequently, it had a heighten pressure that reflected on, among other things, the increased percent of the Serb migration from Kosovo and Metohija. Regardless to the existence of the problem, the reaction of the Republic and Province authorities seemed not to have been adequate. The intelligence took over the role of the arbiter. The majority of the Serbian intellectuals interpreted the amendment changes and especially the 1974 Constitution as a goal toward making FR of Serbia desovereign. Its decentralization was going toward giving the legitimacy to the separatist and nationalistic aspirations of the Kosovo Albanians.

Changes of the inner political, social and economical system of the SFR of Yugoslavia, and relevantly different position that such changes imposed to Republic of Serbia as a federal unit, made that the most of the intellectual effort is directed toward correcting such “unequal” position in the Federation. Moreover, the intellectuals were concentrated on managing the national issue.

Namely, due to its weaknesses in the political, economical and cultural areas with the unsettled matters of the cultural heritage, the whole social frame of the SFR of Yugoslavia was subserved to the nationalistic tendencies. In the process, each of those tendencies had reciprocating mechanism – national homogenization of some jeopardized other people, and vice versa. In this process of homogenization of the Serbs, the Serbian intellectuals had a major role. The lack of legal political founding contributed greatly to it as well as inferiority of the communist regime toward the upcoming problems, and incomprehension and cynicism of the non-Serb intellectuals. The presiding elite were not managing to keep the situation under control in Kosovo and Metohija even when it threatened to jeopardize the whole disposition which the communist government was made on. The communists themselves confessed how adverse was *the opportunistic and indolent behavior, unobjectiveness and covering of the real state of the matters* (Sukrija) and that *it was a big political mistake of the communist Alliance to neglect drawing a clear line between the national affirmation and Albanian nationalism and irredentism and that there was an uncompromising battle lead in that border against Albanian irredentism and nationalism* (Minic), as well as *that there were major and complex tasks left in order to completely mend the situation in Kosovo* (Kurtesi).

On the other hand, non-Serbian intellectuals refused to see the real state of the matters trying to direct all inappropriate statements towards the parties that were opposite to what the Serbian party was representing, even when there was no real ground for such actions. With the lack of the objective qualifications, such statements only made things worse and prolonged disputes as well as antagonism. The realistic existence of the problems in Kosovo was used for solving individual national interests in the process of constituting the national identity. The nationalism of the works of literature of the Serbian intellectuals cannot be observed separately and completely isolated of the social and historical context that it was in since it was understood as the reaction of the nationalistic tendencies of the other Yugoslav people, in this case Albanians. Nationalistic engagement of the Serbian intellectuals was the product but at the same time the cause of the string of socio-historical factors and circumstances of the time and, as such, it can be observed in that time frame only.

KEY WORDS: 1974. Constitution, Serbian intellectuals, decentralization, desovereignty.

VIHREN Y. BOUZOV¹
University of Veliko Trnovo,
Veliko Trnovo (Bulgaria)

THE DEVELOPMENT OF GLOBAL SOCIETY – COSMOPOLITANISM OR REPUBLICANISM

ABSTRACT. Today the main determining factors of globalization are the focal point of serious discussions in social sciences. The view that there are significant changes in the development of international relations has many proponents. However, there exists a big difference in their characteristic features. There are those that speak about the national state's outliving its time, saying that an individual country cannot sustain its security and should be seeking for coalitions or alliances. New actors enter in international relations and the process of globalization requires new principles of understanding of their prospects. The issue of adoption of new principles of building a system in international relations is really very important in this context. It could not be a system based on relationships of nation states only.

Two possible options are available here: choice of cosmopolitanism or choice republicanism. The thesis that cosmopolitanism is a utopian view and republicanism is a more reliable basis for determination of the nature of international relations is treated in this paper. Cosmopolitanism can be used as an ideology by the most well-to-do elites in the world to justify their expansionist practices. This ideology justifies the so-called "humanitarian interventions" of the international community. But there is no doubt whatsoever that some of them are only imperialist strategies of 'the Great Powers' in action. On its part, republicanism implies respect for the principle of sovereignty of each country and coalitions of countries set up on the basis of commonly-shared interests. Then: in the Globalization Era we are now living through national states do not die out – their functions only undergo important changes!

KEY WORDS: global society, cosmopolitanism, republicanism, the Balkans conflicts.

---

¹ v.bouzov@gmail.com

Today the main determining factors of globalization are the focal point of serious discussions in social sciences. The view that there are significant changes in the development of international relations has many proponents². However, there exists a big difference in their characteristic features. There are those that speak about the national state's outliving its time, saying that an individual country cannot sustain its security and should be seeking for coalitions or alliances. Today new actors enter in international relations and the process of globalization requires new principles of understanding of their prospects. The issue of adoption of new principles of building a system in international relations is really very important in this context. It could not be a system based on relationships of nation states only.

In this paper are analyzed two basic views on the principles of building up a system of international relations in the Global Age – cosmopolitanism and republicanism. The key difference between them lies in their understanding of the new status of the nation state and the building of a global society. It is completely rejected by cosmopolitanism as regards the tendency of building up a global society and global rule in the interest of mankind or the global community. It is based on the moral consciousness of every individual in mankind and responsibility for its future. Cosmopolitanism today perfectly fits in liberalism with its individualistic approach, although it is an old philosophical position leading to Antiquity. Today the world society is understood as a non-state entity and an expression of the globalization of social relationship³.

Developed in this paper is the thesis that cosmopolitanism is a utopian view and republicanism is a more reliable basis for determination of the nature of international relations. Their opposition could be understood in the context of the ongoing debate between liberalism and communitarianism in the philosophical-political thought in our days. It settles differently the conflict between individual and community. Liberalism in general rejects the existence of common interests and collective actors. It only recognizes the existence of individual players, who, being under the influence of accepted moral responsibility standards can stand for defense of the underprivileged members of mankind⁴.

The understanding of the benefits of political and economic arguments as compared to moral ones is not the only reason for our rejection of cosmopoli-

---

² David Held, Anthony McGrew, *The Global Transformation Reader. An Introduction to the Globalization Debate* (Cambridge: Polity Press, 2005)

³ Ulrich Beck, *Što e globalizacija [What is Globalization]* (Sofia: Kritika i humanism, 2002), 140–180 (in Bulgarian)

⁴ John Kekes, *Protiv liberalizma [Against Liberalism]* (Sofia: Kritika i humanism, 2001), 31–42 (in Bulgarian)

tanism. There are deep moral grounds beneath the understanding that every individual human being is part and parcel of mankind. This should be the guideline in his/her behavior.⁵

But neoliberalism is the main driving force of global transformations in economic and political aspects. It leads to enrichment of a minority and social exclusion of the vast majority of people. It turns cosmopolitanism into an ideology and deception that conceals the actual state of affairs. One can say that the skepticism expressed by classical liberal thinkers (Kant, Rols) to the project of building of a system of international relations based on social justice and the cosmopolitan moral principles is completely justified.

It could be used as an ideology by the most well-to-do elites in the world to justify their expansionist practices. As an ideology it justifies the existence of the so-called “humanitarian interventions” of the international community, which has shouldered the responsibility for mankind`s development. Terrorist organizations and even whole countries could become the target of international police actions. Some well-grounded counter-arguments could be developed as regards the actual nature of the international community⁶. There is no doubt today that some of these interventions have been the expression of the imperialist strategies of the ‘the Great Powers’ in action.

A telling example for us is the Balkan Peninsula – it has lived through the most dramatic period of its history over the past two decades. Interventions do not lead to resolution of national, political or religious conflicts, altogether. It is true that the majority of these conflicts have been inspired by actions of Western countries. The ‘Great Powers’ policy on the Balkans abounds in examples of double standards, lack of objective assessment of reality and violation of moral and democratic political principles.

Republicanism provides for respect for the principle of sovereignty of each country and coalitions of countries set up on the basis of commonly-shared interests. We can definitely say that the assertion of nation-state’s outliving its time is a propaganda cliché and not a real process in development⁷. Many arguments lead to a different conclusion. Some of the high tech achievements of today are the product of nation-states` efforts and investments, especially the

---

⁵ Thomas Pogge, “Cosmopolitanism”, in: *A Companion to the Contemporary Political Philosophy*, eds. Robert Godin, Ph. Petit and T. Pogge, V. I (Malden: Blackwell Publishing, 2007) 312–332

⁶ Vihren Bouzov, “Can the International Community of Today Use Political Violence in a Legitimate Way?”, in: *Political Violence* (Uros Suvakoviced.) (Филозофски факултет, Kosovska Mitrovica, 2012), 123–129;

⁷ Graham Harison, “Globalization”, in *Contemporary Political Concepts. A Critical Introduction*, ed. Georgina Blakaley and V. Bryson (London: Pluto Press, 2002), 14–35

ones in communication and information technologies. The social systems of nation-states are the only obstacle to negative consequences of global crises and economic imbalance.

Global inequalities between peoples in the world today have their repercussions on inequalities between countries – we are witnessing the existence of new intensive conflicts between rich and poor countries. There is a new trend of building up new alliances of nation-states, jointly seeking to react to challenges of the globalization process and trying to beat off negative consequences of neoliberal economic experiments. Examples are the development of the EU and new alliances in Latin America built up through efforts made by countries like Brazil and Argentina. Also, mention should be made of the integration of developing countries to stave off dictate by rich ones especially in the field of environmental challenges and ecological constraints on economic growth (the Copenhagen Summit 2009). Another ambition of neoliberal globalism – existence of a unipolar world, is countered by the growth of new economic leaders in different parts of the world and collective resistance of the people against the expansionist policies of rich countries. There are many more opportunities available making it possible to ensure security in a multipolar world⁸.

The global society continues to be a community of nation states and nation societies, although it involves also other actors with a greater economic potential. It could be based on the cooperation among different communities – national, religious, social and cultural. From the point of view of communitarianism each individual could show his worth through participation in various communities as a significant component of human nature. Nationstate is the most advanced form of human community – it guarantees rights, freedoms and interests of everyone.

Nation-states are in a process of transformation in the Global era –there is a reduction of the scope of their functions on behalf of the power and effectiveness of their implementation⁹. This enables them to better respond to global challenges and to protect the interests of the people.

What about us, people on the Balkans? To overcome accumulated mutual distrust and aggressive attitudes we must look for the common interests bringing us closer together. We should categorically reject practices imposed by the 'Great Powers' favoring one or another participant in Balkan standoffs. Problems cannot be solved through integration in the EU because it is not able to en-

---

⁸ Vihren Bouzov, "Global Injustice as a Threat to World Security", In: *Public Reason, An International Journal*, Bucharest v.4, N1–2, 226–232 (2012)

⁹ Fransis Fukuyama, *State-Building. Governance and World Order in the 21th Century* (London: Profile Books, 2004)

sure security on the Balkans Development of regional cooperation and formation of regional groupings should be the watchword here!

References

- Beck, U. *Shto e globalizacia [What is Globalization]*. Sofia: Kritika i humanism (2002): 140-180. (in Bulgarian)
- Bouzov, V. „Global Injustice as a Threat to World Security”. In: *Public Reason, An International Journal*, Bucharest v.4, N1-2 (2012): 226-232.
- Bouzov, V „Can the International Community of Today Use Political Violence in a Legitimate Way?”. In: *Political Violence*, edited by Uroš Šuvakovic, 123-129. Филозофски факултет: Kosovska Mitrovica.
- Fukuyama, F. *State-Building. Governance and World Order in the 21th Century*. London: Profile Books, 2004.
- Held, D., McGrew, A. *The Global Transformation Reader. An Introduction to the Globalization Debate*. Cambridge: Polity Press, 2005.
- Harison, G. „Globalization”, in *Contemporary Political Concepts. A Critical Introduction*, ed. Georgina Blakaley and V. Bryson. London: Pluto Press, 2002, 14-35.
- Kekes, J. *Protiv liberalizma [Against Liberalism]*. Sofia: Kritika i humanism, (2001), 31-42 (in Bulgarian).
- Pogge, T. „Cosmopolitanism”, in: *A Companion to the Contemporary Political Philosophy*, edited by Robert Godin, Ph. Petit and T. Pogge. V.I. Malden: Blackwell Publishing (2007): 312-332.

Вихрен Ј. Бузов

РАЗВОЈ ГЛОБАЛНОГ ДРУШТВА – КОСМОПОЛИТИЗАМ ИЛИ РЕПУБЛИКАНИЗАМ

САЖЕТАК

Данас се одлучујући чиниоци глобализације налазе у жаришту озбиљних расправа у друштвеним наукама. Многи заговарају становиште по ком постоје значајне промене у развоју међународних односа. Међутим, постоји велика разлика у њиховим карактеристичним обележјима. Постоје они који сматрају да национална држава престаје да постоји, говорећи како појединачна земља не може очувати сопствену безбедност и да би требало да трага за коалицијама или савезима. Питање усвајања нових принципа изградње система у међународним односима је заиста од великог значаја у овом контексту.

Две су могуће опције овде: избор космополитизма или избор републиканизма. Теза да је космополитизам утопија, а да је републиканизам поузданији основ за одређивање природе међународних односа предмет је разматрања у овом раду. Космополитанизам као идеологију може користити већина богатих елита у свету како би оправдале своје експанзионистичке праксе. Ова идеологија оправдава такозване хуманитарне интервенције које спроводи међународна заједница. Међутим, нема никакве сумње да су неке од њих пуке империјалистичке стратегије великих сила. Што се републиканизма тиче, он подразумева поштовање принципа суверенитета сваке земље и савеза земаља оформљених на основу заједничких интереса. Стога, у ери глобализације у којој живимо националне државе не одумиру, већ њихове функције доживљавају важне промене!

Кључне речи: глобализација, држава, глобално друштво, космополитанизам, републиканизам.

БОРИС Р. БРАТИНА¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет,
Катедра за филозофију
Косовска Митровица (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ИДЕНТИТЕТ

САЖЕТАК. Глобализација није хомоген процес. У ери све већег повезивања и све слободнијег „протока робе, идеја, људи и капитала“ требало је да границе постану неважне, да дође до опште економске дерегулације и да питање националних и других колективних, те културних идентитета буде замењено општијом идејом космополитског грађанства и глобалног идентитета. Међутим, показало се да то важи само за поједине државе, народе, нације итд., то јест да су у питању услови које морају задовољити само такозване државе-сателити, док носилац глобализације, западна империја, не само што задржава него и прекорачује овлашћења и најригиднијег одређења суверенитета. Стога, на Хантингтоновом трагу можемо говорити пре о једнополарној глобализацији, о борби, културном и цивилизацијском „зверињаку“ него о уравнотеженом глобалном развоју и превазилажењу културних разлика. Као хетерогена, једнополарна, глобализација представља удар на суверенитет држава, народа, нација, нижих колективитета, па чак и интегритета личности, о чему сведоче последња открића Џулијана Асанжа, Едварда Сноудена, Жеремија Цимермана и других. Сваки идентитет требало је расточити у име глобализације као највећег добра, а оно што је заправо ступило на снагу било је друштво надзора и контроле. Свему томе, наравно, није крива глобализација као таква него глобализација као нехомогена, она која се спроводи само у име једне цивилизације. Сами идентитети не би били нападнути глобализацијом неутралног типа, подразумевајући и међуцивилизацијски договор о човечанству; она је, дакле, лоша не на просто, већ стога што само једнима доноси добро а другима зло. Почев од 2008. године, међутим, ентропија те и такве, једнополарне глобализације је неизбежна, што показује да она као политички пројекат доживљава сумрак, а са њом и једна цивилизација. Другим речима, постмодерна је мртва.

Кључне речи: глобализација, суверенитет, идентитет, друштво контроле, постмодерна.

---

¹uranela@eunet.rs

Уколико се осврнемо тридесетак година уназад, мало ко би оспорио да су се око нас вредности код људи промениле. Тај би утисак могао да завара, као да одувек није било издајника, лопова, бесрамних или лажљивих – ништа ново под капом небеском, рекло би се. Па ипак, наивно би било тако мислити; ново време, постмодерно стање можда ништа појединачно епохално није донело, али донело је промену односа, не само у погледу вредности него, пре свега, однос према односима. Као да је постмодерно освешћење укинуло сваку наивност. Али напротив, недостатак идеала не значи склоност реалности (шта год то значило), нити штити од (само)обмане.

Као да се нешто променило на начин старог доброг закона преласка квантитета у квалитет (и обрнуто). Лажова је било увек, али су се лажи прикривале. Људска реч као једна (пред)модерна вредност сасвим је изгубила на значају. Ни издајници нису никаква историјска новост, али данас је то професија. На другој страни, чини се као да су такозвани наивци, идеалисти, људи који држе до истине, ишчезли са лица земље. Истина је нестала већ у западној модерни бивајући замењена извесношћу и борбом за интерпретацију, но у постмодерни доминирајућа интерпретација као таква више никакве везе нема са истинитошћу. То, истина, није ни чудо у свету којим је процедурална (посредна) демократија однела интерпретацијску победу у односу на појам такозване етимолошке (непосредне) одредбе демократије. Слично пролазе и остале традиционалне вредности.

Постмодерна је битно скопчана са идејом лажи. Видимо да је претходна филозофија одувек имала проблема са одредбом појма истине. Но, све и ако не знамо шта је истина, још увек се у јасном систему значења може одредити шта је лаж: начелно, то је контраевиденцијно изношење ствари. Иако обично склоност лажи може дегенерисати у психички поремећај, сама лаж као свесна активност увек је скопчана са неком коришћу. Отуда је и интелигенција обликована коришћу нешто што је формирано на једностран начин, па је отуда као таква нешто досадно, недуховито и неделикатно. Таква интелигенција је суштина информатичког постмодерног знања, које данас доминира, али такви су обично и текстови наводних данашњих, не само наших интелектуалаца. Ови више обављају професионалну обавезу писања у циљу личног преживљавања уместо да своју интелигенцију користе у циљу хеуристичких, еманципаторских и образовних идеала. Они су брука сваке идеје интелектуалца, сартровски одређеног као стручњака који доводи у питање границе саме струке. Утолико уколико су данашњи интелектуалци старинским говором казано апаратчици, утолико се њихова егзистенција осамостаљује као паразитска егзистенција. То подразумева да се сопствени остатак спроводи на рачун неког другог, али истовремено то паразита чини

неслободним. А зашто би уопште једном паразиту била потребна слобода, па да мења свој појам и у животу се сналази другим путем од онога што му име каже? Шта ће данас уопште било коме нека тамо стара, изанђала слобода?

Ако је слобода престала да буде врхунска вредност, тада у већ глобализованом поретку стварности десуверенизација није највеће зло. Међутим, много пре десуверенизације, у постмодерном кључу скоро до краја је доведена десуверенизација личности, или боље, грађанина. Другим речима, поништена је аутономија личности и грађанина, ако је икада у свом пуном значењу и постојала. Та аутономија била је некакав актуелни израз слободе савремене субјективности. Слобода као највиша вредност модерне и сама бит идеје Европе састојала се управо у аутономији делања. У вези са реалном аутономијом модерног времена не треба претеривати – њени стварни домети изван теорије били су далеко од онога што је епоха обећавала, а изван оваквог погледа остају само (додуше бројни) краткотрајни изузеци.

Еманципаторски пројекти и догађаји од почетка двадесетог века до Другог светског рата пробудили су светску плутократију (дошавшу на власт у Новом Вавилону након Првог светског рата) из „догматског дремежа” и изазвали њен системски одговор. Након 1945. већ уморним снагама слободе метрополе којима, поред инерције, једини полет дају ослободилачки покрети широм света, супротставио се наводни *laissez-faire* капитализам у лику такозване државе благостања. Тако се цео свет поделио на два дела, водио се све само не „хладни рат” и први пут у историји суочили смо се са могућношћу општег уништења. Свака од страна у конфликту суочила се са ужасом самоуништења. Та напетост на свакој од страна, ужас самоуништења, пројектована је на оног другог. Унутар сваке, она друга страна свођена је на свој физички минимум и сваку је та унутрашња напетост до неке мере исцрпљивала. Инверзна поларизација СССР и САД, као нека врста антисиметрије, нарушена је једино почетним условима. Иначе, на пример, хедонизам Вавилона одговарао је отуђеном високом циљу оних других, њима Других. У основи, до краја 70-их година прошлог века свако је Другоме Други, па је други и сам себи. Испоставило се, међутим, да су почетни услови као потенцијал техничког развоја били одлучујући за, чинило се, разрешење самртног загрљаја супротстављених страна, које су у тој мери биле супротстављене да су изгубиле сваки разлог супротстављености. Узгред, хедонизам мрвица коштао је једну од две друге стране напросто мање. Високи циљ само донекле може заменити глад, а хрскање лепо упакованих помија усређује сваку свињу. Све је ово атмосфера која прати смену дијалектичког сагледања стварности, односно модерног знања, дескриптивним (дакле, информатичким) знањем савремених техно-наука.

Како ионако лажни *laissez-faire* није могао да, упркос већ тада пљачки планетарних размера, обезбеди услове сопствене репродукције, прешло се на прераспodelу Вавилонског блага, или ако се већ хоће, наступило је доба неолиберализма. Концентрација моћи у малом броју руку, до сада невиђена у историји, доводи до повећања њеног протока, односно пласмана вредности унутар метрополе на рачун остварене вредности захваћене периферије. То захватање периферије најбоље се може изразити познатим захтевом за дерегулацијом, односно за одбацивањем заштитних државних механизма. Сав смисао такозваног Шенгенског уговора је у томе – САД су најпре десуверенизовале земље осниваче ЕУ, обећавајући им при томе равноправну утакмицу на све ширем тржишту. Систем укључивања у тај све већи блок открива своје обличје као једна мегапирамидална штедионица. Успут, не треба сметнути с ума да наступајућу вавилонску „перестројку” као техничка новост прати масовна апликација персоналних рачунара. У филозофском смислу, можемо рећи да је становита *Steingernde Potenz* надвладала *Dialektische Aufhebung*.²

Борба та два приступа у схватању стварности присутна је током читавог двадесетог века, при чему обе стране усвајају једна од друге оно што за себе сматрају корисним и уколико је то променљиво у антисиметричном положају. У филозофији критичко и дијалектичко знање смењено је дескриптивним знањем, које је допуњено емпиријском анализом. Симболички, ово стање, које прати догађаје у западној филозофији од 1945. до краја доба државе благостања, можемо схватити као борбу за Хајдегера, а против Лукача – Лукач је, наиме, остао веран социјалистичком идеалу. Систем је, говорећи из угла филозофије науке, поткратио куновску критику научних парадигми, наводно у име дадаистички узете „слободарске” пролиферације идеја; на самом делу, прагматизам који је у Сједињеним Државама идеолошки победио, примењивао је системе научних програма које је лансирао Имре Лакатош, али не попут њега у име раста сазнања већ у име повећања моћи у емпиријској стварности. То је она иста присила у науци која је и Њутна навела да се бави балистиком; то је присила интереса спољних самој науци, која у великој мери диктира развој науке и знања као таквог. Нема сумње, историја савремене науке (од Њутна на овамо), упоређена са историографијом као таквом, лако нас доводи до увида да су најважнији правци развоја науке моделовани војним интересима негдашњих колонијалних сила, а данашњих неолибералних неоколонизатора. Овај увид, који је познат свакоме ко иоле познаје развој природне науке, недвосмислено говори само

---

² Бодријар, Жан, *Друго од Истої* (Лапис, Београд/ Нови Сад, 1994) 36.

о томе да су на уштрб развоја науке у овом правцу свакако онемогућени другачији, вероватно темељнији могући развоји научног сазнања.

Не слажем се са мишљењем Михаила Епштејна³, по коме је први постмодерни догађај велика Октобарска револуција; када бисмо већ покушавали да одредимо један такав догађај, пре би то био слом берзе на Вол стриту 1929. Дерогирање личности, међутим, одвијало се у свакој земљи одвојено, мада по сличним сценаријима; подручја имагинарног, у којима је раније углавном црква водила главну улогу, преузела је бихејвиорална психологија и тако постала општа лабораторија душе и савремена инквизиција. Уопште, као и све епохалне промене, смена модерне епохе постмодерном није се збивала линеарно и континуално, али је процес напредовао све док га у једном тренутку нисмо именовали „постмодерним стањем”.⁴ Тако изгледа да је свако у праву када датира почетак „новог доба” (*New Age*), било да неко то поставља већ код Маркса, Ничеа или Фројда, чак и Расела, било да то види код Хајдегера, Лакана, Левинаса, Дериде, или Бодријара, или пак да се у крајњој линији почетак епохе везује за неки догађај (на пример, за крај Другог светског рата и свест о нуклеарној претњи, за пропаст споразума из Бретон-Вудса, пад Совјетског Савеза, па чак и за хипи покрет). Овде, међутим, плаузибилно изгледа одлучити се за датирање у оквирима кратког интервала, то јест од времена када је Лиотар одржао своја позната предавања на Квебекском Технолошком Институту (1979), до доласка на власт Тачерове и Регана (1980). Управо од тада креће приметнија десуверенизација држава и народа. Такво датовање постмодерности поклапа се и са заснивањем Европске економске заједнице, чији унутарњи прописи представљају прве облике десуверенизације, који су, пре свега, економски а не политички. Овде не треба сметнути с ума да све ове појаве имају своје претече у претходној историји Европе.

Теоретичари (или боље, идеолози) „новог доба”, попут Фукујаме, углавном мистификују идеју постмодернизма, видећи је као некакав квалитативни скок. Сва неделикатност једне цивилизације и све неразумевање традиционалне европске филозофије огледа се у његовој бесмисленој тврдњи о крају историје, коју нити је разумео код Хегела нити је схватио удаљеност њене актуализације. Да није то субјект савремене америчке стварности уздигао себе на степен апсолутног знања? Наравно да код једног Фукоа то није тако. То није тако ни у неопрагматизму Ричарда Рортија. Американци се свог прагматизма од Дјуија на овамо не одричу, чак и ако је он непосредна последица британског емпиризма и моралног утилитаризма. Према томе,

³ Епштејн, Михаил, *Постмодернизам*, (Београд: Zepetbookworld, 1998).

⁴ Лиотар, Франсоа, „Постмодерно стање”, Братство–јединство, Нови Сад, 1988.

многи феномени савремености који се чине новим, заправо то нису. Није десуверенизација дошла са постмодерном него су се појавили усавршени облици десуверенизације. Ако нам је стало до суверенитета народа, довољно је већ сетити се теорије „ограниченог суверенитета” из доба хладног рата, а камоли колонијализма. Савремени неолиберализам као отеловљење постмодерног поретка ствари десуверенизовао је државе у којима је већ иначе био десуверенизован народ као носилац модерног суверенитета. Утолико је посао Вавилона у савременој десуверенизацији додатно олакшан. Данас не само да наша Србија није суверена ни у изворном ни у државном смислу него то није ни једна Немачка, којој се овде сви диве. Постмодерна је укинула све традиционалне идентитете; сви постмодерни идентитети стриктно су хибридни, јер традиција је настала страна носиоцима традиције. Као и слобода, и идеја сврхе је у постмодерни детронизована управо као идеја сврхе, чиме је прикривена користољубивост над сврхама у свом нерелевантном виду најгоре врсте. Постмодерни субјект је најпросто гладан конзумирања и та бескорисна потрошња остаје једина сврха коју он себи задаје. Нема сумње, време бесмисла оивичено сопственичком сврхом оквир је сваког догађања за изоловану савремену субјективност.

Оно што је ново у постмодерној десуверенизацији стоји у складу са новим перформансама знања. Док је доминанта знања модерности у политичкој економији, постмодерност одликује дискреција и дискретност информатичког знања. Управо у лику овог облика показује се да глобализација није хомоген процес, већ напротив, у начелу партикуларна тежња ка досезању апсолутно привилеговане позиције у погледу знања руковођеног (тако постмодерном) идејом воље за моћ, то јест једног становитог спознајно-делатног „паноптикума”.⁵ Другим речима, једна цивилизација заправо тежи глобалној моћи, мада се служи средствима која показују универзалну моћ. То знање, које се дичи идејом сопствене дискретности и прецизности, хоће да прикрије континуалност промене и развоја и одбацује адекватност тачности. У техничком смислу, оно хоће да укине време и ту избија његова техничко-технолошка бит. Јер као што је Хајдегер говорио, суштина технике није ништа теничко, па ни бит информатичког знања није у њему самом него у оним истим одређењима која припадају свему што одговара техничком знању, а то је да служи нечем другом и да нема сврху у себи самом. Већ код Макијавелија, дакле још не ни на прагу модерне, видимо тај технички приступ политици и мотив стварања симулакрума као да се ради о постмодер-

---

⁵ Фуко, Мишел, „Надзирати и кажњавати”, Просвета, Београд, 1997.

ном писцу. Ипак, не, још увек не знамо да је ико Макијавелија прогласио првим постмодерним писцем.

Имамо, дакле, асиметричну глобализацију која је наводно предвиђена као симетрија могућности долажења до информација. Напротив, глобализација доноси превагу оне коју је лансирао, а технолошка предност повлачи додатне предности у свим аспектима живота. Другим речима, асиметрични процес глобализације на страни је Сједињених Држава – од којих је свака међу тим државама апсолутно несuverена – и свако безрезервно укључивање у њега дозвољава власнику информације и техничког објекта све врсте надзора, те додатно повећава размак у даљем техничком развоју. Тако на самом делу преостаје једнострана и пристрасна универзализација која све подвргава себи, а себе ничему. То одбијање сопственог тела да се подвргне скупу правила која важе за све истовремено значи слепило за сваку идеју закона и наговештава империјално тело које се увећава. Увећавајући се, империја се стално представља као већ глобална, затим, као универзална, упркос томе што се опире идеји универзализације, и, коначно, као умска, мада се не понаша умски будући да спречава глобални развој затвореношћу сврха знања за које је заинтересована. Чињеницом да доминира технологијом сателита, она их уједно злоупотребљава, не само тиме што их другима ускраћује (на основу чега стиче предност над њима) већ и стога што, ма како софистицирано користила ову технологију, ипак је користи једнострано. Тиме се, дакле, из разлога моћи спречава општи напредак, моћи која се тако показује као превазиђен циљ у епохалном смислу. Другим речима, опстаје Марксово схватање да производни односи могу да коче општи напредак. У том смислу, глобализација као глобализам доводи до оштрог раздвајања у класе (богати, сиротиња) не само у једном друштву него и до екстрема појачава глобалну разлику на конзервативне (експлоатишуће) и револуционарне (експлоатисане, оне који се еманципују) народе/државе.

Савремена десуверенизација није узрок него последица претходно подешених услова, и то конкретно прерасподеле моћи и десуверенизације личности. Десуверенизација личности има смисао раније поменутих хибридних идентитета субјективности у постмодерни. То су привремени идентитети, сковани према захтевима савремености, такви да им у самоперцепцији заправо не одговара ништа, него један имаго подржан репродуктивном жељом система. У том смислу, Бодријар сасвим има право када говори да се целокупна савремена субјективност свела на једну шифру, чије одгонетање никоме не значи ништа. Ако је извесне идеале и требало одбацити као заблуде, шта онда учинити данас па да савремени субјект изван самовоље ипак потражи умску слободу индивидуалности? Таква субјективност са свим

својим хибридниим идентитетима, чијим одстрањивањем не би заправо остало ништа, оличена је у једном пуком „Хоћу да могу” свог коначног трајања. У том смислу нема сумње да је жеља постмодерног субјекта имплодирала. Савремени субјект нема индивидуални него општи укус, он не поседује карактеристичну страст него има све страсти – другим речима, он је неутешно неиспуњен и нереализован. Кретање које се изводи у најважнијим доменима стварности само је виртуелно кретање емоција, успеха, економске моћи, једном речју, обезличене вредности обезличене воље за моћи. Али та моћ стоји на место идентитета, сврхе, слободе, истине, љубави. У постмодерном добу, као и у читавом двадесетом веку, доиста се одиграло превредновање свих вредности, али не онако како је мислио Ниче. Постмодерни субјект, субјект друштва надзора, свеже пристигао из дисциплинарног друштва модерне, није људски слаб у смислу тренутне слабости или емотивног нагнућа него хладан, немужеван и бескрупулозан. Он није племенити ничеовски надчовек који води поетски начин живота и чијем се примером сви диве. Једини хероји данашњице су хероји користи, бизнисмени и криминалци – хероји дугих „династија” и „хероји за један дан”.

Како се десуверенизација обавља на глобалном тлу, а спознаја о глобалном јесте спознаја о коначном, потпуно је логично очекивати инерције и дисипације у тој коначности. Другим речима, нехомогеност глобализације о којој смо раније говорили исказује се на бескрај појединачних начина. Сви ти губици у реалној коначности тада нарушавају идеализовану и пројектовану слику оптималних околности репродукције система. Губици, најпре мали и занемарљиви, током времена, које се жели по сваку цену теоријски одстранити, постају значајни и изазивају деформацију самог система, која прети фаталним исходом. Тако добијамо случај у коме општељудски корисна знања копне, а развијају се знања превасходно везана за систем надзора и војно-технолошки комплекс у целини. Систем надзора укида сваку приватност постмодерног субјекта, то јест постмодерни субјект обележен је деприватизацијом личности путем система надзора. Простор власти који се отвара у односу на деприватизоване личности готово је неограничен. Тај простор јесте управо глатки, транспарентни систем спровођења контроле. У овом контексту свој потпуни смисао добија не само рад једног Мишела Фукоа, већ и формуле из „1984-те”, као што су „Слобода је ропство”, „Рат је мир” и тако даље – супротности престају да се разликују.

Како је сва истина да једна цивилизација покушава да заснује глобалну моћ на рачун других (цивилизација), она мора рачунати са отпором Других. Пошто се спознавање Других није оствестило као сопствена пројекција, Други је наравно демонизован у сврхе глобалне моћи. Представљајући само

ПЛЕН, он никакву другу вредност изван тога не поседује. Утолико се такав начин спознаје за субјекта спознаје показује као прикривајући, а то значи да и Други утолико остаје неспознат. Али зато унутар империјални субјект бива спознат апсолутно тако што је изолован од сваког аутономног делања, те утолико потпуно транспарентан и погодан за слање на даљу меку или тврду „обраду“ психолозима и полицији. Психологија као примењена наука данас без сумње заузима положај који је некада био оличен у инквизицији, само што су јој далеко већа средства на располагању. И уопште, сва савремена научна знања далеко више служе против људи (макар они били тужни и еуфорични постмодерни субјекти) него за њихов интерес.

Систем надзора је данас поље на коме се води одлучујућа еманципативна борба за слободу човека, ако му је она уопште потребна, јер кад је у питању Западни човек, то је заиста проблематично. Подручје метрополе је потпуно транспарентно. Надзиру нас не само јавне и приватне камере, не само фиксна и мобилна телефонија, као и интернет технологија (Гугл, Фејсбук итд.) него и уличне канте за отпатке, тахометри аутомобила и многе друге, готово бизарне ствари. Још давно је у рокенрол песмама ова ситуација исказивана фразама типа „No place to run, no place to hide.” Ипак, можемо ли на то пристати?

Просечни постмодерни субјект нема сумње да може. Он је већ унапред политиком жеље обликован тако да и не жели било шта да сакрије од очију система. Све ово познато је, у овом или оном облику, већ дуже време у теорији. Ипак, на несрећу система, неоспорно присуство (парусија) Другог изван система – а Други који би био изван система и није Други, признавао га систем или не – непорециво нарушава управо суверенитет система. Наравно да систем не признаје управо оно на рачун чега живи, то јест савремени систем себе још увек не види као паразитски, што ће рећи аутодеструктиван. Ово слепило, заправо слепило свести о себи као о аутодеструктивном систему, управо ће систем довести до сопствене деструкције. Други ће, нема сумње, искористити све знање система и чињеницу да је за систем остао заправо невидљив као Други. То је основна констелација у данашњем свету. У њему је достигнута тачка суверености других и премда су у савременом неолиберализму многи десуверенизовани, тачка заустављања ширења империје је достигнута. Да ли ће савремени човек Запада преживети сопствену деклинацију, у принципу спознајну теорију не интересује.

Ипак, ако се окренемо западној субјективности, могућности њене еманципације у односу на систем постоје, мада су веома скромне. Уколико разорени КОГИТО евентуално нађе своју тачку ослонца, онда у историјском смислу то више никада неће бити он сам. Упркос томе, једино у самом себи

налазећи снагу отпора привиду моћи, он може избећи своју аутодеструктивну коб. Еманципативна средства на том путу мораће да носе исту суштину (слобода), али средства на том путу доживљавају неумитну трансформацију. Јавни простор, који је потпуно гладак и провидан, другим речима затрпан привидним садржајима, мора се изнова освојити. То да јавности у Вавилону нема, јасно је свакоме ко поседује имало критичке свести и бар елементарно познаје појам јавности и његов значај.

Данас овај рад обављају малобројни појединци привлачећи још увек некритичну масу унутар јавног мњења. Тај процес се, међутим, несумњиво шири, а реалне прилике подржавају истине о систему, које ови појединци и групе износе у јавност. Западна јавност је ипак и даље недовољно мобилисана. Само захваљујући раду Викиликса, Бредлија Менинга, Едуарда Сноудена, Ричарда Столмена или групе Анонимус данас се сви, па и становништво Сједињених Држава, могу уверити у постојање Великог Брата. Упркос томе изостаје очекивана реакција „гневних” грађана. Напротив, њихов одговор у највећем броју случајева гласи да им не смета да буду надзирани, јер немају шта да крију. Како смо рекли, приватност се не доживљава као нешто што треба штитити – грађани Запада константно су надгледани, али њихове десуверенизоване личности не осећају то као нарушавање интегритета. Слобода није на врху вредности постмодерног поретка управо зато што је тај интегритет у друштву масовне контроле изгубљен. На срећу, ни постмодерни поредак неће егзистирати још дуго времена; знаци његовог пропадања престали су већ одавно да буду пуки знаци. Најбољи знак пропасти савременог либералног капитализма је свет у којем се број конфликта несразмерно повећао у односу на пређашње доба, као и велика економска криза. То јасно показује да је дошло до раскола у поретку глобалне доминације. Ово су само неки, мада извесни елементи који дају за право да кажемо: мада то не зна, постмодерна је мртва.

Литература

- Бодијар, Ж. *Друго од Исиоі*. Београд/ Нови Сад: Лапис 1994, 36.
Епштајн, М. *Постмодернизам*, Београд: Zepher book world, 1998.
Лиотар, Ф. *Постмодерно сћање*. Нови Сад: Братство-јединство, 1988.
Фуко, М. *Надзирајши и кажњавајши*. Београд: Просвета, 1997.

BORIS R. BRATINA

GLOBALIZATION AND IDENTITY

SUMMARY

Globalization is not a homogeneous process. In an era of increasing connectivity and all the freer “flow of goods, ideas, capital and people” boundaries should have become irrelevant, there should have been a widespread economic deregulation and the issue of national and other collective and cultural identity should have been replaced by a more general idea of cosmopolitan citizenship and global identities. However, it appears that this only applies to some states, peoples, nations, etc., that is, in terms of conditions that must be met, just to so called states-satellites, while the holder of globalization, the Western empire, not only retained but well exceeded the warrants of even the most rigid sovereignty. Therefore, on Huntington’s trail, we may talk rather of unipolar globalization, of a struggle, a cultural and civilizational “vivarium” then of a balanced global development and overcoming of cultural differences. As heterogeneous, unipolar globalization represents an attack on the sovereignty of states, peoples, nations, and lower collectives, and even on personal integrity, as is evidenced by the latest discoveries of Julian Assange, Edward Snowden, Jeremy Zimmerman and others. Each identity should have dissolved in the name of globalization as the greatest good, and what had actually gained force was a society of surveillance and control. Of course, globalization as such is not to be blamed for all this, but globalization as unbalanced, as one carried out only in the name of one civilization, should. Identities would not have been attacked if globalization had been of a neutral type. Therefore, it is not bad as such, but because it brings good only to some and evil to others. However, the entropy of a such, unipolar globalization is inevitable since 2008, showing that as a political project, it is living its last days, and the same could be said for the civilization in its bases. In other words, postmodernity is dead.

KEY WORDS: globalization, sovereignty, identity, society of control, postmodernity.

ИВАН Ж. БУЛАТОВИЋ

Београдска пословна школа – Висока школа струковних студија
Београд (Србија)

ДРАГИША Р. СИМИЋ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Београд (Србија)

ДУШАН Д. МАРКОВИЋ

Министарство унутрашњих послова Републике Србије
Београд (Србија)

СОЦИЈАЛНЕ ПОСЛЕДИЦЕ ГЛОБАЛНИХ НЕЈЕДНАКОСТИ

САЖЕТАК. У разматрањима савременог друштва, односа и промена у њему, све чешће се уз разматрања о глобализацији, стварању глобалног економског пространства у планетарним размерама разматрају и социјалне последице неједнакости у том глобалном економском пространству: економске, технолошке, социолошке и геополитичке са становишта могућности очувања глобалног мира и глобалне равнотеже услова живота и опстанка цивилизације.

Кључне речи: глобализација, неједнакост, последице, нација.

---

1. Снажан развој производних снага, пораст човекове моћи према природи и нарастање материјалног богатства у неупоредивим сразмерама са прошлим вековима пружа основе да савремено друштво буде релативно стабилно у смислу остваривања услова за достојанствену егзистенцију људи без већих проблема и сукоба. Међутим, слика савременог друштва је сасвим другачија. Она је пуна противуречности, сукоба и спорова, са порастом јаза између богатих и сиромашних. *Незайосленост*, *неухрањеност* па и *илад* добијају размере да представљају срамоту за друштво које себе сматра цивили-

лизованим. У једном необично дугом периоду динамичног раста светске привреде, фантастичног развоја модерне технологије капиталистичко (означено као западно) друштво, тежећи искључиво моћи материјалним добрима, заборавило је на неке врло важне људске потребе, због чега настају многи сукоби у друштву које га означавају као кризно друштво.¹ Узроци сукоба налазе се у неравномерном развоју појединих земаља и оштрој социјалној диференцијацији у свакој од њих. Тржишни систем постао је универзални светски модел развоја и учинио разлике нивоа развоја појединих земаља драстичним, са пратећим одговарајућим односима сукобљавања, и *сиромаштво учинио шакође глобалном појавом*. Ове разлике, са последицама, јесу све видљивије и тражи се научно сагледавање и решавање. Тако је група од 460 компетентних посленика из привреде, научника и цивилног друштва, за Међународни скуп привредника и политичара у Давосу за почетак 2010. године припремила **Извештај о глобалним разликама**. У **Извештају** речено је да је свет у безнађу, демократија у дефициту а политика на ивици банкрутства због глобалне кризе у високоразвијеним индустријским земљама, које су уливале велико поверење становништву и обећавале обезбеђен релативно висок животни стандард по правилу већини становништва. Међутим, са глобалном економском кризом рецесија је довела до пада производње (економске активности уопште), рапидног смањења стопе запослености, пада економске могућности за остваривање раније гарантованих права на рад (пораст незапослености) и обезбеђења социјалне сигурности у случају незапослености. Овакав развој капитализма, са кризом која није само економска већ и морална, заснива се на давању примата америчком моделу чисте тржишне привреде, која је мотивисана, пре свега, профитом (ако може што вишим) што доводи до **сталног пораста не само јаза између богатих и сиромашних већ и све мањег процента богатих који располажу са све већим процентом друштвеног богатства**. Тако да већина становништва Северне Америке, Јапана и Западне Европе живи у благостању, половина човечанства живи у сиромаштву, а више од трећине у беди. Око 800 милиона људи пати од неухрањености, милијарда и по нема питку воду, а две милијарде нема струју.² Развој по америчком моделу у коме је тржиште основни регулатор економског развоја и односа праћен је не само сложеним структурирањем становништва на богате и сиромашне већ и градацијом унутар тих скупина опет по критеријумима имовинске (и неолиберализму финансијске) моћи, па у том контексту налажења заједничких (или

---

¹ Опширније видети Д. Ж. Марковић, *Глобалистика и глобална економска криза* (Београд, 2010).

² Душанић, Ј. *Свака криза је...*, Београд, *Печаш*, 46/2009 (16.01.2009): 21.

додирних) интереса између појединих слојева и група у слојевима, иако формално-правно сви имају исти положај на тржишту, тј. у тржишним односима. „Слобода тржишна за неког тајкуна који има милијарде, не значи баш ништа за 90 одсто становништва. Тајкун живи у прелепом свету, са приватним авионима и бродовима. Слободан је да се креће широм земљине куле. Такву слободу 99 одсто становништва неће никада стећи без обзира на то што тржиште није омеђено”.³

Социјална диференцијација у савременом неолибералном друштву је обрнуто пропорционална распореду (расподели) богатства према броју становника, на драстичан начин. *Мали број становника располаже огромним проценом друштвеног богатства, а велики проценом становништва располаже малим, у односу на прву (претходну групу несразмерно малим процентом друштвеног богатства).* Интереси ових група се супротстављају не само из материјалних већ и из етичких разлога. Односи у расподели и располагању друштвеним богатством доживљавају се као неправедни са становишта социјалне правде, а „правичност је... важна исто онолико колико и економска мотивација којој економисти поклањају неупоредиво више пажње”.⁴ *Остваривање социјалне правде (посебно у расподели и присвајању материјалног богатства) је неопходна претпоставка остваривања слободе и права (правичности) које су правно инаутурисане и у државама неолибералног глобалног капитализма.* Зато, због раскорака између права и његовог остваривања, тачније неостваривања у ситуацијама глобалне економске кризе настају протести и у најразвијенијим капиталистичким земљама како против **националне, тако и међународне транснационалне финансијске олигархије.** Кривци за неостваривање социјалне правде препознају се, пре свега, у банкарско-финансијској олигархији и протести осмишљени и најкраће изражени у паролу *Освојимо Вол Стрип*.

Ови протести се на овај или онај начин појављују на свакој тачки планете и изражавају глобално незадовољство. **Оно је анационално, иза њега стоје незапослени, или недовољно запослени, лица без крова над главом, лица која немају могућности да се образују сагласно њиховим жељама и потребама, лица која немају здравствену заштиту.** То су лица која хоће да окупирају будућност која им је одузета (Ноам Чомски). Ове побуне – протести одвијају се у условима општих борби за контролу над институцијама државе између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите између којих постоје различити ин-

³ Шуваковић, З., „Европа на каучу”, *Полишика* – додатак Култура, уметност, наука (децембар 2011, и 1. и 2. јануар, 2012): 10.

⁴ Ц. Акрежф, Р. Шалер, *Животињи дух* (Београд, Ј. П. „Службени гласник”, 2010), 39.

тереси и облици деловања.⁵ Успех борбе глобалних незадовољника, побуњеника, демонстраната, у остваривању захтева које истичу, најчешће зависи, и зависиће, од исхода борбе транснационалне олигархије и националне елите.

2. Остваривање захтева глобалних незадовољника зависи и од односа међународних центара моћи. Јер, односе у савременом свету одређује „дијалектика између мултиполарности и међузависности центара светског система који се формирају. Међузависност тих центара појачава се због потребе увлачења свих светских полова у отпор према новим опасностима и изазовима, у првом реду према ширењу нуклеарног оружја, међународног тероризма, регионалних конфликта.”⁶ Суочавање са овим опасностима и њихово супротстављање може утицати на ток и судбину глобалних незадовољника, у зависности од многих околности у којима се они буне. Али, на судбину глобалних незадовољника и остваривању захтева које истичу, утичу и тенденције увлачења националне елите у служби међународних корпорација и стварањем компрадорске националне елите⁷, која служећи интересима транснационалног капитала бива укључена у периферни слој светске олигархије. Ова елита може утицати на иступање глобалних незадовољника посебно радећи на уништавању националних суверенитета и културног идентитета.⁸ Раскорак између друштвеног опредељења и правног инаугурисања слободе и права (посебно достојног рада као претпоставке остваривања људског достојанства) и друштвених односа у којима се они могу остваривати, и остварити, указује на *пошребу превазилажења тој раскорака*, остваривањем друштвених услова за остваривање инаугурисање слободе и права.

Таква друштвена акција захтева развијену свест о садашњој друштвеној ситуацији која је неопходна претпоставка за пројектовану акцију у том циљу, за будућност.⁹ Та сазнања морају бити на научним основама донета. Истина, наука не може пружити одговоре на сваки од кључних проблема са којима се суочава модерно друштво, али је она ипак у стању да у многим случајевима да задовољавајуће решење и побољшање.¹⁰ У овом контексту

---

⁵ Б. Ј. Душанић, *Деструкција економије*, књига прва (Београд, Нова српска политичка мисао, 2010), 42.

⁶ Ј. Примаков, *Свет без Русије* (Београд : Ј. П. „Службени гласник”, 2010), 19.

⁷ Б. Ј. Душанић, *ibid*, 42.

⁸ Д. Ж. Марковић, „Повезаност појмовног одређења елите и елитног образовања и образовања даровитих”, у *Даровити и друштвена елита* (Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2009), 315–321.

⁹ „Свест о садашњој ситуацији представља први услов за суочавање са савременошћу и будућности човека (Федерико Мајор, *Суштра је увек касно*, цит. издање, 57).

¹⁰ Ф. Мајор, *Сећање на будућност* (Београд; Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу и Завод за уџбенике и наставна средства, 1996), 60.

постоји потреба научног проучавања глобалног друштва, његове сложене социјално-економске основе, његове сложене и противуречне структуре, и човека, „сажету васиону”, у којој је енергија извор живота, а сваки човек уникатан (непоновљив), обдарен различитим способностима развијајући своју индивидуалност и право да штити, и заштити свој идентитет.

У контексту оваквог схватања савременог друштва као предмета научног проучавања наука која жели да искаже своју могућност, да се на њеним сазнањима пројектује развој друштва и његово обликовање тако да се мањина не деградира у нешто што је само владајућа мањина, већина се не дивиспонтано владајућем елементу, нити га слободно подржава, већ се буни против тога што је своде на статус вођеног. У ствари, наука резултатима својих истраживања и предлозима које на основу њих чини предлажући решења, у духу наших разматрања у овом раду, за усаглашавање могућности за остваривање инаугурисаних слобода и права.¹¹

3. Неједнакости у савременом неолибералном друштву имају глобални карактер: узроке и последице и као такве треба их истраживати, руководећи се сазнањима о људској цивилизацији и потреби њеног остваривања са достојанством човека. Зато њихово решавање треба да буде у заједничком интересу свих група и земаља које треба да доприносе њиховом решавању и користе остварена решења у духу правде и правичности. Јер, код неправди рађа фрустрације и побуну и на крају их окреће против оних који су преко мере користили предности развоја на туђ рачун.¹² А правичност треба промишљати у контексту схватања да је правично оно друштво у коме постоји моћ да се одређују поступци и регулишу значајни процеси једнако распоређени. Другим речима, друштвена правда треба да исклучи доминацију неких појединаца и друштвених група над осталима.¹³ Мера равноправности треба да буде у основи расподела оног што је добијено захваљујући расту економског и техничког потенцијала.¹⁴

У решавању сложених односа и проблема у савременом друштву, чију основну матрицу чини неолиберални глобални капитализам, па и у решавању неједнакости и њихових социјалних последица треба поћи од сазнања о њиховим основним обележјима и променама у ефикасности тог система које су се у губљењу пословне честитости и скромности, на којима је **капитали-**

¹¹ Опширније видети: Др Д. Ж. Марковић, „Актуелни проблеми света рада у условима глобалне економске кризе”, *Пословне студије*, 9 (Бања Лука: 2012), 201–214.

¹² Михаило Марковић, „Расподела моћи у праведном друштву”, *Српски политички лист*, 1–4 (Београд: 1994), 21–24.

¹³ Исто, 21–24.

¹⁴ Исто, 21–24.

стички систем почивао и које су га чувале.¹⁵ Смисао живота је изопачен до крајњих граница: Лака зарада, похлепа, богатство по сваку цену, разврат, насиље, расизам,¹⁶ грађани, да би могли да троше и купују све више, постепено се одричу социјалне државе, стабилности и сигурности – највећих достигнућа модерних друштава. Окрећу леђа солидарности и заједничким вредностима, жртвују слободно време и породицу. У том разорном индивидуалном амбијенту сада постаје јасно да обећање о сталном расту куповне моћи и комфора не може бити одржано.¹⁷ Сазнавањем и разумевањем ових односа и промена, омогућава формулисање циљева које друштвеном акцијом треба остваривати остварујући нови бољи свет, мењајући постојећи, који се још увек „грчевито одржава, и према томе, још увек је могућ”.¹⁸

Остваривање ових промена захтевало је, између осталог, конципирање и остваривање нове глобалне социјалне политике ослобођене од тржишта, на бази новог дефинисања хуманих вредности, нарочито слободе која није подређена тржишту. Међутим, овакви односи који нису подређени тржишту траже глобални приступ. „Ниједна појединачна земља не може да буде бедем ширеће немани (каже Јурген Хабермас, најутицајнији европски филозоф) мислећи на подивљали капитализам, необуздан „laisser faire” о сулудој дерегулативи банака и финансијског капитала. У ствари, ради се о кризи система који не може да се избори сам са собом, па се стварају проблеми савременог светског (глобализирајућег) друштва и као такви се морају решавати и зато „светска кооперација у култури и науци је нужност преживљавања човечанства и мора се заснивати на новим етичким принципима и повећаној одговорности, не само оних који одлучују о судбини човечанства већ и самих научних и културних радника”.¹⁹

Ако пођемо од схватања, заснованог на научним аргументима да глобална економска криза представља и цивилизацијску кризу, тј. кризу савремене цивилизације чију социјално-економску матрицу чини неолиберални глобални капитализам, онда стање (будућност) савремене цивилизације зависи и од одговора на идеолошко питање и одрживости глобалног капитализма и цивилизације чију матрицу он чини. Ако се прихвата схватање по коме са-

---

¹⁵ Небојша Костић, „Не живи човек само о хлебу”, *Политика*, бр. 34500 (Београд: 2010), 15.

¹⁶ Л. Ф. Ивошев, „Евроазијска осовина света у 21. веку”, *Печаш*, 271 (Београд 2013), 91.

¹⁷ Небојша Костић, „Не живи човек само о хлебу”, *Политика*, бр. 34500 (Београд: 2010), 15.

¹⁸ Јован Ђорђевић, *Светополитика* (Ниш: Просвета: 1989), 31.

¹⁹ Д. Каназир, : *Трагање за мудрошћу*, предговор за књигу Федерика Мајора, УНЕСКО: идеал и акција (Београд, Завод за међународну научну, културну и техничку сарадњу и Завод за уџбенике и наставна средства, 1996), 18.

времена цивилизација не пружа одговоре на питања која се у њој постављају, онда она не може опстати²⁰ и биће замењена новом. Али се онда поставља питање шта треба да чини социјално-економску матрицу те нове цивилизације, ако то није глобални неолиберални капитализам, са необузданом „laissez faire” привредом, у условима оствареним производним снагама чију окосницу чини знање, тачније човек својим могућностима и развојем. Тиме долазимо до потребе за новим промишљањем тржишне филозофије развоја и евентуалног елиминисања њених негативних последица по поштовање, уважавање и могућности развоја човека у његовом достојанству.

Литература

- Акрежф Ц., Шалер Р. *Животињи дух*. Београд: Ј. П. „Службени гласник”, 2010.
- Душанић, Б. Ј. *Деструкција економије*, књига прва. Београд: Нова српска политичка мисао, 2010.
- Душанић, Ј. „Свака криза је...”. Београд, *Печаш*, 46/2009. (16.01.2009).
- Ђорђевић, Ј. *Светиолишника*. Ниш: Просвета, 1989.
- Ивашов, Л. Ф. *Евроазијска осовина света у 21. веку*. Београд: Печат, 271/2013, 91.
- Каназир, Д. „Трагање за мудрошћу”, предговор за књигу Ф. Мајора, *УНЕСКО: идеал и акција*. Београд: Завод за међународну научну, културну и техничку сарадњу и Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Костић, Н. „Не живи човек само о хлебу”. Београд: *Полишника*, бр. 34500 (2010), 15.
- Мајор, Ф. *Сећање на будућност*. Београд: Завод за међународну научну, просветну, културну и техничку сарадњу и Завод за уџбенике и наставна средства, 1996.
- Марковић, Д. Ж. *Глобалишника и криза глобалеа економије*. Београд: Графипроф, 2010.
- Марковић, Д. Ж. „Актуелни проблеми света рада у условима глобалне економске кризе”. Бања Лука: *Пословне студије*, 9/2012.
- Марковић, Д. Ж. „Повезаност појмовног одређења елите и елитног образовања и образовања даровитих”. У *Даровити и друштвена елиџа*, Вршац: Висока школа струковних студија за образовање васпитача, 2009, 315–321.
- Марковић, М. „Расподела моћи у праведном друштву”. Београд: *Српски њолишнички лист*, 1–4 (1994), 21–24.
- Примаков, Ј. *Свети без Русије*. Београд: Ј. П. „Службени гласник”, 2010.
- Шуваковић, З. „Европа на каучу”. *Полишника* – додатак Култура, уметност, наука, децембар 2011. и 1. и 2. јануар, 2012.

---

²⁰ Д. Ж. Марковић, *Глобалишничка и криза глобалне економије* (Београд: Графипроф, 2010) 25–51.

IVAN Ž. BULATOVIĆ
DRAGIŠA R. SIMIĆ
DUŠAN D. MARKOVIĆ

THE SOCIAL CONSEQUENCES OF GLOBAL INEQUALITY

SUMMARY

Globalization as a multi-faceted and specific process of unification of humanity on a planetary scale, leads to a unique, primarily economic space with the elements of the global economic system. In that sense, its contradictions arise from its economic nature based on private ownership, competition and profit, and inequality in terms of the economic condition of population with the emphasized majorization of the owner of economic resources. This majorization, which is performed through various forms of expression and conflicts, results in social tensions between the majority and minority of population both on a national and a global scale. These conflicts demand empirical researches aiming at finding solutions to them, as well as theoretical considerations of their repercussions for the development of our civilization.

KEY WORDS: globalization, inequality, consequences, nation.

НЕНАД А. ВАСИЋ¹
Институт за српску културу
Лепосавић (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У КУЛТУРИ И УМЕТНОСТИ

САЖЕТАК. Глобализација је консеквенца глобалне политике, економије, технике и културног развоја човечанства. У нашем времену глобализације сваки јавни наступ и обављање било којег професионалног посла треба да прати култура у процесу комуникација и друштвених интеракција. У процесу глобализације и култура и уметност у посебним случајевима имају глобални статус и третман било да се ради о организацијама, институцијама било о тржишту. Културно окружење је важно за сваког човека. Свака културна и уметничка експресија у ери глобализације, поред тога што је лична, уколико је елитна, она је и универзална. Притом, глобализација у култури, без уметности је непотпуна. Савремена култура и уметност, поред тога што су локалне и националне, оне су и глобалне чињенице, које су мало познате и научно истраживане и објашњаване. Глобална култура и уметност су у процесу формирања и структурирања. Нема, за сада, глобалне културе и уметности.

Кључне речи: Глобализација, култура, уметност, културне индустрије, културна политика.

---

¹ savnen@yahoo.com

Мисли глобално, делуј локално!
(мото глобалиста)

Друтачији свеш је мојућ!
(мото алтерглобалиста)

Не, глобализацији!
(мото антиглобалиста)

УВОД

Глобализација је резултанта глобалне политике, економије, технике и културног развоја човечанства. „Глобална политика је први пут у историји мултицивизацијска.”² Много тога је сада у статусу и третману глобалног. Отуда и глобална економија, политика, информатика и дипломатија, као и културна дипломатија, али и глобални медији, па и помињање глобалне културе и уметности.

Поред етимологије, потребно је најпре извршити лингвистичко разјашњење појмова који се у историји, политичкој науци, економији, социологији, културологији и теорији уметности понекад нетачно и синонимно употребљавају. Те речи су: глобализација, глобализам и мондијализам.

У суштини, енглеска реч *global* има порекло од латинског израза *globus*. До краја XVIII века реч *global* употребљавали су научници и писци да означу сферу – *sphere*. Међутим, од XIX века, придев *global* употребљава се како би њиме био означен – цео свет. Дакле, оно што се односи на читав свет. Самим тим, глобално предстаља све што је у супротности са локалним, националним и регионалним, као таквим. У, сада већ чувени речник енглеског језика, Вебстеров речник именица глобализација (*globalisation*) записана је први пут тек, што је интересантно, 1961. године. Глобализација, иначе компликовано преводљив термин са енглеског језика, према Драгану Живојиновићу у преводу на српски језик могла би се најтачније превести као „усветљавање”.³ Ређе се као тачан појам тј. синоним за глобализацију у стручној литератури употребљава термин из француског језика, мондијализација (*mondialisation*). У суштини, глобализација, односно мондијализација је *процес увећања и ширења* мрежа односа и међузависности људи, технике и природе у свету, а *глобализам је сјање*.

---

² Слободан Бранковић, *Историја култура и цивилизација*, (Београд: Мегатренд универзитет, 2006), 208.

³ Драган Живојиновић, „Глобализација у међународним односима – појам, димензије, историјат, противречности”, у *Изазови међународних интеграција*, приредио Драган Ђукановић, 381. Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2008.

Имајући у виду етимологију и помену та лингвистичка разјашњења, потребно је дати и дефиницију глобализације. Требало би напоменути да постоје много дефиниције глобализације. У овом научном раду глобализација је препозната, схваћена и дефинисана на следећи начин.

Глобализација је некада слабији или јачи процес увећања мрежа односа и међузависности људи, технике и природе у свету.

Човечанство и свет у садашњем стању су само делимично глобализовани.

1. РАЗЛИЧИТИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ – СУВЕРЕНИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Глобализација је економски, политички, друштвени, информатички, културни и уметнички феномен *par excellence* и, историјски узев, новијег је датума. Везује се за политичку културу модерног капиталистичког доба и економски либерализам који, заједно узевши, свој конкретни израз добијају у постмодерном стању. Готово универзално и малтене општеприхваћено, сматра се да глобализација свој највећи културни и уметнички успон али и цивилизацијски развој има у другој половини XX и почетком XXI века. У том контексту, феномен глобализације се историјски, појмовно, суштински и мултидисциплинарно изражава кроз категорије интернационализма, политичке и економске либерализације, техничког, медијског и информатичког – (електронског) прогреса. Глобализацију између осталог прате и процеси суверенизације и десуверенизације. Међутим, о том нешто више потом!

2. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У ЕКОНОМИЈИ

Формирањем и институционализовањем међународних политичких организација, увођење и поштовање међународног права, своје цивилизацијско утемељење и почетак као елементарну претпоставку глобализације и структурирање глобалног менаџмента, налази у зачецима тржишта и интензивирања међународне трговине, финансијских трансакција и банкарских операција, који су све више интегрални део спољне политике влада држава – Г8 и Г20 економски најразвијенијих држава света али и међународних економских односа.

Велика новост и једна од општих карактеристика XX века у политичком, економском и друштвеном смислу је – мера, однос и властита позиција у којој су сиромашне нације и владе света заиста постале део света богатих, кроз глобалне финансијске институције и трговинске организације, али и

као глобална медијска тема, односно предмет новинарских третирања и интерпретирања. Глобално, почетак XXI века и условно постмодерни капитализам, у чијој суштини се налази политички и економски неолиберализам са одређеним елементима левичарског, тј. социјалдемократског све значајнијег утицаја, обележава нови биполарни економски поредак – сиромашних и незапослених, којих је већина, и мањински део богатих и моћне – олигархије. Као такав, он је део већ поменутог мултиполарног светског поретка човечанства.

У савременој политичкој и економској науци, тј. модерној социјалној филозофији али и културологији и теорији уметности, постоје различита, чак дијаметрално супротна поимања, схватања и дефинисања глобализације. Овом приликом, треба поменути и укратко представити два, на свој начин велика, типична реципирања, третирања и интерпретирања глобализације. Први приступ је Џозефа Стиглица а други Џорџа Сороса, као две доминантне парадигме, пре свега у економској науци.

На питање шта је глобализација у економској перцепцији, Стиглиц даје веома стручан и занимљив одговор. „У основи, то је чвршћа интеграција земаља и народа света до које се долази огромним смањивањем трошкова транспорта и комуникација, као и рушењем вештачких баријера за проток робе, услуга, капитала, знања и (у мањој мери) људи преко граница.”⁴ Међутим, по Стиглицу са глобализацијом у свету је ипак нешто лоше кренуло! Многи се често питају о чему се заправо ради? „Да би се разумело шта је кренуло наопако, важно је да се посматрају три главне институције које управљају процесом глобализације: ММФ, Светска банка и Светска трговинска организација.”⁵

Глобализација као светски феномен у суштини почива на неолибералном економском и политичком концепту који је у многоме допринео да сиромашни буду све сиромашнији, а богати све богатији. То је и довело до економског краха у Мексику 1994. године, потом имамо источноазијску кризу која је и те како потресла 40% светских финансија и берзи 1997. године, 1998. године појавила се криза у Руској Федерацији, 1999. године догодио се монетарни пад реала у Савезној Републици Бразилу и 2001. године криза и агонија у републици Аргентини. „Глобализација по себи нити је добра нити је лоша. *Снају* да донесе огромну добробит и за земље источне Азије, које су прихватиле глобализацију *под сојственим условима* и по сопственој динамици, она је представљала огромну корист, упркос назадовању током кризе из 1997. године. Али у великом делу света она није донела упоредиве кори-

---

⁴ Џозеф . Е. Стиглиц, *Прошлвречности глобализације*, SBM – X, Београд, 2002, 23.

⁵ Исто, 34.

сти.”⁶ По Стиглицу, главни проблем глобализације у свету је у настанку глобалне нестабилности. Зато глобализацију, сматра Стиглиц, треба преобликовати. „Настављање глобалне нестабилности представља огроман трошак. Глобализација може бити преобликована, и ако је то прописано и на конкретан начин спроведено (тако да све земље имају глас у одлучивању о политикама које их се тичу).”⁷ На тај начин може се створити и нова глобална економија.

Са друге стране, Џорџ Сорос има сличне, али ипак у већини другачије ставове о глобализацији. „Глобализација је превише употребљавана реч којој се може придавати много различитих значења. За сврхе ове расправе дефинисаћу је као развој глобалних финансијских тржишта, раст транснационалних корпорација и њихову све већу доминацију над националним економијама.”⁸ По Соросу, глобализацију прати неколико типова јавне расправе које се између осталог односе на глобализацију информација и културе, ширење телевизије и интернета и других облика комуникације уз мобилност и комерцијализацију идеја али и уз продор тржишних вредности, тамо где их пре није било.

Глобализација у суштини подстиче и омогућује слободу кретања капитала. Али, слобода кретања људи је ограниченог и контролисаног карактера. С обзиром на чињеницу да је суштински елемент производње капитал, а да се све владе на свету такмиче да га привуку, то им је компликованије да га опорезују и регулишу што је опште место савремене економије. „Под утицајем глобализације, карактер наших економских и друштвених уређења претрпео је радикалан преображај.”⁹ Глобализација финансијских тржишта је обесмислила државу благостања од II светског рата па све до појаве глобалне економске кризе која се најпре појавила у САД у лето 2007. године, да би своју кулминацију досегла у септембру 2008. године. Глобална економска криза започела је привредном рецесијом и недостатком ликвидности на хипотекарном тржишту некретнина одразивши се негативно, пре свега на банкарски и финансијски сектор. Председник САД Барак Обама и представници монетарне власти посегли су за мерама економске политике садржане у државном интервенционизму и национализацији, што су социјалистички, тј. социјалдемократски инструменти. Формира се мешовит глобални поредак тржишне економије и државног социјалдемократског интервенционизма. Општи циљ економске политике коју су водили Реганова администра-

---

⁶ Исто, 34.

⁷ Исто, 35.

⁸ Џорџ Сорос, *О глобализацији* (Београд: Самиздат Б92, 2003), 13.

⁹ Исто, 14.

ција – реганомика у САД и влада Маргарет Тачер – тачеризам у Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске 80-их година XX века био је смањење државног интервенционизма у економији, а спољнополитичко, тј. међународно подстицање глобализације.

У суштини, глобализација, по Соросу, има две стране. Најпре, кратак коментар о позитивној страни глобализације. По питању богатства, Сорос сматра да је приватно предузетништво успешније од активизма званичника неке државе. Такође, „глобализација нуди степен индивидуалне слободе који ни једна држава не може да обезбеди.”¹⁰ То су, по Соросу, позитивне импликације и консеквенце глобализације. Јасно је сада да је слободна конкуренција на глобалном нивоу подстакнута индивидуалношћу, потенцира предузетност уз увећавање техничких иновација. Али, по Соросу, глобализација има и своју негативну страну. Она је прво, у мање развијеним државама негативно утицала на „многе људе који нису били заштићени мрежом социјалне заштите...”¹¹ У свету је сада много више људи на које негативно утиче глобализација јер је много више сиромашних него богатих људи. „Друго, глобализација је проузроковала погрешну расподелу средстава између приватних и јавних добара.”¹² Познато је да су тржишта за богате бизнисмене, добра јер често увећавају њихово богатство. Међутим, није сврха богатих бизнисмена да воде рачуна о социјалним потребама других људи. Ипак, претерана незајажљивост бизнисмена за профитом има двоструке последице: а) лоше утиче на екологију и б) угрожава владајући ситем друштвених вредности. Као трећа негативна страна глобализације према Соросу је та што су глобална финансијска тржишта понекада у различитим „кризама.”¹³ Велики проблеми глобализације, и то директно, везани су за тржишне фундаменталисте. „Тржишни фундаменталисти уочавају благодети глобалних финансијских тржишта, али превиђају њихове мане. Они сматрају да финансијска тржишта теже равнотежи и доводе до оптималне расподеле средстава. Чак и ако она нису сасвим савршена, сматра се да је боље препустити расподелу средстава тржиштима него посезати за националном или међународном регулативом.”¹⁴ У најкраћем, по Соросу, тржишни механизми и законитости нису у стању да у савременим економијама омогуће социјалну правду. То је могуће остварити једино политиком кроз политички процес. „Та ‘јавна до-

---

¹⁰ Исто, 14–15.

¹¹ Исто, 15.

¹² Исто, 15.

¹³ Исто, 15.

¹⁴ Исто, 15.

бра' може обезбедити само политички процес. Политички процеси су углавном мање ефикасни од тржишног механизма, али без њих не можемо."¹⁵

За функционално и ефикасно исправљање недостатака глобализације намењено је мало финансијских средстава, што доприноси све већим разликама између богатих и сиромашних. Ту се *de facto* налази и парадокс глобализације. Противници глобализације настоје да „подрију или униште међународне институције које подржавају међународну трговину и глобална финансијска тржишта."¹⁶ То је контрареакција сиромашних али и социјално (незапослени) и економски (недовољно плаћени) угрожених људи од утицаја глобализације. Они себе називају антиглобалистима. Међутим, антиглобализацијски покрет није универзална константа. У скорије време, према налазима Александра Митића, антиглобализацијски покрет попримио је алтерглобализацијске карактеристике трансформишући се све више у алтерглобализацијски покрет (њихов мото је: *групацији свети је моћу!*). „Полако али сигурно, покрет прелази са позиције 'антиглобализације' у Сијетлу на позицију 'алтерглобализације' у Порто Алегреу, у време Светског социјалног форума, јануара 2001. године, некој врсти 'контрасамита' Светском економском форуму у Давосу."¹⁷ Многи се сада супротстављају међународним финансијским институцијама и трговинским организацијама, а поготову Светској трговинској организацији, па чак и амерички Конгрес повремено омета рад УН-а и међународних трговинских организација (Светске трговинске организације) и осталих међународних финансијских институција, уколико им нешто није у интересу. „Институције које подржавају међународну трговину и глобална финансијска тржишта релативно су јаке. Њих је потребно реформисати зато што раде у корист богатих земаља које их контролишу често на штету сиромашних који су на периферији система."¹⁸

И поред тога, и даље остаје пуно отворених и нерешених питања у вези са глобализацијом, али и велики број научних и теоријских дилема и контроверзи које је прате. Не, случајно! Извесно је да глобализација није никакав баук. У читавом свету воде се жестоке дебате и спроводе интензивна истраживања, пре свих око глобализације културе, масовних медија, а поготову државних и светских политика националних влада. За Џефри Сакса, једног од највећих економских теоретичара и стратега глобализације, нема сумње

¹⁵ Исто, 16.

¹⁶ Исто, 18.

¹⁷ Александар Митић, „101 лице алтерглобалиста”, у *Зборник радова полазника виртуелних курсева Цейшија*, уредник Маринко Вучинић (Београд: Београдска отворена школа, 2004), 254.

¹⁸ Сорос, *О глобализацији*, *op. cit.*, 18.

да има отворених и постављених питања којима се треба најозбиљније бавити. „Без имало сумње, глобализација има дубок утицај на политику на свим нивоима. Још важније, национална тржишта релативно губе значај у односу на међународна тржишта. То је улога коју национална држава има, према локалним и регионалним владама, с једне стране, и према мултинационалним политичким институцијама, с друге стране.”¹⁹ Другим речима, крај XX века обележио је феномен глобализације, пре свега економски, али и политички, културно, технички, електронски, информатички и као друштвена појава. Глобално (међународно) тржиште све више потискује национална тржишта, а глобалне мултинационалне компаније узимају примат над националним компанијама које су све више у њиховој функцији. Глобализација, неминовно подстиче глобалне мултинационалне компаније да праве своје стратегије глобалног позиционирања и квалитетне промоције. Нема раста глобализације без развоја глобалних компанија.

Ефикасност, профитабилност и успешност националних економија на почетку XXI века, а и убудуће, оствариваће се неминовно и неоспорно на глобалном тржишту.

У савременој економској и политичкој науци и културологији када је у фокусу глобализација, присутна су четири доминантна приступа: 1) марксистички приступ, 2) либерално интернационалистички приступ, 3) функционалистички приступ и 4) космополитистички приступ. Зато је између осталог потребно и глобално управљање.²⁰ Притом, постоје покушаји да се *глобализација*, синонимно мондијализација као комплексан процес сведе на: постмодернизацију, американизацију, вестернизацију, неоколонијализам и најзад, нови светски поредак. Међутим, поменути процеси су у функцији глобализације и једино тако их треба схватити.

3. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА У ПОЛИТИЦИ И МЕЂУНАРОДНИМ ОДНОСИМА

Вођење или бављење политиком може бити локално, регионално и међународно. Привреда је у центру светске политике. Економска глобализација у првом реду кад су посткомунистичке државе у фокусу, направила је велику политичку трансформацију постојећих држава, уводи нову политичку

---

¹⁹ Цефри Ј. Сакс, *Мистерија глобализације*, у: Alexandria библиотека, Београд, бр.1/април 1998, 16.

²⁰ Види о томе: Edited by David Held and Anthony McGrew, *Governing Globalisation, Power, Authority and Global Governance*, (Cambridge: Polity Press, 2002).

географију и општу прераспodelу моћи. „Економска глобализација представља велику трансформацију територијалних организација у економским активностима политичко-економске моћи.”²¹ Самим тим редефинисан је и сам политички појам суверенитета и доскора готово доминантан концепт националне државе. Суверенитет у класичном смислу како су га теоријски и политички поимали Аристотел, Боден, Хобс, Америчка и Француска револуција, доживео је заиста „велику трансформацију.”²² То се односи и на савремену националну државу. Онога тренутка када преко својих бизнисмена и њихових предузећа или мултинационалних компанија национална држава, преко економских активности, излази и јавља се на глобалном тржишту, постајући актер глобалних трговинских односа, учешћем у извозним аранжманима и глобалним економским и финансијским токовима, мења се неминовно њено опште место и интернационална улога. Тиме, економска глобализација денационализује саму националну територијалност и ексклузивизам државе, док економско грађанство и глобална економија политички и културно деконструирају нацију. Почетком 90-их година XX века Семјуел П. Хантингтон, у једној од својих знаменитих студија из политикологије, приметио је потпуно исправно у вези са трећим таласом демократизације у свету нове промене. „Свет на крају двадесетог века није једна кућа, али се све више тесно интегрише. Међузависност је тренд ових времена... Отуда Американци имају посебан интерес за развој глобалног окружења које ће погодвати демократији.”²³ Али, и не само демократији у свету!?

Опште позната је чињеница да су САД у време колонијализма била империјална суперсила. Свуда где је култура национално, а не мултикултурално, тј. грађански одређена, по Едварду Сајду „постоји тежња ка суверенитету и жеља да се влада и господари.”²⁴

Насупрот томе, најважнији фактор који доприноси преобликовању и дестерминисању савремених међународних односа и дипломатије, поред моћи, јесте питање суверенитета и очување територијалног интегритета (експлицитно или имплицитно питање границе²⁵ било које државе у савременом свету), међународно признатих држава – чланица ОУН, по међународном јавном праву. Два су заједничка елемента овог великог проблема у актуелној међународној заједници. „У међународној пракси је постојање суве-

²¹ Saskia Sassen, *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalisation* (New York: Columbia University Press, 1996), p.1.

²² Sassen, *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalisation*, ibidem, p.2.

²³ Семјуел П. Хантингтон, *Трећи талас – Демократизација на крају двадесетог века*, (Београд: Стубови културе, 2004), 36.

²⁴ Едвард Сајд, „Култура и империјализам”, часопис *Београдски круг* (Београд, 2002): 59.

рене власти унутар засебне политичке заједнице, универзално признато као битан услов за чланство у међународној заједници.”²⁶ То политичко правило и даље важи у међународним организацијама и институцијама. Међутим, и на теоријском и на практичном пољу било је и случајева једностраног дезавуисања па чак и потпуног негирања суверенитета међународно признатих држава, чланица ОУН. Најпре о теоријским покушајима дезавуисања и негирања суверенитета и територијалног интегритета. „У пољу политичке теорије постојала су изразита настојања да се доведе у питање и сама сувереност, као неморалан концепт или да се одбаци, као застарела идеја, или да се ако ништа друго посматра као теза која захтева темељну ревизију, по једном, другом или по оба ова основа.”²⁷ За потребе даљег стручног разматрања потребно је дефинисати појам – суверенитет.

Суверенитет је опште и неприкосновено вршење власти изабраних људи према уставу и важећим законским прописима на ограниченој територији државе у односу на остале државе света.

У суштини, два су практична постхладноратовска акта негирања и дезавуисања суверенитета и територијалног интегритета држава у савременим међународним односима и историји дипломатије. Први случај је учињен 17. фебруара 2008. године једнострано проглашеном независношћу државе Косово²⁸ од већинских Албанаца у јужној српској аутономној покрајини Косову и Метохији уз подршку САД, НАТО и 22 (од 1. јула 2013. године 23) државе чланице ЕУ. Други случај, који је косовски преседан трансформисао у

---

²⁵ О границама у савременом свету врло компетентно и детаљно су се позабавили Јоахим Бекер и Андреа Комлози. Историјска је чињеница да више не постоје Берлински зид и тзв. Гвоздена завеса која је делила европски континент после 1945. године. Иако тога нема сада, зато у ЕУ „постоје ‘шенгени’ и линије разграничења, на пример, између САД и Мексика, границе које раздвајају централни простор од периферних области” (Бекер, Комлози, 2005, 5). За нас је веома битно и следеће њихово појашњење. „И Европска унија, и САД окружиле су се јаким границама према спољном свету. Оне су изградиле снажан погранични режим који дели оне који улазе на пожељне и непожељне. Унутар држава на основу сврхе боравка прави се строга разлика између ‘легалног’ и ‘илегалног’ боравка. Ова разлика показује се како на тржишту рада и боравка, тако и у области образовања и понашања у слободном времену.

У мери у којој држава губи на снази, регион добија на значају. „Бекер, Комлози, *Границе у савременом свету – Зоне, линије, зидине у историјском поређењу*, исто, 5. У контексту културне дипломатије и савремених међународних културних односа посебно нас интересују економске, социјалне и културне границе. „Економске, социјалне и културне границе разликују се у начелу од државних граница” (Бекер, Комлози, 2005, 25). Ипак, границе су пре свега политичке, а као такве оне и су државне. „Политичке границе у историји настају углавном без обзира на постојећа економска и културна заједништва. Чак и када се до одређеног степена међусобно покривају, политичке, економске и културне границе развијају се даље на различите начине” (Бекер, Комлози, 2005, 26).

²⁶ Френсис Хери Хинсли, *Сувереност* (Београд: „Филип Вишњић”, 2001) 214.

²⁷ Исто, 215.

правило у савременој међународној заједници, десио се 26. августа 2008. године, када је тадашњи председник Руске Федерације – Димитриј Медведев, потписао указ о признању две нове државе републике Абхазије и републике Јужне Осетије, чиме је негиран суверенитет и територијални интегритет Грузије.²⁹

Имајући у виду ова два међународна преседана која су постали правило понашањем званичника САД и Руске Федерације, њиховим потезима и интервенцијама, суверенитет је у савременим међународним односима битно редефинисан и *de facto* практично релативизиран. Ову констатацију помињемо на основу следеће дефиниције интервенције коју је, у поводу савремених међународних односа, дао Владимир Првуловић. „**Интервенција** је недопуштено мешање у унутрашње послове суверене државе.”³⁰ У много чему, и информациона ера доприноси преобликовању државе, суверенитета и дипломатије. Према Џејмсу Росенау, информационе технологије су у много чему допринеле опадању капацитета и димензија суверенитета.³¹ Росенау суверенитет и све оно што га прати назива „*contracting sovereignty...*”.³² Али, ту су и фрагментација старог међународног поретка (држава, њиховог суверенитета и дипломатије) и интеграција у нови међународни поредак у фрагментивној ери.³³ Росенау је писао и о „мултицентричном свету.”³⁴ То, није спорно! С друге стране, по Жан Мари Гухену, постоји и топологија суверенитета.³⁵ И то није спорно! Као доказ за то послужићемо се запажањем и констатацијом самог Гухена у контексту традиционалне дипломатије и територије. „Традиционална дипломатија је око територије.”³⁶ Зато је важна као део јавне дипломатије и културна дипломатија.

²⁸ Види: *Deklarata e pavaresise se Kosoves*, Kuvendi – Skupština – Assembly D–001, Prishtine, me 17. shkurt 2008, f. 1–4. Убрзо је донет и Устав Републике Косово који је почео да се примењује од 15. јуна 2008. године. О томе види: *Kushtetuta e Republikës se Kosoves*, Prishtine, 2008, f. 1–66.

²⁹ О узроцима грузијске кризе на Кавказу види: Драган Петровић, *Савремени свет* 2006–2008, (Београд: Нова српска политичка мисао, 2008), 79–89, 125–131, 167–172. Такође: Борис Варга, „Дипломатско надгорњавање”, у *Време*, бр. 922 (Београд: 2008), 52–55. Славој Жижек, „Крај „америчке ере”, НИН, бр. 3009 (Београд: 2008), 64–65.

³⁰ Владимир Првуловић, *Савремени међународни односи* (Београд: Мегатренд универзитет, 2008), 206.

³¹ James N. Rosenau, *States, Sovereignty, and Diplomacy in the Information Age*, <http://www.usip.org/virtualdiplomacy/publications/reports/jrosenauISA99.html>.

³² Ibidem.

³³ Ibidem.

³⁴ Ibidem.

³⁵ Jean-Marie Guehenno, *The Topology of Sovereignty*, <http://www.usip.org/virtualdiplomacy/publications/papers/vguehenno.html>.

³⁶ Ibidem.

Према Синтији Шнајдер, културна дипломатија је веома важна с обзиром на актуелно стање у којем се налазе САД, када „испитивања јавног мњења указују да углед ове земље опада.”³⁷ Не само на случају САД већ и свих држава чији углед опада, за америчке власти и културне посланике је од посебне важности културна дипломатија.³⁸ Значај и моћ културне дипломатије схватио је исправно и својевремени кандидат Демократске странке у првој предизборној кампањи за председника САД – Барак Обама, који је имао и платформу за подршку уметности.³⁹ У њој стоји записана и промоција културне дипломатије.⁴⁰ Управо она доприноси повећавању рејтинга државе, једног народа и његове културе, али и културног наслеђа.

Важан елемент глобализације, поред економије, је култура – (национална култура и мултикултуралност). Зато, са политичким моделом мултикултуралности и на њему фундираним мултикултурним идентитетом грађанства (држављанства) неке транзиционе државе треба приступати крајње опрезно и тактично. У вези с тим, релевантни су мисао и налаз али и упозорење Вила Кимлике: „Један од извора културне разноврсности јесте коегзистенција унутар једне државе више од једне нације, при чему термин нација значи историјску заједницу, мање или више институционално довршену, која заузима дату територију и која има особени језик и културу. Нација у овом смислу тесно је повезана са идејом народа или културе – заиста, ови појмови се често дефинишу једни другима. Дакле, земља која има више од једне нације није нација-држава, већ мултинационална држава у којој мање културе образују ‘националне мањине’.”⁴¹ Битна је универзална међузависност. Та мисао има историјско упориште и у ставу Чарлса В. Кеглија и Еугена Р. Виткофа. Пре четврт века, према њима, глобализацијом се сматрала „**међузависност** – све већи степен у коме квалитет живота унутар држава од средине седамдесетих година XX века постаје убрзано и видљиво зависан од услова у другим државама.”⁴² Зато је важан мултикултуран човек. Дакле, за мулти-

---

³⁷ Cynthia P. Schneider, *Diplomacy That Works: 'Best Practices' in Cultural Diplomacy*, Center for Arts and Culture, Washington, D. C, 2003, p. 1.

³⁸ О томе види: Juliet Antunes Sablosky, *Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993–2002*, Center for Arts and Culture, Center for Arts and Culture, Washington, D.C, 2003. Такође види: *Cultural Diplomacy – Recommendations & Research*, Center for Arts and Culture, Center for Arts and Culture, Washington, D.C, 2004. *Cultural Diplomacy The Linchpin of Public Diplomacy – Report of the Advisory on Cultural Diplomacy*, U.S. Department of State, Washington, D.C, 2005. Gordon Robinson, *Flying Under the Radar: U.S. Cultural Diplomacy in the Middle East*, USC Center on Public Diplomacy, Los Angeles, 2005.

³⁹ *A Platform in Support of the Arts*, BarackObama.com

⁴⁰ Ibidem.

⁴¹ Will Kymlicka, *Мултикултурализам – Мултикултурно грађанство* Подгорица: ЦИД Загреб: – Јесенски и Турк, 2004, 22.

културалност и мултикултурно грађанство потребни су људи који су за то у већини.

„Највеће линије расцепа данас нису повучене између цивилизација (како тврди Хантингтон – прим. Н. А В.) него између земаља које глобализацију прихватају, и оних других земаља које неће да је прихвате... Економисти ће указати да глобализација није ништа ново...”.⁴³ Најзад, глобализација на почетку XXI века битно се разликује у односу на почетак прошлога века. Глобализација на почетку XXI века „покретана је технологијом, а нарочито је-фтином комуникацијском технологијом, која чини да националне границе постају пропустљиве за пролаз идеја, културе, и слика, а не само финансијског капитала.”⁴⁴ У овом контексту поменимо и исправну сугестију Ентони Гиденса по питању постојања и јачања глобалних институција. „Постоји пет темељних области у којима је глобалне институције потребно ојачати или даље развијати: управљање светском економијом, управљање светском екологијом, потом, регулација корпоративне моћи, контрола ратовања и подстицање транснационалне демократије. Све су то огромни проблеми, но у свакој од тих области растућа глобална интеграција сугерише уверљива решења или приступе.”⁴⁵

4. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МЕДИЈИ

Глобални медији доводе до медијске глобализације. Узгред, поменућемо и Гиденсово поимање и третирање односа између глобализације и нових система комуницирања. „Глобализација се добрим делом спроводи посредством нових система комуникација који, заједно са променама у свакодневном животу, мењају однос грађана према држави.”⁴⁶ Према Едварду Херману и Роберту Мекчеснију, глобални медији имају више позитивне, него негативне импликације и ефекте. Прва позитивна импликација и ефекат, по њима, је „притисак глобалних конкурентних медија и њихово угрожавање државно контролираних електронских система који су понекад самозадо-

⁴² Чарлс В. Кегли, Јр., Јуџин Р. Виткоф, *Светска политика: тренд и трансформација* (Београд: Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, 2004), 64.

⁴³ Френсис Фукујама, „Како назвати наше доба”, у: *Глобални свет – Осам оледа о глобализацији* (Београд: НСПМ/Alexandria Press, 2002), 29.

⁴⁴ Исто, 29.

⁴⁵ Ентони Гиденс, „Глобализација – схваћена озбиљно”, *Република*, бр. 246 (Београд: 2000), 19.

⁴⁶ Исто, 30.

вољни, досадни, са лошим учинком и потребан им је подстицај да прошире и продубе своје услуге.”⁴⁷ Постоје и друга позитивна импликација и ефекат у глобализацији медија. „Други позитиван ефекат глобализације и комерцијализације медија јесте рапидно ширење популарне културе и до најудаљенијих делова света, креиране у моћним комерцијалним центрима. Њено универзално прихватање указује на чињеницу да се изашло у сусрет најразноврснијим потребама и захтевима, а и да је њена глобална доступност омогућила већу повезаност и заједништво међу људима, односно настанак неке врсте глобалне културе.”⁴⁸ С друге стране, Херман и Мекчесни су експлицитно истакли и негативне стране глобализације медија. Производи медија трансформишу се у суштини „у робу и дизајнирају се тако да служе циљевима тржишта, не и потребама грађана.”⁴⁹ Ипак, глобализација медија иде незаустављиво напред заједно са најмоћнијим економијама и мултинационалним (глоко) компанијама власника капитала. „Пет највећих медијских фирми у свету када је о продаји реч – Time Warner, Disney, Bertelsmann, Viacom и News Corporation – представљају и најинтегрисаније глобалне медијске гиганте.”⁵⁰ У вези са глобалним медијима важна и инструктивна запажања дала је и Лорна Штрбац. „Глобални медији представљају део општег процеса експанзије и ширења глобалних корпоративних система. Појава истинског глобалног медијског система одражава глобализацију тржишне економије уопште.”⁵¹ Већ увелико глобална медијска индустрија утиче и интегрише националне медијске системе, стављајући их у зависност од интереса у функцији глобализације. Томе су свој одређени историјски допринос дали технички изуми, као што су: телеграф – 1840. године, телефон – 1876. године, звучни запис, тј. фонограф 1877. године и филм 1895. године. Сада су то електронски и радиодифузни медији, али и интернет као глобални интегрисани медији. Сваким даном смо сведоци све већег присуства глобалних ТВ станица и информативних сервиса. Свакако да је међу њима највећи и најмоћнији CNN, чије је власник Тед Тарнер. На појаву глобалних медија највећи утицај су имале глобалне мисли најгенијалних људских умова у историји културе и цивилизације уз потпуно неслућени технички и информатички прогрес.

---

⁴⁷ Едвард С. Херман, Роберт В. Мекчесни, *Глобални медији: нови мисионари глобалној капитализма* (Београд: Слио, 2004), 15.

⁴⁸ Исто, 15.

⁴⁹ Исто, 16.

⁵⁰ Исто, 105.

⁵¹ Лорна Штрбац, *Глобални медији*, http://nspm.org.yu/kulturnapolitika/2008_strbac22.html.

5. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ИНФОРМАТИКА

У процесу глобализације, поред капитала, мултинационалних компанија и тржишта, информација је стратешки производ и један од најважнијих културних ресурса. Информација са рационалним и емотивним реакцијама, које производи код већине људи, најчешће управља нашим разним ситуацијама. Медијуми простора и времена су најважнији, а затим им се придружује медијум информације. Тај трећи медијум биће, захваљујући техници, али и укупном прогресу цивилизације, поред капитала, основа капиталистичког поретка. У медијумима простора и времена предузимају се индивидуалне и колективне активности (делање) на измени стања и окружења у неком делу света као систем света.⁵² На те индивидуалне и колективне активности, тј. делање највећи утицај имају економија и целокупни међународни односи, а у оквиру тога посебно место, како је већ напоменуто, има и културна дипломатија.

„Простор и време су најзначајније одреднице капитализма као светског система.”⁵³ Почевши од европске светске привреде у XVI веку, капитализам као историјски систем постао је у суштини светски систем, ширећи се у многим деловима на планети. На тај начин створена је „хијерархизована структура односа центар-полупериферија-периферија.”⁵⁴ И не само то.

„Време преласка феудализма у капитализам обележено је континуитетом развоја од настајања капитализма до његове доминације у планетарним оквирима.”⁵⁵ Из таквог стања цивилизације и културе произашао је светски капиталистички систем.

„Светски кайиџалистички систем траје од 1500. године, чија је структура: једна привреда, мноштво заједница, мноштво култура. Акумулација капитала је основа система.”⁵⁶ Међутим, оно што је остало нејасно тиче се позиције и функције светских царстава *in concreto*.

Из разлога недостатка потребног техничког развоја, светска царства се нису трансформисала у „светски систем.”⁵⁷ То је потпуно неспорна тврдња, историјски јасна и научно тачна констатација. Јасно је да је идеја о универзалној цивилизацији настала у постојећем виду и садржају управо на Западу.

⁵² Тјери де Монбријал, *Делање и систем света* (Београд: Clio, 2006).

⁵³ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 152.

⁵⁴ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 152.

⁵⁵ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 152.

⁵⁶ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 153.

⁵⁷ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 153.

„Идеја о универзалној цивилизацији је производ Запада. Свет је постао један, већина људи на планети има исти осећај за исправно и погрешно. Без обзира на разноврсност култура, постоји оно што је заједничко ‘глобалној цивилизацији’.”⁵⁸

Идеји универзалне цивилизације највише у садашњости доприносе тржишна економија са капиталистичким политичким поретком и потрошачким менталитетом, интересом за очување мира, индивидуалног и социјалног напретка, осећање грађанином света – космополитизам, учење светског језика за интерперсонално комуницирање, праћење спортских глобалних такмичења, избора за *miss world*, гледање глобалних ТВ станица и њиховог програма, слушање радио-станица глобалног програма на светском, енглеском језику и осталим језицима, читање штампе која је прва од медија имала рубрике од локала до оне под називом свет. Ту, такође, треба уврстити и телефон, телефакс, сателитску технологију, кибернетику и информатику, па и астронаутику. „Мас-медији имају специјалну улогу у овом новом миксу електронског утицаја на *American foreign policy*.”⁵⁹ Тај феномен је нарочито карактеристичан за САД и њихове телевизијске станице. Такође, телевизијска слика утиче и на дипломате као гледаоце неког ТВ програма. У томе нарочито предњаче CNN у САД и BBC у Уједињеном Краљевству Велике Британије и Северне Ирске. Када имамо у фокусу директни *broadcasting*, неспорни лидер је *Rupert Murdoch's News Corp*. Важно је напоменути да дигиталне комуникације и дипломатија која се користи њиме, не доводи до „the end of the nation-state...”⁶⁰

Организација Уједињених Нација – ОУН, Светски економски форум – култура Давоса, СТО, Светска банка, ММФ и слично у директном су интересу, вези и функцији универзалне цивилизације. Али, ипак, све поменуте међународне организације и институције су још прилично далеко од нечега што је за Френка Џ. Лечнера и Џона Болиа култура света.⁶¹ Основни разлог за то је исувише велика дистанца између елите и становништва која подигнута на светску инстанцу, показује све димензије поменуте огромне дистанце, тј. разлике између развијених и неразвијених држава, народа и култура који су створили феномен глобалне неједнакости.

Културно окружење је најважније за сваког човека. Отуда, култура у садашњем времену има све већи значај и за дипломатију, тј. културну диплома-

---

⁵⁸ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 208.

⁵⁹ Wilson Dizard, Jr. *Digital Diplomacy – U.S. Foreign Policy in the Information Age*, Prager, Weisport, Connecticut, London, 2001, p. 10.

⁶⁰ Dizard, *Digital Diplomacy – U.S. Foreign Policy in the Information Age*, ibidem, p. 13.

⁶¹ Френк Џ. Лечнер и Џон Боли, *Култура свећа* (Београд, Clio, 2006).

тију и у међународним културним односима. У свему томе, културне разлике су покретач диференцирања и профилисања активности, а културној дипломатији се додају и електронске комуникације и постојећи информативни ресурси чији израз представља интернет, као глобални медији.

То је ново стање у коме смо се сви ми на планети нашли, заједно са културним и медијским посланицима.

Познато је да су информационе и комуникационе технологије (ИКТ) промениле структуру и унеле нове елементе у суштину културне дипломатије и менаџмента, конкретно медијског менаџмента укључујући ту и маркетинг.

Информационе технологије (ИТ) се састоје из три елемента: а) рачунарства, б) микроелектронике и в) телекомуникација. Из њих произлази и дефиниција информационе технологије.

Под информационим технологијама подразумева се скупљање, обрада, чување, представљање и пренос информације посредством рачунара, микроелектронике и телекомуникационих система. Према Киту Флечеру, информационе технологије укључују „рачунаре, информационе мреже, видеотекст, компјутерске базе података и софтвере, као и факс-машине, мобилне телефоне, кабловску телевизију и друге облике личне и масовне комуникације.”⁶² У најкраћем, по Флечеру, под информационим технологијама могу се подразумевати само она средства која се односе на „рачунаре или информационе системе...”⁶³

Наша стварност је, како каже и пише Вилсон Дизард, „нови светски информационали поредак”.⁶⁴ Такође, важно је стручно размотрити глобализацију у култури и уметности.

6. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ И УМЕТНОСТИ

Наша култура Европљана је почела да се иланитаризује.

Едгар Морен

Постмодерно стање нам је на политичком пољу донело и оно што Даглас Келнер назива сајберспејс демократијом. „Сајберспејс демократија: нови простори компјутерских и медијских комуникација пружају могућност већем броју људи да учествују у јавним дебатама, уз више могућности политичког и културног изражавања, допуштајући да у јавност допре већи број ра-

⁶² Кит Флечер, *Управљање маркетингом и информациона технологија* (Београд, Слио, 2003), 14.

⁶³ Исто, 14.

⁶⁴ Dizard, *Digital Diplomacy – U.S. Foreign Policy in the Information Age*, op. cit., p. 177.

зличитих гледишта и коментара него што је то био случај пре појаве рачунара. Сфера јавности је на тај начин проширена, што омогућава ревитализацију демократије, која је већ деценијама у пропадању и кризи...”.⁶⁵ Из свега тога нису издвојени ни маркетинг ни менаџмент у култури и уметности.⁶⁶

Многи људи, а поготову културолози, филозофи, политичари и дипломате, питају се: Да ли постоји глобална конвергенција културе? Исто тако, врло често се поставља и ово питање: Имају ли културе широм света неки заједнички именовани и универзалне карактеристике? У одговорима на ова два најчешће постављана питања најлакше ћемо доћи до тачне констатације кроз анализу следећих 9 теза и стручних коментара у вези са глобалном културом.

I) *Човечанство*. Човек са присутном свешћу о себи, својој нацији и култури али са осећајем припадности човечанству интегрални је део глобалне културе. Човек као неизоставни део човечанства представља основ глобалне културе. Дакле, можемо констатовати да је човек први и основни елемент глобалне културе.

II) *Економија*. Са првом појавом економије (пољопривреде и сталне насеобине), односно робе у историји цивилизације и културе којом су људи присутни на локалном тржишту, а други људи са истом тржишном робом у различитим деловима света – светском тржишту, интегрални су део глобалне културе. Свему томе су велики допринос дали некада злато (до Бретон Вудса) а данас новац (нпр. петродолар).

III) *Технологија*. Савремен човек је све више и неминовно упућен у свом животу на технологију. Насупрот томе, нема технологије без човека. Пошто технологија олакшава укупан живот човечанства, она и компликује живот оним људима који не знају да је користе. Саобразно томе, технологија, која

---

⁶⁵ Даглас Келнер, *Медијска култура – Студије културе, идентитета и политици између модернизма и постмодернизма* (Београд, Слио, 2004), 537. Имајући у виду идеје, принципе и постулате сајберспејс демократије у контексту Келнеровог поимања и интерпретације, његова перцепција би се могла филозофски свести на оно што Дивна Вуксановић назива сајбер-простором. Према Вуксановићевој, „оправдано је рећи да је свет масовних и нових медија или тзв. сајбер-простор (*cyber space*) опште медијске културе конститутиван за данашње схватање стварности, што значи да је поимање реалности, а потом и свет на који се ова парадигма односи, под утицајем деловања медија масовних комуникација, интернета и других комуникацијских технологија, битно измењен.” Дивна Вуксановић, *Филозофија медија – Онтологија, естетика, кристика* (Београд: Факултет драмских уметности/Институт за позориште, филм, радио и телевизију, 2007), 9.

⁶⁶ Јурица Павичић, Никша Алфиревић, Љиљана Алексић, *Маркетинг и менаџмент у култури и уметности* (Загреб: Масмедиа, 2006).

се користи у свим деловима света је интегрални део глобалне културе у функцији човека, тј. цивилизације и културе.

IV) *Језик*. Тачно је да је језик, поред свести, основни елемент који човека одваја од биљки и животиња у природи света. Он је комуникацијски инструмент у функцији човека па самим тим и човечанства. Уколико човек говори бар један или више светских језика, он је интегрални део глобалне културе. Уколико притом говори и неки локални језик поред матерњег, његов допринос глобалној култури је велики.

V) *Глобално цивилно друштво*. У суштини, глобално цивилно друштво је део осећања човека који се сматра космополитом. То су сви они односи који нису политички с аспекта државности. То су, дакле, сви они односи који се тичу људи и њихових интеракција у свим деловима света без обзира на нацију, културу, веру, расу и пол. Њихове интеракције интегрални су део глобалне културе.

VI) *Естетика*. Људе на свету повезује заједничка перцепција лепоте, али и добар укус. То може бити поимање и доживљај људске лепоте (мушкарац и жена). Ту се убраја и:

- а) боја – значај који им се придаје у различитим културама,
- б) музика – светски хит,
- в) брендови и
- г) мода.

Мода, односно дизајн и модне ревије су глобални израз за робне марке дизајнера из њихових кућа које су познати већини човечанства, а да су они присутни са својим модним кућама у свим деловима света. Све то, даје и даваће свој допринос глобалној култури.

VII) *Религија*. Нема човека који се не одређује према религији. Сама религиозност – вера у Бога и чин исповедање вере у функцији и напретку било ког религиозног човека је оно што уједињује човечанство и даје допринос глобалној култури.

VIII) *Ставови и вредности*. За сваког човека типично је и карактеристично да живи и ради у складу са својим основним потребама, али и интересима и уверењима. Заједнички ставови и вредносни системи уједињују људе и човечанство. То могу бити и идеологије, философије, а поготову разни научни програми и пројекти, у свим њиховим дисциплинама. То су глобални механизми преноса идеологија, филозофија и култура.

IX) *Образовање*. Писменост – алфабетска и функционална, тј. образовање (наука и различите научне дисциплине чине општи едукациони потенцијал уз васпитање и културу). Сви ови елементи дају највећи допринос сваком човеку и његовом културном систему, а тако, заједно узети, интегрални су део глобалне културе. Они се са становишта културологије могу преносити са генерације на генерацију људи.

7. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КУЛТУРЕ И УМЕТНОСТИ И НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК

Човечанство је у позицији и ситуацији културног интернационализма и светског поретка.⁶⁷ За глобалну културу најбитнија је лична и колективна комуникација али и друштвена интеракција у смислу задобијања и имања поверења уз одржање и унапређење односа. С тим у вези, различите су и импликације и варијабле (сегментирање) глобалне културе:

- вредновање људскости – хуманост,
- индивидуалност – глобализација,
- моћ приближавања – интегративност и
- дугорочна опредељеност – свест о доприносу светској култури.

Глобализација је у интересу и функцији и новог светског поретка. Све ово нам непосредно указује да *мултикултуралност*, тј. коегзистенција различитих култура није довољан предуслов за изградњу и *pro futuro* формирање светске културе. Паралелно са *мултикултуралношћу*, неизоставно је важна и *интеркултуралност*, односно сарадња као креативна интеракција и комуникација представника различитих култура. Тек кроз сусрете представника различитих култура и цивилизација долазићемо до светске културе која неће бити ништа друго до збир спојених елемената појединачних култура и цивилизацијског наслеђа човечанства. „Тако, управљање међу нацијама треба заменити управљањем међу различитим културама.”⁶⁸ Дакле, требало би да културе замењују нације.

Стратешка оријентација елита западне цивилизације је *проналазити сличности*, а *разлике претворити у предности*. Зато је важна и култура понашања елита. „Смисао начина понашања обележен је правилом *уздржавања*

---

⁶⁷ Akria Iriye, *Cultural Internationalism and World Order* (Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997).

⁶⁸ Мића Јовановић, *Интеркултурни менаџмент* (Београд: Мегатренд универзитет примењених наука, 2004), 6.

од мешања у сукобе цивилизација и заједничким посредовањем пуштем преговора у трагању за решењима."⁶⁹

Притом, отворено је и питање односа човека и његовог идентитета. Готово и да нема човека који се није питао или пита: Ко сам? Шта сам? Како и куда даље? Свако поимање културног и цивилизацијског идентитета који води у антиуниверзализам, ексклузивизам и етноцентричност, односно самоизузимање напуштен је у већем делу човечанства. Подстицање култура виших и нижих, којом је оправдаван колонијализам, под плаштом цивилизовања оних нижих, није дало добре резултате. „Уместо тога, перспектива данашњице, чији смо сведоци, јесте глобализам, универзалност, антинационализам, мултиконфесионалност, мултијезичност и плурализам у сваком смислу, који води мултикултуралности, а која се опет враћа ничему другом до универзализму и глобализму."⁷⁰

То је незадржив цивилизацијски, културни и политички процес који доводи до глобализације већине држава у свету и већег дела савремених друштава. За Ивана Башчаревића култура је питање постојања и идентитета, али указује и на могуће опасности за мале народе и оне који још увек трагају за својим идентитетом.

Свако одређење идентитета је стога многоструко и веома комплексно, али, као што из Башчаревићевих налаза из домена социологије можемо констатовати, и прилично противречно. Пре Башчаревића, његову тезу и констатацију потврдио је и Соколов. „Нарочито је култура малих народа, по правилу национална, тесна."⁷¹ Зато је важно да постоје глобална култура и уметност. Потребна је и политичка, институционална, професионална, еколошка и територијална култура. „Сасвим ‘квалитетне’ могу бити изразито националне, као и интернационалне, космополитске форме културе."⁷² Наиме, сасвим је неспорно да су до сада у светску ризницу културе улазила значајна дела и личности националних култура, религија и раса. Извесно је и неупитно следеће: културни етноцентризам, као ексклузивизам и доминација, прошлост је човечанства.

„Људе и народе је зближавала слична култура."⁷³ Већину њих сигурно неће зближити нација. Требало би да сваки човек буде свестан чињенице да на-

⁶⁹ Бранковић, *Историја културе и цивилизација*, *op. cit.*, 210.

⁷⁰ Иван Башчаревић, „Култура – питање постојања и идентитета”, *Башчићина*, Приштина–Лепосавић, св. 23 (2007), 409.

⁷¹ Елмар Владимирович Соколов, *Културологија – Огледи из теорија о култури* (Београд, Просвета, 1994), 29.

⁷² Исто, 30.

⁷³ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, *op. cit.*, 211.

ције раздвајају људе, а да је култура та која их зближава. Овом ставу придодасмо и овај: људе спаја и различита култура. Различити идентитети су општа чињеница. Људи воле да се идентификују са нечим што је њихово. Али, већина људи на планети отворена је и за туђе, тј. друго и другачије у култури и уметности од њиховог.

Човечанство има будућност у глобалној интеркултуралности. То је неспорно. „Интеракцијом култура може се учинити плодотворним трагање за оним што је заједничко цивилизацијама. Свет је мултицивилизацијски. Културне разноврсности су богатство света цивилизација.

„Тежити сличностима и неговати разлике као предности цивилизација значи ићи у сусрет њиховој будућности.”⁷⁴ Међутим, у нашој ближој прошлости није увек било тако. За сваку културу у будућности биће важна и етика.

Кроз досадашњу историју цивилизације и културе, са романтизмом у Немачкој, интелектуалци су, посебно они острашћени национализмом, тј. тежњом за уједињењем Немачке и сукобима потлачених народа у Аустроугарској Монархији, развили знатно обухватнији појам културе. У овом контексту појам културе је узиман као светски. Иако обухватније од ранијих научних гледишта, тај приступ још увек је допуштао разлике међу цивилизованим и примитивним, али и племенским културама.

Најзад, постоје ли елементи нечега што су Ненси Ј. Адлер и Мариен Јелинек заједнички назвале – америчка културна парадигма?⁷⁵ Односно, постоји ли европска културна парадигма? Постоји ли српска културна парадигма? Одговор је, да. Постоје. Међутим, поставља се и следеће питање: да ли постоје глобална култура и уметност. Одговор је, не! Мада постоје неки елементи (нпр. УНЕСКО има светску листу културног наслеђа), али није цела култура глобална, нису сви културни посланици глобално присутни од њихових културних добара, интернет презентација итд. Нису сви уметници, глобални уметници по броју изложби, није већина галерија глобална, до приређивања већине глобалних изложби уметника у свету. Дакле, нема глобализма у култури и уметности, али има глобализације у култури и уметности.

Закључно разматрање

Свака култура на свету јесте посебна али притом, није издвојена. Напротив! Повезана је и као таква треба да буде схваћена као целина. То доводи до

---

⁷⁴ Бранковић, *Историја културе и цивилизације*, op. cit., 217.

⁷⁵ Nancy J. Adler and Marien Jelinek, *Is „Organization Culture” Culture Bound?* in: Edited by Gary R. Weaner, *Culture, Communication and Conflict – Readings in Intercultural Relations*, University of Phoenix/USA, 2000, p. 126.

културног релативизма (третирање неке културе с аспекта те културе) и до мултикултуралности. Више култура, кроз утицај једне на другу, доводи до схватања да је култура кодирана и да има значење. Захваљујући томе, и може бити научена. И не само то. Може се преносити од једне особе на другу. То доводи и до промена у култури. Нека културна промена у држави и грађанском друштву може бити резултат, на пример техничког открића или иновације, али такође може бити резултат и сусрета између људи двеју различитих култура. У стању мира сусрет људи из двеју култура може проузроковати и то да понуде један другоме нешто од своје културе и да заправо чују, виде и науче о култури осталих људи који имају своју културу и наслеђа. Још од открића Кристофера Колумба свет је био укључен у глобалне миграције, почевши од колонијалних експанзија али историјски узев и кроз присилну миграцију која је била изражена и кроз ропство. Цивилизацијски резултат тога су многа културно и у сваком другом погледу хетерогена друштва. Хетерогена друштва су ипак ограничена некаквим јединственим културним поретком. Управо ти хетерогени елементи се боље схватају и прихватају изражени као субкултуре. Хетерогена друштва су доказана и прогресивна. У њима може постојати јединствени или координирајући културни поредак где се хетерогени елементи схваћени збирно манифестују у облику мултикултуралног друштва. Мултикултуралност у хетерогеним друштвима се поклапала са оснажењем политичког идентитета који узима у обзир и такве захтеве као што су они за препознавањем културних јединствениости разних политичких и социјалних подгрупа. Можемо закључити ово: постоји глобализација у савременој култури и уметности, али не и културни и уметнички глобализам као нови светски поредак.

Литература

- Башчаревић, И. „Култура – питање постојања и идентитета”. *Баштина*, Приштина-Лепосавић, св. 23 (2007).
- Бекер, Ј., Комлози А. *Границе у савременом свету – Зоне, линије, зидине у историјском поређењу*. Београд: Филип Вишњић, 2005.
- Бранковић, С. *Историја култура и цивилизација*. Београд: Мегатренд универзитет, 2006.
- Варга, Б. „Дипломатско надгорњавање”. *Време*, бр. 922 (Београд: 2008).
- Вуксановић, Д. *Филозофија медија – Онтологија, естетика, кристика*. Факултет драмских уметности/Институт за позориште, филм, радио и телевизију, Београд, 2007.
- Гиденс. Е. „Глобализација – схваћена озбиљно”. *Република*, бр. 246 (Београд, 2000).

- Живојиновић, Д. „Глобализација у међународним односима – појам, димензије, историјат, противречности”. У *Изазови међународних интeрација*, приредио Драган Ђукановић, Београд: Институт за међународну политику и привреду, 2008.
- Жижек, С. „Крај 'америчке ере'”. НИН, бр. 3009 (Београд, 2008).
- Јовановић, М. *Интeркултурни менаџмент*. Београд: Мегатренд универзитет примењених наука, 2004.
- Кегли, Ч. В., Јр. Виткоф, Ј. Р. *Светска политика: тренд и трансформација*. Београд: Центар за студије Југоисточне Европе, Факултет политичких наука, Дипломатска академија, 2004.
- Келнер, Д. *Медијска култура – Студије културе, идентитета и политика између модернизма и постмодернизма*. Београд: Слио, 2004.
- Лечнер, Ф. Ц. и Б. Цон, *Култура света*. Београд: Слио, 2006.
- Митић, А. „101 лице алтерглобалиста”. У *Зборник радова полазника виртуелних курсева Цейиш-а*, уредник Вучинић М., Београд: Београдска отворена школа, 2004.
- Монбријал, Т. де. *Делање и систем света*. Београд: Слио, 2006.
- Павичић, Ј. Алфиревић, Н. Алексић Љ. *Маркетинг и менаџмент у култури и уметности*. Загреб: Масмедиа, 2006.
- Петровић, Д. „Савремени свет 2006–2008”. *Нова српска политичка мисао* (Београд: 2008).
- Првуловић, В. *Савремени међународни односи*. Београд: Мегатренд универзитет, 2008.
- Сајд, Е. *Култура и империјализам*. Београд: Београдски круг, 2002.
- Сакс, Ц. Ј. „Мистерија глобализације”. У *Alexandria библиотека*, Београд, бр.1/април 1998.
- Сорос, Ц. *О глобализацији*: Београд: Самиздат Б92, 2003.
- Стиглиц, Х. Е. *Противречности глобализације*. Београд: SBM – X, 2002.
- Флечер, К. *Управљање маркетингом и информациона технологија*. Београд: Слио, 2003.
- Фукујама, Ф. „Како назвати наше доба”. У *Глобални свет – Осам оледа о глобализацији*. Београд: НСПМ/Alexandria Press, 2002.
- Хантингтон, С. П. *Трећи шалас – Демократизација на крају двадесетог века*. Београд: Стубови културе, 2004.
- Херман, Едвард С., Мекчесни, Р. В. *Глобални медији: нови мисионари глобалног капитализма*. Београд: Слио, 2004.
- Хинсли, Ф. Х. *Сувереност*, Филип Вишњић, Београд, 2001.
- Штрбац, Л. *Глобални медији*, http://nspm.org.yu/kulturna_politika/2008_strbac2.html.
- A Platform in Support of the Arts*, BarackObama.com

- Adler, N. J. and Jelinek M. Is „*Organization Culture*” Culture Bound? In *Culture, Communication and Conflict – Readings in Intercultural Relations*, edited by Gary R. Weaner. University of Phoenix/USA, 2000.
- Cultural Diplomacy – Recommendations & Research*, Center for Arts and Culture, Center for Arts and Culture, Washington, D.C, 2004.
- Cultural Diplomacy The Linchpin of Public Diplomacy – Report of the Advisory on Cultural Diplomacy*, U.S. Department of State, Washington, D.C, 2005.
- Deklarata e pavaresise se Kosoves*, Kuvendi – Skupština – Assembly D-001, Prishtine, me 17. shkurt 2008.
- Dizard, W. Jr. *Digital Diplomacy – U.S. Foreign Policy in the Information Age*, Prager, Weisport, Connecticut, London, 2001.
- Gordon, Robinson, *Flying Under the Radar: U.S. Cultural Diplomacy in the Middle East*, USC Center on Public Diplomacy, Los Angeles, 2005.
- Guehenno, J. M. *The Topology of Sovereignty*, <http://www.usip.org/virtualdiplomacy/publications/papers/vguehenno.html>.
- Held, D. and McGrew, A., eds. *Governing Globalisation, Power, Authority and Global Governance*. Cambridge: Polity Press, 2002.
- Iriye A. *Cultural Internationalism and World Order*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1997.
- Kushtetuta e Republikës së Kosovës*. Prishtine, 2008.
- Кумличка, W. *Мултикултурализам – Мултикултурно граѓанство*. Подгорица: ЦИД – Загреб: Јесенски и Турк, 2004.
- Rosenau, J. N. *States, Sovereignty, and Diplomacy in the Information Age*, <http://www.usip.org/virtualdiplomacy/publications/reports/jrosenauISA99.html>.
- Sablosky, J. A. *Recent Trends in Department of State Support for Cultural Diplomacy: 1993– 2002*. Washington, D.C: Center for Arts and Culture, 2003.
- Sassen, S. *Losing Control? Sovereignty in an Age of Globalisation*. New York: Columbia University Press, 1996.
- Schneider, C. P. *Diplomacy That Works: ‘Best Practices’ in Cultural Diplomacy*. Washington, D.C: Center for Arts and Culture, 2003.

NENAD A. VASIĆ

GLOBALIZATION IN CULTURE AND ART

SUMMARY

Globalization is the consequence of global politics, economics, technology and cultural development of humanity. In the age of globalization, public appearance and professional occupation must be accompanied by culture in the process communication and social interaction. In the process of globalization, both culture and art have in some cases a global status and receive a global treatment, no matter whether it's the cultural organizations, cultural institutions or cultural market. Cultural surrounding is very important for everyone. Every cultural and artistical expression in the era of globalization, in addition to being personal, is also universal (as long as it is elite). The globalization in culture, if taken without the globalization in art, is incomplete. The modern culture and art, apart from being local and national, are also global facts which are less known and insufficiently researched and explained. Currently ongoing is the process of forming and structuring of the global culture and art (even though they still do not exist).

KEY WORDS: Globalization, Culture, Art, Cultural industries, Cultural politics.

RAFAEL VÁZQUEZ-GARCÍA¹

ALEKSANDRA SOJKA²

University of Granada, Department of Political Science
and Public Administration
Granada (Spain)

DEFINING EUROPEAN IDENTITY IN POST-SOCIALIST EUROPE A COMPARATIVE ANALYSIS IN A GLOBALIZED WORLD

ABSTRACT. This work makes a comparison between the perceptions that political elites as well as citizens in some Central-Eastern European post-socialist countries have about some elements which shaped European identity. The main goal is to identify the differences in positions of elites and masses as well as the variations among these countries.

In the analysis we will show some general descriptive statistics about the different elements that constitute the dimension European identity. We focus in some variables divided in three main dimensions: ascribed, cultural identity and civic identity. In the second part of the analysis, we will be put these variable in relation and correlated with some independent variables as gender, age, education or ideology.

The results are presented by distinguishing between political elites (national MPs) and public opinion, and covering eight post-socialist EU member-states (Bulgaria, Czech Republic, Estonia, Hungary, Lithuania, Poland, Slovakia and Slovenia). Data come from the INTUNE Project survey.

KEY WORDS: post-socialist Europe, european identity, comparative analysis.

---

¹rvazquez@ugr.es

²sojka@ugr.es

INTRODUCTION

The ongoing transformation of European Union, from intergovernmental to supranational regime, as well as its consecutive enlargements, raise important questions concerning the processes of political identification across Europe. The different traditions of state formation, nation-building, democratization and differentiated exposure to European integration might point out to the existence of important differences in the processes of Europeanization of identities among the member states of the Union. In these terms, the aim of this paper is to present the outcomes of a cross-national, pan-European study of political elites' and citizens' perceptions of European Union, paying special attention to the possible differences between old member states and new member states. In the paper we present the outcomes of the survey concerning the attachment to Europe and the perceived benefits of EU Membership as well as the importance of different elements that constitute European identity. The identity variables are divided in three main dimensions: ascribed identity (to be born in Europe and to have European parents), cultural identity (sharing cultural traditions, to master a European language, and to be Christian), and civic identity (which refers to the respect towards European laws and institutions and feeling European).

The identity question has received much attention in the scholarship on European Union in the last decades. The public support for the widening and deepening of the European Union (EU), its democratic legitimacy, the possibility of emergence of a European public sphere, or the politicization of EU treaties and policies, constitute only some identity-related issues which have emerged as important research topics (Díez Medrano 2003; Pridham 2007; Cerutti and Lucarelli 2008; Checkel and Katzenstein 2009b; Risse 2010; Cerutti, Lucarelli, and Schmidt 2011). However, and as the most recent debates demonstrate, in spite of considerable theoretical and empirical efforts, European identity remains quite an elusive concept and there is no consensus neither on its contents and delimitation, nor on what would be the most appropriate methodology to approach this phenomenon (see for instance, Checkel and Katzenstein 2009; Cerutti, Lucarelli, and Schmidt 2011). Nonetheless, there seems to exist an agreement on the fact that some sort of collective identity within the European Union is necessary for its further development as a supranational polity beyond mere economic integration (for example, Green 2000; Bruter 2005; Cerutti 2011; Fuchs 2011). Such a consideration becomes even more significant if we take into account the effects of the recent enlargements of the EU. The accession of new member states from Central and Eastern Europe has changed the

European scene in important ways, overcoming historical divisions of the continent on the one hand, while creating new diversification within the EU, on the other. As far as the question of European identity is concerned, these changes entail new challenges for the researchers. As some authors point out, the Eastward enlargements have altered significantly the core unit of analysis for the researchers of European identification processes (Katzenstein and Checkel 2009, 215) and may even require the development of completely new frameworks of analysis to account for the effects of European integration in the post-socialist societies (Rohrschneider and Whitefield 2006).

Within this context, the aim of this paper is to provide some insights concerning the processes of European identification across the enlarged EU, taking into account different dimensions of European identity and its perceptions among political, mass media, and trade union elites, in old and new members states, with special reference to the four Central-Eastern European (CEE) countries: Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia. The academic research on elites' role in the Europeanization of identities is particularly important for at least two reasons. Firstly, European and national political elites have been the decisive driving force behind the European integration, especially in the framework of the *permissive consensus* which dominated the European affairs until 1990s. Secondly, it stems from the existing research that elite discourses shape in important ways the degree of Europeanization of identities within specific countries (Bruter 2005; Hooghe and Marks 2005; Pridham 2007) primarily by means of developing narratives which connect national histories and symbols to the European ones (Risse 2010, 63). Therefore, it is essential to investigate the ways in which elites conceptualize European belonging, in order to be able to explain wider patterns of identification within contemporary Europe.

In the present paper we develop an exploratory, descriptive analysis of the question of European identification among different types of elites and public opinion across the enlarged European Union. Since it would be very complicated to show the detailed results for all the variables for all 27 states of the EU, instead we focus on the four Central European new member states of the EU (Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia), and compare them to the old and new member states in general. On the basis of the pan-European survey data from the *IntUne* Project³, we discuss some principal aspects of the question of identification within the EU. Firstly, we offer a broad comparison of all mem-

---

³ The *IntUne* Project (*Integrated and United? A Quest for Citizenship in an Ever Closer Europe*) has been financed by the European Union within the 6th Framework Programme and ran between 2005 and 2009. It covered 18 European countries and engaged 29 European institutions and more than 100 scholars across Europe.

ber states in terms of public opinion approval of their country's membership in the EU based on the data available from the *Eurobarometer*. Secondly, in order to introduce the issue of identification with Europe and establish the empirical importance of Europe as a geographical, as well as imaginary space of reference, we consider the results for the variable "attachment to Europe" among elites and public opinion. Then, we analyze the results for the question of feeling national and/or European and consider the two dominating patterns of identification among the citizens of the EU member states – exclusive national identity versus Europeanized national identity (Hooghe and Marks 2005; Risse 2010) and apply this approach to the national elites. Finally, we consider the different elements of what it means to be a true European as grouped in three dimensions: ascribed identity, cultural identity, and civic identity. The ways in which the elements of these dimensions are valued and combined by elites in different member states provide us with important clues on the different national versions of European identities. This point will be discussed against the idea that we can distinguish two ways of understanding the identification with Europe – the civic and the cultural model (Bruter 2003). These elements of the empirical study provide us with significant insights into the patterns of Europeanization of elite and public opinion identities within contemporary enlarged European Union.

In order to introduce the study, in what follows, we briefly consider some theoretical elements which guide our empirical analysis. Firstly, we discuss the concept of identity within the context of European Union. Secondly we consider the role of elites in the processes of Europeanization of identities and the challenges of the enlarged EU for researching these processes.

THEORIZING EUROPEAN IDENTIFICATION

In the context of the European Union, a multi-level polity in the process of transformation from a vehicle of economic integration to a supranational political and social regime, the identity question has been gaining importance in the recent decades, especially in relation to the issue of democratic legitimacy of a polity in construction (see, among others, Featherstone 1994; Moravcsik 2002; Pridham 2007; Cerutti, Lucarelli, and Schmidt 2011). However, it must be noted that the notion of European identity is a much contested one and in the scholarship on European Union there is no consensus on the best way of conceptualizing it. For the purpose of the present paper, we refer to identity as the feeling of belonging to a political community—in this case the EU—, and focus on the elements which constitute the markers of such belonging within the en-

larged EU from the point of view of the national elites. The theoretical approach of Europeanization (Featherstone and Radaelli 2003), which refers to the dynamics of interaction between national and EU contexts becomes especially useful from this point of view, as we approach the question of European identity as a process of Europeanization of identities (Risse 2010) considering how certain identity-constituting elements related to Europe are perceived among the national elites. In order to apply this perspective we must consider two theoretical points: we assume that people can hold multiple non-conflicting political identities (Herrmann and Brewer 2004) and that the emerging European identification must not necessarily replace the national identities, rather, a new kind of Europeanized national identities is emerging (Risse 2010).

As far as the first assumption is concerned, there seems to exist an agreement on the fact that we should approach the phenomenon of European identification from the point of view of multiple identities (Herrmann and Brewer 2004; Bruter 2005; Risse 2010). The issue of European identification has been mostly explored within the framework of the nation State and in terms of the (in)compatibility of the identities on national and European level (Citrin and Sides 2004; Bruter 2005; Duchesne and Frogner 2008). In this context, the perspective of multiple identities allows for the conceptualization of the complex relationship between different social and political identities as separate, cross-cutting, or nested identifications (Herrmann and Brewer 2004, 8), without necessarily presupposing any opposition between national and European identifications (Bruter 2005). Taking such argument further Risse argues we should recognize the fact that European and national identities blend with each other in a non-hierarchical way and therefore resemble a “marble cake” (Risse 2010). In any case, the most important aspect of the relationship between national and European identifications in contemporary EU seems to lie in the distinction between exclusive and inclusive national identities. Such distinction, which has most recently emerged in the scholarship on public opinion in the European Union, refers to the difference between those people who identify themselves as exclusively national and those who hold some kind of double or mixed identity, both as nationals⁴ and Europeans (Hooghe and Marks 2005). This distinction serves as a basis for the first part of our analysis, where we compare the ways in which national and European identifications are combined in the na-

---

⁴ However, the importance of subnational — regional and local — identifications should not be overlooked here. Especially in certain European contexts, regions constitute strong points of reference for political identities. Moreover, the EU constitutes an important promoter of regional development through region-oriented policies. Nevertheless, for the purpose of the present study of national elites' perceptions we refer only to national and European identifications and their relationship.

tional contexts of four Central European countries and the old and new member states.

As far as the second point is concerned, it has been recognized that comparisons of European processes of identification with the patterns of national identity formation are not very illuminating (Green 2000, 321). The notion of European identity emerging as a kind of strong identity on the basis of a common culture and shared history (as in the case of national identities) is, therefore, rejected. In this sense, various authors argue that European identity should be conceptualized as a purely political identity based on shared democratic values and procedures (Cerutti 2011, 11; Fuchs 2011, 71) and argue for an understanding of EU identity as „political identity within the EU is the feeling of the quasi-polity members that they belong together with respect to some but not all things political” (Cerutti 2011, 4). However, for the purpose of this paper we test the relevance of both political institutions, as well as cultural elements, for the formation of Europeanized identities. In this sense, Michael Bruter (2005) proposes to distinguish between political identities in the EU in their civic dimension (the identification with the European Union as a political structure) and the cultural dimension (identification with Europe as the continent, its cultural and historical heritage). Such theoretical approach provides basis for the second part of the analysis where we consider how certain elements which might denote what it means to be a true European are perceived and valued by the elites in different member states. The variables taken into account refer to ascribed identities (to be born in Europe, to have European parents), cultural elements (to share European cultural traditions, to be Christian, to speak a European language) and the civic aspect (to respect EU laws and institutions, participate in EP elections, to feel European). It is important to note, however, that the two dimensions of European identifications — the civic and the cultural one— are not exclusionary, as individuals can consider important both civic and cultural elements. In any case, our aim is to explore the ways in which elements of both are combined in the perceptions of national elites in the four CEE countries and old and new member states in general.

Related to the debate on civic and cultural dimension of European identification is the idea that two basic conceptions of EU can be discerned within the political discourses of contemporary Europe. On the one hand, we encounter the discourse where the EU stands for economic and political modernization and for liberal and democratic values. This is the idea of „modern Europe” which is linked to the elite-driven discourse on cosmopolitan Europe (Habermas 2009). Such conceptualization of the EU values the positive effects of cross-border exchanges, and it is referred to by some authors as the *European identity* project

(Checkel and Katzenstein 2009a, 11). On the other hand, we encounter the countervision of „essentialist Europe”, exclusionary and protective of the member states’ national sovereignty and cultural heritage. This latter concept is delimited via discourses on boundaries between „Europe” and the “others” in primarily cultural terms, and is termed as the *identity project* in Europe (Checkel and Katzenstein 2009a, 11). It is important to note that this latter conception no longer constitutes a principled opposition to the EU, rather it opposes the cosmopolitan modernization project which provided the basis of the European integration so far (Risse 2010, 85). These two apparently opposing discourses constitute ideological formulations which become transformed and adapted in national contexts and may influence the way in which the elements of civic and cultural dimensions of European identification are perceived by elites.

Having discussed some important theoretical aspects of the concept of Europeanization of identities, we must consider the role of the elites in these processes. As noted in the introduction, the basic assumption of this paper is that it is essential to investigate the ways in which elites conceptualize European belonging, in order to be able to explain wider patterns of identification within contemporary Europe. National elites, particularly the political ones, have been the driving force of European integration processes for decades. Their role has been especially significant in the framework of the *permissive consensus* which dominated the European affairs until 1990s. Despite the fact that since the Maastricht Treaty we have observed a progressive politicization of the public opinion on the EU issues—especially as a result of referendums on the treaties, but also on other aspects of EU policies— (Hooghe and Marks 2005; Checkel and Katzenstein 2009a), the role of the national elites remains central to the politics of European integration.

This fact bears important consequences for the emergence of Europeanized identities, as it is mostly the political elites that define and articulate the national versions of European identity. The problems of legitimacy of the EU have been associated with the missing affective link between the elites engaged in the processes of European integration and the public opinion (Pridham 2007). Nevertheless, it stems from the existing research that elite discourses still shape in important ways the degree of Europeanization of identities among mass publics within specific countries (Bruter 2005; Hooghe and Marks 2005; Risse 2010; Schmidt 2011). As mentioned before, elites shape identities within the EU primarily by means of narratives linking national histories and symbols to the European ones (Risse 2010, 63). However, their role in the construction of such Europeanized identities is not univocal. While elites and intellectuals might positively influence the way EU is depicted and incorporated into nation-

al discourses, they can also constitute an obstacle to the development of European identifications (Bruter 2005, 4). In this sense, Sonia Lucarelli (2011) points to the problem of „short-sighted elites that abuse the EU to justify unacceptable policies while failing to acknowledge Union’s merits in achieving political successes” and therefore hinder the legitimacy of the EU among the citizens (Lucarelli 2011, 204). Consequently, the place of European Union in political elites’ discourses bears important consequences for the formation of Europeanized identities. It stems from the scholarship that if the political elites remain supportive of the European integration and do not use it as an element of political contestation, they can successfully promote national identities inclusive of attachment to Europe, whereas if there is a division among elites on the issue of EU support, it may provide grounds for Euroscepticism (Hooghe and Marks 2005, 437). In any case, there seems to be an important link between the way political elites engage in European integration and the perception of the EU by the public opinion, even though the effect of public opinion preferences concerning European integration on political elites’ agendas should not be overlooked (Steenbergen, Edwards, and de Vries 2007).

Finally, we must note that the analysis of the process of formation of a European identity must necessarily be understood in terms of the historical, social and cultural specificities of each national context (Bruter 2005). This fact remains especially significant in the context of the contemporary enlarged European Union where we come across divergent processes of state formation, nation-building and democratization, which trigger important differences in the ways national and European identities are framed (Ichijo and Spohn 2005, 2). The process of unification necessarily entails diversification, and therefore the patterns of European and national identity become more complicated with the integration of Central-Eastern European countries due to their distinctively different historical experience of divided Europe. As we have already pointed out in the introduction, Katzenstein and Checkel (2009) note that the Eastward enlargements have transformed the core unit of analysis for the researchers of European identification processes. These authors argue that the enlargements make the emergence of a European identity more problematic than ever before, due to East-West differences, especially in terms of the importance attached to religion as a constitutive element of European identity in the new member states (Checkel and Katzenstein 2009a, 14). The latter assumption is tested in our empirical analysis of elites’ perceptions, where the importance of being Christian constitutes one of the variables considered under the dimension of cultural European identification. Furthermore, in this sense we include in the

analysis the perception of external threats in order to look for patterns of difference among the Central-Eastern European member states.

To sum up the theoretical approach adopted in this paper, we base our analysis on the notion of multiple, non-exclusionary, political identities as feelings of belonging to certain communities. In the specific context of the EU, we recognize the importance of elite discourses for the processes of formation of political identities as inclusive of identification with Europe. The main assumption is that it remains critical to analyze the ways in which elites conceptualize European belonging due to their influence on the formation of attitudes towards the EU among the public opinion. We base our empirical analysis on the premise that the most significant divide existing in contemporary European Union in terms of political identities, is that between people holding exclusive national identities and those who admit holding some mix of national and European identities. Furthermore, the two ways of conceptualizing European identity—in civic and cultural terms—are analyzed from the point of view of different elements which constitute both dimensions. The enlarged European Union provides us with new challenges for researching the formation of Europeanized identities as new member states with distinctive experiences of block division and democratization have been incorporated and the main objective of this exploratory analysis will be to confirm or reject the assumption that there is something distinctively different in the ways identities become Europeanized in these states.

EMPIRICAL RESULTS

Having sketched the theoretical perspectives relevant for the understanding of the patterns of European identification among different types of national elites and the public opinion, we proceed with the results of our analysis. As mentioned before, the empirical data used in the analysis has been gathered through the pan-European *IntUne* Project⁵. The principal aim of the project was to provide researchers with a specific tool for exploring the views of elites and public opinion on different aspects of citizenship and identity across the European Union. The research team developed questionnaire surveys in two waves: in the spring of 2007 and in the spring of 2009. The first wave of the *IntUne* survey included a public opinion poll, and political and economic elites' survey, while in the 2009 wave the study also included public opinion and political elites (these results might be compared to the 2007 wave), but in addition—and de-

---

⁵ For more information on the project you can visit <http://www.intune.it/>

spite the disappearance of the economic elites-, smaller samples of media and trade union elites. While the outcomes of the first wave of the study have been already explored in some recent publications (for instance, Ilonszki 2010; Conti, Cotta, and Almeida 2011), the 2009 data has been made available to the researchers only recently.

In the present paper we analyze the elite and public opinion results for the 2009 wave, which includes political (national MPs), media, and trade union elites. There are 16 EU countries included in the dataset which covers the whole geographical spectrum of the enlarged European Union: Southern European countries (Spain, Portugal, Italy and Greece); Western Europe (Austria, Belgium, Denmark, France, Germany, and Great Britain), jointly considered as the old states group for the purpose of this paper, and the new EU member states (Bulgaria, Czech Republic, Hungary, Lithuania, Poland, and Slovakia). The special value of this data stems from the fact that, despite a great deal of empirical analysis available regarding public opinion attitudes towards processes of European integration—mainly based on the data accessible through the *Eurobarometer* (Citrin and Sides 2004; Green 2007; Bruter 2005; Fligstein 2008; Duchesne and Frogner 2008; Fuchs 2011)—, systematic comparative research on elites is less readily available, less so on different types of elites. This study precisely offers such a comparative empirical approach to the study of elite perceptions of Europeanization of identities. We must note that the use of quantitative methods in research on European identity is not a settled issue at all (Checkel and Katzenstein 2009a; Lucarelli 2011); however, we consider the *IntUne* survey data provide a solid basis for the assessment of the elites' perceptions of European identity in a cross-national perspective.

Finally, it must be noted that only recently we can start to assess the real impact of the Eastward enlargement on the processes of identification in Europe as it constitutes a rather recent change and its real effects have to be evaluated in a long-term perspective. The 2009 from the *IntUne* project, collected five years after the first Eastward enlargement, offer a vantage point for an exploratory analysis of the degree of Europeanization of national identities in Central and Eastern Europe, even though in order to provide some deeper explanatory results we might have to apply a more longitudinal analysis. Having in mind these issues, the analysis that follows aims at offering a comparative, cross-national empirical perspective on the elements which are perceived as significant for European identity, from the point of view of the public opinion and three types of EU national elites within the enlarged EU with special reference to the four Central-Eastern European countries.

THE PERCEIVED BENEFITS OF EU MEMBERSHIP

We commence the analysis with the data concerning the evolution of perceptions of the EU among the European public opinion as reflected in the *Eurobarometer* study. This data offers us a longitudinal perspective on the variation in public opinion attitudes towards the EU in the last decades and thus allows us to contextualize the more specific data on citizenship and identity perception from the *IntUne* project. The data presented in the table 1 have been extracted from the vast *Eurobarometer* database and it refers to the percentages of people who consider their country's EU membership as positive. In order to simplify the interpretation, we have selected certain points in time since 1986 (when the European Community was formed by 12 countries) until 2010, which includes the data for all 27 states.

The general impression which might be drawn from this data is that almost half (49% in 2010) of the European citizens consider their country's membership in the EU as a positive thing, in spite of a slight decrease in this percentage in the last two decades.

Table 1: Public opinion perception of country membership in the EU

	EB 25 04/1986	EB 34 12/ 1990	EB 43 05/ 1995	EB 53 06/ 2000	EB 63 06/ 2005	EB 73 06/ 2010
BELGIUM	64	73	67	62	67	64
DENMARK	51	58	54	53	59	66
FRANCE	69	66	53	49	51	44
GERMANY	64	73	57	41	58	50
GREECE	44	75	63	61	56	44
IRELAND	59	76	79	75	75	66
ITALY	74	77	73	60	56	48
LUXEMBURG	81	76	80	75	80	70
PORTUGAL	60	69	46	64	61	43
SPAIN	62	65	47	67	66	59
THE NETHERLANDS	83	82	82	73	77	69
GREAT BRITAIN	37	52	44	25	36	29
AUSTRIA	-	-	40	33	37	36
FINLAND	-	-	47	40	45	45

Table 1: Public opinion perception of country membership in the EU

SWEDEN	-	-	37	34	44	54
CZECH REPUBLIC	-	-	-	-	49	31
ESTONIA	-	-	-	-	48	52
HUNGARY	-	-	-	-	42	38
LATVIA	-	-	-	-	42	26
LITHUANIA	-	-	-	-	59	48
MALTA	-	-	-	-	40	47
POLAND	-	-	-	-	53	62
CYPRUS	-	-	-	-	43	33
SLOVAKIA	-	-	-	-	54	59
SLOVENIA	-	-	-	-	49	39
BULGARIA	-	-	-	-	54	47
ROMANIA	-	-	-	-	64	55
UE AVERAGE	62	69	56	49	54	49

If we look into the evolution of these perceptions in more detail, in the first group of countries (EU-12) the dominant tendency reflects this process of decrease, with more negative variation in the case of the Mediterranean countries like Italy or Portugal. In the specific case of Italy, this country evolves from being one of the most pro-European, to levels below the European average. In the case of the other Mediterranean country, Spain, we observe stable levels of support, always above the EU mean and more than 10 points above the average level of support in the last period. The Netherlands, Luxemburg, and Ireland clearly stand out as the most pro-European countries during the whole of the period analyzed, in spite of a stronger decrease in the Irish case, which can be linked to the profound economic crisis experienced in the last years. Its neighboring Great Britain, as might be expected, is the country with the lowest percentage of positive perception of EU membership among the public opinion in all the time points. The countries of Northern Europe which entered the EU in the 1990's also show lower levels of support for the EU, in spite of an important increase in the last decade in the case of Sweden.

Finally, in the group of countries which have been incorporated in the EU between the 2004 and 2007 we encounter significant differences. On the one hand, we observe that there is a similar tendency of a decrease in support, as in the rest of the countries analyzed. This trend is most visible in the traditionally

Euro-sceptic countries such as Czech Republic, but also Latvia and Cyprus. Also Lithuania and Estonia register important decrease in positive perceptions of the EU membership, compared to the initial level of support in 2005. However, the biggest country in this group — Poland — is also the case of the biggest improvement in the perceptions of EU membership, a tendency which can be also observed in Malta, Slovakia, Estonia, as well as Denmark, in the case of old member states. To conclude, in spite of the existence of a slight negative trend in the percentage of positive perceptions of EU membership among the European public opinion, the average levels of support for the EU oscillate around 50% and we observe significant differences between countries, which cannot be, as it seems explained by the length of membership.

ATTACHMENT TO EUROPE AND EUROPEAN AND NATIONAL IDENTITIES

We begin our empirical analysis of the *IntUne* data⁶ with the variable of attachment to Europe, comparing elites and public opinion in order to provide a broader picture of the attitudes and orientations in the enlarged EU.

Table 2: Attachment to Europe (%)

		VERY ATTACHED	SOMEWHAT ATTACHED	NOT VERY ATTACHED	NOT AT ALL ATTACHED
EUROPEAN UNION	POLITICAL	40,2	48	9,1	2,7
	MEDIA	35,5	48,4	14,1	2
	TRADE UNIONS	32,4	49,6	15,4	2,6
	PUBLIC OPINION	22,5	42,1	24	9,8

⁶ Total number of interviews conducted for each group/type of elite: old member states (P 652 / M 298 / TU 167 / Total=1117), new member states (P 417 / M 223 / TU 95 / Total 735), Czech Republic (P 44 / M 35 / TU=16 / Total=95), Hungary (P72 / M35 / TU15 / Total 122), Poland (P 85 / M 35 / TU 15 / Total 135), Slovakia (P70 / M35 / TU15 / Total 120), where P stands for Political elite, M for Mass Media elite and TU for Trade Union elite.

Table 2: Attachment to Europe (%)

OLD MEMBER STATES	POLITICAL	43,7	46,1	6,6	3,5
	MEDIA	39,9	45	13,1	2
	TRADE UNIONS	34,3	48,8	13,9	3
	PUBLIC OPINION	22,8	45,7	23	8
NEW MEMBER STATES*	POLITICAL	38,9	51,2	9,6	0,2
	MEDIA	31,5	52,5	13,7	2,3
	TRADE UNIONS	28,3	54,3	16,3	1,1
	PUBLIC OPINION	22,4	38,9	26,8	11,4

Question: People feel different degrees of attachment to their town or village, to their region, to their country and to Europe. What about you?

*Note: not survey data available for Czech Republic

As the table 2 demonstrates, we do not encounter significant differences between old and new member states when discussing the attachment of political, media, and trade union elites to Europe. Moreover, the levels of attachment to Europe for all types of elites are generally speaking very high, over 80% in all cases. Looking specifically at Central-Eastern European countries and taking into account the results from the table, we could affirm that no relevant patterns of difference exist among the different types of elites regarding their attachment to Europe, neither if we compare the results for old and new member states, nor if we focus specifically on Central-Eastern Europe countries.

When considering the results of the *IntUne* Mass Survey⁷, we find that public opinion exhibits a clearly weaker feeling of attachment to Europe than the elites, in old as well as in new member states. This is also true when comparing elites and public opinion in individual countries of Central-Eastern Europe, with more pronounced mass-political elite gaps observed in Poland and Slovakia. It is important to note that these results are in line with the hypothesis that a significant difference in attitudes towards the EU between the elites and public opinion exists, where elites tend to be more aware of the European process and positively oriented towards it, while citizens remain much more critical of the EU integration, due to their lack of knowledge (Inglehart 1970).

In sum, the majority of respondents both among the mass public, as well as the elites exhibit some kind of attachment to Europe, with percentages of just over 60 for public opinion in new member states, slightly higher levels of public

⁷There are no public opinion survey data for Czech Republic in the 2009 wave of *IntUne* project.

opinion attachment to Europe in old member states (68,5%) and overall high levels among the elites (over 80% in all cases). Such results can be interpreted as indicative of the relevance of the question of Europe for the processes of identification within the EU, in spite of the mass-elite gaps.

The variable of attachment to Europe has been exhaustively used in studies of European identities. However, the question on feeling national and/or European could offer a more exhaustive concerning the main goal of the study of Europeanization of identities. As can be observed in table 3 which resumes the responses of elites to the question of feeling national/European, an exclusive national feeling is stronger in the political elite of the new member states than in the old ones. Specifically, among Central-Eastern European countries, Czech elites (political, media, and trade unions) stand out as exhibiting by far the highest levels of exclusively national identification (as high as 34,1 % in the case of political elite). Hungarian and Slovak percentages of exclusive national feeling, on the other hand, remain even lower than the average levels in the old member states (9,3%).

The highest percentage of responses for all types of elites and geographical areas are obtained for “feeling national and European” where we encounter almost similar numbers in old and new member states (78%). In the case of Central-Eastern Europe, Hungarian political elites present a substantially higher degree of such identification, which is also the case of the mass media elites in Hungary and in Poland, while the Slovak trade union elites demonstrate the highest percentage of such feeling among this kind of elite. When considering the other possible double identification –“feeling European and national”–, the new member states in general are seven percentage points above the average for the old member states in the case of political and trade union elites while no relevant differences can be appreciated for mass media elite. Among all CEE countries, Slovakia presents the highest percentages of such double identification for all three types of elites.

Table 3: National, European and net European identity (%)

		OLD MEMBER STATES	NEW MEMBER STATES	CZECH REPUBLIC	HUNGARY	POLAND	SLOVAKIA
NATIONAL ONLY	POLITICAL	9,3	16,3	34,1	8,5	21,2	9,1
	MEDIA	5,8	7,8	18,2	2,9	8,8	2,9
	TRADE UNIONS	4,2	12,8	20	13,3	20	0
NATIONAL AND EUROPEAN	POLITICAL	78,5	78,4	63,6	87,3	75,3	78,8
	MEDIA	68	70,8	60,6	82,9	79,4	67,6
	TRADE UNIONS	77,6	75,5	73,3	73,3	73,3	80
EUROPEAN AND NATIONAL	POLITICAL	10,6	3,9	2,3	4,2	2,4	4,5
	MEDIA	21,4	20,1	18,2	14,3	11,8	26,5
	TRADE UNIONS	17,6	10,6	6,7	13,3	0	20
EUROPEAN	POLITICAL	1,6	1,5	0	0	1,2	7,6
	MEDIA	4,8	1,4	3	0	0	2,9
	TRADE UNIONS	0,6	1,1	0	0	6,7	0

Question: Do you see yourself as...? (One answer only)

*Note: Net European identity is calculated as in Risse (2010, 92) in the following way: (Nationality and European) + (European and Nationality) + (European Only) – (Nationality Only)

The responses of feeling only European are absolutely scarce in old, as well as new member countries. No respondents among the political elites of Czech Republic and Hungary exhibit such feeling, nor among media elites in Hungary and Poland and trade union elites in Czech Republic, Hungary, and Slovakia. In contrast, Slovak political and Polish trade unions elites present surprisingly high –7,6% and 6,7% respectively – of such exclusively European identification, however this is probably due to the small total number of interviews for each type of elite. Nevertheless, and in concordance with the previous observation of high levels of “European and national feeling,” political and media elites

in Slovakia exhibit some recognition of such exclusive identification with Europe.

On the basis of these results we have calculated the “net European identity” (see Risse 2010) for each type of elite and geographical area. Net European identity refers to the percentage of responses which include some European identity element, either as “national and European feeling,” the “European and national feeling,” or exclusive European identification from which we subtract those which denote an exclusive national feeling in order to be able to conclude which kind of identity (some version of Europeanized identification or the exclusive national feeling) dominates in each national context.

Table 4: Net European identity (%)

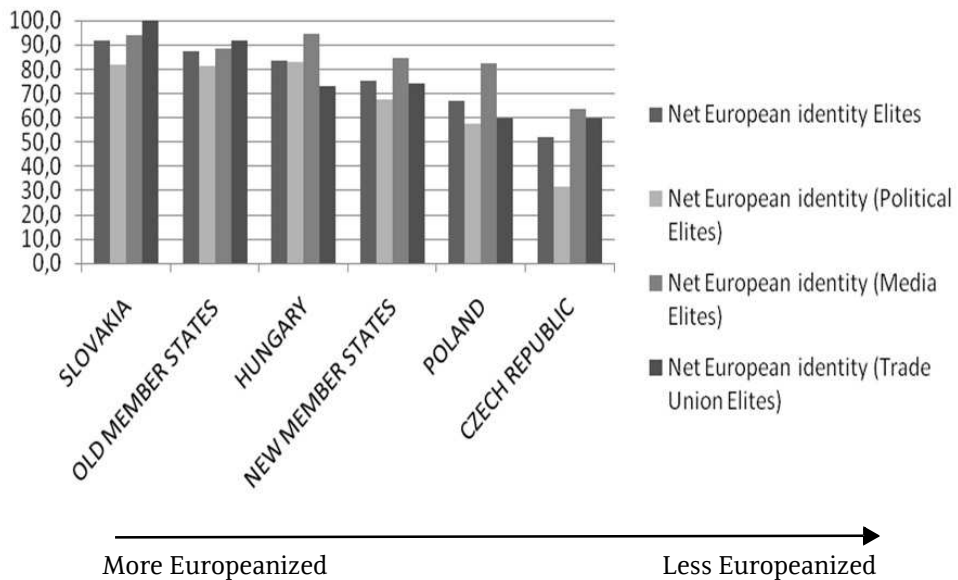
		OLD MEMBER STATES	NEW MEMBER STATES	CZECH REPUBLIC	HUNGARY	POLAND	SLOVAKIA
NET EUROPEAN IDENTITY*	NET EUROPEAN IDENTITY (POLITICAL ELITES)	81,4	67,5	31,8	83	57,7	81,8
	NET EUROPEAN IDENTITY (MEDIA ELITES)	88,4	84,5	63,6	94,3	82,4	94,1
	NET EUROPEAN IDENTITY (TRADE UNION ELITES)	91,6	74,4	60	73,3	60	100
	NET EUROPEAN IDENTITY AVERAGE ELITES	87,1	75,5	51,8	83,5	66,7	92,0

Question: Do you see yourself as...? (One answer only)

*Note: Net European identity is calculated as in Risse (2010, 92) in the following way: (Nationality and European) + (European and Nationality + (European Only) – (Nationality Only)

It is interesting to note that in the case of national elites the Europeanized identification always outweighs the exclusively national one, which is not the case of the public opinion as other studies have demonstrated (Risse 2010, 85). Looking for geographical differences within the patterns of Europeanized elite identification, the average results for all types of elites are higher in old member states than in the new ones, which might point to the socialization hypothesis. However, when we look closer at the specific cases of the national elites of the CEE countries no meaningful patterns in this respect can be discerned.

GRAPH 1. NET EUROPEAN IDENTITY – SPECTRUM OF EUROPEANIZATION OF ELITE IDENTITIES

Question: Do you see yourself as...? (One answer only)

*Note: Net European identity is calculated as in Risse (2010, 92), in the following way: (Nationality and European) + (European and Nationality + (European Only) – (Nationality Only)

If we order the results according to the net European identity of the elites in general (see graph 1) the CEE states are spread along the spectrum of the graph. Slovakia turns out to be the most Europeanized case (92%), with results above the average for old member states, Hungary (83,5%) is placed below this average but above the average for the new member countries, while Poland (66,7%) and Czech Republic (51,8%) remain below the old members states' average with results especially low in the case of the latter. Looking at specific types elites, again Czech Republic political elites exhibit the lowest levels of Eu-

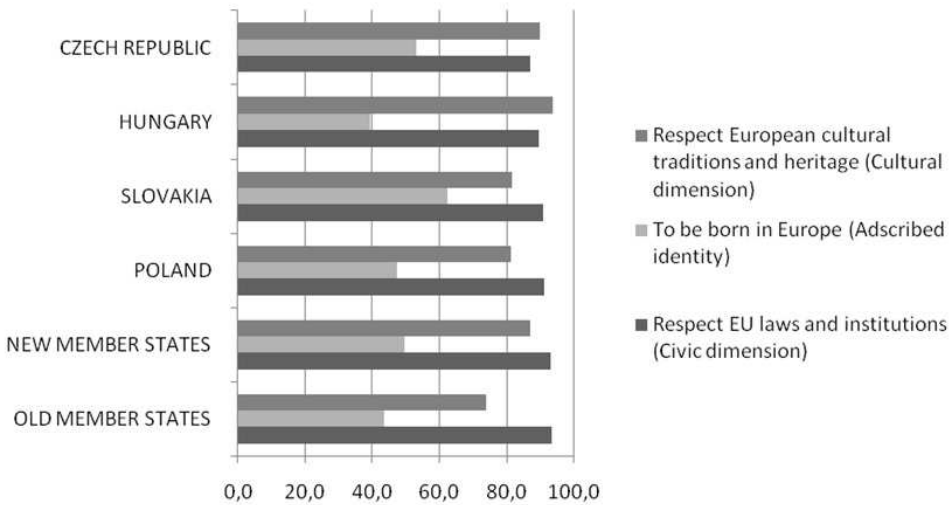

Europeanized feeling (31,8%), while the mass media elites seem to be the most Europeanized elite in all CEE countries.

DIMENSIONS OF EUROPEAN IDENTIFICATION WITHIN THE ENLARGED EUROPEAN UNION

Having established that the Europeanized identification outweighs the exclusive national feeling among all national elite types of new and old member states, we now consider the elements which constitute the idea of what it means to be a true European. The variable concerned included eight possible responses which we have grouped into three dimensions: ascribed identities (to be born in Europe, to have European parents), cultural elements (to share European cultural traditions, to be Christian, to speak a European language) and the civic aspect (to respect EU laws and institutions, participate in EP elections, to feel European). As we have noted before, these dimensions are by no means exclusive as elements of different dimensions might be combined and aspects of the same dimension might be given different importance.

GRAPH 2. COMPARED ASCRIBED, CULTURAL AND CIVIC DIMENSIONS OF EUROPEAN IDENTIFICATION (%)

Question: For being European, how important it is to:

In general, elites in old and new member states agree with the idea that the European identity is mainly constituted by civic elements (to respect EU laws and institutions, to participate in EP elections, and to feel European), although

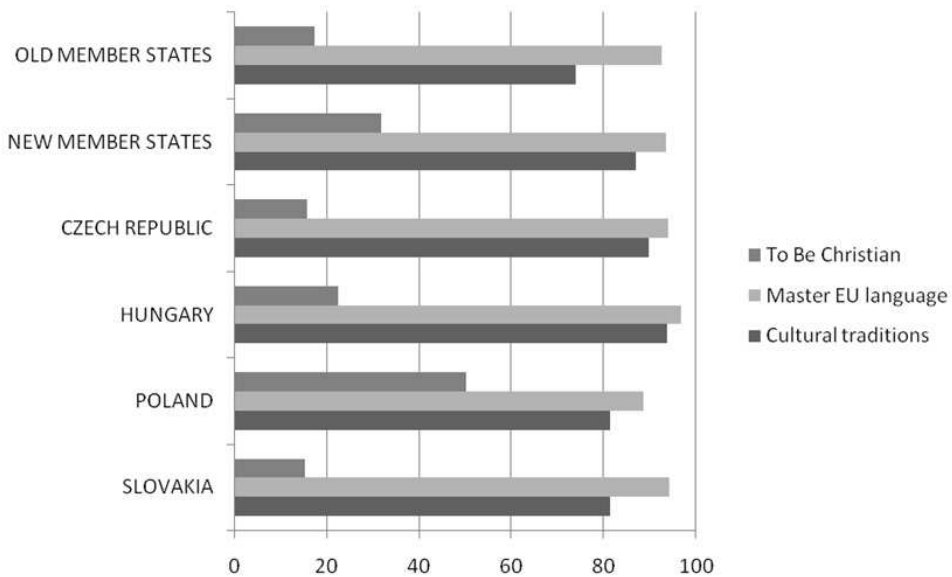
some other ingredients of the cultural dimension are also recognized as important (mastering a EU language and sharing cultural European traditions. The ascribed dimension (to be born in Europe and to have European parents) and the importance of being Christian are clearly less valued than the other elements in all cases. Nevertheless, and when looking for patterns of difference between the elites of new and old member states, the former put much more significance on the ascribed dimension of European identity (10% difference). New member states elites also put more emphasis on the importance of sharing common cultural traditions and especially on Christianity as an important element of being a genuine European. However, it must be noted that the elites of the new member states defend the civic ingredients of European identity to the same extent as the old members. The only difference can be observed in the case of participation in the EP elections which is considered as slightly less important by the elites of new member states.

In graph 2 we compare the average elite perception of the three dimensions of European identity using as its indicator one significant aspect of each dimension. It seems to be clear that the civic dimension (with respect of EU laws and institutions as the most significant variable within this dimension) constitutes the most relevant element of perceived European identity with percentages above 90% for old and new member states with the exception of Hungary and Czech Republic. The second most important is the cultural aspect (sharing cultural European traditions as an indicator), presenting percentages above 80% and valued especially in Hungary (with more than 95%) and in Czech Republic. The fact of being born in the EU (indicating the ascribed dimension) is significantly less important than the other two dimensions, for the elites considered as a whole. However, there are some contrasts within the CEE countries, for instance, between Slovakia, with more than 60% and Hungary with less than 40%.

In the graph (Graph 3), exclusively focused on the cultural dimension, it becomes evident that for the elites mastering a European language -with more than 90% of positive responses-, and sharing European cultural traditions, -with percentages above 80%-, are much more significant than the remaining cultural aspect of being Christian (less than 25%) for all elites and geographical areas. Nevertheless, it is also noticeable that when analyzing the religious variable for the new member states (our four Central-Eastern countries plus Estonia, Lithuania and Bulgaria) we encounter that 31,9 per cent of elites assume that being Christian is very or somewhat important for being European, while in the old EU countries the percentage remains under 20 per cent. Looking specifically at countries, unsurprisingly it is the Polish elites that attach most im-

portance to the fact of being European as an ingredient of being European with an average of around 50% for all types of elites and values especially high for political and trade union elite. These results seem to remain in line with the hypothesis about the growing importance of Christian values, entailed by the Eastward enlargement (Schanda 2003; Checkel and Katzenstein 2009a; Risse 2010). However, we must note that it is mostly the political elite of the new member states that values Christianity as an important element of European-ness, and there is much heterogeneity among the countries as well, with Czech Republic for instance exhibiting the same low levels of importance of Christianity as old member states for political and media elites, and even lower than those states for the trade union elites.

GRAPH 3. CULTURAL DIMENSION OF EUROPEAN IDENTIFICATION (%)

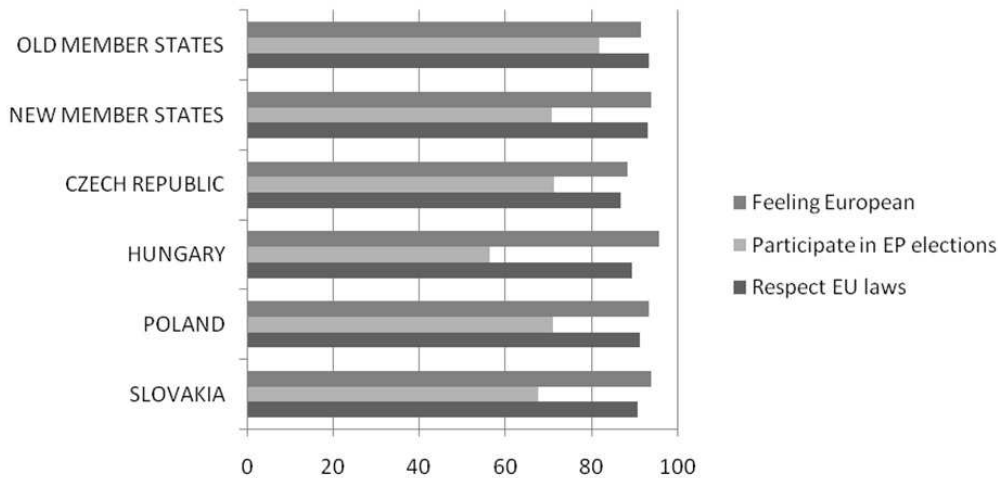

Question: For being European, how important it is to:

In the last graph (Graph 4), we present the civic dimension of the European identity. Our results clearly show that whereas in old member states the three aspects of this dimension are considered to be absolutely relevant (with percentages higher than 80%), in the new member states the idea of participating in the elections of the European Parliament does not enjoy the same strong consideration, although the percentages are still around 70% in Czech Republic, Poland and Slovakia and lower than 60% in Hungary. Such results may indicate that there is a stronger predisposition to distrust many of the EU mech-

anisms and traditional institutions as the EP or the European Commission, as observed in the scholarship on Central-Eastern European countries (Pridham, 2007).

GRAPH 4. CIVIC DIMENSION OF EUROPEAN IDENTIFICATION (%)

Question: For being European, how important it is to:

Concluding remarks

The aim of the present paper was to provide some preliminary insights into the current patterns of European identification within the context of the enlarged EU. We have taken into account the positive perceptions of EU membership as well as the attachment to Europe among public opinion and elites (in the latter case). We also analyzed the different dimensions of European identity and their perceptions among political, mass media, and trade union elites in old and new member states, with special reference to the four Central-Eastern European (CEE) countries: Czech Republic, Hungary, Poland, and Slovakia. Our analysis was based on the assumption of the importance of elite discourses for the processes of formation of political identities as inclusive of identification with Europe.

In the first part of the study we looked for patterns of Europeanization of identities. The basic premise was that the most significant divide existing in contemporary European Union in terms of political identities, is that between people holding exclusive national identities and those who admit holding some mix of national and European identities. For this purpose we considered the variables of attachment to Europe and of feeling national and/or European. It

turned out to be quite difficult to find relevant patterns of difference between old and new member states and among the different types of elites when analyzing their attachment to Europe. The most pronounced result seems to be the existing gap between the elites and the public opinion, the latter presenting a much weaker attachment to the EU. Looking for more substantial empirical evidence on Europeanization of identities, we considered feeling national and/or European. The analysis has shown that the national feeling of belonging is to some extent stronger for the political elite of new member states than in the old ones. Regarding this variable, Czech elites seem to hold the most exclusively national identity in the region of Central-Eastern Europe. When considering the net European identification, we found out that in the case of national elites, the type of identity inclusive of Europe always outweighs the exclusively national one, which is not the case of the public opinion. Looking for geographical differences within the patterns of Europeanized elite identification, the average results for all types of elites are higher in old member states than in the new ones, which might point to the socialization hypothesis. However, when we look closer at the specific cases of the national elites of the CEE countries no meaningful patterns in this respect can be pointed out and the Slovak elite emerges as the most Europeanized one, while –again– Czech elites exhibit the smallest degrees of net European identity .

As far as the two ways of conceptualizing European identity—in civic and cultural terms—are concerned, old and new member states' elites value in similar terms the idea that the genuine European identity is mainly constituted by civic elements, with smaller importance attached to the participation in the EP elections in the case of the new member states. The cultural dimension is also deemed important, especially in terms of mastering a European language and sharing European cultural traditions, much less so for being Christian, though. When analyzing the religious variable for the new member states we encounter higher percentages than in the old EU countries. Unsurprisingly it is the Polish elites that put most emphasis on the importance of being Christian as an essential ingredient of Europeaness. The third, ascribed dimension of European identity is considered notably less important in general.

Since the main objective of this exploratory analysis was to test the assumption that there is something distinctively different in the ways identities become Europeanized in the new member states, we can confirm in the light of the empirical results that even though some significant differences can be discerned between old and new member states, looking specifically at CEE countries we encounter much heterogeneity on the ways identities incorporate European elements.

References

- Bruter, Michael. 2003. „On what citizens mean by feeling ‘European’: perceptions of news, symbols and borderless-ness.” *Journal of Ethnic and Migration Studies* 30 (1): 21 – 39.
- . 2005. *Citizens of Europe?: The Emergence of a Mass European Identity*. Houndmills: Palgrave Macmillan.
- Cerutti, Furio. 2011. How not to (mis)understand political identity in the European Union. In *Debating political identity and legitimacy in the European Union*, ed. Furio Cerutti, Sonia Lucarelli, and Vivien A. Schmidt, 3-15. New York: Routledge.
- Cerutti, Furio, and Sonia Lucarelli, eds. 2008. *The Search for a European Identity: Values, Policies and Legitimacy of the European Union*. New York: Routledge.
- Cerutti, Furio, Sonia Lucarelli, and Vivien A. Schmidt, eds. 2011. *Debating political identity and legitimacy in the European Union*. New York: Routledge.
- Checkel, Jeffrey T., and Peter J. Katzenstein. 2009a. The politicization of European identities. In *European Identity*, ed. Jeffrey T. Checkel and Peter J. Katzenstein, 1-25. Cambridge: Cambridge University Press.
- Checkel, Jeffrey T., and Peter J. Katzenstein, eds. 2009b. *European Identity*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Citrin, Jack, and John Sides. 2004. More than nationals: how identity choice matters in the new Europe. In *Transnational identities: Becoming European in the EU*, ed. Richard Herrmann, Thomas Risse, and Marilynn B. Brewer, 161-185. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Conti, Nicolò, Maurizio Cotta, and Pedro Tavares de Almeida. 2011. *Perspectives of National Elites on European Citizenship: A South European View*. London: Routledge.
- Díez Medrano, Juan. 2003. *Framing Europe: Attitudes to European Integration in Germany, Spain, and the United Kingdom*. Princeton: Princeton University Press.
- Duchesne, Sophie, and André-Paul Frogner. 2008. „National and European Identifications: A Dual Relationship.” *Comparative European Politics* 6 (2) (July): 143-168.
- Featherstone, Kevin. 1994. „Jean Monnet and the ‘Democratic Deficit’ in the European Union.” *Journal of Common Market Studies* 32 (2) (June): 149-170.
- Featherstone, Kevin, and Claudio Maria Radaelli. 2003. *The politics of Europeanization*. Oxford University Press, July 8.
- Fligstein, Neil. 2008. *Euroclash: The EU, European Identity, and the Future of Europe*. Oxford: Oxford University Press.
- Fuchs, Dieter. 2011. European identity and support for European integration. In *Debating political identity and legitimacy in the European Union*, ed. Furio Cerutti, Sonia Lucarelli, and Vivien A. Schmidt, 55-75. New York: Routledge.

- Green, David Michael. 2000. On Being European: The Character and Consequences of European Identity. In *The State of the European Union. Risks, Reform and Revival*, ed. Maria Cowles, 292-322. Oxford: Oxford University Press.
- . 2007. *The Europeans: political identity in an emerging polity*. Boulder: Lynne Rienner.
- Habermas, Jürgen. 2009. *Europe: the faltering project*. English ed. Cambridge: Polity.
- Herrmann, Richard, and Marilyn B. Brewer. 2004. Identities and institutions: becoming European in the EU. In *Transnational identities: Becoming European in the EU*, ed. Richard Herrmann, Thomas Risse, and Marilyn B. Brewer, 1-22. Oxford: Rowman & Littlefield.
- Hooghe, Liesbet, and Gary Marks. 2005. „Calculation, Community and Cues: Public Opinion on European Integration.” *European Union Politics* 6 (4) (December): 419-443.
- Ichijo, Atsuko, and Wilfred Spohn. 2005. Introduction. In *Entangled identities: nations and Europe*, ed. Atsuko Ichijo, 1-18. Aldershot: Ashgate.
- Ilonszki, Gabriella, ed. 2010. *Perceptions of the European Union in new member states: A comparative perspective*. London: Routledge.
- Inglehart, Ronald. 1970. “Cognitive Mobilization and European Identity.” *Comparative Politics* 3 (1) (October 1): 45-70.
- Katzenstein, Peter J., and Jeffrey T. Checkel. 2009. Conclusion – European identity in context. In *European Identity*, ed. Jeffrey T. Checkel and Peter J. Katzenstein, 213-227. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lucarelli, Sonia. 2011. Debating identity and legitimacy in the EU. Concluding remarks. In *Debating political identity and legitimacy in the European Union*, ed. Furio Cerutti, Sonia Lucarelli, and Vivien A. Schmidt, 193-206. New York: Routledge.
- Moravcsik, Andrew. 2002. „Reassessing Legitimacy in the European Union.” *Journal of Common Market Studies* 40 (4) (November): 603-624.
- Pridham, Geoffrey. 2007. „Legitimizing European Union Accession?: Political Elites and Public Opinion in Latvia, 2003 2004.” *Party Politics* 13 (5) (September): 563-586.
- Risse, Thomas. 2010. *A Community of Europeans?: Transnational Identities and Public Spheres*. Ithaca: Cornell University Press.
- Rohrschneider, Robert, and Stephen Whitefield,. 2006. “Political Parties, Public Opinion and European Integration in Post-Communist Countries: The State of the Art.” *European Union Politics* 7 (1) (March): 141-160.
- Schanda, Balázs. 2003. „Religion and State in the Candidate Countries to the European Union — Issues Concerning Religion and State in Hungary.” *Sociology of Religion* 64 (3): 333 -348.
- Schmidt, Vivien A. 2011. The problems of identity and legitimacy in the European Union. Is more politics the answer? In *Debating political identity and legitimacy in the*

European Union, ed. Furio Cerutti, Sonia Lucarelli, and Vivien A. Schmidt, 16-37. New York: Routledge.

Steenbergen, Marco R., Erica E. Edwards, and Catherine E. de Vries. 2007. „Who's Cueing Whom?: Mass-Elite Linkages and the Future of European Integration.” *European Union Politics* 8 (1) (February): 13-35.

РАФАЕЛ ВАСКЕЗ ГАРСИЈА
АЛЕКСАНДРА СОЈКА

ДЕФИНИСАЊЕ ЕВРОПСКОГ ИДЕНТИТЕТА
У ПОСТСОЦИЈАЛИСТИЧКОЈ ЕВРОПИ:
КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА
У ГЛОБАЛИЗОВАНОМ СВЕТУ

САЖЕТАК

У овом раду су упоређена виђења која заговарају политичке елите и грађани у неким централноисточним европским постсоцијалистичким земљама о извесним елементима који су обликовали европски идентитет. Главни циљ рада јесте да се идентификују разлике у становиштима елита и народних маса, као и варијације међу овим земљама.

У анализи ћемо представити неке опште дескриптивне статистике о различитим елементима који конституишу димензију европског идентитета. Фокус ће бити на неким варијаблама подељеним у три главне димензије: приписани идентитет, културни идентитет и грађански идентитет. У другом делу анализе поставићемо ове варијабле у односу и корелацији са одређеним независним варијаблама као што су пол, старосна доб, образовање или идеологија.

Приказани резултати су добијени разликовањем између политичких елита (државних посланика) и јавног мњења, и покривају осам постсоцијалистичких држава чланица ЕУ (Бугарска, Чешка, Естонија, Мађарска, Литванија, Пољска, Словачка и Словенија). Подаци потичу из истраживања спроведеног у оквиру INTUNE пројекта.

Кључне речи: постсоцијалистичка Европа, европски идентитет, компаративна анализа.

МИЛИЦА З. ВЕСКОВИЋ¹

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Београд (Србија)

ОДНОС ГРАЂАНА СРБИЈЕ ПРЕМА ПОЈМУ НАЦИЈЕ У ДОБА ТРАНЗИЦИЈЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

САЖЕТАК. Крај прошлог и почетак новог миленијума обележен је све већим технолошким напретком праћеним брзом комуникацијом, затим стварањем великих компанија са представништвима широм света, али и глобалним проблемима који погађају сваког становника земље; једном речју, наступило је доба глобализације. У оквиру овако описаних савремених светских токова централно место заузима економија, односно општа тежња ка економском расту. Национална држава и национализам као идеологија представљају главног непријатеља успостављању глобалне доминације најмоћнијих западних држава, главних покретача глобалистичких процеса. Услед тога намеће се контра идеологија која тежи слабљењу националне државе и стварању негативне конотације националистичкој идеологији. У овом раду разматраћемо како је владајући светски тренд утицао на однос према нацији грађана Србије у периоду након пада социјализма. У ту сврху користићемо резултате истраживања које је Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета обавио периодично у периоду од 1989. године до данас, паралелно приказујући друштвено-политички контекст у коме се Србија налазила у последњих двадесет година.

Кључне речи: глобализација, национална оријентација, национални идентитет, трансформацијски процеси.

Након краја хладног рата и пада Берлинског зида 1989. године догодиле су се велике промене на светској политичкој сцени које су надаље усмериле развој појединачних националних држава, као и њихове међусобне односе. На првом месту, бележи се распад Совјетског Савеза и СФР Југославије и на-

---

¹ milica.ves@gmail.com

станак ново-стари држава на том простору. Исте државе, као и оне које су у периоду после Другог светског рата до тада бележиле социјалистички облик производње и једнопартијски систем владавине улазе у двоструку транзицију: друштвено или државно власништво се постепено трансформише у приватно, а једнопартијски систем бива замењен вишестраначким, тј. демократски облик владавине бива широко прихваћен. Поред тога, крај прошлог и почетак новог миленијума обележен је све већим технолошким напретком праћеним једноставнијом комуникацијом, затим растом значаја великих мултинационалних компанија са представништвима у државама широм света, живот миграната у транснационалном простору, али и распламсавање проблема попут еколошких катастрофа, тероризма, страха од нуклеарног оружја, које се тичу сваког становника планете. Једном речју, наступило је доба тоталне глобализације, новог доминантног светског поретка, или, како неки аутори сматрају, дошло је до тога да је „глобализација данас нова политичка религија” (Симеуновић, 2009, 9).

У новонасталој слици глобалног друштва доминантну улогу – уосталом као и раније, али сада на другачијим основама – имају економија и политика. Наиме, економски интерес држава са најмоћнијим светским компанијама, првенствено САД и земаља западне Европе, надвладава горуће опште проблеме који погађају савремено друштво. У ту сврху води се политика која ствара подлогу за све веће богаћење поменутих држава. Политички аспект глобализације и у том контексту настојање да се успостави хегемонија евро-атлантских центара моћи, представља важну полугу економске глобализације. И обрнуто, она крчи пут политичкој страни глобализације, а та два кључна аспекта глобализације служе и као међусобни коректори.

Политичка страна глобализације састоји се у промоцији и наметању идеолошких поставки глобализма као неолиберализма, систематичном и надзираном демократизовању држава и у повећању значаја међународних организација моћи, као што су НАТО, Међународни монетарни фонд, Светска банка, Светска трговинска организација и сл. Насупрот томе, као што политика глобализације јача економију водећих светских сила, економска моћ још више јача политичку и тиме се хегемонија Запада чини потпунијом, а неко време је деловало, и незауостављивом. Ствар је у томе што уколико удружене политика и економија не могу да савладају препреке глобализацијских токова и уведу тзв. евроатлантска правила за глобално уређење света, њени носиоци се служе и војном силом и започињу тзв. хуманитарне ратове, што је цинични еуфемизам за агресије на непокорне државе. Другим речима, намеће се пракса у складу са идејом да је „најважније правило апсолутно поштовање најјачег изражено у максималној кооперативности” (Симеуно-

вић, 2009, 113). Тако правда модерног тзв. новог светског поретка изгледа да представља оживљавање Трасимахових речи да „је праведно оно што користи јачему” (Платон, 1993, стр. 16).

Главни непријатељ новог светског поретка, сагледано у светлу реченог, не представља национална држава сама по себи (нарочито ако је отворена за потпуну кооперативност), већ национализам као владајућа идеологија која „форсира стварање и очување националних држава и њиховог суверенитета” (Симеуновић, 2009, 8). Разлог је једноставан: национализам заступа националну државу која негује концепт суверености, тежњу за самосталном политиком и самосталним управљањем привредом. Овакав концепт успорава кретање роба и људи, што смањује профит водећих светских сила. Услед тога, важни циљеви глобализације постају ерозија суверенитета и аутономије националних држава у погледу вођења економске политике. А одговор угрожених држава на економску, политичку и војну силу водећих актера глобализације зависи од њихове моћи и може да буде двојак: или „доброволна капитулација” (Бжежински, 2004) или услед силе коју су употребиле хегемонистичке силе. Ту је и трећа могућност, која се односи на снажне земље ван евроатлантског круга (као што је Русија), односно земље са њима тесно повезане савезничким спонама (нпр. Белорусија) и у домену њихове ефективне моћи – а њу представља избалансирани отпор.

На идеолошком плану, тако, национализам постаје негативна категорија и као такав део доминантног научног и политичког дискурса. Услед интереса глобалистичких средишта моћи, занемарује се позитивно значење ове идеологије као неагресивна лојалност заједници која готово да може да се изједначи са патриотизмом. Уместо тога она тенденциозно бива изједначена са шовинизмом, антисемитизмом, хомофобијом, ксенофобијом и још по којом неоспорно негативном категоријом. Штавише, национална приврженост грађана бива окривљена за економску стагнацију земље, те се једнострано објашњава високом стопом ауторитарности (Голубовић, 1995) и ниском стопом образовања народа. Речено важи генерално, али је посебно наглашено у случају наше земље. Наводно изразито висока стопа националне оријентисаности Срба, тј. висок ниво привржености националној идеји, окривљује се за распад Југославије, односно за ратове на бившим југословенским просторима (укључујући и Косово и Метохију), као и недовршену транзицију и константну економску стагнацију Србије, тек додатно појачане последњом светском економском кризом.

Циљ ове студије јесте да у светлу савремених светских токова, дешавања на нашим просторима с краја прошлог и на почетку новог миленијума, као и теоријски схваћеног односа национализма и глобализма, испита степен

националне оријентисаности српског народа у последњих двадесет година, односно да се сагледа да ли је национализам стварно могао да буде основни генератор сукоба. У ту сврху користимо расположиве резултате истраживања која су обављана периодично у периоду од 1989. године до данас. Прво, користимо базу података истраживања *Друштвена структура и квалитет живота* које је 1989. године спроведено на територији целе бивше Југославије у организацији Конзорција социолошких и сродних института Југославије.² Даље, користимо резултате истраживања *Стратификацијске и вредносне промене у периоду друштвене трансформације* које је спроведено у оквиру ширег пројекта SEESP (South East European Social Survey Project) у периоду од новембра 2003. до јануара 2004. године, на територији шест земаља југоисточне Европе³. На крају, посматраћемо стопу националне оријентисаности грађана на основу резултата прошлогодишњег истраживања Института за социолошка истраживања Филозофског факултета у Београду⁴, спроведеног у оквиру пројекта *Изазови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери*.

Национализам, као вредносна оријентација, операционализован је преко три емпиријска исказа⁵, која су идентична у сва три истраживања, а представљена су скалом Ликертовог типа, помоћу које је формирана скала национализма. Статистичка обрада и анализа биће обављене различитим техникама, првенствено ће бити коришћена дескриптивна анализа, али за потребе поређења група, користимо једнофакторску анализу варијансе (ANOVA). Међутим, пре него што кренемо на упоредну анализу података којим располажемо, изнећемо ближе теоријске поставке о одређењу нације

---

² Подаци су прикупљени на узорку од 13.422 јединица, при чему је коришћен квотни узорак одраслог становништва (старијег од 18 година), а искључена су издржавана лица. За потребе наше анализе, издвојимо податке прикупљене на територији Србије и Хрватске, како бисмо степен националне оријентисаности наших грађана могли да упоредимо са националном оријентисаношћу становника Хрватске, државе која је недавно постала чланица Европске уније и уједно један од главних супарника Срба у сукобима у последње две деценије.

³ У овом истраживању коришћен је национални вишетапни узорак вероватноћа који је бројао 3.639 испитаника.

⁴ Узорак је обухватио 2.552 испитаника са територије Србије.

⁵ Реч је о следећем исказима: 1. *Човек се може осећати сасвим сигурним, само када живи у средини где је већина припадника његове нације*; 2. *Међу нацијама се може остварити сарадња, али не и потпуно поверење*; 3. *Национално мешовити бракови, морају бити нестабилнији него друшћ бракови*. На понуђена три питања грађани су могли да дају одговоре који би одговарали рекодваној Ликертовој скали, где би 1 значило у потпуности се не слажем, 2 не слажем се, 3 нишћ се слажем нишћ се не слажем, 4 слажем се, 5 у потпуности се слажем. У даљој обради су заокружени одговори представљени скалом национализма, с аритметичком средином, минимумом, максимумом и стандардном девијацијом.

и национализма, њиховим функционалистичким карактеристикама као и претпостављеној сукобљености са глобалним трендовима и транзицијом.

ДИЈАЛЕКТИКТИЧКА ЗАВИСНОСТ НАЦИЈЕ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Пре него што укажемо на онтолошку и реалну неодвојивост и међусобну зависност наизглед два супротстављена и искључујућа феномена, укратко ћемо приказати на који начин су они схваћени у академској, али и широј заједници. Оба појма у свом одређењу носе нејасности, понекад парадоксе и двосмислености. Најпре, нација. Према Андерсону (Андерсон, 1998), овај појам представља троструки парадокс. Прво, он у исто време садржи и општост и посебност. Формално универзалан у социокултуролошком смислу, он је истовремено и партикуларан. Постоји основни концепт генерисања идентитета, с једне стране, који се одређује преко појма „нација”, док, с друге стране, постоји велики број појединачних нација које се међусобно разликују. Даље, појам нације у себи садржи и призвук модерности и дуготрајности. Иако модерног порекла⁶, за већину људи он представља нешто што је настало у давној прошлости. Последња парадоксалност произлази из сукобљености његове велике политичке моћи и његове слабе интелектуалне залеђине. Не постоји консензус великих мислиоца о значењу и оправдању овог феномена. Први парадокс решава филозофија језика, при чему случај нације не одступа од осталих случајева односа појма који је један и феномена на који денотира, а којих је најчешће више од једног при чему је сваки zaseбан и јединствен у односу на остале (Расел, 1992). Што се другог парадокса тиче, решава га разграничење појмова нације – односи се на модеран феномен – и етноса – феномена са дугом традицијом (Смит, 1998; Гелнер, 1981; Хобсбаум, 1996).

---

⁶ Овај парадокс уочио је и Ерик Хобсбаум који наводи да је „основна карактеристика модерне нације и свега што је са њом повезано савременост... али је супротна претпоставка да је национална идентификација нешто тако природно, примарно и стално као да претходи историји” (Хобсбаум, 1996, 21). Овај аутор, као и Андерсон, наводи да се већина европских нација формирала тек у 18. и 19. веку. Исто тако, у светској литератури и речницима овај појам се у политичком смислу не јавља пре 19. века. Раније он је имао значење које се изједначавало са становништвом једне територије или, пак, са појмом етнице. Насупрот томе, појам национализма први пут је у писаној форми 1789. године употребио антијакобински настројен свештеник Огистен Баријел, а поводом Француске револуције која је између осталог промовисала и национализам као идеју буржоазије. Наравно, значење овог појма је временом еволуирало да би добило данашње значење које се значајно разликује од првобитног.

Најозбиљнији парадокс јесте супротстављеност велике политичке моћи нације и непостојања консензуса о његовом одређењу у академској заједници. Нација своју моћ показује чврстином и опстанком, па и умножавањем чак и у савремено доба када је све усмерено ка њеном уништавању, када се она посматра као главна препрека економској, политичкој и војној моћи највећих светских сила. Што се теоријске неодређености тиче, она је последица првенствено идеолошке подложности дефинисања овог појма што за собом носи позитивну и негативну обојеност. Међутим, како год да је дефинисан у теорији друштвених наука, заједничко је да је сваки аутор у одређење овог појма унео функционалистичко одређење ове појаве преко којег не само да је објаснио шта она представља већ и назначио њену друштвену неопходност.

Један од често навођених аутора Ернест Гелнер имао је за циљ, на пример, да покаже зашто нација представља кључни принцип политичког легитимитета и зашто је неопходна компонента модерности. Наиме, према овом аутору, нација је неизбежан и природан феномен за модерна и модернизујућа индустријска друштва. Један од разлога јесте нужна политичка централизованост модерних друштава. Грађани су економски оријентисани и немају простора за државне активности. Ту улогу даље преузимају легитимне силе политичког центра са читавом друштвеном структуром.

Национализам, као идеологија проистекла из нације и националног идентитета, преузима битну улогу у легитимисању политичког центра услед заједничке културе као главне компоненте овог феномена који у исто време опонаша друштвену структуру (O'Leary, 1997). Савремена друштва су отворена и променљива и обликују се на основу интеракције грађана која је могућа једино помоћу заједничке лингвистичке и културне комуникације. Даље, индустријска друштва су економски специјализована и отворена за професионалну покретљивост појединаца, што захтева стално усавршавање које је једино могуће преко устаљеног система образовања државе. Тако, национализам са културом као суштинском карактеристиком, представља „трансфер фокуса човековог идентитета на културу која је посредована литературом и формалним образовним системом” (Gellner, 1981, 771) који подржава владајућу структуру.

Професионална покретљивост и способност, као и неопходна писменост, према Гелнеру, представљају претпоставке високог степена развоја једног друштва и његовог даљег напретка. Хомогеност становништва јесте последица неопходне ефикасне комуникације и поштовања правила жељене професионалне позиције. Она представља заједнички медијум комуникације и писмености, а „овај базен са хомогеном течношћу у којем риба одређене вр-

сте може да се креће без препрека, јесте идеал којем национализам тежи” (Gellner, 1981, стр. 766). Посматран на овај начин, као идеологија заједништва људи са неопходном истом културом и језиком, национализам претпоставља јединство националне и политичке јединице⁷.

Схватање национализма и нације као културних појава карактеристично је и за Ентони Смита, при чему национални идентитет као „колективна културна појава” код њега се не схвата као неопходна компонента функционисања политичке заједнице. Политичка заједница са правима и дужностима, као и заједничком економијом, уз историјску територију датог народа, њиховим митовима и историјским сећањима, као и заједничком масовном јавном културом чине претпоставке и обележја националног идентитета⁸. Слично Гелнеру и Хобсбауму и Смит нацију схвата као културну и политичку спону која уједињује у једну политичку заједницу све оне који имају исту историјску културу и домовину. Као таква, она се разликује од државе која се односи на институције које у оквиру територије остварују монопол на принуду. На тај начин овај аутор одбацује идентификацију државе и нације и дозвољава постојање више нација у оквиру територијалних граница једне државе.

Даље, нацију и национализам Смит посматра као културне појаве, настале еволуцијом етничке групе. Оне претходе савременом устројству државе, али не чине њену неопходну претпоставку. Једина друштвена функција коју им придаје јесте легитимација међународних односа и правоснажности система држава. Смит сматра да „оно поретка колико се у заједници држава може наћи претпоставља норму нације у својству искључиве јединице политичке лојалности и деловања” (Смит, 1998, 225). Управо овим одређењем функционалности националног идентитета долазимо до основа анализе положаја нације у савременим глобализацијским токовима. Слично Канту, на кога се у исто време позивају и заговорници апсолутне аутономије националне државе и заговорници успостављања централизоване монархије (Весковић, 2009), Смит сматра да на пољу међународне сарадње могу опстати регионални савези држава, али одбацује могућност настанка наднационалне творевине која би поништила сувереност држава чланица. При томе, он сматра да је опстанак регионалног савеза држава, првенствено европских

⁷ Ово јединство прихвата и Хобсбаум у *Нације и национализам од 1780*. Међутим, за мање од 10% данашњих држава може се рећи да се државне границе поклапају са националним.

⁸ „Нација се може дефинисати као именована људска популација са заједничком историјском територијом, заједничким митовима и историјским сећањима, заједничком масовном јавном културом, заједничком економијом и заједничким законским правима и дужностима свих припадника” (Смит, 1998, 30).

народа, могућ једино захваљујући заједничком европском културном наслеђу који може пружити основу за изградњу „новог типа колективног идентитета, који надсвођује појединачне нације, али их не укида” (Смит, 1998, стр. 269). О могућности неког глобалног савеза, или, Кантовим речима, „светске монархије” (Кант, 1974), овде није било ни речи. Бесмислено би било и помислити на некакав глобални културни идентитет грађана читавог света који би чинио основ светске федерације.

За разлику од концепта нације и национализма као идеологије који заступају принципе посебности и очувања сопства, глобализација и глобализам заступају, а често и интересно злоупотребљавају, принципе општости и поопштавања. Наиме, „глобализација се може означити као процес ширења светске заједнице демократских тржишно оријентисаних земаља, који се остварује на економском, политичком, културном и сваком другом плану” (Симеуновић, 2009, 108). Глобализам као идеологија глобализацијског процеса као своје главне противнике види „национализам и националну државу, који се не руководе универзалним већ националним интересом, и теже затворености својих нација у своје границе, са својим царинама и прописима који спутавају кретање роба и смањују профит великим мултинационалним корпорацијама” (Симеуновић, 2009, 93).

На први поглед антагонизам посебног и општег принципа, националне државе и глобализације као „правила игре” најмоћнијих корпорација, тежи да уништи један од принципа како би други освојио апсолутну превласт. Међутим, то бар за сада није тако. Прво, западне силе као водећи актери глобализацијског процеса ни у једном тренутку нису биле спремне да се одрекну сопственог националног идентитета и разоре сопствене границе, већ напротив све више раде на њиховом учвршћивању. Нереално је очекивати да ће Французи да се одрекну своје раскошне културе, а Енглези богате традиције зарад незаустављивих глобализацијских токова. Уз то, упоредо са процесом глобализације сведоци смо супротног процеса од стварања јединствене светске државе – непрестаног настајања нових држава узрокованог општим незадовољством суживота различитих етничких група у оквирима јединствене државе. Овакав тренд који се попут заразе све више шири, прети да се претвори у опште стање етничког незадовољства и могуће незадовољство планетарних размера. Ипак, да ствар не буде једноставна, оснаживање или спутавање национализма појединих група дубоко зависи од главних актера глобализацијских процеса и њихових интереса.

Новонастале државе морају имати у виду „садашње неписано правило конструктора и промотера глобализације чијем се иначе резолуцијском озакоњењу од стране ОУН тежи, а које гласи да нема сепарације без ослањања

сепаратиста на највеће силе „новог светског поретка” и прихватања потпуне зависности од њих када је реч о будућности њихових, новоуспостављених националних држава... Неприхватање њихових услова води међународном установљавању „националне кривице”, а сваки отпор, па и отпор културној и језичкој доминацији се сматра највећим грехом” (Симеуновић, 2009, 121). А онда следи колективна кривица и анатемисање националистичке идеологије.

Слично се догодило и приликом настајања нових и ново-стари држава на нашим просторима, и ту се најбоље види раскорак између речи и дела великих глобалистичких сила, односно колико је идеологија коју заступају заправо у првом реду средство њихове доминације и експлоатације других нација. Евроатлантске силе које стоје иза глобалистичких процеса у циљу обезбеђивања свеобухватне хегемоније својих политичких и економских елита, и те како су, тамо где им је то користило, ради реализације својих примарних циљева, подржавале и националне аспирације појединих народа. Прихватање правила игре глобалистичких сила резултирало је њиховом несобичном подршком права на сопствену државу засновану на националним принципима.

Супротно је водило анатемисању других народа, економској блокади и, по потреби, крвавом обрачуна. А крвави распад бивших држава, што је било у функцији ширења моћи глобалистичких сила, омогућио је бујање национализма. Парадокс је у томе што је закулисна глобалистичка политика доводила до националистичке експлозије. Нација би се осетила угрожена и услед тога тежи да ојача на сваком плану: и економском, и политичком и војном што даје апсолутну моћ вођи као оцу нације. Уз то, „стално и интензивно наговештавање спољне опасности по национални организам доводи до духовне хомогенизације нације која је вођству преко потребна да би било национално вођство, а затим и до нагонски иницираног, а систематски и институционално спроведеног подизања нивоа спремности за одбрану од те, али и друге опасности” (Симеуновић, 2009, 43). У вези са реченим, стигли смо до још једног парадокса повезаног са односом глобализације и национализма.

Глобалистички центри моћи који су подржавали национализам оних који су били њима подређени и у њиховој функцији, донекле се окрећу и против њега када обави свој посао. И то ма колико он исказивао своју лојалност и покорност. Напросто, на својој периферији, тј. у зони наметнуте хегемоније не желе прејакe локалне центре моћи, а тамошње националне вође које је подржао Запад, на темељима свега реченог, то могу да постану. Стога, када обаве своју функцију, и они постају неподобни ако на основу националистичког набоја постану сувише јаки. Глобалистичким центрима моћи није про-

блем национализам сам по себи у подређеним земљама, али јесу они који би на његовим крилима у тим срединама постали сувише јаки. Ради се о томе што постоји страх да у неком моменту, верујући у сопствену снагу, не покушају да се еманципују од хегемонистичких сила које су им биле нужан савезник док су се обрачунавали са заједничким непријатељима, тј. са нацијама у окружењу са којима имају спорове а чији лидери нису успели да нађу заједнички језик са глобалним центрима моћи.

Укратко, глобализам нема ништа против подређеног и контролисаног национализма. Проблем му је национализам који, на разне начине, „није његов” или прети да се отргне контроли. Глобализам тежи економској и политичкој доминацији али не и апсолутној доминацији на начин који, бар не у овој фази развоја, потпуно искључује национализам. Насупрот томе, глобалистички центри моћи већ сада теже успостављању апсолутне контроле над њим на покореним просторима или његовом сламању тамо где им се опире. То је битно схватити када се говори о тзв. глобалистичко-националистичким парадоксима и (гео)политичким кретањима у савременом свету.

Користећи резултате истраживања које смо навели, а држећи се теоријске основе о функцији националистичке идеологије као и друштвено историјских околности, у наредном делу рада ћемо испитати у ком степену је национализам као вредносна оријентација био прихваћен у Србији и колико су тачне оцене његовог политичког значаја у турбулентним временима кроз која смо прошли. Супротно очекивањима, приметимо да грађани Србије данас, када смо на крају трансформацијских процеса, када смо се потпуно помирили са глобализацијским токовима и налазимо се на корак од преговора за приступање Европској унији, показују већи степен националне оријентације него што је то било у последњој деценији прошлог века. У духу онога што смо већ рекли, настојаћемо и да објаснимо таква кретања.

РАСПАД СФРЈ И СТЕПЕН НАЦИОНАЛИЗМА СРБИЈАНАЦА

Година 1989, када је на територији бивше СФРЈ рађено истраживање *Друштвена структура и квалитет живота*, посебно је значајна. То је година окончања хладног рата и повлачења СССР-а из Источне Европе, те отпочињања домино ефекта који је муњевито довео до окончања урушавања комунистичких режима на нашем континенту. Разуме се, такви трендови су се одразили и на политичка кретања на нашим просторима, а у вези са распадањем маске идеолошке монолитности, нови карактер попримиле су и раније присутне размирице између политичких елита на територији СФРЈ.

Оно што је раније било сузбијано са владајућих идеолошких позиција, почело је слободно да избија на површину.

Коначно, за Србе је поменута година била и додатно значајна зато што је тада обележена шестстогодишњица Косовске битке, која у српској националној свести има посебно место. Сви ти догађаји воде ка томе да очекујемо заиста висок степен националне оријентације, односно националног набоја свих народа Југославије, а посебно припадника српског народа. Тако је полазећи од објективне чињенице да су Срби и њихови национални интереси деценијама посебно били под ударом титоистичког режима, што је генерисало фрустрације, те с друге стране, стално истицање западних и неких наших кругова, да је српски народ, наводно, најодговорнији за ратове на југословенском простору. Међутим, ствари не стоје како би се априори претпоставило. Анализа прикупљених података даје сасвим другачије резултате.

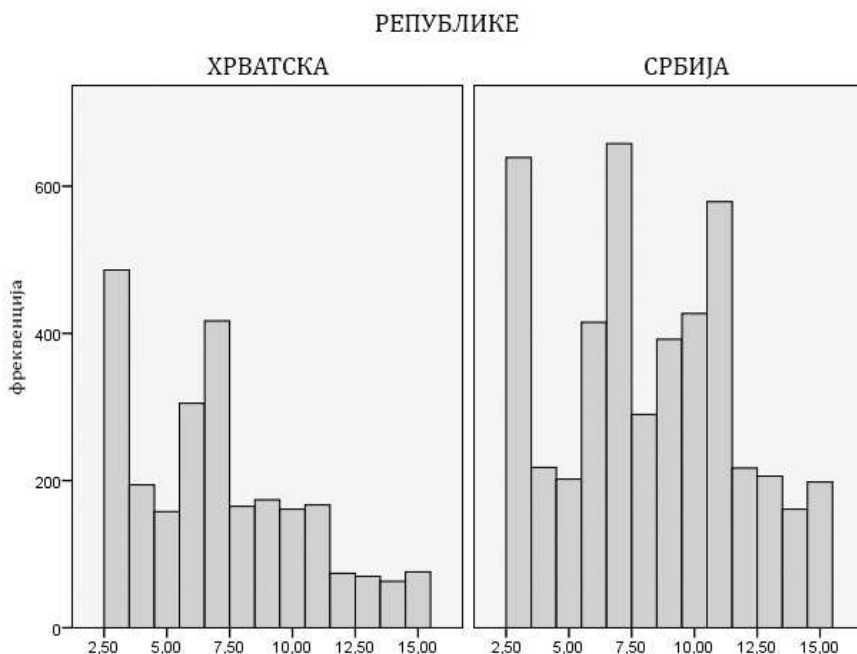
Након урађене дескриптивне анализе која обухвата ставове и грађана Србије и грађана Хрватске, видимо да је максимум на скали 15, а минимум 3 (што је последица три става која су укључена у анализу). С обзиром на то да је аритметичка средина 7,85, а теоријска тачно 9, вредност националне (националистичке) оријентације за обе државе је испод просека (табела 1). То би, према неким ауторима (Голубовић, 1995) значило да национална идентификација још увек није постала примарна, нити да је прекорачила границу када национални идентитет престаје бити само оквир групног идентитета и постаје основа за формирање негативних предрасуда и ставова према другим народима.

Табела 1: Дескриптивна анализа скале национализма грађана Србије и Хрватске

	N	MINIMUM	MAXIMUM	MEAN	STD. DEVIATION
УКУПАН НАЦИОНАЛИЗАМ	7112	3,00	15,00	7,8479	3,44565
VALID N (LISTWISE)	7112				

Погледајмо даље. Када упоредимо степен национализма становника Србије и становника Хрватске⁹, уочавамо да грађани обе државе показују степен националне оријентације мањи од теоријске средине: аритметичка средина за грађане Србије износи 8,23, а за грађане Хрватске истина нешто

мање 7,14, што статистички није значајно. Погледајмо то на упоредном графikonу:

Графикон 1. Укупна скала национализма грађана Србије и Хрватске

Иако, после кулминације „косовске кризе” и еуфорије настале у време када је Београд успоставио контролу над свим деловима готово две деценије подељене Србије, изражена у већем степену у нашој републици него у суседној Хрватској, национална оријентација према теоријским поставкама ни у једној од њих нема вредности које би указале да је наглашена национална идентификација један од узрока, можда чак и пресудни, експлозије непријатељства међу бившим „братским народима”.

Поред тога, треба истаћи да урађена факторска анализа указује да место становања (република) има врло мали утицај на исказани национализам

⁹ Према анализи прикупљених података, 73,8% испитаника Хрватске се изјаснило да припада хрватској националности, 12,5% српској, 8,9% испитаника се изјаснило као Југословени, док је проценат оних који су се изјаснили да припадају другим националностима (Муслимани, Албанци, Црногорци и остале мањине које су у то време живеље на територији Хрватске) статистички безначајан. У Србији је слична ситуација: Срба је било 78,8%, Хрвата 2%, Муслимана 3,2%, Југословена 7,2%, док је број испитаника који су се изјаснили да припадају другим мањинама био статистички занемарљив.

(ета квадрат показује вредност од свега 0,02¹⁰, што значи да место становања има свега 2% утицаја на изражавање национализма). Ако узмемо у обзир да је у државама чланицама живело етнички разноврсно становништво, значајно је и размотрити у којој мери је етничка припадност утицала на степен националне оријентисаности. Анализа утицаја ове независне варијабле указује да припадност етничкој групи није статистички значајна – ета квадрат има вредност 0,05, дакле припадност нацији и етничким групама има 5% утицаја. Унутар сваке републике, ниједна народност није била посебно националистички настројена.

На основу претходних резултата, можемо видети да национална оријентисаност грађана СФРЈ није била на завидном нивоу, па се услед тога и не може схватити као главни покретач рата. Насупрот томе, упоредном анализом националне оријентације грађана Србије и грађана Хрватске, примећујемо да је национализам у Србији био на сличном нивоу као у Хрватској, те отуда падају у воду и често навођене тврдње да су Срби, односно српски национализам, главни кривци за покретање сукоба. Неосноване су, дакле, оптужбе на рачун национализма, како генерално тако и српског понаособ, као кључног кривца за рат. Пре се стиче утисак да су глобалистички центри моћи, који преко својих пропагандиста бурно оптужују национализам, гурнули наше просторе у рат, тј. да су преко политичких структура чији су долазак на власт подржали, изазвали сукобе са циљем рушења Југославије и наметања своје хегемоније на нашим раздробљеним и посвађаним просторима. Југославију су систематски гурнуле у рат део локалне и евроатлантске елите, и тек на тим основама је генерисан значајнији национални набој који је неосновано набеђен као главни кривац за рат.

Како год било, Србију са још недовољно развијеном свешћу о српском националном идентитету, са значајним наслагама југословенства које је преживело распад некадашње заједнице, и уз присуство припадника других националности, након пада социјализма и распада федерације чека читава деценија разарања и ратова, санкција, енормног пада животног стандарда и паралелним процесом транзиције која је тапкала у месту. И за недаће из тог периода поново тешко да можемо кривицу за блокирање економске транзиције свалити на „српски екстремни национализам”¹¹, који, видели смо, не показује значајан степен. Ту се такође ради о томе да лажног кривца траже прави кривци.

¹⁰ Приликом тумачења величине утицаја неке независне варијабле (у нашем случају места становања или националности и етничке припадности) на постављену зависну варијаблу (скала национализма) можемо рећи да је утицај велики ако вредност ета квадрата прелази 0,138, или 13,8%, средњи ако је преко 0,06 или 6%, а мали ако је мањи од ове вредности.

НАЦИОНАЛИЗАМ ГРАЂАНА СРБИЈЕ НА ПОЧЕТКУ НОВОГ МИЛЕНИЈУМА

Потписивањем Кумановског споразума Србије са НАТО-ом и усвајањем Резолуције 1244 1999. године, завршавају се ратни сукоби на нашој територији. Даље, 5. октобра 2000. године, Слободан Милошевић бива свргнут са власти, а наредне године испоручен Хашком суду, тзв. међународном суду правде, што је за Запад представљало почетак нове ере у развоју демократије у нашој земљи. И многи грађани Србије сматрали су да је тако, а још више њих се надало брзом економском напретку услед очекивања страних улагања у разорену земљу, као и интеграције у Европску унију која је за већину грађана симбол економског благостања. У исто време, очекивало се да ће услед владавине проевропски настројених политичара, инсистирању на приступу ЕУ која подразумева прихватање европског идентитета, европске културе, права и једнакости за све грађане Европе, доћи до драстичног умањивања националне (националистичке) оријентације.

Резултати истраживања из 2003, међутим, показују супротно: национализам грађана Србије је благо порастао и његова је вредност износила 8,43 (теоријска средина је 9). Посебно је занимљиво да висок степен националног набоја показују припадници економске и политичке елите (средња вредност је 11,8). Овакав тренд неки аутори (Лазвић, Цвејић, 2004, 63–64) објашњавају заоставштинама из прошлог века. Наиме, дух и последице сукоба из 90-их, још увек нерешено питање Косова и Метохије, као и тензије на релацији Београд–Приштина и на тим основама љуљање заједнице са Црном Гором, чинили су да многи грађани у потпуности имају поверење једино у припаднике сопствене нације. Тако, не изненађује велика подржаност ставова да је сигурност грађана могућа једино „међу својима”, те непостојање поверења у могућност хармоније међу различитим нацијама.

Треба имати у виду и то да грађани Србије нису дочекали онакве последице промена из 2000. године какве су очекивали. Животни стандард је, истина, постао нешто бољи, али још увек далеко од оног који је прижељкиван. Приближавање ЕУ, са коришћу која је од тога очекивана, и даље је остало са-

---

¹¹ Разлог зашто се развијеност националне свести посматра као препрека транзицији јесте повезивање национализма с ауторитаризмом и традиционализмом. Наиме, ове вредности које подразумевају очување старог и поковавање већ успостављеним ауторитетима стоје на путу прихватању новог поретка који транзиција са собом носи. Истина, резултати показују израженију ауторитарност и патријархалност Срба, али, морамо да истакнемо, да се оне показују и код грађана Хрватске, а да у обе државе оне не утичу на високо прихватање национализма. На страну сада питање квалитета транзиције, односно да ли је противљење њој на начин на који је реализована нешто негативно или пак позитивно.

мо пука жеља. Стална превирања и унутрашњи сукоби унутар новоуспостављене политичке елите, и даље спора или још горе пропала приватизација бивших друштвених фирми од којих се много очекивало, као и недочекане велике иностране инвестиције, учинили су да опадне поверење у Запад и да се српски народ више окрене очувању властите државе.

На крају, као један од најважнијих узрока постепеног пораста националног набоја можемо пронаћи у реакцији грађана на наметнуту страну хегемонију и неповољно решавање српског питања. Промене у Србији нису довеле и до измене става Запада према питању Косова и Метохије. Уједно, наставили су се и притисци на Републику Српску, односно пружање подршке хрватским, муслиманским и албанским политичким структурама у њиховим аспирацијама усмереним ка српским интересима. Све интензивније је такву подршку добијао и још актуелни режим у Подгорици. А на све то се надовезивало и наметање Србима „колективне кривице“ за нешто за шта као народ нису били криви.

И после рата наставио се неки вид специјалног рата против виталних српских националних интереса. Западни центри моћи су и даље радили у прилог централизације БиХ, удаљавања Косова и Приштине од Србије, док је у нашој републици подржавана политика ниподаштавања српске традиције и свих националних вредности, односно набијања комплекса кривице Срба. Отуда, битан, вероватно и најзначајнији, узрок постепеног раста национализма након 2000. године можемо тражити у последицама глобалистичких притисака ради тоталног успостављања хегемоније евроатланских сила, те њеног трајног учвршћивања, на нашим просторима.

Након почетка светске економске кризе 2008. године, животни стандард становника Србије поново опада. Показало се да су економске реформе биле само фикција. Земља се задуживала и продавала све што је могла од онога што су генерације стварале и на основу тога је створена илузија о расту стандарда, док је заправо реални економски сектор, а пре свега индустријска производња, пропадао. Што се политичке сфере тиче, у жижи интересовања и даље се налазило питање јужне српске покрајине Косова и Метохије, колевке српског националног идентитета, подстакнуто једностраним проглашењем независности Косова од Албанаца, које су подржали њихови западних ментори (у складу са двоструким аршинима о „праведном“ и „неправедном“ национализму, односно „оправданим“ и „неоправданим“ националним аспирацијама појединих народа, већ зависно од могућности за интересну инструментализацију глобалистичких центара моћи).

Константни притисци фокусирани на окончање „косовског проблема“ на начин који није повољан по Србе, што је последњих година ескалирао уз не-

прекидно одлагање почетка преговора за приступ Србије Европској унији, као и непрекидно сиромашење грађана Србије, учинили су да они све више изграде неповерење према другим народима, што је утицало на пораст национализма. Наиме, према резултатима последњег истраживања, вредност национализма Срба достиже средњу вредност од 9,48 (највиша вредност на скали је поново 15, најмања 3, а теоријска средина 9), која је сада по први пут у последњих двадесет година изнад теоријског просека. Иако се очекивало да ће након пада Слободана Милошевића са власти вредност национализма постепено падати, истраживања показују, као што смо видели, не само да се то није остварило већ супротно, указују на његов пораст.

Да резимирамо: након увођења вишепартијског система и непосредно пред распад Југославије, Срби нису били нарочито национално оријентисани. И, без обзира на сва решења која су од 1944. године, а поготово од краја 60-их година била наметнута на њихову штету, у поменутом погледу нису одступали од националне оријентисаности других народа са којима су тада живели у заједничкој држави. Стога, погрешно је окривити српски национализам за њен распад. Узрок нестанка бивше државе пре можемо пронаћи у пропаганди и утицају западних сила којима је овакво стање одговарало ради ширења хегемоније и остваривања својих интереса. Након деценије ратова, санкција и економске стагнације, као и исказаног непријатељства многих суседних и европских држава, као и Америке (што је била последица неприхватања „правила игре” глобалистичке елите чије је она оружје) српски национализам је било у сталном благом порасту, да би данас прешао теоријску средину. Дакле, резултати истраживања показују супротно од онога што су многи теоретичари очекивали. Долазак на власт проевропски оријентисане политичке елите, која је и била спремна на отворену кооперацију са глобализацијским силама, не само да није утицао на девалвацију национализма као вредносне оријентације, већ је разочараност грађана утицала на пораст њихове националне свесности. Жеља за бољим животом, с једне, али и слободом, с друге стране, ојачали су национализам нашег народа и државни суверенитет у његовим очима поставили као незаменљив субјекат на светској сцени (колико је то у складу са снагом Србије).

Закључак

Глобализација као општи принцип и нација као посебни никако не могу бити међусобно искључиви. Стварање светске државе није могуће ни са практичног, ни са теоријско-моралног становишта. Поништавање слободе појединачне нације-државе у потпуности се супротставља категоричком императиву међународног права. А оно што није морално оправдано, дуго-

рочно не може бити ни политички изводљиво (Кант, 1974). Даље, припаднице Евроатланског савеза љубоморно чувају сопствени суверенитет упоредо са ширењем и јачањем своје економске, војне и политичке надмоћи над осталим делом света. И не само да њихов национални суверенитет јача у исто време када глобализацијски процеси достижу свој врхунац већ настају и нове националне државе и то управо уз подршку водећих земаља глобализације. Показује се да је за њих и национализам прихватљив ако је у функцији њихових интереса. Прихватање правила игре најмоћнијих светских сила резултира несебичном подршком права на сопствену државу засновану на националним принципима. У супротном случају наилазимо на блокаду и крвави обрачун са „непослушном” нацијом. А тада, не успева покушај гушења националистичког набоја, већ супротно – нација постаје јединственија и у већем степену национално свесна.

Ово се потврдило на примеру бивших чланица СФРЈ. Наша истраживања показују да је погрешна теза по којој је јачање националне оријентисаности народа са ових простора изазвало њихов међусобни обрачун и распад бивше федерације. Степен националне оријентације је, видели смо, био испод аритметичке средине и није достигао критичну тачку да бисмо могли у њему пронаћи узрок сукоба. И даље, резултати истраживања обарају тезу по којој је српски национализам имао водећу улогу у иницирању погубних дешавања на нашем простору. У то време национална оријентисаност грађана Србије није одступала од националне оријентисаности других народа. Тако да у националној оријентацији Срба и њихових „братских народа” не можемо тражити кривца за распад Југославије. Медијска пропаганда и подржаност лидера спремних на кооперацију са западним силама могу пре одиграти ту улогу него национализам. Југославија је систематски рушена а рат на нашим просторима распирили су евроатлантски центри моћи, односно њихова клијентска елита на нашим просторима.

Последица политичке игре западних сила није био само распад државе већ и, супротно очекивањима, дугорочни раст националне опредељености грађана. Претпостављало се да ће он неко време јачати услед последица наметнутих сукоба, али да ће после њих, услед идеолошког притиска глобалистичких вредности које су добиле владајући карактер, доживети драстичан пад. Међутим, као реакција на притисак са стране примећујемо да национална оријентација српског народа постепено расте. Народ, али и у још већој мери припадници елите, све више су убеђени да се може веровати једино припадницима своје нације, да једино са њима постоји дубинска подударност циљева и интереса, те да се можемо поуздати једино у своју националну државу. Степен националног опредељења постаје најјачи сада када се нала-

зимо, како се тврди, на корак до приступања Европској унији и када смо се готово у потпуности укључили у глобализацијске токове.

Судећи према реченом, не само да се треба надати нестанку нација, па чак ни у државама периферије већ, напротив, чини се да ће се у потпуности остварити речи Била Клинтона да „ће нација постати у будућности најјача категорија” (према Кисинџер, 1999, 98). Акција увек рађа реакцију, па и не-принципијелни и асиметрични глобалистички притисци на нацију воде њеном јачању.

Литература

- Андерсон, Б. *Нација замишљена заједница*. Београд: Плато, 1998.
- Бжежински, З. *Амерички избор: глобална доминација или глобално вођство*. Подгорица: ЦИД, 2004.
- Весковић, М. „Централизована монархија или слободан савез: недоумица у оквиру Кантовог пројекта”. У *Нова српска политичка мисао*, vol. XVII, no. 1–2, 2009.
- Голубовић, З., Кузмановић, Б., Васовић, М. *Друштвени карактер и друштвене промене у светлу националних сукоба*, Београд: ИФДТ и Филип Вишњић, 1995.
- Кант, И. „Вечни мир – филозофски нацрт”. У *Ум и слобода – сјиси из филозофије историје, права и државе*, Велика едиција идеја, Београд, 1974.
- Кисинџер, Х. *Дипломатија I*. Београд: Верзалпрес, 1999.
- Лазих, М., Цвејић, С. „Промене друштвене структуре у Србији: случај блокиране постсоцијалистичке трансформације”. У *Друштвена трансформација и стратегије друштвених група: свакодневица Србије на почетку новој миленијума*, уредила Анђелка Милић. Београд: ИСИ ФФ, 2004.
- Платон, *Држава*. Београд: БИГЗ, 1993.
- Расел, Б. „О денотацији”. У *Огледи о језику и значењу*, уредили Александар Павковић и Живан Лазовић (1992).
- Симеуновић, Д. *Нација и глобализација*. Ниш: Зограф, 2009.
- Смит, Е. *Национални идентитет*. Београд: Библиотека XX век, Чигоја штампа, 1998.
- Хобсбаум, Е. *Нације и национализам од 1780, програм, мит, стварност*, Београд: Филип Вишњић, 1996.
- Gellner, E. Nationalism. *Theory and Society*, Vol. 10, No. 6, 1981.
- O'Leary, B. On the Nature of Nationalism, An Appraisal of Ernest Gellner's Writings on Nationalism. *British Journal of Political Science*, Vol. 27, No. 2 (1997).

MILICA Z. VESKOVIĆ

SERBIAN CITIZENS' ATTITUDES TOWARD NATIONAL
IDENTITY IN THE AGE OF TRANSITION
AND GLOBALISATION

SUMMARY

The end of the last millennium and the beginning of this one is marked by the increasing technological progress followed by faster and easier communication, creation and expansion of multinational companies with branches all around the world, and global problems affecting every person. In a word, the age of globalization has begun. In the context of the described global processes, economy occupies a central position, i.e. the general tendency towards the economic growth. The nation state and nationalism as ideologies are the main enemies of global domination of the most powerful western countries, which are the major agitators of globalisation process. A counter-ideology imposes itself as a consequence of this, aiming to weaken the nation state and lend a negative connotation to nationalism. This paper discusses the way in which the dominant world trend and the most popular ideology affected Serbian citizens' attitudes toward national identity in the period following the fall of socialism. With this aim in view, the results of the research conducted periodically since 1989 up to now by the Institute of Sociological Research (Faculty of Philosophy, Belgrade) will be used.

KEY WORDS: globalisation, transformation processes, national orientation, national identity.

ЗОРАН С. ВИДОЈЕВИЋ¹
Институт друштвених наука
Београд (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И РЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

САЖЕТАК. Принудним обједињавањем света ради доминације капитала, и уопште стратешких интереса најмоћнијих земаља, глобализација битно ограничава суверенитет безмало свих држава, у многим случајевима и до нивоа његовог поништења. Али, управо због тога она изазива снажан отпор таквом обједињавању, који, такође, стиче глобалне димензије и опредмеђује се у све јачим тежњама за ресуверенизацијом као супротстављањем потчињавању и поробљавању.

Суверенитет није могућ у дегенеративним друштвима и државама, у стању преовлађујуће социјалне беде и јаза између управљачких елита и надмоћне већине грађана. Нити је могућ ако та већина није заинтересована за независност своје државе и властиту слободу услед тога што за њу примат има питање пуког опстанка.

Без личног суверенитета у коме слобода и достојанство имају централни значај за појединца и обележја су етоса већине грађана, што подразумева цивилизацијску, као и системску, али и *карактерно-вредносну* подлогу – не може бити ни стварног државног суверенитета.

Јачају тенденције поновног растакања државе Србије. Сепаратизам у њој је и латентан и све више манифестан. Његови главни „носиоци“ су поједине фракције домаћих, пре свега, регионалних управљачких елита, које хоће власт на „својој“ територији и манипулишу незадовољством већине социјално угроженог становништва. Али има и прикривену и отворену подршку оних моћних земаља којима је стало да разбију Србију. Бриселски споразум је, у оном битном, наставак политике њене десуверенизације и довршење оног што је започето агресијом НАТО-а на њу. Аутономија која се њиме даје Србима веома је ограничена, а чак и као таква вероватно ће одумрети.

---

¹ zvidoje@eunet.rs

Савремени патриотизам је првенствено егзистенцијална категорија. Подразумева јединство отпора спољашњем и унутрашњем поробљавању: колонијализацији и вазализацији, али и експлоатацији, која иде и до претварања радне снаге у најамно робље и скупину слугу. Колонизација, вазализација, раздржављење, све дубље и нехуманије социјалне неједнакости, као и духовна окупација, беочузи су једног истог ланца.

Кључне речи: глобализација, раздржављење, ресуверенизација, колонизација, вазалство, патриотизам.

РАЗАРАЊЕ СУВЕРЕНИТЕТА, МОГУЋНОСТИ И САДРЖАЈ ЊЕГОВЕ ОБНОВЕ

Оном својом димензијом, најважнијом за судбину малих народа и држава у данашњем добу, која се састоји од планетаризације насиља, претњи и страха, а пре свега масовних масакара – глобализација све више води ка (пост)модерном варварству. Поготово, ако се имају у виду учинци високоразвијене војне технологије смрти. Мера суверенитета је стварна мера могућности конкретне државе да се томе одупре. Алтернативна и уједно боља глобализација подразумева и процес *демокрајске ресуверенизације* данас потчињених држава и народа. Није изгледно да ће до тога доћи у непосредној будућности. Збива се „епохални помак уназад”, чије је једно од обележја све већа неправда у свету, што се огледа у налазу да само 17 одсто светског становништва троши 80 одсто глобалних ресурса.² У тај процес уклапа се и десуверенизација.

Са становишта нових господара света идеалан вазални режим је онај у облику *диктајшуре*, која на своје лице навлачи *демокрајско-пајриотску* маску, а притом извршава све њихове налоге, пре свега десуверенизацију властите државе. Такве режиме подупираће свим средствима док су послушни и ефикасни.

Десуверенизација садржи и *програмирано, спољашње и унутрашње расламсавање националне и религиозне мржње, као и сукоба на тој основи* у национално и верски сложеним друштвима. Када ти сукоби постану крвави, такве земље се изнутра растачу и задуго не могу да се интегришу. У тим околностима страни господари играју улогу тобожњих помирителја, држећи те сукобе у стању тињања, да би их, ако им то затреба, поново распламсали.

Но, постоји и *демографска комјоненција десуверенизације*, непрекидно опадање бројности већинског народа, али и појединих националних мањина у

---

² В. Катунарић, *Свјетски антибарбарус, о узроцима, пројасици бивше и надаласка новој социјализма* (Загреб, издавач: Друштво 'Повијест изван митова', Загреб, 2013), 179, 29, 125.

многим државама. Тиме нестаје *људска сујштанца* суверенитета, али настаје нека друга на истом државном простору, састављена од виталнијих и агресивнијих народа и националих мањина. То је савремени мегатренд. Када се демографски фактор трајно укрсти са фактором спољашњег насиља, унутрашњег растројства и социјалне беде, онда се отвара питање да ли ће мале земље попут Србије, али и неке изразито веће, чак и досадашња Европа, преживети овај век.³ Ксенофобичност и остале врсте мржње према другом и другачијем не могу бити одговор на тај изазов.

Један од метода десуверенизације јесте такође програмирана *колонијална кадровска полиција*, коју најмоћније, данас првенствено западне земље, упражњавају ради производње својих фаворита који би у погодном тренутку заузели значајне позиције у власти, главним партијама, привреди, медијима, на универзитету и у другим важним областима друштвеног живота циљне државе. Притом треба истаћи важну напомену. Погубно би било, поготово за мале и неразвијене земље, да се у име патриотизма свако одлази на стручно усавршавање и сарађује са научним и другим установама страних земаља, третира у најмању руку као сумњива личност. То је одлика тоталитарних система. Реч је о онима, претежно анонимнима, одгајаним да буду припадници вазалних елита, који одједном, као, наводно, свежи високостручни и перспективни „кадрови”, ускачу на водећа места у економском, политичком и културном животу, посебно у медијској сфери, држава које треба потчинити. Стварање тим земљама оданих управљачких елита и идеолога веома је важан елемент десуверенизације која улази у срж политике потчињавања. Њу широм света спроводе империје различите снаге. Притом се, ако се оцени да је то најефикасније и ако се за то пронађу најпогодније личности, ради политичке камуфлаже бирају доскорашњи националисти да се боре против национализма, исламисти против исламизма, бивши комунисти против „опасности” од повратка такозваног комунизма. Јер се полази од тога да таквима, ако прикрију идеолошки и религиозни прозелитизам, присталице тих идеја више верују, него онима „са стране”. Давнашњи су то и уједно модерни обрасци покорвања, односно производње колонијално-вазалних елита, поразних по земље у којима успевају. Садржај, методи и последице „транзиције” бивших социјалистичких земаља морају се сагледати и из тог угла. Колонијализација, десуверенизација и стварање таквих елита беоцузи су истог ланца подјармљивања и поробљавања.

Позната дефиниција суверенитета као неограничене (осим легитимним уставом) власти државе на својој територији никада није одговарала ствар-

---

³ У једном разговору о томе Добрица Ђосић је изнео уверење да ни Србија, ни Европа неће преживети ово столеће.

ном стању моћи највећег дела држава света. Тако схваћен суверенитет је веберовски идеални тип. Али је неопходан да би се могло процењивати колико се једна држава приближава том појму, удаљава се или излази из њега тиме што своју власт намеће другим државама. И раније и данас преовлађујући део држава света био је, односно јесте потчињен оним најмоћнијим. Та потчињеност и сада у мноштву случајева иде и до нивоа поробљености. *Сила, а не демократија, с њој својственим суверенитетом народа као демоса, влада светом.* Империјализам је, по својој природи, потчињавање (војно, економско, политичко и културно) других држава, посебно малих и слабих, с циљем да обухвати цео свет, или његов највећи део. Империје се смењују, али то остаје константа светске и регионалне структуре моћи.

Постоји хијерархија у глобалној расподели суверенитета. На врху његове лествице је Америка као најмоћнија планетарна сила. Она себи прибавља својства екстра-суверености, коју правда идеологијом „добровољне хегемоније” и предодређеног историјског избавитеља света из „долине патње и суза”, као и кршења „људских права”, како их она види. Уз њу постоји неколико држава, њених најважнијих савезница. Скупа с том силом оне сачињавају „клуб одабраних”. Све остале земље третирају се као подручја која треба ставити под контролу припадника тог „клуба”, пре свега Сједињених Држава, најмоћније међу њима, или их колонијализовати. Да би такву своју позицију оствариле, оне запоседају и инструментализују кључне светске организације и установе, предузимају серију ратова против унапред сатанизованих држава за које процене да их могу релативно лако потчинити, посебно оних које су богате стратешким сировинама или енергетским ресурсима.

Смена империја не доноси боље стање у погледу суверености малих држава и народа. Она је само смена господара света, прерасподела моћи међу великим. Слобода и империјализам било које врсте су антиподи.

Не постоји један свет, него *свети светова*, нити постоји једно историјско време, него смеша времена. Далеко од тога да је свет „глобално село”. Постоје процеси повезивања света и његове веће међузависности, пре свега посредством капитала, али и они који воде деглобализацији и удаљавању његових делова. Који од њих преовлађује, зависи од историјских прилика.

Међузависност света намеће да се ради опште користи део суверенитета одређене државе пренесе на наднационалне органе заједница, формираних посредством равноправности свих њених чланица и добровољним пристанком већине њихових грађана. То није отимање суверенитета, него је суверена одлука те државе. Насупрот томе, отимање суверенитета је повезано са разарањем и поробљавањем унапред демонизованих држава. То постаје уобичајена пракса водећих чланица НАТО-а. Брани се „заштитом” људских

права и тобожњим увођењем демократије, а агресије се називају „хумани-тарним интервенцијама”. Србија је то искусила пре нешто мање од деценије и по, а погубне последице агресије најмоћнијег војно-политичког савеза све-та и данас увелико одређују њену судбину као друштва и државе, што у зна-чајној мери утиче на живот мноштва њених грађана. Изговор да је то чињено ради заштите Албанаца на Косову и Метохији сувише је прозиран.

Суверенитет се односи и на територију и на људе који на њој живе. Одва-јање становништва од те територије у име „реалистичко-прагматичне” по-литике јесте подвала самом појму суверенитета. Тиме се пристаје на десуве-ренизацију. Држава без суверенитета је политичка марионета. То што нема апсолутног суверенитета, не оспорава ту, безброј пута, потврђивану истину.

Суверенитет није могућ у разореним и антагонизованим друштвима и државама, у стању преовлађујуће социјалне беде и јаза између управљачких елита и надмоћне већине грађана. Нити је могућ ако та већина није заинте-ресована за независност своје државе и властиту слободу услед тога што примат има питање како преживети, а не како смисленије живети, што значи и сачувати, као и развијати ту слободу. И то изокретање вредности про-грамирано је у политици глобализације насиља, страха, претњи и убијања невиних у име „људских права”.

Нема ресуверенизације без *прогресивне историјске алтернативе у којој је духовна комјоненџа веома важна*. Духовно оздрављење услов је целокупног социјалног, економског и политичког оздрављења. Боља алтернатива прет-поставља, да се изразимо Андрићевим језиком, јасно виђење „друге обале” и „моста” до ње, што није могуће без неке врсте претходне духовне револу-ције. Када је реч о земљи у којој живимо, то оздрављење садржи и памћење етике отпора агресији на њу, али и извлачење поука из онога што је супротно тој етици, до чега се не може стићи само покајањем и катарзом, него, пре свега, практичким умом. Стога се ресуверенизација не своди на задобијање државне суверености. Категорија суверености много је шира. Она је *еџи-стџенџијална, џолиџичка, економска и духовна катџеторија, колекџивна и лич-на*. Без личног суверенитета у коме слобода и достојанство имају централни значај за појединца и обележја су моралног става већине грађана, што под-разумева цивилизацијску, као и системску, али и *каракџерно-вредносну* под-логу – не може бити ни стварног државног суверенитета. Субјекти поливал-лентног суверенитета не могу бити поданици који страхују од беде, насиља домаће или стране власти, него самосвесни, критички усмерени грађани, ослобођени од тих страхова својим социјалним положајем и својим етосом.

Ресуверенизација није могућа *без обнове иденџитџета* грађана једне, споља и изнутра угрожене државе, коју они сматрају својом и живе сходно

том уверењу. Та обнова значи бритку спознају оног што их, посебно у критичним моментима за њихову државу, суштински повезује, што им је историјски интерес, јачање солидарности и духа отпора пред претњама раздржављења и покоравања. То је више од уставног патриотизма. Без идентитета нема ни субјективитета, нити суверенитета, колективног и индивидуалног.

Идентитет није ограђивање од другачијег, него *обојављање* властитости оним што долази споља као универзално вредно и пријатељско. То је размена у односима ја-ти, ми-ви-они, у којој *сви добијају*, јер је заснована на поштовању, равноправности и солидарности. Затварање у „окопе“ властитости и посебности води „окамењивању“ идентитета, некритичко отварање према споља – његовом поништењу. Од свих облика губљења идентитета најпогубнији је добровољни пристанак на окупацију, као (не)препознатљиво ропство.

У својој потчињавајућој димензији глобализација, као светска диктатура најмоћнијих држава, транснационалних корпорација и банака, у којој највише долази до изражаја тежња за „оправдањем западне империјалне експанзије“⁴ – ништи се или битно ограничава идентитет народа који су њене жртве. Свака стратегија боље историјске алтернативе која претендује на планетарно важење, мора да садржи очување и обнову њиховог идентитета и супротна је „универзализацији партикуларног“⁵, као и његовом наметању у виду западне, или какве друге културе. Без тога они су беживотни глобални клонови.

Само онај човек, држава и друштво који су утемељени на идентитету, што значи и способности одржања оног прогресивно-посебног у себи, као и самопревазилажења у складу с универзалним људским вредностима, могу бити ствараоци бољих историјских алтернатива, те стога и поливалентне ресуверенизације. Без тако схваћеног идентитета они су не само заробљеници туђим обрасцима живота него временом постају и чиниоци саморазарања. Тај увид је битна полазна тачка одговора на питања куда и како даље из стања историјских ћорсокака и суноврата.

Реакције на десуверенизацију крећу се између два пола: трпљење уз осећај немоћи да се ишта промени, и „политичко буђење“, о коме говори и З. Бжежински⁶, наравно унутар своје основне тезе о потреби ревитализације и ширења Запада. Али оно има и изразито антиимперијалистичко, односно

---

⁴ С. Дивјак, *Проблем идентитета, културно, етничко, национално и индивидуално* (Београд: Службени гласник, 2006), 30.

⁵ Исто, 30.

⁶ Опширније у: З. Бжежински *Америка – Кина и судбина света* (Београд: Албатрос плус, 2013), 32–42.

ослободилачко обележје, што не значи да нема и других, која могу бити забрињавајућа. То буђење, које у себи носи јаку тежњу за ресуверенизацијом, може да се претвори у *полицитичку олују* у земљама у којима огромна већина грађана неће више да подноси колонијализам и диктатуре домаћих компрадорских елита. Њени учинци зависе од тога који је и какви актери носе и шта су јој кључни циљеви. Борба за ресуверенизацију често се спаја са радикалним панисламистичким покретом у неким муслиманским земљама, у другом, пак, стиче боје екстремног национализма, и уопште изразите нетолеранције према другом и другачијем, чиме задобија и ослободилачку и агресивну усмереност.

Политичка олуја *нема теоријске границе*. Са свим својим унутрашњим дивергенцијама и супротностима, може захватити и она пост-реалсоцијалитичка друштва у којима се масовно незадовољство и беда већ обликују у покретима социјалног, националног, политичког и духовног ослобађања од новог ропства. Ако је ишта системски производ новог колонијализма и његових вазалних експозитура, онда је то управо та олуја. Доба које наступа биће и доба политичких олуја, с крајње различитим историјским учинцима. У њима се сједињују лична и колективна побуна.

ОПАСНОСТ НОВОГ РАЗДРЖАВЉЕЊА СРБИЈЕ

Неопходно је да се *угаљимо од нејосредној полицитичкој тренутка и да, истовремено, уронимо у њега*. Јер он није обичан. Ово су године када се за дуго времена одређује судбина земље у којој живимо.

Каква је садашња Србија? Шта јој предстоји као друштву и држави? Има ли њена управљачка и интелектуална елита способност и моћ да се избори за деколонизацију, девазализацију и ресуверенизацију своје државе?

То су суштинска питања која стоје пред целокупном нашем интелектуалном јавношћу, посебно друштвено-хуманитарним наукама и филозофијом политике, напokon, пред свим грађанима Србије који је сматрају својом државом.

Суверенитет у њој, у оном главном, *припада најмоћнијим западним државама*. Она, фактички, располаже *остацима* свог суверенитета. Није то само с њом случај. Многе земље у свету су у истом или сличном положају. Неке и у горем. Када се о Србији ради, многе стратешке одлуке не доносе се без неке врсте сагласности тих држава, првенствено Америке, а затим Немачке, Велике Британије, Француске, као и водећих личности Европске уније. Под њиховим притиском неке од тих одлука спољнополитичке природе у последњи час радикално су мењане. Легализована, у основи пљачкашка прива-

тизација и градња политичког система с демократијом без социјалне подлоге оствариване су под будним оком представника тих држава и према концепцији њихових саветника, заправо, надзорника.

Србија клизи ка *шрајном колонијалном положеју, који се може претворити и у пошколонијални*. Не само због политике најмоћнијих земаља Запада према њој него и услед практичко-политичког понашања највећег дела своје управљачке елите. Њена социјално-економска пропаст неодвојива је од оног што би се могло назвати *аушодесуверенизацијом*, а не само од учинака оне спољашње. Никада десуверенизација, изван оне везане с демографским кретањима, није могућа без домаћих власти, које на њу пристају највише ради својих интереса, као и услед неспособности владања, недостатка срчаности и достојанства, понекад и због страха да би непристанак довео до још горег стања за њихову државу.

Потпуна ресуверенизација Србије није могућа. Тога се мора бити свестан. Неколико деценија је потребно да се само санира њено садашње стање.⁷ О неком видном напретку нема ни говора. Неолиберално-колонијални систем који у њој постоји, његови страни и домаћи добитници и заштитници, то онемогућују. Он је *главни извор* десуверенизације и цивилизацијског регреса, код нас и другде. Све док постоји то ће тако бити. Ипак, *могућ је делимичан повратак суверенијетета*. Под условом да на власти буду квалитетне, што значи и компетентне, антиколонијално усмерене и поштене управљачке елите, које настоје да укину систем обновљене првобитне акумулације капитала и по свом материјалном положају не разликују се битно од положаја већине „обичних” грађана. Иако је социјално-економско стање Србије различито, *није неизбежно да страни амбасадори, владе и корпорације најмоћнијих држава, као и саветници из тих држава, диктирају шта она у странијешком смислу треба да ради*. То је онај *доњи праг суверенијетета испод кога се свака држава претвара у ништа*.

Може се говорити и о феномену *експанзивног вазалства*, као непрекидног раста пристанка на десуверенизацију. Он се испољава као карактеристика политичког, економског и културног живота у Србији, осталим државама на простору друге по реду Југославије и безмало целокупног европског реал-социјализма. Није једина, али далеко од тога да је маргинална. Састоји се од све израженијег спровођења туђе воље, рада у корист туђих интереса, као услова да се реализују интереси домаћих вазалних елита, подражавања

---

⁷ Видети: Љ. Мацар, „Авет неолиберализма”, зборник *Глобална криза и економска наука, неолиберализам и алтернативе*, Академија економских наука у саставу Научног друштва економиста Србије, Економски факултет у Београду, часопис *Економске идеје и пракса*, Београд, 2012, 17.

туђих вредности и њиховог примања као нечег што не подлеже сумњи, живљења по туђим обрасцима, као нечем изворном и непревазиђивом. Пристаје се на учешће у ратовању и на погибију савремених најамника који се регрутују из редова властитог народа да би се ширила и јачала империјална моћ нових светских господара. То је позиција *оковане и садашњости и будућности*, позиција роба који сматра, или коме се намеће представа да је слободан и грађанин света, или му, пак, ни до чег другог није стало осим до властитог добитка.

Овакво одређење тог вазалства изазива такође вазалну реакцију у смислу да је то изолационистичко, трибалистичко, ретроградно гледиште, супротно „модерним” светским трендовима. Ништа од тога није тачно. Укључење у прогресивне светске токове претпоставља *субјективнишети једне државе и једног народа*. Вазали никада не могу бити политички субјекти, нити иницијатори неке боље будућности. Њихово је да буду покорни, да стално гледају у господарев бич, који се у данашњој реал-политичкој терминологији назива „штапом”, не би ли за своју послушност добили парче „шаргарепе”.

Трагедија земаља попут Србије, а њих је много широм света, јесте у томе што су толико упропашћене да се задуго не могу ослободити колонијалног положаја и вазалства. Само га, како је напоменуто, могу у скромном обиму смањивати, под условом да имају елите способне да иницирају политику успешног развоја и очувања бар оног „доњег прага” суверенитета државе, као и већину грађана која је активан чинилац такве политике.

Јачају тенденције *раздржављења* Србије. Сепаратизам, као регресивна алтернатива веома лошем општем стању Србије, далеко од тога да је ишчезао. Још нема такву разорну снагу да угрожава опстанак преостале Србије као државе. Али је може стећи. Његови главни субјекти су поједине фракције домаћих управљачких елита, првенствено неких регионалних, које манипулишу незадовољством већине социјално угроженог живља. Али он има и прикривену и отворену подршку оних моћних земаља којима је стало да разбију Србију. Циљ им је да она више никада не може пружити отпор њиховим империјалним амбицијама. Иза тога је и реванш држава-губитница у оба светска рата, али и садашњих главних чланица НАТО-а због отпора који је Србија пружила тој најмоћнијој војнополитичкој организацији света.

За излаз из нашег друштвеног, политичког и моралног стања, за отпор глобализацији насиља, претњи и страха, те тиме и десуверенизацији државе Србије – данас је неопходан *револутивни покрет*, кадар да остварује јединство радикалног засецања у труло друштвено ткиво и одговарајућих метода еволутивних друштвених промена. Он би био у језгру ширег покрета демократско-еманципаторских и анти-колонијално усмерених субјеката дубинских

системских промена и ресуверенизације државе. Међу њима би важну, али не и монополску политичку улогу, имала *овремена левица, способна да буде на нивоу и дневних и епихалних изазова*, као и за историјску иницијативу којом се излази из све ближе опасности социјалног, економског и општестемског слома. Ње код нас нема, а једва да је има као озбиљније, историјски прекретне снаге у целом свету. То није довољно да се спречи растућа опасност пропадања Србије као друштва и државе. Али јесте један од незаобилазних услова за то. Сасвим је сигурно да Србија не може направити ни корак ка бољем стању од данашњег ако опстаје систем најсуровије експлоатације, ако главнина њеног становништва постаје сиротињска маса, којој прети глад, и ако се то збива скупа са све већом колонизацијом и вазализацијом.

Нема ресуверенизације без умног, критичког патриотизма. Он је првенствено егзистенцијална категорија. Подразумева јединство отпора спољашњем и унутрашњем поробљавању: колонијализацији и вазализацији, али и суровој експлоатацији, која иде и до претварања радне снаге у испод најамно робље и скупину слугу. Колонизација, вазализација, раздржављење, све дубље и нехуманије социјалне неједнакости, као и духовна окупација чине стубове-носаче политике поробљавања. Нема патриотизма који је на нивоу драме опстанка системом животно угрожених појединаца, друштва и државе, ако није усмерен на разградњу и рушење тих стубова, ма колико то трајало. Јер то увелико зависи и од светске структуре моћи и глобалних мегатрендова. Такав патриотизам је критичан и према народу из кога потиче. Не полази од тога да су сви припадници неког другог народа вечити и крвни непријатељи нашег, раздваја приватну и јавну сферу комуникације између припадника интересно и на други начин супротстављених народа, али не прави понор између тих сфера. Нема ништа заједничко с национал-шовинизмом, не држи се Шмитове тезе да је у политици главно препознати непријатеља, него полази од тога да је важније препознати пријатеља, или бар могућност његовог настанка, а противника, поготово у унутрашњој политици, никада не третирају као непријатеља. То не значи да се тиме слаби одбрамбена моћ ради апстрактног (у лошем смислу схваћеног) хуманизма и да се запоставља судбина државе у или-или ситуацијама. Оно суштинско у патриотизму подразумева, пре свега, свеукупни отпор ништењу суверенитета државе, слободе и идентитета народа чији је израз, али и човека-појединца.

Данас се код нас ултрапатриотизам, посебно у политици, праћен демагогијом, практикује као добитна формула прављења каријере, стицања и одржања богатства. То је псеудопатриотизам. У такозваном „бизнису”, оном прљавом, који преовлађује, он служи за маскирање порекла имовине и „пере” се повременим милосрдним акцијама, укључујући и давање средстава за из-

градњу верских објеката. Патриотизам је неодвојив од поштења, грађанске и интелектуалне храбрости, оданости оном најбољем у свом народу, али и критичности према њему, од хуманости, солидарности и истинољубивости. Безобзирни убица невиних људи, макар важио за националног хероја, није и не може бити патриота. Бити патриота увек значи делање да се буде целовит човек, који се кроз залагање за слободу, опстанак и бољу будућност свог народа уздиже до равни универзалних људских вредности.

КОСОВСКО ПИТАЊЕ И РЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Србија је једина европска држава на коју је НАТО извршио агресију и која се оружаном супротставила тој агресији. Последице тог супротстављања су крајње тешке. И данас трају. Србија је бранила свој суверенитет. Од почетка је било јасно да га не може одбрани, поготово што је у тој одбрани била сама. И свет је капитулирао пред том агресијом, а не само Србија. Али етика отпора који је она пружила улази у ону линију историје њеног народа која се мора трајно поштовати и држати у колективном памћењу. Као и оно што је било супротно тој етици у поступцима према албанском живљу.

Све су већи изгледи да косовско питање буде „решено” тако да Срби у новој држави Албанаца, која је пре свега резултат агресије атлантског војнополитичког савеза и прва фаза стварања „велике Албаније”⁸ – у најбољем случају добију формално делимично задовољавајућу, а стварно веома ограничену, можда и фиктивну аутономију. Они би у њој, услед дејства низа чинилаца, укључујући демографски, временом могли бити сведени на занемарљив број, који би требало да послужи као „доказ” „мултиетичности” те нове државе.

Вољно и невољно „споразумевање” српског и албанског (приштинског) руководства, у режији најмоћнијих сила Запада поводом тог питања, следи већ отрцану политику тих сила – заобилазним путем, посредством низа парцијалних договора, као и серије уцена Србије, обезбедити фактичку независност Косова. Не допушта се никакво одступање од такве политике, јер она произлази из стратeгијских интереса тих сила и тежњи да се накнадно легализује агресија НАТО-а на Србију. Одатле проистиче и оно најважније у Бриселском споразуму, који се представља да није то што јесте. Подсетимо се да

---

⁸ „Давање независности Косову може довести до нежељених измена политичке карте на Балкану. Не могу се апстраховати дугогодишњи планови о стварању ‘Велике Албаније’, а сада можда и ‘Великог Косова’, којем ће тежити Санцак и муслимански делови Македоније и Црне Горе” (Ј. Примаков, „Косово не може бити преседан”, део из књиге *Евројска реалност*, Политика, рубрика фељтон, 23. септембар 2011).

се та агресија и данас у владајућим политичким, а знатним делом и у либералним интелектуалним елитама Запада брани апсурдним објашњењем – да је била нелегална, али легитимна. То је модел и будућих агресија. Међутим, оно што је апсурдно у моралном смислу не мора бити апсурдно у смислу реал-политике, у којој нема места моралу.

Неувиђање или непризнавање да је то суштина те политике, сведочи или о слепилу већине припадника владајућих елита Србије, ранијих и садашњих, или њиховом страху да ће остати без власти и крупних привилегија које она собом доноси, ако изгубе подршку тих сила, или о пристанку на улогу вазала, која се рационализује формулом „практичне мудрости”, или, пак, о свему томе скупа. Чим се успоставља граница између Косова и Србије и признаје се да се судство и полиција на северу номинално „јужне српске покрајине” организују у складу са законима приштинске власти – тиме се, у суштини, признаје држава Косово. А то се чини и гажењем основног принципа сваке правне државе – да се не сме кршити њен устав докле год је на снази, без обзира какав је.

Према Бриселском споразуму, НАТО, она иста организација која је извршила агресију на Србију, наводно ће пружати заштиту Србима на северу Косова у наредних десет година, а знамо да их није заштитио 2004, када су албански национал-религиозни мрзители припадника тог народа, заправо, његовог остатка, извршили погром на њих. Чак и ако их буде штитио у наредној деценији, ко ће им касније заштиту пружати? Јасно је да ће се на том простору налазити албанска војска у којој ће бити и нешто Срба ради приказивања њеног „мултиетничког” састава.

У том споразуму, сем тога што је „страдао Устав Србије”, видљиво је да „нема ни речи” о томе да Србија никада неће признати државу Косово.⁹ Садржина Бриселског споразума упућује на закључак да се њиме *не ошвара боља, него јора алтернативна* целокупном садашњем положају Срба на северу Косова.¹⁰

Није спорно да мора доћи до „историјског компромиса” између Срба и Албанаца. Он је неопходан Србији ради ослобођења од огромног историјског бремена, а не због митског датума који би значао почетак преговора о њеном уласку у Европску унију. Чак и да се добије, то није никаква гаранција

---

⁹ З. Ивошевић, „Болно, храбро, једино могуће”, *Полишика*, рубрика „Погледи”, 21 август 2013.

¹⁰ „Већина Срба осећа се пониженим неправдом Бриселског споразума. Председници општина Северног Косова дубоко су незадовољни бриселским диктатом. Са разлогом. Али, за поразну националну политику према Косову, велику одговорност сносе и Срби са Косова и Метохије, неспремни за компромисна решења косовског питања” (*Д. Ђосић, Косово 1966 – 2013*, Вукотић медиа, Београд, 2013, 345).

њеног чланства у тој унији, нити је она, таква каква је, јемство да ће Србији као друштву и држави у њој бити боље. Заглушујућа политичко-медијска пропаганда у којој се све то потискује, а „решавање” косовског питања увелико има функцију закрпе на катастрофалном привредном и општем стању Србије – добија облике потирања здравог разума.

Безмало у сваком погледу немоћна, опустошена унутрашњим плачкањем, моралним суновратом и спољашњом присилом, својствима већине управљачке елите, Србија ће, вероватно, у крајњем исходу, и морати и хтети да прихвати још једну, сада *мирнодојску кайишулацију* – да у потпуности пристане на сва она „решења” „косовског питања” која наметну западне силе и која српски народ на Косову, по кључним обележјима њиховог стварног живота, гурају у положај нежељене и објективно дискриминисане мањине. У томе ће важну улогу имати и освета Албанаца за злочине које су над њима вршили делови српских оружаних формација. Не само што ће се аутономија Срба на северу тог подручја за неколико година готово сигурно показати као суштински илузорна него ће, највероватније, онај део југа Србије, претежно настањен Албанцима, фактички све више постајати део државе Косово. Неће се задовољити никаквом аутономијом. Садашња Србија, каква је у сваком погледу, тешко да ће моћи то да спречи, а „међународна заједница” неће се томе делотворно супротстављати, нити је за то заинтересована. То је најозбиљнији и најизгледнији облик сепаратизма у данашњој Србији.

Оно што се сада официјелно призна, када је реч о статусу Косова, увелико ће одредити будућност Србије као државе, али ће утицати и на будућност Македоније и Црне Горе. Једно је сигурно: контуре „велике Албаније” су већ видљиве, а обриси новог круга балканских ратова, како ствари сада стоје, оцртаће се на историјском хоризонту.

У вези с тим поставља се још једно питање од принципијелног, а за Србију као државу и веома важног конкретног значаја.

Ако је Косово од водећих западних земаља признато као независна држава, чиме оне пре свега желе да легализују своју агресију на Србију – по чему онда део српског народа, који вековима живи на северу тог подручја као безмало у потпуности компактна целина, нема право да се прикључи својој матици-држави? У једном случају, том агресијом се могу насилно мењати границе Србије, у другом нове границе успостављене свирепим спољашњим насиљем, морају бити очуване. Наравно, овде није посредни логика праведног права, него логика огољене силе.

Ако није реално, одрживо, нити је добро, да целокупно подручје Косова и Метохије буде враћено у оквире Србије, јер би то водило непрекидном грађанском, националном и верском рату – минимум праведног решења

сукоба историјског и територијалног права јесте да север тог подручја припадне Србији, а „енклаве” са већинским српским живљем и њихове светиње добију осигурану аутономију унутар независне државе Албанаца на осталом делу тог подручја. То је, са становишта историјског значаја тог подручја и државних интереса Србије далеко од најбољег решења за њу. Али је, са становишта реалности и глобалне структуре моћи, *најмање лоше*. Иста мерила аутономије важила би и за Албанце у Србији. Ниједна влада Србије, ни пре, ни након агресије НАТО-а није изашла с тим предлогом као својим званичним ставом. Најмоћније западне државе због својих геостратешких и других интереса не би га прихватиле. Али то би била она граница испод које Србија као држава не би смела ићи, односно пристати на неко друкчије решење. Непостојање таквог приступа том, изузетно важном државном питању, узроковао је и ривалитет кључних политичких личности у њиховом надметању да стекну примат у власти, укључујући и ону компрадорског карактера, која са собом носи „системску ренту”¹¹ и подршку најмоћнијих западних земаља.

Недостатак јасне политичке стратегије у којој се препознаје делотворна алтернатива сваком облику спољашњег угрожавања државе, очитује се и у другим видовима.

Постоји реална могућност да талас радикалног исламизма много више заплусне Балкан и Европу у целини него сада, ако се оствари пројекат „зелене трансверзале” у чему би кључну улогу имала антиататурковска Турска. Његовим остварењем Србија (и не само она) била би веома погођена. Таква могућност, која је далеко од тога да лебди у ваздуху, не изазива озбиљно разматрање у политичкој елити Србије.

Албанска политичка елита на Косову данас није изразито исламистичка, нити јој је то у постојећој структури светске моћи у интересу, мада није искључено да у њој има скривених присталица радикалног исламизма. Намеће се питање профила будућих албанских политичких елита на том делу Балкана, ако се оствари радикално-исламистичка стратегија „зелене трансверзале”. Каквој историјској алтернативи би водило њено остварење не само на Балкану него и у европским размерама? Политички челници, идеолози и присталице те стратегије априори полазе од тога да су све хришћанске земље њихови вечити непријатељи с којима нема заједничког живота, па се припадници те религије морају протерати са територија на којима живе, истребити или претворити у ново робље (разуме се, то није став свих муслимана, вероватно ни њихове већине, бар на простору негдашње „велике” Југославије, нити је број поборника радикалног ислама исти у свим муслиман-

---

¹¹ О системској ренти подробније у Слободан Антонић, *Лоша бесконачност, прилози социологији српској друштва* (Београд: Службени гласник, Досије студио, 2012), 55.

ским земљама). У својој ароганцији моћи, политичком слепилу и потчињености Сједињеним Државама, управљачке елите западноевропских земаља ту могућност не виде или се праве да је не виде. Америка свим силама тежи да од Косова створи неку врсту балканског Израела, као свог значајног стратешког савезника, а потајно, посредством нараслог исламизма, да спречава неопходну стабилизацију Европске уније јер је она конкурент те планетарне силе на светском економском, политичком и културном тржишту. У својој историјској и политичкој обневиделости и зарад краткорочних интереса, који су супротстављени и њиховим дугорочним интересима, најмоћније западноевропске државе нису у стању да сагледају те могуће, веома важне политичке, религиозне и идеолошке трендове на Балкану и ширем подручју, или нису у могућности да се у том погледу одупру Америци. У те трендове спада и фактичко стварање велике Албаније, која, такође, може постати исламистичка. Стога се може догодити да за две-три деценије Србија буде „предзиђе” и веома пожељна брана експанзији радикалног исламизма у средишњу и западну Европу. Само, тада за тако нешто може бити касно. Јер се не зна шта у међувремену може бити и с Европом и са Србијом. Исламистичка велика Албанија веома је ризичан пројекат не само за Балкан и целокупну Европу, него и за саме Албанце. Јер би опет букнуо пожар европских националних и верских ратова, а алтернатива крвавој историји овога тла поново доживела пораз.

СУВЕРЕНИТЕТ И ПРЕРАСПОДЕЛА СВЕТСКЕ МОЋИ

Глобализација у својој политичкој димензији и сада је првенствено, дакле не искључиво и не за свагда, „вестернизација”, тачније – „американизација” света. Неодвојива је од употребе оружаног и сваког друго насиља да се омогући планетарна доминација интереса и моћи Запада, пре свега Америке као његове водеће државе. То нужно доводи до нових облика „хладног рата”. На регионалним и локалним нивоима све се више претвара у „вруће” оружане сукобе. Америка ће све учинити да задржи владајућу позицију у свету. Она тенденцијски слаби, али далеко од тога да је изгубила глобалну војну премоћ, која јој доноси и ону политичку. Њени главни противници су Русија, са својом способношћу одвраћања и задавања нуклеарног удара, што је у постојећим светским приликама најважније средство очувања језгра суверенитета једне државе, а тенденцијски, све више и Кина. Али глобални сукоби и претварање „хладног рата” у оружане сукобе великог обима постоје и на релацији: најмоћније државе Запада и знатан део исламских земаља. Ти

сукоби имају и своју изражену културну димензију, чија је основа религија, као и политичко „буђење”, веома различите усмерености, унутар припадника исламске религије.

Ресуверенизација Србије, поред већ поменутих услова који се односе на квалитет управљачких елита и одбацивање очигледно поразног неолибералног модела организације друштва, има за претпоставку и *равношешу моћи, посебно војне*, међу државама најважнијим актерима глобалних збивања. То подразумева ограничење моћи НАТО-а и његово укидање (што у скорашњој будућности није изгледно), али, да се притом не појави неки други, агресивни војнополитички савез. Све док је Србија безмало са свих страна опкољена НАТО-м, њен суверенитет ће бити суштински ограничен. Њено опредељење за војну неутралност је исправно. Морала би ојачати оријентација да се ни на једну страну не би смела превише „нагињати”, већ са свима „великим играчима” сарађивати. Јер је то модус њеног опстанка као мале и слабе државе. Али све то није довољно за њену ресуверенизацију. Јер ограничење њеног суверенитета увелико *долази и изнутра*, мада је оно повезано са спољашњим економским и политичким детерминантама. Ради се најпре о њеном *огромном дужничком ројсџу*, за које су најодговорније домаће упропасти-тељске управљачке елите.

Неодговорна политика, али и добар део друштвене теорије, полазе од претпоставке да ће значај суверенитета Србије практично ишчезнути њеним учлањењем у Европску унију. У вези с тим треба истаћи две важне напомене.

Прва се тиче промашености дилеме да ли Србија уопште треба или не да се укључује у Европску унију. Права питања су *каква је стварност те уније, шта и колико Србија добија, а шта и колико губи евенџуалним уласком у њу, шта ће с њом наднационалном творевином, у основи неолибералном и неоколонијалном, бити у блиској будућности, те стоја и са Србијом, ако икад у њу буде примљена*.

Стварност те уније предалеко је од Хусерлове Европе, која се рађа из духа филозофије, и од заједнице равноправних људи и народа која је дом за сваку њену чланицу. Бесмислено би било противити се настанку такве заједнице. Све говори да су магистрални трендови у оном што Европска унија јесте супротни том пројекту. У њој се, по свој прилици, почиње највише остваривати Ничеова визија „беззавичајности Европљана” као „деце будућности”.¹² Та беззавичајност уједно је бесувереност држава и народа, пре свега оних малих,

---

¹² Детаљније о тој Ничеовој идеји у М. Савић, *Изазов маргиналног, донетих кријивих логосен-тизма у сиору Модерна–Постмодерна* (Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, „Филип Вишњић”, 1996), 100.

као и без-субјективност човека-појединца. Тиме се ствара тле за настанак диктатуре континенталних размера.

Други промашај, када је реч о односу суверенитета појединих држава и чланства у Европској унији, тиче се чињенице да се *национална држава*, на супрот предвиђању, *враћа на глобалну политичку сцену*, те да јача процес њеног стварања унутар многих национално и етнички сложених и уједно конфликтних друштава. Насупрот и марксистичкој и либералној теорији показало се да су национална и религиозна осећања јача од интернационалних, световних и класних, бар у контексту недовршености формирања модерних нација, кризе окамењених класних и секуларних ослободилачких пројеката, као и премештања поразног друштвеног стања на раван антагонизације националних, као и религијских односа.

Велика је заблуда да економско-технолошки раст и виши ниво материјалног стандарда чине излишном националну државу. То показују збивања у Великој Британији, Белгији, Шпанији, Италији, Француској, Канади, и да се не ређа даље. И оно што се догађало у Југославији, другој по историјском следу, уклапа се у тај процес.

У случају распада Европске уније, доћи ће до великог хаоса, експлозије националног питања и таласа сукоба на националној основи. Ако Немачка задржи своју водећу улогу на „старом континенту” вероватно ће постати републикански четврти рајх, који ће одређивати меру суверенитета осталим државама на том простору, изузев руског дела Европе. А деси ли се да у Русији дође на власт нека друга, слична Јељциновој, за шта у садашњим приликама у тој земљи нема шанси, онда би и највећа земља света доживела раздржављење и распад.

Је ли Србија могла да направи неки друкчији избор у односу на Бриселски споразум? О томе је тешко судити без подробнијег познавања њене снаге отпора и структуре светске моћи. У том смислу мора се отићи даље од неопходне критике тог споразума.

Једно је сигурно: власт у Приштини, свеједно ко је на њеном челу, кад-тад би посегнула за силом да север Косова стави под своју пуну контролу. Иза ње би поново стао НАТО. Велико је питање колико би Русија у том случају објективно могла, а не само хтела, да заштити Србе. Она има озбиљних унутрашњих проблема, економских, социјалних, технолошко-развојних, демографских и других. Суочена је с опасношћу опкољавања од НАТО-а. Иако је стратешки значај војно неутралне Србије сада за Русију већи него раније, није реално, нити је оправдано, очекивати да она због Србије зарати с том и данас најјачом војнополитичком организацијом света. Русија помаже Србији колико може и колико одговара њеним кључним државним интересима.

Односима међу државама мора се приступити рационално, дакле, критички, ма колико биле блиске везе између њихових народа. У тим односима кључна ствар је управо препознати њихове интересе, не заборављајући елементе који се односе на ту блискост. На тај начин морају се сагледавати и односи Русије и Србије.

Русија никада није ратовала против Србије. То је веома важна чињеница. Такође је важно да су у Другом светском рату војници Совјетског Савеза гинули и за слободу Србије. Али у анализи руско-српских односа, када је реч о новијој историји, не сме се изоставити сукоб Југославије са државама Информбироа, као организације у којој је Совјетски Савез имао одлучујућу улогу, а унутар њега кључно место припадало је Русији. Тај сукоб није био историјска епизода. Тадашња Југославија бранила је свој суверенитет не допуштајући да буде „прогутана” у име социјализма. Осим тога, Русија у време Јељцинове владавине вербално је осуђивала агресију на Југославију, а у пракси трговала судбином Србије са Сједињеним Државама.¹³ Највећа земља света била је изложена невиђеној пљачки домаће номенклатурно-мафиозне буржоазије и транснационалне капиталистичке класе, као и у процесу друштвено-државног распадања. У историјској анализи односа Русије и Србије у времену након Другог светског рата те чињенице се не могу изостављати, иако је садашња Русија увелико различита, када је реч о стању државе, у односу на крај прошлог и почетак овог века. Али њој, да не би изгубила подлогу очувања свог суверенитета, предстоје озбиљне системске реформе које смањују велике социјалне неједнакости, уносе информатичку технологију у привреду, ефективну демократију и владавину праведног права.

Србија нема ниједној великој стрављеној савезника који би оружаној силом стисао у одбрану њених виталних интереса, ниши постоје изгледи да ће га стисети. То је од великог значаја када се разматра конкретан спољашњи кон-

---

¹³ То се може закључити из следећих сазнања о стварном држању политичког врха Русије поводом већ најављене агресије НАТО-а на Србију.

„Иванов (руски министар иностраних послова – прим. З. В.) је рекао: 'Ако се иде кроз УН, уложићемо вето. Ако не, онда ћемо вас само осудити... само ћемо да дигнемо галаму'... Руси су, заправо, поручили НАТО-у да ништа неће предузети ако бомбардује... Напросто су слагали раменима и одбацили их (Србе – прим. З. В.)" (Т. Цуда, *Косово, рај и освета*, Самиздат Free92, Београд 2002, 203).

„... Черномирдин је трећег маја отишао у кућну посету свом пријатељу Алу Гору, где је америчком тиму у коме је био и Строуб Талбот, изложио свој план о 'чекићу и наковњу'. Ја представљам Русију, и ја ћу да изигравам чекић, али ми треба и наковањ, рекао је..." (Т. Цуда, *Исто*, 395).

Треба имати у виду да иза ове трговине судбином Србије стоји и чињеница да тадашња Русија није била у стању да се ефикасно супротстави Америци и НАТО-у у целини, чак и да је хтела.

текст моћи, заправо, контекст силе као моћи, у коме се она налази. Али тај контекст није оправдање за наметљиву и у основи плитку пропаганду у којој се пренебрегавају озбиљни недостаци Бриселског споразума, за пристанак да север Косова не буде припојен Србији, а да се чланство у Европској унији, и даље крајње неизвесно, представља као формула спаса.

У вези с тим треба се осврнути на уврежену идеологију спаситељства, унутрашње-лидерског и спољашњег, у политичкој свести српског и других малих, али и неких бројчано великих народа. Ако се уопште употребљава та теолошко-световна категорија, спас једне земље може доћи првенствено *из њеној друштвеној бића*. Спољашњи „спаситељ” најчешће постаје нови господар, а унутрашњи се претвара у самодршца.

Када се све сведе, што се тиче спољнополитичких детерминанти суверенитета Србије, он највише зависи од тога *каква и чија ће бити Европска унија, какви ће се процеси збивати унутар НАТО-а, у ком смеру ће се кретати Америка и шта ће се дешавати у Русији као друштву и држави*. Али сва та питања уливају се у једно, збирно. Наиме, да ли ће тенденција обнове „хладног рата”, сада пре свега између Сједињених Држава и Русије, прерасти у глобални процес конфронтација, укључујући и оружане, између нових геостратешких, интересних и политичких блокова унутар капиталистичког универзума, јесте процес који ће питање суверенитета поставити на крајње драматичан начин у склопу масовних крвопролића. Ако и не буде трећег светског рата, највероватније ће бити низа регионалних и локалних, чијим посредством ће се обрачунавати велики с великима, при чему ће мале државе и народи највише stradати, а њихов суверенитет све више постајати фикција. Подручје Балкана је једно од оних где би, дође ли до тога, крвава прошлост опет оживела. Не заборавимо да у временима ратова, посебно оних постмодерних, у којима највећу улогу има технологија убијања с великих висина и даљина, суверенитет се испољава првенствено као „моћ над смрћу”, да употребим ту Фукоову синтагму. Уосталом, сами смо то искусили.

Све упућује на то да ће се наредних година, можда и пуну деценију, Србија клатити између вазалства у односу на западно или источно „царство” – Америку и Европску унију, у првом, или Русију, у другом случају. Различите елите на власти процењиваће шта је, пре свега за њих боље, па тек онда за Србију, када се ради о опредељењу коме се од тих „царстава” прикључити. Али то клађење ће бити условљено и тиме које је од тих вазалстава *мање лоше за њу*, или, друкчије исказано, које је *подношљивије, укључујући и ојштанак државе*. Сада је изабрано западно „царство”, мада је велико питање да ли ће Европска унија примити Србију у своје редове а не оставити је као трајног спољашњег вазала на периферији своје периферије. А како ће бити сутра и

прекосутра ако се та Унија распадне, а Америка глобализацијом и новим распоредом светске моћи буде свргнута са светског „престола”? Но, планетарни господар може постати и Кина за неколико деценија.

Када је реч о односима Србије и Русије, они имају, како је напоменуто, више димензија. Распон тих односа креће се од „нормалне” зависности, пре свега енергетске, до могућег вазалног понашања Србије у политичкој и одбрамбеној сфери према највећој држави света. Руски капитал, као и сваки други, најпре се руководи профитом, а власт – стратешким интересом повратка на Балкан. Међутим, у оном делу руског народа, који зна оно битно о Србији, нема сумње да постоји већинска наклоност према Србима, која, као таква, није руковођена никаквим интересима (приликом боравака у тој земљи и сам сам је осетио). Али, то не значи да од те наклоности треба правити спасилачки мит. Димензије интереса власти и капитала одлучујуће су за целину тих односа. Свугде је то тако. Најважније је следеће. Готово је сигурно да ће Србија бити принуђена да направи стратешки заокрет ка Русији, ако се покаже, што је сасвим могуће, да је обећање њеног укључења у Европску унију варка и заблуда, а њен опстанак као државе буде доведен у питање, била или не била чланица те уније.

У сваком случају, „прича” о модалитетима зависности и вазалства, које је тотална зависност и потчињеност, као и мери суверенитета задуго се неће завршити. Све док свет не буде, ако уопште буде, заједница слободних и удружених држава и народа.

Литература

- Антонић, С. *Лоша бесконачност, прилози социологији српског друштва*. Београд: Службени гласник, Досије студио, 2012.
- Бжежински, З. *Америка – Кина и судбина света*. Београд: Албатрос плус, 2013.
- Дивјак, С. *Проблем идентитета, културно, етничко, национално и индивидуалне*. Београд: Службени гласник, 2006.
- Ивошевић, З. „Болно, храбро, једино могуће”. *Политика*, рубрика „Погледи”, 21. август 2013.
- Катунарић, В. *Свјетски антибарбарус, о узроцима, процеси бивше и надаласка новој социјализма*. Загреб: Друштво 'Повијест изван митова', 2013.
- Мацар, Љ. „Авет неолиберализма”. У *Глобална криза и економска наука, неолиберализам и алтернативе*. Београд: Академија економских наука у саставу Научног друштва економиста Србије, Економски факултет у Београду, часопис *Економске идеје и пракса* (2012): 17.
- Примаков Ј. „Косово не може бити преседан”. У *Европска реалност, Политика*, рубрика фељтон, 23. септембар 2011.
- Савић, М. *Изазов маргиналног, димити критике лојценџизма у сџору Модерна-Посџмодерна*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, „Филип Вишњић”, 1996.
- Ћосић, Д. *Косово 1966–2013*. Београд: Vukotić media, 2013.
- Џуда, Т. *Косово, рат и освета*, Београд: Samizdat Free 92.

ЗОРАН С. ВИДОЕВИЧ

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И РЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Одним из своих аспектов, самым важным для судьбы малых народов и государств в современном мире, который состоит из планетаризации насилия, угроз и страха, глобализация всебольше ведет к (пост)современному варварству. Особенно если принять во внимание воздействия высокоразвитой военной технологии смерти. Мера суверенитета представляет собой реальную меру возможностей конкретного государства сопротивляться этому. Альтернативная и в то же время лучшая глобализация подразумевает и процесс демократической ресуверенизации государств и народов, находящихся в данный момент в подчиненном положении. Маловероятно, что это произойдет в ближайшем будущем.

Суверенитет относится и к территории и к людям, живущим на ней. Отделение населения от этой территории во имя «реалистически-прагматичной» политики, представляет собой подмену самого смысла суверенитета. Этим дается согласие на десуверенизацию.

Суверенитет невозможен в разоренных и антагонизированных обществах и государствах, в состоянии преобладающей социальной бедности и разрыва между правящими элитами и подавляющим большинством граждан. Он невозможен и в том случае, если это большинство не проявляет интерес к независимости своего государства и собственной свободе, потому что приоритетным является вопрос выживания, а не создания и сохранения этой свободы. Это изменение ценностей запрограммировано в политике глобализации насилия, страха и угроз.

Усиливаются тенденции разрушения государственности Сербии. Сепаратизм, в качестве регрессивной альтернативы к очень плохому общему состоянию Сербии, не исчез. У него все еще нет такой разрушительной силы, чтобы угрожать существованию оставшегося сербского государства. Но может ее приобрести. Его главными участниками являются отдельные фракции местной правящей элиты, которые манипулируют недовольством социально незащищенной части населения. Но он также имеет и скрытую и открытую поддержку тех могущественных стран, которые стараются сломать Сербию. Их цель состоит в том, чтобы она больше никогда не сопротивлялась их империальным амбициям. За этим также стоит возмездие стран, проигравших в обеих мировых войнах, а также нынешних главных членов НАТО.

Без личного суверенитета, в котором свобода и достоинство имеют центральное значение для каждого отдельного человека и являются характеристикой морального отношения большинства граждан, что подразумевает цивилизационную, а также системную, но и характерно-оценочную основу, не может быть ни реального суверенитета государства.

Современный патриотизм представляет собой в первую очередь экзистенциальную категорию. Он подразумевает единство в сопротивлении внешнему и внутреннему порабощению: колонизации и вассализации, а также и эксплуатации, идущей к превращению рабочей силы в наемных рабов и группу слуг. Колонизация, вассализация, разрушение государственности, все более глубокие и менее гуманные социальные неравенства, а также духовная оккупация, представляют собой звенья одной и той же цепи.

Ключевые слова: глобализация, суверенитет, колонизация, вассальство, патриотизм.

БЕРА А. ВРАТУША¹

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Београд (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА ИЛИ РЕКОЛОНИЗАЦИЈА?*

САЖЕТАК. Основни циљ овог истраживања јесте да се преиспитају адекватност тумачења противречног процеса генезе и структурног преображавања савременог светског друштва и међународних односа репродукције друштвеног живота у последњем кварталу двадесетог века, у непрецизним изразима „глобализације“. У овом истраживању се проверава хипотеза да „дискурс глобализације“ идеолошки прикрива стварни процес реколонијације бившег „Другог“ света „реално постојећег социјализма“ и бившег „Трећег“ света бивших деколонизованих земаља, који спроводи паразитска финансијска олигархија економски организована у Светску банку и Међународни монетарни фонд, као и војно у НАТО. Рад документује тезу да процес реколонијације, интензиван током системске кризе акумулације капитала у светским размерама, проузрокује драстично погоршавање квалитета живота и блокира суверени и независан друштвени развој људских способности најамних радника такође и у „Првом“ свету „држава благостања“ бивших и актуалних империјалистичких сила.

Процес хуманитарне, друштвене и еколошке катастрофе реколонијације ће бити анализиран на примеру ре-балканизације бивше југославије с акцентом на случају Косова и Метохије. Упоредна и историјска анализа у овом истраживању смешта процес реколонијације Балкана у шири контекст идентичних процеса у Ираку, Авганистану, Конгу, Колумбији, Либији, Сирији... и другим земљама чији природни ресурси и геостратешки положај привлаче пажњу локално одсутне светски владајуће класе и њеног локално присутног посредујућег вазала, домаће компрадорске буржоазије.

Кључне речи: глобализација, акумулација капитала, реколонијација, финансијска олигархија, компрадорска буржоазија.

---

¹ vvratusa@sezampro.rs

*Овај текст настао је у оквиру рада на пројекту „Изаови нове друштвене интеграције у Србији: концепти и актери“, евиденциони број 179035, који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКИ И ПРАКТИЧКО-ПОЛИТИЧКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

Досадашња социолошко сазнајна истраживања разних теорија и стратегија друштвеног развоја аутора овог рада (Вратуша 1983; 1995а; 2004; 2006; 2012) сугеришу закључак да мада је од средине 80-их година двадесетог века у насловима бројних иностраних и домаћих монографија, стручних текстова и конференција које се баве структуралним преображајима савремених друштава планетарних размера потискиван главни означитељски појам „модернизација” новим помодним појмом „глобализација”, истовремено није смењена доминантна теоријско-методолошка парадигма истраживања ових промена. Непромењено је остало опредељење већине истраживача за **функционалистичко-позитивистичку теоријско-методолошку парадигму** истраживања макродруштвених процеса на светском плану. Ову парадигму одликује претензија њених заговорника да вредносно неутрално и објективно аналитички истражују процесе интеграције народа света у глобално друштво кроз тржишну размену привредних и културних ресурса, као неумитне, квазиприродне еволутивне процесе, покретане првенствено иманентним и друштвеноструктурално неутралним, квантитативним растом транспортне и комуникационе технологије (уп. нпр. Farkas-Conn, 1999).

Од установљења социологије доминантној функционалистичко-позитивистичкој истраживачкој парадигми супротставља се алтернативна, по претензији њених заговорника критичка, **новоматеријалистички преокренута дијалектичка теоријско-методолошка парадигма** истраживања историјског и противречног, истовремено објективног и субјективног процеса и пројекта акумулације капитала у светским размерама, који може али не мора да резултира квалитативном преображајем друштвених односа кроз класну борбу. Из перспективе новоматеријалистички преокренуте дијалектичке парадигме постаје видљива друштвеноструктурална условљеност развоја науке и технологије практичко-политичком интересу великих друштвених група и појединаца било да очувају или да само у оквиру граница система затечених производних односа релативно поправе властити привилеговани положај и улогу у домаћој и међународној класној подели рада на управљачки и извршилачки, с једне стране, или да се ослободе својег подређеног друштвеног положаја и улоге током процеса производње и примене технологије, кроз укидање саме класне поделе рада као такве, с друге стране.

С функционалистичко-позитивистичком истраживачком парадигмом је тесно повезана практичко политичка стратегија очувања односа грађанског

капиталистичког друштва на темељу реколонијације осталог дела света, док је новоматеријалистички преокренута дијалектичка парадигма испреплетена са практичко-политичком стратегијом озбиљна иманентних потенцијала подруштвљеног човечанства.

ПОЈАМ СВЕТСКЕ ВЛАДАЈУЋЕ КЛАСЕ И ЛОКАЛНЕ КОМПРАДОРСКЕ БУРЖОАЗИЈЕ

Светска владајућа класа обухвата припаднике **финансијске олигархије већинских** власника контролних пакета деоница транснационалног корпоративног и банковног капитала са седиштима у државама центра система светске капиталистичке привреде (Вратуша 1983; 1999). Светска владајућа класа је на економском плану организована у Светску банку, Међународни монетарни фонд и Светску трговинску организацију, на војном у Организацију северноатлантског пакта, а на политичком у Организацију уједињених нација, у мери у којој бирократска машинерија ове организације својим чињењем и нечињењем доприноси легализацији кршења Повеље УН и аминовању освајачких ратова под лажним изговорима заштите светског мира.

У класичним колонијама и полуколонијама светски владајућа класа кредитора представља **локално одсутну али стварну владајућу класу** која спроводи свој интерес елиминисања сваког отпора „слободном кретању” роба, рада и капитала, противи се отуда свим облицима колективне својине и државног интервенционизма и протекционизма у другим друштвима политички организованим у националне државе неједнаке снаге, мада се у властитим националним државама обилато ослања на државне апарате у одбрани властитог и освајању туђих тржишта. Светска владајућа класа је уједињена у решености да елиминише све облике колективних својинских односа, вредности солидарности и антикапиталистички и антиколонијално оријентисане ослободилачке покрете, али је оштро подељена на фракције када треба да се расподели плен од реколонијације. У колонијама и полуколонијама намеће „структурално прилагођавање”, „политичке и економске реформе” те „европске и северноатлантске интеграције” уз помоћ посредујућих услуга домаће компрадорске протобуржоазije.

Компрадорска буржоазija је састављена углавном од припадника **тзв. нове, високообразоване ситне буржоазije** с противречним положајем у класној подели рада најамног произвођача система идеја и извршиоца наредбодавних и контролних радних функција у служби крупних власника средстава за репродукцију. Део припадника нове ситне буржоазije током школовања живи у метрополама старих и нових сила колонијације и реко-

лонизације, одрођавајући се од средине из које је потекао кроз идентификацију са погледом на свет колонизатора. Компрадорску буржоазију сачињава и један део припадника „старе” ситне буржоазије која више са члановима породице не ради сама користећи ситна средства за производњу у својем власништву, него упошљава више најамних радника. Мада је компрадорски део „окрупнеле” старе ситне буржоазије прешао праг производње за самоодржање, он се није развио у националну буржоазију са властитим програмом заокруживања и одбране унутрашњег тржишта и ресурса, с једне стране, те програмом спољње експанзије и освајања иностраних тржишта и ресурса, с друге. Пошто не поседује материјалне и идејне претпоставке да сама створи и организује националне оквире за акумулацију капитала, домаћа компрадорска буржоазија је попут „пете колоне” спремна да помогне у гушењу отпора домаћег становништва реколонизацији, да посредује у јефтиној распродаји националног богатства које су произвеле претходне генерације и да уништава домаћу производњу путем неограниченог увоза робних вишкова из колонизаторских земаља. На све поменуто је компрадорска буржоазија спремна за корупционашку провизију на приватним рачунима у банкама са седиштем у метрополама реколонизације, те учешће у добити од изабљивања и потчињавања преосталог домаћег становништва од стране финансијске олигархије (Vratuša 2000b).

ПОЈМОВИ КОЛОНИЗАЦИЈЕ, РЕКОЛОНИЗАЦИЈЕ И „ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ”

Под колонизацијом у овом раду подразумевам насилно проширивање суверенитета у датом друштвено-историјском тренутку доминантне фракције крупног капитала у одговарајућем друштву политички организованом у привредно и војно снажне националне државе европског центра система светске капиталистичке привреде, над окупираним територијама и домородним становништвом ваневропских континената лишеним суверенитета, односно могућности контроле и управљања територијом на којој живи и одговарајућим природним и људским ресурсима.

Политички поредак суверених националних држава у значењу суверености владара успостављен је на ограниченом подручју централне Европе **Вестфалским миром 1648**, након исцрпљујућих тридесетогодишњих и осамдесетогодишњих ратова између краљевске династије Шпаније, с једне стране, те краљева Француске и Шведске, републиканаца Холандије и суверена слободних империјалних градова, с друге стране, који нису више хтели да плаћају високе порезе поглавару римокатоличке цркве, најкрупнијем зе-

мљопоседнику (Croxton 2013). Вестфалским миром је заправо престала смена тзв. светских царстава или империја на историјској сцени. Успостављен је **хијерархијски систем националних држава неједнаке снаге у центру, на полупериферији и на периферији светског система светске капиталистичке привреде** (Wallerstein, I. 1974/1986). Овај систем је примерен капиталистичком начину производње и присвајања вишка вредности у облику прикривеног најамног ропства јединствене робе радне снаге – лишене приступа условима и средствима репродукције живота и једине способне да производи вишак вредности преко властите разменске вредности.

Поредак међународних односа између суверених националних држава централне Европе утемељен је на принципу националне независности и немешања у домаћа питања других суверених националних држава. Новоустављени поредак као да је ослободио финансијска и војна средства владара суверених националних држава централне Европе да их преусмере на **„мешање у унутрашње ствари” становништва изван Европе**. Главна средства колонизације која су користиле након победе над светом римском империјом и нове колонизаторске силе била су војна интервенција, окупација, изградња војних база и подређивање освојених простора и људи властитој колонијалној администрацији.

Особеност колонизације територије и народа у Латинској Америци, Африци и Азији коју спроводе европске колонизаторске државе **од продуженог шеснаестог века**, у поређењу са колонизацијом и освајачким ратовима у доба светских царстава античког доба и средњег века, представља насилно **раскидање и преображај затечених преовлађујућих односа** натуралне пољопривредне производње, уместо дотадашњег пуког преузимања контроле над убирањем вишка производа од непосредних произвођача на освојеној територији. Оваква насилна трансформација друштвених, пре свега својинских односа, представљала је у доба позног феудализма услов за „отварање” колонизованих друштава за „слободно” кретање роба, капитала и радне снаге, односно за институционализацију прикривених облика израбљивања посредством привада једнаке тржишне размене роба.

Префикс „ре” испред колонизације недвосмислено упућује на поновно, обновљено насилно одузимање економског, политичког, културног и војног суверенитета становништву бивших колонија и полуколонија, у којима су током деколонизације домаће власти извршиле национализацију привредних ресурса на властитој територији и усмерили приходе од њихове експлоатације на индустријализацију путем замене увоза и подизања животног стандарда становништва, успостављајући снажан сектор јавних предузећа и установа у државном власништву. Остваривање стратегије реколо-

низације усмерено је на елиминисање свих остатака национализације и контроле домаћих власти над националним природним и друштвено произведеним богатством. Реколонизација крши резолуцију Генералне скупштине УН 1514 из 1960. године према којој „подређивање народа страном доминацији и израбљивању представља негирање фундаменталних људских права, супротно је повељи УН и спречава унапређивање светског мира и сарадње” (UN General Assembly, 1960).

Друштвено-историјске претпоставке за појаву стратегије реколонизације формирају се **крајем шездесетих година двадесетог века**. До тада су се **истрошили ванекономски стимуланси за заустављање тенденције просечне профитне стопе да пада, кроз масовно разарање** током Другог светског рата „вишка” производних капацитета и људи који све од депресије крајем 20-их година нису могли да буду профитабилно запослени, да би поновно били упослени тек у периоду послератне обнове. Ваља уочити да су и ратна разарања и послератна обнова финансирани из државних буџета и јавног дуга, што претвара ратове реколонизације света у профитабилну индустрију (Вратуша, В. 1993а). Оваква **неокејнзијанска економска политика довела је до фискалне кризе тзв. држава благостања** и социјалне тржишне привреде. Од када су **1971. године златни стандард напустили приватни** банкарни организациони у Федералне резерве САД за потребе инфлаторног финансирања рата у Вијетнаму користећи погодности употребе САД долара као светске резервне валуте, све видљивији су постали показатељи истовремене привредне стагнације и инфлације, те хиперпродукције потрошних добара које не наилазе на платежно способну потражњу у тзв. државама благостања, друштвима „социјалног тржишта”, „организованог” или „координисаног” капитализма. Светски карактер кризе акумулације капитала („глобални” у новомовору функционалистичко-позитивистичке парадигме) истовремено се манифестовао у облику недовољне производње потрошних добара у друштвима **самопрозваног реално постојећег социјализма – заправо до крајњих граница очувања светски доминантног система капиталистичких производних односа развијеног облика државног капитализма** (Вратуша 2012). Уследила је **обнова неосмитовске економске политике наводно слободног деловања тржишних закона понуде и тражње**, а заправо преусмеравања производно профитабилно неупосливог новчаног капитала из привредних инвестиција у берзанске шпекулације, о чему ће детаљније бити речи касније.

Реколонизацију треба разумети као насилно ванекономско средство изласка из системске кризе акумулације екстрапрофита у светским размерама, која се у све оштријој форми манифестовала током последње деценије два-

десетог и прве деценије двадесет првог века, и још јој се не види крај почетком друге деценије другог миленијума. Под реколонизацијом, дакле, подразумевамо обнављање насилног успостављања непосредних облика политичке и економске контроле транснационалног корпоративног и банкарског капитала бивших и садашњих колонизаторских држава под руководством САД, над изворима јефтине сировине, радне снаге и новим тржиштима како у бившим колонијама тако и у појединим бившим друштвима самопрозваног социјализма, путем примене комбинације древног империјалног правила „завади да би владао” и војне агресије. За остале облике асиметричних односа доминације и израбљивања између центра и периферије светског система капиталистичке привреде, треба користити израз полуколонијација.

ИДЕОЛОГИЈА РЕКОЛОНИЗАЦИЈЕ

Европски колонизатори и њихови идеолошки представници су током првог таласа капиталистичке колонизације себи присвојили привилеговани статус припадника наводно супериорне, модерне, урбане и индустријске западне хришћанске цивилизације. Припадници високообразоване ситне буржоазије колонизаторских држава настоје да оправдају експанзионистичку колонизаторску политику кроз колонизаторску идеологију „Терета белог човека” (Kipling, 1899/1997). Насилно отимање права и средстава управљања властитом репродукцијом колонизованим народима представљено је као „цивилизаторска”, „модернизујућа”, „хуманитарна” мисија изградње индустријске инфраструктуре, те демократских политичких институција у „заосталим”, „традиционалним” регионима света у којима без државне организације или у оквиру „пропалих држава” живи домородачко становништво. У колонизаторској идеологији домородачко становништво представљено је као истовремено детињасто и демонско, сиромашно и склоно размножавању без ограничења, наивно и склоно насиљу, неспособно да суверено управља само собом и економски се развија (упореди, на пример, Mallaby 2002).

Светски владајућа класа успева да до наших дана одржи и на културном плану **идеолошку хегемонију**, преко својих идеолошких представника који се у масовним медијима, стручним часописима и на универзитетима од центра до периферије светске капиталистичке привреде, најчешће опредељују за тумачење глобализације као наводно **новог и неминовног процеса интеграције тржишта, нација држава и информативних технологија, започетог у последњој четвртини двадесетог века**, с перспективом позитивних дугорочних учинака за све учеснике у њему (упореди, на пример, Fried-

man, T, 1999, 3). Идеолошки представници светске владајуће класе се нешто ређе опредељују за морализаторску критику адам-смитовске неолибералне политике глобализације, уз позивање на неокејнзијанско интервенисање националних држава у тржишне активности интернационалних, транснационалних и суб-националних организација, у циљу ширења користи од глобализације на њене досадашње „губитнике” кроз праведнију расподелу (упореди, на пример, **Hirst, Tompson 1999, 184**).

Заједничка одлика како конзервативно практично-политички оријентисаних апологета функционалистичко-позитивистички протумачене глобализације, тако и њених реформистичких критичара по правилу социјал-демократске практично-политичке оријентације, јесте њихово превиђање да инсистирање на слободном деловању тржишних закона понуде и потражње као главном инструменту рационалне алокације инвестиција, с једне стране, и инсистирање на етатистичком подстицању платежно способне потражње, с друге, представљају само два регулациона механизма којима прибегавају припадници доминантне фракције крупног капитала и њени идеолошки представници у фази експанзије, односно рецесије током цикличних криза хиперакумулације капитала и хиперпродукције роба.

Заговорницама неолибералних и неоетатистичких регулационих механизма је такође заједничко изричито или прећутно одбацивање сваке теоријске замисли и практичног ангажмана у смеру радикалног супротстављања „глобализацији”, односно акумулацији капитала у светским размерама и реколонизацији. Оваква одбојност према не- и антикапиталистичким замислима и стратегијама отпора акумулацији екстрапрофита у светским размерама, правда се наводним историјским искуством да се ради у најбољем случају о утопистичким и узалудним пројектима, а у најгорем, о ретроградним замислима и облицима организовања друштвене репродукције са опасним последицама (упореди, на пример, Вулетић, В. 2001/2003, 99, 100).

СЛУЧАЈ РЕКОЛОНИЗАЦИЈЕ НА ТЕРИТОРИЈИ БИВШЕ ЈУГОСЛАВИЈЕ

На наредним странама ће у упоредној перспективи бити размотрени узроци, ток и последице насилне реколонизације на европском тлу на примеру ратног разарања бивше Југославије и војне окупације реколонизованих „протектората”, са акцентом на Аутономној покрајини Косово и Метохија у оквиру Републике Србије. Истраживање је смештено у шири контекст изоморфних процеса у Колумбији, Конгу, Ираку, Авганистану, Либији,

Сирији и другим земљама чија природна богатства, јефтина радна снага и/или геостратешки положај привлаче пажњу сила реколонизације предвођених финансијском олигархијом САД, у околностима поновног заоштравања системске кризе хиперакумулације капитала.

ТЕНДЕНЦИЈСКИ ПАД ПРОСЕЧНИХ ПРОФИТНИХ СТОПА КАПИТАЛА ИНВЕСТИРАНОГ У ПРОИЗВОДЊУ, СМЕНА ХЕГЕМОНИСТИЧКЕ ИМПЕРИЈАЛИСТИЧКЕ СИЛЕ И РЕКОЛОНИЗАЦИЈА БАЛКАНА

Као што се то својевремено дешавало са великом Британијом пред Први светски рат (Porter 2002), тадашњом хегемонијском империјалном силом, у последњем кварталу двадесетог века **релативно опада производност, конкурентност и удео у светској спољној трговини привреде Сједињених Америчких Држава**. САД су наике довршиле смену Велике Британије на положају и у улози хегемонијске империјалне силе након другог неуспелог покушаја крупног капитала Немачке, Италије и Јапана да обезбеде прерасподелу колонија и полуколонија у своју корист. Већ тридесетак година после Другог светског рата хегемонијски положај и улогу САД је почео да угрожава тенденцијски пад ефикасности њихове привреде мерене просечном профитном стопом производно уложеног капитала. Према израчунавањима Думенила и Левија (Dumenil and Levy 2002), од 70-их година до 2000. године **просечна профитна стопа је преполовила своју вредност у односу на 1948. годину**. Једино није пала профитна стопа банковних институција које су **преусмериле** новчани капитал са инвестиција у производњу на берзанске **шпекулације**, као што је наговештено у уводном одељку. Након што су се у банке финансијске олигархије слили тзв. петродолари из држава чланица ОПЕКА, власници контролних пакета акција 7 најкрупнијих нафтних и приватних компанија који контролишу ММФ и СБ, **1980. године су драстично смањили издавање дугорочних јавних позајмица са ниским стопама отплате за производне пројекте техничког унапређења индустрије и изградње инфраструктуре у земљама „другог“ и „трећег“ света, а драстично су повећали каматне стопе на средњорочне и краткорочне кредите приватних банака намењене отплати претходно одобрених позајмица, репродукујући у проширеном обиму дужничко ропство**.

Паразитско креирање профита ни из чега обављало се новчаним трансакцијама на тржиштима некретнина, деоница, валута и деривата новца, ве-

штачки повећавајући њихову номиналну вредност, преко десет пута изнад вредности стварног бруто друштвеног производа читавог света (Dumenil and Levy 2004). Само пар година касније дошло је до експлозије овог шпекулантског балона. Депресију која је уследила продубљује брзи пораст производности коју омогућава увођење информационе технологије и аутоматизације у све радно интензивне секторе привреде (Reuben 2000). Ово повећава стопу незапослености и осиромашења становништва, односно даље смањује платежно способну тражњу и продужава тренд бега капитала из производње у банковне и берзанске шпекулације.

Свесна да време није на њеној страни, финансијска олигархија САД је почела убрзано да користи једину преосталу компаративну предност – надмоћну војну технологију, пре него што довољно војно ојачају нови претенденти ако не на светску хегемонију онда барем на изградње алтернативног економског, политичког и војног блока из реда тзв. нових касних модернизатора. Главна међу њима је Кина (Snyder Scott 2002; Abdel-Malek 2005), у којој је наиме комунистичка партија и одговарајућа идеологија и даље формално на власти, упркос увођењу многих елемената капиталистичке робне производње намењене конкурентном извозу, на бази неколико пута јефтиније радне снаге него у земљама „пионирима модернизације”.

Прилика за убрзано спровођење империјалистичке стратегије финансијске олигархије САД и њених западноевропских савезника указала се након њиховог успеха у трци наоружавања, поткупљивању делова врховног руководства Совјетског Савеза у време „перестројке” и подстицању побуне тзв. цивилног друштва кроз стипендирање школовања и финансирање антикомунистичког и националистичког деловања високообразоване ситне буржоазије у централноевропским и источно-европским чланицама Варшавског пакта, као и у подстицању омладине да преко наменски произведених песама, филмова, позоришних представа прихвати лажне вредности култа секса, насиља, садизма, издаје, да пије, пуши и дрогира се, према рецепту Директора ЦИА Алена Даласа још из 1945. године (Encyclopedia of safety, 2010). Милијарде долара је финансијска олигархија уложила у обарање комунистичких партија са власти, у дезинтеграцију Совјетског Савеза у 52 патуљастих и међусобно завађених државица, као и у распуштања привредног и војног савеза самопрокламованих социјалистичких друштава. Током 90-их година прошлог века више није постојала сила способна да се супротстави настојању финансијске олигархије да преобрази своју војну организацију – НАТО из формално одбрамбеног средства држава чланица усмереног против супарничког економског и политичког блока земаља, у средство ши-

рења „слободног света и демократије”, односно реколонијације света и спровођења нове војне стратегије тзв. „првог (нуклеарног) удара”.

С поновним уједињењем Немачке и њеним прерастањем у доминантну чланицу Европске уније, НАТО је под преовлађујућим утицајем војне структуре САД изгубио прву од три функције, према познатој изреци Лорда Исмеја, првог Генералног секретара НАТО од 1952. до 1957: да држи Немачку „доле”, Русију „изван” и САД „у” Европи (Ismaу 1960). Уместо да спречава Немачку војну структуру да поново довољно ојача да покрене светски рат за прераспodelу колонија и полуколонија, војна структура САД ју је кооптирала у НАТО ради заједничког спровођења подухвата реколонијације света, у настојању да удруженим снагама обезбеде снижавање трошкова производње и повисе профитне стопе, путем војног остваривања непосредне контроле над природним и људским ресурсима планете. Тиме је остварена првобитна идеја Хитлера забележена у његовом главном програматском спису, да немачка војска не понови грешку из Првог светског рата, те да нови поход на словенски Исток у борби за проширивање германског „животног простора” оствари у савезу са западним силама (Hitler 1940, 154).

Мада становништво реколонизаторских друштава представља само 5% светског становништва које већ троши 40% воде и 30% сировина у свету, геостратези све мање производне и све више шпекулантско паразитске финансијске олигархије у земљама чланицама НАТО залажу се за реколонијацију енергентима и минералима богатог Блиског и Средњег истока те Кавказа и Сибира у Централној Азији као „пупку света” (Brzezinski 1997). Висок приоритет у стратегији реколонијације света задобило је остваривање контроле над јефтиним сировинама и образованом али неколико пута јефтинијом од западноевропске радном снагом источних и југоисточних европских друштава бившег самопрокламованог социјализма. Већина њих се такође налазе на геостратешки значајном положају дуж постојећих и пројектованих нафтовода и гасовода из региона Кавказа (Collone, Michael 1998; Johnstone 2000). Централна обавештајна агенција САД потврђује у својој анализи земаља Балкана (у који убраја Албанију, Босну и Херцеговину, Хрватску, Бившу југословенску републику Македонију, Србију и Црну Гору) и Југоисточне европе (у коју убраја Румунију, Бугарску и Молдавију) да оне заузимају стратешку позицију као транзитни центар за „извоз каспијске нафте у Европу” (ЦИА, 2004/5). Интеграција ових земаља у НАТО и Европску унију има за циљ окруживање Русије и њено спречавање да икада поново заузме положај и улогу ривалске светске силе која доводи у питање светску доминацију капиталистичких друштвених односа или барем игра независну улогу у међународним односима чак и као предоминантно капиталистичко

друштво уједињено са другим европским капиталистичким друштвима. Такво уједињење би наине угрозило опстанак доминантног економског, политичког, културног и војног утицаја САД у уједињеној Европи, која би постала уместо подређеног савезника, све снажнији конкурент на светском тржишту.

Повремене тензије у односима између финансијске олигархије САД и Европске уније предвођене Немачком, које угрожавају хармоничан кондоминијум империјалистичких сила над полуколонизованим и реколонизованим друштвима, потичу из повременог преиспитивања корисности једностраног везивања за САД као империјалну силу на заласку и покретања иницијатива за самосталнију улогу ЕУ у међународним односима у савезу са државама у успону, попут Бразила, Русије, Индије и Кине.

У овде укратко описаним друштвено-историјским околностима, светска владајућа класа је увежбала своју војну организацију за спровођење обновљене стратегије реколонизације света, примењујући древно правило империјалне владавине „завади да би владао” на територији Социјалистичке Федеративне Републике Југославије.

Комунистичко руководство Југославије је, са харизматичним маршалом Јосипом Брозом Титом на челу, освојило власт, као победник народноослободилачког рата 1941–1945 године. Оно је било један од иницијатора оснивања и угледни члан покрета блоковски несврстаних земаља. После историјске прекретнице симболисане рушењем зида у Берлину 1989. године, заједничка држава Јужних Словена, још током Другог светског рата подељена на интересне сфере утицаја између САД и СССР и њихових савезника, више није била потребна као тампон зона између НАТО-а и Варшавског војног пакта. Остаци оријентације на изградњу економски, политички и војно независног и интегрално самоуправног друштва, макар веома ослабљени преоријентацијом знатног дела бивших припадника комунистичке номенклатуре и њихових потомака на довршавање формално правне рестаурације капиталистичке приватне својине, тржишне конкуренције и вишепартијских избора, како би себи обезбедили сигурније механизме репродукције на привилегованим местима и улогама у класној подели рада, него што је то наименовање од стране надређених припадника номенклатуре (Вратуша 1993б), директно су ометали спровођење реколонизације. Територија Југославије и њено мултиетничко и мултиверско становништво су употребљени као полигон за војну вежбу са бојевом муницијом координисаног спровођења ратног сценарија реколонизације.

РАТНИ СЦЕНАРИО РЕКОЛОНИЗАЦИЈЕ – ГЛАВНИ ЕЛЕМЕНТИ И ФАЗЕ

1) **Агенти обавештајних служби** реколонизаторских друштава подмићивањем и нарученим убиствима **подстичу грађански рат** у друштвима одабраним за реколонијацију, по правилу вишеетничким и више верским по саставу становништва, финансијски и логистички подржавајући организовање и деловање **сепаратистичких покрета** – домаћи пример: америчко обучавање и наоружавање „Ослободилачке војске Косова” (Chossudovsky 2001).

2) Законодавна и извршна власт реколонизаторских земаља прогресивно појачава **економски и политички притисак** на централну власт циљане државе, условљавајући одобравање нове транше кредита спровођењем „политичких и економских реформи”, као што су вишестраначки избори, приватизација државних предузећа и банака, укидање царина, смањивање издатака на јавне услуге – домаћи пример: новембра 1990. Бушова администрација је спровела кроз Конгрес закон под називом **Foreign appropriations Bill** за наредну годину, према којем је прекинуто додељивање финансијске подршке Савезној влади, док је свим федералним јединицама постављен услов уколико желе да им буде додељена таква подршка, да у року од шест месеци обаве вишестраначке изборе и спроведу референдум о независности од СФРЈ, чији ток и резултате треба да претходно оцени као „демократске” САД администрација (Parenty, s.a.).

3) **Масовни медији** под контролом финансијске олигархије и део високообразоване ситне буржоазије која себе **самопроглашава критичким теоретичарима и заштитницима људских права** (Вратуша 2000а; d’Autmerу 2001), приписују кривицу за терористичке акте сепаратиста и њихове оружане сукобе са централним властима у којима страдавају и цивили, искључиво полицијским и војним јединицама централне власти и захтевају „**хуманитарну**” **интервенцију** у циљу заштите универзалних људских права наводно угрожених мањина, приказујући наоружане сепаратисте као невинне цивилне жртве наводно геноцидне централне власти на челу са диктаторским вођом – домаћи пример: закаснило признање судског патолога Хелене Ранте да је шеф мисије ОЕБС на Косову и Метохији вршио притисак на њу да унесе у свој извештај да су српске полицијске снаге масакрирале албанске цивиле у **Рачку** (Вечерње новости, 2008).

4) **Лажни преговори** у којима се централним властима као услов да њихово становништво не буде бомбардовано постављају ултиматуми које оне не могу да прихвате – домаћи пример: тајни војни анекс предлога споразу-

ма из **Рамбујеа**, да НАТО трупе могу да се крећу и остану на територији ФР Југославије без ограничења, надокнаде и одговорности за евентуалне штете, с правом да хапсе грађане и контролишу целокупни телекомуникациони магнетни спектар (Becker, R. s.a.).

5) **Ваздушно бомбардовање са безбедне висине не само војних циљева него пре свега цивилних циљева и животно важне инфраструктуре у циљу смањивања подршке масе становништва војном отпору сепаратистима и реколонизацији** – домаћи пример: 78 дана континуираног бомбардовања током 36.219 налета војних авиона кроз озонски омотач који су потрошили 367 милиона литара керозина и бацили око 12 тона експлозива, убивши око 3.500 људи и ранивши око 10.000, од којих су цивили свих етничких припадности који су се затекли у погођеним возовима, болницама, домовима, избегличким камповима, на радном месту, тржницама, мостовима (Belgrade Forum for the World of Equals, 1999/2012).

6) **Војна окупација, изградња војне базе, успостављање марионетске власти, наплаћивање трошкова интервенције кроз преузимање контроле над локалним ресурсима и убирањем високог процента од војним авионским транспортом омогућене и надзиране трговине дрогом, оружјем и белим робљем локалних мафијаша** насталих из редова наоружаних сепаратиста и терориста – домаћи пример, изградња НАТО војне базе Бондстил на окупираном Косову и Метохији као надзорника тростране трговине Авганистан–КиМ–ЕУ и извора финансирања операција ЦИА (Prentice 1999; Трајковић 2004; Engdahl 2012).

Овај сценарио финансијска олигархија не престаје да примењује са већим или мањим успехом и у другим деловима света, од Ирака и Авганистана, преко Либије и арапских пролећа, до Сирије, као што то чини у тренутку писања овог прилога.

Интерес локално одсутне светски владајуће класе да под фирмом „хуманитарне“ интервенције заправо елиминише све остатке отпора **неолибералним капиталистичким „политичким и економским реформама“** и **„европско-северноатлантским интеграцијама“**, неуобичајено отворено је резимирао **Џон Норис**, својевремено сарадник Заменика државног секретара САД Строуба Талбота, у својој књизи *Collision Course*. Пошто је Норис касније покушавао да тврди да је реченица о мотивима рата на Косову и бомбардовања 1999. године лоше интерпретирана и селективно извучена из контекста, овде ћу цитирати шири извод из релевантног дела текста: „НАТО-во бројно чланство и стил консензуса може да изазове бескрајне главобоље за војне планере, али истовремено они објашњавају зашто је придруживање НАТО-у привлачно нацијама широм централне и источне Европе.

Нације од Албаније до Украјине желе у западни клуб. Ово гравитационо привлачење заједнице западних демократија истиче анахроност Милошевићеве Југославије. Док су нације у читавом региону настојале да реформишу своје привреде, умање етничке тензије и прошире цивилно друштво, Београд као да је уживао да се стално креће у супротном смеру. Није стога чудо да су се НАТО и Југославија на крају сударили. **То је био Југословенски отпор ширим трендовима политичких и економских реформи – а не судбина косовских Албанаца – који најбоље објашњава НАТО-ов рат** (наглашавање В. В.). Милошевић је био чичак на боку трансатлантске заједнице тако дуго да су САД осетиле да ће он реаговати само на војни притисак. Поновљени преступи Слободана Милошевића текли су директно насупрот визији Европе „целовите и слободне”, изазивајући саму ваљаност континуираног постојања НАТО” (Norris, 2005: xxii ff).

Да се „хуманитарне интервенције” спроведе у интересу финансијске олигархије а не наводно угроженог локалног становништва, речито сведочи и **препоруча Међународне кризне групе** – коју финансира познати берзански шпекулант Џорџ Сорос – поводом преузимања контроле над минералима пребогатим рудницима и металуршким комплексом Трепча. Према препоруци ових идеолога реколонијације, „једноставна **предаја Трепче Косоварима је искључена**”. У овом цитату ваља запазити, употребу географског појма Косова за именовање становништва само једне етничко-конфесионалне припадности, која је током крваве историје у локалној средини задобила демографску већину, у циљу представљања припадника етничко-конфесионалне групације која је након бројних ратова, принудних и економских миграција постала мањинска, као неаутохтоних „дођоша”. Међународна кризна група је такође препоручила да „УНМИК и КФОР спроведу брзо и категоричко преузимање комплекса Трепча” пре избора у Србији, како би вође опозиције могле да прикажу у изборној кампањи овај губитак контроле над националним ресурсима као последицу статуса „парије” председника Милошевића у „међународној заједници” (International Crisis Group, 1999), заправо у северноатлантском кондоминијуму.

Закључак

Из досадашње анализе колонијације и реколонијације недвосмислено следи закључак да попут „глобализације”, односно **ширења односа акумулације капитала и тржишним трансакцијама посредованог присвајања вишка рада најамне радне снаге у оквиру светског система капиталистичке привреде политички организоване у систем националних држава неједнаке снаге** – која је сменила превасходно натуралне односе предка-

питалистичке привреде светских царстава и непосредовано насилног отимања вишка рада од лично зависних непосредних произвођача, ни „десуверенизација” односно колонизација, полуколонизација и реколонизација не представљају „нову” друштвену појаву с краја двадесетог века. **Делимичну новину** коју доноси стратегија реколонизације света финансијске олигархије крајем двадесетог и почетком двадесет првог века представља чињеница да се насилно лишаване суверености реколонизованих народа поново дешава не само у друштвима бившег Трећег света изван Европе него и у друштвима самопрокламованог социјализма бившег Другог света **унутар Европе саме**, као у време Аустроугарске и Отоманске империје.

Квантитативну новину са потенцијалом прерастања у квалитативно неповратну друштвено произведену геноцидну и екоцидну катастрофу представља употреба **прогресивно све разорнијих и убитачнијих оружја масовног уништења**, као што су пројектили пресвучени радиоактивним и токсичним осиромашеним уранијумом током бомбардерских фаза реколонизације (Chossudovsky 2012). Као да није довољно што бомбардоване области задобијају до хиљаду пута већи интензитет радиоактивности и концентрације токсичних хемикалија од нормалних, који изазивају пораст генетских поремећаја и смртности од рака (**Gunther, Siegwart-Horst, s.a; Јовановић, Петковић, Чикарић 2012**), окупатори након постављања војних база НАТО настављају да депонују радиоактивни и токсични отпад на реколонизованој територији и да продају опасне лекове и дрогу реколонизованом становништву (Nandhivarman, N. 2004).

Новоуспостављене НАТО базе на територији полуколонизованих бивших друштава самопрокламованог социјализма, имају функцију и да прискоче у помоћ да **угуше евентуалне побуне реколонизованих најамних радника** од којих се неки још увек сећају предности сигурног запослења, бесплатног школовања, здравствене и социјалне заштите, те извесног степена учешћа у доношењу привредних и политичких одлука, макар на нивоу радне организације или месне заједнице током неколико деценија трајања самопрозваног социјализма.

Реколонизација бивших колонија актуализује питање степена претходног остваривања деколонизације, независности и супстанцијалног самоодређења, посебно у оним бившим колонијама у којима **није дошло до продуженог ослободилачког рата за независност прожетог елементима социјалне револуције**. Једном делу бивших колонија, наиме, бивше колонијалне силе су практично октроисале независност под притиском интереса финансијског капитала концентрисаног у САД као хегемонистичке империјалне силе од времена између два светска рата, да „старе” колонијалне силе напу-

сте своје колоније и усредсреде све своје војне потенцијале у борби против ривалског блока друштава самопрозваног социјализма. Мада формално правно независне и без окупационих војних снага на својој територији, ове бивше колоније су остале економски, политички, технолошки и културно зависне и даље израбљиване од бивших колонизатора на основу наслеђене наметнуте монокултурне пољопривредне производње и екстрактивне индустрије намењене извозу сировина ниског степена обраде у бивше колонијалне метрополе (Gunder-Frank 1978). Неоколонијализам је најприсутнији у оним бившим колонијама у којима је белу европску буржоазију на власти **само заменила домаћа буржоазија, обучена на универзитетима бивших колонијалних метропола** да спремно врши компрадорску улогу посредовања у спровођењу интереса бивших колонизатора (Fanon, Frantz 1961).

Ретке бивше колоније које су после Другог светског рата у литератури навођене као примери постколонијалног успеха, били су тзв. **азијски тигрови** чије су националне буржоазије релативно успешно спровеле државно подржани програм извозно оријентисане индустријализације. Након финансијске кризе **1997. године индуковане наглим повлачењем** спекулативних западних инвестиционих кредита и повећавањем каматних стопа, дошло је до распродаје по ниским ценама задужених корпорација без обзира на њихову успешност у својим гранама делатности.

Актуелна убрзана распродаја стратешких грана привреде и инфраструктуре у Словенији, која је до 2004. године важила за пример успешне „постсоцијалистичке транзиције” (Mencinger 2011) само потврђује да стварна **деколонијација и сувереност нису могући док у светским размерама доминирају капиталистички односи производње екстрапрофита за финансијску олигархију**. Друштва бившег самопрокламованог социјализма, претворена су у периферију Европске уније предвођене Немачком финансијском олигархијом и њеним војно моћнијим прекоокеанским партнером у кампањи реколонијације, уз све активнију улогу Турске финансијске олигархије, све више оријентисане на обнављање својег утицаја у свим деловима света којима је својевремено владала Отоманска империја.

Из чињенице да не- и антикапиталистичке замисли и стратегије преображавања друштвених односа у светским размерама у самоуправно удружење истовремених произвођача и потрошача представља још неостварен стални пројекат израбљиваних и потлачених, услед отежавајућих објективних и субјективних околности, пре свега због **непревазиђене противречности између ослободилачких циљева и затечених поробљивачких организационих и других средстава** у оквиру антикапиталистичких и антиколонијалних покрета израбљиваних и потчињених класа класичних колонија, по-

луколонија и реколонизованих друштава, не следи да ми као поседници монопола на стручно знање—моћ треба да под изговором научне објективности заправо одаберемо да стајемо на страну интереса главних актера глобализације, односно реколонизације света и да са тог становишта нападамо појединце и покрете који теже остваривању општих вредности развоја људских способности сваког појединца као услова развоја таквих способности свију.

„Реална политика” реколонизације друштава организованих у „слабе” државе на периферији и полупериферији светског система капиталистичке привреде од стране припадника друштава организованих у „јакe” империјалистичке државе центра, **не може да представља решење за цикличне системске кризе хиперакумулације капитала и хиперпродукције роба.** „Реална” политика насилне реколонизације само интензивира до катастрофичних размера хуманитарне и еколошке проблеме ратних разарања, незапослености и сиромаштва не само у реколонизованим друштвима него **све више и у метрополама реколонизације.** Реколонизација наике продубљује **иманентну противречност** капиталистичког начина производње између практично неограничених могућности развоја друштвених снага производње употребних вредности огромне већине човечанства у облику хиперакумулације капитала, те ограниченог циља капиталистичког начина проширене робне производње прометних вредности – приватног присвајања профита незнатне мањине – у облику недовољне платежно способне потражње изабљиваних и потлачених најамника широм света.

Остаје отворено питање да ли ће **„побуржоажена” радничка аристократија** империјалних центара реколонизације наставити да показује склоност да се удружи са владајућом финансијском олигархијом у војној кампањи реколонизације света. Друштвено структурисани интерес таквог удруживања јесте **учешће у користима од увећаног трансфера вишка вредности и богатства из реколонизованих друштава** у односу на уобичајене механизме неједнаке размене. Трансфер вишка вредности наике не настаје само на основу неједнаког **органског састава капитала** у индустријски развијеним и неразвијеним друштвима, него пре свега на основу **неједнаких најамнина** за рад сличне продуктивности у колонизаторским метрополама и у полуколонијама и колонијама (Arghiri, Emmanuel 1969; Amin, Samir 1970).

Друштвену основу окупљања становништва исте етничке и професионалне припадности око идеје националне државе без обзира на разнородну класну припадност представља **географска концентрација појединих етничких и верских група у национално-територијално структурисаним регионима са изразито неједнаким степеном укупног развоја и с неједнаким положајем у домаћој и међународној класној подели рада.** Од ус-

постављања система светске капиталистичке привреде, наиме, његово олигополистичко структурирање одликује успостављање и развргавање класних савеза владајућих и потлачених класа у оквиру националних држава.

Неједнаке снаге поводом одбране властитог и заузимања туђег тржишта роба, рада и капитала, кроз грађанске и међународне ратове. Припадници етничких и верских групација који заузимају најповољније улоге у класној подели рада, **мерене индексом учествовања у најбоље плаћеним и најугледнијим управљачким занимањима**, настојали су да их задрже за себе, а они мање задовољни својим положајем и улогом у овој подели, настојали су да их побољшају формирањем „властите” националне државе. Хомогенизацији ставова припадника истих етничких и верских групација доприноси понекад и склоност људи нижег степена образовања, нарочито у условима акутне кризе и повећане стопе незапослености, да делимично подлегну шовинистичкој пропаганди својих високообразованих сународника, те да **узроке своје лоше опште друштвене ситуације не траже међу својим сународницима који их израбљују и тлаче**, него искључиво међу припадницима других етничких и верских групација (Vratuša 1995b).

Подршка финансијске олигархије једној страни у индукованом грађанском рату **још ниједној етничкој и верској заједници није донела просперитет** и суверенитет. Уместо просперитета и суверенитета, за реколонизовано становништво су предвиђени само положај и улога вазала светске финансијске олигархије, јефтине и недовољно запослене радне снаге – домаћи пример, незапосленост на Косову и Метохији је након НАТО интервенције 2002. године процењена на преко половине радно активног становништва, док је 1997. године пре интервенције процењена на мање од трећине (Human Development Report for Federal Republic of Yugoslavia 1997; Human Development Report – Kosovo, 2002), да би након упозорења на недостатак и непоузданост основних званичних статистичких података, аутори HDR за 2006. годину проценили да стопа укупне незапослености на Косову износи 39.7% а за жене 60.7%. Главни извор за преживљавање постаје преузимање положаја и улоге **полицијске и војне пешадије** у служби очувања постојећих и освајања нових полуколонија и колонија у интересу увећања екстрапрофита финансијске олигархије и домаће компрадорске буржоазије, или **егзекутора организованог криминала** у области трговине дрогама, оружјем и белим робљем.

У околностима заоштравања системске кризе акумулације капитала и пораста незапослености и сиромаштва најамних радника у центрима реколонијације, сазревају услови у друштвима центра система да се **евентуално оствари поклич Међународног удружења радника: „пролетери свих зе-**

маља, уједините се". Уједињавање разних фракција израбљиваних и потлачених класа, разједињених по квалификационој, етничкој, верској и другој припадности у оквиру различитих али и истих друштава организованих у националне државе – како колонизаторских тако и колонизованих – представља **услов остваривања супстанцијалног суверенитета** у значењу управљања друштвеном репродукцијом властитог живота и елиминисања главног механизма опстанка финансијске олигархије на положају и у улози владајуће класе у читавом свету – па и на Косову и Метохији – посредством примене древног империјалног правила „Завади да би владао”.

Литература

- Вечерње новости* (23. октобар 2008). Ranta speaks out about 'Račak massacre'. http://www.b92.net/eng/news/crimes.php?yyyy=2008&mm=10&dd=23&nav_id=54430
- Вратуша, В. „Стратегије развоја земаља у развоју и класни интереси”. У *Истраживање и планирање друштвених промена и развоја*. Београд: ИСИФФ, 1983: 158–184.
- Вратуша, В. „Рат и развој”. *Социологија*, XXXV, 4 (1993а): 517–531.
- Вратуша, В. „Протагонисти својинске трансформације у друштвеним системима источне, централне и југоисточне Европе с посебним освртом на случај Југославије”. *Социологија*, XXXV, 1 (1993б): 53–68.
- Вратуша, В. „О смени доминантне парадигме у друштвеним наукама”. *Социолошки преглед*, XXIX, 3 (1995а): 417–431.
- Вратуша, В. „Трансформација критичке теорије у апологију у делу Јиргена Хабермаса”. *Социолошки преглед*, XXXIV, 1–2 (2000а): 23–48.
- Вратуша, В. „Противречности институционализације 'транзиције' и супротстављене стратегије трансформације институција у епоси глобалне кризе прелаза”. У *Време глобализације*, Београд: Дом културе Студентски град (2003): 134–145.
- Вратуша, В. „Лажна дилема: глобализација процес или пројекат”. У *Искушења глобализације*, уредио Ј. Тркуља. Кикинда: С. О. Кикинда, Н. Б. „Јован Поповић”, 2004.
- Вратуша, В. Одреднице: Функционалистичко-позитивистичка парадигма; Ново-материјалистички преокренута дијалектичка парадигма, 2006, Феноменолошко-тумачећа интеракционистичка парадигма, *Увод у социологију сазнања – форум уместо wikiја*, <http://lms.f.bg.ac.rs/mod/forum/view.php?id=12777>
- Вратуша, В. *Транзиција – одакле и куда – први део*. Београд: ИСИФФ и Чигоја штампа, 2012.
- Вулећић, В. „Глобализација – процес и/или пројекат”. *Нова српска политичка мисао*, VII, 3–4 (2001/2003):79–102.
- Јовановић, С., Петковић, С., Чикарић, С. *Злочин у рашу, теноцид у миру*. Београд: Службени гласник, Друштво Србије за борбу против рака, 2012.

- Трајковић, З. „САД и ЕУ отворили путеве тероризма ка Европи” (2004) <http://www.trajkovic.rs/komentari/20.05.2004.html>
- Abdel-Malek, A. „Toward a Saner World”, *Al-Ahram*, 2005.
<http://weekly.ahram.org.eg/2005/740/op2.htm>
- Amin, S. *Accumulation à l'échelle mondiale*. Paris: Anthropos. 1970.
- Arghiri, E. *L'échange inégal: essai sur les antagonismes dans les rapports économiques internationaux*. Paris: Maspero, 1969.
- Becker, R. (s.a.). „Chapter 22. The Rambouillet Accord: Pretext for a War of Aggression”. http://www.iacenter.org/warcrime/22_rambo.htm
- Belgrade Forum for the World of Equals (1999/2012). English electronic edition of 4 *White Books* of documents :
- Nato Aggression Against the Federal Republic of Yugoslavia – Documents Part One*, ISBN-86-7549-178-6, [https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkNDFhMzZiMDktMmYwMi00MWY1LTg1MjktNDcwMzE4MzgwYWJj&export=downdownload](https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkNDFhMzZiMDktMmYwMi00MWY1LTg1MjktNDcwMzE4MzgwYWJj&export=downdownload;);
- NATO Aggression Against the Federal Republic of Yugoslavia – Documents Part Two*: ISBN-86-7549-178-6, [https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkZGU2ZThlYzItY2U5Yi00ZDE2LWJlNTgtZWYyY2EyOGQ5YTAy&export=download](https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkZGU2ZThlYzItY2U5Yi00ZDE2LWJlNTgtZWYyY2EyOGQ5YTAy&export=download;);
- NATO Crimes in Yugoslavia – Documentary Evidence 24 March – 24 April 1999 – Part One*: ISBN-86-7549-124-7, <https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkOWRIOTY2YzMtYzhlZS00NThlLTk3YzYtYTlYwYTMyMTYzM2U4&export=download> ;
- NATO Crimes In Yugoslavia – Documentary Evidence 25 April – 10 June 1999 – Part Two*, ISBN-86-7549-134-4.Pdf, <https://docs.google.com/uc?id=0B-4gMauZDSIkNTkxYmNlZjAtMWIxMC00Njc4LTkwZmYtYjNjZTcxMDQ5Nzli&export=download> .
- Brzezinsky, Z. *The Grand Chessboard: American Primacy And Its Geostrategic Imperatives*. New York: Basic Books. 1997.
- Chossudovsky, M. „Washington Finances Ethnic Warfare In The Balkans”, 2001. <http://web.archive.org/web/20070210015929/http://www.emperorsclothes.com/articles/choss/fin.htm>
- Chossudovsky, M. *Towards a World War III Scenario*. Global Research Publishers, 2012.
- CIA. *Country Analysis briefs – Europe*, 2004/5.
http://www.eia.doe.gov/emeu/cabs/Region_eu.html
- Collon, M. . *Poker Menteur*. Brussels: editions EPO, 1998.
- Croxton, D. *Westphalia: The Last Christian Peace*. Palgrave, 2013.
- d'Aymery, G. Mapping the Human Rights Crowd in the Balkans, 2001. <http://www.swans.com/library/art7/ga110.html>
- Dumenil, G. and Dominique Levy (2002). The profit rate: where and how much did it fall? Did it recover? (USA 1948–2000), *Review of Radical Political Economics*, XXXIV, 4, 437–461, http://www.sciencedirect.com/science?_ob=ArticleURL&udi=B6W62-4728FKJ-3&_coverDate=12%2F31%2F2002&_alid=301866563&_rdoc=1&_fmt=&_orig=search&_qd=1&_cdi=6586&_sort=d&view=c&_acct=C000

050221&_version=1&_urlVersion=0&_userid=10&md5=9bd9f573067efe2130ed317906e7891c .

Dumenil, G. and Dominique Levy The Real and Financial Components of Profitability (United States, 1952–2000), *Review of Radical Political Economics*, XXXVI, 1, 2004, 82–110, <http://rrp.sagepub.com/cgi/content/refs/36/1/82>

Encyclopedia of safety. „Theory Golden billion, or Dulles plan”, 2010. <http://survincity.com/2010/09/theory-golden-billion-or-dulles-plan/>

Engdahl, W. „Kosovo’s ‘Mafia State’ and Camp Bondsteel: Towards a Permanent US Military Presence in Southeast Europe”. *Global Research*, April 12 (2012). <http://www.globalresearch.ca/kosovo-s-mafia-state-and-camp-bondsteel-towards-a-permanent-us-military-presence-in-southeast-europe/30262>

Fanon, F. *Les damnés de la terre*. Paris: Maspero, 1961.

Farkas-Conn, I. „Globalization and Information Technologies: New Emerging Partnerships”. *Buletin of the American Society for Information Science*, XXV, 5, 1999. http://www.asis.org/Bulletin/Jun-99/globalization_and_information_.html

Friedman, T. *The Lexus and the Olive Tree*. US: Anchor, 1999.

Gunder_Frank, A. *Dependent Accumulation and Underdevelopment*: New York: Monthly Review Press; London: Macmillan Press, 1987.

Gunther, S-H. (s.a.). „Depleted Uranium and the Gulf War Syndrome”. <http://covertaction.org//content/view/49/75/>

Hirst, P. and Grahame Tompson *Globalization in Question: The International Economy and the Possibilities of Governance*, Cambridge: Polity Press, 2nd ed., 1999.

Hitler, A. *Mein Kampf I–II*. Munchen: Centralverlag der NSDUP. Frz. Eher Rachf, 1940. *Human Development Report for Federal Republic of Yugoslavia* Belgrade: Economic Institute, 1997.

Human Development Report – Kosovo Priština: Grafika Rezniqui, 2002.

Human Development Report – Kosovo (2006) http://hdr.undp.org/en/reports/national/europethecis/kosovo/Kosovo_NHDR_2006_EN.pdf

International Crisis Group Trepca: Making Sense of the Labyrinth, 1999. <http://web.archive.org/web/20001009230551/http://www.crisisweb.org/projects/sbalkans/reports/kos30main.htm>

Ismay, L. *The Memoires of General the Lord Ismay*. London: Heinemann, 1960.

Johnstone, D. *Fools’ Crusade – Yugoslavia, Nato, And Western Delusions*. New York: Monthly Review Press; London: Pluto Press, 2002.

Kipling, R. White Man’s Burden, *Kipling’s Poems*, Chicago: George M. Hill, 1899/1997. <http://www.fordham.edu/halsall/mod/kipling.asp>

Mallaby, S. The Reluctant Imperialist: Terrorism, Failed States and the Case for American Empire. *Forreign Affairs*, March/April 2002.

- Mencinger, J. „Morala in slovenska lipa”. *Delo*, 20. avgust 2011.
- Nandhivarman, N. Colonization, Decolonization and Recolonization, (2004). <http://dravidaperavai.0catch.com/>
- Norris, J. *Collision course: Nato, Russia and Kosovo*. USA: Praeger, 2005.
- Parenti, M. (s.a.). The Rational Destruction of Yugoslavia, <http://www.michaelparenti.org/yugoslavia.html>
- Porter, B. „Empire? What Empire? Imperialism and British National Identity 1815–1914”. *National Europe Centre Paper*, no.4, Australian National University, 2002. <http://www.anu.edu.au/NEC/porter1.pdf>
- Prentice, E-A (1999). „Kosovo is Mafia’s heroin gateway to West”. *The London Times*, July 24, <http://www.kosovo.net/kla3.html#a39>
- Reuben, N. (2000). The Internet, Creative Destruction and The Falling Rate of Profit Crisis, <http://www.southerndomains.com/SouthernBanks/p1.htm>
- Snyder, S. (2002). China-Korea Relations: Happy Tenth for RC-ROK Relations! Celebrate While You Can, Because Tough Times are Ahead, http://www.ciaonet.org/olj/cpc/cpc_oct02j.pdf
- UN General Assembly (1960). *Resolution 1514 (XV)*, Declaration on the Granting of Independence to Colonial Countries and Peoples, 14 December, http://www.unhcr.ch/html/menu3/b/c_coloni.htm
- Vratuša, V Attitudes Toward the Desirable Organization of Society and the War in Yugoslavia, *Sociologija (Sociology)*, XXXVII, 4, 1995, 485–513.
- Vratuša, V. Transition Strategies of External Social Actors in the Balkans, *New world Order and the Balkans*. Niš: FF-IS, 1999, 123–138.
- Vratuša, V. „'Transition' strategies and domestic social actors in the Balkans”, *The Strategies of Development and the Processes of the Regional Cooperation in the Balkans*. Niš: FF, 2000, 91–107.
- Wallerstein, I. *Suvremeni svjetski sistem*. Zagreb: Cekade, 1974/1986.

GLOBALIZATION OR RECOLONIZATION?

SUMMARY

The main aim of this research is to reconsider the adequacy of the interpretation of the contradictory process of genesis and structural transformation of the contemporary world society and international social life reproduction relations in the last quarter of the XX century in imprecise terms of „Globalization”. This inquiry checks the hypothesis that „globalization discourse” ideologically masks the actual process of re-colonization of former „Second” world of „really existing socialism” and former „Third” world of former decolonized countries, by the parasitic financial oligarchy economically organized in the World Bank and International Monetary Fund, as well as militarily into NATO. Paper documents the thesis that the process of re-colonization, intensified during systemic crisis of the accumulation of capital on a world scale, causes disastrous deterioration in life quality and blocks the sovereign and autonomous social development of human capacities of wage laborers also in the „First” world of former and present imperialist powers.

The process of humanitarian, social and ecological re-colonization disaster will be analyzed on the example of the re-Balkanization of the former Yugoslavia with the accent on Kosovo and Metohia case. Comparative and historic analysis in this research situates the process of the Balkan re-colonization within the wider context of identical process in Iraq, Afghanistan, Congo, Columbia, Libya, Syria... and other countries whose natural resources and geostrategic position attract attention of the locally absent world ruling class and its locally present mediating vassal, local comprador bourgeoisie.

KEY WORDS: globalization, accumulation of capital, re-colonization, financial oligarchy, compradore bourgeoisie

ДРАГОМИР Ђ. ВУКОВИЋ¹
Универзитет Источно Сарајево
Филозофски факултет Пале
Катедра за социологију
Пале (Република Српска, БиХ)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КАО НОВИ ОБЛИК ИДЕОЛОГИЗАЦИЈЕ НАЦИЈЕ

САЖЕТАК. Глобализација је нова идеологија. Данас се супротстављање глобализацији дефинише као нешто конзервативно, ретроградно, исто као што је супротстављање „моди“ социјализма као науци доба (Мао Це Тунг) представљало гријех који је скупо коштао човјека. Социјализам је, иначе, покушао кроз идеологизацију нације да тај најважнији друштвени феномен или социјални супстрат сваке заједнице, учини периферним и пролазним. У низу погрешних приступа у друштву из угла марксизма, овај о нацији је са највећим посљедицама. На овим просторима први покушај идеологизације нације били су у БиХ са Бењамином Калајем, касније са југословенском идеолошком нацијом и свакако са постратном идеологизацијом босанске нације. Посљедица свих тих покушаја били су деструкција, распадање друштва, рат. Глобализација као нова специфична идеологија такође негира национални идентитет у свим земљама које захвата изузев у земљи која је промотер те идеје (САД).

Кључне речи: нација, национализам, идеологија, глобализација, дезинтеграција.

О ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ КАО НОВОЈ ДРУШТВЕНОЈ ПОЈАВИ

Данас „баук“ глобализације кружи свијетом нешто слично као што је „баук“ комунизма кружио посебно Европом у 20. вијеку. Бити модеран зна-

---

¹ dragovukovic55@gmail.com

чи у потпуности подржавати све оно што глобализација доноси без обзира на то да ли се ради о новим техничким и технолошким стандардима или о неким процесима који потпуно разарају традиционалне и универзалне цивилизацијске вриједности и тековине. Веома снажни манифестациони облици ове појаве попримају све елементе идеологије. Могло би се чак рећи да се ради о новим идеолошким „модама” попут „моде” социјализма који је исто тако имао елементе глобалне друштвене појаве посебно у 20. вијеку. Да ли се овдје ради о пролазним идеолошким „модама” како је за социјализам примијетио Едуард Баладир или о дубље заснованим трајним политичким и не само политичким убеђењима која се показују као дјелотворнија и пресуднија за развој људског друштва како то истичу протагонисти глобализације?

Социлошки приступ глобализацији подразумијева њен утицај прије свега на човјека и његову позицију у друштву, на друштвене групе (породицу, нацију, државу, политику) те на појавне облике тих утицаја. Та појава захватила је скоро све поре друштва и битно је промијенила начин живота чак и у оним државама које веома држе до својих великих традиционалних и старих цивилизацијских тековина и вриједности.² Криза савременог друштва која се данас манифестује прије свега као економска криза је веома сложена и има тотални друштвени карактер. Она је битно пореметила унутрашњу стабилност националних држава, њене виталне институције и вриједности. Она је захватила религију, породицу, школу, традиционалне, моралне и обичајне вриједности. Данас сви који безрезервно подржавају глобократију имају обавезу да учине тај неопходни отклон и дистанцу према „старим” и конзервативним или, како се то још жели рећи, прошлим и превазиђеним моделима и облицима друштвеног живота. Насупрот њих у центар нових друштвених вриједности ставља се појединац са основним циљем да између њега и друштвене заједнице не смије бити никаквих посредника. Та снажна промоција појединца његових права и слобода, његових склоности биолошке и друштвене природе, сматра се основним достигнућем западне демократије. Како се, међутим, десило да се ослобођени појединац усмјери ка негацији наведених вриједности и оних друштвених постулата који су вјекovima представљали стубове различитих државних заједница.

---

² Тај процес промјена који захвата арапски свијет који се дефинише и као „арапско прољеће” или буђење друштва у основи је последица глобализације која касније тамо долази управо због јаког утицаја старих цивилизација. Модернизација тих друштава текла је на нешто другачији начин и мање се тицала друштвених односа, политике, демократије, људских права и слобода. На тим просторима и у 21. вијеку још у руралним подручјима у породицама влада промискуитет. Због таквих и многих других ограничења потпуно је јасно да промјене у арапском свијету нису сазреле изнутра него су наметнуте како због трендова глобализације тако свакако и због јасно препознатљивих геополитичких и економских интереса.

Мноштво је нових појава које доноси глобализација од којих неке битно утичу на негацију скоро свих облика идентитета од родног до културног и националног. Могло би се рећи да се ради о неким специфичним друштвеним феноменима који изазивају снажне амбивалентне осјећаје и појединца и друштва.

Данас је хомосексуалност или геј покрет постао синоним модерности, синоним човјековог слободног избора. У неким државама једнополни бракови су потпуно легализовани и уграђени у уставну материју. Очекује се врло брзо и промјена те основне социолошке дефиниције брака по којој то неће бити само заједница човјека и жене него људи истог или супротног пола. Научна јавност не сматра да је хомосексуалност било каква врста поремећаја или болести. Америчка психијатријска асоцијација је 1973. године уклонила хомосексуалност са списка менталних поремећаја. То је учинила и Свјетска здравствена организација 1990. године. Од тада се практично хомосексуалност сматра једним од облика сексуалности која се односи на људе који желе да промијене своју сексуалну оријентацију односно родни идентитет.

Урођена бисексуалност је термин који је увео Сигмунд Фројд заступајући тезу да су сви људи рођени бисексуални али да током психолошког развоја постају моносексуални а бисексуалност постаје латентна. Записи о истополној љубави сачувани су захваљујући умјетности и књижевности. Мушки хомоеротски сензибилитет био је присутан у основама западњачке умјетности а сеже и до античке Грчке и даље до старог Египта. Хомерова *Илијада* за централну причу има љубав између двојице мушкараца, Ахила и Патрокла. Платонова *Гозба* посвећена је питањима љубави и управо љубав између мушкараца ставља изнад хетеросексуалне љубави.

Европска традиција хомоеротицизма наставља се до Да Винчија и Микеланђела а од ренесансе па надаље у умјетности су присутни и мушки и женски хомоеротизам. У 20. вијеку све до данас хомоеротизам је уведен у популарну музику, филм и друге облике умјетности.³

Зашто је та склоност мушкараца и жена искочила из приватности и произвела озбиљне друштвене конфликте много присутније него у прошлим временима? Могло би се чак рећи да су теме везане за питања права и положаја гејева и лејзбејки постале горуће теме свугдје у свијету. Да ли су проблеми друштва те врсте директна или индиректна посљедица глобализације? Да ли је овај покрет средство разарања традиционалних друштвених институција? Зашто се овај феномен појавио као тест толерантности и де-

---

³ Познати забављачи као што су Noel Coward, Madona, David Bowie и др. дали су значајан допринос таквој оријентацији, а хомоеротика на филму постала је врло видљива па је стога Елзабет Тејлор једном приликом изјавила да „без хомосексуалаца не би било ни Холивуда”.

мократичности у појединим друштвима или је то граничник између традиционалног и модерног? Није стога случајно католички свећеник Стјепан Лице примијетио да се хомосексуалност све више поставља као критериј модерности а да је јеванђеље пут у немодерност.

Из социлошког угла важно је указати на противрјечности које постоје у схватању овог феномена у медицинској науци која сматра да то није поремећај, религијских учења од којих нека толеришу те склоности до оштрих санкција гдје исламски казнени закон у Ирану за гријех те врсте прописује и смртну казну, па све до озбиљних конфликта које геј параде прозводе у многим земљама.

Они који промовишу слободу и демократију појединца као основни постулат, теоретичари и идеолози глобализације сматрају да схватање хомосексуалности као нечега што је лоше и погрешно припада конзервативним друштвима која су заробљена прошлошћу.

Упркос чињеници да је током 80-их и 90-их година прошлог вијека већина развијених земаља декриминализовала хомосексуалност и забранила дискриминацију гејева и лејзбејки и даље је веома присутан отпор посебно друштвеним промоцијама таквих покрета. Зашто су параде као видљив облик постојања нечега повод озбиљних сукоба? Да ли се овдје више ради о потреби доказивања новог идентитета, односно рушењу оног који ни за науку ни друштво није споран. Прије ће ипак бити да тај нови идентитет и није основни циљ колико употреба људи такве оријентације за нешто друго. Нешто слично се ради са младим људима у арапском свијету који се снажно мотивишу за рушење властитог друштва без јасне визије како то ново друштво треба да изгледа.

Глобализација нуди још један интересантан друштвени феномен који битно мијења односе мушкарца и жене. Ријеч је о феминизму о коме још не постоји јединствено теоријско и критичко мишљење. Иако су прве књиге о јачању феминистичке свијести написали мушкарци (Ј. С. Мил и Ф. Енгелс) а Вирџинија Вулф (Virginia Woolf) у својим дјелима најавила друштвену револуцију која ће почетком 20. вијека нарочито захватила Велику Британију, САД и Њемачку, данас феминизам представља покрет кроз који се исказује модеран приступ улоге жене који подразумијева такође уклањање свих посредника између ње и друштва.

Значај Вирџиније Вулф за развој феминистичке свијести првенствено лежи у томе што је она довела у питање традиционално, хуманистичко и есенцијално увјерење да је човјек стабилни, непромјенљиви субјект. По таквом приступу чак ни идеја рода (односно пола) није чврста и непромјенљива датост већ је идеолошки структурисана и друштвено контролисана. То по-

тврђује појава сексуалне привлачности међу бићима истог пола, што је било и опредељење ове књижевнице.

Овај покрет усмјерен је ка негацији личног идентитета појединца а посебно патријархалне породице. „Патријархат је политичка институција” и представља примарни облик друштеног поробљавања. Ако се патријархат не уклони, онда ће и други облици поробљавања (расни, политички, економски) наставити да дјелују. Као политички систем он се одржава првенствено идеолошким средствима, и то тако што у институцијама друштва социјализује своје чланове оба пола на такав начин да они прихватају полну неједнакост као природну и нормалну. Како примјећује Кејт Милет (Kate Millett) у својој књизи *Sexual Politics*, основни облик у коме се таква социјализација врши јесте породица па онда систем образовања који је тако установљен да „продубљава разлике међу половима, остављајући женама искључиво тзв. женска занимања и онемогућавајући им приступ оним професијама које чине структуру власти...” (Millett 1970). Жене се, по таквом учењу, обучавају да прихвате „женственост” као своју главну врлину која им онемогућава да превладавају свој инфериоран друштвени положај.

Брисање било каквих разлика између мушкарца и жене, та потреба да жена по сваку цијену може показати ту способност мушкарца радећи послове багеристе или ватрогасца, зидара и сл. заправо представља негацију женског идентитета, негацију материнства. Сусретање тих негација кроз геј покрет и покрет лезбејки озбиљно упозорава на стање модерног друштва.

Значајне промјене које је глобализација унијела у масовној култури, умјетности, филму, телевизији, моди, у начину живота уопште, указују да је присуство те друштвене појаве веома снажно и да стога она мора бити у средишту научног интересовања код великог броја научних дисциплина свакако и социологије.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА КАО НЕГАЦИЈА НАЦИОНАЛНОГ И ДРЖАВНОГ ИДЕНТИТЕТА

Нација и национално питање свакако и држава као оквир тог идентитета имају историјску, актуелну а самим тим и универзалну димензију. У сваком друштву национални интереси су из сфере метафизике и апстрактне представе прешли у видљиву и незамјенљиву категорију без које нису могући никакви озбиљни политички и државни пројекти. Нација је, дакле, била и остала главни социјални супстрат сваке државе и најважнија основа њене легитимности. Та жилавост нације показивана је и исказивана у скоро свим историјским периодима па и у социјализму који је покушао да национално

питање али и државу, учини политички ирелевантним. Умјесто нације промовисана је класа као носилац друштвеног напретка а држава је требало отићи у „музеј старина”. Та Марксова идеја и његова научна теорија о друштву била је прихваћена као ствар моде која се ширила свијетом. У 20. вијеку била су супротстављена два друштвена модела: капитализам и социјализам. Радило се заправо о супротстављености политичких идеала који су били и остали битни темељи наведених система: један се као „мода” демократије односио на капитализам и почивао је на потенцирању максималне слободе појединца као врховном критерију његовог положаја у друштву, а други је промовисао идеју социјалне правде као основу постојања социјализма. Због разумијевања међусобног односа ових феномена треба се подсјетити да су у вријеме Француске револуције ова два идеала ишла заједно, руку под руку, као познате максиме „егалите” и „либерте”. Међутим, након Француске револуције ови су се идеали све више историјски удаљавали. Индустриска револуција, наиме, на Западу је фаворизовала идеју слободе појединца као најјачег покретача економског и укупног друштвеног развоја. Насупрот томе, у многим сиромашним земљама Истока идеал социјалне правде показао се не само политички пробитачнијим него и прихватљивијим за највећи број људи који су ради опстанка више држали до минималне егзистенцијалне сигурности него до слободе стварања нечега ни из чега. Овдје је, дакле, ријеч о историјском надметању ова два политичка идеала. Дефинитивно је јасно да је услед озбиљног урушавања и практично нестанка социјализма овај први идеал слободе појединца коначно промовисан као основна вриједност савременог друштва. Том идеалу нове садржаје дао је процес глобализације који на нешто другачији начин негира нацију и националну државу.

У промоцији слободе појединца глобализација је понудила низ нових облика њеног испољавања, о чему је већ било ријечи.

Глобализација има бројне димензије и много је шири појам од свјетске економије. Многи њени облици имају значајне утицаје на наш свакодневни живот.⁴

За ову тему најзначајнија је политичка глобализација као дио друштвене глобализације. Она се испољава на различите начине: од озбиљних институ-

---

⁴ Најстарија форма глобализације везана је за животну средину. Ради се о великим епидемијама када су се неке болести веома споро шириле. На примјер, од појаве богиња у Египту 1350. године пре н. е. прошло је 700 година до појаве те епидемије у Европи. А само од 1973. године појавило се тридесетак непознатих заразних болести које су се веома брзо шириле свијетом. Само двадесет година од када је идентификован вирус ХИВ-а та болест је усмртила двадесет милиона људи и још педесетак милиона заразила широм свијета. Глобалне промјене климе, војна глобализација, друштвена глобализација, глобализација културе и др. представљају разноврсне облике глобализације.

ционалних па чак и уставних оквира (као што је Европска Унија), преко повећања броја земаља које постају демократске па све до развоја међународних правила и установа. То глобално ширење политичких идеја од покрета за укидање ропства у 19. вијеку, антиколонијализма послје Другог свјетског рата па све до данашњих еколошких, феминистичких и других покрета указује на озбиљне политичке процесе.

Данас се све националне државе у обликовању спољне политике сусрећу са растућом пуноћом глобализма. Глобализам заправо промовише мрежу међузависности, што практично значи да посљедице догађаја у једном географском региону, или догађаји са економском или еколошком димензијом, могу да имају дубоке посљедице у другим регионима, у економским, војним или друштвеним димензијама. Ове међународне мреже међузависности све су сложеније и њихови ефекти су стога све мање предвидљиви. Глобализацију, дакле, прати свеprisутна неизвјесност.

Националне државе имају различите одговоре на промјене које доноси глобализација. Неке земље имитирају успех, што се види на примјерима капиталистичких друштава у процесу демократизације од Јужне Кореје до Источне Европе. Неке усвајају на другачије и индигеничне начине. Холандија, на примјер, и скандинавске земље инсистирале су на компензацији за секторе који нису били у предности, док су англо-америчке земље више наглашавале тржиште, конкуренцију и дерегулативу. У другим друштвима, као што су арапске земље, конзервативне групе су се снажно, чак и насилно опирале глобализацији. Те реакције подстакле су и стимулисале фундаментализам, унутрашње етничке сукобе који су снажно утицали на промјене и на стварање нових политичких идентитета. Како то констатује Џозеф Нај, и у Босни су се политичари обраћали „традиционалним идентитетима људи у руралним областима да превазиђу и разоре космополитске идентитете који су почели да се развијају у градовима и све то са разорним резултатима” (Нај 2006, 257). У Ирану су се одвијале борбе између исламских фундаменталиста и њихових либералнијих противника који су имали више разумијевања за западне идеје. Сукоби у Египту, Ираку, Либији, Сирији такође представљају унутрашњу реакцију на промјене које доноси глобализација. Који су узроци супротстављања националних држава процесима глобализације?

Неоспорно је да националне државе љубоморно чувају свој суверенитет, природна богатства, културне и друге вриједности и специфичности. Упркос велике пријемчивости и прихватљивости многих трендова које намеће глобализација, посебно код младих (масовна култура, интернет, филм, мода и сл.), постоји схватање да је све то могуће прихватити али не на штету до-

мањих вриједности, као што постоји свјесно одрицање од њих у знатном броју земаља.

Растућа неједнакост била је а и данас је главни узрок политичких реакција које су успјеле да зауставе ранији талас економске глобализације почетком 20. вијека. Тај тренд неједнакости наставио се после Првог и Другог свјетског рата а сиромаштво које данас добрим дијелом влада свијетом потврда је раста таквих трендова. У сваком случају неједнакост има озбиљне политичке посљедице, и то како за националне државе, тако и за глобалну заједницу. Нове информатичке технологије које чине основу сајбер заједнице помогле су младим људима да спознају реалност глобализације и да озбиљно упозоре па и запријете стабилности држава у којим живе али и друштвеној стабилности богатијих земаља.

Негирање националних и државних идентитета након пада социјализма има, дакле, другачију форму и циљ. Овдје се очито ради о стварању политичког и друштвеног амбијента како би комплексне идеје глобализације имале бржу проходност а њихови носиоци што веће користи.

ДОМЕТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И УЛОГА САД

Глобализација дефинисана као широм свијета разапета мрежа међузависности самом том чињеницом не подразумејева нити постиже универзалност. Почетком овог вијека, на примјер, половина америчког становништва користила је интернет наспрам једног промила становника Јужне Азије. Парадоксално је али истинито да већина људи у данашњем свијету нема телефон, стотине милиона људи скоро немају никакву везу са свјетским тржиштем или глобалним протоком идеја. Глобализацију у много аспеката прате све шири јазови између богатих и сиромашних. Она, дакле, не подразумејева ни једнообразност ни једнакост. Оно што може бити индикативно јесте да и међу богатим земљама има много мање глобализације него што се чини. Истински глобализовано свјетско тржиште значило би слободан проток робе, људи и капитала, те сличне каматне стопе. У стварности, дуг је пут до тога.

Глобализација је националне границе учинила порознијим али не и ирелевантним. Она, такође, не значи стварање универзалне заједнице. У друштвеном смислу, контакти међу људима различитих вјерских увјерења и других дубоко укоријењених вриједности, често су водили ка сукобу. Јасно је, дакле, да ни у друштвеном ни у економском смислу хомогенизација нужно не слиједи из глобализације. Свијет је очито далеко од глобалне заједнице која би замијенила лојалност грађана својим национама и државама, али свакако те глобалне, транснационалне политичке идеје утичу на то како ће

нације постављати своје националне циљеве и како ће користити своју, националну моћ.

Када је ријеч о улози Америке у наведеним процесима, није тешко закључити да се ради о сили која на доминантан начин обликује њену националну сувереност, земљи која је главни јемац глобалне безбједности али и држави која снажно подстиче друштвене трендове који подривају традиционалну националну сувереност.

Збигњев Бжезински процјењује да ће током следећих неколико деценија „америчка сила остати незаменљива за одржавање глобалне стабилности, а најзначајније пријетње могу јој доћи само изнутра – било због одбацивања силе од саме америчке демократије, или због глобалне злоупотребе те силе од стране Сједињених Држава”. (Бжезински 2006, 15). Као што је познато, америчко друштво је подржавало постојан, дуготрајан, глобални амерички ангажман против тоталитарног комунизма активно се укључујући у рушење те идеологије, као што данас подржава борбу против тероризма. Тако дуго док постоји таква преданост и подршка, одржаваће се и америчка улога глобалног стабилизатора. Уколико таква преданост ослаби, било због тога што су се Американци уморили или изгубили осјећај заједничког циља, било због нестанка тероризма, могла би се завршити америчка глобална улога.

Критичари процеса глобализације сматрају да се ту ради о американизованој верзији свијета која подразумева догме попут нетраседентности тржишта и безусловне подређености универзалној америчкој монархији. То што ради Америка представља заправо дресуру слијепих сљедбеника турбо капитализма. Они ће радити на, како је примијетио италијански филозоф Дијего Фузаро, срамотној религиозној форми на којој се темељи глобални систем, а која је иманентна вјечности, неисцрпљивости и непромјенљивости капитализма као судбине. Тај систем почива на апсолутном индивидуализму, војним интервенцијама путем „етичких бомбардовања” ради одржавања и ширења капиталистичког система у свијету, те на априорној демонизацији било какве трансформистичке намјере која се одмах ликвидира као вокационо тоталитарна и антидемократска.

Може се такође устврдити да је овдје ријеч о демократији универзалне монархије оличене у Свјетској банци и осталим међународним финансијским институцијама, односно да се ради о глобократији и еврократији у којим се остварује угњетавање народа путем наметања државама лишених суверенитета да безусловно прихвате одређене економске и финансијске мјере противне интересима њихових грађана, али веома профитабилне за глобократе и еврократе. Тај пут неминовно води ерозији социјалних права и уништењу било какве гаранције за опстанак јединке и представља ширење лажи о де-

мократији у свијету, посебно у Европи која је већ преправљена америчким базама. Носиоци тог процеса су идеолози интернационалног модела неолиберализма који неминовно води укидању националног идентитета и доминацији политике над економијом.

Данас је, не само за Америку, кључно суочавање са сложеноћу свијета у коме живимо. То је и основни недостатак у приступу проблемима на америчкој политичкој сцени. Очито је да се амерички грађанин више не може мотивисати само фразирањем које омогућује тероризам. Глобално превирање није могуће персонификовати неком демонском појавом, као што је то био Осам бин Ладен, нити је оно подложно самодовољном проглашавању епског сукоба између добра и зла на моделу велике борбе против нацизма или комунизма. Неусмјеравање на глобално превирање значи занемаривање темељног реалитета нашег времена: масовног глобалног буђења политичке свијести човјечанства и све дубљег доживљаја неподношљивих ризика у условима у којима људи живе.

Литература

- Бжежински, З. *Амерички избор – глобална доминација или глобално водство*. Загреб: Политичка култура, 2004.
- Кољевић, Н. *Ошацинске теме*. Београд: Export Public, 1995.
- Millett, K. *Sexual politics*. САД, 1970.
- Нај, Џ. *Како разумјети међународне сукобе*. Београд: Стубови културе, 2006.
- Вуковић, Д. *Национални и идеолошки конфликти као фактори распада сложених државних заједница*. Источно Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства РС, 2013.

DRAGOMIR Đ. VUKOVIĆ

GLOBALIZATION AS THE NEW FORM OF IDEOLOGIZING
OF THE NATION ABSTRACT

SUMMARY

Globalization is a new ideology. Nowadays, opposing globalization is seen as something conservative, and backward, just as it was opposing the trend of socialism as the main ideology of the time (Mao Zedong) which constituted a sin carrying grave repercussions. By ideologizing the nation, Socialism in return attempted to make this most important societal phenomenon and a social substratum of every community, peripheral and transient. In a series of wrong approaches created by Marxism, this one carries the most consequences. In this region, the first attempt at ideologizing the nation was in Bosnia and Herzegovina with Benjamin Kallay, and later with the Yugoslav Ideological Nation and of course the post-war ideologizing of the Bosnian Nation. All these attempts have resulted in destruction, disintegration of societies, war... Globalization as a specific new ideology denies the national identity in all countries except in the country that is the promoter of this idea (USA).

KEY WORDS: nation, nationalism, ideology, globalization, disintegration.

ВЛАДИМИР М. ВУЛЕТИЋ¹

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Београд (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

САЖЕТАК. У тексту се указује на различите изворе десуверенизације који се могу повезати са процесом глобализације. Указује се на процес глобализације економије, затим се анализира стање у области медија и информација. Показује се на који начин суверенитет трпи под утицајем активности глобалних криминалних мрежа. Затим се показује да покушај очувања суверенитета кроз стварање заједничког суверенитета у оквиру међународних институција такође додатно подрива традиционално схваћен државни суверенитет.

У другом делу текста се испитује у којој мери је Србија подложна утицају фактора које предвиђа назначени теоријски модел.

На крају се закључује да је трансформација државе првенствено везана за промену облика из државе благостања у неолибералну државу. Глобализација не угрожава опстанак државе институције јер без неолибералне државе економска глобализација не би ни била могућа – бар не у садашњем облику.

Кључне речи: глобализација, суверенитет, десуверенизација, међународне организације.

УВОД

Постоји неколико основних погледа на однос глобализације и националне државе. Према првој претпоставци глобализација неминовно води нестанку националне државе. Што је више глобализације, то је мање националне државе и *vice versa*. Ова теза је развијена још почетком деведесетих година

---

¹vlada.vuletic@gmail.com

прошлог века. Њен главни промотери били су аутори попут Кеничи Омаеа (Kenichi Ohmae) и Сузан Стрејнц (Susan Strange). Њихову теоријску позицију Дејвид Хелд (David Held) је окарактерисао као хиперглобализам. То гледиште полази од претпоставке да је глобализација процес који је руковођен развојем имперсоналних сила, као што су технологија и на њој заснован императив економског раста који заједно омогућују ширење светског тржишта. Препреку ширењу тржишта представљају различите баријере које у великој мери проистичу из логике функционисања националних држава. Међутим, с обзиром на то да глобализацију виде као закономеран и иреверзибилан процес, он неумитно води обесмишљавању функција које су националне државе имале, а тиме и њиховом нестанку. Осим разлога економске природе, у том смислу истакнути су и различити политички и културни и слични аргументи (оп. Вулетић 2006).

Насупрот овом гледишту развијено је становиште да се, заправо, не дешава ништа ново, односно да је крајем XX и почетком XXI свет већ искусио економско повезивање које је било дубље и свеобухватније од данашње глобализације. Упркос томе, темељи националних држава нису били уздрмани па нема разлога за бојазан да би садашњи тренд глобализације могао да их доведе у питање. Кључни аутори који су заступали ову тезу били су Херст и Томпсон (Paul Hirst and Graham Thompson), а њихова књига *Глобализација – неопходни миш?* због обиља емпиријских података постала је веома популарна у круговима такозваних скептика који су тврдили да националне државе не губе на значају. Напротив, у тој групи се развила једна струја која је тврдила да националне државе, заправо, временом све више добијају на значају (оп. Вулетић 2006).

Треба запазити да је у овом спору на обема странама било и заговорника и противника глобализације. Оптимисти међу заговорницима указивали су углавном на неумитност промена које воде урушавању државног суверенитета, а песимисти су указивали на способност националних држава да се прилагоде новим околностима и успоре глобализацијске процесе. Међу противницима, песимисти су са страхом пратили ширење глобализацијских трендова и углавном указивали на њихове негативне последице, а оптимисти су указивали да глобализација има своје лимите и да, заправо, државе управљају глобализацијом на начин који задовољава њене потребе.

Овде би, следећи Хелдову типологију, требало нагласити да се између те две позиције временом изградио трансформационистички правац размишљања који је прихватио став скептика да актуелни процеси не воде нестанку националних држава, али је попут хиперглобалиста уважио чињеницу да су промене које глобализација доноси битно утицале на улогу и место на-

ционалне државе. Њихов поглед на државу могао би се сажети у ставу да држави не прети нестанак, али да она више није једини актер на политичкој сцени и да је њена друштвена улога у значајној мери трансформисана.

С обзиром на то да се чини да овај начин размишљања најприближније одражава актуелне промене, у првом делу текста управо ће бити речи о променама које се дешавају у различитим областима друштвеног живота и начину на који се оне одражавају на националну државу. У другом делу, пратећи тај правац излагања, пажња ће бити концентрисана на промене државе Србије.

ДРЖАВНА ИНСУФИЦИЈЕНЦИЈА

Слабост националне државе показује се на различитим местима. Но, изгледа да је управо економија оно поље на коме је држава задобила најснажније ударце који су ослабили њен значај и моћ. О месту и улози националне државе у епохи економске глобализације шире је расправљано на другом месту (Вулетић 2013). Овде ће, пре свега, бити речи о слабљењу такозване државе благостања у време глобализације.

На ову појаву снажно је указао још почетком деведесетих година прошлог века Пјер Бурдије (Pierre Bourdieu). Према његовим речима, глобализација је снажна идеја која има снагу да увери људе у своју неумитност. На тај начин она постаје главно оружје у борбама против тековина државе благостања. Он увиђа да држава постепено губи и жртвује своје социјалне функције: просвету; здравство, социјално старање итд. и залаже се за подршку покретима који би могли да се супротставе том процесу. Неопходност заштите државе благостања за њега је подједнако важна, ако не и важнија од заштите културних тековина. У том смислу он истиче: „Социјалне тековине о којима говорим, право на рад, социјално осигурање, право за које су се мушкарци и жене мучили и борили, подједнако су узвишена и драгоцене достигнућа која, осим тога, не опстају само у музејима, библиотекама и академијама, већ су жива и делатна у животу људи и управљају њиховим свакодневним бивствовањем” (Бурдије 1998, 65–66).

Но, овде се поставља питање: Како су људи допустили да нешто што је било тако привлачно и што је давало легитимитет владама најразвијенијих земаља света исцури као песак из стегнуте шаке? Значајан део одговора лежи у глобализацији, односно у стварању глобално отвореног тржишта. Тешко је довести у питање одлуку било које компаније да своју производњу пресели у делове света где су цене рада ниже, порези на добит занемариви, синдикална организација неразвијена, а издвајања за социјалну заштиту и остали тро-

шкови који проистичу из заштите права радника готово непостојећи. Такве одлуке компанијама доносе огромну конкурентску предност. Да би се заштитиле од такве конкуренције, и остале компаније следе исту логику и селе производњу у слична подручја. Овде треба нагласити да је овакво масовно померање производње омогућено захваљујући деловању неколико фактора. Прво, развој саобраћајне инфраструктуре и средстава превоза учинили су да транспорт робе постане брз и јефтин. Развој информационих технологија омогућио је једноставну и тренутну комуникацију на великој удаљености између различитих сегмента компаније па је физичка производња могла бити измештена, док су истовремено управа компаније и њени развојни бирои могли остати у земљи. Најзад, оно што је можда најважније, радници у земљама Трећег света веома брзо достижу степен продуктивности њихових колега у развијеним земљама тако да, појединачно посматрано, компаније које измештају производњу стичу огромну добит уз веома мале трошкове.

Изгледа да су главни губитници у овој игри радници у развијеним индустријским земљама. Снажан талас деиндустријализације који је погодио већину ових земаља запретио је порастом незапослености. Та претња је само делимично ублажена премештањем радне снаге из индустрије у сектор услуга, а део решења пронађен је у такозваној флексибилизацији рада, односно порасту броја послова на уговор или са скраћеним радним временом. Но, дугорочно и концепцијски посматрано главни губитник је био концепт државе благостања. Кастелс у том смислу потпуно исправно закључује да у глобалној економији у којој нема великих разлика у степену продуктивности и квалитету рада остаје мало простора за државу благостања. Другим речима, држави је тешко да у таквим условима одржи висок ниво издатака за социјалне услуге и да, истовремено, омогући висок ниво профитабилности, односно конкурентности локалним компанијама.

Тога је, треба одмах рећи, био свестан и Бурдије и због тога се залагао за стварање транснационалне социјалне државе која би сачувала тековине државе благостања. Међутим, показало се да развој догађаја током последње две деценије није ишао у том правцу. Управо супротно, европске државе су наставиле да ниво државе благостања „своде на најмањи заједнички именитељ који је такође у паду” (Castells 1997, 259). Оправдање за слабљење државе благостања пред домаћом јавношћу је да је то једини начин да се одржи висок ниво конкурентности на глобалном нивоу и тако сачувају радна места. Показало се да ово објашњење делује уверљиво па су тако, на пример, радници у Фолксвагену свесно прихватили смањење зарада и продужење радног времена да би сачували своја радна места. У већини других случајева, као што показују статистички подаци о нивоу зарада, таква пракса је

прихваћена, а да се о томе није много дискутовало. Држава у том смислу није могла да помогне, нити је била позвана у помоћ. Социјални уговор између рада и капитала који је гарантовала држава, а који је био у темељу државе благостања сада више није најважнија ствар на коју се позивају преговарачке стране па је држава изгубила једну од својих основних функција коју је имала у другој половини XX века.

Други снажан ударац држава је доживела губитком монопола који је имала над контролом медија и комуникација. Заправо контрола над информацијама један је од темеља и извора сваке, посебно моћи коју је имала држава. Појава масовних медија представљала је посебно снажан инструмент за контролу и усмеравање мишљења и уверења. Тоталитарне државе прве половине XX века заправо су своју моћ превасходно црпеле из манипулације медијима, али ни друге државе нису у том погледу много заостајале.

Треба одмах рећи да држава ни данас није у потпуности изгубила контролу над медијима. Међутим, њен је монопол у том погледу значајно ограничен и питање је да ли се још увек може говорити о монополу. С једне стране, дошло је до снажне концентрације власништва у области медијске индустрије која је учинила да приватни медијски концерни у многим земљама имају више медијске моћи од државе и њених медија. Међутим, чак и када су јачи од приватних, државни медији су присиљени да прате њихову логику која почива на императиву гледаности. Управо та битка за гледаоце и повлађивање њиховим укусима утиче да државне телевизије све мање усмеравају, а све више прате жеље гледалаца². Тиме је моћ државе да каналише јавно мњење битно умањена.

С друге стране, промене до којих је дошло у технолошком смислу учиниле су да држава нема контролу над медијским садржајима који долазе из иностранства. Сателитски пренос информација и с њим повезана појава глобалних медија, као и ширење интернета у значајној мери онемогућили су државу да контролише информације које колају њеном територијом. Тиме је изгубљен монопол над информација тако да држава, односно влада ниједне земље више није у могућности да онемогући објављивање садржаја који јој не иде у прилог. Можда најинтересантнији пример који сведочи у прилог тврдњи о немоћи државе да се супротстави новим околностима представља Викиликс. Хиљаде страна поверљивих депеша које компромитују многе владе и високе државне званичнике многих земаља нашло се на интернету за-

---

² С тим у вези показало се да маркетиншке агенције имају више информација о грађанима него државе. Кредитне картице и посете интернет страницама остављају више трагова о ставовима и жељама грађана него што може да прикупи било која тајна полиција на коју су се државе традиционално у том смислу ослањале.

хваљујући ентузијаму једног човека – Џулијана Асанжа (Julian Assange), аустралијског новинара и интернет активисте. Већ сама чињеница да компромитујуће информације круже светом, а да је заправо немогуће да буду стављене под контролу сведочи о све мањој моћи држава у медијској сфери.

Наравно то не значи да је држава изгубила сваку утицај у овој области. Државе, односно владе проналазе различите начине да медијски пласирају садржаје за које сматрају да им могу помоћи у спровођењу политика и у односима са становништвом. Такође, упркос својој све већој моћи, медијске корпорације се труде да не покваре односе са државама – посебно оним највећим. Тако, на пример, кинеска влада углавном успева да заштити свој простор чак и од интернет садржаја за који сматра да би могли да угрозе њене интересе. Најзад, није реткост да организације цивилног друштва које су у почетку вршиле снажан притисак ка деетатизацији медија, сада траже већу регулаторну функцију државе ради спречавања злоупотреба које на различите начине врше приватни медији.

Трећи снажан ударац који је држава претрпела под утицајем глобализације дошао је од међународног криминала. Као што је економија постала глобална тако је и „злочиначка економија” постала глобална, док су у исто време државне снаге реда претежно остале национално утемељене. Истина, међународна сарадња криминалистичке полиције постоји још од 1923. године када је основан Интерпол, али за разлику од потпуне умрежености криминалаца, сарадња полиције се своди углавном на приступ заједничким базама података.

Два су основна облика преко којих међународни криминал подрива државни суверенитет. Први представљају тешкоће с којима се држава суочава у намери да се супротстави активностима међународно организованих криминалних група које њену територију користе за извршење кривичних дела, скривање починиоца и/или транзит. Други, можда и већи проблем представља инфилтрирање криминалних организација у државне органе најчешће путем корупције која понекад добија такве размере да се може говорити о запоседању држава од моћних криминалних картела.

У првом смислу највећи проблем представља трговина дрогом, али и свим осталим недозвољеним облицима трговине од којих су неки посебно неприхватљиви, као што су трговина људима, људским органима, радиоактивним отпадом итд. У том смислу посебно важан проблем представља легализација новца стеченог криминалним активностима. Проблем представља чињеница да се новац обично пере кроз легалне послове у финансијским и другим привредним секторима, што значајно отежава откривање његовог порекла.

Способност државе да се супротстави и осујети овакве активности обично је, како наводи Кастелс, значајно умањена услед деловања три фактора. Први је корупција државних службеника како оних у полицији тако и оних у другим деловима државне администрације, а неретко самих политичких странака. Други је још увек недовољна спремност и способност држава да се укључе у међународну сарадњу у борби против криминала. Трећи је везан за финансијски утицај који криминалне групе имају на економију неке земље услед чега оне не могу водити самосталну економску политику или пак морају водити рачуна о интересима криминала.

Корупција као облик државног дефицита позната је одувек. Можда најбољу представу о начину на који она блокира функционисање државе у борби против криминала представља филмска трилогија Кум I, II и III Френсиса Форда Кополе (Francis Ford Coppola). Насупрот томе, (не)спремност држава да међусобно сарађују у тој области често је плод политичких односа међу њима и тако је било увек. Политичко захлађење или отопљавање по правилу се најпре препознавало у степену сарадње међу полицијама различитих земаља. Но, оно што представља новост је снага криминалних картела да се инфилтрирају у економију неке земље до мере да могу утицати на раст и опадање њеног реалног бруто националног дохотка. Та појава је везана за епоху глобализације, односно за глобално умрежавање криминала. Реч је, наиме, о томе да је финансијска снага појединих картела толико порасла да њихови приходи премашују бруто национални производ многих земаља. Уколико успеју да у таквим земљама нађу начин за легализацију активности и праће новца, ти картели имају и способност да утичу на економску политику влада.

Такав је случај био у Колумбији у време Пабла Ескобара (Pablo Escobar). Такође, у неким другим земљама, као што је данас случај у Авганистану, производња наркотика представља најunosнију привредну грану. На састанку Светског економског форума у Давосу 2012. године утицај производње и дистрибуције наркотика на светску економију била је једна од интересантнијих тема. Тамо се могло чути да се, према званичним проценама УН, у производњи и трговини дрогом годишње „обрне” више од 500 милијарди америчких долара. Толика количина новца несумњиво има утицаја не само на економије појединих земаља већ и на глобалну економију. Тако је представљено и интересантно тумачење руског шефа државног тима за борбу против наркотика и експерта у тој области Виктора Иванова да је криза евра у земљама еврозоне једним делом повезана и са повећањем производње наркотика у Авганистану (*Полишика*).

Следеће поље у коме је глобализација значајно пољуљала државни суверенитет су војска и вођење рата. То је можда најосетљиве поље управо због улоге и утицаја коју ресор одбране има у представи о државном суверенитету. Довођење у питање државног суверенитета у тој области постојало је одувек, али је оно било плод наметања одређених услова земљама које би биле поражене у ратном сукобу. Забрана производње и куповине оружја или склапања војних савеза и томе слично, често су биле тачке мировних уговора које су пораженим земљама наметале земље победнице након окончања сукоба. Међутим, добровољно одрицање од суверенитета у тој области релативно је новијег датума и везано је за период након Другог светског рата.

Појава војних блокова нужно је подразумевала ограничавање суверенитета државама чланица без обзира како су они формално били конституисани. Тај облик одрицања од монопола над пословима одбране био је производ хладног рата, али је истовремено представљало и својеврсни допринос међународној сарадњи у тој области. Наиме, међународна сарадња је управо проширивана различитим облицима споразума о трговини оружјем, затим споразумима о контроли наоружања, усвајањем разних конвенција о правилима ратовања али и оснивањем међународног кривичног суда у Риму који се између осталог бави и ратним злочинима, злочинима против човечности и питањима геноцида. Сви ови облици ограничавања суверенитета могли би се назвати – ограничавање суверенитета „одозго”.

Насупрот томе, глобализација је утицала на подривање државног суверенитета у овој област и „одоздо”. Ту се, пре свега, има у виду појава такозваних нових ратова. Овај термин Мери Калдор (Mary Kaldor) користи да опише углавном унутрашње конфликте – често ниског интензитета у којима је присутан огроман утицај међународног фактора. На тај начин нови ратови бришу границу између унутрашњег и спољашњег конфликта. Оно што представља њихову посебну карактеристику је приватизовање конфликта кроз огромну улогу коју у њима имају неформалне оружане снаге (Kaldor 2001). Ови ратови су некада последица а некада узрок слабљења и дезинтеграције државе, а најчешће и једно и друго. У сваком случају за њих је карактеристично да воде губљењу монопола државе над организованим насиљем. Посебан проблем представља чињеница да нови облици насиља добијају легитимитет од група у чије се име наводно боре. Вође такозваних паравојних формација постају хероји упркос томе што понекад делују у сагласју са државним снагама, а често мимо њих па и у супротности са њима.

Сви до сада наведени облици подривања државног суверенитета који су у великој мери текли мимо воље државе утицали су на јачање свести политикара и јавности о потреби заштите и обнове суверенитета.

Данас се најчешће може чути да је ЕУ настала из жеље америчких и европских политичара да предупреду нове европске ратове. У том смислу може се рећи да је Европска заједница за угаљ и челик представљала својеврстан израз ограничавања суверенитета у области економије и, мада посредно, првенствено у области одбране, јер је контролисала сировине неопходне за производњу наоружања. Међутим, има и потпуно супротних мишљења која указују да је убрзано стварање ЕУ током 90-их година прошлог века било, бар делом, израз жеље европских политичара за обновом суверенитета који су државе рапидно губиле услед губитка контроле над поменутиим токовима. Кастелс, на пример, ЕУ види између осталог као својеврстан политички картел који би требало да државама чланицама поврати део моћи изгубљене у глобалном хаосу насталом убрзањем глобализације. Слично би се могло рећи и за друге међународне организације које би попут Светске трговинске организације, Светске банке или Међународног монетарног фонда требало да омогуће државама контролу над токовима капитала и робе.

У свим тим случајевима реч је, дакле, о стварању својеврсног заједничког суверенитета. Међутим, с једне стране, чињеница да неке земље имају више а неке мање утицаја на рад ових организација, а, с друге стране, чињеница да, као у свакој организацији, и овде пре или касније почиње да делује Михелсов закон олигархије, указује да за већину држава овај облик удруживања додатно води губитку суверенитета, односно могућности да самостално доносе одлуке у складу са сопственим интересима. Овде, дакле, у први план избија проблем усаглашавања, с једне стране, потребе за редом у светском систему и, с друге стране, визије пожељног начина да се он обезбеди.

Овде нема простора за ширу расправу да ли ове садашње организације делују првенствено у интересу свих, већине или мањине земаља чланица или се пак руководе сопственом логиком деловања. Но, како год, чињеница је да њихово постојање поткопава традиционално схваћен суверенитет националних држава.

Други извор поткопавања суверенитета у овом смислу представљају транснационалне невладине организације чији значај постаје све већи током последњих деценија. Њихово деловање постало је посебно видно у пољу заштите природе, али и у другим областима у којима је државна контрола недовољна или се чак јавља потреба за контролом понашања појединих држава. Међународни углед који су стекле организације попут Оксфам (Oxfam), Гринписа (Greenpeace), Спасите децу (Save the children), Хјуман рајтс воча (Human rights watch), Амнести интернешнала (Amnesty international), Лекара без граница итд. утицали су да државе морају да воде рачуна

о њиховим извештајима и да често своје политике усклађују са правцима деловања тих организација.

Најзад, треба истаћи да, насупрот ограничавању суверенитета који су државама наметнуле међународне владине и транснационалне невладине организације, последњих неколико деценија све су присутнији изазови које пред државни суверенитет постављају сами њени грађани. Тај вид урушавања суверенитета има два основна облика.

Први проистиче из захтева појединих идентитетских група, пре свега оних заснованих на националном идентитету, за вишим степеном аутономије или независности од својих држава. Други је везан за све израженији тренд децентрализације као својеврсни одговор самих држава на кризу демократије и с тим повезаног губитка политичког легитимитета.

Процењује се да у свету данас постоји више од двеста различитих сепаратистичких покрета (*Политика* 2012). Само у Европи их има око деведесет, а неки од њих имају огромну политичку снагу. Пред снагом ових покрета доведен је у питање територијални суверенитет многих земаља, као што су Белгија, Велика Британија, Шпанија, Словачка, Румунија итд. Државе на различите начине реагују на ове изазове, али за нас је овде важније да укажемо да је проблем урушавања суверенитета под утицајем овог фактора у значајној мери последица несигурности и слабљења држава у време глобализације.

Децентрализација као други облик унутрашњег урушавања традиционално схваћеног суверенитета може се тумачити као израз става да су националне државе сувише велике да би се адекватно бринуле о малим проблемима обичних грађана³. Управо у томе се понекад виде узроци кризе легитимитета савремених влада. Сматра се да би делегирањем све већег броја надлежности на регионални и локални ниво власти грађанима било омогућено да директније утичу на проблеме с којима се свакодневно суочавају. Овде се не може улазити у расправу да ли и у којој мери децентрализација може допринети јачању демократије и релегитимизацији државне власти, али је извесно да и она поткопава традиционално схваћен државни суверенитет који подразумева да централна власт има контролу над свим виталним токовима на њеној територији.

---

³ То је други део чувене досетке Данијела Бела да је глобализација повезана с кризом територијалне националне државе зато што је национална држава сувише мала за велике и сувише велика за мале животне проблеме.

СЛУЧАЈ СРБИЈЕ

Сви наведени чиниоци слабљења државне моћи и губитка контроле над економским, политичким, информационим токовима у различитој мери су присутни у различитим земљама. У том смислу претходна расправа више служи као теоријски оквир и водич за анализу конкретних случајева. Истовремено, сваки конкретни случај који одступа од наведених увида отвара перспективу за постављање нових хипотеза. Овде ћемо се, колико простор дозвољава, осврнути на случај Србије посматрајући је, пре свега, у периоду након 2000. године у коме је Србија постала део глобалних токова.

Заиста, упркос тешкој, заправо катастрофалној економској ситуацији за Србију би се могло рећи да је током деведесетих година прошлог века представљала сиромашну државу социјалног старања. Наиме, мада овај закључак делује парадоксално јер се поставља питање како се уопште сиромашна земља може старати о својим грађанима, одговор је ипак потврдан ако се имају у виду теоријски стандарди којима се означава држава благостања. Висок степен правне заштите радника који је остао као тековина социјализма, бенефиције које се тичу здравствене заштите, образовања, и пребацивање терета социјалних давања на потрошаче представљали су основна обележја те државе. Наравно, овде треба запазити да је поента у томе што су главни губитници у том периоду били потрошачи.⁴ На различите начине потрошачи су били изложени несташницама робе, деловању сивог тржишта које им је извлачило уштеђевину чувану у страниј валути, а уз све то су били изложени свим могућим видовима превара без адекватне државне заштите. Међутим, истовремено ти исти људи су као произвођачи били заштићени од губитка посла, имали су релативно изједначен приступ, истина све скромнијим, државним ресурсима итд.

Након политичких промена 2000. године Србија се укључила у економску глобализацију. Од тог тренутка преовладало је раније поменуто схватање да се глобална конкурентност може постићи снижавањем стандарда у свим областима у којима је права људи некада штитила држава благостања. Та трансформација је текла релативно мирно јер је социјални мир купљен скупим кредитима који су отишли углавном у потрошњу, о чему сведоче бројни радови појединих економиста (Душанић 2013).

Изгледа да је релативном благостању током те деценије допринела и „злочиначка економија”. Наиме, тек последњих година до јавности допиру,

---

⁴ Проблем је што здраворазумском мишљењу промиче да постоји аналитичка разлика између произвођача и потрошача упркос томе што су обе функције обједињене у конкретној личности.

истина у недовољно јасној и непотврђеној форми, извештаји о пословању глобалних нарко-кланова на овим просторима. Мада је још увек реч о недовољно потврђеним извештајима, остаје чињеница да се ефекти глобалне финансијске кризе у Србији нису значајније осетили све до краја 2009. када је кренула најпре медијска бура око послова клана Дарка Шарића и посебно до пролећа 2010. године када је званично подигнута оптужница против вође тог глобалног нарко-клана.

О војном и територијалном суверенитету Србије не треба посебно трошити речи. Извесну дилему представља питање да ли је његов губитак последица исхода рата који је на њеној територији вођен 1999. године, или општег глобализацијског тренда повезаног са појавом нових ратова. Војни суверенитет поткопан је и постизањем регионалног споразума о контроли наоружања, као и другим актима које је у тој области Србија ратификовала.

Изазов државном суверенитету Србије представљају и различити акти које доносе и спроводе поједини локални и регионални органи. Тако је, на пример, крајем 2013. године Уставни суд Србије оспорио уставност појединих чланова Статута Војводине. Затим, неретко општинске власти у појединим срединама са мешовитим или већински несрпским становништвом доносе одлуке које подривају државни суверенитет. Таква је, на пример, била одлука општинских власти у Прешеву да 2012. године подигну споменик борцима ОВК, који је након релативно дугог периода преговарања уклоњен интервенцијом државних органа. На основу ових примера се може рећи да Србија у одређеној мери одолева поткопавању суверенитета. Међутим, теоријски је важније запазити чињеницу да се и у овом погледу пред њу постављају изазови које претпоставља теоријски модел.

Утицај и захтеви међународних организација чија је Србија чланица, као што су ММФ и УН, или оних чија чланица тежи да постане, као што су СТО или ЕУ, такође, је нешто што доводи у питање државни суверенитет. Да је то тако најбоље сведочи чињеница да се опирање појединим захтевима најчешће брани тезом о заштити државног суверенитета. Дуготрајно опирање и опструкција захтева Хашког трибунала који има легитимитет УН; стална тежња да се измакне утицају ММФ-а, преиначавање раније донетих државних одлука под утицајем СТО; усклађивање државног законодавства у складу са законодавством ЕУ итд. само су неки од примера који сведоче о сталној утакмици између државног суверенитета и глобализације.

ЗАКЉУЧАК

На питање да ли држава одумире несумњиво се не може дати потврдан одговор. Но, са друге стране, све речено сведочи да се она у значајној мери

трансформише. Та трансформација се одвија у условима пораста броја изазова које пред њу поставља глобализација. Држава различито реагује на те изазове. Некима се опире, пред другима попушта, у неким случајевима покушава да им иде у сусрет. Различите државе различито реагују на конкретне изазове. То у великој мери зависи од њихове снаге, али и историјског искуства, међународног положаја итд.

Све то сведочи да однос глобализације и државе није неупитан. Међутим, треба рећи да нису сви изазови са којима се државе и њихов суверенитет суочавају новијег датума. Држава је и у ранијим историјским епохама мењала свој облик и трансформисала се у различитим погледима.

Она и сада мења облик трансформишући се од државе благостања у неолибералну државу без које би било немогуће замислити садашњи ток глобализације. Чини се, дакле, да кључна промена која се дешава у време и под утицајем првенствено економске глобализације није толико везана за поткопавање суверенитета колико за поткопавање државе благостања – једног специфичног облика државе који је развијен током XX века.

Другим речима, држава као оквир омеђен политичким границама потребна је за функционисање садашњег модела економске глобализације. Премештање производње у зоне са јефтином радном снагом и ниским стандардима у области радних права и социјалне заштите обезбеђује компанијама конкурентску предност. Наравно, те политичке границе морају бити порозне, а државе наклоњене компанијама и логици капитала. Уколико би свет постао потпуно равна и једнообразна плоча без политичких граница и разлика које оне стварају, постојећи модел глобализације би изгубио смисао. Тада више не би било могуће премештати производњу у земље у којима је синдикални отпор слабији, а владе наклоњеније капиталу.

Оваква држава која сама подстиче и популарише мере усмерене ка свеопштој приватизацији, либерализацији и дерегулацији главни је савезник крупног капитала у намери да смањи издатке усмерене на социјалну заштиту и остале облике непродуктивног трошења који не резултирају непосредним материјално мерљивим ефектима. Чињеница да ти процеси поткопавају суверенитет држава, није од већег значаја јер су сви свесни да то не значи крај националних држава.

Међутим, ненамерне последице које ови процеси изазивају, а то је, пре свега, све већа дисфункционалност репресивног апарата и губљење легитимитета ове неолибералне државе отварају питање у ком правцу ће трансформација државе даље тећи.

Литература

- Castells, M. *The Information Age: Economy, Society and Culture. Vol 2. The Power of Identity*. Oxford: Blackwell, 1997.
- Kaldor, Mary, *New and Old Wars – organized violence in a global era*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Бурдије, *Сигнална светла*, Београд: Завод за уџбенике, 1998.
- Вулетић, В. *Глобализација – актуелне дебате*. Зрењанин: Народна библиотека, 2006.
- Вулетић, В. *Економска глобализација и национална држава*. Национални интерес, бр. 3, 2013.
- Душанић, Ј. *У зајрљају неолибералне хобошнице*. Београд: ИЕПЕ, 2013.
- „На планети више од 200 сепаратистичких покрета”. *Политика*, 18.02. 2012

VLADIMIR M. VULETIĆ

GLOBALIZATION AND SOVEREIGNTY DECLINE

SUMMARY

In this article we discuss different sources of desovereignization, which can be associated with globalization process. We present process of globalization of economy, and then analyze situation in media and information field. We show how sovereignty suffers under the impact of global crime network activities. After that, we show that attempts to preserve sovereignty by creating joint sovereignty in international institutions further undermines traditional concept of state sovereignty, too.

In the second part of the article we examine in which measure Serbia is susceptible to the influence of factors that are proposed by designated theoretical model.

In the end we conclude that transformation of state primarily depends on change of state shape from welfare state to neoliberal state. Globalization doesn't threaten survival of state as an institution, because without neoliberal state economic globalization wouldn't even be possible – at least not at its present form.

KEY WORDS: globalisation, sovereignty, desovereignization, and international organizations.

ПЕТРЕ Т. ГЕОРГИЕВСКИ¹

Универзитет „Св. Кирила и Методија“, Филозофски факултет
Институт за социологију
Скопје (Република Македонија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА – ПРОУЧАВАЊЕ СЛУЧАЈА РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ

САЖЕТАК. Глобализација као противречни процес, нарочито са својом „тамном страном“ (Е. Гиденс), утиче на губљење идиосинкратичности и суверенитета земаља које су објект овог противречног процеса, али и политике. То су, пре свега, мале земље које се налазе у тзв. периоду транзиције као шта су балканске. Губљење значајног дела суверенитета ових земаља је резултат геостратешке политике глобализирајућих држава, пре свега САД и њених моћних подрживача у ЕУ. Ове државе то раде разрађеним механизмима – почевши од глобализирајућих ратова; директних и индиректних притисака вазализације партијско-политичких елита ових малих и слабаших држава.

У тексту се овај процес глобализације и механизам десуверенизације конкретније сагледава на примеру Републике Македоније у неколико димензија: 1) у урушавању привредног и ширег економског система путем примене модела приватизације „шок терапије“ који је довео и до организованог криминала; 2) у рушењу друштвене структуре са наглим смањењем радничке и средње класе и све већег њиховог осиромашења, повећања стопе незапослености, као и стварање слоја „новопечених богаташа“; 3) у рушењу политичког и уставног уређења од нације-државе до „државе етничких заједница“ и увођењем у уставни и законодавни систем тзв. Бадентерово начело – све ово као последица војног конфликта из 2001. године и усвајањем тзв. Охридског споразума под директним притиском „олакшивача“ из Сједињених Америчких Држава и Европске уније.

Ако се овоме дода и да јужни сусед оспорава име Државе, а влада јужног и источног суседа чак и идентитет македонског народа, тиме се јасно види да се утиче и на

---

¹ petgeorg@ukim.edu.mk

десуверенизацију не само македонске државе него и македонског народа. Ипак, одрицање од значајног дела суверенитета које су под иностраним притиском практиковале „транзиционе“ владе у Републици Македонији нема легитимитет, јер суверен није влада у било ком периоду владања, него је народ у смислу демократске политичке заједнице грађана и степен његовог утицаја на доношење кључних политичких одлука.

Кључне речи: глобализација, десуверенизација, глобализирајући ратови, Република Македонија, механизам вазализације политичких елита, „охридски споразум“

УВОД

Теоријско резонување проблематике о глобализацији и десуверенизацији логички треба да започне дефинисањем кључних појмова или концепата, као шта су: „глобализација“, „суверенитет“ и „десуверенизација“. Са овим појмовима уско су повезани и многи други појмови, на пример: „идиосинкратичност“, „индивидуални и национални идентитет“, „империјализам“, „нови светски поредак“, „глобализам“, „локализам“, „глокализам“, „неоколонијализам“, „политика глобализације“, „глобализирајући ратови“ и сл. Њихово дефинисање и мрежно повезивање је потребно ради стварања и развијања теорије о противречном процесу или процесима глобализације.

Свакако да циљ овог рада није да конституише или развија такву теорију, него само да покуша у овом уводном делу да дефинише само три кључна појма, као што су: „глобализација“, „суверенитет“ и „десуверенизација“, са циљем да се боље и јасније разуме касније образложење начина или „механизма“ десуверенизације Републике Македоније под утицајем моћних глобализирајућих држава и оних моћнијих од ње у суседству. Ипак, вишедимензионални појам глобализације јесте фундаменталан, јер су са њим повезани и остали појмови и због тога његовом дефинисању приступићу мало опширније.

Јасно дефинисани и повезани појмови су темељ теоријског промишљања о некој проблематици, ма колико да су појмови као што су глобализација, демократија, неоколонијализам и слични веома комплексни и вишедимензионални. Међутим, тежећи ка краћој и јаснијој дефиницији за наведене сложене и вишедимензионалне појмове, постоји опасност да се ови појмови поједноставе, а њихове дефиниције да нису потпуне ако њихови аутори (аутори дефиниција) не воде рачуна о друштвеном контексту дефинисања. Појмови су променљиве категорије у зависности од друштвено-историјског контекста. Због тога у сваком истраживању о друштвеним феноменима постоје методолошко правило и потреба за редефинисањем постојећих појмова.

Поједностављену и кратку дефиницију глобализације дају Малком Вотерс (2003), коју наводи као једну од најконцизнијих, и Гордон Маршал (Marshall 1998, 258).

Наиме, М. Вотерс пише да се „глобализација може дефинисати као: друштвени процес у којем географска ограничења у погледу друштвених и културних односа ишчезавају и у којем људи о томе постају свесни” (Вотерс 2003, 14). Ова дефиниција није нетачна, него је уопштена и поједностављена до њене симплификације, јер не садржи елементе или димензије о противречном процесу глобализације – димензије њених „светлих” и њених „тамних” страна (Е. Гиденс). Сам Г. Маршал, који наводи ову дефиницију, каже да савремена теорија глобализације обухвата два сасвим противречна процеса: хомогенизацију и диференцијацију. Он наглашава да теорија о глобализацији има своје проблеме, на пример: Која је разлика између глобализације и модерних облика империјализма? Исто тако, он сматра да постоје тешкоће у спецификацији односа између економске и културне глобализације, као и између глобализације и модернизације (Marshall 1998, 258). Вотерсова дефиниција глобализације не води рачуна, поред осталог, о смањењу и урушавању суверенитета националних држава земаља које су објект глобализације, као што не укључује и глобализирајуће ратове који су произашли из геостратешке политике најмоћније суперсиле у свету и још неколико њених савезника.

О двема странама процеса глобализације пише и немачки социолог Улрих Бек, полазећи од његовог става о почецима формирања „светског друштва”. Он истиче да глобализација представља различите ствари. С једне стране, процес глобализације омогућује и подстиче „... транснационалне облике производње и конкуренције на тржишту рада, глобално информисање преко медија, транснационални конзумеризам, транснационални начин живота, као и глобалне кризе и ратова, војну и мирнодопску употребу атомске енергије, уништавање природе итд.” С друге стране, глобализација означава процесе који су довели дотле да *националне државе и њихова сувереност буду ипош-којане и исцрепљене од стране транснационалних актера са посредством сојствених шанси, оријентација и мрежа* (курзив П. Г.; Бек, 2002, 27). С обзиром на тему овог научног скупа „Глобализација и десуверенизација”, треба истаћи да ово Беково одређење глобализације садржи, поред осталог и значајну димензију „поткопавања националне државе и њеног суверенитета”.

На трагу ове Бекове дефиниције глобализације је и Зоран Видојевић, који у својој књизи *Куда води глобализација* (2005) износи два вида дефиниције – „нормативну”, то јест каква би требало да буде глобализација, и „реалну”, то јест каква је она у пракси, у стварном животу људи и народа. У контексту те-

ме о којој се расправља, као и у вези са контекстом анализе у мом раду навешћу ову другу, „реалну” дефиницију глобализације. Према његовом мишљењу, глобализација се може одредити „...као процес и систем конфликтног повезивања света, чију садржину, облике, циљеве и учинке првенствено одређују планетаризација капитала, интереси, утицај и сила најмоћнијих корпорација и земаља, пре свега Сједињених Америчких Држава” (Vidojević, 2005, 15). У овој дефиницији експлицитно се указује на то да је глобализација „процес и систем конфликтног повезивања света”, а имплицитно да је то противречан процес и политика (систем) најмоћнијих корпорација и земаља, пре свега Сједињених Америчких Држава. Да је глобализација и политика још раније је експлицитно наглашавао Пјер Бурдије (Bourdieu). Та политика глобализирајућих држава у пракси се остварује различитим средствима и поступцима: глобализирајућим ратовима (З. Бауман); најразличитијим облицима притиска и утицаја на владе слабашних држава доводећи их у зависност, што представља један суптилнији облик неоколонијализма, а тиме и реално свођење њиховог суверенитета на најниже степене у многим регионима света, свакако укључујући ту земље Балкана.

У савременом свету једино су националне државе суверене. Ако се у противречном процесу политике глобализације оне „поткопавају”, онда се поткопава и урушава и њихов суверенитет, односно на делу је процес десуверенизације. Али тај процес не односи се на моћне, глобализирајуће државе, него на оне које се не могу или немају снаге да се одупру том процесу десуверенизације, као што су, поред осталих, и земље Балкана и посебно земље стигматизираниог такозваног западног Балкана. Ако су националне државе суверене, онда се поставља питање: шта треба подразумевати под појмом „суверенитета” ових држава? У овом раду под тим појмом се подразумева да држава има врховну власт над територијом са јасним дефинисаним и нормативно одређеним границама и када народ који живи на тој територији и државне институције доносе најважније одлуке самостално и независно од уплитања и утицаја актера изван територије у којој врховна власт има легитимитет и ингеренције и када влада већина уз поштовање права мањине (а).

Насупрот овој дефиницији суверенитета националне државе, појам „десуверенизација” означава да национална држава нема потпуну врховну власт над територијом или над делом њене територије и када државне институције и грађани не доносе самостално најважније одлуке о њиховом животу и друштвеном уређењу, него њих директно или индиректно диригују центари моћи глобализирајућих држава.

Противречни процес и политика глобализације разликују се од претходног процеса и праксе транснационалних компанија и поред тога што им је

циљ заједнички – спречавање опадања профитне стопе и оптимизације капитала. Основна разлика између њих састоји се у томе што транснационалне компаније нису рушиле правне системе и државне суверенитете појединих земаља у које су улагале свој капитал, док супротно, политика глобализације глобализирајућих држава руши правне системе и државне суверенитете глобализованих земаља које ове земље претварају у зависне, а њихове политичке елите у поданичке и марионетске и на тај начин ове глобализирајуће државе остварују своју доминацију над овим слабашнијим земљама у многим регионима у свету, као и на балканском, а државе које изгледају да су то, а уствари нису, да употребим Зигмунт Бауманов израз.

У ЧЕМУ СЕ САСТОЈИ НАЧИН ИЛИ „МЕХАНИЗАМ“ ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ

Процес глобализације и „механизам“ десуверенизације конкретније се може сагледати на примеру Републике Македоније у неколико димензија: 1) у урушавању привредног и ширег економског система путем примене модела приватизације „шок терапије“ који је довео и до организованог криминала; 2) у рушењу друштвене структуре са наглим смањењем радничке и средње класе и све већег њиховог осиромашења, повећања стопе незапослености, као и стварање слоја „новопечених богаташа“; 3) у рушењу политичког и уставног уређења од нације-државе до „државе етничких заједница“ и увођењем у уставни и законодавни систем тзв. Бадентерово начело – све ово као последица војног конфликта из 2001. године и усвајањем тзв. Охридског споразума под директним притиском „олакшивача“ из Сједињених Америчких Држава и Европске уније; 4) у урушавању образовног система и његово цепање на два паралелна система на македонском и албанском језику на свим степенима овог образовног система; 5) у употреби симбола као што је застава државе Албаније у северозападном делу Македоније насељеним претежно становништвом алабанске мањине, што је само један од индикатора губљења суверенитета на једном значајном делу територије Републике Македоније.

У овом раду пошао сам од става Пјера Бурдијеа да је задатак социолога, поред осталог, да открију механизам доминације, било да се ради о доминацији партијско-политичких елита и друштвених класа, било да се ради о доминацији у „политици глобализације“. Свакако да су оба ова механизма повезана, ипак ја ћу се укратко задржати на овом другом механизму десуверенизације македонске државе који је почео да се ствара и функционише у читавом периоду транзиције па до дана данашњег. Предводник у стварању тог

механизма су Сједињене Америчке Државе, односно њен Стејт департамент, које себе се доживљавају као „месијанску надржаву” која треба да управља светом.

Успостављањем дипломатских односа између Републике Македоније и Сједињених Америчких Држава почетком 90-их година прошлог века, инсталиране су њихова обавештајна служба и тзв. хуманитарне организације, са циљем да прикупљају информације и податке о многим областима, пре свега о привреди, међуетничким и религијским односима у Републици Македонији, али и о појединим члановима владе, односно министрима и премијеру, нарочито о њиховим коруптивним поступцима или о њиховој умешаности у неким облицима организованог криминала. Онда са тим подацима се уцењују министри или цела влада да прихвате оне промене у правном и друштвеном систему и уређењу које ова месијанска надржава сматра да су од геостратешких националних интереса. На тај начин се ствара поданичка и марионетска влада са окрњеним државним суверенитетом. Америчка амбасада која је изграђена на археолошком локалитету „Кале” прерасла је у највећи обавештајни центар на Балкану. Покушаћу, укратко, да илуструјем примерима како овај механизам ствара поданичке владе у контексту Републике Македоније.

1) Републике Македонија и Словенија биле су једине републике из бивше југословенске федерације које је Бадентерова комисија оценила као државе које могу да буду самосталне, не налазећи ниједан недостатак у третману људских права, права мањина и међународних правила понашања. Савет безбедности Уједињених нација послао је превентивну мисију под називом УНПРЕДЕТ у Македонију, да је заштити од преливања регионалног војног конфликта. Након неколико успешних година деловања ове мисије, у јесен 1998. године Савет безбедности, због вета Народне Републике Кине, није продужио мандат УНПРЕДЕПУ. Разлог вета је тај што је македонска влада признала Тајван под притиском тада најмоћније државе. То се десило годину и неколико месеци пре НАТО агресије на СР Југославију и та иста влада Републике Македоније, иако не чланица НАТО-а, „понудила је гостопримство”, контингенту од 30.000 америчких војника насупрот 12.000 македонских војника, чиме је био фактички нарушен државни суверенитет Македоније, као што је то рушење продубљено пријемом више од 350.000 избеглица с Косова, као последица НАТО бомбардовања под оксиморонским слоганом „хуманитарно бомбардовање”. Та македонска поданичка влада ноншалатно је уступила војни полигон „Криволак” за полетање авиона НАТО-а за бомбардовање, као један од важних полигона поред Авијана у Италији и неких полигона у суседним земљама.

Представници Сједињених Америчких Држава и Европске уније на парламентарним изборима у јесен 1998. године у Македонији помогли су да се створи невероватна коалиција двеју десних политичких странака македонског етникума и странака албанске мањине у Македонији. При томе, посебно треба истаћи да нису били регуларни председнички и локални избори у јесен 1999. године. У другом кругу гласања кандидат опозиционе Социјалдемократске партије водио је са око 150.000 гласова испред кандидата владајуће коалиције ВМРО-ДПМНЕ, чији кандидат пре тога неколико година боравио у Сједињеним Америчким Државама и у другом кругу победио захваљујући гласовима електората Албанаца и где су утврђене бројне нерегуларности, о чему је саопштила и писала Кристина Стон из Британског Хелсиншког комитета. Она је истакла да је извршена „изборна крађа”. Додала је да је „као посматрач са једном мањом групом... лично... видела велики број превара. Људи су гласали више пута или су гласали за друге, показујући већи број гласачких легитимација... Излазак на изборе у северозападном делу Македоније (где преовлађају Албанци) био је у стаљинистичким пропорцијама. Резултат ове фарсе може бити пораст међуетничког насиља. Али, најнеукуснији део требало је тек да се деси. У понедељак, 15. новембра 1999. године, пише Стон, река од иностраних амбасадора посетила је Социјалдемократску странку и позвали су је да не реагује „прекомерно” и да не промовише „нестабилност” (Стон, 1999). Ако се зна да су регуларни и легитимни избори једна од основних димензија концепта „демократија”, а пуна су уста демократијом „Хомоглобатуса”, да употребим израз Ерика Хосбаума (Hosbaum 1999) или „Западоида”, термин који је употребио А. Зиновјев (2002), онда је јасно у какву противречност упада овај тип човека којег је „родила” глобализација.

Арачинова, у близини Скопља, био је под притиском споља да би се заштитили терористи, да им се омогући да отворе нови фронт и избегну „срамоту” америчких војника и инструктора, који су се борили заједно са албанским терористима или бунтовницима, како су их они називали, затим да их не убије или зароби македонска армија; њихово повлачење је тајно организовано преко америчке компаније „Brown and Root” чији сопственик је Дик Чејни – тадашњи потпредседник Сједињених Америчких Држава у влади Џорџа Буша (млађег). У овом контексту износи свој став и Мишел Чусодовски, канадски економски експерт, када истиче да иза дестабилизације Македоније стоје Сједињене Америчке Државе (Чусодовски 2001), односно Стејт департмент, па и њени европски савезници. У вези са овим, поред осталог, говоре следиће чињенице: отворени притисак саветника за безбедност председника Џорџа Буша на владу Украјине да не продаје оружје влади Македо-

није; као и „олакшивач” Џејмс Пердју у усвајању „Охридског споразума” који је вршио такав притисак на владу Бугарске – какав је вршен и на владу Србије. Међутим, ти представници нису вршили такав притисак ни на једну владу за снабдевање оружјем УЧК, јер су они њу снабдевали оружјем, чиме се показују два лица Хомоглобатуса као бога Јануса. То двојно лице Хомоглобатуса показује се и у другим ситуацијама. Тако, претпрошле године на дан доношења одлуке Међународног суда за правду у Хагу за спор око блокаде Грчке, која је у супротности с потписаним споразумом и која је била позитивна за Македонију, потпреседник Сједињених Држава отишао је у Атину да охрабри грчке политичаре да Сједињене Државе такву одлуку неће уважавати. И то се десило на самиту НАТО-а у Чикагу претпрошле године.

Још веће урушавање државног суверенитета Републике Македоније настало је под притиском Стејт департмента, наиме инсистирали су да македонска влада потпише уговор са Сједињеним Америчким Државама да не покреће оптужницу против било ког америчког држављанина макар какво кривично дело или злочин направио на територији Македоније. Влада је средином прошле деценије то потписала. Са овим се уклапа и захтев САД да ако њихова обавештајна служба која делује у Македонији „открије” неко лице које може бити сумњиво за америчке интересе, безбедносне снаге Македоније га притворе и предају представницима ЦИА. То се десило са немачким држављанином арапског порекла Ел Мистријем, који је касније тужио Републику Македонију и добио позитивну пресуду Међународног суда правде, а Република Македонија морала је да плати одштету од 60.000 евра. Недавно је показано да Сједињене Америчке Државе имају тајне затворе у 50 земаља у свету укључујући ту и већину чланица Европске уније.

Када Стејт департмент одлучи да дестабилизује неку земљу полазећи само од својих геостратешких интереса, онда предузима невиђену медијску кампању о тој земљи наводно као недемократској, земљи у којој се не поштују људска, етничка и религијска права и на тај начин се она стигматизира и припрема јавно мњење за тзв. хуманитарну интервенцију или на други индиректан начин дестабилизују фокусиране земље. Након дестабилизације ЦИА проналази лица која су на власти или су раније били на власти, а која су на одређен начин заглављена у неком облику корупције и да не би те информације изашле у јавност, она их врбује да раде за њене интересе (пример са бившем премијером македонске владе за време војног конфликта 2001. године који је постао највећи гласноговорник о промени уставног имена Републике Македоније).

КОЈИ СУ БИЛИ ОСНОВНИ РАЗЛОЗИ ДЕСТАБИЛИЗАЦИЈЕ И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ РЕПУБЛИКЕ МАКЕДОНИЈЕ?

Чиниоци који су довели до дестабилизације и десуверенизације Македоније условно се могу поделити на *ендојене* и *ејзојене*. У прве спадају унутрашњи проблеми, пре свега, незадовољство политичких странака и њихових вођа албанске мањине заступљеношћу у државној администрацији, у влади и њихов захтев за паралелним образовним системом, односно да имају и универзитетско образовање на албанском језику, јер је основно и средње образовање ова мањина дуго времена, још у социјалистичком периоду, то имала. Тиме су представници ове мањине тврдили, и још тврде, да немају сва права, да су Албанци у Македонији дискриминисани и тражили су, и данас траже, да се у том погледу изједначе у правима с већинским и јединим конститутивним народом у Републици Македонији. Они тврде да су то били разлози оружаног конфликта 2001. године, скривајући се иза тог конфликта налазе њихове тежње и намере за сецесијом и стварање, велике Албаније. Ствари стоје другачије, иако постоје и одређене чињенице да је албанска мањина била у одређеним областима мање заступљена, на пример, у високом образовању и у погледу лица са дипломом високог образовања (2,5% Албанаца : 6,0% Македонаца). Али то стање није било због „дискриминације“, него је произилазило из културно-религијских узрока. Наиме, у периоду после педесетих година прошлог века уведено је обавезно осмогодишње образовање за сву децу без обзира на пол, али због патријархалних и религијских разлога Албанци, нарочито који су живели на селу, женској деци после четири разреда основне школе родитељи нису дозвољавали да наставе школовање. Према обичају, када би девојчице навршиле 11 или 12 година, родитељи су уговарали веридбе као почетну фазу удаје, сматрајући да женска деца не треба да се школују, него да буду домаћице. Када би тада државни инспектори интервенисали и казнили родитеље за њихову одлуку да прекину школовање девојчица, они су онда говорили како је „Држава против Албанаца“! Ако се зна да у било којој популацији ученика, ученици женског пола чине око 50%, онда се јасније може видети због чега је албанска мањина у Македонији била мање заступљена у средњем и високом образовању. У овом контексту, други разлог мање заступљености у високом образовању налази се у неуједначеном по квалитету и стандардима основног и средњег образовања са наставом на албанском језику. У прилог овоме су и подаци истраживања на пријемним испитима јуна 1996. године на универзитетима у Скопљу и Битољу (Georgievski 1999).

Када се разматра заступљеност албанске мањине у администрацији, влади и на свим инстанцама Комунистичке партије од педесетих до деведесетих година прошлог века, види се да подаци и чињенице говоре да је увек била одговарајуће заступљена и као мањина имала је сва права према међународним стандардима. То истиче у једном интервјуу и Јенс Ројтер, експерт у Институту за стратешка истраживања у Минхену. На питање шта мисли о правима Албанаца у Македонији, он је експлицитно одговорио: „Мислим да Албанци овде имају сва права као мањина. Када траже статус народа у Македонији, где су већински народ Македонци, то је као увертира у сецесију. Суживот у једној држави не подразумева такав захтев, као ни паралелан образовни систем” (Ројтер 1995).

Еизојени фактори дестабилизације и десуверенизације Македоније укратко се могу сагледати и преко умесног питања које поставља шведски аналитичар Јан Оберг: „Због чега би дестабилизована Македонија била у интересу Сједињених Америчких Држава?”

Ја сматрам да се на ово питање не може одговорити ако се пође од Макс Веберове методолошке традиције на два нивоа. На првом *ratio essendi* је „подели и владај”! Наиме, када македонско руководство буде довољно збуњено и застрашено или када изгуби контролу у терористичком конфликту, Запад ће се појавити као „миротворац” и понудиће своју помоћ: мировне базе, позајмице и политичку контролу. Моћи ће да постави владу по свом укусу, сматра Оберг. На другом нивоу *ratio cognoscendi* узроци су од вишег и ширег интереса и имају два облика: а) економски узроци, јер се дестабилизација врши преко глобализирајућих ратова или ратова произашлих из процеса глобализације (први је карактеристичан за НАТО агресију над Југославијом, а други је оружани конфликт 2001. године у Македонији) и б) да се тзв. зеленом трансверзалом поцепа Европа да се не би ујединила како би на светској сцени још дуго владала само једна „месијанска” надржава која делује на начин богова описан у старогрчким трагедијама, као *deus ex machina*, која кроји судбину многих народа и држава и обичних смртника. У овом смислу Александар дел Вал (Valle 2000) указује у занимљивој књизи објављеној на француском 2000. године, под индикативним насловом: *Борбе против Европе*, и поднасловом: *Чеченија, Босна, Косово*. Он у овој књизи открива механизам и, пре свега, егзогене факторе распада бивше Југославије, без којих би свако објашњење тог инволуционог догађаја било једнострано. Александар дел Вал још у уводу своје књиге тврди следеће: „Насупрот европском Истоку, САД воде двојну конзистентну политику: прво, проширење НАТО-а до врата Русије, интегришући у западни свет антируске нације из экс совјетског блока путем индустријализације; затим, путем католичко-протестан-

ске културе (Мађарска, Пољска, бивша Чехословачка); даље, исламске нације (Турска, муслиманске државе у централној Азији, Босна, Албанија, Косово итд.) и друго, да се ослаби Русија, односно да се гурне ка Азији и да се одсече од западне Европе. Ради се о томе да се расцепи Европски континент на два дела, реактивирајући један 'нови хладни рат' између поствизантијског екс комунистичког Истока и американизованог Запада, један нови 'геоцивизацијски шок међу двама Европама', супротстављене једна другој око исламско-западних и социо-економских стратешких камења спотицања..." (Valle 2000).

У прилог ових тврдњи А. дел Вала говоре и сведочења бившег америчког обавештајца Едварда Сноудена о прислушкивању телефона водећих политичара чланица Европске уније.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Овде се могу навести и други примери механизма десуверенизације Републике Македоније, али ово је довољно да се разуме како функционише тај механизам, механизам који није карактеристичан само за Македонију, него и за друге земље које су у процесу транзиције и глобализације. Како с правом истиче Зоран Видојевић у књизи *Куда води глобализација*, једној од бољих књига које сам прочитао на тему о глобализацији, „што је неразвијенија земља то је нижа 'стопа' суверенитета. Балканске постреалсоцијалистичке државе сигурно спадају међу оне које имају најмањи суверенитет, односно најизраженији вазални положај” (2005, 283).

Нисам сасвим сигуран да су политичке и интелектуалне елите Балкана, чак и Европе, свесне да етнички конфликт није још завршен на Балкану, а још више ће се актуелизовати религијски или конфесионални конфликт и посебно све више већа опасност радикалног исламизма. Балканске земље морају што пре да реше своје неспоразуме и проблеме, и да се на одређене начине удруже против те опасности пре него што буде прекасно. Данас се промовише инфантилна теза да земље Балкана и посебно западног света немају алтернативу од земље које су чланице НАТО и Европске уније. То могу да изјаве само диктатори – полуобразовани појединци. Људи су *Ното оптионис* и избор између више алтернатива је његова *sui generis* карактеристика и коју ће алтернативу изабрати зависи од његовог знања и културе. У овом смислу може да се схвати и интервју професора Стефана Бјанкинија са Универзитета у Болоњи који је пренео македонски дневни лист *Дневник* од 10. септембра ове године. Наиме, он сматра да се Европска унија може распасти са ратом, као и Социјалистичка Федеративна Република Југославија. Као

што је у Југославији криза трајала дуго, тако и у ЕУ та криза дуго траје и ако се у блиском периоду не нађе решење за ову кризу, десиће се њен распад. Због тога земље западног Балкана морају да размишљају и за друге алтернативне савезе, осим моменталне тежње ка Европској унији, сматра Бјанкини. Други начин размишљања треба усмерити ка 'јачању међународног права и институција у сузбијању организоване неодговорности и незастаревања злочина против човечности. Ако нису пронађене масовне гробнице и концентрациони логори на Косову и Метохију; затим, ако није пронађено хемијско и биолошко оружје за масовно уништење у Ираку, како су главни актери тврдили у масмедијској пропаганди, онда на основу међународног права и међународних судова, Уједињене нације треба да покрену поступак против главних актера ових људских и државних катастрофа. У супротном свет и цивилизација ће доживљавати инволуцију, а могу доживети и апокалипсу.

Треба истаћи да фундаменталне вредности и норме по којима би савременом свету требало да се управља, према Повељи Уједињених нација – рекло би се према том „Уставу”, међународне заједнице су: међународни мир и сигурност, државна сувереност, самоопредељење, неинтервенција, недискриминација и, генерално, неповредивост, интегритет и ненасиље свих држава. С правом истиће Вучина Васовић да та скупина вредности и образаца понашања су пројекат и захтев првенствено најразвијенијих и најмоћнијих земаља: „чудно је и парадоксално да се у пракси управо творци ових правила најмање придржавају ових својих производа; на основу искуства могло би се рећи да су их они наменили другима, а не себи” (Vasović 2009, XVI).

Интелектуална је потреба да се укаже на следеће: *по природи људи су створени да се воле, а не убијају, а ствари да се користе. Живимо у ери неолибералног капитализма који покресује дуготрајне кризе у којима је природа људи преокренута: људи се користе, а ствари се воле. Вреди борити се да се постојеће промени.*

Литература

- Бек, У. *Шо е глобализација*. Софија: Кх, 2002.
- Вотерс, *Глобализација*. Скопје: Институт за демократија, солидарност и цивилно општество, 2003.
- Зиновјев, А. *Зайаг – феномен зайагњашиџва*. Београд: Наш дом, 2002.
- Оберг, Ј. „’Подели и владај!’, Анализа зошто дестабилизацијата на Македонија е во интерес на САД”. *Акџуел* (Скопје), 15. јуни 2001.
- Ројтер, Ј. „Не верувам во балканска соработка”. *Нова Македонија* (Скопје), 5 јули 1995.
- Стон, К. „Изборниот грабеж опасност од косовизација на Македонија!”. Британскиот хелсиншки комитет контра ОБСЕ на Марк Стивенс, „ФОКУС”, 26 ноември 1999.
- Чосудовски, М. „Македонија е во војна со САД!” – интервју. *Акџуел* (Скопје), 20 јули 2001.
- Georgievski, P. “Selection Factors in the Enrolment of Candidates in the Faculties at the two Universities in the Republic of Macedonia”, In : *International Symposium: The University in the 21 st Century*, Skopje: “Ss Cyril and Methodius” University, 1999.
- Hosbaum, E. *The new Century*. London: Brown and Company, 1999.
- Marshall, G. *Oxford Dictionary of Sociology*. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- Valle, A. D. *Guerres contre L’Europe – Bosnie-Kosovo, Tchétchénie...* Paris: Edition des SYRTEs, 2000.
- Vasović, V. „Predgovor” u: Jan Art Šolte, *Globalizacija – kritički uvod*. Podgorica: CID, 2009.
- Vidojević, Z. *Kuda vodi globalizacija?* Beograd: IP „Filip Višnjić” – Institut društvenih nauka, 2005.

PETRE T. GEORGIEVSKI

GLOBALIZATION AND DISOVEREIGNIZATION
— CASE STUDY OF REPUBLIC OF MACEDONIA

SUMMARY

Globalization as a contradictory process, especially with its “dark side” (A. Giddens), affects the loss of idiosyncrasy and sovereignty of the countries which are the object both of this contradictory process, and the policy. Those are, first of all, small countries which experience the so-called period of transition, such as the Balkans countries. The loss of a significant part of these countries’ sovereignty is a result of the geostrategic policy of the globalizing states, first of all US and its powerful supporters in EU. These states accomplish it by using developed mechanisms – starting from the globalizing wars, direct and indirect pressures of vassalization over the party-political elites of these small and weak states.

This process of globalization and the mechanism of disovereignization in this paper is more precisely perceived through the example of Republic of Macedonia in several dimensions: 1) destruction of the trade and wider economic system through the use of a “shock therapy” model of privatization which has also led to the occurrence of the organized crime; 2) destruction of the social structure by sudden reduction of the working and middle classes and their rapid impoverishment, increase of the unemployment rate, as well as the creation of a layer of “new rich people”; 3) destruction of the political and constitutional structure from nation state to a “state of ethnical communities and introducing the so-called “Badinter principle” – all of this being a consequence of the 2001 military conflict and the adoption of the so-called “Ohrid Agreement” under the direct pressure of the “facilitators” from the United States of America and the European Union.

If we add to this the denial of the name of the State by its southern neighbor, even the identity of the Macedonian people by the governments of its southern and eastern neighbors, it is clear that the disovereignization not only of the Macedonian state, but also of the Macedonian people it also affects. However, the renunciation from a significant part of the sovereignty which was under the foreign pressure practiced by the “transition” governments in Republic of Macedonia has no legitimacy, because a sovereign is not a government in whatever period of governing, but it is the people in terms of democratic political communities of citizens and the degree of its influence on the making of the main key political decisions.

KEY WORDS: globalization, disovereignization, globalizing wars, Republic of Macedonia, mechanism of valorization of political elites, “Ohrid Agreement”.

ВЛАДИМИР С. ГЛАГОЛЕВ¹
МГИМО, кафедра философии
Москва (Россия)

ЛОГИКА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИИ КАК ПРИНЦИП ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Резюме. Апологетика глобализации обширна и разнообразна. Ее пропагандисты предъявляют бесчисленные доводы в пользу благодетельности плодов этого нового вида человеческого существования, – от материального изобилия до прозрачности границ и культуры, от доступа к образованию в любой точке земного шара до исчезновения различий между полами и достижения человечеством «идеала андрогина».

После Чернобыля и Фукусимы безоблачные перспективы «мирного атома» утратили всякое доверие. Взамен «стержнем» глобализации стал электронный чип. Доступность технологий на его основе представляется апологетами разрешением всех фундаментальных проблем современного человечества и, соответственно, условием его грядущего процветания.

Но в чьих руках находится ныне производство чипов последнего поколения? И кто готов упустить из своих рук вытекающие отсюда преимущества? Честный ответ на эти вопросы – приговор фальшивым образам безоблачного глобализационного будущего.

Ключевые слова: глобализация, снижение суверенитет, электронный чип, производство

Примерно три последних десятилетия отмечены валом все увеличивающейся научной и публицистической литературы, посвященной проблематике глобализации [2]. С каждым годом к ее обсуждению подключаются как устоявшиеся научные и пропагандистские центры, так и всевозможные их международные и национальные модификации. Растет число научных конференций, симпозиумов, коллоквиумов, встреч «без обязательной

---

¹ silvari@mail.ru

программы», где представители научной, политической, экономико-финансовой и художественной элиты затрагивают различные ракурсы видения и аспекты глобализации, многогранность, сложность и противоречивость которой с каждым годом становится все явственней.

Если мысленно опустить подробности, то в трактовках глобализации отчетливо обнаруживается, с одной стороны, сакрализирующе-апологетическая линия. Ее теоретические и идеологические истоки в немалой степени относятся к технократическим и технологическим моделям социального детерминизма, и восходят – по крайней мере – к идеям французского утописта Сен-Симона и разнообразным вариантам утверждения организационно-технологического фактора общественной жизни в качестве решающего и однозначно (или с оговорками) благотельного для подавляющей части населения мира.

Логика социального оптимизма включает здесь бесчисленные эмпирические доказательства положительных моментов глобализационных процессов, от успехов скоординированной в международном масштабе медико-санитарной деятельности по борьбе с опасными инфекциями, – до спасения стремительно растущего народонаселения Земли генномодифицированной продукцией от голода. От указания преимуществ спутниковой связи в обмене информацией онлайн до обеспечения навигационными услугами любых разновидностей современного транспорта, от гигантских судов, включая авианосцы, до малолитражных автомобилей. И, при желании, мотоциклов и других маломощных транспортных устройств индивидуального пользования. Возможность организовать консультативную помощь хирургу, заброшенному в труднодоступную местность, с участием светил медицины мирового класса и трансляции на любые расстояния новейших учебных программ дошкольного, школьного, вузовского и поствузовского образования. Возможности, открытые современными информационными средствами, действительно, разнообразны и бесконечно содержательны.

Параллельно с оптимизмом и систематически противостоя ему, сложилась и набирает обороты демонизация глобализации. Ее сторонники обращают внимание на такие негативные последствия всеобщей информатизации и доступа средств связи, как феномен практической неграмотности подрастающего поколения в мире гуманитарной культуры. Зачем читать, полагают юные варвары, когда можно посмотреть – и все станет ясно? Зачем учиться, когда готовую информацию легко получить нажатием кнопки? Тем более, что массовая культура, озабоченная первенством обеспечения релаксации ее потребителей, предлагает «расслабляющие» ситуации и способы их решения по мотиву известной в России пародии «Все хорошо, прекрасная маркиза». Наркотики массовой культуры формируют психику с преобладанием паразитической установки на потребление любой ценой.

Правда, в обществе с твердым государством «любая цена» ограничена структурами юстиции и пенитенциарной системы. Грабёж с ножом и пистолетом быстро локализуется и сурово наказывается. Зато открылись возможности проделывать грабительские операции без прямого употребления традиционных средств насилия. Хакерские программы из средств индивидуального пользования, обогащения и удовлетворения любопытства отдельных лиц распутыванием государственных секретов привели к созданию организованных сообществ, услуги которых востребованы крупными корпорациями. Более того. По неподтвержденным слухам, хакерские службы одного из азиатских государств периодически атакуют стратегически информационные системы других держав, включая и располагающих ядерным оружием. Последствия возникающих здесь моментов неопределенности и имитации ракетно-ядерной угрозы виртуальными средствами мало предсказуемы в настоящее время. Несомненно, что они содержат возможности ядерной катастрофы, когда виртуальная картина осуществляемого ядерного нападения или высокой степени его угрозы «забьет» фильтры, поставленные на пути дезинформации подобного рода. Этот апокалиптический сценарий в настоящее время предъявляет свой суровый счет апологетам глобализации.

Последние приводят бесчисленные доводы в пользу благодетельности плодов этого нового вида человеческого существования, – от материального изобилия до транспарентности границ и культуры, от доступа к образованию в любой точке земного шара до исчезновения различий между полами и достижения человечеством «идеала андрогина».

В каждом из апологетических сочинений легко заметить элементы фактических данных, расширительную логику их проектирования на будущее и пропагандистский восторг относительно возможностей «прекрасного нового мира». При этом, в основном, фигурируют образы, восходящие к О. Хаксли, – но остаются в стороне мрачные провидческие картины Е. Замятина и Дж. Оруэлла. Пропагандисты, однако, «не дочитывают» О. Хаксли: основа благосостояния человечества в его «новом мире» – радиоактивное облучение человеческих зародышей с разной степенью интенсивности. Хотя медицинские практики продолжают использовать радиоактивное облучение в борьбе с раком и другими болезнями, суммарные результаты расширения этой практики по крайней мере дискуссионны. А последствия для генетического фонда человечества предельно неоднозначны. И это – всего лишь один из многочисленных примеров того, что в наши дни говорить о глобализации с восторженным придыханием апологета, – значит либо проявлять фундаментальную неосведомленность и неосмотрительность, либо выступать с позиций ангажированного заказа. За его оптимистической оболочкой скрываются долгосрочные интересы промышлен-

ных, финансовых и других структур, требующих государственной и общественной поддержки своим частным целям.

Отсюда следует единственный вывод: о глобализации приходится рассуждать сегодня вдумчиво и осмотрительно, сознавая, с одной стороны, неизбежность глобализационных процессов, коренящихся в современной структуре производственно-организационных средств, обретенных человечеством к современному этапу его жизни [3]. А с другой стороны – искать возможности смягчения глобализационных последствий для сегодняшнего и будущих поколений людей, которые, надеемся, переживут «бум» глобализационных инноваций и не увеличат в своей среде число мутантов (физических, психологических, умственных и нравственных) до критически опасного уровня.

Как всегда, призывы к осторожности и осмотренности опираются на значимость исторического опыта [1]. История не то чтобы научает, но может предостеречь от ложных шагов. Разумеется, только тех политиков и современных организаторов социальных практик, которые готовы вдумываться в ее события и видеть в них возможные аналоги современных тенденций.

Начнем, как принято, с начала. Если глобализация по своей этимологии означает масштабность деятельности на поверхности земного шара, равно как и в его глубинах, морских и сухопутных, научно-технологически осваиваемых современной деятельностью, то первым актом глобализации можно считать заселение человечеством земного шара. Не углубляясь в суждения этноантропологии, отметим лишь, что оно происходило из нескольких центров и стимулировалось возрастающей напряженностью в ранее освоенной среде обитания между членами родоплеменных сообществ и между этими сообществами. Отсюда – несдерживаемое никакими опасностями и установками родоплеменной мифологии стремление к освоению новых земель, заставившее многие поколения людей доисторической эпохи десятки тысяч лет преодолевать бесчисленные трудности на своих многочисленных путях этого движения.

Одна из опасностей состояла во встречах «своих» с «чужими». Именно «свой» был маркером грядущей суверенизации, а «чужой» – опасным противником. Радикально опасным. Оказаться во власти у «чужого» значило в доисторическое время в лучшем случае стать рабом или присоединиться к «чужим», пройдя через инициации, сопряженные, как правило, с войной со вчерашними «своими». Консолидация «своих» была некоторым реальным шагом устоять в неизбежных столкновениях, а возможно – и победить. Тогда горькая участь ожидала «чужих».

Существовал, однако, амортизирующий путь отношений с «близкими» «чужими», разнообразивший генофонд родов и племен заключениями браков с его представителями и представительницами. В результате

«близкие чужие» становились «своими», – если, понятно, подобная практика брачных связей продолжалась длительное время. Она, безусловно, укрепляла развертывающуюся систему брачных отношений, была естественной предпосылкой возможного роста силы рода и племени, расширяла территорию обитания и создавала угрозу более слабым соседям, т.е. очередным „чужим”. У слабых оставался либо путь «ноги – в руки» и ускоренный уход на поиски счастья (выживание в другой природной среде); либо – ассимиляция более могущественными соседями через «пробу сил» либо добровольной утраты маркера своей самобытности и принятия маркеров ассимилирующего племени. Данная практика смены маркера самобытности (протосуверенитета) пережила доисторическую эпоху и воспроизводилась в великих цивилизациях прошлого. Таким образом, маркер «своего» означал в доисторическое время иное отношение к соплеменникам и совершенно другое – к «чужим». По крайней мере, к «дальним чужим». Отнять и присвоить их скот, имущество, территорию обитания, их женщин, а то и сделать рабами побежденных мужчин, не оставляя им никакого выбора, кроме смерти (или единичных случаев удачного бегства), – вот что означала утрата протосуверенитета в условиях палеоэкономики и палеополитики. И обратно. Рост сил «своих» означал увеличение реальных возможностей грабить, грабить и грабить, пока на пути не вставали непреодолимые природные препятствия, либо более сильный союз племен.

В этом отношении чрезвычайно поучительна история древнегреческой цивилизации, когда этническое содержание и государственная символика складывались длительное время в нескольких центрах, находившихся между собою в сложных отношениях противостояния и военных союзов при появлении иноземного захватчика. Вторжение персидской армии на греческие земли было одним из консолидирующих факторов для древнегреческих государств и способствовало налаживанию практики их союзного сотрудничества.

Утверждение Римской империи за границами Италии сопровождалось потерей суверенитетов как государств, оказывавшихся на пути римских легионов, так и протосуверенитета родоплеменных догосударственных образований со своеобразными, часто кровавыми обрядами и авторитарным правлением вождей племенных союзов. В акватории Средиземного моря одним из ранних соперников еще республиканского Рима оказался Карфаген. Последовательная политика мобилизации общественного мнения имевших право голоса («а также я полагаю, что Карфаген должен быть разрушен») и военная мобилизация против войск Ганнибала, использовавшего боевых слонов, в конечном счете устранили его. Военная колонизация ко времени Адриана позволила включить в состав империи половину территории Британии и отгородиться Адриановым валом от периодически атакующих римлян вооруженных формирований аборигенов

севера. Потеря суверенитетов и протосуверенитетов государств и союзов племен в ходе продвижения римских легионов сопровождалась первоначально беззастенчивым грабежом населения завоеванных территорий – первым актом упоения победой, а затем – контрибуциями, налогообложением и другими инструментами перераспределения людей и ценностей.

Как известно, крах Римской империи сопровождался «парадом» родоплеменных и государственных суверенитетов на ее бывших территориях, бесконечно выяснявших отношения между собой до формирования крупных национальных империй. Для наших современников «парад суверенитетов», таким образом, если и новость, то не историческая [4]. Он дал возможность населению крупных и распавшихся империй (Австро-Венгерской, Германской и Российской) испытать все негативные последствия самоутверждения сепаратизма.

С падением «старых» империй Нового времени «проба сил» между новообразованными государствами за территории, объявленными спорными, продолжалась в первой половине 20 столетия, до 1954 года. Этот период, проходивший после 1648 года под знаком международно-правовых установлений Вестфальского договора, исчерпал свои возможности к 1945 году. Хотя инерция международно-правового урегулирования послевоенной Европы с признанием одних государственных суверенитетов и отрицанием других имела место на Тегеранской (1943), Ялтинской и Потсдамской конференциях (1945). Характерно, что «архитекторы» послевоенной Европы не решились разделить капитулировавшую Германию на десяток псевдосамостоятельных государств и ограничились четырьмя первоначальными зонами влияния своих оккупационных войск. Три из этих зон были слиты затем в Федеративную Республику Германию, заключившую союзнические договоры с США, Великобританией и Францией; а четвертая стала ГДР, получившей гарантии существования в качестве самостоятельного государства от СССР и его тогдашних коммунистических союзников (1949). Последующее расширение базы суверенитета ГДР относится к началу 1970-ых гг. после взаимного признания государственной целостности ФРГ и ГДР. Отметим, что этот процесс положил начало активизации немецкого национализма на востоке бывшей единой Германии (правда, в границах 1945 года) и привел, с ослаблением военных возможностей Варшавского договора, к началу 1990-ых гг. к краху ГДР и, соответственно, к объединению Германии. Условность суверенитета ряда государств перед войной 1939-1945 гг., – например, Словакии и Прибалтийских стран после советско-германского пакта 1939 года, – показывает, что инструменты суверенитета могут оказаться бессильными перед доминирующей военно-политической и экономической силой.

Вместе с тем, десоверенизация давала и продолжает давать возможности выхода на политическую арену представителей «своих» от наций и народ-

ностей; сам по себе этот выход не означает автоматически действительных возможностей проведения самостоятельной политики. Здесь играют роль влияния и динамика центров мировой экономики, мировой политики и сопутствующих им военно-политических и финансовых возможностей.

Послевоенная Западная Европа искала возможности мобилизации собственных ресурсов, чтобы хотя бы частично скомпенсировать свою экономическую и политическую зависимость от США, заметно возросшую после подписания договора НАТО 15 государствами. Европейское объединение угля (в 1954 г.) стало прообразом ЕС – союза 9 европейских стран. Затем произошел, как известно, численный рост его участников и последовало расширение сфер их сотрудничества в конце 20 – начале 21 столетия. Определенную роль в этой динамике сыграл образ советских танковых армий, готовых к маршу на побережье Атлантического океана. Он содержал как пропагандистские моменты, так и реальное силовое воплощение. Импульс дистанцирования от сферы влияния этой силы способствовал развитию сотрудничества государств Европы по политической, экономической, военной и другим линиям. Тем более, что эти государства имели специфику лингвокультурной, исторической и экономической жизни и всесторонне питали свою историческую память многогранностью и сменой парадигм в образах «своего» и «чужого» на протяжении длительного периода европейских войн, образования и распада империй, то есть бесконечных перипетий в сменах суверенизаций, частичной суверенности, десоверенизаций и прямой колониальной зависимости.

Поэтому акцентирование государственного суверенитета в Западной Европе в наши дни происходит, как правило, в период избирательных кампаний, когда политические партии хотят изменить в свою пользу соотношение сил, зафиксированное предыдущими выборами. В это время в Западной Европе особенно часто бьют в национальные барабаны. После выборов тема суверенности становится упражнением в выспренной риторике (если, конечно, в контексте их политического окружения не происходят изменения, содержащие угрозу их собственным интересам). Текущая же организационно-политическая деятельность продолжает свой прагматический ход, редко обращаясь к ресурсам защиты национального достоинства и территориальной целостности: прагматика имеет свои весьма конкретные механизмы и поля операций.

Другие направления мировой политики имели сходные тенденции. Расширение арабского халифата стремительно разрушало государственно-территориальные образования эллинистического и византийского происхождения, попутно ставя в зависимость (том числе, и религиозную) ряд других анклавов, встречавшихся на пути арабской экспансии. Утверждение этого гигантского государства сопровождалось не только распро-

странением ислама, но и внушительным движением Пророка и его наследников, сметавших на своем пути тех, кто сопротивлялся им. Победенным предоставлялось право принять ислам и платить налоги по ставкам, введенным для правоверных. Не принявшие ислам подданные халифата были обязаны платить более высокие налоги и нести другие, – более тяжелые, чем для мусульман, – государственные повинности. Кроме того, для не-мусульман в арабском халифате был закрыт путь к занятию государственных должностей, дававших статусные и имущественные преимущества. За их счет этими преимуществами вдвойне пользовались мусульмане, призванные на государственную службу. Такова была цена потери суверенитета для государств, имевших иной строй и иную религию, чем халифат.

Движение государства Чингиз-хана с востока на запад (наряду с юго-восточным направлением, в Китай и сопредельные с ним земли) привело, в частности, к ужиманию суверенных территорий халифата и к образованию огромной евроазиатской державы, включившей ряд полузависимых государственно-территориальных образований. После ее распада наследники великого завоевателя возглавили четыре государства, три из которых довольно быстро приняли ислам. Империя Чингиз-хана и ее наследники, следуя китайской практике, организовали четкую систему взимания налогов, беспрекословного подчинения распоряжениям хана в любой, самой отдаленной, точке его юрисдикции и быструю (курьерскую) почту, позволявшую передавать распоряжения центральной власти со скоростью, невиданной в тогдашней Европе. Содержание войска, армии чиновников и наместников, равно как и реализация претенциозных затрат на демонстрацию могущества правителя, требовали огромных средств, получаемых с покоренных народов. Их грабили, грабили и грабили. Таков была цена их утраты собственного контроля над (ранее) своим населением и (ранее) своей территорией. Киевская и Северо-Восточная Русь, а затем и Московское княжество сохраняли статус зависимого от Золотой Орды западного улуса, регулярно платившего дань и получавшего разрешение (ярлык) на княжение из рук золотоордынского хана. Такое положение продолжалось по крайней мере до 1480 года, когда Иван III, объединив ряд земель вокруг Москвы, включая Псков и Новгород, оказался эту дань платить.

В свою очередь Балканский полуостров подвергался активной экспансии Византии, унаследовавшей право на часть территории этого региона от Римской империи. С образованием Османской империи они были – после поражения сербов на Косовом поле – включены в состав векового соперника Византии и подверглись систематической исламизации.

Если обратить взор на Дальний Восток, то аналогичная картина прослеживается по мере укрепления центральной власти китайских императоров. Лишь Япония в силу своего островного положения сумела избежать

государственной зависимости от китайской империи, обожествляя до 20 века «божественный ветер» – «камикадзе» – рассеявший суда китайской армады.

Колонизация далеких от Европы территорий, ставших известными европейцам после открытия Америки Колумбом и других великих географических открытий 14–16 вв., также осуществлялась с помощью открытой военной силы, насаждавшей свою администрацию, осуществлявшую планомерный грабеж завоеванных земель. Коллаборационизм, то есть сотрудничество с силами, враждебными по сути своей интересам данного народа, стал здесь непременным условием регулярного поступления доходов и проведения в жизнь распоряжений колониальной и центральной администрации. Разумеется, колониальная администрация осуществляла наряду с этой своей основной функцией ряд других, включая зачаточную систему – вначале христианского духовного, а затем и светского – образования, внедряла элементарные навыки социальной гигиены и опорные пункты оказания медицинской помощи (по крайней мере, в своих административных центрах), прививала элементарные навыки продвинутых технологий обработки земли, выращивания скота и т.д. Напомним, что индейцы Южной Америки не знали колеса и не видели лошади до появления на их землях отрядов Кортеса и Писарро.

Возникает правомерный вопрос: оставляла ли эта политика анклавности суверенной государственности на фоне доминирования чужеземцев? Разумеется, да. И не только по недосмотру. Так, Эфиопская государственность в силу сложного горного рельефа, труднодоступности и готовности племен, ее создававших, имеет некоторые основания вести непрерывность своей истории со времен Царицы Савской, то есть с 10 в. до н.э. Черногория в свое время оказала героическое сопротивление войскам Наполеона Бонапарта, что прославил в стихах великий славянский поэт А. С. Пушкин, – имевший, как считается, и эфиопские корни. Трудности ведения военных действий в Черногории османы знали не понаслышке и в 19, и в предшествующие столетия.

Поэтому имел место расчет потерь и выгод. Так, в период Второй мировой войны Швейцария сохранила свой статус самостоятельной нейтральной державы (помогавшей, впрочем, беженцам из нацистской Германии и фашистской Италии и из оккупированной Гитлером Франции после 1940 года) благодаря, с одной стороны, своему статусу депозитария мировых банков, в сотрудничестве с которыми фашисты испытывали нужду на протяжении всех лет пребывания у власти. С другой стороны, поголовное вооружение швейцарцев после начала Второй мировой войны и победоносного движения гитлеровских армий в ряд стран Европы привело к созданию эффективной мобилизационной готовности. Пулеметы и даже минометы, наряду с боезапасом для легкого стрелкового оружия, находились практи-

чески в каждом швейцарском доме. Знание особенностей горной местности и ее преимуществ в мобильной партизанской войне оставляло оккупантам мало шансов захватить и удерживать территорию страны без крупных потерь живой силы и техники. В свою очередь, опыт советско-финской войны 1939–1940 гг. воодушевлял швейцарцев, сознававших свои очевидные преимущества в родном доме. Кстати, этот опыт побудил советское правительство на гребне военных успехов 1944–45 гг. признать т.н. ограниченный суверенитет Финляндии, поскольку военный путь ликвидации финского суверенитета был чреват повторением военной кампании 1939–1940 гг., тогда как признание суверенитета Финляндии и пропаганда «доброй воли» страны – победительницы дала определенные преимущества советской дипломатии со второй половины 1940-ых гг. до начала 1990-ых. Как известно, сохраняла свой суверенитет и Швеция, в немалой степени по тем же причинам, что Швейцария и Финляндия. Разумеется, от шведов никто не ожидал того проявления боевого духа, который отличил финнов и таился в швейцарцах. Но преимущества военной экспансии в этом регионе были весьма сомнительны с учетом ожидания немедленной консолидации политики США, Великобритании и Франции, а также ряда других стран Западной Европы, включая и сопредельные с Швецией другие Скандинавские государства. Здравый геополитический резон восторжествовал на этот раз над зудом политико-идеологического экспансионизма. Его векторы после 1945 года отчасти пробылись на Балканах, включая и организацию повстанческого движения в Северной Греции; на просторах Китая, а с победой сил Мао Цзедунa – на 38 параллели в Корее и в Индокитае.

К началу 21 столетия уроки Афганистана, Югославии и Ирака выявили для США и их союзников преимущества бесконтактных операций маневрам живой силы и техники по территориям, населенным врагами оккупантов. Соответственно, после проведения военной стадии приведения в покорность требуется развитие коллаборационизма на всех уровнях, куда идут вложения основных центров глобализационно-цивилизаторских усилий. После такого закрепления мировые центры глобализации получают возможность выкачивать природные ресурсы, создавать экологически грязные производства, манипулировать избыточной рабочей силой и проводить другие операции, обогащающие страны «золотого миллиарда». Если вспомнить, что на земном шаре насчитывается около двухсот государств, в настоящее время состоящими членами ООН, то уместно задать вопрос: какая часть из них приняла непосредственное участие в создании инструментов современного глобализационного процесса? современных производственных технологий, современных систем научно-технического развития, образования и культуры; военно-технических средств? инфраструктуры управления и финансирования, отвечающих современным

международным стандартам? наконец, современных армий, оснащенных новейшими видами техники, которые способствуют наказанию тех, кто сопротивляется установлению нового мирового порядка? Среди активистов этих тенденций окажутся не более 35–40 государств, прочно связанных между собой экономическими, финансовыми и политическими обязательствами, логикой производства технологий и устойчивыми непрерывно обновляющимися информационными системами, обеспечивающими оперативную переработку информации, необходимой для стабильного функционирования обозначенных выше процессов. Остальные около или более 160 государств являются в современном мире в основном пассивными объектами глобализационно-цивилизаторских мероприятий, периодически сопровождающимися военными переворотами, подкупом местных властных структур и непрерывным давлением всем спектром средств, находящимся в распоряжении «цивилизаторов».

Среди этих средств – и уроки восхождения и гибели моноцентричных империй. Современный глобализационный процесс «приобщения к цивилизации» более чем 160 государств не осуществляется из единого центра. Каждый раз находится группа активистов из числа 35–40, ведущая роль среди них США иногда обозначена, а в ряде случаев не проступает однозначно. Другое дело, что международные корпорации, также утратившие ныне однозначные координаты своих центров управления, планирования и осуществления своей деятельности, не фиксируют себя в одном географическом месте, распределяя эти функции в нескольких своих ключевых подразделениях, отделенных друг от друга часто тысячами километров. Нельзя утверждать однозначно, что их деятельность вовсе лишена каких-то позитивных моментов. Мобильные телефоны могут оказываться в руках жителей сельвы, тундры, тропических лесов и африканских саванн; автомобиль и самолет вместе с вертолетом сделали более доступным распределение медицинской и продовольственной помощи для ряда отдаленных районов со сложным ландшафтом; создание центров индустриального производства, разработки природных ископаемых, гидроэлектростанций и других энергетических мощностей создают рабочие места там, где ранее тысячелетиями функционировало традиционное общество.

Существуют ли возможности сопротивления грабительским практикам глобализации, ведущим к процветанию «золотого миллиарда» и оставляющим, как минимум, прозябать остальные 6 миллиардов населения планеты? Конечно, да. Прежде всего, это те патриотические силы, для которых политика своего суверенного государства означает твердую позицию использования ресурсов, рабочей силы, собственного географического и стратегического положения в интересах в первую очередь собственного народа при решении его насущных проблем. Среди таких государств могут оказаться свои «Кубы», свои «Финляндии» и свои «Черногории». Их опыт,

запечатленный в истории, – свидетельство возможности организовать волю народа и сделать ее эффективной. Немалую роль играет дипломатическая деятельность антиглобалистской ориентации в ООН и других международных структурах, направленная на блокирование хищнических инстинктов технократов от глобализации; на блокирование рептильно-людоедской практики, для которой жизнь целых народов, равно как и судьба сегодняшнего поколения, не имеет никакого значения, если ожидается хорошая прибыль.

Таким образом, картина последствий глобализационных инноваций выглядит весьма пессимистической для шести седьмых человечества. Но, помимо надежды, которая никогда не умирает, вырисовываются возможности торпедирования беззастенчивых приемов и способов манипулирования громкими скандальными разоблачениями этой практики. Симптоматично дело Дж. Ассанжа, «слившего» лишь небольшую часть доверительных суждений и оценок американской и других дипломатических элит. Это, пожалуй, второй случай публичного разоблачения бюрократической тайны дипломатии, высветившее ее неприглядную оборотную сторону. Первый прецедент, как известно, был создан Советской республикой в 1918 году, опубликовавшей тайные договоры царской России с другими странами Антанты и ряд документов аналогичного характера. Их публикация показала антинародную сущность политики всех стран, участвовавших в подготовке Первой мировой войны.

Не удалось удержать за семью печатями и карты территориального размежевания советских и германских войск после фактически четвертого раздела Польши, состоявшегося в 1939 году.

Ныне за Дж. Ассанжем, как известно, последовал Э. Сноуден. Судя по разыгравшемуся вокруг него политико-дипломатическому гамбиту, информация, которой он располагает, носит весьма деликатный характер, связанный с применением новейших программ обработки разведывательных сведений. Можно быть уверенным в том, что эти случаи не будут случайными и единичными эпизодами. Беспредел манипулирования интересами миллиардов людей, их жизнями и судьбами, периодически будет порождать подобные феномены. Как политика западных стран в свое время морально подготовила «Кембриджскую пятерку», Клауса Фукса и ряд других добровольцев, имена которых продолжают оставаться в тени, а дела заметно сказались на судьбах человечества.

Вспомним, например, о предложении американских ядерщиков, подготовивших в 1944–45 гг. обращение к президенту США Ф. Д. Рузвельту с призывом поделиться с СССР секретом ядерного оружия и тем самым отказаться от монополии США на обладание оружием массового уничтожения. Сегодня эта попытка смотрится наивным намерением, не соответствующей реальностям века. Но романтики были, есть и будут не только в искус-

стве. Время от времени они появляются и в политике, не говоря уже о том, что под романтиков «работает» определенная часть людей рационального склада, располагающих ценнейшей и деликатнейшей информацией. Амбивалентная ситуация отношений между формальными обязанностями, чувством долга и совестью наиболее ярко проявилась в феномене А. Д. Сахарова. Его планы переустройства мира и грядущей жизни Советского Союза (еще до Беловежской пуши), конечно же, были утопическими на фоне тех суровых реальностей, которые «крот истории» готовил длительный период и которые обнажили свое реальное содержание в 1991 и последующих годах. Но романтизм привлекателен. И будущие биографы Дж. Ассанжа и Э. Сноудена еще задумаются не раз над тем, какую роль сыграла романтическая установка в действиях героев их биографий и подобных им личностей, блокировавших перспективность самых обдуманных и казалось бы защищенных информационных программ.

Программы готовят люди, а не роботы. Люди же, как известно, наряду со стремлением к комфорту, личному и семейному благополучию имеют и другие психологические измерения. Система манипулирования СМИ и «Большого брата» делает все невозможное, чтобы канализировать человеческий разум и человеческую психику и получить армии роботов, разделяющих ценности и побуждения потребительского общества – основного продукта индустриальных, масс-медийных и виртуальных ухищрений глобализации. Массовая культура готовит зомби, и систематически дополнительно «подзомбирует» их, чтобы получить 100% гарантии беспрекословного движения по заранее заданным и жестко определенным трекам. Но как показал еще Рэй Брэдбери в своей книге «451 градус по Фаренгейту», некоторые из людей являются аутсайдерами, не разделяющими установки и побуждения этого тренда. В конечном счете они хотят чувствовать себя свободными, делать самим собственный выбор, разделяя при этом ответственность за его последствия как справедливую цену свободы.

В этом – трагичность устремления к свободе. Но, как написал мудрый Гете, «лишь тот достоин жизни и свободы, кто каждый день идет за них на бой». Сладость участия в этом походе утешает борцов даже тогда, когда их усилия оказались тщетными, а цель не была достигнута.

В настоящее время антиглобализм – пестрое общественное течение, лишённое последовательной программы ориентации, единой организационной структуры и влияния на ключевые звенья развертывания глобализационных процессов. К тому же эти звенья охраняются не менее тщательно, чем штаб-квартиры самых мощных корпораций и офисы суперсекретных ведомств государств. Но у бесперебойного функционирования глобализирующих практик есть уязвимые места [5]. Оно миниатюрно, и, соответственно, не требует для своего использования специальных монументальных сооружений и хранилищ.

После Чернобыля и Фукусимы безоблачные перспективы «мирного атома» утратили всякое доверие. Взамен «стержнем» глобализации стал электронный чип. Доступность технологий на его основе представляется апогетам разрешением всех фундаментальных проблем современного человечества и, соответственно, условием его грядущего процветания.

Тот, кто сумеет вмешаться в его функционирование и обратить его в пользу своих целей и задач, выходит победителем в соревновании успешности функционирования и защищенности электронных программ. Более того, он получает возможность (располагая, понятно, собственным программным обеспечением) скачивать любую информацию, вносить в нее изменения и тем самым задавать ложные импульсы и вносить сбои в море информационного обеспечения глобализационных процессов. Полагаю, что среди антиглобалистов есть группы, понимающие эффективность работы в этом направлении. Также как, судя по отрывочным сообщениям, это сознают китайские хакеры и представители этого нравственно сомнительного занятия в других государствах. Но если хакерство становится инструментом, используемым политическими силами, защищающими интересы собственного народа, то есть применяется избирательно и последовательно, патриоты этого народа найдут возможность оказывать ему моральную поддержку и иную помощь. Иногда это не требует ничего, кроме новой версии уже ставшего стандартным чипа и комбинации чипов в соответствии с целями и функциями программы. Остальное становится делом техники. Здесь открывается определенная перспектива для государств, не имеющих лидирующих позиций в технологии виртуалистики, но заинтересованных в обретении своего равноправного положения в данной сфере. Если это стремление соединится с последовательным обеспечением социальных программ, защищающих интересы собственных народов, у таких государств есть перспектива сбить нынешнюю логику глобализационного развития, направленную на обеспечение интересов «золотого миллиарда». «Золотому миллиарду» придется поделиться.

Согласно русской поговорке новейшего времени, «бандиты тоже делятся», то есть отдают часть прибыли на сторону. Как известно, они не делают это никогда добровольно, но всегда расчетливо и вынужденно. Выигрывающие соревнования на уровне чиповых конструкций могут создать тот режим вынужденности, при котором международным бандитам целесообразнее делиться, чем терять еще большую долю. Таким путем подлинный государственный суверенитет в условиях нынешней глобализации сможет противостоять тем тенденциям десуверенизации, которые глобализация несет с собой.

В чьих руках окажется в ближайшее время производство чипов последнего поколения? И кто готов упустить из своих рук вытекающие отсюда преимущества? Честный ответ делом на эти вопросы – приговор фальши-

вым образам безоблачного глобализационного будущего. Выигравший соревнование в интересах своих народов внесет в них свои коррективы последовательным осуществлением открывшихся ему информационно-технологических и программных преимуществ.

Литература

- Гребенюк А. В. Курс лекций по истории мировых цивилизаций. В 3 ч. Ч. 1,2,3. – М.: ИД “Рубежи XXI”, 2006.
- Межкультурная коммуникация в условиях глобализации / Глаголев В. С., Бирюков Н. И., Зарубина Н. Н., Зонова Т. В. и др. / под ред. В. С. Глаголева. М.: МГИМО, 2010. – С.35–41.
- Современные международные отношения : Учебник / под ред. А. В. Торкунова, А. В. Мальгина ; МГИМО (У) МИД России. – М. : Аспект-Пресс, 2012. – 688 с.
- Силантьева М. В. Метаморфозы социальных организмов в свете трансформации культурных границ: глобальные следствия модернизационных процессов / М. В. Силантьева // Вестник МГИМО-Университета. – 2012. – № 6. – С. 203–206.
- Торкунов А. В. Международные отношения в посткризисном мире: взгляд из России / А. В. Торкунов // Вестник МГИМО-Университета. – 2013. – № 3. – С. 8–11.

Владимир С. Глагољев

ЛОГИКА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ КАО ПРИНЦИП ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

САЖЕТАК

Апологетика глобализације је опширна и разноврсна. Они који је пропагирају наводе безбројне доказе у корист благотворности плодова овог новог вида људског постојања: од материјалног изобиља до транспарентности граница и културе, од доступности образовања у било којој тачки земљине лопте до нестанка разлика међу половима и остваривања „идеала андрогина”.

У сваком од ових апологетских радова лако се уочавају елементи доказа, слободна логика њиховог пројектовања на будућност и пропагандистичко усхићење према могућностима „врлог новог света”. При томе, углавном, фигурирају слике инспирисане делима О. Хакслија, али остају по страни мрачне визионарске слике Е. Замјатина и Џ. Орвела. Пропагандисти, међутим, „не читају до краја” О. Хакслија: основа благостања човечанства у његовом „новом свету” јесте озрачивање људских ембриона радиоактивношћу различитог интензитета.

После Чернобиља и Фукушима ведрa перспектива „мирнољубивог атома” изгубила је на поверењу. Уместо тога „стожер” глобализације постао је електронски чип. Доступност технологије, засноване на њему, апологети представљају као решење свих фундаменталних проблема савременог човечанства и, у складу с тим, као услов његовог будућег процвата.

Међутим, у чијим рукама се данас налази производња чипова последње генерације? И ко је спреман да испусти из својих руку предности које из тога произилазе? Поштен одговор на ова питања јесте осуда лажне слике ведре глобализацијске будућности.

Кључне речи: глобализација, десуверенизација, електронски чип, производња.

ЈЕЛЕНА Ј. ГУСКОВА¹

Руска академија наука, Институт за славистику
Центар за изучавање савремене балканске кризе
Москва (Русија)

ЧУВАЊЕ ТРАДИЦИОНАЛНИХ ВРЕДНОСТИ КАО МОГУЋИ ОДГОВОР ГЛОБАЛНИМ ИЗАЗОВИМА ЧОВЕЧАНСТВУ²

САЖЕТАК. Важно питање на које треба наћи одговор јесте: Како се односити према наслеђу и традицији у условима растуће глобализације? Према нашем мишљењу, не треба прекидати традицију и самим тим наносити катастрофалну штету континуитету духовног и државног развоја, повезаног са симболима вере и самосвешћу. Своју народну духовну историју дужни смо да, пре свега, упознамо и заволимо и тада ће она да нас надограђује и даје нам карикју за ланац који нас спаја са прошлошћу, помаже нам да сагледамо своју садашњост и будућност, омогућава нам да применимо ту духовну историју кроз нове форме и идеје. Створени су крајње неповољни услови за материјални и духовни развој балканских православних држава у условима глобализације. Од краја XX века уочава се процес уситњавања некада јединственог словенског простора. Са становишта западноевропске цивилизације, међу Словенима постоје народи који су „у другом плану“, међу којима већину чине православни народи. Овај процес нарочито је јасно уочљив на примеру Србије.

Кључне речи: глобализација, традиционалне вредности, православни народи, Србија.

---

¹ jelenaguskova@gmail.com

² Рај је резултат истраживања у оквиру научноистраживачкој пројекта ИИИ 47023 Косово и Метохија између националној идентитетској и евроинтеграција који финансира Министарство просвете, науке и технолошкој развоја Републике Србије.

I

Глобализација је појава која има различите гране и појаве. С једне стране, сви смо сведоци стварања заједничког пространства Европе, а, с друге стране, видимо неравноправност између европских земаља. Једне су главни, други су послушници, трећи су слуге. А још смо били сведоци како су се понашали ствараоци глобалног света према непослушним. Пре свега мислим на Србију.

Они који су пажљиво проучавали балканску кризу знају како је тешко било објаснити кораке и потезе међународних организација, јер су изгледали нелогично, нису били објективни а ни праведни. Међутим, током времена се могла пронаћи одређена унутрашња логика у делатности ОУН, мировних снага, НАТО, САД – сви су имали експлицитну антисрпску оријентацију, хтели су да спрече уједињење српских земаља, да изолују Србе, да их лише савезника и сапатника. Али Срби су се супротстављали упорно, одлучно и тврдоглаво, као да не постоји србофобија, као да се ради и делује у нормалним међународним условима и као да међународно право нормално функционише. Сигурни смо да се иза сукоба у бившој Југославији налази нови светски поредак.

„Идеју светске владе – пише американац Николас Хагер у књизи *Синдикат*³ – у нашу демократију увели су људи и организације у чије постојање чак ни не сумњамо... Управо је она заслужна за појаву уједињене Европе. Управо се она налази иза недавних догађаја на Блиском истоку. Ако дозволимо, ускоро ће се појавити Сједињене Државе Света, којима ће владати светска влада”⁴. Међутим, да ли ће ова светска влада радити за свеопшту добробит?

Аутор тврди да се логика глобалних интереса не састоји у томе да се створи национална влада, већ да се створи вишенационална, регионална, па чак и глобална влада. У том случају је могуће елиминисати разлике у валутама, армијама, порезима на увоз и извоз. Могуће је усредсредити се на повећање богатства и постати отпоран на било које промене у националним државама. По правилу, у националним државама се влада у интересу народа ових држава, а не у вишенационалном, глобалном интересу, што може да буде препрека глобалним плановима.

---

³ Хагер Н. Синдикат. История грядущего мирового правительства / Перевод с англ. – М.: Столица-Принт, 2007, 768 с.

⁴ Исто, 11.

Већ је разрађена метода управљања народима и земљама у условима глобализације. На пример:

Свету се нуде очигледно штетне шеме, које се називају – глобалне стратегије (Болоњски процес, Партнерство за мир и многе друге). Под заставом „глобализације” већини држава се на нашој планети намећу стандарди који подривају њихов суверенитет (ово се, по правилу, оправдава приоритетом тржишта и демократије у области образовања, када се образовање претвара у „услугу”), који смањују степен њихове интелектуалне безбедности. У Русији и другим земљама, захваљујући придруживању Болоњском процесу, букнуле су нови образовни програми из економије, социологије, политикологије итд. База многих од њих су неолиберални погледи на свет тотално непригодни за разумевање у друштву које их „увози”, погледи, који деформишу слику наше реалности⁵.

О државном суверенитету се говори све ређе и лако се прихвата подела држава. Нас уверавају да је овакав процес – објективна тенденција развоја света. Стога постаје јасно зашто се подржавају уситњавање и фрагментација држава, нарочито на постсовјетском и постјугословенском простору, а истовремено се подржава сваки национализам побуњених народа, нарочито када је та побуна на православној словенској земљи.

Данас је методика потчињавања у потпуности проверена. Свака држава има болне тачке због којих, ако се притисну, држава пада на колена. Из сиромаштва и неправде расту уличне побуне, из застарелих међунационалних конфликта – прогони и сурова крвопролића. Могући су судари пословних елита, партија, кланова, пословних интереса, специјалних служби и војске. Могу се посејати паника и страх, направити таква атмосфера да обичан човек у једном тренутку престаје да разуме шта се и зашто се нешто дешава око њега. Балканска криза нам пружа многобројне успешне примере овакве делатности. На Балкану су феноменално испробане, увежбане методике принуђивања за прихватање понуђеног решења, а такође и припремљене информационе подршке.

Таква политика има своје оруђе. Једно од оруђа постаје НАТО. Агресија НАТО држава против СРЈ од марта до јуна 1999. године, чији су главни мотор биле САД, суштински је означила прелазак у следећу фазу изградње система *ујрављивости свеиша*. НАТО је на делу показао могућности варијанте употребе силе за решавање проблема, тестирао је право употребе силе против других, углавном непослушних држава, без дозволе ОУН, опипао је реакције свих европских структура и појединих земаља на нашој планети.

⁵ Пономарева Е. Об интеллектуальной безопасности и понятийной катастрофе. – Фонд стратегической культуры. М., 2008. 11 июля. Режим поиска: www.fondsk.ru

НАТО на Балкану не само да је стекао велико искуство ратовања против једне од страна у сукобу, не само да је добио могућност испробавања новог оружја и трошења старог, већ је проширио формат своје делатности, покушавајући да постане оруђе промене света.

Главно питање на које треба пронаћи одговор је следеће: Шта чинити у ситуацији када се свет све више глобализује? По нашем мишљењу, да не бисмо изгубили свој идентитет у вихору глобализације, важно је, као прво, да негујемо *историјско наслеђе и традиције наших народа*. Као друго, *за нас, Словене*, важно је да се очува јединство словенских народа. Размотримо ова питања детаљније.

II

Сматрамо да не сме да се прекида традиција, те да се тако наноси катастрофална штета континуитету духовног и историјског развоја који је повезан са симболима вере и самосвести. Духовну историју свога народа ми морамо, пре свега, да познајемо и да је поштујемо. Тада нас она повезује са прошлошћу, помаже нам да преко пробуђеног поимања историјског развоја сагледамо садашњост и будућност и омогућује нам да ту духовну историју применимо кроз нове форме и идеје. Коначни циљ коме треба да тежимо је буђење духовне колективне преко индивидуалне свести. Ово је посебно важно за Србе, који су данас расути у неколико земаља, када је њихов духовни простор испресецан државним границама и када су га разориле непатриотске политичке елите.

Током времена ми смо много тога изгубили на својим историјским путевима. Удаљили смо се од природе. У далекој прошлости човек је веома добро осећао свет који га окружује, јер је био ближи природи. Човек је тада водио здрав начин живота: живео је у својој средини, придржавао се традиција својих предака, јео здраву храну. Живео је у традицији и са традицијом, у природи је тражио спас и веровао у природу, уважавао је и мраву и слона, са поштовањем се односио и према трави, и према дрвету, и према камену и према води. Схватао је да он чини једну целину са природом која га окружује. Човек је поштовао природу јер се од ње хранио и у њој живео. Молио је за опроштај када би секао дрво или убијао животињу. Долазећи на култна места, верници су остављали део своје енергетске структуре – молитве и љубав према Небу, и временом то место би постало духовни извор и место са посебним духовним садржајима.

Често на историјским прекретницама људи су раскидали везу са традицијом, уводећи нову или забрањујући стару религију, афирмишући нову идео-

логију, градећи, како им се чинило, боље материјално друштво, у којем се мало размишљало о наслеђу и духовности. Током времена људи су почели делимично или сасвим да напуштају своје традиције и да се усредсређују на друге вредности. Међу њима најнедопустивије су атеистичке, које су засноване на туђој идеологији, измишљеној „митологији”. Та идеологија је далека од наших исконских и паганских, и хришћанских корена.

Политичким елитама многих земаља и континената страни су проблеми који се тичу обнове светилишта, светиња и храмова. Ми не схватамо да идемо путем уништавања наших светиња. Тај процес разарања духовности је посебно видљив за време ратова, укључујући и период Другог светског рата. Тај процес се наставио и за време комунистичког, атеистичког периода, а данас је јасно видљив на Балкану – у ратовима из деведесетих година прошлог века и данас на Космету.

Код многих народа традиције се губе и они су склони да преузимају туђе симболе. И убрзо туђе им постаје драже од свог исконског. Заједница и заједничка кућа више подсећају на дом за децу без родитеља, где би као свима требало да буде добро, али свако жели да зна и да памти своје порекло. Лошим васпитањем и немарним односом према духовности и традицији створили смо генерацију накарадног „човека”, који мисли да је свет створен зато да би га он експлоатисао, користио, исцрпљивао и који не мисли на будућа поколења.

Природа нам је Божијом вољом одређена као место за живот и суживот, не управљамо ми њоме, већ она нама, ми морамо да је чувамо, не реметећи равнотежу односа у њој. Међутим, та равнотежа је врло озбиљно поремећена. Скренућу вам пажњу на једно веома озбиљно питање – на место где се родио и где живи човек.

Нико се не рађа на одређеном месту случајно. Нема случајности! Дакле, све има узрочно-последичну везу. Према истраживањима Владимира Лабата Ровнева,⁶ за духовни развој и сазревање човека веома је важан простор пречника 160 км од места његовог рођења. То је идеално место за живот. На том простору вибрације флоре и фауне, као и постојећа култура и традиције дати су човеку зато да би се формирала његова физичка и духовна суштина. Сво то окружење има одговарајући сличан тон или хармонију са трослојном вибрацијом у ДНК и са осмослојном ауром било ког човека. Доста комфороно човек може да се осећа и на удаљености од 500 км од места рођења. У том „свом” региону човек има највећу снагу, најбоље је повезан са материјалним, а што је још важније, и са свим духовним слојевима претходних поко-

---

⁶ Vladimir Labat Rovnjev, *Svečulni tragovi svetlosti* (Veternik: Dijam-m-pres, 2009), 400. Лабат Ровнев В, На духовном путу (Познај неизведанное. М. 2011).

лења. Прелазак у друга места и у друге земље ствара велике потешкоће: долази до кидања веза са духовним извором и извором животне енергије, мења се животни „код” и однос са небеским силама и потребно је много времена да би се повратила равнотежа у свим сферама материјалног и духовног живота. Неки пресељеници никада не успевају да то постигну.

Ако рођење човека и место његовог рођења нису случајни, онда је веома важно да човек схвати зашто је баш ту рођен, шта треба да уради за себе и за друге, да пронађе своје место у друштву и да схвати за шта је предодређен. То је лакше урадити управо тамо где је човек рођен, јер ту се налазе сви фактори који су му потребни да би извршио своју мисију на Земљи. Наравно, поставља се питање Зашто људи не раде оно за шта су предодређени, због чега су рођени? Зашто многи одлазе из своје земље, па оно што је требало да ураде ту, они, за новац или пролазну славу, раде негде другде?

Људи су често напуштали земљу јер нису могли да остану код куће, зато што их је одбацивао систем. И то се догађа. Али многи могу да остану, да са својима поделе недаће или тешкоће кад настану тешка времена, да ураде све оно за шта им је Бог подарио таленат, јер својим рођењем припадају тој земљи. Како се после оправдати пред Богом за оно што ниси урадио? Колико је сада у нашим земљама оних који духовно спавају, оних који су тако мало урадили од онога што им је судбина предодредила и шта је од њих очекивао Свевишњи Бог. Зато је за човека веома важно да утврди каква је његова улога и да осети своју мисију у овом свету. А у којим околностима се то дешава, то смо већ рекли.

Због тога уопште није важно шта сте по националности и одакле потичете. За Бога не постоје политичке, расне, језичке и националне границе. Кад бисмо се делили по Божанским критеријумима, не би било ратова, јер је истина Божија иста и за Србе, и за Кинезе, и за Ескиме, уколико је прилагођена наслеђу предака, датом простору и религији.

Сетимо се таквог научника као што је Никола Тесла, којим се поноси цела западна цивилизација. Несумњиво је да је он, вођен својим мотивима, радио за цело човечанство, као и многи други људи који су поседовали таленат за егзактне науке. Али да је остао тамо где је рођен, он би у оквиру своје вере и традиције урадио много више него тамо где је отишао силом прилика. Нажалост, он је морао да оде са Балкана, несхваћен, јер овде нису препознали његов изузетни таленат, који је превазилазио чак и такву категорију као што је генијалност.

Само великом љубављу према своје ближњем, према својој нацији и традицији, а затим и према свим народима света можемо нешто да постигнемо, идући сви заједно напред према бољој будућности наше планете. Да бисте

ово схватили, предочићемо вам следећу слику. Свет је брод који тоне, а ми због глупе сујете, заслепљени мржњом, боримо се ко ће бити капетан, не примећујући да смо на корак од катастрофе. Међутим, свет покушава да се извуче из те катаклизме кроз идеју о демократизацији, међутим та демократија се данас своди на двоструке стандарде, који се примењују према онима који сметају светским моћницима.

Наше духовно уједињење могуће је само кроз поштовање разлика које у нама као народима постоје. Цео свет може да настави да се развија и сазрева на различите начине, али за искоришћавање сопствених духовних потенцијала боље је примењивати заједничке позитивне форме. Ако се то догоди, људи на планети Земљи ће бити другачији, богатији и у материјалном и у духовном смислу. На новим основама, где има места за узајамно поштовање, ми можемо да идемо заједно напред, свесни да смо сви одговорни за коришћење природних ресурса планете Земље и њено очување све дотле док то наслеђе не пређе на следећу генерацију.

III

Треба рећи да је Европа данас полигон на коме се изводи велики експеримент. На једном, не превише великом, и ограниченом простору под истим кровом и по истим правилима покушавају да живе заједно народи који се налазе на различитим нивоима развоја, народи различитих култура, вероисповести, менталитета, који се различито односе према својој историји. Словени међу европским народима заузимају значајно место, а живе у Белорусији, Бугарској, Босни и Херцеговини, Македонији, Пољској, Русији, Србији, Словачкој, Словенији, Украјини, Хрватској, Црној Гори, Чешкој. Куда су усмерени вектори њиховог развоја? Може ли се у данашњим условима говорити о јединству словенских народа или барем о тежњи ка јединству?

Више деценија у новијој историји они су се налазили у другачијем систему политичких координата у односу на остале европске народе. Географски и политички они су чинили један простор, на коме су историјске, етничке, културне и верске разлике изравнаване управо идеолошким задацима, заједничким политичким интересима и циљевима. У таквим условима није било тешко говорити о словенској повезаности. Стаљин је одмах након рата чак говорио да је потребно да се формира савез словенских народа.⁷

У периоду постсоцијалистичког слободног плутања у светским политичким и економским водама, у условима кад су настале нове могућности инте-

---

⁷<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%EB%E0%E2%FF%ED%EE%F4%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE>

грисања у европску породицу, Словени у бившим социјалистичким земљама почели су да наглашавају посебности историјског, верског, духовног и културног живота својих народа, обраћајући најмање пажње на словенство. Постало је приметно смањење интересовања за словенску идеју. Међу Словенима су се појавиле линије разграничења. У почетку та разграничења су се очитовала у верском и географском координатном систему. Деведесетих година прошлог века унутар словенске групе јасно се видела подела пре свега на Западне (Пољска, Чешка, Словачка), Јужне (Бугарска, Босна и Херцеговина, Македонија, Србија, Хрватска, Црна Гора) и Источне (Русија, Украјина, Белорусија) Словене. Управо су тада **Западни Словени**, на прилично цивилизован начин, решили своје проблеме и кренули путем интеграције у европске структуре, не размишљајући о својим словенским коренима.

Источни Словени су огрезли у сиромаштву, неспретним реформама, корупцији и другим невољама. У јужном табору словенства јасно се издваја **југословенство** (Словени на територији бивше Југославије). Током деведесетих година прошлог века Југословени су прошли кроз озбиљна искушења – међусобне ратове, свађе, узајамну нетрпељивост и дељење на мале етничке групе. Управо у то време у југословенској групи долази до поделе, условно речено, на западне (Словенија и Хрватска) и југо (Србија, Црна Гора и Македонија) Југословене. Притом Западни Словени на Балкану испољавају тежњу ка традиционалним западним вредностима. А важан заједнички фактор им је католичанство. Југо-Словени, који су православци, у време кризе више су тежили ка Русији и Источним Словенима. А у таквој мешовитој републици, као што је БиХ, дошло је до раздвајања на верској основи, и република се поделила на три дела различите оријентације – исламски, католички и православни. Тако је коначно настала још једна словенска група – група исламске вероисповести. Пред почетак 21. века подела Словена на католичку, православну и мању муслиманску групу постала је врло јасна, а разлике међу њима у сфери политичких циљева и економског развоја биле су видљиве голим оком.

Тако од краја 20. века ми видимо неколико процеса – цепање некада јединственог словенског простора и прегруписивање у заједничкој европској кући, у коју су ушли неки словенски народи. Притом су предност имале католичке земље. Са становишта западноевропске цивилизације међу Словенима постојале су привилеговане земље и народи „другог реда”, од којих су већина православни. Тај процес се најјасније види на примеру Србије. Некада најјачи део Југословена, Срби су данас расути у неколико држава и ослабљени политички, економски и територијално. Притом процес цепања словенског простора још није завршен. То се види по догађајима на Косову и

Метохији, у Босни и Херцеговини, Македонији и Србији. Притом су међународне организације играле веома важну, али не увек позитивну улогу у тим процесима. У њиховом раду била је присутна примена двоструких стандарда према сукобљеним странама, кршење међународног права и употреба војне силе против непопустљивих и непослушних Словена. Очити примери негативних процеса који су се односили на неке словенске народе су – рад Бадентерове комисије (1991), Лондонске конференције (1992), преговарачки процес у Рамбујеу (1999), рад Међународног трибунала за бившу Југославију и слично. Данас од јединства југословенских народа на Балкану није остало ништа.

Балкан данас карактеришу: политичка нестабилност; губитак дела политичког суверенитета; компликовани односи између већинске нације и националних мањина; непоштовање људских права; нерешен проблем избеглица; споро спровођење економских реформи; зависност привредног развоја од субвенција; нерешен статус држава, бујање криминала у читавом региону и шире. А све то дешава се под покровитељством САД, НАТО-а и ЕУ. Управо они су одговорни због цепања словенског простора, подржавања различитог развоја словенских држава, ниског економског развоја и политике русофобије.

За успостављање добросуседских односа и стварање климе поверења и добронамерности веома су важни напори разних структура – политичких, економских, културних, верских. Чак су и УН на 50. седници Генералне скупштине 12. децембра 1995. године на иницијативу Македоније усвојиле резолуцију под насловом „Развој добросуседских односа међу балканским државама”, у којој се све балканске државе позивају да улажу напоре у том правцу, да самостално и заједнички делују у циљу јачања поверења и да унапређују међусобну сарадњу у свим областима. УН су наивно желеле да до 2000. године створе на Балкану стабилну зону мира и сарадње. То није постигнуто ни 2013. године.

У успостављању добросуседских односа, јачању сарадње и тежње ка јединству словенских народа важну улогу имају култура, наука и црква. За њих не постоје границе, њихов језик је разумљив, мирољубив, толерантан. Познато је да се у Хрватској певају српске естрадне песме, а Београд радо дочекује хрватске уметнике. У српским селима играју македонско оро, а у Македонији гостују српска позоришта. Словенци веома воле да долазе на дочек Нове године у Београд, изражавајући тако носталгију за заједничким празницима. Већ се одржавају заједнички фолклорни фестивали, дечија такмичења и олимпијаде. То су врло важне тенденције, али: какве су перспективе словенског јединства?

Без обзира на изабране различите путеве политичког развоја, у свакој словенској земљи има снага које теже очувању словенског идентитета. Практично у свим земљама су обновљене и настављају да раде словенске организације. То су Словенски сабор „Бела Русија” у Белорусији, фондација „Словени” у Бугарској, код Лужичких Срба – удружење „Домовина”, у Пољској – „Пољски народни савез”, у Словачкој – „Удружење словенске узајамности”, у Словенији – удружење „Триглав”, у Украјини – Словенска странка, у Чешкој – Словенска унија, у Србији – удружења „Свеслав” и „Словенски Сабор”. Многи од њих су део Међународног савеза „Свесловенски сабор”, који је на међународној конференцији поводом 50-годишњице Београдског словенског конгреса проглашен за наследника Општесловенског комитета.⁸

Године 1998. у Прагу је након паузе од 50 година одржан Седми међународни словенски конгрес, посвећен 150-годишњици првог словенског Конгреса, одржаног 1848. године. Након тога формиран су Међународни словенски комитет и национални словенски комитети у свим словенским државама. За време НАТО агресије на СР Југославију словенски комитет је формирао Међународни Словенски Трибунал. Одржане су четири седнице Трибунала: 14. децембра 1999. године у Јарослављу, 23. јануара 2000. године у Кијеву, 23. марта 2000. године у Београду и 4. јуна 2000. године у Берлину. Подигнута је оптужница за ратне злочине против Била Клинтона, Мадлен Олбрајт, Хавијера Солане, Тонија Блера, Веслија Кларка и др. Следећи важан догађај био је Конгрес словенских народа Белорусије, Русије и Украјине одржан 1–2. јуна 2001. године у Москви.

Последњих година тенденција словенског повезивања све је видљивија, а појавио се и словенски лидер. Лидер поново постаје Русија. Још много тога треба да се уради, али већ данас велику улогу играју Међународна фондација словенске писмености и културе и манифестације под његовим окриљем, укључујући и Дане словенске културе и писмености. Озбиљну научну подршку словенском покрету пружа Институт за славистику РАН.

У Лењинграду и Москви 1991–92. године одржана су три Конгреса Словенског Сабора. На последњем сабору учествовало је 897 делегата из 134 организације из Русије, Украјине, Белорусије, балтичких држава, Казахстана, Молдавије, Пољске, Словачке, Србије, Бугарске, Канаде, САД, Француске, Црне Горе. Велику популарност код Словена стекао је Међународни филмски фестивал словенских и православних народа „Златни витез”. Сваке године окупља уметнике из словенских земаља Међународни фестивал уметности „Словенски базар”. Велики допринос зближавању Словена даје Др-

---

⁸ <http://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%EB%E0%E2%FF%ED%EE%F4%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE>

жавна академија словенске културе. У неколико земаља формиран су „Словенски универзитети”.⁹ Својом креативношћу, талентом, младалачком енергијом, полетношћу, чистотом, искреношћу и несебичношћу студенти плету шару словенског јединства и сарадње. А ако се тога латила омладина, и ако успева у томе, онда није све изгубљено у словенској култури, па, према томе, словенски народи имају будућност, имају шансу да сачувају наш словенски род.

Дана 12. септембра 2008. године са територије Украјине почело је емитовање целодневног програма путем сателита Међународни Словенски канал („International “Slavonic Channel”) намењен гледаоцима у целом свету. Овај ТВ канал покрива територију на којој живи милијарда и 202 милиона људи.

Прелазак са разједињености на сарадњу и јединство захтева велике напоре, посебно у условима кад се том процесу супротставља велики број западних земаља и војних организација. Важно је да таква тенденција постоји, а њено претварање у неповратан процес у потпуности зависи само од словенских народа, а то значи од нас самих.

Литература

Хаггер Н. Синдикат. Историја будућег светског правителства. М.: Столица-Принт, 2007.

Пономарева Е. Об интелектуалној безбедности и појатној катастрофи. М.: Фонд стратегијске културе, 2008. 11 јула. www.fondsk.ru

Vladimir Labat Rovnjev. *Svečulni tragovi svetlosti*. Veternik: Dijam-m-pres, 2009.

Лабат Ровнев В. На духовном путу. Познај неизведано. М.: 2011.

<http://ru.wikipedia.org/wiki/%D1%EB%E0%E2%FF%ED%EE%E4%E8%EB%FC%F1%F2%E2%EE>

---

⁹ Исто.

ELENA Y. GUSKOVA

PRESERVATION OF TRADITIONAL VALUES AS THE
POSSIBLE ANSWER TO GLOBAL CALLS TO MANKIND

SUMMARY

The main question on which it is necessary to find the answer – how to relate to a heritage and traditions in conditions of growing globalization? In our opinion, it is impossible to break off tradition and by that to cause catastrophic damage of continuity of the spiritual and state development connected with creeds of belief and consciousness. We should learn and grow fond of the national spiritual history, first of all, and then it builds on us and gives us a part for a circuit which connects us to the past, helps us to look at the present and the future through the wakened understanding of the Founder and a spiritual superstructure and allows to apply this spiritual history through new forms and ideas. A ultimate goal – awakening of spiritual collective consciousness.

KEY WORDS: globalization, traditional values, the Orthodox nations, Serbia.

ЕЛЕНА Ю. ГУСКОВА

СОХРАНЕНИЕ ТРАДИЦИОННЫХ ЦЕННОСТЕЙ КАК ВОЗМОЖНЫЙ ОТВЕТ ГЛОБАЛЬНЫМ ВЫЗОВАМ ЧЕЛОВЕЧЕСТВУ

РЕЗЮМЕ

Важный вопрос, на который надо найти ответ – как относиться к наследию и традициям в условиях растущей глобализации? По нашему мнению, нельзя разрывать традицию и тем самым наносить катастрофический ущерб преемственности духовного и государственного развития, связанного с символами веры и самосознанием. Свою народную духовную историю мы должны, прежде всего, узнать и полюбить и тогда она нас надстраивает и даёт нам звено для цепи, которая нас соединяет с прошлым, помогает нам смотреть на своё настоящее и будущее, позволяет применять эту духовную историю через новые формы и идеи. Для балканских православных государств созданы крайне неблагоприятные условия для материального и духовного развития в условиях глобализации. С конца XX в. мы наблюдаем процесс дробления некогда единого славянского пространства. С точки зрения западноевропейской цивилизации, у славян имеются народы «второго плана», среди которых большинство составляют православные. Этот процесс особенно отчётливо виден на примере Сербии.

Ключевые слова: глобализация, традиционные ценности, православные народы, Сербия

МИЛОШ М. ДАМЈАНОВИЋ¹
Медицинска школа са домом ученика
Косовска Митровица (Србија)

СУДБИНА ЈЕВРЕЈСКЕ ЗАЈЕДНИЦЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ У ТОКУ РАТА 1998–1999. И ПОСЛЕРАТНОМ ПЕРИОДУ

САЖЕТАК. У овом раду циљ ми је да истражим свакодневицу јеврејског становништва на Космету, као и прилике у којима је функционисала и радила ова малобројна заједница у данима опште политичко-безбедносне нестабилности, оружаних сукоба који су захватили шире подручје Косова и Метохије и њихове ескалације током НАТО интервенције. Третира се и стање у јеврејској заједници на Космету непосредно пре почетка увођења стања непосредне ратне опасности и почетка НАТО бомбардовања СРЈ, учешће јеврејских (израелских) добровољаца у оружаним формацијама на косметском ратишту, рад међународних јеврејских хуманитарних организација на испомоћи и помагању избеглица и других жртава рата са поднебља Космета, као и судбина јеврејских цивила са Космета по потписивању Кумановског споразума и повлачење регуларних државних војних снага, односно институција, у данима у којима је на територији Космета владало потпуно безвлашће, правна, имовинска и безбедносна несигурност, непостојање институционалне заштите и стање тоталног десувверенитета.

Кључне речи: Јевреји, Косово и Метохија, СРЈ, НАТО, сукоби, анархија, десувверенизација.

Јеврејска заједница послератне Југославије, претрпела је катастрофалне губитке у Другом светском рату – још једном у низу погубних историјских периода за овај древни, страдалнички народ. Крај рата и ослобођење, у до-

---

¹ milos_damjanovic@yahoo.com

мовини са новом политичком структуром власти, ретки и малобројни припадници ове заједнице дочекали су физички десетковани, економски уништени, духовно дестимулисани од спољне, световне власти и здравствено оштећени – трауматизовани услед свих страхота кроз које су прошли, туђом вољом и присилом. Косметски Јевреји су, услед стицаја историјских околности, имали ту срећу у несрећи да за разлику од својих сународника на ширем подручју заједничке домовине, из рата изађу са процентуално најмањим бројем жртава. Даљи пад у бројном стању Јевреја на Космету наставиће се, пресељењем појединаца у веће, југословенске градске центре, из пословних, економских, породичних и других разлога, а најдрастичније промене у том погледу наступиће по оснивању модерне јеврејске државе на Блиском истоку, када ће у неколико већих алија – организованог исељавања, косметски Јевреји заувек напустити свој и завичај својих предака. На Космету ће остати да живи сасвим миноран број Јевреја, који ће организовани живот имати све до осамдесетих година XX века, када ће се јеврејска општина Приштина угасити, првенствено због малобројности својих чланова. Реоснивање јеврејске општине Приштина, током кризних и крвавих година последње деценије XX века на овим просторима, топло је дочекао и са одушевљењем примио Јехиела Бар-Хаима, директор JOINT-а за СР Југославију који је, присуствујући седници ИО СЈОЈ-а 1994. године, поздравио тај чин, достојан сваке похвале. Новообновљена јеврејска општина Приштина била је обухваћена значајним пројектом СЈОЈ-а *Ревизијализације малих општина*, којим је обухваћено неколико мањих јеврејских општина на тлу Србије да се обезбеде повољни услови за њихово функционисање, те да се пружи помоћ у организовању програма верског и културног садржаја. Овај пројекат предвиђао је и оспособљавање одређених чланова општине предвиђених за руковођење развојем својих општина.² На тај начин Јевреји Космета ће поново обновити рад у склопу своје заједнице и интегрисати се у шире токове опште јеврејске активности и организације у новој, смањеној држави под истим југословенским именом. Убрзо ће и они, на завичајној територији, као и њихова сабраћа у Босни и Херцеговини током претходних година, дочекати прве оружане сукобе и политичко-безбедносноу нестабилност која ће се све даље продубљивати и интернационализовати. Пре предузимања војних мера, дипломатски представници земаља западне демократије, које су на Космету и Балкану тежиле формирању своје зоне утицаја, покушали су у директним контактима са властима у Београду да остваре националне циљеве, не обазирјући се на интересе и права државе и народа про-

---

² *Spomenica 1969–2009*, uredništvo A. Nećak, A. Lebl, A. Gaon, S. S. Ristić (Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2010), 61, 63, 64. У даљем тексту: *Spomenica*.

тив којих су иступале, што је било неприхватљиво за тадашњу српску владајућу гарнитуру. Прве озбиљније претње по државни суверенитет и безбедност грађана СРЈ указале су се већ на наметнутим тзв. преговорима које су западне земље испланирале и предочиле југословенским државним представницима.

Након негативног исхода фингираних преговора у Рамбујеу, њихових неуспеха и пропасти у фебруару 1999. године који је требало да наводно доведу до проналажења мирног решења интернационализованог међуетничког проблема на Космету, широм су отворена врата за продубљивање војног сукоба и војну кампању НАТО алијансе, испланиране и припремане још у другој половини претходне, 1998. године. Пошто су прве смртоносне бомбе бачене на циљеве у Србији, 24. марта 1999. године и на тај начин започето вишемесечно бомбардовање СР Југославије, чланице УН-а, без одобрења СБ истог тела, још истога дана огласило се врховно тело јеврејске заједнице у држави, упућујући домаћој и светској јавности, Влади Израела, Светском јеврејском конгресу и Европском јеврејском конгресу саопштење у којем осуђује рушилачке нападе НАТО војних формација на СРЈ. У истом саопштењу СЈОЈ се заложио за моментално обустављање започетог бомбардовања и изналагање мирног, дипломатског решења косовског проблема.³ Ово није био усамљен пример, јер је током трајања рата, СЈОЈ упутио бројна саопштења сличне садржине на релевантне адресе. Реакције на бомбардовање СРЈ биле су уочљиве и међу јеврејским исељеницима из Југославије у Израелу и њиховим пријатељима, међу којима су се налазили и Јевреји пореклом с Космета и њихови биолошки потомци, који су у наредна два дана, 25. и 26. марта 1999. године протестовали у Израелу против бомбардовања њихове раније домовине пред британском амбасадом у Тел Авиву.⁴ Демонстрације су настављене 27. марта, када су уочене пароле, као што су: *Косово је српски Јерусалим, Косово данас – Јерусалим суџра* и слично. Званичне осуде дошле

³ *Spotenica*, 67, 68. Нешто другачије податке о првом саопштењу СЈОЈ-а по започетом бомбардовању, доноси Аца Сингер, тадашњи председник овог органа, наводећи 28. март као датум саопштења. Део тог саопштења гласи: *Савез јеврејских оштинина Југославије осуђује рушилачке нападе снага НАТО. Бомбардовање постоја све грађане Југославије, укључујући и Јевреје јер и ми смо део грађана Југославије. Бомбе и ракете не бирају жртве по националном и верском мерилу. СЈОЈ и чланови јеврејске заједнице Југославије осуђују бомбардовање, залажу се за његово тренутно заустављање и мирно политичко решење Косова, уз гаранцију за пуну равноправност свих грађана и свих националних, етничких и верских заједница, за највиши степен аутономије и за непроменљивост било којих граница силом. У апелу упућеном Влади Израела указује се на то да су наши чланови, заједно са другим грађанима Југославије, изложени ваздушним ударима НАТО снага и захтевају да влада Израела искористи свој утицај да се ти напади зауставе...* (Аца Сингер, *Сећања на период када сам био председник Савеза (1994–2007)*, – *I deo* (Београд: Јеврејски културни и humanitarni фонд „Sabitaj Buki Finci”, 2012), 159, 160).

су и од представника политичког естаблишмента државе Израел па је тако Аријел Шарон, тадашњи израелски министар иностраних послова јавно осудио напад на СРЈ и изразио жаљење у своје лично име и име Владе своје државе док је некадашњи Новосађанин, утицајни израелски политичар, народни посланик Кнесета и новинар, Јозеф Томи Лапид изрекао да агресију на СРЈ сматра ужасном политичком и хуманитарном грешком.⁵ Међу најпроминентнијим израелским јавним личностима која су узела учешће у јавним протестима против НАТО бомбардовања СРЈ налазио се и изузетно цењен и признат књижевник, филозоф, песник и лекар, Шломо Кало, Јеврејин пореклом из Бугарске, који је тим поводом објавио манифест под називом *Као људско биће и као Јеврејин...* Исте године, овај изразити пацифиста објавиће и збирку приповедака насловљену *Долар и пиштољ*, у којој ће се наћи и једна прича посвећена НАТО бомбардовању Србије.⁶ СЈОЈ је 5. априла те ратне 1999. године објавио Апел за мир, у којем је навео да им хиљадугодишње патње њиховог народа дају морално право да апелују на све који могу нешто да учине да се мир што пре успостави на тлу ратом захваћене СРЈ.⁷ Због трагичне и тешке ситуације у држави СЈОЈ је формирао кризни штаб који се састајао свакодневно да би разматрао и у границама својих могућности решавао тренутне проблеме, који су се из дана у дан непрекидно умножавали изазвани ванредним, ратним околностима. Кризни штаб је био у сталном контакту са јеврејским заједницама у Аустрији, Румунији, Бугарској, Хрватској, Федерацији БиХ, Републици Српској и БЈР Македонији. Јеврејске заједнице из суседства су саосећајући са својим сународницима и свесни опасности којима су изложени свакодневним бестијалним бомбардовањем, понудили помоћ СЈОЈ-у у прихватању мајки са малом децом, омладине и ста-

---

⁴ Симптоматичан је избор локације за одржавање демонстрација. Пада у очи да су демонстранти избегли могућу опцију одржавања митинга испред на пример амбасаде САД, вероватно се руководећи идејом да ниједним јединим гестом, па ни симболичним, не поремете идеалне односе које њихова држава има са овим највећим и најоданијим политичким савезником.

⁵ *Spomenica*, 67, 68; Аса Singer, *Сећања на период када сам био председник Saveza (1994–2007)*, *I deo*, 160.

⁶ http://en.wikipedia.org/wiki/Shlomo_Kalo#cite_ref-9; Šlomo Kalo, *Dolar i pištolj* (Novi Sad: Prometej, 2003).

⁷ *Spomenica*, 67, 68; Аса Singer, *Сећања на период када сам био председник Saveza (1994–2007)*, *I deo*, 160. Оригинална верзија апела у целини гласи: *Хиљадугодишње патње јеврејског народа дају нам посебно право да апелујемо на све који могу нешто да учине да се мир што пре успостави на тлу Југославије. Невине жртве и разарања, масовни егзодуси и патње нису достојни краја 20. века. Човечанство не може да живи нормално и задовољно ако људи на једној територији крваре. Зауставише рат сада. Са истом силином кренише ка миру који ће омогућити да људи на овом делу земље живе, раде, стварају и сањају у миру и пријатељству.*

ријих од 60 година. Финансијску помоћ СЈОЈ је за своје чланове добијао од Савеза јеврејских општина Мађарске, JDC-а, B'nei B'rith Холандије, Европског јеврејског конгреса, Sohnut-а, World Jewish Relief-а и др. У пружању несебичне помоћи највише се истакао Савез јеврејских заједница из комшијске Мађарске, пружајући изузетно топло гостопримство својим суверницима, исказавши на тај начин карактеристичну међујеврејску солидарност и хуманост. Због очигледне опасности један број чланова СЈОЈ пребачен је у мађарску престоницу Будимпешту где им је организован хотелски смештај, исхрана а касније, осим тих елементарних потреба и друге погодности и активности како би што лакше савладали тешкоће настале ратним дејствима у СРЈ. За расељене Јевреје из СРЈ направљен је програм дневних активности. Тако су деца од 3 до 6 година старости посећивала обданиште у главном граду Мађарске а старија деца узраста од 6 до 14 година одлазила су у Шајбер школу на различите активности. Формирана је и женска секција која је преузела бригу о прању и пеглању рубља како би деца била увек чиста и уредна. Организоване су посете позориштима и концертима, деца су посетила циркус, сви заинтересовани могли су да похађају курс хебрејског језика, обилазе јеврејски кварт итд. Организована је лекарска служба и основана апотека. Од укупно 3.000 чланова колико је бројао СЈОЈ, близу 600 њих боравило је тих ратних дана у овом граду на Дунаву а кризни штаб СЈОЈ је наставио са припремама за одлазак нових група њених чланова у престони град Мађарске.⁸ Међу расељеним српским Јеврејима који су склониште, спас и уточиште од бомбардовања нашли у суседној, мирној Мађарској, било је и Јевреја с Косова и Метохије. Гостопримство и спокој у окружењу својих саплеменика у Будимпешти пронашла је четворочлана породица Фета (хи) из Приштинe, Неџат, супруга му Наташа Перић, и деца им Игор и Анита, који су у минут до дванаест, непосредно пред бомбардовање, на позив Јехиела Бар-Хаима, напустили територију СРЈ. У Мађарској су имали максималну пажњу сународника, али и медијских екипа које су желеле да направе интервјуе са расељеним Јеврејима са Космета. Поред смештаја, исхране, гардеробе, добили су и девизне новчане прилоге а након извесног времена, искористили указану могућност исељења у Израел. Том приликом, глава породице промениће крштено име и узети ново, јеврејско, као и мајчино, јеврејско презиме, па ће живот наставити под именом Нисим Конфорти. Породица Конфорти имала је ту част да јој приреде свечани дочек на аеродрому у Тел Авиву где ће им добродошлицу пожелети лично Бењамин Нетанјаху, тадашњи

⁸ *Sptomenica*, 67, 68. Више о установљеном кризном штабу СЈОЈ-а, евакуацији и данима проведеним у Будимпешти видети у Аса Singer, *Сеџанја на период када сам био председник Saveza (1994–2007), I deo*, 155–184.

израелски премијер и у чијем друштву ће прославити велики јеврејски празник Песах који је управо тих дана обележаван. Након што су и овде задобили сву потребну медијску и пажњу разних добротвора и државе, убрзо ће започети нов живот, у новој држави, постепено се адаптирајући на другачије животне услове и интегришући се у друштвени систем.⁹

Незаобилазни актери савремених ратова су и представници седме силе, чији ратни репортери извештавају своје гледаоце и читаоце са најновијим, најсвежијим и, требало би да тако буде, најпроверенијим новостима са лица места. У предвечерје рата за Космет, као и током његовог зенита, поред бројних домаћих новинара, Космет су посећивале, и са подручја захваћеног оружаним сукобима извештавале и разне иностране новинарске екипе, међу којима и израелске. Међу документованим израелским журналистима који су извештавали са ратишта на Космету, налазимо Итаја Енгла, коме је за боље разумевање целокупне актуелне политичке ситуације на просторима запаљене Југославије свесрдно помагала српска и израелска историчарка и публицисткиња Жени Лебл, наше горе лист.¹⁰ Док је рат остављао иза себе крваве трагове и огромне људске и материјалне губитке, иза кулиса одвијала се дипломатска активност између зараћених страна, директно или преко посредника а са циљем прекида ратних дејстава и склапања примирја. Један такав преговор о окончању сукоба збио се у Бону, 3. маја 1999. године, где су на иницијативу бившег немачког канцелара Хелмута Кола били позвани југословенски преговарачи којима је понуђен предлог могућег решења сукоба. У југословенској делегацији се, у својству саветника, налазио Израелац, пореклом са ових простора, Арије Ливне.¹¹ Понуђен нацрт и услови примирја, након представљања председнику и врховном команданту Слободану Милошевићу, одбачени су и тако пропуштена прилика да се рат оконча са што мање губитака, трошкова и пораза.

У оружаним конфликтима који су вођени у другој половини столећа незаемарљиву улогу увек су имале и парамилитарне формације састављене од добровољаца који су долазили са свих меридијана, борећи се у редовима једне или њој супротстављене оружане формације. У рату који се због Космета водио 1998–99. између оружаних снага СРЈ и албанских побуњеничких парамилитарних снага подржаних ратном авијацијом већине држава чланица НАТО алијансе, подршку српској страни пружиће и изванредан број добровољаца из Израела. Углавном је реч била о руским Јеврејима, полујеврејима

---

⁹ Подаци добијени усменим путем, сведочењем Нисима Конфортија аутору овог рада.

¹⁰ *Полишика*, субота, 6. 7. 2013.

¹¹ <http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=23029>

или нејеврејима ожењеним Јеврејкама, израелским држављанима са вишегодишњим ратним искуством у борби против герилског начина ратовања у Авганистану и Чеченији. Укупно је на страни српске војске ратовало 40-так израелских добровољаца. Није познато да ли је рат на Космету био фаталан за неког од њих али се зна да је међу израелским добровољцима било повређених. Међу њима помиње се извесни Давид, пореклом из Бакуа, наредник (водник) израелске војске који ће ратујући на Космету против албанских терориста бити рањен у лице, од гелера експлодиране мине. Након указивања прве помоћи и транспорта у најближу болницу, одлучиће да се врати у јединицу и настави ратовање. Разлоге за учешће у косметском рату треба тражити у искреној потреби ових људи да се одуже српском народу који је спасавао њихове несрећне сународнике током Холокауста, како истиче један од добровољаца Валериј, родом са периферије Москве, који живи на југу Израела и у време је рата на Косову био у тридесетим годинама, а не у каквој материјалној добити или због „мржње” према муслиманима како би евентуално многи помислили због политичких проблема које Израел има са Палестинцима и арапским државама у суседству. Исти израелски добровољац сведочи о генези настанка идеје о учешћу у косметском рату и о организацији читавог подухвата саопштивши следеће: „Иницијатива је у потпуности била наша. Сазнали смо да се поново окупљају ветерани из Авганистана, који су деловали у Русији, ради организовања групе добровољаца за Косово. Повезали смо се с њима и помогли су нашој групи да дођу тамо. Међу нама били су озбиљни људи са искуством, не младићи који су хтели да се играју рата. Србима не фали војника, њима требају професионалци. Многи су страдали од НАТО бомби, нарочито возачи тенкова, возачи тешке технике, артиљеријисти...” Валериј даље говори да је трошкове путовања из Израела до југословенске границе преузело удружење ветерана авганистанског рата а да су им Срби, по доласку на Космет, доделили храну, оружје, униформу и новац за ситне трошкове током дана одмора. Србима је било нарочито драго што су имали ту част да их приме у добровољачке редове у својству Израелца. Он и остали добровољци су на Космету ратовали месец дана и видели све страхоте НАТО бомбардовања. После свака два–три дана ратовања добијали су по неколико дана одмора, које су проводили у Србији, ван косметске ратне зоне. О ратним данима проведеним на Космету Валериј даље каже: „Свако је радио оно што је умео. Некада су деловали као засебна група, а некада заједно са Србима. Видели смо сва зверства која су починили Албанци на Косову, и не само над Србима, него и Черкезима и над припадницима других етничких група.”¹²

Још на почетку ратног стања, на предлог Мише Давида, функционера СЈОЈ-а, исти орган је дозначио општинама одређена финансијска средства намењена за набавку резервних животних намирница, и то да сву активност усредсреде на заштиту чланства и уведу дежурства ради одржавања сталног контакта са Савезом.¹³ Поменуте смернице и новчана помоћ, свакако су биле више него добродошле и корисне за ЈО Приштина и њено чланство, које се већим делом налазило на подручју интензивних ратних операција, појачаног ваздушног ракетирања и опасности на земљи од оружаних акција организованих терористичких јединица албанске тзв. УЏК, које су, гоњене од регуларних српских војних и полицијских снага, покривале највећи део територије Космета. Тих ратних дана, маја 1999. године бројно стање припадника јеврејске заједнице на Космету, учлањених у ЈО Приштина, износило је 55 чланова а функцију председника ове малобројне и релативно младе (недавно обновљене) заједнице обављао је Чедомир Прлинчевић.¹⁴ По њему, на почетку косметске кризе у Приштини је било око стотинак Јевреја, бомбардовање СРЈ у главном граду Покрајине дочекало је седамдесетак Јевреја а по престанку бомбардовања и повлачења српских одбрамбених снага и премештању државних установа, уз остале косметске цивиле раселили су се и чланови јеврејске општине Приштина, тако да крај 1999. године, односно улазак у нови миленијум није дочекао ниједан Јеврејин у Приштини. О тим неизвесним и судбоносним данима Прлинчевић сведочи: „То је несрећа свих људи са Косова и Метохије. Наша није ништа већа од других, али је ствар у томе колико је ко спреман да подели несрећу с другима, јер све су оне једнако велике, нарочито кад су изазване зарад остваривања неких циљева. Понашали смо се као мирни и одани грађани, као људи који су део Европе, па нисмо сматрали да треба да устукнемо пред КФОР-ом. То је била велика заблуда, јер заштите од разуларених албанских банди није било. Грађани су, ако изузмемо режирану еуфорију албанске добродошлице, дочекали КФОР мирно, сматрајући да ће они бити снага која ће Резолуцију 1244 спровести, не претпостављајући да ће се све то претворити у политичку инквизицију преосталог неалбанског становништва.” Расељени приштински Јевреји су

---

¹² <http://ir-ingr.livejournal.com/51123.html?thread=372147>

¹³ Аса Singer, *Sećanja na period kada sam bio predsednik Saveza (1994–2007), I deo*, 176.

¹⁴ *Spomenica*, 26. С друге стране, Гуљшен Реуфи Прлинчевић, у свом новинском тексту о судбини Јевреја на просторима бивше Југославије, захваћених ратом, заокружује ту бројку на око стотину Јевреја са пребивалиштем на Космету, претежно у Приштини. Исти број, у истом тексту наводи и Чедомир Прлинчевић, тадашњи председник ЈО Приштина. Ту су побројани вероватно и они Јевреји или особе са јеврејским пореклом који званично нису припадали заједници, односно нису били учлањени у јеврејској општини (*Глас јавности*, понедељак, 1. 9. 2003).

оазу мира и нов кров над главом углавном нашли у другим деловима државе, на подручју престонице, Прокупља, Ниша и српске енклаве на Космету – Лапљем селу, где свеукупно живи 36 чланова ЈО Приштина. Све њих су наредних година свесрдно материјално помагали СЈОЈ-а и JOINT. Само једна породица одселила се за Израел. Јеврејска општина Приштина није стопирала свој рад, није угашена, већ је прелоцирана формално у Београд, иако без службених просторија, укључена је у све активности, онолико колико јој ванредне околности дозвољавају. Општина није избрисана из свог регистра а њен председник је и даље остао члан Председништва СЈОЈ-а. Одлуку о томе потврдила је и Скупштина СЈОЈ-а. О евентуалном повратку расељених косметских Јевреја на своја огњишта није могло бити говора, чак ни годинама касније, пре свега због животне угрожености свих оних којима матерњи језик није албански. Иако су се већ донекле снашли у новим местима пребивалишта, расељени косметски Јевреји су наставили да сањају о свом повратку у завичај без обзира на то што је реалност стављала до знања да су такви снови неостварљиви. Дугогодишњи председник ЈО Приштина преминуо је 4. 6. 2007. године у 69-ој години и сахрањен на јеврејском гробљу у Београду а наследио га је Добрица Прлинчевић, чији мандат још траје и који је уједно и члан ИО СЈОС-а.¹⁵ У време присилног протеривања из родног града породицу Чедомира Прлинчевића, председника ЈО Приштина, сачињавали су Босиљка Прлинчевић (а.к.а. Беја Мандиловић), њен најстарији члан, мајка председника општине, која је иначе преживела Холокауст, његова супруга Вида, док су синови Илија и Жарко имали засноване своје породице и децу. Током трајања рата на Космету и бомбардовања СРЈ, његова породица је продужила да живи у свом граду и стану, а по избијању ваздушне опасности склањали су се у подрум истог објекта где су заједно са осталим станарима зграде – Србима, Ромима, Албанцима и Турцима проводили време ишчекујући престанак опасности и повратак својим домовима. По уласку британских КФОР трупа у део града где је живео – Милана, Чедомир Прлинчевић, који им се обратио ради пружања заштите његовој породици услед нарушене сигурности, показавши им и службена документа и легитимације које су потврђивале његову функцију у јеврејској заједници, био је са осталим члановима породице затворен у свом стану, где су у кућном притвору провели једну седмицу. Потом су им на кућна врата закуцали албански терористи наоружани машинкама, који су им у присуству војника КФОР-а наредили да се иселе и претећи им да ће их убити и заклати. Ангажовањем Ели Елиезра из Израела и председавајућег ЈО Скопље, Чедомир Прлинчевић је заједно са супру-

---

¹⁵ <http://savezscg.org/blog/jevrejska-opstina-pristina/>; *Глас јавности*, понедељак, 1. 9. 2003; Фотографија надгробног споменика са јеврејског гробља у Београду у власништву аутора.

гом и мајком спасен и таксијем одведен најпре за Скопље а затим у Београд, успевши да са собом понесе само Талмуд. Операција спашавања последњих Јевреја у Приштини била је снимана и емитована на израелској телевизији. И поред наводних гаранција добијених од команданта терористичке УЅК – Хашима Тачија, да ће имовина приштинских Јевреја бити заштићена, реалност је указивала да је њихове дојучерашње домове опљачкала, спалила или узурпирала разударена албанска руља којом је командовао. Укупно је 36 чланова фамилије Прлинчевић протерано из Приштине, међу којима је у то време била и једна трудница и најстарији члан, 81-годишња Босиљка Прлинчевић, болесна старица која је преживевши Холокауст, доживела да поново, на крају XX века осети на сопственој кожи мржњу, страх и бол и која ће далеко од родног краја, преминути у Београду, 6.2.2001. године. Поред губитка имовине, изложености стресним ситуацијама и тешког душевног стања изазваног лично и широм породичном, али и општом трагедијом, Прлинчевићи су остали и без јединог сигурног финансијског ослоња. Укупно је 20 чланова ове јеврејске фамилије било незапослено у наредним послератним месецима а Чедомир, који је био директор Архива Косова и Метохије, преко ноћи остао је без радног места где је провео године плодотворног и интензивног рада. Од непокретне имовине Прлинчевићи су у Приштини поседовали свеукупно седам станова и три куће, као и нешто земљишне површине, а могућност њихове употребе власницима ће бити ускраћена по протеривању све до дана данашњег. Чедомир је тих дана био сведок потпуног безвлашћа, десуверенитета, одсуства цивилних органа власти, непостојања правне, личне и имовинске сигурности, као и непостојања чинилаца који би требало да их обезбеде. О томе ће он, дајући интервју 2. септембра 1999. године двојници јеврејских новинара, рећи: „Не можете то назвати пљачком јер би пљачка била када ја не бих био код куће а лопов уђе и однесе ми ТВ уређај. Јесам ли у праву? То је пљачка. А када Вам уђу у стан и истерају Вас из стана, је ли то пљачка? То није пљачка, то је потпуна анархија, ван поретка. Неко Вам уђе у стан на силу, истера Вас вани, и настави да живи у Вашем стану? Не само да дође и остане неколико сати и попије кафу и виски. И сва покретна имовина није заштићена? То је као окупација земље, окупација стана путем силе.”¹⁶

У данима у којима је трајала бесомучна ваздушна кампања НАТО алијансе по војним али и цивилним циљевима на Космету и читавој Србији, услед опасности од бомбардовања, као последица војних и полицијских акција против припадника тзв. УЅК, њених симпатизера, подржавалаца, чланова

---

¹⁶ <http://emperors-clothes.com/interviews/prlincevic.htm>; <http://www.youtube.com/watch?v=68-gM4ssvII>

породица и осталих нелојалних елемената међу косметским Албанцима али и добровољног напуштања огњишта и исељавања – одласка у избеглиштво као део сценарија и плана политичког руководства косметских Албанаца, на територијама суседне БЈР Македоније и Албаније слило се и уточиште нашло у већ припремљеним избегличким камповима неколико стотине хиљада косметских Албанаца. Поред бројних хуманитарних, каритативних и других међународних организација које су узеле учешћа у обезбеђивању потребне помоћи расељеним лицима у виду најосновнијих свакодневних животних потрошних добара – прехранбених намирница и хигијенских средстава, одевних предмета, импровизованих стамбених јединица и сл., Израел је био један од првих државних субјеката који је понудио и донирао помоћ. Израелска помоћ огледала се у донацији пољске болнице коју су на аеродром у Скопљу допремили војни авиони из Израела. Кроз неколико сати пољска болница била је стационирана у избегличком кампу Стенковец и у наредном периоду пружала је здравствену негу и лекарске услуге хиљадама расељених Албанаца са Космета. Истовремено, девет израелских транспортних авиона допремиле су помоћ за расељена лица, а у сортирању и даљој дистрибуцији помоћи дан и ноћ је радило особље јеврејске општине Скопље, нарочито омладинци. Једним делом и као резултат тога рада наставе *Ла беневоленција* – каритативна организација јеврејске заједнице у БЈР Македонији, регистрована 14. јуна 1999. године, убрзо по престанку НАТО интервенције и потписивању Кумановског споразума, у данима повлачења српских војних снага са Космета и њиховог смењивања КФОР-ом и једновременим повратком расељених косметских Албанаца на Космет а за чије је оснивање био најзаслужнији млади, енергичан и способан Виктор Мизрахи – члан јеврејске општине Скопље.¹⁷ Хуманитарну активност по окончању ратних дејстава, овога пута намењену новим жртвама рата – расељеним лицима из јужне српске покрајине српске, ромске, јеврејске и друге етничке припадности, које су протерале албанске парамилитарне организације, наставила је да пружа јеврејска заједница у СРЈ, шаљући конвоје са пошлицама колективним центрима у којима су се сместила расељена лица.¹⁸

Вероватно једну од најбољих и најисправнијих оцена о рату на Космету и карактеру НАТО интервенције дао је водећи савремени британски историчар јеврејског порекла, Ерик Хобсбаум који је у предговору своје књиге *Глобализација, демократија и тероризам* записао: „Никако није јасно да ли је оружана интервенција против Србије 1999. године била једини начин да се

---

¹⁷ Mihail Sumkovski, *The Jews in Macedonia through centuries* (Skopje: The Jewish community in the Republic of Macedonia, 2011), 106, 107.

¹⁸ *Глас Јавности*, понедељак, 1. 9. 2003.

реше проблеми које су покренуле побуњене екстремистичке мањинске групе међу албанским националистима на Косову, или је, заправо, претња инвазијом, а не руска дипломатија, окончала српску непомирљивост. Хуманитарна основа ове интервенције још је сумњивија од интервенције извршене у Босни; а провоцирање Србије на масовне прогоне косовских Албанаца, као и цивилне жртве самог рата и неколико месеци деструктивног бомбардовања Србије, можда су, у ствари, само погоршали хуманитарну ситуацију, имајући у виду да се нису стабилизовали односи између Срба и Албанаца. Међутим, балканске интервенције су барем биле брзе и, краткорочно, одлучујуће, мада нико, осим вероватно Хрватске, нема разлога да осећа задовољство њиховим исходом.”¹⁹ Ради оправдања и подршке јавности за планирану предстојећу војну интервенцију, политичке и војне власти водећих држава западне демократије нашироко су злоупотребљавале тему Холокауста и трагичне судбине јеврејских жртава Другог светског рата, чинећи поређења са оном страном у сукобу која је служила остварењу њихових интереса, а стигматизујући на тај начин, политичког противника. Још апсурдније је то што су аналогiju са Холокаустом често користиле и личности из политичког света јеврејског порекла које су неретко биле међу водећим носиоцима спољне политике западних земаља и укључене, случајно или намерно у косметски проблем, попут Медлине Олбрајт, Ричарда Холбрука, Веслија Кларка, Вилијема Коена и других, креирајући тако пожељну глобалну слику о актуелном светском жаришту што им је пружало потпору или у најмању руку непротивљење шире јавности за будуће испланиране војне акције и мере. У упознавању са другом страном медаље – проблематичном страном меморијализације Холокауста које и те како постоје (између осталог о томе сведочи недавни пример подизања споменика јеврејским жртвама Холокауста из Приштине), као и са злоупотребама Холокауста у политичке сврхе, највише нам може бити од помоћи озбиљна студија *Холокауст у живој Америци*, аутора Питера Новика, која даје одговор и на питање како су америчке јеврејске организације некритички и угађајући властима САД, дозволиле употребу паралелизма Холокауста у случају босанско-херцеговачких муслимана и косметских Албанаца, доприносећи тиме сатанизацији Срба.²⁰ Сходно томе, Мајкл Деш сматра да је косметска криза била та у којој је политичка злоупотреба *Холокауст аналогije* достигла свој врхунац, што није било ни први ни последњи пут у медијској подршци хегемонистичком деловању доминантне светске силе – САД.²¹ Наиме, још током ратних деведесетих година про-

---

¹⁹ Erik Hobsbaum, *Globalizacija, demokratija i terorizam* (Beograd: Arhipelag, 2008), 14.

²⁰ Peter Novick, *The Holocaust in American Life* (Boston: Houghton Mifflin, 1999).

шлог века на југословенском подручју, иза фронта, првих редова, подручја ратних дејстава, иза кулиса званичне политике и дипломатских радњи, вођен је прљав, пропагандни, медијски рат који је често био базиран на компарацији савремених ситуација са Холокаустом и где је једно од главних компоненти агит прилога било поистовећивање са Јеврејима са циљем представљања стране која се хтела промовисати за жртве а једновремено демонизујући противничку страну упоредивши је са нацизмом, тоталитаризмом и агесијом, користећи примитивне црно-беле, шаблонизоване технике осликавања и приказивања датих друштвених дискурса. Српски одбрамбени механизам на бестидне литерарне антисрпске кампање засноване на компарацији са Холокаустом у хрватској режији био је у виду скромног литерарног одговора, аргументоване негације изнетих лажних оптужби и клевета, у брошури на енглеском језику чији су аутори двојица познатих српских интелектуалаца јеврејског порекла, Андрија Гамс и Александар Леви.²² Тако је Марко Живковић са Универзитета у Чикагу пропагандну, антисрпску књигу, аутора америчко-јеврејског лекара Филипа Ј. Коена, иза чије продукције су засигурно стајали одређени хрватски академски кругови, насловљену параноичним насловом *Српски шајни рат*, описао као део медијске стратегије у борби за идентификацију са Јеврејима која је беснила на Балкану деведесетих година, где је јеврејска метафора била злоупотребљавана од свих зараћених страна у њиховим надметањима за позицију жртве, наглашавајући да су ове локалне злоупотребе биле зависне а понекад и фатално испреpletене са злоупотребом јеврејске метафоре у глобалном медијском простору којим доминирају САД и државе западне Европе.²³

Националистички пројекат стварања тзв. велике Албаније, или како је сами носиоци идеје називају етничком или природном Албанијом, која би укључивала наводно све албанске територије, вођен је и реализован паралелно кроз социјализам југословенске државе дефинисан и спровођен путем заједничких, додирних формула и програма. Циљ свих тих политичких смерница био је да се корак по корак изврши етничко чишћење Космета, односно темељна албанизација свих југословенских предела који су у већем броју насељавали Албанци. Паналбански интереси остваривали су се кроз маску братства и јединства, самоуправљање и самоопредељење, заштиту права националних мањина, успостављања покрајине и њених органа вла-

²¹ Јован Ђулибрк, *Историографија холокауста у Југославији* (Београд: Православни богословски факултет/Факултет безбедности, 2011), 29.

²² Andrija Gams, Aleksandar Levi, *The truth about „Serbian anti-semitism”* (Belgrade: Ministry of information of the Republic of Serbia, 1994).

²³ Јован Ђулибрк, *Историографија холокауста у Југославији*, 179.

сти, повећања овлашћења доношењем новог Устава и на све друге начине, које је било могуће искористити у те сврхе. Тешке политичке ситуације на Космету – тој рак-рани југословенске државне заједнице били су свесни и познаваоци југословенских прилика са стране, често и онда када су домаће политичке снаге остајале слепе или забијале главу у песак пред болном реалношћу. Тих политичких тежњи Албанаца за отцепљењем од СФРЈ и припајањем матичној Албанији, које су све отвореније и дрскије саопштаване и захтеване, прикривене велом националног самоопредељења био је свестан и израелски политиколог Шломо Авинери, сматрајући да оне не могу решити међуетнички проблем Срба и Албанаца него да ће, напротив, само даље интензивирати, увишестручити и закомпликовати ионако мучне и напете, вековима и бројним злочинима оптерећене односе два народа.²⁴ Кад је у питању делатност косметских Албанаца на пољу идентификације са Јеврејима у јавним наступима и преко средстава јавног информисања, почеци албанско-јеврејског паралелизма датирају вероватно из периода турбулентних дешавања на друштвеној сцени СФРЈ која су претходила, и која су представљала увод у дезинтеграцију и почетак крвавих ратова, започетих баш на Космету, од албанских доминантних националистичких елемената. Везана су за одраз који је организован штрајк албанских рудара Трепче оставио на унутарјугословенско јавно мњење и реакције које су тим поводом предузели одређени политички кругови. Тако је, приликом масовног релија одржаног у Љубљани, главном граду Словеније, верном савезнику политичке гарнитуре косметских Албанаца, а у циљу подршке рударском штрајку, међу бројним говорницима који су редом осуђивали наводне репресије српских власти над албанским цивилима на Космету, иступио и извесни Јоже Школц упоредивши положај Албанаца у Југославији са положајем Јевреја у Другом светском рату, што је, након преноса и емитовања прилога са овим садржајем на српској националној телевизији дубоко изиритирало српске гледаоце који су традиционално за своје страдање кроз историју налазили сличност у мартиролошком и виктимолошком аспекту јеврејске прошлости.²⁵ Исти, политички мотиви, а за домаћу и инострану јавност представљени као хуманитарни, нагнали су тадашњег политичког активисту, кроатизованог Јеврејина, Слободана Ланга, да те 1989. године организује помоћ албанским рударима у Старом Тргу, који су ступили у организовани штрајк глађу.²⁶ Интересантно је споменути и директну подршку и посету коју су представ-

---

²⁴ Mirko Klarin, Raul Tajtelbaum, *Izraelci na raskršću* (Zagreb: Stvarnost, 1989), 225.

²⁵ Julie A. Mertus, *Kosovo – how myths and truths started a war* (Berkeley/Los Angeles/London: University of California press, 1999.), 180.

²⁶ http://hr.wikipedia.org/wiki/Slobodan_Lang

ници Албанско америчке траћанске лиге – албанске лоби групе у Вашингтону, њен оснивач – конгресмен Џозеф Диогарди и конгресмен Калифорније – Томас Лантош, маћарски Јеврејин који је преживео Холокауст, уприличили албанским демонстрантима у Приштини, испред Гранд хотела, 29. маја 1990. године. По напуштању демонстрација, двојица америчких конгресмена упутила су се у Ђаковицу, где су били гости локалним албанским лидерима и након свечаног ручка, одржаног говора и помпезног испраћаја који су им приредили албански резиденти града, отишли у суседну Албанију.²⁷ Током тих дана организоване, систематске албанске непослушности и резистенције, део сценарија са циљем добијања међународне подршке и интернационализације албанског сепаратистичког питања био је и то што су албански демонстранти и побуњеници носили жуту траку око мишица рука, светски познатог симбола нацистичке стигматизације и терора над Јеврејима. Сведочанство о томе доноси Аца Сингер, некадашњи председник СЈОЈ-а у својој књизи сећања на дане обављања те дужности. У вези са једним симптоматичним случајем који се збио у српској скупштини када су посланици СРС-а носили жуте траке алудирајући на тежак положај радикала под актуелном влашћу, дотични је реаговао следећим речима: *Није први пут да неко жели да се поистовети са судбином Јевреја у Другом светском рату. Тако су својевремено жуте траке носили и Словенци пре отицељења, али и косовски Албанци.* О политичким манипулацијама кроз изједначавање са Јеврејима доћи ће и током трајања НАТО интервенције за приказивање сопственог страдања од свих свих учесника у рату. Тако ће, немачка и друга инострана штампа неке догађаје из Србије током ратне 1999. године изједначавати са оним што се дешавало у Аушвицу, на шта је реаговала негодујући група преживелих јеврејских логораша из Аушвица путем отвореног писма у коме су осудили агресију на СРЈ и учешће СР Немачке у њој.²⁸ И сами косметски Јевреји биће у прилици да буду директни сведоци и очевици злоупотребе Холокауста у стигматизацији политичког противника, о чему говори пример Чедомира Прлинчевића, тадашњег јеврејског активисте из Приштине, који је боравећи службено у Амстердаму, новембра 1999. године, посетио Музеј Ане Франк, где је у току била изложба о Холокаусту на којој је указано на Србе као на нацисте данашњице. Ова безочна мржња приказана на једном културном догађају и гебелсовска пропаганда изазвала је бес и осећање немоћи у њему.²⁹

²⁷ <http://www.youtube.com/watch?v=fjbu6puc230&list=PL228C5C49A6BD4C17>

²⁸ Аца Singer, *Сећања на период када сам био председник Saveza (1994–2007)*, I део, 77, 161, 169, 170.

²⁹ <http://emperors-clothes.com/interviews/prlincevic.htm>

Када су ратне опасности престале, потписивањем Кумановског споразума и престанком ваздушне кампање НАТО авијације, Кризни штаб СЈОЈ-а преусмерио је активности на обезбеђивање повратка својих чланова из Будимпеште у места пребивалишта у Србији и организовао одлазак оних који су желели да се иселе у Израел или у неку државу западног света. Тако је једна седмочлана група Јевреја из Призрена привремено смештена у Београду чекала одлазак за Израел. Док се живот Јевреја у деловима Србије ван Космета у постратном периоду одвијао у мање-више редовним приликама, додуше изузетно тешким због опште тешке политичке и економске ситуације у држави, на Косову и Метохији, где су владале анархичне прилике, после повлачења ВЈ, полицијских снага и државних институција и протеривања српског и осталог неалбанског становништва, лојалног држави, међу којима и србофоних приштинских Јевреја, у Призрену је основана нова јеврејска општина, коју су сачињавали припадници једне фамилије – потомци из мешовитог албанско-јеврејског брака, а без знања, сагласности па чак ни обавештавања СЈОЈ-а. Ову општину организовао је JDC, тачније Јехијел Бар-Хаим и Ели Елијезри, а СЈОЈ је сматрао да у тадашњем осетљивом политичком тренутку треба да затражи објашњење од JDC-а и предложио да се састанак поводом тога између представника СЈОЈ-а и JDC-а организује у Скопљу. Припреме за одржавање састанка су извршене али до састанка није дошло.³⁰ Занимљиво је истаћи да оснивачи ове општине, потомци из мешовитог брака Јеврејке Рукиле Ароновић и Ганија Демирија, нису пристајали на чланство у ЈО Приштина иако су добијали позиве и да до српског десуверенитета на овом подручју нису истицали своје јеврејско порекло нити се изјашњавали у етничком и верском смислу као Јевреји. Тек ће по окончању рата и повлачења српских органа власти, када ће на Космету Албанци постати апсолутни господари живота и смрти и пресудни одлучиоци и кројачи изгледа и будућности овог подручја, чланови породице Демири, као по неком сигналу са стране или нечијем диктату, открити свој, дотле слободном вољом прикриван и намерно потискиван, јеврејски идентитет. Мотиви за то су били, у најмању руку, двоструке природе. Први разлог је свакако финансијски, који им је омогућавао да у данима изразитог сиромаштва, послератне беде, незапамћене незапослености, губитка радних места, без личних прихода и сигурне сутрашњице, преживе и живе пристojним животом просечног житеља. Као Јевреји, могли су рачунати на обилне и за њих сасвим довољне новчане дотације и друге облике материјалне помоћи од стране међународних јеврејских организација, па ће убрзо постати њихови редовни кори-

---

³⁰ *Spomenica*, 68.

сници. Други мотив је изгледа био политичке основе, послуживши као погодан инструмент за остварење албанских националних интереса, пре свега у контактима са дипломатским, привредним, културним и осталим представницима из иностранства, стављајући се на располагање новим кометским властима у сврху промоције *најмлађеї Европљанина* у иностранству, ширењу позитивног имица у свету о *демократском, мултикултуралном и филосемитском* Косову, успостављању споне са Израелом ради придобијања евентуалног признања самопрокламоване независности и са другим јеврејским политичким факторима који би Косову могли бити од помоћи у процесу даљег осамостаљења, учвршћивања добијених позиција и стицања нових овлашћења. У Призрену ће, без обзира на тешку економску ситуацију, висок ниво незапослености и све јаче присуство радикалних исламистичких група – вехабија, финансираних из Саудијске Арабије и сходно томе израженији антисемитизам у локалној средини, наставити да живе 2–3 јеврејске породице – потомци поменутог мешовитог брака, са укупно 56 чланова. По организовању и регистрацији своје општине, за њеног председавајућег биће изабран Вотим Демири, који је преименовао ЈО Призрен у Јеврејску заједницу Косова, без обзира на то што је такав потез искључивао и није узимао у обзир протеране приштинске Јевреје који су наставили свој организовани живот у исељеништву. Овој малој заједници, за коју ће сам њен председник изјавити да се много асимиловала – албанизовала али која не негира своје јеврејско порекло, медији ће посветити значајну пажњу, пре свега инострани јеврејски медији и независни новинари. Такође, јеврејска међународна хуманитарна удружења су показала свој интерес да са економског аспекта остваре ближи контакт и оснаже своје сународнике у најсиромашнијем региону Европе. За представника JOINT-а за Косово биће одређен Роберт Ђераси, који ће одржавати редовне контакте са овом малом заједницом, где је 90% чланова незапослено и слати им сву потребну финансијску и материјалну помоћ неопходну за опстанак у изразито тешким економским условима и за живот достојан човека. JDC ће сваком члану заједнице додељивати сваке зимске сезоне по 150 \$ за покривање трошкова грејања. Иста организација новчано ће помагати учешће чланова ове заједнице на регионалним семинарима, конференцијама и састанцима Јевреја. Поред помагања својих сународника, JDC ће помагати и нејеврејско локално становништво, па ће тако учествовати и у пројектима обнове, у рату оштећене, цамије у оближњем селу Шћипоња. Разлог за то би се могао крити и у жељи да се малобројној и осетљивој јеврејској заједници Призрена обезбеди дугорочна и сигурна будућност у окружењу доминантног муслиманског живља, све више оријентисаног ка екстремним формама вероисповедања ислама. Због те-

шког стања у привреди, ћерка председника општине, Инес Квон, студенткиња, супруга и мајка, озбиљно је размишљала да учини алију – пресељење у Израел, али је и дубоко оклевала због свих спона које је вежу за живот у средини у којој је провела целокупни дотадашњи век. Друга, млађа ћерка – Теута Демири ће искористити прилику која јој се указала и отићи на студије у јеврејску државу. Већу одлучност показале су и две породице које су се током 2001. године одселиле у земљу својих предака. Услед непостојања организованог верског живота ни храма, светковање значајнијих верских празника и Шабата одвија се међу овом заједницом сваки пут у кући друге породице.³¹ Вотим Демири ће удружење које је заступао – Јеврејску заједницу Косова ставити на располагање интересима Владе у Приштини, која ће користити услуге овог удружења зарад даљег потврђивања косовске *државности, демократије и независности*. Обострана (зло)употреба јеврејске заједнице у политичке сврхе доћи ће до изражаја приликом организовања прве међународне конференције *Косово и јеврејска заједница* у Призрену и Приштини, марта месеца 2010. године, под покровитељством Сорошеве KFOS фондације и косовских институција. Истовремено, биће одржана и изложба фотографија са јеврејским мотивима а на конференцији ће учешће у раду узети позната имена из света југословенских Јевреја – Раул Тајтелбаум, Ивица Черешњеш и већ помињани Роберт Ђераси и Вотим Демири.³²

Несигурност која је завладала међу косметским становништвом, нарочито међу Србима, али и свима другима који нису подржавали албанске националистичке интересе, утицала је на економске губитке привредних субјеката и појединаца који су пословали на Космету и ненадокнадив губитак приватне покретне и непокретне имовине свих оних који су били присиљени да напусте своје домове и пословне просторије из безбедносних разлога. У интелектуалном и пословном свету Космета, Јевреји су претрпели индивидуалне губитке, сходно степену њиховог учешћа у јавном животу и бројности ове заједнице на тлу Србије. На Приштинском универзитету, у послератно доба, по премештању Универзитета у Приштини из централне Србије на подручје северног Космета, радио је неуморни истраживач, политиколог Богумил Храбак, иначе јеврејског порекла. Он је био утемељивач Одељења за историју на тамошњем Филозофском факултету, редовни члан Академије наука и уметности Косова.³³ То звање биће му одузето из политичких разлога.³⁴ Био је и оснивач Научног друштва Косова (1978–1992).³⁵

³¹ *The Jewish daily forward*, Friday, 5. July 2013.; *Judische Zeitung*, Juni 2008. <http://www.jewish.ru/theme/world/2008/02/news994259363.php>

³² *Most – bilten Udruženja iseljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu*, godina 58, Broj 2, mart/april 2010, 9, 10.

Истовремено, био је професор на катедри за историју Филозофског факултета Универзитета у Приштини, предавајући и по поратном измештању факултета у Косовску Митровицу на постдипломским студијама.³⁶ Много година пре ескалације сукоба на Космету, када је политичка контрола попустила, успео је да се извуче из Приштине и оде на Филозофски факултет у Новом Саду где је остао до пензионисања.³⁷ На тај начин, избегао је да му, имовина, лична грађа и библиотечки фонд настрадају, тј. остане без њих, што ће, по кулминацији косметске кризе и завршетка бомбардовања, доживети његове колеге, универзитетски професори које је у општем погрому над неалбанцима истерала албанска руља.³⁸ Директне и индиректне пословне губитке, изазване немогућношћу пословања услед ратног стања на Космету и тоталном деструкцијом свих облика српске имовине по окончању бомбардовања, имаће београдски Јеврејин Аврам Израел, у данима НАТО агресије, београдској и српској јавности познат као начелник Градског центра за обавештавање и узбуђивање. Он је од 1995. године био један од сувласника и директора приватног предузећа TIR Commerce, које је запошљавало 60–70 радника у својим пословницама широм земље, међу којима су се налазиле и оне на простору Космета, у Урошевцу и Ђенерал Јанковићу. Пре почетка бомбардовања, у октобру 1998. године, управници предузећа су разрађивали детаље из плана за евакуацију техничких средстава и документације из рејона границе, као и могућу помоћ колегама који су радили на међународном друмском граничном прелазу Ђенерал Јанковић и предузимали потребне кораке у том смеру. Током ратног пролећа 1999. године филијала овог предузећа на граничном прелазу Ђенерал Јанковић обуставила

³³ *Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 9, 10.

³⁴ Зоран М. Лакић, „Академик Богумил Храбак (1927–2010)”, у *Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 16, 21.

³⁵ Wojciech S. Szczepanski, „Bogumil Hrabak (1927–2010) poznavalac istorije Kosovskog vilajeta”, у *Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 538; *Знамениити Јевреји Србије – биографски лексикон*, уредник А. Гаон (Београд: Савез јеврејских општина Србије, 2011), 250.

³⁶ Зоран М. Лакић, „Академик Богумил Храбак (1927–2010)”, у *Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 22.

је рад јер граница у шпедитерском смислу није функционисала. После рата, ове пословне објекте, као и све остале који су пропадали лојалним држављанима СРЈ, отеће и опљачкати локални Албанци а њиховим власницима биће онемогућено њихово коришћење и пословање до даљњег.³⁹

У новонасталим послератним политичким и друштвеним околностима на Космету ЈО Призрен се позиционирала на јавној сцени и почела да води своју друштвену али све више и политичку улогу. Активности које је предузимала и дешавања на којима су присуствовали њени чланови кретала су се у опсегу од уобичајених, за заједницу битних и везаних догађаја до политичких иступа и (зло)употреба на релацији Приштина–Београд. Све чешће су представници ЈО Призрен учествовали у регионалним јеврејским активностима, ступајући на тај начин у чешћи и дубљи контакт са својим сународницима на ближем географском простору, до недавно политички и друштвено јединственом, излазећи тако из првобитне изолације и окренутости уским интересима и туђим циљевима, због којих је, између осталог и иницирано њено оснивање. Забележено је да се ЈО Призрен одазвала позиву за учешће на пројекту *Мишйаха* (породица) чији је циљ окупљање Јевреја са подручја некадашње заједничке југословенске државе и обнављање присних веза

³⁷ На Филозофски факултет у Приштини дошао је *ио загашку* (Савезни савет, историјска комисија СК Србије), где оснива и постаје шеф одељења за историју у наредних осам година, док нису приспели албански кадрови. Предавао је три предмета и једини је одржавао специјалне и дипломске курсеве. Од краја 1968. године до оставке коју је поднео 1973. године, морао је вршити дужност консултанта за питања Универзитета и научног рада при покрајинском Парламенту. Пре тога, од јесени 1966. године био је секретар основног фонда за рад Покрајине до њеног распуштања. Услед недостатка средстава, Фонд Факултета није радио. На тој дужности требало је да издржи кампању албанских кадрова. До новембра 1967. године извео је на одбрану докторске дисертације првог кандидата из Београда. До тада је учествовао као председник комисија на 27 таквих одбрана на више факултета (Приштина, Нови Сад, Сарајево). Од 1985. до 1998. године са малим прекидима, предавао је на трећем степену Филозофског факултета у Приштини, а пре тога био је предавач на Високој школи Политичких наука (1958–1960). У Приштини је 1975. године основао Научно друштво Косова, које га је, маја 1978. године изабрало за редовног члана Академије наука и уметности Косова, што ће јуна исте године бити потврђено. У једном моменту понуђен му је положај потпредседника те млађе академије али је предлог одбио. Јасна Љ. Парлић Божовић, Бранко Р. Јовановић, „Педагошки аспект посматрања васпитне интенције у Арбанашкој студији Богумила Храбака”, у *Живош и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 345.

³⁸ Радмило Б. Пекић, „Библиографија академика Богумила Храбака”, у *Живош и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић (Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011), 607.

³⁹ Avram Izrael, *Dani za Beograd – Gotovo!* (Beograd: NOLIT, 2002), 9, 30, 36, 39, 40, 248, 275.

међу њима, покиданих дезинтеграцијом земље, ратом и захлађењем односа међу новонасталим државама у којима су наставили да живе. Поред представника појединих јеврејских општина из Мађарске, Хрватске, Румуније, БЈР Македоније и Републике Српске, и представници ЈО Призрен су уз друге јеврејске општине из Србије присуствовали *Друћом међународном сусрећу јеврејских заједница из региона*, одржаном од 30. до 31. маја 2008. године у Ходмезевашархељу, прихвативши идеју пројекта *Мишјаха* и тако се преко својих савеза придружиле Сталној конференцији јеврејских заједница.⁴⁰

У послератном периоду, значајну улогу у политичким догађајима на Космету имаће поједини Јевреји који су се налазили на руководећим местима челних међународних мирнодопских и милитарних организација и институција. Тако ће Бернар Кушнер (по оцу Јеврејин), доктор по занимању и оснивач организације *Лекари без граница*, на Космету обављати дужност другог специјалног представника УН-а и шефа УНМИК-а од 15. јула 1999. године, када га је генерални секретар УН-а Кофи Анан именовано на те положаје па до 21. јануара 2001. године. Током тих 18 месеци руководио је напорима УН-а да изграде цивилну администрацију и политички систем, замењујући претходни, српски, новим косовским и обновом економског живота на Космету, нарочито деградираног током бомбардовања. Због заслуга за Косово, паралелни албански Универзитет у Приштини доделиће му почасни докторат.⁴¹ И друге проминентне личности постратног Космета биле су јеврејског порекла, међу којима су јавности најпознатији били и пресудно утицали на развој ситуације на терену британски официр, командант КФОР-а Мајкл Џексон и амерички генерал, командант НАТО-а Весли Кларк, међу којима ће у једном тренутку доћи до несугласица јер ће Мајкл Џексон одбити да изврши задатак који му је наредио Кларк а чије би извршење могло да доведе до већих оружаних инцидената са већ присутним руским војницима на аеродрому Слатина. Том приликом Џексон ће изрећи чувену реченицу: *Нећу да зајочнем Трећи светски рат збој вас*. Косметски Албанци, захвални за НАТО бомбардовање СРЈ и исказану помоћ у ослобођењу од Срба, доделиће једној улици у Ђаковици назив по имену главнокомандујућег НАТО-а у време рата на Космету 1999. Веслија Кларка.⁴² И међу осталим најзначајнијим организацијама присутним на Космету у послератном периоду налазиће се одређени Јевреји, Израелци или лица са јеврејским пореклом. У мисији УН у Приштини на пословима заштите животне средине радиће руско-амерички Јеврејин Јаков Бокс⁴³, у мисији ОЕБС на Космету ће

⁴⁰ *Spomenica*, 84.

⁴¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Kouchner

⁴² http://en.wikipedia.org/wiki/Mike_Jackson ; http://en.wikipedia.org/wiki/Wesley_Clark

функцију портпарола обављати Сарајлија Никола Гаон⁴⁴, у програмској канцеларији EULEX мисије радиће Израелац Илан Кон⁴⁵, у Међународној цивилној канцеларији (ICO) у својству политичког саветника, шефа канцеларије у Косовској Митровици и специјалног представника Европске уније налазила се америчка Јеврејка Миранда Хохберг⁴⁶, у невладином сектору, у огранку на Космету организације Европски центар за питања мањина (ЕСМИ), као пројект менаџер радио је француски Израелац Жереми Зајтон⁴⁷ и бројни други. С друге стране и представници албанског политичког естаблишмента на Космету окружиће се и за стручну помоћ ангажовати појединце из редова јеврејског народа. Председник РДК Хашим Тачи, у предизборној кампањи 2007. године ће за саветника узети Израелца, бившег гувернера Народне банке, Давида Клајна,⁴⁸ док ће Емил Влајки, потпредседник Републике Српске и члан јеврејске општине Бања Лука, у више наврата пружати директну подршку конфронтираним Србима на северу Покрајине и њиховим легитимним политичким представницима у пружању отпора асимилацији, насилној интеграцији и албанизацији коју је интензивно предузимала уз максималну подршку присутних западних ментора албанска политичка елита из Приштине.⁴⁹ Треба истаћи и улоге двојице српских Јевреја које су у званичним преговорима вођеним између делегација Београда и Приштине имали Леон Којен, главни координатор државног преговарачког тима за Косово и Метохију,⁵⁰ и Марко Ђурић, актуелни члан српског преговарачког тима, иначе саветник за спољне послове садашњег председника Србије Томислава Николића.⁵¹

Док је над главама приштинских Јевреја непосредно после рата висео Дамоклов мач а њихова приватна имовина и пословне просторије руиниране, узурпиране и опљачкане, као што смо видели у наведеном тексту, дотле је тржиште Космета било отворено за инвеститоре и пословне људе из свих крајева света, што ће, препознајући потенцијал и могућности профита, искористити израелски држављанин, бизнисмен Шахар Каспи, који ће почев-

---

⁴³ *Вестник*, број 7 (292), 28. марта 2002.

⁴⁴ <http://www.osce.org/kosovo/contacts>

⁴⁵ *Eulex programme report 2011 – bolstering the rule of law in Kosovo: a stock take / Eulex izveštaj o programu 2011 – jačanje vladavine prava na Kosovu: pregled*, s.l., s.a., p. 80.

⁴⁶ <http://www.yatedo.com/p/Miranda+Hochberg/normal/d3506b8e847200a3e5536c1ac02aa598>

⁴⁷ <http://www.ecmikosovo.org/index.php/about-us/poptheteam>

⁴⁸ *Haaretz*, Friday, 15. February 2008; <http://vnnforum.com/showthread.php?t=64320>

⁴⁹ *Политика*, среда, 19. октобар 2011.

⁵⁰ *Вечерње новости*, уторак, 17. април 2007.

⁵¹ *Jevrejski pregled*, god. XXII, br. 1, Beograd, februar/mart 2013. – adar/nisan 5773., 16, 17.

ши од октобра 2005. године развијати и водити различите послове у сарадњи са локалним и иностраним партнерима, да би затим самостално отворио кафић *Одисеја* и пекару под истим називом, и још један сендвич-бар у Приштини.⁵² Територија Космета је задњих тринаест година била одличан полигон за обављање илегалних, криминалних активности свих врста без бојазни актера истих делатности да ће бити приведени правди. Најпре ће се, незванично и без поузданих основа, у скандалозним дешавањима око трговине људским органима на Космету помињати име једног америчког Јеврејина. Наиме, другоразредни ће српски дневни лист *Ало*, позивајући се на коментаре читалаца са сајтова иностраних електронских медија, вест о хапшењу, између осталих и петорице рабина у САД, оптужених за прање новца и друге илегалне радње⁵³, делатност једног од њих, Леви-Ицхак Розенбаума, оптуженог за трговину људским органима, довести у везу са отмицама и трговинском органа Срба на Космету.⁵⁴ Погодности које је прљавим пословима пружала *црна руиа Европе* искористиће двојица Израелаца, Заки Шапира и Моше Харел, који је био укључен у пословима трговине људским органима и задужен за проналазак донора из Турске и сиромашних држава бившег СССР-а и њихов транспорт на Косово, где су вршени илегални хируршки захвати и трансплантације, уз обећање наивним жртвама спремних да се одрекну делова својих парних органа – бубрега за скромну новчану надокнаду, која им судећи по свему никада није била исплаћена.⁵⁵

Као што се у претходном садржају рада могло приметити, млада и минорна јеврејска заједница на Космету, од свог реоснивања у изузетно тешким друштвеним околностима и политичким оквирима, била је окружена перманентним препрекама и баријерама, оличеним у политичкој нестабилности, инфлацији и дубокој економској кризи, међуетничким тензијама и општој деградацији система вредности у друштву, које су јој кочиле евентуални развој и перспективну будућност. Појачана претња по опстанак и егзистенцију косметских Јевреја наступиће избијањем оружаног конфликта чија ће последица бити насилно протеривање чланова ове заједнице у централну Србију или Израел. Личне несреће, страх, стрепња и ратне трауме праћене су даљим отежавањем економске ситуације услед губитка радних места и велике незапослености, као и губитком имовине у завичају. Донекле је тешко стање које је наступило међу протераним Јеврејима надоместила помоћ коју су слале домаће и међународне јеврејске организације. У данима након

---

⁵² <http://www.michaeltotten.com/archives/2008/08/an-israeli-in-k.php>

⁵³ *New York Times*, Thursday, 23. July 2009.

⁵⁴ *Alo*, subota, 25. jul 2009.

⁵⁵ *The Jerusalem Post*, Tuesday, 23. November 2010.

рата на Косову биће формирана нова јеврејска општина, и то у Призрену, коју су сачињавали мештани овог града јеврејског порекла. Ова ће општина прерасти, тј. преименовати се у Јеврејску заједницу Косова и њен опстанак зависиће од редовних новчаних донација јеврејских удружења из иностранства и централних цивилних власти у Приштини, које су, свака од њих, имале посебне разлоге за такав чин. Јеврејско становништво Космета током ратних месеци биће појачано присуством Јевреја из других држава, који су Космет посећивали и на њему се краће или дуже задржавали из различитих разлога. Поред израелских новинара, значајније присуство Јевреја на Космету у ратном периоду биће у склопу израелских добровољачких војних јединица које су ратовале на страни Србије. Њихова мисија, а самим тим и присуство на Космету, биће завршена по окончању рата, а њихов пут следиће и србифони приштински Јевреји, који ће под претњом смрти бити присиљени да напусте своја огњишта. Најновију трагедију приштинских Јевреја пратиће у периоду који следи, отварање перспективе за изградњу каријере или стицање пословних успеха и јачање друштвеног статуса оних Јевреја из земаља широм света који ће у разноврсним мисијама, организацијама и субјектима у наредних четрнаест година оставити траг свог присуства, живота и рада на Космету. Услови за повратак неалбанаца, па и Јевреја на Космет, нису се створили и поред вишегодишњег *најора* и *анијажовања* водећег дела тамошње међународне заједнице, која ће у међувремену наставити са реализацијом свог пројекта у виду квазидржаве Косово, коју ће, без обзира на нимало светлу реалност и све статистичке параметре који указују на катастрофално стање људских и мањинских права, као *демокрајску* и *мултикултуралну* али ипак, међународно непризнату државу, активно подржавати.

Литература

- Божовић-Парлић Ј., Јовановић Б. „Педагошки аспект посматрања васпитне интенције у Арбанашкој студији Богумила Храбака”. У *Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини с привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011, 345.
- Gams, A., Levi, A. *The truth about „Serbian anti-semitism”*. Belgrade: Ministry of information of the Republic of Serbia, 1994.
- Eulex programme report 2011 – bolstering the rule of law in Kosovo: a stock take / Eulex izveštaj o programu 2011 – jačanje vladavine prava na Kosovu: pregled*, s.l., s.a.
- Животи и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић. Косовска Митрови-

- ца: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011, 9, 10.
- Знамениџи Јевреји Србије – биографски лексикон*, уредник А. Гаон, 250. Београд: Савез јеврејских општина Србије, 2011.
- Izrael, A. *Dani za Beograd – Gotovo!* Beograd: NOLIT, 2002.
- Kalo, Š. *Dolar i pištolj*. Novi Sad: Prometej, 2003.
- Klarin, M., Tajtelbaum, R. *Izraelci na raskršću*. Zagreb: Stvarnost, 1989.
- Лакић З., „Академик Богумил Храбак (1927–2010)”. У *Живош и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011, 16, 21, 22.
- Mertus, A. J., *Kosovo – how myths and truths started a war*. Berkeley/Los Angeles/London: University of California press, 1999.
- Novick, P., *The Holocaust in American life*. Boston: Houghton Mifflin, 1999.
- Пекић Р., „Библиографија академика Богумила Храбака”. У *Живош и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011, 607.
- Singer, A. *Sećanja na period kada sam bio predsednik Saveza (1994-2007), I deo*. Beograd: Jevrejski kulturni i humanitarni fond „Sabitaj Buki Finci”, 2010.
- Szczepanski, W. „Bogumil Hrabak (1927–2010) poznavalac istorije Kosovskog vilajeta”. У *Живош и дело академика Бојумила Храбака – међународни шемајски зборник*, уредили и приредили Д. Маликовић, М. Атлагић, Д. Елезовић. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2011, 538.
- Spomenica 1969–2009*, uredništvo A. Nećak, A. Lebl, A. Gaon, S. S. Ristić. Beograd: Savez jevrejskih opština Srbije, 2010, 61, 63, 64, 67, 68.
- Sumkovski, M. *The Jews in Macedonia through centuries*. Skopje: The Jewish community in the Republic of Macedonia, 2011.
- Ђулибрк, Ј. *Историографија холокауста у Југославији*. Београд: Православни богословски факултет / Факултет безбедности, 2011.
- Hobsbaum, E. *Globalizacija, demokratija i terorizam*. Beograd: Arhipelag, 2008.

Интернет стране

<http://emperor-clothes.com/interviews/princevic.htm>

http://en.wikipedia.org/wiki/Bernard_Kouchner

http://en.wikipedia.org/wiki/Mike_Jackson

http://en.wikipedia.org/wiki/Shlomo_Kalo#cite_ref-9

http://en.wikipedia.org/wiki/Wesley_Clark
http://hr.wikipedia.org/wiki/Slobodan_Lang
<http://ir-ingr.livejournal.com/51123.html?thread=372147>
<http://savezscg.org/blog/jevrejska-opstina-pristina/>
<http://vnnforum.com/showthread.php?t=64320>
<http://www.ecmikosovo.org/index.php/about-us/poptheteam>
<http://www.jewish.ru/theme/world/2008/02/news994259363.php>
<http://www.michaeltotten.com/archives/2008/08/an-israeli-in-k.php>
<http://www.osce.org/kosovo/contacts>
<http://www.rtrs.tv/av/pusti.php?id=23029>
<http://www.yatedo.com/p/Miranda+Hochberg/normal/d3506b8e847200a3e5536c1ac02aa598>
<http://www.youtube.com/watch?v=68-gM4ssvII>
<http://www.youtube.com/watch?v=fjbu6pyc230&list=PL228C5C49A6BD4C17>

Дневна штампа и периодика

Политика

Вечерње новости

Глас јавности

Ало

Jevrejski pregled

Most – bilten Udruženja iseljenika iz bivše Jugoslavije u Izraelu

Вестник

The Jewish daily forward

Judische Zeitung

The Jerusalem Post

Haaretz

New York Times

MILOŠ M. DAMJANOVIĆ

THE DESTINY OF THE JEWISH COMMUNITY IN KOSOVO
AND METOHİJA DURING THE WAR IN 1998–1999
AND THE POST-WAR PERIOD

SUMMARY

This paper has got a purpose of investigating the position and everyday life of the Jewish population in Kosovo and Metohija as well as the circumstances in which this small-numbered community functioned and worked in the days of complete political and security instability, armed conflicts which took place in the wider area of Kosovo and Metohija and their escalation in the course of the NATO intervention. This paper is also dealing with the condition in which the Jewish community found itself in Kosovo and Metohija just before the beginning of introducing the state of imminent danger and the commencement of the NATO bombing of the Federal Republic of Yugoslavia, the participation of Jewish (Israeli) voluntary soldiers in armed formations on the Kosovo-Metohian theater of operations, the work of international Jewish humanitarian organizations concerning help-out actions and helping the refugees and other victims of war of the territory of Kosovo and Metohija as well as the destiny of the Jewish civilians of Kosovo and Metohija after signing the Kumanovo agreement and the withdrawing of regular state military forces, that is – institutions, in the days in which total anarchy ruled over Kosovo and Metohija, which includes an existence of a lawless territory, no property rights, and a non-secure environment, non-existence of institutional protection and the state of total de-sovereignty.

KEY WORDS: Jews, Kosovo and Metohija, FRY, NATO, conflicts, anarchy, seizing sovereignty.

ГОРАН В. ЂОРЂЕВИЋ¹
Универзитет у Нишу, Правни факултет
Ниш (Србија)

СТРАХИЊА Л. ДАВИДОВ²
Нови Сад (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И КРИВИЧНО-ПРАВНИ СИСТЕМ РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ – ЈЕДАН ПРИЛОГ О ДЕРОГАЦИЈИ СУВЕРЕНИТЕТА

САЖЕТАК. Пратећи еволуцију европског кривичног законодавства у условима глобализације, у овом раду разматра се утицај глобализације на кривичноправни систем Републике Србије. Утицај „глобализације“ који се посматра кроз форму прихватања англоамеричких процесних форми посебно је изражен на подручју деловања кривичноправног система који је одувек представљао један од симбола искључивог националног суверенитета у смислу *domain reserve*. Англоамеричке процесне идеје, примећују аутори, натопиле су тло континентално-европског правног подручја и условиле ерозију традиционалних материјално правних и процесних вредности, пре свега начела истине и из њега изведеног правила о одговорности суда за утврђено чињенично стање. Кривичноправни систем Србије је несумњива жртва овог процеса. Не спорећи потребу значајних легислативних промена, аутори заузимају критички став према текућем процесу разградње кривичноправног система, налазећи у томе резултанту у виду разградње државног суверенитета.

На крају, аутори закључују да су се континентално-европски реформатори под утицајем наметнуте глобализације уместо за креативну еволуцију определили за бле-дуњавање имитације свог англоамеричког узора. По њиховом суду, своју тренутну привлачност ове форме пре дугују глобализацији као изразу хегемонистичког положаја

---

¹ adv.goran.dj@gmail.com

² davidov025@gmail.com

који у данашњем глобализованом свету ужива земља њиховог порекла. Трагови „благотворног утицаја“ Империје, сматрају даље аутори, могу се приметити у законодавним активностима готово свих европских земаља, а нарочито рељефно су изражени у малим државама „младе и формалне“ демократије. Све наведено потврђује страховања да се насупрот израженој потреби изградње и реформе кривично-правних система на подлози суверенитета, управо борба против суверенитета одвија кроз урушавање кривичноправног система, путем некритичког прихватања англоамеричких кривичних и кривичнопроцесних форми, при чему глобализација не само да не даје право већ и забрањује свако право на критичку мисао.

Кључне речи: глобализација, суверенитет, кривичноправни систем.

I

Основна карактеристика тренутка у коме се поставља питање односа између кривичноправног система и суверенитета представља стварност сведену на парадокс да је домет међународног права све већи, док се са друге стране оспорава његова заснованост на вољи суверених држава, те да „међународно право има већу независност од држава”³, и то у условима које карактерише доминација два повезана кретања: вртоглав технолошки напредак и глобализација.⁴ Управо то убрзано остваривање у ранијим временима незамисливе идеје о свету као јединственом елементу међусобно повезаних активности које нису спутане локалним границама производи снажне политичке и културне импликације⁵, додаћемо и правно нормативне импликације.

У циљу утврђивања исходишта проблема указујемо на схватање: „Фикција да међународно право јесте или треба да буде систем држава једнаког суверенитета заснована на пристанку држава представља скретање са мукотрпног задатка да се развије и примени истински демократичнији облик глобалне власти где су они који доносе, примењују и спроводе међународно право одговорни појединцима и недржавним групама, а не само или превасходно државама”⁶. Наведено схватање које је данас сведено на опште место у највећој мери одсликава колико су подељени ставови у вези са односом суверенитет–глобализација–кривичноправни систем, у којима се суверенитет одавно представља као суштински споран појам, преносећи квалификатив

---

³ Мајкл Севиц, „Легализације политике и политизација права: промена односа између суверенитета и права”, у *Суверенишети* НСПМ Нова едиција, vol. XV, no. 3–4, 2007, 11.

⁴ Ерик Хобсбаум, *Демократија, глобализација и шероризам* (Београд: Архипелаг, 2008), 8.

⁵ *Ibidem*, 8

⁶ Весна Кнежевић Предић, *Оледи о суверенишети* (Београд: Институт за политичке студије, 2001), 13.

„спорног” и на саму могућност самосталне и аутохтоне егзистенције кривичноправног система државе.

У циљу доказивања комплексности односа између два појма указујемо на закључак Квинси Рајта да „суверенитет представља статус ентитета који је подређен међународном праву и надређен националном праву... обезбеђује дуалитет националног и међународног права и независност различитих националних права, чиме омогућава и олакшава националне легислативне експерименте, међународну конкуренцију и прогресивну цивилизацију”.⁷ Можда је у праву Дипије када однос државе и међународног права своди на „квадратуру круга”: „Државе удружене у међународној организацији остају суверене државе. Ова њихова претензија говори о њиховој жељи да дође до стварање квадратуре круга: како помирити реципрочне дужности са очувањем неусловљене слободе.”⁸

У том контексту посебно је значајно позабавити се односом између моћне идеје државног суверенитета и постпозитивистичког схватања међународног права, у коме глобализација има статус општег места, као и односом и поступањем држава у оквирима реформи кривичноправног система, избегавајући замке које нас смештају у крајности утопијског схватања међународног права које негира политику као такву, и другог схватања које негира закон као такав. Посебну пажњу заслужује тенденција заснована на глобализованом подухвату (која је најплодније тло нашла у околностима окончања хладног рата) обрачуна са учиниоцима међународних кривичних дела, а која се огледа у својеврсној пролиферацији међународних кривичних судова и трибунала на крају XX и почетком XXI века.⁹

Суверенитет подразумева троструки однос. Најпре однос држава јединки које чине међународну заједницу, који се карактерише као „право односа”. На другом месту је положај државе јединке у процесу настајања и реформи кривичноправног система, изражено као учешће у „стварању права” и примени тако утврђених норми међународног права кроз форму примене одговарајућих, рећи ћемо, глобалних материјално правних и процесно правних форми унутар система суверених држава.

---

⁷ Ibidem, 6.

⁸ Милан Шаховић, *Међународно право у међународним односима – Друга половина XX века* (Београд: Службени гласник, 2008), 46.

⁹ Драган Јовашевић, *Међународна кривична дела: одговорности и кажњивости*, (Ниш: Правни факултет), 2010, 71–106.

II

Омаловажавање и дерогација суверенитета највидљивији су у реформи кривичног и кривично процесног законодавства. И површан поглед јасно указује да се свака реформа своди на прихватање кривичноправних решења без права и могућности на критичку мисао, која би била условљена историјским искуством, те домицилним потребама и могућностима. Домаће кривичноправно законодавство је у протеклих двадесетак година новелирано институтима као што су споразум о признању кривице, јавнотужилачка истрага, преимућство начела процесне економије у односу на начело материјалне истине, тежња ка увођењу јединственог појма учиниоца кривичног дела, начело опортунитета кривичног гоњења. Унутар тог компликованог процеса и упоредо са њим одвија се радикална реформа европског кривичног и кривичнопроцесног законодавства. Последње деценије забележиле су живе „миграције” кривичних и кривичнопроцесних идеја које су уздрмале саме темеље великог континентално-европског кривичнопроцесног здања. Продор решења англоамеричке провенијенције је променио природу континенталног кривичног поступка до непрепознавања: усвојене су разне хибридне форме којима се некад чврсте границе између грађанског и кривичног поступка све више потиру а темељна процесна начела доводе у питање¹⁰, док се са друге стране питање индивидуалне кривичне одговорности релативизује до крајњих граница, кроз доктрине као што су то заједнички злочиначки подухват или командна одговорност, са све гласнијим предлозима увођења кривичне одговорности држава¹¹ који са собом носе нескривену бојазан наступања времена колективне одговорности. Овде треба споменути још један феномен. У последња два века развоја правна важност се сматрала његовим главним обележјем, док је ефикасност била од секундарног значаја. Данас је обрнуто па је ефикасност приоритет а „важност, оно по чему се модерно право препознаје, ишчезава и постаје предмет расправе у правним уџбеницима као реликт прошлости сличне природном праву. Савремена права – примећује даље Дузинас, „у великој мери прихватају карактеристике друштва, репродукујући друштвени *природни* поредак, што ће рећи да се она више не показују као коректив поретка.¹²

---

¹⁰ Војислав Ђурђић, *Компаративна правна решења о претходном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривичнопроцесно законодавство*, Ревизија за криминологију и кривично право, Београд, бр. 1/09, 43.

¹¹ Lary May, Zachary Hoskins, *International Criminal Law and Philosophy – Asil Studies in International Legal Theory*, Cambridge, 2010, p. 18.

У таквим се околностима упознавање са тенденцијама развоја савременог кривичноправног система и њиховим узроцима показује као истински изазов, поготово када се има на уму да је кривичноправни систем током историје постао симбол искључивог националног суверенитета и подручје које је дуго одолевало интеграцијским процесима, као својеврстан *domain reserve*. Јер, драматичне промене које воде стварању нових кривичноправних система никако не могу бити просте и праволинијске, премда је искушење за тражењем једноставних решења оваквих проблема увек присутно. Са спознајом да таквих одговора нема, у овом раду ћемо покушати да актуелне процесе сагледамо „споља”, у ширем друштвеном контексту и дугорочној перспективи.

У сутон двадесетог века европско-континентални кривични поступци били су оштро подељени на две одвојене групе: у једну су спадали поступци земаља реалног социјализма, формиран под јаким утицајем совјетских правних идеја, а у другу поступци држава западне демократије. Међутим, након окончања хладног рата, кренуло се у свеобухватну, рекли бисмо, глобалну реформу националних кривичноправних система: Португалија (1987), Италија (1988), Естонија (1994), Летонија (1991), Литванија (1994), Мађарска (1994), Албанија (1995), Словенија (1994), Пољска (1997), Аустрија (2004), Швајцарска (2007).

III

Евидентно је да на узбурканом мору континентално-европских реформи кулу светиљу представља англоамерички модел кривичног поступка те схватања кривичне одговорности у чијим су решењима европски реформатори препознали савршену замену за истрошене принципе „староевропског” поступка. Тренд трансплантације англоамеричких процесних форми условио је, са своје стране, ерозију разлика између два традиционална правна система и замаглио линију која их је некад јасно раздвајала.

Претходно поглавље показало је, међутим, да – чак и ако се апстрахују нежељене индикације које пресађивање процесних решења у другу правну културу нужно повлачи – већ и само функционисање англоамеричког модела у свом природном станишту не представља најбољу препоруку за његово некритичко преузимање. Зато би сваком рационалном посматрачу актуелних тенденција требало бити јасно да се корени ових трансформација

---

¹² Костас Дузинас, *Људска права и империја – политичка филозофија космополитизма* (Београд: Службени гласник, 2009), 173.

не могу тражити (само) у нормативној супериорности англоамеричког узора и да трагање за узроцима свеприсутне фетишизације англоамеричких процесних решења надилази оквире кривичноправне науке.

Но, овако постављена дијагноза намеће једно радикалније питање: Шта је то што Европу покреће да зида Партедон англоамеричким процесним достигнућима? Тешко је пронаћи беспрекоран одговор на ово питање. Наша основна теза садржана је у уверењу да се актуелне тенденције у развоју савременог кривичног поступка не могу до краја разумети унутар координата науке кривичног процесног права. Јер стварање закона, по дефиницији, само је један од политичких елемената цивилизације.¹³ А како је целина одувек била већа него део,¹⁴ проучавање правне компоненте цивилизације не може се (увек) одвијати изоловано, независно од система који сачињава. Потреба да се видици прошире особито је изражена у садашњим условима формирања *света као целине*, детерминисаним глобалном економском интеграцијом, културном хомогенизацијом и технолошким иновацијама. Другим речима, становиште које овде заступамо сматра да текућа трансформација континенталноевропског кривичног поступка представља сложен и вишедимензионалан феномен који укључује различите токове, тензије и конфликте чије језгро није унутар науке кривичнопроцесног права.

Исписани редови су довољан показатељ да реформу кривичноправног система чине у потпуности зависном од англоамеричког узора. Стога се код нас чврсто формирао став да своју тренутну привлачност ове процесне форме највећма дугују хегемонистичком положају који у данашњем веома интегрисаном свету ужива земља њиховог порекла. Став попут овог има своје корене и претке. Историја је много пута потврдила да војна моћ и економска снага једног друштва појачавају привлачну снагу вредности које се у њему афирмишу. Садашње прилике у доброј мери потврђују старо учење по којем је борба држава истовремено и борба правних поредака. Понирући у дубине сукоба новог са старим правом, који се одвија унутар једног система, Јелинек је сматрао да победник не само што стиче моћ да мења правни поредак побеђеног него да он то и мора учинити, без обзира на то да ли жели да покорене области присаједини или пак намерава да од старе државе или њених освојених делова направи нову државу. „У таквим случајевима”, закључује овај теоретичар, „сила иде одиста пре права јер се једним потезом пера

---

¹³ Вил Дјурант, *Источне цивилизације* (Београд: Народна књига, 1995), 36.

¹⁴ Алузија на чувени пример којим је Фаге пародирао Платоново дебатоване о филозофима-владарима: „Целина је већа него део? – Разуме се. – И део је мањи него целина? – Дабоме. – Зар отуда не излази јасно да филозофи имају управљати државом? – А каква је то истина? – Она је евидентна. Објаснићемо је још једаред.”

може порушити цео постојећи правни поредак и на његово место поставити други. Ако данас важи наш грађански закон у источној и западној Пруској, у Позену и Шлезингу у Елзас-Лотарингији и Хелголанду” – примећује на крају Јелинек – „док Аустрија, Швајцарска и Холандија имају посебно приватно право, то је последица историјских догађаја прошлог века, који су ове земље везивали с Немачком или су је раздвајали од ње”.¹⁵

Исти је процес у основи и садашњих односа, само што се он данас одвија на начин у оној мери суптилнији у којој то омогућавају технолошка софистицираност и глобализација. За време „кратког двадесетог века” САД су постале највећа индустријска привреда и основна пропульзивна сила масовне производње и масовне културе које су освојиле свет. Ако је деветнаести век био британски, двадесети је био амерички. Или другим речима: ако је модернизам био европски, постмодернизам је амерички. Успостављање такве глобалне супремације резултат је истовременог деловања више услова, а пре свега информатичке револуције (за коју већ сада можемо рећи да је имала веће домете него индустријска револуција), убрзане глобализације и нестанка међународне равнотеже после пада СССР-а. Цео процес додатно је подупрт евидентном „кризом способности тзв. суверене нације – државе, која је у другој половини XX века постала универзални облик управе за становништво света. Свет је ушао у еру неадекватне државе, а у многим случајевима и државе која слаби или је ослабила”.¹⁶ Са глобалном супремацијом рођена је и мегаломанска илузија о *Pax Americana*.¹⁷

Ма колико се то чинило нестварним, чињеница је да „*империја, империјализам и космополиитизам* доминирају у расправама о савременој историји и политици. Кривично правни систем као један од најексплицитнијих израза организованог друштва, није ван таквог дискурса. Независно од тога да ли се одобрава или критикује, империја је кључни организациони концепт у академским дискусијама о текућим тенденцијама.”¹⁸ Виђења има различитих а свако од њих у нечему поткрепљује нашу тезу. Према мишљењу Најала Фергусона, једног од водећих представника неоимперијалне школе, „Запад треба да прихвати своју нову цивилизацијску и стабилизујућу мисију и поштено призна да је глобализација лепша реч за империјализам”.¹⁹ Један

¹⁵ Георг Јелинек, *Борба старој с новим правом* (Београд: Плато, 1998), 12.

¹⁶ Ерик Хобсбаум, *op. cit.*, 53.

¹⁷ По узору на *Pax Romana*, синтагму коју је у грандиозном делу *Опадање и пројаси римској царства* први употребио Едвард Гибон, означавајући њоме период мира који је омогућио економски процват и ширење античке културе. Касније је овај концепт претворен у *Pax Britanica*, величањем периода светског мира у XIX веку који је приписиван благотворном утицају Британске империје.

¹⁸ Kostas Duzinas, *op. cit.*, 195.

од одговора на идеолошки и историјски баласт империјализма налази се у схватању хуманитарних империјалиста (робусних либерала) о неформалној империји. *Imperija lite* подразумева хегемонистички центар без колонија, односно глобалну сферу утицаја без одговорности за непосредно администрирање и ризике дневне политике.²⁰ Пошто људска права и самоодређење не допуштају дугу окупацију неуспешних држава и зона, *Imperija lite* промовише нови облик туторства под називом *изградња нације*. „Та се идеја изражава експлицитно. Наиме, пошто окупациона сила обнови поредак и стабилизује безбедоносну ситуацију, међународне институције, позивају се да управљају земљом и обучавају локалну елиту пристојном начину владања. Када се то једном постигне, организују се избори на којима ће победити локална елита која ће, сада са пуном демократском легитимацијом, гарантовати поштовање интереса империјалног центра.”²¹ На крају овог кратког прегледа треба споменути Хартово и Негријево учење. Израз „Империја” они не употребљавају као алузију на некадашње империје Рима или Британије већ као *концепт* који захтева теоријски приступ. Основну његову карактеристику представља одсуство граница. „За разлику од империјализма, Империја не успоставља територијални центар власти, нити се ослања на фиксне границе или баријере. Она је један децентрализован и децентрализујући апарат власти који прогресивно инкорпорира целокупни глобални простор у своје отворене границе које експандирају.”²² Даље, Империја се не представља као неки историјски режим настао освајањем, већ превасходно као поредак који ефикасно суспендује историју и на тај начин фиксира стање ствари за вечна времена. Још, предмет њене владавине је друштвени живот у његовој укупности, тиме и борба против криминогених појава. На крају, „премда се владавина Империје непрекидно купа у крви, концепт Империје је увек посвећен миру – вечном и универзалном миру изван историје”.²³ Процес стварања империјалног устројства не повлачи за собом трансформацију међународног права. Преко тога, „кроз вршење савремене трансформације супранационалног права, процес конституисања Империје тежи директно или индиректно да продре у законе националних држава и на тај начин супранационално право добија снажну доминацију и над домаћим правом”.²⁴

---

¹⁹ Ibidem, 182.

²⁰ Michael Ignatieff, *Empire Lite*, London, Vintage, 2003, 52.

²¹ Костас Дузинас, *op.cit.*, 187.

²² М. Хард, А. Негри, *Империја*, (Београд: Игам, 2005), 8.

²³ Ibidem, 11.

²⁴ Ibidem, 32.

На чему почива надање у *Pax Americana*? Прво, на тврдњи да су историјске империје донеле цивилизацију заосталим народима и заменили редом анархију. „Најбољи пример империје увек је пример реда” – уверава Најал Фергусон. Америчка империја се осврће на наводни *Pax Britanica*, период светског мира у деветнаестом веку који се повезује с хегемонијом Британске империје која се и сама освртала уназад и себе прозвала по *Pax Romana* античког Римског царства. На преузетом евроцентризму. И такве САД су прекоморски продужетак Европе и сврставале су се у исти кош са старим континентом под фирмом „западне цивилизације”.

У прилог наше тезе иде и чињеница да су докази „благотворног” утицаја Империје лако уочљиви и у наслагама које је за собом оставила еволуција европских кривичних поступака.

Чак и они који с нескривеним симпатијама прате актуелне промене признају да је политички утицај, или прецизније рећи ванправни утицај, на обим и ток спроведених реформи био више него очигледан.²⁵ Наравно, он није свуда био једнаког интензитета и истих манифестационих облика. У малим земљама младе демократије реформа кривичног поступка представљала је један од најважнијих сегмената транзиционих промена па је сасвим природно што су тамо препреке легислативним захватима биле знатно мање. Суштину изнетог језгровито исказује цитат из једног „транзицијског” универзитетског уџбеника: „Радикална реформа кривичног поступка није код нас неочекивана. Подвргле су јој се и друге државе из нашег суседства, под различитим спољним политичким и унутрашњим криминално-политичким утицајима... Оклевање са увођењем радикалних процедуралних промена у таквим друштвеним околностима није пожељно па чак неке може изгледати и сумњиво, као бацање клипова у точкове правосудне машине у условима турбулентне друштвене транзиције.”²⁶ У овом оправдању извршених промена лако се уочава призивок прошлог времена које се, управо због готово идентичног догматског дискурса, једнодушно означава као тоталитарно.

IV

Закључујемо да суверенитет, који претходи нормирању сваког уређеног кривичноправног система у условима глобализације, представља један „по-

²⁵ Б. Павишић, „Нови хрватски Закон о казненом поступку”, *Хрвајски љештојис за казнено право и праксу*, Загреб, vol.15, бр.2/2008, 497.

²⁶ Д. Крапац, *Казнено процесно право, прва књига*: (Загреб, Институције, народне новине, 2010), 10.

редак пре поретка”.²⁷ Овакво становиште у схватању међународног кривичног права не само да онемогућава деловање *ex post facto* већ представља контрапункт тези да један поредак (у овом случају међународна заједница) „да би створио право, нема потребе да има право” (*autoritas, non veritas facit legem*). Слободни смо да укажемо да је задатак кривичноправног система једне државе не само заштита вредности већ и успостављање нових вредности које се штите кривичноправним нормама. Услов свих услова, у остваривању овог циља представља суверено деловање државе које се огледа у препознавању друштвено опасних поступања које у највећој мери угрожавају основне вредности суверене државе, потом и у инкриминацији таквих поступања које их чини противправним. Овакав захват подразумева самосталну егзистенцију кривичноправних система унутар суверених држава, које карактерише могућност рационалног избора правца даљег развоја.

Може се рећи да је кривичноправни систем предуго био заробљеник идеолошких матрица о „крају историје”, те космополитских погледа на државу и суверенитет као израза постмодерног схватања државе. Наведени приступ је однос између реформе кривичноправног система и суверенитета погрешно свео на ниво сукоба.

Изазови пред којима се налазе како државе понаособ, тако и међународно друштво у односу на нарастујући криминалитет јасно указују на потребу враћању сувереним државама као основним јединкама борбе против кршења норми кривичног права. Искуства стварања и реформи кривичноправног система омогућила су да се суверенитет тргне из „догматског дремежа”. Кривичноправни систем може да функционише заједно са суверенитетом само у условима децентрализованог међународног поретка, који се као такав у основи заснива на суверенитету. Начин усвајања Статута Међународног кривичног суда и уговорни приступ то најбоље потврђују²⁸. Уосталом, кривичноправни систем потпуни легитимитет може да обезбеди само на суверенитету држава. То подразумева предвидљиве и одређене принципе утврђивања кривичноправне одговорности и кривично процесних института, који су прихваћени од носилаца суверенитета који гарантују уједно примену таквих принципа. Суверенитет у својој суштини није ништа друго него „концепт моћи”. Питање односа суверенитета и кривичноправног система у условима глобализације не исцрпљује се само у домену кодификације норми међународног кривичног права, већ је значајно са аспекта универзалне јурисдикције у коме се државе као носиоци суверенитета појављују у два

---

²⁷ Ханс Келзен, *Проблем суверености и теорија међународног права – Прилози једној чистој теорији права*, (Београд: Службени лист СРЈ, 2003), 59.

²⁸ Драган Јовашевић, *Међународно кривично право* (Ниш: Правни факултет Ниш, 2011), 75.

облика: као члан међународног друштва који преко институција међународног друштва врши препознавање друштвено опасних дела, инкриминацију одређених дела, и као самодоволна јединка која у оквиру сопствене *sua potestas* врши инкриминацију кривичних дела на унутрашњем плану, уређује кривични поступак, кажњава за извршена дела и учествује у поступцима пружања међународне правне помоћи у циљу омогућавања борбе против криминалитета.

На крају закључујемо да суверенитет у односу према кривичноправном систему у условима глобализације не значи и могућност изолованог деловања сведеног на суверени аутизам, већ његов неодвојиви део, сведен на ниво услова егзистенције кривичног правног система.

Још давно је примећено да допадљивост којом процесна решења маме у домицилном правном систему не представља довољну гаранцију за њихово успешно функционисање у земљама дестинације, особито кад је повољан утисак стечен једино са нормативноправног аспекта.²⁹ Бројна депримирајућа искуства из праксе снажно поткрепљују изнету тезу.

Ако је већ тако, и ми ћемо се позвати на један пример из историје који је некад давно описивао Гибон, а Дузинас га ономад мајсторски употребио у једном другом контексту. Кад је чврст у одлуци да поврати сјај Светог римског царства после много мука коначно покорио моћне ломбардијске градове, Фридрих I Барбароса се сусрео са новом препреком – изграђеним системом локалних закона и политичких институција који је отежавао интеграцију нових територија у велико царство. Како би расправио однос између империјалног закона и легалних локалних обичаја, немачки цар је сазвао Народну скупштину у Ронкаљу на коју су, као егзегете правних правила, позвана четири еминентна правника – Булгаро, Мартино, Јакопо и Уго ди Порта Равењина. Болоњски доктори права, одгајани у империјалистичком духу Јустинијановог закона, потрудили су се да извуку листу *regalia* која је фаворизовала императора у односу на локалне законе. Свршетак приче зна цео свет. Награду за овакво тумачење представљао је декрет *Authentica Habita* који је касније усвојен као Оснивачки акт Болоње, најстаријег универзитета у Европи.

Литература

Дјурант, В. *Источне цивилизације*. Београд: Народна књига, 1995.

²⁹ О томе више у: Војислав Ђурђић, „Компаративноправна решења о претходном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривичнопроцесно законодавство”, *Ревизија за криминологију и кривично право*, Београд, бр. 1/09, 39–62.

- Дузинас, К. *Људска права и империја – Политичка филозофија космополитизма*. Београд: Службени гласник, 2009.
- Ђурђић, В. *Компаративна правна решења о прелазном кривичном поступку и њихова имплементација у српско кривичнопроцесно законодавство*. Београд: Ревизија за криминологију и кривично право, 2009.
- Јелинек, Г. *Борба старог с новим правом*. Београд: Плато, 1998.
- Јовашевић, Д. *Међународна кривична дела: одговорности и кажњивости*. Ниш: Правни факултет Ниш, 2010.
- Јовашевић, Д. *Међународно Кривично право*. Ниш: Правни факултет Ниш, 2011.
- Келсен, Х. *Проблем суверености и теорија међународног права – Прилог једној чистој теорији права*. Београд: Службени лист СРЈ, 2003.
- Кнежевић, Предић В. *Огледи о суверенишети*. Београд: Институт за политичке студије, 2001.
- Севиц, М. „Легализације политике и политизација права: промена односа између суверенитета и права”. *Суверенишети* НСПМ, Нова едиција, vol. XV, по 3–4, 2007.
- Хард, М., Негри А. *Империја*. Београд: Игам, 2005.
- Хобсбаум, Е. *Демократија, глобализација и шероризам*. Београд: Архипелаг, 2008.
- Шаховић, М. *Међународно право у међународним односима – Дрuga половина XX века*. Београд: Службени гласник, 2008.
- Ignatieff, M. *Empire Lite*. London: Vintage, 2003.
- Крас, Д. *Kazneno procesno pravo, Knjiga prva: Institucije*. Zagreb: Narodne novine, 2010.
- May, L., Zachary, H. *International Criminal Law and Philosophy – Asil Studies in International Legal Theory*. Cambridge, 2010.
- Павишић, В. *Novi hrvatski zakon o kaznenom postupku*. Hrvatski ljetopis za kazneno pravo i praksu, Zagreb, br.2/2008.

GORAN V. ĐORĐEVIĆ
STRAHINJA L. DAVIDOV

GLOBALIZATION AND THE CRIMINAL JUSTICE SYSTEM
OF THE REPUBLIC OF SERBIA – A CONTRIBUTION ON
THE DEROGATION OF SOVEREIGNTY

SUMMARY

Following the evolution of the European criminal law in terms of globalization, this paper examines the impact of globalization on the criminal justice system of the Republic of Serbia. The impact of “globalization” in the form of acceptance of the Anglo-American procedural forms is evident in the actions of the criminal justice system, which has always been a symbol of exclusive national sovereignty in terms of domain reserve. Anglo-American ideas of process, the authors note, soaked the ground euro-continental legal field and caused erosion of traditional substantive legal and procedural values such as the principles of truth and from it derived Court rules on liability for established facts. Sistem of Criminal justice in Serbia is the latest victim of this process. Notwithstanding the need for significant legislative changes, the authors take a critical stance towards the ongoing process of degradation of the criminal justice system, finding that the resultant degradation in the form of state sovereignty.

Finally, the authors conclude that the European continental reformers imposed under the influence of globalization instead of creative evolution opted for pale imitations of their Anglo-American model. In their judgment, their current attractiveness of this form before owing to globalization as an expression hegemonic position that in today's globalized world is enjoying their country of origin. Traces of “beneficial influence” Empire, they still authors can be seen in the legislative agenda of almost all European countries, and especially the relief expressed in small countries ‘youth and formal democracy’. All of the above confirms the fears expressed against the need to reforms and build a criminal justice systems on the surface of sovereignty, the struggle against the erosion of sovereignty takes place through the criminal justice system, by an uncritical acceptance of Anglo-American criminal and criminal procedural forms, with globalization not only gives the right, but prohibits the right to critical thought.

KEY WORDS: globalization, sovereignty, the criminal justice system.

ДАЛИБОР М. ЕЛЕЗОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА – ФЕНОМЕН РАНОГ МОДЕРНОГ ДОБА

САЖЕТАК. У последње време се међу раномодернистима значајна пажња посвећује питању глобализације, односно историји овог процеса и његовом развоју као феномену. Код истраживача раног модерног доба (али и код истраживача других друштвених дисциплина) почеци глобализације вежу се за рано модерно доба, у коме интерконтиненталне и глобалне везе добијају нову димензију.

Кључне речи: историја, рано модерно доба, глобализација, свет, глобална економија.

Појам рано модерно доба који дефинише епоху и ужу научну специјалност појавио се у европској историографији у другој половини 20. века. Постоје различита мишљења о границама ове епохе, но можемо је уопштеније означити према Винфриду Шулцеу као „[...] три века између реформације и Француске револуције”.²

Савремене друштвене науке посебну пажњу посвећују питањима глобализације, мултиполарности и интернационализације. У ова проучавања се логично укључује и историографија, чији би резултати значајно допринели тумачењу ових процеса. Сматра се да су истраживања глобалних процеса у

---

¹ dalibor.elezovic@pr.ac.rs

² Први је у звање професора ране модерне историје изабран Карл Хинрихс 1951. године на Универзитету у Берлину: Winfried Schulze, „Von den grossen Anfängen des neuen Welttheaters. Entwicklungen, neuere Ansätze und Aufgaben der Frühneuzeitforschung”, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht* 44, (1993), 6

историографији особито важна са становишта раномодерниста јер та епоха чува одговоре на питања о почецима глобалних светских система. Остаје отворен позив историчарима за проучавање овог феномена, иако су економски историчари и пре појаве термина глобализација објаснили формирање и интеграције светске економије, узрока и последица овог процеса.³

Када је реч о савременој историографији и њеним трагањима за свеобухватном историјом, проучавање глобализације се уклапа у бежање од тематске специјализације. Наиме, још историчаре *школе Анала* нису привлачиле специјализације, него су тежили да се заврши строга подела периода. Тако у савременој историографији правац истраживања не трасира одредница прикачена историчару, нити посебност одабраних извора, него интелектуалне потребе одређеног историјског проблема.⁴

Истраживачи глобалних процеса раног модерног доба сматрају да су политичке промене до којих је дошло падом Берлинског зида и крајем биполарног светског поретка промениле оквирне друштвене и културне услове. Крај конфронтације међу блоковима означио је ситуацију да на крају 20. века ниједна сила више није у прилици да поставља универзалне стандарде културе. Уместо тога, данашњи свет се састоји од низа културолошких области, са сопственим историјским искуством. Светски региони су повезани кроз размену капитала и роба, који обухватају све континенте, националне државе је више не могу контролисати, те се за овај систем користи термин глобализација. Овај појам се не може посматрати само кроз призму економије јер обухвата и човека као јединку који је под утицајем брзог преноса информација и прилагођавања новим начинима живљења. Глобални процеси су толико јаки да се данас све чешће говори о целовитом развоју светског друштва.⁵

Почев од раног модерног доба, што је нарочито изражено у новије време, питање глобализације усмерава на бављење историјом и културом различитих светских региона. Ако се погледа историја европског експанзионизма, може се приметити да су неки региони западњачком цивилизацијском моделу приступили са великом скепсом. Иако је *окицигентални модел модерне*, који карактеришу људска права, индустријализација, демократија и индивидуализација, представљао и представља изазов, ипак се у појединачним културним регионима његовим достигнућима приступало на различите начи-

---

³ Jürgen Osterhammel, Niel Petersson, *Geschichte der Globalisierung: Dimensionen, Prozesse. Epochen* (München: C. H. Beck, 2003), 6.

⁴ Џон Тош, Шон Ланг, *У трагању за историјом: циљеви, методе и нови правци у проучавању савремене историје* (Београд: Clio, 2008), 171.

⁵ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, „Globalisierung“, у *Fruhe Neuzeit*, прир. А. Volker–Rasor (München: Oldenbourg Verlag, 2006), 307.

не. Азија се већим делом затворила према западном утицају, и дан данас настоји очувати сопствени развој али и прихватити различите вредности од Запада. Насупрот томе, Америка је прешла у „власништво Европљана”. Западне тековине се могу само условно пренети на друге регије или континенте, и не може се рећи да постоји један пример *окциденталне модерне*, него постоје пре свега „различити путеви модерне”. Данас се европско искуство у модернизацији може само ограничено пренети на друге регионалне културе. Развојна теорија, чији се став базира на уопштавању историјских процеса у Европи раног модерног доба, поставља питање колико је нето инвестиција потребно да би се постигао одрживи привредни раст у земљама Латинске Америке, Африке и Азије.⁶

У тражењу одговора како је Европа остварила надмоћан положај у односу на свет који је искоришћавала, Фернан Бродел закључује да је то последица вишевековног нарушавања које је почело још крајем 15. века, односно раним модерним добом. Традиционални начини живљења су се често много спорије мењали него што би по мишљењу теоретичара модернизације требало бити.⁷

Данас, такозване земље у развоју или земље које се традиционално убрајају у земље у развоју али више немају типичне њихове карактеристике поседују високу технологију, амбициозне структуре услуга и комуникација и делом савремене индивидуализоване начине живљења. Мада се у будућности можда намеће посве једноличан стил живљења, за историјска истраживања појединих културних области, поставља се питање о јединственом, специфичном путу у модерни свет. Овакав став није увек био преовлађујући у историографији. Време у којем се историја развијала у науку и етаблирала на универзитетима било је и време почетка империјализма, а тиме и претпоставке да Европи припада улога цивилизацијског предводника. Према томе, народи ван Европе су сматрани „народима без историје” и били су класификовани као објекти проучавања научних дисциплина као што су етнологија и антропологија. У историографији се током 20. века почиње јављати интересовање за такозвану *ваневројску историју*⁸, што је умногоме зависило од геополитичке ситуације после Другог светског рата. Тиме се отворило питање: До каквих се нових перспектива дошло кроз садашњу дебату о глобализацији, а које иду у корист проучавању раног модерног доба? Неки стручњаци су мишљења да би се досадашњи појам *ваневројске историје*

---

⁶ Исто, 309.

⁷ Fernan Brodel, *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka: Vreme sveta, treća knjiga* (Београд: Службени лист СРЈ, 2007), 512.

рије морао одбацити, сувише је централизован на Европу (а „ван Европе” је у суштини већи део света), и заменити појмом *свешка историја*.⁹

Почеци глобализације углавном се тумаче кроз развој интерконтиненталних економских односа. Још је Бродел седамдесетих година прошлог века (уочи појаве термина глобализација), изнео став да се између 15. и 18. века „[...] можда може говорити о јединственој економији – свету”. У том времену се Далеки исток састоји од три велике „економије – света”: Ислама, који се ка Индијском океану наслања на Црвено море и Персијски залив, надзирући ланац пустиња које кроз Азију пролазе од Арабије до Кине; Индије, која шири утицај на Индијском океану; Кине, велике копнене и поморске силе, која се простирала до централне Азије и надзирала ивичне обале Тихог океана и земље у његовом приобаљу. Четврта „економија – свет”, економија – свет Далеког истока представљала је дело Европљана, Португалаца, Холанђана, Енглеза и других.¹⁰ Дефинишући седам карактеристика раног модерног доба, Шулце у последњој говори о јединственом свету (не помиње децидно појам глобализације), у коме Европа има централно место. Концепт европског система државе постаје доминантан у 16. веку, почиње поморским експедицијама крајем 15. и почетком 16. века и паралелно с тим борбом против Турака.¹¹ У обимној студији из историје глобализације Рајнхард Вендт за почетак овог процеса узима 1500. годину, јер у раном модерном добу интерконтиненталне и глобалне везе добијају нову димензију, а у свему томе Европа има централну улогу.¹²

---

⁸ Након Другог светског рата интересовање за специјализоване науке у погледу појединих светских регија се повећало. Поготово је историја Совјетског Савеза привлачила пажњу јавности и науке. Занимљиво је да историја САД, чије су политика и култура обележиле 20. век („американизација”), није наилазила у западноевропској историографији на исту меру интересовања. Уочи деколонизације, у периоду од 1950. до 1960. године, уследило је појачано интересовање за Латинску Америку, Африку и Азију. Са Покретом несврстаних ступили су нови актери на светску политичку сцену, тако да је учињен важан корак у правцу мултиполаритета. За то су важни импулси долазили пре свега из САД, Велике Британије и Француске, где су новоосновани часописи и институције подједнако створиле услове за научну размену. Данас у свету постоји велики број научних историјских часописа који су тематски оријентисани на проучавање сасвим других светских региона и националних култура у односу на своје седиште (Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, „Globalisierung”, 309–310).

⁹ Исто.

¹⁰ Fernan Brodel, „Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka”: *Vreme sveta*, treća knjiga, 465–466, 469.

¹¹ Winfried Schulze, *Von den großen Anfängen des neuen Welttheaters. Entwicklungen, neuere Ansätze und Aufgaben der Frühneuezeitforschung*, 12.

¹² Reinhard Wendt, *Vom Kolonialismus zur globalisierung: Europa und die Welt seit 1500* (Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2007), 125.

Без сваке сумње је прелаз из 15. у 16. век означио почетак нове епохе у развоју цивилизације. Пишући о новим околностима у којима се нашла Венеција после географских открића која су означила почетак модерне епохе у историји света, Фредерик Лан истиче да се република морала прилагодити новим условима економске размене која су подразумевала експанзију трговине на Атлантику и излазак са Медитерана.¹³ Један од водећих бугарских историчара Андреј Пантев, пишући о ситуацији у свету која је наступила у 16. веку, апострофира да таква светска историја почиње да поприма курс будућности, којим данас иде глобализација.¹⁴ Истакли бисмо виђење угледних истраживача Остерамела и Петерсона који период између 1500. и 1750. године називају раном глобализацијом.¹⁵

Тумачи овог питања Лемкул и Шмид, почетке глобализације виде чак у позном средњем веку, када се покренуо процес европске експанзије, који се крајем 16. века први пут завршио. Европске поморске нације, пре свега Португалци, Шпанци, Холанђани, Енглези и у мањем обиму Французи, пловили су од тог времена по светским морима повезујући континенте. Те експедиције и додири са различитим културама имали су непосредне духовне и материјалне последице по Европу у раном модерном добу. Било је то време у коме се Европљани окрећу другим континентима. Верске заједнице, којима Европа није оставила довољно простора за развој (Јевреји, Хугеноти, Квекери и други), видели су у новим просторима са оне стране Атлантика од Бога обећану земљу. Ваневропски свет означавао је за филозофе просветитељства често место за утопијске концепте држава и друштва, који су се углавном критички односили према друштвеном и политичком стању на старом континенту.¹⁶

Неки раномодернисти позитивно одговарају на постављено питање: да ли се европска експанзија 17. и 18. века може назвати процесом глобализације? Могу ли се пословање у Азији, атлантска трговина робљем и оснивање друштва за колонизацију и удружења плантажа у Америци уклопити у јединствен систем глобалних размера с центром у Европи?¹⁷ И угледни истраживач историје економских односа Маргит Милер сматра да мноштво чињеница пружа позитиван одговор на постављено питање. Ради се о времену у коме

---

¹³ Frederic Lane, *Venise une république maritime* (Paris: Flammarion, 1985), 373.

¹⁴ Андреј Пантев, „Светът пред прага на новото време”, у *История на модерния свят*, А. Пантев, Х. Глушков, Р. Мишев (В. Търново: Абагар, 2010), 75

¹⁵ Jurgen Osterhammel, Niel Petersson, *Geschichte der Globalisierung: Dimensionen, Prozesse. Epochen*, 6–7.

¹⁶ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, *Globalisierung*, 307–308.

¹⁷ Mark Haberlein, „Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld”, у *Fruhe Neuzeit*, прир. А. Volker–Rasor (Munchen: Oldenbourg Verlag, 2006), 102.

се могао уочити јак робни промет светских размера. Америчко сребро се у великим количинама сливало преко Европе у Азију, док је источноиндијски памук у европској трговини са Африком и Америком све више добијао на значају. Амстердам и Лондон су постали глобални трговински центри, у које су се сливали новац и роба са свих страна света. Колонијална роба која је у 16. веку била привилегија богатих, добила је у наредна два века шири круг потрошача. Тако су шећер, кафа, чај, какао и дуван постепено почели улазити у домаћинства средњег staleжа; а у 18. веку и у куће индустријских радника. У другој половини 18. века колонијална роба чинила је више од трећине увоза Француске и Велике Британије. У исто време, по Европи се све више шире америчке културе као што су кукуруз, кромпир и дуванске биљке.¹⁸

Модерна историографија глобалне односе у раном модерном добу сагледава углавном кроз призму економских односа. Дobar пример представља производња племенитих метала у колонијалној Ибероамерици (сребро из Мексика, Перуа и Боливије), особито злата из Бразила између 1690. и 1750. године. Ибероамерика је била највећи произвођач племенитих метала у новијој историји. Сребро и злато из Америке није остајало само у европској привреди, племенити метал је био потребан прекоокеанским трговцима за плаћање робе из Азије, на пример за зачине и текстил. Даље је преко такозване флотиле из Маниле пристизао амерички племенити метал из Мексика у Азију. Поготово у Кини је од 17. века мексички сребрни пезос постао водећа валута. Тако су већ у раном модерном добу настале прве размене капитала и робе преко континената, које подсећају на данашњу привредну мрежу.¹⁹

Важан део одговора на постављено питање у вези са глобализацијом светске привреде представља пословање источноиндијских компанија.²⁰ Проучавајући слику економског живота раног модерног доба, Бродел повлачи јасну разлику између друштава и компанија (као што су источноиндијске компаније). Потоње представљају заједнички пословни ангажман капитала и државе, а настале су из државних монопола у 17. веку. Као што су раније италијански градови створили предузећа по фирентинском моделу и тако се пробали у трговачке токове Медитерана и Европе, тако су Холандија и Енглеска својим моделом компанија кренуле у освајање света. О глобалном значају, „изузетној појави” формирања ових великих компанија, сведочи и назив претходнице холандске *Источноиндијске компаније*, која је названа

---

¹⁸ Mark Haberlein, Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld, 101–102; Margrit Muller, „Globalisierung” als vielschichtiger Prozess – Einsichten aus historischer Sicht”, *Schweizerische Gesellschaft für Wirtschafts und Sozialgeschichte*, 19 (2004): 12.

¹⁹ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, Globalisierung, 308.

²⁰ Mark Haberlein, Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld, 102.

Компанијом за далеке крајеве. У време оснивања, холандска *Источноиндијска компанија* располаже капиталом од 6,5 милиона флорина (подељеном на акције од 3.000 флорина), што је било десетоструко виши капитал од енглеске *Источноиндијске компаније*. Према једној процени из 1699. године, тај капитал је одговарао количини од 64 тоне злата.²¹

Међутим, и на пољу материјалне културе наилазимо на примере повећања континенталних размена. Овде не треба као пример само напоменути порцеланске тацне и везове из Индије и Кине, увезене из Азије, него и крзна и коже које су биле допремане у Европу из Сибира и Северне Америке. Према Броделу, Русија је била изван *евројске Европје*, до времена Петра Великог (1682–1725). Слично мисли и о Балканском полуострву, где су Турци вековима „[...] спутавали и подјармљивали хришћанске народе”. Но, руска економија је била „свет за себе” и никада се сасвим није отворила према европској економији. Главно руско спољно тржиште почетком 16. века је Турска, у спољној трговини Русија се окренула Истоку, више него Западу. Бродел закључује: „Ако је Европа изумела Америку, Русија је морала да изуми Сибир”.²²

Када је реч о прекоокеанској роби, чај и чоколада су првенствено били намењени племству, док су кромпир, кукуруз и парадајз променили начин исхране и животне навике у Европи. Повећање трговинских односа светских размера ипак је имало и негативних ефеката по европску привреду. Тако је на пример плави индиго, који је произвођен у централној Америци, заменио до тада у Европи веома раширену и успешну производњу биљке *Isatis tinctoria* из које се добијала плава боја. Конкуренција тог прекоморског производа изазвала је пропаст ове делатности, на пример у ерфуртском региону.²³

Глобална размена новца и робе била је заслуга огромног броја трговачких фирми, од великих источноиндијских компанија до приватних специјализованих комисионих трговаца, који су изградили густу мрежу интерконтиненталних комерцијалних односа. На атлантском простору се не ради о емпиријском моделу трговине између Европе, Африке и Америке, већ о мрежи трговачких и породичних комуникација између интерконтиненталних комерцијалних центара. То је омогућавало трговцима и финансијерима да на промене тржишта реагују флексибилно, прилагоде се новонасталим начинима трговине и настоје препознати нове могућности за инвестирање.²⁴

²¹ Fernan Braudel, „Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka” у *Vreme sveta*, трећакњига, 211–212.

²² Исто, 425–426.

²³ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, Globalisierung, 308–309.

²⁴ Mark Haberlein, Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld, 102.

Поред економског аспекта глобалних односа у раном модерном добу, у перспективи ће се истраживати и развој различитих светских културних регија. Савремена историографија се није успела много удаљити од империјалистичких представа о европској експанзији, под геслом „европеизације света”. У историографији се посвећује пажња отпору колонијалној власти Европљана и егзистирању индијанских култура у Америци под условима европске колонијалне владавине. Данас се проучавања фокусирају и на место и улогу америчког староседелачког становништва у новом друштву и њиховом односу са Европљанима у 15. и 16. веку.²⁵

У раном модерном добу је и хришћански мисионарски рад (и Римокатоличке и протестантских цркава) окарактерисан као допринос глобалном пословању, коме је допринео и у економском и административном погледу. Мисионарски рад је стар колико и хришћанство, Свети Тома се помиње као апостол Индије а стара сведочанства говоре да се упокојио у Индији.²⁶ Један од главних покретача црквене обнове био је Језуитски ред, који је дао католичкој реформи пресудни подстицај. Језуити су рано почели деловати као проповедници и мисионари у свим деловима света, док су у Индији, Канади и Јужној Америци поседовали градско и сеоско земљиште и имали финансијске приходе, што се сматра њиховим доприносом привредним приликама. Језуитски колегијуми у Бразилу су у 17. и 18. веку имали значајне приходе од плантажа шећера на којима су радили робови, а са Гое и Макаа су се укључивали и у трговину са Азијом.²⁷

Поред освајања, и преобраћење староседелача одвијало се брзо. Енглески историчар Џон Макманерс пише да је до средине 16. века на Антилима било осам епископија, у Мексику осам, а у Јужној Америци три. Црквени редови слали су бројне мисионаре, тако да је у исто време на наведеном простору било две стотине доминиканаца, исто толико августинаца и још више фрањеваца. Древне цивилизације масовно су прихватале религију освајача и ступале у окриље Римокатоличке цркве.²⁸ У шпанској Америци је Римокатоличка црква имала велику улогу као давалац кредита. Мисионарска делатност фрањеваца, мисије немачких лутерана у Северној Америци, као и рад других верских редова у Северној и Средњој Америци, Африци и Азији, повезивали су веру са пословањем. Значајно је да су мисионари били успе-

---

²⁵ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, *Globalisierung*, 311.

²⁶ Karl Bihlmeyer, *Kirchengeschichte, Band II* (Paderborn: Ferdinand Schöningh, 1996), 70.

²⁷ Dieter Weiss, *Katholische Reform und Gegenreformation: ein Überblick* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005), 141.

²⁸ Џон Макманерс, „Ширење хришћанства (1500–1800)”, у Оксфордска историја хришћанства, прир. Џ. Макманерс (Београд: Clio, 2004), 407.

шнији тамо где је политички и економски утицај Европљана био већи, пре свега у Латинској Америци, док су њихови успеси у Азији, где је политички и економски систем био учвршћен, били незнатни.²⁹

У 17. и 18. веку ратови између европских сила су попримили глобалне димензије. Већ Тридесетогодишњи рат (1618–1648) није се ограничавао само на европска бојишта, него се одигравао и у Бразилу, Карибима, западној обали Африке и на Малајском архипелагу, где су ратовали Холанђани и њихови иберијски противници. Од краја 17. века империјално ривалство Француске и Енглеске се подједнако одвијало у Европи и у прекоморским земљама. Тако да мировни споразум у Утрехту 1713. године није окончао само *Раи* за *шпанско наслеђе* него и десетине година ратовања на северноамеричком континенту и на Карибима. Зато је у Француској овај спор назван: „Тридесетогодишњи рат у Америци”. Зенит ривалства између Француске и Енглеске достигнут је у периоду од 1744. до 1763. године. Посматрано из глобалне перспективе, конфликти између Пруске и Аустрије у *Раи*у за *аустријско наслеђе* (1740–1748) и *Седмогодишњем раи*у (1756–1763), личе на споредна дешавања борбе светских размера, западних колонијалних сила. Исход овог сукоба био је да је Велика Британија потиснула Француску из Северне Америке и учврстила своју позицију у Индији.³⁰

Утицаји глобалних веза на неевропска друштва били су јако различити. Азија се све до средине 18. века показала углавном незаинтересована за европску робу, осим за племените метале, показавши се релативно отпорном на покушаје наметања власти и хришћанства. Индија је политички, друштвено и економски јако сложена целина у раном модерном добу. Она као „економија-свет”, с положајем у средишту, диктира развој, захваљујући својој сношљивости и слабостима. Из Индије су кренули Португалци, Енглези и Французи, док су се Холанђани усмерили на Индонезију.³¹ Важно питање глобалних односа у раном модерном добу јесте атлантска трговина робљем, чије утицаје на Африку савремена историографија оспорава. Познати енглески истраживач Африке и атлантске трговине робљем Филип Куртин истиче да су се западноафричке компаније у различитом обиму бавиле трговином робљем. Он доводи у питање тезу о неразвијености Африке услед последица трговине робљем. На глобалном нивоу је најизраженије последи-

²⁹ Dieter Weiss, *Katholische Reform und Gegenreformation: ein überblick*, 142–143; Mark Haberlein, *Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld*, 102–104; Wolfgang Reinhard, „Ausgewählte Abhandlungen”, *Historische Forschungen*, 60 (1997): 347–399.

³⁰ Mark Haberlein, *Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld*, 104.

³¹ Fernan Braudel, „Материјална цивилизација, економија и капитализам од XV до XVIII века”, *Vremes veta*, трећакњига, 478.

це оставила европска експанзија према Америци, првенствено због европских заразних болести, које су изазвале пад наталитета староседелаца. Након колонизације, у 16. веку су Кариби и делови Средње и Јужне Америке остали без популације, а пад становништва догодио се током 17. и 18. века и у Северној Америци.³² Масовне миграције Европљана и поробљених Африканаца изазвале су далекосежне промене у свим сферама друштва и формирале потпуно нове привредне и друштвене системе. Међутим, ван простора где су белци били насељени, у унутрашњости Северне Америке, Долини Охаја или Великих Језера, настао је културни међупростор у коме су Европљани били приморани на компромис између своје власти и индијанског начина живота.³³

Данас се пред историчаре који се баве питањем глобализације у раном модерном добу и уопште светском историјом поставља неколико проблема и задатака. Прво је питање временске скице истраживања раног модерног доба које је, и поред уобичајених граница периодизације, тесније повезано са проучавањем наредних векова. Посматрано са становишта глобалне, светске историјске перспективе, периодизација историје је проблематична, особито за нови век. Поставља се питање: Да ли су оправдано културе старе Америке из времена географских открића прикључене раном модерном свету Европе? Исто питање би се могло поставити и за културе азијског простора. Одговоре ће покушати да пружи периодизација све усмереније глобално историјски оријентисане историографије. У складу са тим поставља се суштинско питање: Због чега су неке културе развиле одређену врсту отпорности према западњачким вредностима? Који се фактори у интеркултуралном упоређивању исказују као подстицајни за савременост, а који као кочиони? Да ли је индивидуализација, о којој ми о старом свету као централном толико дискутујемо, била стварно само на Европу и Америку ограничен феномен? Које су механизме за социјално дисциплиновање развиле друге културе, за које ова дебата у расправи о америчко-европском моделу није још успела? За истраживање раног новог доба, у којем се баш последњих деценија појачано трудило око европске перспективе, настало је још једно поље напетости. Ово се развија између локално и регионално оријентисаних историјских студија, са једне стране, на пример *школе Анала*, немачке историографије или од недавно историјске антропологије³⁴, и, са друге стране, јачања интересовања за глобална историјска питања.³⁵

---

³² Mark Haberlein, Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld, 104.

³³ Исто.

Узмемо ли у обзир чињеницу коју наглашавају Остерамел и Петерсон, да „дневно расте” литература о питању глобализације³⁶, као и то да се значајна пажња истраживача посвећује националној и регионалној историји, историографија ће у том погледу остати подељена. Та тендеција се данас јасно огледа у јачању историјских института и центара који се баве развојем и стабилизацијом сопственог идентитета у културном и политичком погледу. Једно је јасно, код проучавања развоја друштва раног модерног доба и његовог пута у модерно, преовладаће глобални приступ истраживању. Досадашња тумачења овог питања у историографији показују да је глобализација једна од важнијих карактеристика раног модерног доба. Ако узмемо у обзир мишљења да глобализација у неком облику егзистира и раније, морамо прихватити да у 16. веку добија пуну форму у економском погледу, кроз формирање интерконтиненталне мреже пословања. Проучавање развоја глобализације од раног модерног доба ка наредним столећима намеће се као један од изазова данашње историографије, који захтева свеобухватнији приступ овом питању.

Литература

- Пантев, А. „Светът пред прага на новото време”. У *История на модерния свят*, приредили А. Пантев, Х. Глушков, Р. Мишев, 13–194. В. Търново: Абагар, 2010.
- Тош, Џ. Ланг, Ш. У *Истраживању за историјом: циљеви, методи и нови правци у проучавању савремене историје*. Београд: Clio, 2008.
- Bihlmeyer, K. *Kirchengeschichte, Band II*. Paderborn: Ferdinand Schoningh, 1996.
- Brodel, F. *Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV do XVIII veka: Vreme sveta, treća knjiga*. Београд: Službeni list SRJ, 2007.
- Gross, M. *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja*. Загреб: Novi liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2001.
- Lane, F. *Vénise une république maritime*. Paris: Flammarion, 1985.
- Lehmkuhl, U., Schmidt, P. „Globalisierung”. У *Fruhe Neuzeit*, приредила А. Volker-Rasor, 307–314. Munchen: Oldenbourg Verlag, 2006
- Макманерс, Џ. „Ширење хришћанства (1500–1800)”. У *Оксфордска историја хришћанства*, приредио Џ. Макманерс. Београд: Clio, 2004, 397–444.

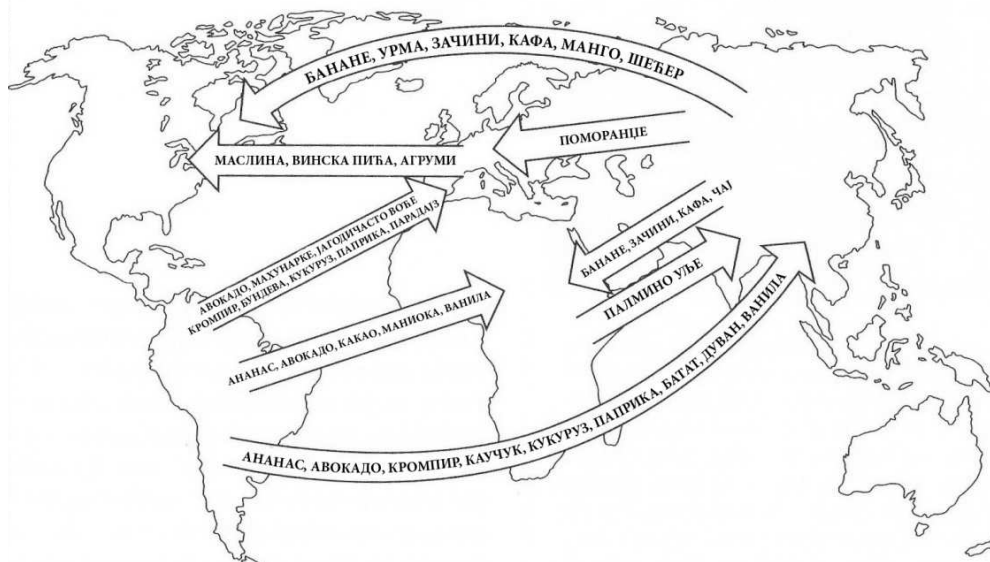
³⁴ Историјска антропологија има релативно дугу традицију у француској, енглеској и америчкој историографији, док се у немачкој јавља тек седамдесетих година прошлог века: Mirjana Gross, *Suvremena historiografija: korijeni, postignuća, traganja* (Загреб: Novi liber, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, 2001), 289.

³⁵ Ursula Lehmkuhl, Peer Schmidt, Globalisierung, 311.

³⁶ Jurgen Osterhammel, Niel Petersson, Geschichte der Globalisierung: Dimensionen, Prozesse, Epochen, 7.

- Muller, M. „Globalisierung als vielschichtiger Prozess – Einsichten aus historischer Sicht“, *Schweizerische Gesellschaft für Wirtschafts und Sozialgeschichte*, 19 (2004): 9–38.
- Osterhammel, J., Petersson, N. *Geschichte der Globalisierung: Dimensionen, Prozesse. Epochen*. München: C. H. Beck, 2003.
- Reinhard, W. „Ausgewählte Abhandlungen“. *Historische Forschungen*, 60, 3 (1997): 47–399.
- Schulze, W. „Von den grossen Anfängen des neuen Welttheaters. Entwicklungen, neuere Ansätze und Aufgaben der Frühneuzeitforschung“, *Geschichte in Wissenschaft und Unterricht*, 44 (1993): 3–18.
- Haberlein, M. „Nach 1609: Frei Meere als Aktionsfeld“. У *Fruhe Neuzeit*, уредила А. Volker-Rasor, 87–106. München: Oldenbourg Verlag, 2006.
- Vocelka, K. *Geschichte der Neuzeit: 1500–1918*. Paderborn: Schöningh, 2010.
- Weiss, D. *Katholische Reform und Gegenreformation: ein überblick*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 2005.
- Wendt, R. *Vom Kolonialismus zur globalisierung: Europa und die Welt seit 1500*. Paderborn, München, Wien, Zürich: Ferdinand Schöningh, 2007.
- Wendt, R. „Seit 1492: Begegnung der Kulturen“. У *Fruhe Neuzeit*, приредила А. Volker-Rasor, 69–85. München: Oldenbourg Verlag, 2006.

Графички прилог

Глобална размена пољопривредних производа у раном модерном добу
(према Wendt, 2006, стр. 84)

DALIBOR M. ELEZOVIĆ

GLOBALIZATION – THE PHENOMENON OF THE EARLY MODERN PERIOD

SUMMARY

Recently, among the historians of the early modern period, a substantial attention is given for the term globalization, moreover the history of globalization and its development as a phenomenon. According to researchers of the early modern era (as well as researchers in other social science disciplines) the beginnings of globalization, in the form in which it is perceived nowadays by contemporary man, are connected to the early modern era. The beginnings of globalization reach even up to the late Middle Ages, when the process of European expansion started, whose cycle is completed for the first time in the 16th century. If we accept that globalization in some form existed even earlier, we must accept that in the 16th century it took the full form in the economic sense, through the formation of an intercontinental trade network. European maritime nations, mainly Portuguese, Spanish, Dutch, English and French to a lesser extent, sailed from the 16th century onwards, regularly on the world's seas thus connecting continents. Such trips and encounters with foreign cultures had direct spiritual and material consequences for Europe in the early modern period. In the early modern era the Christian missionary work (both the Roman Catholic and Protestant churches), was characterized as a contribution to global business, which has contributed to the economic and administrative terms. Past interpretations of this question in the historiography shows that globalization is one of the most important features of the early modern period. If we accept that globalization existed in some form in the past, we must accept that in the 16th century it took the full form in economic terms, through the formation of an intercontinental trade network. The study of globalization from the early modern era to the centuries that followed imposed itself as one of the challenges of today's historiography, which requires a more comprehensive approach to this matter.

KEY WORDS: history, the early modern era, globalization, world, global economy.

323.272 (5)"20"
321.7:323.272"20"
323 (5-11)"20"
316.334.2/.3 (100)"19/20"

DŽAFER A. SAHIB¹
WASEN A. HASEN
Al Zavia University (Lybia)

ARAPSKO PROLEĆE: OD DEJTONSKOG SPORAZUMA DO RUŠENJA ČABE

SAŽETAK. Rad je rezultat naučnih istraživanja uticaja globalizacije na spoljnu politiku malih država u pojedinim zemljama na Bliskom istoku. Postavljena hipoteza je da je odbrojavanje počelo od potpisivanja Dejtonskog sporazuma 21. novembra 1995. Ovaj ugovor je izraz tadašnjih ali i sadašnjih uglavnom međunarodnih odnosa koje diktiraju moćni gospodari globalizacije. Tako je i došlo do bombardovanja Kosova i Metohije i Jugoslavije, i to bez odluke Ujedinjenih nacija 1999. Isto se odnosi i na uništenje Iraka, u kojem je ubijeno mnogo ljudi u 2003. pod izgovorom da se poseduje ilegalno oružje. Irak je uništen i privredno i ljudski.

U svim ovim zbivanjima podrška Americi i Zapadu došla je iz Arapskog zaliva, iako su te države samo ostaci srednjovekovnih društvenih sistema. Velika ironija je u tome što je saradnja i podrška došla iz zemalja koje su, ne od juče, najljući neprijatelji svake revolucije i revolucionara.

U pogledu Arapskog proleća, zalivske zemlje su dobile instrukcije od supersila kako da se izvode arapske revolucije. Počevši od Tunisa, preko Egipta, da bi se potom nastavile u Libiji i Siriji, koja još uvek pati od surovog građanskog rata. Sve to je urađeno i uz obilatu pomoć poznatih satelitskih TV kanala, *Al Džazire* iz Katara i *Al Arabije* iz Saudijske Arabije.

Došlo se skoro do toga da je globalizam uspeo, jer je Jugoslavija podeljena na šest država, a sedma je na putu. Fragmentacija Iraka preko rasplamsavanja sektaških borbi dovela je u ozbiljnu opasnost ovu zemlju i njenu celovitost. Skoro isto se primećuje u Tunisu, Libiji, Siriji, Jemenu, pa i u Egiptu. U svim ovim zemljama religiozne partije i po-

---

¹ sah_53_ra@yahoo.com

kreti se surovo bore za vlast. Naravno, niko pametan nije protiv rušenja diktatorskih i korumpiranih režima, ali dolazak tzv. političkog islama na vlast označava dolazak ultra-ortodoksnih islamista na vlast, što vraća točak istorije i pokazuje sledeće slabe strane tih „revolucija“: narodi u regionu i novi politički „sistemi“ nazaduju u etici i političkom ponašanju; na vlast su došli najčešće ekstremisti i verski fanatici; jača uticaj Al Kaide; ova situacije podstiče i međunarodni terorizam, što Zapad koristi i za obezvređivanje islama, pa čak i najsvetijeg islamskog mesta – Ćabe; ova situacija potpomaže dalje širenje i ostvarenje globalističkih ciljeva, a na štetu suvereniteta malih država.

KLJUČNE REČI: „Arapsko proleće“, globalizacija, desuverenizacija, Bliski istok.

Kontroverzna definicija: Važno je odrediti pojam i precizno definisati globalizaciju. Pojedini pisci daju veliki značaj njenoj jezičkoj dimenziji, dok drugi prave zbrku u pogledu sadržaja pojma globalizacija i drugih univerzalnih koncepata.²

Pored toga, postoji razlika u stavovima prema globalizaciji, od onih koji pozivaju na trenutnu globalnu integraciju, bez obzira na većinu koja se tome protivi zbog ugrožavanja identiteta.³ Postoji i treće mišljenje koje poziva na konsenzus, u smislu da treba prihvatiti sve što je pozitivno i odbaciti sve što je negativno. Ali, ovo je nerealna ideja, smatra dr Abdul Osman⁴.

Pre ulaska u bilo kakvu raspravu o definiciji globalizacije, treba se setiti niza događaja koji su se desili u svetu i koji su omogućili i obezbedili nastanak tzv. novog svetskog poretka, što je uvod za pojavu fenomena globalizacije. Najvažniji od tih događaja su⁵:

- 30. 3. 1985. smrt sovjetskog lidera Konstantina Černjenka, i sledećeg dana izbor Mihaila Gorbačova za generalnog sekretara KPSS.
- Novembra 1985. u Ženevi prvi sastanak između Gorbačova i američkog predsednika Rolanda Regana.
- Oktobar 1986. na samitu Gorbačov i Regan u Rejkjaviku razgovaraju o smanjenju naoružanja dve supersile.
- Decembar 1986. opozicionar, sovjetski nobelovac Andrej Saharov vratio se u Moskvu, čemu su zapadni mediji posvetili mnogo prostora.

---

² Dr Muhamed Ali Havvat, *Arap i globalizacija* (Kairo: Biblioteka Madbouli 2002), str. 17.

³ Šarls Ruso, *Međunarodno javno pravo*, prevod, Shukor Allah Kalifai Abdul Mohsen Saad (Bejrut: građanski Publishing, 1981), str. 383.

⁴ Dr Abdulah Otman, *Ideologija globalizacije, od globalizacije tržišta do marketinga globalizacije* (Bejrut: Dar Alkitabul-jadid, 2002), str 7.

⁵ Većina datuma u vezi sa Sovjetskim prilikama uzeto iz: Aleksandar Novčić, *Gorbačov* (Beograd: Publikacije Borba 1991).

- Maj 1987. nemački dečak Matijas Rust (18 godina) malim avionom sleteo je na Crveni trg u srcu Moskve bez ikakvih smetnji i pokušaja protivvazdušne odbrane SSSR-a da ga u tome spreči.
- 19. jun 1987. Centralni komitet KPSS potvrdio je zakonsko restrukturiranje privrede u cilju smanjivanja inflacije i izlaska iz ekonomskog haosa u zemlji .
- 19. 12. 1987. izbijanja narodnog ustanka u Palestini.
- Decembra 1987, u Vašingtonu, sastanak Gorbačov – Regan, potpisivanje sporazuma o smanjenju broja nuklearnih raketa kratkog i srednjeg dometa.
- 1988. u Alžiru održan Arapski samit, konferencija o palestinskom pitanju.
- Maj 1988. početak povlačenja sovjetskih trupa iz Avganistana.
- Maj–jun 1988. Američki predsednik Regan je posetio Moskvu.
- 08. 08. 1988. kraj iračko-iranskog rat.
- Septembar 1988. loša ekonomska situacija u Sovjetskom Savezu. Prodavnice u Moskvi bez hleba.
- Presuda protiv generala Čurbanova (Brežnjevljev zet).
- Oktobar 1988. Andrej Gromiko podnosi ostavku na sve državne i partijske funkcije. Haos u sovjetskim baltičkim državama.
- Februar 1989. najava neuspeha perestrojke.
- Decembar 1989. početak haosa u sovjetskim republikama centralne Azije.
- Mart 1990. Gorbačov je izabran za predsednika Sovjetskog Saveza, uprkos protivljenju većine naroda.
- Jul 1990. 28. kongres sovjetske Komunističke partije. Glavni zadatak je isključiti članove koji predstavljaju radikalnu frakciju na čelu sa Igorom Ligačovim, članom Politbiroa KPSS.
- 2. 8. 1990. Sadam Husein okupira Kuvajt.
- 29. 11. 1990. usvojena Rezolucija Saveta bezbednosti UN 678 protiv Iraka.
- Decembar 1990. Predsednik SAD Džordž Buš najavio uspostavljanje tzv. novog svetskog poretka.
- 15. 1. 1991. SAD i njihovi saveznici vode rat protiv Iraka.
- 20. 2. 1991. kopnena ofanziva protiv Iraka.
- Oktobar 1991. u Madridu održana konferencija o Srednjem istoku.
- Decembar 1991. počinju praktični prvi koraci raspada Jugoslavije, kada je Nemačka objavila priznanje separatističke Hrvatske i Slovenje (priznanje za Božić). Odmah nakon toga Evropska zajednica priznaje ove dve nove separatističke republike.

- Septembra 1992. prihvatanje Hrvatske, Slovenije i Bosne i Hercegovine u članstvo Ujedinjenih nacija i suspendovanje članstva Savezne Republike Jugoslavije (Rezolucija Saveta bezbednosti 777 od 9. 9. 1992).
- Februara 1992. usvajanje rezolucije 808 Saveta bezbednosti o formiranju posebnog Međunarodnog krivičnog suda (*ad hoc*) za bivšu Jugoslaviju.
- Septembar 1992. Deklaracija o principima rešavanje krize između Palestinaca i Izraelaca usvojena u Oslu.
- Jul 2000. na drugim pregovorima u Kemp Dejvidu, kolaps principa koji su usvojeni u Oslu i izbijanje drugog palestinskog ustanka – Intifade.
- April 2001. hapšenje predsednika Jugoslavije Slobodana Miloševića.⁶
- Septembar 2001. napad na Svetski trgovinski centar, Vašington i Njujork.
- Oktobra 2001. američki plan o formiranju palestinske države pored Izraela, uoči rata u Avganistanu.
- Decembar 2001. pojavljuje se mnogo knjiga u Americi koje propagiraju vođenje rata protiv Iraka, uključujući i knjigu analitičara CIA Keneta Polaka („Oluja nam preti – razlozi za invaziju na Irak”)⁷.
- 19. 3. 2003. napad na Irak.
- 9. 4. 2003. pad Bagdada pod okupaciju i pad režima Sadama Huseina.

Među navedenim događajima i datumima izabrali smo one koje smatramo najvažnijim. Svesno smo ukazali na više događaja koji su se zbili u bivšem SSSR-u, pošto je to veoma povezano sa našom temom. Ne može se razumeti globalizacija bez razumevanja nasleđa perestrojke. Verujemo da su glavni elementi globalizacije proizašli kao posledica perestrojke. Neophodno je proučiti hronologiju događaja u nadi da se postignu realni rezultati analize. Na primer: šta se desilo u maju 1987. kada je nemački mladić sleteo na Crveni trg? Moramo da otkrijemo da li je to samo igra jednog tinejdžera ili postoje zemlje koje su organizovale tu igru. Kako je mladić sleteo na Crveni trg u srcu Moskve a da ga nisu otkrili radari mnogih komunističkih zemalja (Istočna Nemačka, Čehoslovačka, Poljska, Mađarska, Rumunija, konačno SSSR)?

Očevidno je to delo jedne moćne obaveštajne službe, koje je ona organizovala sa ciljem diskreditacije visokih oficira sovjetske armije koji nisu prihvatiti Gorbačovljevu politiku. Rezultat je smena visokih oficira, na čelu sa sovjetskim ministrom odbrane, maršalom Sokolovim. Sledi obračun sa ostalim maršalima, generalima i čvrstim komunističkim liderima, na čelu sa Igorom Ligačovom, članom Politbiroa KPSS. U to vreme Gorbačov je imao slobodne ruke u smislu da

---

⁶ Detalje hapšnje vidi: Jafer Sahib, „Zatočeni predsednik”, Zawie – 2002.

⁷ Kenneth M. Pollack: The threatening storm – The case for Invading Iraq (New York: Random House 2002).

kroji svoju politiku i nisu mu smetale inostrane politike koje su bile antisovjetske.

Arape i njihovo centralno pitanje (palestinsko pitanje) posmatramo hronološki. Amerikanci su iskoristili priliku da primenjuju svoje planove na Bliskom istoku, ponudivši Arapima lažna obećanja o rešenju palestinskog pitanja. Tako su 1990. godine dok se formirala koalicija za invaziju na Irak, Amerikanci Arapima obećali da će rešiti palestinsko pitanje. Zbog toga je 1991. godine održana u Madridu konferencija o Bliskom istoku. Od ove konferencije Arapi nisu dobili ništa. Oktobra 2001. godine, uoči rata u Avganistanu, odnosno rata u još jednoj muslimanskoj zemlji, Amerika je ponovo obećala rešenje za problem na Bliskom istoku. Tu praksu ponavlja i u decembru 2002. godine, tri meseca pre invazije na Irak, predstavljajući svoj tzv. projekat „mapa puta” za stvaranje palestinske države pored Izraela. Godine prolaze, a palestinska država nije uspostavljena.

Danas imamo jednu vladajuću silu u međunarodnim odnosima, koja navodno propagira globalizaciju i poziva na ujedinjenje sveta, a ustvari želi da ujedini svetsku vojnu komandu.

Zagovornici globalizacije pozivaju na sukob civilizacija, a ne na plodno ukrštanje kultura.

Globalizacija poziva na slobodnu trgovinu i slobodno kretanje robe i kapitala. Ovaj poziv je sličan pozivu na rvački meč između deteta (uzrasta vrtića) sa profesionalnim rvačem. Organizator meča teši dete rečima: „Budi siguran, imamo dobrog i pravednog sudiju”.

Globalizacija je pokazala da jaki i veliki imaju pravo da dele svet na ose dobra i zla.

GLOBALIZACIJA I EKS-JUGOSLAVIJA

Prve posledice globalizacije mogu se videti na primeru raspada SFRJ, jer je bila važna prepreka koja je sprečavala širenje NATO-a prema istočnoj Evropi. Smatramo da Srbi, socijalisti, nisu dobro procenili veličinu imperijalističke arogancije: nisu vodili računa o mogućim posledicama globalizacije. U to vreme su socijalisti i dalje govorili na isti način kao i za vreme hladnog rata, uprkos drugačijim okolnostima. Navešćemo primer preterano osionog socijalističkog programa, koji je bio upotrebljavan:⁸

„Poredak koji je nastao u svetu posle Drugog svetskog rata je sistem ravnoteže u odnosima snaga između dveju supersila”. Zahvaljujući tom sistemu, rat iz-

---

⁸ Socijalistička partija Srbije: partijski program (Beograd: Odbor za odnose sa inostranstvom 1991), str. 3 (na arapskom).

među tih supersila je bio onemogućen. Sistem ravnoteže održavale su neutralne međunarodne organizacije, poput Ujedinjenih nacija.

Kolaps Sovjetskog Saveza i sistema realnog socijalizma u zemljama istočne Evrope je otvorio vrata hegemoniji Sjedinjenih Američkih Država u svetu, i ujedinjene Nemačke u Evropi, čineći međunarodne organizacije njihovim oružjem. Prema mišljenju nekih moćnih sila u svetu, najvažnije karakteristike novog svetskog poretka su:

- manje zemlje sa slabijom ekonomijom i politikom potčiniti pod volju najvećih i najmoćnijih naroda. Pod potčinjavanjem se podrazumeva odustanje od suvereniteta, odobravanje odluka koje utiču na nacionalni interes ili štete tradicionalnim odnosima među državama, kršeći principe i pravila međunarodnog prava međusobno nezavisnih država;
- u slučaju prigovora manjih država, upotrebljavaju se taktike unutrašnje subverzije i fragmentacije zemlje, odnosno raspirivanja nacionalnih sukoba. Posle uspešne implementacije taktike, podnosi se prijava za kršenje ljudskih prava, što omogućava intervenciju moćnih država;
- da se u velikoj meri oslanjaju na pravo na samoopredeljenje, koje se koristi kao izgovor za uništenje, odnosno cepanje zemlje. Pod pravom samoopredeljivanja podrazumeva se pravo naroda da odabere suverenitet, zanemarujući pravo na zemlju, time skrnaveći svetost međunarodnih granica. Zanemaren je princip nemanjanja međunarodnih granica, tj. njihovih prisilnih pomeranja. Međunarodne organizacije postaju puki alat u rukama moćnih⁹;
- recept novog svetskog poretka, pa čak i globalizacije je očigledan: u pitanju je imperijalistički sistem namenjen da Zapad kontroliše Istok i Jug”.

Na osnovu svega navedenog, usuđujemo se da ponudimo definiciju globalizacije, koja je više pragmatična negoli apstraktna: „Globalizacija se svodi na sliku sveta koju Sjedinjene Američke Države žele da vide”.

Verujem da definicija mora da bude iscrpna, ali da ima veoma malo reči. Mnogi pisci definišu globalizaciju kao „amerikanizaciju”. Ova definicija, doduše, nije verodostojna, jer SAD ne žele da vide neke zemlje kao „američke”.

Kada smo pobili prethodnu definiciju („Globalizacija je amerikanizacija sveta”), dolazimo do zaključka da je globalizacija samo „made in America”, čime se vidi očigledna razlika između dva izraza.

---

⁹ Generalni sekretar OUN Kofi Anana kaže da su „ljudska prava međunarodna tradicija, koja moraju imati prednost nad brigom o državnom suverenitetu... Nijedna država nema prava da se sakrije iza nacionalnog suvereniteta kako bi se kršila ljudska prava ili kršile osnovne slobode svog naroda... Ta intervencija mora da se zasniva na principima legitimiteta” (UN: Izveštaj o humanom razvoju 1999, str.11).

GLOBALIZACIJA JE AROGANCIJA!

Amerikanci su lideri globalizacije, upravo zbog arogantnog načina govora. Dokaz za to našao sam u govoru bivšeg američkog predsednika Džordža Buša, uoči rata protiv Avganistana (tzv. rata protiv terorizma): „Ko nije sa nama, taj je protiv nas!”

Reči predsednika Buša možemo razumeti – sve zemlje sveta moraju biti uz SAD i nema mesta za neutralnost. Bušove reči su jasne i nedvosmislene.

Veliki problem su nedoslednosti u govorima američkih zvaničnika. Primer je oktobar 2006, kada su američke trupe izgubile 108 vojnika u jednom danu. Nakon ovog događaja pojavio se zvaničnik Stejt departmenta na televiziji Al Džazira, kada je, govoreći na tečnom arapskom rekao da politiku koju njegova zemlja vodi u Iraku odlikuju arogancija i glupost. Sledećeg dana se pojavio drugi zvaničnik Stejt departmenta, koji je rekao da reči njegovog kolege ne odražavaju stav Stejt departmenta, niti njegovo lično mišljenje, te da je sigurno došlo do greške u prevodu (iako prevoda nije bilo, pošto je prvi zvaničnik, podsećam, govorio tečnim arapskim jezikom upućenom arapskom javnom mnjenju!).

Ako ovaj čovek ne predstavlja stav Stejt departmenta, niti svoju tačku gledišta, šta onda predstavlja? Možda odražava tačku gledišta Talibana? Uvek smo suočeni sa situacijama karikiranja: on je govorio tečni arapski jezik širom arapskog satelitskog kanala, a rečeno nam je da možda nešto nije u redu sa prevodom.

Zar ne znate da američki Stejt department pretpostavlja da je svet glup do tog stepena da bezuslovno prihvata obrazloženja ove vrste?

Američka arogancija ide do te mere da možemo navesti incident protokola koji je bio potpisan u Kjotu 1997. Naime, tadašnji predsednik Bil Klinton potpisao je ugovor o smanjenju emisija štetnih gasova i globalnog zagrevanja. Pre nego što je sporazum bio ratifikovan, mandat predsednika Klintona se završio, i sporazum nije bio ispoštovan nakon dolaska Buša u predsedničku fotelju. Da je to učinila bilo koja druga država, istrpela bi oštre sankcije od UN, ali ne i SAD, zahvaljujući glavi VII Povelje.

Još jedan primer američkog bezobrazluka je slučaj sa Rimskom konvencijom, 1988. godine. Tada su SAD ohrabrivale druge države da potpišu pomenutu konvenciju, koja bi dala snagu međunarodnom krivičnom sudu. Problem nastaje kada SAD odbijaju da potpišu konvenciju, jer u njihovom ustavu postoji član koji NE DOZVOLJAVA da bilo kom američkom vojniku bude suđeno na bilo kom sudu van SAD. To se, doduše, ne odnosi na imunitet, kada su američke snage uhapsile panamskog generala Norijegu, i sudile mu u SAD-u za ratne zločine, ili kada su podigli optužnicu protiv predsednika Paname, uprkos tome što je na

vlast došao legitimnim izborima. Trebalo bi pomenuti i slučaj Slobodana Miloševića, bivšeg predsednika Savezne Republike Jugoslavije i slučaj sa Dejtonskim sporazumom, pošto je tri godine nakon potpisivanja (na podstrek američke administracije) bio proglašen za ratnog zločinca. Naime, generalni sekretar UN je u izveštaju (koji je izdao Međunarodni tribunal) 1999. optužio devetoro ljudi sa Slobodanom Miloševićem na čelu. Taj izveštaj je Kofi Anan sastavio 1998. godine, dok je Slobodan Milošević još uvek bio na vlasti kao ustavni predsednik SRJ.¹⁰

Neki istraživači ukazuju na dimenzije globalizacije: ekonomsku, političku, kulturnu... Ali ako svi u definiciju jednog fenomena uključuju detalje o tom fenomenu, to postaje preopširna definicija.

ARAPI I BALKAN: OD EMOCIJA I SENTIMENTA DO PREISPITIVANJA

Sve krize u današnjem svetu su povezane, pošto je čitav svet postao jedno malo selo, zahvaljujući napretku sredstava komunikacije i transporta¹¹. Zbog toga smatramo da balkanska kriza nije daleko od onoga što se dešava u Arapskom regionu¹². Verujem da postoji veza između tema Balkana i Arapskog proleća, jer oba pitanja, u krajnjoj liniji, dovode do istog cilja: stupanja na snagu političkog islama, odnosno islamističkog ekstremizma u igri za prevlast, koristeći teoretsku aktivnost „džihada”, neizbežno vodeći u zamku.

I sve dok stojimo pred takvom situacijom, moramo da se upustimo u dublju analizu koja će nam otkriti i tajne koncepte Balkanske krize.

Zahvaljujući moćima globalizacije, arapsko javno mnjenje bilo je izmanipulisano u tom smeru da se verovalo da je rat u bivšoj Jugoslaviji rat za uništenje muslimanskog verskog života, kao i za skrnavljenje islamskih svetinja na Balkanu.

Zvanično, arapski mediji nisu bili zainteresovani za masakre koji su se dogodili u oblastima u kojima nije bilo muslimana, poput Slavonije, Baranje, Vukovara, Knina i dr. Isti mediji nisu obratili pažnju ni na događaje u Velikoj Kladuši i Bihaću, oblastima u kojima su se vodile borbe između dveju muslimanskih vojski (Abdić – Izetbegović). To je naš argument da rat nije bio na verskoj osnovi, već samo deo borbe za vlast i separatizam od federalnog sistema.

---

¹⁰ Kofi Anan: Godišnji izveštaj – 1999 (Njujork: izdanja Odeljenja za javno informisanje UN 1999), str. 86.

¹¹ D. Butros Gali i Isa Hajri: *Uvod u političke nauke* (Kairo: Anglo – egipatski biblioteka 1980) str. 13.

¹² I tako navodi Dejan Mirović u svojoj knjizi „Kosovo–Palestina, sistem kriza”, Beograd, 2007.

Jedinstvo i sinergija između muslimana je nešto prelepo, što bi zadovoljilo svakog muslimana, ali ta sinergija mora biti građena na zdravoj osnovi, tj. da ne bude zasnovana na laži koju bi nahranili mediji supersile. Nije nerazumno što sam pronašao knjigu pod naslovom „Beograd, islamski glavni grad”¹³, uprkos tome što znamo da to nije islamska prestonica, jer nemamo nijednu vrstu zaoštavštine. Voleo bih da sve prestonice sveta budu islamske, ali želje su jedno, dok je realnost nešto drugo.

Sa dubokim žaljenjem konstatujem da su mnogi arapski intelektualci pisali o situaciji na Balkanu bez pristupa adekvatnim izvorima, odnosno informisali su se samo uz pomoć medija Zapada, zbog nepoznavanja jezika i dijalekata.

Kada je naučni kontekst u pitanju, ne možemo prihvatiti trivijalnu ideju koja kaže da, ako je rat između muslimana i hrišćana, moramo stajati uz muslimane.

Na primer, kada je sukob između islamskih zemalja u pitanju (iransko-irački rat kao model), mi kritikujemo njihovu politiku (Nuri Al Said – iranskog šaha, predsednika Sadata i dr.), a ne njihovu veru. Postoji mogućnost da oni obojica završe u raju, i to niko ne spori, ali se jasna granica između politike i religije mora povući. Ono što je neželjeno kod nas jeste korišćenje religije kao izgovora za lošu politiku.

Kada kažemo da je Izetbegović ošteti bosanski narod kada je odlučio da potpiše svoj potpis sa Kutiljerovog plana, sadržanog u Lisabonskom sporazumu iz 1991, mi ne sumnjamo u njegovu veru, iako čitav svet zna da ga je izmanipulisao američki ambasador u Beogradu Voren Zimerman, kako bi povukao potpis. Odbacivanje sporazuma je značilo ulazak zemlje u krvavi rat. Da nije bio preduzet ovaj gnusni korak da se spreči potpisivanje Lisabonskog mira, krvoproliće se možda nikada ne bi ni dogodilo.

Ako ne gledamo na to poput teorije zavere, događanja na Balkanu su očito bila isplanirana sa strane, imajući kao cilj uništenje Jugoslavije i nanošenje štete Srbiji, koja je oduvek stremila jednoj stvari, a to je postizanje jedinstvene južno-slovenske države. Treba imati na umu da su zemlje koje su potpalile fitilj balkanskog haosa upravo one koje su bile nezadovolje ishodom I i II svetskog rata: Albanija, Nemačka, Italija, Mađarska, Austrija, Turska, zajedno sa Vatikanom. Svaka od tih zemalja je imala posebnu nameru: Sjedinjene Države su zainteresovane za bezbednost Izraela; Nemačka je želela da ostvari stari san: put prema Bliskom istoku (Drang nach Osten) i da se osveti za teške poraze pretrpljene na teritoriji bivše Jugoslavije u II svetskom ratu; Italija želi da povrati ostrva koja je izgubila: Dalmaciju i Istru, nakon što ih je izgubila u II svetskom ratu; dok Austrija i Mađarska takođe žele osvetu za gorak ukus žuči poraženih u I svet-

---

¹³ Muhamed Halifa, *Beograd je islamska prestonica*, izdavač: „Organizacija muslimanske konferencije”, Kairo, 1995.

skom ratu, čiji je ishod bio trajni raspad Austrougarske imperije. Što se tiče Albanije i njenog projekta (Velika Albanija): ispunjenje tih planova je nemoguće, dok god postoji jedinstvena jugoslovenska država; istorijski računi Turske još nisu izmireni, pošto još nije oprošten slom Otomanske imperije zahvaljujući Balkanskim ratovima i pokretu otpora; Vatikanu je Srbija trn u oku jer je pokatoličenje Srbije bilo nemoguće, a Srbija je zemlja na međi, te ih je neprolazak kroz Srbiju koštao čitavog Bliskog istoka.

DEJTONSKI SPORAZUM I ARAPSKO PROLEĆE

Kakav je odnos između Dejtona i Arapskog proleća i zašto je ovaj ugovor zauzeo svoje mesto u naslovu ovog rada sada ću razjasniti:

- Dejtonski sporazum je jedan od najozbiljnijih međunarodnih sporazuma potpisanih u XX veku¹⁴,
- ovaj sporazum je stvorio put za pristup globalizaciji,
- stvorio je politiku intervencije umesto principa nemešanja (nasuprot članu 2 Povelje UN);
- postavio temelje razbijanja koncepta suvereniteta država¹⁵,
- otvorio put prema ukidanju imuniteta šefova država¹⁶.

Prema našem mišljenju, Dejtonski sporazum je raskinuo sa principima na kojima se bazira ravnoteža u međunarodnim odnosima. Ne kažemo da su ti principi bili optimalni, ali su bili rezultat II svetskog rata i obezbeđivali su balans u međunarodnim odnosima¹⁷. Oni su sigurnosni ventil za zemlje Trećeg sveta.

Zahvaljujući Perestrojci, 09. 11. 1989. srušen je Berlinski zid i to je upravo ispuštilo američkog duha iz boce na osvetu protiv svega što se ne uklapa sa njihovim političkim ili ekonomskim ukusima: napada i optužuje bez obrazloženja ili potrebe za rezolucijom Saveta bezbednosti UN, preuzimajući ulogu međunarodnog policajca kroz NATO.

Režim predsednika Miloševića (bez obzira na sve njegove negativne strane) jedan je od retkih sistema koji je imao negativan stav u širenju NATO-a na istočni deo kontinenta. SPS je osuđivao javno američki imperijalizam što pokušava

---

¹⁴ Jovan Zametica: „Deset godina na Dejtonskom sporazumu”, *Evropa* (85), Beograd, 24. 11. 2005, str. 26.

¹⁵ Dr. Mustafa Abd Allah Khchim: *Principi međunarodnog prava: teorijski okvir i izvori* (Tripoli: Nacionalni biro za istraživanje i razvoj, 2004), str. 174.

¹⁶ List Oslobođenje, Sarajevo, 19.03.1994 .

¹⁷ Macleod I. and other: *The external relations of the European communities* (Oxford: Clarendon Press 1996), p. 55.

da kontroliše svet, odnosno Nemačku da kontroliše Evropu. Tako su Sjedinjene Američke Države stremile tome svom snagom da eliminišu Miloševića i njegov režim indirektnim putem, tj. hrabrenjem separatista u Bosni i na Kosovu. Takvi uslovi su morali postojati da bi Dejtonski sporazum funkcionisao i upravo su ti uslovi bili ti koji su „zakucali poslednji ekser u kovčeg” Jugoslaviji¹⁸.

Dolazimo do pitanja optužnice bivšeg bosanskog predsednika Radovana Karadžića i njegovog glavnog komandanta generala Ratka Mladića. Oni su optuženi da su ratni zločinci. Činjenica je da je NATO granatirao snage bosanskih Srba od 1991, bez rezolucije Saveta bezbednosti UN. U maju 1992. godine NATO je bacio ratne letke, pozivajući građane u oblasti Pala, na mestu štabova bosanskih Srba, da napuste region u roku od tri sata da ne bi došlo do kolateralne štete. Odgovor na ovo je bio brz: grupa bosanskih Srba je zarobila grupu NATO oficira (petoro). Ratko Mladić je naredio da se uspostavi veza sa štabom NATO-a. Cilj je bio jasan: primoravanje NATO-a da ne bombarduje. Snage bosanskih Srba su zatim napustile region, koristeći teren. To je upravo ono što se dogodilo. Prema mom mišljenju, to je pravi razlog za okarakterisanje Radovana Karadžića i Ratka Mladića kao ratne zločince.

ARAPSKO PROLEĆE JE POČELO IZ TUNISKE ZIME

Mladi Mohamed Bouazizi zapalio se 17. 12. 2010. u gradu Sidi Bouzid u znak protesta zbog uznemiravanja opštinskih vlasti. On se osetio uvređenim kada mu je jedna policajka udarila šamar. Protesti su se ubrzo pretvorili u demonstracije, sve dok nisu stigle do glavnog grada Tunisa. One su dovele do početka kraja predsednikovanja Zine El Abidine Ben Alija. Protesti su se proširili van granica Tunisa i doveli do pada mnogih režima u arapskom svetu:

25. 1. 2011, vatra revolucije se preselila u Egipat, čija je posledica bila pad režima Hosnija Mubaraka (11. 2. 2011);

1. 6. 2012, Mubarak i njegov ministar unutrašnjih poslova Habib al Adli osuđeni su na doživotnu robiju;

14. 2. 2011, tri dana nakon pada režima Mubaraka, u Libiji se pojavljuje poziv na društvenoj mreži „Facebook” za mirne proteste protiv Gadafijevog režima;

19. 3. 2011, francuske, britanske i američke trupe počinju prve vojne operacije u Libiji protiv Gadafijevog režima;

20. 10. 2011, Gadafija su ubili pobunjenici u blizini grada Sirt;

27. 1. 2011, stotine jemenskih građana učestvuje u protestu ispred zgrade parlamenta da izraze svoje neslaganje sa novim izbornim zakonom;

---

¹⁸ List Danas: secesija Crne Gore, de, broj 3169, Beograd 1. 6. 2006.

28. 1. 2011, velike demonstracije u glavnom gradu Jemena. Demonstranti zahtevaju da se pokrenu nove političke i socijalne reforme. Opozicija je izdala saopštenje u kojem je rečeno vojsci da ne interveniše, već da pusti situaciju da se razvije kao i u Tunisu;

3. 6. 2011, bombardovanje džamije u Predsedničkoj palati u Sani. Ranjeni su: Alija Abdulaha Saleha, premijer, zamenik premijera, predsednik Narodne skupštine, kao i deset vladinih zvaničnika i viši oficiri jemenske vojske;

23. 10. 2011, u Saudijskom glavnom gradu Rijadu, predsednik Saleh je potpisao sporazum da preda vlast. Prema sporazumu, predaće vlast svom zameniku, Abed Rabbo Mansur Hadi;

26. 1. 2011, počeo je da bukni građanski rat u sirijskom gradu Daraa. Tajna policija je zatvorila petnaestoro dece zbog ispisivanja parola na zidu svoje škole kojima se poziva na slobodu;

18. 3. 2011, proglašenje pobune protiv režima Bašara al Asada. Pokrenute velike demonstracije u nekoliko gradova posle molitve petkom, koji je prigodno nazvan petak „Karama” (dostojanstvo), zahtevajući da se sruši sistem. Sirijski građanski rat se nastavlja. Odneo je na hiljade žrtava, prouzrokovao raseljavanje čitavih gradova, uništavanje infrastrukture zemlje i mešanje stranih sila u unutrašnje stvari arapskih zemalja.

ARAPSKO PROLEĆE U KONTEKSTU GLOBALIZACIJE: KUDA ĆEMO IĆI?

Arapsko proleće je započela omladina, ali mladi ljudi neće ubrati plodove te revolucije. Pod plaštom „demokratije” moći se dokopavaju verske partije i pokreti tzv. političkog islama. Pripadnici političkog islama prate i neguju mentalitet iz VI veka, uprkos tome što mi živimo u XXI.

Politički islamisti se kreću pod barjakom idejnog „džihada”, što daje priliku spoljnim silama da napadnu i unište Ćabu. Muslimani se pet puta dnevno mole, okrenuti prema Ćabi. Ako nema Ćabe – nema islama!

CILJ ZAPADA

Nakon pada Varšavskog pakta islam je postao alternativni kandidat za prvog neprijatelja sveta. Upozoreni smo da ne padnemo u zamku, ali se to dogodilo.

Postoji mnogo materijalnih dokaza da potkrepe naše verovanje. Sjedinjene Američke Države su te koje su stvorile Osamu bin Ladenu.

Prema nekoliko izvora medija, bin Laden je posetio Bosnu 25. 6. 1986. godine da bi kupio oružje za avganistanske mudžahedine.¹⁹ Posедуje američki pasoš broj 37:2110.

Na isti način je Zapad podstakao protok boraca u Bosnu za vreme rata. Posle secesije Bosne, većina mudžahedina se nije vratila u svoju matičnu zemlju, već su oženili bosanske žene, dobili bosansko državljanstvo i začeli porodice. Posle događaja od 11. septembra oduzeto im je državljanstvo BiH, i kao rezultat toga deportovani su ili poslani u Gvantanamo.

Nakon 11. septembra pojavilo se nekoliko glasova koji su pretili da sruše Ćabu. Tokom američke predsedničke izborne kampanje 2007, Tom Tenkrejdo, član američkog Kongresa i predsednički kandidat Republikanske stranke, pozvao je na bombardovanje Meke nuklearnim oružjem:

„Niko ne sumnja da rušenje jednog od svetih simbola islama dovodi u stanje ludila i antizapadnog, ali možete li tolerisati genocid ponovo protiv Zapada? Neka sav islamski svet u službi veri mirno slavi Boga. Ali džihadisti koji su se usudili da izvrše još jedan masakr protiv zapadnjaka, i protiv simbola zapadne civilizacije, moraju da budu uvereni nedvosmisleno da neće naći poljubac...

Ne mogu da se savijem i prihvatam vređanja i ponižavanja za druge, a mi ne možemo da prihvatimo gubitak velikog broja života ... Mora sada da se ide u Meku, i bavi direktno pretnjom da smo bili prinuđeni kao muškarci da kukavicama kojima je džihad na licu i saopšti se ubici jedini jezik koji oni razumeju” .

U okviru debata za republikanske kandidate, na stanici ABC, Tenkrejdo je rekao: „Osoba koja isključuje mogućnost nuklearnog zastrašivanja ne zaslužuje da bude predsednik SAD”.

Izrael, takođe, nije oklevao da iskoristi priliku da podstakne javno mnjenje sveta protiv muslimana.

Reuven Kurta je u članku u časopisu „Izrael Insajder” napisao: „Zapad treba da pronađe druge načine da spreči džihadiste, i moraju to učiniti u skladu sa vrednosnim sistemom koji se primenjuje za Arape. Beskorisno je bombardovati aerodrom u Kabulu, ili sedište Al Kaide. Međutim, u Meki se nalaze dve visoke kule u obliku svetionika, oko širokog crnog sandučeta, obožavanog od muslimana, oko kojeg organizuju hadžiluk. Mi na Bliskom istoku nismo otkrili instituciju države, već imamo države lidera, predsednika ili poštovanja kraljeva i emira. Takve države su vrlo sklone turbulencijama u svakom trenutku. Dakle, neprijatelji naši su uvek uspešni sa svojom primenom kolonijalnog zlonamerja u našim zemljama.

---

¹⁹ Glas, 30. 4. 2002.

Literatura

- Ali Havvat M. *Arapi i globalizacija*. Kairo: Biblioteka Madbouli 2002, 17.
- Anan K. Godišnji izveštaj – 1999. Njujork: izdanja Odeljenja za javno informisanje UN 1999.
- Gali B. i Hajri I. *Uvod političke nauke*. Kairo: Anglo – egipatska Biblioteka, 1980.
- Zamatica J., Deset godina na Dejtonskom sporazumu, *Časopis Evropi broj (85)*, Beograd, 24. 11. 2005, 26.
- Khchim Mustafa Abd Allah. *Principi međunarodno prava – teorijski okvir i izvori*. Tripoli: Nacionalni biro za istraživanje i razvoj, 2004 .
- Kosovo-Palestina, sistem kriza*. Beograd, 2007.
- List Oslobođenje, Sarajevo, 19. 03. 1994.
- List Danas, Secesija Crne Gore, de, broj 3169 Beograd 1/6/2006.
- Macleod I. i dr. *The external relations of the European communities*. Oxford: Clarendon Press, 1996.
- Novčić A. *Gorbačov*. Beograd: Publikacije Borba, 1991.
- Otman A. *Ideologija globalizacije, od globalizacije tržišta do marketinga globalizacije*. Bejrut: Dar Alkitabul-jadid, 2002.
- Pollack Kenneth M. *The threatening strom – The case for Invading Iraq*. New York: Random House, 2002.
- Ruso Š. *Međunarodno javno pravo*, preveli Shukor Allah Kalifa i Abdul Mohsen Saad. Bejrut: Citizen Publishing, 1981.
- Sahib Jaffar. *Zatočeni predsednik*. Zawie, 2002.
- Sahib Jaffar. *Dejtonski ugovor*. Tripoli, 2002.
- Socijalistička partija Srbije. *Partijski program*. Beograd: Odbor za odnose sa inostranstvom, 1991.
- UN. *Izveštaj o humanom razvoju*. 1999, 11.
- Halifa M. *Beograd je islamska prestonica*. Kairo: „Organizacija muslimanske konferencije”, 1995.

JAFFAR ABDULMAHDI SAHEEB
WASSAN ABDURAZAK HASSAN

THE ARAB SPRING: FROM DAYTON PEACE AGREEMENT TO DESTROYING THE KAABA

SUMMARY

This paper is a result of scientific researches into globalization impacts on the foreign policy of small states in some countries of the Middle East. The hypothesis of this paper is that the countdown has begun since the Dayton Peace Agreement, on November 21, 1995. This Agreement is an expression of the then and the current mostly international relations which are dictated by the powerful lords of globalization. As a result of it, the bombing of Kosovo and Metohija and Yugoslavia occurred in 1999, without the approval of the United Nations. The same case was with the destruction of Iraq, where many people were killed in 2003 under the pretext of possessing illegal weapons. Iraq has been destroyed both in terms of its economy and casualties.

Over the course of these events, America and the West drew their support from the Arabian Gulf, although these states are mere remains of the medieval social systems. The great irony is that the cooperation and support came from the countries that have been the worst enemies of each revolution and revolutionaries. As regards the Arab Spring, Gulf states have received instructions from super-powers on how to perform the Arab revolutions, which have begun in Tunisia, Egypt, and then continued in Libya and Syria, which is still suffering from a brutal civil war. All of this was done with the big help of the famous satellite TV channels such as Al Jazeera in Qatar and Al Arabia in Saudi Arabia.

The stage where globalism almost succeeded was reached, as Yugoslavia was divided into six states and the seventh is under way. The fragmentation of Iraq through fomenting sectarian strife has jeopardized this country and its unity. Almost the same process can be seen in Tunisia, Libya, Syria, Yemen and even Egypt. In these countries the religious parties and movements struggle severely for power. Surely, no one smart is against toppling the dictatorial corrupt regimes, but the rise of the so-called political Islam to power means the rise of the ultra-orthodox Islamists to power, which actually turns back the wheel of history and shows the following weaknesses of these 'revolutions': nations in the region and new political 'systems' keep regressing in terms of ethics and political behaviour; many extremists and religious fanatics have come to power; Al-Qaeda's influence is becoming stronger and stronger; this situation also encourages international terrorism and the West uses it for debasing Islam, and even its holiest place – The Kaaba; this situation incites further expansion and realization of globalist goals but at the expense of sovereignty of small states.

KEY WORDS: 'the Arab Spring', globalization, sovereignty decline, Near East.

ЗОРАН Б. ЈЕВТОВИЋ¹

ЗОРАН М. АРАЦКИ²

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Ниш (Србија)

ГЛОБАЛНИ МЕДИЈИ И ФОРМАТИРАЊЕ ЈАВНОГ МЊЕЊА³

САЖЕТАК. Хипертрофирана медијска продукција концентрисана у малом броју власничких центара све чешће диктира глобално *опажање стварности*, претварајући касни капитализам у меки тоталитаризам. У дигитализованом друштвеном, геополитичком и културном контексту само носиоци медијске моћи могу равноправно да комуницирају и изражавају заједничка уверења, док мањим народима и заједницама остаје да следе њихов пут или да се повуку у изолацију. Уместо духовног ослобођења, масама се нуде софистицирани облици наговарања и пропагандно-манипулативног завођења, истина се идеализује и усмерава ка циљевима богатих и бахатих, док медији под притиском политичких интереса и сопственог опстанка постају штитиноше корпоративне моћи. Уместо средства које има улогу заштитника интереса грађана, медији су прерасли у алатке маркетиншког притиска и унифицирања јавног мњења.

Анализирајући све уочљивију концентрацију медијског власништва, успон ПР-а и адвертајзинга, метода и техника менаџмента у циљу повећања профита, аутори констатују како се са дигитализацијом и глобалним медијима повећава подвојеност између оних који управљају и оних којима се управља, али и да се демократија налази у кризи разума, угрожавајући и саму цивилизацију.

Кључне речи: глобални медији, ПР, адвертајзинг, менаџмент, пропаганда, јавност.

---

¹ zoran.jevtovic@filfak.ni.ac.rs

² zoran.aracki@filfak.ni.ac.rs

³ Рад је настао у оквиру реализације пројеката: број 179008 *Цивилно друштво и религија* и 179074 *Традиција, модернизација и национални идентитети у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција* које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Раздобље на раскршћу два миленијума бројни научници – социолози, комуниколози, политиколози, филозофи, правници, економисти и други утрошили су на дефинисање појмова *глобализације* и *глобализма*, углавном, сагласни да је реч о вишезначном и недовољно прецизном термину битном за разумевање времена у којем живимо. Разлика није само у појмовној дис-тинкцији, како се чини на први поглед, већ у много дубљим и сложенијим социолошким и филозофским интерпретацијама. У првом случају, реч је о објективном, свеобухватном процесу у којем различите националне и реги-оналне културе и цивилизације коришћењем модерних технологија до-бијају глобални карактер, међусобно повезујући свет у једну заједницу. То је блиско гледишту да *глобализација* чини „сложену мрежу међународне пове-заности, која значи да на наше животе све више утичу одлуке и догађаји који се одигравају далеко од нас”,⁴ па тако ратови и кризе на једном делу планете имају индиректни утицај за становништво на супротном крају (на пример, рат у Ираку због повећања цена нафте осећају и грађани Европе и сл.). У другом случају, *глобализам* је идеолошки поредак са циљем „контроле над светском привредом, политиком и културом од стране влада и мултинаци-оналних корпорација САД и њених савезника”,⁵ чиме се битно доводи у пи-тање традиционални концепт државног суверенитета! Уместо њега на сцену ступа меки тоталитаризам који кроз материјализацију симболичких односа гради стварност утемељену на прикривеној диктатури и сили у свим видо-вима (војној, безбедносној и економској, али и културолошкој, религијској, идеолошкој...). Друштвени тоталитет базира се на односу господара и слуге, победника и пораженог, јачег и слабијег, при чему истинска права ужива са-мо једна страна. У пракси, способност националних држава да на сврсисхо-дан начин организују економски и политички живот доводи се у питање, са тихим усмеравањем ка постепеном губитку власти и доминације. Све већи број одлука (о монетарној политици, пољопривреди, дерегулацији тржишта, образовању, туризму, међународним конфликтима итд.) доносе глобални центри моћи (Европска унија, НАТО, ММФ, Светска банка...), а не државе! *Десуверенизација* није облик физичког запоседања територија; она је, пре свега, симболичко освајање свести грађана посредством садржаја глобалне медијске индустрије.

---

⁴ Ендру Хејвуд (Andrew Heywood) добро уочава како са њом опада значај географске удаљености и територијалних граница, као што је то случај са националним државама (*По-лишка*, Београд: Clío, 2004), 268.

⁵ Један од водећих српских филозофа Михаило Марковић сматрао је да „конфузија око термина није била случајна, јер је *глобализација* као објективни, научни, прогресивни појам светске интеграције, требала да пропагандно маскира *глобализам* као идеолошки и ретрорег-ресивни појам борбе за светску доминацију” (Марковић, 2006:9).

Географски простор након појаве интернета више није толико битан. Уместо запоседања планина, шума и равница, битније је освојити јавност, уместо рушења фабрика, рудника или компанија, важније је у управљачким структурама инсталирати идеолошке послушнике, уместо територије државе, треба поробити тржиште. Системске револуције у Тунису, Алжиру, Мароку, Бахреину, народни устанци у Либији и Египту, покушаји промене политичког вођства у Сирији показали су карактеристичан образац мрежног активизма: смењивање окошталих, једнопартијских система или ауторитарних, племенских вођа и њихових породица, политичко буђење уз помоћ Фејсбука, Твитера или сателитских ТВ програма и инсталирање вишестранања и тржишног капитализма. Илузија је помислити да су *арайска ѓролећа* или *јасмин револуције* проистекле из снаге интернета или друштвеног активизма на мрежама.⁶ Снажна политичка подршка САД и њој блиских држава у међународном окружењу обезбедила је пропагандну подршку глобалних медија, који су својом интерпретацијом стварности креирали подршку глобалне јавности. Индивидуализам и људска права постају параван за моћне државе чија улога постаје обезбеђивање мира и друштвеног реда, али према сопственим критеријумима који не морају бити исти за све.⁷ Уместо контроле простора, важнија је контрола појмова, тако да силе које надзиру комуникацијске путеве и чворишта постају истински господари планете!⁸ Теоретски, држава обликује и контролише унутрашње односе, утврђује границе, брани их, али и надгледа, одобрава или забрањује активности које би угрозиле унутрашњу стабилност. Схватање *државној суверенитету* одређено је још Вестфалским уговором из 1648. године, са пет кључних обележја: 1) држава је суверена; 2) државне установе су „јавне” за разлику од „приватних” институција цивилног друштва; 3) држава је израз легитимности; 4) држава је средство доминације; и 5) држава је територијална асоцијација. Глобализам је промовисао тезу да је *свака ѓособна сувереност ѓревазићена*, па је стога и

⁶ Ниједна *политичка акција*, односно *ојсежнија друштвена ѓромена*, изведена на било ком делу *свешта*, не може *остати* изолована у односу на *глобални контекст историјских крешања* (Вуксановић, 2011, 118).

⁷ На пример, права „ЛГБТ популације” могу бити средство притиска на владе Русије, Србије или других, мањих држава Европе, Азије или Африке, док истовремено у осам од десет држава које уживају најиздашњу финансијску помоћ САД хомосексуални односи су строго забрањени или се кажњавају затвором, па чак и смрћу (у Авганистану, Ираку, Египту, Пакистану, Судану, Палестини, Етиопији и Кенији). Види у: Империлална батина „геј права” (Антоњић, 2013:10).

⁸ Када је Едвард Сноуден (*Edward Joseph Snowden*) (29), бивши техничар ЦИА, запослен у приватној компанији *Буз Алел Хамилтонион*, почетком априла 2013. обелоданио документе о сајбер шпијунажи којом су САД надзирале интернет и дигитална чворишта широм планете, коначно се схватило да у обавештајној сфери хладни рат никада није ни престајао.

историјска сувереност посебних националних држава застарела, јер све заједнице треба да се подреде светском центру безбедносне, економске, политичке и културне моћи.

Масовни медији су један од кључних инструмената који је омогућавао прелазак различитих форми друштва, некада подељеног на локалне заједнице, преко кнежевина, краљевина, војводства, до вароши, градова, па и националних држава. Циљ је променити понашање других особа, тако што се привлачењем пажње производе одређени утицаји и ефекти. Завођење симболима постало је циљ управљачких елита, док стратегије управљања јавношћу и медијима развијају нове теорије, технике и моделе.⁹ Истина се монтира пред ТВ камерама, микрофонима или у дигитализованим студијама, док публика уверена да снимци које гледа не лажу споро и разочарано схвата како све чешће постаје жртва медијских превара.¹⁰

Геополитичка слика планете драматично је прекомпонована: дух Јалте напустио је Европу да би се ветар промена преселио на арапске просторе богате нафтом. Из чаура идеолошких конфронтација и шок-демократије излегле су се бројне етничке, религијске, економске и друштвене неједнакости, ударајући свом силином у хридине класичних државних заједница.¹¹ При томе, аршини међународног права мењају се у зависности од чињенице колико је која држава лојална владавини глобалних управљача, односно заштити њихових интереса.¹² Сценарио „револуција”, пучева или „демократских промена” којима се легалне власти смењују указује на матрицу: у земљама које су мете промена, најпре се конструише привид унутрашње нестабилности (етничке, верске, економске), затим се преко инструисаних медија, невладиних организација и спонзорисаних партија креира слика

---

⁹ „Симболичка моћ а priori добија медијски карактер, јер представљена текстом и сликом намеће артифицијалну стварност”. Више у: Јевтовић, Зоран: „Масмедијски преображај тероризма и религије у глобалном поретку”, *Политишкологија религије*, бр. 1, Београд, 2007, 104.

¹⁰ Најтиражнији аустријски булеварски дневник, бечки *Kronenzeitung*, у тексту о офанзиви трупа Башара ал Асада, из разрушеног сиријског града Алепа, крајем јула 2012, објављује фотографију жене са путном торбом у руци, у пратњи мушкарца са бебом у наручју. Графичари овог листа су променили позадину тако што су убацили слике разрушених зграда из 170 километара удаљеног града Хомса, а када су уследиле критике, позвали су се на „улепшавање” снимка, баш као што је урадио и *Ројтерс* 2007. када је у свет послао фотографију бомбардованог Бејрута, на којој су облаци дима изнад рушевина били резултат монтаже у фотошопу!

¹¹ Оно што припада богатом западу треба њему и да остане, констатује Љубиша Деспотовић. „У питању је спасавање геополитичких интереса земаља језгра како од тзв. опасних класа у њима тако још и више од претећих тежњи неразвијених земаља у њиховим аспирацијама да истински наликују земљама језгра од којих наивно ишчекују помоћ и подршку за властити развој” (2010, 34).

грађанског незадовољства, нивовима ненасилних протеста провоцира умерено реаговање полиције или оружаних снага, да би се њиховом интервенцијом и сценама насиља у процес форматирања мњења убацили глобални медији са задатком презентације „аутентичних” слика које правдавају разлоге због којих би „међународна заједница” требало да интервенише.¹³ Јавно мњење се наркотизује привидом о демократском опредељењу и аутентичности опозиционих група, које служећи се глобалним комуникационим каналима вапе због „угрожених људских права”, „политичких прогона”, „прекомерне употребе силе” или моле да се спречи „хуманитарна катастрофа” која је на видiku! Затим под плаштом одбране интереса међународне политике следи спољна интервенција, укључујући и војну, смена политичких поредака, понекад праћена и физичким ликвидирањем неподобних лидера, да би читав процес био окончан инсталирањем нових „демократских” вођа, спремних да распродајом националних ресурса намире трошкове међународних интервенција. На пример, након ратних дејстава у Ираку, док је земља још грцала у незацељеним ранама, извршена је масовна приватизација и расподела уносних послова са нафтом, при чему је већина отишла у руке америчких и западних компанија.¹⁴

Другим речима, политика је у арсенал својих дејстава укључила све облике масовне комуникације, стапајући умове појединаца у свест масе подложне манипулисању. Бучне кампање у штампи, на радију и телевизији, пос-

---

¹² Ракете САД и НАТО држава испале су на палату Муарема Гадафија и Либију под обрложењем заштите цивила и демократије, али када су снајперисти у Сани убили 52 демонстранта који су тражили да Али Абдулах Салех, председник Јемена, после 32 године оде са власти, међународна јавност се није огласила. Жмурење Америке и њених сателита настављено је и када су групе Уједињених Арапских Емирата и Саудијске Арабије умарширале у Бахреин како би тамошњој сунитској краљевској породици помогле да угуше протесте шититске мањине. Политика дуплих стандарда је јасна: Јемен је веран савезник у борби против Ал Каиде, док је у Бахреину смештена америчка Пета флота!

¹³ За рушења Слободана Милошевића амерички Сенат је направио посебну стратегију (седница 29. јула 1999), за шта је издвојено више од 100 милиона долара. Џејмс Пардју, помоћник тадашњег америчког изасланика за Балкан је сенаторима објаснио: „Ми радимо преко невладиних организација. Успоставили смо медијски обруч око Србије користећи међународне фреквенције које смо понудили и независним гласилима”.

¹⁴ Месећ дана по преузимању власти 2003. године, као потврда „зрелости” младе ирачке демократије приватизовано је преко 200 предузећа која су производила основне производе за домаће тржиште. Одмах су промењени закони: порез је смањен са 45% на 15%, страним компанијама је омогућено стопостотно власништво, а улагачи су комплетан профит могли слободно износити из опљачкане земље. Према доступним подацима, преко 70% уносних послова са нафтом додељено је компанијама из САД, 20% британским и фирмама земаља које су учествовале у окупационим снагама, а тек десетак одсто задржале су домаће компаније у власништву политичара укључених у власт, опредељених да активно сарађују са „ослободиоцима”!

редством интернета и социјалних мрежа, СМС порукама, блогovima и сличним метамедијима, нуде привид друштвеног управљања, претварања некадашњих радника и сељака у грађанску снагу, прикривајући да се на позорници одиграва нова паразитска представа која трансформише историјске форме редизајнираног хегемонизма. У политичким вакуумима карактеристичним за процес транзиције у први план избијају новокомпоновани бизнисмени, партијски апаратчици и криминализовани талог, који преко ноћи из сфере друштвеног муља прелази у статус нове елите, спремне на сваку врсту компромиса! Правдајући се лажном одбраном демократије скривени светски господари акценат су ставили на уништавање значења традиционалних појмова—као што су домовина, вера и породица – који нестају као симболи социјалног обједињавања, али и стубови левичарске идеологије. Богатим реторичким арсеналом и салвама масмедијских слика тривијализује се потреба малих народа да чувањем патриотског духа обезбеде национални суверенитет, при чему глобални медији распирују унутрашње идеолошке поделе и етничко-верске конфликте.

СВЕ ВИШЕ МЕДИЈА – СВЕ МАЊЕ ВЛАСНИКА

Форсирање неолибералне концепције и ширење процеса глобализма у пракси воде ка драматичном реструктурирању медијских индустрија у земљама трећег света и зонама светске периферије. Познати амерички футуролог Френсис Фукујама (*Francis Fukuyama*) преурањено је ускликнуо како је „историја дошла свом крају”, али је исправно указао на значај контроле јавног простора.¹⁵ Слободно и критичко мишљење је највећи противник тоталитарној свести, што значи да би наметањем агенде посредством глобалних медија јавно мњење на планетарном нивоу лако могло да се усмерава (унифицира). У временима класичне штампе, радија или телевизије са по једном фреквенцијом на националном простору тако нешто је било незамисливо, али у добу конвергентних медија,¹⁶ друштвених мрежа и загушења

---

¹⁵ *Фундаментални неуспех шовинализма био је његов неуспех да контролише мисао*, констатовао је амерички аналитичар и политички коментатор, саветник у Ранд корпорацији и члан Групе за политичко планирање при Стејт департменту. У чувеном тексту *Крај историје?* објављеном још 1989, егзалтирано се констатује како је либерална демократија тријумфовала као *крајњи облик владавине човека* (Фукујама 1997, 56).

¹⁶ У медијској пракси све је уочљивије нестајање некада јасних граница између штампе, филма, радија и телевизије, пошто је електронска трансмисија у стању да интегрише све комуникационе облике. Према мишљењу аутора, дигитализација није само технолошки процес већ и кључна промена у конструисању информација.

информацијама,¹⁷ усмеравање пажње и форматирање јавних мњења постају плод стратешког и менаџерског¹⁸ управљања информацијама.

У условима реалсоцијализма медији су били продужена рука државе, али након њихове приватизације и комерцијализације постају штитоноше корпоративног капитализма. Уместо државе информације сада контролишу власници медија који преко чувара капија одлучују шта је добро, а шта не, ко је терориста, а ко борац за слободу, који владар је демократа, а који деспот којег по сваку цену треба сменити? Ако бисте загребли испод површине, лако бисте дошли до података да су акционари, па понекад и већински власници ових информативних цинова, корпорације који су водећи испоручиоци оружја или тајне безбедносне службе или званично невладине организације. На пример, иза две најмоћније медијске мреже у САД: ABC (American Broadcasting Company) и NBC (National Broadcasting Corporation), стоје „Westing house” и „General Electric”, гиганти у производњи атомског оружја, ракета и електронике. Радио мреже „Voice of America”, „Free Europe” и „Radio Liberty” у целости су у рукама САД, а отворено их контролише и финансира ЦИА. О слободи тржишта и демократских стандарда говори и податак да грађани Немачке не могу да слушају програме „Дојче Велеа”, иако се емитују на 40 светских језика, баш као што је у САД забрањен пријем „Гласа Америке”! Кројачи медијске политике промовишу поштену „тржишну утакмицу” и „отворени проток информација”, јер тиме фаворизују моћне комерцијалне емитере који преузимају публику од националних емитера. Управо због тога потребно је „власнички капитал у медијима учинити транспарентним, јер то више од ичега разоткрива намере оних који су закорачили у свет медија”.¹⁹

Класичну сентенцу да велики број медија значи и разноликост информација више не можемо уважавати? „САД имају импресивну мрежу масовних комуникација: 1.700 дневних новина, 11.000 ревија, 9.000 радио и 1.000 ТВ

---

¹⁷ Тако је настао појам информацијског *overloada*, који подразумева човекову неспособност да из огромне количине информација извуче потребно знање. Медијски теоретичари виде више разлога: први, конзумент не разуме расположиве информације; други, информацијско загушење онемогућава пуно разумевање; трећи, појединац не зна да ли нека информација уопште постоји; четврти, нема сазнања где одређени податак треба да тражи; пети, зна где да потребну информацију тражи, али не зна начин на који може да јој приступи (Wurman 1989; Horton 1983. и Nelson 1997).

¹⁸ Под овим појмом подразумевамо „планирање, спровођење и контролу комплексних процеса интерсубјективног преношења садржаја и конструисања реалности од стране политичких актера” (Zerfa? A. & Oehsen, Н. О. 2011:11).

¹⁹ Више о томе у Арачки, З., *Српска „четвртина власти” између одговорности и економско-партиокрајској припадности*, у зборнику Веродостојност медија: донети медијске транзиције, ур. Вељановски, Р., Факултет политичких наука, Београд, 2011, 87–104.

станица, 2.500 издавача и седам филмских студија. Када би свако од средстава имало само једног власника, укупно би било око 25.000 различитих медијских погледа. Та импресивна бројка у потпуности би гарантовала широк спектар политичких и социјалних идеја... Али, у САД нема 25.000 различитих власника. Данас, 50 корпорација поседују највећи део медија. Педесет жена и мушкараца који су на њиховом челу могли би стати у мало већу собу. За ове особе се може фигуративно казати да сачињавају Приватно министарство за информисање и културу” (Bagdikian 1997, 134). У међувремену, број битних играча постао је још мањи: *Mother Jones magazine* објавио је крајем 2006. да осам медијских корпорација доминира тржиштем вести у САД (Disney, AOL – Time Warner, Vicom, General Electric, News Corporation, Yahoo), док неки истраживачи тврде да их је и мање.²⁰

Либерални концепт је информације преусмерио у једносмерну улицу, јер када један или неколико власника медија одређују агенду дебате, јасно је да директно креирају јавно мњење, утичући на рад владе, државних органа и институција. Деведесет посто међународних вести које објављује светска штампа потиче од четири велике западне агенције. То су Junajted Pres Internešenel (UPI), Asošijeted Pres (AP), Rojters (Reuters) и Ažans Frans Pres (AFP).²¹ То што свака држава има своју новинску агенцију није битно за светско мњење, јер је њихов учинак више него скроман!

У савремености, на фону глобализације, извршене су концентрација и централизација капитала у медијској индустрији. Иза жеље да под своју шапу ставе највећи број медија не крије се само борба за профитом, већ много дубљи и већем делу сиромашног света непрепознатљиви разлози. „Током последњих шест година минулог века, 47% свих новина променило је власнике, неке од њих три или четири пута, а констатација је да се број најутицајнијих људи који одлучују о медијским садржајима и даље смањује. Чак 99% свих листова постају монополисти на својим тржиштима, док већина дневника постају делићи медијских империја”²². Након Другог светског рата 80% дневних новина у САД било је у независном власништву, да би 1989. однос био дијаметрално другачији – 80% налазило се у рукама корпорација. Да није реч о случајности ево још доказа: 1981. године 20 корпорација имало је у свом поседу око 11.000 магазина, али седам година касније број власни-

---

²⁰ Амерички истраживач медија Шах (Shah) ту убраја само пет компанија, закључујући: *мање играча, мање слободе!* (Shah, 2009). Марк Стивенс (Mark Stevens), с калифорнијског државног универзитета наводи „да пет гигантских издавача контролише штампане медије, других пет компанија производи филмове и не више од три човека контролишу електронске медије” (Stevens 2003).

²¹ Две су америчке, једна британска и једна француска.

²² В. Н. Bagdikian, *The Media Monopoly*, Boston, 1997.

ка био је једноцифрен – свега три! Добит медијске индустрије није само у новцу, јер је она, пре свега, политичка, културна и друштвена институција.²³ То значи да информација није обична роба која доноси зараду, већ и производ који треба да чува специфичан социјални квалитет. Тако се стигло до парадокса глобализма: са све већим бројем медијских јединица свет је све мање обавештен, док истина постаје све удаљенија!

Медијски конгломерати²⁴ су реткост на националном тржишту, али на планетарном нивоу постају моћне институције за обликовање свести. То није теорија завере, како добро плаћени публицисти воле да објашњавају, већ нова фаза меког спиновања којим се глобалној јавности намеће одређена слика као веродостојна стварност. Теоретичари²⁵ издвајају 5. фебруар 2003. године, када је на конференцији за штампу Колин Пауел, државни секретар САД, између осталог саопштио: „Колеге, свака изјава коју данас дајем заснива се на *поузданим изворима*. Овде није реч о претпоставкама. Износимо вам чињенице и закључке на основу поузданих обавештајних извора... Једна од најважнијих ствари која забрињавајуће израња из дебелог фајла који смо добили од обавештајних служби о биолошком оружју у Ираку је постојање мобилних лабораторија, које се користе како би се направили биолошки агенси...”. Пауел је доставио „доказе” од обавештајних служби: сателитске фотографије, снимке пресретнутих разговора између ирачких војних официра, као и информације добијене од ирачких дисидената и сличних извора, са недвосмисленом поруком – Ирак поседује оружје за масовно уништење, а Садам Хусеин систематски покушава да завара инспекторе УН скривајући га. Манипулисање јавношћу крило се у прећуткивању важних чињеница: овакве лабораторије у свом формацијском саставу имале су 73 армије на планети, укључујући све некадашње чланице Варшавског пакта, Египат, Иран, Кувајт, Јемен и друге земље. Хорска пропаганда медијских дивова заглашила је ретке гласове сумње, тако да је спиновање јавности произвело страховите последице.²⁶ Снажније државе и културе одговарају тако што организују своје компаније, правећи информациони штит

²³ „Техничко–технолошки напредак у сфери медија није и вредносно-идеолошки неутралан” (Шуваковић 2012, 370).

²⁴ Под овим појмом подразумевамо повезивање различитих врста медијских предузећа у циљу стицања прихода продајом информација.

²⁵ Норман Соломон (*Norman A. Solomon*), оснивач и директор Института за тачно извештавање јавности, ово је детаљно објаснио у књизи: *Рајн олакшава посао: како су нас председници и експерти спиновали до смрти* (*War Made Easy: How President and Pundits Keep Spinning Us to Death*), 2005.

²⁶ Током операције Слобода за Ирак (*Operation Iraqi Liberation: OIL*) према Information Clearing House убијено је 1.455.590 Ирачана.

од *Си-Ен-Ена* и сличних глобалних мегафона.²⁷ Концентрација медијског власништва истовремено је и концентрација мишљења, погледа, вредности, образаца, само се о томе нерадо јавно говори. Тако долазимо до новог друштвеног парадокса: све већи и богатији медији, и све угроженија демократија!

ЈАВНИ МЕДИЈИ И КРИЗА ИДЕНТИТЕТА

Слабљење улоге јавних медијских сервиса²⁸ у тренуцима реконструкције информативних тржишта прилагођених капиталистичкој економији довело је до раскида са традиционалним поимањем медија као чувара јавних интереса. Иако већина држава улаже напоре да сачува привилеговани јавни сервис, комерцијални медији полако одвлаче публику ка свом огњишту, при чему ионако мали број приватних канала прелази у власништво интегрисаних масмедијских предузећа, као што су *Mediaset*, *Bonnier*, *Bertelsmann/RTL Group* и *Axel Springer*. Све мање средстава од оглашивача, али и донација од државе затвара редакције мањих емитера, резултирајући појавом масмедијских цинова који господаре светом смисла. Илузија да се држава не меша у рад медија само је још једна у низу Потемкинових кулиса, којима се симулира отвореност демократских процеса.

Када се у уторак 11. септембра 2012. године на улицама Барселоне окупило око милион и по Каталонаца тражећи независност овог шпанског региона, ударне вести готово свих светских медија почивале су на сликама овог догађаја, док је на јавном сервису шпанске телевизије извештај објављен тек у двадесетој минути главне информативне емисије! Комуникацијски вратари сматрали су важнијим прилог о сусрету и „добрим вибрацијама” између шпанског и финског премијера Маријана Рахоја и Јиркија Катаинена, па го-

---

²⁷ Типичан пример у арапском свету је *Ал Цазира* (ар. Ал-Газират – *осјрво*). Иако је приликом оснивања (1. новембра 1996) као циљну групу имала само становнике Катара, за само једну деценију ова станица се муњевитом брзином из локалног трансформисала у глобални медиј којег гледа 150 милиона Арапа у 22 државе, око два милиона кабловских власника у Северној Америци, четири милиона Европљана, а посредством интернета још око 17 милиона корисника. Путиново оружје у симболичком рату је ТВ мрежа *Раша шугеј*, прва ТВ станица која је забележила преко милијарду прегледа својих видео-снимака. Буџет за овај медиј износи преко триста милиона долара, сви уредници течно говоре енглески, а главна уредница Маргарита Симоњан не крије да је овај медиј *најефикасније оружје Русије у борби за утицај на мишљење светске јавности* (*Путиново оружје у медијском рају*, Политика, 02; 18. 8. 2013).

²⁸ Истраживачки извештај: *Телевизија у Европи: реулајива, јолијтика, независности* (Open Society Institute and EU Monitoring and Advocacy Program, Budapest, 2005) указује на алармантну кризу идентитета јавне телевизије у Европи где још од 1995. опада удео у гледаности (константно за око 1% годишње).

дишњицу обележавања 11. септембра 2001. терористичког напада на САД, као и прилог о уступцима које је Брисел учинио Португалији како би испунила зацртане пројекције буџетског дефицита. Шпанска државна телевизија (РТВЕ) минимизирала је значај каталонског марша, па је пре њега емитовала и причу о неизвесној судбини деце Рут и Хосеа Бретона, која су нестала пре годину дана, уз још неке, мање битне вести. Право на истиниту информацију очигледно је драматично угрожено, што је потврдило реаговање бројних грађана незадовољних прикривањем стварности, због чега је портпарол телевизије био принуђен да се јавно извини!

Бајка о слободи медија, односно њиховом служењу интересима грађана само је један у низу лукаво креираних наратива, којима се заводе наивна друштва. Владе користе економску кризу како би утицајне медије ставиле под своју контролу, директно утичући на формирање јавног мњења. Лондонски *Гардијан* (20. августа 2013) оптужио је владу и обавештајне службе Уједињеног Краљевства да су редакцију изложили невиђеном притиску, незапамћеном у историји острвске штампе, како би спречили да америчка Национална безбедносна агенција (НСА) даље извештава о афери свеопштег надзора електронских медија и комуникација. „Пријатељско убеђивање” и притисци ескалирали су у тренутку када су у присуству двојице агената британске обавештајне службе физички уништени тврди дискови са подацима и документима о бројним америчким програмима за надзор комуникација широм света, а које је обавештајни аналитичар Едвард Сноуден претходно доставио овим новинама верујући у њихово поштење. Слобода штампе сачувана је захваљујући новим технологијама – *Гардијанов* извештач пише из Бразила, а не Велике Британије, док се базе података налазе на серверима који нису под америчком нити британском контролом!

У пракси, политичари комбинујући законска овлашћења и кадровску комбинаторику управљају комуникационим простором. Тако је у Мађарској премијер Виктор Орбан изменама закона знатно сузио простор за независност државних медија, у Хрватској је промењен закон о ХРТ-у, тако да првог човека бира парламент, у Србији се дуго најављују промене сета медијских закона, док је у Словачкој променом већине на власти директорка јавног сервиса смењена, иако је одбор за културу и медије претходно једногласно прихватио њен извештај. Британски *Би-Би-Си* због критичког писања о унутрашњим економским приликама истрпео је оштре оптужбе актуелних министара,²⁹ уз обавезу да током наредних пет година буџет смањи за 20%.

²⁹ На пример, Јан Данкан Смит, министар за рад и пензије, оштро се жалио како *Би-Би-Си* извештава о актуелној економској ситуацији, оптужујући уредницу економске рубрике Стефани Фландерс да „пишки по целој британској индустрији”!

Португалски јавни сервис од политичког естаблишмента свакодневно добија претње да ће бити приватизован.³⁰ Под плаштом одбране од комерцијализације медији се гурају у окриље политичара, што значи да од служења грађанима нема ништа!

Драматизација у тумачењу операционалне и репрезентоване стварности фаворизује одређене политичке играче и интересе, завршавајући производњом нових односа моћи и декомпоновањем стварности. Традиционални модел живљења карактеристичан за претходне векове коперникански се преобразио: технолошка опчињеност све лакше заводи лаковерни аудиторријум, који под притиском комерцијализације, персонализације, спектакуларизације и драматизације деконструира јавни простор, асимилиујући у себе национални, политички и културни дискурс. Ако је у античком полису појединац у великој мери зависио од целине, *полишеје*, у времену непредвидљивих социјалних реформи и корпоративизма на пиједесталу је усамљени појединац, застрашен, егоистичан, сиромашан и хедонистички опчињен. Хијерархија доминације је невидљива, представља пирамиду на чијем су челу владајуће елите, групе у њиховој служби распоређене су испод, док су на самом дну послушне и кооперативне масе које би тамо требале што дуже и да остану. Ово је време у којем се традиционалне категорије моћи и друштвеног статуса редефинишу, локалне и регионалне алтернативе обједињују, док се јавно мњење медијском производњом слика снаге и страха шокира и наркотизује.³¹ Тачно је да интернет и нове платформе нуде могућност сваком појединцу или групи да малим улагањима сами постану произвођачи информација, њихови дистрибутери и власници, али се прикрива несавладива препрека – да би били утицајни треба им масовна публика, а она је већ плен глобалних медија. Јавни живот функционише на основу личности, појава и процеса који су видљиви у комуникационом простору! Другим речима, ако некога нема у утицајним медијским садржајима, то значи да нема ни његовог утицаја на окружење.

---

³⁰ Њихов план је да продају комплетан Други програм Јавне телевизије, док би се у власништво Првог програма укључиле приватне компаније, чему се жестоко супротставља Европска радиодифузна унија!

³¹ Џон Кин (John Keane) то објашњава крајем државне доминације јавним животом, јер кроз нове медије долази до „модуларизације, развоја сложеног мозаика јавних сфера различите величине, које се преклапају и међусобно повезују, и приморавају нас да радикално ревидирамо своје схватање јавног живота” (Кин 2003, 207).

ГЛОБАЛИЗАМ И ДОКТРИНА ШОКА

Национални, државни, страначки, културни, психолошки, религијски и други идентитети отворили су алтернативни комуникациони простор у односу на традиционалне медије, производећи распад колективних идентитета и сопствене друштвене околине. *Глобализам* се остварује, са једне стране, преко планетарне експанзије корпоративног капитала, а са друге – ширењем утицаја глобалних медија. Меки тоталитаризам своју технолошку, економску и војнополитичку моћ допуњава и снажним утицајем глобалних електронских медија – *Си-Ен-Ен, Би-Би-Си, Глас Америке...* (*CNN, BBC, Voice of America*), усмеравајући друштвену свест и културу. Истраживачи то препознају и као ширење феномена колонизације и културног империјализма.³²

Планетарно друштво са контролисаним информацијама ствара нови глобални поредак (псеудополис), који се храни „извозом демократије”³³ која укида класичне државне границе. Реч је о суштинској промени медијске филозофије, новој диоптрији политичког гледања света која тражи нова знања и мишљења, при чему више није важан сам догађај, личност или процес већ начин медијске интерпретације. Отуда извори информација и промотери нових идеја стижу из власти које симулирајући агору обезбеђују количину и квалитет пожељних информација, бринући се да стигну у предвиђеним временским роковима. Све већи број вести резултат је обрађених саопштења за јавност или спинованих информација добијених из владиних бироа за односе с јавношћу, портпарола и сличних служби, а значајно расте и број интервјуа добијених телефонским путем. Корпоративна моћ се шири планетарном заједницом тако што идеолошко-маркетиншки систем користи као полугу за богаћење неколицине, док народ постаје све сиромашнији и разочаранији. Поплава медијске фикције о демократизацији на кратко даје резултате, али након друштвеног отрежњења схвата се да је у пракси само дошло до функционалне замене, јер је *суверенишетџ државе* замењен *суверенишетџом тржишта*.³⁴ Меки тоталитаризам је лукаво прикрио како је напад на суверенитет државе практично *напад на слободу човека и народа!* Легити-

³² Опширније о томе видети у студији Љ. Митровића: *Савремене структурне промене*, (Филозофски факултет у Нишу: Центар за социолошка истраживања, 2007), 81–89, или у: Влајки, Емил: *Медији, новинарство, објективност* (Бања Лука: Политена, ФПН, 2013), 39–54.

³³ У Вашингтону, на пример, постоји квазивладина организација National Endowment for Democracy (NED), чији је задатак промовисање „демократије” широм света. Значајан финансијски фонд расподељује се политичким партијама, медијима, невладиним организацијама, верским заједницама, синдикатима и сличним организацијама, делујући по препорукама владе САД на дестабилизацији других држава, без јавног полагања рачуна.

митет либералне демократије тако улази у кризу пошто диктатура капитала све више отуђује носиоце друштвеног одлучивања, производећи *олигархизацију, елиитизацију и илушкрайизацију формално демократских институција*,³⁵ смањујући учешће грађана у политичком животу.

Бројни лобисти и заговорници либералне инвазије, под плаштом тромости и превазиђености државних интервенција, промовишу *капитализам капиташирофе*³⁶, који заправо користи кризне ситуације како би *доктрином шока* освојио нова тржишта, смањујући јавни утицај и моћ. Како то функционише објаснићемо на примеру Њу Орлеанса, града којег је у септембра 2005, након урагана „Катрина” и пуцања бране погодила велика поплава, која је поред огромних људских жртава са лица земље збрисала скромне социјалне зграде и државне школе. Милтон Фридман (Milton Friedman), идеолог савремене, хипермобилне глобалне економије одмах је изнео свој став: *Највећи део њуорлеанских школа лежи у рушевинама, једнако као и домови деце која су их похађала. Деца су се распршила широм земље. То је стратегија. Али, истовремено и прилика за радикалну реформу образовног система*.³⁷ Кључна идеја крила се у трансферу новца, јер је америчка влада милијарду долара намењених обнови и побољшању јавног образовања поделила угроженим породицама, да би оне добијеним ваучерима плаћале приватне школарине. По Фридмановом мишљењу, државне школе због бесплатног образовања *превише воњају на социјализам*, па је посткатастрофална криза била идеална да се нежељени систем редефинише. Глобални медији су кренули у акцију, промовишући процес реформи и убрзаних промена. За разлику од поновне изградње порушене бране, која се одвијала споро и са пуно финансијских проблема, систем јавног школства за само осамнаест месеци замењен је приватним. Од 123 јавне школе, остале су – четири! Уместо седам приватних школа, изграђена је 31! Четири хиљаде и седамсто људи добило је отказе, да би се мањи део вратио на радна места, али сада са нижим надницама и слабијим синдикалним уговорима.³⁸ Амерички Институт за преду-

---

³⁴ Аутор дивље транзиције, као онај ко је богатству или полугама власти (био) најближи, па постаје пљачкаш, не ради на институционалним реформама *све док му је што у интересу* (док пљачка траје), нарочито ако од њега, као поседника власти, управо та реформа одлучно зависи (Брдар 2007, 237).

³⁵ Види у: Аврамовић, Зоран: *Демократија и бомбардовање*, Просвета, Београд, 2012, 93.

³⁶ Наоми Клајн (Naomi Klein) под њим подразумева *планско карачење јавне сфере након капиташирофа, сјојено с поимањем стратегија као узбудљивих тржишних прилика*. (Доктрина шока – успон капитализма катастрофе, В. Б. З., Загреб, 2008, 14).

³⁷ „*The Promise of Vouchers*”, Wall Street Journal, 5. децембра 2005.

³⁸ Ritea Steve: “*N. O. Teachers Union Loses Its Force in Storm’s Wake*”, Times–Picaune (New Orleans), 6. марта 2006.

зетништво (American Enterprise Institute) закључио је како је *Каирина у једном дану постојала оно што тамошњи реформатори школства нису успели хиљадугодишњим напорима*,³⁹ док су разочарани учитељи и наставници резигнирано посматрајући како се новац намењен бољим условима живљења одлива ка приватним џеповима цео процес назвали *образовним иљачкањем државе*.⁴⁰

Обликовање света према новим обрасцима темељи се на камуфлираним идејама политичке доминације, војне хегемоније и на нескривеној медијској ароганцији према свима који мисле другачије. Контрола информација постаје темељ управљања другим народима и културама, јер новинарство под теретом трошкова, профита и нових технологија привидно скреће ка забави, сензационализму и задовољењу примитивних потреба. У стварности се увелико води битка за формирањем светског мњења, која се, захваљујући лукративним, хиперпродуктивним информацијским каналима, одвија без икаквих просторних и временских ограничења. Терор архитектата новог јавног дискурса толико је снажан да многи доказани интелектуалци стидљиво ћуте или тргују сопственом савешћу, неспремни да се суоче са светским неправдама, плуралистичким имитацијама и осавремењеним инквизицијама, не схватајући да једног тренутка и сами могу постати жртве тоталитарне, униполарне и мондијалистичке политике.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

У времену сложених, бурних и противуречних преображаја, са ширењем глобализма и нових технологија и Вестфалски уговор је изгубио део виталних вредности. Сателитски преноси, дигитализација и интернет укинули су некадашњи суверенитет државе, која се са идејама глобализма постепено утапала у шире интегративне оквире. Концепт јавног сервиса слаби у значају, јер се већина медија широм планете налази у приватном власништву, чиме је карактер јавног битно промењен. У информационој сфери рађа се нови монопол који битно утиче на доминантно мњење. Мноштва малих медија креирају микромњења, без глобалног значаја, утицаја и моћи, за разлику од глобалних медија који обликују друштвену парадигму. Глобални медији су слуге корпоративне идеологије, а не грађана; перпетуирањем лажне свести они индоктринирају масе нудећи им потрошачки заводљиву слику

³⁹ Saulny Susan: "U.S. Gives Charter Schools a Big Push in New Orleans", New York Times, 13. јула 2006.

⁴⁰ *Educational Land Grab*, Rethinking Schools, Fall, 2006.

живота уместо њега самог! Њихова кључна обележја су: наклоњеност транс-националном капиталу, корпоративном капитализму и неолибералној идеологији, непријатељски однос према социјалдемократима, радничкој класи и националистима, подривање локалних култура, подржавање материјалистичке вредносне оријентације, продукција садржаја који промовишу сензационализам, насиље, неморал, лаку забаву, социјалну патологију, репрезентативну или хибридну стварност.

Корпоративизам је сенка актуелних промена, истински победник промашених идеологија,⁴¹ прави господар глобалних процеса. У комплексном друштву капитала власт шири харизму о својој демократичности, скривајући да под њом не прихвата било коју критику сопствене одговорности. Глобални медији упрегнути су у кочије новог поретка, са циљем формирања доминантне свести, поданичке, покорне и снисходљиве. Комбиновањем нанотехнологије, биотехнологије, информатичке и когнитивне технологије почела је научна битка за контролу ума, јер ће стимулисањем одређених садржаја, идеја, покрета и поступака медијска пројекција унапред бити планирана до детаља. Симболички рат о којем се јавно не говори у стварности већ увелико траје: они који производе, филтрирају и обрађују информације управљају глобалним процесима. У перспективи видимо и вероватни настанак новог друштвеног облика – инфократије!⁴²

ЛИТЕРАТУРА

Аврамовић, З. *Демократија и бомбардовање*. Београд: Просвета, 2012.

Антонић, С. *Геополитика*. Београд: Геополитика пресс д.о.о., бр. 66, 2013.

Арачки, З. Српска „четврта власт“ између одговорности и економско-партократског притиска. У *Веродостојносни медија: гомеџи медијске транзиције*, уредио Р. Вељановски, Факултет политичких наука, Београд: Чигоја штампа, 2011.

Брдар, М. *Српска транзициона илијада*. Нови Сад: Стилос, 2007.

---

⁴¹ „Главна моћ свих варијација фашизма између два светска рата – а било је ту разних појавних облика од Мусолинијевог оригинала, преко Хитлеровог националсоцијализма до Рузвелтовог либералног фашима – лежала је у корпоративизму. Та појава и тај појам су врло важни за будућност демократије и капитализма, јер ће корпоративна моћ надживети фашизам, мутирати у постратним друштвима, учврстити своју позицију у хладном рату који је давао значајан део легитимитета за њено функционисање и бити преузета као друштвено-економска основа од кључне силе XX века – САД” (Рељић, Слободан: *Промена карактера медија у савременом капитализму: узроци, актери, последице*, докторска дисертација, Београд: Филозофски факултет, 2012, 105).

⁴² Аутори демократију не тумаче као пуку владавину народа, већ као снагу демоса који поседује одређене квалитете захваљујући којим може успоставити поредак заснован на владавини истине, хуманизма и социјалне правде. Нови степеник у њеном развоју је владавина информацијама (*инфократија*), као основним оруђем у трагању за слободом и истином!

- Видојевић, З. *Демократија на заласку*. Београд: Службени гласник и Институт друштвених наука, 2010.
- Влајки, Е. *Медији, новинарство, објективност*. Политена, год. III, бр. 5, ФПН, Бања Лука, 2013.
- Вуксановић, Д. „Фејсбук и друштвене мреже у функцији политичких промена”. У *Веродостојности медија – домаћи медијске транзиције*. Београд: ФПН и Чигоја штампа, 2011.
- Деспотовић, Љ. и Јевтовић, З. *Геополитика и медији*. Нови Сад: Култура полиса и Графомаркетинг, 2010.
- Јевтовић, З. „Масмедијски преображај тероризма и религије у глобалном поретку”. *Политикологија религије*, Центар за проучавање религије и верску толеранцију, бр. 1. Београд, 2007.
- Јевтовић, З. „Свет и глобално село”. *Филозофеме*, зборник радова, Српског филозофског форума, Нови Сад, 2006.
- Клејн, Н. *Доктрина шока – успон капитализма катастрофе*. Загреб: В. Б. З., 2008.
- Марковић, М. „Глобализација и глобализам”. *Филозофеме*, зборник Српског филозофског форума, бр. 1, Нови Сад, 2006.
- Митровић, Љ. *Савремене структурне промене*. Центар за социолошка истраживања, Филозофски факултет у Нишу, 81–89, 2007.
- Печујлић, М. *Глобализација – два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2002.
- Рељић, С. *Промена карактера медија у савременом капитализму: узроци, актери, последице*, докторска дисертација. Београд: Филозофски факултет, 2012.
- Фукујама, Ф. *Крај историје и последњи човек*. Подгорица: CID, 2008.
- Хејвуд, Е. *Политика*. Београд: Слио, 2004.
- Шуваковић, У. „Нови медији и култура новогодишњег честитања у Србији”. У *Трагиција, модернизација, идентитети*, ур. Милосављевић и др., Ниш: Филозофски факултет, 2012.
- Bagdikian, V. *The Media Monopoly*, 5th Edition, XIV – XVI. Boston: Beacon, 1997.
- Horton, F. *Information literacy vs. computer literacy*. Bulletin of the American Society for Information Science, Vol. 9, No. 4 (April), 1983.
- Karatnysky, A. „The 1999 Freedom House Survey: A Century of Progress”. *Journal of Democracy* 1. 2000.
- Kin, J. *Civilno društvo – stare slike, nove vizije*. Beograd: Filip Višnjić, 2003.
- Nelson, M. *We Have the Information You Want, But Getting It Will Cost You: Being held Hostage by Information Overload*. Crossroads The ACM Student Magazine, 1997. посећено: 5. 8. 2013.
URL: <http://www.acm.org/crossroads/xrds1-1/mnelson.html>

- Shah, A. *Media Conglomerates, Concentration of Ownership*. Global Issues, 2009. www.globalissues.org/article/159/media-conglomerates-mergers-concentration-of-ownership
- Stevens, M. *Freedom of the Press*, 2003. www.faculty.ncwc.edu/mstevens/410/410ect09.htm
- Wurman, R. S. *Information Anxiety*, New York: Doubleday, 1989.
- Zerfa A. & Oehsen, H. O. „Менаџмент комуникација у политици: основе, процеси и димензије”. У *Менаџмент и политичке комуникације*. Београд: Konrad Adenauer Stiftung, 2011.

ZORAN B. JEVTOVIC

ZORAN M. ARACKI

GLOBAL MEDIA AND PUBLIC OPINION FORMING

SUMMARY

Hypertrophied media production which is concentrated in a few owner centers increasingly has been dictating global reality perception, turning late capitalism into soft totalitarianism. In digitized social, geopolitical and cultural context, only media power carriers may equally communicate and express common beliefs, while smaller nations and communities are to follow their way or to withdraw into isolation. Instead of spiritual liberation, mob is offered sophisticated forms of persuasion and propaganda, manipulative seduction, the truth is idealized and focused on the aims of rich and arrogant, whereas media under political interests pressure and own survival become defenders of corporate power. Instead of the means which has the role of citizen interest protector media turned into marketing pressure tool and unification of public opinion.

Analyzing more evident concentration of media ownership, the rise of PR and advertizing, methods and techniques of management for the purpose of profit increase, the authors determine that digitalization and media globalization have been increasing separation between those who manage and those who are managed, and that democracy is in specific mind crisis endangering the civilization itself.

KEY WORDS: global media, PR, advertizing, management, propaganda, public.

СРЕТЕН М. ЈЕЛИЋ¹

Универзитет у Београду, Пољопривредни факултет
Београд (Србија)

ЖИВКО С. СУРЧУЛИЈА

Универзитет у Београду, Технолошко-металуршки факултет
Београд (Србија)

ЕФЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ ПОСЕБНО НА ЗЕМЉЕ У РАЗВОЈУ

САЖЕТАК. Много је мање или више озбиљних књига, чланака и расправа посвећено теми глобализације откако је Р. Робертсон развио теорију глобализације осамдесетих година прошлог века, дајући примарну важност снажној духовној и културној међузависности људи. Увиђајући драматично нарасле економске и технолошке везе међу људима на најудаљенијим тачкама планете, овај аутор је у први план истицао значај њихове свести о заједничкој судбини (Р. Робертсон 1992).

Данас, у „ери глобализације“ као да се помало заборавља дуга предисторија идеје глобализације, која је настајала у јакој вези са њој блиским али и ривалским теоријама. Од ривалских, поменимо само Маркову теорију о универзалној повезаности нација и Аминову теорију зависности и неоимперијализма. Од блиских, идеји глобализације наклоњених теоријских приступа, не заборавимо Веберову теорију рационалне бирократске власти, Парсонову теорију модернизације, Белово схватање постиндустријског друштва или Меклуаново виђење глобалног села (М. Печујлић 2002). Отварају се расправе о томе шта је глобализација, које су јој димензије и какве последице. Једни у њој виде мит, други виде стварност, трећи мисле да је реално социјално-историјски процес, а четврти у њој виде самопројекат групе људи, светских моћника који раде у интересу крупног транснационалног капитала.

Ширењем процеса глобализације настају проблеми између развијених и неразвијених земаља, при чему се јаз између земаља на планети продубљује. Очигледно је да глобализација у себи садржи озбиљне противречности на које ћемо указати.

Кључне речи: глобализација, неједнакости, последице, процеси, ефекти.

---

¹ sjelic@agrif.bg.ac.rs

1. УВОДНА НАПОМЕНА

Иако озбиљни процеси глобализације теку већ током шездесетих и седамдесетих година прошлог века, теоријско промишљање и спорови везани за глобализацију везују се тек за деведесете године тога века.

Многи аутори указују на то да је глобализација првенствено економски феномен, а велики број у њој види пре свега културни феномен.

Нама су јако занимљиви аутори који не стављају у први план једну димензију глобализације, већ покушавају да је схвате као комплексан, често противречан и по крајњим последицама недовољно предвидив процес. У праву је Гиденс када подвлачи да глобализација настаје дејством и спајањем политичких, друштвених, културних и економских фактора.²

Не може се оспоравати значај бујања транснационалних компанија, стварања светског финансијског тржишта, електронског извођења финансијских трансакција, скидања трговинских баријера, смањења и промене економске улоге националне државе. Те промене су економска кичма глобализације. Али глобализација подразумева и веома брз развој информационих и комуникационих технологија (а пре свега мобилних телефона, кабловске телевизије, електронске поште и интернета), политичке и социјалне промене у земљама у транзицији које се реформишу у правцу либерално-демократског, западног модела друштва, и стварање светског економског система у коме доминира транснационални капитал. Све то заједно доприноси чињеници да појединци, групе, државе и нације постају све више међусобно зависни и свесни да живимо у једном свету. Глобализацију и чине сви ти економски, политички, технолошки и културни односи који код људи стварају осећај да су међусобно јако зависни иако су територијално удаљени.

Требало би напоменути да важан део теоријског и концепцијског приступа сваког аутора чини и његов однос према последицама глобализације. И док на једној страни имамо ауторе попут Фукујаме, који у глобализацији виде крај историје и потпуну победу либералног модела социјалног развоја,³ на другој страни су они који жестоко критикују последице глобализације сведене на доминацију неолибералног концепта развоја и „вестернизацију” света.

---

² Гиденс, Е. (Giddens, E.), *Sociology* (Cambridge: Polity Press, 2001).

³ Фукујама, Ф. (Fukuyama, F.), *The End of History and the Last man* (London: Hamish Hamilton, 1992).

2. О КЛАСИФИКАЦИЈИ ТЕОРИЈСКИХ ПРИСТУПА ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ

Није намера аутора да улазе у опсежну класификацију постојећих теоријских приступа глобализацији. То су релативно успешно урадили други.

Аутор запаженог избора текстова о глобализацији В. Вулетић,⁴ оправдано је издвојио и две најзначајније класификације – Леслија Склера и Дејвида Хелда.

Уз дужно поштовање Склеровој подели на ауторе који спадају у светско-системски приступ; модел глобалне културе; модел глобалног друштва и модел глобалног капитализма, наша пажња окренута је Хелдовој подели⁵, која нам се чини и теоријски занимљивом и практично употребљивом у сврху поделе најгласнијих и највидљивијих у дебати о глобализацији на социјалној јавној сцени Србије.

Као што је познато, Дејвид Хелд разликује „хипер глобалисте“, „скептике“ и „трансформационалисте“. Иако и међу самим „хипер глобалистима“, „скептицима“ и „трансформационалистима“ постоје унутрашње разлике, Хелд доста уверљиво образлаже ову поделу. У најкраћем, подела почива на различитом односу према моћи и снази глобалног поретка, на једној, и националне државе, на другој страни.

Тако „хипер глобалисти“ готово идолопоклонички верују у снагу глобализације и глобалног поретка као стварног феномена који се осећа свуда на планети. Познати „хипер глобалиста“ Оме⁶ истиче да глобализација води „свету без граница“ који потире нацију и националне државе и у коме је глобално тржиште моћније од националних влада. „Хипер глобалисти“ све више говоре о глобалној влади у лику транснационалних економско-финансијских и других институција које су увод у истинску „глобалну цивилизацију“.

„Скептици“ не верују у глобализацију и сматрају је неком врстом пуког мита. Али зато верују да су нације и владе националних држава и даље важни актери на светској економској, политичкој и културној сцени. Економска међузависност данашњег света није некакав историјски преседан. Она је постојала и у прошлости а данас је можда само интензивнија. Чак је данас,

⁴ Вулетић, В., *Глобализација – мит или стварност, хрестоматија* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003).

⁵ Хел, Д. (Held, D.), Мекгру, А. (Mc Grew, A.) *Global Transformation Readers* (Cambridge: Polity Press, 1999).

⁶ Оме, К. (Ohmae, K.) (1995): *Putting Global Logic First*, Harvard Business Review, January/February.

према њиховом мишљењу, светски економски систем мање интегрисан и регионално је подељен. При томе је све већи број земаља Трећег света економски маргинализован.

„Трансформационалисти” заузимају средњу позицију. Њихов став је, у односу на ставове „хипер глобалиста” и „скептика” – „нешто између”.

„Трансформационалисти” су свесни да је глобализација на делу као важан динамичан процес трансформисања савременог глобалног поретка. Део старих структура је урушен, али многи стари обрасци и структуре опстају, а пре свега нација, националне државе и владе задржавају важан део своје моћи. Према њиховом мишљењу, глобализација је реалан, дуготрајан, често противречан и комплексан процес, коме се појединачна друштва, групе и појединци морају прилагодити. Националне државе нису више центар света, али и оне се трансформишу и реструктурирају своје функције сходно процесима глобализације. Север и Југ, Први и Трећи свет нису више територијално одвојени, јер егзистирају у великим градовима свих глобалних сила.

Променило се и национално. Национални економски простор се више не може идентификовати с националним територијалним државним границама.

3. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА САВРЕМЕНОГ ДРУШТВА

Време у коме живимо с правом називамо временом науке, технике, брзих технолошких промена. У савременом друштву промене се одвијају у готово свим областима.

С обзиром на низ промена које су настале данас су људи повезанији него икада пре захваљујући напретку који је постигнут у области савремених научно техничких достигнућа.

У последњој деценији претходног века и на почетку овог века развој је достигао неслућене размере. У назначеном периоду сведоци смо глобализације и глобалних промена. Процес глобализације брише границе у многим областима и делатностима, нестају границе међу земљама и све земље обједињују се у један свет без граница. Реч глобализација закупила је велику пажњу било да се посматра са негативне или са афирмативне стране. Она се увукла у све области друштвеног живота нудећи наду за један бољи свет. Истина о процесу глобализације и њена реалистична слика су веома комплексне. До ње се може доћи уважавањем само једног а не и других обележја, већ способношћу да захватимо њен дубоко противречан карактер.

Процес глобализације обједињава друштво у једно светско друштво. Оно дозвољава сваком од нас, без обзира на то где живимо, да се повежемо са све-

том брже и продорније а у исто време дозвољава свету да утиче на нас брже и далекосежније него икада раније.

Сама реч глобализација је нашла примену у свакодневном животу. Упоредо са ширењем процеса глобализације и практичним импликацијама које су настале воде се и широке расправе у покушају свеобухватног објашњења овог сложеног друштвеног феномена. Родоначелник теорије глобализације Ентони Гиденс довео ју је у везу са чињеницом да све више живимо у међузависном свету, у коме наши поступци имају последице по нас саме. „Глобализација данас утиче на живот људи у свим земљама, богатим и сиромашним, уносећи промене не само у глобалне системе, него у свакодневни живот.”⁷

У низу покушаја бројних теоретичара да одреде појам и димензије глобализације истичу се као најзначајније детерминанте:

- интеграција света и међусобна зависност путем технологије и стварања транснационалних корпорација,
- настанак светских центара моћи технолошких, економских, политичких и регионалних,
- појава модерних средстава комуникација и заједничких обележја културног живота путем масмедија ТНК и настанак „светске културе”,
- нестанак диктатура и једнопартијске владавине и настанак демократских облика живота,
- еколошка криза и опасност од исцрпљивања необновљивих природних ресурса...

Глобализација је процес који је захватио цео свет у разним доменама и областима, изазивајући значајне промене. Све земље у свету постају међусобно зависне и повезане невидљивим мрежама. Процес глобализације ствара светско друштво уз технолошку и економску повезаност, међузависност и стварање транснационалних корпорација које своје послове шире мимо националних граница стварајући огромна богатства и увећавајући капитал.

Више је разлога који делују у прилог стварања транснационалних корпорација твораца технолошке и економске базе светског друштва. Тако се наводе неки као што су:

- компаније купују и продају робу тамо где су услови најповољнији, где је профит тренутно највећи,

---

⁷ Гиденс, Е.: *Социологија* (Београд: Економски факултет, 2005), 80.

- компаније широм глобуса траже земље где су услови за плодносно инвестирање најповољнији. Један од таквих услова је у бесцење јефтина радна снага,
- стварајући филијале у многим земљама, корпорације су у стању да користе све богатство сировинских извора.⁸

Развој нових технологија, пре свега, у области телекомуникација и настанак информационих и комуникационих система веза омогућили су пренос информација међу људима широм света.

Свет постаје све више међузависан. Све је већа повезаност земаља у свету али настају и разлике. С једне стране, настаје мали број земаља које стварају огромна богатства, и, с друге стране јавља се појава више земаља које се суочавају са сиромаштвом.

Наглашава се да „свет одиста стреми ка све већој повезаности, али његово битно обележје представљају и као провалија дубоке поделе – у једном има више различитих светова. Исте оне силе које повезују свет и деле га. Светско тржиште повезује људе и робе али на њему се стварају мала острва пребогатих земаља и океани беде и глади.”⁹

Очигледно да је сам процес глобализације комплексна појава. Низ аутора покушавајући да је и дефинишу и одреде углавном се слажу да је то доста тешко и урадити. Глобализација има обележја универзализације, хомогенизације и унификације света у целини на основу одређених правила, принципа и начела. Имајући у виду да је глобализација захватила све области друштва са којом се свет и целокупно човечанство суочава нужно се траже решења, путеви и мере у циљу приближавања суштинским потребама човека у таквом друштву.

3.1. Ефекти глобализације

Развој информационих технологија у свету достигао је неслућене размере. Многи савремени техничко-технолошки проналасци у области телекомуникација у свету утицали су на процесе и промене у светском друштву. Тако су комуникације које су постајале деценијама достигле ниво савршенства са интегрисаним системима, помоћу којих се преносе огромне количине информација. Овакав развој је омогућио да се олакша пренос информација на целој планети.

У земљама које су високоразвијене комуникације су усавршене до тог нивоа да су домаћинства и пословне канцеларије опремљене са вишеструким

---

⁸ Печујлић, М., Милић, В.: *Социологија* (Београд: Службени гласник, 2005), 228.

⁹ Исто, 227.

линковима са светом. Просто је незамисливо да живот може да тече без употребе најновијих средстава комуникација – телефона, факсова, кабловске и дигиталне телевизије и интернета који је нашао вишеструку примену. Коришћење савремених средстава комуникација допринело је ефикаснијем, бржем и економичнијем комуницирању и пословању људи. Таква достигнућа учинила су продор да људи могу комуницирати без обзира на то где се налазе у свету.

То значи да је широко распрострањена употреба информационих технологија допринела убрзању глобализације јер људи се све више повезују тако што користе информационе технологије, као што су телефони, интернет и др. Међутим, информационе технологије су најразвијеније у високоразвијеним земљама где су и људима доступне и могу их користити. Такође, информационе технологије с обзиром на то да нису подједнако развијене у свим деловима света, у средњеразвијеним и најсиромашнијим земљама оне су и мање доступне.

Удео најбогатијих и најсиромашнијих земаља у броју корисника интернета показује огромне разлике. Зато се и поставља питање како прескочити „информатички јаз” међу земљама имајући у виду да је свет постао попреште размене информација без којих људи више не могу да осмисле властити живот. Ствар је отишла тако далеко да су и Уједињене нације развој информационих технологија и комуникација ставиле на листу најзначајнијих „миленијумских” циљева.¹⁰

Светско друштво не карактерише само међузависност већ и неједнакост између његових делова, појединих друштава. Како се истиче у једном свету постоји више светова, што се огледа у следећем.

Прво, најдубља поларизација света је подела на богата и владајућа, с једне, и сиромашна, неразвијена и подвлашћена друштва, с друге стране, подела на светски „Центар” и „Периферију.”

Друго, трајни облик поларизације представља и сукоб различитих цивилизација (западно-католичко-протестантске, словенско-православне, ис-

---

¹⁰ Први светски самит о информационим технологијама и комуникацијама у првој половини септембра 2003. године у Женеви делом је организован баш зато да би се видело како да се тај „информатички јаз” прескочи. Веровање неких оптимиста да ће то бити могуће већ 2015. године показало се претерано самоувереним ако се узму у обзир подаци које су приредиле стручне службе Светског економског форума. Према подацима од 1.000 становника САД 805 поседује ТВ пријемник, у Обали Слоноваче на овај број долази једва 64 а у Еритреји и мање од једног. А што се персоналних рачунара тиче, њих у Швајцарској од 1.000 становника има 348 а у Буркини Фасо такође мање од један... Исто важи и за везу са интернетом. Док је у Европи и Северној Америци бар једна особа на сваких шест преко свог компјутера повезана са мрежом, у Африци та једна особа долази на сваких 5.000 становника. *Полишика*, 14. 9. 2003.

ламске, будистичко-конфучијанске итд.). Светски систем све до његове нове фазе, која управо започиње, означавао је потпуну владавину, доминацију западне цивилизације.

Треће, упоредо са трајним, светски систем карактеришу и променљиви облици подела и сукоба. Најважнији облик променљивих форми представљао је „блоковски сукоб” света (сукоб капитализам-социјализам), који је са сломом Европског реалног социјализма нестало са сцене.

Четврто, на светској пирамиди моћи мења се положај појединих земаља, оне прелазе „на више,” са дна пирамиде у средњу зону. Те промене називамо „транзицијом.”¹¹

Сведоци смо процеса глобализације и глобалних промена где се економске интеграције веома интензивно и брзо повезују у светским размерама у финансијским активностима пословања људи.

Ново време ставило је у функцију моћне силе и полуге које ниједно друштво раније није имало. Ширење транснационалних корпорација мимо граница земаља створило је веће богатство него све генерације у историји човечанства заједно. Тако, на светском тржишту „за једно столеће вредност произведених роба и услуга увећала се преко сто пута (од 4 на 390 трилиона долара), а за нешто више од седамдесет година порасла је хиљаду пута... за само неколико деценија оно је задобило огромне размере, густом мрежом економских односа повезало је земље света, претворило се у силу која је надмоћнија од националних економија... Обим финансијских трансакција капитала чији су власници транснационалне индустријске корпорације и банке, достиже незамисливе размере од 75.000 милијарди долара годишње или 2.000 милијарди долара дневно”.¹²

Транснационалне корпорације се налазе у самом средишту процеса глобализације и подстичу глобализацију. Њихова улога је централна јер обухватају укупне светске трговине и основни су носилац ширења нових технологија у свету. То значи да су транснационалне корпорације главни чинилац на међународном финансијском тржишту а оне које су водеће су економски снажније од већине земаља у свету.

Транснационалне корпорације су ширењем и незамисливим растом успоставиле три моћна тржишта у свету која се налазе у Европи, Азији и Пацифику и Северној Америци.

У веома малом броју земаља света концентрисана је моћ капитала. У глобалним променама мале и неразвијене земље се потчињавају великим и ра-

---

¹¹ Печујлић, М., Милић, В., 249

¹² Исто, 234.

звијеним. Светски центри моћи настоје да све облике друштвеног живота подреде доминацији економије.

Усвојена институционална решења путем наметања вредности моћних и развијених земаља често нису у складу са културом, традицијом, обичајима, вредностима, религијом и др. малих неразвијених народа. У сфери културе настају хомогенизација укуса, образац исхране, одевање и животни стилови, бескрајно проширивање локалних духовних хоризоната, стварају се космополитске културе и формирају осећања грађанина света. У процесу глобализације центри моћи у свету не показују увек ни минимум интереса за културно богатство и идентитет малих народа.

Очигледно да су поједина друштва (државе) све више међузависне у глобалном друштву. Међутим, проблем глобализације је у томе што настанком планетарног друштва глобализација настоји да уреди односе између посебних друштава. Данас, нико не оспорава потребу уређења међусобних односа у глобалном друштву али не постоји општа сагласност како уредити глобално друштво.

Настанак глобалних процеса и светског друштва као нужности развоја друштва у циљу одржања стабилности друштва не би смео да доводи у питање културне и националне идентитете појединачних друштава (држава) нити интегритет појединаца који постоје у глобалном друштву. „Цивилизације засноване на духовним вредностима не могу да се прилагоде грамзивости материјалистички оријентисаног дела света који преузима водећу улогу у глобализовању савременог света, нити материјалистички устројене цивилизације могу да схвате акциону инертност оних других и спремност да се пре свега посвете великим идејама (ма какве оне биле) него директној материјалној користи коју би из њих могли да извуку”.¹³

Према томе, посебну улогу међу многим економским факторима имају транснационалне корпорације које производе робе и услуге у више земаља. Оне су посебно оријентисане према глобалном тржишту и глобалном профиту. Примена нових технологија омогућава да се друштва и привреде повезују почев од локалног према регионалном а самим тим и у глобално друштво и глобалну привреду. Повезивање локалних друштава путем економије а касније и на основу других разлога. У процесу глобалних промена припајање локалних друштава глобалним с разлогом намеће и питање специфичности појединачних друштава, идентитета, културе, традиције итд. Процес глобализације може утицати на свако друштво па било да је реч о локалном друштву или регионалном али то не мора бити и правило. Процес

---

¹³ Миладиновић, С., *Увод у социологију организације* (Београд: ФОН, 2004), 315.

глобализације, пре свега, подразумева процес сарадње и повезивања различитих друштава (држава).

У процесу повезивања друштава настаје ширење различитих култура а не и негирање. При уређењу светског друштва мора се поћи од неколико претпоставки:

- у савременом свету постоји више битно различитих цивилизација;
- постоји потреба за равнотежом снага (уз отворен дијалог) и уважавање свих субјеката;
- постоји потреба да савремено друштво буде уређено као вишеполарно.¹⁴

Према томе, уређено светско друштво је могуће уколико се поштују наведени захтеви. Уколико се одступа, настаје доминација једног, односно расподела између центара моћи. Бројне противречности које прате процес глобализације су крајње комплексне. С једне стране, имамо високо развијене земље и друштва са достигнутим степеном развоја, и с друге стране, земље у развоју које су на ниском степену развоја.

3.2. Глобализација као противречан процес – уместо закључка

Глобализација је веома комплексна појава. Од саме њене појаве па све до данас о глобализацији се доста говори, расправља и пише. У последњој деценији двадесетог века и на почетку овог глобализација као светски процес је у фази експанзије. Тренд ширења се наставља у готово свим областима. У том смислу низ појава са којима се свет суочава у целини или земље појединачно, односно друштва постале су значајан предмет анализа, доношења решења и предузимање одређених мера са циљем превазилажења проблема. На бројна питања и проблеме нису дати одговори а ни решења.

Глобализација је захватила свет у целини тим пре јер је настала међузависност између земаља. Узајамна веза међу земљама је евидентна у области економије, услуга, промета капитала, роба, људи, знања, развоја телекомуникационих система... У светској економији транснационалне корпорације, компаније, предузећа и други пословни субјекти и институције своје пословање све више базирају и отварају своје огранке и испоставе у низу земаља не задржавајући се само у националним оквирима, чиме прелазе националне границе и оквире и шире се у неслућеним размерама које су некад биле незамисливе.

---

¹⁴ Исто, 317.

У свим тим токовима велики број земаља које су средње развијене а посебно неразвијене земље и сиромашне суочавају се са бројним проблемима, дилемама и изазовима. Да би се укључиле у процесе који су настали, неопходно је да се прилагоде новим условима који су настали у глобалним променама. Уосталом незамисливо је да земље а и друштва постоје изоловано једни од других.

Глобализација је у експанзији у свим областима живота људи. У међусобним комуникацијама и сарадњи људи из разних делова света, из разних земаља, са различитим културама се повезују и упознају разнолике културе, обичаје, традицију широм планете.

У складу са тенденцијама ширења процеса глобализације настају и нове друштвене супротности. С једне стране, глобалисти подржавају глобалну интеграцију света али су многи са разлогом против негативних глобалних тенденција.

Многе друштвене чињенице говоре у прилог процеса глобализације али се истичу и неке антагонистичке супротности у њему. У односу на високоразвијене земље неразвијене и сиромашне земље суочавају се са многим тешкоћама а да би се укључиле у процес глобализације, неопходно је да се прилагоде и остваре одређене претпоставке, као што су тржишни услови пословања, демократизација друштва, гаранција људских права и слобода. У много чему водеће државе глобалне стратегије развоја света занемарују националне карактеристике и могућности појединих земаља а тиме и посебност њихових интереса.

Проблеми настају између развијених и неразвијених земаља, при чему се јаз продубљује па је огромно богатство у рукама малог броја појединаца и држава али зато сиромаштво и беда се увећавају. Међународне финансијске институције првенствено ММФ, Светска банка и др. неразвијеним и сиромашним земљама постављају услове приликом одобравања нових кредитних аранжмана. Те земље су принуђене да прихвате наведене услове да би опстале без обзира на последице.

Пажњу у свету заокупљају и еколошке последице које настају услед неконтролисаних исцрпљивања природних необновљивих ресурса. Међу онима који су моћни у свету у глобалним процесима влада немоћ да се договоре о круцијалним питањима за опстанак света. Наиме, очигледна је доминација развијених над неразвијеним, моћних над немоћним, јаким над слабим... Јаз између богатих земаља и сиромашних достигао је велике размере и та граница из дана у дан се шири. Број сиромашних, незапослених, гладних и социјалне разлике се између једних и других повећавају. Указује се на катастрофалне последице савремених „болести” капитализма, укључујући неиз-

држив терет спољног дуга сиромашних и неправедну глобалну трговину која фаворизује богате земље и циновске, мултинационалне корпорације. „Сама идеја да се све земље отворе за слободну трговину и да се мултинационалним компанијама омогући да послују без ограничења није лоша, али највећи део грађана света приморан је да констатује да мало тога иде у корист обичних људи”, рекла је на митингу бразилска студенткиња Камила Катарио Фортеш.¹⁵

Бројни су апели, изјаве и упозорења највиших званичника света са разних страна, и разних самита, како би се пронашла адекватна решења и превазишли нагомилани проблеми и противуречности.

Према томе, очигледно да је глобализација у експанзији у готово свим областима живота и комплексна појава, која у себи садржи и неке противречности, на које смо указали. Глобализација намеће одређене прописе, правила и принципе, али противречности које су са њом настале у друштву и нису нестале.

Литература

- Вулетић, В. *Глобализација – мит или стварност, хрестоматија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства. 2003.
- Гиденс, Е. *Социологија*, Београд: Економски факултет. 2005.
- Миладиновић, С. *Увод у социологију организације*. Београд: ФОН, 2004.
- Печујлић, М. *Глобализација два лика светиша*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2002.
- Печујлић, М., Милић, В. *Социологија*. Београд: Службени гласник, 2005.
- „Политика”, 25. јануара 2003.
- Giddens, E. *Sociology*. Cambridge: Polity Press, 2001.
- Robertson, R. *Globalization, Social Theory and Culture*. London: Sage, 1992.
- Fukuyama, F. *The End of History and the Last Man*. London: Hamish Hamilton, 1992.
- Held, D., Mc Grew, A. *Global Transformation Readers*. Cambridge: Polity Press, 1999.
- Kenichi, O. „Putting Global Logic First”, *Harvard Business Review*, January/February, (1995).

---

¹⁵ Анти Давос у Порто Алегреу, „Глобализација као колонизација”, *Политика*, 25. јануара 2003, А 4.

SRETEN M. JELIĆ
ŽIVKO S. SURČULIJA

THE EFFECTS OF GLOBALIZATION, ESPECIALLY ON COUNTRIES IN DEVELOPMENT

SUMMARY

Much less or more serious books, articles and discussions dedicated to the topic of globalization since R. Robertson developed the theory of globalization in the eighties, giving the primary consideration strong spiritual and cultural interdependence of people. Recognising dramatically increased economic and technological relations between people in the farthest part of the planet, in the first place this writer emphasized the importance of their conscience of a common destiny (R. Robertson1992).

Today, in the “time of globalization” it is a little bit forgotten histories of the idea of globalization, which was made in close connection with her close and rival theories. From rival theory will mention only Marx's theory of universal interconnectedness of nations and Amin's theory of dependency and neo-imperialism. From close theories which are inclined to the idea of globalization theoretical approaches, do not forget the Weber's theory of rational bureaucratic authority, the Parsons'theory of modernization, Bell's understanding of post-industrial society or Mecluan's seeing of “global village” (M. Pecujlić 2002). The debate was opening about what is globalization, which are their dimensions and consequences. Some people see it as a myth, others see reality, a third think that is the real socio-historical process and at the end the fourth see just a project of a group of people, world powers who works in the interests of large transnational capital.

With expansion of globalization, problems arise between developed and undeveloped countries, where the gap between the countries on the planet is increasing . Obviously that globalization contains serious contradictions on which we shall point.

KEY WORDS: globalization, inequality, consequences, processes, effects.

КАТАРИНА А. ЈОВИЧИЋ¹
Институт за упоредно право
Београд (Србија)

УТИЦАЈ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА УНИФИКАЦИЈУ ТРГОВИНСКОГ ПРАВА

САЖЕТАК. Савремена средства комуникације, мобилност капитала, смањење трошкова транспорта и либерализација трговине намећу привредним субјектима потребу да послују на међународном тржишту. Да би то пословање било успешно, правна регулатива која га уређује не треба да га спутава већ, напротив, она треба да обезбеди повољне услове за његово функционисање. Због тога прописи који уређују трговинско пословање не могу бити свеобухватни нити делотворни ако се не доносе уз уважавање релевантних међународних чинилаца и правила. Државе традиционално поштују овај захтев ако их на то приморавају међународни уговори којима су приступиле, али данас, препознајући да је то у њиховом интересу, оне то чине и независно од међународно прихваћених обавеза добровољно преузимајући решења која им нуде други међународни извори трговинског права, пре свих Начела европског уговорног права и Начела за уговоре у међународној трговини. Реч је о новој форми извора трговинског права, насталој као резултат потребе да се на бољи начин одговори захтевима глобализације тржишта него што су то у стању међународне конвенције, које не могу да прате динамику промена у овој области због компликоване процедуре њиховог усвајања и ступања на снагу.

Кључне речи: економска глобализација, трговинско право, извори права, аутономно право међународне трговине, међународни уговори, начела међународних уговора.

---

¹ katarina.jovicic@pravnofakultet.rs

УВОД

Политика слободне трговине промовише међународну размену добара и услуга неоптерећену мерама државног протекционизма². Идеја да се међународна трговина организује на тим основама је настала током Другог светског рата, када се увидело да до тада доминантна политика строго протекционизма неповољно утиче на економски развој како националних привреда, тако и светске привреде у целини. То неповољно стање би, сматрало се,³ променило пословање на принципима слободне трговине зато што би се у тим условима свака држава специјализовала за производњу одређених добара уместо да се исцрпљује у производњи свих потребних добара. Тиме би цео процес производње значајно појефтинио и испунио би се један од битних предуслова за привредни раст и благостање.

Пословање на политици слободне трговине подржала је Светска трговинска организација, међународна организација која одређује правила трговања робом на међународном тржишту на принципима политике слободне трговине.⁴ Та политика, али и други чиниоци међу којима посебно: мобил-

---

² Протекционизам се може одредити као економска политика која штити, односно фаворизује домаће произвођаче. Она се реализује применом различитих мера, на пример, царина, премија, увозних квота итд. О настанку и развоју протекционизма видети: Владимир Вулетић, „Протекционизам и слободна трговина у време глобализације,” *Социологија* вол. XLVI, 1 (2004): 48–55.

³ У промовисању идеје слободне трговине предњачиле су Велика Британија и САД, које су се већ тада залагале за формирање међународне организације која би одредила правила трговања на принципима слободне трговине. До тога није дошло ни брзо ни лако, али је већ 1947. године уместо стварања такве организације потписан Општи споразум о царинама и трговини (*General Agreement on Tariffs and Trade*), који је тек 1994. године трансформисан у Светску трговинску организацију (*World Trade Organisation*).

⁴ Неколико покушаја да се након Другог светског рата оснује Светска трговинска организација није успело, пре свега, због неспремности тада водећих економија света (реч је о привредама САД и Велике Британије, које су биле и највећи заговорници политике слободне трговине) да се одрекну дела свог суверенитета и повере га међународним институцијама. Због тога је 1947. године, уместо стварања Светске трговинске организације, потписан Општи споразум о царинама и трговини (*General Agreement on Tariffs and Trade*), чија су основна полазишта била ширење међународне трговине робом на недискриминаторским основама и либерализација царинских тарифа. Иако је овај споразум по правној форми без сумње мултилатерални уговор, он је у суштини био и међународна организација са сталним секретаријатом и са утврђеним механизмом за решавање спорова. Овај споразум је функционисао успешно неколико деценија и тек 1994. године је на конференцији у Маракешу 1994. године трансформисан у Светску трговинску организацију (*World Trade Organization*). Светска трговинска организација је међународна организација, али је истовремено и систем глобалних правила за трговину. О оснивању и циљевима Светске трговинске организације видети више: Ивана Поповић-Петровић, „Светска трговинска организација – оснивање, функције, циљеви,” *Међународни проблеми* 56, 1 (2004): 93–113.

ност капитала, пренос технологије, миграције становништва и развој савремених средстава комуникације, омогућили су глобализацију на економском плану, која се огледа у свестраном ширењу светског тржишта и интеграцији националних економија у међународну економију. У таквом окружењу привредни субјекти масовно излазе на међународно тржиште јер им оно обезбеђује повољније услове за пословање и повећава шансе за зараду. Тако међународна трговина, заједно са уговором о међународној продаји робе као правног инструмента путем кога се одвија претежни део светске размене роба, добија све значајнију улогу у процесу економске глобализације.

Процес економске глобализације не би био могућ ако га не подржава одговарајућа правна регулатива.⁵ Њено стварање, међутим, није лако због разлика између националних правних система које су последица околности да државе те системе, традиционално, граде према сопственим економским и социјалним показатељима и потребама. Услед тога, чињеница да је један правни однос повезан са више различитих правних система нужно намеће питање чија правила треба применити. У начелу, на то питање су могућа два одговора: прво, по коме треба применити национални правни систем на који упуту одређени критеријум и у том случају је реч о колизионом методу, и друго, по коме у поменутој ситуацији треба применити јединствена правила постављена јединственим нормама и тада је реч о супстанцијалном методу.⁶

Колициони метод је старији⁷ и компликованији је за примену. Његови се недостаци огледају и у томе што он не гарантује у довољној мери правну сигурност, јер стране уговорнице често не могу унапред знати до ког националног права ће довести колициона норма и релевантна тачка везивања, а самим тим ни која правила ће бити примењена на њихов уговорни однос. Због тога, ни данас није престала тежња да се избегне примена колизионог метода и у пракси је забележено више начина како се то може постићи.

---

⁵ Регулисање економских активности је питање које законодавац у свакој држави обавезно уређује одговарајућим прописима. Ти прописи, према садржини, могу бити јавноправни ако се односе на интервенцију државе у организацију трговине (нпр. царински и девизни закони), а могу бити и приватноправни ако регулишу односе привредних субјеката који међусобно тргују (нпр. закони који уређују уговорне односе). Прописи прве групе су претежно императивног карактера и стране уговорнице их не могу својом вољом мењати, док су прописи друге групе у највећој мери диспозитивни и могуће је избећи њихову примену ако се уговором предвиде другачија решења.

⁶ Маја Станивуковић, „Инструменти хармонизације и унификације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на Начела европског уговорног права,” у *Начела европског уговорног права и југословенско право*, приредио Радован Вукадиновић (Крагујевац: Правни факултет у Крагујевцу, Центар за право ЕУ и Институт за правне и друштвене науке, 2001), 58.

Као прво, стране уговорнице одавно користе могућност да, у складу са начелом аутономије воље, уговором детаљно уреде своје односе и када то учине тада своде примену националних права на најмању могућу меру⁸. Чинећи тако, трговци су временом креирали сопствена правила по којима послују и та правила су постепено увели у одговарајуће форме, што је довело до стварања тзв. аутономног права међународне трговине⁹. Ипак, већина трговаца не посвећује довољно пажње закључењу уговора, јер их у томе омета жеља за остварењем што веће добити која непосредно зависи од броја закључених и реализованих уговора, због чега многа питања остављају нерешеним па је примена колизионог метода и даље неизбежна.

Други начин на који је могуће превазићи стеге колизионог метода је да се одређена материја регулише међународним уговором, и то пре свега супстанцијалним, уместо колизионим нормама. Свака држава која прихвати такав, међународни уговор се истовремено обавезује на његову примену а тиме се, практично, одриче свог сувереног права да уређује област на коју се уговор односи. Државе тешко на то пристају, посебно када је реч о прописима који регулишу интервенцију државе у трговину, због чега поступак стварања и закључења таквог међународног уговора траје веома дуго, а није извесно ни да ли ће му и колико држава приступити када се његов текст коначно усагласи.

Трећи начин за хармонизацију и унификацију националних права је спонтана унификација, до које долази када државе самостално, без међународне правне обавезе или притиска, преузимају решења из страних закона,

---

⁷ Неки амерички стручњаци за међународно приватно право, супротно томе, тврде да је у грађанскоправним односима са страним елементом старији супстанцијални метод и да се његови зачеци могу препознати још у деловању peregrinског претора у Римском праву. Реч је, наиме, о одлукама претора којима је он решавао трговачке спорове између припадника различитих провинција, као и између њих, са једне, и Римљана, с друге стране. Те одлуке су чиниле посебно право *ius gentium* и оно је временом прихваћено као меродавно за трговинске трансакције. Наведено према: Станивуковић, „Инструменти хармонизације и унификације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на Начела европског уговорног права,” 58.

⁸ Уговором се не може искључити примена императивних правила права меродавног за уговорни однос у питању, већ само оних правила која су диспозитивне природе.

⁹ У домаћој и упоредној пракси се уместо или паралелно са термином аутономно право међународне трговине користе и термини: неауторитативни извори права, транснационално право међународне трговине, самостворено право, приватна легислатива, савремена *lex mercatoria*. У иностраној литератури: *autonomous law of international trade, autonomous commercial law, a non-national law, non-authoritative sources of law, transnational commercial law, law creating power of international commercial practice, private legislation, Selbstgeschafenes Recht*. Наведено према: Радован Вукадиновић, *Међународно пословно право, Ојшши гео*, (Крагујевац: Центар за право Европске уније, 2005), 47-48.

међународних уговора или других међународних аката којима се регулишу поједина питања од значаја за трговинске и грађанскоправне односе. У том смислу посебно су значајни нацрти, познати још и под називом „Правна начела” или „Начела међународних уговора”, које су сачинили угледни стручњаци за те правне области из разних земаља на основу упоредноправног истраживања.

АУТОНОМНО ПРАВО МЕЂУНАРОДНЕ ТРГОВИНЕ

Самостално уређујући своје уговорне односе, стране у међународним пословним операцијама превазилазе недостатке не само колизионог метода у решавању спорова насталих из тих односа већ и недостатке националних прописа који, због споријег прилагођавања променама, нису довољно адекватни да задовоље потребе међународне трговине. Оне се договарају о правилима којима ће подредити свој уговор и то могу бити правила неког националног права, међународни уговори, обичаји, типски уговори, општи услови пословања, начела међународних уговора итд. Стране уговорнице су дужне да поштују уговор који су закључиле и ако у вези са његовом реализацијом дође до спора, онда оне могу поверити његово решавање арбитражи и тако осигурати примену договорених правила, односно избећи примену националног права на које упути релевантна колизиона норма.¹⁰

Чињеница да аутономно право међународне трговине чине правила која су створена и разрађена кроз пословну праксу међународних привредних односа, ван државног окриља и без обезбеђене државне санкције, побуђује размишљања о адекватности одређивања тих правила *правом*. Ипак, данас није спорно да је, упркос томе, реч о праву јер је његова примена обезбеђена врло ефикасном санкцијом, али је уместо државе предузимају привредни субјекти. Неке од уобичајених мера које се у том циљу предузимају су бојкот, укидање финансијских и других повластица које се могу остварити путем одређених удружења, стављање на „црне листе” и сл. Поред тога, чињеница да арбитраже уживају све већу подршку и заштиту пред државним судовима гарантује трговцима да ће арбитражне одлуке, које често почивају на правилима аутономног права међународне трговине, бити извршене и мерама државне принуде.¹¹

---

¹⁰ Ипак, на овај начин није могуће избећи примену императивних законских норми које регулишу однос у питању.

¹¹ Philippe Kahn, *La vente Commerciale internationale* (Paris: Sirey, 1961), 41–43.

Правила која чине аутономно право међународне трговине су у почетку стварали економски јаки привредни субјекти и они су, користећи свој супериорни положај на тржишту, наметали правила трговања која су њима одговарала. Временом су се слабији учесници на тржишту организовали у настојањима да за себе обезбеде бољи, равноправни положај у уговорима које закључују и увидели су да је најбољи пут да то постигну преко одређених међународних тела и организација. Те организације и тела су већ у првој половини XX века, на њихов притисак, почеле да доносе аутономна правила која уређују међународне пословне операције, притом водећи рачуна о заштити интереса обе уговорне стране. У тим активностима посебно су се истичале Европска економска комисија ОУН¹², Међународна трговинска комора у Паризу¹³, Комисија УН за међународно трговинско право¹⁴ и Међународни институт за унификацију међународног приватног права¹⁵. Са активностима ових организација извори аутономног права међународне трговине су добили не само нове форме у виду кодификованих правила међународних удружења и организација већ и нов квалитет јер се приликом њиховог усвајања водило рачуна да интереси страна уговорница буду добро избалансирани и одговарајуће заштићени.¹⁶

Аутономно право међународне трговине утиче на унификацију права међународне трговине и уговора о продаји, упркос томе што се оно примењује само када то стране изричито предвиде, или када се његова правила непосредно инкорпорирају у текст уговора¹⁷. Томе посебно доприноси чиње-

---

¹² *Economic Commission for Europe – ECE* је основао Економски и социјални савет (у питању је један од базичних органа Генералне скупштине ОУН), у циљу подстицања економске сарадње међу европским државама. Седиште Комисије је у Женеви.

¹³ *International Chamber of Commerce – ICC* је основана 1919. године са циљем да пружа услуге у међународном пословању унапређивањем трговине и инвестиција, отварањем тржишта роба и услуга и подстицањем слободног кретања капитала. Седиште Коморе је у Паризу.

¹⁴ *United Nations Commission on International Trade Law – UNCITRAL* је 1966. године основала Генерална скупштина УН са задатком да помогне хармонизацију и унификацију националних права у области међународне трговине. Седиште ове Комисије је у Бечу.

¹⁵ *International Institute for the Unification of Private Law – UNIDROIT* је још 1926. године основала Лига Народа, а реорганизован је 1940. године. Основни задатак овог института је да проучава потребе, као и да изналази начине за модернизацију, хармонизацију и међусобно усклађивање приватног права, посебно у области трговине. Седиште Института је у Риму.

¹⁶ О развоју аутономног права међународне трговине видети: Катарина Јовичић и Слободан Вукадиновић, „Општи услови пословања у међународној и унутрашњој трговини,” *Правни животи* 11 (2009): 728–736.

¹⁷ О примени различитих форми аутономног права међународне трговине видети: Станивуковић, „Инструменти хармонизације и унификације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на Начела европског уговорног права,” 79–81.

ница да се типичне форме овог права – општи услови пословања и типски уговори, често користе у пракси јер су корисни за обе уговорне стране с обзиром на то да скраћују време преговарања поједностављујући процедуру закључења уговора. Ова, у пракси разрађена и потврђена решења се, такође, неретко уносе у одговарајуће националне прописе, као и међународне уговоре.

МЕЂУНАРОДНЕ КОНВЕНЦИЈЕ

Међународне конвенције су најповољнија форма за унификацију трговинског права, али идеја да се одређена питања регулишу међудржавним споразумима који садрже супстанцијалне норме није лако заживела. Колико је то било тешко сведочи чињеница да је било потребно више деценија да се реализује иницијатива за закључење таквих међународних уговора, што најбоље потврђују примери стварања Светске трговинске организације, која је значајна за хармонизацију и унификацију јавноправних правила трговинског права, то јест правила којима се уређује интервенција државе у трговину, као и усвајања Конвенције УН о уговорима о међународној продаји робе (у даљем тексту: Бечка конвенција),¹⁸ која је значајна за хармонизацију и унификацију приватноправних правила трговинског права, јер уређује уговор о међународној продаји робе.¹⁹

Поред глобалних међународних уговора, хармонизација и унификација трговинског права се остварује и на регионалном плану путем регионалних

---

¹⁸ Иницијатива за закључење међународног уговора који би регулисао уговор о међународној продаји робе се појавила између два светска рата, а реализована је тек 1980. године у виду Конвенције УН о уговорима о међународној продаји робе (*United Nations Convention on Contracts for the International Sale of Goods*), закључене у Бечу. Конвенција је код нас ратификована и објављена је у „Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори”, бр. 10–1/84. До данас ју је ратификовало 79 држава (податак преузет са сајта *Pace Law School, Institute of International Commercial Law*, 2013, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/countries/cntries.html>).

¹⁹ Бечка конвенција почива на достигнућима Хашких једнообразних закона из 1964. године (Једнообразни закон о закључењу уговора о међународној продаји робе и Једнообразни закон о уговору о међународној продаји робе). Ови закони нису имали значајнијег успеха ако се као мерило узме број ратификација (ратификовало их је девет земаља), већ је од тога далеко значајније искуство које је пратило њихово стварање, усвајање и примену јер су се на основу тога издвојили принципи који могу учинити међународне уговоре успешнијим у овој области. Тако је чињеница да је њима био одређен појам међународне продаје робе указала на потребу да међународни акти који уређују ову област треба према том појму да се одреде. Сем тога, пажљиви одабир питања која су била уређена Хашким једнообразним законима, односно ограничавање поља примене на права и обавезе уговорних страна као и на правила закључења уговора о међународној продаји робе је, такође, указало на теме које су прихватљиве за регулисање међународним уговором.

међународних споразума, али и других аката донетих на нивоу одређених региона. У Европској унији, на пример, унификација и хармонизација права држава чланица нужан су услов за остварење циљева одређених уговором о њеном оснивању, а слично је и са другим таквим организацијама, на пример Северноамеричка зона слободне трговине, Јужноамеричко заједничко тржиште, Америчка зона слободне трговине, Европска зона слободне трговине, Централно-европска зона слободне трговине²⁰ итд. Ипак, у овом случају реч је о процесу регионализације а не глобализације, што није тема овог рада иако између тих појава постоје несумњива повезаност и међусобна условљеност.

Тешкоће које су пратиле настанак и које се уочавају у примени Бечке конвенције намећу питање да ли су међународни уговори погодна форма за унификацију права међународних трговинских операција.²¹ Чини се да се сумња у позитиван одговор не може лако одбацити ако се има у виду да се услови и околности под којима се одвијају међународни трговински послови брзо мењају, а да је за припремање и усвајање једне међународне конвенције потребно доста времена. Услед тога није необично да конвенција већ у моменту ступања на снагу буде застарела и да је изгубила на актуелности. Проблем додатно увећава и околност да од усвајања конвенције па до њеног ступања на снагу, по правилу, протекну године.

Ако се и превазиђе проблем актуелности, онда се опет може поставити питање у којој мери међународне конвенције реално доприносе унификацији права, јер државе које их ратификују могу учинити резерве у погледу њених чланова који им не одговарају и само одабране делове конвенције уградити у своје националне правне системе. Поред тога, чињеница да су такви међународни уговори, по правилу, диспозитивни те да се њихова примена може искључити, што се у пракси релативно често и догађа²², такође умањује њихов утицај на унификацију и хармонизацију права у области коју регулишу.

---

²⁰ *North American Free Trade Agreement – NAFTA, Mercado Comum do Sul – MERCOSUL, The Free Trade Area of the Americas – FTAA, European Free Trade Association – EFTA, Central European Free Trade Agreement – CEFTA.* О овим, као и другим регионалним економских интеграцијама видети: Давид Дашић, *Дипломаџија, Економска мултилатерала и билаџерала* (Београд: Универзитет „Браћа Карић” и Мултидисциплинарни центар за подстицање интеграционих процеса и хармонизацију права, 2000), 143–186.

²¹ Питање унификације јавноправних правила трговинског права, која се одвија под утицајем Светске трговинске организације, донекле је специфичан процес обзиром на то да се одвија под утицајем међународне организације, која је настала на основу међународног уговора.

Ипак, упркос томе што наведени приговори нису без основа, чини се да има јаких аргумената за став да међународне конвенције, посебно ако су широко прихваћене, јесу значајне за унификацију трговинског права. Тако, сама чињеница да су један међународни уговор ратификовале бројне државе потврђује да су његова решења у међународној заједници препозната као добра и да их треба примењивати. Судови су дужни да такав уговор примењују јер је он чином ратификације постао део унутрашњег права. Што се више примењују решења садржана у међународним конвенцијама, то она постају познатија и прихватљивија па их државе даље уграђују у нове међународне уговоре, али и у своје националне прописе. На тај начин се национални пропис усклађује са оним што већ постоји или што доминира у упоредном праву а то, без сумње, олакшава међународну сарадњу и пословање и доприноси економској глобализацији.²³

Да би тај процес био успешан, није довољно само прихватити одређени међународни уговор, већ је нужно осигурати и његово једнообразно тумачење и примену.²⁴ У односу на то питање, посебну тешкоћу представља чињеница да међународни уговори и конвенције, за разлику од националних прописа, нису акти кодификације, већ више резултат компромиса те да, због немогућности постизања компромиса око сваког значајног питања, обично имају више правних празнина него национални прописи. Те празнине се могу решавати правилима меродавног националног права на основу колизионог метода, али то онда не доприноси унификацији, јер се на тај начин не обезбеђује једнообразна примена конвенције. Због тога би, увек када је то могуће, правне празнине требало попуњавати независно од тумачења на које упућују одредбе националних права. Достижање тог циља захтева од-

---

²² Ово стога што стране уговорнице често не знају правила која су постављена међународним уговором и у жељи да се заштите од примене непознатих правила оне уговором искључују његову примену. Други разлог који умањује примену међународног уговора је чињеница да неки привредни субјекти, који масовно тргују одређеном врстом робе на светском тржишту и чланови су одговарајућих трговачких удружења, уговарајући примену општих услова пословања тих удружења, искључују примену међународних уговора да би спорна питања регулисали самим уговором или да би уговорили примену неког одређеног националног права на уговорни однос. Тако, на пример, општи услови пословања Савеза за уље, семе и масти (*Federation of Oil, Seeds and Fats*), као и Удружење за житарице и сточну храну (*Grain and Feed Trade Association*) искључују примену Бечке конвенције. Видети више: Jan Smits, "Law Making in the European Union: On Globalisation and Contract Law in Divergent Legal Cultures", *Louisiana Law Review* Vol. 67, (2007): 1187.

²³ Djakhongir Saidov и Ralph Cunningham, "Current Themes in the Law of Contract Damages," у *Contract Damages: Domestic and International Perspectives*, eds. Djakhongir Saidov и Ralph Cunningham (Portland: Hart Publishing, 2008).

²⁴ Проблем је тим већи што се не може увек обезбедити међународно правосуђе коме би се поверило јединствено тумачење текста конвенције.

говарајуће знање судија и арбитра о садржини, сврси и духу у коме је настао одређени међународни уговор који треба да примене. На примеру Бечке конвенције уочавају се све поменуте слабости, али су покушаји да се оне превазиђу указали и на мере којима се то може прилично успешно постићи. Реч је, пре свега, о напорима који се последњих година улажу на систематском праћењу и објављивању судских и арбитражних одлука донетих применом Конвенције, што значајно доприноси њеном бољем разумевању а самим тим и њеној униформној примени.²⁵

НАЧЕЛА МЕЂУНАРОДНИХ УГОВОРА

Идеја о хармонизацији и унификацији међународног трговинског права већ се дуго реализује путем аутономног права међународне трговине и међународних конвенција, али темпо којим се тај процес одвија није задовољавајући. Истовремено, увидело се да се то ефикасније спроводи нелегислативним средствима, па су на међународној сцени представљени нови документи – сетови кодификованих општих начела уговорног права, који представљају покушај да се, путем униформних начела међународних трговинских уговора, постигне компромис различитих правних система у области општих правила уговорног права, а самим тим и међународне трговине. Најпознатији такви документи су УНИДРОИТ Начела међународних трговинских уговора (у даљем тексту: УНИДРОИТ Начела) и Начела европског уговорног права.²⁶ Оба сета начела су резултат групног рада стручњака за ову област права из разних земаља и засновани су на упоредноправним истраживањима.²⁷ Основна разлика између њих је у томе што се УНИДРОИТ Начела примењују само на трговинске уговоре, док примена Начела европског уговорног права није тиме ограничена.

Иако садрже норме које су по форми и садржини врло сличне правилима у националним законима и међународним уговорима, као и појединим изворима аутономног права међународне трговине, у питању су потпуно нови

---

²⁵ На сајту Института за међународно трговинско право при *Pace Law School*, Њујорк налази се база података са научним и стручним радовима везаним за Бечку конвенцију, као и збирка судских и арбитражних одлука донетих њеном применом. 2013, www.cisg.law.pace.edu

²⁶ *UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*, донета су 1994. године. *Principles of European Contract Law* су рађени у три етапе: I део је донет 1995. године, II део 1997. године и III део 2003. године. Оба сета начела су плод рада на два амбициозна програма који су водили УНИДРОИТ и Комисија за европско уговорно право, позната и као „Ландо Комисија” у част њеног оснивача и председника, угледног данског професора Олеа Ланда.

²⁷ Станивуковић, „Инструменти хармонизације и унификације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на Начела европског уговорног права”, 82–83.

акти у домену међународног трговинског права²⁸; неки аутори чак о овим начелима говоре као о новим изворима *lex mercatoria*.²⁹ Начела нису обавезујућа у формалном смислу, али су правила која садрже довољно дефинисаног садржаја да могу бити инкорпорисана у уговор ако стране уговорнице тако одлуче, а могуће је и одредити их као меродавна правила за уговорни однос. Истовремено, ови правни акти су формулисани са довољним нивоом општости да могу послужити арбитрима и судијама када треба да расправе питања за која не могу наћи одговоре у меродавном праву, а могу се употребити и као средство за тумачење правила тог права, па и као модел за израду националних закона и међународних уговора.

УНИДРОИТ Начела: Овај извор права је осмишљен тако да пружи одговоре на различите потребе међународне трговине и у оквиру својих 119 чланова, разврстаних у преамбулу и десет поглавља, уређује нека од општих начела уговорног права³⁰, а поставља и правила за решавање конкретних питања везана за уговоре на које се примењује. Њихова структура очигледно прати структуру *Restatement*-а³¹ уговорног права у америчком праву³², јер се непосредно иза формулација општих правила дају њихов кратки коментар и примери који их ближе објашњавају.³³

Начела европској уговорној права: Рађена су на иницијативу Европске комисије са циљем да, израдом општег дела уговорног законика, послуже као основ за унификацију уговорног права на подручју Европске уније. По својој структури веома су слична УНИДРОИТ начелима јер садрже правне норме

²⁸ За начела се не може рећи да су правне норме иако су креирана тако да се могу непосредно применити (слично као *Restatement* у америчком праву). Ово стога што правне норме поред правила понашања садрже и пропис о примени државне санкције у случају његовог кршења, што начела не предвиђају. О овоме видети: Klaus Peter Berger, *Lex Mercatoria Doctrine and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts, Law and Policy in International Business*⁴ (1997). 2013, http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3791/is_199707/ai_n8777263/.

²⁹ „У светлу чињенице да Начела представљају систем правила чији је циљ да изразе начела која су уобичајена у постојећим националним правним системима и која су најбоље прилагођена специјалним захтевима међународних трговинских уговора, она могу да се посматрају као нека врста модерног „*ius commune*” или оно што се уобичајено назива „*lex mercatoria*” (Michael Joachim Bonell, “Unification of Law by Non Legislative Means: The UNIDROIT Draft Principles for International Commercial Contrats”, *40 American Journal of Comparative Law*, 40 (1992): 629). У литератури су, међутим, забележена и супротна схватања о значају Начела као извора *lex mercatoria* па се наводи да она нису ништа више него „фасцинантна играчка за адвокате и њихове странке” (Felix Dasser, „Lex Mercatoria – Critical Comments on a Tricky Topic”, у *Rules and Networks – The Legal Culture of Global Business Transactions*, eds. Appelbaum Richard, Felstiner William, (Oregon: Hart Publishing, 2001): 198).

³⁰ На пример, начело слободе уговарања (члан 1.1.), начело неформалности (члан 1.2.), начело савесности и поштења (члан 1.7.), начело *pacta sunt servanda* (члан 1.3.) итд.

иза којих следи њихов коментар и практичне примере где год је било потребно додатно објаснити њихову садржину и домен примене. Она, такође, садрже и позивања на друге одговарајуће међународне инструменте за унификацију трговинског права али, за разлику од УНИДРОИТ начела, и упућивање на правне норме релевантних националних закона у оквиру ЕУ.

Упоређујући ова два сета начела, уочавају се велике сличности између њих, не само у погледу структуре већ и у погледу садржине решења која садрже. Чак је и значајан број истих питања обрађен у оквиру оба акта, а правила која их уређују су у великом броју идентична или слична, посебно када је о уговору о продаји реч будући да оба извора полазе од решења Бечке конвенције, која су у пракси потврђена и разрађена. Штавише, тешко се проналазе битне разлике између њих, упркос томе што би се оне могле очекивати с обзиром на то да су УНИДРОИТ начела конципирана са циљем да се употребљавају широм света, што значи у државама веома различитих политичких, економских и културних система, док су Начела европског уговорног права конципирана за потребе држава чланица Европске уније. До истог се закључка долази и ако се узму у обзир разлике у њиховом домену примене.

ЗАКЉУЧАК

У процесу економске глобализације, који се у последњих осам деценија интензивно спроводи путем политике слободне трговине, једно од најважнијих али и најтеже решивих питања, јесте стварање глобалног трговинског права. То је потребно зато што традиционални приступ, који полази од на-

---

³¹ *Restatement* у америчком праву је специфичан, формално необавезујући извор права који ствара Амерички правни институт (*American Law Institute*). То је удружење адвоката, судија, професора права и правних писаца, основано још 1923. године, које у форми *Restatement-a* ствара правни материјал са циљем да олакша примену права свима који учествују у том процесу. Ови акти, у суштини, представљају специфичан облик правне литературе, која својим угледом врши реалан утицај на реформу и уједначавање права на територији САД. Садрже, пре свега, правила која су неспорна на основу тога што су их судови утемељили у својој пракси, а повремено се формулишу и правна правила као препорука за решавање одређених ситуација. *Restatement-a* у америчком праву има неколико, укључујући и *Restatement* у области уговорног права, који је један од најпризнатијих и највише цитираних правних материјала у тој области (*The Restatement (Second) of the Law of Contracts*).

³² Видети: Klaus Peter Berger, *Lex Mercatoria Doctrine and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts*; Alan Farnsworth, „An International Restatement: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts”, *University of Baltimore Review*, 26 (1997): 1–2.

³³ Међутим, за разлику од *Restatement-a*, не постоји упућивање на начело на коме је конкретно правило засновано нити упоређивање са одговарајућим правним нормама релевантних националних закона. Ова упућивања су намерно изостављена да би се указало на међународни карактер начела и њихову одвојеност од било ког националног правног система.

ционалних правних система, није у стању да одговори на потребе међународне трговине и захтеве глобализације, јер су национални правни системи продукт различитих правних култура и услед тога се међусобно значајно разликују.

Стварање глобалног трговинског права је, међутим, започело много пре увођења политике слободне трговине, још у средњем веку јер су већ средњовековни владари препознали као сопствени интерес потребу за поједностављењем пословања између различитих градова – држава и различитих феуда. Трговци су већ тада добили широку слободу да самостално уређују своје међусобне односе и такав однос владајуће елите према њима, који је временом оличен у начелу аутономије воље које је овладало трговинским правом, омогућио им је да послују по правилима која сами одређују. Тако је започео процес формирања аутономног права међународне трговине које је, будући да се кретало у оквирима постављеним релевантним императивним нормама, било ограничено, односно није успело да се формира као заокружен систем правних правила, већ су нека питања и даље остала у домену регулисања принудним прописима. Тај би се проблем најбоље превазишао када би се нерешена питања уредила на међународном плану, и то међудржавним уговорима. Пракса је, међутим, показала да тешкоће у вези са усвајањем и применом међународних уговора и конвенција у области трговинског права и уговорних односа утичу на њихов релативно ограничени успех као инструмент хармонизације и унификације, па се и даље трагало за адекватним решењима.

Тако су се на међународној сцени појавили нови међународни документи – начела међународних уговора, као акти који садрже општа правила уговорног права формирана под утицајем одабраних решења међународних уговора, националних закона и трговачких обичаја. Својим квалитетом начела привлаче пажњу трговаца, који своје међусобне односе регулишу под утицајем тих правила. Она истовремено привлаче и пажњу законодаваца који су, такође, препознали добробит прихватања и уградње правила која она садрже у националне прописе и међународне уговоре које закључују. Томе посебно погодује чињеница да се цео тај процес одвија добровољно, да је поступак имплементације решења у националне прописе једноставнији од поступка ратификације међународног уговора, па и не чуди што решења начела међународних уговора налазимо у све већем броју националних прописа који регулишу различита питања међународне трговине. На тај начин су постављени добри темељи за успешну, формалну глобализацију трговинског права, а да би она била сасвим успешна, нужно је да се обезбеди и униформна примена тих, униформних правила.

Литература

- Вукадиновић, Радован. *Међународно пословно право, Ойшши гео*, Крагујевац: Центар за право Европске уније, 2005.
- Вулетих Владимир. „Протекционизам и слободна трговина у време глобализације”, *Социологија*, Вол. XLVI, 1 (2004): 48–70.
- Голдштајн, Александар. *Право међународне куйоурогаје*, Загреб: Информатор, 1963.
- Дашић, Давид. *Дипломатија, Економска мултидисциплинарна и билатерална*. Београд: Универзитет „Браћа Карић” и Мултидисциплинарни центар за подстицање интеграционих процеса и хармонизацију права, 2000.
- Јовичић, Катарина и Вукадиновић, Слободан. „Општи услови пословања у међународној и унутрашњој трговини.” *Правни животи* 11 (2009): 725–750.
- Поповић-Петровић, Ивана. „Светска трговинска организација – оснивање, функције, циљеви.” *Међународни проблеми*, 56, 1 (2004): 93–113.
- Станивуковић, Маја. „Инструменти хармонизације и унификације права и њихов однос према колизионим нормама, с посебним освртом на Начела европског уговорног права.” У *Начела европског уговорног права и југословенско право*, приредио Радован Вукадиновић, 57–93. Крагујевац: Правни факултет у Крагујевцу, Центар за право ЕУ и Институт за правне и друштвене науке, 2001.
- Чоловић, Владимир. *Сарадња судова и других органа у грађанским стварима у праву Европске уније*. Београд: Институт за упоредно право и „Млади правници Србије”, 2009.
- Amissah, Ralph. “Revisiting the Autonomous Contract – Transnational contracting, trends and supportive structures”, 2013, <http://www.jus.uio.no/lm/autonomous.contract.2000.amissah/portrait.pdf>
- Berger, Klaus Peter. Lex Mercatoria Doctrine and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. *Law and Policy in International Business* 4 (1997). 2013, http://findarticles.com/p/articles/mi_qa3791/is_199707/ai_n8777263/.
- Blase, Friedrich. “Leaving the Shadow for the Test of Practice – On the Future of the Principles of European Contract Law” *Vindobona Journal of International Commercial Law and Arbitration*, 3 (1999): 3–14.
- Bonell, Michael Joachim. “Introduction to the Convention.” у *Bianca – Bonell Commentary on the International Sales Law, The 1980 Vienna Convention*, Bianca, С. М. и Bonell, М. Ј. (eds.), 1–20. Guiffre, Milan: 1987.
- Bonell, Michael Joachim. “Unification of Law by Non Legislative Means: The UNIDROIT Draft Principles for International Commercial Contrats.” *40 American Journal of Comparative Law*, 40 (1992).
- Dasser, Felix. “Lex Mercatoria – Critical Comments on a Tricky Topic.” У *Rules and Networks – The Legal Culture of Global Business Transactions*, eds. Appelbaum Richard, Felstiner William, 189–200. Oregon: Hart Publishing, 2001.

- Farnsworth, Alan. „An International Restatement: The UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts.” *University of Baltimor Review*, 26 (1997): 1–7.
- Kahn, Philippe. *La vente Commerciale internationale*, Paris: Sirey, 1961.
- Pace Law School, *Institute of International Commercial Law*, 2013, <http://www.cisg.law.pace.edu/cisg/countries/cntries.html>
- Saidov, Djakhongir и Cunningham, Ralph. „Current Themes in the Law of Contract Damages.” У *Contract Damages: Domestic and International Perspectives*, eds. Djakhongir Saidov и Ralph Cunningham. Portland: Hart Publishing, 2008.
- Smits, Jan. “Law Making in the European Union: On Globalisation and Contract Law in Divergent Legal Cultures.” *Louisiana Law Review* Vol. 67, (2007): 1181–1203.
- Zeller, Bruno. “The Development of Uniform Laws – a Historical Perspective.” *Pace International Law Review* 14, 1 (2002): 163–177.
- Zweigert, Conrad и Hein Kotz. *Introduction to Comparative Law*, 3rd edn. Oxford: Clarendon Press, 1998.

KATARINA A. JOVIĆIĆ

THE IMPACT OF GLOBALIZATION TO THE UNIFICATION OF COMMERCIAL LAW

SUMMARY

Modern means of communication, mobility of capital, reducing transport costs and trade liberalization impose business entities the need to operate in the international market. To make their business be successful, the legal framework should not complicate it; on the contrary, it should provide favorable conditions for its functioning. Therefore, the regulations that governs commercial business can't be comprehensive and effective unless they respect relevant international factors and rules. States traditionally follow this requirement when they have obligation to do so by international agreements, but now even regardless of that: they voluntarily adopt solutions that offers international sources of commercial law, primarily European Principles of Contract Law and the UNIDROIT Principles of International Commercial Contracts. They are new forms of international sources in commercial law, that have arisen as a result of the need for giving better responds to the demands of globalization of the market than international conventions, whose complicated procedure of adoption and entry into force is not able do follow the dynamics of changes in this area.

KEY WORDS: economic globalization, commercial law, sources of law, autonomous law of international trade, international agreements, principles of international agreements.

IRINA B. KOVAČEVIĆ¹

Univerzitet u Banja Luci, Fakultet političkih nauka
Banja Luka (Republika Srpska, BiH)

GLOBALIZACIJA I EKONOMSKA I POLITIČKA DESUVERENIZACIJA

SAŽETAK. Iako se kao riječ često upotrebljava, ipak globalizacija nije jednostavna za razumijevanje. U posljednje nešto manje od tri decenije je diskurs o globalizaciji postao veoma popularnom i značajnom temom. Globalizacijski procesi su veoma moćni tako da zahvataju sva područja društvenog života, sve države i pojedince, i dovode do velikih promjena kako na globalnom, tako i na lokalnom području. Jedno takvo se odnosi i na ekonomsku i političku desuverenizaciju nacionalnih država.

KLJUČNE RIJEČI: globalizacija, država, suverenost, desuverenizacija.

UVOD

Globalizacija ubrzano mijenja sve, svijet, pojedince, grupe, države, kao i naše predstave i pojmove o svemu. Gdje god da smo, gdje god bili, radili i živjeli globalizacija, htjeli mi to ili ne, snažno utiče na naš život i život naše zajednice kako u ličnom, tako i u ekonomskom, političkom, socijalnom, kulturnom, informaciono-tehnološkom, ekološko-zdravstvenom i drugom pogledu. Naš današnji svijet nikako nije onaj svijet koji su predviđali i željeli prosvjetiteljski mislioci, nego je surov, nepravedan, veoma rizičan i izuzetno opasan svijet u kojem ne samo da ljudi ratuju jedni protiv drugih nego ratuju i protiv prirode razarajući njene resurse i životnu sredinu. Ovo je svijet rizika, svijet koji ne možemo kontrolisati, svijet čije razvojne procese globalizacija ubrzava, tako da je njegova rizičnost i

---

¹ Irina.kov@live.com

opasnost još neizvjesnija i potencijalno veća. Kako globalizacija mijenja sve, njene posljedice su velike a njihovi ishodi sasvim neizvjesni; naš svijet se kreće od „industrijskog društva” pa, kako bi Bek (Ulrich Beck) rekao, opasnom „svjetskom društvu rizika” i „svjetskom rizičnom društvu”, odnosno ka globalnom rizičnom društvu. U ovakvom društvu se mijenja „priroda” i položaj „klasične”, nacionalne države koju, kako u kulturnom, tako i u ekonomskom i političkom pogledu, sve više zahvataju procesi erozije suvereniteta i desuverenizacije.

EKONOMSKA DESUVERENIZACIJA

Ekonomsku globalizaciju, odnosno „globalizovanu” ekonomiju Volf (Martin Wolf) definiše kao ekonomiju „u kojoj ni udaljenost, ni nacionalne granice ne ometaju ekonomske transakcije.”²

Globalizacija je veoma složena pojava i obično je povezuju sa *ekonomijom*, što je i razumljivo jer je, prije svega, na nivou finansija globalno ostvarila svoju ekspanziju. Tako je stvorena *nova ekonomija* upravo „kao privredni segment tzv. informatičkog društva”, nastala „kao rezultat dva savremena procesa koji se istovremeno odvijaju. Sa jedne strane, nova ekonomija proizlazi iz procesa globalizacije pod kojim podrazumjevamo deregulaciju i međusobnu integraciju tržišta rada, kapitala, proizvoda i usluga na svjetskom nivou, a samim tim i sve veću konkurenciju. Sa druge strane, nova ekonomija kao poslovni ekonomski sistem nastaje, prije svega, kao rezultat tehnološke revolucije, koja se zasniva na informatičkim i komunikacionim tehnologijama čija upotreba na mikronivou (promjena modela poslovanja u preduzećima, odnosno cjelokupnog poslovnog okruženja) utiče na makroekonomske pojave i procese, a samim tim i na privredu u cjelini.”³

Ekonomija je i strateški važna da globalnu vladavinu uspostave velike i moćne imperijalne i neoimperijalne sile i njihove institucije globalne moći.

Globalizacija se odnosi na novu međunarodnu podjelu rada koju određuju i utemeljuju transnacionalne korporacije, a koju, kao glavne odlike, karakterišu „dominacija finansijskog sistema i institucija na globalnom nivou, fleksibilni i multilokalni proizvodni procesi, niske cene transporta, revolucija u komunikacionoj i informacionoj tehnologiji, ukidanje regulative nacionalnih ekonomija, davanje prvenstva multilateralim finansijskim agencijama i stvaranje triju

---

² M. Volf, *Da li će nacionalne države preživjeti globalizaciju*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, prir. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 303.

³ Đ. Slijepčević i dr., *Nova ekonomija u uslovima globalizacije i informatičkog društva* (Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2008), 11.

transnacionalnih ekonomija: američke, oslonjene na SAD i specijalne odnose koje ta zemlja ima s Kanadom, Meksikom i Latinskom Amerikom; japanske, oslonjene na Japan i specijalne odnose s 'četiri tigrića' i ostatkom Azije; i evropske, oslonjene na Evropsku uniju i njene specijalne odnose s istočnom Evropom i severnom Afrikom. „Iako postoje različiti interesi i unutrašnje podjele, ipak postoji i „hegemonistički tabor” čije se djelovanje temelji na konsenzusu „najučicajnijih članova”, konsenzusu koji ne samo što određuje dominantna obilježja globalizacije, nego joj obezbjeđuje i legitimitet „kao jedino moguće i prikladne.” Taj konsenzus je „neoliberalni”, odnosno „Vašingtonski konsenzus” koji čini „jezgro svetskog sistema”, „budućnosti svetske ekonomije”, „razvojne politike” i „uloge države u takvoj ekonomiji”.⁴

Na taj način globalizacija postaje *imperijalna*, a za globalni imperijalizam je karakteristično to da jedna ili nekoliko nacija kontroliše i eksploatiše ostale nacije. Ako je suverenost države bila karakteristika moderne epohe, ona to više nije u postmodernoj imperiji. U njoj ne postoji centar jer je ona deterritorijalizovana jer nema geografske i teritorijalne granice. Imperija je, prema njima, zasnovana na sljedećim imperativima: ona obuhvata ili pokušava da obuhvati sve i zato nastupa velikodušno i pod „liberalnom maskom”; pravi razliku i afirmiše razlike; uspostavljanjem razlika, ona ih hijerarhizuje i upravlja njihovom hijerarhijom.⁵

Neoliberali ističu nekoliko najvažnijih pozitivnih posljedica razvoja ekonomske globalizacije, od kojih dva posebno, i to da bogati i siromašni imaju koristi od finansijskih tokova, te da proizvođači i potrošači imaju koristi od tržišta (proizvođači da prodaju a, zbog niskih carina, potrošači da kupuju po nižim cijenama).

U ekonomskom pogledu globalizacija se manifestuje na nekoliko načina. Jedan od njih se odnosi na *transnacionalno organizovanje rada, kapitala i tržišta*. U tom pogledu transnacionalne korporacije, potpomognute djelovanjem globalnih finansijskih i trgovačkih organizacija – kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovačka organizacija i druge – raspoložu ogromnim obimom poslovanja koji prevazilazi nacionalne granice država i snažno utiče na globalne proizvodne procese i međunarodnu podjelu rada i tako dolaze u sukob sa interesima većine nacionalnih država, osim onih država koje svoje interese identifikuju sa interesima korporacija, i obrnuto. Mehanizam kojim transnacionalne korporacije utiču na države da propisima umanje zaštitu inte-

---

⁴ B. de Soza Santos, „Procesi globalizacije”, *Reč*, br. 68 (14. decembra 2002), 9, 7.

⁵ M. Hard, A. Negri, *Imperija*, „Izdavački grafički atelje”, Beograd, 2005; Cit. prema: Dž Ricer, *Savremena sociološka teorijai njeniklasični koreni*, „Službeni glasnik”, Beograd, 2009, str. 423, i dalje...

resa zaposlenih, nezaposlenih i siromašnih, kao i životne sredine je – *deregulacija*. U tom pogledu famozni *program strukturalnog prilagođavanja* apsolutno i „nemilosrdno potčinjava sve ekološke, društvene i, zapravo, moralne obzire maksimiziranju trgovine” gdje „ekološke posledice mogu biti samo vrlo ozbiljne”.⁶

Mobilnost kapitala, investicije i razvoj transnacionalno organizovanog rada, proizvodnje, kapitala i tržišta utiču i na – *migracije*.

Savremene, globalizacijski determinirane migracije nikako nisu nova pojava. Migracije su postojale i u ranijim periodima. Poznato je da su se najveće masovne migracije desile u XIX vijeku poslije 1815. godine kada je 60 miliona ljudi iz Evrope otišlo u Ameriku, Okeaniju i istočnu i južnu Afriku, 10 miliona iz Rusije u centralnu Aziju i Sibir, milion iz južne Evrope u Sjevernu Ameriku, 12 miliona Kineza i 6 miliona Japanaca se iselilo u istočnu i južnu Aziju, 1, 5 milion Indijaca u jugoistočnu Aziju i jugozapadnu Afriku. Devedesetih godina XIX vijeka je zabilježen izrazit porast migracija: SAD su brojem novopridošlih migranata povećale svoje stanovništvo za 9%, Argentina za 26% a Australija za 17%. Bez dijela svog stanovništva su ostali: Velika Britanija (5%), Španija (6%), a Švedska (7%).⁷

Sa globalizacijom je povezana pojava migracija prema nerazvijenim ili manje razvijenim sredinama. Naime, transfer tehnologija i kapitala iz razvijenih sredina u nerazvijene nije samo doveo do gubitka radnih mjesta, nego i do migracija.

U okviru postojeće globalne ekonomije *globalne nejednakosti* se sve više produbljuju, što za posledicu ima stvaranje i produbljivanje rizika. Na jednoj strani se nalazi ultrabogato a na drugoj ultra siromašno stanovništvo. Ovaj duboki nesklad i ekonomski i socijalni jaz je „etički neprihvatljiv i politički neodrživ”, jer eksploatacija stvara nejednakosti a one proizvode – *rizike u rizičnom društvu* u kojem rizici „rastu, cvjetaju i napreduju” tako da u tom takmičenju industrijskih društava i rizičnog društva „na kraju pobjeđuje rizično društvo.”⁸

Centri ekonomske i finansijske moći nastoje da mehanizmom *slobodne trgovine* sruše barijere koje postoje između razvijenih i nerazvijenih zemalja i da ih integrišu u globalnu ekonomiju. Ali, ne misle svi da je to pravo rješenje smatrajući da će od njega imati koristi samo bogati i da će se još više povećati globalne nejednakosti, siromaštvo i zavisnost zaostalijih. Tako su 1999. godine izbili prote-

---

⁶ E. Goldsmit, „Globalna trgovina i životna sredina”, u: *Globalizacija – argument protiv*, ur. Dž. Mander, E. Goldsmit (Beograd: CLIO, 2003), 119, 121.

⁷ M. Volf, *Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju*, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, prir. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 305–306.

⁸ U. Bek, *Rizično društvo: u susret novoj moderni* (Beograd, Filip Višnjić, 2001), 69, 67.

sti u Sijetlu kada se 50.000 ljudi suprotstavilo politici Svjetske trgovinske organizacije i drugih međunarodnih finansijskih institucija, smatrajući da one stavljaju ekonomske principe iznad svih drugih pitanja, kao što su zaštita ljudskih prava, prava radnika, održivi razvoj, te da obezbjeđuju profit već ionako bogatim korporacijama zanemarujući lokalne ekonomije, čime se taj protest i smatra najvećim zagovornikom „globalne pravde” do danas.⁹

Takođe, u ekonomskom smislu je globalizacija efektivirana kroz upotrebu novih tehnologija, saobraćaja i komunikacija, elektronske integracije globalnih finansijskih tržišta i ogromnih tokova kapitala, kao i u postojanju enormnog obima međunarodne trgovine roba i usluga, te podjele rada.

Jedan od tih načina se upravo odnosi na *međunarodnu podjelu rada i proizvodnju*. Nacionalna država i ekonomija mogu biti oštećeni ili ugroženi tako što, recimo, njihova industrija mesa ili mlijeka, kao izvori izvoznih prihoda, mogu biti uništeni korišćenjem biotehnoških metoda za proizvodnju hrane na drugim mjestima. Na taj način konkurentski odnosi mogu da ugroze, potisnu, oštete ili unište i druge oblike proizvodnje.¹⁰

Ekonomska razvoj ne može se ostvariti samo putem podsticanja tržišne konkurencije jer, ako država svoju ekonomiju usmjerava prema slobodnoj trgovini a ne provede neophodne reforme, suočić se sa mogućnošću ekonomskog pada a ne napretka. Zato je neophodno da ona „ima upravljačku ulogu” i ostvari neophodne društvene i ekonomske reforme.¹¹

I *finansijski trendovi* u svijetu ugrožavaju ekonomski i politički suverenitet nacionalnih država jer država postepeno gubi kontrolu nad monetarnom i fiskalnom politikom. Ovaj proces pojačavaju i ubrzavaju transnacionalne korporacije, banke i globalni komunikacijski sistemi koji se nalaze izvan i iznad kontrole nacionalnih država.

Pa, i stalne *prijetnje nuklearnim i konvencionalnim oružjem i ratom* takođe predstavljaju izazov i prijetnju nacionalnoj državi.

Država ima zadatak da svoju ekonomiju izvede iz krize, ali je dosta nemoćna u odnosu na globalne institucije finansijske moći – Međunarodni monetarni fond, Svjetsku banku, Svjetsku trgovinsku organizaciju, G-7. Integracije u međunarodnu ekonomiju mogu da dovedu do dezintegracije nacionalne države. Iako globalizacija snažno zahvata sva područja života pa, prema tome, i nacionalne države, mnogi smatraju da će države ipak još dugo opstati kao značajan faktor rješavanja mnogih legitimnih pitanja svojih građana. Ali, bez obzira na

---

⁹ E. Gidens, *Sociologija* (Beograd, Ekonomski fakultet, 2005), 76.

¹⁰ P. Kenedi, *Priprema za dvadeset prvi vek* (Beograd: „Službeni list SRJ”, 1997), 149–150.

¹¹ E. Gidens, *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote* (Beograd: „Stubovi kulture”, 2005), 23.

to, činjenica je da na državu transnacionalne korporacije, razne moćne nadnacionalne ekonomske, političke i vojne institucije, vrše pritisak što dovodi u pitanje ne samo njenu vanjsku, nego i njenu unutrašnju suverenost.

S obzirom na činjenicu da međunarodna trgovina i globalna finansijska tržišta veoma uspješno uvećavaju profit i bogatstvo, transnacionalne korporacije i ne mogu da vode računa o onim stvarima o kojima država mora da vodi računa – socijalnim potrebama i „javnim dobrima” kao što su očuvanje mira, smanjenje siromaštva, poboljšanje uslova rada, afirmacija ljudskih prava i zaštita životne sredine.¹²

U ekonomskom pogledu globalizacija razvija i jednu vrstu ekonomije koja bi se mogla nazvati – *globalnom zločinačkom ekonomijom* ili *globalnom kriminalnom ekonomijom*. U stvari, zahvaljujući razvoju tehnoloških dostignuća na području komunikacija i transporta pojavljuju se ne samo transnacionalne korporacije koje kontrolišu globalnu ekonomiju nego i *transnacionalne kriminalne organizacije* čije aktivnosti uključuju kontrolu trgovine drogom, „bijelim robljem”, oružjem, „pranja novca”. U globalnom „svjetskom neredu” nije samo *terorizam* jedina prijetnja. To su i transnacionalne kriminalne organizacije, odnosno *mafije*. One su veoma brojne i snažne jer imaju finansijske i „vojne” resurse „strateške naravi.”¹³

Naravno, sasvim je jasno da globalizacija razara autarhičnost, ali da li baš svi to donosi i blagostanje?

Polazeći od činjenice postojanja problema koje globalizacija sobom i u sebi nosi, neki izražavaju zabrinutost koja se odnosi na:

- nepravedna pravila igre koja koriste bogatim industrijskim zemljama, ali ne i siromašnima;
- afirmaciju materijalnih u odnosu na druge vrijednosti;
- način upravljanja koji je zemljama u razvoju oduzeo veliki dio suverenosti;
- ekonomsku korist jednih a ekonomsko gubitništvo drugih, i
- ekonomski sistem koji je nametnut zemljama u razvoju i siromašnima, a koji im je štetan.¹⁴

Na kraju, može se reći da ekonomska globalizacija podržava i protežira „neoliberalni ekonomski konsenzus” koji podređuje nacionalne države moćnim globalnim institucijama čiji se propisi „primenjuju ili s krajnjom strogošću (meto-

---

¹² Dž. Soros, *O globalizaciji*, (Beograd: „Samizdat B92”, 2003), str. 20.

¹³ *Terorizam u budućnosti*, ur. M. Taylor i J. Horgan (Zagreb: „Golden marketing”, 2003), 36.

¹⁴ J.E. Stiglitz, *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta* (Zagreb: „Algoritam”, 2009), 30–31.

dom gvozdene pesnice) ili s izvesnim stepenom fleksibilnosti (metodom plišane rukavice)". Upravo, zahvaljujući ovoj represivnosti i rigidnosti na globalizacijskom prostoru su evidentne dvije prakse između kojih postoji sukob, i to, s jedne strane, između *hegemonističke globalizacije* i, s druge strane, *antihegemonističke globalizacije*. „Globalizovani lokalizmi i lokalizovani globalizmi deo su globalizacije od vrha nadole (hegemonističke), a kosmopolitizam i borba za očuvanje zajedničke baštine čovečanstva deo su globalizacije od dna nagore (antihegemonističke). Važno je imati na umu da se ta dva tipa globalizacije ne odvijaju jedan pored drugog, da to nisu nikakvi neprobojni entiteti. Naprotiv, oni su izraz i rezultat borbe unutar društvenog prostora opštepoznatog pod imenom globalizacije." Prema hegemonističkoj neoliberalnoj kapitalističkoj globalizaciji postoje snažno izraženi otpori u obliku *lokalizma*. A, to je i sasvim razumljivo jer je ekonomska globalizacija dvostruko destruktivna: prvo, zato što doprinosi padu standarda ogromnom broju ljudi i, drugo, zato što u dužem periodu nikako ne može biti održiva. „I danas se većina svetskog stanovništva drži relativno tradicionalne ekonomije; te tradicionalne ekonomije u mnogim slučajevima nisu 'siromašne', a među onima koje jesu, veliki deo je osiromašio zbog politike neoliberalne ekonomije. S obzirom na to, najuspešniji otpor globalizaciji pruža unapređenje lokalnih i komunalnih ekonomija, sitnih ekonomija koje su različite, koje se oslanjaju na sebe i povezane su sa spoljnim snagama, ali ne zavise od njih. Po tom shvatanju, u ekonomiji i kulturi koja se sve više širi izvan lokalnih granica odgovor na zlo globalizacije može biti samo ponovna teritorijalizacija, ponovno vezivanje za mesto i zajednicu, što podrazumeva oživljavanje starih ili izmišljanje novih lokalnih proizvodnih aktivnosti. Takav stav vodi ka otkrivanju, stvaranju i unapređenju bezbrojnih lokalnih inicijativa širom sveta." Pod pojmom *lokalizacije* ne misli se izolacionizam, nego se misli na uspostavljanje mjera zaštite od neoliberalne globalizacije, misli se na „novi protekcionizam" u smislu jačanja lokalnog u odnosu na globalizovano, misli se na „niz inicijativa čiji je cilj stvaranje i očuvanje sitnih društvenih područja koja se temelje na zajednici i funkcionišu kroz neposredne odnose, samoodrživa su i potkrepljena kooperativnom i participativnom logikom." Ovi „projekti lokalizacije" se odnose na sitne porodične poljoprivredne inicijative, sitne lokalne trgovine, lokalne oblike razmjene sa lokalnom valutom, participativne oblike lokalne samouprave, i slično. „Mnoge od tih inicijativa ili ponuda zasnivaju se na ideji da kultura, zajednica i ekonomija imaju svoje korene u konkretnim geografskim lokacijama koje zahtevaju stalnu budnost i zaštitu, to jest da su njihov nerazdvojni deo. To je takozvani *bioregionalizam* (Sale)."¹⁵

---

¹⁵ B. De Soza Santos, „Procesi globalizacije", *Reč*, br. 68 (14. decembra 2002), 10, 42–43 (podcrtala I. K.).

Ekonomska globalizacija, ili globalizacija ekonomije, stvara veliki broj problema pa i onih *ekoloških*. U namjeri da što prije realizuju profit, vlasnici kapitala sele tehnologije u nerazvijena i siromašna područja jeftine radne snage, sirovina i „labavih“ zakona, nanoseći prirodi velike ekološke probleme. Takođe, s ovim u tijesnoj vezi su i *mediji* koji marketinškim podražavanjem i propagiranjem konzumerizma i hedonizma ekološke probleme još više pojačavaju. Reklamiranjem proizvoda se povećava potražnja za njima, a to i dovodi do zagađenja prirode. Kada bi svako domaćinstvo željelo da u svom stanu ima pod i namještaj od bambusovog drveta, vrlo brzo bi nestalo i posljednje bambusovo drvo na planeti prije nego što bi se obnovilo. Tako se i pokazuje da se mediji, koji reklamiraju pretjeranu i često iracionalnu potrošnju i propagiraju hedonističke vrijednosti, „su zavisni od industrijskog marketinga“ i da se zato „rijetko bave stvarnim problemima.“ Globalna privreda je zavisna od stalnog rasta i zato je – *neodrživa*. S obzirom na postojanje jako izraženog problema (ne) održivosti, pitanje koje se, stoga, nužno postavlja bi glasilo: Postoji li alternativa?

Naravno, alternativa postoji i slažemo se sa gledištem da se ona nalazi u – *suprotnosti globalizaciji*. „Odgovor leži u *okretanju ka lokalnom* – razbijanjem privrednih aktivnosti na privredne segmente kojima je mnogo lakše upravljati i koji povezuju ljude koji odlučuju, bilo pozitivno ili negativno. To znači vezati kapital za jedno mesto i podeliti nadzor nad njim na najveći mogući broj ljudi. Na putu koji vodi do preokretanja sadašnjih tendencija odlučno stoje moćni interesi. Najveća prepreka, međutim, jeste nedovoljna javna rasprava o ovom predmetu. Moralo bi se početi od otvorenog iznošenja problema i njihovog uvođenja u najvažnije političke rasprave.”¹⁶

POLITIČKA DESUVERENIZACIJA

Što znači politička dimenzija globalizacije i kakva ona obilježja ima?

1) Prema Džesopovom (Bob Jessop) mišljenju, globalizacija je u razvijenim zemljama (Evropi i Sjevernoj Americi) dovela do transformacije državne moći u tri pravca: 1) *denacionalizacije države* – što podrazumijeva razvlašćivanje moći nacionalne države i njenu reorganizaciju na teritorijalnom, funkcionalnom, subnacionalnom i supranacionalnom nivou; 2) *denacionalizacije političkih režima* – koja se odnosi na prelazak sa pojma *vlade* na pojam *vršenja vlasti*, tj. odnosi se na samu reorganizaciju države i stvaranje modela koji je zasnovan na *par-*

---

¹⁶ D. S. Korten, „Neuspesi sporazuma u Breton Vudsu“, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, prir. Dž. Mander i E. Goldsmit (Beograd: CLIO, 2003), 42 (podvukla I. K.).

tnerstvu sa drugim oblicima udruživanja: vladinim, nevladinim i paravladinim organizacijama u okviru odnosa gdje po principu *primus inter pares* državni aparat ima samo ulogu i funkciju koordinatora tih odnosa, i 3) *internacionalizacije nacionalne države* – koja se odnosi na sve veći uticaj međunarodnih faktora na državne aktivnosti što podrazumijeva i mogućnost proširenja djelovanja države na izvanteritorijalna i transnacionalna područja.¹⁷

Raspravljajući o dominantnim obilježjima političke globalizacije, Santos (Boaventura de Sousa Santos) navodi tri koja se oslanjaju na *Vašingtonski konsenzus*, i to, konsenzus o: 1) *slaboj državi* – koji se temelji na stavu da je država suprotstavljena građanskom društvu, da ga često doživljava kao neprijatelja te da, zato, država mora biti slaba kako bi ekonomija opstala; nakon perioda jačanja države opet je na djelu slabljenje nacionalne države putem neoliberalnih mehanizama ukidanja regulative, privatizacije i redukcije javnih usluga; 2) *liberalnoj demokratiji* – koji se takođe temelji na stavu o slaboj državi obnovljene liberalne političke teorije koja zastupa stav o spoju ekonomske i političke slobode, slobodnih izbora, slobodnog tržišta; to je model koji je globalno nametnut hegemonističkim konsenzusom a čije je prihvatanje uslov dobijanja finansijske pomoći; po svojoj suštini taj model u ime demokratije izražava stvarnu „karikaturu demokratije”, i 3) *vladavini zakona i pravosudnog sistema* – koji nastoji da političku globalizaciju poveže sa ekonomskom globalizacijom a koji se temelji na *Vašingtonskom konsenzusu* kao zakonskom mehanizmu prilagođenom vladavini i liberalizaciji tržišta, investicija i finansijskih sistema, privatizaciji, privatnoj inicijativi koji ne dopuštaju „državi da upravlja principima reda, sigurnosti i povjerenja” a koji se mogu ostvariti samo zakonom i pravosudnim sistemom u skladu sa *Vašingtonskim konsenzusom*. Ono što predstavlja glavnu obavezu i zadaću nacionalne države jeste stvaranje legalnog okvira i pravnih institucija preko kojih se ostvaruju neophodne interakcije. Time se pokazuje da u političkoj dimenziji globalizacije sve veću ulogu ima naddržavni *oblik vlade* koji se ispoljava kroz djelovanje međunarodnih političkih organizacija, finansijskih institucija moći, nads nacionalnih ekonomskih i političkih blokova, „globalnih istraživačkih centara”, kao i „različitih oblika globalnog prava (od *lex mercatorio* do zakona o ljudskim pravima).” I, na kraju, sve ovo „ukazuje na potrebu da se razmišlja u okviru 'svetske države' ili 'svetske federacije' koja je demokratski kontrolisana i čiji je zadatak mirno rešavanje sukoba između država i globalnih agenasa”.¹⁸

Bitni aspekt globalizacije odnosi se na uspostavljanje guste mreže međusobnih povezanosti i međuzavisnosti država, te na rasprostiranje istih formi politič-

---

¹⁷ Cit. prema: B. De Soza Santos, *Procesi globalizacije*, „Reč”, br. 68, 14. decembra 2002, str. 17.

¹⁸ B. De Soza Santos, „Procesi globalizacije”, *Reč*, 68 (14. decembra 2002), 18–20.

kog života, demokratije i ljudskih prava. Ali, uz te procese istovremeno se razvijaju i *autoritarni procesi svjetske vladavine*.¹⁹

U političkom pogledu globalizacija je, determinirana ekonomskim, političkim, vojnim i drugim faktorima, dovela do smanjenja uticaja moći nacionalnih država. Kako politika, kao i sve ostalo, postaje globalna, mjesto donošenja odluka nisu više države, nego „nadržavni”, transdržavni i izvandržavni centri političke moći. Nema nijednog više pitanja koje je ekskluzivno pravo nacionalne države, već je svako pitanje transdržavnog, nadržavnog, izvandržavnog, globalnog karaktera. S obzirom na to da su nacionalne države podvrgnute dominantnim akterima transnacionalne moći, one su – *denacionalizovane* i *desuverizovane*.

Za hiperglobaliste globalizacija predstavlja istorijsku neizbježnost jer ekonomska moć transnacionalnog finansijskog kapitala, korporacija i drugih institucija pretvara nacionalne ekonomije u svoje lokalne jedinice tako da globalizacija „predstavlja” ništa drugo nego kraj nacionalne države. Hiperglobalisti smatraju „da ekonomska globalizacija doprinosi 'denacionalizaciji' ekonomija kroz stvaranje transnacionalnih mreža proizvodnje, trgovine i finansija. U ovoj ekonomiji bez granica nacionalne vlade postaju tek malo više od transmisionih remena za globalni kapital ili, na kraju, jednostavne prenose institucije u sendviču između moćnih lokalnih, regionalnih i globalnih mehanizama vladavine.”²⁰

I mada navedene pojave mogu dovesti do *erozije suverenosti nacionalne države*, ipak se smatra da i „u narednim decenijama” nacionalna država „ostaje prvenstveno mesto identiteta većine ljudi” i „bez obzira na to ko im je poslodavac, ili šta rade za život, pojedinci plaćaju poreze državi, podložni su njenim zakonima, služe (ako je potrebno) u njenim oružanim snagama, i mogu da putuju samo ako imaju njen pasoš. Osim toga, kako se pojavljuju novi izazovi – bilo da je to ilegalna migracija ili biotehnoška zemljoradnja – ljudi se instinktivno okreću (bar u demokratijama) sopstvenim vladama, da one nađu 'rešenja'. Globalna demografska eksplozija, atmosfersko zagađivanje, kao i tehnološki pokretana promena, svaka od njih ima sopstveno transnacionalno ubrzanje; ali su nacionalne vlade i skupštine te koje odlučuju da li da ukinu kontrolu valute, odobre biotehnologiju, smanje izdovne gasove fabrika, ili podržavaju populacijsku politiku. Ovo ne znači da će uvek biti uspešne. . . priroda novih izazova čini mnogo težom kontrolu događaja nego za prethodne vlade. Ali one su još uvek glavna institucija kroz koju će društva pokušavati da odgovore na izazov. Konačno, ako treba da dođe do koordinisane akcije naroda ovog sveta, na primer, da se zaustavi uništa-

---

¹⁹ M. Pečujlić, *Globalizacija: dva lika sveta* (Beograd: „Gutenbergova Galaksija”, 2002), 83–84.

²⁰ D. Held, „Debate o globalizaciji”, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, prir. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 50.

vanje tropskih džungli ili smanji ispuštanje metana, očividno su potrebni *međunarodni* sporazumi, o kojima se dogovaraju vlade koje u njima učestvuju. Ukratko, čak i ako su autonomija i funkcije države narušene transnacionalnim trendovima, nije se pojavio odgovarajući supstitut da je zameni kao ključnu jedinicu u odgovaranju na globalnu promenu.”²¹

I Martin Volf smatra da su države i dalje značajni akteri u međunarodnim ekonomskim i političkim odnosima. Doista, države koje su se opredijelile za međunarodnu ekonomsku integraciju prihvataju i ograničenja svojih djelovanja ali, to nikako ne znači da ta ograničenja dovode do odumiranja sposobnosti države da oporezuju, regulišu i intervenišu. Međunarodna ekonomska integracija ubrzava reakciju tržišta na politiku povećavajući obim alternativa. Osim toga, procesi integracije između vlada stvaraju odnose međusobne konkurencije, tako da tu mogu opstati samo one zemlje koje se ne suprotstavljaju konkurenciji i integracijama. Postoje najmanje tri razloga koja pokazuju pogrešnim stav da globalizacija čini države nepotrebni. „Prvo, sposobnost društva da iskoristi prilike koje pruža međunarodna ekonomska integracija zavisi od kvaliteta javnih dobara kao što su prava svojine, poštena državna služba, lična sigurnost i osnovno obrazovanje. Naročito je bez odgovarajućeg zakonskog okvira veoma ograničena mreža potencijalno isplativih ugovora. Možda se ova tačka čini trivijalnom, ali mnoge ekonomije u razvoju ne uspevaju da ostvare ove suštinske preduslove opstanka. Drugo, uobičajeno je da država određuje identitet. Osećaj pripadnosti je deo ljudskog osećaja sigurnosti, a to je osećaj kojeg većina ljudi, čak i u eri globalizacije, ne bi želela da se odrekne. Možda ne iznenađuje da su neke od najuspešnije integriranih ekonomija male, homogene zemlje sa jakim osećajem kolektivnog identiteta. Treće, međunarodna vlast počiva na sposobnosti pojedinačnih država da pružaju i garantuju stabilnost. Kamen temeljac međunarodnog poretka je teritorijalna država sa svojim monopolom na moć prisile u okviru svoje nadležnosti. Virtuelni prostor to ne menja: ekonomije na kraju krajeva vode ljudi i one se vode za ljudska bića čije je prisustvo fizičko i stoga im je lokacija fizička. Globalizacija države ne čini je nepotrebni. Naprotiv, da bi ljudi uspešno iskoristili prilike koje nudi međunarodna integracija, njima je na oba kraja njihovih transakcija potrebna država. Neuspešne države, neuređene države, slabe države i korumpirane države izbegavaju se kao crne rupe u globalnom ekonomskom sistemu.”²²

---

²¹ P. Kenedi, *Priprema za dvadeset prvi vek* (Beograd: „Službeni list SRJ”, 1997), 155.

²² M. Volf, „Da li će nacionalne države preživeti globalizaciju”, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, prir. V. Vuletić (Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 315.

Nacionalne države će opstati na globalizacijskoj svjetskoj sceni jer će građanska i politička identifikacija ostati i u budućnosti a, kao posjednik teritorije, uloga demokratske države će biti da reguliše „svoje stanovništvo i dati mu definitivan i jedinstven međunarodan legitimitet time što ga predstavlja.” Osim toga, kako će se globalna ekonomija sve više razvijati a uloga međunarodnih zakona dobijati na značaju, tako će i uloga države rasti i, posebno, na području ekologije. Globalno društvo se ne može oslanjati isključivo na djelovanje i uticaj nadnacionalnih tijela u primjeni i provođenju zakona, nego i na djelovanje i uticaj država. Tako „država kao izvor i provoditelj pravila ostaje središnjom za internacionalizirano gospodarstvo i društvo”.²³

S druge strane posmatrano, ipak su, u određenom smislu, globalizacijski procesi – *procesi dezintegracije*. Ali, oni mogu biti i *integracijski procesi*. Motivi i interesi za ulazak u globalizacijske procese integracije mogu biti različiti a, što se tiče onih koji se odnose na „evropsko ujedinjenje, mogu se navesti 6 univerzalnih (opšteprihvaćenih), a to su: 1) obezbeđenje mira; 2) pripadnost jednoj vrednosnoj zajednici; 3) rast ekonomskog standarda; 4) više uticaja u spoljnoj politici i politici bezbednosti; 5) izgledi na veći uspeh pri rešavanju problema koji prevazilaze granice (na primer, pri zaštiti čovekove okoline), kao i 6) jačanje prijateljstva među narodima”.²⁴

Nacionalne države će gubiti značaj a smatra se da će značaj od njih zadobiti globalni *neopolisi*, tj. *gradovi-države*, kao što je London. Takođe, moć iz nacionalnih država i njihovih vlada prelazi ne samo u nadnacionalne institucije (UN, EU) nego i u svjetske institucije moći – multinacionalne, transnacionalne korporacije i banke. Globalizacija predstavlja proces razvoja globalnih finansijskih tržišta, rasta i dominacije transnacionalnih korporacija nad nacionalnim ekonomijama.

Pod pritiskom represivnih mjera globalnih finansijskih institucija su se države ekonomski i finansijski prezaduživale a onda nužno gubile dio ekonomskog i političkog suvereniteta, posebno onog vezanog za gubljenje kontrole nad prirodnim bogatstvima i resursima. Polazeći od te činjenice, može se reći da u procesu globalizacije moćni kontrolišu i na temelju sile prisvajaju svjetske resurse. Tako je politička dimenzija globalizacije usko povezana sa *vojno-militarističkom dimenzijom globalizacije*. „Prelaz na represivni oblik političke globalizacije ne nastaje gvozdenom neizbežnošću, poput pomračenja Sunca. Presudan činilac njegovog nastupanja predstavlja prevaga, trijumf 'globalnih jastrebova', mili-

---

²³ P. Hirst, G. Thompson, *Globalizacija: međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja* (Zagreb: „Liberata”, 2001), 270, 293.

²⁴ D. Bataveljić, S. Nikezić, „Uticaj globalizacije na ekonomski položaj Srbije i zemalja u okruženju”, u: *Siromaštvo i globalna bezbjednost*, Zbornik ur. B. Kovačević (Banja Luka, 2012), 45–46.

tantnije frakcije transnacionalne elite moći, njegovog viđenja istorijske konjunktura. Do nje dolazi u osobenom istorijskom trenutku, kada je stari rival (Rusija) na koljenima, a novi pretendenti (Evropa, Japan, Kina), iako trenutno slabiji, protekom vremena postaju sve snažniji. Frakcija 'svetskih jastrebova' stremi da neizvesnosti svetske vladavine jednom za svagda okonča globalnom dominacijom podignutom na jedino pouzdanom temelju – apsolutno vojnoj supremaciji.” Prema tome, ono što karakteriše političku globalizaciju jeste, na jednoj strani, formiranje nadnacionalnih političkih institucija. Takođe, širenje međunarodnog prava i njegovo involviranje u nacionalne političke režime karakteriše političku globalizaciju. Međutim, istovremeno sa ovim procesima ide i proces uspona neoliberalne globalne elite moći, kao i produblјivanje jaza između bogatih i siromašnih. A, sve to za posledicu ima i probleme tako da se pokazuje da globalizacija stvara globalne opasne nusposljedice. Osim toga, globalizacija dovodi do eksplozije kulturnih i etničkih konflikata i identiteta, novih oblika vojnog intervencionizma, te pomjeranja od multipolarnog ka unipolarnom svijetu koji manifestuju autoritarnost svjetske vladavine.²⁵

Sa formiranjem nadnacionalnih političkih institucija kao bitan problem postavlja se pitanje – *odgovornosti*.

Danas u svijetu postoji veliki broj međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija koje djeluju u okviru i izvan okvira prostora civilnog društva regulišući tokove međunarodne ekonomije, trgovine i finansija, telekomunikacija, zdravlja i zaštite prirodne sredine. S obzirom na njihovu moć i uticaj, jasno je da se kao osnovni problem upravo postavlja pitanje njihove odgovornosti. Tim prije što mnoge nevladine organizacije u nerazvijenim zemljama nisu izabrane demokratski, jer ih koruptivno finansiraju razvijene države koje od njih zahtijevaju određene usluge čime dovode u pitanje demokratiju, njene vrijednosti i demokratski legitimitet u tim zemljama, i tako stvaraju probleme na području ekspresije političke globalizacije.²⁶

Porast moći transnacionalnih institucija umanjuje moć nacionalnih država. Ali, za mnoge je politička posljedica globalizacije ambivalentna: s jedne strane, ona pokazuje to da *spoljni suverenitet države opada* (npr. u smislu donošenja ekonomskih ili političkih odluka) a da, s druge strane posmatrano, njen *unutrašnji suverenitet jača*, a odnosi se na činjenicu jačanja uloge policije, sudstva i administrativnih službi koje nadgledaju i kontrolišu građane. Na kraju, treba ipak istaknuti da neoliberalnoj ideologiji slobodnog tržišta koje odgovara velikim korpo-

---

²⁵ M. Pečujlić, *Globalizacija: dva lika sveta* (Beograd: „Gutenbergova Galaksija”, 2002), 154, 135, i dalje.

²⁶ Dž. S. Naj, „Manjak demokratije u globalizaciji”, u: *Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, prir. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 301.

racijama ne odgovaraju države sa svojim suverenostima. Ali, tržištu je neophodna država kako bi ono uopšte „efikasno funkcionisalo”. Ne samo u ekonomskoj teoriji nego i u ekonomskoj praksi „je ustanovljeno da tržište ima efikasnu raspodelu resursa samo kada je konkurentno i kada firme plaćaju za uticaj koji njihova delatnost ima na društvo i životnu sredinu, tj. kada *internalizuju* troškove svoje proizvodnje. To zahteva da država postavi i primeni pravila kojima će se ta internalizacija ostvariti, pošto se uspešne firme stalno uvećavaju i imaju sve veći monopol, država treba da se umeša kako bi ih razbila i povratila konkurentnost”.²⁷

ZAKLJUČAK

S obzirom na to da globalizacija mijenja sve, jasno je da ona utiče i na promjene u shvatanjima i pogledima na svijet. Njenim razvojem mi postajemo svjesniji posljedica i rizika koje ona sobom nosi i sa kojima se suočavamo ili ćemo se suočiti. A, kako globalizaciju čini skup sasvim nepredvidljivih procesa i pojava, jasno je da je nad njom teško uspostaviti neophodnu kontrolu, i ta činjenica stvara nove rizike čije posljedice teško možemo sa preciznom sigurnošću i predvidjeti.

U tom pogledu fenomen globalizacije postaje diskursom interdisciplinarnih pristupa, pa i sociološkog pristupa. Kako je u našem savremenom svijetu *globalno* umreženo sa *lokalnim*, jasno je da i sociologija u tom prostoru traži mogućnosti razumijevanja složenih društvenih zbivanja pa, prema tome, i onih vezanih za *rizično društvo*, *globalno rizično društvo* i *društvo rizika* u kojem dolazi do desuverenizacije nacionalnih država kako u ekonomskom, tako i u političkom, kulturnom, duhovnom, kao i u svakom drugom pogledu.

Literatura

- Bek U. *Rizično društvo: u susret novoj moderni*. Beograd: „Filip Višnjić”, 2001.
- Gidens E. *Odbegli svet: kako globalizacija preoblikuje naše živote*. Beograd: „Stubovi kulture”, 2005.
- Gidens E. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2005.
- Globalizacija – argument protiv*, ur. Dž. Mander, E. Goldsmit. Beograd: Clio, 2003.
- Globalizacija – mit ili stvarnost: sociološka hrestomatija*, priredio V. Vuletić. Beograd: „Zavod za udžbenike i nastavna sredstva”, 2003.
- Hirst P., Thompson G. *Globalizacija: međunarodno gospodarstvo i mogućnosti upravljanja*. Zagreb: Liberata, 2001.

---

²⁷ D. S. Korten, (Neuspesi sporazuma u Breton Vuvsu), u: *Globalizacija – argumenti protiv*, priredio Dž. Mander i E. Goldsmit (Beograd, Clio, 2003), 35.

- Kenedi P. *Priprema za dvadeset prvi vek*. Beograd: „Službeni list SRJ”, 1997.
- Pečujlić M. *Globalizacija: dva lika sveta*. Beograd: „Gutenbergova Galaksija”, 2002.
- Ricer Dž. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Santos De Soza B. *Procesi globalizacije*. „Reč”, br. 68, (14. decembra 2002).
- Siromaštvo i globalna bezbjednost*, uredio B. Kovačević. Banja Luka, 2012.
- Slijepčević Đ. i dr. *Nova ekonomija u uslovima globalizacije i informatičkog društva*. Banja Luka: Ekonomski fakultet, 2008.
- Soros Dž. *O globalizaciji*. Beograd: „Samizdat B92”, 2003.
- Stiglitz E. J. *Uspjeh globalizacije: Novi koraci do pravednoga svijeta*. Zagreb: Algoritam, 2009.
- Taylor M., Horgan, J. (ur.) *Terorizam u budućnosti*. Zagreb: Golden marketing, 2003.

Ирина Б. Ковачевич

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ЕКОНОМИЧЕСКАЈА И ПОЛИТИЧЕСКАЈА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА

Аннотација

Хотя в качестве термина часто используется, глобализация является не простой для понимания. За последние, менее чем три десятилетия, дискурс по глобализации стал очень популярной и важной темой. Глобализационные процессы обладают настолько большой силой, что затрагивают все сферы общественной жизни, все государства всех отдельных лиц приводят к большим изменениям как на глобальном, так и на локальном уровне. Один из них относится к экономической и политической десуверенизации национальных государств.

Ключевые слова: глобализация, государство, суверенитет, десуверенизация.

BRACO P. KOVAČEVIĆ¹
Univerzitet u Banja Luci, Fakultet političkih nauka
Banja Luka (Republika Srpska, BiH)

NEOLIBERALIZAM I EROZIJA SUVERENOSTI

SAŽETAK. Globalne institucije moći, kao što su Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka, Svjetska trgovinska organizacija, kao i druge moćne globalne institucije, koriste različite mehanizme za nametanje svojih interesa. Među takvim mehanizmima su Vašingtonski konsenzus i Program strukturalnog prilagođavanja. Preko njih ostvaruju neoliberalne ciljeve koji donose korist bogatim državama, a doprinose ne samo osiromašenju država koje prihvataju te programe nego i eroziji njihove suverenosti.

KLJUČNE RIJEČI: neoliberalizam, globalizacija, erozija suverenosti, transnacionalne korporacije.

UVOD

Nakon rušenja bipolarnog svijeta, očekivalo se da će se svijet razvijati u pravcima razvoja multipolarnosti, ali je na djelu ostvaren proces unipolarnosti. U njemu se na vrhu *ekonomske hijerarhije* nalaze SAD koje još uvijek vladaju svijetom ne samo putem vojnih i političkih već i međunarodnih finansijskih institucija. One su instrumentalizovale i privatizovale institucije OUN (Svjetsku banku za obnovu i razvoj, Međunarodni monetarni fond – MMF, Savjet bezbjednosti, Haški tribunal), kao i druge moćne institucije kako bi realizovale neoliberalni projekat razaranja država i nacionalnih ekonomija.

Jedan od takvih veoma efikasnih instrumenata ne samo razaranja nacionalnih ekonomija, nego i erodiranja državnog suvereniteta odnosi se na neoliberal-

---

¹braco.kov@hotmail.com

nu „doktrinu šoka” i „uspona kapitalizma katastrofe” (Naomi Klajn) putem *Vašingtonskog konsenzusa*, *Programa strukturalnog prilagođavanja* i *Urugvajске runde* GATT-a. Oni omogućavaju da transnacionalne kompanije neometano ulaze u nacionalne ekonomije i da ih tako razore i kolonizuju. Transnacionalne korporacije dominiraju globalnom kapitalističkom ekonomijom i njihovo djelovanje nije ograničeno granicama nacionalnih država. Globalizacija omogućava transnacionalnim kompanijama da erodiraju **suverenitet** država, da krše ljudska prava i provode genocid i ekocid. One su prijetnja demokratskoj legitimnosti ne samo u industrijski razvijenim zemljama nego, posebno, i u nerazvijenim zemljama tako što kupujući glasove, osnivajući političke partije, potplaćujući kormumpativne političke lobiste, vršeći pritiske na političke i pravne institucije, umanjuju ili potpuno izbjegavaju plaćati poreze izražavajući time svoju ravnodušnost prema društvenim i ekološkim posljedicama svoga djelovanja i djelovanja svojih proizvoda.²

NEOLIBERALIZAM, STRUKTURALNO PRILAGOĐAVANJE I DESUVERENIZACIJA

Za **neoliberalizam** je, na izvjestan način, karakteristično da se nalazi u vezi sa pojmom liberalizma, kao što je i u uskoj vezi sa pojmom „neokonzervativizma”, a i jedan i drugi sa pojmom *države blagostanja*. U političkom smislu, *država blagostanja* predstavlja spoj liberalne parlamentarne demokratije i „socijalne države” a u socijalnom smislu ona predstavlja kompromis između buržoazije i radničke klase i odnosi se na ostvarenje politike pune zaposlenosti, zaštitu siromašnih slojeva, primjenu progresivnog oporezivanja kojim se socijalni programi mogu brže ostvarivati, određivanje zaštitnog minimuma životnog standarda i stimulisanje mješovite privrede koja povezuje privatnu inicijativu sa opštedruštvenim interesima i koja je suprotstavljena etatističkom konceptu podržavljene i nacionalizovane privrede. I pored određenog uspjeha, „država blagostanja” je zapala u krizu jer se pretvorila u snažnog instrumenta kontrole ličnog života ljudi i sputavanja njihove radne, privatne i profesionalne inicijative. Stvarajući ogromni birokratski aparat koji je trošio velika finansijska sredstva, koncept „države blagostanja” nije mogao ostvariti projektovani ekonomski i socijalni program i zato su ga napale pristalice neokonzervativizma i neoliberalizma.

Kao doktrina, neoliberalizam se protivi ekonomskom, političkom i socijalnom konceptu „države blagostanja”, odnosno „socijalne države” ističući da je taj

---

² E. Gidens, *Odbegli svet (kako globalizacija preoblikuje naše živote)* (Beograd, 2005), 19.

koncept razvio ogromnu državnu birokratiju čije je postojanje ekonomski veoma skupo i neefikasno, da je razvio inflaciju i ugušio privatnu inicijativu zato što ljudi nemaju motiv rada i privatne inicijative u situaciji kada i za nerad i nezaposlenost imaju dobru socijalnu pomoć. U tom smislu se neoliberalizam zalaže za **državu** koja će intervenirati u korist biznisa, profita i kapitala, a ne u korist socijalnih davanja i socijalne pravde. Ona treba da obezbijedi visoki stepen slobode biznisa i kontrole ljudi, rada, reda i mira. Konceptcija ekonomskog čovjeka, odnosno, *homo oeconomicus*-a predstavlja suštinsku komponentu neoliberalne doktrine.

Klasični liberalizam se zalagao za „lese fer” ekonomiju sa malim djelovanjem i uticajem države, dok se neoliberalizam zalaže za jaku, snažnu i moćnu državu koja će očuvati red i poredak. Nisu ustanove socijalne pomoći nego tržište mehanizam uspostavljanja ovog reda i poretka. Liberalizam je isticao ulogu i značaj pojedinca u odnosu na represivnu državu, dok „neoliberalizam” nije; on **ne privata većinu javnih institucija**: neoliberali su protiv javnih bolnica jer smatraju da javne bolnice onemogućavaju pojedincu da sam izabere visinu troškova i sam tretman; neoliberali se zalažu za privatne škole, slobodno tržište i slobodno organizovanje; klasični liberalizam bio je suprotstavljen državi, „neoliberalizam” pak „javnom sektoru” izuzev jedne njegove posebne funkcije – **naoružavanja**; nije moguće održati i izgraditi društvo na neoliberalističkim principima a da se istovremeno ne odvajaju veća sredstva za održavanje zakona i poretka. U tom smislu treba i shvatiti neoliberalne mantre o „demokratiji”, „pravnoj državi” i „ljudskim pravima”, kao i podršku „nužnosti” naoružavanja, vojsci i prevlasti u svijetu kako bi se koncept „demokratije”, „ljudskih prava” i „pravne države” i realizovao. A, kako je „ekonomski čovjek” u neoliberalnom shvatanju zapravo privatnik, nadzorni odbor i vlasnik kome je potrebna „pravna država” kako bi zadovoljio svoj korporativni interes kao interes „ekonomskog čovjeka”, razumljivo je da se društvo neoliberala može izgraditi samo represivnom i militarističkom državom. Ideologija neoliberalizma ima za cilj da kontroliše, preuzme i **kolonizuje nacionalne privrede** i njihove **resurse**. Otuda, u našem svijetu neoliberalne globalizacije, potrebni su i rat i borba („pljačka”) neoliberalne države za svjetske resurse preko ekonomskih, političkih, diplomatskih i vojnih saveza i transnacionalnih korporacija.

Kao značajna savremena pojava **globalizacija** se određuje manje ili više različito, ali i slično, i to kao: prostorno i vremensko smanjivanje koje je povezano s mogućnošću ubrzane komunikacije, razmjene znanja i kulture; proces prevladavanja istorijski nastalih granica; proces intenziviranja društvenih veza svijeta, tako što veoma udaljena mjesta bivaju povezana, a događaji u jednom mjestu mogu biti uzrokom ili posljedicom događaja u drugom mjestu; kvantitativno i

kvalitativno intenziviranje prekograničnih transakcija i istovremeno njihovo prostorno proširivanje tih transakcija; najveća ekonomska i društvena promjena još od industrijske revolucije; proces erozije suvereniteta i desuverenizacije država itd.

Mnogi smatraju da je globalizacija zapravo „amerikanizacija svijeta” jer su SAD kao mega ili supradržava jedina supersila u tehnološkom, ekonomskom, političkom i vojnom smislu globalizovanog novog svjetskog poretka. Djelovanje transnacionalnih korporacija povezano je sa djelovanjem vladajuće političke elite SAD – interesi korporacija, tj. finansijske oligarhije i interesi političke elite SAD su interesi SAD. „Sjedinjene Države su postale najmoćnija ekonomska sila na svijetu. Kontrolišu glavne svjetske finansijske i trgovinske institucije (MMF, Trgovinsku svjetsku organizaciju), kao i najvažnija finansijska tržišta. Njihove multinacionalne korporacije monopolizuju više od 50% svjetskog tržišta. Sa ovakvom supremacijom, 'slobodna trgovina' koju forsiraju može prvenstveno njima ići u korist, a na štetu nerazvijenih zemalja”.³

Završetkom Drugog svjetskog rata Sjedinjene Države su izašle veoma snažne i, nakon propasti SSSR-a, postale glavni hegemon i *Imperija* (Hart i Negri). Nakon Bretonvudskog sporazuma *Imperija* zadobiva privilegovan položaj jer zlato i dolar postaju ekvivalentnim oblicima univerzalnog novca. Vrijednost američkog dolara nije pokrivena realnom proizvodnjom, nego sada zavisi od sposobnosti američke *vojske* da kontroliše svjetsko tržište i rezerve energije.⁴ Privilegovani položaj će još biti čvršći stvaranjem finansijske oligarhije u Njujorku i Londonu koja postaje dominantna u svjetskom poretku kapitala u kojem je izostala kontrola novca koji su obavljale nacionalne države. Ta dva elementa – uloga dolara kao svjetskog novca i stvaranje moćne finansijske oligarhije – zajedno sa političkim upravljačima iz SAD (*Imperija*) počinju da „djeluju kao savezničke frakcije jedne te iste svetskosistemske elite”.⁵

Ono što je za *Imperiju* karakteristično jeste to da nacija ili nekoliko njih *kontroliše* i *eksploatiše* ostale nacije i države. Ako je *suverenost* bila vezana za mo-

---

³ E. Vlajki, *Američki teror: o naciji koja nije prestajala ratovati od svog postojanja* (Banja Luka: „Besjeda”, 2006), 30. Transnacionalne korporacije imaju monopol ne samo nad međunarodnom trgovinom i ekonomijom. „U Americi industrija oružja, industrija nafte, veliki medijski konglomerati i čak američka spoljna politika potpuno su pod kontrolom velikih kartela”. Poreski obveznici finansiraju korporacije *Halibarton* i *Behtel* i vojno korporativni sistem proizvođača oružja i tehnološke kompanije koje bombarduju zemlje po svijetu, jer rat je unosan biznis. Korporacije plaćaju i predsjedničke izbore. A. Roy, „Rat je mir – mir je rat”, u: *Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)* (Beograd: Filip Višnjić, 2002), 218; G. Vidal, *Rat iz snova (Krv za naftu – razvoj američkih imperijalnih ambicija)* (Beograd: Čarobna knjiga, 2004), 12.

⁴ J. Elzesser, *Nacionalna država i fenomen globalizacije – kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize* (Beograd, „Jasen”, 2009) 50.

⁵ S. Antonić, „Svetskosistemske aspekti krize i Srbija”, *Politeia*, br. 1 (2011), 204–205.

dernu državu, u postmodernoj imperiji nije nešto konačno i završeno, već nešto što je u stalnom procesu nastajanja. Ona nema ni geografske ni teritorijalne granice i zasnovana je na trostrukom imperativu: nastojanju da obuhvati sve što može – nastupa „demokratski” i sa „liberalnom maskom” a u stvari „ona stvara iznivelisani svet u kome se razlike, otpori i sukobi eliminišu”; pravi razliku i afirmiše razlike – razlike na kulturnom nivou se slave ali se pravno i sudski ignorišu, i hijerarhizuje razlike i upravlja njihovom hijerarhijom.⁶

Ovaj hijerarhizovani stratifikacioni sistem svjetske finansijske oligarhije izgleda tako da na vrhu se nalazi finansijska oligarhija iz Njujorka i Londona, zajedno sa političkom elitom iz Vašingtona, zatim slijede finansijske oligarhije Evrope sa „političkim pomagačima” iz Brisela, a na dnu se nalaze mjesna kompradorska elita, lokalni političari, novinari i ekonomisti čiji je osnovni zadatak da pretvore lokalno stanovništvo u mirnu i poslušnu radnu snagu.⁷

Sjedinjene Države su i dalje moćna država u odnosu na druge države i multinacionalne korporacije, jer 500 najvećih korporacija svijeta nema isti ekonomski uticaj na SAD kao u drugim zemljama. U globalizacijskim procesima se snažno razvijaju multinacionalne korporacije koje zbog svojih interesa, na razne načine, još potpunije ubrzavaju i razvijaju te procese kao procese globalizacije siromaštva, gladi i bijede na jednoj, a bogatstva na drugoj strani. Globalizacija je upravo „saznanje da određene institucije i organizacije treba da imaju međunarodnu a ne lokalnu perspektivu. U osnovi, to je čvršća integracija zemalja i naroda svijeta do koje se dolazi ogromnim smanjivanjem troškova transporta i komunikacija, kao i rušenjem veštačkih barijera za protok robe, usluga, kapitala, znanja i ljudi preko granica”.⁸

Značajan faktor koji prouzrokuje siromaštvo naroda i država uništavajući im resurse i stvarajući čitav niz ekonomskih i ekoloških problema i ekološku krizu odnosi se na program mjera „strukturalnog prilagođavanja” koje posebno provode Međunarodni monetarni fond, Svjetska trgovačka organizacija i Svjetska banka. U neprestalnom nastojanju da imperijalno eksploatiše i kontroliše svijet i njegove resurse, globalni neoliberalni kapitalizam svijetu stalno nameće određene prijetnje, ucjene i uslove. Neki od njih se odnose i na *Vašingtonski konsenzus*, *Program strukturalnog prilagođavanja* i *Urugvajsku rundu* GATT-a kojim neoliberalna globalizacija, odnosno neoliberalni kapitalizam putem svojih moćnih

⁶ Dž Ricer, „Savremena sociološka teorijai njeniklasični koreni” (Beograd: „Službeni glasnik”, 2009) 424–425.

⁷ S. Antonić, *op. cit.*, 205–206. O tome kako ekonomska globalizacija denacionalizuje nacionalne ekonomije i koja je uloga imperijalnih gradova u tome, vidjeti u: S. Sassen, *Gubitak kontrole (suverenitet u doba globalizacije)* (Beograd: „Beogradski krug”, 2004), 76.

⁸ Dž. Stiglic, *Protivrečnosti globalizacije* (Beograd, 2004), 23.

finansijskih i drugih institucija uslovljava nacionalne države i ekonomije dajući kredite pod uslovom da prihvate zahtjeve kao što su:

- deregulacija finansijskog tržišta – koja implicira odricanje nacionalnih država da kontrolišu novac;
- liberalizacija tržišta kapitala – koja podrazumijeva slobodni protok kapitala, ukidanje uvoznih tarifa kao mehanizma zaštite domaće proizvodnje;
- ukidanje kontrole nad stranim investicijama – što podrazumijeva dominaciju strane nad domaćom proizvodnjom;
- snižavanje poreza na dohodak korporacija – što implicira diskriminirajući položaj u odnosu na domaće kompanije;
- tržišno formiranje cijena – ukidanje kontrole cijena i uvođenje kontrole nadnica koje ne smiju da rastu kako bi profit i eksploatacija bili veći; time kupovna moć potrošača realno opada a nacionalna ekonomija počinje da proizvodi gubitke;
- slobodna trgovina – preko koje razvijene i moćne industrijske zemlje eksploatišu i kolonizuju lokalne nacionalne industrije i ekonomije, prirodne resurse i radnu snagu;
- privatizacija – masovna privatizacija s ciljem oslobađanja države od suvišnih troškova koje treba prebaciti na privatni sektor, kompanije i stanovništvo (a odnosi se na izgradnju putne infrastrukture, plin, naftu, vodosnabdijevanje, pošte, banke, škole i obrazovne institucije itd.);
- redukovanje izdataka za obrazovanje, socijalnu i zdravstvenu zaštitu, te smanjenje plata u javnom-državnom sektoru – u prepoznatljivim retoričkim pričama o „mjerama štednje”, „zaleđivanju” i „kresanju” plata.⁹

Posmatran u ekonomskom smislu, projekat neoliberalne globalizacije ima tri bitna „izvora” *ekonomske efikasnosti*:

- prvi se odnosi na *masovnu deregulaciju, privatizaciju i liberalizaciju kapitala i njegov transfer* – iz inertne birokratske države u preduzimljivije i efikasnije privatno preduzetništvo;
- drugi se odnosi na *globalnu mobilnost* – slobodni protok kapitala i rušenje protekcionističkih mjera i barijera koje su nacionalne države postavljale kako bi zaštitile svoju ekonomiju, a sada se kroz slobodnu trgovinu, protok robe, kapitala i usluga, te otklanjanjem uticaja sindikata omogućuje slobodna i nesmetana cirkulacija transnacionalnog kapitala;

---

⁹ Potpunije o uslovima neoliberalnog „programa strukturalnog prilagođavanja” vidjeti u: V. Belo, *Program strukturalnog prilagođavanja*, u: *Globalizacija – argumenti protiv* (Priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit), Beograd, „CLIO”, 2003, str. 275–276.

- treći se odnosi na *finansijsko disciplinovanje društva* – kroz smanjenje socijalnih davanja za socijalnu zaštitu, zdravstveno osiguranje i zdravstvenu zaštitu, te obrazovanje, čime se sužava prostor socijalnih prava.¹⁰

Moćne globalne institucije – Međunarodni monetarni fond, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija, kao i drugi centri finansijske, ekonomske i političke moći – nameću kao najznačajnije zahtjeve: privatizaciju, deregulaciju i „oštro rezanje javne potrošnje”, odnosno tzv. budžetska kresanja. Njihova „najsmrtonosnija ljekarija” se odnosi na: otpuštanje zaposlenih, rezanje plata i „cijeli spektar” programa strukturnog prilagođavanja. MMF, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija, ali i UN i EU, erodiraju suverenitet nacionalnih država, proizvode siromaštvo a njihov cilj i jeste razaranje ekonomija siromašnih i nepokorenih država.¹¹

Neoliberalni koncept *strukturnog prilagođavanja* je na globalnom svjetskom nivou zapravo „legalan, institucionalizovan način putem kojeg se prouzrokuje smrt miliona ljudi”. Samo su dvije moćne institucije, MMF i Svjetska banka, kroz šest godina prisilile primjene programa „strukturnog prilagođavanja” tako da mogu spriječiti zemlje da učestvuju u svjetskoj ekonomiji osudivši „njihove stanovnike na smrt, ili, konačno, na human način riješiti taj problem” (Susan George).¹² *Program strukturnog prilagođavanja* je „**oruđe ponovne kolonizacije**”. Institucije Breton Vuds postale su glavna sredstva preko kojih svjetski upravljači ostvaruju kontrolu multinacionalnih kompanija nad državama i narodima. Te institucije prisiljavaju države da uvedu *program strukturnog prilagođavanja* te, tako, usmjeravaju resurse i proizvodnju za servisiranje dugova i vežu nacionalne ekonomije za moćne finansijske institucije dajući prostor djelovanju multinacionalnim korporacijama. Tako *program strukturnog prilagođavanja* postaje program *nove kolonizacije država* od strane tih istih korporacija i finansijskih institucija.¹³

---

¹⁰ „Povećanje nadnica, zaštita prirode, zdravstveno osiguranje – sve što podiže cenu proizvodnje i korporacije čini manje konkurentnim – pretnja je našoj ekonomiji – da bismo održali ekonomiju u globalnoj borbi za preživljavanje, moramo da napustimo dobar život (Moris)”. M. Pečujlić, *Globalizacija: dva lika sveta*, Beograd, „Gutenbergova galaksija”, 2002, str. 106–107.

¹¹ N. Klein, *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe* (Zagreb: „V.B.Z”, 2008), 254. SAD, WTO (Svjetska trgovinska organizacija), MMF i Svjetska banka, kao „banda četvorice”, favorizuju *Vašingtonski konsenzus* koji zapravo predstavlja „istinsku katastrofu” za razvoj nacionalnih i državnih privreda. Z. Petrović Piročanac, *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)* (Beograd: 2008), 93–94.

¹² Cit. prema E. Vlajki, *op. cit.*, 31.

¹³ T. Klark, „Mehanizmi vladavine korporacija”, u: *Globalizacija – argumenti protiv* priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit (Beograd, Clio, 2003), 294–295.

Kako Međunarodni monetarni fond ima homogenizujući pristup ne vodeći računa o nacionalnim specifičnostima i razlikama i, u tom pogledu, nudeći apriori uvijek gotova i potpuno identična rješenja, on se upravo ponaša kao doktor koji propisuje jedan potpuno isti lijek za različite bolesti (naravno, sa namjerom da se stvaraju problemi).¹⁴

MMF pravi štetu siromašnima a koristi bogatim nacijama, SAD posebno zato što imaju moć veta nad njegovim odlukama. Pod uticajem razvoja globalizacionih procesa i MMF-a i jaz između bogatih i siromašnih se sve više povećava. Ove mjere predstavljaju surovi pragmatizam „šok terapije” koju nameću neoliberalni centri ekonomske, finansijske i političke moći. Po svojoj suštini te mjere su mjere generiranja nejednakosti, na jednoj strani *globalizacije bogatstva*, bogatog „Sjevera”, a na drugoj – *globalizacije siromaštva*, siromašnog „Juga”. Apstraktni nazivi „Sjever” i „Jug”, „Centar” i „Periferija”, „Prvi”, „Drugi”, „Treći”, pa i „Četvrti svijet”, „nerazvijene zemlje”, „razvijene zemlje” i „zemlje u razvoju” – samo izražavaju „novu socijalnu topografiju svijeta” (Pečujlić). To zapravo ne predstavlja ništa drugo nego realizaciju interesa finansijskog imperijalizma korporativnog kapitala.¹⁵

Često su ljudi i narodi stvarne žrtve strukturnog prilagođavanja koje nameću Svjetska banka i Međunarodni monetarni fond kao moćne svjetske institucije.¹⁶ MMF je birokratska institucija koja, kao instrument interesa kreditora i finansijskih institucija, prisiljava reforme i nameće određene uslove zemljama koje traže kredite. MMF pravi destrukciju države tako što zahtjeva smanjenje troškova, umanjenje zarada, otpuštanje radnika u javnom sektoru, privatizaciju obrazovanja, zdravstva, usluga, javnih infrastruktura, deregulaciju privrede. To je razarajuća politika sa poznatim scenarijom šok doktrine koja vodi u recesiju. MMF vodi rat protiv države (stanovništva) jer zlonamjerno koristi krizne situacije i svojim pritiscima zemlje i narode gura u još veći ambis. Kao konzervativna restauracija neoliberalizam utire put oživljavanju predmodernih oblika društvene prakse. Neoliberalizam je svojom „doktrinom šoka” doveo do stvaranja „kapitalizma katastrofe” upravo zato što su radikalna reprivatizacija, liberalizacija i deregulacija proizveli socijalne nejednakosti, siromaštvo, nasilje i socijalne antagonizme.

---

¹⁴ Dž. Ricer, *op. cit.*, 2009, 395.

¹⁵ Nakon formiranja vlade Zorana Đinđića nobelovac Stiglic je upozorio na opasnosti od prihvatanja mjera MMF-a: „Postoje brojni slučajevi koji pokazuju da saveti MMF-a nisu u skladu sa interesima zemlje kojoj su upućeni. Zato se morate diplomatski suprotstaviti 'šok terapeutima' i 'monetarnim fundamentalistima' iz MMF-a, braneci vlastite interese. Jer, ulog u tranziciji je mnogo veći od ekonomije, u pitanju je razvoj celokupnog društva”. Dž. Stiglic, „Čuvajte se MMF!”, *Ekonomist magazin* (12. mart 2001); Cit. prema: S. Antonić, *op. cit.*, 208.

¹⁶ I. Ramone, *Geopolitika haosa* (Beograd: „Institut za geopolitičke studije”, 1998), 105.

Fundirana na „programu strukturalnog prilagođavanja” neoliberalna ekonomska strategija je dovela do posljedica, kao što su:

- *gubitak biološke raznovrsnosti* – usljed promjena koje su nastale promjenama u korišćenju zemljišta, irigacijom, monokulturnom poljoprivredom i urbanizacijom;
- *smanjenje resursa i hemijsko zagađenje zemljišta, voda i mora*;
- *povećanje jaza između bogatih i siromašnih* – usljed gubitka državne zdravstvene zaštite povećan je broj neuhranjenih, gladnih, siromašnih i bolesnih;
- *nekontrolisana upotreba hemijske terapije* – lijekova, vakcina i pesticida „koji zdravstvenu zaštitu pretvaraju u robu”;
- *migracije* – koje se javljaju kao posljedica postojanja političkih napetosti i kriza i potrebe da se pronađu nove ekonomske mogućnosti.¹⁷

MMF i Svjetska banka su osnovani 1946. godine. Prema Statutu, pored ostalih ciljeva MMF-a, cilj je da „olakša širenje i ravnomerno razvijanje međunarodne trgovine, kako bi na taj način doprinio unapređenju i održavanju visokog nivoa zaposlenosti i realnog dohotka, kao i razvoja proizvodnih mogućnosti svih članica, kao preventivnim ciljevima ekonomske politike”.¹⁸

Momentom osnivanja (1995) Svjetska trgovinska organizacija je kao svoje ciljeve navela:

- povećanje životnog standarda i dohotka;
- osiguranje pune zaposlenosti;
- intenziviranje rasta proizvodnje i trgovine;
- optimalno korištenje svjetskih resursa;
- uvođenje ideje o održivom razvoju s ciljem zaštite i očuvanja životne sredine;
- osiguranje zemljama u razvoju i nerazvijenim zemljama većeg učešća u svjetskoj trgovini.

Međutim, u stvarnosti MMF, Svjetska banka i Svjetska trgovinska organizacija čine nešto drugo. Cilj im je da *transnacionalne* i *multinacionalne korporacije* kontrolišu sve (proizvodnju, resurse, kapital, bankarstvo, finansijske i monetarne sisteme, robe i usluge, radnu snagu, države, prava) radi ostvarenja profita i kontrole razvoja naroda i država. Ne prihvatiti njihove uslove i ucjene znači biti

---

¹⁷ *Globalizacija – argumenti protiv* priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit (Beograd: Clio, 2003), 177–178.

¹⁸ I. Janev, *Statutarno uređenje međunarodnih organizacija*, (Beograd, „Institut za političke studije”, 2009), 68–69.

optužen za „protekcijonizam” i „diskriminaciju”, što u stvarnosti podrazumijeva uskraćivanje kredita, pomoći i integracija. To nije ništa drugo nego *eko-diktatorska politika* pod kojom se može podrazumijevati nastojanje da se realizuju nejednakosti u pristupu sirovinama i korišćenju prirodnih resursa, kao i u antagonizmu bogatih protiv siromašnih, Sjevera protiv Juga.¹⁹

Osnovno djelovanje transnacionalnih korporacija se temelji na pravilima korporativnog ponašanja, kao što su:

- *imperativ profita* – profit je konačno mjerilo odluka korporacije, i on „stoji iznad dobrobiti zajednice, zdravlja radnika, zdravlja stanovništva, mira, zaštite sredine ili državne bezbednosti”;
- *imperativ rasta* – „korporacije žive ili umiru u zavisnosti od toga da li mogu neprekidno da rastu” a rast i određuje odnose sa investitorima, berzom, bankama i javnim mnjenjem; imperativ rasta „podstiče težnje korporacije da pronade i iskoristi oskudne resurse u dalekim dijelovima svijeta”;
- *konkurencija i agresivnost* – korporacije se međusobno takmiče i taj sistem kompeticije nameću i svojim zaposlenima;
- *amoralnost* – korporacije nisu ljudska bića i nemaju osjećanja, moral i altruističke ciljeve; one skrivaju svoju nemoralnost nastojeći da svoje djelovanje prikažu kao „humano”;
- *hijerarhija* – korporacije imaju čvrstu i rigidnu piramidalnu organizacionu strukturu moći;
- *brojivost, linearnost i segmentacija* – korporacije zahtijevaju da se subjektivne informacije prevedu u objektivnu formu i oblik, odnosno u brojeve; subjektivna ili duhovna vrijednost šuma se ne može kvantitativno izraziti i ne ulazi u kategoriju vrijednosti šuma – one se vrednuju samo kao „metri drvene građe”;
- *dehumanizacija* – postupci objektiviziranja obezličavaju i dehumanizuju i ljude koji u korporativnom sistemu postoje kao cifre i brojke;
- *eksploatacija* – korporacije ostvaruju profit prema formuli: profit je jednak razlici između iznosa plaćenog radniku i ekonomske vrijednosti njegovog rada, i razlike između iznosa plaćenog za sirovine i konačne prodajne cijene; dok radnici zarađuju plate, vlasnici kapitala imaju dodatnu dobit od radnikovog rada;
- *efemernost i pokretljivost* – korporacije postoje izvan vremena i prostora, one su zakonske tvorevine koje postoje samo na papiru, ne umiru prirod-

---

¹⁹ F. J. Radermacher, *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*, (Zagreb, „Intercon – Nakladni zavod Globus”, 2003), 205.

nom smrću i nadživljuju svoje tvorce; nemaju obavezu prema mjestu, zaposlenima ili susjedima; bez morala i obaveza, mogu se premjestiti na neko drugo mjesto;

- *nesklad sa prirodom* – i mada osobe zaposlene u korporacijama mogu da vole prirodu, korporacije se miješaju u prirodu, iskorištavaju je i eksploatišu radi proizvodnje roba i profita;
- *homogenizacija* – iako se često čuje retorika koja pledira na raznolikosti i izboru, ipak korporacije nastoje da svi živimo na identičan način, da prihvatimo ideologiju konzumerizma kao način života, da smo konformisti i da neprestano kupujemo njihove standardizovane proizvode.²⁰

Takođe, transnacionalno djelovanje se odvija i zahvata tri značajna područja: *ekonomsko* – korporacije igraju veliku ulogu u svjetskoj ekonomiji; *političko* – u sebe uključuju i političke elite kako bi obezbijedile efikasne uslove svoga djelovanja, i *kulturno ideološko* propagirajući, razvijajući i stimulišući kulturu i ideologiju konzumerizma putem masovnih medija; moć korporacija proizlazi i iz činjenice da su potrošači veoma efikasno indoktrinirani ideologijom koju nameću korporacije manipulativno prikazujući svoj interes kao interes potrošača koji „uglavnom pitomo konzumiraju proizvode koje im nameće kapitalistička ideologija – kontrola ideja koje su u interesu konzumerizma gotovo je potpuna” (Skler).²¹

Ogromna koncentracija kapitala, koja je dovela do toga da nekoliko stotina transnacionalnih kompanija posjeduje blizu 4/5 kapitalnih sredstava razvijenih zemalja Zapada, uzrokovala je stvaranje veoma povezanog, kompleksnog i moćnog umreženog sistema veza i odnosa u svjetskom sistemu kapitala. Oko 51% svjetskog kapitala posjeduju transnacionalne korporacije a države 49%.²² Politička elita – lideri G-8, MMF, Svjetska banka, Savjet bezbjednosti UN, NATO – kao i intelektualna elita (Trilateralna komisija, Ekonomski forum) predstavljaju transnacionalne centre globalne moći koji na jednoj strani proizvode bogatstvo, a na drugoj globalno siromaštvo. Bitno obilježje te transnacionalne elite je da donosi odluke čije posljedice danas pogađaju veliki broj ljudi više nego ranije.

---

²⁰ Dž. Mander, „Pravila korporacijskog ponašanja”, u: *Globalizacija – argumenti protiv*, priredili: Dž. Manderi, E. Goldsmit (Beograd: Clio, 2003), 315–323. Korporacije *standardizuju* svoje proizvode tako što razvijaju masovnu proizvodnju roba na isti način kako bi racionalizovale proizvodnju i ostvarile veći profit. Ovu pojavu Ricer naziva *mekdonaldizacijom*. Dž. Ricer, *op. cit.*, 16–19, 45, 408–415.

²¹ M. Haralambos, M. Holborn, *Sociologija: teme i perspektive*, t. II (Zagreb: „Golden marketing”, 2002), 627–628.

²² Veći broj multinacionalnih korporacija je veći i moćniji od nekih država. Na primjer, „Ford” i „General Motors” imaju veći prihod od saharske Afrike, a šest najvećih japanskih trgovačkih kompanija su velike gotovo kao kompletna Latinska Amerika.

Ali, ono što je još poražavajuće u smislu proizvodnje globalizacije siromaštva je to što te „odluke nisu samo rutinske” već istorijske, jer transnacionalna elita moći dominantno i presudno oblikuje formu svetskog poretka. Kao „ekonomski dinosauri” 200 transnacionalnih korporacija u SAD je vlasnik 80% svih izvora proizvodnje. Početkom devedesetih godina prošlog stoljeća u svijetu je bilo preko 20.000 transnacionalnih korporacija, a od njih je 400 držalo 66% svjetske proizvodnje a samo 1% transnacionalnih korporacija drži 75% ukupnih investicija u stranim zemljama. Oko 500 multinacionalnih korporacija kontroliše 42% svjetskog bogatstva. Takođe, multinacionalne korporacije kontrolišu 70% svjetske trgovine i 90% tehnologije i patenata. Doista, mnoge korporacije na tržištu nestaju, ali i mnoge se integrišu u još veće i moćnije korporacije. Brzina i razmjer tih integracija su se uvećali sa 900 milijardi u 1999. godini na 3.400 milijardi dolara u 2000. godini. Te integracije stvaraju ogromne i moćne oligopole koji jednu po jednu granu svjetske proizvodnje stavljaju pod svoju kontrolu.²³

Korporacije zapravo predstavljaju izraz postojanja tiranije prema totalitarnom modelu. Na globalnom nivou se ekonomija pretvara u oligopol, tj. u nekoliko velikih korporacija koje osigurava MMF. Polazeći od tih podataka i činjenica, mnogi umjesto naziva „međunarodna ekonomija” sve češće upotrebljavaju izraz **multinacionalna ekonomija**. Privilegovan položaj multinacionalnih korporacija narušava tržišne odnose na štetu nacionalnih kompanija na sljedeći način:

- *poreskim olakšicama* – smanjenjem stope oporezivanja, što vodi neloyalnoj konkurenciji koja uništava domaće kompanije i nacionalne ekonomije;
- *korupcijom* – kršeći pravne norme i zakone podmićivanjem vlada, „lobiranjem” kao oblikom korupcije;
- *uslovljavanjem investicija* – ucjenama domaćih proizvođača i vlada putem malverzacija i ucjena u privatizaciji, kupovini domaćih kompanija ispod realne tržišne vrijednosti, osnivanjem predstavništava („firmi ćerki”);
- *ugrožavanjem i iskorištavanjem jeftine radne snage* – smanjivanjem profitnih marži, namećući fleksibilnije režime rada i ugovore o radu korporacije slabe moć sindikata, otpuštaju radnike povećavajući stope nezaposlenosti.²⁴

Moćne multinacionalne korporacije mogu „slobodno da krstare svetom i započinju posao tamo gde je radna snaga najjeftinija, gde su zakoni o prirodnoj sredini najmanje strogi, fiskalni režimi najlakši, a subvencije najvelikodušnije”. Tako se **novi korporacijski kolonijalizam** razlikuje od starog kolonijalizma jer

---

²³ M. Pečujlić, *op. cit.*, 98, 67.

²⁴ R. Marić, „Društveno-etički izazovi globalizacije”, *Politička revija*, br. 3 (2010), 178–179.

nastupa „sa više cinizma i manje obzira od bilo čega što je do sada viđeno”; on će „opljačkati, osiromašiti i marginalizovati više ljudi, uništiti više kultura i načiniti veću ekološku štetu nego što je to učinio stari kolonijalizam ili razvoj u posljednjih pedeset godina”.²⁵

Zaključak

Kako bi ostvarile sve veći profit, multinacionalne korporacije nastoje da kontrolišu vitalna područja individualnog i društvenog života i, u tom smislu, sve agresivnije kontrolišu sva područja potrošnje resursa, te proizvodnje roba, usluga i kapitala. Transnacionalne, multinacionalne korporacije su toliko moćne na ekonomskom, političkom i vojnom području da bez većih problema mogu da erodiraju i dovedu suverenost država u pitanje a da se pritom one i ne mogu i ne usuđuju suprostaviti tim procesima.

Prostor i sloboda djelovanja *države* su ograničeni djelovanjem *transnacionalnih kompanija*. Države su izgubile dobar dio svoje ekonomske moći, a i državna kontrola transnacionalnih korporacija je potpuno neuspješna jer upravo transnacionalne korporacije kontrolišu protok roba, resursa, usluga i kapitala. Njihova ekonomska i finansijska *moć* je veća od mnogih zemalja svijeta; one su ogromni finansijski centri moći sposobni da, u potrazi za resursima, jeftinom radnom snagom i neefikasnim pravnim propisima, brzo premještaju tehnologije i kapital duž cijelog svijeta. Države teško mogu da određuju carinske, poreske ili kamatne stope, a i kad bi to pokušale učiniti, ne bi mogle dobiti kredite od njihovog korporativnog zaštitnika (MMF-a) dok bi transnacionalne korporacije preselile novac na druga područja svjetske ekonomije. U tako strogo determinisanom odnosu su nacionalne ekonomije i država potpuno nadmašene moćima transnacionalnih korporacija. S druge strane posmatrano, multinacionalne kompanije bogatih zemalja uz pomoć lokalnih korumpiranih elita, a uz podršku Svjetske banke i MMF-a, eksploatišu i uništavaju šume nerazvijenih zemalja Azije i Afrike.²⁶ A, takođe, onemogućavaju funkcionisanje ekoloških zakona i ekološkog prava.

I onako već ogromna moć multinacionalnih korporacija postaje sve veća u odnosu na moć nacionalnih država koja je sve manja. Imaju veću ekonomsku moć od većine zemalja u svijetu – kontrolišu globalni kapital i resurse, i raspolažu sredstvima i prometom koji je veći od bruto nacionalnog proizvoda većine zemalja u svijetu. Mnoge *propise* nacionalnih država multinacionalne korporacije

---

²⁵ E. Goldsmit, „Razvoj kao kolonijalizam”, u: *Globalizacija – argumenti protiv* priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit (Beograd, Clío, 2003), 271.

²⁶ V. Mićović, *Globalizacija i novi svetski poredak* (Beograd, 2001), 186.

„zaobilaze” i ne poštuju pa se pokazuje da multinacionalne korporacije imaju veća prava i „prednost nad građanima”.²⁷

Neoliberalno orijentisana globalizacija još više omogućava transnacionalnim kompanijama da **erodiraju suverenitet** država. One djeluju izvan kontrole nacionalnih država i imaju veliki uticaj na njih jer imaju monopol nad međunarodnom trgovinom, međunarodnim sistemima komunikacija i transnacionalnim institucijama, ekonomijom, politikom.

Literatura

- Elzesser, J. *Nacionalna država i fenomen globalizacije – kako možemo da se spasimo iz svetske ekonomske krize*. Beograd: „Jasen”, 2009.
- Gidens, E. *Odbegli svet (kako globalizacija preoblikuje naše živote)*. Beograd: 2005.
- Globalizacija – argumenti protiv*, priredili: Dž. Mander i E. Goldsmit. Beograd: Clio, 2003.
- Haralambos, M., Holborn, M. *Sociologija: teme i perspektive*, t. II. Zagreb: „Golden marketing”, 2002.
- Janev, I. *Statutarno uređenje međunarodnih organizacija*. Beograd: „Institut za političke studije”, 2009.
- Klein, N. *Doktrina šoka. Uspon kapitalizma katastrofe*. Zagreb: „V.B.Z”, 2008.
- Mićović, V. *Globalizacija i novi svetski poredak*. Beograd, 2001.
- Pečujlić, M. *Globalizacija: dva lika sveta*. Beograd: „Gutenbergova galaksija”, 2002.
- Petrović Piroćanac, Z. *Geopolitika hrane (Bitna razvojna komponenta društva u XXI stoleću)*. Beograd: 2008.
- Radermacher, F. J. *Ravnoteža ili razaranje (Eko-socijalno-tržišno gospodarstvo kao ključ svjetskog održivog razvoja)*. Zagreb: „Intercon – Nakladni zavod Globus”, 2003.
- Ramone, I. *Geopolitika haosa*. Beograd: „Institut za geopolitičke studije”, 1998.
- Ricer, Dž. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*. Beograd: „Službeni glasnik”, 2009.
- Sassen, S. *Gubitak kontrole (suverenitet u doba globalizacije)*. Beograd: „Beogradski krug”, 2004.
- Senka Rima nad Vašingtonom (Pro et contra)*. Beograd: „Filip Višnjić”, 2002.
- Stiglic, Dž. *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd, 2004.
- Vidal, G. *Rat iz snova (Krv za naftu – razvoj američkih imperijalnih ambicija)*. Beograd: „Čarobna knjiga”, 2004.
- Vlajki, E. *Američki teror: o naciji koja nije prestajala ratovati od svog postojanja*. Banja Luka: „Besjeda”, 2006.

---

²⁷ U slučaju eventualnog spora „konvencije GATT-a i NAFTA-e imaju primat nad državnim zakonima”. T. Klark, *op. cit.*, 293.

БРАЦО П. КОВАЧЕВИЧ

НЕОЛИБЕРАЛИЗАЦИЯ И ЭРОЗИЯ СУВЕРЕННОСТИ

Глобальные властные институты, такие как Международный валютный фонд, Всемирный банк, Всемирная торговая организация, а также другие глобальные институты, применяют различные механизмы, посредством которых навязывают свои интересы. Среди этих механизмов находятся и Вашингтонский консенсус и Программа структурного приспособления. Через них они реализуют неolibеральные цели, а также приносят пользу богатым странам, которые способствуют не только обеднению стран, принимающих эти программы, но и эрозии их суверенитета.

Ключевые слова: неolibерализм, глобализация, эрозия суверенности, транснациональные корпорации.

БРАНИСЛАВА Б. КРАГОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И РАЗМЕНА НАУЧНИХ САЗНАЊА У ДРУШТВЕНО-ХУМАНИСТИЧКИМ НАУКАМА

САЖЕТАК. Појам глобализације већ неко време представља централни појам друштвене мисли и, као такав, предмет несагласја аутора. Дијапазон гледишта се креће од поимања глобализације као процеса уједињавања човечанства и стварања светског друштва, до њеног поимања као пројекта новог покоравана и експлоатације у светским размерама, креираног у најмоћнијим земљама света. Остаје отворено питање да ли се нови светски систем у настајању темељи на заједништву у једнакости или заједништву у подређености.

У овом раду ћемо покушати да ове две опречне тезе емпиријски делимично проверимо у домену размене научних сазнања. Метод анализе садржаја применићемо на библиографске референце у чланцима објављеним у водећим домаћим научним часописима за друштвено-хуманистичке науке, са циљем да се утврди да ли научне идеје у нашу друштвену мисао стижу из различитих делова света или из једног центра, односно из земаља светског центра.

Кључне речи: глобализација, друштвена мисао, научни чланак, анализа садржаја.

Појам глобализације се својом присутношћу у научној литератури може означити централним појмом савремене мисли о друштву. Нагли квантитативни скок научних радова на тему глобализације са којим се суочавамо последњих пар деценија не значи нужно и боље познавање овог феномена.

---

¹brislava_kragovic@yahoo.com

Наиме, разноликост теоријских погледа на различите аспекте глобализације намеће мисао да научни одговор на овај изазов још није одмакао од самог почетка његовог промишљања. Ни резултати бројних емпиријских истраживања нису допринели превазилажењу постојећег теоријског јаза.

Небројена питања и даље остављају отворена стварајући утисак недовољне научне осветљености процеса о коме је реч. Нека од питања у вези са којима наилазимо на опречне теоријске одговоре су:

- да ли је, уопште, у питању процес, друштвена законитост, историјска нужност, или пројекат најмоћнијих држава света, односно њихових политичко-економских елита;
- постоји ли откад је човечанства, налазимо ли њене рудименте у првим империјама, или нам је, пак, њен почетак временски много блискији – има оних који га смештају у 1989. годину;
- последице глобализације се, такође, различито тумаче – од апокалиптичких најави покорености човечанства новим транснационалним елитама и њиховим интересима, преко романтичног очекивања поништавања расних, верских, класних, националних разлика и достизања идеала јединства и демократије у светским размерама, до умеренијих тумачења промена којима смо сведоци као недовршених са још непредвидљивим исходом.

Глобализација својом природом и последицама у истој мери, мада на различите начине, захвата читав свет. Као предмет промишљања намеће се научницима како из развијених земаља, тако и неразвијених и оних у развоју. Стога научно заснован поглед на глобализацију са различитих позиција – теоријских, идеолошких, па и географских – може открити различите њене појавне облике. Њена свеобухватност у комбинацији са друштвеном условљеношћу друштвених наука условљава релевантност научних сазнања о глобализацији из различитих аспеката и делова света.

У вези са појмом глобализације само једно није спорно – његова контроверзност. Иако један од најчешће помињаних појмова у савременој социолошкој литератури, консензус међу ауторима у вези са њеном природом, појавним облицима, узроцима, последицама, или макар у вези са објективним постојањем појаве о којој је реч, није ни на помолу. Како Мирослав Печулић у неретко цитираном делу своје књиге „Глобализација: два лица света” каже: „Док једни у глобализацији виде отелотворење гвоздене историјске нужности, за друге је она само мит – степен међусобне повезаности земаља испод је нивоа који је освојен пре Првог светског рата. Ако је глобализација за једне објективан и спонтан планетарни процес, за друге она је искључиво

пројекат доминације Запада, американизације света. Док за једну струју она означава конвергенцију и интеграцију света, стварање глобалне економије и космополитске културе, за друге она неизбежно изазива фрагментацију, све дубљи социјални јаз између светова и сукоб цивилизација”.²

Разлози том несагласју леже у сложености саме глобализације и многобројности углова гледања на њу. У питању је појава која означава основно обележје савременог света и као таква води коренитој промени свих друштава (схваћених у националним оквирима) и настанку новог јединственог светског друштва које би у односу на ранија друштва чинило не само квантитативни већ и квалитативни помак. Промена се односи на све аспекте друштвеног живота – економију, технологију, политику, културу, екологију, образовање, право... Мултидимензионалност и обим промена које глобализација собом носи у комбинацији са различитим теоријским позицијама искристалисали су у научној литератури два основна виђења глобализације која се често изражавају као виђење глобализације као процеса или као пројекта.

Имануел Волерстин у глобализацији види „пролазно реторичко средство трајног конфликта унутар капиталистичке светске економије, које се недозвољено прекомерно користи. То је прашина која нам је бачена у очи”³, што не значи да он игнорише процес промена у коме се свет данас налази, већ не пристаје на популарно схватање глобализације којим се прикривају проблеми и кризе светског система. „Тај дискурс је уствари огромно неразумевање савремене реалности – обмана која нам је наметнута од стране моћних група”⁴ и која води неразумевању значаја историјског тренутка у коме се налазимо. Живимо у добу транзиције, сматра Волерстин, али не транзиције једног броја земаља које треба да се укључе у процес глобализације, већ читавог капиталистичког светског система. Будући да исход трансформације светског система није доступан сазнању, није изванредан, он може бити бољи и праведнији од постојећег, мање оптерећен друштвеним неједнакостима, али и исти или гори од овог који познајемо, у зависности од снаге актера који узму учешћа у његовом обликовању. Почетак процеса који нерадо назива глобализацијом, Волерстин смешта у период око 1450. године.

² Мирослав Печујлић, *Глобализација: два лица светиа* (Београд: Гутенбергова галаксија, 2005), 7–8.

³ Имануел Волерстин, *Овагање америчке моћи* (Подгорица: ЦИД, 2004), 75.

⁴ Immanuel Wallerstein, „Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System”, *International Sociology*, 15, No. 2 (2000): 252

Тезу да је глобализација историјски процес дугог трајања подржава и Робертсон, који у њој види кристализацију „целине света као једног места која упућује на стварање глобалних околности и свести о свету као таквом”⁵.

Да је у питању скуп процеса „који интензивирају друштвене односе и међузависност широм света”⁶ на начин да су локални догађаји обликовани догађајима са другог краја света, сматра Ентони Гиденс, истичући централну улогу глобализације у обликовању нових животних околности, не само у великим системима попут економије, технологије или политике већ и у свакодневном животу. „То је начин на који данас живимо”, истиче Гиденс.⁷

Сумњу у то да је глобализација законитост друштвеног развоја изражава, пре свих, Пјер Бурдије: „то је један мит у пуном значењу речи, један моћан дискурс, једна 'снажна идеја', једна идеја која има друштвену снагу, која постиже веровање. То је главно оружје у борбама против *welfare state*-а”.⁸ Тај мит је израз неолибералне визије света која тежи да се представи као да је без алтернатива, научно заснована, рационална и прогресивна, а иза које стоји планско и систематско „симболичко усађивање”. Заправо, Бурдије у неолиберализму види „повратак на неку врсту радикалног капитализма, који нема други закон сем закона максималног профита, капитализма без кочница и без шминке, али рационализованог, доведеног до крајње границе своје економске ефикасности”⁹, то је идеологија најмоћнијих држава света предвођених САД и мултинационалним корпорацијама. Изједначавајући неолиберализам и глобализацију, наглашава да није у питању хомогенизација већ пројекат ширења моћи и утицаја малог броја доминантних нација над целином националних берзи.

У циљу разрешења дилеме да ли је глобализација историјски процес или пројекат најутицајнијих група може послужити Бекова дистинкција појмова који се често некритички изједначавају – глобализам, глобалност и глобализација, при чему је само први појам на трагу схватања глобализације као пројекта јер се односи на идеологију којом се прикрива злоупотреба објективно постојећег историјског процеса у интересу најутицајнијих светских актера данас. Иначе, Бек глобализацију поима као „мање-више неминован процес који је започео као позитивна реакција на нежељене последице мо-

---

⁵ Владимир Вулетић, *Глобализација: актуелне дебате* (Зрењанин: Градска библиотека „Жарко Зрењанин”, 2006), 98.

⁶ Ентони Гиденс, *Социологија* (Београд: Економски факултет, 2005), 55.

⁷ Anthony Giddens, *Lectures in London* (http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_99/), 6.

⁸ Пјер Бурдије, *Сигнална свешта: прилози за оштор неолибералној инвазији* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999), 38.

⁹ Исто, 39-40.

дерности”¹⁰. Последице глобалних ризика¹¹, међу којима се истичу еколошке кризе, глобални финансијски ризици и опасност од тероризма, прелазе националне границе и захтевају глобални одговор. Нови проблеми са којима се суочавају национална друштва превазилазе способност тих друштава да их реше и условљавају сарадњу у изналажењу решења. Светско друштво, макар у погледу ризика, као светско ризично друштво је постало наша реалност. „Не чини посебност светског ризичног друштва то што настају нове несигурности и опасности, већ то што се руши водећа идеја да се оне могу национално контролисати, и то не захваљујући пропустима него већем и бољем знању”.¹²

Глобализација се једноставно може дефинисати као „све већа међусобна глобална повезаност. То је низ сложених и узајамно повезаних процеса, пре свега, оних у домену економије, технологије, културе, животне средине и политике”¹³, што заправо представља димензије глобализације. Неретко се глобализација редукује на једну од својих димензија, најчешће економску, и поима као уклањање баријера слободној трговини и чвршћа интеграција националних економија.¹⁴

Наука као друштвена творевина није и не може остати имуна на глобализацију као доминантан процес у савремености. Пре свега, технолошка димензија, као основа глобализације, резултат је примењених научних сазнања. С друге стране, националне границе никада нису биле непремостива препрека протоку научних сазнања, нарочито када су у питању природне и техничке, али и друштвене науке, а у свету који се глобализује тај процес се додатно интензивира. Дакле, наука је допринела убрзању процеса глобализације, глобализација даје подстрек размени међу различитим научним заједницама.

На хуманистичким вредностима утемељена, усмерена ка сазнању објективне истине о стварности, наука за циљ има олакшање и унапређење положаја човека у његовом природном и друштвеном окружењу. Њени циљеви нису партикуларни, ограничени на расу, класу или нацију, већ на човечан-

¹⁰ Владимир Вулетић, *Глобализација: актуелне дебате*, 109.

¹¹ Ризик не мора нужно значити катастрофу, он представља антиципацију катастрофе. Ризици су будући догађаји који нам можда предстоје, али и као неостварени, ти догађаји, њихова стална претња, обликују наше делање и постају политичка снага која утиче на друштвене промене, тврди Бек.

¹² Улрих Бек, *Светско ризично друштво: у појави за изубљеном сигурношћу* (Нови Сад: Академска књига, 2011), 33.

¹³ Кејт Неш, *Савремена политичка социологија: глобализација, политика и моћ* (Београд: Службени гласник, 2006), 59.

¹⁴ Џозеф Стиглиц, *Противречности глобализације* (Београд: СБМ-х, 2002), 9.

ство у целини, што је довело до схватања да је наука једина глобална друштвена творевина, глобална у значењу планетарна, општечовечанска¹⁵. Исти аутори, међутим, изричу бојазан да би наука могла изгубити тај статус „ако нека сила (заједница, група) оствари монопол на науку и стицање научног сазнања, усмеравајући њен развој искључиво ка остваривању сопствених, уских групних интереса и циљева, манипулишући њеним резултатима, користећи их против остатка Човечанства и доводећи у питање основни задатак науке да беспштедном критиком свега постојећег, Човека стално води путевима новог сазнања и разрешења проблема са којима се људско друштво суочава”, констатујући, ипак, да то није извесно у скоријој будућности.

Пођемо ли од става да је глобализација објективно постојећи процес, једно од кључних питања на које је потребно наћи одговор је каква је природа друштва чијем настајању води. О постојању светског друштва, као крајњег исхода глобализацијског процеса, још увек не може бити речи услед постојања заједничких интереса и вредности на планетарном нивоу, услед важења различитих правила за различите субјекте и културног нејединства. Међутим, већ сада можемо назрети обресе светског система у настајању, јер светски систем подразумева суштинску условљеност и међусобни утицај више држава што их чини деловима једне целине, елементима система.¹⁶

Питање са почетка можемо преформулисати на следећи начин: Да ли се нови светски систем у настајању темељи на заједништву у једнакости или на заједништву у подређености једном центру?

Покушали смо да ове две тезе емпиријски делимично проверимо у домену размене научних идеја. Претпоставка је да карактеристике светског система у настајању (партнерство, једнакост, сарадња или доминација, неједнакост, подређеност) одликују и домен науке, односно процес размене научних сазнања. Уколико глобализација води чвршћем повезивању и уједињавању човечанства, већем протоку робе, људи, капитала, да ли се тај проток одвија у више смерова или му је извориште у једном центру? Када је у питању размена научних сазнања, потребно је утврдити да ли је комуникација различитих национално омеђених научних заједница (нарочито на пољу друштвено-хуманистичких наука) реципрочна, узајамна, или се и у овом случају суочавамо са централизованом комуникацијом.

---

¹⁵ Бранко Јовановић, Урош Шуваковић, „Наука као прва глобална (универзална) друштвена творевина”, у *Наука и глобализација*, зборник резимеа са међународног научног скупа одржаног 17–19.05.2013, 184–185. (Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2013)

¹⁶ Мирослав Печујлић, *Глобализација: два лица свети*, 5.

Циљ нашег рада јесте утврдити да ли научна сазнања у нашу друштвену мисао стижу из различитих делова света или из једног центра, односно из земаља светског центра. Метод анализе садржаја примењен је на библиографске референце у чланцима објављеним 2012. и 2011. године у водећим домаћим научним часописима за друштвено-хуманистичке науке. У питању су часописи које је Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије 2012. године категорисало као М24. Према „Правилнику о поступку и начину вредновања, и квантитативном исказивању научноистраживачких резултата истраживача” Националног савета за научни и технолошки развој, категорију М24 чине часописи међународног значаја верификовани посебним одлукама, дакле национални часописи који су оцењени као врхунски у својој дисциплини у домаћој науци. Анализа је ограничена на ове часописе јер се успостављени начин категоризације, коме се могу упутити бројне критике али који је прихваћен у научној заједници, темељи на импакт фактору, односно на утицајности. Дакле, поједностављено, ови часописи су најбољи и најутицајнији.

Намерни узорак је креиран претрагом веб сајта *scindex.ceon.rs* који реферише домаће научне часописе и у њима објављене чланке у виду сажетка или пуног текста. Претрага наслова, сажетака и кључних речи је извршена по критеријуму „глобализација OR глобално”. Критеријум је одабран на овај начин због карактеристика глобализације као предмета научног истраживања. За разлику од неких других друштвених феномена (транзиције, рецимо, или нано технологија, хомосексуалних или дечјих бракова), оправдано је претпоставити да глобализација побуђује интересовање друштвених мислилаца широм света. Будући да је у питању процес који се протеже преко националних граница и да се његове последице на различите начине манифестују у различитим деловима света, целовитом погледу на природу глобализације потребни су резултати научних истраживања из различитих земаља које се суочавају са различитим њеним последицама.

Библиографске референце које су подвргнуте анализи класификоване су на основу земље издавача у три категорије:

1) домаће референце – издавачи су лоцирани у земљама некадашње СФРЈ, будући да је до пре само двадесетак година то била једна држава, а литература тада објављена још увек актуелна; такође, услед непостојања језичке баријере, државе настале након распада СФРЈ можемо за потребе нашег истраживања сматрати јединственим културним простором;

2) стране референце;

3) остало – документи, интернет извори, непотпуне референце (услед чега је немогуће одредити земљу издавача).

Резултати истраживања су показали да у укупном броју референци издања домаћих издавача учествују са 28,46%, а три петине свих цитираних дела објављена су у иностранству (видети графикон бр. 1).

Изражено у апсолутним бројкама, у укупном броју страних референци оних чији је издавач из Сједињених Америчких Држава је 169, односно оне чине готово половину укупног броја (44,24%); учешће Велике Британије је нешто ниже – 136 (35,6%), али и даље знатно више од следеће две државе – Француске (2,88%) и Немачке (1,83%) (видети графикон бр. 2). Дела аргентинских издавача су цитирана 12 пута, али чињеница да су сви цитати наведени у само једном чланку чини овај податак ирелевантним за наше истраживање.

Број издања издавача свих осталих земаља света наведена међу библиографским референцама у научним чланцима који су подвргнути анализи четири пута је мањи од броја референци из САД.

Дакле, збирно учешће референци из само двеју земаља, САД и Уједињено Краљевство, у њиховој категорији је више од 80% (видети графикон бр. 3). Разлика у збиру појединачних резултата за САД и УК и збирно израженог учешћа референци издавача из ових двеју земаља потиче отуда што је одређени број наведених дела заједнички подухват издавача из ових двеју земаља. Стога, можемо рећи да у издањима врхунских домаћих часописа из 2011. и 2012. године изразито доминирају референце издавача из САД, за којима следе Уједињено Краљевство, Француска и Немачка.

Величина основног скупа, пре свега временски оквир који је узет у обзир, недовољан је за извођење закључака веће општости. Да бисмо са одређеним степеном сигурности могли извести закључке о протоку научних сазнања у нашу друштвену мисао, потребно је истој анализи подвргнути домаће научне часописе објављене у дужем временском периоду, као и друге врсте публикација. Међутим, чак и уз овако дефинисан основни скуп, резултати нас могу упутити ка одређеним генерализацијама, које наравно потребују додатна истраживања нашег предмета.

Резултати истраживања показују изразиту доминацију сазнања о глобализацији која долазе из једног центра. Наше поимање друштвених феномена обликовано је, између осталог, нашим личним искуством, и додатно (често на различите начине посредованим) научним сазнањима¹⁷. Стога, научна сазнања о глобализацији која потичу из једног центра могу пружити једно-

---

¹⁷ У прилог томе је и Беков став да „у протекла два века, у западњачким друштвима, суд научника замењује традицију”, а будући да је наше друштво у процесу трансформације по угледу на западњачка друштва, то може представљати прогнозу и наше будућности. Видети: Улрих Бек, *Светско ризично друштво*, 21.

страну слику, будући делом условљена личним искуством научника који потичу из истог социокултурног окружења. То, наравно, не мора бити случај. Научну заједницу једне земље не одликује униформност мишљења, нити теоријских, па и идеолошких позиција.

Доминација једне земље као извора научних сазнања може бити последица величине те земље, али се у том случају намеће питање одсуства научних дела створених на територији других великих земаља – Русије, Кине, Индије. Узрок може лежати у развијености те земље (али се опет намеће исто питање), развијености њене друштвене мисли, односно научној продукцији, броју часописа... Као могуће узроке у разматрање би требало узети још и језичку баријеру и доступност научне литературе. Енглески језик представља водећи светски језик, не по броју оних којима је то матерњи већ страни језик који говоре, дакле, он доминира у међународној комуникацији и као такав заузео је одговарајуће место и у нашем образовном систему. За највећи број домаћих научника управо је то страни језик који познају и отуд, можда, већа усмереност ка англосаксонским ауторима. Додатно, литература на енглеском језику има већу међународну „видљивост”, доступнија је на интернету и као таква се намеће као примарни избор.

Ипак, усмереност наше друштвене мисли о глобализацији искључиво ка сазнањима колега са Запада значи ускраћеност за друкчији поглед. Уколико би даља истраживања показала исти модел комуникације наше и научних заједница других земаља и у осталим областима научног интересовања, то би указало на озбиљан недостатак размене сазнања унутар друштвено-хуманистичких наука између већег дела света и потпуну усмереност научника ка економски најмоћнијим земљама, пре свих САД.

Научна доминација би се, у том случају а што није јединствена појава у историји, манифестовала паралелно са економском доминацијом развијених земаља. Такође, то би указало на модел развоја неразвијених и земаља у развоју који би се могао означити као зависна модернизација, а која се, осим кроз економску подређеност, остварује и кроз успостављање културне зависности. Међутим, наши резултати свакако нису довољна основа за овакве тврдње, али могу послужити као смерница за даља истраживања у том домену, и могу представљати основу за нека питања у вези са природом друштва које настаје и карактером научне размене у њему.

Ако прихватимо раније поменути тезу о науци као првој глобалној (планетарној) творевини, друштвени односи унутар те сфере нам могу пружити увид у (не)демократичност односа унутар светског друштва као крајњег, још недостигнутог исхода глобализације. Са становишта марксистичке и неомарксистичке теорије друштва, научни примат једног центра указује и слу-

жи оправдању његовог економског примата, а у циљу одржавања постојећих друштвених неједнакости које се више не сагледавају само на нивоу националних друштава, већ у светским размерама. Волерстиновим речником говорећи, свет има свој центар, полупериферију и периферију¹⁸ и односе експлоатације међу њима.

Уколико се наука као прва глобална друштвена творевина пред нашим очима помаља као централизована, са центром у земљама западне цивилизације које су емитери научних сазнања, да ли то упућује на природу светског друштва у настајању као моноцентричног са јасно подељеним улогама за различите делове света? Ако „глобализација значи да је свет постао глобални супермаркет у коме су идеје и производи постали доступни свуда у исто време“¹⁹, кључно питање (на које се одговор већ помаља) јесте где је лоцирана производња идеја, и још важније – ко њоме управља.

Литература

- Бек, У. *Светско ризично друштво: у пошрази за изубљеном сигурношћу*. Нови Сад: Академска књига, 2011.
- Бурдије, П. *Сигнална светла: прилози за ошор неолибералној инвазији*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1999.
- Волерстин, И. *Опдање америчке моћи*. Подгорица: ЦИД, 2004.
- Вулетић, В. *Глобализација: актуелне дебате*. Зрењанин: Градска библиотека „Жарко Зрењанин”, 2006.
- Гиденс, Е. *Социологија*. Београд: Економски факултет, 2005.
- Јовановић, Б, Шуваковић, У. „Наука као прва глобална (универзална) друштвена творевина”, у *Наука и глобализација*, зборник резимеа са међународног научног скупа одржаног 17–19. 05. 2013, 184–185. Пале: Филозофски факултет Универзитета у Источном Сарајеву, 2013.
- Неш, К. *Савремена политичка социологија: глобализација, политика и моћ*. Београд: Службени гласник, 2006.
- Печујлић, М. *Глобализација: два лица света*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2005.
- Стиглиц, Ц. *Противречности глобализације*. Београд: СБМ-х, 2002.
- Giddens, A. *Lectures in London*. Доступно на http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/events/reith_99/

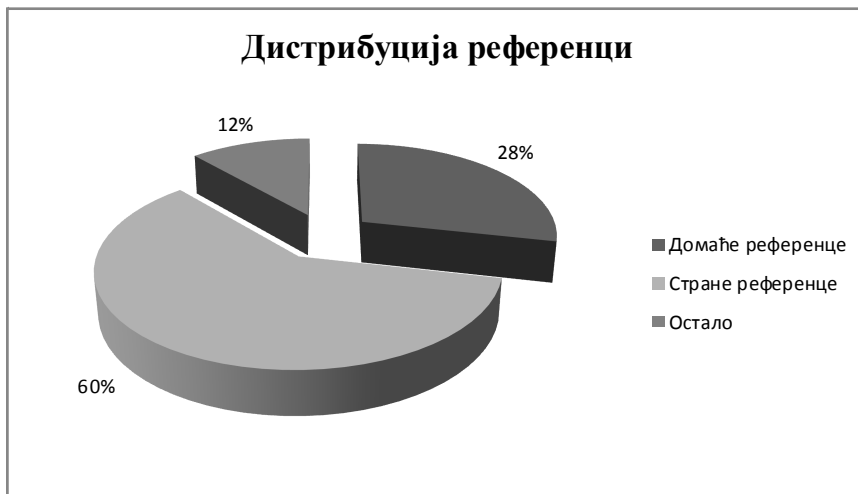
---

¹⁸ Иако Волерстин сматра да границе центра, полупериферије и периферије пресецају националне границе, националне државе се условно могу сместити у ове категорије, у складу са доминацијом карактеристика једне од категорија, а коју и он сам истиче.

¹⁹ Кантер, према: Владимир Вулетић, *Глобализација: актуелне дебате*, 20.

Wallerstein, I. „Globalization or the Age of Transition? A Long-Term View of the Trajectory of the World System”, *International Sociology*, 15, No. 2 (2000): 251–267, <http://www.iwallerstein.com/wp-content/uploads/docs/TRAJWS1.PDF>

Графички прилози

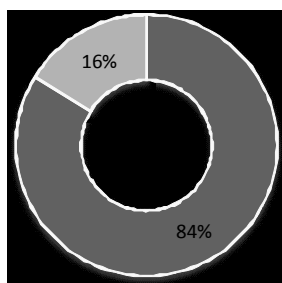

Графикон 1

Графикон 2

**Збирно учешће референци из САД и УК у
укупном броју страних референци**

- САД и УК
- Остало

Графикон 3

BRANISLAVA B. KRAGOVIĆ

GLOBALIZATION AND SCIENTIFIC
IDEAS EXCHANGE IN SOCIAL AND
HUMANISTIC SCIENCE

SUMMARY

Although the central concept in social science for a while, globalization is a source of disagreement among authors. Diapason of views goes from understanding globalization as a process of uniting of mankind and forming global society, to understanding globalization as a project of submission and exploitation on a global scale created in world's most powerful countries. It is still an issue whether the emerging global system is based on unity in equality or unity in subordination.

In this paper we try to test partially these two views empirically in the area of scientific ideas exchange. The content analysis method is applied to bibliographic references in leading domestic scientific journals for social and humanistic science. Our aim is to establish whether scientific ideas come into Serbian social science from all over the world or from one center, i.e. core countries.

The results show that Serbian social scientists are dominantly oriented to Western countries. Most of analyzed bibliographic references are those of publishers from USA (44.24%) and UK (35.6%), followed by France (2.88%) and Germany (1.83%). Cumulative participation of references from the rest of the world is 11.47%.

The causes of such disproportional representation of different countries might be various – language, accessibility, size and development of the countries, ideology, etc. The conclusion is: whatever the cause is, this makes our social and humanistic sciences impoverished for significant amount of scientific ideas, views and knowledge

KEY WORDS: globalization, social science, scientific paper, content analysis.

СВЕТЛАНА Ј. ЛАЗОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК И ИДЕЈА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ

САЖЕТАК. САД покушавају да кроз инструментализацију законитог друштвеног процеса глобализације, наметањем Новог светског поретка и идеологије глобализма, обезбеде привредну, политичку, војну и културну хегемонију над читавим светом. Данас постоји тенденција развоја у правцу глобалног апсолутизма и реална претња успостављања цивилизације материјалног уживања, која је праћена десуверенизацијом, дехуманизацијом и монополном власти великог индивидуалног и колективног господара кроз стварање „меког“ ропства. Људима ће се манипулисати преко тежње стерилног „Хоћу да могу!“ и прокламоване демократије и слободе, а стварност ће бити једна врста (не)насилног тоталитаризма. Стварањем централизоване глобалне надржаве, национална држава се урушава а да формално и даље постоји. У оквиру нове игре моћи кључну позицију има капитал. Језгро глобалне привредне моћи не чини империјализам већ асимилација и она почива на детериторијалном принципу, супротном од онога од чега своју снагу црпи национална држава: демократским изборима, јавној легитимности, монополу над средствима присиле и територијалном суверенитету. Заснива се на количини инвестиција, односно богатству којим располажу актери у светској привреди. Новим светским поретком програмирани резултат глобализације би требало да буде нови идентитет, који није заснован на простору и који не проистиче из националне државе.

Кључне речи: глобализација, десуверенизација, нови светски поредак, национална држава, „меко“ ропство.

---

¹ svetlanalazovic1@gmail.com

Макијавели је својевремено написао у свом „Владаоцу“: „Ништа није теже испланирати, ништа није проблематично што се тиче успеха, нити опасније да се контролише, од креирања новог поретка ствари“, а у једном од својих говора Хитлер је изјавио: „не ради се само о војном конфликту између држава (мисли на II светски рат), већ о циновској бици између народа и раса у којој ће победити један поглед на свет, а без милости бити уништен други“. Речи „Нови светски поредак“ први пут је изговорио у савременом контексту амерички председник Џорџ Буш 1990. године, када је ликовео због наводне победе Запада у хладном рату са Совјетским Савезом. Његове речи су нудиле наду („нову“) у бољи живот („свет“) који је пред нама; живот који би се заснивао на (закону и) „реду/поретку,“ а не на сировој примени силе, коју је „Банда са Источне стране“, из Кремља, користила у својим сферама утицаја и контроле.

Концепт о новом светском поретку на челу са Сједињеним Америчким Државама целовито је формулисао Роберт Штраус Хупе. Он је у својој књизи *Равношете сушрашњице* изложио визију будућег света и односа снага у њему, афирмишући идеју о водећој улози Америке као једине суперсиле. Хупе истиче да је за Сједињене Америчке Државе најважније питање „унификације глобуса под вођством те земље у току ове генерације“. Уколико САД буду „делотворно и брзо радиле на извршењу овог задатка“, од тога ће „зависити преживљавање САД као водеће силе“, а „вероватно и преживљавање западне културе у целини, а могуће и преживљавање човечанства“. На хитност остваривања тог циља Хупе упозорава због „политичког јачања азијских народа, које, ако се има у виду њихов веома велики демографски раст, може изменити глобалну и регионалну равнотежу снага и довести до већих или мањих конфликата и ратова, као и због чињенице да ће се значајније повећати број тзв. средњих земаља које ће бити у стању да прибаве нуклеарно оружје и друга средства за масовно уништавање. Због тога Хупе сматра да треба ићи на „успостављање јединствене светске владавине“ и да је „једно и једино питање: који ће народ успоставити универзални поредак по својим идејама и под својом доминацијом“.

Контролу над људском популацијом у бити тешко је остварити без успостављања неког облика окупације, и то кроз либерални капитализам, глобалну економију, глобално друштво, глобални војни поредак, „глобалне религије“... формално ауторизованог и успостављеног од партократске политичке елите која је за себе обезбедила вечити политички живот путем ротације „која не престаје“ и озваничена кроз институције које у „модерном“ свету стварају привид слободе и демократије који захтевају стално „подмазивање“. А победник у „трећем светском рату“ – у специјалном рату, добио

би практично неограничене могућности за остваривање давно зачетих идеја о „новом светском поретку”. Овде на сцену ступа мрежна теорија рата која је заснована на фундаменталној подели циклуса људске историје на три фазе – Аграрну, Индустријску и Информациону епоху, и свакој од њих одговарају посебни модели стратегије. Тим епохама строго одговарају социолошки појмови – премодерна, модерна и постмодерна. Информациона епоха – раздобље постмодерне које се одиграва данас, када развијена друштва Запада (у првом реду САД) прелазе у квалитативно нову фазу. Као што модели нове економије, засновани на информацијама и високим технологијама, данас доказују своју надмоћ над традиционалним капиталистичким и социјалистичким моделима индустријске епохе, тако и мрежни ратови претендују на квалитативну надмоћ над ранијим стратешким концепцијама индустријске епохе (модерне). Теорија мрежних ратова представља преношење основних момената постмодернистичког прилаза на сферу војне науке.

Кључни појам за читаву теорију постмодерних ратова представља појам „мреже”. Смисао мрежног начела и главни елемент читавог модела ратовања је „размена информација”, односно максимално ширење облика произвођења информација, приступа информацијама, њихове расподеле и повратне везе. Мрежа је нови информациони простор ратовања у којем се одигравају стратешке операције обавештајног и војног карактера, а такође и њихова дипломатска, економска и техничка подршка. Борбене јединице, систем веза, информациона подршка операцији, обликовање јавног мњења, дипломатски потези, социјални процеси, обавештајна и контраобавештајна служба, етнопсихологија, религиозна и колективна психологија, економска подршка, академска наука, техничке иновације итд., све се то посматра као обједињена целина, унутар чијих саставних елемената се мора вршити непрестана размена информација (Вукашиновић, 2011).

Централни задатак вођења свих мрежних ратова представља извођење „операције базних ефеката”, која се дефинише као „свеукупност радњи усмерених на формирање модела понашања пријатеља, неутралних снага и непријатеља у ситуацији мира, кризе и ратова”. Настојање да се у условима постмодерне успостави планетарна диктатура по америчком моделу, а основна карактеристика новог ратног модела је његов тотални карактер. Рат по обрасцу постмодерне је тотална контрола историјског процеса кроз четири сфере деловања: физичку, информациону, когнитивну и социјалну. Док су прве две сфере биле карактеристика индустријских ратова, дотле су когнитивна и социјална област суштина мрежне теорије рата. Овладати свешћу непријатеља, његовим вредносним системима за циљ има разбијање соци-

јалних веза међу људима, солидарности, традиционалних вредности и националне самосвојности (Вукашиновић, 2011).

Светска економска и финансијска криза манифестација је мрежног рата, чији је циљ разбијање националних држава и економија. У овом случају, глобализација се показује као чинилац дезинтеграције друштва, која према теорији мрежног рата треба да се одвија непрестано у свим правцима. У оквиру те нове игре моћи кључну позицију има капитал, али не било који. Капитал у облику информација! Откуда њему та мегамоћ? Нова моћ се привидно не заснива на присили, на ултиматуму за наметање сопствене воље другима. Она је динамична, покретљивија, будући да је независна о месту и држави, већ је „глобално ефикасна”. Главна полука моћи метрополе јесте да се негде у некој земљи периферије нешто не чини, не инвестира, а да се то не мора јавно оправдати. Језгро глобалне моћи не чини империјализам већ асимилација која се догађа мимо контроле органа демократије, парламента, владе. Моћ почива, данас, управо на супротном од онога од чега своју снагу црпи национална држава: демократским изборима, јавној легитимности и монопољу над средствима присиле – формула моћи транснационалне привреде гласи: циљана невидљива асимилација. Уопште није важан развој као такав: за метрополу је важно само то колико је она развијенија од периферије и будућих још не захваћених подручја ван империје. Метропола почива на детериторијалном принципу. Уместо моћи на ограниченој територији сада постоји тежња ка неограниченој моћи на ограниченој површини глобуса. Та моћ се заснива на привилегованом приступу знању, односно информацији. Није важна количина инвестиција, већ информација где уложити богатство којим располажу актери у светској привреди. А, када се богатство повећава са ефикасношћу и знањем, онда оно потиче флексибилност моћи. Мењају се циљеви, развијају нове технологије, од непријатеља праве пријатељи. Моћ је и сам начин размишљања. Парадигма којом се служе људи током свог размишљања и рада. Стога је моћ нешто што се не поседује, већ је присутна у друштвеном деловању. То је невидљиво схватање света уграђено у идентитет сваког ентитета појединачно.

Све државе су уплетене у све гушћу мрежу међузависности и повезаности проблема који не могу да се решавају и не решавају се на нивоу националних држава и посредством националних установа. Процес глобализовања демократије, концепта људских права и слобода заменио је концепт контроле. Она се тиче промене сфере међудржавних односа који су од 1648. године до 1948. године били регулисани правилима из Вестфалског уговора. Постоји јасна тенденција у области међудржавних односа, својствена САД и њеним сателитима да се одустане од тзв. Вестфалског модела и пронађе нови

модел на којем ће се заснивати политичко устројство света. Овај процес релативизације која је сама та десуверенизација државе и државног суверенитета, ефикасно слама све војне, економске, политичке, чак цивилизацијске отпоре на које наилази и на тај начин ствара нови светски поредак и такозвану светску државу, светску полицију и светску војску. Контекст у којем функционише савремена држава и у којем се одвијају међудржавне релације модификован у односу на онај у којем је настала модерна демократска држава.

Стварни почетак преобликовања међународних односа лоциран непосредно после Другог светског рата, настанком Организације Уједињених Нација 1945. године са намером да се превазиђу слабости Лиге народа како би се очували мир и безбедност и да би се унапредиле економија и друштвена сарадња њених чланица (Хелд 1997, 108).

САД, али и западноевропске земље настоје да принципе и критеријуме својих политичких система примене на земље у којима делују другачији критеријуми, идеолошки принципи и механизми функционисања политичког система. Користећи разна средства, од економских притисака (нпр. Куба) до војног интервенционизма (Вијетнам, Камбоџа, Лаос, касније Ирак, Авганистан, СРЈ), крше битно правило Вестфалског модела – правило немешања у унутрашње послове суверене државе. Онда када је у САД одлучено да основни циљ америчке спољне политике треба да буде промовисање демократије у свету, од тада америчка политика у буквалном значењу те речи постаје светска, а њена политичка идеологија универзалистичка и глобалистичка.

Појам демократије, по речима Семјуела Хантингтона, постао је вирус који је заразио средњоевропску и источноевропску интелектуалну сцену. Истовремено прећутно је прихваћена теза да у овим земљама ништа не ваља и никада ништа није ваљало, као и закључак да су постојали објективни разлози за социјална незадовољства која су се појавила, посебно она која су настајала као резултат појављивања економске кризе условљене суспензијом кредита ММФ, али и да су та незадовољства још више подстицана и конструисана како би условила стварање социјалне енергије и политичких покрета који би водили сложеним друштвеним променама. Произведена је емоција социјалног, политичког и економског незадовољства и понуђена визија могуће боље и лепше будућности, посебно ако би се та будућност обликовала по узору на западне социјалне и политичке моделе функционисања. Транзиција тих земаља представљала је политичко инкорпорирање у западну политичку, економску и идеолошку хемисферу, са једне стране, но овај процес је истовремено увео многе земље у период дуготрајних и драматичних соци-

јалних и политичких криза које су неупоредиво теже од свих оних криза које су пратиле период социјализма. За многе земље бившег социјализма тако звана транзиција, коју проф. др Зоран Видојевић назива источноевропском варијантом глобализације, увод је у потпуни социјални и политички суноврат (Видојевић, 2005).

Талас демократизације јесте група транзиција из недемократских у демократске режиме која наступа у одређеном временском периоду, а бројношћу значајно превазилази истовремене транзиције у супротном смеру... У модерном свету одиграла су се три таласа демократизације. Сваки талас погодио је релативно мали број земаља и током сваког таласа неке од промена режима су ишле у недемократском смеру (Хантингтон 2004, 22). После таласа демократизације који трају одређено време дешавају се таласи ауторитаризације, то јест повратка одређених земаља из демократских режима у ауторитарне (Хантингтон 2004, 276).

Агамбен сматра да су САД у протеклој деценији посведочиле на који начин изузетак може да постане правило и да смо данас политички суочени са ситуацијом ванредног стања као правила, у процесу у којем се праксе контроле које су увек биле изузеци испостављају као доминантни облици владања.² У оштрој критици САД Агамбен инсистира да је парадигма савременог Запада заправо „концентрациони логор” у којем је над свима извршена „биополитичка тетоважа”, док „само човечанство постало је сумњива класа”. Супротност биополитике је политика као јавно делање, као делање у полису, тј. заједници. Са биополитиком у одлучујућем смислу је реч о томе да оикос (сфера приватности) улази у полис (место јавности). Процес у којем се живот политизује а политика деполитизује у свом повлачењу пред животом и у име живота је оно што Фуко зове биополитиком – тенденцију, осмишљену технику путем које почиње да се регулише живот становништва у својој целини: предмет политичког управљања постају модуси живљења целих популација и откриће да се тим модусима може управљати и да је моћ над животом изузетан инструмент моћи (Фуко, 2005).

Овде видимо оправданост Фукоовог концепта пасторалне или пастирске моћи кроз метафору из Старог завета „пастир-стадо игра” да је циљ управљања да промовише благостање својих поданика средствима детаљног и свеобухватног регулисања њиховог понашања. Пастирска моћ је много више

---

² Борђо Агамбен отказао је универзитетски курс у Њујорку, јер није желео да остави дигиталне отиске прстију при уласку у САД. Том приликом је истакао да је реч о демонстративном чину да и други европски интелектуалци донесу такву одлуку, обзиром да је реч о примени процедуре која је дуго важила за криминалце и политичке оптуженике. Видети Агамбен, Б. „Биополитичка тетоважа”, www.nspm.org.yu/Debate/debb_agamben_tetova_za.htm.

усмерена на благостање поданика него на њихову слободу. Фуко користи пастир-стадо метафору да би показао да је овом виду моћи потпуно страна идеја слободе која карактерише традицију западне политичке мисли. Идеја о пастирској моћи подразумева да су односи између владара и оних којима се влада много обухватнији од оних односа моћи који су засновани на законима и са њима повезаним санкцијама, какве имамо код суверене моћи која почива на послушности (Hindess 1997, 119). Другим речима информациона комуникација је једносмерна, од метрополе ка периферији.

Три су централне идеје код пастирске моћи. Прво, пастир управља стадом, а не територијом. Друго, стадо постоји док постоји пастир; ако њега нема, стадо се распада у масу појединачних чланова. Треће, пастир брине о стаду као колективу, али и о сваком поједином члану и њиховим потребама. Перцепција овог односа моћи је да пастир има супериорну позицију која му омогућава да стадо делује на тражени начин и без потребе на пристанак са њихове стране. У том смислу је пасторална моћ видно супротна моделу суверене моћи заснованом на сагласности (Hindess 1997, 119), а која је карактеристика националне државе.

Национална држава представља врсту политичке организације и територијалне уније, која има врховну власт и политичке аксиоме независности и аутономије. Национална држава је преовладавала као доминантна политичка јединица у међународним односима, почев од деветнаестог века, па до „трећег таласа” глобализације. Процес глобализације је значајно пореметио традиционални аналитички и концептуални оквир, у коме се могу разумети практичне политике (Kennett 2008, 3). И овде се види нека врста поновног конфигурирања и прилагођавања државе што доводи до трансформације постојеће геометрије моћи. Ако је евидентно рачвање глобалних политичких структура и стварање два паралелна света (државних и недржавних актера), као и појава фабрикованих ризика (болести, еколошких претњи итд.), онда држава мора да се суочи са овим новим изазовом и уколико нема довољно моћи а ни знања да реши проблем, ствара се сумња у снагу националне државе која би требало да буде кључни актер у политичкој арени. Најважнија улога националне државе јесте да заштити националне границе и да очува физичку неповредивост националног живља. Савремене безбедносне претње и изазови, који су по својој природи транснационални и који у великој мери представљају производ глобализације (тероризам, организовани криминал, ширење оружја за масовно уништење, болести, еколошке претње итд.), учинили су да националне државе постану толико рањиве и међусобно зависне да готово више немају монопол над појединачним решавањем проблема.³ Чим држава почне да тражи помоћ споља, то значи да више није у

стању да гарантује безбедност (Ripsman and Paul 2010, 35). Услед глобализације комуникација, технологије и транспорта, државна контрола онога што се дешава у оквирима њених граница значајно је смањена. Постоји све већа потреба да се координирано дела на глобалном нивоу, као и да се приступи регионалним организацијама и да сарађују са међународним организацијама како би спречиле nanoшење велике штете јавној инфраструктури. Изазови који подривају државу као суверену територијалну јединицу јесу: економски, технолошки и демографски процеси. Посебан изазов представља промена идентитета која се данас дешава. Међузависност држава и притисак глобализације гурају националну државу одоздо нагоре, уз то да савремени услови откривају нове идентитете и да национална држава више није једина опција лојалности и примарне основе идентитета. Резултати глобализације јесу нови непросторни идентитети, који не проистичу из националне државе. Сада имамо неку врсту неструктуриране комплексности (владине организације, међународне владине организације, транснационалне организације, невладине организације), што доводи у питање хијерархију ауторитета и власти (Kennett 2008, 4).

Данас постоје бројни актери који су кључни у процесу креирања политике и за такву променљиву природу политичког процеса користи се описни назив државно управљање. Кажемо да су се промениле технологије државног управљања, јер се државна власт стално креће нагоре, надоле и бочно, што се рефлектује у преласку са владавине на државно управљање (Jessor 2000, 12). Очигледна је другачија концепција моћи – сасвим различита од традиционалне суверене моћи – тј. овде је реч о односима моћи чије се средиште не налази у класичним политичким категоријама попут територије или државе. Фуко је у више наврата истицао да сама држава није никакав аутономан извор моћи. А још мање је то случај данас, у ери глобализације у којој више нема традиционалног концепта државе. Носилац биополитичких процеса⁴ према Фукоу је управљање (*governmentality*). Реч је о појму који Фуко директно супротставља држави и који се односи на технике управљања.

---

³ У савременој мисли о међународним односима посебну пажњу треба посветити материјалним и контекстуалним факторима: природи, окружењу, инфекцијама, технологији итд. Едгар Морено је тврдио да идентитет није један и недељив, већ да је, у ствари, унитаран мултиплекс. Према његовом мишљењу, сви људи су бића самоуједињујућег породичног, локалног, регионалног, националног и транснационалног, идентитета, а донекле и религијског и доктринарног идентитета (Морено 1990, 154).

⁴ Идеју биополитике Фуко је пре тога наговестио у краћим списима (нарочито у спису „Политичке технике индивидуа“), као и у последњем поглављу првог дела *Историје сексуалности*, али је у потпуности развио у предавањима Рођење биополитике и у предавањима из наредне године *Securite, territoire, population*.

Управљање је пре свега начин производње грађана који сами доприносе остварењу биополитичких техника управљања, тако што је и њихово управљање над самима собом спроведено у складу с овим техникама, тј. постаје њихов саставни део. Њен објект могу бити и појединци и групе и народи и све ово одједном и у исто време.⁵ Реч је о механизмима моћи, механизмима потчињавања тела, као и психе и свести појединаца и целокупног друштва. То је идеја о потпуној транспарентности тоталне контроле и развоја дисциплинарних техника. А, такође је оно што је Фуко мислио под прогресивном анимализацијом човека посредством најсофистициранијих техника.

Моћ постоји у бројним паралелним просторима, а захваљујући екстернализацији и измештању неких функција владе, тј. као и прослеђивањем различитим политичким и економским организацијама, стварају се полиархични мрежни модели власти који имају за резултат слабљење националне државе, а који се одражава на територијалну и функционалну реорганизацију капацитета власти на супранационалном, транснационалном и субнационалном нивоу (Jessop 2000; Fulcher 2000, 530).

У неолибералној идеологији нема места за појмове као што су држава, нација, заједница, традиција, социјална правда, једнакост, али су зато пожељни појмови космополитизам, људска права, модернизација, аутономија, разлике итд. Свет је структуриран као игра односа. Појам бића националне државе растапа се у систем релација. Свака од историјских концепција које су претходиле, задржала је у себи нешто стабилно чак и онда када је преокретала ранија стања. Сада је, међутим, све флуидно и све је укључено; не само да се ништа не појављује као постојано, већ се систем односа, и посебно као интересних односа, појављује као транспарентан. Систем делује не-сразмерно моћно. Он је појединца лишио многих од традиционалних функција које су му припадале, остављајући га притом искључиво у радној и потрошачкој димензији, чиме овај постаје расположив у сваком тренутку. На другој страни, сам систем дужан је да одговори степену сложености односа које заснива како би оправдао своју егзистенцију, тј. репродуковао се. Стабилност репродукције је, у целини узев, мерило успешности система. Ипак, систем се није показао као реверзибилан и за своје одржавање захтева све више импута онога што му је страно, а у својој глобалности као максимум распрострања, он схвата да је ограничен и да није тоталан; он се још увек

---

⁵ Сва Фукова кључна дела и из ранијег и каснијег периода заправо поседују битну унутрашњу везу, упркос томе (или радије, баш стога) што је у првима реч о „историји науке” а у другима о „историји моћи”. Тачније, код Фукоа је увек реч о одређеним режимима истине, пракси истине и њеном спровођењу на различитим нивоима: од институција као што су затвори и болнице, до феномена као што су лудило, сексуалност и тржиште. Сви ови феномени су режим истине либерализма.

није успоставио, како неки тврде⁶ као универзално мерило поретка на глобалној равни, иако томе непрестано тежи. Свака стагнација (с обзиром на његову иреверзибилност) за њега значи смрт... (Братина 2013, 4).

Литература

- Агамбен, Ђ. *Биополићка теџоважа*,
www.nspm.org.yu/Debate/debb_agamben_tetovaza.htm
- Братина, Б. Теорија једног дана. Софија, 2013
- Видојевић, З. *Куда води глобализација*. Београд: Филип Вишњић, 2005
- Вукашиновић, М. *Мрежни раџи*. 2011. www.srpskaanalitika.com
- Морено, Е. *Како мислићи Европу*. Сарајево: Свјетлост, 1990.
- Фуко, М. *Надзираћи и кажњаваћи*. Београд: Просвета, 1997.
- Фуко, М. *Рођење биополићке*. Нови Сад: Светови, 2005.
- Фуко, М. *Треба бранићи грушћиво*. Нови Сад: Светови, 1998.
- Хантингтон, С. *Трећи шалас*. Београд: Стубови културе, 2004.
- Хелд, Д. *Демократија и глобални поредак*. Београд: Филип Вишњић, 1997.
- Agamben, G. *The State of Exception*. Chicago: The University of Chicago Press, 2005.
- Foucault, M. *History of Sexuality*, Vol. I. Harmondsworth: Penguin, 1978.
- Fulcher, J. „Globalisation, the nation-state and global society.” *The sociological Review*, 2000, 521–543.
- Jessop, B. „Globalization and the National State.” *Department of Sociology*, Lancaster University, 2000, 1–19.
- Kennett, P. „Introduction: governance, the state and public policy in a global age”. In: Kennett, P. *Governance, Globalization and Public Policy*. Cheltenham UK, Edward Elgar, 2008: 3–19.
- Ripsman, N. M. and Paul, T. V. *Globalization and the National Security State*. Oxford: Oxford University Press, 2010.

---

⁶ Лиотар, на пример, или Негри, Бодријар и други.

SVETLANA J. LAZOVIĆ

THE NEW WORLD ORDER AND THE IDEA OF DESOVEREIGNIZATION

SUMMARY

The USA is trying to establish economic, political, military and cultural hegemony over the whole world by means of instrumentalizing the legal social process of globalization and by imposing the New World Order and the ideology of globalization. Today there is a tendency of development towards global absolutism and a real threat of establishing the civilization of material pleasure, followed by de-sovereignization, dehumanization and the power monopoly of a great individual and collective master through the creation of "soft" slavery. People will be manipulated using the aspiration of the sterile "I want to be able!" and proclaimed democracy and freedom, and reality will be a form of (un)violent totalitarianism. By creating a centralized global super-state, the nation-state collapses, but it still formally exists. In this new game of power the key role is performed by the capital. The nucleus of the global economic power is not imperialism but assimilation resting on the deterritorial principle, which is the opposite of what the nation-state derives its power from: democratic elections, public legitimacy, monopoly over the means of coercion and territorial sovereignty. It is based on the amount of investments, i.e. on the wealth owned by the protagonists of the world economy. The programmed result of globalization in the new world order should be the new identity, which is not based on the territory and which is not the result of the nationstate.

KEY WORDS: globalization, de-sovereignization, new world order, nation-state, "soft" slavery.

ВИТАЛИЙ И. ЛУКАЩУК¹

Харьковский национальный университет имени В. Н. Каразина
Харьков (Украина)

УКРАИНА В ГЛОБАЛИЗУЮЩЕМСЯ МИРЕ: ВЫЗОВЫ ИНТЕГРАЦИИ

Резюме. С момента обретения Украиной независимости проблема выбора стратегического вектора внешней политики страны была и остается одной из ключевых. Геополитическое положение Украины на грани двух больших цивилизационных пространств – европейского и евразийского было и является одним из определяющих факторов ее исторической и политической судьбы. Исходя из того, что европейский вектор украинской внешней политики более чем мифологизирован и до сих пор не имеет четко определенных как временных, так и нормативных рамок, очевидна его бесперспективность. В то же время существует и альтернативный путь для Украины, заключающийся в интеграции в различные проекты, реализуемые на постсоветском пространстве. Данные социологических опросов показывают, что желание населения продолжать интеграцию Украины на постсоветском пространстве более устойчиво, чем желание евроинтеграции. Значительная часть опрошенных поддерживает идею интеграции в ЕС лишь в том случае, если это не осложнит отношения с Россией.

Ключевые слова: глобализация, Украина, Европейский союз, Таможенный союз, интеграция.

Глобализация стала одним из самых актуальных вопросов современного мира, который активно обсуждается во всех государствах на разных уровнях. В основе глобализации как объективного процесса лежат исторические предпосылки и результаты научно-технического прогресса, прежде всего развитие связи и телекоммуникационных технологий. Изначально глобализация рассматривалась только как экономическое явление, но в настоящее время признается, что процесс глобализации оказывает глубо-

---

¹ Luka@e-mail.ua

кое воздействие и на другие сферы международного сотрудничества: экологическую, социальную, политическую, включает в себя правовые и культурные аспекты, которые в полном объеме влияют на вопросы реализации прав человека. По мнению многих исследователей, глобализация выявляет растущую взаимозависимость всех государств, когда события в государстве одной части света имеют последствия для лиц, проживающих в государствах других регионов. Например, глобализация Э. Гидденсом определяется как «интенсификация распространяющихся на весь мир (worldwide) социальных отношений, которые связывают удаленные места (localities) таким образом, что локальные события формируются событиями, происходящими за много миль от них, и наоборот» (Giddens, 1990: 64). Э. Гидденс рассматривает глобализацию как прямое продолжение модернизации, считая, что современности (Modernity) внутренне присуща глобализация (Giddens, 1990: p. 63). Поскольку модернизация, согласно Э. Гидденсу, заключается в автономизации социальных отношений от локальных условий взаимодействий, то распространение действия деконтекстуализирующих институтов на весь мир логично считать продолжением модернизации в форме глобализации. Современная социальная система формируется в четырех институциональных измерениях, и, соответственно, глобализация также рассматривается в четырех измерениях. Эти измерения суть мировая капиталистическая экономика, система национальных государств, мировой военной порядок, международное разделение труда (Giddens, 1990: 71). Можно заметить, что на самом деле в модели Э. Гидденса не четыре, а только два институциональных измерения системы: мировая экономика и мировая политика. В этом пункте теории Э. Гидденса близка теории мир-системы И. Уоллерстайна. Отличие заключается в том, что в модели Э. Гидденса трансформация системы происходит не только на уровне системных связей (глобальном), но и на уровне связываемых элементов системы – «местных событий» (локальном). Поэтому для теории Э. Гидденса термин «глобализация», имеющий, помимо прочих, смысл всеохватности, тотальности, более адекватен, чем термин «интернационализация», связанный по смыслу скорее лишь с межгосударственными отношениями.

Большинство теоретических моделей и концепций глобализации, разработанных учеными-социологами могут быть сгруппированы в три типа: 1) модели глобальной системы (представлены в работах Э. Гидденса и Л. Склэра), 2) глобальной социальности (Р. Робертсон, У. Бек, Г. Терборн), 3) детерриториализации социального (А. Аппадурраи, М. Уотерс). Исторически эти теории образуют три «линии» концептуализации общественных изменений в рамках единой глобализационной парадигмы. Для проанализированных теорий характерна общность логической структуры. Общественные изменения рассматриваются как исторически уникальная сово-

купность процессов, в результате которых новая социальная организация замещает прежнюю. Старый и новый типы социальной организации различаются на основе дихотомической типологии «локальное / глобальное».

Однако, объективный процесс глобализации следует отличать от нарастающих тенденций сосредоточения в одном государстве или группе государств средств глобального господства с целью воздействия на международные отношения, стремления подчинить своим интересам все мировое сообщество, навязать свои национальные стандарты другим государствам. Возможности любого, даже наиболее эффективно функционирующего государства, требуют многосторонней адаптации к новым глобальным реальностям и укрепления стабильности посредством интеграции в мировое пространство. При этом следует иметь в виду, что в результате глобализации и развития надгосударственных аспектов в деятельности международных организаций роль государств изменяется. Возникает определенный дисбаланс между политическим, экономическим и юридическим пониманием суверенитета в секторах, затронутых процессом глобализации. Государствам как первичным субъектам международного права приходится принимать решения исходя из необходимости учитывать не только внутrigосударственные политико-правовые аспекты и ограничения, обусловленные стремлением сохранить свою легитимность, но и международные реалии все более интегрирующегося международного сообщества. Государства, не способные приспособить свою национальную политику к многосторонним требованиям современного мира, не смогут эффективно справляться с требованиями всемирной интеграции и их увеличивающимся воздействием на внутrigосударственную политику.

Адекватное осмысление перспектив глобализации, объективных и субъективных факторов ее углубления имеет огромное значение для национальной безопасности и перспектив развития всех стран современного мира, включая Украину.

Эти обстоятельства подтверждают необходимость всестороннего изучения роли и места Украины в глобализующемся мире, который, к тому же, сталкивается с глобальными проблемами, являющимися по сути производными глобализационных процессов, – угрозой экологических катастроф; распространением оружия массового поражения; застойной бедностью в отдельных регионах и т. д. Представляется чрезвычайно важным дать правильное толкование истоков и существа глобализации и реалистично определить положение Украины в изменяющейся глобальной архитектуре. Это необходимо для того, чтобы не только успешно войти в глобализующийся мир, но и отстоять в нем свои национальные интересы.

Украина находится лишь на начальном этапе вхождения в глобальную цивилизацию, для украинского общества проблема глобализации обостряется в контексте современной политической ситуации противоборства

главных политических субъектов страны. Как свидетельствуют данные социологического исследования, проведенного сотрудниками института социологии Национальной академии наук Украины (Шульга, 2009: 12), главными препятствиями вхождения нашей страны в глобальное социально-экономическое пространство являются:

- политическая нестабильность в стране – 56,6%;
  - коррумпированность политических и деловых лидеров – 55,4%;
  - неконкурентоспособность экономики – 38,7%;
  - недостаточное развитие инфраструктуры – 33,5%;
  - научно-техническое отставание от развитых стран – 20,3%;
  - отсутствие соответствующей геополитической и геоэкономической стратегии – 8,5%;
  - недостаток специалистов, получивших образование в западных странах – 7,2%.
- Как видно из представленных данных, наибольшими препятствиями для Украины относительно включения ее в глобализационные процессы являются политическая нестабильность и коррумпированность политической и деловой элиты. Причем политическая нестабильность как главный деструктив демократического развития обусловлена противостоянием ведущих политических лидеров страны, основанном на их непонимании того, что вообще на Западе происходят большие сдвиги в сфере философии политики, в частности политического действия.

Одной из важнейших предпосылок стабильного развития каждого современного государства является четкое определение геополитических приоритетов, консолидация в массовом сознании основных национальных интересов. Геополитическое положение Украины на грани двух больших цивилизационных пространств – европейского и евразийского было и является одним из определяющих факторов ее исторической и политической судьбы. Географически, Украина всегда была и остается центральноевропейским государством. Исторически и политически, длительный период большая часть территории Украины находилась под воздействием евроазиатской социально-культурной традиции, находясь в составе Российской империи, позже Советского Союза. Национальная ментальность оказалась расщепленной, соответственно, не было единственных геополитических приоритетов, национальных интересов, единственной национальной стратегии. Этим, в частности можно объяснить, данные социологических опросов, которые указывают на то, что представления основной массы населения Украины, относительно геополитического будущего государства, расходятся диаметрально. Так, например, по данным социологического опроса, проведенного Институтом социологии НАН Украины,

положительно относятся к союзу с Россией и Беларусью 56% граждан Украины, тогда как вступление страны в Евросоюз положительно воспринимают 46% опрошенных (Вострых, 2012). Более того, за 12 лет мониторинга по данному вопросу поддержка союза лишь один раз опустилась ниже 50-процентной отметки – в 2000 г. (40,8%), когда были неясны перспективы Российской Федерации в постъельцинскую эпоху. На протяжении последних трех лет количество сторонников союза стабилизировалось на уровне приблизительно 60%, а количество противников не превышало четверти респондентов. Чем старше возрастная группа респондентов, тем больше в ней приверженцев союза (56,0% – во II группе, 59,2% – в III группе, 64,8% – в IV группе, 64,1% – в V группе, 69,3% – в VI группе). Единая возрастная группа, где количество сторонников союза меньше, чем 50% – это I возрастная группа, т. е. 18–25-летние респонденты, но и в ней количество тех, кто за межгосударственный союз при участии Украины, больше тех, кто против (48,2% и 28,1% соответственно).

Следует подчеркнуть, что важным дифференцирующим фактором отношения к идее присоединения Украины к союзу России и Беларуси является национальность респондента. Среди русских приверженцами присоединения Украины к союзу России и Беларуси являются 84,7% опрошенных, среди представителей других, кроме украинцев и русских, национальностей – 84,4%, т. е. подавляющее большинство. Среди украинцев приверженцев союза больше половины – 55,1%, что почти вдвое превышает количество противников (28,4%).

Рассматривая Украину и ее геополитические приоритеты, следует заметить значительные изменения, которые характерны, особенно, для периода 2008–2013 годов, а именно ослабление процессов, относящихся к европейскому вектору, и усиление взаимодействия с восточными партнерами, прежде всего, с Российской Федерацией. Так, по данным мониторинга, проводимого социологической группой «Рейтинг», в октябре 2009 года присоединение Украины к Европейскому Союзу поддерживали 51% опрошенных, в апреле 2010 года – 52%, в сентябре 2010 года – 57%, в январе 2011 года – 56%, а уже в апреле 2011 года – только 51%. Не поддерживают присоединение Украины к ЕС около 30% опрошенных (Соціологічна група «Рейтинг», 2012: 7). Это можно объяснить политическими и экономическими факторами. Невозможность выполнения критериев вступления в Европейский Союз отдаляет в ближайшие десятилетия перспективы полноправного членства Украины в ЕС, кроме того, релевантным фактором является и разочарование большей части населения Украины в Европейском Союзе, экономика которого значительно подорвана экономическим кризисом. Следует отметить и зависимость Украины от экспорта (около 50% ВВП Украины – является экспортом, 30% украинского экспорта направляется в постсоветские страны, которые являются колоссальными рынками

сбыта для Украины) и его низкий уровень диверсификации определяют ее интеграционную политику. Экономика Украины, пострадавшая от экономических кризисных процессов 2008–2009 годов, нуждается значительно больше, чем страны Европы в поддержке, которая может быть обеспечена первым стратегическим партнером – Российской Федерацией. Наша экономика самостоятельно не может противостоять проявлениям глобальной конкуренции. Наши рынки и ресурсы ограничены, а производство требует модернизации и развития. Статистика говорит, что наши рынки – преимущественно страны СНГ, и в первую очередь – Таможенного союза. Туда осуществляется экспорт наших товаров с высокой добавленной стоимостью, а в страны ЕС мы экспортируем в основном сырье.

Следует заметить, что в то время когда официальные власти Украины продолжают настойчиво пропагандировать интеграцию страны в Евросоюз, внедряя «европейские культурные и цивилизационные ценности», народы Украины и Российской Федерации остаются в пространстве своей исторической и духовной близости. Об этом красноречиво свидетельствуют данные социологических опросов, проведенных Киевским международным институтом социологии (КМИС) в Украине 8-17 февраля 2013 года и Левада-Центром в России 18-21 января 2013 года (Информационное агентство УНИАН, 2013). Нынешний сложный характер двусторонних украинско-российских отношений мог повлиять на выдвижение гипотезы об ухудшении взаимного восприятия гражданами двух государств. Тем не менее, несмотря на прохождение в парламент ультранационалистических сил и всплеск антироссийской активности, отношение жителей Украины к России отнюдь не ухудшилось, а даже улучшилось. По сравнению с опросом сентября 2012 года – с 83% до 85%. И снизилось количество тех, кто отрицательно относится к России, – с 11% до 8%. Социологи констатировали также улучшение отношения к России в западных областях Украины – с 63% до 68%. Этот факт указывает на бесперспективность попыток националистов искусственным образом сформировать и подогреть неприязнь и даже ненависть к России и её гражданам на бытовом уровне с помощью одиозных акций и выходок. За этот период отношение в России к Украине статистически не изменилось (положительно настроены 74%). Это свидетельствует о стабильно положительном отношении к Украине среди российских граждан. Обращает на себя внимание сравнительно большая доля респондентов, не определившихся с ответом на этот вопрос (10% по данным Левада-Центра и 7% по данным КМИС). Неопределенность во мнении части россиян, которые потенциально могли бы добавить свои голоса в число тех, кто положительно относится к Украине, вызвана в основном массивной информационной войной, развернутой в Украине против идеи присоединения страны к Таможенному союзу. Вероятно, часть россиян таким образом отреагировала на попытки реанимировать некоторые

мифы времен холодной войны, в частности об «агрессивности русских» и попытке создания новой «империи», стремящейся «поглотить новые территории». Ответы на ключевой вопрос о будущем характере взаимоотношений двух стран, находящийся в плоскости политики, продемонстрировали некоторое изменение количества сторонников того, чтобы Украина и Россия были независимыми, но дружественными государствами – с открытыми границами, без виз и таможен (на Украине – 68%, снижение составило 4%, в России – 64%, увеличение на 4 %).

Пропаганда, проводимая противниками сближения двух стран в украинских СМИ, незначительно повлияла на общественное сознание. И дело тут не в цифрах, пусть относительно невысоких, а в наметившейся тенденции. Россиян с помощью массмедиа не нужно обрабатывать на предмет одобрения идеи принятия Украины в Таможенный союз, поскольку они живут не один год в условиях тесного экономического и политического союза с Беларусью и Казахстаном и наглядно видят преимущества такого объединения. Для граждан Украины сегодня существует два основных источника, из которых они черпают информацию о жизни в России и других странах ТС: сюжеты и статьи в СМИ и рассказы украинцев, выехавших в страны Таможенного Союза на заработки. И если рассказы передаются из уст в уста, что невольно изменяет их содержание, то информация со страниц газет, в теле- и радиоэфире может быть искажена вполне сознательно в угоду противникам такого единства.

Относительно невысокой по степени популярности в двух странах продолжает оставаться идея объединения России и Украины в единое государство (соответственно 18 и 16% опрошенных). За время, прошедшее с 1991 года, в социально-политической сфере начинает проявлять себя поколение 20-22-летней молодёжи, рожденной после распада Советского Союза и не представляющей себе жизни народов Украины и России в условиях единой страны. Судят они об этом по рассказам родителей об СССР, относясь к ним с известной долей скепсиса, в силу присущего возрасту максимализма. Однако дальнейшее ухудшение экономической ситуации, а также увеличение числа тех молодых людей, которые побывали «на заработках» в странах ЕС и ТС, может обогатить их личный опыт и поменять отношение к идее единого восточнославянского государства.

Но не только мнение молодёжи повлияло на невысокий уровень поддержки государственного единства в ходе опроса. Часть людей склонны мечтать о «сладкой жизни» в дальнем зарубежье (в силу нашего менталитета). Как правило, они никогда не бывали в этих странах и склонны верить в миф о том, что «заграница нам поможет», стоит только присоединиться к объединению богатых и процветающих государств. Мифотворцы из числа «евроозабоченных» украинских политиков рисуют им привлекательные картины «изобилия» рабочих мест, доброжелательности к иностранцам,

высокий уровень заработных плат. Что же касается жизни в России, то она окрашивается «евроинтеграторами» в серые и черные тона: обыватель слышит пугающие слова «авторитаризм», «диктатура», «несвобода личности».

Следует отметить, что существуют внешние факторы, влияющие на недопущение участия Украины в интеграционных проектах на постсоветском пространстве. Это, во-первых, позиция Европейского Союза, заключающаяся в ограниченном сотрудничестве с Украиной, которое в значительной мере исключает возможность для интеграции Украины в экономические структуры на постсоветском пространстве, в первую очередь, это Соглашение о зоне свободной торговли с Европейским Союзом (текст соглашения парафирован, но не ратифицирован) и Энергетическая хартия (ратифицирована). Также важнейшей проблемой, связанной с подписанием Соглашения о зоне свободной торговли с ЕС, является абсолютная закрытость переговорного процесса, в настоящее время остается загадкой, какие выгоды Украина может получить от подписания данного соглашения и какие угрозы экономике страны несет данное соглашение. Во-вторых, позиция США, заключающаяся в препятствовании возникновению и развития интеграционных объединений на постсоветском пространстве в целом, и с участием Украины в частности. Официальные представители США в последнее время все менее открыто выступают против интеграции Украины в структуры, развивающиеся на постсоветском пространстве. Однако, они в своих комментариях однозначно дают понять, в какую сторону нужно интегрироваться Украине. Так, представитель Госдепа США Лоуренс Сильвермен, курирующий сотрудничество с Белоруссией, Молдовой и Украиной, во время видеомоста Киев-Вашингтон заявил: «Таможенный союз не отвечает принципам ВТО, членом которой является Украина. В долгосрочной перспективе выгодным для Украины является именно Зона свободной торговли. Со вступлением в Таможенный союз Украина ощутит значительные потери» (Newsland, 2011). С аналогичным заявлением выступил и Посол США в Украине Джон Теффт: «Мы видим будущее Украины в Европе, но мы понимаем, что Россия – важный сосед, учитывая историю, традиции и тесные экономические связи» (Подробности, 2013). При этом он не стал прогнозировать, как повлияет на евроинтеграцию Украины ее предполагаемое сотрудничество с Таможенным союзом в рамках СНГ. «Я не буду это комментировать. США решительно поддерживает интеграцию Украины в европейские структуры. Мы это очень поддерживаем» (Корреспондент, 2013), – сказал он журналистам. В-третьих, деятельность различных так называемых «неправительственных» организаций на территории Украины, заключающаяся в пропаганде западных ценностей и отрицании ценностей, культивируемых в СССР. Закономерно, что организации, существующие на западные гранты, одной из своих целей ставят интеграцию

Украины в евро-атлантические структуры и пропаганду негативного образа образований возникающих на постсоветском пространстве. В условиях, когда их деятельность фактически не контролируется никакими органами государственной власти или гражданского общества, подобные структуры вносят значительный вклад в недопущение интеграции Украины в евразийские проекты.

Наряду с тем, что существуют внешние факторы, влияющие на интеграцию Украины в созданные и создающиеся на евразийском пространстве объединения, также достаточно важными являются и внутренние факторы, среди которых можно выделить:

1. Поддержка населением Украины подобных инициатив, фиксирующаяся на протяжении всего существования государства Украины и подтверждающаяся рядом социологических исследований. Так, по результатам социологического исследования, проведенного Киевским международным институтом социологии (КМИС) 10-19 февраля 2012 года, более половины граждан Украины, а именно 55%, проголосовало бы в случае проведения референдума за присоединение Украины к Союзу России и Беларуси. Против высказалось бы 27% жителей страны. Наибольшей поддержкой данная идея пользуется у граждан, проживающих на Востоке и Юге страны, 77% и 72% соответственно. В Центре Украины немногим менее половины жителей высказались бы “за” – 48%. На Западе страны сторонников подобной интеграции 24% (Київський міжнародний інститут соціології, 2012).

В возрастном разрезе наиболее позитивно такую интеграцию воспринимают представители старшего поколения, в то же время представители группы 18-39 лет поддерживают вступление в Союз России и Беларуси на уровне 47%. Исходя из этого, можно констатировать, что большинство граждан Украины в случае референдума проголосовало бы за вступление Украины в Союз с Россией и Беларусью, а не в Европейский Союз. И только около четверти граждан страны не воспринимают интеграцию с Россией и Беларусью. По мнению большинства жителей Украины, им лучше бы жилось в Союзе с Россией и Беларусью (44%), нежели в Европейском Союзе (29%). В региональном разрезе только в западном регионе преобладает мнение, что жителям Украины жилось бы лучше в Европейском Союзе. В возрастном разрезе среди большинства старшего поколения (группы 40-59 лет и 60 лет и старше) значительно преобладает мнение, что украинским гражданам жилось бы лучше в Союзе с Россией и Беларусью, в то время как среди группы 18-39 лет немного преобладает мнение, что все-таки жилось бы лучше в ЕС.

Менее половины граждан Украины (39%) считают, что главным заданием внешней политики государства является создание возможности для вступления в Европейский Союз. В то же время 30% полагают, что это не главное задание украинской внешней политики. 48% граждан Украины со-

гласны с утверждением, что «будущее Украины – в союзе с Россией и Беларусью». Не согласны с данным утверждением 26% опрошенных.

2. Общность социально-культурных ориентаций и наличие общей исторической памяти у большинства граждан Украины с жителями стран, на основе которых должен быть сформирован Евразийский Союз. Данный тезис также подтверждается рядом социологических исследований, наиболее наглядно он демонстрируется в серии замеров проекта «Евразийский мониторинг» (Международное Исследовательское Агентство «Евразийский Монитор», 2013).

3. Негативные тенденции в высокотехнологической отрасли экономики Украины, грозящие в случае неприсоединения страны к экономическим объединениям на постсоветском пространстве привести к уничтожению данной сферы и, как следствие, превращение Украины в сырьевой придаток. Тут можно привести выдержку из доклада Евразийского Банка Развития «Украина и Таможенный союз»: «Неучастие Украины в развитии интеграционных процессов на постсоветском пространстве приведет к консервации отраслевой структуры ее экономики и, как следствие, к потенциальному замедлению темпов экономического роста из-за невозможности ускоренного наращивания объемов экспортных поставок» (Винокуров, 2012).

Среди внутренних факторов, которые могут негативно влиять на интеграцию Украины в объединения, формирующиеся на евразийском пространстве можно выделить следующие:

1. Позиция значительной части финансово-промышленных групп Украины, заинтересованных в рынке Европейского Союза или не заинтересованных в создании единого таможенного пространства с Россией, Беларусью и Казахстаном. Здесь следует отметить, что наиболее заинтересованы в такой интеграции с ЕС производители товаров с низкой долей прибавочной стоимости, для Украины это в первую очередь представители металлургии. Также интеграция Украины в структуры ЕС выгодна крупным импортерам.

2. Позиция политической элиты страны, декларирующие стратегическую цель – вхождение Украины в Европейский Союз (следует отметить, что во многом позиция политической элиты страны формируется представителями финансово-промышленных групп Украины). Основой для такой позиции политических элит Украины служит Закон Украины «О принципах внутренней и внешней политики», принятый 01.07.2010. Так, в статье 11 «Принципы внешней политики» этого закона сказано: «Обеспечение интеграции Украины в европейское политическое, экономическое и правовое пространство с целью обретения членства в Европейском Союзе» (Верховна Рада України, 2010). Закономерно, что данное положение постоянно ретранслируют все ведущие политические лидеры страны. Относи-

тельно интеграции на постсоветском пространстве президент, премьер-министр, министры и представители правящего большинства высказываются достаточно сдержанно. В то же время оппозиция достаточно резко критикует подобные инициативы. Так, один из лидеров оппозиции Арсений Яценюк считает, что «государство Украина с того момента, когда оно стало членом Таможенного союза, лишается права самостоятельно определять всю торговую политику страны. Мы не можем принимать решения, что и на каких условиях завозить, продавать, покупать. Все эти решения принимаются Таможенным союзом. А точнее – Российской Федерацией, как страной с наибольшей экономикой в этом межгосударственном образовании» (Официальный Интернет-портал Политической Партии «Фронт Змін», 2011).

Следует подчеркнуть, что аргументы против вхождения Украины в Таможенный союз строятся на нескольких распространённых и широко тиражируемых средствами массовой информации мифах: мифе о том, что Украине для экономического роста необходима кооперация с наиболее передовыми в технико-технологическом отношении странами; мифе о серьёзной технико-технологической отсталости государств ТС; мифе о поддержке населением Украины евроинтеграционного курса; мифе о евроинтеграции в качестве цивилизационного выбора Украины, который по ценности якобы превосходит евразийский вектор с Россией во главе; мифе о возможности совмещения Украиной условий ассоциации с ЕС, включая зону свободной торговли, и результативного сотрудничества с ТС.

Очевидно, что для устойчивого экономического роста Украине необходимо одновременное развитие двух процессов. Во-первых, интеграция со странами и региональными объединениями, которые имеют уровень экономического и технологического развития, сопоставимый с украинским уровнем, и, во-вторых, применение протекционистских барьеров к наиболее конкурентоспособным иностранным товарам.

В первом случае интеграция со странами ТС обеспечит Украине возвращение к выгодному для неё евразийскому разделению труда, которое наиболее соответствует её экономической структуре и в значительной степени основано на специализации в производстве высокотехнологичной продукции с высокой добавленной стоимостью. Отсутствие таможенных барьеров на пути поставок комплектующих между Украиной и ТС в обе стороны обеспечит украинским предприятиям участие в производстве совместно со странами ТС сложной высокотехнологичной продукции, что гарантирует ей устойчивый рынок сбыта, стимулирует освоение новой продукции, увеличение рабочих мест.

Во втором случае протекционистские барьеры на пути европейских товаров защитят отечественного производителя от угрозы банкротства, дадут ему время на увеличение оборотных средств, технико-технологичес-

кую модернизацию производства и, как следствие, повышение качества и количества произведённой продукции. Результатом станет увеличение экспорта украинской продукции не только внутри ТС, но и за его таможенную границу, в частности в ЕС. Только в этом случае украинская технологичная продукция может завоевать какой-то заметный сегмент европейского рынка.

Для массы рядовых граждан участие Украины в евразийской интеграции прямо связано с многими факторами: с увеличением рабочих мест в своём государстве (на модернизированных имеющихся производствах и на вновь созданных); ростом личных доходов; отсутствием препятствий для поиска высокооплачиваемой работы в иных странах ТС и будущего Евразийского экономического союза; понижением тарифов ЖКХ; ростом услуг банковского сектора; удешевлением потребительских кредитов и пр. А для государства открывается возможность влиять на принятие решений на равноправной основе с другими странами-членами ТС.

Ничего из вышеперечисленного ЕС (с его зоной свободной торговли и наднациональными органами власти и управления) обеспечить Украине не в состоянии. Между производителями из Украины и ЕС невозможна производственная кооперация (здесь особняком стоит горно-металлургический комплекс), Украина не участвует в Евросоюзовском разделении труда, торгует с ЕС в основном товарами с низкой добавленной стоимостью (сельхозсырьё, сырьё для метзаводов и полуфабрикаты). Равноправное торгово-экономическое сотрудничество Украины с ЕС в формате ЗСТ невозможно по определению, как невозможно по всем экономическим законам такое сотрудничество между намного более развитым и менее развитым экономическим субъектом.

Наиболее евроинтегрированная в Украине отрасль – горнометаллургический комплекс – является и наиболее отсталой. Однако интересы крупного капитала, владеющего именно этой отраслью, в первую очередь, и определяют европейский крен во внешней политике Украины.

За время после развала СССР Россия и Белоруссия сохранили большую часть технологий по основным производственно-технологическим направлениям и во всех наукоёмких отраслях, важных в качестве стартовых позиций для дальнейшего экономического развития.

Сказанное касается ГКМ, тяжёлого машиностроения, точного приборостроения, авиакосмической промышленности, космической связи (проект ГЛОНАСС) и космических исследований, ОК, атомной промышленности, судостроения, медицины, биотехнологий, добычи углеводородов и пр. В Российской Федерации активно развиваются и находятся на уровне передовых мировых достижений научные исследования в области наносвойств материалов и нанотехнологий, определяющих во многом направления научно-технического и технологического прогресса в 21 веке. РФ и

Белоруссия, Казахстан создают также реальные предпосылки в промышленности для собственного производства элементной базы на уровне лучших мировых стандартов.

Сложение усилий всех членов ТС с Украиной обеспечит в среднесрочной перспективе экономический рынок всем участникам и точно сделает Украину менее чувствительной к кризисным явлениям в мировой экономике.

Миф о поддержке населением Украины евроинтеграции строится на преднамеренных подтасовках данных социологических опросов. Как было показано выше, приблизительно равные части граждан Украины, не особо вникая в вопрос совместимости обязательств Украины в торгово-экономических отношений перед ЕС и ТС, выступают одновременно за сближение с обоими этими интеграционными объединениями.

Пропагандисты евроинтеграции всегда приводят данные «за» только по ЕС и никогда – по ТС. В отношении ТС они дают цифры тех, кто «против». С помощью такой ловкой подтасовки получается «большинство» сторонников ЕС.

И тем более европропагандисты никогда не задают один вопрос, который сразу расставляет в сознании опрашиваемых все приоритеты на их реальные места, устраняя описанное противоречие: «За какое направление интеграции – с ЕС или ТС – вы выступаете в ситуации однозначного выбора?».

Значительное большинство в этой ситуации выступает за сближение с Россией и организациями, которые она создаёт.

Миф о евроинтеграции как цивилизационном выборе Украины базируется на вере в то, что цивилизационный выбор делается страной или народом сознательно. Однако в истории нигде и никогда ничего подобного не происходило. Более того, такой выбор нельзя сделать в принципе.

Цивилизационная идентичность народа представляет собой стихийный процесс, складывается на протяжении исторически очень длительного времени (столетий) под действием огромного числа разнонаправленных объективных факторов. Поэтому сделать цивилизационный выбор моментально, в результате постановления парламента или народного референдума, невозможно.

Но миф об ориентации на ЕС как о цивилизационном выборе Украины необходим именно для манипуляции общественным мнением. За «европейский цивилизационный выбор» европропагандисты пытаются выдать сугубо политическое решение, направленное на лоббирование интересов некоторой части деловых кругов.

Так или иначе, но Украине придётся делать выбор. По мере вступления в действие тарифов, тех регламентов, норм и правил ТС совмещать ассоциацию с ЕС и масштабное сотрудничество с ТС станет невозможно. Оно и сейчас уже затруднено.

Но выбору в пользу ТС препятствует евсовское лобби в Украине: украинский крупный капитал – владельцы и руководство крупнейших ФПГ, МИД, высшее чиновничество, влиятельная часть экспертного сообщества, руководство почти всех политических партий.

Обозначив различные факторы, которые в перспективе будут играть решающую роль в интеграции Украины в то или иное интеграционное объединение, можно резюмировать, что на данный момент не существует одного решающего фактора способного на это повлиять. Можно предполагать, что Украина сможет участвовать в ряде интеграционных объединений только в случае значительного усиления ряда факторов, которые способствуют такой интеграции.

Литература

- Anthony Giddens (1990). *The Consequences of Modernity*. Stanford: Stanford University Press.
- Newsland. Сетевое издание зарегистрировано в качестве СМИ (2011). США отговаривают Украину от вступления в ТС: [URL] <http://newsland.com/news/detail/id/688696/>
- Верховна Рада України (2010). Закон України “Про засади внутрішньої і зовнішньої політики”: [URL] <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>
- Винокуров Е. Ю., ред. (2012). Украина и Таможенный Союз. Комплексная оценка макроэкономического эффекта различных форм глубокого экономического сотрудничества Украины со странами Таможенного союза и Единого экономического пространства в рамках ЕврАзЭС (аналитическое резюме). Санкт-Петербург: Евразийский Банк Развития: [URL] http://www.eabr.org/general/upload/reports/Ukraine_doklad_rus.pdf
- Вострых О. Ю., ред. (2012). Проект Евразийского союза в общественном измерении. Справочные материалы к Международной научно-практической конференции. Николаев: ФЛП Емельянова Т. В.: [URL] <http://rusedin.ru/wp-content/uploads/2012/10/ukraine01.pdf>
- Информационное агентство УНІАН (2013). Украинцы относятся к России лучше, чем россияне к Украине (опрос): [URL] <http://www.unian.net/news/562993-ukraintsi-otnosyatsya-k-rossii-luchshe-chem-rossiyane-k-ukraine-opros.html>
- Київський міжнародний інститут соціології (2012). Ставлення громадян до інтеграційних проєктів: [URL] <http://www.kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=85&page=11>
- Корреспондент (2013). Посол США отказался комментировать последствия возможного сотрудничества Украины с Таможенным союзом: [URL] <http://korrespondent.net/business/>

1205905-posol-ssha-otkazalsya-kommentirovat-posledstviya-vozmozhnogo-sotrudnichestva-ukrainy-s-tamozhennym-soyuzom

- Международное Исследовательское Агентство «Евразийский Монитор» (2013) Новые данные мониторинга социальных настроений постсоветского пространства 2004–2012 гг.: [URL] <http://www.eurasiamonitor.org/rus/research/event-234.html>
- Официальный Интернет-портал Политической Партии «Фронт Змін» (2011). Арсеній Яценюк пояснив, чому Путін уїхав з України ні з чим: [URL] <http://frontzmin.ua/ru/media/news/european-choice/3182-arsenij-jatsenjuk-pojasniv-chomu-putin-poyihav-z-ukrayini-ni-z-chim.html>
- Подробности. Новости Украины (2013). США советуют Украине интегрироваться в ЕС и дружить с Россией: [URL] <http://podrobnosti.ua/power/2013/07/19/918504.html>
- Соціологічна група «Рейтинг» (2012). Динаміка ідеологічних маркерів: [URL] http://ratinggroup.com.ua/upload/files/RG_national_markers_022012.pdf
- Шульга М. О., ред. (2009). Геополітичні орієнтації населення і безпеки України. За даними соціологів. К.: Бізнесполіграф: [URL] <http://www.i-soc.com.ua/institute/geopolytics.pdf>

VITALII I. LUKASCHUK

UKRAINE IN THE GLOBALIZING WORLD:
THE CHALLENGES OF INTEGRATION

SUMMARY

Since gaining independence, Ukraine's problem of choosing a strategic vector of foreign policy has been and remains one of the key problems. The geopolitical position of Ukraine on the verge of two great civilization spaces – European and Eurasian – was and is one of the determining factors in its historical and political destiny. Based on the fact that the European vector of Ukrainian foreign policy is more than mythologized and still does not have a clearly defined time as well as the regulatory framework, it is obvious futility. At the same time, there is an alternative way for Ukraine which is to integrate into the variety of projects implemented in the post-Soviet space. The sociological surveys show that people desire to continue the integration of Ukraine in the post-Soviet space is more stable than the desire of European integration. A significant part of the respondents support the idea of integration into the EU only if it does not complicate relations with Russia.

KEY WORDS: Globalization, Ukraine, European Union, Customs Union, Integration.

ОКСАНА С. ЛУКАЩУК¹
Харьков (Украина)

ГЛОБАЛИЗАЦИЯ КАК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦИИ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме. В данной статье рассматривается глобализация как процесс всемирной, экономической, политической и культурной интеграции. В статье отмечено, что глобализация высшей школы выражается в увеличении роли национальных институтов в процессах разработки правил и норм в образовательной сфере, что наглядно демонстрируют те социальные процессы, которые связаны с Болонским соглашением. Установлено, что концепция глобализации позволяет не только расценивать трансформационные процессы высшей школы под углом зрения социальной, политической и экономической целесообразности национальной модели университета, но и расширять интерпретационные рамки социологического анализа современной социальной реальности. В ходе нашего исследования были обнаружены основные противоречия, связанные с глобализацией ведущих университетов мира. Также был рассмотрен процесс трансформации высшего образования в условиях глобализации, который включает три тенденции: создание сетей, рост роли знаний, растущий доступ к образованию. Таким образом, мы можем сделать вывод о том, что глобализация образования, нашедшая отражение в создании единого образовательного пространства, нацелена не на создание противоречий в существующих образовательных системах, а на координацию их действий.

Ключевые слова: глобализация, высшее образование, трансформационный процесс, противоречия процесса глобализации.

Глобализация как переход от экономик отдельных стран к экономике междуна-родного масштаба оказывает ключевое влияние на все современные тенденции в развитии мирового хозяйства. Прежде всего, это про-

---

¹roksana_87@mail.ru

является в политической, экономической, культурной и других сферах жизнедеятельности общества. Интенсивное транснациональное движение потоков информации, технологий, капитала приводит к тому, что рынок труда преодолевает пределы национальных государств; становится глобальным и рынок образовательных услуг, что означает трансформацию различных образовательных систем в единую, общеевропейскую, при сохранении различий, обусловленных традицией и культурой. Поэтому в настоящее время становится необходимым социологическое исследование ситуации высшей школы в условиях глубоких социальных, экономических, политических и культурных изменений, вызванных усилением глобальной конкуренции и мобильности, интеграцией рынков и прорывом в сфере информационных технологий. Глобализация высшей школы выражается в увеличении роли наднациональных институтов в процессах разработки правил и норм в образовательной сфере, что наглядно демонстрирует ситуация в объединенной Европе и, в частности, те социальные процессы, которые связаны с Болонским соглашением.

Анализируя стремительно меняющийся во второй половине XX в. мир, пронизанный этническими и религиозными конфликтами, испытывающий индустриальный и информационный рост, характеризующийся распадом старых и появлением новых государств, академическое сообщество конструировало различные объяснительные модели таких трансформаций. Теоретическую базу социологических, политологических и экономических исследований в этот период составили концепции постиндустриального, информационного общества (Д. Белл, З. Бжезинский, Дж. Гэлбрайт, О. Тоффлер) и модернизации (Д. Маклелланд, С. Хантингтон, Р. Белла, С. Липсет, Д. Чирот).

Истоки концепции модернизации восходят к европейской и американской эволюционной теории, которая в том или ином виде может быть найдена у многих классиков социологии, противопоставлявших общественные устройства по степени их цивилизованности (О. Конт) или уровню развития производительных сил (К. Маркс, Ф. Энгельс), современное и традиционное общественное устройство (М. Вебер), общество и общину (Ф. Теннис).

Некоторые авторы ставят под сомнение само понятие глобализации, утверждая, что уровень экономической интеграции на мировых рынках зачастую сильно преувеличен (П. Хирст, Г. Томпсон). Радикальная точка зрения на глобализацию утверждает, что это явление не только абсолютно реально, но его последствия ощущаются повсеместно, при этом считается, что государства утратили большую часть своего суверенитета, а политики – возможности влиять на события (Гидденс, 2004; Ритцер, 2011). Р. Робертсон критикует идею макдональдизации мира Дж. Ритцера, в соответствии с которой мир в культурном отношении становится более однородным, а

скорее, происходит «локализация» как весьма противоречивый по своему содержанию и последствиям процесс. Определение глобализации как серии эмпирически фиксируемых изменений, разнородных, но объединенных логикой превращения мира в «единое место» (a single place), позволило Р. Робертсону концептуализировать более широкий спектр тенденций, чем теоретикам глобальной системы. Единство места в данном случае означает то, что условия и характер социальных взаимодействий в любой точке мира одни и те же и что события в весьма удаленных точках мира могут быть условиями или даже элементами одного процесса социального взаимодействия. Мир «сжимается», становится единым, лишенным существенных барьеров и дробления на специфические зоны социальным пространством. Включение сознания и деятельности индивидов в предмет теории глобализации привело Р. Робертсона к переосмыслению соотношения глобальности и локальности. В глобализации Р. Робертсоном выявляются две направленности: глобальная институционализация жизненного мира и локализация глобальности (Robertson, 1990: 15–17).

Подход Р. Робертсона к рассмотрению глобализации был воспринят многими украинскими исследователями высшего образования (Андрущенко, 2005; Кремень, 2005; Бакиров, 2009; Хижняк, 2010). Учеными подчеркивается, что существующая на настоящий день мировая система образования не является в полной мере адекватной социальному запросу эпохи глобализации. Это позволяет ряду ученых обоснованно говорить о глобальном кризисе образования как об эмпирически фиксированном факте, который, в свою очередь, обусловил подъем интереса к социологическим проблемам обоснования постиндустриальной парадигмы образовательного процесса (Долженко, 2007; В. Жураковский, 2006; Зборовский, 2005).

Анализ работ по исследуемой теме позволил выявить комплекс противоречий глоболизирующегося мира на современном этапе, которые можно сформулировать следующим образом: 1) противоречие между глобальными и локальными проблемами. Человек должен постепенно становиться гражданином мира без утраты собственных корней и при активном участии в жизни своего народа; 2) противоречие между универсальным и индивидуальным. В условиях глобализации существует опасность забвения уникального характера каждой личности, ее предназначения выбирать свою судьбу и осуществлять все имеющиеся у нее возможности; 3) противоречие между необходимостью соревнования и стремлением к равенству возможностей. Применительно к образованию очевидно требование возобновления и приведения в соответствие с запросами сегодняшнего дня концепции образования на протяжении всей жизни; 4) противоречие между невиданным развитием знаний и возможностями их усвоения человеком. В связи с этим необходимо выработать четкую стратегию реформ в области образования, определить приоритеты при условии сохранения ос-

новных элементов базовых знаний; 5) противоречие между духовным и материальным миром. Нет более благородной задачи, стоящей перед образованием, чем пробудить у каждого человека подъем духа и мысли до осознания универсальности мира; 6) противоречие между ставшим уже естественным правом человека на образование и традиционной системой образования. Несмотря на ярко выраженный социальный запрос, мировая образовательная система пока не в состоянии удовлетворить все возрастающий спрос на объем и качество образования.

Решение этих противоречий с позиции социологической науки является актуальным и весьма значимым как с теоретической, так и практической точки зрения. Целью данной статьи является анализ влияния процессов глобализации на трансформацию института высшего образования в современном обществе.

Образование как общественное явление определяет развитие человеческой цивилизации, ее прогресс или регресс. Система образования представляет собой часть общества, поэтому цели, содержание, формы и вся концепция образования определяются самим обществом, в то же время влияют на его развитие. В настоящее время в Украине особое внимание уделяется согласованности образовательной и социально-экономической концепций развития. Состояние крайней неоднородности украинского общества обуславливает необходимость гибкой системы образования. Становится актуальным развитие образовательного процесса, соответствующего той деятельности, которая диктуется потребностями общественной практики.

Поскольку глобализация затрагивает университеты всего мира, то задача вхождения в мировое и, прежде всего, европейское образовательное пространство в качестве полноправного участника и партнера стала для многих украинских университетов одной из главнейших. Высшие учебные заведения на постсоветском пространстве пытаются осваивать тенденции глобализации, и им это удается с разной степенью успешности. В условиях глобальных трансформаций современного общества политика в области высшего образования стремится учитывать растущие требования различных групп, обеспечивающих развитие высшей школы: правительства, работодателей и потребителей образовательных услуг.

Концепция глобализации позволяет не только расценивать трансформационные процессы высшей школы под углом зрения социальной, политической и экономической целесообразности национальной модели университета, но и расширять интерпретационные рамки социологического анализа современной социальной реальности, осмысливать ключевые тенденции в производстве и трансляции знаний.

Глобализация формирует новую эру взаимодействия между нациями, экономическими и политическими системами и между людьми. Она значи-

тельно расширяет культурно-информационные контакты между народами и государствами, влияет на управление, производство, торговлю, рынок труда, политические образования, другие общественные институты и процессы.

В современном мире наблюдается беспрецедентное по своим масштабам развитие высшего образования, растет осознание его жизненно важной роли для экономического и социального развития. При этом практически во всех странах мира высшее образование в той или иной степени переживает период радикальных реформ, связанных с переходом к инновационным технологиям и принципам глобализации образования.

Необходимость интеграции системы образования определяется теми объективными условиями, которыми отличается современная Европа, а именно: процесс глобальной экономической, культурной, социальной интеграции стал реальностью, а перспектива расширения Евросоюза придаст ему новые горизонты. Это в свою очередь выдвигает императив укрепления и развития интеллектуального, культурного, социального и научно-технического потенциала Европы. На высшей школе лежит ответственность за подготовку мобильной рабочей силы, расширение перспектив ее трудоустройства. Высшее образование призвано стать адекватным вызовом нового тысячелетия и содействовать воспитанию у студентов и всех граждан чувства причастности к совместным ценностям и общему социально-культурному партнерству.

Анализируя эти процессы, ранее обозначенные отечественными и зарубежными исследователями, можно выделить основные тенденции развития института высшего образования в условиях глобализации:

- активно вырабатываются новые стратегии развития региональных, межрегиональных и международных отношений между высшими учебными заведениями, в рамках которых осуществляется институционализация форм интеграции совместной деятельности;
- разрабатываются и активно внедряются институциональные формы транснационального образования, призванные обеспечить социальные предпосылки инвестиционной деятельности транснациональных корпораций, прежде всего в области подготовки квалифицированных кадров;
- особо актуальным становится вопрос выработки системы международных гарантий качества образования;
- приоритетным вниманием специалистов начинают пользоваться вопросы разработки информационных и коммуникационных технологий образований;
- перспектива соответствия динамике и направленности глобальных процессов делает необходимым разработку мер социальной политики по обеспечению возможности доступа представителей различ-

ных слоев населения и регионов к высшему образованию, а также улучшению равенства в области получения образовательных услуг.

Современные процессы интеграции систем национального образования, особенно высшего, направлены на институционализацию объективных тенденций. Глобализация порождает потребность человека в непрерывном образовании, накоплении и анализе информации. И в то же время именно глобализация выдвигает императив трансформации полученных человеком знаний и приобретенных способностей в направлении их стандартизации с точки зрения возможностей предъявления на глобальном рынке труда.

При рассмотрении вопросов образования в контексте глобализации речь идет как о влиянии глобализации на развитие высшего образования, так и о роли высшего образования в этом процессе. Глобализация, полагают некоторые западные эксперты, является наиболее фундаментальным вызовом, с которым столкнулся университет за всю свою долгую историю. Некоторые западные авторы подчеркивают (Education, 2006), что среди всех направлений глобализации (экономических, культурных, политических и пр.) наиболее «продвинутым» является экономическое. Главным фактором, повлиявшим на университеты, по их мнению, является экономическая идеология глобализации, подчеркивающая первостепенное значение рынка, приватизации и уменьшение роли государственного сектора, дерегулирование экономики и интенсификации труда.

Таким образом, через глобализацию практика рынка и бизнеса была внедрена в университеты, а это привело к серьезным негативным последствиям. Преподаватели все меньше участвуют в процессе принятия решений, произошло уменьшение коллегиальности. Растет преподавательская нагрузка, расширяется участие преподавателей в деятельности, приносящей доход, уменьшается время, отводимое на научное общение с коллегами.

Если университеты не смогут противостоять глобализации, которая «привязывает» их деятельность к рынку, неизбежно превращение преподавателей вузов из исследователей в своего рода предпринимателей. Очевидно, что подобные тенденции не могут способствовать реальной актуализации такой важнейшей образовательной функции, как формирование высокоразвитой духовной личности, приобщению человека к неисчерпаемой сокровищнице мировой духовной культуры.

Глобализация влияет на образование и через расширение его международной составляющей. Исследователи-специалисты по проблемам образования, пытаются разграничить понятия «глобализация» и «интернационализация» применительно к высшему образованию. Руководители же учебных заведений по сути дела не видят между этими понятиями принципиальных различий – по их мнению, глобализация, интернационали-

зация, развитие международного образования, оказание услуг транснационального образования – это практически одно и то же; разница между этими понятиями чисто количественная: глобализация образования – это итог и высшая ступень его интернационализации. На наш взгляд, глобализация и интернационализация – понятия, разумеется, не тождественные, однако в контексте глобализационных процессов в сфере образования их вполне можно рассматривать в качестве синонимов.

Масштабы международной деятельности вузов, международная составляющая современного высшего образования в 90-е годы XX в. непрерывно увеличивались. В последние годы наблюдается активизация этих процессов, о чем, в частности, свидетельствуют бурное развитие дистанционного обучения на базе Интернета, создание международных виртуальных университетов.

Процесс трансформации высшего образования в условиях глобализации включает три взаимосвязанные тенденции (Marginson, 2010):

1. Создание сетей (networking). Почти треть мирового населения имеет доступ в Интернет. Более половины населения мира (в том числе те, кто, по данным Мирового банка, живет ежедневно на сумму в доллар или меньше) пользуются мобильными телефонами. Эти показатели стремительно растут.

Лидеры по росту интенсивности таких связей – университеты. Ежегодные рейтинги Webometrics показывают взрывной темп роста их работы в Интернете. Каждый исследовательский университет является главным пользователем сетевых коммуникаций для передачи сложных и объемных данных и для сотрудничества в режиме реального времени. Глобальный лидер – Гарвардский университет (Harvard University). За ним следует Массачусетский технологический институт (Massachusetts Institute of Technology), через свою систему интернет-трафика развивающий проект Открытых курсов обучения (Open Course Wareproject).

2. Беспрецедентный рост роли знаний. Знания и исследования стали сердцевиной экономик и культур отдельных наций. Правительства многих стран длительное время были «ослеплены» возможностью использовать потенциал науки и технологий для укрепления национальной конкурентоспособности. В последнее десятилетие это дополнилось верой в силу государственной политики, поддерживающей и стимулирующей творческую инициативу не только в прикладных, но и в фундаментальных исследованиях.

Главной заботой растущих исследовательских стран Азии стало ускоренное «выращивание креативной культуры». Для этого используются различные методы, включая ускорение процедур выдачи въездных виз для иностранных исследователей, строительство городских технопарков

и иных формирований, в которых инноваторы в области искусства, общественных и технических наук могли бы объединиться для взаимного „оплодотворения“ креативными идеями.

3. Растущий доступ к образованию. Значительный рост участия населения в высшем образовании в большинстве стран объясняется модернизацией стран и ростом среднего класса. По данным ЮНЕСКО, темп роста числа студентов в 1991–2004 гг. в странах Восточной Азии и Тихоокеанского региона составлял ежегодно более 8%, в Африке – 7%, в Центральной Европе и Латинской Америке – 5%.

Создание глобальных сетей, исследовательская мощь и массовое участие в образовании повышают актуальность высшего образования до небывалой доселе планки. В то же время конвергенция данных тенденций, а также становление Глобальных исследовательских университетов (Global Research University) способствовали формированию целого набора противоречий процесса глобализации (De Wit, 2011).

Анализ развития международного высшего образования и исследований позволяет выделить основные противоречия, связанные с глобализацией ведущих университетов мира. А именно: 1) национальные и глобальные перспективы; 2) двустороннее партнерство; 3) элитные исследовательские университеты или массовое образование; 4) схожесть и разнообразие; 5) конкуренция среди ведущих университетов мира; 6) разрыв в сфере знаний между развитыми и развивающимися странами.

Попытка выделения и систематизации отдельных противоречий чрезвычайно важна для определения тенденций и основных проблем глобализации высшего образования, развития глобальных университетов. В связи с этим каждое из обозначенных выше противоречий нуждается в отдельном рассмотрении. Поэтому рассмотрим более подробно сформулированные нами противоречия.

Национальные и глобальные перспективы. Национальные государства и некоторые институты (организации) фокусируют внимание на своих собственных задачах. Эти задачи обычно носят локальный или национальный характер. Но глобальные исследовательские университеты исходят из глобальных воззрений на развитие и руководствуются глобальными амбициями. Тем более что предпочтение национальным интересам уже не принято демонстрировать явно. Так, университеты Сингапура и Австралии сейчас придерживаются позиции приоритета глобального высшего образования с решением национальных образовательных задач на базе интернационализации.

Однако у большинства национальных государств или органов государственного управления отдельной административной территории в условиях усиления значимости знаний для растущего количества сфер жизни общества срабатывает своеобразный собственнический инстинкт. Это по-

буждает государство так формировать финансовую помощь и системы менеджмента, чтобы можно было влиять на формы исследований, планировать их результаты, фокусировать внимание на том, как используются знания. Цель этого не просто повысить экономическую эффективность, а удерживать научные исследования в национальных границах, сделать исследовательскую работу, исследовательский поиск более предсказуемым.

Многие национальные правительства не симпатизируют идее глобальных исследований. С их стороны возникают многие вопросы. Какова выгода от глобальных открытых знаний? Почему какому-то конкретному государству надо платить за создание бесплатных выгод от нового знания для всего мира? Какой смысл платить за фундаментальные исследования, если результаты соответствующих инноваций достаются в итоге иностранным компаниям, а собственная национальная экономика от этого страдает? Такой подход недальновиден. Но именно нации по-прежнему отвечают за формирование политики в области высшего образования, и эта ситуация серьезно усложняет проблему.

Политическая и финансовая помощь университетам тоже почти всегда предоставляется нациями. Исключение составляют только плата за обучение студентов-иностранцев и некоторые формы финансовой поддержки исследовательской работы.

В условиях посткризисного развития процесс национального научно-образовательного обособления еще более усиливается. Особенно это очевидно в Европе, где нарастает тенденция критики европейской кооперации несмотря на достижения Болонского процесса и европейских программ в сфере образования и исследований.

Университеты, представленные и эффективно работающие на национальном и глобальном уровнях, имеют максимальные конкурентные преимущества. Страны только выигрывают, если гармонизируют свои интересы с интересами этих университетов. Например, активно участвующий в глобальной кооперации Калифорнийский университет – лидер среди американских университетов – одновременно является одним из лучших университетов глобальной инновационной системы.

Глобализация университетов – это особый интеграционный процесс поиска новых современных форм взаимодействия в сфере высшего образования. Важную роль в этом процессе могут сыграть многосторонние и стратегические партнерства.

Двусторонние партнерства. Большинство партнерств, правда, остаются двусторонними. Это объясняется несколькими факторами. Одно время университеты предпочитали реализовывать политику развития, нацеленную на рационализацию уже существующих партнерств, стремясь сократить количество неэффективных контактов, число партнеров. Затрудняет

процесс развития межуниверситетских интернациональных сетей и усиливающийся в последнее время избирательный (селективный) характер деятельности университетов.

Университеты должны сейчас оперировать во всех измерениях одновременно: глобально и национально. Они должны научиться более разумно поддерживать баланс между этими измерениями, и там, где это возможно, использовать эффект синергии вместо конфликтного столкновения интересов. Например, успешные в глобальных исследованиях университеты могут объединить усилия тех городов и наций, где размещены их головные и филиальные структуры привлечением креативных талантов и промышленных инвестиций со всего мира. Это возможно при наличии хороших отношений с правительствами и бизнесом на национальном уровне.

Элитные исследовательские университеты или массовое образование. Некоторые глобальные исследовательские университеты – такие как Университет Торонто (около 75 тыс. студентов), Национальный автономный университет Мехико (более 300 тыс. студентов) и другие – являются одновременно и исследовательскими, и образовательными вузами. Другие университеты фокусируются преимущественно на исследованиях и избирательны при наборе студентов, отдавая себя от массового обучения. Лишь в некоторых странах удастся наладить баланс разделения труда между университетами в этом плане.

На самом деле оба типа университетов могут работать эффективно при условии правильного баланса их функций. Оптимальный баланс исследовательской и образовательной функций международных университетов все чаще становится основой экономического развития целых регионов.

Схожесть и разнообразие. Система глобальных сравнений (традиционных рейтингов) и англо-американская модель высшего образования делают университеты более похожими друг на друга, наказывая «непохожих», в том числе все неисследовательские вузы, использующие для обучения не английский язык.

Последние 20 лет в высшем образовании преобладала тенденция обучения на английском как альтернатива обучению на родном языке. Тенденция растет в странах Скандинавии, в Германии, Франции, Италии, в государствах Центральной и Восточной Европы. В Азии наблюдается похожая тенденция, к примеру, в такой стране, как Южная Корея.

Эта тенденция имеет отрицательные последствия. Для тех студентов, кто пользуется английским как родным языком, создается искушение отказываться от изучения других иностранных языков, тем самым получая льготные преимущества. Имеют место и весьма неожиданные последствия. В растущей мере преподавание на английском языке рассматривается как эквивалент интернационализации, что приводит к снижению интереса к другим иностранным языкам, а также требований к качеству англ-

лийского языка – средства общения студентов и преподавателей, для которых он не родной. Это, в свою очередь, ведет к снижению качества обучения.

Поскольку список ведущих исследовательских университетов становится более разнообразным, то, вероятно, и другие языки разделят с английским роль глобального языка. Возможно возникновение более разнообразных глобальных рейтингов, где будут оцениваться разные типы образовательных институтов: глобальные исследовательские университеты, технические вузы, массовые обучающие учебные заведения, малые и специализированные колледжи и др.

Конкуренция среди ведущих университетов мира. Соединенные Штаты доминируют в Шанхайском рейтинге среди 100 лучших исследовательских университетов. Второе место – у Великобритании. Затем следуют Австралия, Канада, Япония и страны Западной Европы (Academic Ranking, 2013). Англоговорящие страны занимают 73 позиции среди 100 лучших глобальных исследовательских университетов. Если исходить из этого факта, то англо-американский тип университета сейчас находится на пике популярности. Но также активно растет популярность стран Азии: Гонконг, Южная Корея, Сингапур, Тайвань, а особенно Китай и Индия. Решающую роль в развитии образования и исследовательской работы в этих странах сыграла государственная политика.

Рост образования в Азии вызывает беспокойство англо-американских стран. Развитие образования и исследовательской работы в любом регионе мира генерирует общие выгоды благодаря потоку знаний, инноваций и человеческого капитала. Это расширяет и углубляет проникновение интеллектуальной культуры, одновременно добавляя новые голоса в хор интеллектуального творчества. Также это способствует и прогрессу глобальных соглашений и договоренностей.

Разрыв в сфере знаний между развитыми и развивающимися странами. Сетевые структуры всегда остаются незавершенными с точки зрения охвата ими нужного радиуса действия. Однако до той поры, пока не будут совершены длительные действия по включению в них всех необходимых субъектов. Многие страны, особенно в Африке, вообще не имеют глобальных исследовательских университетов. Эти вузы испытывают дефицит финансирования и нестабильны. Участие студентов в исследованиях недостаточно. Перспективы развития многих миллионов судеб омрачены глобальным разрывом в сфере знаний между богатыми и бедными странами.

Ведущие глобальные университеты развитых стран должны помочь в создании долгосрочного партнерства с вузами развивающихся стран – в этом общественная функция и миссия первых. Подобные партнерства

должны быть организованы таким образом, чтобы создавать новые мощности, особенно исследовательские, в развивающихся странах.

Сказанное выше свидетельствует, что описанные противоречия не являются неразрешимыми. Вся история университета показывает: удается комбинировать разные и даже противостоящие миссии и силы.

Секретом жизнеспособности такого сообщества, как университет, является его способность находить новые пути развития. Университет разрабатывает новые комбинаторные модели и стратегии, меняет свою внутреннюю культуру и обновляет свою внешнюю миссию.

Глобальный исследовательский университет должен разрешать все противоречия, которые связаны с глобализацией высшего профессионального образования, используя их как созидательную силу развития. По крайней мере, на трех направлениях:

- развивать и массовое образование, и исследования, комбинируя их и внутри одного университета и/или разных вузов, одновременно развивая кооперацию между ними;
- изобретать новые общие системы и методы стандартизации, которые расширили бы возможности академической и исследовательской креативности;
- продвигать ведущие университеты, одновременно распространяя исследовательскую функцию по всей системе высшего образования, внося тем самым вклад в развитие экономики знаний по всему миру.

Развитие общества знания, образования и информации имеет следствием технологические последствия глобализации, поскольку в постиндустриальном обществе все яростнее проявляет себя тенденция перехода от производства товаров к производству услуг. Общество знания обнаруживает себя и в сфере занятости, где начинают преобладать профессиональные специалисты, а в различных сферах деятельности ведущая роль все более переходит к теоретическому знанию как источнику нововведений и определению политики в обществе.

Отличительной чертой современной государственной политики в сфере высшего образования по всему миру является тенденция к неуклонному сокращению государственных затрат на образование. Этот процесс подталкивает вузы к увеличению бизнес-активности, подчас предпринимательская деятельность начинает входить в число приоритетных направлений развития университетов. Данное обстоятельство сокращает возможность сохранения традиционного высшего образования, ведет к пересмотру миссий соответствующих организаций, отказ от удовлетворения потребностей только своих регионов. Новой стратегией вузов становится создание разветвленной, подчас транснациональной сети филиалов, деятельность которых связана с добыванием средств для головного учреж-

дения. Этот путь развития, связанный с феноменом академического капитализма, в самой широкой перспективе ведет к увеличению академической мобильности студентов, интернационализации учебных планов, развитию научных и образовательных контактов, повышению качества обучения для конкурентоспособности на мировом рынке труда, разработке новых подходов к вопросам привлечения абитуриентов, инвестиций, кадровой политике, проведению научных исследований.

Литература

- Academic Ranking of World Universities, 2013: [URL] <http://www.shanghairanking.com/ARWU-Statistics-2013.html>
- De Wit, H. Misconceptions about internationalization. April, 10, 2011: [URL] <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20110408181353543>
- Hugh Lauder, Phillip Brown, Jo-Anne Dillabough, and A. H. Halsey (eds). *Education, Globalization and Social Change*. Oxford: Oxford University Press, USA, 2006.
- Marginson, S. The Rise of the Global University: 5 New Tensions. May, 30, 2010: [URL] <http://chronicle.com/article/The-Rise-of-the-Global/65694/>
- Robertson, R. «Mapping the Global Condition: Globalization as the Central Concept», in M. Featherstone (ed) *Global Culture. Nationalism, Globalization, and Modernity*, pp. 15–30. London: Sage, 1990.
- Адрущенко, В. «Вища освіта в пост-Болонському просторі: спроба прогностичного аналізу», *Філософія освіти*. 2 (2005): 6–19.
- Бакіров, В. Світові тенденції розвитку університетської освіти, *Соціологічні дослідження*. 8 (2009): 9–15.
- Гидденс, Э. *Ускользающий мир: как глобализация меняет наш мир*. М.: Весь мир, 2004.
- Долженко, О. «Университет в условиях межцивилизационного зазора», *Alma mater*. 1 (2007): 21–27.
- Жураковский, В. и Федоров, И. «Модернизация высшего образования: проблемы и пути их решения», *Высшее образование в России*. 1 (2006): 3–14.
- Зборовский, Г. *Социология образования*. М.: Гардарики, 2005.
- Кремень, В. *Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти: Стратегія. Реалізація. Результати*. К.: Грамота, 2005.
- Ритцер, Дж. *Макдональдизация общества 5*. М.: Праксис, 2011.
- Хижняк, Л. «Університетська освіта на шляху до „академічного капіталізму», *Сучасні суспільні проблеми у вимірі соціології управління*. 145 (2010): 364–373.

OKSANA SERGEVNA LUKASCHUK

GLOBALIZATION AS TRANSFORMATION'S FACTOR OF THE HIGHER EDUCATION

SUMMARY

In the present article globalization as process of the world, economic, political and cultural integration is considered. It is noted that globalization of the higher school is expressed in increase a role of national institutes in processes of development of rules and norms in the educational sphere that it would be shown those social processes which are connected with the Bologna agreement. It has been established that the concept of globalization allows to regard transformational processes of the higher education from this point of view social, political and economic advisability of national model of university, but also to expand an interpretative framework of the sociological analysis of modern social reality. In the course of our research the main contradictions connected with globalization of leading universities of the world have been discovered. Also process of transformation of the higher education in the conditions of globalization which includes three tendencies was considered. There is networking, growth a role of the knowledge, growth access to education. So, we can draw a conclusion that the globalization of the education is aimed not at creation of contradictions in existing educational systems, and on coordination of their actions.

KEY WORDS: globalization, the higher education, transformational process, the contradictions of process of globalization.

МИХАЈЛО П. МАНИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

КАТАРИНА М. МИЛОШЕВИЋ

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Департман за социологију
Ниш (Србија)

СРЕДСТВА МАСОВНОГ КОМУНИЦИРАЊА У ЕРИ ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈЕ И ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИЈЕ ГЛОБАЛНОГ ДРУШТВА

САЖЕТАК. Аутори се у раду баве развојем комуникација на коју су деловале многе глобалне друштвене промене, као што су већа разноврсност изражавања, проширење њиховог домета, мноштво медијума, разноликост уређаја, што утиче на преображавање комуникација у сложене друштвене појаве – у нову моћну глобалну индустрију. Због тога се у раду наглашава да глобална индустрија комуникације све више постаје културна индустрија. Овакво масовно глобално ширење указује на велику популаризацију културе чији су производи до тада били већином привилегија елите и богатих. Индустријска глобализација комуникације омасовљава публику која је заинтересована за културу и културне творевине, обезбеђује веће могућности за рад и бољу зараду уметника, стваралаца и извођача, писаца, професионалаца и техничара, што условљава проширење међународне културне размене.

Анализирајући разлоге због којих глобална индустрија комуникације не може деловати и живети самостално, аутори закључују да је она (глобална индустрија комуникације) у чврстој вези са другим гранама, као што су: штампарска индустрија, електронска индустрија која, средствима информисања обезбеђује машине за фото-

---

¹ mamihajlo@beotel.rs

слог, опрему за радио и телевизијско емитовање, радио и телевизијске пријемнике и многе друге уређаје без којих масовни медији не би могли да функционишу. У раду се истиче да глобална индустријализација комуникација са собом повлачи и питање власништва над средствима масовног комуницирања. Тежња индустријализације је да подстиче концентрацију у сектору комуникација, преко образовања олигопола и монопола у прикупљању, складиштењу и ширењу информација. Осим из политичких разлога као и из жеље да концентрација власти буде везана за подручја у којима је глобална индустрија комуникација, жеља за влашћу је везана и за високе профите, проток капитала, технички развој на домаћем и светском тржишту као и због велике могућности манипулације.

Кључне речи: медији, глобализација комуникације, транснационализација медија, власништво медија.

Захваљујући све израженијим токовима процеса глобализације на светском нивоу, савремено друштво и појединци нису никада били ближи једни другима, јер стварањем могућности трансконтиненталног преноса информација, наша планета је, како каже М. Маклуан, заиста постала „глобално село”.² Ово планетарно сажимање допринело је стварању простора у коме струје, умрежене, милијарде информација. Мрежа социјалних, комуникативних, културних, политичких, економских нити... постаје све више интернационална – глобална. Свакако да овако модернизацијско – револуционарно захуктавање цивилизације захтева нови приступ анализи улоге средстава и начина комуницирања, управо зато што она имају значајну моћ у стварању повољне атмосфере за развој и унапређење квалитета живота.

Познат је, и у теорији и у пракси, огроман утицај комуницирања на мењање вредносних ставова, као и формирање и ширење нових. Међутим, уколико модерно друштво и даље буде вођено незајажљивом „логиком профита”, не питајући за цену која погађа људске и природне ресурсе, постојећа комуникацијска шема биће само проводник овог диктата у коме ће светско друштво и даље почивати на дихотомији богати – сиромашни, на неравноправном међународном економском поретку. У таквом свету и глобална комуникација биће одраз овакве међународне сцене.

Дакле, комуникацију, као примарну форму друштвености, не можемо посматрати изван контекста постојеће идеологије и карактера окружења у коме она егзистира. Будуће време показаће да ли образац нове комуникативне шеме опстаје на диригованом комуникативном јазу или се може поспешити демократска циркулација информација. Ово првенствено зависи од природе глобализације под чијим окриљем комуницирање (у овом случају масовно комуницирање) настаје. У циљу лакше операцио-

---

² Маршал Маклуан, *Гушњенбергова галаксија* (Београд: Нолит, 1973).

нализације поменутих појмова, глобализација масовног комуницирања се „манифестује на три начина: кроз глобализацију медијске инфраструктуре која омогућава глобално емитовање и пријем програма; затим, кроз глобализацију власништва и, најзад, кроз глобалну дистрибуцију медијских садржаја/производа”.³

У поменутих условима и глобална индустрија комуникација све више постаје културна индустрија која омасовљава публику заинтересовану за културу и културне творевине, обезбеђујући веће могућности за рад и бољу зараду уметника, стваралаца и извођача, писаца, професионалаца и техничара, што условљава проширење међународне културне размене. „Међутим, крупне инвестиције што их изискују културне индустрије, њихови методи производње и маркетинга, као и сам велики опсег њиховог функционисања, покрећу опште проблеме повезане с политиком културног развоја, садржином и квалитетом тог масовног производа, и утицајем који они врше на потрошаче, а изискују озбиљно разматрање и даље истраживање.”⁴ Издавачи, новинске агенције, продукција филмских и аудио-визуелних записа и рекламне агенције имају јак утицај на развој комуникацијске индустрије, што побија тезе да је индустрија штетна за комуникацију и развој медијских система.⁵ Без индустрије, комуникацијски ниво би био нижи иако често има непожељне спољашње утицаје или деловања која су једнообразна и стереотипна.

Глобална индустрија комуникација⁶ не може деловати и живети самостално. „Глобализација је интегративни и интерактивни комуникацијски процес чији се велики део одвија у виртуелном простору нових медија. То је појава интензивирања веза унутар великог комуникацијског клупка које стално нараста, а границе и величина му се не назире.”⁷ Она је у чврстим ве-

³ Мирко Милетић, „Промене у масовном комуницирању и култура у Србији”, *Media-online* (2001), <http://www.mediaonline.ba/ba/-ID=149>

⁴ *Многио ђласова један свет* (Београд: Танјуг, 1980), 109.

⁵ „Медијски системи представљају сложени склоп штампаних, аудитивних и аудио-визуелних медија у једном друштву. Они одређују институционалне оквире у којима се људи баве новинарством, и у којима се остварују масовна и политичка комуникација.” – Jens Tenschler, „Масовни медији и политичка комуникација у земљама ЕУ, у *Менаџмент њолиџичке комуникације: основе и концепџи*, прир. А. Zerfaß, М. Радојковић (Београд: Фондација Конрад Аденаур, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011), 204.

⁶ „Глобализација, економске, политичке и културне, вероватне би ни било, или би се одвијала далеко спорије него штосе то чини последњих година, да није било комуникацијске глобализације.” – Зоран Арачки, „Мас-медији као глобализацијски губитници”, *Кулџура*, 138 (2013): 360.

⁷ Јелена Радовић-Јовановић, „Нови медији – идентитет и глобални културни ентитет”, *Кулџура*, 138 (2013): 407.

зама са другим гранама, као што су: штампарска индустрија, електронска индустрија која, средствима информисања, обезбеђује машине за фотослог, опрему за радио и телевизијско емитовање, радио и телевизијске пријемнике и многе друге уређаје без којих масовни медији не би могли да функционишу. „Култура, за оне који продуцирају информације путем медија (одашиљаче), значи мисаони слијед формирања информације (процјена, селекција, језичка обрада, форма, угао), контекст, циљне групе и перцепцију порука.”⁸ Велика сличност између средстава комуницирања и других глобалних индустрија доводи до убрзаног међусобног развоја који је условљен високим инвестицијама, самим тим и високим профитом, што у великој мери утиче на економски, политички и друштвени развој.

Такође, неуравнотеженост и недостатак адекватне везе између различитих грана комуникацијске индустрије још један је од главних узрока зависности у подручју комуникација. „Ако глобализацију не симплификујемо..., можемо закључити да је глобални тренд савременог свијета (оптимистичко становиште) заснован на филтрирању: прихватање и чување свих концепата који се показују као добри, а одбацивање лоших.”⁹ Анализирајући теорију, која је скоро увек окренута будућности, могу се приметити конкретни друштвени чиниоци: брз приступ већем обиму информација, шире партиципације у друштвеном развоју неговањем веће свесности о реалном животу, уравнотежена, плуралистичка интеракција на културном подручју као форме јачања демократизације, као и сама свест о заједничкој судбини у развијању глобалног друштва. Међутим, анализирана са социолошког становишта појава може да има сасвим другачије аспекте. Приступ информацијама је неуравнотежен и неједнак, унутар појединих земаља и међународне заједнице. Проток информација је често једносмеран, културно неуравнотежен, а садржински се понавља. У урбаним и полуурбаним центрима долази до засићења вестима без обзира на чињеницу да до већине људи не допиру главна питања о догађајима њиховог времена. Иако је комуникација, „по теоретичарима са неорепубликанском аргументацијом, потчињена идеалу разумевања, и мада представља интегрални део политике, она се ипак, услед све већег функционалног диференцирања, формирала као један део друштвеног система, који је у ери општеприсутних мас-медија дизајниран да буде способан за стварање публицистичке резонанце, а не имплицитно и за споразумевање”.¹⁰

---

⁸ Раденко Удовичић, „Медијски трендови и креирање свијести”, *Култура*, 132 (2011): 227.

⁹ Снежана Бајчета, „Al Jazeera као актер у међународном комуницирању”, *ЦМ – часопис за управљање комуницирањем*, 7, 25 (2012): 41.

ТРАНСНАЦИОНАЛИЗАЦИЈА СРЕДСТАВА МАСОВНОГ КОМУНИЦИРАЊА У СВЕТУ ПРОИЗВОДЊЕ И ДИСТРИБУЦИЈЕ ИНФОРМАЦИЈЕ

Транснационализација утиче на читаво подручје комуникација, као и на друге секторе, а као најједноставнији пример јесте филмска индустрија¹¹, почев од оних филмова који су говорили универзалним језиком – путем слике, приче и радње, до оних који представљају праве спектакле – битке, бродоломи, градови који су разрушени и код којих филмске звезде постају неодољиве, више због своје лепоте, а много мање због глумачких способности.

Појава телевизије у великој мери утиче на пут продукције филма који полако бива потиснут, посебно у сфери масовне забаве и комерцијале. Производња филма се не ограничава само на територију. Границе се отварају још на самом старту, када је филм само идеја, јер продуценти на различите начине повезују многе земље, посебно у сфери финансија. Тиме се појачава транснационално обележје процеса производње филма (редитељ може бити из Италије, сценариста из Француске, америчка глумачка екипа, место снимања Аустралија, комерцијални тип филма са циљем утицаја на масовну публику), при чему је тешко одредити националне карактеристике филма. Посебан акценат на све ово даје копродукција између националних филмских центара.

Филм на тржиште долази као роба за коју постоји различита публика, негде малобројна, негде масовна. Чињеница је да велики број филмова снимају земље са великим произвођачким искуством у тој сфери производње, док већина других земаља обезбеђује публику. Дистрибуција филма не зависи директно од обима филмске продукције; пример Сједињених Америчких Држава која није земља са највећом производњом, али је главни извозник. Тешко је негирати сложен утицај домаће продукције коју често увезени филмови, снимљени са већим финансијским средствима, по популарности могу у одређеној сфери имати јачи и интензивнији културни утицај. „Глобализација, али исто тако и нове медијске технологије, утичу на филмску на-

¹⁰ Улрих Сарцинели, „Стратегија и политичка комуникација”, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, 59.

¹¹ „Откако је завладао дугометражни филм, филм тежи синкретизму. Већина филмова синкретизира многобројне теме великих филмских жанрова: тако ће у једном пустиловном филму бити љубави и комичног, у љубавном филму ће бити авантуристичког и комичног, у комичном филму ће бити љубави и пустиловног.” – Едгар Морен, *Дух времена* (Београд: Култура, 1967), 61.

рацију путем које се долази до питања формирања и развоја личног идентитета модерног човека.”¹²

Новинске агенције, такође, могу бити транснационалне, док радија и телевизије имају другачију структуру комуникација. Радио и телевизија су на почетку постали национална предузећа која су имала све већу потребу за продукцијом и експанзијом. Почело се од снимања филмова за националну публику који се синхронизују или титлују на различите језике пласирајући се на светско тржиште. Увоз страног материјала је у неким земљама јако велики што директно утиче на национални идентитет. Овај проблем одређена друштва (Велика Британија, Канада) решавају увођењем система пропорције по којем се домаћи производи у одређеном облику морају емитовати на телевизијским станицама. Многе земље не могу проблеме решавати на овакав начин јер је њихова национална продукција занемарљива у односу на обим увезеног. Мали број медијских кућа снабдева светско тржиште информацијама, вестима и забавом, остварујући зависност националних средстава масовног комуницирања од страних производа. Осим обима, проблем представља и садржај који нуде транснационалне медијске куће. Могу се приметити различите верзије истог догађаја у зависности од тога коме је и са каквим циљем намењена информација.

Захваљујући технологији високог капацитета, транснационалне компаније су направиле различите моделе за ефикаснију производњу, што доводи до високог профита који даље подстиче интензивније инвестирање у индустрију комуникација, посебно када је реч о интернету. Према Шуваковићу „он представља најновији електронски медиј масовног комуницирања, који се од свих осталих масовних медија разликује и по томе што поседује *feed-back* везу, односно могућност рецепијената да у реалном времену или са занемарљивим закашњењем реагује на поруку коју је примио, без обзира где се у том тренутку у свету налазио”.¹³ Компаније са великим и моћним инвестиционим капиталом издвајају значајна средства за истраживање и продукцију, израђују опрему и имају базе у индустријализованим земљама са вертикалном интеграцијом.

Најуноснији сектор у индустрији комуникација је оглашавање на националним, а посебно на транснационалним каналима. Рекламирање је постала активност која је захватила читав свет. Средства масовног комуницирања све више зависе од реклама које, у зависности од медија, у мањој или већој

---

¹² Горан Гаврић, „Глобалистички аспекти експанзије нових медија – од немог ка говорном (покретном) сликарству”, *Култура*, 138 (2013): 280.

¹³ Урош Шуваковић, *Методолошке ситуације* (Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2011), 102.

мери утичу на њихов рад и опстанак. Оглашавање са собом носи позитивне елементе. Користи друштву у сагледавању и решавању различитих проблема: штедња и инвестирање, обавештења о разним могућностима трошења новца (за одевање и друге личне потребе, за куповину кућа или станова, за путовања и годишње одморе); омогућавајући конзументу да између свега тога прави своје изборе. Без реклама, скоро не би били могући избори, барем у неким друштвеним сферама, или би они били јако ограничени. Користан је облик комуницирања о тржишту запошљавања, између локалних малих бизнисмена и њихових купаца, као и између појединаца са различитим потребама. С обзиром на чињеницу да оглашавање у медијумима потиче из више извора, то поспешује независност медија ослобађајући га притисака и утицаја политичких и економских интереса.

Признат и препознатљив циљ оглашавања је убеђивање које је усмерено ка продаји производа и услуга које се могу вредновати новцем, истичући ставове, понашање и начине живота који намећу стицање и потрошњу на штету неких других вредности. Многи производи, захваљујући реклами, достижу ниво друштвене норме, социјалног статуса, при чему се људи који их не поседују осећају издвојеним или оштећеним. Средства масовног комуницирања као и средства комерцијалног оглашавања у великој мери могу да се супротставе средствима која поседују појединци или групе које не одобравају одређену кампању. „Историјски посматрано, медији се најпре стављају у службу пропагандне афирмације сепаратних циљева (сетимо се употребе медија у доба нацизма) да би се временом њихови утицаји преусмерили на холистички терен подршке 'универзалне идеологије новог светског поретка' или ка промоцији либерализма, односно 'идеологије слободе као инструмента освајања света'“. ¹⁴ Довољно је као пример употребити производњу дувана. Колики се новац троши на упозорење потрошача на опасности које угрожавају здравље пушача и непушача, а колики се новац некада трошио у кампањама, оглашавању и рекламирању дуванске индустрије. Многе земље, мање или више успешно, прописују механизме контроле и кодексе понашања за оглашиваче, законске прописе који одређују објективност и истинитост исказаних чињеница, политику одобравања радија и телевизије који неке видове оглашавања не дозвољавају (рекламирање дувана и алкохола). Оваква контрола може у великој мери да модификује оглашавање, али не може да утиче на апсолутно уклањање ефеката.

У свету постоји велики број компанија, транснационалних корпорација које, за светско тржиште, производе рекламе за штампане и електронске ме-

¹⁴ Драган Никодијевић, „Медијска конгломерација као део глобалних промена у корпоративном управљању и организовању“, *Култура*, 138 (2013): 377.

дије. Земље у развоју, када је реч о финансијама, осим од својих националних система емитовања, зависе и од увезених реклама. Увезена реклама у симбиози са увезеним страним садржајем може представљати претњу културном идентитету једног друштва, доносећи другачије вредносне системе са „сумњивим” порукама. Са друге стране одустајање од страног и домаћег оглашавања може угрозити слободу медијског изражавања. „Медијска индустрија је део робусне пропагандне машинерије која производи оправдање за стање, али учествују у припремама ратова и вођењу војних операција против оних, било где у свету, који угрожавају status quo.”¹⁵

У индустрији комуникација постоји мали број водећих транснационалних компанија које утичу на све аспекте медијске производње и дистрибуцију. Концентрација капитала може неповољно утицати на слободу комуникација. Транснационализација је последица неизбежне међузависности различитих технологија и различитих средстава информисања које у рукама моћних компанија продиру на свако тржиште. Транснационална средства масовног комуницирања утичу на идеје и мишљења, вредности и животне стилове, на промену понашања у различитим друштвима. Када се говори о политици комуникација у развијеним земљама и земљама у развоју, у циљу очувања унутрашње демократије и јачању националне независности, ограничења комуникацијских ресурса могу бити у општем интересу. Са друге стране, требало би лако створити неке норме, смернице или кодексе понашања који би важили за активност транснационалних корпорација у подручју комуникација. На тај начин би се омогућило да њихово деловање не занемарује и не штети националним циљевима и друштвено-културним вредностима земаља домаћина.

Организације са приватним власништвом у области комуникација поседују одређену моћ у погледу дефинисања модела комуницирања, формирања ставова и понашања која је, у поређењу са државним власништвом, много изражајнија и интензивнија. Такав утицај је могуће остварити на различите начине. Најчешћи случај је преко власништва над медијумима и другим средствима комуницирања, или преко инвестирања у телекомуникационе канале. Не треба занемарити деловање посредством производње софтвера и дистрибуције различитих врста програма и садржаја, као и преко оглашавања и маркетинга, те и различитим посредним начинима утицаја на производњу порука. Финансирање средстава масовног комуницирања из приватног сектора, различитим субвенцијама јавних служби или продајом лиценци при чему се приватне компаније, које имају власништво над сред-

---

¹⁵ Слободан Рељић, „Медији – артиљерија глобализације – како живети у тоталитарној култури која делује као производња покорности”, *Култура*, 138 (2013): 320

ствима масовног комуницирања у индустријализованим земљама, одликују концентрацијом капитала, експанзијом и развојем, хоризонталном и вертикалном тржишном доминацијом у производњи и индустрији информација, као и виталном улогом оглашавања.

Појава оваквих компанија са собом повлачи деловање, не само на националном нивоу већ и на светско тржиште. Ове корпорације утичу све више путем продаје програма, технологије, професионалних узора, образаца маркетинга, протока забавног материјала итд., а резултат је да значај ових питања потискује непосредно власништво. Најизраженији вид оваквог деловања је у ситуацији када је непосредно власништво страних транснационалних корпорација над институцијама масовних медијума, у земљама у развоју, у опадању. Са порастом броја заједничких подухвата међународног и локалног капитала, приватног и државног, страни утицај је у многим случајевима постао снажнији и прихватљивији. Постоје различити модели приватног власништва, односно контроле комуникација при чему треба водити рачуна о разлици између индустрија које производе свакодневну потрошачку робу (храна, одећа итд.) и оних који производе информације и културне вредности, јер је преношење порука немогуће одвојити од етичких и друштвених норми, од духовних и културних вредности.

ДРЖАВНИ И МЕЂУНАРОДНИ УТИЦАЈ НА МЕДИЈЕ

Држава има велику улогу у оријентацији, контроли, организацији и дистрибуцији производа комуникативног процеса, водећи рачуна и о условима комуникације и о емитовању порука и њиховог садржаја. Одговорност влада се испољава кроз регулацију права и одговорности у различитим подручјима комуникација путем законодавства. Не треба занемарити укључивање ресурса комуникације у укупно планирање и регулисање услова власништва над средствима масовног комуницирања и активности комуникација. То се постиже давањем могућности (на пример, дистрибуцијом фреквенција) за телекомуникације, као и непосредним јавним власништвом медијума и других средстава комуникација. Са друге стране, циљ је могуће постићи непосредним ангажовањем у различитим комуникацијским активностима стварањем националних, регионалних и локалних јавних сервиса. Треба водити рачуна о мерама чији је циљ да се спречи ширење извитоперених погледа и злоупотреба комуникацијске праксе. За тренд ка све већем ангажовањем власти у свим подручјима комуникација обично се наводе идеолошки и политички разлози. Повећање одговорности владе у другим подручјима јавног

живота морају да обухвате и комуникације, или бар неке њихове аспекте. Економски и финансијски издаци за комуникације често изискују државне инвестиције. У многим земљама у развоју избор није између медијума у приватном власништву¹⁶ или никаквих медијума, већ морални, јер утицај информација, културе, образовања и забаве на нацију, као целину, захтева пуну пажњу власти. „Несумњиво је да су медији снажан фактор социјализације, чувари јавних интереса, али и извори политичке моћи, па питање медијског власништва и контроле над садржајима постаје кључно.”¹⁷ Медијуми који су под контролом државе имају, у већини случајева, лошу репутацију у погледу задовољавања потреба друштва за адекватном информацијом и ширим приступом разноврсним изворима.

С обзиром на то да су медији постали предузећа која су, сходно логици капитала, обавезна да *шржишно* послују... „постепено су претворени у платформу за перверзно унификовање свести, за масовно једноумље у којем су светски моћници и интересне групе преузели улогу тихих идеолога”.¹⁸ Такође, постоје многи медији у власништву јавних предузећа који успевају да задрже своју релативну аутономност, уважавајући плуралитет мишљења, мада има и оних друштвених институција које злоупотребљавају свој монопол, прекидајући сваку могућност кретања од постављених праваца, гушећи другачија мишљења, занемарујући индивидуалне интересе. Последица оваквог функционисања медија је ограничен проток информација и наметање вредносног система, мишљења и правила понашања. Оваква крутост може довести до бескомпромисних правила, до цензуре, дискриминације, до непопуларних мера којима се ограничава обим и садржај комуникације и комуникатора што у екстремним случајевима може довести до гушења основних људских права на слободу размене информација.

Ниједан државни апарат није имун на сузбијање и контролу информација, с тим што су интензитети другачији. Почев од кругова уске владајуће елите до оних који су на власт дошли демократским путем, повремено прибегавају сузбијању информација и мишљења које сматрају штетним. „То значи да медији креирају друштвену свест, постајући и сами део система

---

¹⁶ „Осећајући моћ медија, неки представници тих елита, кроз недовољно транспарентан процес приватизације, закорачили су у свет медијског власништва, осећајући боље од осталих стварну улогу штампе и електронских средстава информисања.” – Зоран Арацки, „Медији, глобализација културе и очување идентитета”, *Култура*, 132 (2011): 327.

¹⁷ Зоран Јевтовић и Зоран Арацки, „Медијски утицаји, политичке елите и друштвена моћ у Србији на почетку 21. века, *Нова српска политичка мисао* (2009), <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/medijski-uticaji-politicke-elite-i-drustvena-moc-u-srbiji-na-pocetku-21-veka.html>

¹⁸ Зорица Томић, *NEWs Age* (Београд: Службени Гласник, 2008), 58.

који влада. Тако долазимо до својеврсног парадокса: медији би требали да служе демократији и њеној промоцији, док у стварности постају чувари елита, корпоративног капитала и арканских центара који управљају друштвом.”¹⁹ Тешко је садржину комуницирања ускладити са потребама и интересима појединаца, нарочито када су у питању другачија размишљања. Такође, не треба дозволити да држава буде једини релевантни фактор одлучивања о ономе што народ треба да зна или о ономе што људима треба пружити као информацију.

Ангажовање државе треба посматрати кроз процесе који омогућавају непосредну интервенцију, активност невладиних организација и деловање крајњих корисника на процес комуницирања. Држава свој рад треба да темељи на активностима које директно утичу на гушење монополизације комуникација. Мора да инсистира на унапређивању адекватног баланса између различитих страна у процесу комуницирања. Тиме се респектује одређени степен аутономности средстава масовног комуницирања и мотивише плуралитет мишљења. На овај начин државни апарат поспешује комуникацију, ширећи њену доступност, укидајући инструментализацију информације у служби мањина, дајући предност већем броју корисника што са собом повлачи позитивне ефекте, не само према онима који су на власти већ и према друштву у целини. „Притом, појам медијског друштва служи као *централни аналитички концепт* или као кључна реч за претрагу јер указује на одређене тенденције социјалног развоја, и одређује перспективу из које се посматра друштво.”²⁰

На процес комуницирања утичу бројне међународне организације, владине и невладине. Међу „најутицајнијима” су Уједињене нације и Унеско које воде главну реч о виталним питањима комуникација, дефинишући права човека у области информисања. Генерална скупштина Уједињених нација преузела је задатке координације и усклађивања активности комуницирања и информисања који су од интереса за систем ОУН у целини. Унеско поседује специфичне одговорности у сфери масовних комуникација, које су проширене на општије аспекте развоја комуникација, нарочито што се тиче нормативног деловања и операционалних делатности. Друге међународне организације, као што су Организација уједињених нација за храну и пољопривреду (FAO), Међународна организација рада (ILO), Организација Уједињених нација за индустријски развој (UNIDO), Светска организација

¹⁹ Зоран Јевтовић и Радивоје Петровић, „Дигитални полис – оаза демократије или сајбер утопија”, *Култура*, 138, (2013): 341.

²⁰ Otfried Jarren, Patrick Donges, „Политичка комуникација у медијском друштву као предмет истраживања”, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепти*, 49.

за интелектуалну својину (WIPO), Светска метеоролошка организација (WMO) итд., нужно се баве, у границама својих одговарајућих подручја надлежности, различитим питањима повезаним с прикупљањем информација о коришћењу комуникацијских мрежа у специфичне сврхе. „Наднационална тела као што су Европска унија и Међународни споразум о слободној трговини, најчешћи су иницијатори регулаторних режима.”²¹ У свету је све веће интересовање за питања комуникације, сарадње међународних и регионалних удружења која поседују различите масовне медије. Оваквим утицајима постиже се много већа сарадња у циљу ублажавања проблема у процесу комуницирања са којима се суочавају масовни медији и одговарајуће професионалне структуре. Осим што се баве проблемима комуницирања, међународне и регионалне организације обављају послове везане и за делатности јавног информисања.

ИНДУСТРИЈАЛИЗАЦИЈА МЕДИЈСКЕ ТЕХНОЛОГИЈЕ

Сходно свему наведеном, данас људи имају више времена једни за друге и могу лакше и брже да међусобно комуницирају подсредством компјутера. То би лако могло довести до нове свести²² о људској заједници. „Упоредо са релативизовањем значаја просторне и временске дистанце, нови медији омогућују раније незамисливо лак и брз приступ обиљу информација – толико лак и брз да сада те информације више и не стижемо да трансформисемо у знање, а то значи да не стижемо да их повежемо са целином своје животне праксе, са целином свога искуства.”²³ Многе је у почетку оваква ситуација „преплашила” у циљу очувања сопствене приватности. „Једна од најзначајнијих препрека била је позивање на одсуство заједничког језика, немогућност да се идиом сваке појединачне борбе пребаци на неки космополитски ниво. Борбе у другим деловима света, а понекад чак и сопствена борба, изгледају као да су написане на неком неразумљивом страном језику.

---

²¹ Paul Jones, David Holmes, *Key Concepts in Media and Communications* (London: Sage, 2011), 188.

²² „У виртуелној заједници се могу остварити све потребе за дружењем, јер она не поставља никаква ограничења која иначе постоје у свакодневној људској комуникацији. Она не одређује године старости, пол, националну, етничку, политичку или верску припадност, нити води рачуна о образовној структури, локацији становања, богатству које сваки члан те заједнице има, о породичним карактеристикама.” – Мира Видаковић, „Социолошки и етички аспекти социјалних медија као нове димензије у социјализацији и комуникацији индивидуе информатичког друштва”, *Култура*, 135 (2012): 80.

²³ Саша Радојчић, „Дигитална средства и сврха образовања”, *Култура*, 135, (2012): 16.

И ово нам намеће важан политички задатак: да саставимо нов заједнички језик који би олакшао комуникацију, као што су то у претходној епохи чинили језици антиимперијализма и пролетерског интернационализма. Можда ће то морати да буде неки сасвим нов вид комуникације између специфичних и самосвојних ентитета, вид комуникације који не функционише на основу сличности већ на основу разлике”.²⁴

Са друге стране, појединцима је теже да контролишу приступ до својих личних података када средства за такав приступ буду јавна. У тој борби између индивидуалног права на приватни живот и права јавности на знање, огромна акумулација информацијског материјала и служби могла би дезавуисати и трансформисати индивидуалну у нови облик колективне приватности. „Можемо рећи да информационо доба и информатичка револуција предњаче у савременом контексту образовања и васпитања новог човека-детета, чији се референтни оквири, проширени признањем плурализма идентитета и права на слободан избор сопствених социјалних специфичности, у одређеној мери, на један некохерентан начин, сусрећу са сада традиционалним а већ јуче модерним виђењима друштвене стварности.”²⁵

Индустрија комуникације омасовљава публику која је заинтересована за културу и културне творевине, обезбеђује веће могућности за рад и бољу зараду уметника, стваралаца и извођача, писаца, професионалаца и техничара, што условљава проширење међународне културне размене. „Развојем технолошких иновација на подручју информатичких делатности и телекомуникација, развила се инфраструктура нужна за пословање великих мултинационалних фирми, а појавом такозваних *offshore* земаља, седамдесетих година прошлог века, створени су услови за развој фирми које су, обављајући своје финансијске активности у тим земљама, избегавале контролу државних финансија, што је довело до успоставе светског финансијског пословања, великих уштеда у путним трошковима људи и роба и убрзаног *искоришћавања* људских ресурса, односно радне снаге и сировина у другим, посебно мање развијеним земљама.”²⁶ Крупне инвестиције које подразумева културна индустрија, њихов начин производње и маркетинга, као и сам велики обим њиховог функционисања, покрећу опште проблеме повезане с политиком културног развоја. Садржај и квалитет тог масовног производа, и утицај који они врше на потрошаче, а изискују озбиљно разматрање

²⁴ Michael Hardt/Antonio Negri, *Глобализација и комуникација* (Empire, Harvard University, 2000), 329.

²⁵ Владимир Јерковић, „Глобалне тенденције у образовању и медијски тимос”, *Култура*, 136 (2012): 12.

²⁶ Зоран Арачки, „Мас-медији као глобализацијски губитници”, 359.

и даље истраживање. Издавачи, новинске агенције, продукција филмских и аудио-визуелних записа и рекламне агенције имају јак утицај на развој комуникацијске индустрије, што побија тезе да је индустрија штетна за комуникацију.

Ипак, без индустрије, комуникацијски ниво би био нижи иако често има непожељне спољашње утицаје или деловања која су једнообразна и стереотипна. „Нове дигиталне медије не карактерише само велика брзина него и хипертекстуалност, интерактивност, мултимедијалност, флексибилност, непостојање цензуре какву смо до скоро имали, могућност персонализације *онлајн* садржаја итд. Једносмерна комуникација полако постаје прошлост, а штампани медији, још увек, не користе на одговарајући начин могућности дигиталне платформе.”²⁷ Транснационалне компаније по правилу емитују вести о реалности која нема ништа заједничко с проблемима и захтевима националне културе и националног развоја.

Индустрија комуникације не може деловати и живети самостално. Она је у чврстим везама са другим гранама као што су: штампарска индустрија, интернет²⁸ и радио и ТВ индустрија која, средствима информисања, обезбеђује машине за фото-слог, опрему за радио и телевизијско емитовање, радио и телевизијске пријемнике и многе друге уређаје без којих масовни медији не би могли да функционишу.²⁹ „Интернет није само нова информациона структура, или нови канал комуникације већ кључни фактор развоја који утиче на привреду и друштвено-динамички фактор који стално ставља нове услуге на располагање, и омогућава нове учинке.”³⁰ Велика сличност између средстава комуницирања и других индустрија доводи до убрзаног међусоб-

---

²⁷ Љ. Булатовић, Г. Булатовић, и О. Арсенијевић, „Дигитална медијска конвергенција”, *Култура*, 135 (2012): 148.

²⁸ „Занимљиво је поређење интернета са 'информационим шведским столом' с којег се узима онолико информација колико је кориснику потребно и када му је потребно.” – Слађана Стаменковић, „Медијска писменост као неопходан услов разумевања нових медија”, *Култура*, 135 (2012): 66.

²⁹ „Концентрација је јачачи резултат неколико чињеница, које илуструје новинска индустрија: а) основних трендова у тржишним привредама; б) трендова ка стандардизацији информацијских производа, порука и садржаја које захтевају неке власти; ц) економског притиска који произилази из технолошких промена у обрасцима издавања и дистрибуције; д) притиска који произилазе из конкурентске борбе за приход од тиража и рекламирања; е) конкуренције међу супарничким средствима масовних медијума; ф) једнообразности 'културних производа' уопште; г) недостатак економске и друштвене потребе за неким листовима; х) растућих производних трошкова и све мањих прихода од реклама; и) планираног консолидовања листова; ј) административних аранжмана, финансијских подстицаја и пореске политике који обесхрабрују независна предузећа; к) недостатака у управљању; л) инфлације и опште рецесије; м) недостатака нових иницијатива, приватних и јавних, као и нових финансијских извора.” – *Многио Ђласова један светш*, 115.

ног развоја који је условљен високим инвестицијама, самим тим и високим профитом, што у великој мери утиче на економски, политички и друштвени развој. Због тога индустријализација комуникације мора привући већу пажњу менаџмента политичке³¹ и медијске комуникације, планера и оних који користе и конзумирају медије. Такође, неуравнотеженост и недостатак адекватне везе између различитих грана комуникацијске индустрије још један је од главних узрока зависности у подручју комуникација. „Њихов технолошки развој доводи до тога да појединцу, човеку данашњице, практично онемогућава да самостално резонује и закључује о одређеним питањима.”³²

Циљ индустријализације је да подстиче концентрацију у сектору комуникација, преко образовања олигопола и монопола у прикупљању, складиштењу и ширењу информација. Та концентрација делује у три правца. Све је актуелније хоризонтално и вертикално интегрисање предузећа повезаних са информацијама и забавом. Притом су ангажована предузећа која делују у различитим гранама у ширењу средстава масовног комуницирања (ланци хотела и ресторана, ваздухопловна друштва, произвођачи аутомобила, рударске компаније итд., данас се ангажују у штампи, производњи филмова па чак и у позоришту). Што на крају тог ланца подразумева преплитање различитих индустрија информација и њихово интегрисање у крупне мултимедијске конгломерате.

ХОРИЗОНТАЛНИ И ВЕРТИКАЛНИ ПРОТОК ИНФОРМАЦИЈА И ЊИХОВА ИНСТИТУЦИОНАЛНА МЕЋУЗАВИСНОСТ

Државни апарат, транснационалне агенције, средства информисања и организоване групе страних земаља, под маском слободног протока информација, желе да наруше унутрашњу стабилност, развој и суверенитет других земаља. Насупрот томе, национални суверенитет се често користи као изговор када се жели ограничити сакупљање и емитовање информација. Често се но-

---

³⁰ Клаус Кампс, „Интернет и политика”, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, 278.

³¹ Под *менаџментом политичке комуникације* подразумевају се планирање, спровођење и контрола комплексних процеса интересубјективног преношења садржаја и конструисања реалности од политичких актера. – Ansgar Zerfaß, Henrik Olivervon Oehsen, „Менаџмент комуникација у политици: основе, процеси и димензије”, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, 11.

³² Урош Шуваковић, *Политичке партије и глобални друштвени циљеви* (Београд: Трећи миленијум, 2004) 126.

винари држе под присмотром и контролом државе, привидно са циљем да се утиче на повећање квалитета новинарске праксе и активности средстава информисања, што спречава слободан проток националних и међународних информација.

Једносмерни ток информације усмерен је у већини случајева од већих ка мањим земљама, од оних које поседују моћ и технолошка средства ка мање развијеним, од развијених ка земљама у развоју, на националном нивоу, од центра моћи ка нижим нивоима.

„Моћније” земље још увек представљају доминантни фактор у свету информација, културне и уметничке размене. Догађаји остају непримећени зато што се дешавају у малим неразвијеним земљама, иако се неретко дешава да удаљене земље имају јаснију информацију од земаља које су у суседству. Међународни комуникацијски системи утичу на неравномерност у циркулацији информација што повећава превласт великих транснационалних агенција које имају монопол у међународном ширењу информација. Свет прима око 80% информација о себи преко Лондона, Париза и Њујорка. Оваква подређеност потиче из разлике у количини и садржини информација које индустријски свет прослеђује земљама у развоју, као и у количини и садржају информација које долазе из супротног смера. Одговорност за једносмеран ток информација не носе само дистрибутерске организације. Информација са својом садржином, темом, намером, обимом, интензитетом, такође, утиче и на смер комуникације. Због недостатка материјалних средстава и професионалног кадра комуникациони системи су сиромашни. Мреже за сакупљање информација ка спољњем свету су веома ограничене. За спољни свет су сиромашни извори информација неефикасни у дистрибуцији информација које стижу из иностранства.

У ситуацији у којој многе националне новинске агенције, због тога што немају сопствене дописнике, зависе од страних међународних агенција, скоро у истој мери као што зависе од извора у државном апарату када је реч о информацијама од националног значаја. Често процедура дистрибуције информација може бити компликована. Међународне агенције информације прослеђују државном апарату или агенцијама које су под контролом државе, а не директно медијима, што утиче на ефикасност, брзину и кашњење. У неким случајевима таква процедура представља одређен вид цензуре. Штампана, радио, телевизија, филм и све врсте издавачке делатности нису поштеђене овакве неравномерности у протоку информација, посебно када се ради о финансијској димензији. Приходи који се остварују „продајом” информација неразвијеним земљама, занемарљиви су у односу на приходе који се добијају од продаје развијеним земљама. Супротан смер протока ин-

формација је много компликованији, јер информације које долазе из земаља у развоју немају директан нити лак продор до средстава информисања развијених земаља. Да би се олакшала доступност, потребно је имати више извора из земаља у развоју, као и флексибилнији приступ уредника и новинских агенција које примају и даље прослеђују информације. То свакако подразумева постојање слободног информисања, али не по цену на коју, са оправданим разлогом, указује У. Шуваковић истичући да се „слобода штампе као једно од најопштијих људских и грађанских права, услов демократског политичког процеса” претвара „у своју супротност – тиранију медија”³³.

Обим комуникационих активности директно условљава (не)равномерност протока информација, посебно када се ради о земљама у којима је изражена поларизација између елите и широких маса, или између богатих мањина и већине која нема једнаке привилегије. Оваква оштра друштвена подела ограничава слободну циркулацију информација, што повећава могућност ограничења коју поседују политичке структуре у многим земљама. Константни проблем недовољног протока информација, порука, културних производа јесу недовољна финансијска средства, као и недостатак професионалног кадра. Проток информација зависи од политичких и економских структура у свету које теже да одрже или ојачају већ постојећу зависност од богатих земаља. „На основу своје селективне функције приликом стварања догађаја, они су у стању да преузму водећу улогу: примарном селекцијом, у фази *шемајизације*, одлучују да ли ће уопште извештавати о неком одређеном питању.”³⁴ Овакву ситуацију затичемо у свим сферама индустријских односа. Треба нагласити да комуникације нису индустрија као и остале, јер информације директно погађају психолошке и социолошке оквире у којима друштво егзистира. Многи аспекти неравномерног протока информација постоје скоро у свим друштвима, мада се последице најјасније могу сагледати у земљама у развоју које имају очигледан проблем са квалитетом и квантитетом порука, као и са (не)могућностима продора на велико светско тржиште информација због своје слабе комуникационе способности.

Проблеми могу бити квантитативне природе јер је покривеност региона адекватним информацијама недовољна, као и квалитативне јер информације могу веома често представљати искривљену слику стварног стања ствари. Како би се адекватно представили и тумачили догађаји, у разним деловима света, неопходно је задовољити многе предуслове. Један од њих је све

³³ Исто, 126.

³⁴ Ханспетер Кризи, „Стратешка политичка комуникација: услови и шансе мобилисања јавног мњења – међународно поређење, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепти*, 245.

већа улога новинара из земаља у развоју који морају имати шире могућности за покривање и дистрибуцију извештаја о сопственим земљама. Они морају бити у стању да делују против пристрасних ставова који су каткад присутни у западним извештајима о стварности у њиховим земљама. Истовремено требало би да постоји више прилика за извештавање и тумачење међународних питања из сопственог угла. То из разлога што једносмерни ток и деформисаност информација нису искључива „привилегија” међународног новинарства, већ и у унутар земаља с обзиром на оријентацију комуникационих структура и пристрасности које су неминовна последица. „Одговор на питање зашто се данас дефинишемо као интерактивнији и мултимедијалнији него што смо пре били може се макар једним делом потражити у идеолошком дискурсу који окружује ове појмове, дискурсу који пре свега протезирају компаније које на овај начин етикетирају своје производе и услуге.”³⁵ Према речима Јелене Клеут, одговор се може потражити и у дисконтинуитету праксе масовног комуницирања у којој само „повлашћени” могу јавно да дистрибуирају поруке а притом је маса без икакве контроле. Даље закључује да у односу на масовно комуницирање заиста јесмо интерактивни и мултимедијални, али то у једном делу значења која се приписују овим појмовима, што не значи да и пре то нисмо били.

Констатација да процес комуницирања представља континуирану размену порука између узајамно прихватљивих и равноправних партнера важила би када би постојали идеални услови за њено остваривање. Уместо да је хоризонталан, проток информација је најчешће вертикалан – углавном једносмеран од врха надолу. Овакав принцип директно утиче на рад професионалаца, чији је циљ да информацију трансформишу у једноставније термине како би задржали пажњу публике. Човек који ради у медијима не може себе назвати професионалцем уколико не успе да заинтересује публику, што не искључује и супротан смер када се публици мора омогућити приступ и учествовање. Није погодна тврдња да је неопходни предуслов успешне комуникације познавање професионалних вештина и техничке опреме. Технички напредак омогућава произвођачима и емитерима информације што бржи и једноставнији рад. Због оваквих и сличних предрасуда процес комуницирања у великој мери иде на руку вертикалном протоку.

Са оваквим проблемима сусрећу се скоро све земље што ипак зависи од друштвених и политичких прилика. Уколико је друштво отворено, у смислу локалне иницијативе и ослањања на сопствене снаге, већа је могућност плуралитета извора и хоризонталног протока информација које друштву кори-

---

³⁵ Јелена Клеут, „Интерактивност и мултимедијалност – у потрази за значењем и континуитетом”, *Култура*, 135 (2012): 172.

сте приликом одлучивања, решавања проблема и задовољењу својих интереса. Када се ради о друштвима у којима постоји изражена слојевитост, за очекивати је да постоји вертикално комуницирање. То су друштва са строго контролисаним информативним системом, са протоком информација одозго надоле, друштва у којима владају строго наметнута правила понашања. У таквим друштвима државни апарат у својим рукама држи средства комуникације отежавајући или онемогућавајући дијалог. Вертикални проток информација могу изазвати и организације које имају монопол. Сама природа средстава масовног комуницирања омогућава мањини да производи и контролише своје одабране идеје и мишљење упућено већини. Овакве позиције стварају потребу за појавом локалних, јефтиних, еластичних и децентрализованих комуникацијских система који омогућавају лакши приступ и учествовање јавности.

Једностран проток информација погодује онима који у својим рукама имају инструменте моћи са жељом да се створи ефикасније друштво које функционише без трзавица и застоја. Колико зид одолева спољашњим утицајима, толико дуго може трајати овакав вид друштвене комуникације. Постојање монопола над информацијама и комуникацијама (без обзира да ли се ради о монополима државног апарата или приватних компанија), једносмеран ток тих информација или непостојање слободног протока утиче на друштвену структуру што се на дужи период може одразити на развој културе у најширем смислу. Поремећај у комуникацији директно утиче на искривљену перцепцију стварности државног апарата, организација и институција, као и чланова тог друштва лишавајући их информација које су потребне за доношење одређених одлука. Последице су највидљивије код јавног мњења које постаје незаинтересовано, неактивно што се даље пројектује на системе друштвене контроле. Државни апарат добија информације само од својих обавештајних структура, везаних за друштво и његових чланова и тако постају сами своји заробљеници, судије и егзекутори.

У жељи да се вертикалним протоком информација премосте све ове препреке, долази до хиперпродукције информација. Толики спектар информација није одређен по принципу којој се публици обраћа и нису конструисане садржајем који одговара људским потребама, интересима и захтевима. Оваква ситуација доводи до пренатрпаности, „хиперинформативности”, што имплицира конфузију и повлачење јавног мњења у пасивност. Хиперинформисаност је у почетку изазивала позитивне реакције друштва као пандам дозираним информацијама. „Информациона агресија стандардизује и хомогенизује друштвени организам у пасивну и лоботомирану потрошачку масу.”³⁶ Тиме се искључује човекова потреба да обавештава друге, да кому-

ницира са другима, да размењује поруке, да буде активан члан дијалога, да интервенише у процесу комуницирања на начин директног учествовања. „Медији су ти који га толико бомбардују разним подацима, информацијама, анализама да се човеку практично не оставља могућност да самостално стекне закључак о неком питању или проблему, већ се присиљава да прихвати онакво мишљење какво му се кроз медије сервира.”³⁷ Човек не жели да буде пасиван, односно само онај који прима информације. Због тога се акценат ставља на изналажењу средстава и начина који могу помоћи у повратном току информација, јер је потребно знати шта појединац, група, већина, друштво уопште, мисли и шта жели.

Истовремено, тежња је усмерена ка процесу комуницирања који је у интеракцији са средствима информисања како на локалном, тако и на националном нивоу. Стога, није довољно инсистирати само на смањењу вертикалног протока информација већ је потребно побољшати хоризонтални ток међу културним и етничким заједницама, међу групама са професионалним, културним, спортским интересовањима и др. Повећавањем хоризонталног тока информација, повећавамо могућност учествовања већег броја људи који желе да се искажу, што утиче на разноврсност извора. Слобода комуницирања није апсолутна, јер не омогућава свима да кажу оно што желе, коме год желе, у било које време, на било који начин. Увек постоје они који никада неће имати могућности да буду директни учесници, нити имати могућност приступа средствима информисања. Свесност ових чињеница не треба да обесхрабри тежњу ка укључивању све већег броја људи у комуникативне процесе, све у циљу побољшања комуникацијског процеса, проширења протока информација у више смерова из што већег броја извора.

У светлу чињеница на које указују својевремена Маклуанова предвиђања да ће захваљујући физичким димензијама медија масовног комуницирања, њиховим ефектима сажимања простора и времена, свет постати глобално село, а живот модерног човека добити светскоисторијски карактер, испоставила су се, по свему судећи, преурањеним. Јер и даље медијски ефекти одвајања света односе превагу над ефектима његовог повезивања везама емпатије и солидарности, у којима је садржан дубљи смисао планетарног заједништва Маклуановог глобалног села.

---

³⁶ Жељко Вучковић и Гордана Стокић-Симончић, „Дигитални свет и феномен сувишка информација”, *Култура*, 135 (2012): 153.

³⁷ Урош Шуваковић, *Политичке партије и глобални друштвени циљеви*, 126.

Управо је опште прихваћена синтагма/метафора – „глобално село” – непоуздана утолико више јер игнорише још једну важну чињеницу – власништво и контрола над производима медијске индустрије са глобалним домом нису и глобално равномерно расподељени, већ су, уместо тога, централизовани и концентрисани у рукама неколико најмоћнијих појединаца, односно медијских корпорација које чине „медијску империју” најбогатијих и политички најутицајнијих делова света. Оне као такве остварују највећи профит управо посредством глобализоване медијске индустрије и глобалне потрошње њених производа. Белси и Чедвик (Belsey & Chadwick)³⁸ по свему судећи с правом упозоравају на чињеницу да власништво над светским информационим и комуникационим ресурсима није ништа мање значајно од власништва над материјалним ресурсима планете док Маклуаново „глобално село” сугерише, међутим, поље медијске „игре” окупирано подједнако утицајним и за „игру” опремљеним актерима.

На крају, али не и мање битно, треба нагласити да је тенденција преовладавања масовног комуницирања над другим облицима комуникативне праксе једна од основних битних карактеристика савремене друштвене стварности. Људи све мање показују склоност и потребу за успостављањем и одржавањем међусобних непосредних контаката. Уместо тога, препуштају се „општењу” са познатим личностима, „звездама”, ликовима који су производ фикције, непознатим особама – посредством телевизије, радија, новина, интернета. Последице које ова тенденција са собом носи су бројне и, увелико, негативне: отуђеност, односно губљење осећања блискости и способности емпатисања са другим људима, разарање аутентичног смисла и сврхе комуницирања као размене идеја, знања, искустава, поништавање његове суштинске одредбе – као изражајне стране друштвених односа. То не значи да процес масовног комуницирања није могуће оправдано промишљати из другачије перспективе.

Литература

- Арацки, З. „Медији, глобализација културе и очување идентитета”. *Култура*, 132 (2011): 326–335.
- Арацки, З. „Мас-медији као глобализацијски губитници”. *Култура*, 138 (2013): 357–375.
- Бајчета, С. „Al Jazeera као актер у међународном комуницирању”. *ЦМ – часопис за управљање комуницирањем*, вол. 7, бр. 25 (2012): 31–44.

³⁸ Belsey, A. Chadwick, R., „Ethics and politics of the media”, у: *Ethical issues in journalism and the media*, London: Routledge and Kegan Paul, 1995), 53.

- Булатовић, Љ. Булатовић, Г. и Арсенијевић, О. „Дигитална медијска конвергенција”. *Култура*, 135 (2012): 140–151
- Видаковић, М. „Социолошки и етички аспекти социјалних медија као нове димензије у социјализацији и комуникацији индивидуе информатичког друштва <http://www.parlament.gov.rs/gradjani/pitajte/inicijative,-peticije,-predstavke-i-predlozi.1098.html>, *Култура*, 135 (2012): 78–86
- Вучковић, Ж., Стокић-Симончић, Г. „Дигитални свет и феномен сувишка информација”. *Култура*, 135 (2012): 152–160.
- Гаврић, Г. „Глобалистички аспекти експанзије нових медија – од немог ка говорном (покретном) сликарству”. *Култура*, 138 (2013): 280–298.
- Јевтовић, З., Арачки, З. „Медијски утицаји, политичке елите и друштвена моћ у Србији на почетку 21. века”, *Нова српска политичка мисао*, вол. 18, бр. 1–2, 2009 <http://www.nspm.rs/kulturna-politika/medijski-uticaji-politicke-elite-i-drustve-na-moc-u-srbiji-na-pocetku-21-veka.html>
- Јевтовић, З., и Радивоје, П. „Дигитални полис – оаза демократије или сајбер утопија”, *Култура*, 138 (2013): 340–356.
- Јерковић, В. „Глобалне тенденције у образовању и медијски тимос”. *Култура*, 136 (2012): 11–23.
- Маклуан, М. *Гуштенбергова галаксија*. Београд: Нолит, 1973.
- Милетић, М. „Промене у масовном комуницирању и култура у Србији”. *Media-online*, (2001), <http://www.mediaonline.ba/ba/?ID=149>
- Морен, Е. *Дух времена*. Београд: Култура, 1967.
- Много гласова један свеш*. Београд: Танјуг, 1980.
- Никодијевић, Д. „Медијска конгломерација као део глобалних промена у корпоративном управљању и организовању”. *Култура*, 138 (2013): 376–387.
- Радовић-Јовановић, Ј. „Нови медији – идентитет и глобални културни ентитет”. *Култура*, 138 (2013): 407–420.
- Радојчић, С. „Дигитална средства и сврха образовања”. *Култура*, 135 (2012): 13–19.
- Рељић, С. „Медији – артиљерија глобализације – како живети у тоталитарној култури која делује као производња покорности”. *Култура*, 138 (2013): 320–339.
- Стаменковић, С. „Медијска писменост као неопходан услов разумевања нових медија? *Култура*, 135, (2012): 65–77.
- Томић, З. *NEWS Age*, Службени Гласник: Београд, 2008.
- Удовичић, Р. „Медијски трендови и креирање свијести”, *Култура*, 132 (2011): 226–248.
- Шуваковић, У. *Политичке партије и глобални друштвени циљеви*, Београд: Трећи миленијум, 2004.
- Шуваковић, У. *Методолошке студије*, Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2011.

- Belsey, A. Chadwick, R. „Ethics and politics of the media”. In *Ethical issyes in joyrnalism and the media*, London: Royleftedg and Kegan Payl, 1995.
- Hardt, M., Negri, A. *Глобализација и комуникација*, Empire, Harvard University, 2000.
- Jarren, O., Donges, P. „Политичка комуникација у медијском друштву као предмет истраживања”. У *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, приредили А. Zerfaß, М. Радојковић, Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011, 43–57.
- Jones, Paul & Holmes, David, *Key Concepts in Media and Communications*. London: Sage, 2011.
- Kamps, K. „Интернет и политика”. У *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, приредили А. Zerfaß, М. Радојковић. Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011, 277–328.
- Kriesi, H. „Стратешка политичка комуникација: услови и шансе мобилисања јавног мњења – међународно поређење”, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, прир. А. Zerfaß, М. Радојковић, Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011, 237–261.
- Sarcinelli, U. „Стратегија и политичка комуникација”. У *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, приредили А. Zerfaß, М. Радојковић (Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, (2011), 57–85.
- Tenschler, J. „Масовни медији и политичка комуникација у земљама ЕУ, у *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, прир. А. Zerfaß, М. Радојковић, Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011, 201–236.
- Zerfaß, A., Oliver von Oehsen, H. „Менаџмент комуникација у политици: основе, процеси и димензије”. У *Менаџмент и политичке комуникације: основе и концепции*, приредили А. Zerfaß, М. Радојковић, Београд: Фондација Конрад Аденауер, Медијски програм Југоисточна Европа, 2011, 11–27.

МИHAJLO P. MANIĆ
KATARINA M. MILOŠEVIĆ

MASS MEDIA IN THE ERA OF INDUSTRIALIZATION
AND TRANSNATIONALIZATION OF THE GLOBAL
SOCIETY

SUMMARY

In this paper the authors deals with development of communications which have been influenced by many global social changes such as greater diversity of expression and expansion of its range, variety of media, diversity of devices, all of which affect the process of transforming communication in complex social phenomena – in a powerful new global industry. Therefore, this paper points out that the global communications industry is increasingly becoming an industry of culture. This massive global expansion points at great popularization of culture whose products used to be mostly privilege of the elite and the rich. Industrial globalization of communication multiplies the audience that is interested in culture and its products, provides greater opportunities for work and higher income of artists, creators and performers, writers, professionals and technicians, and it also causes increased international cultural exchange.

The authors analyzes the reasons that cause the global communications industry not to operate and function independently because of close links with other industries such as: publishing industry, electronic industry which provides machines for imagesetter, equipment for radio and television broadcasting, radio and television sets and many other devices. Without these machines and devices the mass media would not be able to function. The paper also emphasizes that global industrialization of communication entails the question of ownership over the means of mass communication. Tendency of industrialization is to encourage concentration in the communications sector through the education of oligopolies and monopolies in the processes of collecting, storing and disseminating the information. Besides the political reasons and the desire to have the concentration of the power in the areas of global communications industry, the desire for power is also caused by high profits, capital flows, technical development in domestic and international markets and great opportunities for manipulation.

KEY WORDS: media, globalization of communication, transnationalization of media, ownership of the media.

ДАНИЛО Ж. МАРКОВИЋ¹
Српска академија образовања
Београд (Србија)

ЦИВИЛИЗАЦИЈСКИ АСПЕКТ ПОВЕЗАНОСТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ, ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈЕ И ДЕИДЕНТИФИКАЦИЈЕ У ПРОЦЕСИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

САЖЕТАК. Глобализација као многоаспектни процес друштвених промена изазива значајне промене у положају и функционисању државе, једне од најстаријих друштвених, група и идентитетима појединаца којим изражава своју јединствену и неповљиву посебност.

Ове промене у значајној мери настају као последице сусретања (па и сукобљавања) различитих цивилизација, њихових вредности система и националних држава захваћених процесима економске и политичке глобализације. Економска глобализација условљава стварања јединственог економског пространства, уз милог или немилог уважавања државних граница. Политичка глобализација не само да не уважава државне (националне) границе већ их и укида. Ови процеси не само да доводе до десуверености државе, не само као политичке већ и друштвене заједнице, већ и до опстанка колективних (посебно националних) идентитета и идентитета појединаца. А суверенитет појединаца је основа сваке, па и политичке суверености.

У контексту оваквог приступа потребно је истраживање и промишљање свих процеса у контексту сагледавања правца развоја наше цивилизације, посебно перманентног очовечавања човечанства, у смислу остваривања хуманог друштва у глобалним размерама.

Кључне речи: цивилизација, држава, идентитет, сувереност, хуманост.

---

¹ dacamarkovic@yahoo.com

1. Наша планета од средине прошлог (20) века постепено постаје „јединствен економски систем”² са многим противуречностима, од којих се као основна јавља противуречност између „планетарне судбине човечанства и корпоративно-националне ограничености”³. У разматрањима о облицима интeрације два се појма најчешће користе: глобализација и регионализација. То су и незаобилазни појмови и у разматрањима о проблемима савремене државе, развоју националне економије и глобалној економији. Зато када се разматрају проблеми развоја и токова држава, потребно је разматрати и однос између глобализације и регионализације, њихов утицај на статус државе (као значајне друштвене установе) и развој националне економије и у том контексту сагледавати и регионални развој. У ствари „регионалне структуре и регионални развој треба разматрати у склопу једног система вишег ранга (националне привреде) са низом сложених поврхних веза од чије интензивности зависи даље ошлемавање структуре, динамика развоја и утицај сваког региона посебно. Због тога све промене везане за регионални развој не могу бити ствар тренутних одлука економске политике, већ мериторних органа који ће сваку такву одлуку донети имајући у виду последице које она доноси са становишта стратегије укупног развоја”,⁴ и посебно са становишта очувања територијалног интегритета па и суверености државе.⁵

За истраживање и разумевање односа глобализације, државе, националне економије и регионалног развоја, потребно је поћи од суштине и видова глобализације и њених последица на државу и националну економију. У контексту оваквог приступа треба имати у виду да постоји скоро сагласност о битним обележјима глобализације.⁶ На основу ових и других сазнања о глобализацији, она се са социолошког становишта дефинише као процес повезивања, на основу економске повезаности конкретних друштава са многим противуречностима, у односе међузависности и културне повезаности, на

---

² Н. Н. Моисеев, Россия в системе государств XXI века, Москва, сборник трудов «Россия в системе государств XXI века» 2007, 5.

³ Л. Е. Гринин, Нежеланное дитя глобализации. Заметки о кризисе. Век глобализации 2, Москва, 2008, С. 49

⁴ З. Аранђеловић, Национална економија (Ниш Економски факултет, 2004), 273.

⁵ Д. Ж. Марковић, Изабрана дела, књ. VI, Социологија и глобализација (Ниш: „Просвета”, Београд: „Савремена администрација”, 2001), 20.

⁶ Као таква наводе се уједињавање националних економија у општи светски систем који се заснива на брзом премештању капитала, информацијској стварности света, технолошкој револуцији, привржености индустријски развијених земаља либерализацији и покрећљивости роба и капитала; комуникационо зближавање у новим видовима транспорта и комуникационих технологија, А. И. Уткин, Глобализација, у Глобалистика: енциклопедија (главни ред. и составители: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков, ЦНП «Диалог», ОАО издателство «Радуга», Москва, 2003, 131.

основу нових информацијских технологија и средстава комуникација, тиме настаје јединствено светско друштво на планети Земљи и свести о припадности том друштву како појединих друштава тако и њихових припадника.⁷ Оваква дефиниција глобализације исказује ширину и интензитет уједињавања човечанства, упркос целокупној његовој материјалној, духовној и егзистенцијалној разноврсности и разноликости.⁸ Међутим, процес прожимања, повезивања и обједињавања човечанства не треба схватити као тежњу, а још мање као законитост, да оно постане једнообразно. Утопије, које су уверавале у супротно, најјављујући скорашња изабављења, имале су своју велику улогу да охрабре духове оних који би се иначе могли осетити разоружаним али су увек откривале неоснованост кад би се укрутиле у догме. То је важило за јучерашња веровања али ништа мање не важе и за она која настоје да се наметну данас.⁹

Глобализација као процес уједињавања човечанства, стварања на одређен начин „светског друштва”, разликује се од претходних покушаја стварања „светског друштва”. Ранији покушаји освајања нових територија, ширење подручја економске моћи, вршени су ратовима, војном силом. Глобализацијом се врши *уједињавање човечанства, остварује „светско друштво” у циљу освајања нових подручја, извора сировина и тржишта, тј. проспора за оцлогу новца, не употребом војне силе, већ употребом новца који тражи проширење тржишта*. Јер, кад притешњен ивицама ограниченог простора новац не може да се умножава изван тих граница, губи се и умире... Глобализација представља смишљен начин да новац добије замах мирним путем.¹⁰ Глобализација, посебно економска, стварање јединствене економске просперитета на планети, последица је увећања капијала и његове конценрације. Упоредо са увећањем масе капитала врши се и његова све потпунија конценрација, а конценрацијом јача не само економска снага мултинационалних компанија већ и њихов политички утицај пресудан у најбогатијим земљама и у међународним односима.¹¹ То доводи до прожимања економске и политичке глобализације, што се одражава како на улогу и функције националне економије, тако и на државе, развој националне државе. У ствари, у услови-

⁷ Д. Ж. Марковић, *Изабрана дела*, књ. VI *Социологија и глобализација* (Ниш: „Просвета”; Београд: „Савремена администрација”, 2001), 20.

⁸ Ч. Попов, *Нови светски поредак – преходница историјске епохе* (Београд: „Смисао”, 7/1999), 58.

⁹ З. Бофа, *Последња шлузија* (Ниш: „Просвета”, 2000), 168.

¹⁰ А. Борико, *NEXT мала књига о глобализацији и свету будућности* (Београд: „Научна књига –Алфа”, 2002), 23.

¹¹ К. Михаиловић, *Нови светски поредак и оружани напад на Југославију* (Београд: „Смисао”, 7/1999; 1999), 50.

ма неолибералног капитализма, који има глобални карактер, глобалног неолибералног капитализма „изградња економског модела сваке земље одвија се у врло оштрој борби за контролу над институцијама државне власти између представника транснационалног и националног капитала, светске олигархије и националне елите. Између њих постоје различити (најчешће оштро супротстављени) интереси, разни инструменти деловања”¹². У тим односима постоје тенденције увлачења националне елите (националног капитала) у службу међународних корпорација и стварање компрадорске националне елите која (због служења интересима транснационалног капитала) бива укључена у периферни слој светске олигархије.

2. Прожимање економске и политичке глобализације и утицај тог прожимања на статус (функције) националне државе и националне привреде видљиво је из самог схватања (суштине) економске глобализације. Под економском глобализацијом у ширем смислу подразумева се повезивање националних привреда у светску привреду преко светског тржишта. (Експанзија ове глобализације мери се величином токова у међународној трговини, међународном кретању технологије и миграције.) У ужем смислу економска глобализација (глобализација светске привреде) врши се, пре свега, преко прекограничног пословања предузећа. Прекогранично пословање предузећа испољава се у мењању облика прекограничног кретања робе, услуга, знања и особито важном улогом кретања капитала у виду страних директних инвестиција (СДИ). Главна обележја овако схваћене глобализације у ужем смислу су: глобализација је микроекономски процес чији су носиоци предузећа кроз прекограничну кооперацију, а не државе и (или) националне привреде; у процесу глобализације све више се креће нематеријални капитал (финансије, знање, својина или контрола активе) и ограничава се на релативно мали број земаља.¹³

Идеја глобализације, и глобалног друштва, потиче са Запада, и у њеној основи не леже толико тежње различитих народа да се уједине колико жеље одређених снага на Западу да заузму владајући положај на планети, да организују човечанство у функцији својих интереса, а не у функцији неког апстрактног уједињења човечанства.¹⁴ „Глобализацију успостављају моћни против сиромашних. Не проводи се надкултурна интеракција различитих друштава, већ наметање једног издвојеног друштва свим осталима”.¹⁵ Еко-

---

¹² Јован Б. Душанић, *Деструктивна економија*, књига прва, Београд, „Нова српска политичка мисао”, 2010, 42.

¹³ Бабић С. Благоје, *Економски основ новој свејској порејка*, „Смисао” 7/1999, Београд, 1999, 151–153.

¹⁴ А. Зиновјев, *Запад – феномен зајадњашиња*, Наш дом – Age d’homme, Београд, 2002, 306

номска глобализација и кретање ка глобалном друштву су животна нужност за западне земље. Њима су потребни природни ресурси, тржиште роба, сфера за улагање капитала, јефтина радна снага, извори енергије, а могућности нису безграничне. За задовољење ових захтева потребна је цела планета. Западу је потребно остваривање јединственог економског, по могућству планетарног, пространства.¹⁶ Зато је крупан капитал изградио новцу најјраспрострањеније могуће игралиште, а за узврат тражи слободу деловања. И зато у глобалном „светском” друштву, које настаје глобализацијом, развија се глобално тржиште које доминира над националним економијама, у коме доминира финансијски капитал уз смањену могућност националних држава да остварују надзор над економијом. То је друштво у коме настаје глобални капитализам, у коме је повећана (а може се рећи и доминантна) улога међународних економских организација и промењена улога државе, са многим социјалним последицама које из тога произлазе.¹⁷

У условима развоја глобалног неолибералног капитализма смањује се улога националних економија и националних држава. Национална економија обухвата укупност макроекономских агрегата националне привреде, њихову динамику и главне детерминанте које их одређују, у које спадају свакако становништво у улози извора радне снаге (чиниоца који својим обимом и куповном способношћу обликује димензије и структуру унутрашњег тржишта), природни извори и услови (степен њихове економске валоризације и експлоатације), производни фондови у улози капитала. Поред ових чиниоца националне економије, њен чинилац је и предузетничка способност становништва која ангажује све факторе производње у комбинацијама које су профитабилне у производњи роба и услуга¹⁸. Глобална економија, која настаје економском глобализацијом и коју обликују принципи неолибералног глобалног капитализма, смањује улогу националних економија и светску конјуктуру све више одређује делатност и усаглашавање крупних, пре свега, финансијских корпорација.¹⁹ Упоредо са смањењем улоге националних економија, настајањем глобалне економије (глобалног капитализма) смањује се и улога националних држава. Наиме и поред тога што је национална држава била простор и носећи стуб свих интеграционих процеса, глобализа-

¹⁵ У. Бек (Ul. Beck), *Моћ ирошив моћи у доба глобализације*, „Школска књига”, Загреб, 2004, 16.

¹⁶ А. Зиновјев, цит. дело, 311–312.

¹⁷ Ф. Бобков, Е. Иванов, А. Свечников, С. Чаплинский, *Современный глобальный капитализм*. Москва, Олма-пресс, 2003, 69–139.

¹⁸ З. Аранђеловић, цит. дело, 5–6.

¹⁹ Н. Н. Моиссеев, „Россия в системе государств XXI века”, у *Новый порядок на века* (Москва, 2000), 5.

цијом „догађа се креативно самоуништавање „леgitимног“ устројства света којим владају националне државе”.²⁰ Међутим, држава је један од најзначајнијих регулатора друштвеног процеса и односа и њиховог усмеравања ка остваривању најнужнијих заједничких и општих интереса. Она је „због тога држалац легитимног монопола политичке власти и средстава (природних и других), којима се тај монопол може остварити. Она, пре свега, на општи начин (помоћу правних норми) регулише политички и правни положај својих припадника (грађана, поданика) и других субјеката и њихове односе који су од јавног интереса”.²¹ Међу значајна обележја државе су начело суверености, највиша власт и нација-држава или национална држава, мада потпуна национална хомогеност готово да више не постоји ни у једној држави.²² Националне државе представљају заједнице, најчешће на основу етничке припадности грађана (држављана) у којима они осећају сигурност у остваривању материјалне претпоставке свог битисања, и у већој или мањој мери испољавају и остварују своје личности. У њој се успостављају одређене везе и односи међу њеним грађанима, дајући предност својим суграђанима у односу на грађане других држава. Оне имају границе и држављанство, које подразумева искључивање и укључивање²³.

3. У савременом свету постоји међузависност, тј. глобализација као процес стварања јединственог економског, политичког и културног пространства постала је друштвена реалност. „Мало ко од мислећих политичких и других креативних људи није учачао чињеницу да нико више на овој планети не може да се усами и изолује, да живи одвојено и потпуно независан од других.”²⁴ Међутим, то не значи, и не треба да значи, да глобализација доводи до једнообразности у настајућем „светском” друштву, тј. до поништавања националних економија и националних држава. Глобализацију је омогућио развој производних снага остварен интеграцијом научних и техничких до-

---

²⁰ У. Бек (Ul. Beck), цит. дело, 14.

²¹ М. Матић, *Држава*, Енциклопедија политичке културе (Београд: „Савремена администрација”, 1993), 266.

²² М. Марјановић, С. Марков, *Основи социологије*, Осмо неизмењено издање (Нови Сад: Природно-математички факултет, 2007), 167.

²³ *Давање предности својим суграђанима не значи да је наш народ супериоран у односу на друге, ни то значи да немамо никакве обавезе према човечанству као целини, али то обавезу не треба схватити као захтев да живимо и постојимо кохерентно својим друштвима – државама.* Међутим, национална перспектива пуца у оној мери у којој расту мобилност комуникације, токови новца, ризици, производи и услуге, па се чак и скупина преосталих немобилних локалних становника помоћу масовне комуникације, рекламе итд. интернационализује у својим унутрашњим искуственим просторима, У. Бек (Ul. Beck), цит. дело, 57.

²⁴ Ч. Попов, цит. рад, 62.

стигнућа која је отпочела, и снажних унапређења и развијања, у двадесетом веку. Та интеграција је омогућила и нов квалитет економских развоја на основу нових авангардних технологија. Те технологије су омогућиле, и омогућавају, производњу новог квалитета који кореспондира са новим токовима у општем развоју друштва, и до могућности да „националне економије задобију облик који им омогућује да се уклопе у глобалну економију”.²⁵ Нове авангардне технологије омогућавају да агрегати националне привреде, њен ниво и динамика уз одговарајућу предузетничку способност буду профитабилни у прозводњи роба и услуга и кореспондирају са потребама и развојем глобалне економије уз очување и заштиту националних интереса. Процес глобализације као што не мора довести, и не доводи, неизбежно до угрожавања и поништавања културе појединих народа, тако не мора довести неизбежно и до угрожавања и ограничавања суверенитета њихових националних држава. Држава је значајна институција савременог друштва, регулатор друштвених процеса и односа и њиховог усмеравања ка остваривању најнужнијих заједничких и општих интереса и употреба, „и због тога држалац легитимног монопола политичке власти и средстава (принудних и других) којима се тај монопол може остваривати”. Она на општи начин (помоћу правних норми) регулише „политички и правни положај својих припадника (грађана, поданика) и других субјеката и њихове односе који су од јавног интереса”.²⁶

Државе као облици политичког организовања појединих народа нису само организације којима се остварује власт. Оне су и друштвене групе којима се остварују, у мањој или већој мери, одређене социјалне функције, чије остваривање често изражава и специфичности развоја народа, а људи их доживљавају и као социјалну средину у којој, и којом, изражавају посебност својих култура а у којој имају одређену сигурност. Такав осећај према држави грађани нарочито имају онда кад она поприми карактеристике „социјалне” државе која се ослања на оштрију пореску политику и јача јавне фондове које користи за развој социјалне и друге регулативне задатке. Зато процес глобализације друштва треба да се остварује повезивањем и сарадњом држава а не њиховим укидањем. Њихово укидање би водило обезличавању културне баштине појединих народа, брисању њихове традиције у друштвеном животу и ограничавању могућности за испољавање посебности и њиховог интегритета.²⁷

²⁵ Ф. Фукујама, *Судар култура* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997), 15.

²⁶ М. Магић, цит. рад, 266.

²⁷ Д. Ж. Марковић, „Прилог социолошком промишљању евроинтеграционих процеса”, у *Зборник друштвено-хуманистичких наука* (Бања Лука, 3–4/2003).

У мери у којој се национално гледиште доводи у питање, тј. ако и кад долази глобализацијом долази до укидања националних држава, долази до тешкоћа у остваривању и заштити људских права и слобода. Наиме, „људска се права одвајају од статуса грађанина једне државе; каријере које су последица неједнакости одвајају се од националног контекста”. Улога државе у заштити права и слободе човека не доводи у питање ни усвајање Универзалне декларације о људским правима (1948), као ни доношење Међународног пакта о економским, социјалним и културним правима и Међународног пакта о грађанским и политичким правима (1966) у циљу њене реализације, који су ступили на снагу тек после десет година (1976), кад их је ратификовао потребан број (35) држава.²⁸

4. У савременом друштву националне државе изложене су удару поред глобализације и регионализмом. Регионализам, као више или мање институционализовано опредељење одређених територија као посебних целина на одређен начин је противуречна појава. Регионализам долази до изражаја на националном и трансационалном плану. На националном плану, у оквиру појединих, нарочито великих држава, постоје посебни региони који не представљају политичко-територијалне јединице. Они су обично географски, економски, социјално, културно мање или више уобличене целине. Њихова подручја не поклапају се са подручјима редовно постојећих политичко-територијалних јединица. На трансационалном плану регионализам се испољава на два начина: као скупина више суседних држава или као скупина само неких делова суседних држава на основу неких заједничких обележја и интереса. У првом случају регионализам означава скупине више суседних држава које повезују извесне заједничке карактеристике или имају сличне интересе.²⁹

На националном плану регионализација служи остваривању планских или развојних циљева, дефинисаних на централном нивоу. У питању је у основи економска регионализација, тј. регионална компонента привредног развоја земље. Наиме, привредни развој сваке земље може се остваривати, анализирати и оцењивати са различитих становишта, па и са регионалног. Анализа структуралних карактеристика региона и оптималних односа између њихове економски рационалне (пожељне) и постојеће структуре је значајна и с аспекта промена друштвено-економских односа.³⁰ Та анализа

---

²⁸ О овоме аутор је писао и у раду: „Универзализација људских права и заштита интегритета човека”, зборник радова: *Универзализација људских права и остваривање права на здраву радну и животној средину*, (Ниш, 1998), 5–20.

²⁹ М. Јовичић, „Регионализам”, *Енциклопедија политичке културе* (Београд: „Савремена администрација”, 1993), 964–965.

³⁰ З. Аранђеловић, цит. дело, 271.

може се вршити, и врши се, не само са економског, већ и са демографског политичког и социолошког аспекта.³¹ Такав шири приступ, са више аспеката, укључујући политички и социолошки, у анализи регионалног развоја потребан је и због могућности настанка, и настајања, спонтаног удруживања више постојећих политичко-територијалних јединица у циљу остваривања специфичних задатака, у ком циљу се образују и посебни органи од представника држава уз учешће и представника савезне владе. Уз то може постојати, и постоји, и посебан облик државног уређења, који представља средње решење између унитарног и федералног уређења – регионална држава. То је облик који обезбеђује могућност испољавања одређених различитости, а спречава концентрацију власти у центру, без одговарајућег учешћа подручних јединица у њеном вршењу, запостављајући специфичност појединих крајева и сл. Овај облик државе обезбеђује јединство у различитостима, с тим што је то јединство јаче наглашено него у федерацији, док се различитости испољавају на умереније изражен (институционализовано) загарантован начин.³² Регионални развој у оквиру појединих држава треба да допринесе равномернијем развоју појединих њених делова. То значи уједначавању не само друштвено-економског положаја њених грађана него и умеренијем изражавању географских и етничких разлика, посебно ако је регионалан развој повезан и са остваривањем мањинских права. У овом смислу регионални развој треба да доприноси свести припадника етничких мањина да осећају државу у којој живе као достигнуће властите историје, у којој су равноправни и уважени и као други грађани, посебно као припадници већинске етничке заједнице. У ствари, регионални развој (посебно кад је повезан и са остваривањем мањинских етничких права) треба да помогне интеграцији државне целине, очувању њеног територијалног интегритета и суверенитета и очувању изворног карактера власти у држави. Међутим, треба имати у виду да регионални развој, посебно кад је повезан са остваривањем мањинских права, уколико је прекомеран, може довести у питање правно-политички идентитет државе као целине, и ефикасно остваривање њених бројних па и социјалних функција. Оваква ситуација може бити извор међуетничких напетости, са многим негативним последицама, и посебно водити успостављању напетости већинског етноса према мањинама, као и тенденцијама на успостављању етнонационалне државе,³³ о чему посебно сведочи југословенско и српско искуство.

³¹ Д. Ж. Марковић, „Улога социологије региона у усмеравању регионалног развоја и демографских токова балканских земаља”, зборник радова *Регионални развој и демографски шокови балканских земаља* (Ниш: Економски факултет, 2003), 11–18.

³² М. Јовичић, цит. рад. 964.

На транснационалном плану регионализам утиче на националну економију и националну државу, у зависности од тога да ли су субјекти регионализма државе (као међународни субјекти у својој целовитости) или само неки од њихових делова. Ако су субјекти тог регионализма државе, онда су основи овог регионализма најчешће одређени географским регионима (нпр. Балкан, Скандинавија, Медитеран, Блиски исток, Средња Америка и слично. Државе ових региона удружују се да би оствариле неке политичке, економске, нормативно-легислативне и друге циљеве. За ове регионе врло често се образују посебни органи у циљу обављања специфичних задатака оваквих регионалних заједница. Овакве заједнице имају своје специфичности по којима се међусобно разликују, али по правилу уговорима којима се оснивају не доводи се у питање њихов територијални интегритет, а њихов суверенитет се ограничава договорно, у мери у којој је потребно у остваривању задатака чијем остваривању се тежи регионалним повезивањем. Посебан облик транснационалне регионализације представља организовање регионалних заједница кроз заједницу региона појединих држава у циљу остваривања заједничких циљева тих региона, који територијално припадају разним државама. Али, овакво функционално повезивање региона различитих држава, иако је у основи мотивисано, пре свега, потребама и циљевима економске сарадње, регионална сарадња уколико постаје прекомерна, може довести у питање правно-политички идентитет држава, постепено и сувереност сваке од њих и њихову територијалну целовитост. Ове опасности су тим извесније уколико региони који се на овај начин повезују нису настањени припадницима већинског етноса, или је регионализација мотивисана и неким историјским „успоменама” и разлозима. Извесност опасности овакве регионализације за државу још је већа уколико је мотивишу и/или подржавају и мултинационалне компаније које су израз и чиниоци глобалног капитализма.

Разматрању утицаја глобализације и регионализације на националне економије и државе треба приступати и са становишта „новог светског поретка” чијем установљењу теже најразвијеније земље запада, а пре свега САД, који у суштини представља тежњу за доминацијом у експлоатацији светских ресурса уз коришћење економских, политичких и војних притисака. Моћ неолиберализма, који чини основну матрицу тог „новог светског поретка” почива на радикалној неједнакости ко сме кршити правила, а ко не сме. Мењање правила јесте и остаје револуционарна привилегија капитализма. Сви остали осуђени су на прилагођавање капитала.³⁴ Управо зато светска (глобална)

---

³⁴ С. Дивјак, *Проблеми идентитета: културно, етничко, национално индивидуално* (Београд: ЈП „Службени гласник”, 2006), 242.

економија поступа „транслегално”. Њена владавина је стално више или мање институционализована могућност утицаја на резултате државних одлука и реформи преко свих националних граница структура и функција тако да њихови приоритети одговарају приоритетима моћи на светском тржишту.³⁵ Зато облике и видове, њихове узроке и последице, регионализације треба разматрати у овом контексту. Идеја регионалне аутономије, у ситуацији дугорочне стагнације и државне кризе, постаје врло примамљива политичка платформа. „Ерозија постављених циљева и немогућност националне државе да их испуни, отежана додатно глобализацијом и интеграцијом, управо одговара тежњама за регионализацијом. Програми ЕУ, као што је „Европа региона”, потенцијално доприносе социо-економском контексту који хране идеје о дезинтеграцији националних држава”.³⁶

5. Неолиберализам који промовише глобални капитализам, бори се за визију света без граница, бори се не за рад, већ за капитал, тражи да се организационо државе преобликују и примере изазовима економске и културне глобализације. То „преобликовање” држава доводи у питање њихове значајне карактеристике, а посебно начело суверености, као најзначајнију карактеристику државе, најважнију и највишу власт нација државе или национална држава, што се негативно одражава и на њену социјалну функцију. У ствари, процеси глобализације доводе до значајних промена у положају и значају функције државе. Промена у значају државе, непосредно или посредно, утиче на остале, скоро све облике друштвеног живота, па и на садржаје и облике идентитета.

Држава као друштвена група имала је, и има, велики утицај на живот појединаца. То није била, и није само друштвена група у којој се врши власт, и људи је не доживљавају само као такву. То је друштвена група у којој постоји социјална организација у којој се појединци социјализују и остварују материјалне услове своје егзистенције и своје безбедности. Зато њу не чини само географски простор (територија државе) већ и социјална организација животних услова, у којој се остварује захтевано понашање које омогућава да се појединци осећају безбедним. Због тога, и поред разних и различитих схватања о њој, људи је осећају и доживљавају као нешто своје, као део свог идентитета, и желе да је задрже за себе, па и бране ако затреба.

Идентификација појединца (грађана) са државом и придавање значаја држави има богату историју која има своје корене у старој Грчкој, у којој се

³⁴ У Бек (Ul. Beck), цит. дело, 25.

³⁵ Ibid, 110.

³⁶ Е. Мацнер, цит. дело, 84.

сматрало да ни богови не могу без државе, али ни она без њих, а поред имена и презимена стављан је „назив државе (града) као једно од значајних обележја личности”.³⁷ Државе настају у старом веку, остају у средњем и новом веку, али тек глобализација угрожава темеље њихове самосвојности и самосталности. Моћне и агресивне транснационалне компаније настоје и успевају да омогуће несметани проток робе и капитала заобилазећи своје границе у циљу остваривања максималног профита настојањима да се спречи мешање националних држава у економску сферу живота, штитећи своју привреду и подстичући свој развој, водећи рачуна о националним интересима.³⁸

6. Процесом глобализације настаје јединствен друштвени простор на нашој планети – глобално друштво (са разноврсним тенденцијама и противуречностима) чију социјално-економску матрицу чини неолиберални капитализам, а сазнајну основу теорија постмодернизма. Такво уједињавање човечанства глобализацијом убрзава и промене економских и политичких односа у структури друштва.³⁹ Неолиберални капитализам праћен је и својим антиподом и антиглобализмом. Али, антиглобалистички нису покрети против глобализације као такве, већ против неолибералне глобализације и њених последица.⁴⁰ Наиме, глобализација треба да омогући развој у заједничком интересу земаља које се уједињују у духу праведности и правде. Јер, неправда рађа фрустрације и побуне и на крају их окреће против оних који су преко мере користили предности развоја на туђ рачун⁴¹. Праведно би било друштво у коме је моћ да се одређују поступци и регулишу значајни процеси једнако распоређена. Друштвена правда треба да искључи доминацију неких појединаца и друштвених група над осталима. Мера равноправности треба да буде у основи расподеле оног што је добијено захваљујући расту економског и техничког потенцијала.⁴² У овом смислу једнакост и универзалност су карактеристике једне солидне (праведне) политике. „Класично име за њу гласи праведност и једнакост су важнији од слободе и универзал-

---

³⁷ Вукашин Павловић, *Држава и друштво* (Београд: Чигоја, 2011) 23.

³⁸ Шире о овоме видети и рад аутора: „Национална држава и економија између глобализације и регионализације”, збор. радова *Регионални развој и демографски шокови земаља југоисточне Европе* (Ниш, 2007), 11–12.

³⁹ Опширније о овоме видети и: З. Бауман, *Индивидуализованно общество*, (Москва: Логос, 2002).

⁴⁰ А. Б. Вебер, «Мир вокруг нас», у књизи: *Россия в окружающем мире* (Москва: издательство МНЭПУ, 2010), 21–30.

⁴¹ Ф. Мајор, *УНЕСКО: идеал и акција* (Београд, 1996), 60–97.

⁴² Михајло Марковић, „Расподела моћи у праведном друштву”, *Српска политичка мисао*, 1–4 (Београд, 1994): 21–23.

ност важнија од партикуларизма, идентитета или индивидуалности. Из тог разлога је проблематична општа дефиниција слободе појединаца.⁴³ Јер, једнакост и равноправност су основ равноправности у друштву. У грађанском друштву, а то значи и у друштву неолибералног капитализма, постоји противуречност између слободе и правичности. „То је на крају наша данашња ситуација: цена за нашу слободу у заједничком свету, јесте монструозна неправедност унутар наших земаља, и још више између њих. Филозофски речено не постоји њихова праведност у савременом свету”.⁴⁴ Јер, одустајање од сопственог лика, одустајање од својих корена, под агресивним притиском промотера униполарности света представља антицивизацијски акт⁴⁵.

У контексту оваквог приступа међузависности (и међуусловљености глобализације, десуверенизације и деидентификације), ови процеси на одређен начин условљавају неправедност у друштву. И како људска историја перманентно трага за слободом и правдом, то њихово остваривање у сложеним условима савременог друштва треба да буде усмерено на тражење, усмеравање токова глобализације који не доводе до десуверенизације и деидентификације које онемогућавају изражавање и остваривање достојанства човека. У таквом приступу мора се полазити од сазнања и схватања о моћној суверености човека (појединца). Сувереност човека изражава се кроз његова права и слободе. Тај суверенитет је основа националног, као и суверенитета разних облика друштвеног организовања који одређује њихове идентитет. Управо зато, ако се жели да односи у друштву буду у функцији поштовања достојанства човека, они се морају заснивати на личним суверенитетима и изражавати се у уважавању идентитета који се у овом смислу оформљују и развијају. Зато усклађивању личних и колективних идентитета треба да претходи јасна формулација оних ентитета који могу настојати да ограниче (или чак потисну) поједине идентитете који се непосредније ослањају на сувереност појединца.

Оваквим приступом промишљању односа глобализације, десуверенизације и деидентификације на глобалном и личном плану, указује се на међуусловљеност и повезаност десуверенизације на глобалном плану (угрожавањем и оспоравањем суверенитета националне државе и деидентификације на индивидуалном, личном нивоу, указује се и на суштину одустајања неких битних компоненти колективних и личних идентитета⁴⁶ и представља

⁴³ И. А. Гобозов, *Социјална философија* (Москва: Академический Проект, 2007), 264–270.

⁴⁴ А. Бадју, „Демократско друштво није праведно”, Београд, НИН, 21/08/18.

⁴⁵ Опширније видети: Владимир Путин, „Национална идеја се не рађа по тржишним правилима”, *Печати* 25, Београд (2013), 43.

онемогућавање новог устројства људског вишеполарног друштва, у филозофском смислу речи.⁴⁷

Литература

- Акимов, А. В., А. К. Яковлев. *Цивилизацији в XXI веке, проблемы и перспективы развития*. Москва: Издательство Московского университета, 2012.
- Аранђеловић, З. *Национална економија*. Ниш: Економски факултет, 2004.
- Бобков, Ф., Иванов, Е., Свечников, А., Чаплинский, С. *Современный глобальный капитализм*. Москва, Олма-пресс, 2003
- Бабић, С. Б. „Економски основ 'Новог светског поретка'”. *Смисао* 7, Београд (1999).
- Бадју, А. „Демократско друштво није праведно? Београд: НИН, 21/08/18.
- Бауман, З. *Индивидуализированное общество*. Москва: Логос, 2002.
- Бек, У. (Ul. Beck). *Моћ прошив моћи у доба глобализације*. Загреб: „Школска књига”, 2004.
- Борико, А. *НЕХТ мала књиџа о глобализацији и свејћу будућности*. Београд: „Научна књига –Алфа”, 2002.
- Бофа, З. *Последња илузија*. Ниш: „Просвета”, 2000.
- Вебер, А. Б. *Мир вокруг нас*. У књизи: «Россия в окружающем мире», Москва: издательство МНЭПУ, 2010.
- Гобозов, И. А. *Социальная философи*. Москва: Академический Проект, 2007, 264–270.
- Глобализација и идентитетисти*, Београд: Српска академија образовања, 2013.
- Гринин, Л. Е. *Нежеланное дитя глобализации*. Заметки о кризисе. Век глобализации 2, Москва, 2008.
- Дивјак, С. *Проблеми идентитетиста: културно, етничко, национално индивидуално*. Београд: ЈП „Службени гласник”, 2006.
- Душанић, Ј. *Деструктивна економија*, књига прва. Београд: „Нова српска политичка мисао”, 2010, 42.
- Зиновјев, А. *Запад – феномен западњаштва*. Београд: „Наш дом – Age d'homme”, 2002.
- Јовичић, М. „Регионализам”. *Енциклопедија политичке културе*, 964–965. Београд: „Савремена администрација”, 1993.
- Мајор Ф. *УНЕСКО: идеал и акција*. Београд, 1996.
- Марјановић, М., Марков, С. *Основи социологије*, Осмо неизмењено издање. Нови Сад: Природно-математички факултет, 2007.

---

⁴⁶ Опширније о овоме видети у монографији аутора: *Глобализација и идентитетисти*, Београд, Српска академија образовања, 2013, 11–47.

⁴⁷ А. В. Акимов, А. К. Яковлев, *Цивилизацији в XXI веке, проблемы и перспективы развития*, Издательство Московского университета, Москва, 2012, 209.

- Марковић, Д. Ж. „Улога социологије региона у усмеравању регионалног развоја и демографских токова балканских земаља”. У зборник радова *Регионални развој и демографски шокови балканских земаља*. Ниш: Економски факултет, 2003.
- Марковић, Д. Ж. *Изабрана дела*, књ. VI, *Социологија и глобализација*. Ниш „Просвета” – Београд, „Савремена администрација”, 2001.
- Марковић, Д. Ж. *Прилози социолошком промишљању евроинтеграционих процеса*. У зборник друштвено-хуманистичких наука, Бања Лука, 3–4/2003.
- Марковић, М. „Расподела моћи у праведном друштву”. *Српска политичка мисао*, 1–4, (1994).
- Матић, М., „Држава”, *Енциклопедија политичке културе*, 266. Београд: „Савремена администрација”, 1993.
- Михаиловић, К. „Нови светски поредак и оружани напад на Југославију”. *Смисао* 7, (1999).
- Моисеев, Н. Н. *Россия в системе государств XXI века*. Москва, сборник трудов *Россия в системе государств XXI века*, 2007.
- Национална држава и економија између глобализације и регионализације*. У зборнику радова *Регионални развој и демографски шокови земаља југоисточне Европе*, Ниш, 2007, 11–12.
- Павловић В. *Држава и друштво*. Београд: Чигоја, 2011.
- Печаш* 25, Београд (2013).
- Попов, Ч. „Нови светски поредак – претходница историјске епохе”. *Смисао*, 7, 1999.
- Путин, В. „Национална идеја се не рађа по тржишним правилима”, „Универзализација људских права и заштита интегритета човека”, зборник радова, *Универзализација људских права и остваривање права на здраву радну и животну средину*, Ниш, 1998.
- А. И. Уткин, *Глобализација, у Глобалистика: енциклопедија* (главни ред. и составители: И. И. Мазур, А. Н. Чумаков, ЦНП «Диалог», ОАО издательство «Радуга», Москва, 2003.
- Фукујама, Ф. *Судар култура*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1997.

Данило Ж. Маркович

ЦИВИЛИЗАЦИОННЫЙ АСПЕКТ СВЯЗИ ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИИ И ПОТЕРИ НАЦИОНАЛЬНОЙ ИДЕНТИЧНОСТИ В ПРОЦЕССАХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

Глобализация как многоаспектный процесс общественного развития ведет к значительным изменениям в положении и функционировании государства, одной из самых старых общественных групп, и идентичности отдельных людей, через которую они выражают свою единую и неповторимую особенность.

Эти изменения в значительной мере происходят как следствие встреч (а также и столкновений) различных цивилизаций, их систем ценностей и национальных государств, охваченных процессами экономической и политической глобализации. Экономическая глобализация ведет к созданию единого экономического пространства, при вольном или невольном уважении государственных границ. Политическая глобализация не только не уважает государственные (национальные) границы, но и ведет к их упразднению. Эти процессы ведут к десуверенности государства, не только как политического, но и как общественного сообщества, а также угрожают существованию коллективных (особенно национальных) идентичностей и идентичности отдельных людей. А суверенитет отдельного человека является основой каждой, в том числе и политической суверенности. В контексте такого подхода нужно исследовать и продумывать все процессы в контексте обозревания направлений развития нашей цивилизации, особенно перманентного очеловечивания человечества, в смысле осуществления гуманного общества в глобальных размерах.

Ключевые слова: цивилизация, государство, идентичность, суверенность, гуманность.

DUSHKA N. MATEVSKA¹

ZORAN D. MATEVSKI²

Ss. Cyril and Methodius University
Skopje (Republic of Macedonia)

NATIONAL AND RELIGIOUS IDENTITY IN REPUBLIC OF MACEDONIA IN THE GLOBAL AGE

ABSTRACT. As a consequence of the current political, ethnic, economic and social crises, individuals feel that their future is threatened. Actually, ethnic and religious differences lead to a situation in which the one that is different is the one who's dangerous! Instead of supplementing each other, denying the other becomes characteristic of the social relations in the global age. Religion and nation, as two most powerful forms of personal identification are mechanisms through which each person seeks for its identity. Sense of identity is especially important for the Macedonian and Albanian ethnic groups in the R. Macedonia. In the R. Macedonia two heavenly kingdoms meet and mix: Christianity and Islam. Also it is a place where two big cultures and civilizations collide (Orthodox culture and Byzantium civilization, from one side, and Muslim culture and Islamic civilization, on the other side). Should we expect a conflict between the cultures or multiculturalism, multiethnic living and the respect of the cultural differences will reign in the future? If we want to put all of this in context of a global/local relationship, this paper will try to answer on these three crucial questions: Is the idea of ethnic and religious tolerance a consequence of the influence of global processes? Does religion, as a strong keeper of the national identity, lead towards religious fundamentalism? Are Christianity and Islam, as major religious communities in this region, the carrier of the spiritual and cultural globalization through the idea of ecumenism and neoecumenism?

KEY WORDS: globalization, national identity, multiculturalism, cultural differences

---

¹ dmatevska@hotmail.com

² zmatevski@fzf.ukim.edu

The human sense of social belonging has deep biological and social roots. An isolated individual, by himself has no meaning and he's not a human in the real sense of the word till he becomes a member of certain group, till he acquires certain social position, its own place in the system of relationships etc. Religiosity presents an universal social occurrence and there's not a single, more significant civilization that has not incorporated and has not existed on the bases of certain religious component.

The period of socialism had strong repercussions on the religious situation in the Macedonian society. Socialistic ideology was built following persistent anti-religious attitude and was focused on one radically new pattern, which had to perform global identification of all society members. In that context, the new social community had to destroy the integrity of the classic religion, which for the members of that society used to be a form of social identification in the previous period, and somehow to erase all existing differences among the special social groups. However, the crash of communistic ideology resulted with identity crises that occurred among the individuals within the Macedonian society. The members of various ethnic groups of the Republic of Macedonia, simply felt the necessity to have their own identity that would distinguish them from the others.

In fact, the religion and nation are the key elements for culture and personality formation. The religion, as identity provider was observed differently, depending on the tradition and context in which it was developed. Nevertheless, there's no doubt that during a long period of time, the religious identity was either the key element for defining the ethnic identity, or it grew into a primary identity, repressing the ethnicity elements in a second plan. Even religion and nation do not share logical relation, they are in a indissoluble psychological correlation. Religious belonging is almost equalized to the ethnic one: if someone changed the religion, it is just like he had changed the ethnic group to which he belongs.

The period of transition, which made deep structural changes on the Macedonian society, did revitalize the religion. Believers' necessity to belong to certain group and to identify with that group, in the period of transition, was mainly found within the religion. However, if the religion is renewed during social crises, it usually causes renewal of certain national feeling and interests, what's easy to understand if we take into consideration that the religion and nationality are closely interlaced. In the frames of the Christian religion, the relationship between the state and the church begins with the publishing of the Edict of Milan (year 313) and this dissoluble link has been maintained even today. These harmonious relations between the Christian church and the state offered com-

mon interest for both sides: the social-political organization gained moral justification, while the religious organization gained protection and safety from the internal and external dangers.

Regarding this, Ostrogorski writes: The Orthodox church and the Orthodox state act... and like according to an agreement, they disillusion any danger that might endanger the world order that was granted by God, no matter if this danger comes from internal or external emperor's enemies or from the blasting effects of the church heresy.³ This union between the saint and the worldliness has been established in order to retain the social order. However, in the modern states, besides the dominant religion i.e. religion of the majority, there are also other religions of the minor ethnic groups. Therefore, mutual perseverance and tolerance are extremely important. It enables them to exist one by another, maintaining their mutual balance and limiting themselves.

The modern global trends imposed the process of secularisation, too. Within modern sociology of religion, there are many authors who support the thesis that the term secularisation presents a decrease of the influence of the religion and religious institutions on the public life. Secularisation means that the citizens are not under dictatorship of the state and the religious societies. One of the clear globalization tendencies in the sphere of culture is the enforcement of the individualism among the individuals.

Additionally, the modern globalizing trends impose the process of secularization. In the contemporary sociology of religion, there are more and more authors who support the thesis that the term secularisation means reducing the impact of religion and religious institutions on the public life. Secularisation implies that citizens are neither under the dictatorship of the state, nor of the religious communities. One of the clear globalization trends in the sphere of culture is intensification of individuals' individualism. Individualism means freedom of the individuals, to be independent in forming their identity or to choose their education, profession or belonging to certain groups independently, too. In this regard, individuals are free to act according to their world views and ethics principles, but also to accept or not to accept the religion. In the final instance, the secularisation and globalization would lead towards an open and tolerant society, but also towards a neutrality of the state concerning religion issues.

The process of secularisation is greatly obstructed within the Islamic religious tradition, where the saint and spiritual are closely related. In those countries, the wave of secularisation did not succeed to penetrate more strongly, and religious community is still a significant force that impact social and political

---

³ Георѓије Острогорски, *Историја Византије* (Београд: Просвета, 1969).

life. Nowadays, sociologists state that sociological indicators for stagnation of the secularisation in post-socialistic countries are: "returning to religion and understanding the religion and confession as identity factors; instrumentalization of the religion in politics, increased presence of religions and confessions within mass media. It inevitably imposes the thesis of post-secularism, or returning to religion."⁴

Before we start with the key issues concerning globalization process on the national and religious identity in the Republic of Macedonia, we would take into consideration the reflections of certain authors, who carried out researches regarding the relation between the religion and the state. Globalization theoreticians base their opinions on the hypothesis that the borders among the societies become less important and the social life in certain societies is more influenced by the events that happen in other parts of the world, as well as that some changes are evident in the whole world, and they are not limited just in certain places. Hence, we may conclude that religion in various societies has to be understood in the context of the entire world changes. Certain authors tried to find out the reasons for the changes that have reflected on the religion.

According to Huntington, human history is a history of civilization. Each civilization aims to keep its own identity, and there are numerous cases when certain civilization aims to expand the sphere of its influence. Therefore, Huntington considers that the 21st century will be an epoch of multi civilization collisions and conflicts. Huntington notes that in the modern world, the significance of the sources of identity that are not of religious nature and are not founded in the civilization, decreases. The end of the period of the cold war and communism crash is the period when people share political differences less and less. Accordingly, in his most popular work „The Clash of Civilization and the Remarking of the World Order”, he emphasizes that in modern circumstances a conflict may occur only due to cultural, and not ideological differences. The economic changes, more developed system of communication, movements and intensive migrations are processes that devitalized the state and the nation.

Huntington concludes that in many parts of the world, the religion attempts to supplement that gap, usually in a form of movements, which we define as fundamentalist movements. Due to it, Huntington believes that there are a number of evidences supporting the thesis that the world is not becoming more saint, but on the contrary, it becomes de-secularized. He states that people define their identity in ethnic and religious sense and it is pretty possible that they'll start to view the relationship between themselves and people belonging to another ethnicity and religion, as our attitude against them. The physical

---

⁴ Ivan Cvitković, *Sociologija religije* (Sarajevo: DES, 2004) 388.

closeness increases the possibility for clashes eruption. That's the reason why there are intensive clashes along the borders between the civilizations. According to Huntington, in former Yugoslavia, clashes happened in the region where the Orthodox, Christian and Muslim civilization merge.⁵ Peter Beyer considers that globalization comprises a situation in which the nations, cultures, states and civilizations that were more or less isolated, nowadays continuously and inevitably influence one on another. It has two opposite effects. On one hand, the danger of clashes between various cultures that are actually in a same society is higher, because it may result with misunderstanding and animosity. On the other hand, closer contacts between various cultures and religions may decrease the differences that exist between them, what would decrease the possibility of clashes.⁶

Similar opinion is shared by the famous sociologist of religion, Ivan Cvitković, who emphasized that in the frames of the religious globalization of the modern world, there are at least two courses. Cosmopolitan form of religious globalization which characteristic is heterogeneousness and fundamentalist religious globalization which characteristic is homogeneity. According to him, globalization has to strengthen the cosmopolitan policy. Only that kind of policy would be able to respect the cultural and religious identities and their diversity.⁷

Regarding the issue in which direction the religion would move under the influence of the globalization process, Peter Beyer considers that three courses are possible. The first option is that within the global society, the religion would have a marginal role. Since the religion cannot offer universal complex of values and beliefs that would be common and acceptable for all society members, it may withdraw in the sphere of privacy. According to Beyer, the religion as a sub-system of the global society has not a clearly defined role, and missing the global role, the task of the religion refers only to facing personal issues and problems, for example the sense of life i.e. the satisfaction of a psychological-emotional function. Following this path, the religion misses its role, which it used to have among the public, while the privatized religion continues to develop in numerous pluralistic directions, using a number of possibilities. The individuals chose the sect, cult, denomination or one of the main world religions that they want to follow. However, it is not necessary for the religion to be determined within the sphere of privacy.

---

⁵ Самюел Хънтингтън, *Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред* (София: ОБСИДИАН, 2000).

⁶ Peter Beyer, *Religion and Globalization* (London: SAGE Publication Ltd, 1994)

⁷ Ivan Cvitković, *Sociologija religije* (Sarajevo: DES, 2004) 366.

The second course that would drive the religion, according to Beyer is directly connected to the necessity of the individual to verify the identity of the individual or social groups. As a result of globalization, the identities are more and more relativized, and the humans lack unambiguous determination of what they really are. Individuals and social groups may reach the religion in order to ensure themselves in the unique sense of identity. They may use it for confirming the superiority of certain individual or social group, in comparison to the others. But, also the religion, as a powerful mechanism may mobilize the social groups that feel marginalized in the global society, or consider that there is a threat to be marginalized, by trying to achieve themselves power and influence.

The final option or course according to Beyer is the liberal option, according to which the religions will try to offer more universal approach. In this case the religion is faced toward ecumenism and attempts to approach and union various faiths and beliefs. Instead of starting with emphasizing the diversity, it stresses the common values and beliefs that have to become common for the whole world.⁸ Even Peter Beyer concludes that globalization will not cause weakening and collapsing of the religion, but will limit its influence, it is a fact that together with the modern globalization, another identity started to grow, and it is related to the religious belief. Religious identity in former Yugoslavia resulted with increased number of national campaigns that were focused on religious differences, as an essence for setting up borders between the territorial units.

On the other hand, we have to stress that the essences of the world religions are in fact non-territorial. They are accepted and applied everywhere across the world. The main difference made between the believer and other people is neither in their territorial distance, nor in the ethnic group to which they belong, but in the believers (members of one religion) or non-believers (members of another religion). Referring to it, the Ayatollah Ruhollah Khomeini emphasized that his come back to Tehran in 1979, after prolonged prosecution, didn't rouse some particular feeling, because his country was the Islam.⁹

Intensive globalization and modern communication systems increased the direct contacts between the members of the same confession across the world and contributed to establishing global organizations which comprise individuals who believe in the same religion. Jan Aart Scholte considers that the affirmations about the religious identity and nationalistic endeavours transmitted via mass media are partially defensive reaction on the globalization. In those cases the religious revitalization was mixed with certain kind of non-territorial

---

⁸ See more: Peter Beyer, *Religion and Globalization* (London: SAGE Publication Ltd, 1994)

⁹ John Simpson, *Behind Iranian Lines* (London: Fontana, 1988), 29–30.

cultural protectionism, especially for those who related the globalization with the westernization and Americanization pressures. On the other hand, these religious antagonisms, simultaneously use the global links, in order to promote their own cultural visions.¹⁰ The result of the modernity is the pluralism that may be defined as a coexistence of various racial, ethnic and religious groups in a single society, in the circumstances of a civil peace.

According to Peter Berger, religious pluralism has serious consequences on an institutional level, but also on the level of the individual consciousness. On the institutional level the religious pluralism states that any religious monopoly will be undermined and eventually largely modified or abolished. Religious organizations may not count on the fact that certain population would be passively ancillarited to their authority. Instead of it, people have to be convinced and to accept such authority. In other words, there appears something as a religious market, where now the individuals have an option. Today, the individuals, on the bases of their rational thinking, accept or do not accept the religious tradition in which they were born. It does not necessarily change the thing in which they believe or what they practice, but it changes the manner of believing and how the religious practice is accepted. Even when the individuals decide to accept the conservative version of the tradition, they are conscience that they made that decision by themselves and that it may be revoked anytime in the future. According to it, there is a great difference between the traditionalism and neo-traditionalism, i.e. fundamentalism.¹¹

Religion revitalization and constant searching for the identity within certain religious group, and also the infiltration of the radical Islamist elements within the borders of the Republic of Macedonia greatly complicated the process of ethnic and religious tolerance building. The information that in several mosques in Skopje („Isa-beg”, „Yahiya-pasha”, „Tutun sua” and „Hatundzi”) some other form of the Islam has been practiced, different from the traditional one and that the lecturers are connected with some fundamentalist organizations from abroad, was transmitted to the media by the leaders of the Islamic Religious Community. According to the leaders of IRC the lecturers in these mosques are Wahhabis from Kosovo, Albania and other countries from the Islam world, who are financed by the Middle East¹². The disagreements between

---

¹⁰ Јан Арт Шолте, *Глобализација–критички вовед* (Скопје: Академски печат, 2000), 300.

¹¹ Питер Л. Бергер, „Православје и глобални плурализам”, *Мојућности и донетти социјалнои учења православља и православне цркве*, Јелена Јабланов Максимовић и Драган Тодоровић (Београд: Јунир, 2010), 348–349.

¹² Билјана Јовановска, „ИВЗ тешко се справува со вахабитите”, *Ушрински весник*, Македонија, 6.07.2010.

IRC and the lectures that were practiced and preached by the radical Islam escalated on June 25th, 2010, when, during the Friday prayer in Isa-beg Mosque, there was an incident in which mufti from Skopje, Ibrahim Shabani was physically attacked.

Regarding this event, the opposing party of the Albanians, the Democratic Party of the Albanians, contacted the media via a member of the party management, Imer Aliu, who, for the daily newspaper „Nova Makedonija”, emphasized that they have recorded material from this particular event which „clearly shows how Izet Mexiti’s criminal gangs (current Mayor of the Municipality of Chair, from the ruling Democratic Union for Integration, author’s note), who has terrorized the Albanians from Skopje for so long, along with the remnants of the secret services and Ramadan Ramadani known as religious leader, attacked the believers in Isa-beg Mosque in Skopje. DUI’s criminal gang, led by Ramadan Ramadini, during the Friday prayer, with threats, kicks and punches expelled from the mosque the mufti from Skopje Ibrahim Shabani, Afrim Tahiri – the secretary of the IRC, Skender Buzaku – spokesperson of the IRC and others.”¹³

This serious incident that happened in a religious facility in front of the believers, encouraged the IRC to come up with an official announcement that states: „We highly condemn Ramadan Ramadani’s actions, the suspended religious leader of the Isa-beg Mosque and we consider that with those actions he encourages the split between the Muslims in the state.” The statement further states that Ramadani using force and weapon disturb the mufti from Skopje to conduct the Friday’s religious ceremony.¹⁴ The office of the mufti in Skopje informed that in Skopje there is an influence by the Wahhabi criminal structures, and Ramadan Ramadani is one who takes part in them. These structures break the Constitution of the IRC, the rule book, the systematization and the hierarchy of this institution, and the decision for appointing a khatib was taken by Ramadani using violence and weapon.

Other daily newspapers, recalling on their own sources state that Ramadan Ramadani and a group of his followers in 2003 entered forcibly into the office of the actual headman, Arif Emini armed with a Kalashnikov and took a proposal for employment of the former mufti in Skopje Zenun Berisha. Later on the spiritual guide of the IRC was forced to hire this group.¹⁵ For the daily newspaper „Nova Makedonija”, the counsellor of the mufti’s office Ismet Bitidzi stated:

---

¹³ А. С., „ДПА: Рамадан Рамадани и други банди тепаат и бркаат оци”, *Нова Македонија*, Македонија, 1.07.2010.

¹⁴ А. С., „ДПА: Рамадан Рамадани и други банди тепаат и бркаат оци”, *Нова Македонија*, Македонија, 1.07.2010.

Ramadani together with his group stand for anarchy, violence, harassment and radicalization of the citizens. The mufti is the highest religious headman and all the others religious employees are subordinates. The mufti does not have an obligation to announce or to ask for permission from anyone about conducting religious ceremony in any mosque under his jurisdiction. We condemn the violence and we ask the competent institutions to resolve the case with the criminal radical structures operating in mosques.¹⁶

For the purposes of objective informing, a statement was requested from Ramadan Ramadani, who according to the IRC was suspended as a lecturer for the main Friday's religious ceremonies in the Isa-beg Mosque on June 24th, 2010, but after his suspension from the IRC he continued as a spiritual lecturer in the above mentioned mosque. Then, Ramadani, for the daily newspaper „Nova Makedonija” stated: „I have never received any notification for my dismissal from the office of the head mufti in Skopje or from the IRC. Therefore, they adopted an illegitimate decision to dismiss me from the mosque where I preached religious ceremonies since 2003. The reason for this decision was my involvement in the NGO sector, as well as the comments about Sulejman Rexhepi (head of the IRC, author's note) that behaves like Saddam Hussein. Even the believers did not like the attempt for my dismissal from that mosque. Ramadani thinks that the whole situation with his dismissal from the mosque Isa-beg, may lead him to a position of a head of the IRC, because soon he will turn 40 years and he can be able to candidate himself.”¹⁷

Above mentioned statements and comments in the Macedonians newspapers raise the question: Is it true that there are Islamic radical structures in the Republic of Macedonia or this whole situation is about the conflict between the two most powerful Albanian parties DUI and DPA for the power over IRC and gaining the trust among the Islam believers, in order to realize their political agenda. The opposing party DPA, clearly expressed their negative opinion for the takeover of several mosques by priests who practice and teach radical Islam. Representatives of the opposing party blame the ruling Albanian party DUI and the Mayor of the Municipality Chair in Skopje, Izet Mexiti who is a member of the ruling party for his support to the expansion of the radical Islam and the split of the Islamic believers. In the period of conflicts between these opposite groups within the Muslim religion: traditional and radical Islam, the head of the

---

¹⁵ Билјана Јовановска, „ИВЗ тешко се справува со вахабитите”, *Уџрински весник*, Македонија, 6.07.2010.

¹⁶ Р. З., „ИВЗ тврди: „Иса-беговата џамија” е вахабистичко гнездо”, *Нова Македонија*, Македонија, 2.07.2010.

¹⁷ Р. З., „Рамадани: ќе станам поглавар на ИВЗ”, *Нова Македонија*, Македонија, 29. 06. 2010.

IRC strongly condemned the representatives of the radical Islam and demanded institutional support for inhibition of the radical structures that aggressively sought changes in IRC regarding the practice of radical Islam in the Republic of Macedonia. The information regarding the attendance in the mosques where the lecturers preach the radical Islam are contradictory. According to IRC, the believers avoid the mosques that preach radical Islam, but according to Ramadan Ramadini, who was characterized by IRC as a representative of the radical Islam or Wahhabism, in the Republic of Macedonia, in the time of his preaching there was great interest among the Albanian Muslim population and the worshippers were against the decision for his dismissal from the Isa-beg Mosque.

When we talk about the radical structures in the Republic of Macedonia, IRC points out the Islamic theologians, whose theological education was acquired at the Universities of the countries that practice and preach radical Islam.¹⁸ Throughout the socialism, the Islamic theologians continued their education on the Islamic Universities in countries like Syria and Egypt, which are closer with the tradition of practicing Islam as well as the Muslim believers in the former Yugoslavia. When the Republic of Macedonia became independent, Islamic theologians started to acquire their education at the Islamic Universities in Saudi Arabia (Mecca, Medina, Rijad, etc.) where the radical Islam is practiced. According to the available sources, about 80 ethnic Albanians from the Republic of Macedonia were studying in the countries that practice radical Islam.

In contrast to 2010, when in the Islamic corpus there was a struggle for dominance and bigger influence about which of the Islamic teaching will be practiced and preached in the Republic of Macedonia and who will control with IRC, today all of the theologians that were characterized by the IRC as a radical Islamists or Wahhabis are integrated within this institution. The integration of the theologians who practice and preach radical Islam began in 2012 and that process now is finished, so all of the theologians that finished their education at the Islamic Universities in the Saudi Arabia and Turkey are engaged by the IRC as priests, khatibs, librarians and teachers in elementary schools to teach Religion and Ethics, a subject that helps to set the basis of the Religious Science.

The statements that the IRC and the office of the mufti in Skopje gave to the media during year 2012 and 2013 are in relation with the statement that in the Republic of Macedonia there are no radical Islamists. Even in the interview for the radio „Slobodna Evropa”, the head of the IRC, Reis Ul Ulema Sulejman Rexepi states that in Macedonia there are no radical Islamic structures. He empha-

---

¹⁸ Above mentioned Ramadan Ramadini acquired his theological education in Turkey, and the rest of his gang finished their education at the theological University in Saudi Arabia.

sized that he accepted in the IRC certain people that have been marked as radicals, because of their statement that they recognize the institution that is under his jurisdiction. A similar response regarding the actions of the radical Islamists on the territory of the Republic of Macedonia, the head of IRM, Sulejman Rexepi gave to the Macedonian weekly newspaper „Republika”. He said: „After a while, some people were marked as radicals, so I said let’s see how these people think, so I invited them for a talk, and I asked them: Do you want to work for the Islam?, and they say: Yes. So I asked them: Do you recognize IRC as an institution, the norms, acts granted by the Constitution of this community?, they answered me: Yes. So I said: Okay then, go ahead because this is not my private house.”¹⁹

Time will tell which option will dominate within the Islam that is practiced in the Republic of Macedonia, and whether the radical or the traditional trend will prevail. It is a fact that in the Islamic Religious Organization there are people who act as priests, but are actual lecturers and teachers in public schools, theologians who preach and practice diametrically different Islam: traditional, which until recently had the exclusive right on this territory, and radical i.e. fundamental Islam which is imported from Saudi Arabia. The large number of theologians who preach radical Islam in Islamic religious facilities and in public educational institutions, and the fact that no one has control over what they preach to the believers and what they teach to minors within primary education, represents a serious threat to the ethnic and religious tolerance, but also for the peace and stability in the Republic of Macedonia. Moreover, the radical i.e. the fundamentalist Islam aims towards highlighting the specific differences that are often associated with nationalism. Religious fundamentalism is often manifested as a complete or partial rejection of modern ideas, whether it comes to religious tolerance, secularisation, various achievements in science and technology which for various reasons are not in line with a particular religious doctrine. Therefore, many scholars associate these religions with the nationalism.

The Islam was never only a religion. It is also a complex lifestyle with detailed guidelines on moral, economic and political behaviour of individuals and social groups. The essential feature of the Islamic fundamentalism is the idea that Islamic religious principles at the same time should also be main principles of the social, moral and political life of a country. Here arises the intention to accept religion over politics. This means in practice that „an Islamic state” of theocratic principles should be established rather than secular state in which religion is separated from politics. In theocratic state the religion overlaps with the poli-

---

¹⁹ „Поглаварот на ИВЗ се шета со засилено обезбедување од МВР и тврди нема радикални исламисти во Македонија”, *Република*, Македонија, 2. 06. 2013

tics. It is governed by a spiritual rather the worldly authority which applies the principles of the theocratic law as a code of legal and proper behaviour, with a system of penalties for all those who violate Sharia.

Preaching such kind of Islam in the Republic of Macedonia, which contains a great deal of politics and which is largely accepted by the Albanian population, might stir up the nationalism among the believers of Islam, might persuade them that they are marginalized within the Macedonian society, and mobilize them in a particular social action. Such nationalism with certain chauvinistic elements of the Albanian ethnic groups is already visible in the Macedonian society. Fights on ethnic grounds, violation of the law, making illegal decisions which are legalized by the judicial system by making decisions that are related to ethnicity and not to the laws and Constitution of the Republic of Macedonia in areas where Albanian population dominates (Northwest and West Macedonia), ethnic cleansing of Macedonians who are employed in local government in the aforementioned parts of the Republic of Macedonia, disrespect towards the state symbols which is seen in acts such as burning the Macedonian flag or not placing the flag in front of the institutions in the towns in which Albanian population dominates, are phenomena that often occur in the Macedonian society. If we add the demographic growth of Albanians, which is the highest compared to the other ethnic groups in Europe and similar problems with violence found in the Republic of Macedonia, and which greatly resemble those faced by the Serbs in Kosovo during the 70s of the last century, it can be concluded that such events are not random nor naive but are associated with well-defined agenda and strategy prepared by all Albanian parties in the Republic of Macedonia. The intention is to create an ethnically pure territory in the towns with dominating Albanian population (Tetovo, Gostivar, Kičevo, Struga), that already have Albanian mayors and through the above described actions to increase the sense of insecurity and uncertainty among the Macedonian minority and force them to abandon their centuries-old homes. This strategy proved successful in the case of Kosovo, and there is no reason not to be conducted in the Republic of Macedonia. In support of this thesis is the statement of the Head of the Islamic Religious Organization in anticipation of the celebration of the 100th anniversary of the independence of Albania and the Albanian flag in November 2012. In an interview for the newspaper in Albanian language „Journal plus” the Head of the Islamic Religious Organization, Sulejman Rexhepi said: „The union of the Albanian lands is God's will, and therefore we have an obligation to return them as they were before. The union of the forces of the Albanian people at all levels will become reality, and Albania has a single border, the way God created it. The Islamic Religious Organization with all its facilities is ready to contribute to the

national cause and respond to each type of call for uniting all Albanians. We cannot live in 5 countries. It is unacceptable for you to live here, your father to live in the motherland, and your brothers to live outside the borders.”

According to analysts, this statement of a religious leader was inappropriate and irresponsible, and represents an attempt to manipulate the classic religious feelings. This rhetoric is particularly dangerous and leads to deepening the gap between Macedonians and Albanians in the Macedonian society, as well as to fuelling the ethnic extremism and separatism which already significantly increased among the Albanian population in the Republic of Macedonia after the separation of Kosovo. On the other hand, these actions cause anger among the Macedonian population and are largely the reason for stirring up inter-ethnic and inter-religious tensions. The closeness of Islamic Religious Organization with the Albanian political parties has encouraged greater cooperation between the Macedonian Orthodox Church – Ohrid Archbishopric and the Macedonian political parties, especially the governing one, VMRO – DPMNE. The political and religious elite began to intensify this process within the period of strained relations between the Macedonian Orthodox Church and the Serbian Orthodox Church. For the first time since the independence of Macedonia there was a political consensus. All political parties of Macedonian provenance supported the attitude to defend the autonomy of the Macedonian Orthodox Church which was denied by Serbian Orthodox Church. This process continues today concerning some state issues such as the name issue and some religious issues (restitution of church property, introduction of religious education in public schools).

Macedonian Orthodox Church and government officials also act together in the area of large number of Christian sacred facilities and emphasis on the Christian religious symbols. After the declaration of independence of the country (1991) and especially after the ethnic conflict (2001), the cross as the most important Christian symbol began to be placed at many different locations in the Republic of Macedonia. Starting from the Millennium Cross at the Vodno Mountain, today there is almost no settlement that does not have a dominating cross. The country invests in the construction of Christian sacred facilities even at locations where it is not provided for with the urban designs. This link between the Macedonian Orthodox Church and the government has a dual role. First, the current political elite (VMRO – DPMNE) are thus trying to keep power in their hands directly wooing the believers whose number is increasing each year. Secondly, this connection is closely related to the complex social and political context in the Republic of Macedonia and disputes with neighbouring countries, and the ultimate goal is to strengthen the national feelings of the

Macedonian population. This is particularly true in the dispute with Serbia concerning the autocephaly of the Macedonian Orthodox Church and the name dispute with Greece. Fuelling a certain dose of nationalism by binding the religious and the national is in order to encourage the Macedonian people to direct all their powers to defend their national identity. Religion can help in solving some political issue that will turn the people toward common values, but it only applies to societies where there is no religious heterogeneity. Thus in the Macedonian multicultural and multi religious society, the phenomenon of supporting only one religion by the official government might lead to deepening of ethnic and religious tensions, and the religious tolerance would be seriously jeopardized. All of this leads to religious particularism and simultaneously creates fertile soil for intensifying the ethnocentrism and occurrence of religious fundamentalism. Such situation might lead to mobilization of social groups who consider themselves marginalized in the Macedonian society to achieve a certain power and influence. Therefore the government should be focused toward religious universalism which would equally treat all religious communities, and highlighting the similarities between the various religions.²⁰

While on the level of religion there are some common traits and similar scale of values in terms of human life (peace among people, respect for family and property) based on which rules can be established for coexistence of people with different religious affiliation (if they stick to the teachings of their faith), on the level of religious organizations that follow the logic of their interests we can easily observe sources of conflicts. Religious organizations have their own worldly interests and pursuit of power, especially in relation to other groups or religions. Following these interests and goals, they estimate the position of their group over the others. Based on the estimates and the interest of preserving the identity and the participation in the power, sometimes religious teachings and often sermons and actions of priests encourage and incite aggression and conflicts over secular interests. Therefore, the two largest religious organizations in the Republic of Macedonia, the Islamic community and the Macedonian Orthodox Church – Ohrid Archbishopric, should strive for true original religion and religiosity and prevent its ideologization and interference with earthly interests. It should be insisted especially on those features of religion that are positively correlated with the principles of tolerance, pluralism and multiculturalism. But also in their sermons they should especially strive to highlight the ethical principles and fundamental values of religions in the name of which they

---

²⁰ Dushka Matevska, „The relationship between the political and religious elite in contemporary Macedonian society”. In *Politics and Religion, volume V (No. 1) – Spring 2011*, pp. 129–140.

act, and that would reduce deviant actions in the contemporary Macedonian society.

In a multi-religious and multi-ethnic society such as Macedonia, which is still in the process of building trust between the Albanian and Macedonian ethnicity after the 2001 conflict, it is very important the heads of the major religious communities to be careful and moderate in the statements they give to the media and the sermons for their believers. Especially if those statements concern the religious „other”. Dogmatic intolerance is transmitted also as intolerance among believers regarding the religious „other”. For the development of religious and ethnic tolerance in ethnically and religiously heterogeneous societies, the proper representation of the tradition of others, inside of „our” religious and ethnic community, is especially important. In such a representation the decrease of significance or denigration of religious and cultural traditions of others should be completely avoided. To be tolerant of other cultures means to be civilized. The attitude towards the different is important for coexistence. We should learn to have a dialogue, to collaborate and learn from those who are different from us.

Bibliography

- Бергер, П. „Православље и глобални плурализам”. Во: *Мојућности и дometи социјалној учења православа и православне цркве*. Београд: Јунир, 2010.
- Острогорски, Г. *Историја Византије*, Београд: Просвета, 1969.
- Хејвуд, Е. *Полишика*. Скопје: Академски печат, 2009.
- Хънтингтън, С. *Сблъсъкът на цивилизациите и преобразуването на световния ред*, София: ОБСИДИАН, 2000.
- Шолте, Јан Арт. *Глобализација – кришички вовед*. Скопје: Академски печат, 2008.
- Beyer, P. *Religion and Globalization*. London: SAGE Publication Ltd, 1994.
- Cvitković, I. *Sociologija religije*. Sarajevo: DES, 2004.
- Gidens, A. *Sociologija*. Zagreb: Nakladni zavod Globus, 2007.
- Matevska, D. *Etnic identity, ethno nationalism and globalization – the case with Former Yugoslavia*, In anthology: *Identity in the era of globalization and europeanization*, Skopje: SS. Cyril and Methodius University, 2011.
- Matevska, D. „The relationship between the political and religious elite in contemporary macedonian society”. In *Politics and Religion*, volume V (No. 1) – Spring 2011. Belgrade: Centre for study of religion and religious tolerance, 2011.
- Simpson, J. *Behind Iranian Lines*, London: Fontana, 1988.
- Smith, A. *National Identity*, London: Penguin Books Ltd, 1991.

ДУШКА Н. МАТЕВСКА
ЗОРАН Д. МАТЕВСКИ

НАЦИОНАЛНИ И РЕЛИГИЈСКИ ИДЕНТИТЕТ У РЕПУБЛИЦИ МАКЕДОНИЈИ У ДОБА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

РЕЗИМЕ

Као последица тренутне политичке, етничке, економске и социјалне кризе, људска бића осећају да је њихова будућност угрожена. Заправо, данас етничке и верске разлике доводе до ситуације – да је онај који се разликује опасан! Уместо да се међусобно допуњују, грађани Р. Македоније одбијају да мултикултурализам постане карактеристика друштвених односа у доба глобализације. Религија и нација, као два најмоћнија облика личне идентификације јесу механизми путем којих свако тражи свој идентитет. Осећај идентитета је посебно значајан за македонске и албанске етничке групе у Р. Македонији. У Р. Македонији сусрећу се и мешају се два небеска царства: хришћанско и исламско. Такође, то је место где се дешава судар двеју великих култура и цивилизација (православна култура и византијска цивилизација, на једној страни, и муслиманска култура и исламска цивилизација, на другој страни). Треба ли очекивати сукоб између култура или ће мултиетнички суживот и поштовање културних разлика владати у будућности? Ако желимо ставити све ово у контекст глобалних/локалних односа, у овом раду ћемо покушати да одговоримо на следећа три кључна питања:

– Да ли је идеја о етничкој и верској толеранцији последица утицаја глобалних процеса?

– Да ли религија, као снажан чувар националног идентитета, води ка верском фундаментализму?

– Јесу ли хришћанство и ислам, као главне верске заједнице у овом региону, носитељи духовне и културне глобализације преко идеје екуменизма и неоеккуменизма?

Кључне речи: глобализација, национални идентитет, мултикултурализам, културне разлике.

MILICA V. MATIJEVIĆ¹

Researcher associate, Institute of Comparative Law
Belgrade (Serbia)

ANTI-DISCRIMINATION LEGISLATION, IDPS AND INTERNATIONAL STANDARDS FOR THE PROTECTION AGAINST DISCRIMINATION IN THE POST-CONFLICT KOSOVO*

ABSTRACT. In 2004 the comprehensive Anti-Discrimination Law, modelled after the EU equality directives, entered into force in Kosovo. The Law was part of a wider agenda, pursued by UNMIK, which relied on the transposition of international and regional human rights standards into the domestic legal system as one of the peacebuilding methods. The author investigated to what extent the transposed equality provisions were fine-tuned to the post-conflict reality of Kosovo. The inquiry, which was conducted by analysing the new Anti-Discrimination Law with regards the special needs of internally displaced persons, lead to the conclusion that its provisions did not reflect the specific features of Kosovo. This was a consequence of the fact that, while pursuing this legislative project, UNMIK used a „one-size-fits-all“ blueprint rather than being guided by the goal of effectively addressing discrimination.

KEY WORDS: anti-discrimination legislation, Kosovo, EU equality standards, IDPs, legal transplant.

---

¹ milicavmatijevic@gmail.com

*This designation is in line with the United Nations Security Council Resolution 1244/99 and the International Court of Justice (ICJ) Opinion on the Kosovo Declaration of Independence.

1. INTRODUCTION

1.1. Globalisation and peacebuilding

There seems to be a general agreement among the dominant actors in the international arena of what methods should be used to respond to a conflict. They are premised on a liberal set of assumptions of how a contemporary society should look like. Democratisation, free market reform, human rights protection, and development are seen as the cornerstones of liberal peace and the only ways forward for the war-torn territories.² Over the years, the steady affirmation of these approaches to peace has led to the globalisation of responses to conflict.³

The basic elements, nature and effectiveness of the liberal answers to conflict can be observed in the practice of peacebuilding missions. They are, by rule, exercised in completely or at least partially „desovereignized” territories, which makes the peace restoration activities decided on and carried primarily by the international agents. Given this lack of sovereign state, it is expected that the distortion in transposition of liberal conceptions of peace in the societies hosting peacebuilding missions should be decreased to the minimum. As such the peacebuilding missions provide an excellent opportunity to study the capacity of international agents to export liberal values, as well the effectiveness of the „globalised responses to conflict”.⁴

1.2. UN Mission in Kosovo, diffusion of human rights and the legal transplants theory

The UN Transitional Administration Mission in Kosovo (UNMIK) was the largest UN peacebuilding mission ever mounted, „an unprecedented experiment in international affairs”.⁵ No previous UN peace operation had ever exercised such level of direct control over a territory.⁶ Established after the civil conflict, in June 1999, UNMIK took over the governorship of the province by assuming „all legislative and executive authority with respect to Kosovo, including the administration of the judiciary”.⁷ Its officials performed practically all

---

² See Boutros Boutros-Ghali, *An Agenda for Democratization* (New York: United Nations Department of Public Information, 1996); Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict* (Cambridge: Cambridge University Press, 2004).

³ Oliver P. Richmond, „The Globalization of Responses to Conflict and the Peacebuilding Consensus,” *Cooperation and Conflict* 39 (2004): 129–150.

⁴ Oliver P. Richmond also uses the term „peacebuilding consensus”. Ibid., 131–133.

⁵ The Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 114.

⁶ Paris, *At War's End*, 213.

top-administrative functions, from establishing tax system to designing educational curricula and maintaining health service, while the Special Representative of the Secretary General in Kosovo had a right to appoint (or remove) any person to the civil administration and the judiciary.⁸ It could be said that, at least in theory, such extensive powers enabled „the seamless import of international liberal practices and value schemes”.⁹

Diffusion of human rights norms ranks high on the list of globalised responses to conflict and is one of the most prominent peacebuilding tools. Hence, the creation of an effective system of human rights protection was among the main responsibilities assigned to UNMIK. As in many transitional societies, approach of UNMIK to this matter relied on the concept which Cummings and Trubek call „human rights domestication”.¹⁰ The process was facilitated by the transplantation of human rights standards from international and European law into constitutional provisions and on the adoption of progressive human rights laws modelled after the western „ideal types”.

Without entering into the value-laden debates about the applicability of the western human rights standards in non-Western cultural settings, this paper attempts at addressing certain pitfalls of the actual peacebuilding practice in this field. As such it belongs to the wave of studies the objective of which is to show the contrast between the ideals and realities of the globalised liberal responses to conflict. In addition, by choosing for the object of its analysis the situation where western standards are transposed by an international agent in the desovereignized territory, it also aims at shedding additional light on the relationship between the political and ideological dimensions of globalisation and the sovereign state.

The article analyses, in a form of a case study, a particular instance of UNMIK’s legislative activity directed at transposing the progressive anti-discrimination standards into the domestic law. The starting point of the analysis is the proposition, developed within the legal transplant theory, that an ideal type law does not exist and that every reception of foreign law must involve fine-tuning of the model law to the local context.¹¹

---

⁷ UNMIK Regulation No. 1999/1 On the Authority of the Interim Administration in Kosovo, 25 July 1999, Section 1, Para. 11.11.

⁸ UNMIK Regulation No. 1999/1, Section 1, Para. 12.12.

⁹ Bernard Knoll, „Beyond the Mission Civilisatrice: The Properties of a Normative Order within an Internationalized Territory,” *Leiden Journal of International Law* 19 (2006): 280.

¹⁰ Scott L. Cummings and Louise G. Trubek, „Globalizing Public Interest Law,” *University of Wisconsin Legal Studies Research Paper No. 1073* (2009): 29.

¹¹ See Esin Orucu, „Law as Transposition,” *International and Comparative Law Quarterly* 51 (2002): 207–08.

The hypothesis on which the case study is based is that the level of adjustment of the anti-discrimination norms transposed by UNMIK into the Kosovo legal system can be best observed if one analyses the extent to which the new laws reflect the post-conflict context of Kosovo.

The first part of the paper sketches the post-conflict context of UNMIK's activities by briefly portraying, as one of its most apparent features, the position of internally displaced persons (IDPs) who fled Kosovo in the aftermath of the 1999 conflict. A brief comparison of the Kosovo anti-discrimination legislation with its *acqui communautaire* counterparts is provided in the second part of the paper. In its third part the UNMIK's legislative undertakings in the anti-discrimination field are examined with regards to the special needs of IDPs, following which the author attempts at arriving at a more general conclusions about the Kosovo Anti-Discrimination Law seen as a legal transplant.

2. POST-1999 FORCED DISPLACEMENT OF MINORITY COMMUNITIES

On 10 June 1999 NATO ceased its 78-days air campaign against the Federal Republic of Yugoslavia (FRY) and the UN Security Council passed the Resolution 1244. The endorsement of the UN SC Resolution 1244 mandated the withdrawal of the Yugoslav state administration and its security forces and set the legal basis for the establishment of the UN Interim Administration Mission in Kosovo (UNMIK).¹²

In parallel with the deployment of the international civilian and military presence in Kosovo and return of more than 700.000 Kosovo Albanians who were forced into refuge during the NATO air campaign,¹³ after June 1999 a new wave of ethnic cleansing took place in Kosovo. Widespread crimes and aggression against minority communities, mostly Serbs and Roma, forced into displacement more than 200.000 persons.¹⁴

---

¹² UN Security Council, *Security Council Resolution 1244* [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], 10 June 1999, S/RES/1244 (1999).

¹³ The Independent International Commission on Kosovo, *Kosovo Report*, 90.

¹⁴ Figures vary depending on the source. According to the UNHCR statistics, in 2012 Serbia (excluding Kosovo) hosted approximately 210.000 internally displaced persons (IDPs), while around 20.100 so-called „internally internally displaced persons (IIDPs)” were displaced within Kosovo. See UNHCR, *2012 UNHCR Country Operations Profile – Serbia (and Kosovo: SC Res. 1244)*: 252, <http://www.unhcr.org/4ec2310915.pdf>; cf. S. C. *against UNMIK* (Case No. 02/09), Human Rights Advisory Panel Opinion of 6 December 2012, para. 14; *Ibid.*, 7.

In the following years, the return of displaced persons was hampered by a volatile security situation. The restricted freedom of movement, which firmly marked the entire period of UNMIK's administration of the province, was also joined by other important factors that have negatively affected return, many of which have remained unaltered until the present day.

In Kosovo, IDPs have been facing obstacles in almost any segment of their social life. The process of post-conflict property restitution has not been completed yet, neither are the displaced owners adequately protected from the widespread illegal occupation or other violations of their property rights.¹⁵ IDPs' access to courts is hindered by the barriers, such as lack of postal services between Kosovo and Serbia proper, problems with legal representation and the use of own language, high court fees, etc., which prevent them from effectively protecting their rights.¹⁶ IDPs are also often denied access to public services.¹⁷ If they make a decision to return they face numerous difficulties when trying to realise their housing, employment and other socio-economic rights that are indispensable for a sustainable return.¹⁸

Many of the obstacles to the effective realisation of their human rights in Kosovo are consequence of discrimination, which is often embedded in the legal and institutional framework and as such of systemic character.¹⁹ The discrimination they are exposed to is not solely related to their status of displaced persons. Given the fact that IDPs belong to minority communities they are also ex-

---

¹⁵ See, for instance, figures about the multiple occupations of the immovable property of IDPs committed by the same persons, in: Kosovo Property Agency, *Annual Report for 2011* (2012): 12-21, <http://www.kpaonline.org/PDFs/AR2011.pdf>. See, also, OSCE Mission in Kosovo, *Third Community Rights Assessment Report* (July 2012): 14–15; OSCE Mission in Kosovo, *Municipal Responses to Security Incidents Affecting Communities in Kosovo and the Role of Municipal Community Safety Councils* (December 2011): 1, 26.

¹⁶ See EU-funded Project „Further support to refugees and IDPs in Serbia”, *Access to Justice for the Internally Displaced Persons from Kosovo* (June 2012) http://www.pravnapomoc.org/web/Access_to_Justice.pdf.

¹⁷ See Milica V. Matijević, „On Certain Aspects of the System of Taxation of Immovable Property in Kosovo and Property Rights of Internally Displaced Persons”, *Strani pravni život* 3 (2012): 31.

¹⁸ European Commission Staff Working Paper, *Kosovo* 2011 Progress Report* (SEC (2011) 1207 final, Brussels, 12.10.2011): 21.

¹⁹ See: Report of the Special Representative of the United Nations Secretary General on the Human Rights of Internally Displaced Persons on his follow-up visit to the Mission to Serbia and Montenegro (including Kosovo) in 2005, of 11 December 2009, A/HRC/13/21/Add.1, paras. 21-78; U.S. Department of State, *2010 Human Rights Report: Kosovo*, (April 2011): 37, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154432.htm>; Georgina Stevens, *Filling the Vacuum: Ensuring Protection and Legal Remedies for Minorities in Kosovo* (London: Minority Rights Group International, 2009), <http://www.minorityrights.org/7856/reports/filling-the-vacuum-ensuring-protection-and-legal-remedies-for-minorities-in-kosovo.html>.

posed to discrimination on the other related grounds, such as their ethnic origin, language and religion.

The problems encountered by IDPs are affecting their ability to exercise an informed choice of whether to return or integrate in the place of displacement and are causing their further marginalization, isolation and dependence on aid. This in turn leads to an even greater scarcity of economic opportunities for members of both majority and minority communities and is further undermining the interethnic relationships in Kosovo.

3. KOSOVO ANTI- DISCRIMINATION LAW AND ITS EU MODELS

In summer 2004, after more than a year of a preparatory work, the Assembly of Kosovo adopted the Anti-Discrimination Law.²⁰ The Law entered into force on 19 September 2004, after being promulgated by the Special Representative of the Secretary General (SRSG).²¹ Although formally adopted by the Kosovo Parliament, the drafting process was initiated and completed under the direct lead of foreign experts working for UNMIK and several other international organisations.

The writers of the Anti-Discrimination Law took as a primary model the European Union anti-discrimination laws: Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (so-called „Race Equality Directive”)²² and Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation prohibiting discrimination on the grounds of religion or belief, disability, age or sexual orientation (so-called „Employment Equality Directive”)²³. These two legal acts served as an „ideal type law” both with regards the structure and the content of the Kosovo Anti-Discrimination Law.

---

²⁰ Anti-Discrimination Law No. 2004/32.

²¹ UNMIK Regulation No. 2004/32 On the Promulgation of the Anti-discrimination Law, of 20 August 2004.

²² Council Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (published in OJ L 180 of 19 July 2000) and Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation (published in OJ L303 of 2 December 2000).

²³ Council Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (published in OJ L 180 of 19 July 2000).

Modelled after the „Race Equality Directive” and the „Employment Equality Directive”, the Anti-Discrimination Law introduced into the Kosovo legal system an advanced set of legal norms for prevention, prohibition and sanctioning of discrimination. The Law contains an open-ended list of prohibited grounds of discrimination; it outlaws discrimination in all its forms, including indirect discrimination and segregation; it guarantees protection against both discriminatory behaviour of public bodies and private organizations and individuals; it endorses the positive action measures; and finally, it establishes the extra-judicial mechanism for the prevention, protection and sanctioning of discriminatory behaviour.

The legislator went further than its EU counterparts when it comes to the material scope of the anti-discrimination provisions. As different from the two Council Directives, the application of which is limited *ratione materiae* to only certain set of rights, the Kosovo Anti-Discrimination Law prohibits discrimination in access to and enjoyment of any right set forth by the law in Kosovo.

Despite the fact that it was enacted five years after the end of the civil war, the Anti-Discrimination Law does not in any substantial sense reflect the post-conflict settings of Kosovo. The clash between the two major ethnic groups was at the core of the hostilities that took place throughout 1998 and 1999 yet the Law does not place any emphasise on the prevention and protection from discrimination on the basis of ethnicity and related grounds. Neither does the Anti-Discrimination Law, which was drafted to serve in the society where the significant portion of its pre-conflict inhabitants is living in displacement, reflect this particular feature of Kosovo. This becomes the most evident in the analysis of the personal scope of the Anti-Discrimination Law and of the related equality legislation.

4. LIMITATIONS OF THE KOSOVO ANTI-DISCRIMINATION LEGISLATION

4.1. *Ratione Personae* limitations of the Anti-Discrimination Law

Not only that the Anti-Discrimination Law does not provide special protection to IDPs but they are actually left outside of the system of protection therein established.²⁴ Namely, Article 1 of the Law limits its personal scope of application to the persons holding citizenship of Kosovo:

---

²⁴ As well as the several other categories of individuals, such as migrants and asylum seekers.

“The purpose of this Law is prevention and combating discrimination, promotion of effective equality and putting into effect the principle of equal treatment of *the citizens of Kosovo* under the rule of Law (italic added)”.²⁵

This raises a perplexing issue of the purpose of this legislative project given the fact that IDPs are suffering from a greater vulnerability and are exposed to discriminatory treatment more often than the rest of the Kosovo population. What was the intention behind the UNMIK’s activities directed at enriching the Kosovo legal system with the set of highly advanced anti-discrimination standards?

When an international peacebuilding mission ventures on transposing into the local law the progressive anti-discrimination standards, it could be expected that its objectives be determined by its own *raison d’etre* – rebuilding of peace in an ethnically divided society. This purpose would not only mandate an inclusionary approach,²⁶ covering by the system of equality protection all segments of the Kosovo pre-conflict and post-conflict population, but would actually place IDPs at the centre of it.

The Anti-Discrimination Law was enacted just five years after the civil war, in a society still divided along ethnic lines and whose many inhabitants belonging to minority communities were forcefully displaced from their homes. Hence, it could be logically expected that the need to cope with the ethnic discrimination, including discrimination against IDPs, would be the main purpose for the adoption of the new anti-discrimination legislation. However, as illustrated on the example of its Article 1, this was not the case.

Apart from raising doubts over the purpose and effectiveness of the reception of the EU anti-discrimination standards, this feature of the Anti-Discrimination Law also raises the issue of consistency of UNMIK’s work on transposing international human rights standards into the domestic law. The analysed provision of Article 1 of the Anti-Discrimination Law is in stark contrast with the other international and European equality standards that were inbuilt into the local law. During the UNMIK’s reign a number of the international instruments

---

²⁵ The words „citizens of Kosovo” are also contained in Article 2 (c). The SRSG has promulgated the Anti-Discrimination Law provided that „[t]he words ‘citizens of Kosovo in Articles 1 and 2 (c) shall be replaced by ‘persons in Kosovo’” and by ordering that these amendments „be reflected in the final official text of the Law” (UNMIK Regulation 2004/32 on the Promulgation of Anti-Discrimination Law Adopted by the Assembly of Kosovo). Yet, the problematic wording was never changed and the text of the Anti-Discrimination Law, as published on the official web site of the Kosovo Assembly, retained the given wording.

²⁶ See more on the inclusionary approach to the protection against discrimination in the EU context in: Bob Hepple, „Race and Law in Fortress Europe,” *Modern Law Review* 67, no. 1 (2004):1–15.

prohibiting discrimination were made directly applicable in Kosovo through the constitutional provisions.²⁷ This list includes the Universal Declaration of Human Rights (UDHR), the International Covenant on Civil and Political Rights (ICCPR), the Convention for the Prohibition of All Forms of Discrimination (CERD), the European Convention on Human Rights (ECHR), etc.

Even more importantly, Article 1 of the Anti-Discrimination Law is contrary to the international standards on the protection of displaced persons. In the United Nations Guiding Principles on Internal Displacement, a soft law document developed to ensure effective protection of IDPs, the prohibition of discrimination both in their place of displacement and in their place of origin has an important place.²⁸ Despite the fact that the international legislator in Kosovo was the extended hand of UN, in its legislative activities it entirely disregarded this legal document which „restate (s) in greater detail guarantees relevant for the displaced that are implicit in the more abstract prescriptions of [international human rights law]”.²⁹ As a consequence of this, the Anti-Discrimination Law also ran counter to the special obligations of the international and local authorities concerning return of IDPs.³⁰

4.2. *Ratione Personae* limitations of the Law on Ombudsperson

The described deficiency of the Anti-Discrimination Law is also found in the principal legal act for its implementation. The Law on Ombudsperson³¹ was adopted in 2009 to govern the work of the Ombudsperson Institution, the main equality enforcement body in Kosovo.³²

According to Article 3 of this law, its provisions apply to all persons in Kosovo and abroad whose rights are affected by action or failure to act of the public authorities in Kosovo. Yet, its Article 15 specifies that the duty of the Ombudsperson to provide assistance to those who temporarily live outside of Kosovo is restricted to the persons holding the post-UDI citizenship of Kosovo:

---

²⁷ Chapter 3 of UNMIK Regulation No. 2001/9 On the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo of 15 May 2001; See also Article 22 of the post-UDI Constitution of Kosovo of 15 June 2008.

²⁸ According to Principle 29 of the UN Guiding Principles on Internal Displacement (E/CN.4/1998/53/Add.2.), IDPs who have returned or resettled „shall not be discriminated against as a result of their having been displaced”.

²⁹ Brookings Institution – University of Bern Project on Internal Displacement, *Protecting Internally Displaced Persons: A Manual for Law and Policy Makers* (October 2008): 3.

³⁰ The duty to facilitate the safe and dignified return of refugees and internally displaced persons, was explicitly laid down in the UN SC Resolution 1244, para. 11 (k) and in Article 3.4 of the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo of 15 May 2001.

³¹ Law on Ombudsperson No. 03/L-195, of 27 August 2010.

³² According to Article 10 of the Anti-Discrimination Law.

„The competences of Ombudsperson extend to the entire territory of the Republic of Kosovo. In exercising his/her functions related to cases that arise within the territory of the Republic of Kosovo, the Ombudsperson can provide good services to the citizens of the Republic of Kosovo who temporarily live outside territory of the Republic of Kosovo.”

While it has to be recognized that at the time of the adoption of this law UNMIK was not anymore governing Kosovo, the given example could illustrate how the errors committed in the process of diffusion of the human rights standards affect the subsequent legislative activities of the local authorities.

Although being, at least nominally,³³ the principal barrier to IDPs having access to this equality enforcement body, the „citizenship” requirement, is not the only limitation of the Law on Ombudsperson *vis-a-vis* the realization of the principle of equal treatment of IDPs. Its other deficiencies can be divided in two categories. The first category ensues from the general limitations, which are negatively affecting the Ombudsperson’s powers to enforce the Anti-Discrimination Law. They were thoroughly elaborated by the Council of Europe European Commission for Democracy through Law (Venice Commission) and the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights (ODIHR), during the three years lasting process of drafting the Law on Ombudsperson.³⁴ The second group of obstacles to the effective equality protection of IDPs is a consequence of the fact that the legislator did not pay adequate attention to the vulnerability and special needs of IDPs.

4.3. Limitations of the Ombudsperson’s competencies with regards to the special needs of IDPs

Certain limitations of the Ombudsperson’s competencies in the equality sphere disproportionately affect IDPs given their greater vulnerability in comparison with the rest of the Kosovo population and, in particular, the obstacles to their effective access to the courts. Two of them will be singled out because of their importance for an efficient realisation of the Ombudsperson’s responsibilities in ensuring protection of IDPs.

---

³³ There is no information in which way the Ombudsperson interprets the wording of this provision and whether in practice it presents a real obstacle to the access of IDPs to this institution.

³⁴ In 2007 the Council of Europe’s European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission) submitted opinion on one of the first versions of the draft Law on Ombudsperson. See, Venice Commission, *Opinion no. 434 / 2007 on the Draft Law on the People’s Advocate of Kosovo of 4 May 2007*, accessible at [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL\(2007\)018-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL(2007)018-e.pdf). This was followed by the OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights *Comments on the Draft Law on the Ombudsperson in Kosovo* (April 2010).

The first shortcoming relates to the fact that the Law on Ombudsperson does not authorise the civil society organisations to plead on behalf of a victim.³⁵ This is in general an important constraint to the existing system of protection against discrimination since the civil society organisations are often better placed to identify and conceive the anti-discrimination cases.³⁶ When it comes to IDPs, the advantage of enabling the civil society organisations to initiate cases on behalf of victims becomes even more important in the light of the obstacles faced by IDPs in accessing the Ombudsperson institution such as: remoteness of IDPs from the Ombudsperson's offices; travel expenses to be bore by the impoverished IDP population for reaching the Ombudsperson offices; the lack of postal services between Kosovo and Serbia proper preventing an effective communication between IDP claimants and the Ombudsperson Institution; frequent changes of address of IDPs in the place of displacement³⁷; the general lack of awareness among IDPs about the Ombudsperson's mandate, etc.

The second shortcoming arises in relation to the Ombudsperson's power to initiate *ex officio* investigations of human rights violations, including unequal treatment of individuals. According to Article 15.4 of the Law on Ombudsperson, even if the Ombudsperson starts a procedure on his/her own initiative, he/she needs to obtain an explicit consent from the person whose rights and freedoms have been violated. As noted by ODIHR, „it may at times be difficult or inappropriate to obtain such consent, e.g. if the individual concerned has changed address or is otherwise difficult to reach, or if the continuation of a case may be in the general interest”.³⁸ Prescribing this condition for *ex officio* investigations indeed restrict Ombudsperson's capacity to investigate potentially serious violations of the rights of IDPs because of the specific features of the life in displacement.

---

³⁵ See OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Comments on the Draft Law on the Ombudsperson in Kosovo*, para. 54.

³⁶ See on this „Additional principles concerning the status of commissions with quasi-judicial com-petence” in: Principles relating to the Status of National Institutions (The Paris Principles) A/RES/48/134, of 20 December 1993. See also Article 7 (2) of the „Race Directive” and Article 9 (2) of the “Employment Equality Directive”.

³⁷ As a matter of illustration, the statistics collected by the UNHCR and the Serbian Commissariat for Refugees show that an average IDP household moved three more times after the displacement from Kosovo. See UNHCR and Commissariat for Refugees, *Assessment of the Needs of Internally Displaced Persons in Serbia* (February 2011): 4.

³⁸ OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights, *Comments on the Draft Law on the Ombudsperson in Kosovo*, para. 49.

5. KOSOVO ANTI-DISCRIMINATION LAW AS THE LEGAL TRANSPLANT

The anti-discrimination legislation in Kosovo, as shown in the previous analysis, suffers from several deficiencies *vis-a-vis* the effective protection of the displaced persons. Here it is argued that there is a link between these deficiencies and the process of drafting the Anti-Discrimination Law.

The legal transplant theory singles out two important aspects of the process of foreign law reception: comparison and adaptation. Comparison is a tool used by the legal drafters to falsify or verify the presence of a link between the „exporting” and “receiving” legal systems. While in the past this link was mostly sought in the similarity of the legal traditions, today the point of departure is the functionalist theory according to which what matters is not the origin of the legal transplant but the goal of reception. As argued by Zweigert and Kotz, the comparative examination should start from the question of what is the social need that the new law is supposed to address.³⁹ The concept of adaptation, as the second criteria for the successful foreign law reception, similarly stresses the need to adapt the legal transplant to the local conditions characterising the society of reception.

The characteristics of the Kosovo anti-discrimination legislation suggest that in the process of transposition of the EU equality standards in the local law, UNMIK was led by the “prescriptive content-based approach”⁴⁰ rather than by the criteria formulated by the legal transplant theory. This approach, „holding out rules, practices, and institutions found in Euro-America as models for adoption,”⁴¹ often relies on what Miller calls „the legitimacy-generating transplants”.⁴² This can be easily observed in the proclaimed *ratio legis* for the adoption of the Anti-Discrimination Law. As stated by one of its key drafters, Gregory Fabian,⁴³ the Law was enacted with the aim of fulfilling the duty of the au-

---

³⁹ France Konrad Zweigert and Hein Kotz, *An Introduction to Comparative Law* (Oxford: Oxford University Press, 3rd ed., 1998).

⁴⁰ Randall Peerenboom, „Toward a Methodology for Successful Legal Transplants,” *The Chinese Journal of Comparative Law* 1, no. 1 (2013): 19.

⁴¹ *Ibid.*

⁴² Jonathan M. Miller, „A Typology of Legal Transplants: Using Sociology, Legal History and Argentine Examples to Explain the Transplant Process,” *American Journal of Comparative Law* 51 (2003): 854–67.

⁴³ Gregory Fabian, „Implementation of the Anti-discrimination Law in Kosovo: A Plan in Need of Execution,” (31 January 2006), <http://www.errc.org/article/implementation-of-the-anti-discrimination-law-in-kosovo-a-plan-in-need-of-execution/2459>.

thorities in Kosovo to align their legislation with relevant European and international standards:

„The Provisional Institutions of Self-Government shall be responsible for aligning their legislation and practices in all areas of responsibility with relevant European and international standards and norms, with a particular view to facilitating closer economic, social and other ties between the people of Kosovo and other Europeans, and in awareness that respect for such standards and norms will be central for the development of relations with the Euro-Atlantic community”.⁴⁴

Other features of the law-drafting process also suggest that the functionalist theory is of little avail in the attempt to understand what guided UNMIK's legislative work in the anti-discrimination field. There is scarce if any significant similarity between the western European legal systems, from which this legal transplant was taken, and the post-conflict reality of Kosovo. The EU anti-discrimination legislation has been applied in societies characterised by more than 60 years of uninterrupted peace and stable legal and institutional systems. Kosovo, on the other hand, just went out from the civil war, its institutions are fragile, there is tense relationship between the ethnic groups and discrimination continues to permeate the everyday life of its minority communities.

The lack of fine-tuning of the legal transplant to the local conditions is especially evident when one analyses it in relation to the existence and the specific position of IDP population. As shown previously, the Kosovo Anti-Discrimination Law does not contain a single provision that refers directly or indirectly to IDPs. In fact, these pre-conflict inhabitants of Kosovo are left outside of its scope of application. Here, as already noted, the question arises why UNMIK, while drafting the Anti-Discrimination Law, failed to observe the UN-developed human rights guidelines for the protection of IDPs?

For the end, as Twining points out, even if there was vagueness of what principles should be observed when transplanting the law, „one common assumption seems to be that if it has survived for a significant period ‘it works’”.⁴⁵ Since the question of the efficiency of the analysed equality legislation remains outside of the scope of this paper, in this context it could just be useful to note the fate of the Anti-Discrimination Law. Namely, the Law has been so rarely in-

---

⁴⁴ Section 5.7 of UNMIK Regulation No. 2001/9 On the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo.

⁴⁵ William Twining, „*Diffusion of Law: A Global Perspective*,” *J. Legal Pluralism and Unofficial L.* 1 (2004): 16.

voked before the courts in Kosovo⁴⁶ that in 2013 a process of drafting the new law was initiated.⁴⁷

6. CONCLUSION

The diffusion of international and regional human rights standards across the national legal systems has become a steady feature of the globalized world. By using the human rights standards as the globalised „peace tool”, the peace-building missions have been playing an important role in that process.

As it was the case in many other post-conflict societies, UNMIK attempted at transposing the international and European human rights standards into the local legal system through the process of „human rights domestication”. The major international and regional human rights instruments were made directly applicable in Kosovo and a number of new laws were adopted with the aim of enriching the domestic legal system with the progressive human rights standards. The adoption of a comprehensive Anti-Discrimination Law was an important part of this strategy.

Yet, as shown by the above analysis, instead of considering the needs of the society to which the new legislation was supposed to serve, UNMIK used the EU equality laws as „one-size-fits-all” blueprint. This led to the adoption of the law – as illustrated in the way its provisions disregard the existence of IDPs – that could not answer the many equality challenges faced by this post-conflict society.

The case study could be useful in understanding the capacity of globalization to export liberal values and mechanisms. After the conflict, the legislative activity in Kosovo was fully controlled by UNMIK as an international agent, meaning that any possible deficiency of its legislative outputs could not be ascribed to the resistance of a sovereign state. Yet, as shown on the example of drafting the new anti-discrimination legislation, this UNMIK’s legislative project suffered from the number of limitations that undermined the entire concept of the human rights norms diffusion.

Bibliography

Anti-Discrimination Law No. 2004/32.

Assessment of the Needs of Internally Displaced Persons in Serbia (February 2011): 4.

---

⁴⁶ See, for instance, Bertelsmann Stiftung, *BTI 2012 – Kosovo Country Report* (2012): 22.

⁴⁷ According to the information provided by the representative of the OHCHR Office in Kosovo, during the interview held on 21 May 2013 in Pristina (notes on file with the author).

- Bertelsmann Stiftung, *BTI 2012 – Kosovo Country Report* (2012): 22.
- Chapter 3 of UNMIK Regulation No. 2001/9 On the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo of 15 May 2001; See also Article 22 of the post-UDI Constitution of Kosovo of 15 June 2008.
- Council Directive 2000/43/EC implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin (published in OJ L 180 of 19 July 2000).
- Council Directive 2000/78/EC establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation (published in OJ L303 of 2 December 2000).
- Cummings, Scott L. and Trubek, Louise G. "Globalizing Public Interest Law". *University of Wisconsin Legal Studies Research Paper No. 1073* (2009): 29.
- European Commission Staff Working Paper, *Kosovo* 2011 Progress Report*. SEC (2011) 1207 final. Brussels, 12.10.2011.
- Fabian, Gregory. „Implementation of the Anti-discrimination Law in Kosovo: A Plan in Need of Execution” (31 January 2006), <http://www.errc.org/article/implementation-of-the-anti-discrimination-law-in-kosovo-a-plan-in-need-of-execution/2459>.
- France Konrad Zweigert and Hein Kotz. *An Introduction to Comparative Law*. Oxford: Oxford University Press, 3rd ed., 1998.
- Further support to refugees and IDPs in Serbia, *Access to Justice for the Internally Displaced Persons from Kosovo* (June 2012) [http://www.pravnapomoc.org/web / Access_to_Justice.pdf](http://www.pravnapomoc.org/web/Access_to_Justice.pdf).
- Ghali, Boutros-Boutros. *An Agenda for Democratization*. New York: United Nations Department of Public Information, 1996; Roland Paris, *At War's End: Building Peace after Civil Conflict*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
- Heppele, Bob. „Race and Law in Fortress Europe”. *Modern Law Review* 67, no. 1 (2004):1–15.
- Knoll, Bernard. „Beyond the Mission Civilisatrice: The Properties of a Normative Order within an Internationalized Territory”. *Leiden Journal of International Law* 19 (2006): 280.
- Kosovo Property Agency. *Annual Report for 2011* (2012): 12–21.
- Law on Ombudsperson No. 03/L-195, of 27 August 2010.
- Matijević, Milica V. „On Certain Aspects of the System of Taxation of Immovable Property in Kosovo and Property Rights of Internally Displaced Persons”. *Strani pravni život* 3 (2012): 31.
- Miller, Jonathan M. „A Typology of Legal Transplants: Using Sociology, Legal History and Argentine Examples to Explain the Transplant Process”. *American Journal of Comparative Law* 51 (2003):854–67.
- Orucu, See Esin. „Law as Transposition”. *International and Comparative Law Quarterly* 51 (2002): 207–08.

- OSCE Mission in Kosovo. *Municipal Responses to Security Incidents Affecting Communities in Kosovo and the Role of Municipal Community Safety Councils* (December 2011): 1, 26.
- OSCE Office for Democratic Institutions and Human Rights. *Comments on the Draft Law on the Ombudsperson in Kosovo*, para. 54.
- Peerenboom, Randall. „Toward a Methodology for Successful Legal Transplants”. *The Chinese Journal of Comparative Law* 1, no. 1 (2013): 19.
- Report of the Special Representative of the United Nations Secretary General on the Human Rights of Internally Displaced Persons on his follow-up visit to the Mission to Serbia and Montenegro (including Kosovo) in 2005, of 11 December 2009, A/HRC/13/21/Add.1, paras. 21 78;
- Richmond, Oliver P. „The Globalization of Responses to Conflict and the Peacebuilding Consensus”. *Cooperation and Conflict* 39 (2004): 129–150.
- S. C. *against UNMIK* (Case No. 02/09). Human Rights Advisory Panel Opinion of 6 December 2012, para. 14.
- Stevens, Georgina. *Filling the Vacuum: Ensuring Protection and Legal Remedies for Minorities in Kosovo* (London: Minority Rights Group International, 2009). <http://www.minorityrights.org/7856/reports/filling-the-vacuum-ensuring-protection-and-legal-remedies-for-minorities-in-kosovo.html>.
- The Independent International Commission on Kosovo. *Kosovo Report* (Oxford: Oxford University Press, 2000), 114.
- The Independent International Commission on Kosovo. *Kosovo Report*, 90.
- Twining, William. „Diffusion of Law: A Global Perspective”. *J. Legal Pluralism and Unofficial L.* 1 (2004).
- U.S. Department of State. *2010 Human Rights Report: Kosovo*, (April 2011): 37, <http://www.state.gov/g/drl/rls/hrrpt/2010/eur/154432.htm>;
- UN Security Council. *Security Council Resolution 1244* [on the deployment of international civil and security presences in Kosovo], 10 June 1999, S/RES/1244 (1999).
- UNHCR. *2012 UNHCR Country Operations Profile– Serbia (and Kosovo: SC Res. 1244)*: 252, <http://www.unhcr.org/4ec2310915.pdf>.
- UNMIK Regulation No. 1999/1 On the Authority of the Interim Administration in Kosovo, 25 July 1999.
- UNMIK Regulation No. 2001/9 On the Constitutional Framework for Provisional Self-Government in Kosovo.
- UNMIK Regulation No. 2004/32 On the Promulgation of the Anti-discrimination Law, of 20 August 2004.
- Venice Commission. *Opinion no. 434 / 2007 on the Draft Law on the People's Advocate of Kosovo of 4 May 2007*, accessible at [http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL\(2007\)018-e.pdf](http://www.venice.coe.int/docs/2007/CDL(2007)018-e.pdf).

МИЛИЦА В. МАТИЈЕВИЋ

АНТИДИСКРИМИНАЦИОНИ ПРОПИСИ У ПРИМЕНИ
НА КОСОВУ НАКОН 1999. ГОДИНЕ, ИНТЕРНО
РАСЕЉЕНА ЛИЦА И МЕЂУНАРОДНИ СТАНДАРДИ
ЗА ЗАШТИТУ ОД ДИСКРИМИНАЦИЈЕ

РЕЗИМЕ

Општи закон против дискриминације на Косову је ступио на снагу 2004. године. Усвојиле су га Привремене институције самоуправе предвођене УНМИК-ом и другим међународним организацијама које су у то време управљале провинцијом. Закон је написан по узору на два главна правна акта Европске уније у области заштите од дискриминације, такозвану Директиву о расној једнакости и Оквирну директиву, одражавајући настојање законодавца да његове одредбе буду у складу са највишим европским стандардима.

Реферат сагледава одредбе примарног антидискриминационог законодавства на снази на Косову у светлу потреба интерно расељених лица, које су као такве заштићене посебним међународним стандардима. Анализа је спроведена на два начина. Прво су релевантни закони поређени са стандардима Европске уније у области заштите од дискриминације. Потом, осврнувши се на постојање више од двеста хиљада интерно расељених лица, ауторка истражује да ли је и у којој мери законодавац приликом доношења новог закона узео у обзир посебне потребе ове групе.

Закључак спроведене анализе је да је приликом усвајања нових антидискриминационих прописа на Косову УНМИК био руковођен пре потребом да задовољи своје уско дефинисане циљеве, него да омогући адекватан ниво заштите од дискриминације. Нови Закон против дискриминације тако представља пример правног транспланта неприлагођеног специфичним околностима које карактеришу живот на Косову након конфликта из 1999. године.

Кључне речи: антидискриминационо законодавство, Косово, интерно расељена лица, стандарди Европске уније за заштиту од дискриминације, правни трансплант.

SLOBODAN M. MILADINOVIĆ¹

Univerzitet u Beogradu, Fakultet organizacionih nauka
Beograd (Srbija)

GLOBALNO SIROMAŠTVO KAO RAZVOJNI I MODERNIZACIJSKI PARADOKS*

SAŽETAK. Globalizacija kao sveobuhvatan društveni fenomen modernog doba ima svoje nesumnjivo dobre ali i loše strane. Ona je pokrenuta razvojem nauke i tehnologije. Globalni naučnotehnološki razvoj bi trebalo da ima kao bitne posledice povećanje proizvodnje, rast zaposlenosti i povećanje životnog standarda i uopšte kvaliteta života savremenog čoveka. Kako je jedan od ključnih pokretača savremenog globalnog razvoja trka za profitom te je, s obzirom na to da je on upao u sopstvene razvojne zamke, ovo očekivanje samo delimično ostvareno. Sa naučnotehnološkim razvojem javlja se, između ostalog, i oštra globalna polarizacija na liniji bogati – siromašni s tendencijom da se, s jedne strane, bogatstvo koncentriše u sve manji broj ruku te da populacija siromašnih postaje sve brojnija, socijalno marginalizovana i izolovana iz procesa odlučivanja o strateškim pitanjima društvenog razvoja, s druge strane. Pojavljuje se globalno siromaštvo kao relativno nov društveni fenomen. Reč je o višedimenzionalnom problemu koji ima ekonomsku, političku, tehničko-tehnološku, ekološku, etičku, kulturnu ali i druge dimenzije. Dok se ranije načelno govorilo o podeli na razvijeni i bogati sever i nerazvijeni i siromašni jug, sada se konstatuje da siromaštvo postaje planetarni fenomen koji, ako se ne stavi pod kontrolu, pokazuje tendenciju rasta. S obzirom na razmere koje je poprimilo, postavlja se i pitanje njegovog prevazilaženja. Borba protiv globalnog siromaštva moguća je samo kao globalna akcija razvijenog dela sveta koja bi morala da podrazumeva pravedniju raspodelu postojećeg svetskog bogatstva uz poštovanje principa održivosti.

KLJUČNE REČI: Ključne reči: siromaštvo, globalizacija, marginalizacija, društveni razvoj.

---

¹ miladinovic@fon.bg.ac.rs

*Rad je urađen u okviru projekta *Tradicija, modernizacija i nacionalni identitet u Srbiji i na Balkanu u procesu evropskih integracija (179074)* koji realizuje Centar za sociološka istraživanja Filozofskog fakulteta u Nišu, a finansira Ministarstvo prosvete i nauke Republike Srbije.

Period posle Drugog svetskog rata obeležen je uzlaznom razvojnom linijom koju, između ostalog, karakterišu ubrzani tehničko-tehnološki i privredni rast i unapređenje životnog standarda velikog broja ljudi. U ovom periodu svetsko društvo se, više nego ranije, polarizuje po različitim kriterijumima (političkom, ekonomskom, kulturno-ideološkom, vojnom, religijskom itd.), ali se, i pored svih razlika, povezuje u jedinstvenu i međuzavisnu celinu. Svet postaje globalna zajednica međusobno tesno povezanih i u isto vreme veoma različitih subjekata u najširem značenju te reči a za nju se, takoreći, ustalio naziv globalno selo². Posledica ubrzane naučno-tehnološke modernizacije je da svakodnevni život i rad radnika neke američke, evropske ili azijske fabrike postaju do te mere međuzavisni da gotovo nije moguće zamisliti funkcionalnost savremenog trenutka bez njihove međusobne povezanosti. Sa procesima tehničko-tehnološke i kulturne modernizacije i globalnog povezivanja sveta, koji kulminiraju tokom druge polovine XX veka, dolazi do svojevrsnog razvojnog paradoksa, do pojave globalnog siromaštva kao izraza jedne od dominirajućih protivrečnosti savremenog, globalizovanog sveta – neravnomernog tehničko-tehnološkog i ekonomskog razvoja kako na lokalnom tako i na globalnom nivou. Trebalo je da se XX vek približi svom kraju da bi se shvatilo da je siromaštvo, nasuprot očekivanjima, opstalo u uslovima ubrzanog i globalnog tehničko-tehnološkog i ekonomskog rasta te da je nužno pokrenuti globalnu socijalnu akciju da bi se ono iskorenilo.

Iako siromaštvo, kao univerzalna društvena pojava, postoji od kad i samo ljudsko društvo, o njemu kao globalnom fenomenu počelo se govoriti tek u novije vreme. Prvi put se, zvanično, o globalnom siromaštvu kao gorućem planetarnom problemu govorilo na milenijumskom samitu Ujedinjenih nacija septembra 2000. godine. Tada su i proklamovani tzv. Milenijumski ciljevi društvenog razvoja po kojima do 2015. godine treba ostvariti postizanje univerzalnog osnovnog obrazovanja, ravnopravnost polova, očuvanje održivosti životne sredine, zaustavljanje širenja epidemije HIV-a, smanjivanje smrtnosti dece do pet godina starosti za dve trećine i, uopšte, stope smrtnosti za tri četvrtine, broja ljudi koji nemaju pristup pijaćoj vodi na polovinu u odnosu na nivo iz 1990. godine. Jedan od ključnih ciljeva vezanih za redukciju siromaštva je da se smanji broj ljudi koji žive sa manje od jednog američkog dolara dnevno sa 30% populacije u zemljama u razvoju u 1990. na oko 15% do 2015³. Prema tadašnjim projekcijama stanovništva to je trebalo da znači da oko milijardu ljudi treba da izađe iz siromaštva. Jedna od posledica populacionog rasta s kraja XX i početka XXI veka ogleda se u tome da je udeo siromašnih u ukupnom stanovništvu opadao ali da u apsolutnim brojevima nema značajnih promena. Kraj XX veka je do-

---

² Mekluan, M. *Gutembergova galaksija* (Beograd: Nolit, 1973).

čekan sa 1,2 milijarde ljudi koji su prinuđeni da žive sa manje od jednog dolara dnevno⁴.

Prvi korak u proceni globalnog siromaštva je njegovo definisanje. Zbog toga je bitno odrediti kriterijume na osnovu kojih će siromaštvo biti identifikovano. Po najosnovnijem određenju reč je o nedostatku prihoda ili nemogućnosti potrošnje domaćinstva i svetska banka ga trenutno meri iznosom od 1,25 dolara dnevno računato po vrednosti dolara iz 2005. godine.⁵ Reč je o univerzalnom standardu koji je definisan konceptom apsolutnog siromaštva i koji se zasniva na ideji preživljavanja, odnosno obezbeđivanja osnovnih uslova koje treba obezbediti kako bi se održala fizički zdrava egzistencija⁶. U ranijem periodu apsolutno siromaštvo definisalo se iznosom od 1 dolara dnevno. U tom kontekstu stopa siromaštva predstavlja procenat domaćinstava koja u nekoj zemlji žive ispod ove međunarodne linije siromaštva.

Klasifikacija siromašnih ne završava se samo na postavljanju linije siromaštva. I među siromašnima postoji gradacija tako da za one koji se nalaze neposredno ispod linije pa sve do tri četvrtine od linije siromaštva kažemo da se nalaze u podnožju siromaštva. Siromašnim nazivamo one koji se kreću u rasponu od tri četvrtine do polovine iznosa linije siromaštva a ultrasiromašnim nazivamo one čiji su prihodi/potrošnja ispod polovine linije siromaštva⁷. Da ne govorimo o tome koliko je sporna pretpostavka da oni koji se nalaze iznad linije siromaštva nisu siromašni. Postavljanje gornje granice na kojoj prestaje bilo kakvo siromaštvo je relativno i ona zavisi od konkretnog socijalnog i kulturno-istorijskog konteksta svakog pojedinačnog društva ponaosob.

³ Da bi se shvatile globalne razmere siromaštva a, pre svega ozbiljnost i urgentnost problema, dovoljno je reći da je 1990. više od 1,2 milijarde ljudi (28% stanovništva zemalja u razvoju) živelo u ekstremnom siromaštvu (sa manje od jednog US dolara dnevno). Godine 2002. taj iznos je bio manji – 19%. U međuvremenu nivo apsolutnog siromaštva rapidno je smanjen u većem delu Azije gde je broj ljudi koji žive sa 1 dolara dnevno smanjen za 250 miliona što posebno važi za istočnu Aziju gde je broj siromašnih smanjeno sa 33% na 14,1%. Najveći broj siromašnih je sve ovo vreme živeo u subsaharskoj Africi i on je procentualno ostao neizmenjen (oko 44%) ali je faktički uvećan za 140 miliona. No, što je interesantan podatak, broj siromašnih se uvećao u tranzicionim zemljama jugoistočne Evrope (gde je učešće siromašnih povećano sa 0,4% na 1,8%) i Zajednice nezavisnih država (bivše članice Sovjetskog Saveza okupljene oko Rusije), gde se stopa siromaštva povećala sa 0,4% na 2,5%. (*The Millennium Development Goals Report 2006*, United Nations, New York, 2006. p. 4.).

⁴ Deaton, Angus (2002), "Is World Poverty Falling?" *Finance and Development*, June, 39:2, 4–7.

⁵ *Global Profile of Extreme Poverty*, Background paper for the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, Prepared by the secretariat of the Sustainable Development Solutions Network 15 October 2012. dostupno na: <http://unsdsn.org/files/2013/01/121015-Profile-of-Extreme-Poverty.pdf>

⁶ Gidens, Entoni, *Sociologija* (Beograd: Ekonomski fakultet, 2003), 317.

⁷ Klasifikacija prema: International Food Policy Research Institute (IFPRI).

Ovde treba napomenuti da su linije siromaštva relativne te da su se povodom njih često vodile rasprave. Linije siromaštva se obično administrativno određuju te one ne moraju predstavljati pokazatelj stvarnog siromaštva. One najčešće predstavljaju statističke definicije iza kojih se kriju konkretni politički interesi određenih garnitura na vlasti. Dakle, treba razlikovati statističko siromaštvo od realnog siromaštva. Statističko siromaštvo je ono siromaštvo pred kojim čak ni najtvrdokornija politika ne može da zatvori oči. Njima se iskazuje samo fiziološka granica preživljavanja i prikriva multidimenzionalnost siromaštva. Iznad te linije siromaštva kao da nema. Naprotiv, ono je prisutno i iznad administrativno postavljenih linija. Time se javnost dovodi u zabludu pošto se administrativnim linijama nastoji da se problem siromaštva predstavi u što je moguće blažoj formi.

Dakle, kada je reč o administrativnim linijama, ono što važi kao univerzalno pravilo je⁸:

(1) da su date linije uvek *relativne* (počevši od istorijskog karaktera ljudskih potreba pa sve do kulturoloških i prostorno-geografskih momenata koji determinišu nužan minimum potreba koje je neophodno zadovoljiti u datom društvenom kontekstu),

(2) da su *proizvoljne*, bilo da su statistički izvedene, bilo da su izraz merenja tržišne cene osnovne korpe proizvoda i usluga. Postavlja se pitanje šta uzeti kao osnovu za izvođenje statističke linije siromaštva, da li je to polovina/trećina medijalnog prihoda ili polovina/trećina prosečnog prihoda domaćinstva ili možda uzeti nešto treće. Nasuprot tome, ako se uzme u razmatranje potrošačka korpa, neko treba da presudi šta ulazi u sastav te korpe a šta ne. Šta god da se izabere, odluka je uvek proizvoljna,

(3) da date linije predstavljaju *istraživački alat za merenje prihoda grupa ljudi ali ne i za merenje individualnih potreba*. Njihovo ograničenje se sastoji u tome da ne mogu da pokriju izuzetke od pravila. Njihova upotreba je najbolja kada treba da se izmere prihodi velikih grupa ljudi. Međutim, problem nastaje kada je treba primeniti na pojedince s obzirom na to da će uvek biti pojedinačnih slučajeva u kojima, zbog individualnih specifičnosti, kao što su posebne potrebe starih, bolesnih, male dece ili invalida, lica na školovanju, beskućnika i sl. neće biti moguće primeniti zacrtane linije siromaštva te je mnogo korisnije uraditi test individualnih potreba dok linija siromaštva ostaje korisna kao analitički instrument. I konačno, možemo reći i ključni problem,

---

⁸ *A New Poverty Line: Yes No or Maybe*, Discussion Paper from the National Council of Welfare, Winter 1998–99, Canada, pp. 1–3. dostupno na web stranici http://publications.gc.ca/collections/collection_2012/cnb-ncw/H68-47-1999-eng.pdf

(4) neke od korišćenih linija su u određenim društvenim kontekstima bolje od drugih ali *ni jedna od njih nije savršena*.

Zbog pobrojanih karakteristika uvek će biti individualnih slučajeva koji neće moći da se uklope u postavljeni statistički ili neki drugi model a koji će biti možda ugroženiji od onih koji se regularno vode kao siromašni. U krajnjoj liniji se striktnom primenom postavljenih linija siromaštva izigravaju ljudska prava i socijalna pravda i legalizuje diskriminacija.

Danas već postoji opšta saglasnost oko toga da je siromaštvo višedimenzionalna pojava. Kako god da postavimo liniju siromaštva, problem je u tome da siromaštvo danas obuhvata nemogućnost da se zadovolje osnovne potrebe pod kojima se podrazumevaju, najmanje, hrana, odeća, smeštaj, pijaća voda, kanalizacija, obrazovanje i zdravstvena zaštita⁹, a to sve nije moguće iskazati administrativno postavljenom linijom siromaštva ili potrošačkom korpom. Siromaštvo se obično pojavljuje kao kombinacija niskih prihoda domaćinstva i niskog javnog standarda lokalne zajednice, tj. nedostatka kvalitetne javne infrastrukture iz koje će slediti i (ne)mogućnosti zadovoljavanja osnovnih životnih potreba stanovništva (voda, kanalizacija, škole, zdravstvene ustanove i druge javne i komunalne usluge). U ovakvom kontekstu novčano izražena linija siromaštva samo dodatno zamagljuje problem i čini ga podložnim ideološko-političkoj i teorijskoj manipulaciji.

Sen, nasuprot tome, na siromaštvo gleda kao na apsolutnu deprivaciju u smislu individualnih sposobnosti, odnosno u smislu veze ličnih sposobnosti i ličnih koristi koje na bazi toga pojedinci, a dodali bismo i velike društvene grupe, mogu postići.¹⁰ U skladu s tim, smatra autor, individualni standard se izražava individualnim šansama – mogućnostima ostvarivim u datom društvenom kontekstu a ne količinom dobara ili nivoom korisnosti koja proizlazi iz upotrebe dobara koje pojedinac poseduje. Ovaj pristup sigurno da ima značajne teorijske implikacije ali je problem u tome da se on teško može empirijski verifikovati.

Ono što je ovde bitno je da Sen dovodi u direktnu vezu siromaštvo i društvenu nejednakost, i to ne samo na ekonomskom već i na svim drugim poljima i ne samo tako da između njih stavlja znak jednakosti već tako što ih dovodi u uzročno-posledični niz. Održavanje društvenih nejednakosti stvara plodno tle za odr-

---

⁹ *Obaveštenje komisije Evropskom parlamentu, savetu, Evropskom ekonomskom i Socijalnom komitetu i Komitetu regiona; Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju*, Brisel: Evropska komisija. 16.12.2010. p. 4. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Evropska%20platforma%20za%20borbu%20protiv%20siromastva.pdf>

¹⁰ Sen, A. (1993): "Capability and well-being," In A. Sen and M. Nussbaum (Eds.), *The quality of life*, Oxford: Clarendon Press; Sen, A. (1976) "Poverty: An ordinal approach to measurement," *Econometrica*, Vol. 44, pp. 219–231.

žavanje siromaštva a ovo dalje omogućava održavanje nejednakosti. U skladu s tim Evropska platforma za borbu protiv siromaštva navodi da siromaštvo uvek znači manji broj mogućnosti i neiskorišćeni potencijal.¹¹ To znači da je potrebno, da bi se izašlo iz siromaštva, usvojiti multidimenzionalni pristup koji zahteva intervencije u politikama zapošljavanja (pomoć da se nađe zaposlenje); organizaciji sistema poreskih olakšica; obezbeđivanju ključnih usluga poput kvalitetne brige o deci; obrazovanju i zaštiti dečijih prava. Dakle, jedan od ključnih faktora u borbi protiv siromaštva je, između ostalog, i ostvarivanje jednakih mogućnosti za sve članove društva. Međutim, problem je u tome što prisustvo jednakih mogućnosti vrlo često nije dostupno empirijskoj verifikaciji s obzirom na to da su one često samo normativno proklamovane a da ih u stvarnosti nema.

Dakle, da bi se imao sveobuhvatan uvid u raspodelu siromaštva i mogla pokretati adekvatna akcija, treba imati u vidu kako niske prihode pojedinaca i domaćinstava, s jedne strane, tako i neadekvatno pružanje javnih i komunalnih usluga, s druge strane. Takođe je neophodno identifikovati ciljeve u rešavanju problema siromaštva na osnovu preciznog poznavanja njegove prirode u datom socijalnom kontekstu. S toga siromaštvo treba proučavati i na lokalnom i na globalnom nivou.

Realnost je da unutar ekonomski stabilnog i razvijenog, modernog i relativno bogatog društva postoje enklave siromaštva, enklave u kojima se formira nova socijalna kategorija, marginalna klasa¹² (underclass)¹³. Osnovna odredba ove grupe je dugoročna nezaposlenost koju prati siromaštvo ali i socijalna pasivnost i sklonost ka raznim vidovima socijalnopatološkog ponašanja. Nju takođe karakterišu socijalna isključenost i marginalizacija.

---

¹¹ Obaveštenje komisije evropskom parlamentu, savetu, evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i komitetu regiona; Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti. p. 4. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Evropska%20platforma%20za%20borbu%20protiv%20siromastva.pdf>

¹² Prevod termina underclass sa engleskog jezika na srpski bi u doslovnom značenju trebalo da predstavlja donju klasu u društvu, klasu koja se nalazi ispod linije klasnog raslojavanja. Izraz donja klasa bi pravio dosta zabuna s obzirom na to da bi on, shodno dosadašnjoj upotrebi, podrazumevao klasni položaj pripadnika manuelnih zanimanja, tj. nosilaca neposredno izvršnog rada. Takođe je u opticaju i termin potklasa (klasa koja se nalazi na dnu stratifikacijske lestvice ispod svih ostalih, regularnih, klasa u društvu). Reč potklasa se kod nas često upotrebljava u značenju jednog segmenta neke klase a ne u smislu posebne klasifikacijske celine u smislu da unutar neke klase postoji potklasa, što ne odgovara suštini pojma označenog engleskom rečju underclass. Odlučili smo se da ovaj termin prevodimo kao marginalna klasa zato što on ukazuje na suštinsko svojstvo ljudi koje karakterišu marginalan društveni položaj, tj. trajna nezaposlenost i siromaštvo iz čega sledi socijalna i ekonomska izolovanost a samim tim i ukupna društvena marginalizacija.

¹³ Buckingham, A. (1999). Is there an Underclass in Britain, *British Journal of Sociology* (1). 49–75. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-4446.1999.00049.x/pdf> 12.07.2011.

Još jedna realnost je da na globalnom, svetskom prostoru postoje velike enklave globalnog siromaštva, ogromna prostranstva sa slabom ili gotovo nikakvom privredom, sa ogromnim brojem rastućeg stanovništva koja čini globalnu marginalnu klasu za koju je odomaćio naziv svetske parije i koji nemaju takoreći nikakve razvojne perspektive.

U najrazvijenijim društvima pripadnost marginalnoj klasi, ako nije uzrokovana ličnim fizičkim ili mentalnim hendikepom, vrlo često je stvar ličnog izbora najčešće socijalno neprilagođenih. U nerazvijenim društvima i društvima u razvoju to može biti rezultat sticaja niza nepovoljnih okolnosti. U tom slučaju siromaštvo, socijalna izolacija i marginalizacija su spolja nametnute različitim društvenim mehanizmima i ne predstavljaju stvar ličnog izbora onih koji su njima obuhvaćeni.

Postoji više osnovnih uzroka ekstremnog globalnog siromaštva, među njima se posebno ističu: nepovoljni geografski uslovi, geofizička izolacija regiona, nepovoljna klima, nepostojanje povoljnih uslova za razvoj poljoprivrede, deficit energetske resursa, endemske bolesti vezane za ekološki kontekst, podložnost prirodnim nepogodama (poplave, suše, zemljotresi, jaki vetrovi), dugotrajni nasilni konflikti i međunarodne sankcije, apsolutistička vlast i loše upravljanje (korupcija, sistemski pogrešna raspodela resursa koja ne odgovara potrebama siromašnih), etnička, verska, rodna i uopšte socijalna diskriminacija velikih društvenih grupa, ekstremno visoka stopa fertiliteta (6 i više), nemogućnost pristupa zemljištu kao vida (samo)zapošljavanja.

Prema različitim navodima, danas je u globalnim razmerama osamsto miliona ljudi neuhranjeno, 1,1 milijarda živi bez pijaće vode, 2,6 milijardi ljudi nema pristup osnovnim zdravstvenim ustanovama, a 2,6 milijardi nema dostupnost osnovnim lekovima, milijarda ljudi nema svoj krov nad glavom, dve milijarde nema električnu struju, osamsto miliona je potpuno nepismenih a dvesta pedeset miliona dece je obuhvaćeno onim što se naziva dečji rad. Osamnaest miliona ljudi godišnje umire od posledica siromaštva itd.¹⁴

Podsaharska Afrika i Južna Azija su dva svetska centra globalnog siromaštva. U ova dva regiona živi 45% stanovništva zemalja u razvoju. Problem je što u njima živi preko 70% ekstremno siromašnih. Iskazano po različitim kriterijumima u ta dva regiona živi 75% siromašnih po prihodima, 63% hronično gladnih, 73% dece je zaostalo u fizičkom razvoju, 72% dece koja nisu obuhvaćena školovanjem, 75% odraslih koji su nepismeni, 86% ljudi koji žive sa HIV-om. Smrtnost od malarije prevazilazi iznos od 94%, dok smrtnost dece do pet godina iznosi

---

¹⁴ Koprak, Ivan: Globalno siromaštvo i super erogacija u etici, *Nova prisutnost 10 (2012) 2*, 225–234, 227.

84%, smrtnost majki sa malom decom iznosi 86%, dok je 87% onih koji praktikuju defekaciju na otvorenom prostoru.¹⁵

Svi ovi podaci, a i mnogi drugi, posledica su neravnomernog ekonomskog i tehnološkog razvoja, s jedne strane, i ubrzanog populacionog rasta, s druge strane. Naime skoro čitava ljudska istorija, stara stotinama miliona godina, bila je potrebna da svet naraste do prve milijarde stanovnika (početak XIX veka). Druga polovina XX veka je period ubrzanog priraštaja stanovništva sa 2,5 milijarde (1950) na skoro sedam milijardi na kraju XX veka. Prema procenama Ujedinjenih nacija, do polovine ovog veka populacija će narasti na deset (optimistička verzija) do 14,5 milijardi (pesimistička verzija). Procenjuje se da će se skoro celokupan rast desiti u zemljama u razvoju. Najveći rast se očekuje u Subsaharskoj Africi (114%), upravo tamo gde je globalno siromaštvo najizraženije, a najmanji u Istočnoj i Južnoj Aziji (13%). Očekuje se da će do tada urbano stanovništvo porasti sa sadašnjih 49% na 70% svetskog stanovništva, što dodatno komplikuje problem s obzirom na to da će više od dve trećine stanovništva biti distancirano od proizvodnje hrane i upućeno da je traži na tržištu. Uz ovo idu i očekivanja da će se uvećati dohodak po glavi stanovnika a smanjiti dohodovne nejednakosti i da će se nastaviti trend privrednog rasta u zemljama u razvoju¹⁶.

Tabela 1: Dinamika smanjenja globalnog siromaštva 1981–2010. (1,25 US \$)^a

GODINA	UKUPNO SIROMAŠNIH (%)	JAZ SIROMAŠTVA (%)	BROJ SIROMAŠNIH. (MIL.)	OBUHVAĆENA POPULACIJA (MIL.)	ISTRAŽIVANJEM POKRIVENO POPULACIJE (%)
1981.	52.16	21.36	1,937.83	3,715.17	56.50
1984.	47.11	16.89	1,857.76	3,943.45	67.10
1987.	42.25	14.63	1,768.04	4,184.71	82.80
1990.	43.05	14.82	1,908.45	4,433.09	86.40
1993.	40.99	13.82	1,912.31	4,665.30	89.40

¹⁵ *Global Profile of Extreme Poverty*, Background paper for the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, Prepared by the secretariat of the Sustainable Development Solutions Network 15 October 2012. p. 4 dostupno na: <http://unsdsn.org/files/2013/01/121015-Profile-of-Extreme-Poverty.pdf>

¹⁶ Koviljko Lovre, Milivoj Gajić, Marinko Kresoja, „Globalizacija i održivi razvoj poljoprivrede”, u *Agrarna i ruralna politika u Srbiji: nužnost ubrzanja reformi*, Tematski zbornik, priredili: Danilo Tomić, Miladin M. Ševarlić i Stanislav Zekić (Beograd, Novi Sad: Društvo agrarnih ekonomista Srbije, Univerzitet u Novom Sadu – Ekonomski fakultet, 2011), 8.

Tabela 1: Dinamika smanjenja globalnog siromaštva 1981–2010. (1,25 US \$)^a

1996.	34.85	11.21	1,704.52	4,891.01	91.60
1999.	34.05	11.09	1,741.50	5,114.55	68.20
2002.	30.76	9.90	1,639.03	5,328.45	87.80
2005.	22.66	6.92	1,301.93	5,745.52	90.20
2008.	22.66	6.92	1,301.93	5,745.52	90.20
2010.	20.63	6.30	1,214.98	5,889.37	84.70

a. *Regional aggregation using 2005 PPP and \$1.25/day poverty line*, dostupno na <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/index.htm?1>

Borba protiv ekstremnog globalnog siromaštva, merenog potrošnjom od 1,25 dolara dnevno, u novije vreme pokazuje izvesne rezultate. Za razliku od osamdesetih koje su obeležene rastom siromaštva u Africi i devedesetih godina XX veka koje karakteriše rast siromaštva u Latinskoj Americi i bivšem Sovjetskom Savezu, gde bismo mogli dodati i istočnoevropske zemlje koje su već tada, manje-više, duboko zagazile u tranziciju, sada se evidentira smanjenje tzv. apsolutnog siromaštva u svim regionima sveta a posebno u Aziji. Izgleda sasvim neočekivano ali čak i u Subsaharskoj Africi, gde je stopa siromaštva, u periodu 1980–2005. kretala iznad 50 %, dolazi do smanjenja, iako sporog, ne samo stope siromaštva već i ukupnog broja siromašnih u regionu tako da se očekuje da bi taj broj do 2015. mogao da bude čak manji od 40%¹⁷. Treba napomenuti da se radi o regionu sa visokim priraštajem i velikim ukupnim brojem stanovnika, tako da ostaje otvoreno pitanje da li statistika relativnih brojeva prikriva stvarno stanje, odnosno da li smanjenje udela siromašnih u ukupnom stanovništvu prati adekvatan pad apsolutnog broja siromašnih. Razlog za sumnju nalazi se u ranije iznetom podatku da se upravo u Subsaharskoj Africi u narednom periodu očekuje visok populacioni rast. S druge strane, oni koji izlaze iz zone apsolutnog siromaštva ulaze u zonu relativnog siromaštva, dakle ne prestaju biti siromašni.

Dinamika populacionog rasta iz poslednje dve decenije je značajno promenila globalnu mapu siromaštva, posebno u nerazvijenim zemljama sa brzim populacionim rastom. Tome je posebno doprineo ekspanzivni privredni razvoj u Indiji i Kini (koji je, uzgred budi rečeno, bio praćen represivnom populacionom politikom) tako da se može očekivati da će prvi milenijumski cilj (prepolovljavanje stope apsolutnog siromaštva između 1990. i 2015) na globalnom nivou biti postignut. Naravno, ostaje otvoreno pitanje da li će se i za koliko smanjiti ukupan

¹⁷ Chandy, Laurence and Gertz, Geoffrey (2011): *Poverty in Numbers: The Changing State of Global Poverty from 2005 to 2015*, Washington, The Brookings Institution, januar, p.p. 4–5.

broj siromašnih. Ovo pitanje posebno dobija na značajnosti ako uzmemo u obzir realnost postavljene linije siromaštva (dnevno 1,25 dolara, mesečno 37,50 dolara i godišnje 456,25 dolara). Nije potrebno posebno komentarisati da se radi o prevazilaženju linije koja omogućava samo puko preživljavanje ali ne i dostizanje elementarnih civilizacijskih standarda.

S početka devedesetih godina XX veka čak 93% siromašnih živelo je u nerazvijenim zemljama, zemljama koje su po međunarodnim statistikama klasifikovane kao zemlje u kojima stanovništvo ima niske prihode. Danas je slika siromaštva značajno drugačija. Sada 72% siromašnih živi u srednjerazvijenim zemljama. Očekuje se da će i u narednim godinama značajan broj globalno siromašnih živeti upravo u srednjerazvijenim zemljama.¹⁸ Očigledno da danas imamo novu geografiju globalnog siromaštva sa masom stanovništva koje živi u relativno stabilnim zemljama koje nisu siromašne. Na globalnoj mapi nestaju velike enklave globalnog siromaštva. One se sada stapaju sa prostorima relativne stabilnosti i prividnog blagostanja. Naravno, to ne znači da siromaštvo nestaje iz pojmovnika društvenih nauka, ono samo postaje prikriveno, zamagljeno negde u neuhvatljivom međuprostoru, pretvoreno u statistički podatak i podložno ideološkoj i teorijskoj manipulaciji.

Problem je u tome što sada, posle više od dve decenije ovih procesa većina siromašnih živi u srednjerazvijenim zemljama u kojima prosečna primanja vidno prelaze višu liniju siromaštva.¹⁹ To znači da danas većina siromašnih više ne živi u siromašnim zemljama. Samnerovi nalazi kazuju da se, s obzirom na ovo, globalni problem siromaštva u međuvremenu izmenio. Samner²⁰ konstatuje da postoji nova milijarda na dnu (960 miliona siromašnih ljudi ili 72% od svih siromašnih u svetu) koji sada žive ne u siromašnim zemljama već u zemljama sa srednjom visinom prihoda po glavi a mnogi od njih žive u ekonomski vrlo stabilnim zemljama u razvoju. Nasuprot tome, tek oko četvrtine siromašnih (oko 370 miliona) živi u preostalih četrdesetak zemalja sa niskim prosečnim prihodom, uglavnom u Subsaharskoj Africi.

Ova činjenica pokreće važna pitanja vezana za tekuće modele razvojne međunarodne pomoći zemljama sa velikim udelom siromašnog stanovništva. Kanbur i Samner postavljaju pitanje: Koja je globalna moralna obaveza razvijenih zemalja prema nerazvijenima? Da li raspodela pomoći treba da bude ciljiana jed-

---

¹⁸ Kanbur, Ravi and Sumner, Andy (2011): *Poor Countries or Poor People? Development Assistance and the New Geography of Global Poverty*, p. 3. dostupno na web adresi <http://kanbur.dyson.cornell.edu/papers/KanburSumnerPoorCountriesOrPoorPeople.pdf>

¹⁹ Sumner, Andy (2010) *Global Poverty and the New Bottom Billion*. IDS Working Paper. IDS: Sussex, UK, <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/GlobalPovertyDataPaper1.pdf>

²⁰ Sumner, Andy: Isto, 10.

nako na siromašne u nerazvijenim i razvijenim zemljama ili treba da bude usmerena primarno ka siromašnima u nerazvijenim zemljama i kako i na koji način se treba angažovati u srednjerazvijenim zemljama?²¹

Tabela 2: Globalna raspodela siromaštva

GLOBALNA RASPODELA SIROMAŠTVA	1988–90.	2007–08.
	%od 1,67 mlrd.	% od 1,33 mlrd.
KINA I INDIJA	68	50
STABILNE ZEMLJE SREDNJIH PRIHODA	6	11
NESTABILNE ZEMLJE SREDNJIH PRIHODA	1	11
STABILNE ZEMLJE NISKIH PRIHODA	12	16
NESTABILNE ZEMLJE NISKIH PRIHODA	13	12

Dakle, za samo dve decenije odvijala se dramatična promena strukture svet-skog siromaštva od 93% svetski siromašnih koji su živeli u generalno najsiromašnijim zemljama sveta ka sadašnjih 72% svetski siromašnih koji žive u ekonomski srednje rangiranim zemljama. Razumljivo je da se siromašni nisu preseljavali u bogatije zemlje. Radi se o tome da su mnoge zemlje, nekad klasifikovane kao zemlje sa najnižim prosečnim prihodom po glavi stanovnika, vremenom postale bogatije te su preklasifikovane kao zemlje srednjih prihoda. Od 2000. godine je čak 27 zemalja preklasifikovano u srednje bogate a sa njima je 707 miliona siromašnih prešlo u bogatije društvo.²² Dakle i pored ekonomskog rasta, opao je broj siromašnih u tim zemljama ali ne u dovoljnoj meri da bi se siromaštvo moglo smatrati prevaziđenim.

Primeru radi samo u Indiji i Kini je 2007/8. živelo oko 663 miliona siromašnih, što u odnosu na 1990. predstavlja pad broja siromašnih sa 68% na oko 50% ukupnog broja siromašnih u svetu. Samo u pet mnogoljudnih zemalja živi oko 850 miliona siromašnih (Pakistan, Indija, Kina, Nigerija i Indonezija).

Dakle, ekonomski razvoj i tehničko-tehnološka modernizacija, polako ali sigurno, prodiru i na doskora nerazvijena područja. Oni bi, prema očekivanjima, trebalo da na ta područja donesu šanse za bolji život. No, te šanse vrlo lako bivaju ugrožene interesima lokalnih i globalnih moćnika i njihovih kapitala. Umesto boljeg života, prvi koraci tehničko-tehnološke modernizacije u te sredine unose zaoštavanje socijalne diferencijacije i podelu stanovništva na imućnu manjinu i siromašnu većinu.

²¹ Ravi Kanbur and Andy Sumner: Isto, 2.

²² Sumner: Isto, 20.

Nije sporno da podela na bogate i siromašne podrazumeva raspodelu društvenih nejednakosti na različitim poljima (nejednakosti u imovini, prihodima, znanju i obrazovanju, moći, u posedovanju određenih strateških resursa, kao što su obradivo zemljište, mineralne sirovine, energenti, voda itd.). Ponekad je teško definisati ali i izmeriti ko se nalazi koliko daleko od jednog ili drugog pola. Bogatstvo najčešće podrazumeva akumuliranu imovinu, s toga je za razumevanje ovog pojma bitno imati u vidu ulogu nasleđa kao faktora koji bitno doprinosi uvećanju bogatstva (individualnog, porodičnog ali i nacionalnog), ali u sebe ne uključuje vrednost ljudskog kapitala.²³ S toga i nije ništa čudno da neko ko poseduje dobro i praktično primenljivo obrazovanje nema bogatstvo. Za sticanje bogatstva potrebno je vreme. Zbog toga i ne treba izjednačavati prihode sa bogatstvom. Prihodi podrazumevaju tokove novčanih primanja iz svih raspoloživih izvora. Oni mogu biti kratkoročni i dugoročni, mogu biti redovni ili povremeni. Oni, ako se adekvatno iskoriste, mogu biti izvor bogatstva.

Na osnovu ovoga se može pretpostaviti da pitanje prevazilaženja globalnog siromaštva ne može da se reši na kratak rok a još manje jednokratnom akcijom. U stvaranju nacionalnog bogatstva razvijenih društava učestvovala su generacije. Siromašna društva možda mogu, adekvatnom ekonomskom politikom, da uspeju relativno brzo da izađu iz siromaštva ali im je zato veoma teško da uđu u krug bogatih. Sama činjenica neravnomernog ekonomskog i tehnološkog razvoja podrazumeva da će ekonomski i tehnološki razvijena društva napredovati znatno brže od nerazvijenih. Na osnovu toga se može očekivati da će globalno siromaštvo još dugo predstavljati razvojni i modernizacijski paradoks. Kao što se iz milenijumskih ciljeva može naslutiti, radi se o tome da se, koliko god je to moguće, prevaziđe apsolutno siromaštvo, da masovno preživljavanje prestane da bude problem modernog doba.

Ovde se dolazi na pitanje ko je odgovoran za siromaštvo, pojedinac zbog svog ponašanja ili društvo zbog uslova koji su van kontrole pojedinca. Iz ovoga sledi i pitanje da li je siromaštvo isključivo ekonomska kategorija ili ima i svoju socijalnu i moralnu dimenziju koja implicira i uspostavljanje socijalno pravednog, etičkog ekonomskog sistema. Svakako, u međunarodnoj podeli rada, pojavi i razvoju siromaštva i uopšte rastućih društvenih nejednakosti ne pogoduju samo neadekvatna radna, organizaciona, tehnološka, ekonomska, politička i bilo koja druga efikasnost kao takva. Mnogi globalni tokovi ostavljaju svoj trag na pozicioniranje pojedinaca ali i velikih kolektiviteta, uključujući cele narode i države. Naravno, ne treba zanemariti ni individualnu odgovornost.

---

²³ *Innovative Approaches to Reducing Global Poverty*, (2007) edited by James A. F. Stoner and Charles Wankel, Charlotte, North Carolina: Information Age Publishing, Inc. Dostupno na web adresi http://www.infoagepub.com/products/content/files/p46cf22d868f67_fm.pdf

Na prvom mestu možemo izdvojiti tehnološki razvoj, koji je inače pokrenuo globalizacijska kretanja i povezivanja savremenog društva na svetskom – globalnom planu. Tehnološki razvoj ne doprinosi svima na jednak način. Generalno, ekonomski superiorne zemlje imaju akumuliranu infrastrukturu i kapital koji su početna stavka za dalja naučna istraživanja i implementaciju dobijenih rezultata u dalji razvoj. Njihova startna osnova je nesrazmerno bolja od startne osnove zemalja koje nemaju dugu tradiciju racionalnog privređivanja, a o onima koje svoju privredu utemeljuju na iracionalnim momentima ne treba ni raspravljati.

Takođe, unutar nekog konkretnog društva blagodeti tehnološkog razvoja ne moraju podjednako da osele sve društvene klase i slojevi. Posebno mogu da budu deprimirani oni koji po prihodima gravitiraju srednjoj klasi. Moguće je uspostaviti niz neracionalnosti koje će na duži ili kraći rok ometati ekonomsku efikasnost kao pojedinaca tako i društva u celini. Da spomenemo samo neke: s jedne strane, moguće je nagrađivanje pojedinaca preko granica njihovog doprinosa (uključujući ličnosti iz sveta estrade, profesionalnih sportista ali i vrhunskih stručnjaka u raznim oblastima), prisvajanje renti raznih vrsta, nadoknade za obavljanje mnogih funkcija, posebno u javnom sektoru ili visoke nadoknade profesionalnim menadžerima koje nisu primerene ekonomskoj snazi datih ekonomskih subjekata ili same države. S druge strane, moguće je većinu onih koji su neposredni izvršiocu u proizvodnom procesu dovesti u poziciju permanentne eksploataisanosti. Ovim se povećava učešće najbogatijih u ukupnom društvenom bogatstvu, što na duži rok proizvodi negativne ekonomske i uopšte socijalne implikacije. Čini se da su ključne posledice ovakvog stanja smanjena motivacija najširih slojeva nosilaca neposrednog izvršnog rada, smanjena ekonomska produktivnost i efikasnost, umanjnjen ekonomski rast i povećana politička nestabilnost.

Galbrajt²⁴, sledeći trag Oskara Luisa²⁵ (kultura siromaštva) i Čarlsa Mareja²⁶ (kultura zavisnosti), smatra da tamo gde je siromaštvo uzelo masovne razmere postoji ozbiljna mogućnost da se obrazuje potkultura siromašnih, koja je proizvod njihovog načina života, te da bi se preventivno delovalo, potrebno je iskoristiti socijalni okvir za stvaranje i dalje reprodukovanje masovnog siromaštva. Pomenuti socijalni okvir karakterišu socijalne nejednakosti, marginalizacija i izolacija iz društvenih tokova i nemogućnost da se bilo šta pokrene radi preva-

---

²⁴ Galbraith, John Kenneth (1958): *The affluent society*, New York; Toronto: The New American Library.

²⁵ Lewis, Oscar: *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*, New York: Basic, 1959.; Lewis, Oscar: „The Culture Poverty” u James P. Spradley and David W. McCurdy (ed): *Conformity and Conflict: Readings in Cultural Anthropology*, Little Brown, Boston 1966.

²⁶ Murray, Charles A. (1984): *Losing Ground: American Social Policy, 1950–1980*. New York, Basic Books.

zilaženja zatečenog stanja. O socijalnoj marginalizaciji i izolaciji možemo govoriti kako na lokalnom nivou kao o isključenosti iz mnogih društvenih tokova upravo onih koji su na dnu socijalne hijerarhije, tako i na globalnom nivou kao o isključenosti iz međunarodne podele rada i sa svetskog tržišta čitavih naroda i država. U krajnjem ishodu, održavanje stanja socijalne isključenosti, kao logičnu posledicu povlači i održavanje stanja siromaštva.

Nije sporno da siromaštvo znači manje mogućnosti i neiskorišćen potencijal, da ono onemogućava lični razvoj, da negativno utiče na zdravlje dece, njihova obrazovna postignuća i njihovo opšte blagostanje. Deca koja odrastaju u siromaštvu i koja su socijalno isključena su pod većim rizikom da i kasnije, kada prestanu biti deca, budu marginalizovana i zarobljena u zamkama siromaštva i idejama i ideologijama koje ono proizvodi. Time se stvaraju mehanizmi koji tvrdokorno održavaju siromaštvo ali i vrednosni sistem koji ljudima ne dozvoljava da se iskopaju iz zamki siromaštva čak i onda kada prestanu biti siromašni, i koji siromaštvo racionalizuje kao „prirodan red stvari” a umesto sopstvene akcije na njegovom prevazilaženju očekuju akciju države ili nekog sličnog kolektiviteta.

Na globalnom planu se kao jedna od reakcija na takav vrednosni sistem pokazuje stanovište da treba napustiti svoje mesto življenja i otići negde gde je bolje, gde postoje šanse i perspektive. Stoga se proces modernizacije savremenog društva prepoznaje, između ostalog, i po velikim talasima migracija koje počinju kao lokalne migracije a završavaju se kao međunarodne migracije. Z. Bauman²⁷ kaže da se savremeni svet deli na svet globalno mobilnih i svet lokalno vezanih. Prvi žive u vremenu jer za njih prostor nema značaja, dok se drugi, ako se odluče da krenu na put, sudaraju sa brojnim preprekama. U kontekstu teme globalnog siromaštva prvi su oni koji su preduzimljivi i koji imaju ili znanje, obrazovanje, veštine koje se traže na svetskom tržištu ili dovoljno smelosti da nešto promene u svom životu i koji su u principu spremni i sposobni da se premete u širokom globalnom prostoru tragajući za svojim životnim šansama. Na taj način se najkvalitetniji deo stanovništva, u principu najobrazovaniji i najpreduzimljiviji, premešta na prostor koji mu nudi veće šanse umesto da stvara šanse tamo gde se prirodno zatekao i gde mu društveni kontekst vazda postavlja prepreke. Bira naizgled teži put ali ipak put koji budi nadu u bolje sutra. Nasuprot njima su lokalno vezani koji ne pokazuju spremnost da izađu iz kolotečine sopstvene svakodnevice i koji će tražiti najrazličitije racionalizacije za svoj deprivilegovani položaj. Na taj način se međugeneracijski, istorijski i geografski (samo) reprodukuju ne samo lokalno već i globalno siromaštvo kroz globalne podele sveta na razvijene i nerazvijene, na bogate i siromašne (na enklave siro-

---

²⁷ Z. Bauman, „Turist i vagabund”, u *Globalizacija – mit ili stvarnost*, red. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 260–261.

maštva u modernom razvijenom i relativno bogatom svetu), na one koji znaju kako, koji mogu i hoće i na one koji ne znaju kako, ne mogu, ne veruju da je to moguće i verovatno neće da nešto učine da bi im bilo bolje.

Na kraju možemo postaviti pitanje veze globalizacije i globalnog siromaštva. Danas postoje vrlo različita mišljenja o tome da li se globalizacija može smatrati uzročnikom ili lekom protiv siromaštva, kao i o poželjnosti određenih političkih strategija i akcija u borbi protiv globalnog siromaštva. Ako zanemarimo različite vrednosne stavove, ono što ostaje vidljivo na površini i čini neutralnu sliku ekonomske strane globalizacije je povećan promet roba i usluga, vidljivo međunarodno kretanje kapitala i povećan obim međunarodnih migracija. Sve ovo podrazumeva povećanu ekonomsku međuzavisnost različitih društava i država.

Dakle, veliko je pitanje da li globalizacija pomaže ili šteti siromašnima. Na ovo pitanje nije moguće dati univerzalan odgovor s obzirom na to da u mnoge sredine ona dovodi do povećanja poslovnih aktivnosti i povećanja zaposlenosti i, zbog konkurencije, smanjenja maloprodajnih cena različitih roba. Generalno, na mnogim mestima globalizacija otvara šanse za obrazovanje, štednju, ulaganje, preduzetništvo. Na drugim mestima se dešava da je posledica globalizacije to što radnici ostaju bez posla, cene rastu a siromašni ne mogu da kupuju ono što im je potrebno. Generalno gledano, zemlje koje su prihvatile globalizaciju su naizgled bolje prošle od onih koje nisu. Te zemlje su doživele ekonomski rast, što podrazumeva i rast prihoda na svim nivoima, uključujući i rast prihoda siromašnih. Neke od njih, kao što su Južna Koreja ali i neke druge azijske zemlje, uspele su da se inkorporiraju u društvo zemalja velikih izvoznika.

Generalno se može tvrditi da globalizacija, sama po sebi, nije dovoljna da bi se u neko društvo doveo razvoj i da bi se eliminisalo siromaštvo. Za njegovu eliminaciju potrebno je da zažive proizvodnja, unutrašnje tržište, da se siromašne zemlje uključe u međunarodnu podelu rada i da posredstvom izvoza uđu na međunarodno tržište. Potrebno je obezbediti investicije i to kako u sam kapital tako i u infrastrukturu. Naravno, od svega nabrojanoga i od mnogo čega drugog mala je korist ako se ne ulaže u obrazovanje i u podizanje kvaliteta upravljanja i to kako na nacionalnom/državnom nivou tako i na nivou pojedinačnih preduzeća.

Naravno, moguće je postaviti i obrnuto pitanje, da li protivljenje globalizaciji pomaže ili šteti. Iskustvo kazuje da su zemlje koje su, iz raznih razloga, bile izolovane uglavnom nazadovale ili, u najboljem slučaju, stagnirale u razvoju. Primera ima mnogo, tu spadaju Kina iz Maovog doba, Severna Koreja, Burma ili Mijanmar, Kuba pod Kastrom, Španija i Portugalija iz vremena fašistoidnih diktatura, Albanija iz doba Envera Hodže, pa i Savezna Republika Jugoslavija, odnosno Srbija iz vremena vladavine Slobodana Miloševića i međunarodnih sankcija. Mnoge od izolovanih zemalja su rešenje svojih problema tražile u supstitu-

ciji uvoza trgovinskim restrikcijama roba široke potrošnje. Ove restrikcije su bile široko korišćene u mnogim sredinama. U doba neposredno posle velikih ratova možda su predstavljale nužne mere u regulisanju datih ekonomskih teškoća racionalnim snabdevanjem građanstva, ali van perioda posleratne obnove one su predstavljale izraz političke i ekonomske nemoći totalitarnih elita, s obzirom na to da su se, zbog sopstvene političke i ekonomske jalovosti, susretale sa usporenim ako ne čak i negativnim ekonomskim rastom, što može da proizvede niz destruktivnih procesa i da postojeću krizu dalje produbi. Očigledan ekstremni primer ovoga bila je Rumunija uoči sloma režim N. Čaušeskua.

Strategija promocije izvoza (bilo da je reč o slobodnoj trgovini ili subvencionisanju izvoza) bila je karakteristična za nekolicinu azijskih zemalja (azijski tigrovi – Hong Kong, Singapur, Tajvan, Južna Koreja), od početka osamdesetih godina XX veka se sve više zemalja u razvoju i posebno postsocijalističkih istočnoevropskih zemalja prebacuje na strategiju promocije izvoza. Nasuprot tome, mnoge siromašne i nerazvijene zemlje su odlučile da ne učestvuju u globalnoj liberalizaciji trgovine. One su se pridružile GATTu/Svetskoj trgovinskoj organizaciji ali nisu smanjile uvozne carine, što su uglavnom i uzvatile recipročnim merama razvijene zemlje koje su takođe zadržale visoke carinske stope na robu koju su ove izvezile. Da bi se ovi problemi prevazišli, pokrenuti su pregovori (Doha Development Round) čiji je cilj da se smanje barijere za uključivanje nerazvijenih i siromašnih zemalja na svetsko tržište. Međutim, to nije dalo vidljivije pomake, kako zbog interesa bogatih zemalja, tako i zbog interesa nekolicine ekspanzivnih zemalja u razvoju (Brazil, Južna Afrika, Indija, Kina).

U rešavanju problema globalnog siromaštva značajnu ulogu imaju politike razvijenih i bogatih zemalja. Ono oko čega postoji opšta saglasnost je da se ne uvozi roba proizvedena u sumnjivim i nebezbednim radionicama ili iz dečjeg rada. Deklarativno, motiv ove odluke je poboljšanje uslova rada i eliminisanje dečjeg rada. Ovo, u principu, nije dalo dobre rezultate. Mnogo je bolje primeniti pozitivnu politiku kojom bi se putem finansijske pomoći fabrike u nerazvijenim zemljama učinile bezbednijim a deca izvela iz fabrika i uvela u škole. Subvencije u poljoprivredu razvijenih zemalja su odavno dale dobre rezultate koji se ogledaju, između ostalog, i u količini i u nižim cenama prehrambenih artikala. Međutim, ova politika je smanjila i svetsku cenu poljoprivrednih proizvoda i donela korist siromašnim u bogatim zemljama ali je zato otežala život siromašnih u nerazvijenim zemljama. Razvijene zemlje međusobno sebi smanjuju carinske stope na uvoz koje u trgovini sa nerazvijenima ostaju visoke. Posebno ostaju visoke carine na robu široke potrošnje, tj. proizvode tekstilne industrije, obuču, prehrambene proizvode. I u slučaju da nerazvijene zemlje pokušaju da rašire sopstveni izvoz, razvijene zemlje reaguju protekcionističkim merama. U tom smi-

slu je jako važno da se smanje zaštitne carine na uvoz robe iz nerazvijenih i zemalja u razvoju. Čak postoji inicijativa 49 najnerazvijenijih zemalja sveta da SAD i Evropska unija eliminišu sve carine i kvote na sve proizvode iz nerazvijenog dela sveta osim na oružje i municiju. Međutim, ova inicijativa nije naišla na širi odjek osim na uvoz pojedinih biljnih kultura tipa banana, šećera, pirinča i sl.

Generalno se može konstatovati da globalizacija po sebi neće rešiti problem siromaštva. To što je neka zemlja otvorena za globalizaciju često daje donekle dobre rezultate. Mnogo je važnije voditi promišljenu globalnu ekonomsku politiku.

Razmere siromaštva postaju takve da je sada razvijenim i bogatim zemljama jasno da se nalaze na onoj tački istorijskog razvoja na kojoj postaje nužno da preduzmu akciju ne bi li siromašni izašli iz stanja siromaštva. To se za njih postavlja kao *sine qua non* sopstvenog opstanka. Naime, ako siromašni ne postanu makar i malo bogatiji, uskoro će se desiti da bogate i razvijene zemlje više nemaju kome da prodaju svoju robu a to bi njihove privrede vodilo direktno u kolaps. Siromašni moraju da budu kupci kako na domaćem, tako i na svetskom tržištu a da bi to mogli, moraju da prestanu da budu siromašni. U modernom i tehnološki razvijenom svetu danas se nikom više ne isplati da postoje nerazvijene i siromašne zemlje koje ne kupuju različitu robu na svetskom tržištu a u kojima zbog siromaštva stalno imate probleme, kao što su glad, ratovi, političke, privredne i druge nestabilnosti i slično.

Literatura

- A New Poverty Line: Yes No or Maybe* (1998–89), Discussion Paper from the National Council of Welfare, Winter 1998–99, Canada, pp. 1–3. http://publications.gc.ca/collections/collection_2012/cnb-ncw/H68-47-1999-eng.pdf
- Bauman, Z. „Turist i vagabund”. U *Globalizacija – mit ili stvarnost*, uredio V. Vuletić, 251–273. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.
- Buckingham, A. „Is there an Underclass in Britain”. *British Journal of Sociology* (1) (1999): 49–75. <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-4446.1999.00049.x/pdf> 12.07.2011.
- Chandy, L. and Gertz, G. *Poverty in Numbers: The Changing State of Global Poverty from 2005 to 2015*. Washington: The Brookings Institution, 2011.
- Deaton, A. „Is World Poverty Falling?”, *Finance and Development*, June, 39:2 (2002): 4–7.
- Galbraith, J. K. *The affluent society*. New York; Toronto: The New American Library, 1958.
- Gidens, E. *Sociologija*. Beograd: Ekonomski fakultet, 2003.
- Global Profile of Extreme Poverty*, (2012), Background paper for the High-Level Panel of Eminent Persons on the Post-2015 Development Agenda, Prepared by the secre-

- tariat of the Sustainable Development Solutions Network 15 October 2012. <http://unsdsn.org/files/2013/01/121015-Profile-of-Extreme-Poverty.pdf>
- Stoner, J. A. F. and Wankel C. (eds). *Innovative Approaches to Reducing Global Poverty*. Charlotte, North Carolina: Information Age Publishing, Inc., 2007. http://www.infoagepub.com/products/content/files/p46cf22d868f67_fm.pdf
- Koprek, I. „Globalno siromaštvo i supererogacija u etici”. *Nova prisutnost* 10, 2 (2012): 225–234.
- Koviljko, L., Milivoj G., Marinko K. „Globalizacija i održivi razvoj poljoprivrede”. U *Agrarna i ruralna politika u Srbiji: nužnost ubrzanja reformi, Tematski zbornik*, priredili Danilo Tomić, Miladin M. Ševarlić i Stanislav Zekić, Beograd, Novi Sad: Društvo agrarnih ekonomista Srbije, Univerzitet u Novom Sadu, Ekonomski fakultet, 2011.
- Lewis, O. „The Culture Poverty”. U James P. Spradley and David W. McCurdy (eds), *Conformity and Conflict: Readings in Cultural Anthropology*. Boston: Little Brown, 1966.
- Lewis, O. *Five Families: Mexican Case Studies in the Culture of Poverty*. New York: Basic Books, 1959.
- Murray, C. A. *Losing Ground: American Social Policy, 1950–1980*. New York, Basic Books, 1984.
- Obaveštenje komisije evropskom parlamentu, savetu, evropskom ekonomskom i socijalnom komitetu i komitetu regiona; Evropska platforma za borbu protiv siromaštva i socijalne isključenosti: Evropski okvir za socijalnu i teritorijalnu koheziju*, Brisel: Evropska komisija 16.12.2010. <http://www.zavodsz.gov.rs/PDF/Evropska%20platforma%20za%20borbu%20protiv%20siromastva.pdf>.
- Kanbur, R. and Sumner, A. *Poor Countries or Poor People? Development Assistance and the New Geography of Global Poverty*, 2011. <http://kanbur.dyson.cornell.edu/papers/KanburSumnerPoorCountriesOrPoorPeople.pdf>
- Regional aggregation using 2005 PPP and \$1.25/day poverty line*. <http://iresearch.worldbank.org/PovcalNet/index.htm?1>
- Sen, A. „Capability and well-being”. In A. Sen and M. Nussbaum (eds), *The quality of life*. Oxford: Clarendon Press, 1993.
- Sen, A. „Poverty: An ordinal approach to measurement”. *Econometrica*, Vol. 44, pp. 219–231, 1976.
- Sumner, A. *Global Poverty and the New Bottom Billion*. IDS Working Paper. IDS: Sussex, UK, 2010. <http://www.ids.ac.uk/files/dmfile/GlobalPovertyDataPaper1.pdf>
- The Millennium Development Goals Report 2006* (2006), New York, United Nations, <http://mdgs.un.org/unsd/mdg/Resources/Static/Products/Progress2006/MDGReport2006.pdf>

SLOBODAN M. MILADINOVIĆ

GLOBALPOVERTY AS A DEVELOPMENT AND MODERNIZATION PARADOX

SUMMARY

Globalization as a comprehensive social phenomenon of the modern age has its undoubtedly good and bad sides. It was launched by the development of science and technology. Global scientific and technological development should have as a significant effect to increase production, employment and the standard of living and generally to increase the quality of life of modern people. Given that the race for profit is one of the key drivers of the modern global development, and as it fell into its traps, this expectation is only partially realized. A sharp global polarization in the line rich – poor coming among other things with scientific and technological developments, on one hand, with a tendency to concentrate wealth in fewer hands and, on the other hand, the population of the poor becomes more numerous and gets socially marginated and isolated from decision-making on strategic issues of social development. It appears global poverty as a relatively new social phenomenon. It is a multidimensional problem that has economic, political, technical, technological, environmental, ethical, cultural and other dimensions. While the previously was discussed in principle of division on developed and rich north and undeveloped and the poor south now it is stated that poverty is becoming a planetary phenomenon on which tends to increase if it is out of control. Given the scale of it is now assumed it is current issue of its overcoming. The fight against global poverty is only possible as a global action of developed countries which should mean a more equitable distribution of the existing world wealth with respecting the principle of sustainability.

KEY WORDS: poverty, globalization, marginalization, social development.

СНЕЖАНА М. МИЛИВОЈЕВИЋ¹

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ГЛОБАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ И ПОЛАРИЗАЦИЈА СВЕТА КАО ПОСЛЕДИЦЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ²

САЖЕТАК. Повећана поларизација између економски и цивилизацијски развијеног света и економски и цивилизацијски неразвијеног дела света, која је покренута глобализацијом и променама у капиталистичкој организацији производње, тема је овог рада. У првом делу рада разматра се како се последице глобализације схватају у кључним теоријама антиглобализма: схватање Улриха Бека о индивидуализацији друштвених неједнакости и теорије касне модерности Е. Гиденса. У другом делу рада анализирају се следеће димензије сиромаштва у глобалним размерама: недостатак финансијског капитала, недовољна социјална и медицинска заштита, образовна депривација, незапосленост. Разматра се и демографска димензија глобализације. Демографска димензија указује на две крајности светског становништва. Са једне стране, глобалне демографске промене у развијеним земљама огледају се у започетом процесу депопулације, у све већем проценту старијег становништва и продуженом просечном трајању живота. Са друге стране су сиромашне земље у којима су високе стопе природног прираштаја, односно све већи пораст броја становника. У трећем делу рада из угла друштвених и цивилизацијских вредности поставља се суштинско питање: Да ли глобални процеси из области промоције неких друштвених антивредности, геј покрет, феминизам и сл. више штете или користе човеку и да ли су на помолу нова отуђења личности и у процесу рада и у процесу унификације стилова и форми живота, укуса, интереса и потреба?

Кључне речи: глобализација, поларизација, развијени „Север“, сиромашни „Југ“, економија, цивилизација, антиглобализам, неједнакости, алијенација.

---

¹ snezanatmn@gmail.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта *Косово и Мейхохија између националној идентитетској и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије

УВОД

За многе људе, укључујући већину економиста, глобализација значи веће могућности, развијенију трговину, бржа путовања, бољу повезаност и веће дохотке. Са становишта хуманистичких и демократских вредности глобализација би требало да представља економску интеграцију богатих и сиромашних држава и што се тиче трговине и што се тиче инвестиција. Постоји много аргумената за такву слободну трговину и интеграцију. Неки од њих су културне природе – на пример, да ће интернационална сарадња и трговина створити међуљудско разумевање – али већина њих су економски. Ако се повећана економска интеграција спроведе на прави начин, она би могла и сиромашне и богате државе да учини богатијим.

Реално стање у глобалном, светском друштву далеко је од жељених интеграција. У богатим земљама глобализација је пооштрила разлике између друштвених слојева, док су се сиромашне државе поделиле на оне које су се прилагодиле глобализацији, односно изабрале капитализам и на оне друге које се тешко прилагођавају, односно нису изабрале капитализам. Према схватању немачког економисте Вернера Зомбарта, капитализам – онако како је данас дефинисан је систем у коме се неко специјализује за то да буде богат, док се неко специјализује за сиромаштво (Реинерт 2006, 72, 73).

Све је подређено увећавању тржишта и профита, који морају расти по сваку цену, чак и онда када нема рационалне потребе за тим, када су се предузетници већ и превише обогатили, радници подмирени са платама за своје потребе а потрошачи покривени количином и квалитетом производа. Међутим, то није довољно. У богатим земљама су установљена таква правила игре на тржишту која приморавају предузетнике на непрекидан раст капитала. Неконтролисан раст се форсира, поред осталог, помоћу високих каматних стопа које намећу банке а оне контролишу цео привредни живот (владавина финансијског капитала тзв. финансизам). Нема мирног живота на постигнутом нивоу производње и продаје. Предузећа морају да се шире, иначе пропадају. То проузрокује непрекидну беспошtedну борбу за опстанак на тржишту, прави економски дарвинистички рат. Јавља се манична опседнутост профитом, својеврсни фанатизам у високоразвијеном и неолибералном капитализму.

ГЛОБАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ ИЛИ КАКО БОГАТИ ПОСТАЈУ БОГАТИЈИ А СИРОМАШНИ ЈОШ СИРОМАШНИЈИ

За време Другог светског рата радне групе Стејт департамента и Савета за међународне односе радиле су на креирању послератног света у виду тзв. Велике области, која би била потчињена потребама америчке привреде.

Велика област би обухватала Западну хемисферу, Западну Европу, Далеки исток, земље бивше Британске империје, највеће изворе енергије на Блиском истоку, остале неразвијене земље, а, по могућности, и цео свет. Овај план је спровођен у границама својих могућности. „Историја показује да свака доминантна сила тежи да подржи своју глобализацију јер у њој види начин да повећа домен свог утицаја, да прошири трговину, стекне економску предност, привуче нове грађане и, ако је могуће, покаже предности своје доминације која доноси мир. Тако је било са глобализацијама које су предводили стари Римљани, Британци и, у данашње време, Американци” (Милановић 2007, 21).

У земљама у развоју колонијализам је оставио мешовито наслеђе, али једна јасна последица је став тамошњих људи да су били сурово експлоатисани. Марксизам је обезбедио интерпретацију овог искуства многим лидерима у успону. Он је сугерисао да је експлоатација у ствари ослонац капиталистичког система. Политичка независност коју су колоније стекле након Другог светског рата није ставила тачку на економски колонијализам. У неким деловима света, као што је Африка, експлоатација природних ресурса и уништавање животне средине, уз врло малу надокнаду, били су очигледни. На другим местима ово се дешавало на суптилнији начин. У многим деловима света, на глобалне институције, као што су ММФ и Светска банка, почело је да се гледа као на инструменте постколонијалне контроле. Ове институције прогурале су тржишни фундаментализам („неолиберализам” како су га често називали), идеју коју су Американци идеализовали као „слободно и неспутано тржиште.” Оне су инсистирале на дерегулацији финансијског сектора, приватизацији и трговинској либерализацији.

Економске расправе попримају озбиљне размере у земљама у развоју. Запад је брзо заборавио да је пре око 190 година скоро 60% светског БДП-а настајало у Азији. Али онда, прилично изненада, колонијална експлоатација и неправични трговински споразуми, у комбинацији са технолошком револуцијом у Европи и Америци, учинили су да земље у развоју почну да заостају, све до тачке када су 1950. године азијске привреде чиниле мање од 18% светског БДП-а (Штиглиц 2013, 252). Средином деветнаестог века Велика Бри-

танија и Француска водиле су тзв. Опијумски рат како би осигурале да Кина остане отворена за глобалну трговину. Запад је имао мало тога да продаје Кини осим наркотика које је желео да избаци на кинеско тржиште, са колатералним ефектима изазивања зависности широких размера. То је био рани покушај Запада да коригује равнотежу платног биланса.

Према Е. Гиденсу, неједнакост је нарасла у неким земљама које су имале више стопе раста, али најчешће зато што је у тим земљама постојала „једнакост у сиромаштву пре него што је наступио економски раст” (Гиденс 2005, 22). Према заговорницима неолибералне међународне привреде, слободан проток капитала, роба, услуга и радне снаге требало би да доведе до повећања стопе раста широм света, а нарочито сиромашних земаља. Ово предвиђање је засновано на мишљењу да сиромашне земље нарочито добијају интеграцијом у светску привреду, јер лакше долазе до капитала који им је преко потребан за развој и брже могу да усвајају најновија технолошка достигнућа развијених земаља, укључујући и она институционалне природе, као што су начин организовања берзе или пореске политике. Глобализација, међутим, није испунила ниједно обећање о бољитку. Програми „чикашких момака” (економиста заговорника слободног тржишта, од којих су многи долазили из храма теорије слободног тржишта, Чикашког универзитета) нису довели до обећаних резултата. Дохоци су стагнирали. Тамо где је било раста, богатство је одлазило онима на врху. Економске кризе у појединачним државама постајале су све чешће – било их је више од стотину само у последњих тридесет година. Зато није изненађујуће што људи у земљама у развоју све мање верују да је помоћ са Запада мотивисана алтруизмом. Посумњали су да је реторика слободног тржишта, скраћено „Вашингтонски консензус”, била само маска старих трговинских интереса. Лицемерје Запада појачало је сумње. Европа и Америка нису отвориле сопствена тржишта за пољопривредну производњу Трећег света, а то је често било једино што су ове сиромашне земље имале да понуде. Уместо тога, оне су приморале земље у развоју да укину субвенције које су имале за циљ стварање нових привредних грана, а саме су давале огромне субвенције својим пољопривредницима.

Испоставило се да је идеологија слободног тржишта била оправдање за нове облике експлоатације. Приватизација је значила да су странци могли купити руднике и нафтна поља у земљама у развоју по ниским ценама. То је такође значило да су они могли убирати велике профите на основу монопола и квазимонопола, на пример у телекомуникацијама. Либерализација финансијских тржишта и тржишта капитала значила је да су стране банке могле добити веће приносе од својих кредита, а у ситуацијама када кредити ни-

су могли да буду враћени, ММФ би наметнуо социјализацију губитака, што је значило да је целокупно становништво било приморано да враћа кредит страним банкама. А онда су неке од тих страних банака наставиле да стичу профит захваљујући томе што је ММФ ове земље приморао да продају добра по екстремно ниским ценама. Трговинска либерализација значила је и да су стране фирме могле да униште домаћу индустрију, гушећи развој предузетничког талента. Док је капитал протицао слободно, рад није, осим у случајевима најталентованијих појединаца од којих су многи пронашли добре послове на глобалном тржишту.

У Азији је увек било оних који су се опирали Вашингтонском консензусу. Азијски гиганти, Кина и Индија, управљали су својим привредама на свој начин, остварујући привредни раст без преседана. Ствари су се најгоре одвијале у земљама у којима су Светска банка и ММФ били утицајни. „Идеолошка расправа наставила се свуда. Чак и у земљама којима врло добро иде, постоји убеђење, не само међу обичним становништвом него и међу образованима и утицајнима, да правила игре нису фер. Они верују да им добро иде упркос нефер правилима, и саосећају са слабијим пријатељима у Трећем свету. По мишљењу критичара капитализма америчког типа из Трећег света, начин на који је Америка одговорила на садашњу кризу успоставио је дупли стандард. За време источноазијске кризе, пре само једне деценије, Америка и ММФ захтевали су од погођених земаља да смање државни дефицит тако што ће смањити трошкове, чак и ако би, као на Тајланду, то имало за резултат поновно покретање епидемије сиде, или чак и ако би, као у Индонезији, то значило укидање субвенција за храну онима који гладују, или чак и ако би, као у Пакистану, недостатак државних школа довео до тога да родитељи шаљу децу у верске школе где ће бити индокринирани исламским фундаментализмом” (Штиглиц 2013, 254, 255).

Пропаст совјетског комунизма дао је додатну тежину оваквом развоју ствари, јер више ниједна значајна група земаља не стоји по страни. До те пропасти није дошло пуким случајем. Глобализација објашњава и зашто и како је совјетски комунизам био окончан. Некадашњи Совјетски Савез и источноевропске земље могли су се поредити са Западом по економском расту отприлике до почетка седамдесетих година двадесетог века. После тога су убрзано заостајали. Совјетски комунизам који је нагласак стављао на државна предузећа и тешку индустрију, није се могао такмичити у глобалној електронској економији. Идеолошка и културна контрола на којој се заснивао комунистички политички ауторитет није могла да преживи у ери глобалних медија.

Совјетски и источноевропски режими више нису били способни да спречавају пријем западних радио-станица и телевизија. Телевизија је непосредно учествовала у револуцијама 1989. године које су с правом назване „прве телевизијске револуције”. Уличне протесте у једној земљи посматрало је телевизијско гледалиште у другој, које је у великом броју затим и само излазило на улице.

Хладни рат се завршио победом противника који је увек био много богађији и снажнији. Совјетски колапс је био саставни део опште економске катастрофе осамдесетих година прошлог века, која се још горе одразила у деловима неразвијеног света којим доминира Запад. Хладни рат је садржавао значајне елементе сукоба Север–Југ. Већи део совјетске империје је некад био у полуколонијалној зависности од Запада. Совјетски Савез је кренуо независним путем, дајући помоћ жртвама западних нападача, спречавајући најгоре видове западног насиља. Са колапсом Совјетског Савеза за очекивати је да ће највећи део тог региона повратити свој традиционални статус, са највишим слојевима старе комунистичке бирократије у улози елита неразвијеног света, који ће, богатећи се, служити интересима страних улагача. Иако је ова фаза већ завршена сукоб Север–Југ се наставља. „Можда је једна страна отказала учешће у игри, али Америка наставља у истом маниру – у ствари још слободније, пошто је совјетска препрека ствар прошлости. Не би требало никог да зачуди што је Џорџ Буш одмах прославио крај хладног рата – симболично рушење Берлинског зида – извршивши инвазију на Панаму и изјавивши јасно и гласно да ће Америка саботирати изборе у Никарагви настављајући економски ембарго и војну агресију ако наша страна не победи” (Чомски 1999, 80).

Већина огромних мултинационалних компанија смештена је у Америци. Оне које то нису смештене су опет у богатим земљама, а не у сиромашним светским областима. Глобализација припада индустријски развијеном Северу, а друштва у развоју на Југу у њој учествују мало, или не учествују уопште. Она уништава локалне културе, увећава неједнакост у свету и загорчава живот сиромашнима. Глобализација дели свет на победнике и поражене, на малобројне који убрзано напредују и преосталу већину која је осуђена да живи у беди и очајању.

И статистика је застрашујућа. Удео најсиромашније петине светског становништва у светском приходу спао је од 1989. до 1998. године са 2,3 на 1,4%. Насупрот томе, удео најбогије петине је нарастао. У подсахарској Африци 20 земаља има ниже реалне приходе по глави становника него крајем седамдесетих година двадесетог века. „Пет посто најбогијих појединаца на свету прима приближно једну трећину укупног прихода (исказа-

ног у ППП доларима), док се у руке десет посто најимућнијих слива пола укупног светског дохотка. Дакле, преосталих 90 посто становника планете прима другу половину светског дохотка. Пет (односно десет) посто најсиромашнијих прима 0,2 (односно 0,7) посто укупног светског дохотка. То значи да је однос између просечног дохотка пет посто најбогатијих и пет посто најсиромашнијих људи на свету 165 према 1. Најимућнијих пет посто заради за 48 часова колико исто толико најсиромашнијих људи заради у току целе једне године” (Милановић 2007, 50). Глобализација има сложен утицај на расподелу дохотка и богатства широм света. Кина и Индија све више се приближавају развијеним индустријским земљама. Током четврт века њихова предност у односу на Африку се повећавала, али онда је кинеска робна тражња помогла Африци (као и Латинској Америци) да оствари привредни раст од рекордних 7%. Међутим, чак и у том раздобљу благог просперитета екстремно сиромаштво је и даље остало проблем. Судбине најсиромашнијих на свету упадљиво су другачије од судбина најбогатијих у скоро сваком смислу. Још увек постоји скоро милијарду људи који живе са мање од једног долара дневно. У многим мање развијеним земљама еколошка безбедност и законодавство су слаби или скоро уопште не постоје. Неке транснационалне компаније продају добра која су контролисана или забрањена у индустријализованим земљама – лекове лошег квалитета, штетне пестициде или цигарете са високим садржајем катрана и никотина. Могло би се рећи да глобализација више личи на глобалну пљачку него на глобално село.

ДУЖНИЧКО РОПСТВО

Економска агресија на неку земљу и уништење њене економије иде по стандардној шеми. У првој фази економски експерти са Запада откривају оне земље Трећег света (слабије економски развијене) које имају природне ресурсе, попут нафте, за које су заинтересоване корпорације, најчешће америчке. Економски експерти настоје да придобију политичаре на кључним позицијама државног врха, најчешће путем корупције, али и свих других облика притисака и уцене. Корумпирани државни врх склапа са Светском банком и њој сличним институцијама (које су под контролом Запада) уговоре штетне по земљу, у виду огромних позајмица и кредита са високим каматама. Али тај новац не иде директно у ту земљу, него преко западних компанија, које га користе за изградњу огромних фабрика, индустријских комплекса или инфраструктурних објеката у тој земљи. Од тога имају користи само локалне богаташке фамилије, корпорације и лихварске банке са Запада, али не и народ. Већина популације је сувише сиромашна да користи бла-

годати вишег материјалног стандарда, и није квалификована да ради у новој индустрији. Крајњи биланс је, наравно, огроман дуг према прозападним „међународним” финансијским институцијама.

Критичан моменат настаје када земља не може да измири тај непоштени дуг због високих камата. Тада економски експерти поново иду у ту земљу и траже од ње да на име дуга прода нафту (или нека друга природна богатства) западним компанијама по ниским ценама, или да подржи Запад током гла-сања у Уједињеним нацијама, или да пошаље своје војне трупе да, на при-мер, подрже америчке у војним интервенцијама.

Многобројни су примери за овакав сценарио уништавања економија мањих земаља, међу њима је и Србија, почетком двадесет првог века, у пе-риоду „меке окупације”, када је влада по налогу Запада уништила сва значај-на предузећа и банке, и увалила земљу у дугове неповољним кредитима, при томе намерно не користећи сопствене природне ресурсе, ни статус слобод-не трговине са Русијом, ни знатно повољније руске кредите. Чак су и извори питке воде, стратешко богатство, продати у бесцење компанијама са Запада. Пример је и Грчка коју је Европска унија банкарским преварама гурнула у дугове, да би потом Немачка тражила нека грчка острва и тиме показала да је прави циљ био комадање и уништење те државе. У случају да ликвидација економије кредитима не успе, на сцену ступају тзв. шакали, агенти који се шаљу у ту земљу да сруше владу или ликвидирају оне лидере који се нису да-ли подмитити. Тако је у Панами убијен Омар Торијос. Ако подбаце „шака-ли”, онда се, по доктрини „малог народа”, у тој земљи диже револуција или војни пуч, руши се постојећа власт и доводи прозападна гарнитура. И, на крају, ако претходне мере не дају резултате у догледно време, долази аме-ричка војска или НАТО са радиоактивним бомбама или копненом интервен-цијом, као што је случај са Ираком, Србијом, Либијом и многим другим.

Државни дугови свих задужених земаља у крајњој линији припадају „Фа-милији”, састављеној од свега неколико породица које управљају финанси-јама целог Запада. Грађани, привреда и задужене државе формално дугују банкама, банке дугују Европској централној банци (ЕЦБ) и Федералним америчким резервама (ФЕД), а то је приватна банка „Фамилије”. „Фами-лија” покушава да преузме директно власништво над бројним државама чије становништво жели да претвори у робове у новом светском поретку.

ДЕМОГРАФСКА ПОЛАРИЗАЦИЈА

Демографска поларизација се одвија у обрнутом смеру: док се у развије-ном делу света бележе високе стопе економског раста, стопе пораста станов-

ништва су екстремно ниске а неразвијене земље са ниским стопама економског раста „потреса” демографска експанзија. Сиромаштво, неписменост и неразвијена свест о потреби планирања породице свакако спадају међу кључне узроке пораста становништва које је у сиромашним земљама без икакве животне перспективе.

Стопе фертилитета у свету су различите и варирају од државе до државе и од региона до региона. На врху листе се види да нису муслиманске земље прве, већ благу предност имају афричке подсахарске земље. Африка је огромна демографска бомба и само болести и ратови спречавају да их нема много више. Поставља се питање: Колико више? Не можемо лицитирати са бројкама, јер и актуелни трендови су алармантни. Није далеко дан када ће Африка имати десет пута више становника него Европа. С обзиром на предвиђене климатске и еколошке промене није тешко замислити где ће сви ти људи морати да емигрирају. Муслиманске земље су одмах за њима, али ту има великих разлика. Предњаче Авганистан, Ирак и Западна обала (територија Палестине), док су неке друге пале на ниво бољих европских земаља – Турска и Иран имају фертилитет нешто испод 2 али и даље имају младо становништво. Већ многољудни Пакистан има веома високу стопу фертилитета – 3,71. Индија која има већ више од милијарду становника има и даље високу стопу од 2,81. Питање је времена када ће Индија по броју становника престићи Кину.

Латиноамеричке земље имају релативно високе стопе које се крећу од 3,7 код неких мањих држава (Гватемала, Хондурас), односно око 2,5 (Колумбија, Венецуела, Мексико). Неке друге земље имају много ниже стопе – као Куба или Чиле. Уопштено, генерални је закључак да католичке земље следе афричке и муслиманске (на пример Филипини 3,05). Али оне ипак заостају, па је разумљив податак да је укупан број муслимана превазишао број католика. Сједињене Америчке Државе имају солидну стопу од 2,09, па се не би рекло да је демографија проблем Америке – због чега се може рећи да Европу чека тежа судбина него Америку. Међутим није небитно ко чини демографску слику САД. Најплодније су породице хиспаноса, па за њима следе црначке и породице европског порекла, док азијатске имају нешто мању стопу раста. Уз надирући утицај хиспаноса види се да ни САД немају светлу будућност. Кина има стопу фертилитета од 1,75, што је солидно с обзиром на „политику једног детета”. Посебно је забрињавајућа ситуација у Европи (просечна стопа је 1,50). При томе је могуће уочити карактеристичне разлике, од земље до земље. Више стопе фертилитета имају земље са већим бројем имиграната, док оне где имиграната има мање имају најниже стопе. Католичке европске земље имају нешто већи фертилитет него протестант-

ске и православне земље. Тако можемо тумачити конкретне податке у којима се види да Велика Британија и Ирска имају сличне стопе (1,85 и 1,86) али треба имати у виду да је у Енглеској много више муслиманских имиграната. Тако се може тумачити и „престојна“ Француска стопа од 1,98 због пет милиона Арапа, као и „очајна“ Немачка стопа од 1,40 имајући у виду три милиона Турака који онде живе. Ситуација је забрињавајућа и у Јужној Кореји, Јапану, Пољској и Украјини. Најниже стопе фертилитета су у неким прекоморским територијама (градови, острва, државе), као што су Макао, Сингапур и Хонгконг (око 1). Рађање деце далеко испод потреба простог обнављања становништва обележава и демографско стање и демографски развој Србије.

СТОПЕ ФЕРТИЛИТЕТА ^а	ДРЖАВЕ
Веће од 7	Мали, Нигер
Од 5 до 6,99	Уганда, Сомалија, Авганистан, Јемен, Бурунди, Буркина Фасо, ДР Конго, Ангола
Од 4 до 4,99	Западна обала, Кирибати, Ирак, Непал
Од 3 до 3,99	Саудијска Арабија, Гана, Парагвај, Пакистан, Гватемала, Белизе, Хондурас, Филипини
Од 2 до 2,99	Индија, Египат, Боливија, Мароко, Бахреин, Јордан, Венецуела, Колумбија, Мексико, Индонезија, Израел, САД, Азербејџан, Албанија
Од 1 до 1,99	Француска, Турска, Казахстан, Велика Британија, Норвешка, Аустралија, Кина, Финска, Србија, Канада, Куба, Малта, Португалија, Швајцарска, Хрватска, Немачка, Бугарска, Русија, Румунија, Аустрија, Грчка, Италија, Шпанија, Јужна Кореја, Пољска, Украјина, БиХ, Јапан, Литванија
Мање од 1	Макао, Сингапур, Хонг Конг

a. Извор: http://en.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_territories_by_fertility_rate

ЦИЉЕВИ И РЕЗУЛТАТИ НОВОГ СВЕТСКОГ ПОРЕТКА: РАЗАРАЊЕ ПОРОДИЦЕ, ПРЕПРАВЉАЊЕ СВЕТА И ЕУГЕНИЧКА ЦИВИЛИЗАЦИЈА

Припадници богате беле мањине тешко се мире са актуелним демографским кретањима, односно хвата их паничан страх да ће Американци, Немци, Французи или Италијани сутрашњице имати много тамнију кожу, да ће међу њима бити припадници различитих религија и да ће то у многим аспектима бити другачији народ од садашњег. Пошто је мало вероватно да се

на пољу природног обнављања становништва могу такмичити са демографски експлозивним афричким, азијским или латино-америчким становништвом (подстицајне економске и друге мере „нису убедиле” еманциповане жене на Западу да рађају већи број деце) једини спас се види у пројектима као што су „златна милијарда одабраног становништва” или у убрзаном развоју генетике и биотехнологије које би довеле до остварења пројекција клонираних људи (клонирали би се само одабрани а клонирање би омогућило прецизно планирање броја становника) или киборга, човека-машине. Настојање најреакционарнијих капиталистичких групација да број становника на планети сведу испод једне милијарде подразумевају стерилисање људи и уништавање прекобројних.

Пројекат „златне милијарде” је формулисан у документу који је познат као Кисинџеров „Меморандум за националну безбедност 200” из 1974. године у коме се подвлачи „смањење становништва, почев од земаља тзв. Трећег света, мора да буде примарни циљ америчке спољне политике”. Најчешће коришћена средства за реализацију таквог циља су планско тровање храном, изазивање разних епидемија дириговане револуције и ратови.

Једно од моћних средстава које Запад користи за редукацију светског становништва јесте контрола светске пољопривреде у више праваца: (1) дириговано ограничавање раста пољопривредне производње у свету, (2) смањивање корисних а повећавање штетних материја у храни, и (3) генетски модификована храна.

Према Урлиху Беку, савремени свет креће се од индустријског друштва ка „друштву ризика”. Друштво ризика је обележено новим неизвесностима, растућим индивидуализмом и темељним променама у најважнијим друштвеним институцијама. „Суочен са неизвесношћу глобалног света, појединац мора да доноси сопствене одлуке. Овај нови облик индивидуализације резултат је неуспеха стручњака у управљању ризицима. Ни наука, ни владајућа политика, ни масмедији, ни економија, ни правни систем, чак ни војска, нису у стању да на рационалан начин дефинишу или контролишу ризике. Појединац је принуђен да сумња у обећања у погледу рационалности ових институција. Услед тога, људи се окрећу себи самима: на делу је искорењење без укорењења. Пуштање корена је иронично трагична формула за ову димензију индивидуализације у светском ризичном друштву. Тако се, на пример, одговорност за одлуку о генетски модификованим животним намирницама и њиховим непредвидивим и недокучивим последицама свађује на такозваног одговорног потрошача. Апеловање на одговорност јесте цинизам којим институције заташкавају сопствени неуспех. Међутим, то је такође део трагичне ироније процеса индивидуализације – појединац за кога

недокучиве претње цивилизације нису опажљиве и који је препуштен самом себи није у стању да се отме дефиницији моћи експертских система у чији суд не може, а ипак мора да верује. Одржавање индивидуалног интегритета у светском ризичном друштву заиста је трагична ствар” (Бек 2011, 82, 83).

Методама програмирања и дириговања свести технолошка цивилизација формира тип човека који је врло специфичан; материјалиста без неких духовних стремљења, сведен на телесне потребе, у суштини, егоиста, преплашен за своју сигурност и комфор, послушан, без идеје о слободи. Човек који је свестан свога ропства може имати идеју о ослобођењу, а човек који није свестан свог ропства, задовољан је ако има привид сигурности и ако може да задовољи телесне потребе, у рангу животињских. Може се рећи да је нови светски поредак повео прави специјални идеолошки рат против свих, са циљем да целом свету наметне своју идеологију, систем вредности, поглед на свет, своју квазикултуру и квазиуметност. Тај западњачки поглед на свет је у основи материјализам (свођење живота на трку за материјалним богатствима), егоизам (култ личне среће и личног интереса) и анимализам (свођење човекових потреба на анималне и животињске). При томе се потпуно потискују више потребе и вредности (традиција, нација, етика, духовност, религија), без чега се култура не може замислити. Западна „култура” испољава разорно дејство на све људске и цивилизацијске вредности, па и на породицу. Бројни су процеси који доводе до разарања породице: „сексуална револуција”, промискуитет, либерализација абортуса и развода брака, еманципација жена, феминизам, легализација истополних (хомосексуалних) бракова... Прво су пропале породичне задруге и „породице-стабло” (када један од потомака остаје да живи са родитељима) а сада се разбија и мала, нуклеарна породица. Огроман број разведених бракова знак је разбијене уже породице. То доводи до мањег броја деце и масовне појаве полусестара и полубраће, са честим психопатолошким односима и могућностима укрштања у блиском сродству (међу потомцима полубраће и полусестара).

Масовно запошљавање и образовање жена нису довели до стварног ослобођења већ до вештачке еманципације. Сада жена у суровој борби за посао и на послу нема ни времена, ни снаге, ни воље да рађа више деце. Брак је постао егоизам у двоје, у склопу општег егоизма и материјализма који пропaгира нови светски поредак. После еманципације и жене и мушкарци и деца несрећнији су него икад. Карактеристика модерне породице је одвајање репродуктивних од сексуалних функција, број деце се радикално смањује на једно или двоје деце а све је већи број парова који се одлучују на брак без деце. Друштвена подела рада која од појединца захтева да обавља већи број

друштвених улога неминовно води слабљењу родбинских веза или њиховом потпуном прекиду. Родбинске везе најчешће се потежу када је у питању нека корист – друштвена, економска или социјална. У корак са слободама дошло је и злостављање, занемаривање и одбацивање деце, као и злостављање жена. Услед лоше економске ситуације која приморава појединца, односно родитеља да ради често и више од једног посла како би прехранио породицу често је приметно смањено пружање пажње деци која остају препуштена сама себи, па самим тим долази до повећане стопе малолетничке деликвенције. Приметно је и повећано конзумирање алкохола и наркотика, већа бахатост и непоштовање ни родитеља ни старијих.

Легализација хомосексуалних бракова са могућношћу усвајања деце још један је од антиегзистенцијалних принципа. Чак и из буквара за мале ђаке почињу да се избацују речи „мама” и „тата” како се не би повредила осећања хомосексуалаца који усвајају децу. Не тако давно у државама у којима се легализују хомосексуални бракови, психијатрија је сматрала хомосексуалност за перверзију и болест а још шездесетих година двадесетог века у већини западних држава кривично право је хомосексуалност обележавало и искључивало као кривично дело (Бек 2011, 296). Легализација хомосексуалних бракова је сигуран начин којим се производи стерилно друштво и уништава репродуктивна моћ човечанства.

Природна људска репродукција као да постаје превазиђен процес а протестанска, богата, бела мањина тежи да је замени репликацијом. И док данас већина земаља у развоју и новостворених држава поново открива индустријску еру с почетка двадесетог века, високоразвијена западна цивилизација бави се применом генетике у сврху промене нормалних животних токова с невероватним потенцијалом за побољшавање животних услова на Земљи, али и с великом опасношћу од мењања нормалне еволуције човека. Неколико глобалних корпорација и влада може имати патенте за свих 100.000 гена који чине подлогу људске расе и за десетине хиљада генетски промењених микроорганизама, биљака и животиња, што ће им дати невиђену моћ да одређују услове под којима ће будући нараштаји живети своје животе. Цереми Рифкин, водећа особа у расправама о биотехнологији, како у САД, тако и у осталом делу света, предвиђа да би за мало више од једне генерације наша дефиниција живота и постојања могла бити радикално промењена а многи „прастари” обичаји који се тичу полности, размножавања, рођења и родитељства могли би делимично или потпуно нестати. „У епицентру је технолошка револуција, којој у свеколикој повијести нема премца по моћи да преправља нас саме, наше институције и наш свијет. Знанственици почињу реорганизовати живот на генетској разини. Нова оруђа биологије

отварају нове могућности за преобликовање живота на Земљи, одбацујући могућности које опстоје миленијима еволуцијске повијести. Пред нашим се очима пружа нови неуртан крајолик–обриси којег се обликују у тисућама биотехнолошких лабораторија у склопу свеучилишта, владиних уреда и корпорација широм свијета. Ако се већ изречене тврдње о овој новој знаности чак и дјеломично остваре, вјероватно ће последице за друштво и будуће генерације бити ужасне” (Рифкин 1999, 19,20). Глобална пољопривреда би направила велики скок због веће количине хране узгајане у затвореном простору и означила коначан крај пољопривредне ере која сеже од неолитске револуције пре десетак хиљада година до зелене револуције у другој половини двадесетог века. Док би пољопривреда у затвореном простору могла значити јефтиније цене и већу количину хране, милиони ратара у земљама у развоју били би заједно с корењем ишчупани са својих поља. Клонирање животиња и људи могло би постати обична ствар с репликацијом која би први пут у историји заменила (можда делимично а можда и потпуно) репродукцију. Делови људског тела могли би бити замењени лабораторијским органима који би могли продужити људски живот за непредвидљив број година (с обзиром на то да би могли бити мењани више пута). Како би у посед таквих органа, вероватно, прво дошли најбогатији, могуће је претпоставити да би се човечанство, ако би се ова пројекција остварила, срело са најцрњим обликом неједнакости у погледу снаге, здравља, дужине трајања живота, можда и менталних способности коју није познавало ниједно класно друштво, чак ни робовласничко. Клонови, киборзи, „бебе по мери”, могли би утрти пут настанку еугеничке цивилизације, и то у двадесет првом веку.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

На почетку двадесет првог века човечанство стоји над понором растућих неједнакости и апокалиптичких визија будућности. Савременог појединца, уплашеног за свој голи, физички опстанак мучи безброј питања. Једно од најважнијих је свакако да ли ће посрнути западни цин пре него што дође до устоличења неке друге суперсиле (економски просперитетна Кина или још увек војно снажна Русија, што би, бар, омогућило равнотежу моћи у свету) повући са собом остали део света у неку нуклеарну, климатску или другу катастрофу или ће неолиберални капитализам еволуирати у тоталитарни поредак типа фашизма. Данас, група људи има стварну власт у свету. Они доносе инвестиционе одлуке о томе шта ће се производити и шта ће се продавати. Они постављају владе, одређују услове за деловање доктринарног система и управљају кризама. Они желе неактивно и послушно становништво.

Једино што савремени атомизирани појединац може учинити у таквом свету јесте да не буде управо то: послушан и пасиван. Као јединка, он не може ништа али удружен са истим таквим појединцима може много. Сваки систем власти, чак и најтоталитарнији, осетљив је на притиске и негодовање јавности.

Модерни талас глобализације храни снаге отпора према самој себи. Глобализација наводи људе да схвате колико су слични у најосновнијим аспектима и, с друге стране, да сагледају колико су велике њихове међусобне разлике у положају, утицају и богатству. Против тих разлика мора устати јавно мњење не само у земљама које су познате жртве глобалног светског поретка већ и у земљама које креирају систем глобалних неједнакости: за нови, хуманији, праведнији свет и светски поредак, за праведнију расподелу светског дохотка. Широј јавности непознато је колико су далеко одмакла генетска и биотехнолошка истраживања. На то питање људи морају тражити и добити одговор уколико желе да спрече групу која влада светом да инструментализује епохална, научна открића за своје циљеве и како не би постали жртве најновије и најопасније генетичке дискриминације.

Све већа поларизација света могла би створити нову и снажну друштвену динамику, светски покрет освешћених против новог светског поретка.

Литература

- Бек, У. *Светско ризично друштво*. Нови Сад: Академска књига, 2011.
- Гиденс, Е. *Одбели свети*. Београд: Стубови културе, 2005.
- Милановић, Б. *Два лица глобализације*. Београд: Архипелаг, 2007.
- Реинерт, Е. *Глобална економија*. Београд: Чигоја, 2006.
- Рифкин, Џ. *Биотехнолошко сталење*. Загреб: Наклада Јесенски и Турк, Хрватско, социолошко друштво, 1999.
- Чомски, Н. *Шта то у ствари хоће Америка*. Београд: Чигоја, 1999.
- Стиглиц, Џ. *Слободан паг*. Нови Сад: Будућност, 2013.
- http://em.wikipedia.org/wiki/List_of_countries_and_territories_by_fertility_rate

SNEŽANA M. MILIVOJEVIĆ

GLOBAL INEQUALITY AND POLAR WORLD AS A RESULT OF GLOBALIZATION

SUMMARY

The subject of this paper is the increased economic polarization between the developed world and civilization and economic and civilizational undeveloped part of the world that are driven by globalization and changes in the capitalist organization of production. The first part of the paper discusses how to realize the consequences of globalization on key theories of anti-globalism: Ulrich Beck understanding of individualization of social inequality and Gidens' theories about late modernity. In the second part of the analysis, the following dimensions of poverty on a global scale: the lack of financial capital, lack of social and medical care, educational deprivation, unemployment. We also analyze the demographic dimensions of globalization. The demographic dimension indicates two extremes in the World population. On one hand, global demographic changes in developed countries are reflected in the ongoing process of depopulation and in the increasing percentage of elderly population and an extended the average duration of life. On the other hand, there are poor countries with high birth rates and an increasing growth of population numbers. In the third part of the paper we raise, from the perspective of social and civilizational values, the fundamental question of whether global processes in the field of promotion of some social antivalues, the gay movement, feminism and the like. More damages than benefit to man are on the horizon, a new personality and alienation in the labor process and the process of unification of styles and forms of life, tastes, interests and needs.

KEY WORDS: globalization, polarizacija, developed „North”, poor „South”, economy, civilization, anti-globalism, differences, alienation.

ЉУБИНКО М. МИЛОСАВЉЕВИЋ¹

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Департман за социологију
Ниш (Србија)

ПОКУШАЈ ПРЕВРЕДНОВАЊА СВИХ ВРЕДНОСТИ ИЗ ДУХА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

*То су искушења кроз која пролазе људска друштва. Али
после очигледне нечовечности може да се појави нова
човечност уколико је она похрањена у народном духу.*

Николај Берђајев

САЖЕТАК. Наслов овог рада делимична је парафраза и спој два Ничеова наслова. Овај пророк будућности, која је у великој мери наша садашњост, није наравно до детаља предвидео шта ће се све дешавати у наше време и будућности, али као да је ставом о превредновању вредности иницирао десуверенизацију држава и нестајање народа. Дух глобализације, који је овом мислиоцу био по свој прилици сасвим непознат и стран, постарао се да десуверенизација закуца на многа државна врата и припрети опстанку народа. Тај процес, који теоријски гледано, треба да резултира решењем прастарог проблема универзалија у корист човека, општости, на штету посебног и партикуларног, у пракси се не остварује (теоријски) доследно. На Балкану ови токови имају динамичније и драматичније форме. Државе одумиру умножавајући се а народи нестају предајући своју супстанцу другима, што рађа муку са идентитетима. Суочељеност бар три цивилизације на малом простору додатно ствара осећај угрожености и бесперспективности, посебно код народа који (однедавно) живе на Западном Балкану али од давнина припадају источнохришћанској цивилизацији.

Кључне речи: превредновање вредности, десуверенизација, народи, идентитети, цивилизације.

---

¹ljubinko.milosavljevic@gmail.com

Друштвени свет вазда је почивао на некаквој филозофији, све једно да ли је и када то била Платонова или Аристотелова, Августинова или Томе Аквинског, Макијавелијева или просветитељска, Хегелова или Марксова. За овај данашњи свет могло би се рећи, уз нужна упрошћавања, да почива на Ничеовој филозофији и негативно-утопијским визијама, пре свих Хакслијевим и Орвеловим. Ниче је у свом филозофском радикализму промовисао и образлагао став о потреби превредновања свих вредности, што је читаоца, уз друге идеје овог филозофа, могло да фасцинира револуционарним замахом, а његово штиво чинило је радо читаним и узбудљивим. Одушевљење Ничеом може, међутим, да спласне у сусрету с реалношћу која настаје операционализацијом његовог става о превредновању вредности.

Немачки филозоф записаће у *Антихристу*: „Човека више не изводимо из духа’, из ’божанства’, вратили смо га међу животиње” (2011, 23), што је свакако једно од кључних превредновања, после којих су сва она о разбијању старих таблица вредности од маргиналнијег значаја. Када се човек превреднује у животињу, он бива лишен свега људског, савести, морала, милосрђа и тако редом, а постаје му „све дозвољено”, што наравно животињама није, јер у њиховом свету су сва понашања подређена неким природним законитостима, па велика риба не једе малу ни из ината нити из злобе већ по логосу трајања природног света.

Данас смо сведоци како се многе Ничеове мисли дословце схваћене лако примењују, односно како се олако превреднују вредности. Од човека који се третманом преобраћа у животињу, до замисли и остварења *животињске фарме* одвећ је мали корак који се веома лако искорачује. У Орвеловом новосвету вредности су већ превредноване али не разбијањем старих таблица вредности и стварањем неких узвишенијих, нових већ напросто инверзијом уобичајеног редоследа речи исписаних на паролама, тако да рат постаје мир, слобода ропство и обрнуто, а незнање моћ.

Преозбиљна схватања филозофа и филозофија, њихова доследна и дословна ишчитавања и остваривања, свеједно ради ли се о Марксу, Ничеу или неком другом, могу да створе велико зло у људском свету и животу. Потом се за настале ужасе окривљују аутори и њихове књиге и узалудно решава неразрешив проблем о одговорности мислилаца за последице свог умовања. Тако се Платон окривљује за све тоталитаризме од његовог времена до данас, Русо за испољавање терора у Француској и потоњим револуцијама, а Маркс и за једно и за друго. Невини и анонимни, без икакве оптужбе и спомињање кривице, остају они који су неку филозофију ишчитавали и дословно реализовали.

Није згорег зато да извесна дистанца према речи филозофа увек постоји, односно да свака филозофија буде то што јесте, мудрословље, испразна и узбудљива прича, литература а не *писмо* које се мора обистинити. (На срећу, у ванполитичкој сфери то није тако, јер да јесте, ретко би се који Киркегоров читалац оженио после озбиљног читања неких његових штива). Ипак, за увек остаје нејасно да ли су споменути и неспоменути филозофи само били пророци надлазећег, његови идејни пројектанти или и једно и друго. Тек превредновање свих вредности, које се данас чини из духа глобализације (код Ничеа је античка, позоришна трагедија рођена из духа музике), води рођењу трагедије у савременом свету.

ОД ВОЉЕ ЗА ПРАВДОМ ДО ВОЉЕ ЗА МОЋИ

Глобализација је честа и веома инспиративна тема за научнике друштвених наука. Литература о њој је неизмерна и непрестано се богати до мере да нико у њу не може имати чак ни површан увид, па се стиче утисак да није глобализације не би се имало о чему да пише. Тематском ширином она обухвата готово све друге социјалне теме или их бар доводи у блиску везу. Према ничему другом у друштвеном свету није упућено толико оштрих и аргумендованих критика као према глобализацији, но упркос томе токови ствари иду како иду а она не мења свој смер без обзира на то што се стално умножавају скептички према њој расположени писци. Уосталом, посао друштвених научника није да усмеравају већ да размевају токове ствари или бар да критикују, али се они упркос томе најрадије, попут хиперглобалиста, баве апологијама, најлакшим и најисплативијим послом. Између Сциле критике и Харибде апологије глобализација несметано протиче сведочећи узгред како је мисао немоћна пред деловањем, а чињење надмоћно над умовањем.

Овај тако изазовни феномен савременог света, условљен не само технолошким напретком већ и људским хтењима, учинио је да се на планети земљи изврши компресија простора и „убрзавање времена”, са по правилу веома позитивним последицама које су следиле из те чињенице. Захваљујући средствима савремених комуникација створена је могућност истовременог присуства догађају у било којем крају планете, што се оправдано сматра великом привилегијом савременог човека, али се заборавља да се упоредо с тим губи потреба и жеља за сусретањем са ближњима. Данас се сасвим лако и без непосредног присуства може сазнати како живе Американци, како Папуанци и штошта друго, а технолошко стање ствари олакшало је економску, културну и сваку другу повезаност људи чак и са веома удаљених простора.

Међутим, ова повезаност и међузависност има и други крај; тлачење је захваљујући њој знатно олакшано.

Ове и сличне евидентне позитивне последице глобализације бивају обемишљене оним негативним, којима се доводи у питање опстанак живота на планети. Загађење простора је увек локално али је испостављени рачун мање-више глобални. Из технолошке сфере, где су стандардизације неопходне и нормалне и под њеним утицајем, настоји се успоставити унификација начина живота, монокултура (у којој могу постојати разлике само зависно од тога да ли се припада некакој елити или осталима). Идеал је хомогенизација, постигнуће истости у поимању и практиковању вредности, начину мишљења и доживљавању света. Верује се да је култура (пре свега поткултура и некултура) најприменивије средство за унифицирање људи и вредности, што води, или треба да се определи у обезличењу личности, стварању *човека* уместо разноликости у људском мноштву.

Ако се деперсонализација не остварује милом и манипулацијом, може се постићи перфидним притисцима, преинформисаношћу, медијским насиљем. Отпор томе, макар појединачан и веома редак, могућ је неговањем способности мишљења. Мишљење је специфична људска делатност, једини начин пружања отпора глупости, такође специфичном људском продукту, која заправо није друго већ палост мишљења. У мноштву преформулација које је у међувремену добио Декартов *Cogito*, савремени медијски свет учинио је да дође и до оне „Мислим, дакле не верујем медијима”. Могу, значи, постојати само уколико негујем скепсу према информацијама. У мишљењу је, дакле, спас од глупости и информација, па се ваљда зато све чини да га не буде. Код Орвела је то непостојећа делатност, заборављени људски посао.

У мноштву несагласности које међу теоретичарима постоје о томе шта је то глобализација и куда она одводи овај свет, постоји само општа сагласност да се ту ради о комплексном и противречном свесветском дешавању. Али, док једни сматрају да је оно незадрживо и неповратно, природно и спонтано, други мисле, такође не без солидно пробране аргументације, да се ради о идеолошком, неолибералном пројекату, односно новом и модернијем руху које су на себе навукли империјализам и експанзивни капитализам.

Свеједно да ли је глобализација процес или пројекат (Вулетић 2006, 88–119), утисак је, који би се лако емпиријски могао потврдити или оповрћи, да тамо где се ради о процесу, из духа глобализације не производе негативне последице, нема превредновања вредности, насиља и притисака, али свега тога има онда када је глобализација (нечији) пројекат. Ако је пројекат, он онда никако не може да буде безинтересан за онога ко га ствара, а о тако значајним светским пословима кључну улогу не могу имати мале и пе-

риферијске државе већ најснажније и најразвијеније земље света, које су вазда над другима демонстрирале своју моћ и идеолошки прикривале праву природу интереса које остварују. Отуда је глобализација као универзалија, општост, веома подложна релативизацијама. Зато је на тако различите начине доживљавају и промишљају људи из тзв. првог, другог или трећег света, али наравно и унутар тих светова, међутим тада зависно од индивидуалних осећања ствари и на њима грађених уверења.²

Енглески геополитичар Макиндер, следећи на изврстан начин Платона, који је своју расправу о држави започео разговором о правичности, писао је: „Наш идеал је да односи међу народима, без обзира да ли су велики или мали, буду утемељени на правди, без обзира на њихов друштвени положај”. Да би се реализовао принцип праведности у односима међу људима, мора се прибећи моћи којом располаже држава, али – да ли смо у стању да на глобалном нивоу (у односима између великих и малих држава) успоставимо силу ради остварења принципа правичности, пита се исти аутор, под условом наравно да се ова сила не изроди у тиранију. Затим следи његов одговор да постоје два пута који воде у тиранију, први је покорвање свих држава од једне, други би се „састојао у изопачењу саме наднационалне силе, која може да буде успостављена са задатком да присиљава све државе да се покорвају новом међународном поретку” (Makinder, 2009, 8–9). У сваком случају следи да је проблем нерешив без тираније, а тиранија наравно није никакво решење.

Овако је енглески аутор још пре стотинак година, негде на истеку првог таласа глобализације, указао на тежину проблема који она својим присуством ствара у свету. Онда и тамо где је глобализација процес, она још може да почива на праведности, обрнуто је теже могуће, јер пројекте стварају глобализатори у лукративне сврхе. Притом право и правда бивају потиснути од воље за моћи („сила чини право”), уместо да буде обрнуто, да правда ограничава моћ. Тиме је поново једна Ничеова категорија, која је наравно била функционална и пре њега, добила не само легитимитет деловања већ и филозофски сјај.

---

² Немачки аутор Јирген Елзесер и Енглеz Роберт Купер (нама познат као писац књиге *Распад нација*, саветник Тонија Блера и модератор бриселских разговора о успостављању „добросуседских односа” између Србије и Косова), припадају западном делу света али о глобализацији мисле сасвим супротно. У сврху глобализовања света за Купера све је дозвољено, док Елзесер сматра да после пада Берлинског зида 1989. године, глобализација није постала само светски већ тоталитарни процес, који је створио одговарајућу идеологију глобализма. Катехизам глобализма Елзар овако сажима: „свет је тотално тржиште; све се може купити; свако се може купити; бог овог света је новац, не треба да имаш других богова осим њега; бити изван тржишта је грех, а без новца се стиже у пакао” (Елзесер 2009, 6).

Тако су се на теразијском одмеравању нашли на једној страни собом спутана правда а на другој моћ неограничена нормама. Гола моћ је опака и она не изазива дивљење: зато јој треба глазура која ће прикрити њену агресивну природу. Она ће бити пронађена у синтези моћи и правде, али таквој да моћ остане суштина а правда привид. Овом симбиозом дошло се до истицања значаја и вредности људских права. И ничег у томе не би могло бити спорно, напротив, да овај етички став није претворен у идеолошки активизам, све у сврху демонстрације моћи с крајњим циљем освајања света. Да су правда и правичност фундаментални принципи на којима почива овај свет, што су некада можда били или бар могли да буду, глобализација ни по чему не би била споран феномен ни теоријски изазов али то јесте својом неправичном природом, неки сматрају гвозденом руком, коју други оцењују тек као немилосрдну.

ДРЖАВА БЕЗ ГРАНИЦА, КРАЉЕВСТВО БЕЗ КРУНЕ, СУВЕРЕН БЕЗ СУВЕРЕНИТЕТА

Ко год је велики део живота провео у националној држави тешко може лако да се помири с њеним слабљењем, нестајањем, са животом изван праве и озбиљне државе. Да парадокс буде већи, ниједна од Југославија у којима се живело седамдесетак година то није била, али ју је већина бар српског становништва доживљавала као националну државу. То није ни мало чудно јер су Срби око два века живели и иживели своју националну државу, која им је, после очеве и мајки, односно породица, била најдража кућа заједничког живота, не општина ни регион, не срез или сличне институционалне међузаједнице. „Држава, то је пре свега један духовни појам и једна душевна творевина;” – писао је својевремено Јован Дучић у *Југословенској идеологији*, мислећи пре свега на српско доживљавање ове институције – „зато ако држава није национална, значи производ националне идеологије, она представља само једно велико предузеће, али не и једну државу”.³ Будући да је Југославија била „једно велико предузеће” Дучић јој је пророчки предвидео судбину која је нама позната.

Уз све своје организационе слабости и мане, бирократску охолост и склоност ка немилосрдности према својима, држава је човеку најближи сродник. Нико као апатриди није могао да осети ту врсту фаличности у свом пореклу, а свако ко је имао какву-такву заштиту своје државе није престао да жали због њеног слабљења. У државу се веровало, од ње се очекивало, за њу се жр-

---

³ http://www.rastko.rs/istorija/jducic-jugoslovenstvo_c.html

твовало. Глобализација је допринела да такве суверене државе, која је постојала од ренесансних, Боденових времена, односно од Вестфалског мира 1684. године, више нема, све ју је мање, прети јој десуверенизација, нека врста прикривеног нестанка. Хоће се да међународни поредак више не почива на суверениту држава (независном од њихове величине), чиме се аутоматски реафирмише право јачег, зверски принцип у међудруштвеним односима.

Стварањем наднационалних структура неолиберална идеологија учинила је националну државу сувишном, да би, поред осталог преко њених додуше постојећих али порозних граница лако могли да вам протуре вакцину за грип који не постоји, месо које би иначе требало да се баци и све друго што је непотребно, опасно и сувишно. И та зла вам не чини нека друга национална држава, тешко је за то њу оптужити, већ трговци њихови и ваши, којима је већ по дефиницији све дозвољено, као уосталом и глобализацији, коју савременом Америци не разумевају другачије већ као трговину.

Виртуелизовањем државних граница ваша природна добра престала су да буду само ваша, а за узврат се преко таквих граница могу испоручивати сваковрсне пошаст⁴. Власт у држави се конституише после компликоване и скупе демократске процедуре, али упркос томе њоме, или посредством ње, може да се влада однекуда споља или, како би рекао Џ. Мандер, из „нове централизоване глобалне демократије”. Нечег сличног у прошлости је могло да буде само у савезима држава заснованих на тоталитарним идеологијама, што је допринело да се промовише идеја ограниченог суверенитета, која је била примењива парцијално, само на чланице савеза. У међувремену, током другог таласа глобализације, лопта је пребачена у демократски свет, где суверенитети националних држава нису ограничени већ десуверенизовани, па људима не преостаје ништа друго већ да сву топлину, милост, суровост и степен слободе, који подарују националне државе, траже по кугли земаљској, у космополитској демократији, све удаљенијој и посредованијој од оне исконске, атинске, античке.

Нестанак (или фиктивни опстанак) националне државе представља груби прекид, рушење хијерархијског ланца у устројству света и људског заједничког живљења. Националне државе су настајале крајем средњег века због сукоба с папством, па њихов нестанак мора подразумевати успостављање неке друге хијерархијске матрице, опет неке врсте планетарног „папства”. У том случају оно питање јунака Достојевског – ако Бога нема, какав сам ја капетан – који поред осталог илуструје последице дехијерархизације света, постаје судбинско. Доиста, може ли се и како служити човечанству, које се

---

⁴ „Говорило се да све већа порозност граница доводи до импотенције суверености и бесмислености демократије” (Ofe, 1999, 9)

појединцу указује као нешто одвећ опште, апстрактно, далеко и хладно, тим пре што оно у своје „матичне књиге” уписује само изузетне, ретке а за све друге не мари? У таквој новоуспостављеној хијерахији за капетана наравно више нема места и предстоји му да бира хоће ли да буде плаћеник или терориста.

Док је национална држава била у снази, сматрала је све друге такође националне државе а priori непријатељским, не зато што су оне то биле (неке јесу, неке нису) већ због однегованог опреза да јој се у нечему не подвали. Данас се сви други, по готово општем правилу, третирају као велики пријатељи, чак и када вас одводе хотимично или ненамерно у дужничко ропство, јер су ваши легитимни изабраници заправо више њихови него ваши. Ваше друштво треба да је отворено, али је за вас њихово непропусно сем за веома квалификовану и њима неопходну радну снагу, тако да од тога што вас вазда држе у беди ви наравно имате штету а они корист. На тај начин им се преко граница које су постале порозне не прелива само ваше национално богатство већ и национална супстанца. То је спас за земље и народе с енормним наталитетом, док смо ми Срби у емиграцијама почели да губимо више људи него у ратовима.

Идеја о одумирању државе, тако омиљена марксистичким теоретичарима, остварила се не у одумирању свих већ у нестајању неких држава (СССР, Чехословачка, Југославија) али је зато настало много нових. На Балкану, и то западном, како се он од не тако давно назива, државе су крајем прошлог и почетком овог столећа израстале као печурке после кише. Насупрот глобалном простору, који се стално смањује захваљујући усавршавању саобраћајних и осталих средстава комуницирања, балкански простор се увећава и све теже постаје проходан због мноштва граница. Летње туристичко чекање на граничним прелазима је најевидентнији и уједно најгори начин на који још национална држава показује своје зубе. Те младе и новостворене државе, мимо међународних узора и праксе, хоће све да имају, чак и оно што се вековима ствара, националне језике, националне цркве и културе, пошто већ имају националне мафије, и то с нескромним амбицијама да владају светским подземљем.

У тежњи за универзализацијом и унификацијом, супротном процесу у поимању људског бића од онога који Хердер илуструје када вели да је прво Немац па онда човек, нестајаће не само личности већ и народи са извесним својим специфичним особинама. Људи ће све више наликовати идеји човека. Онај познати Де Местров исказ „У свом животу сам видео Французе, Италијане, Русе итд., али човека нисам срео”, биће преформулисан тако да гласи „Нема никаквих Француза, Италијана, Руса: постоји само човек, једно-

главо и двоножно створење”, на шта би Роберт Музил још додао – „без својстава”. Независно од тога да ли глобализатори намерно или нехотице раде на томе да створе овај нови тип човека, људско биће већ мучи хамлетовска дилема – бити личност или универзалија питање је сад. Личности ће у савременом и будућем свету све теже опстајати, односно све лакше ће нестајати у универзалијама.

ПРЕВРЕДНОВАЊЕ СВЕГА; НЕНОРМАЛНОГ У НОРМАЛНО, НЕМОРАЛНОГ У МОРАЛНО И ОБРНУТО

Од осамдесетих година прошлог века, од када је реч глобализација код нас ушла у учесталу употребу, процеси превредновања вредности добили су на замаху, тако да је данас већ све превредновано, каткад до перверзија. Тешко је за то оптужити дух глобализације (још мање Ничеа) али их је још теже сматрати сасвим недужнима. У међувремену су се наметнули многи нови идоли. Потребе су се увећале, пре свега материјалне, а неговање аутентичних духовних вредности сматра се нечим анахроним, примереним само неким бившим временима. Под лепим животом подразумева се нестваралачки живот, хедонистички испуњен дангубљењем и трошењем. Сан о материјалном богаћењу подгрева људске душе, а параметар за премеравање није богатство комшије преко пута, што је одувек било, већ енормно богатство неког пребогатог Американаца, које, будући да је недостижно, постаје довољан и стални разлог за осећање личне несрећности. И док енормно материјално богатство постаје пропагирани идеал и предуслов за постизање среће, сиромаштво (и оно духовно) не само да опстаје већ се као велика несрећа шири планетом.

Али људи се овако не понашају зато што то сами жарко желе већ зато што морају. Тако су програмирани, под нечијом су управом која од њихових бића, од онога људског што је и ако је у њима остало, чини шта јој је воља. Други знају шта треба да волите, чему треба да се дивите и надате, па не пропуштају прилику да вам организују свакидашњи живот. Зато је у доба доминације индивидуализма као кључног става либералне идеологије, и индивидуум, после личности, постао угрожен, сведен на привид, претворен у масу, па чини што је другоме воља да чини.

У поамаи превредновања свега и свачега, све је, па и само време, посебно временска прошлост, историја, дошло под скалпел превредноватеља. Историја је оно чиме се народи поносе али и стиде, зависно од чињења у прошло-

сти. Прошлост се може у историчарским штивима овако или онако интерпретирати чак и кривотворити, али најбољи начин обрачуна са њеном ружноћом је да се она дарује, припише неком другом. Тиме се одједном постижу два циља; ужасан терет за мале новце скида се са својих плећа и истовремено товари неком другом. Тако се мали народи, који невољно улазе у ратове и по правилу бивају велике жртве историјских дешавања, оптужују да су генетски агресивни, геноцидни, фашистоидни, а да би све то било уверљивије, у тим народима вазда ће се наћи појединци који су склони да то потврде, како је већ предвиђено у оном версу: „И непријатељи човјеку постаће домаћи његови” (Матеј, 10, 36).

У процесу глобализовања света и истовременог превредновања свих вредности сексуално питање постало је питање свих питања, не глобално загревања, не светска економска криза и хиперпродукција сиромаштва, нити апокалиптичко приближавање еколошке катастрофе. Сексуалност се после првобитне заједнице и промискуитета цивилизовала тако што је прешла у интимну сферу, где се испољавала уз обиље слобода, али у јавној сфери и с мноштвом ограничења. Данас је дошло до инверзије начина њеног испољавања. Сексуалност је учињена на изванредан начин транспарентном, интима се порнографисала, али не сва и сваковрсна јер је то можда остављено за неку наредну етапу.

Адам Свифт у својој *Полиитичкој филозофији* поред осталог пише: „Друштво које својим члановима дозвољава понашање по сопственом избору када је реч о сексу – све док то, наравно не повређује друге – боље је, ако су све друге околности исте, од онога које то не чини. Но, не мислим да можемо рећи да је то друштво и демократскије. У ствари, требало би да га сматрамо мање демократским. Оно то питање ставља ван домена демократске контроле” (Šaf, 2008, 27). Својевремено је Алексис де Токвил указивао на слабост демократије због могуће тираније већине, док су се у глобализованом свету стекле могућности да мањинске популације тиранишу већинске јер се наложи *глобалне демократије*, који наравно долазе одозго, из центра, морају испуњавати па макар у међусобним локалним сукобима нико жив не претекао. У доба наводног краја идеологија идеологизовала се чак и најинтимнија људска сфера у сврху превредновања свега нормалног и моралног, с нејасним другим и другачијим крајњим циљем ако он није империјални.

Случајно или не тек глобализација и превредновање вредности иду упоредо, заједно. Да ли међу њима постоји каузална, што свакако значи стална и нужна веза, тешко би се могло утврдити, нити да ли се вредности превреднују зарад нових, виших, вреднијих или се пак сопствене намећу због некакве користи, односно нечије штете. Глобализација сама по себи не чини да

се морално претвара у неморално, нормално у ненормално, али очигледно је да се захваљујући њој сва ова превредновања успешно шире по свету изван „земље порекла”, ван домицилних граница настанка, по цену великих притисака, силних отпора и наравно упркос њима. Једино остаје нејасно како се и зашто неолиберална идеологија, која је свакако пројектована да буде од користи оном делу света који ју је створио, осталима на штету, враћа попут бумеранга у пределе свог настанка, где такође производи рђаве последице. Овај феномен тешко се другачије може објаснити већ као мистични ефекат глобалне, глобализацијске правде; која је у свој својој неправичности праведна бар утолико што никога не поштеђује.

Несрећни Ниче, штошта је превредновано на његов подстицај или независно од њега, а за много шта од онога што је већ учињено или се чини он вероватно не би дао своју сагласност, односно „тај усамљени аристократски мислилац, највероватније би са ужасом окренуо главу са социјалних последица своје проповеди” (Берђајев 2006, 21). Презирао је додуше мале и немоћне, хвалио снажне и аутентичне људске индивидуалности а као мислилац је доживео да у његово име сви сем (квази)елита постану такви. Али од његове филозофске грудве, без превелике његове заслуге, настала је стварносна лавина која се никако не може зауставити док се не закотрља нека друга, нова. Цивилизацијска парадигма која би могла и морала да то учини, најавила би нову, ако не антиглобализацијску, онда свакако антиглобалистичку епоху. Као што је то у историји културе, економије и политичког живота вазда бивало и бива, сменом епоха превладавала би се истрошеност претходне и отворио пут за нови почетак, упркос томе што би глобализација текла неким својим устаљеним токовима. Ако тога не буде, за будућност света има све мање наде, односно у будућности биће све мање наде за опстанак света.

Литература

- Берђајев, Н., *Судбина човека у савременом свету*. Београд: Логос, 2006.
- Дучић, Ј., *Југословенска идеологија*. Пројекат Растко, 2001. (http://www.rastko.rs/istorija/jducic-jugoslovenstvo_c.html)
- Елзесер, Ј., *Национална држава и феномен глобализације – Како можемо да се срасимо од светске економске кризе*. Београд: Јасен, 2009.
- Мандер, Цери, Голдсмит, Едвард, приредили, *Глобализација – Арјументи и прошив*, Београд: Clio, 2003.
- Bagvati, J., *U odbranu globalizacije*. Beograd: Službeni glasnik, 2008.

- Held, D., *Demokratija i globalni poredak – Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini*. Beograd: „Filip Višnjić”, 1997.
- Makinder, H. Dž., *Demokratski ideali i stvarnost*. Beograd: Metaphysica, 2009.
- Niče, F., *Antihrist*, Beograd: Riznica, 2011.
- Ofe, K., *Modernost i država*. Beograd: „Filip Višnjić”, 1999.
- Pečujlić, M., *Globalizacija: dva lika sveta*. Beograd: Gutembergova galaksija, 2002.
- Šaf, A., *Politička filozofija*. Beograd: Clio, 2008.
- Vuletić, V., *Globalizacija – Aktuelne debate*. Zrenjanjin: Gradska narodna biblioteka, 2006.
- Vuletić, V., priredio, *Globalizacija – Mit ili stvarnost*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003.

LJUBINKO M. MILOSAVLJEVIĆ

AN ATTEMPT AT REEVALUATING ALL THE VALUES
COMING FROM THE SPIRIT OF GLOBALIZATION

SUMMARY

The given title represents a partial paraphrase and a blend of two Nietzsche's titles. This prophet of the future, which from our perspective is to a considerable degree our present, hadn't, of course, foreseen what was going to happen in our present and future in detail, but he indeed does seem to have foretold desovereignization of states and disappearance of nations when he wrote about reevaluating values. The spirit of globalization, which must have been quite foreign and unknown to this thinker, has made desovereignization a challenge quite a few states are facing and quite a few nations are confronted with. That process which, theoretically speaking, should result in solving the ancient problem of universals in man's favour, rather than in the favour of the specific and the particular, does not seem to be realized in practice in a (theoretically) consistent way. In the Balkans, the given processes take much more dynamic and dramatic forms. States die out multiplying themselves and nations disappear giving their substance to the other, which poses great difficulties for identities. This being a region where three civilizations intersect all the more contributes to people's feeling that they are being threatened and to their having a sense of there being no perspective; this is especially true of the nations that have lived in the Western Balkans for not too long but that have belonged to the East Christian civilization for a long time.

KEY WORDS: reevaluating values, desovereignization, nations, identities, civilizations.

БИЉАНА Ч. МИЛОШЕВИЋ-ШОШО¹
БИСЕРКА Р. КОШАРАЦ²

Универзитет Источно Сарајево
Филозофски факултет
Пале (Република Српска, БиХ)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА: ПРИМЈЕР БОСНЕ И ХЕРЦЕГОВИНЕ/ РЕПУБЛИКЕ СРПСКЕ

САЖЕТАК. У овом раду разматраће се категорија суверенитета и посебно његово „стање“ у савременом друштву које је обиљежено процесом глобализације и свим последицама које она носи. Посебно ће се разматрати утицај глобализације на суверенитет ентитета Републике Српске и Босне и Херцеговине, јер је ситуација у БиХ специфична због разлога њеног настанка – више вољом међународне заједнице, него њених народа. У раду се анализира посебно Анекс 4. Општег оквирног споразума за мир у БиХ (Дејтонски споразум) који представља Устав БиХ.

Кључне речи: суверенитет, глобализација, Република Српска, Босна и Херцеговина, Дејтонски мировни споразум.

ПОЈМОВНО ОДРЕЂЕЊЕ СУВЕРЕНИТЕТА

Данас, на почетку 21. вијека, концепт суверенитета изложен је многим изазовима од којих је најизраженији процес глобализације који је довео до све веће међуповезаности људске популације широм свијета на свим пољима: политичким, војним, економским, правним и културним. Појам суверенитета јавља се истовремено са настанком модерне државе, а модерне држа-

---

¹ milosevic_biljana@yahoo.com

² bkosarac@hotmail.com

ве развијале су се као државе нације или националне државе у периоду од 16. до 19. вијека. С популацијом окруженом заједничком границом и под влашћу једног владара, нове идеје о друштвеној организацији пронашле су пут у сферу како друштвеног, тако и политичког живота, који су током овог периода разменили више компоненти. Због потребе за стварањем снажних држава, владари су инсистирали на заједничком језику, култури и историји, утирући тако пут за успон национализма и истицање нације. Тако су државе постепено постале државе-нације, што је представљало сљедећи корак у трансформацији, који је утицао на развој схватања концепта суверенитета. Пораст национализма допринио је утиску да је „лишавање суверене нације, њене независности једнако гнусно као што је пљачкање легитимних владара било раније” (Herz 1957, 483). Појединци унутар суверених држава устали су у борби за своја права, вјерујући у „принципе универзалне као истина и постојање човека, комбинујући моралну са политичком срећом и националним просперитетом” (Paine 1915), спроводећи, како су вјеровали, своју улогу у држави као резултативног новог схватања сопственог положаја у оквиру ширег друштва. Држава се формирала као феномен одовојен и од владара и од поданика, са посебним, властитим својствима. Врховна власт у унутрашњости и независност према спољашности државе спојене су у идеји суверенитета.

Жан Боден је први теорију суверенитета изразио у својој књизи *Шест књига о републици* (*Les Six Livres de la République*), 1567. године. Како наводи, по њему је суверенитет апсолутна и трајна власт неке републике (Bodin, 33). У условима у којима се данас користи суверенитет се односи на владу која има потпуну контролу над пословима унутар сопствене територије. Категорија суверенитета, још од времена Сократа па до Томаса Хобса, била је промјењива, али се увијек повезивала са идејом да држава уколико се сматра сувереном, мора владати у најбољем интересу за своје грађане. Сличну тврдњу изнио је и Ласа Опенхајмер, њемачки правник и отац модерног међународног права који за суверенитет каже да ни изблиза не постоји концепт који је више контроверзан, нити да је постојано значење овог појма које је било општеприхваћено, од тренутка када је он уведен у политику до данас. Мислиоци попут Томаса Хобса, Џона Лока и Жан Жак Русоа, утемељивачи теорије друштвеног уговора, власт су од Бога „пренијели” на народ, говорећи како су се људи добровољно одрекли дијела личне слободе и предали власт држави која им за узврат нуди сигурност и владавину закона, коју ће опет па доносити – народ. Ова теорија је, са својим принципима заснованим на једнакости људи, била инспирација и француској и америчкој револуцији, након чега су појмови народне истозначни. Данас се за јако мало држава на свијету може

рећи да су истински суверене, а то су оне које су апсолутно независне од спољашњих фактора по питању основних животних ресурса, као и оне које захваљујући својој сили не страхују од војне интервенције. До појма суверенитета као врховне власти над државном територијом и над становништвом, независном од ма које друге власти, ограничене правилима међународног права, дошло се кроз дуг историјски процес. Он је резултат побједе схватања да се највиша власт налази у држави, а не изнад ње нити било гдје у међународној заједници. Падом Берлинског зида и прихватањем идеологије глобалног тржишта у бившим и садашњим комунистичким земљама буквално цела планета је у замци различитих „производа” који се прво стварају у САД. Утицај који ова хомогенизација врши на велику културну разноврсност заједница широм планете огроман је, а његови обриси тек почињу да се наслућују. Дилема постоји у вези са значајем и дометом глобализације. С једне стране, наглашава се да глобализација значи ширење свеукупних граница демократије и људских слобода, док, са друге стране, стижу озбиљна упозорења на орвелизацију живота широм света и опасности од тоталитаризма. Ера, последије хладног рата, која је најављивала могућност „новог међународног поретка” базираног на заснивању демократије широм планете и на новом погледу слободе и мира, није испунила очекивања, а за то су примјери криза у Босни и Херцеговини, Ираку, Сомалији, Руанди, бившој СР Југославији, гдје је умјесто реда завладао неред. Смањивање надлежности државе, као последица глобализације, доводи до неефикасности државе, што указује да глобализација води ка глобалној интеграцији, односно „хомогеном јединственом” друштву. Савремена расправа о утицају глобализације на слабљење националне државе у великој мјери је провоцирана радовима Кеничи Омае (Kenichi Ohmae) и Сузан Стренџ (Susan Strange), чија би се позиција најсажетије могла изразити у ставу да глобализација, односно чиниоци који је чине незадрживим процесом воде нестанку или бар значајном слабљењу система националних држава у међународној политици. Основни разлог за то налази се у тврдњи да је суверенитет националних држава поткопан појавом и јачањем супранационалних ентитета који су новијег датума, као и неизбежношћу нестанка економских граница под утицајем четири чинилаца, „четири И”: инвестиција, индустрије (у ствари мултинационалних компанија), информационе технологије и индивидуалне потребе. Према наводи-ма Дарка Панића из Фонда Слободан Јовановић, постоји једна уходана шема дјеловања глобализацијске машинерије: „Најпре долази до потискивања националног идентитетског обрасца и успостављања доминације Западног културног модела, затим се ствара споља контролисано, политички инструментализовано цивилно друштво које ванинституционалним путем покуша-

ва да обори непослушни и (отпаднички режим). Уколико се у томе не успе, следи пакет санкција и примена војне силе као ултимативна мера” (Панић, 2012). Сличног мишљења је и академик М. Екмечић који каже да је глобализација дивљег капитализма свуда довела у питање нацију. Не сматра да је то прогрес, јер је ријеч само о малим нацијама, а велике преузимају кормило свијета. У историји је нација увек била извор народног суверенитета, то јест демократског друштва. Човјек само кроз нацију као природну појаву (насталу кроз процесе дугог трајања, а не посебним крвним групама) има своје природно право на слободу.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И СУВЕРЕНИТЕТ

У савременој теорији постоје покушаји да се глобализација као сложен процес објасни као процес модернизације, неоколонијализам, вестернизација, американизација и „нови свјетски поредак”. „Глобализација као процес има Јанусово лице: еманципаторско и поробљивачко” (Митровић 2013, 115). Она доводи до интеграције свјетске привреде, али и истовремено због неједнаке расподеле друштвене моћи на глобалном нивоу свијет се дели на развијени и неразвијени дио, међу којима постоје бројне противрјечности и конфликти. И док је развијени дио свијета захваћен цивилизацијским процесима, снажним интеграционим процесима, дотле је на Истоку урушавањем социјализма отпочео процес фрагментације и дезинтеграције земаља бивше социјалистичке заједнице. На дјелу су национални партикуларизми, вјерски и етнички сукоби што ова друштва држи у блокади и регресији, а не у изазовима савремености и будућности. Такође, глобализација као процес све више маргинализује интересе већине земаља и становништва, а јача богатство и моћ мањине. Она доводи до метаморфозе суверенитета националних држава отварајући их према глобалним процесима и савезима држава.

Данас се најчешће ослободилачки покрети синдикати и љевича често изопштавају као реметилачки фактор у друштву, док се у међународним односима, у име политичке коректности, за циљеве и актере глобализма и САД, данас читаве државе и народи проглашавају неинтегрисаним, функционално неадаптираним државама, све према потребама новог свјетског поретка. Старе и нове структуралне неједнакости у савременом свијету појављују се као генератори различитих форми противрјечности и насиља. Наиме, „класични рат (као сукоб двије војске) појављује се као изузетак, док постоје умножени и развијени невојни ратови: грађански, културни, економски ратови, те да је савремено човечанство ушло у еру глобалних конфликта” (Митровић 2013, 345). Многи теоретичари истичу тезу о дола-

ску доба неолибералних империја и обнови колонијалног духа као пројекту нових неједнакости и месијанској улози САД у свијету.

Противрјечности глобализацијских процеса највидљивије су на тлу земаља насталих распадом бивше СФРЈ. Новонастале националне државе, изашле из крвавог грађанског рата, јесу државе са ограниченим суверенитетом и под снажним утицајем политичких одлука најмоћнијих држава свијета, чиме је угрожен њихов персонални и колективни идентитет. Најочигледнији примјер за то је Босна и Херцеговина.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА – РЕПУБЛИКА СРПСКА/БОСНА И ХЕРЦЕГОВИНА

Назив Босна и Херцеговина без било какве одредбе која би упућивала на облик уређења одређује специфичност државе настале у Дејтону, Охајо, САД. Општи оквирни споразум за мир у Босни и Херцеговини има укупно 12 анекса, парафиран је у Дејтону 21. новембра 1995. године, а потом потписан 14. децембра исте године у Паризу. Тако је створена Босна и Херцеговина са два ентитета који су потписници свих 12 анекса као кључних докумената који требају да омогуће функционисање државе настале овим уговором. Најважнији дио Општег оквирног споразума за мир у Босни и Херцеговини је његов Анекс 4. под називом Устав Босне и Херцеговине.

Сам Дејтонски споразум један је од најважнијих докумената међународног права након Другог свјетског рата. Он одређује Босну и Херцеговину као државу са два ентитета и три конститутивна народа. Дакле, основ уставно-правне конструкције Босне и Херцеговине је међународни уговор – то значи да је БиХ настала више вољом међународне заједнице него вољом њених народа. Међутим, и Република Српска и Федерација Босне и Херцеговине као ентитети уведени су у међународне преговоре и потписнике свих 12 анекса Споразума. Тиме је ентитетима дат међународно правни субјективитет.

Међународно признање БиХ у априлу 1992. године није донијело суверенитет тој држави, јер тако призната држава није имала ефективну власт на територији предратне Социјалистичке Републике БиХ, нити је имала комплетно становништво што се по међународном праву одређују као елементи постојања и суверенитета сваке државе. Хрватски представници су у новембру 1991. године формирали Хрватску заједницу Херцег-Босну, а српски представници 9. јануара 1992. године формирају Републику Српску Босну и Херцеговину чиме се стварају посебне територијалне јединице на тлу БиХ. Тек након избора 1996. године Босна и Херцеговина добила је атрибуте

државе – власт на цијелој територији и комплетно становништво, које прије тога није имала без обзира на међународно признање.

Члан 1.3. Устава БиХ одређује да „Босну и Херцеговину чине два ентитета – Федерација БиХ и Република Српска”. Даље члан 4.1. одређује и националну структуру ентитета преко одређивања састава Вијећа народа БиХ: „Вијеће народа састоји се од 15 делегата, од којих су 2/3 из Федерације, укључујући 5 Бошњака и 5 Хрвата, и једна трећина из Републике Српске.” Такође, чланом 4.3. е.ф регулише се спрјечавање доношења штетних одлука по витални интерес једног од народа.

Уставом БиХ јасно су одређене надлежности државе:

- спољна политика,
- спољнотрговинска политика,
- царинска политика,
- монетарна политика,
- финансирање институција и међународних обавеза БиХ,
- политика и регулисање питања имиграције, избјеглица и азила,
- провођење међународних и међуентитетских кривичноправних прописа, укључујући односе са Интерполом,
- увођење и рад средстава за међусобне и међународне комуникације,
- регулисање саобраћаја између ентитета,
- контрола ваздушног саобраћаја (члан 3. Устава БиХ).

Такође, ова овлашћења треба ставити у контекст уставне одредбе 3.3.а којом „све државне функције и овлашћења која у овом Уставу нису изричито додијељена институцијама Босне и Херцеговине, припадају ентитетима.” Наведене надлежности помињемо у раду зато што се интервенционистичком политиком међународне заједнице преко Уреда високог представника дошло до преноса надлежности са ентитета на државни ниво супротно Уставу БиХ. Уставом БиХ предвиђене су и следеће институције БиХ:

- Парламентарна скупштина БиХ са два дома: Дом народа и Представнички дом,
- Предсједништво БиХ са три члана,
- Уставни суд БиХ са 9 чланова (4 бира Представнички дом Федерације, 2 Народна скупштина Републике Српске и 3 члана-странца које бира предсједник Европског суда за људска права),
- Централна банка БиХ,
- Савјет Министара БиХ,
- Стални комитет за војна питања.

Међутим, интервенционистичком политиком и актима високог представника дошло се до 70 институција БиХ. Ово је био резултат преноса надлежности са нивоа ентитета. Представници Федерације БиХ увјек су подржавали пренос надлежности у циљу стварања унитарне и централизоване БиХ, док су надлежности са нивоа Републике Српске на ниво БиХ углавном преношене притисцима, наметањима, уцјенама, а некада и сарадњом дијела политичке елите у Републици Српској. Наметањем закона и амандмана на уставе ентитета, Високи представник је примјеном Бонских овлашћења одузимао надлежности ентитета која им припадају и тиме кршио Устав. Кршења су била бројна. Примјер је Уставни суд БиХ који је у својим Правилима прописао да „ниједан орган у БиХ не може доносити законе, друге прописе и опште акте који се тичу рада Уставног суда и његове улоге одређене Уставом”. Уставни суд БиХ донео је и одлуке о конститутивности народа и Суду БиХ, што представља примјер дописивања Устава без сагласности потписника, ентитета. Оно што је направљено примјеном Бонских овлашћења и одлукама Високог представника била је ревизија међународног уговора. Бонска овлашћења омогућавала су Високом представнику да намеће законе, смјењује легално изабране функционере, одузимање грађанских права политичарима који „блокирају и спрјечавају примјену Дејтонског споразума”. По примјени Бонских овлашћења Педи Ешдаун нема премца. За вријеме његовог мандата смијењено је више од стотину функционера, од предсједника Републике Српске Николе Поплашена до шефова одјељења у административним службама општина. Нивоља у томе је што нико од смијењених нема право жалбе на такву одлуку Високог представника ниједној институцији у БиХ и ентитетима. Некима од смијењених ускраћено је и пасивно бирачко право и сужене могућности за запошљавање. Високи представници након Педија Ешдауна нису тако радикално користили мјере смјењивања, али су притисци и уцјене остале. Оно што је значајно је и да се међународна заједница активно мјешала и у економску политику стварајући правни оквир за дјеловање компанија из иностранства, што је довело до огромног спољнотрговинског дефицита и уништавање преосталих предузећа у БиХ.

Ни након скоро двадесет година након рата Босна и Херцеговина није демократско друштво. Ревизија Дејтона, пренос надлежности, дјеловање међународне заједнице, економска криза донијела је додатну нестабилност и незадовољство. Одузете надлежности Републици Српској нису задовољиле апетите за већом централизацијом и унитаризацијом БиХ. Нескривени покушаји за централизацијом у свим сферама живота у Републици Српској се тумаче као прављење државе само по мјери једног народа. То се покушава

маскирати причом о модерној грађанској држави, европским интеграцијама у којима наводно ентитети само представљају препреку, људским правима и сл. Такве тенденције воде ка још већем неидентификовању Срба са Босном и Херцеговином као својом државом.

ЗАКЉУЧАК

Садашње стање на Балкану, упркос нормативној опредјељености привредних и политичких елита за евроинтеграцијске процесе, нажалост још увијек је у знаку дезинтеграције, оптерећено постконфликтним проблемима, посљедицама и траумама. Босна и Херцеговина је посебан примјер за то, гдје је за постизање стварног мира и стабилности у друштву потребно успостављање економске функционалности, политичких и културних претпоставки за функционисање овако специфичне државне творевине. Постконфликтна ситуација у БиХ претпоставља стрпљив напор политичких елита сва три народа за изграђивањем културе мира као платформе стабилности. Самостално изграђивање аутономне стратегије привредне, културне и политичке сарадње међу ентитетима у БиХ, а без мјешања међународних фактора, омогућиће функционисање и стабилизацију друштва. Досадашње активно мијешање међународне заједнице готово увијек је било на штету српског ентитета, а у циљу централизације Босне и Херцеговине, што је настојање бошњачке политичке елите у Сарајеву. Посљедица тога је стварање асиметричног босанско-херцеговачког друштва, дубоко подијељеног и структурално и културно. Стварна слика је да ни након скоро двије деценије у Босни и Херцеговини немамо демократско друштво са њоме припадајућом политичком културом, а свијетска економска криза актуелна посљедних година само продубљује већ постојеће противрјечности.

Литература

- Дејтонски мировни споразум, <http://cesi.fpn.unsa.ba/wpcontent/uploads/2012/12/Dejtonski-mirovni-sporazum.pdf>.
- Митровић, Љ. *Увод у студије глобализације*. Филозофски факултет Универзитета у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици, 2013.
- Устав БиХ, http://www.mvp.gov.ba/dobro_dosli_u_bih/drzavno_uredjenje/ustav_bih/?id=261.
- Устав Републике Српске, http://www.narodnaskupstinars.net/upload/documents/lat/ustav_republike_srpske.pdf.
- Andrassy, V. *Kritički pogledi na teoriju o narodnoj suverenosti*. Zagreb: Tiskara „Merkan-tile”, „Jutriša i drugovi”, 1927.
- Beck, U. *Moći protiv moći u doba globalizacije*. Zagreb: Školska knjiga, 2004.

- Beck, U. *Pronalaženje političkoga. Prilog teoriji refleksivne modernizacije*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2001.
- Beck, U. *Šta je globalizacija? Zablude globalizma – odgovori na globalizaciju*. Biblioteka Novi poredak, Zagreb: Vizura, 2003.
- Beck, U. *The Risk Society: Towards a New Modernity*. Sage, 1996.
- Bodin, J. *Šest knjiga o republici*. Zagreb: Politička kultura, 2002.
- Castells, M. *Internet galaksija. Razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk, 2003, 11.
- Castells, M. *Kraj tisućljeća*. Zagreb: Golden marketing, 2003.

BILJANA Č. MILOŠEVIĆ-ŠOŠO
BISERKA R. KOŠARAC

GLOBALIZATION AND DESOUPERGNISATION:
THE CASE OF BOSNIA AND HERZEGOVINA
/REPUBLIC OF SRPSKA

SUMMARY

In this work we focused at the category of sovereignty and especially it's "state" in contemporary society is characterized by the process of globalization and all it's consequences. We particularly examined the impact of globalization on the Republic of Srpska sovereignty as entity within Bosnia and Herzegovina, specific circumstances, it's creation by international community and the fact that BH state was created as result of will and determination of International Community – not by the will of it's own people. Our work analyzes the particular Annex 4 General Agreement Frame work for Peace in Bosnia and Herzegovina (Dayton Agreement), upon which BH constitution is based.

KEY WORDS: sovereignty, globalization, Serbian of Srpska, Bosnia and Herzegovina, the Dayton Peace Agreement.

БОЖО В. МИЛОШЕВИЋ¹

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Одсек за социологију
Нови Сад (Србија)

РАЈКО С. КУЉИЋ²

Универзитет у Источном Сарајеву, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Пале (Република Српска, БиХ)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈСКИ ИЗАЗОВИ И ОРГАНИЗАЦИЈСКИ ОДГОВОРИ*

САЖЕТАК. Социолошке, као и економске, расправе о карактеру глобализације најчешће почињу (а често и завршавају) третирањем сфере рада као основног оквира у којем се одвијају (објективно условљавајући) чиниоци „распростирања логике капитала“ по свету. При томе се, изричито или у „подразумевајућем“ облику, организациона трансформација разуме као задати циљ који се обликовао већ у претходно постигнутом (новолибералном) социокултурном „консензусу“, као вредносној подлози за лакше прихватање те „логике“.

Међутим, треба имати у виду савремена социолошка истраживања организација, која недвосмислено указују да промене у организовању рада само једним делом зависе од (унутрашњих) промена у структури организација, а ширина/опсег и коренистост тих промена зависе од (спољашњих) друштвеноисторијских услова у којима се обликују те структуре. Отуда многа савремена социолошка истраживања организационих промена указују на то да глобализација светске економије најчешће значи и

---

¹ bozom@ff.uns.ac.rs

² sociologija@filozof.org

*Прилог је урађен у оквиру пројеката Министарства науке Србије: „Промене у друштвеној структури и покретљивости као чиниоци европских интеграција Републике Србије, са посебним освртом на АП Војводину“ (179053) и „Традиција, модернизација и национални идентитет у Србији и на Балкану у процесу европских интеграција“ (179074).

глобално распрострање неких организационих облика који су и раније постојали у развијеним друштвима.

Иако има периода у историји друштава и култура када су се настојале зауставити или одложити друштвене промене посредством одговарајућег типа организација, таква настојања су, гледано историјски, била осуђена на неуспех. Отуда ни модерне (бирократске) организације рада, које су се обликовале за потребе масовне производње (добара и услуга), уз супериорну технологију и уз превагу рационалности у пословању и усмеравању рада у капитализму (с краја 19. и скоро цео 20. век), не могу остати непромењиве у условима све већих изазова глобализацијских друштвених процеса на национална, регионална и локална тржишта.

Потребе човека у условима глобализацијске транзиције се мењају, па се мења и потреба за одређеним видом организовања (рада). Најважнији подстицаји за те промене долазе из све сложенијег и динамичнијег глобалног окружења, које се односи на глобално тржиште, технологију и екологију. Да би организације рада опстале и развијале се у том окружењу, присиљене су да одговоре на глобализацијске изазове, тако што развијају одговарајуће маркетиншке стратегије и дизајн производа, што развијају способности и умећа својих чланова и што развијају таква понашања запослених која им омогућавају да се лакше прилагођавају континуираним променама.

Кључне речи: глобализација, рад, организација, промена, транзиција, мултинационалне компаније.

Глобализацијски изазови се јављају као спољни условљавајући општедруштвени чиниоци промена организација; без кога би оне – услед инерције – заостајале за све новијим садржајима рада и потребама људи у њима. С обзиром на то да сваки историјски тип организација почива на мањем или већем степену сагласности и рутинског деловања човека у њима, овде се савремени глобализацијски изазови третирају као „притисак” који тежи промени организационих структура и начина рада човека у модерним организацијама.

Без обзира на то да ли се на глобализацијске процесе гледа из песимистичког, оптимистичког или скептичког угла, неспорна је чињеница да су глобализацијски процеси захватили модерна друштва и да ти процеси утичу на трансформацију организација рада у њима. Глобализацијски процеси су наметнули „распделу ризика”, поред ранијих унутардруштвених процеса који су се одвијали у оквирима расподеле добара (и услуга) између актера у процесима рада. У том процесу трансформација организација рада се одвија у правцу њихове све веће промењивости, прилагодљивости и привремености (тзв. 3 П). Иако се на том путу трансформације организација рада могу социолошки утврдити још увек изразити отпори, који произлазе из структурално превладавајућих бирократских односа, процеси глобализације су у њих „унели” неке доминантне новолибералне вредности.³

Како се вредносно осмишљавање тих процеса данас одвија претежно у виду новолибералне идеологије, њен утицај на трансформацију организација рада не може се занемарити; тим више што у позадини сваке идеологије стоји „заштитничка” функција одговарајућих друштвених актера. Новолиберална идеологија „осмишљава” промене организација рада тако што им приписује легитимитет „промотера” глобализацијских процеса, у чијем средишту је борба за профит на међународном тржишту. Зато се процеси глобализације појављују као повољан (међународни) оквир за „размах” новолибералне идеологије, како у економски високоразвијеним друштвима тако и у друштвима постсоцијалистичке транзиције; која „легитимише” раслојавање („елинизацију”). Та идеологија не води много рачуна о особеностима осталих аспеката рада, који се тичу садржаја рада и положаја актера рада у његовом организовању. У складу с том идеологијом, могу се идентификовати неки препознатљиви глобализацијски утицаји на трансформацију организација рада, као што су: смањивање величине организације, „уједначавање” расподеле моћи у организацији и одстрањивање из организације њених „споредних” функција.

Још једном се потврђује социолошки утврђена чињеница да, у историјском процесу промене у организовању рада, те промене само једним делом зависе од (унутрашњих) промена у структури организација, а ширина/опсег и коренитост тих промена зависи од (спољашњих) друштвеноисторијских услова у којима се обликују те структуре. Један аспект разумевања тих промена се односи на глобализацијске транзицијске процеса у садржају и организацији рада, а други на утицаје социокултурних вредности на организационо преструктурисање и преобликовање организација у глобализацијској транзицији. При томе, потребно је нагласити да се овде транзиција организовања рада у условима укупних глобализацијских промена разумева као „флуидан прелаз” од традиционалног (рутинског) начина рада у бирократској (форми) организације ка модернијим (иновативним/стваралачким деловањем човека у процесима рада) у „флексибилнијим” организационим облицима/формама. Даље, трансформација организација рада се разуме као посебни/ужи аспект транзиције, који се односи на настајање нових/другачијих форми/облика организовања рада, с циљем да се те форме прилагоде транзицији у садржају рада.

Неспорно је да има периода у историји друштва и култура који потврђују да су се настојале зауставити или одложити друштвене промене, и то посредством одговарајућег типа организација. Таква настојања су, гледано

---

³ Више о томе, као и о већини аргументација у овом прилогу, видети у књизи *Организација рада у глобалној транзицији (прилози социологији организације)* (Милошевић 2013).

историјски, била осуђена на неуспех. Отуда ни модерне (бирокупратске) организације рада, које су се обликовале за потребе масовне производње (добара и услуга), уз супериорну технологију и уз превагу рационалности у пословању и усмеравању рада у капитализму (с краја 19. и скоро цео 20. век), не могу остати непромењиве у условима све већег притиска глобализацијских друштвених процеса на национална, регионална и локална тржишта. Иако ти притисци намећу промене (транзицију) у обрасцима рада и његовог организовања, бирокупратска организација се „жилаво” одржава; без обзира на све учесталије „популарисање” нових („иновативних”) организационих облика у сфери рада (Goldsby 1998, 6).

Опстајање бирокупратске организације произлази из њеног дугог развоја, обликовања и инерције, која се преноси из развијених у мање развијена друштва. Такве организације су се обликовале и учвршћивале у релативно стабилном окружењу, а репетитивност у пословању и у организационим активностима омогућио је менаџерима да дугорочно планирају пословне циљеве; као што је и социјални уговор омогућио радницима да добију посао у организацији „до пензије” и да се синдикално заштите од послодаваца. Такође, све до 60-их година 20. века превладало је, у разним варијантама менаџерских теорија, класично бирокупратско схватање да постоји само једна универзална организацијска структура која је најпримеренија капиталистичком начину рада и успешног пословања. Тај тип организацијске структуре је високоцентрализован, у смислу да су основни процеси планирања и одлучивања концентрисани у врху хијерархије док су остале активности на нижим нивоима те хијерархије унапред испланиране до ситних детаља (Donaldson 1999, 51–52).

Све то указује на то да се у расправу о утицају глобализацијске друштвене транзиције на промене организација рада мора укључити и само научно разумевање тих међусобних веза и утицаја. Савремена социолошка истраживања организационих промена указују да глобализација светске економије најчешће значи и глобално распрострањавање неких организационих облика који су и раније постојали у развијеним друштвима. Отуда многе мултинационалне компаније задржавају неке особености организације бирокупратске форме, у чијим деловима („дивизионима”) и даље опстају неки видови бирокупратске организованости, али увек уз настојање да се та организованост што више прилагоди конкретним социокултурним условима. Многе мултинационалне компаније често остварују веће профите него што износи бруто национални доходак неких земаља. Те компаније представљају организациона средишта концентрације капитала и економски показатељ пораста значаја његовог органског састава. То је оно што тим компанијама омогућа-

ва глобалне облике деловања, које је Лајк Хајмер (Like Hymer) сликовито изразио у смислу парафразе Марксових ставова из Манифеста комунистичке партије, тако што је уместо Марковог термина „буржоазија” убацио термин „мултинационалне компаније”: „Мултинационалне компаније не могу да постоје а да не револуционишу средства производње, па стога и производне односе, а са њима и све друштвене односе... Потреба за сталним ширењем тржишта тера те компаније преко целе земљине кугле. Мултинационалне компаније су, кроз експлоатацију светског тржишта, дале космополитски карактер производњи и потрошњи у свакој земљи” (Abercrombie и Ward, 2003, 19).

Потреба да се прилагођавају организацијске структуре савременим (глобалним) друштвеним изазовима, није настала због неког површног („козметичког”) карактера, па зато захвата темељну измену класичне структуре (бијурократске) организације. Од тих промена зависи постизање успеха организације на (увек ризичном) тржишту. Док се успех у бијурократској организацији исказивао у чиниоцима као што су: величина организације (обим производње), јасноћа радних налога, специјализација улога, контрола (надзор); дотле се као нови чиниоци успеха организација на глобалном тржишту сматрају: брзина реаговања на потребе тржишта, флексибилност радних активности, интеграција радних задатака и „иновативност” у свим сегментима пословања (Vila 1999, 345 и 355).

Друштвени процеси глобализацијске транзиције условили су промене у садржају и обрасцима рада, што изазива дилему у вођственим структурама превладавајућих бијурократских организација; та дилема се састоји у томе да ли да се организација адаптира на те промене, или да ризикује да остане у неподударности („колизији”) са радом који организује. Имајући у виду да су садржај рада и начин његовог организовања у директној зависности од друштвеноекономских промена, неминовно долази до притиска на промене у организовању рада и на појаву и ширење нових организационих облика, увек када су те друштвене промене значајније (Barley и Kunda 2001, 1–2). Тај притисак обухвата, пре свега, начин пословања и организовања целокупног друштвеног живота, а, потом, и начина живота људи у организацијама.

Општи оквир, у којима се одвијају глобализацијски утицаји на транзицију појединих друштава, јесте ширење тржишног начина пословања и плуралистичког политичког усмеравања друштава, у чијем средишту се налази човек-личност, као слободан субјект на тржишту рада и као слободан грађанин у цивилном друштву. Тај оквир деловања човека само потврђује да глобализацијски утицаји снажније делују на промене у начину повезивања („здру-

живања”) људи, како у заједнице и „глобална друштва”, тако и у њиховом организовању у сфери рада и у целини живота људи појединих друштава.

С обзиром на то да су организације (рада) мање или више рационална творевина, која представља најраспрострањенији модерни оквир за остварење интереса разних актера, у њима се сусрећу инерција и акција, као два противречна процеса. Та два процеса у организацијама захватају пословно-економску и културно-вредносну страну организовања рада. Пословно-економска страна се односи на опстајање бирократске организације, која произлази из њеног дугог развоја, обликовања и инерције (која се преноси из развијених у мање развијена друштва). Такве организације су се обликовале и учвршћивале у релативно стабилном окружењу, а репетитивност у пословању и у организационим активностима омогућио је менаџерима да дугорочно планирају пословне циљеве; као што је и социјални уговор омогућио радницима да добију посао у организацији „до пензије” и да се синдикално заштите од послодавца.

Такође, све до 60-их година 20. века, превладало је, у разним варијантама менаџерских теорија, класично бирократско схватање да постоји само једна универзална организацијска структура која је најпримеренија капиталистичком начину рада и успешног пословања. Све то указује да се у расправу о утицају глобализацијске друштвене транзиције на промене организација рада мора укључити и само научно разумевање тих међусобних веза и утицаја, јер од тих промена зависи постизање успеха организације на (увек ризичном) тржишту.

У прилагођавању организацијске структуре савременим (глобализацијским) условима, посебну улогу имају промене у менаџерском усмеравању радних активности у организацијама; од менаџера се очекује да буде координатор и „вођа” (*leader*), а не (бирократски усмерен) налогодавац послова и контролор запослених. Међутим, социологија организације проблематизује и „лидерску” улогу у организацији, подвргавајући критици постулативно (најчешће, идеолошко) разумевање те улоге. У некритичком (идеологизованом) сазнању о трансформацији менаџерске функције, у смеру – од бирократске („претеће” функције) ка „лидерској” („благонаклоној и заштитничкој” функцији) – губи се из вида да и начин деловања „лидера” зависи од ширих друштвених и социокултурних услова у којима делује организација; па отуда следи да ауторитарни тип лидера може такође да почива на (софистицираној) „претњи”, док демократски тип „лидера” најчешће врши „испирање мозга” и игра обе улоге (и улогу благонаклоне заштите и претећу улогу) (Thompson and McNHugh 1990, 347).

Да би организације рада опстале и развијале се у глобалном окружењу, присиљене су: да развијају маркетиншке стратегије и дизајн производа, да развијају способности и умећа својих чланова и да развијају таква понашања запослених која ће им омогућити да се лакше прилагођавају континуираним променама. Организације зато треба да су „флуидне” и „флексибилне” (Schreyog и Sydow 2010, 1–2). Међусобно повезивање организација рада, ради заједничког деловања (конкуренције) на глобалном тржишту, чини њену структуру „флуидном” у односу на спољашњу средину, док промењивост („флукуација”) радне снаге („људских ресурса”) у организацији чини њену структуру више динамичном и доста „замућеном”.

„Флексибилност” организација рада, у глобализацијским условима, настоји се постићи, како у сфери менаџмента (у смислу да су сви запослени у организацији одговорни за пословање и успех), тако и у сфери процеса рада (у смислу да се продуктивност може повећати само уколико се запослени што више идентификују са организацијом и уколико развијају своја знања и вештине, као основ „људског капитала”). „Флексибилност” у подређивању индивидуално расположивог времена потребама организације доводи до повећања несигурности запослених у организацији (због све веће конкуренције међу запосленим), као што доводи и до њиховог разумевања посла као нечега што је привремено, повремено и лако промењиво.

Имајући у виду чињеницу да су тржишни односи институционалног карактера, па према томе да су и правила тржишног пословања подложна спорним променама услед дејства бирократске инерције, не могу се разумети организационе промене у процесима глобализације уколико не укључимо у анализу унутарорганизационе процесе. Глобализацијски процеси у сфери рада још једном су потврдили разне истраживачке социолошке налазе који указују на недовољност решавања многих организационих проблема само уз помоћ „узнапредовале” технологије. Расправе, које су се односиле на суштински сличне проблеме разумевања промена организовања рада, познате су у социологији рада још из 50-их година 20. века. Реч је о расправама које су гледале са оптимизмом на тада настајуће процесе аутоматизације, који треба наводно да ослободе човека од отуђујућих окова „размрвљеног рада”. Та очекивања да ће технологија сама по себи да спасе своје творце, а посебно да ће да побољша односе на тржишту рада, већ тада је настојао да оповргне Жорж Фридман (G. Friedmann). Такав поглед на улогу технологије у „ослобођењу рада” Фридман је назвао опасном мистификацијом, која једино служи томе да се појачају застарела схватања тзв. научне организације рада (scientific management-a) (Friedmann 1959, 171). Фридманов допринос је и постао препознатљив у науци по томе што је искуствено потврдио да се

могући путеви „разотуђења рада” налазе пре свега у сфери економских и ширих друштвених пререструктурирања друштава. Та Фридманова идеја данас се може препознати и у практичној оријентацији многих влада, као и у оквиру „либералне визије” пожељног облика нове организације рада које је истакла Европска комисија. У основи те „визије” је развој организација „у духу партнерства” између свих актера рада (власника, менаџера, радника), који треба да потпомаже њихову слободу деловања на глобалном тржишту.

Ако је технологија и могла да „решава” неке организацијске проблеме који су у вези са растом, она се показала сасвим недовољном у глобализацијским економским процесима одрживог развоја. Одрживи економски развој захтева синхронизовано усклађивање („синергију”) економских и социјалних циљева организације у „турбулентној” средини. Тако усклађеног развоја не може бити без сарадње свих актера рада у организацији.

Отуда не губи на значају вишедеценијско настојање запослених у организацијама да се та сарадња подстакне у виду разних облика партиципације. Како су синдикати увелико оптерећени бирократизмом, то су мање способни да се прилагођавају изазовима глобализације. Због тога настају неки нови облици организовања, у виду специфичних невладиних организација за сферу рада, који настоје да подстакну актере рада на партиципативније учешће у организационим и уопште у друштвеним процесима; како би се побољшала њихова међусобна сарадња на остваривању заједничких циљева организације и друштва. Та настојања синдиката и тих специфичних невладиних организација „иду у сусрет” неким новим настојањима менаџмента у организацијама – као што су организационо повезивање запослених у „радне тимове”, „кругове квалитета” и разне видове „редизајнирања рада” – који имају циљ да се „гради поверење” међу запосленим, путем разних консултативних састанака и повременим „колективним преговарањима” на којима се синдикати целовитије информишу о (планираној) политици организације, уз могућност да на њу утичу (International Labour Organisation, 1999). То су само неки од начина „ломљења” круте бирократске организације рада високоиндустријализованих друштава, који су почетни кораци у друштвеној редистрибуцији моћи, власти и статуса и у којима се садрже потенцијалне могућности за побољшање квалитета рада и посебно „људских ресурса” у организацијама рада (European Commission, 1998).

Савремена настојања у индустријски високоразвијеним друштвима да организационим мерама побољшају квалитет живота у раду не односе се само на актере управљања и руковођења (менаџмент) већ и на актере који се налазе у средишту радног процеса (раднике, радничке синдикате и стручњаке). Отуда се предузимају разноврсна социолошка (и не-социолошка) истра-

живања, која имају пре свега професионално-практичну функцију у организацијама рада. То су она савремена истраживачка настојања да се, комбинацијом (објективне) науке са оријентацијом на промену, побољша квалитет управљања тзв. људским ресурсима у процесима рада. У социологији организације та се настојања препознају као нови приступ „људском чиниоцу” у раду и именују се као (психологистички усмерено) „организационо понашање” (*Organizational Behavior*). Иако су таква истраживања неопходна за професионално-прагматичко деловање у организацији, она су недовољна за свеобухватан научни приступ разумевању глобализацијских изазова који притискају актере у организацијама да мењају, како форме пословног повезивања, тако и начин властитог деловања у процесима рада.

Социолошка истраживања, која су настајала под утицајем критичког приступа (и критичког пропитивања доминантних становишта о организацији и менаџменту), разумевају организацију као специфичан радно-социокултурни простор кроз који се „преламају” структурално-развојни проблеми модерних друштава. У тај простор, поред материјално-техничких услова производње, улазе и појединци и разнородне друштвене групе којима они припадају, па се отуда организације рада појављују, не само као облик прећутног „здруживања” ради обезбеђења егзистенције, него и као „арена” у којој се индивидуална понашања обликују, регулишу и контролишу.

Из домена социолошке критике разних идеолошких концепција менаџерске контроле у (бијурократским) организацијама рада, произлази да треба раздвојити сазнајне расправе о ваљаности тих концепција од анализа и објашњења чинилаца који рад организација чине ефикаснијим и људскијим. Из тих (ширих или „макро”) социолошких погледа на разуђеност и сложеност друштвених односа између актера у организацији, јасније се види неодрживост психологистичког „рецепта” за очување (наводно) топлих и пријатељских односа између менаџмента и осталих запослених и у условима глобализације пословања. Психологистичко (уже, „микро”) „подмазивање терена” за бујање разних идеологија организације и, посебно, идеологија менаџмента, опстаје и у условима глобализацијске транзиције управо зато што се доминантне групе у структури организације могу позвати на експертизе надређених и „стручњака” ван фирме, који их оправдавају „својим сазнањима” или их снабдевају таквим технологијама регулисања односа у организацији које се могу применити у променљивим околностима.

Када се воде расправе о „преструктурирању” предузећа у постсоцијалистичкој транзицији, онда се најчешће полази од погрешне претпоставке, коју су усвојили истраживачи из земаља развијене тржишне привреде. Та претпоставка полази од тога да је за „преструктурирање” предузећа довољно

оспособити искључиво менаџере као, наводно, најважније актере у процеси-ма рада. При томе, запоставља се оспособљавање осталих актера рада (радника, предузетника, стручњака, професионалних удружења, синдиката и „нових гилди“), или се третира као мање важан аспект „преструктурирања“. Ако би се та „менаџерска идеологија“ и могла сматрати битним чиниоцем за „преструктурирање“ развијених тржишних привреда, она сигурно није сасвим прихватљива за излазак из „тешког наслеђа“ командно-планског начина привређивања. Ако се понекада у тим расправама и настоји „скренути пажња“ на потребу оспособљавања запослених за развој умећа и за стицање разноврсних вештина, онда се углавном мисли на неопходност „преквалификације“ која не иде даље од потребе да се „попуне упражњена радна места“.

Иако већ има значајнијих разлика у појединим земљама постсоцијалистичке транзиције, у њиховом прилагођавању начина рада и пословања законитостима тржишне економије, још увек је већина тих земаља „заробљена“ „хаосом транзиције“. У многим од њих корупција у толикој мери „заробљава државу“, економија се своди на „економију преживљавања“, а огромна већина становништва обитава у својеврсној „култури сиромаштва“, па остаје мало места за проучавање самог производног процеса и за трагање за побољшањем положаја запослених у њему. Расправа о умећу и вештинама систематски се потисткује, како у теорији тако и у увиђању њиховог значаја у пракси. Највећим подухватом се сматра краткорочна финансијска добит, а најцењенија вештина је „шпекулација“, а да се не буде ухваћен. Уместо некадашњег хероја рада, представљеног симболично са српом и чекићем у руци, Шумпетеровог предузетника који примењује иновативне поступке у циљу економске добити, идеал постсоцијалистичке „транзиције“ је најчешће „мачо шпекулант“, или евентуално ситни банкарски службеник чија је плата по неколико пута већа од плате професора универзитета (Dušanić i Dušanić 1998, 69). Отуда се укључивање постсоцијалистичких друштава у глобализацијске процесе сусреће, поред организационо-економске, и са социокултурном неприпремљеношћу.

Литература

- Abercrombie, N., Warde, A. *Contemporary British Society*. London: Longman Group, 2003.
- Barley, S. R. & G. Kunda Kunda, „Bringing work back in”. *Organization Science*. JSTOR. 2001, 76–95.
- Donaldson, L. „The Normal Science of Structural Contingency Theory”. In: Clegg, Stewart R. & Cynthia Hardy (eds) *Studying Organization: Theory & Method*, London: Sage Publications, 1999, 51–65

- Dušanić, J. i Dušanić, T. *Rusija u tranziciji*. Beograd: Ekonomska politika, 1998.
- European Comission (1998): „New Forms of Work Organization on Case Studies?. http://europa.eu.int/comm/employment_social/pub_forms.pdf (pristup 12. 04. 2003).
- Friedmann, G. *Razmrvljeni rad*. Zagreb: Naprijed, 1959.
- Goldsby, M. G. *New Organization Forms: An Examination of Alienation and Ideology in the Postindustrial Workplace*. Virginia Polytechnic Institute and State University, 1998.
- International Labour Organisation (1999): Work Organisation, „Impact of Flexibel Labour Market arrangements in the machinery electrical and electronic industries? Part 4. ILO, Geneve; www.ilo.org/public (pristupljeno: 20.02.2004).
- Milošević, B. *Organizacija rada u globalnoj tranziciji* (prilozi sociologiji organizacije). Beograd: Prosveta/Filip Višnjić, 2013.
- Schreyog, G. & J. Sydow, CROSSROADS-Organizing for Fluidity? Dilemmas of New Organizational Forms, *Organization Science*, 21 (6), 2010, 1251–1262.
- Thompson, P. and David M. *Work Organisations (A critical introduction)*, London: Macmillan, 1990.
- Vila, A. „Postmoderna družba in organizacija”. U *Sodobna razlaga organizacije*, uredili Kavčič Bogdan in Jure Kovač. Kranj: Moderna organizacija, 1999, 327–375.

BOŽO V. MILOŠEVIĆ
RAJKO S. KULJIĆ

THE CHALLENGES OF GLOBALIZATION AND RESPONSES OF ORGANIZATION

SUMMARY

Sociological and economic discussions on the character of globalization often begin from (but also often end in) treating the labour sphere as a basic framework within which (objectively conditioning) factors of the “allocation of the logic of capital” around the world develop. Furthermore, transformation of organizations is understood as a pre-defined goal shaped in a previously achieved (neo-liberal) socio-cultural “consensus” as a value base for easier acceptance of such logic. However, we should bear in mind that contemporary sociological surveys that clearly indicate that the changes in labour organization partially depend on (internal) changes in the structure of organization while the extent of those changes depends on (external) social and historical conditions which shaped those structures. Accordingly, many contemporary sociological researches of organizational changes show that globalization of the world economy often means global spreading of organizational forms which previously existed only in developed societies.

Even though there have been periods in the history of societies and cultures when efforts were made so as to stop social changes or at least postpone them by means of a certain type of organization, such intentions, from the historic point of view, were destined to fail.

For this reason, not even modern (bureaucratic) labour organizations, which were shaped for the purpose of mass production (of goods and services), with superior technology and predominance of rationality in business and labour management in capitalism (the end of 19th and almost the entire 20th century), can stay unaffected (unchanged) in conditions of the increasing challenges of globalization processes and their impact on national, regional and local markets.

Human needs under the circumstances of globalization transition also modify. Therefore, the need for a specific type of labour organization changes as well. The most important incentives for those changes come from more and more complex and dynamic global surroundings related to global market, technology and environment. In order to survive and develop in such settings, labour organizations are forced to tackle globalization challenges by developing appropriate marketing strategies and product design, improving staff's abilities and skills and fostering employees' behaviour which enables easier adjustments to continuous changes.

KEY WORDS: globalization, labour, organization, change, transition, multinational companies.

ВЕСНА Љ. МИНИЋ¹
Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици
Учитељски факултет Призрен – Лепосавић
Лепосавић (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ НА СЕВЕРУ КОСОВА²

САЖЕТАК. Специфичност образовања и васпитања на простору северног дела Косова проистиче из актуелних друштвених промена које се негативно одражавају на њега. Значај ове теме огледа се у чињеници да су нарочито последње деценије прошлог века представљале историјску прекретницу у начину организације живота и рада човека. Људска знања су проширена и обогаћена у огромној мери, наука се развија силовитом брзином, проналасци се увећавају. Школа, сходно томе покушава да се мења и прилагођава, а специфичност ситуације на простору Косова и Метохије на њу додатно утиче и ствара бројне потешкоће.

Фактори који непосредно утичу на опстајање и ефикасно функционисање школе везани су за глобализам који представља најдоминантнију појаву насталу крајем прошлог и почетком новог века. У оквиру глобализације дешавају се незаустављиве промене у области образовања које нужно мењају његов ток. Имајући у виду да су општеобразовна знања данас најзначајнија и најјача карика у друштвено-економском и културном развоју сваке земље, актуелност ове теме је потврђена.

Кључне речи: опште образовање, школа, глобализација, промене, север Косова.

---

¹ minic.vesna@gmail.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОДНА РАЗМАТРАЊА

Крај XX века био је обележен бројним друштвеним и педагошким променама. Након деценијског економског пропадања и свеопште угрожености друштва, образовање у нашој земљи (самим тим и на простору Косова и Метохије, као њеном саставном делу), нашло се пред изазовом успостављања функционалног образовног система који ће бити у стању да одговори на нове и другачије потребе глобалне економије. По узору на земље развијеног света, пажња се усмерава на стварање стратешког оквира који би се ослањао на сагледавање, анализу и идентификацију постојећих проблема, као и критичко процењивање искустава земаља у транзицији.

Трансформација школе, посредно или непосредно, увек је била повезана са променама које су захватале целокупно друштво. Отуда се за њу може рећи да је она једна од друштвено најангажованијих и најорганизованијих установа која има социјално-политичку, економску и културну димензију. Њена повезаност и условљеност са развојем друштва утиче на целокупан његов прогрес у одређеном временском периоду.

Доба XX века карактеристично је по многобројним променама, које су утицале на развој појединца и свега онога што се за њега везује. То је доба локалних ратова, национализма, шовинизма, милитаризма и других негативних појава, које су утицале на друштвена уређења, али и на развој школства и човека у целини. Зато, много аутора говори о томе да XX није био век детета како се очекивало, јер су највећи страдалници у овом веку била управо деца. Међутим, не можемо рећи да су се у овом веку дешавале само негативне промене. Крај XX века обележен је веома развијеном механизацијом и аутоматизацијом, технологијом у свету рачунара, информатике, интернета, средстава масовне комуникације који су умногоме унапредили развој појединца, школства и друштва у целини.

У раду се разматра опште образовање на северу Косова, чиниоци од којих зависи његова успешност, утицај глобализације на садржаје који се изучавају у школама, као и крајњи резултати рада.

ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ У ШКОЛСКИМ ИНСТИТУЦИЈАМА НА СЕВЕРУ КОСОВА

Опште образовање је веома битна полуга човековог образовања уопште, и заступљено је од почетка, па до краја школовања на простору северног дела Косова. Школа је у досадашњем развоју људског друштва била један од

„главних путева за стицање образовања, припремање разноврсних кадрова за различите делатности, а у свом досадашњем трајању стално је била изложена променама и мењањима. Школа је, ипак, била она институција којој је друштво постављало одређене захтеве и исказивало своје потребе”.³ „Опште образовање постаје све неопходније све већем броју људи, и то све шире такво образовање.”⁴

Опште образовање у Републици Србији (самим тим и на северу Косова, као њеном саставном делу) обухвата: обавезно, опште средње и општеобразовни сегмент средњег стручног образовања. Ако кренемо од поставке да је основна школа својеврсно предворје живота кроз које пролазе сви, онда не морамо посебно објашњавати њен смисао, значај и неопходност. Она је основна ћелија друштва, и као таква она је и институција од посебног националног значаја. „Образовање и васпитање у основним школама представљају основу и услов овладавања садржајима савременог општег образовања, социјализовања младе генерације, развијања интелектуалних способности и моралности ученика”.⁵

Обавезност, бесплатност, општеобразовни карактер, доступност и једнакост основни су принципи на којима се темељи основно и обавезно образовање. Основно образовање је право сваког детета, без обзира на пол, расу, националност, социјални статус, умне способности и вероисповест. Опште образовање се на простору северног дела Косова одвија на нивоу школског програма, који свака школа доноси у складу са одређеним документима које је прописало Министарства просвете и намењено је свима, без изузетака.

У најразвијенијим земљама оно траје десет, једанаест или дванаест година са тенденцијом за продужењем његовог трајања. Код нас оно траје осам година, мада је било покушаја током 2003. године да се продужи на деветогодишње основно образовање (систем 3+3+3). Ово померање границе за једну годину требало је да укаже на значај општег образовања за целовити развој личности, као и квалитетност образовања што већег броја младих за целокупни друштвени развој. С обзиром на то да се оно показало неефикасним (за нашу земљу и на овом ступњу развоја друштва и школе), поново је обавезно основно образовање враћено на осам година. Овакво образовање реализује се помоћу школског програма, под којим подразумевамо: све садржаје, процесе и активности усмерене на остваривање циљева и исхода образовања, који су прописани и регулисани како на републичком (централ-

---

³ Јован Ђорђевић, *Реформни педагошки покрети у XX веку* (Београд: Научна књига, 2000), 5.

⁴ Милан Баковљев, *Основи педагогије* (Сомбор: Учитељски факултет, 2003), 8.

⁵ Бранко Јовановић, *Школа и васпитање* (Јагодина: Учитељски факултет, 2004), 107.

ном), тако и на школском (локалном) нивоу. За оваква и слична одређења користи се још један термин, познат педагошкој јавности под називом *курукулум*. „Школски курикулум најчешће чине предмети који се проучавају.”⁶ Курикулум, уствари представља свеукупни ток образовања и као такав подразумева и својеврсну критику постојећих школских програма и садржаја, који се изучавају у школи. Једно од кључних питања везано за курикулум јесте питање садржаја општег образовања који требају да се одаберу и укључе у њега. Друго је питање начина организације изабраних садржаја. Програми општег образовања покушавају да покрију што је могуће више области и често су преоптерећени сложеним садржајима и садржајима секундарне важности, јер не воде рачуна о економичности знања, уместо да одаберу основне чињенице и водеће идеје. „Овим програмима често недостају одговарајући садржаји, који би могли комплетније, шире и ефикасније да утичу на развој и едукацију мишљења. Овакви програми резултирају усвајањем 'готових' или 'полуготових' знања. Овакви програми инсистирају на принципу организације и покривања комплетног предмета, што учење чини прешироким да би било функционално.”⁷

Курикулум у основном и општем образовању мора садржати неколико компоненти: мора да укључује систем знања, вештина и навика из неких области учења (књижевност и језичка култура, култура уметности, разумевање природе и друштва, здравствено и хигијенско образовање), формирање полазне основе за независно (самостално) учење, основе етике и начина живота, емоционално-вредносне ставове према природи и другим људима. Личност детета се припрема, кроз усвајање курикулума за одржавање и развој културе (у ширем смислу те речи). С тога, курикулум мора да води порекло из различитих извора већ у основној школи: наука, технологија, производња, култура, разумевање природе, разумевање људи, педагошка и психолошка знања.

Изучавање наставних планова и програма за опште образовање треба да буде интердисциплинарно. Макевић (2001) наводи да структуру наставних планова и програма треба да чине, за њих, битна сазнања, из „области филозофије, социологије, психологије, физиологије, менталне хигијене, педагогије и дидактике”.⁸ Међутим, та сазнања у току израде у осталим фазама мењају свој састав, међусобне односе, и улоге, али увек морају да чине цело-

---

⁶ Colin J. Marsh, *Kurikulum* (Zagreb: Eduka, 1994), 93.

⁷ Босиљка Ђорђевић, *Системска питања основне школе, Наша основна школа будућности* (Београд: Учитељски факултет, 1998), 69.

⁸ Сретен Макевић, *Педагошко-дидактички принципи и критеријуми у изради наставних планова и програма* (Шабац: Виша школа за образовање васпитача, 2001), 36.

вит и динамичан педагошко-дидактички систем у којем постоје јасно одређени односи између ових области сазнања. У процесу израде учествују сви актери васпитно-образовног рада. Школе имају пуну аутономију и иницијативу у погледу организације и регулације процеса израде школског програма.

Велики утицај на опште образовање, и израду наставног програма има друштво у којем се тај процес одвија. „Друштво захтева да се у наставне програме унесе сталне и честе промене неопходне за стварање нових технологија. образовање и друштво тако добијају нове атрибуте – обухватно образовање и образовно друштво.”⁹ У наставном програму су данас битне структуре интегративног карактера, тј. оне које покривају најшира поља људске мисли. Оне постају водећи концепти садржаја општег образовања. Правилно излагање ових структура у наставним програмима ће помоћи развоју научног погледа на свет.

САДРЖАЈИ ОПШТЕГ ОБРАЗОВАЊА ЗА ОСНОВНУ ШКОЛУ

Развој знања, умења, ставова и вредности које су потребне за активан живот у друштвеној заједници и развој и напредовање на индивидуалном плану, везано је, свакако за опште образовање па је неопходно обезбедити адекватне садржаје у наставним програмима помоћу којих ће реализовати све наведено. У концепцији школског програма настава и образовање се разумеју као процеси који утичу на целокупну личност ученика. „Квалитетан школски програм је онај који, између осталог, омогућује складан развој свих аспеката личности ученика.”¹⁰

Садржаји општег образовања треба да стимулишу ученике, да их охрабрују за истраживања, да постављају релевантна питања, да се укључују у процес креативног истраживања у различитим подручјима, у оквиру пажљиво одабраних и тачних података и информација. Садржаји програма општег образовања морају бити флексибилни, чешће ревидирани и морају припремити ученике за практичну примену. Такође, морају се узети у обзир ефекти различитих промена на растуће умножавање чињеница и података. Савремене концепције избора наставног садржаја наглашавају улогу *базичних и*

---

⁹ Вујо Кнежевић, „Савремено образовање и наставни планови и програми” *Зборник Института за педагошка истраживања*, бр. 20 (1987):21.

¹⁰ Министарство просвете и спорта, *Опште основне школског образовања* (Београд: Министарство просвете и спорта, 2003), 11.

суштинских знања која су неопходна свим ученицима. Ова знања су *базична* зато што дају основу која ће касније бити допуњавана и обогаћивана новим, другим и сложенијим знањима, и *суштинска* јер обезбеђују ефикасно учење у социјалном и културном животу, што је право али и потреба сваког појединца. Окоњ (Окон, 1969) сматра да је битан елемент у наставним програмима однос садржаја науке и садржаја образовања. Он предлаже „приближавање или чак сједињавање структуре садржаја наставног програма, са једне стране, и структуре и садржаја савремене науке, са друге стране”¹¹, и то сматра врхунцем савршенства.

Неки експерти траже решење да ослободе курикулум широких, сложених и секундарних материјала и садржаја, да издвоје у различитим предметима основне податке и принципе, и основне, водеће идеје, као и оптималну количину знања и навика из датог предмета за дати узраст ученика. То је генерални програм у свим школским системима, па и у нашем, због чега се стално тежи иновирању и реформисању већ постојећих садржаја општег образовања. Опште образовање је „процес преношења научних и свакодневних знања млађим генерацијама и функционисање на њиховој основи стваралачког мишљења, теоретског и практичног одношења човека према свету, које укључују и знања из разних области живота и рада”.¹² Значи, потребно је растеретити постојећи курикулум, али при томе водити рачуна да се не изоставе битни елементи из постојећих области.

Структуру садржаја општег образовања на простору северног дела Косова чини општи и посебан део који представља јединствену целину. *Општи гео* у нижим разредима обавезног основног образовања садржи: основне (базичне) предмете; обавезне предмете; изборне предмете. *Виши разреди* обавезног основног образовања садрже: основне предмете; обавезне предмете; део изборних предмета. *Посебан гео програма* садржи: факултативне предмете, садржаје и активности кроз које школа, у складу са својим могућностима одговара на специфичне потребе, интересе и интересовања својих ученика, родитеља и локалне средине; део изборних предмета и факултативне предмете, садржаје и активности, кроз које школа, у складу са својим могућностима одговара на специфичне потребе, интересе и интересовања својих ученика, родитеља и локалне средине. Предметна настава одвија се кроз: основне предмете (који су обавезни за сваког ученика у свим разредима обавезног основног образовања); обавезне предмете (који су обавезни за све ученике у

---

¹¹ Winsent Okon, „Однос науке и садржаја општег образовања”, *Педагогија*, бр. 3 (1969): 566.

¹² Г. И. Батурина, Т. Ф. Кузина, *Введение в педагогическую профессию* (Москва: Академия, 1999), 48.

одређеном разреду основног образовања); изборне предмете (који су обавезни за све ученике који се за њих одреде у одређеном разреду); факултативне предмете (предмети које школа нуди у посебном делу школског програма и разреду).

Области садржаја општег образовања деле се на: Образовна област језик, књижевност и комуникација; Образовна област друштвене науке и филозофија; Образовна област математика, природне науке и технологија; Образовна област уметности; Образовна област физичко и здравствено васпитање. Постојањем ових образовних области систематски се успоставља хоризонтална и вертикална повезаност унутар школског програма, чиме се избегавају понављања одређених садржаја, омогућава да се сродни садржаји из више предмета обрађују заједнички (временски усклађени), омогућава да градиво буде прилагођено узрасним карактеристикама и потребама ученика итд.

ОПШТЕ ОБРАЗОВАЊЕ У СРЕДЊИМ ШКОЛАМА НА СЕВЕРУ КОСОВА

Савремено средње опште образовање усмерено је на „васпитање хуманог човека, и оно је неопходно за будућу специјалну (професионалну) припрему човека, способног да активно учествује у комуникацији, и истовремено човека који стреми ка унутрашњем духовном животу, ка управљању својим ставовима”.¹³ Опште средње образовање чини саставни део система васпитања и образовања (посебно институционалног) кроз које се преламају сва суштинска питања од основног (базичног) до високошколског образовања.

На северу Косова, средње образовање остварује се у: општеобразовним средњим школама (гимназија) и траје четири године и средњим стручним школама (укључујући и уметничке) у трајању две, три или четири године (по потреби и дуже).

Саставни део средњошколског општег образовања данас је професионална оријентација, која подразумева „упознавање омладине и одраслих са карактеристикама појединих занимања и програмима школа у циљу избора занимања”.¹⁴ Ове информације, као и процене, о испуњавању личних услова за професионално образовање помажу кандидату да донесе исправну одлуку приликом избора занимања.

---

¹³ Б. Лихачев, *Педагогика* (Москва: Юрайт, 2000), 383.

¹⁴ Весна Минић, *Основно образовање у Србији у другој половини XX века* (Лепосавић: Учитељски факултет, 2012), 194.

ГЛОБАЛИЗАМ И ПОТРЕБА МЕЊАЊА КОНЦЕПЦИЈЕ ОПШТЕГ ОБРАЗОВАЊА

Императив информационе ере јесте да се савременим образовањем „човек оспособи да схвати и усвоји основна научна и техничко-технолошка достигнућа, друштвене и уметничке вредности, да помоћу њих развија и обогаћује своју личност, да се њима користи у процесу креирања нових знања, унапређивања друштвених односа, производње, квалитета живота и афирмације властите личности”.¹⁵ Овако развијена технологија ослања се на *глобализам* који настоји да изврши економску и политичку интеграцију света у целини. „Глобализација је постала планетарни процес и већ је у току стварање 'светског друштва' у интегралном поимању.”¹⁶

Глобализација се може дефинисати као модерна форма и феномен који садржи вишеструке и драстичне промене у свим димензијама живота. Неспорно је да она има не само велики значај него и далекосежан утицај на реформу образовања, нарочито у земљама у транзицији. „Глобализација је могућност деловања у тренутку на дистанци”¹⁷, што би значило да одређеним информацијама можемо приступити било када и у ком временском периоду. Овде се не мисли само на *face to face* интеракцију него и на доступност образовања великом броју људи, што се раније није могло ни замислити.

У савременим условима живота све је подређено глобализацији, и наука, и култура, и уметност, и политика, и економија, самим тим и процес образовања и школа. Више се не говори о образовању које се своди само на формални школски систем, већ се његово схватање проширује, па се говори о *перманентном образовању, доживотном образовању, друштву које учи, друштву знања* и сл. Ово друштво „настаје у процесу оних промена у економском, социјално-политичком и културном животу којим се још означава рађање постмодерне, постиндустријске цивилизације, програмираног друштва, државе благостања посткапиталистичког доба и сл.”¹⁸ Образовање се све више „преоријентише са општег образовања на образовање уз рад и у функцији рада и запошљавања, сходно потребама привреде, у разним шемама приват-

---

¹⁵ Данимир Мандић, *Информациона технологија у образовању* (Београд/Сарајево: Виша школа за образовање васпитача/Филозофски факултет, 2001), 45.

¹⁶ М. Вуковић, *Глобализација образовања и нови школски поредок*, Европске димензије реформе система образовања и васпитања (Нови Сад: Филозофски факултет, 2006), 21.

¹⁷ М. Castells, *The Rise of the Networked Society* (Oxford: Blackwell, 1996), 13.

¹⁸ Петар Коцић, *Прилози теорији образовања постмодерне*, Иновације и традиција у образовању (Београд/Москва: Заједница Учитељских факултета Србије/Руска Академија образовања Москва, 1996), 35.

ног образовања и улоге државе”.¹⁹ Да би човек успео да прати дате промене и квалитетно живи, мора бити спреман да перманентно учи, да се усавршава, доквалификује или преквалификује, што значи да се указује на прагматичност његовог деловања. У процесу глобализације се често употребљавају термини попут *иџиџиџе радне снаге, заједничко иџиџиџе* и сл., чиме се указује на чињеницу да се од људи очекује велика стручна оспособљеност, квалитет и ефикасност, продуктивност у раду која се постиже управо повећаном активношћу појединаца, њиховом спремношћу на константно мењање и учење. Овако постављена глобалистичка концепција подразумева: продужавање обавезног школовања, обухват младих веома разноврсним нивоима образовања, коришћење високоразвијених технологија у процесу образовања, што доприноси његовој повећаној ефикасности.

Процес глобализације у Србији је каснио у односу на друге земље због тога што она спада у групу земаља у транзицији, са једне стране, али и због тога што је била изолована и под ембаргом, те самим тим економски потпуно ослабљена, са друге стране. Оно што карактерише глобализацију у нашој земљи односи се на брзу приватизацију у свим сегментима, као и на промене васпитно-образовног система.

Класични транзициони проблеми: приватизација, незапосленост, бесперспективност, сиромаштво и глобализација, затекли су школу на северу Косова неспремном, као уосталом и школу у Србији. Без обзира на то што се у раду базирамо на опште образовање и школу, не можемо заобићи тренутну ситуацију на овим просторима која ствара напетост, неизвесност, осећај ишчекивања и нестабилности који свакако утиче на живот школе и појединаца. У условима постојеће транзиције друштва (која је настала из друштвених потреба и промена), критички се процењују темељи и детерминанте школског система; све се подвргава критици, и друштвена заједница, и политичко уређење, и карактер људског рада, и културни развој, па и развој педагогије и педагошко деловање у школи. Још једна последица брзе приватизације је отпуштање великог броја радника у циљу рационализације процеса производње. Незапосленост тако постаје водећи индивидуални и друштвени проблем што утиче на породични живот, пре свега, а онда и на школу и васпитно-образовни процес.

Утицајем глобализације, образовање и школство имају за циљ да припреме савременог човека за живот и рад у друштву које се непрестано мења. Пред општим образовањем данас, не само на северу Косова, већ свуда у свету, постављају се нови и другачији задаци припреме младих људи за живот и

---

¹⁹ Т. Поповић, *Образовање и привредни развој*, *Образовање за будућност*, какво нам је образовање потребно (Београд: Педагошко друштво Србије, 1994), 51.

рад у информационо и технолошки, не само промењеним, већ и нестабилним, непредвидљивим, неизвесним и захтевним условима. У свету који се брзо мења и у коме се знања свакодневно усложњавају и проширују, а извори информација неслућено умножавају, чињенице могу постати превазиђене и пре него што су употребљене. Зато се посебна пажња мора посветити управо усвајању и проширивању знања из различитих области, јер су она највећи капитал појединаца и друштва у целини.

Очигледно је да у овој концепцији не остаје пуно простора за развој и унапређивање процеса васпитања, јер је васпитање увек усмерено на развој појединца, на његове могућности и квалитете. У модерном друштву се све више говори о доминантној улози образовања, и то оног образовања које је потребно, пожељно и које обезбеђује човеку егзистенцијалну основу за живот у односу на васпитање које нема велику употребну функцију у глобализму. Зато и педагогију поједини аутори оспоравају и одређују као „уметност наставе и своде је на педагошку праксу”.²⁰ За педагогију „која је по својој оријентацији хуманистичка наука, окренута човеку као слојевитој људској личности, развоју и оформљавању људске духовности, а у том склопу и човековом образовању и припремању за живот и рад, тражећи људски баланс између једног и другог, нема много места у глобалистичкој концепцији образовања”.²¹

Транзиционом реформом из 2003. године, у складу са процесима глобализације просветне политике у Европи, у нашој земљи уведени су принципи на којима се она темељила: „децентрализација, демократизација и деполитизација”.²² Транзиционе промене доводе до увођења одређених модела реформе школског система, чиме се ствара опасност од губљења педагошког и националног идентитета, што није добро ни за појединце ни за читаво друштво – државу.

Глобализацијом, брзим трансфером знања и технологије, развијањем демократије, наглим развојем науке, технике, технологије, образовање у све већој мери постаје моћан фактор целокупног развоја друштва и појединаца. Проширена улога образовања (ван оквира формалног образовања) води концепцији *learning society*, односно стварању *друштва које учи*, које постаје потреба а не избор сваког појединца у њему. Знање постаје више од информације, оно „омогућује да се из мноштва података филтрирају они који имају информацијску вредност, али не само то; знање је опћенито облик

---

²⁰ Радивоје Кулић, „Савремена схватања компаративне педагогије”, *Педагогија* 2009, 509.

²¹ Никола Поткоњак, *Педагогија на почетку XXI века* (Ужице: Учитељски факултет, 2005), 11.

²² Министарство просвете, *Квалификационо образовање за све* (Београд: Министарство просвете, 2004), 160.

прожимања свијета: спознати, разумјети, појмити”.²³ Садржаји знања се стално проширују одређеним „стручним и техничким знањима без којих се не може замислити потпуније функционисање човека у околностима карактеристичним за послеиндустријско друштво”.²⁴ па се сходно томе отварају нова питања на тему редефинисања циља и постојећих компонената васпитања, њиховог допуњавања новим когнитивним, социјалним, радно-акционим и емоционалним компетенцијама као и моралном и естетском димензијом.

Васпийшање за демократију, као потреба савременог општег образовања које је због специфичности ситуације на простору северног дела Косова још више изражена, испољава се у свакодневној комуникацији у породици, школи и другим институцијама, у контакту са другим људима, тј. у свим видовима комуникације. Школа је важна институција која пружа знања о демократији, утиче на формирање ставова о различитим аспектима друштвене стварности и ствара прилике за учествовање ученика у демократском организовању живота у школи, што је предуслов за касније демократско деловање у свим сферама живота и рада. То остварује предметом *џраћанско васпийшање*, који је у наше основне и средње школе уведен 2001. године, најпре као факултативни а годину дана касније и као обавезни изборни предмет. Овим предметом негује се: групни рад, развија толеранција и поштују потребе других, уважавају и поштују једни друге и заједнички извршавају своје обавезе у атмосфери која је опуштена и која свима прија. *Паириотско васпийшање* се односи на развијање патриотских осећања према својој земљи и народу.

У оквиру васпитања за људске односе значајно је васпитање за мир и међународну сарадњу и разумевање, мултикултурално васпитање, еколошко васпитање, васпитање за здрав живот и свет рада и сл. *Унесков глобални пројекат образовања за XXI век* подразумева побољшање међународног разумевања и васпитања за мир кроз „учење страних језика и литерашуру, а остварује се кроз програм познат као *LINGUAPAX*”.²⁵ Мултикултурално васпитање се односи на могућност заједничког живота, рада и стварања, као и упознавања и уважавања култура других народа. *Еколошко васпийшање* или *екопедогогија* односи се на васпитање за очување животне средине. Проблем глобалног загађања и загађености животног простора на читавој планети алармирају на

---

²³ К. Р. Liessmann, *Теорија необразованости, заблуде друштва знања*, (Загреб: Наклада Јесенски и Турк, 2008), 25.

²⁴ Радивоје Кулић, Миомир Деспотовић, *Увод у андрагогију* (Београд: Свет књиге, 2010), 49.

²⁵ Гордана Зиндовић-Вукадиновић, *Интернационализација образовања*, *Образовање за будућност*, какво нам је образовање потребно (Београд: Педагошко друштво Србије, 1994), 117.

предузимање озбиљних корака у будућности и васпитање усмерено ка очувању животне средине, што треба наметнути као начин живота. *Васпийшање за здрав животи и свети рада* представљају претпоставку целовитог и свестраног развоја личности. Изграђивање *активної живоїної стилі* укључује: физичку активност која је од посебног значаја за функционисање организма и која је данас, у ери комјутеризације, сведена на минимум; правилан режим рада и одмора; заштиту од болести; правилно коришћење фактора живота; вежбање и сл. Само здрав појединац јесте спреман за извршавање радних и професионалних обавеза и продуктиван живот.

Верско васпийшање реализује се кроз верску наставу која је раније била организована под називом *хришћанска наука* или *веронаука* у основним и средњим школама. Од 2000. године *веронаука* има статус изборног предмета у паралелном односу са грађанским васпитањем. Путем веронауке ученици упознају хришћански начин живота који подразумева „отворени, толерантни дијалог са осталим наукама и теоријама о свету кроз који се настоји показати да хришћанско виђење обухвата сва позитивна искуства људи без обзира на њихову националну припадност и верско образовање”.²⁶

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Развој савременог друштва креће се у смеру глобализације, све постаје део глобалног процеса чиме се жели смањити изолованост између земаља у свету и омогућити несметана економија. Снага оваквих промена утицала је на стварање потребе за новим знањима, занимањима и захтевом за доживотним учењем. Нове технологије, економија и глобализација мењају ставове према образовању при чему постоје бројне могућности да се појединци током свог живота укључе у различите видове образовања, усавршавања и стицања нужних компетенција за живот.

Социјалне и научне промене нису остављале довољно простора за развој и унапређивање процеса васпитања, већ се све више говорило о доминантној улози образовања, и то оног које је потребно, пожељно и које човеку обезбеђује егзистенцијалну основу за живот у односу на васпитање које нема велику употребну функцију у глобализму. Ако имамо у виду друштвене промене које су доминирале крајем прошлог и почетком новог века на простору северног дела Косова и Србије уопште, онда је тешко говорити о успешном реализовању васпитнообразовног процеса у свим сегментима образовања,

---

²⁶ С. Дачић, *Увођење предмета верска настава*, Верска настава и грађанско васпитање у школама у Србији (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003), 19.

увођењу иновација и примени технолошких достигнућа јер се сви транзициони проблеми негативно одражавају на њега. Сва досадашња искуства у тражењу решења за побољшање процеса општег образовања и васпитања показала су да су промене у овој области споре и да су праћене многим тешкоћама. Колико год да нове идеје споро стижу до људи који се баве процесом образовања, оне се још спорије прихватају и уводе у свакодневни рад школе.

ЛИТЕРАТУРА

- Баковљев, М. *Основи педагогије*. Сомбор: Учитељски факултет, 2003.
- Батурина, Г. И., Кузина, Т. Ф. *Введение в педагогическую профессию*. Москва: Академија, 1999.
- Вуковић, М. *Глобализација образовања и нови школски поредак*, Европске димензије реформе система образовања и васпитања. Нови Сад: Филозофски факултет, 2006.
- Дачић, С. *Увођење предмета верска настава, Верска настава и трајанско васпитање у школама у Србији*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2006.
- Ђорђевић, Б. *Системска питања основне школе, Наша основна школа будућности*. Београд: Учитељски факултет, 1998.
- Ђорђевић, Ј. *Реформни педагошки покрети у XX веку*. Београд: Научна књига, 2000.
- Зиндовић-Вукадиновић, Г. *Интернационализација образовања, образовање за будућност, какво нам је образовање потребно*. Београд: Педагошко друштво Србије, 1994.
- Јовановић, Б. *Школа и васпитање*. Јагодина: Учитељски факултет, 2004.
- Кнежевић, В. „Савремено образовање и наставни планови и програми”, *Зборник Института за педагошка истраживања*, 1987, бр. 20. Београд: Институт за педагошка истраживања, 21.
- Коцић, П. *Прилози теорији образовања постмодерне, Иновације и традиција у образовању*, Београд/Москва: Заједница Учитељских факултета Србије/Руска Академија образовања Москва, 1996.
- Кулић, Р. „Савремена схватања компаративне педагогије”, *Педагогија*, 2009, 509.
- Кулић, Р., Деспотовић, М. *Увод у андрагогију*. Београд: Свет књиге, 2010.
- Лихачев, Б. *Педагогика*, Москва: Юраит, 2000.
- Макевић, С. *Педагошко-дидактички принципи и критеријуми у изради наставних планова и програма*, Шабац: Виша школа за образовање васпитача, 2001.
- Мандић, Д. *Информациона технологија у образовању*. Београд/Сарајево: Виша школа за образовање васпитача/Филозофски факултет, 2001.
- Министарство просвете и спорта. *Опште основе школског образовања*. Београд: Министарство просвете и спорта, 2003.

- Министарство просвете и спорта. *Квалификационо образовање за све*. Београд: Министарство просвете и спорта, 2004.
- Минић, В. *Основно образовање у Србији у другој половини XX века*, Лепосавић: Учитељски факултет, 2012.
- Поповић, Т. *Образовање и привредни развој, образовање за будућности, какво нам је образовање потребно*. Београд: Педагошко друштво Србије, 1994.
- Поткоњак, Н. *Педагогија на почетку XXI века*. Ужице: Учитељски факултет, 2005.
- Castells, M., *The Rise of the Networked Society*. Oxford: Blackwell, 1996.
- Liessmann, K. P. *Теорија необразованости, заблуде друштва знања*. Загреб: Наклада Јесенски и Турк, 2008.
- Marsh, C. J. *Kurikulum*. Zagreb: Eduka, 1994.
- Okon, W. „Однос науке и садржаја општег образовања” *Педагогија* 1969, бр. 3, 566.

VESNA LJ. MINIĆ

GLOBALIZATION AND GENERAL EDUCATION IN NORTHERN KOSOVO

SUMMARY

Specificity of the education in Northern Kosovo comes from actual social changes which have the negative influence on it. The significance of this subject is reflecting in the fact that last few decades of the past century were historical change in the way of organization of human life and work. Human knowledge has been widen and enriched, the science is developing very fast, new findings are appearing. The school is also trying to change and adapt it self, and the specificity of Northern Kosovo situation is additionally influencing on this, and making many difficulties.

The factors that are directly influencing on survival and efficient functioning of the school are related to the globalism which represents the most dominant fact, formed in the end of the last and beginning of the new century. In the frame of globalization, they are numerous changes in the field of education which are changing its flue. Considering that general educational knowledge, the most important and forte chain in social-economical and cultural development of every country, the actuality of this subject is verified.

KEY WORDS: general education, school, globalization, changes, Northern Kosovo.

ЉУБИША Р. МИТРОВИЋ¹
Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Департман за социологију
Ниш (Србија)

ИМПЛИКАЦИЈЕ ПРОЦЕСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ НА ДЕТЕРИТОРИЈАЛИЗАЦИЈУ ДРЖАВНОГ СУВЕРЕНИТЕТА И МЕТАМОРФОЗУ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА

САЖЕТАК. У ери глобализације државни суверенитет се нашао на двоструком удару: споља – од снага глобализма и транснационалних корпорација и експанзије њихових интереса, и изнутра – од трибалистичких сепаратистичких покрета. Све ово чини актуелним разматрање питања државног и националног суверенитета у савремености.

У раду аутор разматра утицај нових технологија (информацијских и комуникацијских) на радикалну промену улоге простора у заштити локалних идентитета. У фокусу његове анализе је утицај глобализације на детериторијализацију суверенитета; контроверзе око утицаја различитих модела/типова глобализације (асиметрични/симетрични; неоимперијални/социјалдемократски) на изграђивање новог система међународних односа у ери глобализације; трансформација улоге савремене државе; као и успон/раст значаја геокултуре у 21. веку у односу на геополитику.

Кључне речи: глобализација, држава, нација, суверенитет, идентитети.

---

¹ljubisa.mitrovic@filfak.ni.ac.rs

Буржоазија је својом експлоатацијом светској тржиштини космополитски уредила производњу и потрошњу... Буржоазија брзим усавршавањем свих производних инструмената, бескрајно олакшаним комуникацијама свезара, па чак и најварварскије нације у цивилизацији. Продајна цена њене робе су артиљерија којима пађа темеље свих кинеских зидова...

Она присиљава све нације да усвоје начин производње буржоазије, уколико не желе да пропагну; она их присиљава да такозвану цивилизацију уведу и код себе, тј. да постану буржуји. Украјинско, жели да створи свет по сопственом облику.

(К. Маркс, Ф. Енгелс: Манифест комунистичке партије)

„Глобализација деструира државни и национални суверенитет и ствара „екстериторијални суверенитет”, „нову географију моћи света”.

(Саксија Сасен, Губишак контроле, суверенитет у доба глобализације)

У намери да се уклоне народи, нације и суверене државе лежи главни атрибут идеје мондијализације и/или глобализације, идеје чије је ошелошворење и представник нова полиморфна власт која израња на планетарној равни.

Намера јој је да демократију лиши њеној поља важења и деловања.

(Пјер-Андре Тагијеф: *Како одолети сталној покрећљивости – снажна демократија преко техно-шривачке мондијализације*)

УВОДНЕ НАПОМЕНЕ: АКТУЕЛНОСТ ПИТАЊА ОДНОСА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ДЕСУВВЕРЕНИЗАЦИЈЕ

Старо питање односа народног и државног суверенитета постаје изнова ново. Јавља се данас, у ери глобализма, у форми односа снага националног суверенитета и мегадржавног, тј. снага глобализма.

Историја правних и политичких теорија и социјалних покрета показује да су, током историје, вођене не само горљиве расправе већ и борбе између присталица народног/демократског и државног суверенитета. Расправе Спинозе, Хобса, Русоа, Хегела, Маркса – то најбоље илуструју. Указујући на путеве борбе покрета модерне и грађанства – за људска права и слободу, за демократску конституцију државе.

Поставља се питање: Шта је старије: народни суверенитет или државни? Демократска теорија је на страни покрета народне суверености (Русо и др.) из које се изводи/делегира државни суверенитет (да суверен или Влада заступају народ у унутрашњим и међународним односима). О том односу писали су својевремено Хегел и Маркс, као о односу грађанског друштва и државе, као и о праву народа на самоопредељење – у 19. веку и ери социјалистичких и антиколонијалних револуција у 20. веку.

У савремености, у ери глобализма, као нове фазе развоја глобалног капитализма и форме империјализма, на нов начин се поставља питање: односа националног и државног суверенитета и процеса/актера глобализације. Проблематизација овог питања има не само теоријски значај већ и практично-политичку актуелност. Отуда реч хвале организаторима за организовање овог међународног скупа.

Пре два ипо века, пред зору славне француске револуције, велики просветитељ и демократа *Жан Жак Русо* истакао је идеју о недељивости и неутуђивости народног суверенитета – у отпору према снагама феудалног апсолутизма, деспотије и монархизма. Насупрот њему савремени идеолози глобализма (Бжежински, Кајган, Купер, Фукујама, Леви) данас под фирмом људских права, а у интересу мегакапитала, лансирају тезу о ерозији и „сумраку суверенитета”, о ограниченом суверенитету и десуверенизацији националног/државног суверенитета, отварајући пут интервенционизму, рушењу међународног поретка и заснивању „новог светског нереда”.

У утопијској тежњи да убрзају токове историје или пак рестаурирају старе империје – „леви” и „десни” глобалисти у савремености лансирали су тезу о глобализацији као десуверенизацији националних држава и подређивању, логици профита и слободних тржишта у свету глобалне економије – све облике друштвености/друштвених структура у новом светском поретку.

При томе једни говоре да то чине у име панамеричких транснационалних интереса и човечанства, а други у име европског регионализма, а једнима и другима је заједнички именитељ *глобализам*, као нови пројекат/поредак неједнакости, у коме се под фирмом универзалног/општег, гута/потискује/поништава интерес националних интереса и идентитета. Поново на историјску сцену као да ступа Хобсов Левијатан у спреси са циновском хоботницом глобализма, која халалпљиво прождире мале државе и народе – у име црне интернационале бога Мамона.

Због тога, у овом раду, чинимо покушај да проблематизујемо импликације процеса глобализације/глобализма на десуверенизацију националних држава и метаморфозу културних идентитета, у контексту истраживања конкретне дијалектике националног и универзалног у савремености, као и односа различитих актера према овим процесима.

I. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ГЛОБАЛНИ МЕГАТРЕНДОВИ – ПОЈАМ, ТИПОЛОГИЈА И АКТЕРИ

Идеја космополиџизма је старија од процеса глобализације. Од давнина су мислећи људи у бројним социјалним, политичким и филозофским утопија-

ма развијали идеју о јединству човечанства и бољем свету. Историја социјалних – политичких теорија најбоље о томе сведочи. *Глобализација* је, међутим, као конкретноисторијски процес новијег датума; везана је за другу половину 20. столећа и појаву нових технологија, интернационализацију производних снага човечанства, које су довеле до повећања међузависности економија, држава и култура у светском систему.

Етапе у развоју глобализације после Другог светског рата повезане су са појавом и процесом слободне трговине; повећањем међународног светског промета у оквиру глобализације тржишта (тржиште добара, услуга, радне снаге). Као фактори и актери глобализације, у својој синергији/удруживању, делују: 1) технолошки напредак и развој информатике и комуникацијског система, што је везано за структуру нових производних снага и нових технологија; 2) смањивање и отклањање препрека за међународну размену роба, тј. за формирање слободне трговине; 3) остваривање стратегије великих фирми и превазилажење усконационалне локације кроз трансационалне, глобалитарне форме пословања; 4) глобално уређивање светског економског простора, појава глобалног тржишта у свим његовим аспектима производње, потрошње, кретања радне снаге.

У својим студијама *Глобални мегатрендови* и *Глобални мегатрендови 2000* амерички социолог Џ. Низбет дао је перспекцију развоја света у условима глобализације.

Табела 1: Десет кључних развојних мегатрендова у другој половини и на крају 20. века

ДЕСЕТ МЕГАТРЕНДОВА КОЈИ ОПИСУЈУ ОСНОВНЕ КАРАКТЕРИСТИКЕ ЦИВИЛИЗАЦИЈСКОГ РАЗВОЈА У ДРУГОЈ ПОЛОВИНИ ОВОГ СТОЛЕЋА	ДЕСЕТ МЕГАТРЕНДОВА НА КРАЈУ 20. ВЕКА
Од индустријског ка информатичком друштву;	Економски просперитет је планетарни феномен;
од класичне ка високој технологији;	уметност замењује спорт као најважнији садржај слободног времена;
од националне ка светској (глобалној) привреди;	развија се тржишни социјализам;
од краткорочних ка дугорочним циљевима;	глобализација стила живота, уз јачање културног национализма;
од централизације ка децентрализацији;	приватизација државе благостања;
од институција ка самопомоћи;	регион Пацифика постаје економски центар света;

Табела 1: Десет кључних развојних мегатрендова у другој половини и на крају 20. века

од представничке ка партиципативној демократији;	пораств улоге жена у бизнису и политици;
од хијерархијске ка мрежној (network) организацији;	наступа „век биологије” који замењује „век физике”;
од севера ка југу;	успон нових вредности као што су етичност, одговорност, иницијативност и креативност;
од „или-или” ка вишекратним опцијама.	тријумф индивидуалности и персоналности.

Извор: Naisbitt, J. „Megatrends: Ten New Directions Transforming Our Lives”, New York, 1982; Naisbitt, J., Aburdene, P., „Megatrends 2000” New York, 1990. (prema knjizi S. Pokrajca *Tranzicija i tehnologija*, Beograd, 2000, 158)

Глобализација је *поливалентни феномен*, економски, политички, културни; и као таква има импликације на различите сфере у глобалном економском систему. Она је подстакла развој светске поделе рада али и међузависност и интеграцију у глобалном светском систему. У исто време развијајући глобалну економију она је утицала на нове односе између парцијалних и глобалних друштвених група у светском систему. У овом контексту треба рећи да држава постаје велики губитник у процесима глобализације, јер вођење економије све више измиче у корист великих фирми, банака, финансијских магната, транснационалних корпорација, које диктирају односе на светском тржишту добара, услуга, ресурса. У тој утакмици све више се сужавају ингеренције и суверенитет државе и нације као друштвених група.

Овде ћемо размотрити неке аспекте процеса глобализације на десуверенизацију националног и државног суверенитета.

Глобализација данас има своје *актере* оличене у: ТНЦ, и наднационалне структуре (регионалне и глобалне), у транснационалним класама и елитама (технократију и менаџере као хиперкласу – Ж. Атали). У савремености глобалног капитализма (турбо/казино капитализма) *финансијска буржоазија* је доминантно/ владајућа фракција капиталистичке класе. Она опредељује идеологију, модел и стратегију развоја: од реалне економије ка неолибералном тржишном фундаментализму и монетаризму у економској политици.

Она је подредила све односе немилосрдној логици профита, лихварској интернационали капитала. Иако је К. Маркс, истражујући законитости репродукције и функционисања капитализма истакао слоган „Пролетери свих земаља удружите се”, савремени капитализам показује на делу атомизацију

радничке класе, њено разбијање, фрагментацију, као социјалног и политичког покрета, а уједињавање и интеграцију снага капитала у глобалној економији.

Капитализам је управо преживљавао бројне кризе, зато што је успевао да укључи бројне фракције средње класе, посебно интелигенцију, стручњаке/експерте, као носиоце „креативне деструкције”/иновације/рационализације и модернизације, као и да прави бројне флексибилне/продуктивне коалиције, кооптирајући у свој систем одржавања и делове радништва – кроз форме партиципативне и полиархијске облике демократије (Р. Дал).

Снаге глобализма данас формирају специфичну шарену коалицију актера у својој неоимперијалној експанзији, у формирању, глобалног светског тржишта и заснивању новог светског поретка, као глобалног поретка, и „демократије без границе”. Под тим слоганом, уз злоупотребу идеологије људских права, данас се руше бројни ауторитарни режими, али и води борба против националних и левичарских покрета, како би се обезбедила промоција интереса снага мегакапитала у борби за ресурсе, реколонизацију и ново поробљавање света. У том контексту на мети интереса снага глобализма/новог светског поретка – нашао се и суверенитет националних држава. Суверенитет националних држава у савремености доживео је двоструки удар: споља и изнутра. Споља под утицајем процеса глобализације, а изнутра дезинтегративним деловањем снага ретрибализације и сепаратистичких покрета.

II. ЕВОЛУЦИЈА ЈЕДНОГ ПОЈМА: ОД УСПОНА СУВЕРЕНИТЕТА ДРЖАВА – КА ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈИ

Држава је централна институција политичке организације друштва на тлу класне цивилизације. Социолошка теорија дала је научно објашњење услова/узрока њеног настанка, функционисања и трајања, пружајући одговор на њену структуру и динамику кроз историју; на дијалектику класно-пристрасне и општедруштвене, интегративне функције, на место и улогу различитих политичких форми/институционалних поредака и актера у друштвеним променама.

Професор/академик Радомир Лукић у својој *Историји државе и права*, између осталог тврди да је *функција сваке државе* одржавање датог начина производње путем државне принуде, тј. путем употребе монопола физичке силе у друштву.²

---

² Р. Лукић, *Историја државе и права* (Београд, Савремена администрација, 1964), 205.

Наравно, држава користи и право као инструмент уређивања односа у друштву, легализацији и легитимацији своје владавине/власти.

Појам суверености, по Лукићу, обухвата: а) независност државне власти, б) супрематију државне власти у односу према свим факторима/властима унутар државе, на њеној сопственој територији; в) правну неограниченост државне власти. Речју, сувереност подразумева: недељивост, неотуђивост и безусловност државне власти на одређеном геопростору и њено међународно признање/тј. независност.³

Овде желимо указати и на детерминишуће чиниоце суверенитета државе:

А) Чиниоци унутрашњег суверенитета:

- карактер унутрашњег поретка,
- степен развијености демократије, људских права и слобода,
- односи класних и политичких снага,
- право народа да бира и контролише власт,
- право на побуну и самоопредељење.

Б) Чиниоци спољњег суверенитета:

- независност, признање и равноправност у међународном поретку;
- геополитички положај државе,
- односи моћи у међународним односима.

Историја правних/политичких доктрина расправља питање коме припада сувереност, тј. ко је носилац суверене државне власти. *Боген* је сматрао да она припада краљу, а *Хобс* – држави; дотле теоретичари француске револуције, а пре свих *Русо*, истичу идеју тзв. *народне суверености* (тј. народ/грађани као целина) – извор су власти/суверенитета; те да је, у крајњој линији, свака држава потчињена народу. Народ не може пренети суверенитет ни на кога, нити је може било с ким поделити. Из овога произлази и право народа на побуну против државне власти, тј. право да сруши државну власт која би кршила његову вољу и да успостави нову (Лукић, 1964, 98).

Вестфалским миром (из 1648. године) први пут је утемељен принцип територијалног суверенитета држава у међународним односима, који је важио све до 1945. године, мада су многе његове претпоставке у међународним односима још увек на делу.

Европске државе у циљу да обезбеде стабилност у међународним односима утемељиле су територијалну сувереност. На тај начин, по вестфалском моделу, који је трајао од 1648. до 1945. године настало је *међународно*

³ Исто, 104–105.

друштво. После 1945. године настао је по њему *модел ОУН*, који није темељно променио вестфалску логику.

У послератном периоду биполарних/блоковских односа, у ери реалсоцијализма – у име социјалистичког интернационализма појавила се Брежњевљева *теорија ограниченој суверенитету*, која унутар земаља социјалистичког лагера спутава националну и државну сувереност и омогућава хегемонистичку улогу Совјетског савеза на овим просторима.

У ери *глобализације* данас висок степен међузависности довео је до тога да одлуке појединих мегадржава и парламентарних организација имају значајан утицај на живот националних држава и њихов суверенитет. У исто време све више одлука на супранационалном нивоу доносе глобални економски, политички и војни актери. Ти процеси довели су до *феномена ерозије и десуверенизације* националних држава.

III. О ДИЈАЛЕКТИЦИ УНУТРАШЊЕГ И СПОЉАШЊЕГ СУВЕРЕНИТЕТА У ЕРИ ГЛОБАЛИЗМА

Класичне националне државе у 19. и 20. веку имале су, по правилу, недељив и неприкосновен суверенитет, на једном геопростору (територији), као и ингеренције – уређивање односа (права и обавеза) међу становништвом, односа делова и целине на једном простору. Свака држава има своје унутрашње и спољне функције, класну и интегративну функцију, своје органе: парламент, владу, председника, администрацију, судство, полицију, војску; судство; право на представљање у међународним односима.

Савремена држава у ери *глобализације* доживела је бројне *трансформације*. На делу су процеси њене десуверенизације, детериторијализације њеног суверенитета (споља и изнутра): према наднационалним облицима интеграције или унутрашње децентрализације, што доводи до феномена подељеног суверенитета и губитка контроле класичних облика суверенитета над простором и становништвом. Такође, у савремености појављују се нови субјекти/актери који имају партнерски однос како у уређивању унутрашњих односа (грађењу/вођењу политике), тако и у међународном саобраћају – представљању државних и националних интереса: у лику ТНЦ, градова, аутономија зона, грађанског друштва, невладиних организација, регионалне, међународне институције и други актери глобалитарних режима у савремености.

Унутрашњи суверенитети извире из изборне народне/грађанске воље и оличава се/персонифицира у карактеру, унутрашњег поретка (демократски, ауторитарни, тоталитарни); о природном праву народа на побуну, у борби за демократију. О односу грађана и власти исписане су бројне студије од антике до данас (од Платона, Аристотела, до Русоа, Хегела, Маркса, Р. Дала). Борба за народни/грађански суверенитет је легитимна тежња. Суспензија народне воље, унутрашњег суверенитета, демократије грађана на делу, пре или касније – води олигархизацији власти, кварењу демократије, стварању тоталитарних режима и владавине страних елита, а то значи и слабењу спољњег одбрамбеног суверенитета земље/државе у међународним односима. Такође, слабење спољњег суверенитета пре или касније води изрођавању унутрашњег поретка у „демократију без народа“ (инсталирање марионетских елита).

У савременом свету, у ери глобализације (нових технологија, информатизације...) јачаће унутрашњи суверенитет, а слабити спољни. На делу су процеси проходности политичких граница, интернационализације производних снага, глобализације економије; док ће информатизација омогућити јачање „контроле одоздо“, непосредне/партиципативне демократије. Но, у исто време треба истаћи да се у савремености асиметрични модел глобализације јавља у форми *глобализма*, што води до појаве неоимперијализма. Он се манифестује у форми реколонијације, поробљавања света: а) у економским односима на глобалном тржишту; б) у информатичком систему (расподеле симболичке моћи), в) у војно-политичким процесима (протекторати, дезинтеграције), г) у култури (зависна модернизација).

IV. САВРЕМЕНИ БАЛКАН ИЗМЕЂУ АМЕРИЧКОГ ГЛОБАЛИЗМА И ЕВРОПСКОГ РЕГИОНАЛИЗМА

После 1989. године, падом Берлинског зида и имплозијом реалсоцијализма, Балкан је доживео *теојолиитичку транзицију*. Она је унутрашња, структурна, системска али и спољнополитичка.

Савремени Балкан налази се у сендвичу између америчког глобализма и европског регионализма. И један и други теже реколонијацији и протекторацији овог простора, ради ширења тржишта за ТНЦ, а то значи и смањењу суверенитета националних држава. Један у форми евроинтеграција, а други у форми ширења атлантско-натовске алијансе и американизације као облика модернизације и глобализације света. И један и други процес воде слабењу унутрашњег и спољашњег националног суверенитета.

Србија данас је шорзо држава. Разајетџа у раљама између америчкој глобализма и евројској рејонализма. И један и други процес воде десуверенизацији државе Србије, њеној реколонизацији и претварању у протекторат.

Геополитичка транзиција Балкана у ери постбиполарности ставила је Србију на велика искушења, пред великим изазовима/изборима. Распадом СФРЈ и СРЈ Србија од 1999. године не само што нема контролу на једним делом своје територије (КиМ) већ је тај део, који је био под протекторатом ОУН, сада нова држава – произведена НАТО интервенцијом уз помоћ снага америчког и европског глобализма.

Такође, у Србији је октобарским пучем (2000) инсталирана влада, у служби западних интереса, без обзира на то како се она називала/самоприказивала. Улазећи у бројне дугове, Србија је изгубила финансијски суверенитет и клизи отворено ка дужничком ропству. Прихватајући сарадњу са Хашким трибуналом, такође, изгубила је правну аутономију... На делу су и други облици деструкције њеног спољњег и унутрашњег суверенитета. Од промене модела развоја унутрашњег уређења до прихватања концепта зависне модернизације/културе зависности.

Сви ови и други процеси све више воде деструкцији суверенитета Србије и метаморфози њеног националног идентитета.

И један и други процес (амерички глобализам и европски регионализам) следе логику крупног капитала. Само је први отвореног, агресивног типа у лику глобалистичког интервенционализма, а други се манифестује у својој глобалној неоколонијалној политици/геополитици ресурса и новог духовног покоравања света. Због тога Ј. Галтунг пише о „геофашизму САД” данас; док европљани раде еволуционистички. Обнављајући/рестаурирајући старе геополитичке карте, измешане/миксоване с геокултуром и геоекономијом (традиција, реинтеграција мањина, обнављање геокултурног, и геополитичког у форми геоекономије и геодемократије). О макијавелизму и лицемерју европске елите, која „меко”, подрепашки спроводи диктат политике САД већ се пишу студије. У вези с тим З. Бжежински пише да је Европа амерички протекторат. У пракси функционисања ЕУ на удару је суверенитет националних држава. Видљиви су процеси отуђења политичке воље грађана, преносећи власт на експертске владе, демократски нелегитимисане експерте као актере у политици.

У савременом свету на делу су процеси повампирења геополитике често камуфлиране у форми геоекономије и геокултуре.

V. ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И МЕТАМОРФОЗА НАЦИОНАЛНИХ КУЛТУРНИХ ИДЕНТИТЕТА

Друштва се производе системом својих акција, али и својом културом. Њихова култура/културни идентитет интегрални је део структуре и динамике друштва кроз историју.

Предмодерна друштва, која су имала слабу социјалну мобилност, имала су органски идентитет, најчешће повезан са идеологијом крви и тла, животно у традиционалним затвореним заједницама и облицима механичке солидарности.

Модерна друштва, заснована на процесима капиталистичке поделе рада, стварања националних тржишта и функционисања грађанских држава – формирају плурални грађански културни идентитет са значајном доминацијом елемената националне културе и самосвести.

У условима савремених процеса *глобализације* – на делу су снажни процеси плурализације култура, акултурације, додира и мешања различитих култура, интеркултурализма, са тенденцијама стварања глобалне планетарне културе, али и појаве културног империјализма.

У савремености смо, као реакција на изазове глобализације, суочени са више тенденција које делују у култури као подсистему глобалног светског система. Једна је тенденција ка *реширибализацији*, тј. својеврсном бегу у традиционализам, као форму конзервативизма (што се манифестује у рестаурацији улоге религије и клерикализацији друштвеног живота); друга се изражава у тенденцији модернизације као *американизацији* начина/културе живота, културној доминацији/културном империјализму.

Она, кроз форсирање стратегије зависне модернизације има за циљ да у пољу/зони земаља светске полупериферије/периферије извози културу зависности и да преко ње додатно поробљава/врши колонизацију живота на овим геопросторима. И најзад, постоји тенденција стварања *иланешарне културе* као јединства плурализма националних култура и универзалних вредности човечанства, и која почива на коегзистенцији – респекту различитих култура/Другости и где „разлика постаје идентитет, а плуралитет јединство”.⁴

То је европски плуралистички *космополиитски модел* који „промовише културни плуралитет на основама једне универзалне норме која се тиче једнакости свих људских бића и намеће регулисање разлика”.⁵

⁴ Видети Цветан Тодоров, *Страх од варвара* (Београд: 2010, „Карпос”), 260.

⁵ Ц. Тодоров, Исто, 266.

Евройски модел је плуралистички, сложен идентитет. Идеја космополитске Европе допуњава идеју о Европи нација. „Европско чудо”, пише У. Бек, у томе је што су непријатељи успели да се претворе у суседе. О европском идентитету сериозно је писао Е. Морен у својој студији „Како мислити Европу”, подвлачећи да њега карактерише дијалогика плурализма култура, а не империјална супремација културе једног народа. У вези с тим подсећамо и на поруку Томаса Елиота да се једна култура богата и развија кроз стални дијалог и комуникацију између најбољих вредности националне културне традиције и универзалних вредности културне ризнице/наслеђа човечанства.

У савремености све више долази до дијалога/сарадње различитих култура и цивилизација. Хантингтонова теза о сукобу цивилизација инструментализована је као гекултурна платформа за оправдање војно-политичке пенетрације САД и НАТО алијансе у циљу остваривања геоекономских и геополитичких интереса.

Глобализација – динамизирајући свет, умрежујући га технички, економски и културно трансформише националне културе. Све је више аутора који прихватају тезу о измени парадигме: од геополитике ка гекултури у 20. веку и ка гекултури у 21. веку. Имајући у виду овај смер измена, изградња рационално засноване дугорочне културно-политичке земље мора да буде приоритетан задатак. Остваривање те политике стратешки треба да обезбеди не само заштиту културе малих народа већ и њихову афирмацију, јачање конкурентне моћи малих народа на глобалном тржишту културе. Јер, у будућности, народи ће препознавати по креативној моћи својих грађана и културним белезима које остављају својим потомцима и човечанству. Дакле, не по својим Цезарима, вођама и јунацима, већ по доменима научног/културног стваралаштва својих грађана. Својих нових научника, уметника, књижевника.

ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Иако су народ/нација и државе феномени дугог трајања, они нису вечита историјска појава/категорија. Но, прерано је отписивати националне државе и нацију као глобалну друштвену заједницу (групу/облик друштвености).

У ери глобализације на делу су процеси трансформације ових група (државе и нације) али не и неизбежно распадање/одумирање како проповедају „леви” и „десни” глобалисти.

Глобализација, као израз нових производних снага НТР, полаже основе за потенцијално настајање човечанства, као будуће заједнице; али његово формирање је дугорочни и противречан процес.

У савремености смо суочени са глобализмом, новом фазом капитализма.

Неопходно је очувати јединство процеса настојања човечанства и равноправност нација и грађана; у супротном глобалистички режими, наднационалне институције/супердржаве могу представљати облик отуђења моћи, нове технократске левијатане, кентауре – за прождирање/поробљавање човека и човечанства.

Слободан народ мора остварити/уживати унутрашњу и спољну слободу. Независност у односу на друге државе и слободу од унутрашњег ропства (економску, политичку – од експлоатације и тоталитарне власти).

Спољна десуверенизација земље (појаве подељеног/проходног суверенитета у ери глобализације или друштвене форме) не би смела да доведе у питање унутрашњи суверенитет, тј. право народа на самоослобођење, народни суверенитет, демократију, на самоопредељење. Изворно значење демократије везано је за владавину демоса. Свако отуђивања права народа на демократију/унутрашњу слободу, пре или касније води слабљењу спољашњег/одбрамбеног суверенитета. Стога ове две врсте суверенитета треба сагледавати у дијалектичком јединству међузависности. На крају подсећамо на мисао *Светозара Марковића* да је унутрашња слобода (оличена у правичном и демократском поретку у коме је „слобода сваког појединца/дела – услов – претпоставка – слободе свих), услов и спољашње слободе, као и да „народ који покорава друге народе није слободан народ”.

Смена сазнајних парадигми у ери глобализације – избациће у први план улогу и значај гекултуре у очувању идентитета и препознавању једног народа, културе и цивилизације – у социјално-културној динамици света/човечанства. У будућности главна министарства у једном народу биће Министарство културе. У мравињаку умреженог човечанства препознаће се народи још само по културном капиталу, по особеним културним белезима. На основу њих, изградиће се нова меритократска скала вредности компаративних предности људских ресурса, стваралачке компаративности једног народа.

У савремености извршен је двоструки напад на суверенитет: спољашњи и унутрашњи. Споља, од глобализма, извршен је напад на државни суверенитет. Изнутра, напад на народни суверенитет: деструкцију институција демократије и превратом класа: од радничких ка власничким групама (компрадорске лумпенбуржоазije). Једном речју, у ери глобализма суочени смо са деструкцијом две врсте суверенитета. С једне стране, ТНЦ и снаге неоимперијалне експанзије мегакапитала у алијанси са НАТО предаторима сла-

мају спољни суверенитет државе, у циљу ширења простора за снаге профита (контролу ресурса, нафте, гаса и др.); и с друге стране, унутар нације потискује се улога радних класа, маса/народа у демократским процесима, излажући деструкцији њихова социјална и политичка права, доводећи необуржоазију и њене фракције на власт, ширећи простор за неконтролисану експлоатацију и отуђене облике владавине/политичке моћи. Једном речју, глобалисти споља и компрадори изнутра разарају државни и народни суверенитет и шире простор за слободно кретање капитала – јачање Лихварске империје, Интернационале бога Мамона. Уместо Интернационале рада и уједињавање пролетера добили смо у савремености Интернационалу капитала, нову Империју експлоатације, неправди, насиља и зла. *Асиметрични облик глобализације* у пракси се реализује као предаторска реколонизација света и неоимперијалистичко поробљавање у циљу пљачке, експлоатације, ширење простора за профит, под видом борбе за слободу тржишта људских права, и ослобађање од ауторитарних режима. Деструкција спољњег суверенитета националних држава огледа се: у губљењу контроле националне државе у односу на процесе глобализације (глобално тржиште; ТНЦ, губљење финансијског суверенитета); у јачању наднационалних институција које деле/преносе суверенитет (ЕУ, НАТО, СТО...). Деструкција унутрашњег суверенитета огледа се у: суспензији демократских институција и процедура, укључујући и право на побуну (штрајк и револуцију); у јачању извршне власти уместо парламента; у централизацији/бирокупатизацији система; у јачању представничке и потискивању партиципативне демократије/самоуправљања народа.

Снаге глобализма у савремености инструментализују *идеологију људских љрава*. Под фирмом универзализације људских права и слобода, оне врше пенетрацију у унутрашње односе појединих земаља и регија, подстичу коалицију отпора владајућим режимима, изазивају и контролишу етнополитичке и друге грађанске сукобе. У крајњој линији, са тежњом да промене владајуће режиме, оне нарушавају директно суверенитет националних држава. Овакав пример *глобалистичкој интервенционизма* илустрован је не само распадом СФРЈ већ и бројним наранцастим револуцијама на Истоку, али и „арапским пролећем”. Овде се не ради ни о каквој теорији завере, већ макијавелистичкој империјалној пракси САД, да не бирају средства за остваривање дубинских/геостратешких циљева. Уосталом, треба прочитати студију Н. Чомског *Рајн као спољна политика САД*, па ће вам бити јасно о каквим се играма и интересима ради. Амерички социолог Фредерик Џејмсон, у својој студији *Постмодернизам и културна логика касног капитализма*, с правом показује да је постмодерна америчка култура, која се шири на све

области друштва, и планетарно, у ствари унутрашња суперструктурална експресија новог таласа америчке економске и војне моћи над читавим светом. У том смислу, доња, тј. друга страна те културе, културе спектакла („секса и насиља као разоноде”, М. Јунсерс) и „ишчашене модернизације” (Ј. Хабермас) јесу експлоатација, крв, тортура, насиље, смрт и ужас. О њима овај аутор пише као о новим облицима културне доминације/културног империјализма у ери савременог глобалног капитализма.

*Страшења борбе за један бољи и праведнији свет у ери глобализације мора бити интернационална, глобална и регионална и локална у исти мах. Ненародни унутрашњи режими, пре или касније, претварају се у марионетске слуге страних сила; у компрадорску псеудоелиту у служби крупног капитала, међународне финансијске аристократије. Демократија се претвара у празну институцију, владавину без народа, против народа. У земљама корпоративног фашизма демократија је на заласку. У њој владају отуђене елите у економији (финансијска аристократија) и масонско-партократске у политици. Извршна власт се отуђује од парламента, а ову замењује игра лобистичких интересних група. С правом Ј. Галтунг говори о *неофашизму САД* и њене глобалне елите данас. Националистички фашизам све је више замењен корпоративним фашистичким глобализмом/глобалним фашизмом.*

*Двадесети век је упознао два вида тоталитарских система: фашизам и комунизам. Њихов заједнички именитељ је да се политика/политички систем отуђује од грађана/друштва и постаје њихова судбина подређујући/инструментализујући људске животе за постварене циљеве и силе моћи, жртвујући њихов интегритет, слободу и срећу. У 21. веку, у ери глобализма неолиберална глобална економија, тржишни фундаментализам, такође, постаје идеологија и пракса масовног убијања људи, њиховог подређивања моћи профита. Све то говори да и овај тип *монструм економије/зомби економије*, тржишног бандитизма, може бити генератор тоталитаризма издижући се/отуђујући се изнад човека и друштва.*

Социјална цена неолибералног глобализма још није израчунаива. Уверен сам, да као што је својевремено написана „црна историја” нацизма и комунизма, као и стаљинизма, да ће се, такође, написати својеврсна „црна књига неоимперијалног глобализма” са свим поразним последицама по човека и друштвени развој. Ова мамутска глобална економија је неоимперијална и предаторска. Она не зна/и неће да зна за никакве границе. У својој експанзији руши међународне стандарде, ради задовољавања интереса мегакapитала. Она меље не само личности и режиме већ и слама државе, нације цивилизације и културе. Живимо у доба антихуманизма: где су ради подређивања других народа и цивилизација јакима макијавелистички дозвољена сва

средства. То најречитије данас демонстрирају САД и НАТО алијанса која је постала инструмент америчке ратне спољне политике. Нови варвари, глобални крсташи, за остваривање своје неоимперијалне мисије – у експанзији широм света, не бирају савезнике. Они обнављају римску макијавелистичку стратегију: *завади, подели, ња владај!*

Живимо у ери неоконзервативне историјске реституције – у прелазној епоси између капитализма и будуће друштвене организације, посткапиталистичке (технократско-корпоративно/фашистичке или социјалистичко-демократске организације друштва).

У транзицији су бројне институције/организације, структуре – под утицајем глобалних мегатрендова 21. века. Иза институционалног поретка савременог света, али и у њима – одвија се видљива и скривена борба класа, покрета, елита – око правца даље измене света.

У ери преласка од феудалне структуре ка капитализму – млада буржоазија је била носилац новог прогресивног начина производње. Касније ће, у ери тешког индустријализма/индустријализације и социјализма бити радничка класа. Она је афирмисала праксу Интернационале рада. У савремености, преласком на нове технологије, у ери глобалног капитализма на делу је својеврсна Интернационала капитала. Наиме, буржоазија као корпорација је посредством ангажовања менаџера, технократије и сцијентократије, успела да преживи кризе – и наметне се као водећа класа. У нашој ери – то је финансијска буржоазија „црна аристократија“, која зеленаши, бездушно бандитски влада процесима у глобалној економији, уз помоћ снага војног комплекса, медијских магнета и савремене политократије.

У даљој перспективи неизвесна је будућност борби различитих класа, фракција, елита. Нема линеарног пута у будућности. Уколико победе снаге модерног рада – свет ће добити равнотежу и окретати се око сунца рада и његових природних савезника слободе, правде, јединства, братства. Перспектива ове алтернативе је развој човечанства као глобалне заједнице равноправних народа и грађана света. У супротном, на делу ће бити нова Орвелијана, као својеврсна диктатура корпоративно-технократско-плутократске класе, у савезу са војном елитом и фракцијама рекламократије и медијократије. Једном речју, нова варијанта фашизма. У знаку Орвелове поруке: ако неко жели да замисли будућност – то је једна чизма која тази људско лице – вечно! У таквом друштву неће бити многиликх нација и држава, већ нова глобална касарна/у лику супермаркета, у коме владају капитал и његове слуге. А људи

ће бити редуцирани на људуће – из „животињског царства” или *слајке робо-ше*, киборге из света технократских дистопија/антиутопија.

Асиметрични модел глобализације у савремености доводи до разарања нације и државе, до десуверенизације држава, стварањем наднационалних творевина (монструма), као и суспензији народног суверенитета, отуђења власти од народа и друштва, предајући га на вршење марионетским елитама (састављеним од домаћих и страних технократа, најчешће претходно уигра-них/тренираних у институцијама ММФ, Светске банке, СТО или НАТО алијанси).

Савремена економска криза показује предаторско шовалистичко лице глобалног капитализма. На делу су процеси разградње и заообилажења институција међународног поретка (ОУН, Савет безбедности), а власт се препушта технократима (случај Италије, Грчке...), експертима ММФ, Светске банке – *банкократима*, који спроводе реформе у интересу крупног капитала, и глобалистичких режима, а на штету народа, националних интереса.

Литература

- Елзерсер, Ј. *Национална држава и феномен глобализације*. Београд: Јасен, 2009.
- Купер, Р. *Распад нација*. Београд: „Филип Вишњић”, 2007.
- Лукић, Р. *Историја државе и права*. Београд: Савремена администрација, 1964.
- Малахов, В. С. *Государство в условиях глобализации*. Москва: Универзитет – књижни дом, 2007.
- Митровић, Љ. *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2013.
- Ранковић, М. *Глобализација и нови империјализам*. Београд, 2009.
- Сасен, С. *Губишак контроле. Суверенитет у доба глобализације*. Београд: Циркулус, 2004.
- Тодоров, Ц. *Страх од варвара*. Београд: Карпос, 2010.
- Хелд, Д. *Демократија и глобални поредак*. Београд: Либертас, 1997.
- Фукујама, Ф. *Грађење државе*. Београд: „Филип Вишњић”, 2007.

LJUBIŠA R. MITROVIĆ

GLOBALIZATION – THE DE-TERRITORIALIZATION OF SOVEREIGNTY AND CULTURAL IDENTITIES

SUMMARY

The sovereignty of state found itself under the dual attack in the era of globalization: on the one hand outwardly, both by globalism and transnational corporations, as well as by the expansion of its interests, and on the other hand inwardly, by separatist movements. All of this makes consideration of the issues of state and national sovereignty topical in modern times.

This paper considers the impact of new technologies (information and communication technologies) on radical change of the role of space in the area of protection of local identities. The focal points of this analysis are the following: the impact of globalization on the deterritorialization of sovereignty; controversies concerning the impacts of different models/types of globalization (asymmetric/ symmetric; neo-imperial/social democratic) on the creation of a new system of international relations in the era of globalization; the transformation of the role of modern state; the increasing importance of geoculture in regard to the geopolitics in the 21st century.

KEY WORDS: globalization, new technologies, nation-state, sovereignty, identity.

ЈАСНА Љ. ПАРЛИЋ-БОЖОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за педагогију
Косовска Митровица (Србија)

ИНТЕРКУЛТУРАЛНО СХВАТАЊЕ ШКОЛЕ КАО НЕМИНОВНОСТ ГЛОБАЛИЗАЦИОНЕ АДАПТАЦИЈЕ²

САЖЕТАК. Интеркултурално образовање уважава и подржава различитост у свим областима људског живота. Ова појава указује начињеницу да људи природно и спонтано развијају различите начине живота, различите обичаје и погледе на свет. Те разлике треба доживљавати као богатство живота. Када говоримо о образовању, и школе као ужем појму, у коме се разлике најчешће промовишу, имамо визију заједнице која обезбеђује једнаке могућности, супротставља се неправди и дискриминацији и залаже за вредности на којима се изграђује равноправност. Посебно се овај феномен подвлачи у нашим условима, када се још увек прилагођавамо глобализационој реформи.

Један од кључних циљева образовања у савременом свету је унапређивање демократије у васпитању, образовању и читавом друштву. Стога се у образовном систему често узима у обзир мултикултурални карактер друштва који тежи активном доприносу мирољубивог, питомог суживота и позитивној интеракцији међу различитим културним групама.

Свакако, традиционално гледано, у овом погледу постоје два приступа образовању: *мултикултурално образовање* које кроз учење о другим културама настоји да омогући прихватање и толеранцију о односу према другим културама, и са друге

---

¹ jasnaparlic@yahoo.com

² Рад је резултат истраживања у оквиру научног пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција” који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

стране, имамо *интеркултурално образовање* које тежи да превазиђе пасивну коегзистенцију и оствари развијен и одржив начин заједничког живота у мултикултуралном друштву. То се постиже кроз изградњу разумевања, узајамног поштовања и дијалога међу групама различитих култура, те кроз обезбеђивање једнаких могућности и борбу против дискриминације.

Кључне речи: интеркултуралност, глобализација, адаптација, демократија, школа.

Интеркултурално образовање у ери глобализације превасходно има за циљ да промовише и развије боље разумевање култура у савременом друштву, способност комуникације између људи који припадају различитим културама. Надаље за тежиште има флексибилнији став према културним различитостима у друштву, већу спремност људи да се активно укључе у социјалну интеракцију са људима другачијег културног порекла, као и препознавање основних одлика људске природе као нечег заједничког. То је, такође, процес који од нас захтева да упознамо себе и сопствену културу као први степен ка напору упознавања и разумевања других људи и њихових култура.

Иначе, овај је процес препун изазова и обухвата рад на дубоко укоренењем уверењима о томе шта је позитивно, а шта негативно, пун је преиспитивања сопствених погледа на свет у односу на сопствени живот појединаца. Интеркултурално учење је изазов за лични идентитет и може да постане начин на који обogaђујемо свој идентитет. Будући да је интеркултурално учење процес учења егзистенције у заједници пуној различитости, тиме представља и полазну тачку изградње заједничког живота протканог миром.

БЛИЖЕ ОДРЕЂЕЊЕ ПОЈМА КУЛТУРЕ

Под појмом културе обично се подразумевају облици људског изражавања везани за духовно, интелектуално, ментално и симболичко изражавање. Шире гледано, у то се убрајају природне и друштвене науке, филозофија, религија и сви видови уметности и уже поимање појма подразумева практично спровођење културног стваралаштва. Такође, треба разликовати двојак смиса овога појма. У једном случају могуће је културу посматрати кроз обичаје једне заједнице, вредносни систем, узоре идеале и сл. Док на другој страни, под културом се може подразумевати одређена својства индивидуалног понашања и начин поступања (углађеност, самоконтрола, разборитост и сл.). Међутим, појам културе има и против појмове, и то када се ради о материјалним аспектима друштвеног живота (свакодневно пре-

живљавање, економија, интереси и др.), као супротност култура других заједница, и као контраст у облику сировости, дивљаштва, грубости и сл.³

У данашњем значењу, појам културе се појавио у другој половини 18. века, иако културне садржаје срећемо још од настанка људског друштва, и веан је за уску секуларизацију доминантног погледа на свет и човека у њему. Као свеобухватна и сама себи довољна целина, какву данас представља, појам културе је могао настати и посебно се идентификовати тек када је предмет овог феномена почео да се сагледава као део модерног историјског процеса, али и као претпоставка и уједно као резултат историје.

Појам културе се, углавном, јављао у западној цивилизацији. Остали цивилизацијски кругови иако са одређеним културним садржајима нису имали потребу за бављењем овим питањем. У најопштијој перспективи, култура представља завршни степен људске еволуције, у смислу унапређивања сигурности и континуитета живота људи, старог милион година, и зависи од способности стварања симбола којим је обдарен једино човек.

КУЛТУРНО РАЗУМЕВАЊЕ МЕЂУ ЕТНИЧКИМ ЗАЈЕДНИЦАМА И ТОЛЕРАНЦИЈА

Васпитање и образовање у оквиру културних разлика има за задатак да афирмише право на разлике међу људима, а никако дискриминацију због датих разлика. Овај феномен нас упућује на прихватање других као различитих, али и сличних, при чему се разлике узимају као предност, богатство, а не као недостатак, како то често бива. Међусобно различите скупине људи могу међусобно лепше сарађивати у свакодневном животу, уколико се боље упознају, схвате и разумеју, уколико се толерантно уједине и помажу. При свему томе кључну улогу има васпитање, а потом образовање, настава, и школа као ужа категорија.

Спровођење идеје о интеркултуралном разумевању у време глобализације, поготову у етички шароликим заједницама подразумева остваривање основног задатка да се заувек ослободимо предрасуда и страхова који су нам се наметали током ближе и даље прошлости са уверењем да су сви људи једнаки и једнако вредни, односно да сви имају једнака права.

Љубав према својој земљи, обичајима, култури, је полазиште за прихватање и толерисање различитих обичаја и култура.

---

³ Н. Сузић, „Симедонија између културе и образовања“, у *Култура и образовање* (Бања Лука, 2006), 7–29.

Стога, да би се интеркултурализам у образовању могао спроводити, најпре је неопходно за такав рад оспособити све оне који раде на васпитању и образовању младих, посебно васпитаче, наставнике и учитеље.

Као опште категорије, култура и језик се узајамно подразумевају, јер нема културе без језичког израза нити језика без културног садржаја; при томе, језик је средство изражавања културе, али и њен формативни принцип. На нивоу „појединачних култура и језика (које је иначе тешко разграничити и пребројавати) проста корелација је могућа али није нужна, јер једна култура може да се остварује у више језика, а један језик може бити носилац више култура. Најзад, фини сплет односа постоји и на граници специфичних поткултура и одговарајућих језичких варијетета”.⁴ Када је реч о националним заједницама у Србији и њиховој култури, на првом месту је неговање језика⁵ кроз школски систем, медије и званичну употребу у срединама са већом концентрацијом етничких мањина. Своју културу и традицију у ширем смислу етничке заједнице негују углавном кроз аматерска друштва, на пример мађарска заједница је, рецимо, једина национална заједница која има професионалне институције културе, то су позориште „Ujvideki shinhaz” у Новом Саду и позориште „Kostolanyi Deze” у Суботици.

Међутим, на многим примерима досадашњих искустава дошло се до сазнања о потреби проширивања социјализацијске улоге школе и продубљивања веза између школе и друштва. Показало се да размишљање о људским правима зависи од важности коју друштво придаје људским правима и толеранцији. Доба глобализације нам намеће потребу јасног исказивања толеранције на свим нивоима понашања у читавом друштву и поштовање људских права у свакодневном животу. Све то може довести до стварања услова за широку социјализацију тих вредности. Једна од могућности за остваривање таквог задатка пружа се унутар интеркултуралног концепта који се чини погодним за васпитање и образовање у духу толеранције (и људских права) у модерним плуралистичким друштвима.

Однос образовања и толеранције у актуелном тренутку глобализационе реформе свакако укључује варијације, као што су образовање за толеранцију, толеранцију у образовању, образовање у толеранцији. Иако је сваки модел различитог значења, искуство и анализе показују колико је важан сваки њихов аспект међуодноса.

---

⁴ Р. Бугарски, *Култура и језик* (Београд: Библиотека XX век, 2005), 45.

⁵ С. Крстановић, *Интеркултуралности и културна историја*, Не пролази улицом без трага ка интеркултуралности (Београд, 2009), 35.

Према педагошкој теорији, образовање је уз васпитање у ужем смислу као процес развијања осећајног дела личности, као и обликовања ставова и састава вредности, а у ширем смислу саставни је део васпитања.

У време верских ратова, на пример, потребно је радити на прихватању заједничког живота са припадницима друге вере. Касније се тај захтев проширио и на прихватање заједничког живота са припадницима других етничких и расних групација. Иначе, под толеранцијом најчешће се мисли на моралну врлину појединца (што, у ствари, представља хоризонталну димензију односа међу члановима друштва) и на политичку врлину либералне државе (што представља вертикалну димензију односа између државе и појединца).

Толеранција се може дефинисати и као начин понашања којим другима допуштамо слободу изражавања мишљења и да свако живи у складу са својим начелима иако се разликују од наших.

Васпитно-образовни систем организује држава, а функционисање овог система зависи од повезаности међусобних делова овог система. Овај систем у свом саставу има, не само институционалне облика васпитања и образовања већ читав низ везаних структура које омогућавају дато функционисање.

СОЦИЈАЛИЗАЦИЈА И ТОЛЕРАНЦИЈА У ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ

Настајањем националних држава формира се нација, а са тим и захтев за културном, односно националном хомогеношћу. Држава је тај захтев испуњавала увођењем обавезног, масовног јавног образовања. Главни циљ васпитно-образовних програма била је социјализација лојалних држављана унутар заједничке националне културе и развијање свести о заједничкој прошлости (што је ономогућавало истицање унутрашњих различитости). Иако су разноликости потискиване, редовно остављају трага на међуетничким односима.

Унутар васпитно-образовног састава школа има посебну улогу у преношењу или јачању предрасуда на којима се гради толеранција. Школа и медији, образовање и информације два су важна извора предрасуда који имају значајну улогу у одређивању перцепције других људи и оних – били они појединци или групе који су другачије. Многи васпитно-образовни састави налазе се у клопци свог монокултурализма (и етноцентризма), а друштва постају разноликија, односно све више се развија свест о разноликости и међузависности. У време глобализације јавља се нагла потреба за широкоумљем, поштовањем других култура и свести о заједничким вредностима

које су основне за демократски оквир и примену друштвених и људских права. Зато је и неопходно избегавати етноцентризам и национализам у наставном плану и програму и у саставу вредности које се преносе на нове нараштаје.

Иначе, свеопшта криза идентитета за своју последицу има појаву „да су људи склони форсирати идентитете заједнице утемељене на етничкој скупини, нацији, вери или територији, а који засењују темељна права појединаца, слободу свести, разборитост и привлачност универзалног”.⁶ Дакле, често је на делу феномен који је још Фројд назвао *нарицизам малих разлика* који делује у супротном правцу наглашавајући културну различитост на рачун сличности суседних култура,⁷ односно негује се начело различитости ради саме различитости. Како већина критичара сматра, једна од највећих слабости свих политика мултикултурализма је наглашавање разлика. Тако и у образовању, концепт мултикултуралног образовања је често усмерен на разлике, док је концепт инеркултурализма и интеркултуралног образовања усмерен на комуникацију и проналажење нове синтезе. Мултикултурално образовање је више окренуто посебним потребама једне категорије, а интеркултурално на прилагођавање система новим захтевима глобализационе реформе које поставља постојећи мултикултурални контекст друштва.

Надаље, интеркултурални концепту новонасталим условима, полази од интеркултуралне разноликости и проширује је на комплементарност универзалног и сингуларног како би дијалог био отворенији, динамичнији и флексибилнији. Ако бисмо корене мултикултуралног образовања приписали америчком друштву, концепт интеркултуралног образовања приписујемо европском пореклу. Код Анонија Перотија наилазимо на неколико смерница до којих је дошло Европско веће за културну сарадњу, а које имају за циљ да исправе поједина погрешна тумачења. Наиме, мултикултурална друштва у Европи не могу се дефинисати ни као коегзистенција различитости, ни у виду дихотомија. Ако је мултикултурализам дефинисан као коегзистенција, односно као мозаик у коме различите групе живе једна поред друге, добијамо статичну верзију културе, а оно што треба посебно подвући је интеракција међу појединцима, заједницама и групама. Такође дихотомије на релацији: већина–мањина, или староседеоци–досељеници нису плодотворне, већ се треба усмерити на проучавање елемената које их повезују или уједињују. И последње, европска мултикултурална друштва не могу се изједначити са концепцијом лонца за топљење или топионице народа (*meltingpot*), јер се сматра да сваки појединац остаје везан за своју изворну

⁶ А. Perotti, *Pleđoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje* (Zagreb: Educa, 1995), 13.

⁷ Б. Стојковић, *Игенџиџеи и комуникација* (Београд: Чигоја штампа, 2002).

културу, без обзира на то колико елемената из друге културе прихвати. Овде се не може предвидети разлика између мултикултуралних друштава као што су САД, Канада или Аустралија, са једне стране, и мултикултурализма у Европи, са друге стране. То су земље „строго говорећи, земље досељеника и они и њихова деца су учествовала у изградњи нације.”⁸, док досељеници у европским државама, иако су доприносили култури и економији, нису учествовали у процесу изградње нације. На крају, како наводи Пероти, Веће за културну сарадњу Савета Европе одређује *мултикултурално друштво* као политичко друштво које претпоставља прихватање „заједничких правила комуникације. То претпоставља један или више службених језика, заједнички правни састав, демократско правило друштвене сагласности, поштовање људских права, те слободу појединца од притиска заједнице”.⁹

Интеркултурално образовање у време глобализације, усмерено је и на подизање свести о културном плурализму савремених друштава. Оно треба да допринесе испуњавању следећих циљева:

- Превазилажење социјалне неједнакости и неједнакости у образовању,
- Развијање поштовања и толеранције према културним разликама међу људима,
- Помагање ученицима да усвоје знање о међуетничким односима и основама на којима почивају различите културе, а не да се учење заснива на емоционалним и класним претпоставкама.¹⁰

Дакле, интеркултурално образовање нема само за циљ да пружа информације о различитим културама. Информативно знање о различитостима је неопходно, али није довољно. То је само основа од које се креће, а наставља се корак даље, у откривању односа. Успостављање односа између носилаца различитих култура је суштина интеркултуралне педагошке активности. Знање се мора допунити искуством које обухвата покушаје и погрешке у успостављању контаката у интеркултуралним околностима јер свакодневно искуство показује да у контактима култура не долази увек до међусобног разумевања. Италијански етнолог и политички антрополог Кристијан Ђордано специфичност неспоразума који настају из културних контаката а не посматра као својеврсна патолошка стања, односно као дисфункционалне феномене, већ их одређује као основу интеркултуралне комуникације. Овај процес је дефинисан као контактна не интерактивна ситуација у којој по

⁸ А. Peroti, *Pledoaје за interkulturalni odgoј i obrazovanje* (Zagreb: Educa, 1995), 55.

⁹ Исто, 65.

¹⁰ А. Петровић, Д. Јањетовић, *Интеркултурално образовање у нашим школама. Изазови демократије и школа* (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2002), 43.

правилу долази до неспоразума зато што те две културе које су у додиру не деле истоветан, по Веберовој терминологији „субјективно схваћени смисао”.¹¹

У том контексту интеркултуралност представља лично и културно сазревање појединца кроз прилику да упоређује своју културу са културама других. Интеркултурално образовање има за циљ да ученике научи комуникацији и припреми их за евентуалне конфликтне ситуације у којима односи нису нити могу бити аутоматски. На тај начин се омогућује сналажење у односима са другим људима, проширивање распона сопствених референција и доживљај другачијих културних обележја у окружењу.¹² Да би се ти односи развијали, мора се имати у виду да идентитети нису унапред дати већ да се они граде, надограђују и мењају, а то је својеврсни пренос. Идентитет није наметнут споља и није ограничена категорија.

У расправи о интеркултуралној комуникацији и интеркултуралном образовању не може се изоставити појам интеркултуралне компетенције. Овим питањем бави се и Мајкл Бајрам, који дефинише интеркултуралну компетенцију као вештину стварне интеракције са људима који потичу из различитих култура. Према томе, интеркултурално компетентна особа је она која може спознати однос између две или више различитих култура. Она поседује способност медијације и интерпретације, као и критичког и аналитичког разумевања своје културе и културе другог.¹³

Иначе, компетенције су вишедимензионе, па могу бити одређене когнитивним, емоционалним или бихејвиоралним мотивом. Могућа је, онда, манифестација компетенције у разним видовима, кроз сазнајне активности, емпатију, мотивацију за прилагођавањем, као и кроз комуникацију и флексибилно понашање према другачијем погледу на свет. То подразумева да вредности, веровање и понашање бивају карактеристика сопствене културе и не претпостављају се као једини могући и природно исправни, како то претпостављају културни монисти. Ти исти елементи посматрају се и из друге перспективе, односно негује се децентрализован поглед на свет.

Оваквим односима међу културама бави се и Парех. Он сматра да, уколико бисмо неку културу хтели да оценимо споља, морамо је најпре упознати и разумети изнутра, и не бисмо требали да очекујемо од других култура да

---

¹¹ К. Ђордано, *Огледи о интеркултуралној комуникацији* (Београд: Библиотека ХХ век, 2001), 14.

¹² М. Нинчевић, „Интеркултурализам као оквир и контекст комуникативне наставе страних језика у раном узрасту”, *Иновације у настави*, вол. 23 (2010), 53–61.

¹³ Бучо, Ј. „Интеркултуралност као оквир и контекст комуникативне наставе страних језика у раном узрасту”, *Иновације у настави*, Вол.23, 2010, 53–61

задовољавају наше властите стандарде о добром и лошем. Међутим, и концепт културног релативизма, који подразумева да је свака култура самодовољна целина са себи својственим вредностима и да се оне међусобно не могу поредити је, по мишљењу Пареха, некохерентна доктрина. Према томе, поређење култура је могуће уколико постоје неке минималне универзалне вредности. Но, иако „не можемо упоређивати читаве културе, можемо то чинити са њиховим специфичним аспектима. Тако можемо доказивати да је литература неке културе богатија или да је њезина духовност дубља”.¹⁴ Када говоримо о поштовању различитих култура у време глобализационих промена, ту препознајемо две димензије. Прва подразумева чињеницу да је свака култура једна одеђена заједница и да припадници те заједнице имају једнако право као и сви остали да негују своју културу и у том смислу завређују поштовање. Друга димензија се односи на садржај и карактер културе.

Интеркултурални приступ образовању у доба глобализације не представља нов предмет, већ нову методологију која има интенцију да у тражењу истине обухвати социолошке, психолошке, историјске, политичке, културне и економске чиниоце у сваком појединачном наставном предмету. Неки аутори сматрају да настава историје пружа највише простора за примену интеркултурализма. Студије о школским уџбеницима историје показале су висок степен етноцентризма. Градиво у уџбеницима је врло често монокултурално, што подразумева глорификацију властите и оспоравање других култура. Оно што се даље примећује је еуроцентрична визија света, која за последицу има да ученицима није ни пружена прилика да упознају културна достигнућа из, на пример, индијске или арапске културе. Градиво из историје филозофије, књижевности или уметности не узима у обзир стваралачка достигнућа других цивилизација. Пероти (Poeroty) критикује ово селективно памћење код Европљана и сматра да се они хитно морају присетити плурализма својих култура. Он такође наводи и недовољно обраћање пажње на феномен религије. Те празнине отежавају комуникацију грађанима који су у свакодневном додиру са хришћанством, јудаизмом, хиндуизмом, исламом или атеизмом. Ако изостане знање о томе, тешко може доћи до дијалога и разумевања. Уколико се усвоји став да је као полазна тачка потребна добра информисаност о различитим културама, није могуће заобићи религијске елементе који су имали или још увек имају важну улогу у формирању система вредности других култура. образовање и, иначе, у условима верског плурализма је интегралан део интеркултуралног образовања и подразумева два аспекта: однос појединца према религији и однос међу људима који припадају различитим религијама. Феномен религије треба тумачити

¹⁴ М. Месић, *Мултикултурализам* (Загреб: Школска књига, 2006), 103.

са становишта историје, социологије и географије и сместити је у контекст модерног глобалистичког друштва. Такође, у изучавању различитих религијских традиција адекватно је користити компаративни приступ.

Још један предмет у коме би можда било могуће направити помак на релацији традиционално-интеркултурално глобалистичко схватање је географија. Овај се предмет посебно бави чињеницама које су посебно битне за искуство мултикултурализма, а ту убрајамо, територијалност, идентитет и разноликост. Настава географије треба да обухвати учење како о посебним идентитетима тако и о заједничким проблемима и заједничким циљевима у друштву. Посебну пажњу ваља посветити феномену миграција које представљају једну од основних околности мултикултурализма. Када су у питању школски атласи, упутно је користити разноврсне тематске мапе које просторно приказују демографске податке о механичким кретањима становништва, употребу језика, верску припадност или распрострањеност еколошких проблема.

Интеркултурални приступ је вероватно најлакше остварити у области уметности. Познавање уметности одређене културе умногоме приближава ту културу. Уметност је средство комуникације и може послужити у приказивању културне разноликости. На пример, познавање музике одређене културе може мотивисати људе да почну да уче неки страни језик, а музика се може користити и као метод који ће им помоћи да савладају језик који већ уче.

Такође, у настави страних језика се такође, сматра веома битним познавање културе других народа будући да се подразумева да су теме и области културе оквир и садржај комуникације. Циљеви комуникативне наставе у учењу страних језика су, поред усвајања знања, и развијање вештина за остваривање интеракције са говорницима других језика, и то на равноправној основи, где се подједнако уважава како сопствени идентитет, тако и идентитет саговорника. Теоријске поставке поткрепљене резултатима истраживања, као и сама наставна пракса потврђују да ученицима нису довољна само знања о језику већ и она која ће им омогућити да језик употребљавају на друштвено адекватан и културолошки прикладан начин.

Иако је већина наставних предмета погодна за примену интеркултуралног концепта, а показано је колико је то потребно и корисно, ипак је један предмет могуће издвојити. Једино у грађанском васпитању развијање интеркултуралног концепта је циљ по себи. Овај је предмет усмерен на образовање за демократско друштво које подразумева подизање свести о плурализму друштвене стварности и могућностима за живот у мултикултуралној клими. Стога би грађанско васпитање могло помоћи младима да развију

боље и реалније разумевање данашњег света, да постану активни учесници у процесима доношења одлука, одговорни и информисани грађани у складу са основним принципима демократије и отвореног и динамичког грађанског друштва.¹⁵ Основу грађанског васпитања као наставног предмета чини учење о људским правима.

Неопходно је указати на још једну празнину у грађанском васпитању и образовању, а она се односи на то да се у школским уџбеницима уопште не спомиње ромска популација. Уколико се не преноси знање и не размењују информације о одређеној културној заједници, не можемо очекивати ни да ће се та култура моћи укључити у друштво и успоставити однос са другим културама. Дакле, бављење ромском заједницом подразумева уважавање њене специфичности, а то је да она представља културу без матичне земље, односно да је то једна од савремених култура свакодневнице. Према резултатима истраживања које наводе неки аутори (Пероти), предрасуде према Ромима су и даље снажно присутне и њихова инклузија у друштву је отежана. У европској историји ово је једна од најпрогоњенијих мањина. Ромски становници су и данас на маргини друштва и обезбеђивање услова за њихово школовање је један од основних задатака европског образовања, који не би требало резултирати ни одбацивањем ни присилном асимилацијом како је то најчешће случај. Није реткост ни да се ромска деца сврставају у школе за децу ометену у развоју. У неким земљама постоји социјална политика која је усмерена на решавање овог питања. Међутим, још нису добијени значајни резултати.

Свакако, интеркултурални концепт не треба да буде ограничен само на формално образовање. Како се образовање више не схвата као затворен простор, већ као процес који је део свакодневице и који се реализује како у школи тако и ван ње, неформално образовање све више добија на значају школа и све више се везује за друге институције и организације. Савремени образовни систем доживљава трансформацију и у његовом центру је појединац који свуда и стално учи. Учење „за живот једном заувек, на чему је почивало традиционално образовање са утврђеним блоком школских година, уступа место непрестаном образовању као целоживотном процесу”.¹⁶ У том смислу интеркултурални приступ треба да постане интегрални део перманентног образовања.

¹⁵ С. Будић, „Образовање за демократско друштво и развој свести за живот у мултикултуралној и интеркултуралној заједници кроз садржаје грађанског васпитања”, *Теме*, вол. 33 (2009), 1339–2352.

¹⁶ М. Ненадић, *Нови дух образовања* (Београд: Просвета, 1997), 47.

Основна сврха образовног система је да омогући појединцима да израсту у самосталне и одговорне особе. Од данашњег образовања „захтева се да ствара разумевање за друге, способност да се прихватају промене и свест о могућности човечанства.”¹⁷ Пред савремено образовање постављени су високи циљеви. Диркем сматра да је педагошки идеал „једне епохе показатељ стања друштва у посматраној епохи”.¹⁸ Да би остваривање идеје интеркултуралног концепта било могуће, потребно је реформисати традиционални образац образовања, а то не подразумева само увођење новина у наставне планове већ и промену у самој организацији наставе. Напушта се фронтални начин излагања градива и уводе се разноврсни облици и методе које формирају активну партиципацију и тимски рад, чиме се јача групно јединство.

У ери глобализације и улога наставника у савременим образовним системима трпи велике измене и модернизацију. Дошло је до промене педагошке парадигме која захтева развијање истраживачке компетенције, превазилажење дихотомије теорија – пракса и неговање иновативног и интерактивног приступа. Од наставника се очекује стално учење, усавршавање, праћење најновијих трендова, добра информисаност о актуелним друштвеним збивањима, медијска писменост на високом нивоу, као и велика флексибилност и спремност на прилагођавање променама. Наставник који поседује овакве особине способан је да развије интеркултуралну компетенцију и да успешно спроводи политику интеркултуралног образовања имајући стално у виду богатство различитих култура и могућности њихових интеракција. Усавршавање за интеркултурални приступ није намењено само наставницима који су се специјализовали да предају деци досељеника, или онима који образују децу етничких мањина на њиховом матерњем језику. Сигурно је да „постоје посебне наставне методе примерене различитим типовима поучавања и различитим предметима. Но, интеркултурално образовање, иако то узима у обзир, иде даље. У свакодневним ситуацијама сви наставници морају заузети интеркултурални приступ”¹⁹ и он је намењен свим ученицима.

Међутим, и поред великог напора у реформисању, криза образовања је и даље присутна. И поред обиља лако доступних информација, ученици су ипак недовољно информисани, њихова школска постигнућа су слаба, а углед и ауторитет наставника се смањује или потпуно нестаје. Треба дакле иновирати по сваку цену: уносити што више учествовања и педагошких истраживања,²⁰ али парадокс је у томе да школа више прати жеље ученика и

---

¹⁷ Гиденс, Е. Диркем, Библиотека XX век (Београд: Чигоја штампа, 1996), 74.

¹⁸ Е. Диркем, *Васпитање и социологија* (Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, 2001), 155.

¹⁹ А. Пероти, *Плдеоаје за интеркултурални одгој и образовање* (Загреб: Едука, 1995), 101.

што их више усмерава на активно учествовање у процесу образовања, то је њихова мотивација слабија.²¹ Што се права више проширују, то се мање поштују одговорности које би требале да иду у корак са тим правима. Што је већа нада да образовање представља снагу која може да допринесе прогресивној трансформацији друштва, то се оно више показује као средство којим се репродукује постојећа друштвена структура. Колико се ради на остваривању једнаких образовних шанси за све, толико се показује да неједнакости остају укоренење. Разлог за то је углавном у томе што се проблеми решавају парцијално а не сагледава се њихова целина. Дакле, потребно је даље реформисање образовања и проналажење нових парадигми да би се решили ови проблеми, а интеркултурални концепт свакако мора бити укључен.

ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ У ГЛОБАЛИЗАЦИЈИ ШКОЛЕ

Идеја интеркултурализма настала је као последица разумевања ефеката демографског раста страних заједница у Европи на мултиетничка и мултикултурална обележја европских друштава, и то, пре свега и нарочито, на функције образовања и школе. То је и израз неуспешности различитих пројеката интеграције друштава и народа, и покушај да се уместо опште асимилације, са једне, и антагонизма, стереотипа и предрасуда, са друге стране, успостави валидан дијалог.²²

Док мултикултурализам означава постојање више култура на истом простору, интеркултурализам наглашава однос међу културама и неопходност међусобне интеракције, размену, скуп динамичких токова који карактеришу интеракције појединаца различитог културног порекла. Наглашена је, дакле, релација међу културама и неопходност међусобне интеракције. Интеркултурализам не подразумева само присуство, заједнички живот, мешање различитих културних образаца, већ могућност упоређивања идеја, мишљења, подстицања на размишљање о разликама етничке, религиозне, когнитивне, сексуалне и сваке друге природе. Интеркултурализам значи и пружање могућности суочавања, комуникације, размене вредности и међусобног упознавања различитости.

²⁰ Ж. Липовецки, *Доба њазнине* (Нови Сад: Книжевна заједница Новог Сада, 1987), 46.

²¹ Исто, 46.

²² М. Ђуришић-Бојановић, *Мултикултурализам и мултиетничкошћу у образовању, Уважавање различитосћи и образовања* (Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003), 137–143.

Интеркултурализам значи и проналажења валидних услова и подстицаја за развој различитости. Он истовремено значи и утицање на развој селф-концепта, стварања и продубљивања сазнања о себи. Дакле, реч је о приступу, идеји, динамичком феномену културне интеракције и културног динамизма.²³ Овако схваћен, интеркултурализам се сматра једним од водећих принципа у образовању.

Осим тога, интеркултурализам као иновацијски приступ у глобалистичкој школи јача развој заједничке школске културе засноване на познавању и поштовању различитости које су присутне у школи. Циљеви интеркултуралног образовања су директна конфротација са етноцентризмом, расизмом, стереотипима, предрасудама, неједнакошћу и дискриминацијом у школи и друштву. Интеркултурално образовање у савременој школи ствара отвореност ка другим културама, културним и интеркултурним знањима, укључујући и крос-културна искуства, а пре свега јединственост и вредност сваке културе и њен допринос приликама у оквиру глобалистичке реформе.

Овако димензионирање школе, уз уважавање интеркултуралног приступа, своју потврду има у многим документима Савета Европе, Већа за културну сарадњу, УНЕСКО-а. Такође, значајан број светских стручњака у промишљању функција школе у мултикултуралном друштву дошло је до сличних опсервација.

НАСТАВНИЧКЕ КОМПЕТЕНЦИЈЕ И ИНТЕРКУЛТУРАЛИЗАМ

Поред ефеката интеркултурализма на макропедагошки план школе, значајне импликације овог иновативног приступа могуће је посматрати и на подручју улога, функција и компетенција наставника као значајне варијабле школског контекста. Питања положаја наставника, његових функција, улога и компетенција у школи стара су колико и сама школа.

Профилисање наставника изводи се из стања развијености друштвених односа који утичу на школу као макросистем друштва. С обзиром на промене друштвеног контекста, неминовне су промене школског контекста, па и промене у функцијама и компетенцијама наставника. Оне постају комплексне, поливалентне и подложне квантитативним и квалитативним променама.²⁴

---

²³ С. Костовић и Ј. Берманов, *Изазови интеркултурализма и школа* (Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, 2009), 3.

Интеркултурализам као нова димензија у образовању такође битно утиче на функције и компетенције наставника у школи. Један од најделотворнијих начина помоћу којих школе могу адекватно да реагују на промене околности и различитост својих ученика јесте стручно усавршавање наставника. Програми за стручно усавршавање могу бити различито димензионирани у односу на садржаје, време трајања, циљну групу итд. Током стручног усавршавања наставници треба да упознају интеркултурализам, да имају пре свега у виду богатство различитих култура, њихову интеракцију и развој. Програме стручног усавршавања могуће је реализовати путем курсева, едукација, семинара у различитим институцијама образовања, путем посете наставним часовима других наставника, путем тимског рада на осмишљавању курикулума, модула, путем студијских посета, размена наставника итд.

ДОСАДАШЊИ СТЕПЕН МЕТОДОЛОШКЕ ИСТРАЖЕНОСТИ МЕЃУЗАВИСНОСТИ КУЛТУРЕ И ВАСПИТАЊА

Полазна тачка за истраживање интеркултуралног приступа етничкој различитости и идентитета јесте теоријски и емпиријски утемељено сазнање о потреби разобличавања и деконструкције „лажних мултикултурализама” који су оријентисани само према стварању паралелних културно-хомогених ставова. У средишту истраживања су идентификацијски процеси и етнички односи у Србији која, због своје прошлости унутар вишеетничких и вишенационалних држава, има парадигматски потенцијал за проучавање међуетничких односа и њихове регулације, посебно у процесима наднационалних удруживања. Посебна пажња је посвећена следећим проблемима: институционализација права на културну и етничку различитост у Србији, идентификацијски обрасци и утицај друштвених промена на мањинско-већинске етничке односе и односе између и унутар мањинских заједница у Србији. Ти ће се проблеми истраживати компаративно најпре у ширем европском контексту са посебним освртом на друге државе, а у сарадњи са тамошњим истраживачима.

Постојеће стање у систему образовања по питању интеркултурализма анализирано је неколико међународних и домаћих организација (ОЕЦД и УНИЦЕФ – свеобухватни извештаји из 2001 и 2003. године, различити извештаји

²⁴ С. Стојаков, „Мултикултуралност као обележје квалитета образовања, личног и друштвеног процеса”, у *Зборник кашегре за идеологију Филозофског факултета*, бр.14 (Нови Сад, 1999), 7–24.

штаји о појединим аспектима образовања УНЕСКО-а, Европске универзитетске асоцијације (ЕУА) института и организација које се баве образовањем у Србији; анализа резултата међународних тестирања, као што су ПИСА, ТИМСС итд.) и домаћих институција (нпр. У оквиру документа Министарства просвете и спорта 2001–2003. „Квалитетно образовање за све“). У међувремену су започети, али и заустављени, неки важни аспекти реформског процеса, као што је курикуларна реформа заснована на образовним исходима. У процесу реформе високог образовања показује се опште неразумевање циљева на којима се она базира. Резултати појединих истраживања (нпр. постигнућа ученика на различитим нивоима у основној школи) нису доступни јавности или се проглашавају нерелевантним.

У Србији је тешко пронаћи валидне податке, а самим тим је тешко проценити успешност различитих нивоа формалног образовања који се заснивају на светским (ОЕЦД, Светска банка) и европским (Савет Европе) индикаторима који се, можда највише у Европској унији, користе за процену успешности појединих аспеката образовних система на свим нивоима – научно-истраживачке активности, стручно образовање и усавршавање.

У суштини, демократизација треба да обезбеди доступност квалитетног образовања; партиципацију свих заинтересованих у процесима промена, реално учешће све деце у редовном образовном систему; услове за остваривање перманентног образовања, већу флексибилност школских програма за утицај локалне заједнице, као Интеркултуралности школских програма у мултикултуралним срединама; развој демократских односа и уважавање свих актера у васпитно-образовном процесу, као вредности које се преносе кроз наставу и ваннаставне активности.

У том смислу, школа осим образовне, има све значајнију социјализаторску, васпитну и културну функцију, и представља незаменљиви и веома значајан чинилац свеукупног развоја личности младих и њихове самореализације.

Циљеви, наставни планови и програми, организација рада, педагошке активности и односи у школи мењају се у складу са крупним променама у научном, техничко-технолошком, економском, политичком и културном развоју друштва, и потребама за осавремењавањем сопствене васпитнообразовне делатности.

На почетку ХХИ века, и у нашим школама још увек су, у мањој или већој мери, присутне слабости, појаве и схватања која карактеришу традиционалну школу: запостављеност позиције ученика као субјекта и занемаривање њихових психосоцијалних потреба: недовољна повезаност школе са животом и дрштвеном средином, претежна усмереност на стицање знања уместо

на целовити развој личности; у недовољној мери демократизовани односи у школи, посебно између ученика и наставника; доминација вербалистичких метода, застарелост и нефункционалност наставних садржаја; недовољно развијен целовит систем програмирања, праћења и евалуирања васпитно-образовног рада и др.

Другачији – глобалистички приступ претпоставља квалитетне промене традиционалних наставних стратегија и стварање социјално-емоционалне климе у развоју појединца отвореног за различитост, многострукост и сложеност, како у сусрету са новим информацијама, тако и у комуникацији са другим људима. Управо комуникација са другима, кроз развој групне динамике, групни облик рада у настави и кооперативно поучавање и учење, води таквим интерперсоналним односима у којима се разлика прихвата као принцип интеграције.

У интеркултуралном разумевању васпитање и образовање, поред развијања свести о властитом културном идентитету, јача способност ефикасне перцепције стварности, прихватање себе (развој селф-концепта), а тиме и прихватање других. Развој самопоштовања и самопоуздања, као универзалних задатака васпитања, води повећаној отворености, флексибилности, посебности у схватању и виђењу света око себе. То је услов за сналажење у различитим интеркултуралним контекстима.

Наведене разлике међу националним културама утичу, не само на структуре и процесе у организацијама и институцијама него и на модел привредног развоја, па и на укупне друштвене односе. Културно програмирање почиње у окружењу у коме деца одрастају – дакле у породици. Наставља се у школи, а оно што се дешава тамо може се разумети једино ако знамо шта се догађа пре и после школе. Овај процес се продужава и на радном месту. Понашање запослених је продужетак понашања наученог у школи и породици. Менаџерско понашање је наставак школских и породичних искустава, али је под утицајем понашања подређених. Политика и односи између грађана и власти су продужетак односа у породици, у школи, на радном месту, када сви заједно утичу на друге области живота. Религијска убеђења, секуларне идеологије и научне теорије су „ продужеции” менталног софтвера који се исказује у породици, школи, на послу, у политичкој сфери и оне оснажују преовлађујуће обрасце мишљења, осећања и делања у другим областима.

ЗАКЉУЧАК

Због своје комплексности и противуречности, у савременом мултикултуралним друштвима многа питања остају отворена. За разумевање друштве-

них различитости којима је исписана друштвена стварност, није могуће пронаћи једноставне и опште важеће формуле. Паралелни процеси глобализације и мултикултурализма заоштравају кризу модернитета која је у првом реду криза културе, а која је опет првенствено криза идентитета. Последице ових појава су напетости које пред културну и образовну политику стављају додатне изазове.

Мултикултурално образовање јавља се као реакција на асимилационистички модел који је спроводен у оквиру монокултуралног образовања. Монокултурално образовање је било етноцентрично, углавном преферирало само једну културу и све људе је смештало у исти контекст, хомогени калуп у очекивању да ће се прилагодити и да ће разлике временом нестати. Мултикултурално образовање критикује и превазилази овај модел развијајући сензибилитет за културну разноликост. Залаже се за признавање и остваривање посебних права мањинским групама којима су била ускраћена. Такође се залаже за промену курикулума који би био инклузиван у смислу да би уважавао хетерогеност група и информисао о специфичностима, стваралачким достигнућима, историји и савременом начину живота. Међутим, има и оних присталица мултикултурализма који се залажу за посебне програме и посебну епистемологију за сваку групу што доприноси сеграгацији и јачању нових етноцентризама. Критике које се упућују мултикултуралном образовању најчешће се односе на статичност и претерану наглашеност културних разлика.

Концепт интеркултуралног образовања продукт је европске друштвене теорије и покушај је одговора на ове критике кроз нову, динамичку димензију. Интеркултурално образовање има за циљ не само информисаност о различитостима већ довођење тих различитости у однос. Информисаност о историји, достигнућима и начину живота различитих група је полазна основа, али суштина интеркултуралног образовања је у следећем кораку – у успостављању интеракције и комуникације између припадника различитих култура и откривењу њихових сличности, односно елемената који их повезују. Знање о различитостима надограђује се искуством о различитостима кроз потрагу и сличностима. Овај приступ није сегрегирајућа релација, јер није усмерен само на одређене групе и не води рачуна о потребама само одређених категорија већ обухвата све. Од припадника свих група очекује се да се укључе у дијалог, и то на начин који ће омогућити да њихова културна посебност буде сачувана, али и која ће отворити могућност за проналажење нове културне синтезе. Оваква интеркултурална комуникација може довести до неспоразума и конфликта, где се дијалог не одвија по аутоматизму и где је тешко дефинисати неке универзалне механизме решавања спора јер је

он културно условљен. Међутим, уз развијање интеркултуралне компетенције, као вештине стварне интеракције и критичког и аналитичког промишљања своје културе и културе другог, тај ће динамички аспект ипак бити резултат бољем разумевању и сарадњи.

Литература

- Башић, Г. *Локална демократија и међунационални односи*. Београд: Институт за филозофију и друштвену теорију, 2006.
- Бугарски, Р. *Култура и језик*. Београд: Нолит (Библиотека XX век), 2005.
- Будић, С. *Образовање за демократијско друштво и развој свесности за животи у мултикултуралној и интеркултуралној заједници кроз садржаје грађанској васпитања*. Нови Сад: Филозофски факултет, 2009.
- Вучо, Ј. *Интеркултуралности као оквир и контекст комуникативне политике страних језика у раном узрасту*. Иновације у настави. Београд: Учитељски факултет Београд, 2006.
- Диркем, Е. *Васпитање и социологија*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 1981.
- Ђуришић-Бојановић, М. *Мултикултуралности и мултиетничност у образовању. Уважавање различитости у образовању*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2003.
- Ђордано, К. *Опреди о интеркултурној комуникацији*. Београд: Нолит, 2001.
- Костовић, С., Ферманов, Ј. *Изазови интеркултурализма и школа*. Нови Сад: Универзитет у Новом Саду, 2009.
- Крстановић, С. *Интеркултуралности и културна полимика*. Не пролази улицом без страха ка интеркултуралности. Београд, 2009.
- Липовецки, Ж. *Доба празнине*. Нови Сад: Књижевна заједница Новог Сада, 1987.
- Ненадић, М. *Нови дух образовања*. Београд: Просвета, 1997.
- Коковић, Д. *Друштво и образовни капитал*. Нови Сад: Медитеран, 2009.
- Месић, М. *Мултикултурализам*. Загреб: Школска књига, 2006.
- Ненадић, М. *Нови дух образовања*. Београд: Просвета, 1997.
- Петровић, А. Јањетовић, Д. *Интеркултурално образовање у нашим школама. Изазови демократије и школа*. Београд: Институт за педагошка истраживања, 2002.
- Секулић-Мајурац, А. *Интеркултурализам у образовању*. Загреб: Обновљени живот, 1996.
- Стојаков, С. „Мултикултуралност као обележје квалитета образовања, личног и друштвеног процеса”, у *Зборник катедре за педагогију Филозофској факултета*, бр. 14, Нови Сад, 1999.
- Стојковић, Б. *Идентитет и комуникација*. Београд: Чигоја штампа, 2002.

Сузић, Н. *Социологија образовања*. Сарајево: Завод за уџбенике и наставна средства Републике Српске, 2001.

Džui, Dz. *Васпитање и демократија*. Цетиње: Обод, 1970.

Mil, J. S. *Izabrani politički spisi*. Sv. 1, Zagreb: Informator, 1988.

Perotti, A. *Pledoaje za interkulturalni odgoj i obrazovanje*. Zagreb: Educa, 1995.

JASNA PARLIĆ-BOŽOVIĆ

INTERCULTURAL UNDERSTANDING OF SCHOOL AS AN INEVITABLE GLOBAL ADAPTION

SUMMARY

Because of its complexity and contradictions in contemporary multicultural societies, many questions remain open. To understand the social diversity that is written social discrepancy, it is not possible to find a simple and pervasive formula. The parallel processes of globalization and multiculturalism exacerbated the crisis of modernity, which is primarily a crisis of culture, which in turn is primarily Multicultural education was a response to the assimilating model that has been applied to the monokulturalnog education. Monocultural on education was ethnocentric, largely preferred in the same context, the homogeneous mold in the expectation that it will be adapted to the differences disappear over time. Multicultural education and critical beyond this model by developing sensitivity to cool. It advocates for the recognition and exercise of special rights for minority groups to whom the same was denied. It is also calling for a change curriculum that will be inclusive in the sense that respected heterogenos. However, there are those supporters of multiculturalism, advocating for special programde and special epistemology for each group which contributes to segregation and strengthen new forms of ethnocentrism. Critics suggest that multicultural education is most often related to immobility and excessive salience of cultural differences. The concept of intercultural education is a product of European social theory and attempt to answer these criticisms through new, dynamic dimension. Intercultural education aims not only for informing about diversity but to bring these differences in attitude. Awareness of the history, achievements and way of life of different groups is a starting point, but the essence of intercultural education in the following the interaction and communication between different cultures and the revelation of their similarities, that the elements are connected. Knowledge of the diversity builds on the experience of different. This approach is not segregated route, as it is not directed only to certain groups and not taking care of the needs of a specific category already covers it all. Members of all the groups, it is expected that the enable their cultural identities to be preserved, and that would open the possibility of finding a new cultural synthesis. Such intercultural communication can lead to misunderstandings and conflicts where the dialogue does not take place automatically, and where it is difficult to define a universal mechanism of dispute settlement because he is culturally conditioned. However, with the development of competence as a skill actual interaction skills and critical and analytical thinking their culture and other cultures, this will still be a dynamic aspect results of better understanding and cooperation.

KEY WORDS: Interculturalism, globalization, adaptation, democracy, school

323.13 (=18) (497.115)"19/20"
323.12 (=163) (497.115)"19/20"
726.71.025 (497.115)

РАДМИЛО Б. ПЕКИЋ¹
ГЛИГОР М. САМАРЦИЋ²

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

ЗНАЧАЈ СРЕДЊОВЈЕКОВНИХ СПОМЕНИКА КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ ПОД ЗАШТИТОМ УНЕСКА*

САЖЕТАК. У овом раду истичемо значај материјалних споменика из средњовјековног периода на Косову и Метохији. Тако цјелина „Средњовјековни споменици на Косову“, коју је Унесков Комитет за свјетску баштину уписао на Листу угрожене свјетске баштине, обухвата четири православна вјерска комплекса „који одражавају врхунац византијске и романске црквене културе која се развила на Балкану између XIII и XVIII вијека“; Европска унија је српске православне манастире Косова и Метохије сврстала међу пет најважнијих светих мјеста у Медитеранском басену; споменици који су дио античког и средњовековног наслеђа на Косову и Метохији налазе се на Листи културних споменика од изузетне важности Републике Србије.

Али, упркос томе, ове споменике пљачкају, пале, скрнавe и уништавају албански екстремисти. Осим тога, свјedoци смо фалсификовања и квазинаучног интерпретирања историјских чињеница, који, уз етничко чишћење, преименовање топонима словенског или српског поријекла и уништавање православних гробаља, настоје да

---

¹ bijeljani@yahoo.com

² gligorijas@yahoo.com

* Рад је резултат истраживања у оквиру научно-истраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националне идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

докажу тезу о поријеклу и етничкој колијевци Албанаца у почетном периоду њихове историје.

Кључне речи: Косово и Метохија, средњи вијек, културно наслеђе, Унеско.

---

*То је изгледа све њихово, а ми им
бранимо да уништавају своје.*

Матија Бећковић

Са дубоким корјенима и без скривених намјера, 90-их година прошлог вијека почело је разбијање и распарчавање СФР Југославије, чији је крајњи епилог настанак нових држава и катастрофално страдање њеног становништва. Кројачи нових држава занемарили су историју, па су за основ узели републичке границе, које су *de facto* постале државне. Проблем није рјешаван јединствено на нивоу државе, већ су у републикама примјењивани различити правни аршини. Да би избјегли једнак правни приступ, мировни преговарачи питање српског народа у СФР Југославији рјешавали су парцијално. Окончање ратних сукоба 1995. године у некадашњим социјалистичким републикама: Словенији, Хрватској и Босни и Херцеговини, није донијело дефинитивни мир за српски народ. Постојеће републичке границе признате су свим републикама, изузев Србије коју је тек чекао погром. Албанци нису имали никакавог правног основа за стварање државе у држави, јер нису били конститутивни народ, већ национална мањина. Сепаратистичке циљеве нису могли остварити ни плебисцитом, а ни војним путем, јер је српски народ чинио и чини већину унутар граница Србије. Због тога су њихови ментори ствари поставили тако да се проблем посматра не у склопу граница Србије, већ као изолован и специфичан случај. Српски народ знао је њихов циљ, а то је улазак НАТО снага мирним путем на подручје Србије и преузимање контроле над вјековном српском територијом Косовом и Метохијом, коју ће касније предати на управу албанској националној мањини. Да су Срби препознали намјере, показало је вријеме. Атлански савез ту територију користи као своју операциону базу за своје будуће активности. Формално ју је предао на управу Арбанасима, док њоме суштински и даље управља овај војни савез. На овај начин је, стицајем неповољних историјских прилика и тренутних политичких подударности циљева НАТО-а и шиптарских терориста, територија српске покрајине Косово и Метохија привремено окупирана.

Међутим, вратимо се слиједу догађања са којима су у директој вези српски културно-историјски споменици на Косову и Метохији.

Атлански савез, формални арбанашки „ментор”, тражио је да Срби мирно предају своју територију или да им је, у супротном, насилно одузме. На чу-

веним преговорима у Рамбујеу Србима је свјесно понуђен крајње неприхватљив мировни план по принципу „узми или остави”, на темељу кога Атлантски савез преузима власт над једним дијелом суверене српске државе. Да би оправдали своје поступке, САД и значајан дио европских држава, да апсурд буде већи, вршио је притиске како би Српска држава морала да прихвати одговорност и сноси посљедице због непослушности, што неће да преда своју територију. Покренута је до тада невиђена пропаганда са циљем „демонизације Србије и Срба”. При томе су покушали да убиједу и сам српски народ да је одговоран за измишљену кривицу, безочно оптужујући српско руководство да је криво за наводну тортуру и тобожње тлачење албанске националне мањине.

Насупрот томе, Србија је као суверена и одговорна држава предузимала све да албанску националну мањину, као своје грађане и држављане, третира равноправним. Српско државно руководство је, штитећи суверенитет Србије и цјелокупност њене територије, поштовало устав и обезбјеђивало права свим својим грађанима, укључујући и Арбанасе који су по том истом уставу имали сва права као и Срби.

Током историје Арбанаси су се плански досељавали и, за савремена цивилизацијска схватања, увећали наталитет до невјероватне стопе са циљем мајоризације Срба на територији Косова и Метохије. Тако велики наталитет створио је локално бројчану надмоћ арбанашког становништва, па су почели врло агресиван прогон Срба са своје земље. Кориштењем терористичких метода, масовно су откупљивали српску земљу нудећи нереално високе цијене. (Богдановић 1985, 245–256; Храбак 1988, 5–237; Храбак 1997, 225–237; Храбак 1998, 7–336; Храбак 2006, 9–488).

Почетком 90-их година XX вијека највећи дио албанске националне мањине бојкотовао је институције Србије, оснивајући паралелне. Примјењивали су разне неуставне методе, а нарочито све врсте насиља и екстремне облике тероризма. Често су организовали демонстрације, провоцирајући државне органе на интервенцију да би тако на себе скренули пажњу свјетске јавности. Постављали су експлозивне направе на пијацама, локалима и испред факултета, покушавајући да паралишу функционисање државе. Убијали су полицијске службенике на дужности и своје сународнике који су поштовали институције Србије. Незаконито су стварали војне формације, тајно наоружаване. Сјетимо се приказаног филма у којем главну улогу има британски дипломата, који је тобоже дошао да проводи одредбе мировног уговора у Босни и Херцеговини, а умјесто тога је прегледао и утврђивао квалитет оружја албанских терориста. Све то није дало жељени резултат, па је Атлантски савез, кршећи међународне конвенције и права, а под изговором

грађанских слобода и демократије, бесправно напао територију суверене државе Србије. Кумановским мировним споразумом умјесто српског државног апарата, Атлански савез је преузео контролу на Косову и Метохији, под чијом заштитом Арбанаси још екстремније прогоне и тероришу преостале Србе. Пред очима свјетске јавности интензивирани су масовна убиства и етничко чишћење Срба. Толерисани од НАТО-а прећутно, подржани терор над Србима врше од 1999. до 2004. године. На очиглед свјетске јавности 17. марта 2004. године, са подручја које је под заштитом међународне заједнице, Шиптари су протјерали преостале Србе, рушећи и палећи све што је српско. Нису поштедили ни бројне културно-историјске споменике. Како је потврђено у извјештају савјета Европе, у мартовском насиљу страдало је 35 цркава и манастира, док је укупно уништено 150 споменика и светиња³ (Јокић, Шевкушић 2004, 1–119, Јовић-Лaziћ 2004, 465–489).

У немогућности да се позову на државно-историјско право, јер шиптарска држава никада није постојала на Балкану, пише се фалсификована историја албанске националне мањине у Србији, са познатим циљем – да се Србима затре сваки траг и формира нова држава. Овакви пројекти фалсификовања историје и нису нека новост, јер датирају од раније, а подршка су албанској идеји да отцијепе српску територију и прогласе је државом. Са циљем остваривања својих екстремних идеја, арбанашки квазиисторичари позивају се на историјски нестручну и неутемељену, потпуно погрешну и злонамјерну тврдњу њемачког лингвисте Франца Боба, из друге половине XIX вијека, да Албанци воде поријекло од Илира, народа који је живио прије доласка Словена, што ће рећи да су они прије Срба насељавали ова подручја. Касније се придружио и аустријски филолог Густав Мајер, па су позивајући се на њих,

---

³ Поред осталих страдали су у Призрену: Црква Богородице Љевшке, манастир Св. Арханђела, Саборна Црква Св. Ђорђа, Православна Богословија св. Ђирила и Методија, Црква Св. Спаса, Црква Св. Ђорђа „Руновића”, Црква Св. Николе „Тутићева”, Црква св. Недеље (Маркова), Владичански двор, Црква св. Пантелејмона, Црква св. Козме и Дамјана. Затим манастир Св. Јоаникија Девичког (Србица), Црква Св. Илије (Вучитрн), Црква Св. Саве (Косовска Митровица), Црква Св. Николе (Приштина), Црква Св. Андреја Прозваног Св. Илија (Подујево), Црква Рођења Пресвете Богородице (село Софтовић), Црква у Доњој Шипашници (Каменица), Црква св. Николе (Косово Поље), Црква св. Краља Уроша (Урошевац), Црква св. Апостола Петра и Павла (село Талиновац Урошевац), Српско православно гробље (Урошевац), Мала капела (село Варош, Урошевац), Црква св. Јована Крститеља (Пећ), Црква Ваведења Пресвете Богородице (Бело Поље, Пећ), Саборна црква св. Тројице (Ђаковица), Црква Св. Илије (Биштажин, Ђаковица), Црква успења Пресвете Богородице Марије (Ђаковица), Црква Св. кнеза Лазара, село Пискоте (Ђаковица), Црква Св. Петке (Витина), Црква Св. Михајла (Обилић), Црква Вазнесења Пресвете Богородице (Липљан), Црква св. Флора и Лавра (Липљан), Црква св. Архангела Михаила (Штимље), Црква св. Недеље (село Брњица, Ораховац), Црква св. Петра и Павла (Исток).

арбанашки тзв. истраживачи написали бројне радове о илирском поријеклу Албанаца (Бертл 2001, 14–15; Храбак 2005, 7–20).

Занимљиво је да нема ниједног рада на ову тему који је заснован на било каквим историјским документима који би оспорили постојећа достигнућа науке, што указује на фалсификаторске и ненаучне методе.

Албанизација је узела великог маха још у СФР Југославији, нарочито након Брионског пленума 1966. године када долази до великог егзодуса Срба. Српски језик потискиван је из службене употребе. Четири године касније основан је Универзитет у Приштини. Коначно, 1974. године нови Устав охрабрио је албански сецесионизам (Ђуретић 1991, 183–201; 413–433).

У истом периоду, без научне аргументације, албански историчари објављују радове у Тирани у којима презентују измишљотине како би доказали албанство Косова. Са истим тенденцијама валоризују се и докторске дисертације на Свеучилиштима у СР Хрватској, које нису могле да прођу ни на Приштинском Универзитету, гдје су кандидати имали своје истомишљенике. Без било какве моралне и правне одговорности мијењали су словенске и српске топониме, постепено албанизујући српску баштину. Године 1968. уз одобрење Јосипа Броза из употребе су избацили термин Метохија, јер им је сметало њено значење, црквена земља. Међутим, немају свој национални назив за област на коју претендују да је одвајкада њихова. Један од најбољих познавалаца њихове прошлости професор Б. Храбак оставио је писана свједочанства у којим је приказао арбанашење српских назива (Храбак 1991, 85–130; Храбак 2005, 35–37; 41–46; 52–54).

На темељу турских извора, истраживања су показала да је након турске окупације Косова и Метохије, односно падом Новом Брда 1455. године, присуство Албанаца било занемарљиво (Рашевић 2001: 451–452; Грковић 2001: 613–741).

Наведени попис није обухватио нахију Звечан која је припадала босанском санцаку 1468/69. године. Међутим, и тамо је идентична слика (Пекић 2007а, 41–59; Пекић 2007б, 21–33). Такође, истраживања Митра Пешикана показала су да је средином XV вијека Метохију и сав простор Косова покривала зона српских села, док је незнатно другачија слика забиљежена у другој половини XVI вијека (Пешикан 1999, 123–132). Сачувани аутентични натписи на средњовјековним споменицима говоре о њиховим ктиторима (Ивановић 1998, 13–36).

Иако годинама скрнавe и уништавају српску средњовјековну баштину, увидјевши да не могу остварити своје сулуде идеје, примјењују друге методе, па својатају све што је српско. Династију Немањића покушавају преименовати у Нимани. Један њихов тзв. академик тврди како ниједна од цркава

на Косову и Метохији није српска, већ византијска. Потурају тезе да су Срби на албанским црквама изградили нове. За манастир Високе Дечане тврде да су задужбина племена Гаши и да их је градио Албанац из Котора (Глас Србоне, 2010, 11).⁴

Високи Дечани презентују се на поштанским маркицама као Косовска баштина. Такође својатају Грачаницу и Богородицу Љевишку. У туристичким публикацијама на енглеском језику, под покровитељством Унмика представљају манастире као културна добра Албанаца из доба Византије. Баве се различитим измишљотинама у вези са Косовским бојем, истичући своју улогу и значај. У том нечасном послу, као и у агресији на Србију, подршку имају од иностраних списатеља. Недавно је у Паризу на сједници Комитета за свјетску културну баштину покушано да се четири српска културна добра: Пећка Патријаршија, Високи Дечани, Грачаница и призренски храм Богородица Љевишка, преименују у косовску баштину. Социолог по струци и „савјетник премијера Косова” Ана ди Љељо, на основу предања једне арбанашке пјесме о Косовском боју написала је читаву књигу у којој тврди да турског султана није убио Милош Обилић, већ албански витез Милош Копилик. У раду нема ниједног документа којим би се поткријепиле констатације ауторке. У додатку књиге изнесене су варијенте превода арбанашке пјесме Глише Елезовића, Наиле Маља Имамија и Веселина Чајкановића (Lelio 2010, 58, 60, 86–87, 96–97, 99, 109, 179, 181, 196, 202–210, 220).

Српска јавност је недовољно упозната о потурању ових фалсификата. Наиме, између два свјетска рата Глиша Елезовић забиљежио је у затвору од познатог качака арбанашку пјесму о Косовском боју (Елезовић 1923, 1–14).

Међутим, поменута пјесма управо показује да је Косово у доба битке било само српско. С обзиром на то да је главни јунак арбанашке пјесме Милош Кобилић, а како је постојало село Кобилић на Косову и Метохији, Милош Кобилић је морао бити Арбанас (Pulaha 1990, 27–50).

И прије објављивања ове књиге, ову пјесму о којој су писали Г. Елезовић, В. Чајкановић, С. Пуљаха и други, анализирао је један од најистакнутијих историчара Богумил Храбак и навео да је претходно наведено закључивање јадно уз констатацију да је „постојао и Милош Кобилић, дубровачки трговац на Косову у односно време”. Исти аутор, оправдано критикује извјесног српског историчара књижевности Костића, који је оставио могућност да је Ми-

---

⁴ „Косовски академик Марк Краснићи изјавио је да ниједна средњовековна црква на Косову и Метохији не припада Србима, да су све из Византијског времена, осим Дечана који је изградио и дизајнирао Албанац из Котора, пренео је приштински дневник Бота Сот. Албанци немају ништа да украду, јер је то њихово културно наслеђе вековима. Ми не крадемо и нисмо плачкаши, плачкаши су Срби, конкретније Српска Православна црква, у којој су се чак и физички потукли због те крађе”.

лош Обилић Арбанас или (В)влах. Исторемено наводи и то да Милоша Обилића својатају и Хрвати (Храбак 2005, 48–49; 62–63).

Иако су ове тезе са научног аспекта најблаже речено смијешне, нимало нису безазлене.

О Косовском боју и српском јунаку који је убио турског султана написани су бројни радови, од којих бисмо посебно издвојили истраживања Р. Михаљчића, који је исцрпно анализирао историјску и посебно књижевну грађу (Михаљчић 2001, 9–108; 251–260).

Опште је познато да су Срби живјели на подручју Косова и Метохије још од досељавања, прихватајући вјерску и културну цивилизацију православне Византије. Крајем XII вијека Стефан Немања основао је самосталну српску државу и од тада Косово и Метохија чине њен саставни дио (Ђирковић 2005, 19–65).

Убрзо потом, ово подручје постало је државно и вјерско сједиште српске државе. Дворови српских владара налазили су се на овом подручју. Призрен је био српски Цариград, а Пећ резиденцијално мјесто српских Патријарха. Најзначајније привредно мјесто средњовјековне српске државе било је Ново Брдо (Дероко 1950, 173–175; Здравковић 1975, 1–129; Ђирковић 1984, 67–83; Јовановић 1995, 79–90; Јовановић, Зечевић, Ђирковић, Иванишевић, Радић 2004, 10–221).

Током XIV вијека на Косову и Метохији подигнути су бројни црквени споменици, задужбине српских владара и властелина. Забиљежено је да је у средњовјековно доба у Призрену било цркава колико је у години дана. Свакако најрепрезентативнији објекат требао је да буде задужбина цара Душана Св. Архангели (Ивановић 1957, 335–360; Мишић, Суботин 2003, 1–242).

Након пропасти династије Немањића, манастир Св. Архангели помиње се и у архивској грађи дубровачког архива (DAD, Lamenta de foris, I, fol. 25' (14. I 1373).

Нажалост, манастир Светих Архангела није сачуван, већ је порушен, као и бројне цркве на Косову и Метохији. Такође је оскрнављен и гроб цара Душана (Грујић, 1928, 239–274).

Неке од цркава о којима данас ништа не знамо помињу се у писаним историјским изворима дубровачког архива. Између осталих, 1528. године у Приштини се помињу цркве Светог Стефана и Светог Јована (DAD, Diversa Cancelariae, CXVI, f. 5' (20. IV 1528).

Такође, у тестаментима написаним у XV вијеку, који се чувају у дубровачком архиву, регистровани су легати завјештани манастиру Драганцу, који је задужбина кнеза Лазара, а назив је добио по његовој кћерки Драгани (Филић 2006, 7–127). Овом манастиру посебну пажњу посветићемо у другом раду.

Увидјевши да су средњовјековни православни манастири у опасности и да им пријети уништење, од 2004. године на листи Унескове свјетске баштине налазе се Високи Дечани, задужбина српског краља Стефана Уроша III Дечанског, који је владао од 1321. до 1331. године. Он је уједно и његов маузолеј. Његов син и наслѣдник српског пријестола краљ, а од 1345. године цар, Стефан Урош IV Душан (1331–1355) наставио је бригу о Високим Дечанима, па се у историографији сматра њиховим другим ктитором. Опште је познато да је градња цркве Христу Пантократору почела 1327. године, а завршена у доба владе Душана Силног 1335. године. Дечани са око 60 икона које датирају од XIV до XVI вијека, бројним фрескама и јединственом умјетничком формом представљају спој источне и западне традиције (Петковић 1950, 86–98; Ђурић 1974, 56–58; Зиројевић 1984, 90; Шакота 1987, 129–159; Милеуснић 1996, 60–67).

Сачувана је оснивачка повеља манастира Дечана којом је њен ктитор српски краљ Стефан Дечански даривао манастир. Ова повеља омогућила је сагледавање назива насеља и пореских обвезника који су живјели у њима. Ту је све јасно. Од 2.432 домаћинства само су 44 албанска, тј. 1,90 процената (Ивановић 1954, 173–226; Ивић, Грковић 1976, 1–314; Грковић 1983, 1–220; Грковић 1985, 411–417; Грковић 2003; Ређеп 2004, 623–667).

Двије године послје Дечана, на Унескову листу уписани су Богородица Љевишка у Призрену и Грачаница, саграђена недалеко од Приштине, задужбине највећег средњовјековног српског ктитора краља Милутина (1282–1321), оца Стефана Дечанског и дједа Душана Силног⁵ (Калеси 1962, 253–261; Ненадовић 1963, 1–373; Панић, Бабић 1975, 9–14; Зиројевић 1984, 87–88; Томовић 1984, 44,54; Трифуновић 1987, 69–88; Културна ризница Србије, 1996, 493–497; 508–509; Милеуснић 1996, 54–59; Тодић 1998, 330–337).

Исте године, под Унескову заштиту уписана је још једна средњовјековна монументална вјерска и духовна српска грађевина у којој су резидирали српски архиепископи и патријарси. Од свог постанка у XIII вијеку, Пећка Патријаршија, коју чини скуп цркава, најзначајнији је, не само вјерски и духовни центар већ и историјски споменик који свједочи о миленијском постојању Срба на Косову и Метохији (Мијовић 1974, 1–32; Суботић 1977, 1–48; Зиројевић 1984, 165; Ђурић, Ђирковић, Кораћ 1990, 1–360; Културна

---

⁵ Краљ Милутин је 1306–1307. године саградио Цркву Богородицу Љевишку, посвећену Успењу Богородице. Била је сједиште Призренске епископије. Касније је краљ Милутин подигао Грачаницу која се сматра ремек-дјелом не само српске већ и васколике хришћанске умјетности. У повељи Милутин каже: „Видех разрушеније и паданије храма Свете Богородице грачаничке, јепискупије липњанске, сазидах је од основаније и пописах и украсих изнутра и извана”.

ризница Србије 1996, 523–526; Милеуснић 1999, 193–235; Петковић 2010б, 3–54).

У Цркви Светог Димитрија у Пећкој патријаршији недавно су пронађене фреске старе преко 700 година (Петровић 2008, 209–229). Ово културно благо које има дугу историју трајања старије је од неких држава и војних савеза, који су захваљујући својој моћи и цивилизацијској неодговорности довели у опасност његово очување и опстанак. Сходно томе, поставља се питање шта очекивати од представника држава које су признале Косово?

Шта очекивати од Арбанаса који непрестано негирају све што је српско и који, уз тиху подршку једног дијела међународне заједнице, покушавају извршити тзв. косовизацију, присвојити српске православне светиње и тако створити косовски културни идентитет. Да је на снази планско и смишљено затирање средњовјековне српске баштине сложили су се не само наши истраживачи већ и руски, који су ове поступке назвали „културним геноцидом”.

Свјетски моћници заборављају на карактер и менталитет Арбанаса о чему свједочи писмо надбискупа Матије Масарека упућено из Јањева префекту Конгрегације 12. августа 1793. године. Надбискуп пише да због великог терора према Србима, а потом и католичком становништву, сваку своју молитву завршава ријечима: „Ослободи нас, Господе од Албанаца” (*Libera nos, Domine, ab Albanensibus*) и „искоријени и избриши ове Албанце из земље живих” (*Extermina et dele istos Albanenses de terra vivantium*) (Радоњић 1950, 678).

ЗАКЉУЧАК

Писати о постанку средњовјековних српских манастира на Косову и Метохији, о Грачаници, Дечанима, Богородици Љевишки, Пећкој патријаршији и другим, са становишта историјске науке представља бесмисленост доказивати доказане историјске чињенице. Међутим, већ дужи временски период албанска национална мањина уништава и руши српске светиње и истовремено потура тезе да се испод српских споменика налазе остаци старијих грађевина који датирају из ране илирске епохе, а које су током средњег вијека порушили Срби и изградили нове. Тобоже из наведених разлога, траже се било каква оправдања за нецивизацијске поступке, па се предлаже да се српске цркве и манастири уклоне и реконструишу старе.

Пошто су схватили да те тезе немогу да прођу, пројектују се нове измишљотине, тврдећи да су споменике наводно градили Албанци, а Срби их „преотели”.

Сваки од споменика који су под заштитом Унеска има своју историју која је записана на самим грађевинама, као и у аутентичним историјским документима.

Културно-историјски споменици државе Србије на Косову и Метохији из античког периода припадају римској и грчкој цивилизацији, док цркве и други споменици из средњовјековне епохе и касније припадају православним Србима. Исламска културна баштина датира из доба османлијске окупације, док албанска национална мањина нема никаквих цивилизацијских трагова, што је и разумљиво, јер им ово подручје током историје дугог трајања није никад припадало.

Иако је Европа створена на темељима хришћанства, нема сумње да српска православна баштина као њен дио није адекватно заштићена и да глобално усмерење Европе није гарант њеног очувања. Све указује на удружени антицивизацијски подухват, чији је заједнички циљ слабљење српских позиција и насилно отимање Косова и Метохије. Један од разлога пасивности по овом питању западно европских држава скривен је у предрасудама према византијској цивилизацији, одакле је изњедрено православље Срба.

Да би сачували своје светиње на Косову и Метохији, као и наши преци у тешким данима, поред политичке, изузетно је важна и наша културна дипломатија и ослонац на традиционалне православне савезнике, који су такође прихватили византијску вјеру.

ИЗВОРИ И ЛИТЕРАТУРА

1. Необјављени извори

Državni arhiv u Dubrovniku (DAD)

DAD, Lamenta de foris I (1370–1373)

DAD, Diversa Cancelariae, CXVI (1515–1516)

2. Литература

Бартл, П. *Албанци од средњега века до данас*. Београд: Clio, 2001.

Грковић, М. *Имена у Дечанским хрисовуљама*. Нови Сад: Институт за јужнословенске језике Филозофског факултета, Суботица: Минерва, 1983.

Грковић, М. *Сџановништво Дечанској властелиништва у првој половини четрнаестог века*. Београд: Научни преглед, 12/13, Научно друштво СР Србије, 1985, 411–417.

Грковић, М. *Прва хрисовуља манастира Дечани*. Београд: Центар за очување наслеђа Косова и Метохије, Архив Србије, 2004.

- Грујић, Р. *Ошкојаване светих Арханђела код Призрена*. Прелиминарни извјештај, Гласник Скопског научног друштва, књ. III, 1928, 239–274.
- Дероко, А. *Црква манастира Дечана, Гласник скопској научној друштва*. књ. XII, Скопље, 1933, 135–146.
- Дероко, А. *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*. Београд: Просвета, 1950.
- Ђуретић, В. *Полиптичко-историјско залеђе традиције косовско-метохијских Срба у периоду после Другој светској рати, Косовска битка 1389. године и њене последице*, Међународни симпозијум Химелстир 1989, Посебна издања, књ. 44, Београд: Балканолошки институт САНУ, 1991, 183–201; 413–433.
- Ђурић, Ј. В., Ђирковић, С., Кораћ, В. *Пећка патиријаршија*. Београд: Југословенска ревија, Приштина, Јединство, 1990.
- Елезовић, Г. *Једна арбанаска варијанта о боју на Косову*, Београд: Архив за арбанашку старину, језик и етнологију, књ. I, св. 1–2, 1923, 1–14.
- Здравковић, И. *Средњовековни дворци и градови на Косову*. Београд: Култура, 1975.
- Ивановић, Р. *Дечанско властелиниство*. Историјски часопис, књ. IV, 1954, 17–226.
- Ивановић, Р. *Властелиниство Светих Арханђела код Призрена*. Историјски часопис VII, 1957, 335–360.
- Ивановић, М. *Највиши и орнаменти на нагробним плочама, иконама и звонима српских цркава на Косову и Метохији*. Косовско-метохијски зборник 2: ур. В. Стојанчевић, Београд: САНУ, 1998, 13–36.
- Ивић, П., Грковић, М. *Дечанске хрисовуље*. Нови Сад: Институт за лингвистику, Београд: Београдски издавачко-графички завод, 1976.
- Јовановић, В. *Рибник код Призрена, Прилози проучавању средњовековних владарских дворова*, ЗРВИ (34), Београд: Византолошки институт САНУ, 1995, 79–90.
- Јовановић, В., Зечевић, Е., Ђирковић, С. Иванишевић, В., Радић, В. *Ново Брдо*. Београд: Републички завод за заштиту споменика културе, 2004.
- Јовић-Лazić, А. *Zaštita kulturne baštine na Kosovu i Metohiji*. Београд: Међународни проблеми, Vol 4, 2004, 465–489.
- Јокић, Б., Шевкушић, М. *Маршовски појром, на Косову и Метохији: 17–19. март 2004. године: с крајњим преједом уништеној и ујроженој хришћанској културној наслеђа*. Београд: Министарство културе Републике Србије, Музеј у Приштини, привремено измештен, 2004.
- Калеси, Х. *Када је црква Боторогице Љевишке прејворена у џамију*. Прилози КЈИФ 27, 3–4, 253–261.
- Лелио, А. ди. *Битка на косову у албанском еју*. Београд: Библиотека XX век, Књижа-ра Круг, 2010.
- Мијовић, П. *Манастир Пећка патиријаршија*. Београд: Туристичка штампа, Култура, 1974.

- Михаљчић, Р. *Јунаци Косовске летенге*. Београд: Српска школска књига и Knowledge, 2001.
- Мишић, С., Суботин-Голубовић, Т. *Свештоарханђеловска хрисовуља*. Београд: Извори за српску историју, књ. 3, Историјски институт, 2003.
- Ненадовић, С. *Бојородица Љевишка – њен постанак и њено место у архитектури Милутиновој времена (француски тексти превео Бојолуб Јањић)*. Београд: Народна књига, 1963.
- Панић, Д., Бабић, Г. *Бојородица Љевишка*. Београд: Српска књижевна задруга, 1975.
- Пекић, Р. „Хасови и зијамети нахије Звечан према турском попису из 1468/9. године”, у *Друштво и култура Срба Косова и Метохије*, ур. З. Аврамовић, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2007, 41–59.
- Пекић, Р. „Тимари нахије Звечан 1468/9. године”, у *Историја и књижевност Срба Косова и Метохије*, ур. З. Аврамовић, Косовска Митровица: Универзитет у Приштини, Филозофски факултет, 2007, 21–33.
- Пешикан, М. „Именослов косовских варошких рударских средина у другој половини XVI века”, у *Косовско-метохијски зборник*, 1, ур. А. Исаковић, Београд: САНУ, 1990, 123–132.
- Петковић, С. *Пећка патријаршија*. Београд: Српска патријаршија, 2010.
- Петровић, Р. „Новооткривене фреске „невесте христове” грчког зографа Јована XIV века у цркви светог Димитрија у манастиру Печка патријаршија”, у *Ниш и Византија VI*, Ниш: Град Ниш, Универзитет у Нишу, Нишки културни центар, 2008, 209–229.
- Pulaha, S. *Les Albanais et la bataille de la plaine de Kosove de l' an 1389*, *Studia Albanica*, vol. 27, nr. 1, Tirana (1990): 27–50.
- Рашевић, М. „Демографске прилике и становништво”, у *Насеља и становништво области Бранковића 1455. године*, демографски зборник књ. VI, ур. М. Мацура, Београд: САНУ, Службени гласник, 2001, 451–452.
- Суботић, Г. *Црква светој Димитрији у Пећкој патријаршији*. Београд: БИГЗ, 1977.
- Ђирковић, С. „Владарски дворови око језера на Косову”, у *Зборник Матице српске за ликовне уметности*, 20, Нови Сад: Матица српска, 1984, 67–83.
- Ђирковић, С. *Срби у средњем веку*. Београд: Идеа, 20053
- Филић, М. *Манастир Драјанац*. Ваљево, 2006.
- Храбак, Б. *Арбанашки ујади и побуне на Косову и Македонији од краја 1912. до краја 1915. године – национално неразвијени и нејединствени арбанаси као оруђе у рукама заинтересованих држава*. Посебно издање, књ. 12, Врање: Народни музеј, Лесковац: Напредак, 1988.
- Храбак, Б. „Ширење арбанашких сточара по равницама и словенски ратари средњовековне Албаније”, у: *Зборник радова Становништво словенској порекла у Албанији*, Међународног научног скупа одржаног у Цетињу 21, 22. и 23. јуна 1990. године, Титоград, 1991, 991, 85–130.

Храбак, Б. *Призренска арбанашка лига 1878–1881*. Београд: „Архивар”, 1998.

Храбак, Б. *Арбанашке студије*, књ. I, Београд: „Архивар”, 2005.

Храбак, Б. *Арбанашке студије*, књ. IV, Београд: „Архивар”, 2006.

RADMILO B. PEKIĆ

GLIGOR M. SAMARDŽIĆ

L'IMPORTANCE DES MONUMENTS MÉDIÉVAUX
FAISANT PARTIE DU PATRIMOINE CULTUREL DU
KOSOVO ET MÉTOCHIE POUR LE PATRIMOINE
CULTUREL MONDIAL PROTÉGÉ PAR L'UNESCO

RÉSUMÉ

Dans le travail ci-présent nous mettons en relief l'importance des monuments de la culture matérielle de l'époque médiévale sur le territoire du Kosovo-et-Métochie. Notamment le site Monuments médiévaux du Kosovo, inscrit sur la Liste du patrimoine mondial en péril de la part du Comité du patrimoine mondial de l'UNESCO, comprend quatre ensembles religieux orthodoxes qui „reflètent l'apogée de la culture ecclésiastique byzantine et romane qui s'est développée dans les Balkans entre les XIIIe et XVIIe siècles”; l'Union Européenne a classé les monastères orthodoxes serbes du Kosovo et Métochie parmi les cinq plus importants lieux saints du bassin méditerranéen; les monuments faisant partie du patrimoine médiéval au Kosovo-et-Métochie. Figurent sur la Liste des monuments culturels d'importance exceptionnelle de la République de Serbie.

Mais malgré cela, ces monuments sont pillés, incendiés, profanés ou détruits par des extrémistes albanais. En outre, nous sommes témoins d'une falsification des faits historiques et de leur interprétation quasi-scientifique qui, accompagnées du nettoyage ethnique, d'un renommage des toponymes d'origine slave ou serbe et de destruction des cimetières orthodoxes, cherchent à prouver à tout prix certaines thèses concernant l'origine et le berceau ethnique des Albanais dans la toute première période de leur histoire.

MOTS-CLEFS: Kosovo-et-Métochie, époque médiévale, patrimoine culturel, UNESCO.

ЈАСМИНА С. ПЕТРОВИЋ¹

Универзитет у Нишу, Филозофски факултет
Департман за социологију
Ниш (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ГЛОБАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ: ТЕОРИЈСКИ И МЕТОДОЛОШКИ ИЗАЗОВ ЗА СОЦИОЛОГИЈУ²

САЖЕТАК. Социологија је свакако део свог научног легитимитета освојила указујући на социјалне неједнакости проучавајући њихове различите форме и размере у националним оквирима. Међутим, нови видови друштвених неједнакости проистекли из савремених глобализацијских процеса који се манифестују не само као пораст неједнакости унутар појединих држава него и између различитих држава, представљају теоријски и методолошки изазов савременој социологији. У раду се разматрају неки од видова неједнакости (сиромаштво и друштвена искљученост) и указује се на тешкоћу њиховог проучавања на глобалном нивоу. Постоји више проблема који се отварају при анализи неједнакости у глобалним размерама. Најпре, проблем избора теоријске перспективе за проучавање социјалне неједнакости будући да некада доминантна класна парадигма данас постаје недостатна за проучавање глобалних неједнакости. Надаље, стварање искуствене евиденције која обезбеђује упоредивост параметара за компаративно изучавање показатеља социјалних неједнакости у различитим друштвима. Трећа тешкоћа, на коју су указала и одређена истраживања глобалног сиромаштва и социјалне искључености, происходи из саме вишедимензионалности постојећих конструкта којим се означавају наведени видови друштвених неједнакости. Додатни проблем који компликује већ сложен задатак развијања сета упоредивих емпиријских индикатора представља увођење у анализу особености географског, економског, политичког и културног супстрата појединих држава које, упр-

---

¹ jasmına@medianis.net

² Припремљено у оквиру пројекта *Одрживости идентитета Срба и националних мањина у пограничним оштинима источне и југоисточне Србије (179013)*, који се изводи на Универзитету у Нишу – Машински факултет, а финансира га Министарство просвете и науке РС.

кос процесу десуверенизације, нису без утицаја на њихове потенцијале и стратегије при суочавању са последицама глобализације укључујући и социјалне неједнакости.

Кључне речи: глобализација, глобалне социјалне неједнакости, сиромаштво, социјална искљученост, методологија.

УМЕСТО УВОДА: ЗАШТО ДАНАС РАСПРАВА О ГЛОБАЛНИМ НЕЈЕДНАКОСТИМА ПОСТАЈЕ ЈЕДНО ОД НАЈВАЖНИЈИХ ПИТАЊА?

Немали број макроекономиста и социолога усмерених на питања развоја у условима глобализације данас поставља питање, између осталог, о томе како одговорити на кризу доминантног неолибералног модела економије и њене последице. Несумњиви повод за таква питања представља и пораст глобалних неједнакости, јер поменути економски модел не само да није испунио очекивања када је у питању економски раст, нарочито сиромашних региона, него није успео да обезбеди несметану покретљивост радне снаге, одржавање тржишних закона и заштиту од нелојалне конкуренција, нити је умањео јаз између сиромашних и богатих. Напротив, неједнакост је порасла у последње две деценије и она постаје нарочито видљива кроз апсолутне разлике у приходима.³ У академској литератури она се најчешће објашњава као последица глобализације, различитог распореда компетенција које захтевају техничке промене, као и смањене преговарачке моћи радника (Balakrishnan, Steinberg, and Syed 2013, 4). Додатно, неједнакости се тумаче као последица промене идеолошког и културног обрасца у чијој основи се налази индивидуалистички модел живота (Gidens 2003) који у великој мери потискује механизме државне потпоре и начело друштвене солидарности. Неки социолози са иронијом истичу да се урушавање социјалне солидарно-

---

³ Наиме, просечни приход 20% светске популације која живи у најбогатијим друштвина био је на самом крају минулог века 74 пута је већи од просечног прихода 20% становништва која живи у најсиромашнијим земљама (УНДП, 1999). Подаци који се односе на светску неједнакост међу становништвом, независно од земље у којој живе кажу да 10% најбогатијих присваја половину укупног светског прихода, док остатак светског становништва, дакле, чак 90% располаже такође половином светског богатства, када се она исказује у ПКМ\$. Резултати исказани у стварним америчким доларима говоре да десетина најбогатијих прима 2/3 светског дохотка (Milanović 2006, 114). Алармантни су и показатељи који указују на удео светске популације која живи на рубу опстанка. Почетком XXI столећа 24% укупног светског становништва има приход мање од једног долара дневно по особи (1,2 милијарде људи), и чак 46% светског становништва има мање од два долара дневно по особи (2,8 милијарде); 29 најсиромашнијих земаља са триста милиона становника има бруто национални доходак мањи од 200 америчких долара по глави становника (World Bank, 2001).

сти може препознати и кроз промену језика који се користи за означавање социјалних проблема тврдећи да данас „нема више социјалних проблема, постоје само социјални дефицити” (Melin, Blom 2012, 804).

Превирања у различитим деловима света резултирала су свешћу о томе да растуће неједнакости могу потенцијално утицати на економску и социјалну стабилност и на одрживост раста. Последице су видљиве нарочито у тзв. земљама у развоју и у транзиционим друштвима погођеним унутрашњим економским и политичким кризама. Смањивање спољне помоћи и кредита, огромни одлив јавних средстава за дужничке обавезе, резони у привреди и јавној сфери повезани са структурним прилагођавањима, неповољни извозни биланс, у неким случајевима и потпуни слом легитимитета и ауторитета државе (Wolfe, 1995, 85), чини да је укупни социјални амбијент далеко од услова за квалитетан живот. Поменуто друштво нису у позицији да изградњом стабилне „социјалне државе” ублаже растуће неједнакости унутар сопствених граница. Истовремено она нису у прилици да пруже повољни институционални амбијент и гаранције за инвестиције како би покренуле производњу, нова запошљавања и улагања и умањиле последице властитих слабих привредних потенцијала (Милановић, 2012). Додатне проблеме доноси им политика глобалних финансијских институција која, руковођена интересима моћних, промовише образац условљавања при мерама помоћи, неретко доприносећи контраефектима по неразвијена друштва и повећавајући светску неједнакост. Стога, „[у]пркос обећању о смањењу сиромаштва понављаном током последње деценије 20. века, стварни број људи који живе у сиромаштву је у том периоду порастао за скоро 100 милиона. То се десило истовремено са просечним годишњим растом светског дохотка од око 2.5%” (Stiglic, 2004, 19). Такође, ни развијени свет нису мимоишли проблеми у обезбеђивању dostatних средстава за систем социјалне заштите што такође погоршава позицију најсиромашнијих слојева. Јер, „у глобализованој економији, штовише, сваки озбиљни напор да се „исциједе богати” може потакнути бијег капитала, чиме се смањује врело уштеда доступних за даље улагање” (Kapstein, Milanović, 2002, 66).

Приложеној аргументацији могу се додати и други исходи глобалних економских процеса који такође утичу на одрживост система социјалне заштите и делимично пружају одговор на питање зашто развијене и отворене економије упркос стварању завидног вишка вредности и социјалних притисака врше рестрикцију система државне потпоре. У светлу расположивих чињеница морамо се сложити са ставом да на урушавање социјалне улоге државе свакако утиче одрживост основних принципа на којима почива етничка и социјална солидарност (Милановић, 2006). Поред несумњиве „логике капи-

тала” који тежи да се оплоди уз минимална издвајања за ванинвестициона давања па и она за социјалну потпору, неки теоретичари сматрају да је етничка солидарност, оличена у спремности да се издвоје додатни ресурси како би се помогло етнички и културно блиским групама, нарушена чињеницом да расте велики број имиграната у економски развијеним земљама што негативно утиче на релативно крхки модел солидарности (Milanović, 2007, 23).

Кад је о солидарности реч, нипошто не треба запоставити чињеницу да растуће разлике у незапослености између појединих делова социјалне структуре западних друштава анулирају, пак, осетљивост према сиромашним незапосленим слојевима друштва који су социјално угроженији. Са успостављањем глобалне „економије знања” (Gidens, 2003), која поред несумњиво позитивних ефеката по мотивацију појединаца да држи корак у личном усавршавању, појављују се и негативне последице несводиве само на општу несигурност радних ангажмана. У склопу изразито динамичне глобалне економије у погледу технолошких иновација, висококвалификована радна снага је неупоредиво мобилнија и мање пати од незапослености него ли статични нискоквалификовани слојеви, чија је позиција на светском тржишту радне снаге доведена у питање.⁴ Будући да није међу изразито погођенима, слој висококвалификованих није „оптерећен” солидарношћу, па тако издвајање средстава у социјалне фондове не посматра као врсту социјалног трансфера који би могао бити узвраћен у случају незапослености (Milanović, 2007, 23, 24). Не треба занемарити ни чињеницу да су разлике у апсолутним приходима истих социјалних слојева у различитим државама одавно обесмислиле идеју о међународном организовању оних који најпре трпе експлоатацију (Милановић, 2011). Уз наведено и формирање једне савсим нове „класе” прекаријата⁵ која чини значајан удео у социјалним струк-

---

⁴ Нарочито тешка ситуација је међу већинским становништвом тзв. Трећег света које, нипошто не ужива у благодетима глобализације (космополитској култури, покретљивости на тржишту рада итд.), остајући у „локалном кавезу” приковано за микро средине из којих је потекло (Bauman, 1998, према Реџулић, 2003, 15).

⁵ Под прекаријатом подразумевамо део глобалне класне структуре, сачињен из огромног броја људи који трпе различите облике економске и социјалне несигурности. То су људи „без сигурности запослења, налазећи и остајући без привремених и повремених послова и без мера заштите у околностима изненадних отказа. Њихова несигурност посла тиче се и рада на пословима које не желе а морају прихватити, а не оних за које су оспособљени. Они немају контролу око задатака које морају да извршавају или прилика да раде на властитом развоју у процесу рада. Њихови приходи су несигурни због неизвесности који ниво примања их очекује, као што су и лишени бенефиција [...]. Суочавају се и са проблемом репрезентације јер немају никакав утицај у односу на послодавце, нити унутар властитог круга” (Standing, 2012, према Ružica, 2013, 26).

турама модерних заједница, чије су особености неизвесност, несигурност у раду и животу, што за последицу има да ова све већа група људи „нема колективно памћење – дакле доживљај припадања заједници у контексту достојанства, статуса, морала и солидарности” (Ružica, 2013, 29). Све скупа чини нови глобални контекст у коме је обесмишљена идеја солидарности што омогућава да „неолиберална формула све брже увећава богатство уске елите али истовремено повећава социјалну неједнакост, води глобализацији сиромаштва” (Реџић, 2003, 13).

Несумњиво је да се амбијент у коме се одигравају поменуте промене разликује од земље до земље, у зависности од њене економске, политичке и идеолошке прошлости, но свакако је да се услед најновијег таласа глобализације описани процеси односе на значајан део модерних заједница.

Таква ситуација ствара озбиљне изазове за модерну социолошку науку: најпре како протумачити нове и одржавање старих извора глобалних неједнакости, објаснити у каквој су вези с механизмима репродукције неједнакости у националним оквирима, установити њихове размере, а потом их проучити и објаснити у циљу изналажења решења за њихово смањивање. Но, у овом раду ће бити речи пре свега о проблему утврђивања и мерења глобалних социјалних неједнакости. У том смислу биће указано на неке од кључних теоријских и методолошких тешкоћа, и то, пре свега, на примеру истраживања сиромаштва и социјалне искључености.

ГЛОБАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ: ПРОБЛЕМИ С ПОЧЕТНИМ ТЕОРИЈСКИМ ПОЗИЦИЈАМА

Размере светске неједнакости (али свест о томе да постоје, која је порасла са глобализацијом) учиниле су да говор о појединим њеним аспектима постане нужан део јавног и политичког дискурса. Од влада националних држава али и доносиоца важних економских и политичких одлука на међународном плану нужно се тражи да пруже одговор на притиске оних који трпе штету од неједнаке расподеле ресурса. Истовремено аналитичари друштва, попут прегалаца у економској, социолошкој и политиколошкој науци суочени су с тешкоћом да развију концепте који би омогућили не само да се утврде размере глобалне неједнакости већ и да се расветле механизми њеног настанка. Стога и поменуте науке свака на свој начин имају проблем са испитивањем преовладавајућих парадигми које су донедавно коришћене за објашњавање феномена неједнакости.

У социологији је тај проблем видљив у својеврсном урушавању раније доминантног модела тумачења социјалних разлика заснованог на класној

структури (у склопу марксистичког приступа, на пример), и изградњи другачијих модела за тумачење неједнакости. Новија тумачења неједнакости, разлике међу појединцима све више доводе у везу са факторима који се не посматрају искључиво кроз класну перспективу, већ се у расправу уводе категорије попут индивидуализације, фрагментације, ризика.⁶ У расправама о неједнакостима се неретко комбинују приступи с фокусом на социјално затварање у смислу монополизације над могућностима, протумачено у веберијанском кључу или се, на пример, пажња усмерава на ефекте квалификованости појединца (Poli, 2012, 802). Све више се развијају и приступи у којима се неједнакости образлажу деловањем латентних културних фактора, који се неретко доводе у везу с родним разликама или диференцијацијама заснованим на етничкој припадности, на пример.

Једнако важним се сматрају структурни услови потекли од све веће социјалне комплексности и зависности појединих друштава од глобалних тенденција. Дobar пример за наведене приступе су и истраживања неједнакости на тржишту рада или неједнакости у политичкој партиципацији, у расподели моћи. Једном речју, када се тумаче неједнакости у склопу социолошког приступа, не можемо а да се не сложимо са чињеницом да постоје неразрешене контроверзе око тумачења њених извора. У склопу теоријског плурализма паралелно фигурирају идеје о „смрти класа”, и оне које се ослањају на традиционалну парадигму о класној диференцијацији друштва. Истине ради, премда заговорници традиционалне перспективе сматрају да анализа класних неједнакости не сме да буде запостављена, углавном се слажу око оцене да су класни положај и стратификација у последњих неколико деценија изгубили релевантност у односу на неке друге изворе и механизме неједнакости (Noll, 1998, 5). Независно од природе аргументације једних и других, социологија има тежак задатак јер оперише са „хибридном формом неједнакости” (Pakulski, 2007, према: Noll 1998), која настоји да сагледа утицај општих друштвених промена које се налазе изван економских односа. Тако, посматра се утицај промена у демографској структури (нпр. старења популације), које производе међугенерациске неједнакости, али и деловање промена повезаних са експанзијом услужног сектора на рачун производње, па и експанзије високог образовања у савременом друштву итд. Једном речју, у разматрању неједнакости све више се оперише читавим низом особености постиндустријског друштва чиме је нарушен традиционални концепт неједнакости који је веома дуго служио у социолошким расправама као неупитан. Истовремено, паралелно с обиљем емпиријског материјала који пружају доказ о повећању стопе друштвене мобилности, тиме и о наруша-

---

⁶ Видети на пример: Bek, 2001; Gidens, 2007.

вању потенцијала за стварање класне структуре засноване на улогама у производњи, налази других истраживања упућују на чињеницу да, без обзира на то што су утврђени нови извори неједнакости⁷, нису нестали стари видови друштвеног диференцирања (видети Noll, 1998).

Све заједно чини да теоријске разлике које постоје у самој социологији када се суочи са феноменом глобалне неједнакости представљају огроман изазов за његове проучаваоце и пре него ли се упусте у процену и мерење њених размера. Позивајући се на резултате коришћења неких нових концепата за утврђивање светске неједнакости, поједини аналитичари одређене концепте тумаче и као својеврсни покушај да се прикрију стварни подаци о светским неједнакостима који исходују сиромаштвом (Levitas, 1996; Милосављевић 2008, итд.). Иако таква могућност није искључена, када се узму у обзир наведене тешкоће у заузимању теоријске позиције, и када се аналитички разложи примењивана методологија мерења светских неједнакости која покушава да изађе из уског круга доходних неједнакости, постаје јасно у којој мери се као проблем испоставља и тежина операционализовања тако сложеног друштвеног конструкта, додатно увећана настојањем да се подаци добијени у националним оквирима сагледају у компаративној перспективи. У наставку текста биће речи управо о тим проблемима.

ПРОБЛЕМИ МЕРЕЊА ГЛОБАЛНЕ НЕЈЕДНАКОСТИ У ДОХОТКУ

Чак и у случају и када се светска неједнакост сагледава искључиво преко економских показатеља утврђених на основу доходних параметара (или преко потрошње) на глобалном плану, постоје разлике у примењеним концептима (Милановић, 2006, 7–11). Сходно одабраним моделима проучавања, појављују се и тешкоће у стварању искуствене грађе за њихово утврђивање, па и оне везане за доступност података и поузданост мерења. Први концепт заснива се на поређењу и рангирању бруто националног дохотка по глави становника, при чему се не узима у обзир становништво (бројност) појединих земаља. Такав концепт мерења, у литератури познат као непондерисана међународна неједнакост, као крајњи исход пружа рангирање земаља према оствареном укупном приходу. Према другом концепту, пондерисаној глобалној неједнакости, снимање светске расподеле дохотка се такође

---

⁷ Неки аутори то документују, на пример, порастом значаја режима потрошње (културне димензије потрошње, начина живота и укуса) у савременом друштву у коме разлике у обраци потрошње постају важнији елемент диференцијације међу појединцима него њихова класна позиција (шире у: Noll, 1998: 10,11).

рачуна према бруто националном дохотку по глави становника, с тим што се вредност пондерише према бројности становништва сваке земље. Невоља са овим концептом јесте што остаје при претпостављеној једнакој расподели дохотка међу становништвом једне земље, и као такав не даје прилику за спознавање мера стварних неједнакости међу појединцима унутар држава, премда пружа прецизнију информацију о распореду доходовних неједнакости међу државама сходно њиховој величини. Коначно, трећи концепт светске дистрибуције прихода у истраживању глобалних неједнакости третира сваког појединца на исти начин, независно од земље порекла, мерећи њихове приходе/потрошњу, те се као крајњи исход добија мера разлике међу појединцима на светском нивоу, независно којој држави они припадају (исто).

Поменути концепти поређења глобалне светске неједнакости који користе наизглед једноставну меру – бруто друштвени приход (БДП) по глави становника, носе са собом читав низ тешкоћа на упоредном нивоу. Једна од таквих потешкоћа јесте утврђивање јединствене валуте иказивања резултата и паритета куповне моћи који мора бити исправно установљен за сваку од посматраних јединица (земаља) јер се у супротном не може добити објективна слика на упоредном плану. Проблем постаје тим већи када се посегне за снимањем вишегодишњих или вишедеценијских трендова светске неједнакости који подразумевају рачунање вредности просечне светске корпе артикала и релативних цена, које су у бити различите од корпе и цена које се користе за израчунавање паритета куповне моћи у појединим земљама (Milanović 2006, 12–15).

Још је компликованија методолошка процедура створити упоредиве податке у случају коришћења трећег концепта неједнакости који захтева и замашна истраживања анкетног типа која се спроводе јединственим инструментом на основу кога се може установити средња мера дохотка. Поред проблема који се односи на тешкоће у обезбеђивању општих услова за компаративна истраживања, попут оних да се снимање обави у идентичном временском оквиру, истим инструментом и на идентично дизајнираном узорку створи искуствена евиденција за све земље, постоје и додатни проблеми. Не малу „главобољу” истраживачима задаје чињеница да се у анкетама о животном стандарду налазе подаци који се односе на расположиви доходак домаћинства који не укључују информације о директним порезима из којих се финансирају образовање, здравство и низ других јавних услуга које појединци користе. Такође, неретко се догађа да приливи од капитала, попут неисплаћене добити, залиха репроматеријала и друго, остају изван композитних индекса прихода становништва. Исто тако, подаци о натуралној по-

трошњи, извесно већи у сиромашнијим земљама, иако боље заступљени у анкетама него ли у рачуницама неједнакости насталим искључиво на подацима о БДП-у (Milanović, 2006, 16), најчешће не сагледавају све њене видове типичне за поједине регионе кроз јединствени инструмент.

Када је реч о доступној евиденцији која се ствара помоћу анкете о животном стандарду, постоји и проблем упоредивости података из различитих држава јер неке снимају пре свега дохотке, а друге расходе становништва, другим речима, једне снимају потенцијале за одређени животни стандард, док друге снимају индикаторе стварног животног стандарда.⁸ Упркос свести о наведеним проблемима, па и о концепцијским питањима шта свакако мора да уђе у расход, односно у приход, истраживачки тимови који анализирају светску неједнакост принуђени су да користе расположиве податке, дакле да комбинују податке о приходима и потрошњи због чега су неретко уочљиве неконзистентности у подацима (о чему на пример говори и Milanović, 2006). Имајући у виду проблеме у вези с мерењем неједнакости у дохотку, од којих су само неки поменути, као и различит крајњи исход⁹ у примени ових концепта за мерење неједнакости, поставља се питање који од њих узимати као веродостојан.

ДРУГИ НАЧИНИ ЗА МЕРЕЊЕ СВЕТСКЕ НЕЈЕДНАКОСТИ

Поред наведених могућности да се утврде размере светске неједнакости (искључиво преко дохотка/потрошње), глобална неједнакост се може сагледати и на другачије начине. Ово питање постаје посебно важно, нарочито у околностима када раст дохотка по глави становника није нужно повезан са квалитетом животног стандарда становништва (попут писмености одраслих, смртности деце и сл.). Зато је пажње вредно поменути да се глобална неједнакост већ двадесетак година утврђује и преко Индекса хуманог развоја с циљем да се, поред прихода и задовољења основних животних потреба, обухвате и остали параметри који говоре о квалитету живота људи у одређеној заједници (Sen, 2000). У основи идеје у развијању овога концепта јесу стара уверења да материјално благостање треба да допринесе ширењу права и слобода које људи уживају, да потпомогне такве изборе које, по уверењима

---

⁸ Међу првима се налази већи број европских земаља, Америка и знатан део Латинске Америке, док већина азијских и афричких земаља животни стандард мери расходима, тј. потрошњом.

⁹ О разликама у резултатима у примени поменутих концепата видети: Milanović, 2006.

оних који их чине, доприносе животу вредног живљења. Стога је и развој протумачен као „вишедимензионални и мултисекторски процес који укључује друштвене, економске и политичке промене у циљу побољшања живота људи” (Alkire and Deneulin, 2009: 4 према: Radovanović 2011, 194). Јер, хумани развој, како творац овога концепта тврди, подразумева „стварање повољног окружења за људе у коме могу да живе дуго, здраво и креативно” (Ul Nak, 1999, 14). Такав циљ се може остварити уколико се стекну основне претпоставке на којима почива концепт хуманог развоја: једнакост, одрживост, продуктивност и оснаживање. Другим речима, уз једнак приступ могућностима (образовним, политичким економским итд.), важно је будућим генерацијама обезбедити право на најмање исти ниво благостања, односно, треба постићи одрживост развоја. У том смислу се и продуктивност опажа као један од важних услова за остваривање максималних људских потенцијала, а оснаживање појединаца омогућава услове за ширину избора. Мерење хуманог развоја подразумева сагледавање три димензије: просечну дужину живота популације, досегнутог нивоа образовања (писменост, образовна структура, постотак уписа на одређене нивое школовања стасалих за образовање) и животни стандард становништва (мерен преко БДП и паритета куповне моћи становништва). Његови резултати исказују се агрегатно за сваку земљу преко композитног индекса¹⁰, а при израчунавању се узима у обзир досегнути емпиријски максимум хуманог развоја. У новије време подаци су разврстани по различитим критеријумима до нивоа обележја појединаца, што омогућава велику упоредивост података на свим индикаторима, при чему је могуће установити индивидуалне, групне, регионалне и националне разлике свим у посматраним димензијама.

И премда је првобитно конструисан, концепт снимања хуманог развоја представљао респектабилан начин да се утврде неке суштинске димензије светске неједнакости, временом је он развијан и проширен¹¹ при чему је обухватио низ показатеља који чине да се овај концепт значајним делом кореспондира с концептом социјалне искључености (шире о томе нпр. у Свејић, Babović, Pudar, 2011, 17–21).

Поред досад поменутих начина мерења неједнакости, оне се могу сагледати и кроз поређења стања и доступности различитих ресурса становништву због чега је Светски економски форум (СЕФ) сачинио веома сложен индекс одрживе конкурентности с циљем да сагледа потенцијале за економски развој великог броја земаља (144, у најновијем истраживању СЕФ). Одр-

---

¹⁰ Вредност Индекса хуманог развоја који може имати вредност 0–1.

¹¹ У готово свим новијим извештајима о хуманом развоју се наглашавају настојања да се сам концепт развија и допуњава.

жива конкурентност је дефинисана као „скуп институција, политика и фактора који одређују ниво продуктивности земље”. Она се од 2005, на глобалном нивоу мери Индексом конкурентности (ИК), којим се настоје обухватити читав низ показатеља микроекономских и макроекономских темеља националне конкурентности (Schwab, Sala-i-Martin, Brende, 2012, 4). Индекс укључује преко сто индикатора (111) распоређених у три основна сета показатеља: основни услови одрживе конкурентности (садрже показатеље за институције, инфраструктуру, макроекономско окружење, здравство и основно образовање), повећање ефикасности (садрже показатеље за високо образовање, ефикасност тржишта роба, развој финансијског тржишта, технолошку опремљеност, величину тржишта) и процену фактора иновативности и софистицираности (сложеност пословања и иновације). На основу сагледавања сваког индикатора за посматране државе понаособ, сачињена је јединствена ранг-листа одрживе конкурентности која указује на квалитет структурних услова доступних становништву сваке земље, што упућује на битне разлике на светском нивоу у погледу шанси за одрживи развој и економски просперитет (Schwab, Sala-i-Martin, Brende, 2012).

Сврха развијања концепта одрживе конкурентности између осталог подразумева маркирање кључних фактора који поспешују/коче економски раст на националном нивоу, и као таква „помаже да се објасни зашто су неке од земаља успешније од других у подизању нивоа прихода и могућности за своје становништво” (Schwab, Sala-i-Martin, Brende, 2012: xiii), и као таква јесте показатељ глобалних неједнакости међу земљама, но не говори о разликама између појединаца и друштвених група у приступу тим ресурсима.

ГЛОБАЛНО СИРОМАШТВО И ДРУШТВЕНА ИСКЉУЧЕНОСТ

Да бисмо указали на тешкоће методолошке природе у сагледавању глобалних неједнакости, задржаћемо се на концептима сиромаштва и социјалне искључености. Широко протумачено сиромаштво је веома блиско концепту социјалне искључености, који се последњих деценија и развио захваљујући дугогодишњем занимању истраживача за сиромаштво и његовом критичком преиспитивању. Овом приликом није неопходно задржавати се на разликама међу овим концептима будући да за то постоји веома обимна и квалитетна литература (видети, на пример, и Kolin, 2008; Lister, 2004; Room, 1999; Saraceno, 2002; Sen 2000b, Šućur, 2004). Пре свега, ваља истаћи да је утврђивање сиромаштва и социјалне искључености посебно важно јер економски раст, па био он исказан приходом по глави становника који има

узлазну линију, не значи и аутоматски смањивање сиромаштва и социјалне искључености за све чланове одређене заједнице. Напротив, данас се у светлу различитих показатеља може говорити о томе да економски просперитет није нужно инклузивни раст који анулира сиромаштво и социјалну искљученост (Balakrishnan, Steinberg, Syed, 2013, 8). На ту чињеницу упућују и подаци најновијих истраживања која потврђују постојаност у одржавању статуса сиромашних и у развијеним земљама. На пример, позната компаративна истраживања релативног сиромаштва сведоче да, упркос порасту прихода у укупној популацији, 20% најсиромашнијих у већини земља, посматраних у реалном економском и социјалном контексту, и даље су, судећи по разликама у доходу, једнако удаљени од најбогатијег становништва. Другим речима, пораст укупних прихода нема за последицу и смањење доходне неједнакости у одређеној заједници (Dollar, Kleineberg, Kraay, 2013). Дакле, независно од типа друштвеног уређења, економске политике и вредности показатеља укупног економског раста, значајан део популације остаје изван оквира досегнутих просечних мера социјалног благостања, јер најсиромашнији у непромењеној мери учествују у расподели укупних прихода. Наведени подаци упућују на то да и поред инклузивне политике коју покушавају поједине земље да примене, јаз између сиромашних и богатих и даље остаје несавладив.¹²

И поред наведених разлика између богатих и најсиромашнијих у појединим земљама, које бацају посебно светло на карактер светске неједнакости, не треба занемарити ни поређења доходних неједнакости и сиромаштва у различитим земљама, јер када се њихови показатељи пореде у различитим земљама, постаје јасно да нипошто није без значаја у којој од земаља становништво живи. Штавише, чињеница о држављанству постаје кључни предикатор доходне позиције на глобалном плану.¹³ Због свега тога постоје нове научне али и политичке и економске импликације у истраживању глобалне неједнакости али и јавним мерама за њихово смањивање. У томе смислу проучавање глобалних неједнакости мора укључити оба аспекта: меру неједнакости међу државама и меру неједнакости међу појединцима.

---

¹² Ситуација је још драматичнија у појединим земљама у којима приходи најбогатијих делова популације досежу мере за најбогатије светско становништво, док су приходи најсиромашнијих слојева далеко испод прихода најсиромашнијих у земљама са високим БДП (видети нпр. Milanović, 2011).

¹³ На пример, 5% најсиромашнијег становништва у Америци има веће приходе од 60% светског становништва. Исто тако, када се упореде стопе укупног раста у доходу, постаје јасно да су неке земље остале на нивоу од пре сто и више година, док су неке вишеструко увећале приход по глави становника (Milanović 2011).

Неравномерна расподела прихода/потрошње као и веома различита доступност социјалних ресурса нагнала је истраживаче да потраже начин да сагледају неједнакости у свету кроз комплексније мере. Створени су сложенији концепти сиромаштава и у новије време социјалне искључености, између осталог, с циљем да неједнакости буду што објективније сагледане а потом и умањене одговарајућим интервентним мерама које се спроводе политикама на националном и светском нивоу. Стога концептуалне разлике немају само научни и теоријски значај већ и практичну и политичку димензију. У контексту последње изреченог важан је и упут да су истраживачи установили да одређена обележја појединаца изведена на основу припадности хоризонталним и вертикалним социјалним структурама дају препознатљиву мапу лоцирања сиромаштва и социјалне искључености у појединим друштвима али и на глобалном плану (Петровић, Захаријевски, Милтојевић 2013, 153).

Како је већ речено, без упуштања у детаљне анализе промена у одређењу концепата сиромаштва и социјалне искључености, на овом месту ће бити указано на проблеме који се односе на теоријску, методолошку и практичну вредност избора одређених концепција и проблеме њихових операционализација при покушају сагледавања на глобалном нивоу.

Први проблем мерења сиромаштва и социјалне искључености на светском плану јесте усаглашавање концепата који служе као основа за њихово мерење. Како ће оно бити мерено зависи од тога шта се подразумева под овим сложеним конструктима: да ли је сав њихов садржај сводив на мерење кључних доходовних параметара, односно обима и структуре потрошње (како је то било, на пример, у раним концептима сиромаштва и данас када је реч о мерењу апсолутног сиромаштва) или се у њега уграђује много више показатеља који описују знатно ширу социјалну позицију појединца него што је то задовољавање минималних услова живота. У том смислу треба истаћи да се догодила промена од дистрибутивног ка релационом концепту који сагледава не само недостатак средстава појединаца или домаћинства да задовоље најразличитије потреба, него и неадекватна социјална партиципација, социјална интеграција и социјална моћ (Room 1999: 169; в. такође и Lister 2004, Sen 2000b, Петровић, Захаријевски, Милтојевић 2013).

Дакле, у вези са концептуалним тешкоћама јесте ширина одређења (аутоматски и садржај наведених конструката), услед чега се поставља питање прецизности и стандардизације таквих мерења. Код ужих концепата заснованих, пре свега на снимању дохотка или потрошње постоји и мањи проблем мерења јер је, упркос тешкоћама њиховог сагледавања у реалном друштвеном контексту (који подразумева познавање паритета цена и сл.), операцио-

нална одређења лакше дати и поредити их на глобалном нивоу. Међутим, шира одређења сиромаштва подразумевају сагледавање доступности низа ресурса (материјалних и нематеријалних), као и капацитете појединаца да учествују у друштву у коме живе у односу на просечни стандард. Стога се и нечији недостатак финансијских средстава просуђује у односу на заједицу у којој живи. Тако проширен концепт сиромаштва који сагледава не/могућност појединца да равноправно с другима учествује у друштвеном животу заједнице захтева „снимање” обима партиципације у различитим сферама социјалног живота, заправо је довео до приближавања сиромаштва још сложенијем конструкту какав је социјална искљученост.

Вишедимензионални механизми преко којих су појединци и групе искључени из учешћа у најразличитијим социјалним разменама, из сета права, из могућности за социјалну интеграцију итд., доводе до развоја конструкта какав је социјална искљученост који може да обухвати на стотине индикатора. Поред економских ресурса, запошљавања, између осталог, узима се у обзир и приступачност здравствених, образовних, те релативно јефтин приступ другим јавним услугама и добрима, као што су правосуђе, становање, грађанска права, безбедност, информисање, комуникација, мобилност. Ни друштвена и политичка партиципација, слободно време и култура нису застављени. Дакле, овај конструкт би требало да сними многобројне факторе који доводе до тога да људи могу бити спречени да (у пуном обиму) учествују у друштву, при чему се под социјалном искљученошћу не подразумева и својевољно повлачење из живота заједнице. То резултира стварањем композитног индекса са којим је веома тешко манипулисати у садржинском али и у статистичком смислу, о чему ће посебно бити речи.

Уз кључно и нимало лако решиво питање дефинисања самог конструкта и његове операционализације, од важности је и одлука да ли користити субјективне или објективне показатеље. Природно је да су у истраживањима тежи утврђивању и коришћењу пре свега „објективних” индикатора који подразумевају лако проверив статус појединаца или домаћинстава документованим доказима. Но, како је искљученост истовремено и лично искуство оних који су погођени сиромаштвом и друштеном искљученошћу, истраживачи у садржај индекса неретко уграђују и субјективне показатеље (Atkinson and Marlier 2010, 8, 9). То може помоћи да се скрене пажња на специфичности у доживљају искључивања одређених група и истовремено може допринети правилнијој процени мера појединих аспеката који наизглед могу бити исказани искључиво објективним параметрима. На пример, у појединим истраживањима су линије сиромаштва одређиване на основу исказа анкетира-

них чланова домаћинстава о томе колики је минимум прихода потребан за њихово домаћинство (исто, 8).¹⁴

Такође, веома често су коришћене и субјективне процене стамбених услова, здравственог стања, безбедности, дискриминације али и укупног материјалног стандарда. И премда субјективне мере појединих аспеката искључености имају вредност као специфичне мере раскорака између очекивања и реалности, исправно је постављено питање о поверењу у њихову прецизност. Осим тога, неретко је тешко интерпретирати значај тог установљеног јаза (исто, 9), поготову на компаративном плану.

Друго веома важно питање код утврђивања социјалне искључености и сиромаштва јесте: узима ли се њихова релативна или апсолутна мера. Када се та мера установљава преко прихода, проблем је мањи, али нипошто једноставан. Размотримо то на примеру. Једна од најчешће помињаних и коришћених мера светског сиромаштва свакако јесте тзв. апсолутно сиромаштво. У општој употреби је јединствена мера прихода од једног долара дневно по особи¹⁵ која се сматра апсолутним минимумом границе за пуко преживљавање. И премда је ова мера глобалног сиромаштва поуздана и упоредива, па и корисна када је реч о буђењу савести оних који одлучују о јавним политикама, она се своди на концепт сиромаштва који не укључује димензије које се тичу задовољавања разноврсних потреба, стога и различитих домена квалитета живота. О томе да је овај традиционални начин мерења сиромаштва недостатан, не само због тога што у приказу резултата не захвата један значајан део популације који је близак тој граници, већ и због чињенице да је сагледан у дужој темпоралној димензији изискује врло, врло велики број информација о приликама у различитим социоекономским контекстима у којима је она примењена.

И знатно проширен концепт сиромаштва који укључује прецизно дефинисање линије сиромаштва према коме се сиромашним сматра свако лице чији је доходак испод неког егзистенцијалног минимума (линије сиромаштва) неопходног за задовољавање минималних потреба, подразумева одређене проблеме у вези са стандардизацијом мерења и упоредивошћу таквих резултата (Atkinson 1991). То је зато што егзистенцијалне потребе појединца или породице могу бити одређене на различитим нивоима, па је линија сиромаштва релативно арбитрарна категорија будући да зависи од вре-

---

¹⁴ При чему су се у неким студијама користили сви одговори, а у неким другима узимани су одговори оних који представљају већину (по обиму прихода), чији су одговори третирани као гаранција да је могуће установити границу испод које домаћинства могу доживети социјалну угроженост, дакле уз искључивање одговора екстремно богатих домаћинстава.

¹⁵ Последњих година, граница је подигнута на 1,25 долара на дан.

мена и простора за који се одређује. У истраживањима се користе две линије сиромаштва: апсолутна и релативна. Прва одређује апсолутни минимум животног стандарда и најчешће је заснована на фиксној потрошачкој корпи хране неопходној за задовољавање минималних потреба (подразумевајућа количином хране и одређена структура неопходних калорија за дневни унос), увећаној за трошкове осталих неопходних издатака попут оних за личну и хигијену стана, одевање, обућу, енергију. Проблем са одређивањем линије сиромаштва јесте тај што се она заснива најчешће на структури потрошачке корпе која се веома разликује од земље до земље¹⁶. И премда економисти зарад лакше упоредивости садржај потрошачке корпе исказују обично у идентичној валути (најчешће у америчким доларима), остаје велико питање у којој мери је реч о упоредивим подацима када говоримо о разликама међу државама имајући у виду културне различитости и навике.

Имајући у виду време и место у којима се мери сиромаштво, његова позданија мера упоредива и међу заједницама на међународном нивоу исказана кроз релативну линију сиромаштва која се мери у односну на национални ниво животног стандарда. Као таква користи се за међународна поређења обима сиромашних у појединим регионима. Уобичајено је да се дефинише као одређени проценат медијане или просечног дохотка домаћинства, те се мења у зависности од кретања просечног стандарда становништва. Релативна линија сиромаштва је најчешће дефинисана као 60% медијане годишњег дохотка становништва. Она показује колико становништва једне земље живи испод такве линије која омогућава задовољење потреба у складу с просечним животним стандардом заједнице¹⁷.

Проблеми са мерењем глобалног сиромаштва и социјалне искључености постају још очигледнији када се користе веома широки концепти који обухватају не само задовољавање основних потреба већ и остале димензије које се тичу квалитетног живота у заједници. Тако, када је реч о другим аспекти-

---

¹⁶ У Србији, на пример, она је дефинисана као минимална потрошачка корпа хране и пића четворочланог домаћинства неопходна за задовољавање минималних потреба за храном у складу са нутриционистичким захтевима. Међутим, потрошачка корпа представља шири попис артикала за исхрану и пиће у односу на егзистенцијални минимум, али не укључује издатке за одевање, за одржавање минималних услова становања, као и елементарних хигијенских, здравствених и образовних потреба.

¹⁷ Корисна мера глобалног сиромаштва коју примењује Светска банка јесте и увид у тзв. јаз сиромаштва који пружа податак о томе колико је сиромашно становништво удаљено од линије сиромаштва. Он показује колико би дохотка требало трансферисати сиромашном становништву како би се доходак домаћинства подигао до линије сиромаштва, уз подразумевајућу претпоставку да се такав трансфер упуту искључиво сиромашнима. Ова мера је корисна не само као показатељ глобалног сиромаштва већ и као повод за планирање мера социјалне заштите становништва.

ма сиромаштва и социјалне искључености поставља се питање у односу на коју референтну групу се мери неки аспект друштвене укључености. И мада на ово питање може одговор бити једноставан: референтна група ће бити читава популација у једној заједници, поставља се питање када има смисла ту референтну групу формулисати као становништво региона или светска популација, или, пак, она треба да чини популацију само са одређеним својством на поменутих нивоима мерења. На пример, чињеницу да је значајан број женске деце у неким блискоисточним земљама искључен из образовања могуће је тумачити само у контексту података за одређену земљу и говорити о искључености констатованог удела популације деце стасале за средње образовање. Тај податак се може посматрати и кроз родну перспективу у датој земљи/ региону/ на нивоу светског просека укључености генерацијске кохорте, што даје потпуно другачију визуру. Код неких димензија социјалне искључености општа популација у некој заједници мора бити референтна група, негде има смисла успоставити регионалну референтну групу, док некада показатељ пуни смисао добија представљен у глобалној перспективи узимајући у обзир неко социодемографско својство. Поменуто питање је повезано и са проблемом обезбеђивања дисагрегисаних података који су лако употребиви у односу на различите референтне групе, будући да такав податак добија већу аналитичку вредност при утврђивању релативне мере социјалне искључености.

И док се активности дефинишу у апсолутном смислу, код доступности различитих ресурса који могу да задовоље исту потребу треба водити рачуна о особеностима локалне заједнице којој појединац припада. Похађање школе, на пример, захтева једну врсту ресурса за децу урбаних средина Енглеске и неке сасвим друге услове за малишане чије су школе десетак и више километара удаљене од њихових домова руралних делова Авганистана. Дакле, различити ресурси испуњавају исту апсолутну потребу у различитим срединама, стога и тзв. апсолутне и релативне мере појединих аспеката сиромаштва и социјалне искључености дају различите импликације код тумачења њихових „коначних” и „средњих мера” (Atkinson and Marlier 2010, 11).

Један од проблема који истраживачи морају да разреше приликом мерења сиромаштва и социјалне искључености је да ли њихов материјални домен захватати преко прихода или преко потрошње, независно од прага сиромаштва који се примењује у мерењу глобалних неједнакости. Искуство различитих истраживача неретко упућује на чињеницу да је поузданија мера сиромаштва структура потрошње становништва него уколико би она била исказана искључиво мерењем прихода становништа. За то постоји више разлога. Први је тај што, уколико се мерење обави преко прихода, неке су-

штинске компоненте које утичу на материјални стандард на националном нивоу могу остати несагледане. На пример, у појединим земљама, део домаћинства приходе троши за набавку пијаће воде или уџбеника, док остатак светског становништва овај ресурс добија бесплатно. Посматрано у глобалној перспективи велике разлике у структури потрошње уочљиве су међу сиромашним земљама и у економски развијенијим друштвима. Сиромаштву појединца који мало зарађује неће допринесити чињеница да он нема довољно прихода да издвоји средства за скрб о властитој деци ако у његовој земљи постоји раширена пракса збрињавања деце у проширеним породицама без накнаде. За такву услугу у неким другим срединама потребно је извојити и 1.000 долара месечно, што битно утиче на стандард сиромашних у развијеним земљама.¹⁸

Поменуто питање је веома важно, будући да „потрошња и расходи нису идентични, нити се нужно мењају заједно” (Atkinson and Marlier 2010, 11). Дobar пример за то јесу и појачани трошкови за очување здравља код дела старијих лица која, чак и када имају идентичне дохотке као и остатак популације, не располажу идентичном свотом за задовољавање властитих потреба када издвоје средства за лекове и сл. Овај проблем је, на пример, изразит код лица са тешким телесним инвалидитетом или тешким хроничним болестима, који поред трошкова одржања здравља имају издатке за персоналну асистенцију, посебну врсту превоза и др. Такве чињенице не бивају забележене када се процењују сиромаштво и стандард искључиво преко прихода.

Такође, испитаници укључени у анкетна истраживања у којима се снима висина прихода неретко показују склоност ка, благо речено, непрецизним одговорима који не обухватају све изворе прихода које домаћинства имају или дају непотпуне одговоре. Ни избегавања одговора на оваква питања нису мањи проблем.

Тренутни пресек стања или сагледавање развојне димензије сиромаштва и социјалне искључености јесте такође веома важно питање. Да ли је довољно сагледати образовну структуру популације и поредити је на глобалном нивоу како би се поредила неједнакост у овој области на светском нивоу? Иако наизглед то може бити добра формула, необично је важно сагледати поменту димензију и у развојној перспективи. Наиме, веома је различит исход искључености у овој области уколико се посматрају две земље са приближним уделом становништва различитих образовних квалификације при

---

¹⁸ Недавно је аутор текста био у прилици да саслуша искуство особе (самохраног родитеља) која живи у Калгарију, која премда високо образована, не може да се радно ангажује у пуном обиму будући да не може да приушти свакодневно ангажовање особе за чување детета.

чему у једној од њих постоји висок постотак генерацијске кохорте који се уписује у средње и високе школе, док у другој нивоу образовања изнад основне школе остају недоступни значајном уделу деце исте генерацијске кохорте. Потом, исто питање образовне структуре становништва сагледано у оквирима радно способног контингента становништва и популације у целини даје потпуно различиту слику када се занемари старосна структура становништва.¹⁹

У новије време у истраживањима сиромаштва и социјалне искључености веома велика пажња се обраћа и питању да ли употребити статичке или динамичке показатеље. Која је сврха снимити обим незапослености у одређеном региону у неком временском тренутку, а не знати колики је удео незапослених на испитиваном простору добило прилику да повремено приходује на основу сопственог радног ангажмана у дужем временском периоду. Јер, и неки економски просперитетни региони у свету могу бити под ударом глобалних економских потреса и у неком тренутку изразито погођени незапосленошћу, што у тренутном пресеку стања може дати неуобичајено високу стопу незапослености. Но, постоје и подручја у којима су домаћинства и појединци константно, у дужем временском периоду, изложени последицама незапослености. Ефекти по социјалну искљученост са тржишта рада у поменутих примерима не могу бити исти, па би упркос забележеним приближним стопама незапослености, изостане ли динамичка перспектива, налаз био необјективан. Стога је у неким аспектима мерења сиромаштва и социјалне искључености нужно „продужити” период посматрања.

Динамички индикатори социјалне искључености не морају имати значаја само у случају сагледавања „историје случаја” који објашњава његову искљученост. Они, такође, могу да помогну и да се сагледа будућност јер снимајући поједине индикаторе, можемо закључивати о евентуалној будућој социјалној искључености (Atkinson and Marlier 2010, 13). На примеру изостајања из образовања дела школске популације одређене етничке групе²⁰ могуће је врло прецизно сагледати не само њихову тренутну социјалну искљученост, него предвидети и образовно постигнуће и њихову будућу позицију на тржишту рада, па и касније доходовно сиромаштво итд. И премда је праћење појединих аспеката социјалне искључености кроз развојну перспективу изузетно корисно јер указује на промене и позиције појединаца

¹⁹ Ово питање је посебно важно када се има у виду чињеница да у неким мање развијеним земљама (Србија и земље југоисточене Европе, нарочито регион тзв. западног Балкана) постоји велики удео старог становништва које је неписмено и са врло ниским образовним квалификацијама (видети шире у Петровић, 2012).

²⁰ На пример Рома.

или домаћинства на једном индикатору током времена, оно захтева осмишљавање начина да се историја таквих индикатора сажме на одређени начин. То може бити учињено на много различитих начина, што отвара низ нових потешкоћа. Осим тога, динамички индикатори захтевају лонгитудинална истраживања што подразумева предуслове и ангажман који није лако постићи (Atkinson and Marlier 2010, 12). Осим високе цене панела, ваља имати на уму и да је процес извођења сложен и скуп, укључујући и даљу манипулацију подацима и њихово администрирање током трајања истраживања. Не малу тешкоћу представља и околност да током протока дужег времена може доћи до осипања популације на којој се такво истраживање спроводи.

У вези са кључним донетима истраживања сиромаштва и социјалне искључености несумњиво се појављује и одлука о јединици посматрања (да ли треба истраживати искљученост појединца, домаћинства или ширих друштвених група). На нивоу активности свакако има смисла посматрати пре свега неједнакости међу појединцима, иако у коначној анализи критеријуми групне припадности тог појединца могу бити важни. Међутим, када је реч о ресурсима, несумњиво је да подаци о сиромаштву и социјалној искључености имају сасвим другачију слику када се посматрају искључиво као особеност појединаца него када се њихово снимање прошири до нивоа посматрања домаћинства у целини. Јер, појединац тренутно искључен са тржишта рада пре може живети у тешком сиромаштву уколико живи у самачком домаћинству или оном које у свом саставу има једно или више малолетне деце која не приходују, него ли ако се ослања на ресурсе још најмање једног запосленог члана породичне заједнице. Исто тако, није небитна чињеница да појединац дели заједничке ресурсе домаћинства у коме живи, попут стамбеног простора и слично, независно да ли реч о брачној, породичној заједници деце и родитеља или, пак, проширеној или старатељској пордици. И неки други мање битни ресурси, попут ослањање на сродничке везе у случају бриге о деци и слично, нису без утицаја на потенцијално сиромаштво појединаца. И када појединац живи изван домаћинства коме припада, од значаја могу бити ресурси које добија од храниоца домаћинства.²¹ У том смислу, истраживачи морају водити рачуна, не само о релевантности појединих индикатора које ће укључити у снимање социјалне искључености посматране на нивоу појединаца и домаћинства него им могу бити важне и различите друге групне припадности, попут припадања различитим узрасним групама (деца, старији, млади), етничким, мигрантским итд.

---

²¹ Дobar пример су домаћинства у сиромашним земљама чија „глава породице“ живи и ради у другој зељи али зараду упућује својој породици.

У склопу групне припадности као важно се намеће и питање територијалног, географског припадања. Наиме, у неким земљама појављују се веома велике регионалне разлике које, у случају да се подаци не диференцирају по територијалном принципу, остају немаркиране. Такви пропусти не само да лишавају науку да спозна обим и размеру сиромаштва и социјалне искључености у појединим микрорегионима него лишавају истраживаче могућности да ближе сагледају неке од механизма опстајања беде карактеристичним за одређена подручја.

Избор индикатора преко којих ће бити установљена укупна мера сиромаштва и социјалне искључености зависи од усвајања одређеног концепта, но када је реч о светској неједнакости, нужно је постићи сагласност око универзалних индикатора чија је упоредивост недвосмислена на глобалном нивоу. Ништа мање сложено питање јесте и развијање сета „национално осетљивих” индикатора, који ће снимити специфичне форме социјалне искључености за одређено друштво. Независно од начињених избора у вези с природом индикатора они морају да задовоље и многе друге карактеристике које спадају у стандардни квалитет мерила у друштвеним истраживањима попут: релевантности (да одговарају истраживачком циљу); валидности (да адекватно кореспондирају са конструктом, односно појавом која се мери); препознатљивости и јасности за заједницу па друштвене прихваћени од стручне заједнице и заинтересованих актера; поузданости (да варијације у подацима исходе из варијација у појави која се мери); специфичности (да техничке процедуре које се користе у прикупљању података и конструисању индикатора стварају конзистентне мере); статистичке робусности (да буду употребљиви у различитим контекстима и да се варијабле могу мерити на једнозначан начин); трајности (да мере дугорочне аспекте подложне променама); јасни нормативни оквири за интерпретацију итд. (шире у Atkinson et al. 2005; Atkinson and Marlier 2010; Тим Владе РС за социјалну искљученост 2009).

Неретко, истраживачи морају да праве компромис између концепта и доступних информација. Стога укупна мера глобалног сиромаштва и друштвене искључености мора, пре свега, да подразумева сагледавање неупитних информација, које су мало подложне променама повезаним са структурним околностима појединих региона. Стога, готово извесно, процене глобалног сиромаштва засноване су на мањем броју информација у упоредној перспективи, него када је реч о сагледавањима сиромаштва и социјалне искључености на националном нивоу. И док први морају бити одабрани да их је могуће поредити компаративно и ако је могуће дуж временске линије, индикатори који се узимају као релевантни у националним оквирима дају ва-

жне информације о особеним карактеристикама сиромаштва и социјалне искључености у одређеном друштву. И једни и други морају бити адекватно протумачени у социоекономском и политичком контексту, што захтева одређене компетенције аналитичара и интерпретатора.

Такође, одабир индикатора у склопу структуре скупа индикатора подразумева и утврђивање њихове тежине у оквиру композитних индекса (целине мерног инструмента), што када је реч о њиховом сагледавању у упоредној димензији захтева консензус међу истраживачима. Наведена чињеница повлачи са собом и развој статистичких капацитета за праћење сиромаштва и социјалне искључености (институционалних, техничких и стручних), али подразумева и консензус на светском нивоу. Истраживачи у европском академском простору су га донекле постигли развијајући тзв. отворени метод координације и на нивоу глобалних индикатора (тзв. сет Лакен индикатора), при чему је развијен јединствени инструмент за утврђивање социјалне искључености. Методолошка разрада истраживачког приступа за праћење социјалне искључености финализирана је усвајањем групе обавезних индикатора који се сваке године прикупљају стандардизованим инструментом, тзв. SILC анкетом (Statistics on Income and Living Conditions), насталом на дугој истраживачкој традицији друштвених наука (Atkinson et al. 2005, 42; Atkinson et al. 2002).

КА ЗАКЉУЧИВАЊУ

И премда намена и обим написа нису допустили исцрпну анализу свих важних питања која се тичу теоријских и методолошких тешкоћа проучавања глобалних неједнакости, она која су дотакнута сугеришу неколико закључака. Промене које је донела глобализација намећу не само потребу да се нови видови друштвених неједнакости опишу и измере, већ и да се преиспитају концепти на основу којих се то чини. Независно од потребе да социологија константно теоријски промишља битно питање социјалних неједнакости, при испитивању глобалних неједнакости потребно је решити многобројне замке када је реч о дефинисању и операционализацији концепата. Неки проблеми припадају општим питањима истраживања сложених социјалних конструката, и они су решиви у складу са стандардима текуће истраживачке праксе. Између осталог, на социолозима и другим проучаваоцима глобалних неједнакости је да постигну компромис између теоријске дефиниције концепата и онога шта је могуће емпиријски захватити, што подразумева да се мора водити рачуна о доступности појединих података који

су на располагању или се могу прикупити на начин да пружају упоредивост на глобалном нивоу и/или кроз време.

Међутим, имајући у обзир условљеност истраживања глобалних неједнакости, између осталог, стањем јавних политика, социологија мора да развије капацитете за критичко промишљање како концепата тако и начина њиховог операционализовања и мерења, при чему не сме да изостане професионална експертиза усклађена с досегнутим стандардима академских истраживања. И на крају ваља истаћи да је пред социологијом тежак задатак да у свом приступу постигне усаглашеност између покушаја практичног утврђивања „мапе” светске неједнакости и развијене теорије која објашњава суштинске механизме настанка и одржавања неједнакости у условима глобализације. Истовремено важно је избећи погрешке попут: пренаглашавања економског аспекта у склопу промишљања светске неједнакости, будући да је она несводива на разлике у дохотку; једнако тако не треба запоставити говор и о тим разликама, јер, како су поједини аутори приметили концентрисање на разноврсне аспекте социјалне искључености не сме да потисне у други план информацију о значајном делу светске популације који опстаје на рубу опстанка; расправу о неједнакости искључиво на националном нивоу; заступање „методолошког национализма” у мерењу неједнакости или пак третирање глобалне неједнакости као последице социјалне диференцијације универзалног типа која постоји на нивоу светског друштва, упркос националним специфичностима. Да би социологија могла да избегне наведене замке, потребно је да споји своје емпиријско искуство и богату баштину социјалних идеја. Иако, по свему судећи, данас доминирају расправе о глобалним неједнакостима из економске визуре, треба рећи да је социолошко знање неопходно и као интерпретативни оквир за налазе проистекле применом економских концепата глобалне неједнакости. Кроз теснију интердисциплинарни сарадњу са економијом, социологија може поново „освојити” старо поље истраживања, на коме је стекла свој научни легитимитет.

Литература

- Милановић, Б. *Бојаши и сиромаси. Крајка и необична историја глобалне неједнакости*. Београд: Службени гласник, 2012.
- Милосављевић, М. „Сиромаштво у свету и Србији”. *Социјална мисао* (4): 7–27.
- Петровић, Ј. „Писменост и образовна структура становништва пограничних општина на источне и југоисточне Србије: потенцијал развоја или фактор социјалне искључености?” *Теме* XXXV (4) (2011): 1495–1520.
- Петровић, Ј., Стјепановић-Захаријевски, Д., Милтојевић, В. „Сиромаштво у теоријском дискурсу и стратешким документима Републике Србије”. *Српска политичка мисао*. vol. 40 (2) (2013): 151–172.

- Тим за социјалну искљученост Владе РС (2009). *Праћење друштвене укључености у Србији* (2009). Београд: Влада РС, SECONS, CESID, Републички завод за социјалну заштиту.
- Atkinson, A. B. Comparing Poverty Rates Internationally: Lessons from Recent Studies in Developed Countries. *The World bank economic review*, Vol. 5, No. 1 (1991): 3–21.
- Atkinson, A. B., Cantillon, B., Marlier, E. & Nolan, B. *Social Indicators. The EU and Social Inclusion*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
http://190.11.224.74:8080/jspui/bitstream/123456789/1151/2/ebooksclub.org__Social_Indicators__The_EU_and_Social_Inclusion.pdf.
- Atkinson, B. A. et al. *Taking forward the EU social inclusion process*. An Independent Report commissioned by the Luxembourg Presidency of the Council of the European Union, Luxembourg, 2005.
http://www.esri.ie/pdf/BKMNEXT067_Taking%20Forward.pdf.
- Atkinson, A. B. and Marlier, E. *Analysing and Measuring Social Inclusion in a Global Context* Department of Economic and Social Affairs, New York: United Nations, 2010.
<http://www.un.org/esa/socdev/publications/measuring-social-inclusion.pdf>.
- Balakrishnan, R., Steinberg, Ch. and Syed, M. *The Exclusive Quest for Inclusive Growth: Growth, Poverty, and Inequality. IMF Working Paper*, (2013): WP/13/152.
<http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2013/wp13152.pdf>.
- Bek, U. (2001). *Rizično društvo. U susret novoj moderni*. Београд: Филип Вишњић.
- Dollar, D., Kleineberg, T., Kraay, A. *Growth still is good for the poor*. Policy Research working paper; no. WPS 6568, 2013.
<http://documents.worldbank.org/curated/en/2013/08/18104693/growth-still-good-poor>.
- Gidens, E. *Sociologija*. Београд: Економски факултет, 2007.
- Kapstein E. B., Milanović B. Odgovor na globalizaciju. Socijalna politika u novim tržišnim ekonomijama. *Revija za socijalnu politiku*, 9 (1), (2002): 65–78.
- Kolin, M. „Obrasci života u siromaštvu i nove paradogme Evropske unije”, *Sociologija*, 50 (2), (2008): 191–206.
- Levitas, R. The concept of social exclusion and the new durkheimian hegemony. *Critical Social Policy* 16, 46 (1996): 5–20.
- Lister, R. (2004). *Poverty*. Cambridge: Polity Press.
- Melin, H., Blom, R. Social inequalities in Finland – Social class and inequalities. In *Social Relations in Turbulent Times*, ESA 10th Conference Abstract Book (2011): 803–804. Université de Genève, Faculté de sciences économiques et sociales: Genève.
- Milanovic, B. Global Inequality From Class to Location, from Proletarians to Migrants. Policy Research Working Paper 5820. The World Bank Development Research

- Group Poverty and Inequality Team, 2011.
http://www.wds.worldbank.org/external/default/WDSContentServer/IW3P/IB/2011/09/29/000158349_20110929082257/Rendered/PDF/WPS5820.pdf.
- Milanović, B. *Odvojeni svetovi. Merenje međunarodne globalne nejednakosti*. Beograd: UNDP, 2006.
- Milanović, B. *Dva lica globalizacije*. Beograd: Arhipelag, 2007.
- Noll, H. H. *New Structures of Inequality: Some Trends of Social Change in Modernized Societies*, Paper prepared for the international workshop „Social Change in an Enlarging Europe: Welfare Development, Structural Change and Theoretical Approaches”, Collegium Budapest, May 15 – 16, 1998.
<http://skylla.wz-berlin.de/pdf/1999/iii99-405.pdf>.
- Poli, S. (2011). Contemporary inequality and her multiple hybrid generative factors: an european comparison. In: *Social Relations in Turbulent Times*, ESA 10th Conference Abstract Book, p. 802. Université de Genève, Faculté de sciences économiques et sociales: Geneva.
- Pečujlić, M. „Globalizacija – dva lika sveta”. u Pantelić, I. i dr. (prir.) *Aspekti globalizacije*. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2003.
- Radovanović, B. Indeks humanog razvoja kao pokazatelj humanog razvoja. *Filozofija i društvo*, 22 (3), (2011), 193–208.
- Ružica, M. Prekarijat – klasa u nastanku? *Politikon* (5) (2013): 24–38.
- Room, G. J. (1999). Social exclusion, solidarity and the challenge of globalization. *International Social Welfare* (8): 166–174.
- Saraceno, Ch. (2002). *Social exclusion: Cultural roots and diversities of a popular concept*. Paper presented at the Institute for child and family policy at Columbia University. <http://www.childpolicyintl.org/publications/Saraceno.pdf>.
- Sen, A. (2000b). A decade of Human Development. *Journal of Human Development* (1): 17–23. http://www.cid.harvard.edu/events/papers/sen_jhd_2000.pdf.
- Sen, A. (2000a). *Social exclusion: Concept, application, and scrutiny*. Office of environment and social development Asian development bank. June 2000.
http://www.adb.org/documents/books/social_exclusion/Social_exclusion.pdf.
- Schwab, K., Sala-i-Martin, X., Brende, B. (2012). *The Global Competitiveness Report 2012–2013*. Geneva: World Economic Forum. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2012-13.pdf Препузето: 01. 09. 2013.
- Stiglitz, D. E. *Protivrečnosti globalizacije*. Beograd: SBM-x, 2002.
- Ul Haq, M. *Reflections on human development*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
- UNDP. *Human Development Report*. Oxford: University Press, 1999.
- Cvejić, S., Babović, M., Pudar, G. *Studija o humanom razvoju – Srbija 2010. Izvori i ishodi socijalnog isključivanja*. Beograd: UNDP Srbija, 2011.
- Šućur, Z. „Socijalna isključenost: pojam, pristupi i operacionalizacija”, *Revija za sociologiju* 1–2: (2001): 45–60.

Wolfe, M. (1995). Globalization and social exclusion: Some paradoxes. In: Rodgers, G., Gore, Ch. and Figueiredo (ed.). 81–101. *Social exclusion: Rhetoric, reality, responses*. Geneva: International Institute for Labour Studies.

World Bank (2001). *World Development Report 2000/2001*. Washinton DC: World Bank.

JASMINA S. PETROVIĆ

GLOBALIZATION AND GLOBAL INEQUALITY: A
THEORETICAL AND METHODOLOGICAL CHALLENGE
FOR SOCIOLOGY

SUMMARY

Sociology has certainly won a part of its scientific legitimacy by pointing to social inequalities, by studying their different forms and proportions in the national context. However, new forms of social inequality produced by contemporary globalization processes that are manifested not only as an increase in inequality within countries, but also between different countries, represent a theoretical and methodological challenge to contemporary sociology. This paper discusses certain forms of inequality (poverty and social exclusion) and points to the difficulty of their study at the global level. There are several issues that arise during the analysis of inequality on a global scale. First, the problem of choosing the theoretical perspective for the study of social inequality, considering the fact that once dominant class paradigm is becoming insufficient for the study of global inequality. Another significant obstacle is the empirical evidence that provides a comparison of the parameters for the comparative study of indicators of social inequality in different societies. The third difficulty pointed to by the studies of global poverty and social exclusion stems from the multidimensionality of existing constructs which cover specified forms of social inequality. An additional problem that complicates the already complex task of developing a set of comparative empirical indicators is introducing into the analysis the characteristics of geographic, economic, political and cultural substratum of individual countries which, despite the process of seizing sovereignty, are not without impact on their potentials and strategies in dealing with the consequences of globalization, including social inequality.

KEY WORDS: globalization, global social inequality, poverty, social exclusion, methodology.

СНЕЖАНА С. ПОПИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ДВОСТРУКОСТ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ И ПОДЕЉЕНОСТ СВЕТА*

САЖЕТАК. Проблематика социјалне природе глобализације јавља се у бројним научним и стручним публикацијама, како домаћих, тако и страних аутора. У раду се критички разматрају актуелни теоријски концепти домаћих аутора који указују на противречност социјалне природе глобализације. Своје теоријске поставке о овом проблему домаћи аутори излажу на начин разликовања неколико конкретно-историјских типова, односно модела или форми глобализације. У домаћој литератури о глобализацији издвајају се следеће поделе: асиметрични модел глобализације – асоцијативни модел глобализације; неолиберални модел глобализације – хуманистички модел глобализације; глобализација одозго – глобализација одоздо; ауторитарна глобализација – социјалдемократска глобализација; глобализација – антиглобализација; и сл. Иако терминолошки различито одређене, аутори ових подела углавном деле сличне аргументе, које можемо поделити на категорије „за” и „против” глобализације. Они се, надаље, могу разврстати на различите начине, а у односу на доминирајуће проблеме које ови аутори везују за смисао глобализације. Сходно томе, општи је закључак да глобализација означава процес уједињавања човечанства у оној мери у којој својим последицама гради хармонично глобално друштво. Тако глобално уређење представља антипод савременом светском систему који се састоји од земаља центра, периферије и полупериферије.

Кључне речи: уједињавање човечанства, глобализација, социјална природа глобализације, модели глобализације, српски аутори, аргументи „за” и „против”, подељеност света, центар – периферија – полупериферија.

---

¹ snezanapopic@gmail.com

*Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 „Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција”, које финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

УВОД

Научно интересовање за феномен глобализације изражено је у бројним монографским и другим делима различитих аутора како западне, тако и источне друштвене мисли о глобализацији. Овај интерес нагло расте. Глобализација је противречан историјски процес који умрежава свет, али га и дубоко поларизује. Као појам, он је тесно повезан са низом других који имају регионални или субглобализацијски карактер. Отуд и многобројна теоријско-методолошка ограничења која се јављају у истраживањима глобализације. Аутентична расправа о глобализацији захтева једну врсту синтезе теоријских приступа. У такву расправу били би укључени како они који нуде аргументе *за*, тако и они који нуде аргументе *и*рош*ив*.

Према досадашњим резултатима савремених светских и домаћих истраживача процеса глобализације, може се установити да је стварање светског друштва на помолу. Услед дејстава различитих глобалних мрежа, свет постаје културно, економски и политички повезан. И поред чињенице да је савремени свет још увек подељен и хијерархизован, па тако системски издељен на центар, периферију и полупериферију, ипак се не може оспорити интензивно дејство различитих механизма планетарне интеграције. На најопштијем плану, глобализација се може тумачити као објективан историјски процес који доводи до умреженог светског друштва. Своје убрзање овај процес добија другом половином двадесетог века, посебно услед појаве информационих и комуникационих технологија. Насупрот томе, скуп друштвено-политичких догађаја који је обележио двадесети век, а посебно његову другу половину, јесте значајно допринео интензивирању процеса глобализације. Глобализација је процес који битно утиче како на друштво, као један самосвојни ентитет, тако и на науку, као један облик друштвене свести.

Паралелно са одвијањем поменутих друштвено-историјских токова, глобализација постаје један од доминирајућих појмова који чине оквир интелектуалних, политичких и пословних дебата. Према закључцима бројних аутора, може се констатовати да процес глобализације дисконтинуирано траје вековима, али се ипак расправа о глобализацији усредсређује на не давна времена. Разлози леже у чињеници да се у двадесетом веку одвијало све брже јачање конкретних облика глобалне међузависности као и, како би Робертсон тврдио, рађање свести о свету као целини. Из тога произлази да глобализација има како објективну, тако и субјективну димензију (Робертсон у: Вулетић 2003, 182–213). Када је реч о субјективној димензији, слично

је запажање и Ентонија Гиденса које је изложио у својој књизи „Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе” (2001/2005).

ТЕОРИЈСКО-МЕТОДОЛОШКЕ ДИЛЕМЕ У ИСТРАЖИВАЊУ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Проблем глобализације можемо проучавати са становишта различитих теоријских приступа. У социолошкој науци овај проблем је разматран из угла неколико доминантних полазишта претежно насталих као интелектуална реакција на друштвено-политичке догађаје с краја двадесетог и почетка двадесет првог века. Једно од честих истраживачких питања која се у том погледу јављају, анализира онтолошку основу појма глобализације на начин којим се овај проблем идентификује као процес или, у другом случају, као пројекат (Вулетић 2006). У складу са тим, проблем објективног сагледавања последица глобализације постаје значајније. Од западних теоретичара који заступају став да је глобализација мит истичу се они који углавном припадају неомарсистичком кругу теоретичара. Од њих се могу издвојити радови И. Волерстина и П. Бурдијеа.

У зависности од избора критеријума поделе, можемо разликовати више теоријских приступа глобализацији. Тако, на пример, према теоријској анализи Леслија Склера (у: Вулетић 2003, 37–47) у научној литератури се могу издвојити следећи теоријски приступи глобализацији: светско-системски приступ, модел глобалне културе, модел глобалног друштва, модел глобалног капитализма. Глобализација је појам који, као предмет одређеног научног истраживања, може захтевати и проузроковати трансцендирање граница једне друштвене науке у домен других (Робертсон у Вулетић 2003, 182–213). Дилему око избора полазног теоријског приступа у истраживању глобализације покушао је да реши Дејвид Хелд са сарадницима (1999), у време када је сачинио релативно исцрпну класификацију теоријских приступа глобализацији, односно поделу на три школе мишљења: *скејшицизам*, *хийерглобализам* и *трансформационализам*. Према овој класификацији, оквир дебата о глобализацији се састоји од осам проблема, односно питања: шта је ново?; доминантне карактеристике; моћ националних влада; покретачке силе глобализације; доминантан мотив; концептуализација глобализације; историјска путања; крајњи аргумент.

У савременој расправи о глобализацији поставља се и питање о теоријско-методолошким ограничењима у истраживању глобализације. Једно од таквих је у проблему идеолошког одређења глобализације. Глобализација се често, из инструменталних разлога, поистовећује са другим појмовима, као

што су глобализам, нови светски поредак, и сл. Насупрот томе, у литератури западних теоретичара неолибералне оријентације доминира став да је термин „глобализам” углавном присутан у неомарксистичкој литератури. Такви теоретичари сматрају да је глобализам заправо појам који припада теоријама антиглобализације. Тако, на пример, Јагдиш Багвати (Jagdish Bhagwati) у својој књизи *У одбрану глобализације (2004/2008)* упућује на сличан закључак. Багвати посматра антиглобализам као идеологију коју чине: „антикапитализам, антикорпоратизам и антиамериканизам”. Антиглобалистичко расположење је, према становишту овог аутора, својствено младима пре него старима и у основи представља некритичко и површно схватање савремених друштвених процеса. Багвати је овај став настојао да образложи тврдњом да се такво расположење јавља услед снажног утицаја нових друштвено-хуманистичких и књижевних праваца, али и услед утицаја медија на формирање солидарности као подстрека спољашњих (уличне демонстрације и „разбојништва”) и унутрашњих борби (кабинетска борба НВО-а). Тачније, аутор наводи четири кључна мотива антиглобалистичког/антикапиталистичког деловања (Багвати 2008, 20–35): снажно уверење да капитализам није у стању да реши социјална питања;² друштвена свест која се обликује на студијама неекономских области;³ различити технолошки извори стварају несклад између саосећања према беди у свети и неадекватног увида у право решење таквих несрећа;⁴ актуелна левичарска интелектуална критика капитализма.⁵ Багвати је заступао становиште да глобализација има само „људски” лик, те да, према томе, она позитивно утиче на свет у целини и знатно умањује глобалне социјалне неједнакости.

---

² Багвати тврди да „Многи још нису у стању да прихвате гледиште по којем је капитализам систем који уништава привилегије и већини пружа економске могућности. Често се питам у којој мери су млади критичари капитализма свесни да социјалистичко планирање које, уместо тржишта, уводи бирократску расподелу робе и услуга, пре повећава неједнакости; социјализам значи редове у које ускачу они са бољим везама, док тржиште омогућава успешно деловање много већем броју људи. Увек сам се чудило бројним добронамерним социјалистима, чијим се тежњама дивим, што и даље погрешно верују како су контрола и директна расподела најадекватнији одговор на неједнакост.” (2008, 30).

³ Аутор посебно указује на „рационално омамљујући” учинак који стварају дела Жака Дериде, Мишела Фукоа, Едварда Саида, Розе Луксембург (Багвати 2008, 30–33).

⁴ Багвати песимистички посматра покрете младих и поменути несклад описује на следећи начин: „Млади виде шта се дешава у удаљеним деловима света, стрепе због сиромаштва, глади и грађанских ратова који погађају друге људе, али немају довољно интелектуалне снаге да се суоче са тим и спроведу неку рационалну активност [...] Сад је модерно тврдити како побуњена омладина зна много о политици против које протестује, али то је само осећање солидарности које је слабо поткрепљено чињеницама” (2008: 35).

⁵ Поред поменутих, аутор алудира на П. Бурдијеа и И. Волерстину, указујући да није реч о томе „да ли је тржиште потребно” већ о томе где поставити „границе тржишта.” (2008, 36–37)

Насупрот томе, руски академик, геополитички стратег и бивши премијер Јевгениј Примаков указује на светску доминацију САД која ће у прве две деценије нашег века вероватно остати најјача земља на економском и војном плану, али, с друге стране, аутор истиче да то „није идентично признању униполарног светског поретка” (Примаков 2009/2010, 17–18) Овај аутор такође указује да „мултиполарност која карактерише данашњи свет уздиже се на темељу одређене фазе глобализације, која не само да појачава међузависност различитих центара, већ уз то ствара могућност њихове егзистенције у условима економске и научно-техничке изолације” (Примаков 2010, 18). Заговорници униполарног светског поретка умањују могућност политичке обнове некадашње совјетске силе. Примаков оптимистички тврди да је „јасно да не зависи све од САД. Велики степен одговорности пада на друге важне играче на међународној арени, међу којима видно место припада Русији” (2010, 148). Ипак, независно од питања да ли је савремени светски поредак униполарног или мултиполарног карактера, у расправи о глобализацији често се помиње проблем регулисања глобалне одговорности. С тим у вези, Џозеф Стиглиц указује на проблем недостатка глобалне владе која би контролисала глобализацију и била одговорна сваком народу. За разлику од тога, он истиче да „постоји систем у којем мало институција – Светска банка, ММФ, СТО – и мало играча – министарства финансија, комерцијалних послова и трговине – тесно повезаних са извесним финансијским и комерцијалним интересима – доминирају сценом, али у којој су многи који су погођени њиховим одлукама остављени скоро без права гласа” (Стиглиц, 2002, 35).

Међутим, остаје отворено питање колико су аргументи које налазимо у друштвеној теорији дијагностичког, а колико политичког карактера. Алан Скот, на пример, сматра да се „глобализација може интерпретирати или дијагностички или политички и да је ова разлика можда темељнија од, рецимо, разлике између марксистичких и немарксистичких перспектива.” (Скот у: прир. Вулетић 2003, 75). Тако је ово питање од изузетног значаја, јер од врсте датих аргумената зависи и модел креирања савременог друштвеног развоја.

ДВОСТРУКОСТ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ – АРГУМЕНТИ ЗА И ПРОТИВ

За разлику од западних теоретичара који двострукост глобализације посматрају са становишта њених димензија, на основу чега даље разликују, на пример, субјективну и објективну глобализацију (Роланд Робертсон), у домаћој расправи доминира питање о двострукој или амбивалентној социјал-

ној природи глобализације. Ово питање често тражи оне аргументе који су утемељени на критичкој или, пак, вредносној процени последица глобализације. Поставља се питање да ли можемо говорити о једном приступу као синтези свих теоријских ставова, односно аргумената подељених на категорију „за” и „против”. С обзиром на квантитативну и квалитативну неуједначеност утицаја глобализације на свет у целини, у домаћој литератури је изграђено једно теоријско становиште о двострукости глобализације, на основу којег можемо препознати следеће моделе, односно форме или конкретне историјске типове глобализације: асиметрични модел глобализације – асоцијативни модел глобализације; неолиберални модел глобализације – хуманистички модел глобализације; глобализација одозго – глобализација одоздо; ауторитарна глобализација – социјалдемократска глобализација; глобализација – антиглобализација и сл.

Најпре, на самом почетку треба скицирати неке од домаћих актуелних дефиниција глобализације у којима се препознаје двострукост њене социјалне природе.

Први домаћи аутор који је писао о двострукој форми глобализације јесте Мирослав Печујлић. У познатој књизи *Глобализација: два лика света* (2005) Печујлић је указао да ауторитарна форма глобализације условљава деловање различитих механизма глобалне зависности. У првом реду, аутор није оспоравао постојање међузависности у свету. Ипак, оно што представља доминантно обележје савременог света односи се на опасност доминације транснационалних и наднационалних економских организација над националним. Постојање ове зависности у свету подстиче ширење гигантизма и глобализма. Према Печујлићевој анализи, глобализација је противречна у оној мери у којој дели свет на два дела.

Тако и Љубиша Митровић пише о савременом друштву као светском друштву дубоких неједнакости и фрагментације. Такво, дубоко подељено друштво прожето је сукобима између, с једне, социјалних покрета који своје деловање усмеравају ка „планетарном хуманизму” и, с друге стране, активности „снага класне фрагментације, расне сегрегације и социјалних неједнакости, што кретање према будућности чини противречним и неизвесним” (Митровић 2000, 13). Дубока светска противречност ствара „зависна друштва”, па упоредо са тим и „зависну модернизацију,” којом су посебно захваћене земље у транзицији (Митровић 2000, 52). Митровић указује на значај разликовања „неолибералне” и „мултиполарне” глобализације (мондијализације). Прва има карактер присилне и униполарне, која се руководи логиком тржишта и капитала, као и диктатом војнополитичке силе, зарад интереса стварања „мегакапитала и империјалне хегемоније богате мањине

земаља светског центра.” Друга је са људским ликом која тежи демократском уједињавању човечанства и еманципације човека (Митровић 2000, 14).

Зоран Видојевић пружа теоријско-методолошки оквир који синтетише „нормативни” и „конкретно-историјски појам глобализације”. Први (нормативни) појам одређује се као „процес свестраног повезивања и његовог успостављања као равноправне и плуралистичке заједнице слободних појединаца, народа и земаља који тај свет сачињавају, заједнице где ишчежавају глачење, беда и насиље, а сви се људи у њој осећају као у својој кући” (Видојевић 2005, 15). Други, конкретно-историјски појам Видојевић одређује као „процес и систем конфликтног повезивања света, чију садржину, облике, циљеве и учинке првенствено одређују планетаризација капитала, интегреси, утицај и сила најмоћнијих корпорација и земаља, пре свега Сједињених Америчких Држава” (2005, 15).

Ова два појма, дакле, указују на *идеалну* и *стварну* глобализацију.⁶ Према мишљењу аутора „срж глобализације јесте интеграција капитала, његово слободно кретање у светским размерама” (Видојевић 2005, 17). Тако је и „систем светског капитализма” најважнији субјекат глобализације. Поред тога, знатан утицај имају и: капитал – као светски процес, који је невидљиви и најважнији; мултинационалне, наднационалне и планетарне корпорације, најмоћније државе и најутицајније финансијске институције света (Видојевић 2005, 74).

Поједини домаћи аутори (Аврамов 2006) су, на пример, указали да се криза коју данас проживљава свет не своди само на кризу америчке хегемоније, него, пре свега, на кризу модела глобализације и њене институционалне структуре. Према таквом становишту, глобализација, као реалан историјски процес који је отпочео пре више од једног века и достигао критичну тачку крајем двадесетог века, захтева институционалну структуру на универзалном плану, при чему су државе незаобилазни актери у политичком и стратешком смислу. Процес глобализације је немогуће „хуманизовати” уколико се занемари активна улога државе, која једино може да обезбеди базичну ин-

⁶ За нормативни појам глобализације Видојевић је писао: „То је у основи „треба-да” појам, и чини оријентир у трагању за бољом алтернативом садашњој глобализацији. Он израста из одређених општечовечанских идеала чија се развојна линија може пратити од старогрчке мисли, преко хришћанства и модерне филозофије до данашњих дана. [...] свет је далеко од онаквог унутрашњег повезивања какво је садржано у нормативном појму глобализације.” Пошто се садржина првог појма не поклапа са стварношћу, већ је она окарактерисана „суштинском и дуготрајном *неравнојравношћу* појединаца, народа и земаља, хегемонијом и доминацијом моћних над немоћним, развијених и богатих над неразвијеним и сиромашним.” Због тога је о другом, конкретно-историјском, записао следеће: „Зато је неопходан и онај *конкретно-историјски* појам глобализације који изражава њену стварност у савременој епохи, а вероватно ће бити релевантан и у непосредној будућности” (2005, 15).

фраструктуру међународног поретка. Аврамов је расветлила модел савременог светског поретка и поступно указала на бројне противречности нормативног и стварног када је реч о глобализацији. Ауторка указује на податак да „од 500 водећих мултинационалних компанија 1996. године, 162 су америчке, 126 јапанске, 42 француске, 41 немачка и 34 британске”, и у том смислу имају значајан удео „са нешто више од 80 одсто светске економије које држе у својим рукама” (Аврамов 2006, 65). Аврамов не оспорава тренд глобалног повезивања, али заступа став да савремени модел глобализације одражава интересе званичне политике САД и као такав „има врло високу цену”. Аврамов тако упућује да је глобално друштво⁷ „нова утопија XXI века”. Такав закључак ауторка аргументује непостојањем минималне „демократске контроле” коју је потребно вршити над процесом глобализације (Аврамов 2006, 173).

Загорка Голубовић је писала о узајамном деловању два тренда: „глобализације и ревитализације”. Паралелно дејство ових процеса допринео је појави „идентитета у кризи” (2007, 53). Тако је и сукоб између човекове потребе за стабилношћу и плуралитета глобалних вредности поставио темеље моралном релативизму. Према становишту ауторке, то је, дакле, горуће питање које се јавља унутар дебате о глобализацији. Због тога је неопходно „успоставити демократску контролу глобализације”, која би била у служби веће равнотеже „између универзалних трендова и партикуларног наслеђа” (Голубовић 2007, 55). Само таква глобализација може оснажити „интеркултурну комуникацију” и другачији облик политичке организације – „партиципативну демократију” (Голубовић 2007, 112–114).

Поједини теоретичари тврде да је на делу глобализација одоздо, а њу „спроводе” нови друштвени покрети који су према организационим и стратешким обележјима битно различити од конвенционалних. Такви активистички покрети делују без велике идеологије и то је, заправо, њихова најлепша особина (Грубачић 2003, 95). Уместо идеологије, они стварају нове форме организације и као такви, ови покрети су „са једним *не*, и много *га*” (Грубачић, 95–99).

У табели 1 дат је сумарни приказ општих аргумената за и против глобализације који доминирају у делима поменутих домаћих теоретичара. На осно-

---

⁷ „У светлу савремене америчке политике конструкција глобалног цивилног друштва може бити схваћена као драматичан покушај ове земље да пронађе легитимитет за своју агресивну политику, у недостатку једне кохерентне теоријске платформе неопходне за функционисање светског тржишта, прихватљиве за свет као целину.” (Аврамов 2006, 112).

Табела 1: Аргументи за и против глобализације

ЗА	ПРОТИВ
Мултиполарност	Униполарност
Процеси међузависности и интернационална солидарност која ствара јединствено светско друштво	Процеси зависности и светскосистемска подела
Корпоративна, социјалдемократска и еко-хуманистичка стратегија развоја	Неолиберална, ауторитарна стратегија развоја
Слобода, глобална правда	Профит, потрошња, моћ
Развој „прогресивне педагогије” као нове етичке парадигме и развој глобалне партиципативне економије	Пропаганда као средство насиља којим се успоставља неототалитаризам и учвршћују темељи глобалне капиталистичке економије
Култура солидарности, разумевања и различитости	Култура интереса
Субјекти глобализације су актери цивилног друштва, посебно нови алтерглобалистички покрети који су и чинили „нову глобалну снагу”	Субјекти глобализације су искључиво власници светског капитала: ТНК, МВО, МНВО, најразвијеније земље
Очување суверенитета националне државе	Опадање моћи националне државе
Мир	Антагонизам
Интеграција	Дезинтеграција и фрагментација
Развој глобалног еколошког социјализма	Продубљивање глобалних еколошких проблема
Космополитизам	Светски систем зависности: центар-периферија-полупериферија

ву изложеног, могу се утврдити основна обележја нормативног и конкретно-историјског модела глобализације. Различити аспекти глобализације, односно њена вишеслојност, условили су настанак различитих приступа овом светском процесу. Аргументи „за” заправо указују на факторе који подстичу процес глобализације као развојног мегатренда, па су стога они, у овом случају, приказани као закључци изведени из различитих теоријско-емпиријских анализа, а ми их можемо тумачити као основне претпоставке хармоничног и јединственог светског друштва.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Глобализација означава процес уједињавања човечанства у оној мери у којој својим последицама доприносу стварању интегрисаног глобалног друштва. Такав процес се одвија кроз просторно, социјално, економско, културно и политичко умрежавање друштвених група, заједница и организација на светском плану. Развојем слободног тржишта и информационо-комуникационих технологија створени су услови за глобалну размену информација, људи, робе, услуга и капитала. Према М. Кастелсовој тези о новој парадигми друштвене организације, развој информационих технологија је утицао на јачање глобалног капитализма, након чега је створено организационо ново – тзв. информационо друштво (Castells 1998/2000). Земље са високим уделом у дистрибуцији светског материјалног богатства могу учествовати у управљању глобалном капиталистичком економијом, док су остале у зависном положају. У првима је концентрисана економска, и у мањем или већем степену – политичка, војна и културна моћ. Домаћи и светски аутори су досад у својим истраживањима показали да у доба глобализације још увек не постоји јединствено светско друштво, већ пре светски систем који се састоји од земаља центра, периферије и полупериферије.

Проблем двострукости глобализације припада оном теоријском правцу унутар којег се заступа став да глобализација као нормативан појам нужно подразумева и социјалну димензију, односно допринноси успостављању пројекта глобалне социјалне правде. Асиметричност глобализације се одражава кроз глобалну дигиталну поделу, будући да ова врста глобалних неједнакости у извесном смислу демонстрира поделу на оне који су „укључени” и оне који су „искључени” из глобалне капиталистичке економије. Стога је потребно подстицати ону врсту дебата које ће допринети развијању нових и стратегија хармоничног глобалног друштвеног развоја.

ЛИТЕРАТУРА

- Аврамов, С. *Цивилно друштво и невладине организације: алтернативни модел светске заједнице*. Београд: Нова Европа, 2006.
- Багвати, Ј. *У одбрану глобализације*. Београд: Службени гласник, 2004/2008.
- Видојевић, З. *Куда води глобализација*. Београд: И. П. „Филип Вишњић”; Институт друштвених наука, 2005.
- Вулетић, В. *Глобализација: актуелне дебате*. Зрењанин: Градска народна библиотека „Жарко Зрењанин”, 2006.
- Гиденс, Е. *Одбегли свет: како глобализација преобликује наше животе*. Београд: Стубови културе, 2001/2005.

- Голубовић, З. *Демократија и глобализација: свођење рачуна*. Београд: Службени гласник, 2007.
- Грубачић, А. *Глобализација неирисајања*. Нови Сад: Светови, 2003.
- Митровић, Љ. *Глобализација и савремена левица*. Београд: Институт за политичке студије – Стручна књига, 2000.
- Митровић, Љ. *Увод у студије глобализације*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2013.
- Печујлић, М. *Глобализација: два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2005.
- Примаков, Ј. *Свет без Русије?: чему води политичка крајковидост*. Београд: Службени гласник; Универзитет у Београду, Факултет безбедности, 2009/2010.
- Робертсон, Р. „Глобализација као проблем”, у *Глобализација: мит или стварност*, приредио Владимир Вулетић, 182–213. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Склер, Л. „Ривалска схватања глобализације”, у *Глобализација: мит или стварност*, приредио Владимир Вулетић, 31–48. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Скот, А. „Глобализација: друштвени процес или политичка реторика?”, у *Глобализација: мит или стварност*, приредио Владимир Вулетић, 73–92. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003.
- Стиглиц, Ц. *Прошлоречност глобализације*. Београд: SBMx, 2002/2002.
- Castells, M. *Uspon umreženog društva*. Zagreb: Golden marketing, 1998/2000.

SNEŽANA S. POPIĆ

THE DUALITY OF GLOBALIZATION AND THE WORLD DIVISION

SUMMARY

The issue of the social nature of globalization is considered in many scientific and professional publications by both domestic and foreign authors. Topical theoretical concepts by domestic authors, which indicate the contradictory nature of globalization, receive critical consideration in the paper. Domestic authors make their theoretical assumptions about this problem by drawing a distinction between several concrete and historical types, i.e. models or forms of globalization. The body of domestic literature on globalization distinguishes between the following classifications: asymmetrical model of globalization – associative model of globalization; neoliberal model of globalization – humanistic model of globalization; globalization from above – globalization from below; authoritarian globalization – social-democratic globalization; globalization-antiglobalization, and so forth. Although these divisions are different in terms of terminology, their authors share very similar arguments that can be divided into two categories: 'for' and 'against' globalization. Furthermore, they can be classified in a variety of ways in regard to the dominant problems which these authors ascribe to the purpose of globalization. Accordingly, the general conclusion is that globalization denotes the process of unification of humanity, but to the extent where its consequences create a harmonious global society. Such a global organization is the opposite of the modern world-system consisting of the countries of the center, periphery and semi-periphery.

KEY WORDS: unification of humanity, globalization, social nature of globalization, models of globalization, domestic authors, arguments 'for' and 'against', division of the world, center – periphery – semi-periphery.

БРАНКИЦА В. ПОПОВИЋ¹

Универзитет у Приштини с привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за филозофију
Косовска Митровица (Србија)

ТРАДИЦИЈА – ЧУВАР КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА НА КОСОВСКОМ ПОМОРАВЉУ У САВРЕМЕНИМ УСЛОВИМА ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

САЖЕТАК. Савремени услови живота и нови облици културних вредности све више потискују традиционалне обичаје и фолклор, па се они у свој пуноћи израза могу срести само у неким нашим крајевима. Косовско Поморавље (источно Косово) још и сада представља истинску позорницу на којој се редовно одигравају аутентични српски народни обичаји што говори о веома израженој вољи и потреби народа, притиснутог бременом угрожености пуне слободе и егзистенције, да опстане како у физичком тако и у духовном смислу. Формулу вековног опстајања у околностима оскудице основних животних вредности на овим просторима српски етнос је пронашао у својој традицији – финој и добро уређеној форми битисања, прожетој феноменом исконске лепоте и богатством доживљаја. Наша традиција и обичаји представљају сплет врло старих творевина српскога народнога духа које су исплетале потребе самога живота, али и суживота са другим народима (турским, македонским, албанским...). Међутим, сведоци смо нестајања народних обичаја, песама, прича и целокупног раскида с традиционалним вредностима које време неумитно односи и замењује новим културним обрасцима понашања. Овај рад представља искру подстрека очувању оне наше традиције на Косову која верно чува идентитет нашег народа и крепи снагу да истрајемо пред новим искушењима која собом доноси процес глобализације.

Кључне речи: традиција, Косовско Поморавље, слобода, опстанак, вредности, народни обичаји, идентитет.

---

¹ brankicapopovic69@gmail.com

ПОЈМОВНИ ОКВИРИ ВРЕДНОСНИХ СИСТЕМА: О КРИТИЦИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

У проучавању система друштвених вредности требамо имати у виду општост и статичност вредносних оријентација, њихову мотивациону снагу, као и хијерархијску структуру унутар различитих вредносних категорија. Вредности се могу дефинисати на много начина и углавном се односе на концепт личне и социјалне прихватљивости. Питање друштвених вредности датира од првих облика људске мисли до најновије теорије и филозофије вредности. Чињеница да се велики број теоретичара разних профила бави питањима друштвених вредности говори колико је важно одређивање правца њиховог кретања у условима разних утицаја актуелних социјалних превраћања и промена у систему вредности коју са собом носи ова свеобухватна друштвена криза. Такво одређивање смера кретања друштвених вредности дало би темељ конституисању новог система вредности као ослонца младима у њиховом успешнијем прилагођавању захтевима савремених дешавања у нашем друштву. Феномен вредности је веома комплексан и вишедимензионалан а његове основне теоријске контроверзе крећу се око проблема извора вредности. Теоријска дилема се огледа у томе да ли се вредности изводе из реалности која је независна од људске димензије непосредног света живота или су израз управо човекових социјалних и психолошких потреба, интереса, намера, жеља, осећања и других виталних људских садржаја. Као последица ове теоријске контроверзе настаје и процеп на две тенденције у схватању феномена вредности: једну струју чине тзв. позитивне вредности које делују као регулатори друштвено пожељног понашања; другу струју чине вредности које изражавају остварење фундаменталних човекових потреба и могућности преко којих се изражава реалност аутономије слободе и самосвести. Сходно томе, разликујемо аутономну и хетерономну вредносну оријентацију, при чему аутономна оријентација подразумева такве вредности преко којих човек постаје мера света у којем живи. Док хетерономна оријентација подразумева зависност човека од спољашњих утицаја, дотле се аутономне вредности утврђују независно од појединца који мора и треба да их прихвати.

Поједини аутори заступају схватања да су вредности искључиво културни феномен, у ужем смислу појма културе, међутим, вредности се садрже и у економској и посебно политичкој сфери, где се неке важне институције идентификују као *чувари одређене групе вредности* (Лукић, 1974). Стога треба разликовати разматрање вредности као таквих од третирања културних, економских, социјалних, политичких вредности, при чему се из угла сваке

научне дисциплине стичу знања и врше генерализације које су драгоцене за природу вредности уопште, као што су и аксиолошка истраживања, са своје стране, подстицајна за проучавање вредности у појединим подручјима друштвене стварности. Према досадашњем аксиолошком становишту, једна од основних карактеристика вредности јесте њихова стабилност која омогућава да се понашање људи и уопште друштвена кретања у будућности могу у великој мери предвидети. Међутим, како упозорава Рокич, *стабилности вредности није аисолушна* (Rokeych, 1973), јер друштвени и лични развој не би био могућ да су вредности непроменљиве, али, насупрот томе, како друштвени тако и лични интегритет, идентитет и стабилност не би били одрживи да су вредности лако подложне мењању. Вредности су релативно стабилније у односу на друге карактеристике друштва и личности и као такве омогућавају боље предвиђање друштвених кретања. Понашање људи се најбоље може предвидети ако познајемо њихове циљеве, оно што сматрају пожељним и важним и самим тим у високој мери мотивишућим. Такође, друштвени токови који зависе од воље људи могу се успешније предвидети на кратки рок ако добро познајемо систем заједничких вредности како једне популације, тако и вредности њене елите.

Вредносни систем једне групе или индивидуе је од великог функционалног и практичног значаја у успостављању њиховог стандарда понашања. Такође, системи вредности дају оквир за решавање конфликта и доношење виталних одлука, док је мотивациона снага вредности кључна у реализацији друштвено прихватљивих циљева. Формирање и неговање друштвено прихватљивих вредности у себи удружује бројне аспекте друштва, као што су: васпитање, образовање, социјализација, одржавање вредности (њихово преформулисање, обогаћивање, јачање или пак слабљење, ишчезавање и промене садржаја и структуре вредности). Када је реч о моралним вредностима, оне се реализују на три нивоа: први и основни ниво вредности чине појединачне вредности које човек усваја, развија и реализује конкретно у својој пракси као властите; други ниво реализације вредности су вредносне оријентације и трећи, највиши степен су вредносни системи који се карактеришу најпре једном најопштијом, централном вредношћу око које се хијерархијски систем грана до појединачних вредности. Од чврстине и стабилности вредносног система умногоме зависе опстанак и функционисање друштвене заједнице али исто тако и човека као интегралне личности. Наиме, када се код појединца пољуља вредносни систем, може доћи до духовних и душевних поремећаја таквих размера да човек губи смисао и веру у вредност таквог живота. Када се у друштву пољуља вредносни систем, јавља се криза вредности у свим порамма друштва: моралу, економији, политици,

образовању и култури уопште, што даље води у дезорганизацију друштва, у конфликте и ратове. Без фундаменталних људских вредности какве су: *праведности, радиноси, доследности, умерености, чесности, толеранција, њајришизам, солидарности* и томе слично нема ни праведне друштвене заједнице (породице, државе, радне групе) нити потенцијалног срећног живота човека као личности која припада таквој заједници људи.

Најефикаснији аргументи против глобализације везани су за социјалне и етичке теме, а нарочито за оне специфично културне. Нестанак националних граница и успостављање економски и тржишно повезаних региона има погубно дејство на националне културе, традиције, обичаје, митове и начине понашања који чине културни идентитет сваког народа и државе. На глобалном нивоу, већи део света је немоћан да се одупре инвазији културних производа из развијених земаља, првенствено из Сједињених Америчких Држава, које за собом вуку велике транснационалне компаније. Последица тога је наметање евроатланске културе која ће стандардизовати свет према својим обрасцима и тиме уништити богату баштину разноликих култура. Таквом немилосредном глобализацијом су погођени сви народи, а не само малени и слаби, губећи свој идентитет, своју душу, свдећи се на најновије колоније организоване по културним нормама једног новог империјализма. Тај планетарни империјализам који влада светским капиталом и војном силом исто тако тежи да наметне свој утицај и на духовне вредности, научна знања, начине разумевања, веровања, светковања и уопште начине живота специфичних за поједине народе и културе. Овај наш 21. век и свет у коме живимо је све мање живописан и обојен друштвеним шаренилом него што су то били векови иза нас који су обиловали етнолошком разноврсношћу. Обичаји, церемоније, ношња, фестивали, веровања, обреди и ритуали који су у прошлости давали људском роду фолклорну обојеност постепено нестају или се ограничавају на мале друштвене групе, док их већи део друштва напушта прихватајући друге, „подесније” за реалност нашег времена. Процес модернизације захватио је скоро све делове планете, неке брже а неке спорије, бацајући у сенку некадашње древне начине живота који, гледани из наше данашње позиције, изгледају испуњени шаренилом оригиналних и дубоко етички осмишљених и укорених садржаја. Културни идентитет свакако подразумева неговање традиционалних, конзервативних облика и вредности, дакле једну мање-више статичну концепцију културе. Међутим, историјска је истина да ниједна значајнија култура није одолела променама и потребама које је ново време доносило собом, оне су еволуирале до те мере да су сада само мутни одсјаји онога што су биле пре само две-три генерације. Такво културно еволуирање је лако уочљиво како у на-

шој земљи тако и у оним много већим попут Француске, Енглеске, Шпаније, Бразила... где су промене током последњих педесет година биле изузетно дубоке и спектакуларне. У овим земљама су честе државне кампање у одбрану културног идентитета који је угрожен процесом глобализације. Велики број интелектуалаца и политичара у Француској упозорава на опасност да њихова држава, која јесте арбитар у мислилаштву, ликовној уметности, одевању, храни и свим духовним доменима може пасти под окупацију холивудских филмова, мекдоналдса, фармерица и рок – реп музике. Из тог разлога француска влада, између осталог, издваја велике новчане дотације локалној филмској индустрији и захтева да биоскопи по закону морају приказивати домаће филмове а америчке само у одређеној квоти. Неговање специфичних традиционалних вредности и образаца понашања који су вековима стварани итекако је важно за одбрану једне друштвене заједнице. Код људи који говоре истим језиком, који су рођени и живе на истој територији, који се редовно суочавају са одређеном врстом проблема, непогода и појава (било природних или друштвених), који практикују исте обичаје и религију, сасвим је очекивано да се формирају и обликују специфичан менталитет и заједничке карактеристике које, мање-више, пре или касније, прожимају сваког припадника те заједнице ма колико он тежио свом индивидуализму.

ПРОБЛЕМ КУЛТУРНОГ ИДЕНТИТЕТА СРБА

На овом месту се сасвим природно намеће питање релације индивидуалности и идентитета: Да ли индивидуалност ствара идентитет, да ли је то у складу са српским културним обрасцем? (Нешић 1/5) Логично се надаље надовезују питања попут следећих: Каква је веза личног идентитета и националног? Шта је српски национални идентитет и који су његови темељи? Да ли је српски народ на почетку 21. века пронашао и дао јасне одговоре на ова питања? Истине за вољу, одговори су свуда око нас, у нашој нематеријалној и материјалној културној баштини, само што ти одговори нажалост нису опште прихваћени. И сада, када се Србија по ко зна који пут налази на судбоносној прекретници, не постоји консензус националних интелектуалаца по овим, за опстанак српског народа, најважнијим питањима. У новонасталој ситуацији хаоса још увек се не види неки јасан и продоран пут васпитања и погледа на свет који би био довољно атрактиван да привуче пажњу и љубав младе генерације. Савесно и дубоко промишљено васпитање у својој основи мора садржати идеје и вредности хуманистичке традиције дубоко укоренење у народу. Неопходна је систематска просветитељска активност у изграђивању критичког става и дистанце младих људи према све агресивнијем про-

дору туђих (глобалних) вредности у све поре нашег друштва. Још једно патетично питање се неминовно намеће: Шта се десило са животним еланом и снагом воље нашег српског народа? Свака просветна, политичка и уопште културна активност треба да се гледа кроз критичку призму виталних тежњи нашега народа и наше друштвене реалности. Уосталом, ко други може и хоће да осети и спозна стварне интересе нашег народа. Свако наше културно подизање, одлучивање и изграђивање треба бити наше сопствено дело, томе нас је научила богата, вековна и тешка историја. Само оне вредности које народ задобије сам у своме искуству, као такве остају трајно у колективној свести и везивни су елемент темеља његовог идентитета. Савест народа ће се најбоље определити према разним утицајним тенденцијама и интересима, док су игре супротности туђих интереса бивале као по казни историјски судбоносне и разорне за живот нашег народа. Оне су нас политички раздвајале, духовно и верски отуђивале и тако правиле раздоре у једном једином народу слабећи његову моралну и националну снагу.

Културни развој и политика једног народа представљају тежњу и борбу човека за праведно и разумно обликовање својих личних и друштвених функција, за испуњавање великих задатака и идеала човечанства на своме тлу, својим моралним снагама. Међутим, догађа се да све те тежње једног народа не дођу до свог пуног израза и животног остварења због грубог удара о силу неког безобзирног освајача, када престају услови за стварање великих културних дела. Али то никако не значи да овај народ по својој умној и моралној вредности заостаје за оним другим народима који су под повољним историјским условима могли да се развијају до високог културног нивоа и задуже човечанство великим културним делима. Неретко, потлачени и национално неслободни народи изнедре аутентичну народну филозофију и уметност високих квалитета и мисаоне садржајности. На овом месту згодно је нагласити разлику и раскорак између народне културе и великих индивидуалних постигнућа. Наиме, колико пута су народи морално и културно пропадали, док су дела њихових великих мислилаца постајала духовном својином других нација. У ствари, одговорност интелектуалаца се највише огледа у њиховом удаљавању од познавања народног живота и његових виталних просветитељских потреба. Највећим делом она је прионула у интензивну асимилацију западноевропске и англоамеричке културе и постизање њеног нивоа и стила живота, на уштрб стварних културних потреба и могућности нашег народа. На истој равни стоји и раскорак између фах-стручњака и њихове човечности, образовања и васпитања. Одгајати дете да постане „човек” у пуном смислу те речи, а затим га спремити за неку професију, то је био идеал васпитања код старих Грка. Савремена друштвена и економска

структура са великим специјализовањем рада ствара од младих људи чешће професионалне стручњаке него умне и морално развијене личности. Зато се често дешава да се делатност и интересовања младих људи исцрпљују у оквирима стручног рада, било да су мотивисане зарадом или наклоношћу према одређеној професији, док је свест о националним и општечовечанским дужностима у животу остао на ниском ступњу. У савременој културној пометњи дубоко се осећа тај недостатак човечности, констатовала је др Загорка Мићић у свом чланку „Наша културна политика”.

Унутрашње прилике и проблеми, као и тежина спољне ситуације наше земље, намећу нам изван сваке сумње ритам што бржег и интензивнијег културног изграђивања. Питање независности и опстанка једног народа у данашњем времену оштрих међународних сукоба мери се не само војном снагом него економском издржљивошћу и духовном отпорношћу његове друштвене организације. Добро су нам позната средства и методе духовног растројства једног народа. Модерна пропаганда преко средстава масовне комуникације може да ослаби вољу за отпор и одбрану једног народа који није духовно припремљен и свестан своје улоге. Знамо и за постојање разних организација и читавих институција у извесним земљама чији је задатак да утичу негативно на циљане групе унутар народа и тиме олакшавају остварење својих интереса. Наша национална свест и мисао о самосталној националној држави одржавала се вековима само захваљујући духовној изграђености нашег народа. Тај дух се литерарно одразио у народној песми и умотворинама које су јачале снагу и отпорност нације кроз тешка времена и патње. То је она велика унутрашња снага Срба која се у савременим токовима није конструктивно употребила. Код Срба се национално осећање интуитивно концентрисало у народној песми као сећање на прошлост, на националне владаре и јунаке што чини колективну свест о историјским догађајима. Те народне сељачке масе управиле су своје национално осећање на одржање живе националне свести и сећање на бољу прошлост. Много пута су у нашој бурној и богатој историји народна уметност и песма имали пресудан значај у очувању морала, вере и традиције и на својим крилима изнели српског младог човека из канџи безнађа, туге и депресије. Песма је та која нас је, попут духовне хране, оснаживала да наставимо борбу и у њој не посустајемо. Међутим, утицаји глобалне музичке индустрије мењају системе вредности и стварају нове идеолошке и моралне норме које нису у духу наше традиције и наших вредности. Норме које вреднују новац, провокативан физички изглед, блуд и неморал у супротности су са нашим традиционалним вредностима као што су: љубав, рад, слога, вера, знање, солидарност и њима сличним вредностима.

Српски народ је изграђивао свој нови хришћански и национални идентитет полазећи од просветитељске мисије словенских Светих отаца Кирила и Методија, а посебно од мисионарске делатности нашег првог просветитеља Светог Саве и српске средњовековне државе на челу са Немањићима. И он га није изграђивао било где и на било чему већ у центру европске и светске цивилизације и на богатој и непрегледној баштини културних вредности претходних цивилизација. Као што је грчки антички пагански партенон прерастао у хришћански евангелион, тако су се и српске прехришћанске вредности и богата словенска митологија и веровања тихо улила у нов хришћански идентитет. Хришћански мотиви којима обилује наша народна књижевност показују како се један културни модел обогаћује, преобликује и како се ствара нека нова аутентична синтеза одређених култура. Утемељен у новозаветној Христовој науци, српски народ је изградио свој нови културни образац и аутентичну хришћанску културу. Плодотворност те и такве културе је очигледна на разним пољима: и у државно-црквеном уређењу, и у писаној и усмено преношеној речи, и у архитектури, скулптури, сликарству... Срби су на тај начин имали изграђена мерила вредности у скоро свим областима духовности, како у етичким и естетским тако и у религиозним вредностима у чему су предњачили у односу на друге народе. Међутим, дешава се да данас део интелектуалаца и политичара миленијумски стваране вредности схвата као тешко историјско бремене и мртво предање које нам не дозвољава да ухватимо корак с временом. Уместо да се вратимо Живом предању које нам проверено помаже да сигурно и чврсто корачамо кроз нове друштвене промене, велики део нас данас лебди у новим утопистичким теоријама и унијама, које су нас у прошлом веку много коштале. Живо предање је немогуће без Живе вере која има своје средишње извориште у Светој Литургији. Ако није обогаћено Живом Вером, наше историјско предање и векови српске културе и традиције, заиста, постају баласт који треба скинути с леђа и ставити га у музеј, јер тобоже имамо нову културу, модерног човека, нов идентитет (комунистички, социјалистички, демократско-отпорашки). Добро нам је познато како су интензивно и систематски српски комунисти у другој половини 20. века провели наш народ кроз разне облике брисања националног идентитета потврђеног у хришћанским православним вредностима. Саборност Српске православне цркве која је у тесној вези са Живом Вером и Светом Литургијом које представљају умногоме је заслужна за очување српског националног идентитета. Веома је мали број људи кроз историју успело да доживи испуњење и хармоничну божанску реализацију. Већина је живела и живи у константном стресу, грчу, неизвесности и стрепњи од сутрашњице зато што су, у њихово као и у ово наше време, оз-

биљно угрожаване и поремећене темељне опште људске вредности. Борба за опстанак у времену фаворизовања искључиво материјалних вредности, рад и разноврсна такмичења ради гомилања пара постале су доминантне вредности у друштву. Сви смо ми у тој наметнутој борби, мање или више, повређени, ускраћени, окрњени и далеко од реализација својих потенцијала и испуњавања фундаменталних људских потреба. Таква непрестана борба може бацити сенку чак и на оне најузвишеније људске вредности какве су: љубав, слобода, стваралаштво, солидарност. Та борба од људи прави несрећнике који ходају кроз живот грозничаво држећи штит испред себе, бранећи се од напада у породици, на радном месту, улици, у школи, друштву, превозу. Насиље сваке врсте, било речима, мислима, делима и на разним нивоима, спонтано се и све интензивније испољава и креира. Свакако да лоша организација друштва, погрешне вредности и погрешна схватања смисла живота доводе до наметања и лоших (не)вредности живота. Оваквој незавидној егзистенцијалној ситуацији у великој мери допринело је и одвајање друштва и државе од цркве при чему су занемарене духовност и све позитивне особине људи које произлазе из религије и суштинске природе људског духа. Погрешно је одвајање духовности од политике, науке и економије, као што се тело и душа не могу одвојити у живом организму. Уместо духовних вредности и православног хришћанског стила живота сведоци смо потурања вредности уживања и користи као друштвених идеала, дакле утилитаристичког стила живота који пропагира личну корист, задовољства и чулна уживања као најпожељнији модел живљења. Такво стање духа је последица како политичког система и културне политике тако и опште цивилизацијског тренда који већ дуже време доминира светом. Без обзира на то шта се подразумева под религиозним начином живота, очигледно је да су духовне вредности и стил живота који извиру из основа духовности сваке религије потиснути у страну и занемарени. Насупрот томе, разни сурогати изворних вредности као спољне манифестације припадности некој религији добијају примат и замагљују истинску духовну димензију. Јасан индикатор тога је инсистирање на неким спољним обележјима, попут облачења, ритуалног понашања и изједначавања религије са националним и етничким интересима. То су само површни покушаји да се буде суштински духован док право мерило нечије продуктивности јесу унутрашње мисли и тежње и, сходно томе, речи и дела која су у хармонији са љубављу према Богу, човеку и свету живота у коме битишемо.

ДУХОВНОСТ НА ИЗВОРУ МОРАВЕ – УСМЕНА НАРОДНА ДРАМА

Пасиван отпор против промене вере такође је постао симбол националног отпора, мање или више, у већини крајева где су живели и данас живе Срби. Наше народно свештенство се, у тешким временима, мање бавило теолошком догматиком него што је живело истински са народом, делило са њим добро и зло и било му је духовно веома блиско. Изванредан пример јединственог суживота свештенства и народа данас срећемо у источнику духовности Срба из Косовског Поморавља – у манастиру Драганац. Сматрамо за подесним да на овом месту укратко подсетимо на чињеницу да је у време средњовековне српске државе Косовско Поморавље представљало значајан духовни и културни центар: манастири и цркве, задужбине светих српских краљева (Бинач, Убожац, Драганац, Тамница и други), знамените личности и надасве живописно и раскошно народно стваралаштво које у свом богатству и сјају живи и у данашњим (не)приликама огледало су стања духа српског становништва на овом простору. Тај јединствени мозаик сачињен је од искона правих вредности српске културно-просветне делатности и њене баштине. Са политичко-географског приступа Косовско Поморавље представља својеврсну тремећу Јужне Србије (Јабланице и Пчиње), Македоније и Косова, која се простира између планина Скопске Црне Горе (Карадага) и Новог Брда, док је отвореност према Шар-планини природно надовезује на косовску равницу (Косово Поље). Од потока са падина Карадага формира се Биначка Морава (назив Бинач Морава такође потиче из средњег века) у коју се, поред бројних притока, у непосредној близини административне границе, улива Новобрдска Крива река. У свести становништва овог краја још увек су у веома живој употреби предеони називи за ове области, установљени у средњем веку: Ново Брдо, Горња Морава и Доња Морава или Изморник (Урошевић), које су се у то време а и сада звале једноставно Моравом. Име Изморник је, по навођењу Јована Цвијића, дошло по народном предању по којем је „народ ове области изгинуо јер се није хтео покорити Турцима” (Цвијић, Ј. 1217). Шта се све догађало у дугом периоду турске окупације и шта је све српски народ морао да истрпи прилично је познато: Скоро сви манастири и велики број цркава у Косовском Поморављу су након пада Новог Брда (1455. године) порушени, народ поробљен а мушка чељад одвођена у јаничаре. Међутим, народ је, захваљујући снажном слободарском духу и делатности Српске православне цркве на овим просторима, одолевао притисцима, успевао да сачува свој национални идентитет. Висока национална свест Косовских моравца није могла препустити своје светиње у заборав:

вековима се долазило на камене рушевине и на остацима зидова олтара палило свеће, кадило тамјаном, молило се, целивало и снажило наду за мирнијим животом.

Манастир Драганац, посвећен Сабору Светих Архангела Михаила и Гаврила и свим небески силама који се налази у подножју Новог Брда на пар километара од Прилепца, родног места кнеза Лазара Хребељановића, данас представља једини живи саборни духовни центар на источном делу Косова. На уласку у манастир, у амбијенту исконске природе, жуборе два слапа исцелитељске воде, за коју народ верује да помаже побољшању вида. Народ овог краја по предању зна да је манастир Драганац подигао кнез Лазар а да је име добио по његовој ћерци Драгани. Овај манастир кнез Лазар помиње 1381. године у својој даровној повељи приликом оснивања властелинства манастира Раваница (Милеуснић, С. 170). Међутим, постоје и друга мишљења по овом питању: У *Цариградском Гласнику* из 1904. године се наводи да је Драганац задужбина краља Милутина Немањића, док Милош С. Милојевић у књизи *Наши манастири и калуђерство* истиче да је храм Св. Архангела Михајла и Гаврила задужбина Константина, сина краља Милутина (Милојевић, С. 69). О историјату и духовној активности овог манастира постоје бројна истраживања и подаци (Поповић, Б. 82), међутим, за потребе овог рада неопходно је осврнути се на дешавања у најновијој историји. Значајан је податак да, када је срушен манастир Бинач 1999. године, Јеромонаси Антоније и Исидор по благослову тадашњих црквених власти доносе део моштију Св. Мученика Јакова Персијанца у манастир Драганац. За све време страдања нашег народа од 1999. године настојатељ манастира је отац Кирило, јеромонах, замонашн у Високим дечаним, који је с радосћу примио благослов старешинства, иако сам, како каже, никад до тад није чуо за ову светињу (Поповић, Б. 80). У најгоре време он је обилазио српска села и био уз народ. Највеће искушење је било приликом повлачења наше војске, упоредо са чим је наступао период најезде и зулума од Албанаца. Народ се у таквим околностима напуштености и страха за пуки живот у великој мери колебао и, из многих места, кренуо у колективно избеглиштво. Јеромонах отац Кирило је у тим оскудним тренуцима излазио пред колоне очајних Срба и подигнутог крста тражио да се врате својим огњиштима. На вапај, у страху од зулума, избеумљеног народа *Немамо куд, оче Кирило, једино да идемо у вир и да се удавимо*, отац Кирило их је тешио речима: *Даће Бој да се смири! Ово су велика српска села, не моју лако њоклекнути!* Постоје још многа сведочења о његовом несебичном ангажовању да народу помогне да опстане на вековним огњиштима, да се обожи и сложи. Стога је велика заслуга оца Кирила што је већина села у Косовском Поморављу опстала а манастир Дра-

ганац, са новим конацима сазиданим од камена тесаног његовом руком, заблистао изузетном лепотом.

Говорећи о националном осећању Срба у *Морави* Јован Цвијић је рекао да, изузевши Изморничане, готово сви Моравци имају тужан лик, наслеђе потчињености и оштре покорности, али да су се од ослобођења (1912. године) отргли и дају доказе живости. Такође се наводи једна врло позитивна особина српског становништва ових области: „Српски сељак из косовског Поморавља је врло радан, послушан и дисциплинован... Срби воле велика имања и теже за њима и осталим материјалним благостањима”. На то је утицао и степен потлачености чији се трагови и данас осећају. Они су, по Цвијићевим речима, очували све српске историјске традиције, некада уз гусле а сада без њих, певајући јуначке народне песме о Косовском боју. Срби Косовског Поморавља, знали су, дакле, за своје изгубљено царство на Косову али се због вековног ропства и притисака нису чак смели називати својим народним именом већ су до средине 19. века били само *Русјани* или *Каури*. Од тог периода почиње буђење националне свести у овим крајевима чиме се почело, иако ограничено, поново употребљавати народно име Срби. Горњоморавци су били и сувише потлачени и као да су изгубили сваку отпорност, по навођењу Јована Цвијића, док су се Изморничани, будући да су живели концентрисано у великој групи, боље држали, они су били отпорнији, жилавији и бунтовнији. Последица тога је што се Албанци у ова села нису могли настанити. Нажалост, ова традиција је прекинута 50-их и 60-их година прошлог века у изморничком селу Петровцу, које се налази у подножју Лазаревог Прилепца, када је почело убрзано исељавање Срба и продаја имања Албанцима. То се, по оцени осталих Изморничана, никако није смело догодити једном од најлепших српских села на Морави које је добило име по црквеној слави Петровдану (12. јул) а који је вековима био један од најсвечанијих дана када се народ сусретао на сабору у прелепом амбијенту цркве Св. Петра. Слична судбина је задесила још једно моравско село Добрчане, које је не тако давно могло послужити као пример истинске мултиетничке заједнице и спонтаног мирног суживота и заједничког битисања Турака, Срба, Цигана и Шиптара (како локално становништво назива овдашње Албанце). Чувена црква Св. Петке, која је доминирала изнад села и била отворена за све у овом крају, порушена је у сукобима 1999. године док је јединствена шаролика заједница сада претворена у једнонационалну у којој живе само Албанци.

Локални патриотизам код Моравца је, по навођењу Јована Цвијића, врло слаб и готово да не постоји иако они имају своје локално предање које се односи на Ново Брдо, које се још зове и Златно Брдо. Тек у ово наше време на почетку новог миленијума, које је нажалост обележено новим страдањима

ма, дакле у најновијој егзистенцијалној ситуацији овај народ у грозници распаљује стваралачки пламен. У заносу стваралачког одушевљења мање се осећају опасности и зебње које помрачују жељено сунце слободе. Наиме, у октобру месецу се већ традиционално у Лазаревом завичају светкује манифестација српске културе под именом „Ново Брдо – Златни Град”, посвећена очувању и неговању свих видова стваралаштва на овим просторима. Као таква она представља сусрете фолклорних група, певачких друштава, књижевника и песника завичајаца. Упоредо са јуначким националним песмама веома су заступљене и изворне народне песме које опевају љубав и домаћи живот.

На овом месту ваља истаћи да је аутентично народно стваралаштво Косовских Мораваца веома богато и успева да опстане као такво и у најновије време. Посебно се одржала лирска народна песма али и она везана за разне пословне и свадбарске обичаје. Младе генерације, иако у великој мери окренути савременим трендовима и стилевима музике, изузетно су заинтересовани и добри познаваоци изворних песама из овог краја. Познати тематски циклус љубавних песама у којима се говори *о удаји на далеко и без њишања девојке* веома је присутан и у Косовском Поморављу (препознатљив утицај македонске и врањанске народне песме). Те песме су настајале у временима и околностима када млади нису самостално одлучивали о будућем животу и својој судбини. Такође можемо приметити да се скоро ни у једном крају Србије, зашто не рећи и у Европи, нису у толиком обиму развили, сачували и обогатили народни обичаји, посебно свадбарски, него што је то случај у Косовском Поморављу. С тим у вези неопходно је истаћи, поред осталог, изузетно народно уметничко стваралаштво при изради свечане свадбене ношње којим се женска чељад овог краја већ вековима бави. Овде је уметност у служби живота: Веома необичан и скоро фантастичан је приказ свадбе у српском селу, у свом сјају, достојанству, свечаности и уважавању догађаја који симболише нови циклус живота, рађања и преко потребног подмлађивања и обнове српског рода! Оскудица и притешњеност у пукој егзистенцији и слободи надомештена је феноменом исконске лепоте и пуноћом доживљаја у финој форми битисања.

УМЕСТО ЗАКЉУЧКА

Једно време постојала је код нас несумњиво извесна декаденција и замор као последица истрошености у тешким и честим борбама за остварење и очување државности. Борба за опстанак исцрпљује духовне снаге и онемогућује културно стварање у једном народу. О томе историја пружа довољно

убедљивих доказа. Савремени друштвени и економски поредак изискује сасвим нови дух васпитања од оног којем нас је учила наша класика – народна песма. Сведоци смо наглог скока из патријархалног сеоског у модерни друштвени (економски и културни) облик живота за разлику од европских народа који су имали дуги и континуирани ток развоја. Нама је потребно извесно просвећивање свих слојева народа и њихово духовно припремање за боље сналажење у новим животним околностима. У том смислу треба створити основне линије тог новог духа васпитања како младих генерација, тако и одраслих који су се формирали у старом систему. Ако нема свести о основном правцу како једна нација стреми да формира свој систем и одигра своју улогу у свету, не може се схватити ни национална и државна целина. Нова светска кретања и прилике условљавају нове услове и намећу нову политичку оријентацију и начин функционисања. Али то не значи да морамо прекидати историјски континуитет у нашем националном развоју. Треба јасно разликовати прошлост од садашњице, пратити у прошлости ток развитка нашег живота. Познавање прошлости помаже да дубље схватимо садашњост и будућност, али не смемо покушавати да оживимо оно што је прошло и историјски мртво. Своју националну прошлост можемо поштовати и волети, али у њој не можемо живети, по основном животном закону развитка. Једино интенције прошлости могу да задиру у живот као почетак онога што ми имамо да извршимо даље. То значи да морамо постати свесни тога да треба све умне и моралне снаге уложити у изградњу државне заједнице као добра како за свој народ тако и свих оних балканских народа који вековима деле са нама сличну судбину. Као мале државе које су се често међусобно сударале за туђ рачун и корист, нисмо нашу самосталност никада могли дуго одржавати. Били смо на месту експанзија и сукоба великих империјалистичких сила, које нису хтеле никако дозволити да балкански народи узму судбину у своје руке. Наша земља је данас на првом плану оштрог ударца и изложена је струјама које не желе њено одржање и снажење. Зато нам је веома потребно сложено окупљање свих позитивних народних снага и њихова брза одлучна акција за њено унутрашње, а тиме и спољашње ојачање. Само тако можемо бити способни за право извршење националног задатка, балканске мисије и културне мисије у човечанству.

Евидентан је пренаглашени утицај западних културних вредности у виду готових духовних калупа који нису израз културних тежњи и потреба нашег народа. Главну улогу у томе имају појединачна деловања људи образованих на најзначајнијим европским и америчким универзитетима. Свакако да је потребно усвајање позитивних културних вредности и садржаја страних култура и држава. Али се мало ради на изградњи критичког става према њи-

ма. Треба реално и трезвено посматрати наше прилике, одмерити добро наше снаге споља и унутра, да би се исправно снашли у овом периоду наше и светске историје. Не смемо имати никакве политичке групе које би могле ставити у питање животне потребе целине нити пак пренагласити национална осећања која воде у политичко слепило. Скорашње промене граница и стварање балканских држава од милион–два становника показују очигледно сву илузију и тешкоће њиховог опстајања. Здрав државнички инстинкт ће пре упутити на проширење заједнице са судбински повезаним и сличним народима, без обзира на националну различитост, уместо да се затвара у зачарани круг националне индивидуалности. Средњи и мали народи не могу дозволити себи тај луксуз завођења стране пропаганде да, под паролом националног ослобођења, изгубе сваку самосталност и иницијативу у своме културном и економском животу.

У области културе савременим животом доминира „масовна култура” која на више планова угрожава традиционалне опште људске вредности. Развијајући култ забаве и разбигбриге масовна култура у први план поставља (не)вредности лагодног живота, прекомерне потрошње и задовољавања чулних страсти и нагона као и брзог успеха мимо истрајног рада. Такође, у области васпитања морају бити мобилисане све снаге и фактори социјализације, како породица, школа и вршњаци тако и све институције културе. Само такав систематски рад у оквиру културне политике нашег друштва може допринети систематизацији и афирмацији високих моралних вредности код младих, на једној страни, и помоћи превазилажењу савремених моралних девијација и посрнућа, на другој страни. За промене таквог стања духа потребне су систематске активности просвећивања, духовног образовања и реформе у свим слојевима нашег друштва које ће поставити праве вредности на право место и учинити да опште добро, радно васпитање, љубав и морал буду приоритети на путу ка срећи како појединца, тако и друштва у целини.

Литература

- Милеуснић, С. *Светици Косова и Метохије*. Нови Сад, 1999.
- Мићић, З. *Наша културна политика. Наш национални духовни развој*. Београд: Издавачка задруга политика и друштво (непозната година издања).
- Нешић, Б. „Очување идентитета у процесу глобализације”. *Православље*, СПЦ, бр. 940 (2013).
- Поповић, Б. „Духовност и обичајност Косовских Мораваца (Морава на извору)”. *У Друштво и култура Срба Косова и Метохије*. Косовска Митровица: Филозофски факултет, 2007.
- Станковић, Б. *Српски венац Косовској Поморавља*. Ниш: Градина – Просвета, 1994.

- Стоиљковић, Р. „Јеромонах Кирило”. *Литерарни ошисак*, бр. 3, Гњилане (2004).
- Урошевић, А. *Горња Морава и Изморник*, репринт издање. Приштина: Јединство, Гњилане: књижара Свети Сава, 1993.
- Урошевић, А. *Новобрђска Крива Река*. Београд, 1950.
- Филић, М. *Манасџир Драјанац*. Ваљево: Књиготворница Логос, 2006.
- Филковић, А. „Освећење манастира у селу Драганцу”. *Цариградски гласник*, бр. 19 (1900).
- Centar za proučavanje alternative, *Omladina Srbije pred izazovima budućnosti*. Beograd, 2003.
- Istraživačko-izdavački centar SSO Srbije u saradnji sa Institutom društvenih nauka: *Interesovanja mladih*. Beograd: Kultura, 1981.
- Lukić, R. *Sociologija morala*. Beograd: SANU, 1974.
- Rokeach, M. *The Nature of Values*. New York: Free Press, 1973.

BRANKICA V. POPOVIĆ

TRADITION – GUARDIAN OF THE CULTURAL IDENTITY
OF SERBS IN KOSOVO POMORAVLJE DISTRICT IN
CONTEMPORARY GLOBALIZATION

SUMMARY

Contemporary living conditions and new forms of cultural values increasingly pushing traditional customs and folklore, and the totality of those expressions can meet only in some of our regions. Kosovo Morava (Eastern Kosovo) is now a true stage on which regularly occur authentic Serbian folk tradition which speaks of a need and the expressed will of the people, pressed burden mere threat of freedom and existence, to survive both physically and spiritually. Formula centuries of survival in conditions of scarcity of basic values in this region Serbian ethnic group found in its traditions – a fine and well-ordered form of existence, imbued with the phenomenon of true beauty and wealth of experience. Our traditions and customs are a combination of very old formation of the Serbian folk spirit that was weaved by tu needs of life itself, and coexistence with other peoples (Turkish, Macedonian, Albanian...). However, we are witnessing the disappearance of folk customs, songs, stories and the entire break with the traditional values of time inevitably replaced with new relationships and cultural patterns of conduct. This paper presents an incentive spark preserving one of our traditions in Kosovo faithfully preserves the identity of our people and strengthens the strength to endure the new challenges that globalization brings.

KEY WORDS: tradition, Kosovo Pomoravlje District, freedom, survival, values, traditional customs, identity.

DRAGAN V. PRLJA¹
Institut za uporedno pravo
Beograd (Srbija)

VIRTUELNI PROSTOR, SUVERENITET, TERITORIJA I MOĆ

SAŽETAK. Kompjuterske komunikacije zasnovane na korišćenju personalnih računara i interneta proširuju mogućnost komunikacije preko geopolitičkih granica i vremenskih zona rapidno povećavajući broj aktera koji učestvuju u raznim oblicima međunarodnih komunikacija. Mrežne komunikacije do te mere utiču na međunarodne odnose da one neprestano menjaju karakter države menjajući niz klasičnih koncepata do sada poznatih u teoriji, kao što su suverenitet, teritorija, moć itd.

Raspored moći u svetu sve više zavisi od mogućnosti pristupa globalnim informacionim mrežama, a sve manje od kontrole teritorije ili od geografskog položaja jedne zemlje. Moć države danas se zasniva na novom skupu vrednosti u kome informacione tehnologije zauzimaju izrazito visoko mesto.

KLJUČNE REČI: virtuelni prostor, država, suverenitet, teritorija, moć.

UVOD

Neverovatno brz razvoj informacionih tehnologija danas izazvao je krupne promene u ekonomskoj, političkoj i društvenoj strukturi nacionalnih država, ali i velike promene u međunarodnom okruženju.

Kompjuterske komunikacije zasnovane na korišćenju personalnih računara i interneta proširuju mogućnost komunikacije preko geopolitičkih granica i vremenskih zona rapidno *povećavajući broj aktera koji učestvuju u raznim oblicima međunarodnih komunikacija*. Mrežne komunikacije do te mere utiču na međunarodne odnose da one neprestano menjaju karakter države *menjajući niz klasičnih koncepata do sada poznatih u teoriji, kao što su suverenitet, teritorija, moć itd.*

---

¹ dragan@prlja.info

Raspored moći u svetu sve više zavisi od mogućnosti pristupa globalnim informacionim mrežama, a sve manje od kontrole teritorije ili od geografskog položaja jedne zemlje. Moć države danas se zasniva na novom skupu vrednosti u kome informacione tehnologije zauzimaju izrazito visoko mesto.

Nova teorijska i praktična znanja iz oblasti informacionih tehnologija potrebna su pre svega onima koji se bave *informacionom ekonomijom*, jer država ima samo ograničen kapacitet da kontroliše ekonomske transakcije dobara i usluga (carine, tarife, porezi). O značaju ovog područja govori izrazito brz razvoj pojedinih kompanija iz oblasti novih informacionih tehnologija i uključenje velikog broja medijskih kuća u informacioni biznis.²

Sve više ekonomskih transakcija ostvarenih digitalnim putem najavljuju kompleks pravnih i političkih pitanja koja treba rešiti na nacionalnom i međunarodnom nivou.

Među dobrima i uslugama koje treba štititi svakako treba izdvojiti softver. Bitna pitanja vezana za zaštitu softvera su: izvorni kod, operativni sistem, kompjuteri, izvršni elementi softvera itd. Ova nova pitanja nastala razvojem informacionih tehnologija regulišu se u okviru međunarodnih organizacija kakve su: Međunarodna telekomunikaciona unija, Svetski telekomunikacioni forum, Međunarodna organizacija za standarde, Američki nacionalni institut za standarde, Evropsko udruženje proizvođača kompjutera, itd.

Vrlo važno pitanje moderne ekonomije je transfer tehnologije. Ovo pitanje se može razmatrati u svetlu regulative Svetske trgovinske organizacije i drugih međunarodnih organizacija.

Pitanje zaštite intelektualne svojine kako u bilateralnim, tako i u multilateralnim odnosima postaje izuzetno važno pitanje današnje globalizacije.³

Dugo se nije dovodio u pitanje koncept autorskog prava, ali sa pojavom i razvojem novih informacionih tehnologija i interneta koncept autorskih prava počinje da se značajno menja, odnosno da dobija alternativu u vidu otvorenog pristupa informacijama.

Nova politika autorskih prava u sajber prostoru „trebalo bi da reafirmiše prava autora u svetu globalnih digitalnih komunikacija, ali ne bi trebalo da stvara podršku za beskonačne monopole i tehnološku diskriminaciju”.⁴

U drugoj polovini devedesetih godina 20. veka uporedo sa razvojem informacionih tehnologija razvijala se i ideja stvaranja softvera otvorenog koda, odno-

---

² Shultz, G., *Diplomacy in the information age*. <http://www.uisp.org/oc/vdrepresents/shultz-vd.html>.

³ Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, Evropska Unija, Svetska trgovinska organizacija itd.

⁴ Dimitrijević, Predrag. *Pravo informacione tehnologije*. Niš: SVEN, 2010, 286.

sno besplatnog softvera. Autori ovakvog softvera omogućavali su drugima da softver: besplatno koriste, pristupaju izvornom kodu, distribuiraju i da ga unapređuju, odnosno menjaju.⁵

Komisija Evropske unije 2007.godine ustanovila je licencu za besplatan softver, odnosno softver otvorenog koda pod nazivom „The European Union Public Licence” (EUPL). Zvanična verzija ove licence dostupna je na 22 zvanična jezika EU. Danas u svetu postoji preko 100 različitih licenci za besplatan softver, odnosno softver otvorenog koda.⁶

Pojava kopileft (eng. Copyleft) licence i licence otvorenog sadržaja (Open Content License) ukazuju na potrebu za radikalnom promenom međunarodne postojeće regulative autorskih prava u cilju stvaranja fundamentalnih prava na fer i javnu upotrebu u digitalnom svetu. Kopileft i licence otvorenog sadržaja stvaraju samo supkulturalna ostrva slobodne upotrebe i distribucije radova u okviru velikog mora neslobodne medijske kulture.⁷

Ideja o stvaranju softvera otvorenog koda vremenom se sasvim očekivano proširila i na ostala autorska dela. Ova ideja stvaranja slobodnog softvera, odnosno otvorenog sadržaja, koja se pojavljuje sa nastankom digitalnog sveta radikalno menja koncept autorskih prava. Nasuprot ideji o genijalnom autoru koji svoje delo štiti autorskim pravima i drugima omogućava samo da budu pasivni korisnici suprotstavlja se ideja o autoru koji želi da omogući krajnjem korisniku da postane koautor, odnosno da može softver ili drugo delo da kopira, menja, unapređuje. Tako da te nove digitalne slobode, nova digitalna kultura omogućava običnom korisniku, običnom čoveku da postane koautor, da stvori novu vrednost, novo umetničko, književno ili drugo delo. Ovakav model fundamentalno menja tradicionalno shvatanje autorskih prava. Osnova ove nove ideje je da stvaralaštvo počiva na kreativnoj upotrebi postojećih dela u javnom domenu. Deo ove nove ideje je i saradnja desetina ili stotina autora u stvaranju novog dela. Neka dela, kao što su, recimo, velike enciklopedije moguće je stvoriti samo saradnjom velikog broja autora širom sveta. Dobar primer kako se na osnovu postojećeg autorskog dela uz pomoć kreativnosti stvara novo autorsko delo je hip hop muzika. Mnoge novostvorene kulturne vrednosti zapravo su zasnovane na kopiranju već postojećih autorskih dela. Dizajniranje novih medija, recimo na internetu, zasnovano je u velikoj meri na kopiranju postojećih fontova, skriptova, alata itd. Nasuprot klasične ideje o autorskom pravu koja onemogu-

---

⁵ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf, 6.11.2010.

⁶ <http://www.osor.eu/eupl>, 14.11.2010.

⁷ Lawrence, Liang. *Guide to Open Content Licenses*, http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf, 4.11.2010.

ćava dalje korišćenje i izmenu autorskog dela stoji ideja saradnje u stvaranju na bazi *slobodne razmene informacija u digitalnom svetu*. Pasivni korisnici autorskih dela postaju kreativni saradnici koji neprekidno obogaćuju javni domen dostupan svima. Javni domen predstavlja zajednički resurs koji je dostupan svima i može se koristiti bez potrebe dobijanja bilo kakvih odobrenja i dozvola. Nešto slično ulicama, parkovima, igralištima, koji su u javnom domenu i svi ih mogu koristiti.⁸

Enormno povećanje brzine protoka informacija i dostupnosti autorskih dela u svim oblicima dovelo je u nesrazmeru klasičan koncept autorskih prava sa potrebom postojanja javnog domena i mogućnosti dostupnosti znanja, kao i mogućnosti stvaranja novog znanja kao javnog dobra proisteklog iz javnog interesa.

Puno je razloga za omogućavanje pristupa autorskom delu kao otvorenom sadržaju. Neki od tih razloga su:

- autori koji još uvek nisu postali poznati žele da se što veći broj ljudi upozna njihovo delo, odnosno žele da ga popularišu kako bi izgradili svoju reputaciju. Na taj način se mogu obezbediti novi nastupi, novi sponzori itd.,
- izbegavaju se posrednici, distributeri i omogućava se direktan kontakt sa autorima,
- autori koji dela ne stvaraju da bi zaradili već iz drugih razloga da bi širili svoje ideje,
- ideja otvorenog sadržaja omogućava da se i zaradi tako što se akademskoj zajednici i neprofitnim organizacijama može omogućiti slobodan pristup, a zadržavaju se prava na komercijalnu upotrebu dela,
- nepoznati autori mogu svoja dela ponuditi kao potpuno slobodan sadržaj, a ponuditi onima koji to žele da daju donacije onoliko koliko žele,
- autori koji dela objavljuju na klasičan način, recimo u štampanim medijima, ako istovremeno objave svoje delo i na internetu kao otvoreni sadržaj obično tako pospešuju prodaju svog štampanog dela, jer omogućavaju kupcima da ga upoznaju sa njim pre kupovine,
- neki od autora su privučeni idejom intelektualne saradnje, odnosno idejom idealizma i njihov broj na internetu nije mali, i
- mnogi autori finansirani su za svoj rad iz javnih sredstava pa je logično da njihova dela budu dostupna kao javno intelektualno dobro.⁹

---

⁸ *Ibidem.*

⁹ *Ibidem.*

Razvoj informacionih tehnologija, interneta, digitalnog sveta i sajber prostora doneo je mnogobrojne izazove klasičnim konceptima u mnogim oblastima prava, pa ni oblast intelektualne svojine i autorskih prava nije bila izuzetak.

Pored već navedenih pitanja i mnoga druga pitanja se pojavljuju baš pod uticajem globalizacije i razvoja novih informacionih tehnologija. Takva pitanja su: zaštita privatnosti, zaštita podataka, ograničenje slobodne komunikacije u cilju zaštite međunarodnog javnog poretka itd.

Dok je u prošlosti upotreba kompjutera i kompjuterske opreme bila privilegija samo najrazvijenijih zemalja, danas su cene kompjutera u dovoljnoj mjeri pristupačne pa ih mogu koristiti i oni u manje razvijenim i bogatim zemljama. Odnosno iz više razloga se može konstatovati da razvoj informacione tehnologije i informacione kulture u manje razvijenim i bogatim zemljama mora biti prioritetan, jer na određeni način može ublažiti posledice globalizacije.

Može se sa sigurnošću konstatovati da je tehnološka revolucija uobličena u snažnom prodoru informacionih tehnologija, izmenila međunarodno okruženje, odnosno značenje suvereniteta država, svetske ekonomije i vojne strategije.¹⁰

VIRTUELNI PROSTOR I SUVERENITET

Jedna od bitnih promena međunarodnog okruženja pod uticajem novih informacionih tehnologija je promena klasičnog koncepta suvereniteta.

Istorijat razvoja koncepta suvereniteta pokazuje **konstantno nastojanje država da povećaju nivo suvereniteta**, povećavajući kontrolu nad teritorijom, ljudima, ekonomijom itd. Ovim tendencijama, uočenim kod mnogih država, do sada su se suprotstavljale samo druge države sa istom željom. Danas se nasuprot tendencije država da povećaju nivo suvereniteta nad svojom teritorijom, ljudima itd. javlja ideja *virtuelni prostora* (cyberspace).

Virtuelni prostor nije fizički prostor i čini se da je sasvim logično smatrati ga međunarodnim vazдушnim prostorom kroz koji prolaze podaci spakovani u paketima, a kako taj prostor nije pod kontrolom jedne ili više suverenih država, može se reći da se sa pravne tačke radi o *res communis omnium*.¹¹ Sa druge strane, treba imati na umu da funkcionisanje virtuelnog prostora zavisi od fizičke

---

¹⁰ Walter, Wriston. *Bits, Bytes, and Diplomacy*. http://www.usip.org/pubs/pworks/virtual18/bitbytdip_18.html, 22. 3. 1998.

¹¹ Wolff, Heintschel von Heinegg. *Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace*. 2012. 4th International Conference on Cyber Conflict, http://www.ccdcoe.org/publications/2012proceedings/1_1_von_Heinegg_LegalImplicationsOfTerritorialSovereigntyInCyberspace.pdf, 1.7.2013.

informatičke infrastrukture koje kontrolišu pojedine suverene države ili grupe suverenih država.

Napad na suverenitet pojedinačnih država ne dolazi danas od dugih država već od virtuelnog prostora. Taj napad se ne sastoji samo u stvaranju veza među građanima koji žive na različitim teritorijama, već i u oblasti ekonomskog poslovanja. Države su uvek želele da imaju što veću kontrolu u oblasti ekonomskih transakcija, i baš u toj oblasti virtuelni prostor ugrožava suverenitet država. Pod uticajem razvoja informacione tehnologije *veliki broj proizvoda i usluga dobijaju digitalni (ne fizički) oblik*, te se lako prenose kroz virtuelni prostor. Na taj način su ugrožene mnoge funkcije države koje proističu iz njenog suvereniteta: funkcije carinske kontrole, tarifnih režima, oporezivanja itd.

Evidentno je da razvoj informacionih tehnologija na određeni način narušava koncept suvereniteta država i menja ga. To se dešava sve snažnije i sve brže jer same države doprinose ubrzanom razvoju informacionih tehnologija, to jest njihove infrastrukture, jer je to ekonomska nužnost. *Razvijajući informacione tehnologije, države istovremeno ograničavaju sopstveni suverenitet.* Odraz ovih suprotnih tendencija, koje danas prevlađuju u međunarodnom okruženju, prenosi se i na sve druge oblasti života. Diplomate su u situaciji da *štite suverenitet svojih država, a istovremeno da obezbeđuju učešće svojih država u procesu globalne i regionalne integracije.* U oblasti informacionih tehnologija, diplomate su zadužene za podsticanje razmene informacija i uključivanje svojih zemalja u procese razvoja informacionih sistema na regionalnom i globalnom planu. Istovremeno, posledica uspešnih diplomatskih delatnosti na ovom planu je ograničenje suvereniteta nad sopstvenom teritorijom ili ekonomskim poslovanjem.

Suverenitet, kao moć države da spreči druge da utiču na njene unutrašnje odnose, danas slabi. To se slikovito može objasniti konstatacijom da niko, pa nijedna država, danas *ne može zaustaviti protok informacija preko nacionalnih granica.* Kada je protok informacija preko državnih granica u pitanju, može se konstatovati da su danas *vremenske zone daleko veći problem u protoku informacija širom sveta* nego što su to klasične državne granice.

Koncept suvereniteta je nastao u jednom sasvim drugom međunarodnom okruženju od onoga koje danas postoji. Zato je nužno pratiti tendencije na ovom planu kako bi diplomate koristeći nove metode i procedure na vreme uzele učešće u *političkom i pravnom regulisanju niza pitanja* vezanih za razvoj novih informacionih tehnologija i virtuelnog prostora.

VIRTUELNI PROSTOR I TERITORIJA

Nova realnost u međunarodnom okruženju je nastojanje razvijenih zemalja da u opštoj globalizaciji zauzmu što povoljnije mesto. Vojna i politička nastojanja da se zauzmu teritorije u Bosni, u Kuvajtu itd. izraz su neshvatanja promena u međunarodnom okruženju koje su već nastupile. *Virtuelna država sve manje zavisi od teritorije, a sve više od vrednosti kao što su tehnologija, znanje, direktno investiranje.* Savremena država mora da redefiniše koncept teritorije i njenog značaja u sopstvenoj strategiji razvoja.

Virtuelni prostor je prostor koji ni na koji način ne korespondira sa idejom teritorije. Krećući se kroz globalne kompjuterske mreže često se i ne zna u kojoj se zemlji nalazi računar sa koga se uzimaju informacije, ili iz koje je zemlje osoba sa kojom se razmenjuje elektronska pošta. U okviru virtuelnog prostora stvaraju se veze među ljudima bez obzira na teritorijalnu pripadnost. Virtuelni prostor obuhvata ljude virtuelno, odnosno elektronski, povezane. Oni osećaju pripadnost mreži, pa ih neki nazivaju i *građanima mreže (netizens)*.

Virtuelni prostor je u tesnoj vezi i sa pojmom javnog domena, odnosno javnog vlasništva u virtuelnom prostoru.

Pitanje javnog domena, odnosno javnog vlasništva je jedno od najčešće raspravljanih pitanja u vezi sa intelektualnom svojinom.

Danas javni domen označava *javno vlasništvo* intelektualne svojine. To je pravni institut anglosaksonskog prava i označava znanje i inovacije u odnosu na koje nijedna osoba ili drugi pravni subjekt ne može (ili ne želi) da uspostavi ili održava vlasničke interese. Pa ovakva autorska dela i inovacije čine *deo opšteg kulturnog i intelektualnog nasleđa čovečanstva* koje u principu svako može da koristi ili iskorišćava.¹²

U istorijskom smislu javni domen je prethodio zaštiti intelektualne svojine. Prvo su sva kulturna i naučna dela predstavljala javni domen, pa se tek razvojem štamparske industrije i tržišta donose pravni propisi o zaštiti autorskih prava. Pojam javnog domena uobličen je krajem 19. veka. Viktor Igo, francuski književnik, 1878. godine je odredio dva glavna obeležja javnog domena: prvo, da, delo nakon što ga autor objavi nije više jedino njegovo vlasništvo, već pripada i ljudskom duhu, postaje *društveno javno dobro*, i drugo, da je sigurna sudbina dela da jednog dana postane javno dobro. Bernska konvencija iz 1886. godine poziva se na javni domen kome pripadaju dela koja nemaju više autorsko pravnu zaštitu.¹³

---

¹² *Javno vlasništvo*. <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.

¹³ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-evelopment/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

Javni domen kao argument koriste mnogi kritičari sadašnjeg sistema zaštite intelektualne svojine. Pitanjem javnog dobra bavi se Svetska organizacija za intelektualnu svojinu, kao i mnogi političari i vlade. Mnogi projekti digitalizacija kulturnog nasleđa baziraju se na javnom domenu.¹⁴

Nikakva dozvola nije potrebna da bi se koristio ili kopirao, odnosno distribuirao materijal koji je deo javne svojine bez obzira na svrhu ili namenu kako privatnu, tako i komercijalnu (industrijsku). To se može činiti potpuno besplatno, bez plaćanja prava na korišćenje, trajni ili privremeni zakup licence i slično.

Javni domen se može definisati i kao suprotnost raznim oblicima zaštite intelektualne svojine, javni domen stoji nasuprot zaštićenim robnim markama, patentima i slično. Za materijal pod „javnim vlasništvom” nema zakona koji ga čuva da ga ne koriste članovi društva. Može se reći da materijal koji je predmet javne svojine služi kao *osnov za novi kreativan rad*.

Prilikom definisanja pojma *javnog vlasništva*, odnosno *javne svojine* može se reći da je to ono što pripada svim ljudima. Prilikom korišćenja dela koji je deo javnog domena nema ni obaveze pozivanja na originalnog autora, iako se to smatra učtivim i fer odnosom. Međutim, treba imati na umu iako je dozvoljena kreativna upotreba dela u javnom vlasništvu, kao i njegovo, menjanje, unapređivanje i/ili inkorporacija u druga dela, to ne znači da i novo delo koje može nastati tom prilikom predstavlja javnu svojinu, ono može da sadrži i delove koji spadaju pod domen zaštite autorskih prava, to jeste može biti vlasništvo autora koji ga je stvorio, te ukoliko nije jasno naznačeno da i to novo delo autor stavlja u javno vlasništvo, treba pretpostaviti da postoje neka zadržana prava.

Autorska prava centralnu pažnju poklanjaju eksploataciji rada, ali nikada ne regulišu sam pristup i upotrebu dela dok je kod javnog domena u prvom planu mogućnost intelektualnog pristupa delima u javnom domenu.¹⁵

Autorska prava bi trebala da ostvare fer balans između prava autora da kontroliše širenje svoga dela i javnog interesa da se delo što više širi i bude dostupno što većem broju ljudi.¹⁶

Javno dobro je generalno definisano kao materijal koji ne podleže zaštiti autorskih prava ili je materijal kome su autorska prava istekla, prestala da važe. Javno vlasništvo upućuje na potpuno odsustvo autorske zaštite dela, odnosno na intelektualnu svojinu koju niko ne kontroliše.

Materijal, rad deklarisan kao javni domen ili vlasništvo može se smatrati delom *javnog kulturnog nasleđa*, svaki član društva se podstiče da ga koristi za sva-

---

¹⁴ Ibidem.

¹⁵ Ibidem.

¹⁶ Dworkin, Gerald. *Judicial Control of Copyright on Public Policy Grounds*. In: *Intellectual Property and Information Law*, Kluwer, 1998, pp. 137.

ku svrhu, uključujući kopiranje, modifikovanje, unapređenje, čak ga možete i prodati, odnosno koristiti u komercijalne svrhe.

Autorsko delo postaje deo javnog domena ili onda kada originalni autor dela stavi delo na raspolaganje društvu, kada se svesno, dobrovoljno i neopozivo odrekne prava koja mu kao autoru dela sleduju, ili još češće kada prava na kopiranje i korišćenje nekog dela isteknu, odnosno kada delo dostigne određenu starost, ili kada originalni autor, odnosno nosilac prava ne produži prava koja ima ili ih se odrekne.

Autorska dela i inovacije mogu se naći u javnom domenu na različite načine.

1) *Izostankom pravne zaštite* zato što su: kreativna dela koja su nastala pre donošenja zakonske regulative u ovoj oblasti (dela Vilijama Šekspira, Ludviga van Betovena, Arhimedovi pronalasci itd.) dela; narodne umotvorine, tradicionalni folklor; dela za koje se ne može utvrditi ko je autor, nekreativna dela koja zbog nedostatka kreativnosti ne potpadaju pod zaštitu zakona o autorskim pravima (matematičke formule, sudske odluke, legislativa, intuitivno organizovane zbirke podataka, azbučni spiskovi, rezultati pretraživanja itd.).¹⁷

2) *Istekom pravne zaštite* zato što je prošao rok. Većina autorskih prava ima rok trajanja i kad prođe taj rok delo ili patent prelazi u javno vlasništvo. Kod patenata taj rok je uobičajeno 20 godina, a kod autorskih prava je potrebno da se ispuni više uslova. Ti uslovi su: da je delo objavljeno pre 1. 1. 1923. godine ili najmanje 95 godina pre 1. januara tekuće godine, da je vlasnik autorskih prava umro najmanje 70 godina pre 1. januara tekuće godine, da nijedna država potpisnica Bernske konvencije o autorskim pravima nije odredila trajna autorska prava na određenom delu, da SAD i EU nisu donele pravni akt o produženju trajanja autorskih prava.

3) *Odricanjem od pravne zaštite*. Zakonom o autorskim pravima SAD sva dela stavljaju od strane Vlade SAD stavljaju se u javno vlasništvo. Pojedine institucije i autori mogu se odreći pravne zaštite i preneti svoja dela u javni domen uz pomoć recimo GNU licenci za slobodnu dokumentaciju, licence slobodnog softvera, „copyleft” licenci, „Creative Common 0” licence. U slučaju kada je autor dela svesno, dobrovoljno i neopozivo stavio svoje delo u javni domen, on se odrekao svih prava koje je imao nad tim delom i ne može ih kasnije (u slučaju da proceni drugačije) opozvati, odnosno povratiti prava nad dotičnim delom. To znači da je u momentu stavljanja dela bio svestan da će se njegovo delo

---

¹⁷ *Javno vlasništvo*. <http://sr.wikipedia.org/>, 6.11.2010.

moći koristiti bez ikakve naknade bilo koga i na bilo koji način. Na primer, autori dela koji su svoje radove stavljali u javno vlasništvo pre 20–30 godina verovatno nisu mogli ni da pretpostave da će se njihova dela koristiti u medijumu kao što je internet i na načine i u svrhe u koje se koriste. Preporukom Uneska iz 2003. godine koja se odnosi na univerzalni pristup sajber prostoru u okviru definicije javnog domena uključuju se i javni podaci i zvanične informacije koje stvaraju vlade i međunarodne organizacije i dobrovoljno im omogućuju pristup.¹⁸ Praktično može se reći da materijal koji je deklarisan licencom „javno dobro” zapravo materijal sa nultom licencom. Odricanje od sadašnjih i budućih autorskih prava moguće je na osnovu pravnih propisa američkog zakonodavstva, koje reguliše „javni domen”. U našem pravu takva mogućnost prenosa svih autorskih prava ili odricanja od svih autorskih prava ne postoji.¹⁹

Značaj postojanja javnog domena je veliki iz više razloga: obrazovnog, demokratskog, ekonomskog i slobodne konkurencije. Ta uloga je jednakog značaja kao i uloga postojanja autorskih prava, jer omogućuje kulturnu raznolikost, slobodu stvaranja, inovacije, razvoj kulture i nauke. Snažan i jak javni domen u kulturi i nauci omogućava stvaranja kulturnog blaga čovečanstva i dostupnost tog blaga svima. To je osnovni pokretač društvenog i ekonomskog razvoja i štiti od privatizacije, prisvajanja i predstavlja balans u odnosu na postojanje isključivosti intelektualne svojine.²⁰

Veliku pretnju javnom domenu predstavljaju pokušaji stvaranja digitalnih monopola pomoću tehnoloških metoda ograničavanja pristupa digitalnim sadržajima.

Upravljanje digitalnim pravima (Digital Rights Management – DRM) predstavlja termin koji pokriva nekoliko različitih sistema i mehanizama globalne kontrole sadržaja. Drugim rečima, DRM bi trebalo da ozakoni sisteme kontrole koji omogućavaju potpuno kontrolisanje digitalnih sadržaja, bilo koja upotreba da je u pitanju. Rani primer DRM-a su kriptovani DVD sadržaji koji su kodirani određenom enkripcijom čiji je ključ u vlasništvu DVD foruma i drži se u tajnosti, pa proizvođači DVD playera moraju potpisati određene ugovore kako bi mogli da reprodukuju kriptovani DVD sadržaj. Ovo je samo jedan od primera kako DRM propisi onemogućavaju slobodnu razmenu sadržaja, pa se često može čuti da bi skraćenica DRM trebalo da označava Digital Restrictions Management.²¹

---

¹⁸ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

¹⁹ <http://creativecommons.org/rs/faq,6.11.2010>.

²⁰ Dusollier, Séverine. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.

²¹ Jelić, Ivan. *Zajednica u savremenom informatičkom društvu*. <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo/2/tema14/zajednica.pdf>, pronađeno 4.11.2010.

Tradicionalna geopolitika, zasnovana na elementima, kao što je izlaz na more, prirodna granica, kontrola glavnih saobraćajnica itd., imala je izuzetno veliki značaj u prošlosti. Istorijski razvoj i spoljna politika mnogih zemalja u velikoj meri su bili određeni geografskim faktorom. Taj faktor i danas ima značajno mesto u određivanju položaja jedne zemlje, ali njegov značaj se smanjuje u onoj meri u kojoj *nematerijalne* vrednosti dobijaju na značaju. Nematerijalne vrednosti, poput *upravljanja informacijama i znanje*, čine globalnu informacionu infrastrukturu koja u bitnoj meri određuje politički, ekonomski i društveni razvoj, odnosno novo međunarodno okruženje.

Informacione tehnologije, obrazovanje, multikulturalizam, informacione elite, znanje itd. stvaraju novo međunarodno okruženje u kome se u bitnoj meri brišu teritorijalne udaljenosti, *brišu se razlike između „provincije” i „centra”*. U budućnosti geografski faktori poput teritorije neće određivati položaj pojedine države u međunarodnom okruženju, ali će taj položaj bitno određivati mogućnost pristupa dostignućima u oblasti informacionih tehnologija i postojanje kvalitetno obrazovane informatičke elite.

VIRTUELNI PROSTOR I MOĆ DRŽAVE

Međunarodni odnosi su tesno povezani sa pregovaranjem i mirnim rešavanjem sporova, ali su nažalost često bili povezani i danas su povezani sa upotrebom sile i moći.

Jasna razlika koja je do sada bila vidljiva u vezi sa ostvarivanjem nacionalnih interesa pregovaranjem uz pomoć diplomatije i ostvarivanjem nacionalnih interesa uz upotrebu vojne moći, pod uticajem novih informacionih tehnologija se gubi. To se dešava jer se tradicionalni koncept moći menja. *Sve manje je izvor moći teritorija, broj vojnika, količina oružja* i sl. dok *informacije sve češće postaju izvor moći*. Informaciona revolucija suštinski ugrožava strukturu moći u današnjem svetu.

Vojna sila je predstavljala centralni izvor moći u međunarodnom sistemu zasnovanom na ravnoteži snaga supersila, a danas pod uticajem promena u međunarodnom okruženju informacije postaju bitan resurs moći. Informacione tehnologije dobijaju značaj uporediv sa značajem vojne sile. Uostalom, *informacione tehnologije sve su češće bitan element vojne tehnologije*. Samo jedan aspekt informacionih tehnologija: *kompjuterske simulacije* pokazuje u kojoj su meri one značajne za vojnu moć pojedinih zemalja.

Ne umanjujući značaj biološkog, hemijskog ili nuklearnog oružja, ipak moramo konstatovati da je ono pod znatno većim stepenom kontrole nego što su to informacione tehnologije. Upad u informacioni sistem velikih sila, koji su već

više puta ostvarili hakeri, ukazuje na moć novih informacionih tehnologija, ali i na *visoki stepen ranjivosti* sadašnjeg međunarodnog okruženja.

Sigurno je da će *virtuelni rat* predstavljati ozbiljnu pretnju nacionalnoj bezbednosti u 21. veku. Jako male države, terorističke grupe, ili narkomafija mogu angažovati kompjuterskog programera da napravi kompjuterski virus koji će biti u stanju da sruši vitalnu kompjutersku mrežu ili recimo da prouzrokuje pro-mašaj balističkog projektila.

Informacione tehnologije donose sa sobom *novi oblik moći informacija i znanja*. Ova moć različite je prirode od vojne, ekonomske, političke moći i jako ju je teško centralizovati i kontrolisati. Značaj moći informacionih tehnologija raste iz dana u dan, jer u današnjem međunarodnom okruženju *diplomacija rezultate ostvaruje, pre svega, upotrebom mekih oblika moći (soft power)*, a ne vojnom silom.

Najmoćnije zemlje sveta su one koje su u 21. vek ušle kao informaciona društva, sa izrazito razvijenim informacionim tehnologijama. Ove zemlje raspolažu velikim stepenom *informacione moći* te će lakše ostvarivati svoje ciljeve u međunarodnom okruženju. Zemlje koje ne budu pratile razvoj informacionih tehnologija i ne budu se pripremale da uspešno ovladaju znanjima iz oblasti informacionih tehnologija gubiće svoju poziciju u međunarodnom okruženju i teško će ostvarivati svoje ekonomske i spoljopolitičke ciljeve.

ZAKLJUČAK

Nema nikakve sumnje da je nastanak virtuelnog prostora bitno uticao na promenu klasičnog koncepta suvereniteta, teritorije i moći. Svi smo svesni promena koje su nastupile, ali ključno pitanje koje se postavlja je kako se na najbolji način prilagoditi nastalim promenama. Kako se suprotstaviti velikom broju negativnih pojava koje dolaze sa promenom postojećih koncepata i naravno sa globalizacijom i kako iskoristiti pozitivne strane promene postojećih koncepata i nastupajuće globalizacije.

Virtuelni prostor funkcioniše prema svojim sopstvenim pravilima, koja države i međunarodne organizacije nekada žele i mogu da kontrolišu, a koja su ponekad samo regulativnog karaktera i van kontrole država i međunarodnih organizacija.

Pozicioniranje u okviru virtuelnog prostora zavisi od niza strateških odluka, vezanih pre svega za razvoj informaciono komunikacione infrastrukture i za stvaranje i primenu znanja o novim tehnologijama u ekonomiji, ali i u svim drugim oblastima života. Nacionalna strategija razvoja mora uzeti u obzir promene koje su nastupile pod uticajem stvaranja virtuelnog prostora, mora odrediti jasne ciljeve i prioritete, kao i način implementacije i realizacije.

Podela među nacionalnim državama, kao i raspodela bogatstva u svetu, već je danas, a sve više će biti u budućnosti uslovljena pozicioniranjem nacionalnih resursa u virtuelnom prostoru, a na osnovu toga će se određivati i stepen suvereniteta nacionalne države i njena moć, odnosno snaga da ostvari sopstevne nacionalne interese.

Literatura

- Dimitrijević, P. *Pravo informacione tehnologije*. Niš: SVEN, 2010, 286.
- Dusollier, S. *Scoping Study on Copyright and Related Rights and the Public Domain*. WIPO, http://www.wipo.int/ip-development/en/agenda/pdf/scoping_study_cr.pdf.
- Dworkin, G. „Judicial Control of Copyright on Public Policy Grounds”. In *Intellectual Property and Information Law*. Kluwer, 1998.
- Shultz, G. *Diplomacy in the information age*. <http://www.uisp.org/oc/vdpresents/shultzvd.html>.
- Jelić, I. *Zajednica u savremenom informatičkom društvu*. <http://www.bos.rs/cepit/idrustvo 2/tema14/zajednica.pdf>.
- Lawrence, L. *Guide to Open Content Licenses*, http://media.opencultures.net/open_content_guide/ocl_v1.2.pdf.
- Wriston, W. *Bits, Bytes, and Diplomacy*. http://www.usip.org/pubs/pworks/virtual18/bitbytdip_18.html.
- Wolff, Heintschel von Heinegg. *Legal Implications of Territorial Sovereignty in Cyberspace*. 4th International Conference on Cyber Conflict, 2012. http://www.ccdcoe.org/publications/2012proceedings/1_1_von_Heinegg_Legal_ImplicationsOfTerritorialSovereigntyInCyberspace.pdf, 1.7.2013.

DRAGAN V. PRLJA

VIRTUAL SPACE, SOVEREIGNTY,
TERRITORY AND POWER

SUMMARY

Computer-based communications using personal computers and the Internet expands the possibilities of communication across geopolitical boundaries and time zones rapidly increasing number of actors involved in various forms of international communication. Network communication to these measures affect international relations that they are constantly changing nature of the state changing array of classic concepts hitherto known in the theory, such as sovereignty, territory, power, etc.

Distribution of power in the world is increasingly dependent on access to global information networks, and less than control of territory or geographical location of a country.

State power today is based on a new set of values in which information technologies occupy a very high place.

KEY WORDS: virtual space, state, sovereignty, territory and power.

МИТРА М. РЕЉИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за руски језик и књижевност
Косовска Митровица (Србија)

СТАНДАРДИЗАЦИЈА, ЛОКАЛИЗАЦИЈА, АСИМИЛАЦИЈА – РЕФЛЕКСИ САВРЕМЕНЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ²

САЖЕТАК. У раду се, првенствено на примерима постјугословенских и постсовјетских држава и с акцентом на очувању и (не)поштовању етнојезичког и културног идентитета народа и мањинских група, критички сагледавају насловом означене пратеће појаве савремене глобализације. На темељу анализе многих аутора и сопственог истраживачког налаза, закључује се да стандардизација манифестована као духовна унификација, с једне, те селективна примена прописиваних стандарда чија су последица етнојезичка асимилација и локализација, с друге стране, јесу процеси који воде ка десуверенизацији националних држава, култура и језика.

Кључне речи: држава, језик, култура, стандардизација, локализација, асимилација, глокализација, глобализација.

Општепознато је да савремену глобализацију прате два дијаметрално супротстављена става између којих су присутна и настојања помирљивијег приступа овом феномену а који, између осталог, налази свој израз у оквиру такозване критичке теорије глобализације (Печујлић 2013, 8). Промовишући властито гледиште заговорници глобализације ослонац налазе у пре-

---

¹ hvostanskazemlja@gmail.com

² Текст је настао у оквиру рада на пројекту *Опис и стандардизација савременој српској језика* (178021), који финансира Министарство просвете и науке Републике Србије.

познатљивом дискурсу о индивидуалним и грађанским слободама, универзализацији људских права, отвореном друштву, неограниченом кретању капитала и сл. Критичари поменутог модела, не без разлога, виде нови облик хегемонизма чији је основни покретач идеологија либерализма са протестантском есхатологијом као важном саставницом дате идеологије (Дугин 2008, 129), као хомогенизацију, американизацију, мекдоналдизацију култура која резултира губитком културне разноликости (в. Јовић 2013), као поразну рефеудализацију како на глобалном тако и локалном нивоу (Брдар 2002, 66), као „глорификацију једних и гробаризацију других” те језичку, културну и сваку другу вулгаризацију (Пипер 2005, 26) итд. Последњи свакако напомињу да се нико разуман не би противио глобализацији ако би она значила „дух међусобног разумевања и трпељивости, сарадње и узајамног испомагања (...) Али ако се она схвати као повезивање по вертикали, онда се добија једно од њених савремених лица, које није нимало привлачно за оне којима је намењено место у подруму те модерне вавилонске куле или који треба у њу да буду живи узидани” (Исто, 24).

Сагласно таквом глобализацијском пројекту, економски исцрпљиваним земљама истовремено се испоручује корпус „преваспитајућих” речи које представници политичких елита тих земаља, као неизоставан „украш” сопствене владавине, унисоно понављају доказујући тако обноћ достигнуто преумљење. Армија невладиних организација и „освешћених” појединаца задужена је, између осталог, за успешну имплементацију новог говора те стигматизацију свега што представља основне вредности сваке заједнице – народа, језика, културе, религије, традиције. У циљу реинтерпретације и крајње релативизације тих вредности, етнокултурни појмови и симболи у дискурсу нових преобраћеника постају предмет злурадих асоцијација и семантизација. Агресивна кампања усмерена на „корекцију” појмовног садржаја појединих термина попут *џајриоџизам*, *домовина* и сл., мање-више подједнако дефинисаних у свим речницима света, иде дотле да се сваком оном ко и помене дате термилошке одреднице приписује примитивизам, морална изопаченост, инхуманост. Истина је да, самере ли се са стварношћу најчешће употребљаване лексеме и синтаксеме из глобализацијског појмовника, као што су: демократизација, људска права, слободе, држава благостања, свет без граница, мултикултурни свет, мир, социјална правда и сл., видеће се да представљају пуке еуфемизме или, још горе, речи семантички празне. Њих у многим, у првом реду транзицијским друштвима, пориче не само животна стварност већ, кад год желе оправдати заговорани модел, и сами његови промотери и наводни заговорници наведених вредносних принципа. У јавним иступима ових, безмало свакодневно се може чути

како „у свету нема правде, постоји само интерес”. Таква тврдња, осим што је нетачна,³ представља опасан атак на свест људи у циљу њиховог прихватања наопаког животног принципа. Ако имамо на уму да реч правда (као и право које не може без ове прве) у основи садржи појам истине, тежње за истином (а што потврђује и семантички опсег дате лексеме у руском језику), негирањем њеног садржаја доводи се у питање и сврха израза дате речи, дакле, њеног постојања. Оваква језичка манипулација није из реда оних пролазних мистификација које прате власт – свачију и свугде и од којих се језик лако опоравља, већ, с обзиром на свеколике манифестације неправде, као и узрастајући број „конзумента” интереса, неистина у коју се увелико почело веровати (Рељић 2007, 413). Реч правда, која је по логици промотера новог погледа на свет већ заминула међу историзме, само је један у мноштву примера учинка глобализације на језичком, моралном и етичком плану.

Паралелно са порицањем најлепших словенских речи, одвија се попуњавање словенског лексикона, српског особито, бројним транслитератима типа *cool, food, happy, performance, party, wow, OK* и др. чије усмено продуковање обавезно прати невербална подршка, истоветна код Србина, Бугарина, Руса, Американца. Тиме се жели потврдити да енглеске позајмљенице „не представљају просте термине, већ *симболе нашеј животи*а или маркере заједничког погледа на свет” (Ривлина 2013). Процес унификације остварује се – напомиње В. Елистратов (2009) – не само посредством позајмљеница него и путем формирања својеврсног ’лингвopsихотипа’ очитованог у језички униформисаним часописима, ’речима – паразитима’, учесталом категоријом неодређености, масовној, националног обележја лишеној па отуд лако преводивој, назови уметничкој прози, а такође у различитим језицима присутном тенденцијом изопачавања фонетске артикулације (Исто). Паралелно са помодном муцајућом праксом, повећава се улога пиктографије која, поред низа функција, подсећа на све већи број полуписмених људи (Пипер 2010, 194). Сliku однегованог ’лингвopsихотипа’ нарочито илустрјују истоветни филмски и телевизијски садржаји који, уколико нису ријалити програми, најчешће започињу сликом леша, вербалног и физичког насиља. Наведени, пажљиво одабран и смишљено пласиран репертоар постаје својеврстан мамац у царство хедонистичког индивидуализма, виртуелних слобода, безетичности, сектантске религије и имитативне културе у којој човек, како је одавно приметио Слободан Јовановић, постаје пука „серијална јединка”. „Јединка се укључује у тоталитет управо тако што нема слободе избора, већ избор другог узима као свој, а пошто то чине све јединке серије, серија онда

³ У свету, наравно, постоје друштва у којима се и те како води рачуна о колективним и појединачним правима људи, социјалној и свакој другој правди.

постаје тоталитет мишљења, уверења, навика, обичаја или карактера” (према Деспотовић 2001, 88).

Дакле, ако стандардизацију (боље рећи унификацију) као један од аспеката глобализације посматрамо на језичком, културном и духовном плану, морамо признати да се ту није штедело у „размени добара”. Словени, особито балкански, утркују се да плате цену, како се својевремено изразио А. Солжењицин, „духовне стандардизације” чији је појавни облик, не пожељна разноликост, већ униформни синкретизам најгоре врсте, стран сваком Немцу или Французу који држи до себе, Енглезу поготово. Ваља се присетити зачуђености западних посетилаца Балкана поткрај 19. века што уместо „чистокрвних Турака и Албанаца”, онде затичу људе чија идентитетска колебаљивост замагљује њихово право порекло (в. Петровић 2009, 97). Данашњи Балканац у настојању да се идентификује са новим моћником, ни по чему се не разликује од оног изишлог испод „османског шињела”, чији ће збуњујући идентитет какав западни путописац данас-сутра, као и онда, с презиром жигосати.

Другачије ствари стоје код стандарда на пољу, рецимо, трговинске размене, заштите потрошача, животне средине, поштовања етнојезичких права, поготово где њихову селективну имплементацију не само дозвољавају већ неретко и подстичу управо они који те стандарде на међународном нивоу сами прописују. Довољно је присетити се годишњих маршева нацистичких ветерана и неонациста у престоници Летоније којима се по правилу придружују истомишљеници из Естоније и Литваније, антисемитских изјава високих чиновника ове земље, словеначке политичке елите која је, слично елитама поменутих држава, властите грађане прогласила за непостојеће, Хрватске која је, поред масовних злочина над Србима, већину грађана српске националности прогнала. Сви ови акти правног, психичког и физичког насиља ниједној од наведених земаља нису били препрека за улазак у Европску унију. Поменућемо и косметске Албанце који су за континуирано и незабележено насиље над словенским становништвом обилато награђивани да би након ескалације тог насиља 2004. године, првобитни захтев „стандарди пре статуса” преко ноћи био заборављен.

Незаинтересованост западних „усређитеља света” за страдање православних народа неодољиво подсећа на исто такву равнодушност испољавану током 19. века а која се најбоље очитује у путописима попут оног британског пустолова Александра Кинглејка код којег нишка Ћеле-кула побуђује једино подсмешљиву досетку садржану у исказу – „добар пример оријенталне архитектуре” (Кинглејк 1993, 20).⁴ „Сабласт” Византије, као основном узроку неповерења, присутна је у научном те политичком дискурсу и не малог

броја савремених аутора са Запада. Тако неки, мислећи Балкан, и данас говоре о „ситуацији у византијској Европи“, „византијским друштвима“ и сл. (в. Бакић-Хајден 2003, 80). Сачинивши „списак основних вредности Запада“, Рихард Левентал је осамдесетих година минулог века јавности предочио како би његове вредносне одреднице „свакако важиле за Источну Немачку, Пољску, Мађарску и Чехословачку. Према логици политичко-културних вредности, које и јесу биле у средишту пажње, граница према истоку требало је да пролази онуда где почиње утицај Византијског царства и где се утемељило православље које одатле и потиче“ (Мајер 2009, 84). Наведено стручно мишљење, које су наручили тадашњи стратеги новог уређења Европе, навели смо тек ради подсећања ко и зашто поставља границе између држава и култура.

Та иста, Левенталова граница, основни је критеријум (не)поштовања језичких права појединаца, група и народа, прописаних силним конвенцијама, повељама и декларацијама Савета Европе и других институција. Док се Србији спочитава чак и то што припадници мањинске заједнице сами не могу да се усагласе говоре ли, на пример, влашким или румунским језиком, језичка права Срба најмање су у фокусу пажње европских „стандардиста“. У Словенији, чланици Европске уније, Срби, иако најбројнија заједница после Словенаца, немају статус мањине због чега и „српски језик губи друштвену вредност и ограничава се само на комуникацију између припадника српске етничке заједнице“ (Радушки 2011, 423). Зато то право ужива, чак у укупном збиру далеко малобројнија група Италијана, Мађара и Рома а по основу – како се истиче – њихове аутохтоности. Статус аутохтоног народа Србе је заобишао, иако њихово присуство на тлу Словеније датира од средине 16. века (Исто). Према подацима В. Пожгај Хаци и Т. Балажиц Булц (2011, 109) признате мањине чине 0,60% (талијанска 0,11%, мађарска 0,32%, ромска 0,17%) укупног становништва Словеније, док грађана са бившег српскохрватског језичког подручја који немају тај статус има целих 6%. И језичка обесправљеност Срба у Хрватској те јавно вандалско демонстрирање у корист те обесправљености није омело прикључење ове државе Европској Унији. Уморства Срба на Космету због употребе свог језика сувишно је и коментарисати. Прописани стандарди о употреби језика никог не обавезују ни када су у питању Руси у новоствореним државама након распада Совјетског

⁴ Нескривени одијум према православним Словенима присутан у британској књижевности 19. века („Мрзим Русију откад сам се родио и мрзећу је док сам жив“ – узвикује песник Алфред Тенисон, Голдсворти 2005: 42), без сумње је у вези са стереотипским представама о давној Византији и њеном наслеђу које ови најчешће не разликују од оријентално-исламског.

Савеза чији је језик „спуштен на положај *Lingua non grata*” (Липатов 2010, 602). У уставима – тачкама које регулишу питање језика, у низу земаља попут Узбекистана, Азербејдана, Туркменистана, руски језик се и не помиње (Милошевић 2006, 227–228). У другим пак – Естонији, на пример, где трећину становништва чине Руси а у самој престоници представљају убедљиву већину, руски језик има статус страног и језика националне мањине (Исто, 228). Шта тек рећи за Литванију, где се јавна употреба мањинских језика, укључујући и руски, изричито забрањује (Исто). „Упркос међународним нормама, ми не можемо користити матерњи језик чак ни у местима где представљамо компактно становништво” – напомиње Р. Муксимов (2012, 51). Није много боља ситуација ни у појединим републикама Руске Федерације где се „у фокус (се) ставља појам титуларне нације, који Русима у њима даје другоразредни статус, али се притом игнорише чињеница да Руси немају другу државу осим Русије и да су они у њој титуларна нација (што се види и из назива земље)” (Пипер 2010, 143).

Грубе повреде етнојезичких права обично се везују за мањинске заједнице. Отуд су и студије које се баве овим проблемом у највећем броју случајева оријентисане на приказе врста језичке обесправљености минорних група широм света – од аутохтоних до оних настајалих економским, политичким и дрим миграцијама становништва, што је донекле и разумљиво с обзиром на то да су ове, самим својим статусом мањине, у целини гледано, и најугроженије. С друге стране, ређи су језички стручњаци који примећују постепено десетковање појединих националних језика, притом често на просторима које насељавају управо националне мањине. Другоразредни статус руског у појединим републикама Руске Федерације и још гори српског на Космету представља очигледне примере таквих тенденција. Насиље које је претрпео и даље трпи српски народ и његов језик на Косову и Метохији упозоравајући је показатељ могућег понашања националне мањине или оне која је преко ноћи себи присвојила право титуларне нације, али и пример потпуне незаинтересованости армије наводних бораца за људска и језичка права кад та борба не претпоставља и политички интерес. Такву незаинтересованост и те како подупире равнодушност политичких и културних елита према сопственом језику те дезинформације које светским „брижницима” за људска права стижу од њихових бројних повереника пажљиво распоређених у земљама које ваља „преваспитати”. Најбољи пример представљају примедбе тзв. Венецијанске комисије на члан 10 Устава Републике Србије којима се атакује на ћирилично писмо, јер оно наводно угрожава права мањина пошто „радије користе” латиницу. Другим речима, осим загарантованог им права на употребу свог – мађарског, русинског, тзв. босанског и других језика, мањине би

требало да одлуче и којим писмом треба да се служи већински народ у Србији (в. Антонић 2007). Други пример непоштовања властитих аката о језичким правима јесте препорука Парламентарне скупштине Европе (у резолуцији о уставним променама у Босни и Херцеговини донетој јуна 2006. у Стразбуру) да се у овој држави, уместо постојећа три – српског, хрватског и босанског, уведе један службени језик – босански, што неодољиво подсећа на некадашњу Калајеву језичку политику у Босни (в. Бабић 2006).

У вези са косметским феноменом, у низу других, намеће се и питање: Да ли би претходно континуирано угрожавана мањина (како се жели представити) уопште стекла прилику да угрози титуларни народ и његов језик? Зашто, на пример, такву прилику нису стекли Срби у Мађарској, Лужички Срби у Немачкој, Индијанци у Америци (што би у последњем случају представљало неку врсту задовољења правде)? Нису зато што је постепеном асимилацијом и другим механизмима поништавања идентитета њихов демографски потенцијал сведен на меру која онемогућава свако национално „буђење”.

Дакле, упоредо са селективно примењиваном стандардизацијом људских и језичких права, у оквиру глобалног пројекта одвијају се и два процеса која су у директној вези са наведеним. С једне стране, поједине мањинске групе, али и веће заједнице које су ту где су се нашле до јуче представљале конститутивне народе, у својим новим „домовинама” препуштене су убрзаној асимилацији а, с друге, не мали број минорних група и сепаратистички расположених заједница преко ноћи је испоставио захтеве за признавање њихове идентитетске посебности, што је значило и признавање њиховог посебног језика, макар та посебност значила и само преименовање постојећег историјског језика. Потврду ових појава лако је наћи у већ помињаним државним системима. Кад је реч о Словенији, довољно је присетити се Срба у Белој Крајини, као и дискрепанције између броја декларисаних Срба и оних који су навели српски као матерњи језик где се бележи знатно мањи број последњих а што указује ни на шта друго до на процес асимилације (Радуски 2011, 423). Исто тако, услед добро познатих проблема око повратка те статуса повратника, „Српска мањина у Хрватској се објективно налази негде између интеграције и асимилације” (Исто, 425). Ситуацију у Прибалтичким земљама најбоље илуструје истраживање поводом двадесетогодишњице руске школе у независној Литванији које је „показало појаву новог масовног типа свршених ученика руских школа – ‘етномутаната’ и ‘етномаргинала’, људи неопредељеног националног идентитета, сасвим непривлачног за грађане других националности” (Муксимов 2012, 38). Да поменемо и убрзану језичку албанизацију муслиманског становништва у Метохији, посебно у

Ђаковици те селима Призренског Подгора. Супротних примера, ако изуземо неке европске земље са најфлексибилнијом језичком политиком попут Шведске или Финске, свакако ћемо срести понајвише у Србији где су током последње две деценије бројне раније заборављене или маргинализоване групе, попут Цинцара, Влаха, Немаца, Буњеваца, Шопа и других, захтевале те стекле извесна права која им по основу етнојезичке посебности припадају. Војвођански Немци су, на пример, почетком деведесетих година прошлог века одлучили да „стратегију етничке мимикрије замене јавним испољавањем симбола етничког идентитета” (Крел 2009, 72). Занимљиво је да се то десило у периоду који многи оцењују као погубан по људска и језичка права мањинских заједница у Србији. „Прво удружење грађана немачке националности 'Die Donau', основано је 1992. године са седиштем у Новом Саду” (Исто, 73). Етнојезичка права Албанаца, Бошњака, Бугара, Мађара, Рома, Румуна, Русина, Словака, Украјинаца и Хрвата потврђена су чињеницом да је при ратификацији Европске повеље о регионалним и мањинским језицима, Србија прихватила примену мера у односу на језике управо поменутих мањина (в. Башић, Ђорђевић 2010, 18). Избором наведених језика држава се, очигледно, у појединим случајевима руководила не објективним и лингвистичким већ пре политичким критеријумима. То се првенствено односи на „босански језик” чије је стављање на листу изнудила агресивна кампања носилаца тог називи језика, не и лингвистички разлози.

За разлику од асимилације која подразумева редуковање етнојезичке разнообразности, резултат овог другог процеса јесте њихово умножавање те појава мноштва такозваних *ausbau* (најчешће политичких) језика, насталих на штету историјских језика, било њиховим преименовањем или уздизањем месних говора на ниво стандардног идиома. Тако је дијалекат финског, под називом „наш језик” проглашен за посебан језик, такав је новонастали „аустријски” те низ језика на простору бивше Југославије (в. Филиповић 2009, 74–79). Занимљиво је да ову појаву неретко подржавају доследни критичари романтичарске преокупираности језиком у 19. веку, не примећујући да глобализам који тежи стандардизацији и унификацији „на парадоксалан начин даје нови импулс 'неоромантичарском' развоју националних језика” (Елистратов 2009). „Глобална употреба енглеског доприноси овоме умањујући значај националних језика и тиме отвара простор за афирмацију нових *ausbau* варијетета. Дакле, глобализација и локализација нису супротстављене друштвене тенденције, динамика њиховог деловања је јединствена, а локализација данас представља глобални феномен, односно *глокализацију*” (Филиповић 2009, 78). Уситњавање и растакање националних језика само је једно од лица *глокализације*. Исти термин увелико се примењује и на енгле-

ски у функцији *lingua franca* а „за опис језичких појава насталих као резултат дијалектички супротстављених центрифугалних и центрипеталних тенденција при међусобном утицају енглеског и других језика, њиховој конвергенцији и дивергенцији, глобалног распрострања енглеског језика и његове нативизације (...) 'Глокални' енглески јесте глобални, али са коренима у локалним контекстима нових корисника; он има међународни статус, али истовремено изражава идентитет представника локалних култура” (Ривлина 2013). О карактеру тог идентитета понешто је већ речено. Оно што забрињава јесте чињеница да, изузме ли се Пољска, мало која од словенских земаља, Србија понајмање, ради на заштити језичког и културног идентитета титуларног народа.⁵

Према томе, сва три процеса која, међу другим, прате савремену глобализацију – стандардизација, асимилација и локализација, било да се одвијају спонтано, било да су вешто диригована у циљу етнојезичког и културног растакања некооперативних народа, резултирају мањим или већим степеном урушавања националних држава, језика и култура.

Литература

- Антонић, С. „Венецијанска комисија и ћирилица”. *Нова српска политичка мисао*, среда, 3. октобар 2007.
- Бабић, Д. „Политичари против лингвиста”. *Политика*, 18. 11. 2006.
- Башић, Г. и Љубица Ђ. *Остваривање права на службену употребу језика и писама националних мањина у Републици Србији*. Београд: Заштитник грађана, 2010.
- Деспотовић, Љ. *Социологија демократије. Слободан Јовановић као афирматор политичке социологије*. – Нови Сад: Stylos, 2001.
- Дугин, А. *Мистерије Евроазије / с руског превео Зоран Буљугић*. – Београд: Логос, 2008.
- Елистратов, В. *Язык как зеркало эпохи. „Дружба народов” 2009, номер 10*.
- Кинглејк, А. *Од Земуна до Ниша*. Британски путници о нашим крајевима у XIX веку /прир. Б. Момчиловић. Нови Сад, 1993.
- Крел, А. *Ревизијализација етничког идентитета Немаца у Сремским Карловцима*.
http://www.doiserbia.nb.rs/mg/doi/0350-0861/2009/0350-861090_1071_K.pdf
- Липатов, А. Т. *Русский язык на лингвокарте мира в условиях глобализации*. Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобочевского, 2010, номер 4 (2), 600–603.

⁵ Ваља се присетити да неке богатије и по свему сигурније земље попут Француске и Немачке, у циљу очувања властитог језика и културе а у склопу деглобализацијских активности, издвајају замашна новчана средства (в. Грбић 2004, 249).

- Милан Б. „Глобализација и десуверенизација: проблем регионализације Србије у актуелном геополитичком контексту”, *Социолошки преглед*, vol XXXVI, по 1–2 (2002): 57–80.
- Милошевић, З. *Положај руској језика на постсовјетском пространству са посебним освртом на Украјину*. Радови: часопис за хуманистичке и друштвене науке IX, Бања Лука (2006): 225–240.
- Муксимов, Р. „Дискриминација руског насељеника Литви”. *Дискриминација руских у земљама Балтике: причини, форми, могућности преодолети*, Сборник статистика, под ред. Александра Гапоненко. Москва, Рига: Московско биро за права човека 2012.
- Пипер, П. *Језичка смена глобализације у словенским земљама*. Славистика 9, Београд: Славистичко друштво Србије (2005): 19–28.
- Пипер, П. *Српски између великих и малих језика*. Треће, допуњено издање. Београд: Београдска књига, 2010.
- Рељић, М. „Реч демократија у служби новог погледа на свет”. У *Зборник радова Филозофског факултета XXXVI/2006*, Косовска Митровица (2007): 409–418.
- Ривлина Абрамовна, А. *О јављенију „глобализацију” у семантичком развоју енглеских зајемљеница*
http://www.hse.ru/data/2012/02/09/1224397735/Ривлина_О_глобализацији.Pdf
- Бакчић-Хајден, М. „Шта је то тако византијско на Балкану?” *Balkan kao metafora: између глобализације и фрагментације*, приредили Душан И. Ђелић и Обрад Савић. Београд: Београдски круг (2003): 78–97.
- Филиповић, Ј. *Моћ речи: огледи из критичке социolingвистике*. Београд: Задужбина Андрејевић, 2009.
- Голдсворти, В. *Измисљанје Руританије: империјализам масте*. Београд: Геополитика, 2005.
- Грбић, Ј. *Језички процеси, идентитет и глобализација*. – *Nar. umjet.* 41/2 (2004): 235–253.
- Јовић, Н. *Култура и глобализација – супротстављена тумачења*. <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/4-Nikola-Jovic-Kultura-i-globalizacija-suprotstavljena-tumachenja.p>
- Мајер, Т. *Идентитет Европе: јединствена душа Европске уније*. Београд: Албатрос плус – Службени гласник, 2009.
- Нада Р. „Срби као нова национална мањина у постјугословенским државама”. *Sociologija*, Vol. LIII (2011), no. 4, 417–432.
- Пећујлић, М., *Глобализација – два лика света*. – *Аспекти глобализације*. Београд: Београдска отворена школа <http://www.bos.rs/materijali/aspekti.pdf>
- Петровић, Т., *Срби у Белој Крајини: језичка идеологија у процесу замене језика*. Београд: Балканолошки институт SANU, Лјубљана: Знанствено-разисковални центар Словенске академије знаности и уметности, 2009 (Посебна издања, књ. 109).
- Пошгај Хаџи, В. и Балаџић Булц, Т. „Други и 'други': ставови према говорницима различитих језика у словенском друштву”. *Језик у употреби / Language in use* (у част Ранку Бу-

garskom), uredila Vera Vasić. Novi Sad: Društvo za primenjenu lingvistiku Srbije, Filozofski fakultet Univerziteta u Novom Sadu, Filološki fakultet Univerziteta u Beogradu (2011): 107–120.

МИТРА М. РЕЛИЧ

СТАНДАРТИЗАЦИЈА, ЛОКАЛИЗАЦИЈА, АССИМИЛЯЦИЈА
– РЕФЛЕКСИИ СОВРЕМЕННОЙ ГЛОБАЛИЗАЦИИ

РЕЗЮМЕ

В статье обсуждаются языковые, культурные, духовно-мировоззренческие и иные следствия современной глобализации. Особое внимание уделяется странам славянского мира и феноменам стандартизации, локализации (глокализации) и ассимиляции, которые наиболее очевидно показывают непринципиальную политику глобализационных стремлений. Отмечается, между прочим, что данные процессы приводят к меньшей или большей степени распада национальных государств, языков и культур.

Ключевые слова: государство, язык, культура, стандартизация, локализация, ассимиляция, глокализация, глобализация.

MIODRAG I. SAVOVIĆ

Pravnici za demokratiju (Centar za javnu upravu i javnu politiku)
Beograd (Srbija)

DANILO M. SAVOVIĆ

MUP Republike Srbije (Uprava za međunarodnu operativnu saradnju)
Beograd (Srbija)

REGIONALIZAM KAO NOVI OBLIK DECENTRALIZACIJE ILI KAO DEKONSTRUKCIJA NACIONALNE DRŽAVE

SAŽETAK. Nedavne promene, posebno u zemljama istočne Evrope, na dramatičan način ponovo su aktuelizovale „rešeno” nacionalno pitanje, pa u sklopu toga i probleme vezane za odnos države i njenih delova. Nasuprot tome, svet se ujedinjuje stvarajući kroz sistem regija poseban privredni, intelektualni, finasijski i kulturni sistem kome „nacionalne granice nisu ništa drugo do bolni ožiljci istorije”

Kako rešiti navedene protivurečnosti?

Na nacionalnom planu one se rešavaju različitim oblicima decentralizacije. Naime, svaka država, pa i ona koja u svojoj unutrašnjoj teritorijalnoj strukturi ima određene oblike decentralizacije nastoji da svoje državne funkcije reprezentuje na celoj svojoj teritoriji, pa samim tim i na području regiona. Istovremeno, sa tim nastojanjima države postoje isto tako legitimni interesi njenih delova da svoje posebnosti iskažu kroz određene institucionalne forme koji im omogućavaju da artikuliraju svoje posebne interese na adekvatan način.

Međutim, pored toga što predstavljaju pogodnu formu za ostvarivanje posebnih interesa, regioni mogu postati žarišta protivurečnosti, pa i sukoba i dovesti u pitanje čak i postojanje same nacionalne države.

U ovom članku pokušali smo da odgovorimo na pitanje koja će opcija prevladati.

KLJUČNE REČI: decentralizacija, regionalizam, država, nacija, proces desuverenizacije.

---

1. UVODNA RAZMATRANJA

U godinama posle Drugog svetskog rata dve vodeće pobedničke koalicije do krajnjih granica razvile su dva potpuno suprotstavljena koncepta shvatanja društva i sveta. Na jednoj strani *američki*, koji je isticao prednosti demokratske parlamentarne države, preduzetničke privrede i civilizacije koja počiva na naučnom, tehnološkom i tehničkom napretku, a na drugoj strani internacionalizam *boljševičkog* shvatanja sveta koji je svoje prednosti video u viziji stvaranja društva jednakih i ravnopravnih pripadnika radničke klase celog sveta.

Snage neoliberalizma koje vladaju u ime svetskog kapitala odnele su pobedu nad partijsko-državnom elitom „realnog socijalizma“ koja nije uspela da obezbedi razvoj sistema, niti da nametne svoj model međunarodnih odnosa i spolj-nopolitičkog ponašanja.

Posle kraha administrativno-centralističkog sistema i pobede neoliberalnog koncepta, potvrdilo se, po ko zna koji put, pravilo da se sila temelji na ekonomskoj moći.

Nakon toga, centralno pitanje i osnovna dilema koji od dva postojeća društveno-ekonomska i politička sistema: *kapitalizam* i *socijalizam* ima prednost, stavljena je u drugi plan, pa se na početku trećeg milenijuma polje interesovanja premestilo na novo tle i nove teme. Umesto ranije direktne i otvorene suprotstavljenosti *dva sistema* i *dva bloka*, stvoreni su novi odnosi koji imaju sasvim drugi predznak. Pod silinom epohalnih potresa cepaju se države, raspadaju vojni savezi, uspostavlja novi odnos snaga u međunarodnim relacijama, transformiše se moć, koja je i pored ekonomske i vojne snage, promovisala i učinila sve značajnijim i nove izazove moći: ekonomsku međuzavisnost, naučnotehničku i tehnološku moć, uspostavljanje i korišćenje efikasnih komunikacija i informacija, zajedničkih političkih, kulturnih i drugih društvenih vrednosti, instrumentalizaciju međunarodnih organizacija itd. *Došlo je do globalne državno-političke prekomponizacije društvenih sistema*, što je, između ostalog, dovelo do prelaza iz blokovskog sistema ravnoteže vojnih snaga, na sistem kolektivne bezbednosti.¹

Tvorci *novog svetskog poretka* kroje novu političku i ekonomsku kartu sveta, pri čemu je retorika primerena savremenom trenutku, ali je u interesu jedine globalne sile sveta. To podrazumeva obavezno prihvatanje američkih standarda

---

¹ Kao ilustracija tih novih odnosa u svetskim relacijama može da posluži podatak da je od 110 tehnologija koje bi mogle da se označe ključnim, u 43 na prvom mestu se nalaze SAD (u 33 Japan, a u 34 Zapadna Evropa). U strateškom segmentu svih tehnologija, tzv. visokim tehnologijama na vrhu piramide, nalaze se takođe SAD, Japan i Zajednica nezavisnih država. Od 1.000 milijardi koje se ulažu u proizvodnju oružja u toku godine u svetu, 500 milijardi dolara ulažu same SAD itd. (podaci iz 2008. godine).

i planova, koji počivaju na redefinisanoj odnosi Istok–Zapad, gde ne bi trebalo da postoje sukobljene ideologije, hladni rat, blokovi i slično.²

Da bi to moglo da se sprovede, *Robert Straus Hupe*, npr. smatra da je neophodno izvršiti unifikaciju globusa pod vođstvom SAD. Na taj način Amerika postaje lider globalne unifikacije. Američki socijalni sistem se proglašava idealom za sve ljude, jer je privlačan i poželjan, pa se američki san nastoji učini univerzalnim snom. Za tvorce i teoretičare novog svetskog poretka nema alternative. Ako alternativa postoji, ona po njima, može biti izražena samo u anarhiji i destrukciji koja će nastati kao posledica ogromnog demografskog rasta posebno u zemljama Azije, kao i širenja zemalja sa nuklearnim oružjem.

Da bi se sprečile navedene posledice, sve se mora staviti pod kontrolu milom ili silom, naravno pod vođstvom jedine preostale univerzale imperije.

Zbog svega toga, svet je, u jednom trenutku, došao u iskušenje da analizira Fukujaminu (*Francis Fukuyama*) viziju sveta izraženu u delu *Kraj istorije* koji liberalni kapitalizam i demokratiju posmatra kao jednu i jedinu novu civilizaciju.

2. DECENTRALIZACIJA U FUNKCIJI DESUVERENIZACIJE

Kroz prizmu takvog posmatranja savremenog globalnog sveta nameću se nove teme, među kojima je svakako i novo poimanje suvereniteta, odnosno preciznije rečeno procesa desuverenizacije.

Problemi globalizacije, čija je posledica desuverenizacija države, odnosno novo shvatanje njenog suvereniteta, mogu se analizirati sa različitih aspekata – ekonomskog, političkog, vojnog, kulturnog itd., od kojih svaki od njih ima određene argumente, pa i kroz proces decentralizacije države na novim osnovama zasnovanim na konceptu *regionalizma*.

Međutim, koliko god, proces decentralizacije u savremenim uslovima predstavlja novi koncept, pitanje odnosa države i njenih delova, ne može izbeći analizu koja se zasniva na tradicionalnim relacijama između centra političke vlasti (države) i njenih delova. Zato se, radi razumevanja modela decentralizacije na osnovama regionalizma, mora poći od analize dosadašnjih, odnosno tradicionalnih oblika decentralizacije.

---

² Tako po shvatanju Lorenza Fridmana novi svetski poredak označava trijumf liberalizma i slobodnog tržišta, vladavinu međunarodnog prava i dugi period mira i prosperiteta.

2.1. Tradicionalni oblici decentralizacije

Iako država predstavlja okvir za promovisanje ljudskih prava i istovremeno izraz opšte volje, ona ipak nije u stanju, da u dovoljnoj meri i uvek, prepozna, odnosno zaštititi interese pojedinih etničkih, verskih i drugih kolektiviteta koji i pored toga što su im obezbeđena i garantovana *opšta ljudska prava* ipak ne mogu, u okviru države da izraze svoj puni identitet i ostvare svoja *prava, upravo u odnosu na te svoje posebnosti*. Nasuprot tome, centralizovana država nije uvek u stanju da svoje atomizovane pojedince uspešno potčini svojim političkim i ekonomskim ciljevima.

Zbog toga država pribegava odgovarajućim oblicima prenošenja ili ustupanja dela svojih nadležnosti na teritorijalne zajednice, jedinice ili organe koje su u stanju da na adekvatniji način doprinesu ostvarenju posebnih interesa. Dugo vremena taj pogodan oblik ispoljavanja posebnih interesa bila je *federacija*.

2.1.1. Federativno uređenje

Prema federativnom konceptu države verovalo se da interesi svih posebnih entiteta, odnosno naroda mogu najoptimalnije da se ostvare kroz formu *federativne zajednice*. U osnovi tog tipa države leži ideja ujedinjenja udruženih delova, i to *na ravnopravnoj i dobrovoljnoj osnovi*. U okviru tih ujedinjenih delova mogli su na adekvatniji način da se artikulišu autentični, uglavnom nacionalni interesi i izraze posebnosti tih delova, dok je s druge strane ona predstavljala pogodnu formu za izražavanje *političkog jedinstva*. U tom smislu se može govoriti o federaciji kao *dogovorenoj kreaciji federalnih jedinica*, koja ima za cilj da obezbedi jedinstvo celine, a istovremeno garantuje slobodu njenih konstitutivnih delova.

Međutim, praksa postojanja federacija pokazuje da su one često bile samo *prelazna forma* ka konstituisanju samostalnih, tj. unitarnih država, jer je u njihovoj prirodi *dobrovoljnost* koja istovremeno znači i mogućnost izlaska iz takve zajednice, na osnovu prava na otepljenje. U prilog ovom shvatanju je i činjenica da je danas broj federacija u svetu sve manji, kao što je prisutan i trend raspada federacija.

2.1.2. Teritorijalne autonomije

Drugi pogodan oblik izražavanja autentičnih interesa pojedinih delova države predstavljaju područja u okviru države, koja zbog visokog stepena izraženih specifičnosti, zahtevaju poseban status upravo s obzirom na te posebnosti, a koji se najčešće izražava kroz oblik *teritorijalne autonomije*. Upravo kroz ovaj oblik teritorijalnog organizovanja mogu da se na autentičan način i doslednije ostvare prava njenih stanovnika. Stanovništvo koje živi na određenom području

koje je označeno kao teritorijalna autonomija u najvećem broju slučajeva je specifično prvenstveno s obzirom na svoje *etničke* karakteristike.³

Po pravilu, etnička pripadnost stanovništva tih područja bliža je njihovoj suštini od osećanja pripadnosti koju imaju po osnovu državljanstva. Reč je o tome da oni žive u okviru prostora, tj. države koja je iznutra često nasilno homegenizovana (npr. posle ratova), da su njihovi etnički srodnici razbacani na teritorijama drugih država, a da oni žive sa pripadnicima različitih nacionalnih zajednica sa kojima često nemaju mnogo zajedničkog, pa oni takvu zajednicu ne doživljavaju kao svoju. Ona im, sa njihovog stanovišta ne pruža dovoljno garancija i sigurnosti, i oni se u njoj ne osećaju sigurnim. Zato oni i ljudska prava i slobode koje imaju po osnovu pripadnosti određenoj državi i koje se na univerzalan način jemče svim njenim državljanima, doživljavaju, ne kao suštinska, već više kao *deklarativna*. Drugim rečima, u uslovima zajedničkog življenja sa većinskim stanovništvom, oni se osećaju kao ljudi kojima su uskraćena njihova autentična prava koja bi morali da ostvaruju po osnovu svoje posebnosti.

Da bi se to otklonilo, tj. da bi pripadnici određenih entiteta mogli da na adekvatan način izraze i ostvare prava koja manjinske etničke zajednice doživljavaju kao svoja, unutar etnički heterogenih država, ustanovljene su teritorijalne autonomije.

Teritorijalne autonomije su, dakle, pogodna forma i pogodan ambijent u kome organi autonomije i njihove odluke, stanovnici tih područja doživljavaju kao svoje, kao izraz svojih legitimnih interesa, a ne da su im to nametnule centralne vlasti. U tom smislu *organi autonomije utiču na neposrednije ostvarivanje tih prava*, jer su sastavljeni od pripadnika stanovništva tih područja, jer su im bliži problemi koji ih svakodnevno tangiraju i jer su ti organi u stanju da prepoznaju autentični interes stanovnika tih područja, bolje i neposrednije nego oni koji sa pozicija centralne države i nekog apstraktnog opšteg interesa donose odluke koje se odnose na njih.

Ako su se federacije pokazale u najvećem broju slučajeva samo kao prelazna faza ka konstituisanju samostalnih država, pa time neprimerene za trajno izražavanje autentičnih prava i interesa stanovnika sa nacionalnim, ekonomskim, geografskim, istorijskim posebnostima u okviru savezne države, i ako lokalna samouprava zbog svoje suštine i karaktera nije u stanju da izrazi mnogobrojne specifičnosti određenih društvenih grupa, već se prema svim stanovnicima svo-

---

³ Pripadnici različitih nacionalnosti, etničkih zajednica i kolektiviteta u okviru različitih oblika autonomija u okviru Ruske Federacije, pripadnici različitih etničkih zajednica u Srbiji, pripadnici švedske manjine u okviru Olanda–autonomije u okviru Finske, pripadnici različitih nacionalnih grupa u okviru različitih oblika autonomije u Kini, pripadnici francuske, nemačke i holandske etničke (i kulturne, odnosno jezičke) zajednice u okviru Belgije itd. potvrđuju da su nacionalno homogene države danas retkost.

ga područja odnosi podjednako (ne uvažavajući navedene posebnosti), onda se teritorijalna autonomija nametnula kao pogodan oblik artikulisanja tih mnogobrojnih i različitih interesa.

2.2. Savremeni oblici decentralizacije

Protivurečnosti koje su izražene na planu odnosa između delova i celine nisu se uvek mogle uspešno rešavati ni kroz formu teritorijalnih autonomija.⁴ Zato su traženi i drugi oblici organizovanja na područjima države koje su imale svoje posebnosti.

2.2.1. Regionalizam

Regionalizam je, *takođe u osnovi jedan od oblika decentralizacije* i pokušaj ograničenja uticaja države bar u određenim sferama koje su specifične za određeno područje države. Istovremeno, regionalizam je i pogodna forma organizovanja koja može doprineti da se određene suprotnosti između centra i periferije relativizuju i na određeni način i do određene mere usklade. Postojeće protivurečnosti su najčešće posledica stalnih težnji države za centralizacijom i unifikacijom prostora, s jedne strane, i nastojanja regiona da pacifikuju tu često preveliku želju države za kohezijom, i izraze i ostvare svoje prvenstveno ekonomske, ali i druge karakteristike i interese, sa druge strane.

Da bi se u stvarnosti mogli uskladiti ovi različiti interesi, mora se poći od činjenice da svaki oblik decentralizacije, pa i regionalizacija kao savremeni, prvenstveno ekonomski oblik decentralizacije predstavlja izraz određenog *kompromisa* koji je postignut u okviru države. Taj kompromis mora da garantuje da postojeći odnosi između države i regiona u njenom okviru neće da se razviju u nekom ekstremnom obliku.

Instrumente kojim se garantuje da će se odnosi između države i regiona kreirati u dogovorenim okvirima predstavljaju pravni akti. Tu se u prvom redu misli na najviši pravni akt države – njen *ustav*. Radi toga, država mora ugraditi u svoje najviše pravne akte procedure i garancije određenog nivoa samostalnosti regiona i kroz određene institucionalne mogućnosti (formiranje regionalnih organa) i određene nadležnosti države urediti njihove međusobne odnose. To znači da najviši pravni akti države (prvenstveno ustav) u državama koje imaju regione predstavlja akt koji istovremeno artikuliše i opšti interes (države) i posebni interes (područja), ali ne kao suprotstavljene interese. Na taj način on ne pred-

---

⁴ Drugi oblici autonomnog organizovanja, kao što su kulturna autonomija, vojna autonomija i slične forme nisu bile ništa uspešnije. Može se reći da su bile i kratkotrajnije i čak manje uspešne, nego što je to bio slučaj sa teritorijalnim autonomijama.

stavlja samo najviši pravni akt nego i dokument u koji su uneti svi značajni principi zajedničkog života.

Ustav takođe predstavlja i garanciju stabilnosti te zajednice, i istovremeno, s jedne strane, i branu od preterane državne intervencije i, s druge strane, otklon mogućih separatističkih nastojanja regiona. Na taj način stvara se neka vrsta partnerstva sa državom, ali to partnerstvo mora biti uređeno i definisano na način koji neće dovesti do sukoba države i regiona, pa ni do sukoba nadležnosti njihovih organa. Tako se stvaraju uslovi da se i na normativnom planu donose akti regiona koji neće biti u suprotnosti ni sa osnovnim zakonom države – ustavom, ni sa ostalim zakonima države.

Osim najvišim pravnim aktom države u čijem sastavu regioni postoje i kojima se na manje ili više uopšten način određuje njihov status, položaj regiona se reguliše *posebnim pravnim aktom*, koji bliže uređuje njihovu unutrašnju organizaciju, strukturu organa vlasti u njima, njihove nadležnosti i druga značajna pitanja u vezi sa funkcionisanjem regiona uopšte. Iako se radi o najvišem pravnom aktu regiona, koji je doneo najviši organ vlasti u njemu, ipak je ovaj akt *ograničenim obimom i nivoom prava* koji je regionu „dodeljen” ustavom države u kojoj ona postoji i funkcioniše.

Regioni takođe imaju svoje organe koji samostalno funkcionišu i koji govore o njihovom pravu na samoorganizovanje, zatim izvesnu *finansijsku samostalnost*, određenu *sudsku nadležnost*, ali i da je samostalnost u toj sferi ograničena pravima i ovlašćenjima centralnih sudskih instanci.

Upotreba jezika nacionalne ili druge manjine, odnosno entiteta, u regionima je takođe pravo stanovnika odnosnog regiona, uz obavezu upotrebe službenog (državnog) jezika u slučajevima kada je to u interesu države na čijem području region postoji, kao i *upotreba simbola*, s tim što se ti simboli (zastava itd.) mogu upotrebljavati uz državne simbole.

3. UTICAJ REGIONALIZMA NA PROCES DESUVERENIZACIJE DRŽAVE

3.1. Regionalizam u funkciji decentralizacije

Regionalizam kao savremena forma decentralizacije je u funkciji zadovoljenja posebnih, prvenstveno ekonomskih interesa na području koje ima svoje osobnosti.⁵ U tom smislu, regionalizam predstavlja branu od preterane centralizacije i državne intervencije. Regione kao specifične forme teritorijalnog organizovanja u kojima se na poseban način odvija proces političkog odlučivanja i upravnog izvršavanja možemo posmatrati u dve ravni: jednoj koja pripada *idejnoj sferi* i koja bi mogla da se označi kao ono što ljudi očekuju od njih, danas ili

u budućnosti, i drugoj koja nas uvodi u *stvarni svet* regiona u kome *funkcioniše jedan pravni sistem*, usmeravan i regulisan svesnim aktivnostima ljudi i njihovom delatnošću.

Kada je reč o ovoj prvoj dimenziji regionalizma, onda se on shvata kao *moгуćnost i šansa* da se umesto glomaznih sistema državnog upravljanja uspostave *pogodne forme i okviri* koji će omogućavati *bržu, adaptabilniju i fleksibilniju moć*, kako za funkcionisanje celokupnog sistema vlasti, tako i specifičnih oblika teritorijalnog organizovanja. Pored toga, regioni kao područja u okviru kojih se garantuju zaštita i ostvarivanje *posebnosti*, kao i *prava i sloboda*, koji su karakteristični za pripadnike stanovništva koje živi na teritoriji na kojoj oni postoje i funkcionišu, predstavljaju pogodan ambijent koji građani osećaju kao nešto *blisko*, kao najpogodniji oblik komunikacije sa državom koji je, s toga ne samo *efikasniji nego i demokratskiji*.

Druga ravan koja se tiče *prakse funkcionisanja* regiona i njihovog uticaja na odnose u državi, nažalost nije uvek u skladu sa projektovanim ciljevima. Ne sporeći u budućnosti taj moguć sklad, između stalnih težnji države za homogenizacijom celokupnog prostora i težnji pojedinih njenih delova za što većim stepenom samostalnosti, regioni će doživljavati određene *transformacije*. To će uticati da se odnosi između regiona i države menjaju, ne samo usled unutrašnjih razloga, nego i zbog međunarodnih okolnosti.

Kada su u pitanju *unutrašnji razlozi*, onda će i odnos između države i njenih delova zavisiti od ukupne konstelacije unutar konkretne zemlje. U meri u kojoj država bude demokratskija i ukoliko bude značajnije učešće njenih građana u participaciji vlasti, utoliko će i procesi regionalizacije vršiti snažniji uticaj na tokove društvenog života.

Nasuprot tome, kada je u pitanja Evropa, mogli bismo reći da će se regionalizacija odvijati u dva moguća pravca.

Zapadna, razvijena Evropa, koja je uglavnom još u XIX veku razbila nacionalističke zablude i zamke, nastojeće da stvaranjem regionalnih autonomija usmerava i planira razvoj sa pretežno ekonomskim karakterom. Regionalizacija će se koncipirati kao praktična transmisija između centra i periferije, kao najpogodnija forma *decentralizacije*. Ali to neće biti dekoncentracija vlasti, odnosno prenošenje funkcija centralnih vlasti na područne organe. Naprotiv, to će biti

---

⁵ Regionalizaciju ne treba poistovetiti sa decentralizacijom. Naime, regionalizacija je širi pojam od decentralizacije, pa podela određene države na regione ne mora uvek da znači da je u toj državi izvršena decentralizacija. Drugim rečima, postojanje regiona u okviru jedne države ne znači obavezno decentralizovano uređenje te zemlje. Ali u kontekstu desuverenizacije države, u ovom tekstu se regionalizam shvata kao poseban oblik decentralizacije.

povezivanje različitih delova s obzirom na njihove prvenstveno ekonomske karakteristike.

Istočna Evropa, oslobođena balasta birokratskog centralizma, ideološkog monopolizma i lažnog nacionalnog jedinstva, morala je da prođe fazu koja nije mogla mimoći određene potrebe, ponekad i sukobe, pa čak i ratove. Devetnaesti vek ponovio se na početku dvadeset prvog stoleća. Ako su ovi procesi došli kao logičan odgovor na jednu dugotrajnu praksu zasnovanu na vladavini ideologije, oni će u uslovima pritiska tržišta tražiti odgovarajuće forme koje će morati da vode računa o ciljevima užih interesnih grupa iskazanih kao *nacionalne manjine, etničke grupe, etničke zajednice* itd. Drugim rečima, podela jedinstvenog državnog područja formiranog na prvenstveno nacionalnoj osnovi, na uža područja, kantone, autonomije, županije, okruge, regione, pokrajine itd., biće tek prvi korak ka uspostavljanju zajedničkog područja koje će se neminovno širiti, gubeći postepeno *nacionalna obeležja*, a poprimajući sve više *ekonomske karakteristike*.

Međutim, bez obzira na to što se u načelu može napraviti podela na aktuelne i buduće oblike ekonomske i političke *decentralizacije*, niti je regionalizam jedina i obavezna forma uređenja odnosa u specifičnom području ekonomskih regiona, niti je obavezni izraz *samostalnosti* nastao pod uticajem savremenih kretanja. U stvarnosti će ti procesi biti ne samo raznovrsniji nego i mnogo *kompleksniji i zavisniji* jedan od drugog, ali i *sličniji* jedan drugom, bez obzira na to u kojoj se zemlji odvijaju.

Naime, niti će za Istok biti rezervisani procesi koje karakterišu nacionalne tenzije, niti će Zapad biti imun od uticaja probuđenih nacija koje ni u uslovima postojećih političkih i ekonomskih integracija nisu uspele da zadovolje svoje ekonomske i političke interese. Škotska, Korzika, Katalonija, Baskija, Irska, Sicilija, Sardinija samo su neki nagoveštaji mogućih oblika teritorijalne političke ili ekonomske *decentralizacije* koji dolaze.

Međutim, i pored svih iskušenja koje nam donosi savremeni svet, postoji nada da će u budućnosti sve češće dolaziti do *konvergenije opštih i posebnih interesa* i da će to biti prirodni tok društvenog razvitka, ne samo u okviru pojedinih država nego i na širem području. Dok će u evropskim razmerama *Evropska unija* biti odgovor na konkretne forme zajedništva, istovremeno će se na *nivou regiona* izgrađivati specifične forme autentičnih interesa, uz obavezno poštovanje zajedničke odgovornosti za preuzete obaveze. U tom smislu, sadašnji oblici decentralizacije činiće samo *prelaznu formu* ka uspostavljanju jedne istinske, suštinske decentralizacije koja će izražavajući sintezu i stvarni izraz interesa celine i njenih delova, istovremeno predstavljati i njihovu svojevrsnu integraciju.

3.2. Mesto i uloga države u uslovima regionalizacije

U ovim složenim procesima, u interakcijama u međunarodnim okvirima, kao i u odnosima između centra i periferije političke vlasti unutar jedne zemlje, postavlja se pitanje mesta i uloge *države*. Drugim rečima, da li svi ovi procesi vezani za decentralizaciju, posebno za njen specifičan oblik–regionalizaciju mogu da utiče na tradicionalni status i funkcije države i u kojoj meri.

Procesi regionalizacije će vršiti određeni uticaj na prekomponovanje državnog prostora koji će pod uticajem ovog specifičnog oblika decentralizacije trpeti određene promene. Te promene će se najčešće manifestovati u dve ravni.

Savremene države će, istina, zadržati i dalje određene oblike dekoncentracije, odnosno prenošenje nekih nadležnosti centralnih ali vlasti na područne, odnosno lokalne i regionalne vlasti. Međutim, tokom vremena biće sve više poslova koji će biti u *izvornoj* nadležnosti regiona, pogotovo onih vezanih za ekonomske odnose. U toj sferi, ali i u drugim oblastima regionu će dobijati sve više samostalnosti, dok će uloga centralne vlasti sve više slabiti. Ovo posebno s obzirom na činjenicu da regionu imaju mogućnost da između sebe neposredno, bez učešća države, sklapaju ugovore, da regionu mogu imati ekonomska predstavništva u drugim državama izvan postojeće mreže konzularnih i privrednih predstavništva itd. Drugim rečima, u nadležnost regiona prelaze neke nadležnosti koje su tradicionalno pripadale centralnoj vlasti, odnosno državi.

Druga dimenzija tih odnosa ispoljavaće se u težnji države da zadrži tradicionalne ingerencije koje joj garantuju zadržavanje određenih ovlašćenja koja su garancija ostvarenja *opšteg interesa*, kao i osnovnih prerogativa državne vlasti.

Upravo između ovih dveju suprotnih tendencija, koje se na prvi pogled čine nepomirljivim, odvijaće se procesi regionalizacije i istovremene borbe države za očuvanje svojih, državnih funkcija. Pri tome će, svaki od ovih segmenata državne vlasti „tumačiti” svoja prava i ovlašćenja. Kako će to izgledati u praksi može da posluži jedan primer iz naše zemlje.

Uređujući materiju saradnje AP Vojvodine na međunarodnom planu, *Zakon o utvrđivanju nadležnosti AP Vojvodine* (u daljem tekstu: *Zakon o nadležnostima*) uvodi novi nivo teritorijalnog organizovanja – *region*. On to čini implicitno kroz odredbu člana 2, st.3 koja propisuje da „AP Vojvodina zaključuje međuregionalne sporazume u okviru svoje nadležnosti” i eksplicitno kroz odredbu stava 3 istog člana gde AP Vojvodinu definiše kao „regiju”. Pošto je autonomna pokrajina precizno definisana u Ustavu kao autonomna teritorijalna zajednica osnovana ustavom u kojoj građani ostvaruju pravo na pokrajinsku autonomiju⁶, izvesno je da uvođenjem pojma region, *Zakon o nadležnostima* prekraja teritori-

---

⁶ Član 182, stav 1 Ustava Republike Srbije.

jalnu organizaciju Republike, pa je zato Ustavni sud s pravom proglasio tu odredbu neustavnom.

Pored toga, u fokusu pažnje Ustavnog suda našao se i deo odredbe člana 3 st.2 *Zakona o nadležnostima* koja utvrđuje pravo autonomne pokrajine da sarađuje sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama drugih država.

Spoljna politika svake države, u okviru toga i uspostavljanje i održavanje međunarodnih odnosa, čini jednu od osnovnih funkcija države. U skladu s tim, Ustav RS kroz nadležnosti Vlade RS propisuje da taj organ „utvrđuje i vodi politiku, kao jednu od svojih najvažnijih nadležnosti”.⁷ Pod tim se svakako podrazumeva i vođenje spoljne (i unutrašnje) politike. U tom smislu pravo predstavljanja u inostranstvu je element međunarodno-pravnog subjektiviteta koje ima samo država, ali ne i njen bilo koji deo. Kako odredba člana 3 *Zakona o nadležnostima* omogućava da AP Vojvodina sarađuje sa odgovarajućim teritorijalnim zajednicama drugih država, u okviru spoljne politike R. Srbije, i uz poštovanje njenog teritorijalnog jedinstva i pravnog poretka, s pravom se postavlja pitanje ko, u kom postupku i na koji način obezbeđuje da se propisani oblici saradnje AP Vojvodine ostvaruju u skladu sa pomenutom odredbom Ustava. S obzirom na to da to pitanje nije regulisano zakonom, već Statutom AP Vojvodine, Ustavnu sud je smatrao da ta odredba nije u skladu sa Ustavom.⁸

Isto tako, kada su u pitanju međuregionalni sporazumi, *Zakon o nadležnostima* je izostavio da utvrdi proceduru njihovog zaključivanja, pa se ne zna koji je subjekt nadležan za to. I najzad, Zakonom nije precizirano ni njegovo dejstvo, odnosno ne zna se da li se ovom vrstom sporazuma mogu stvarati neposredne obaveze za Autonomnu pokrajinu i njene građane, ali posredno i za Republiku Srbiju.

Kada je u pitanju sporni član 3, st. 3 *Zakona o nadležnostima*, onda se postavlja pitanje njegove saglasnosti sa članom 97, st.1 Ustava RS. Naime, tim članom su propisane nadležnosti Republike Srbije, gde je ona ovlašćena da utvrđuje i obezbeđuje, između ostalog, i međunarodni položaj Republike Srbije i odnose sa drugim državama i međunarodnim organizacijama.⁹

Kako je odredbama čl. 3, stav 3 *Zakona* propisano da AP u okviru svoje nadležnosti može osnivati predstavništva u regionima Evrope, odnosno u Briselu, u skladu sa Zakonom i Statutom, postavlja se pitanje nadležnosti državnih organa u vezi sa međunarodnim predstavljanjem Srbije, pa i autonomne pokrajine. Na-

⁷ Član 123, stav 1, tačka 1, Ustava Republike Srbije.

⁸ Ocena Ustavnog suda o nesaglasnosti pojedinih odredbi Zakona o poveravanju nadležnosti AP Vojvodine sa Ustavom Republike Srbije (Rasprava održana 23. novembra 2011. i februara 2012. godine).

⁹ Član 97, stav 1, t.1 *in fine* Ustava RS.

ime, predstavljanje države u inostranstvu obavlja se putem diplomatsko-konzularnih predstavništava, dok se promocija i unapređenje sopstvene delatnosti i sopstvenih kapaciteta vrši preko Privredne komore Srbije. Iz tih razloga putem navedenih organa može se obezbediti adekvatna saradnja između dve države ili između države i međunarodne organizacije i na polju privredne (pa u okviru toga i turističke) delatnosti, kao i u oblastima nauke, kulture i obrazovanja. S obzirom na to da bi osnivanjem tela koja bi obavljala navedene poslove u inostranstvu, faktički AP Vojvodina oduzela od legalnih državnih organa deo njihovih funkcija koje se tiču prava na međunarodno predstavljanje i zastupanje, ova je odredba protivna Ustavu, odnosno njegovom čl.97, t.1 i delu člana 181.

Kao što se može zaključiti iz ovog primera, koliko god da je želja jednog dela države za ispoljavanjem svojih posebnih interesa legitimna, isto tako je legitimna i obaveza države da sačuva i zaštiti jedinstvo svoga državnog prostora i obezbedi vladavinu zakona na celoj svojoj teritoriji. U tom cilju država je dužna da precizno utvrdi neophodna načela, procedure i nadležnosti centralne i regionalne vlasti, što podrazumeva da im se nedležnosti ne sukobljavaju.

Iz ovakve konstelacije odnosa između vlasti centra i periferije može se zaključiti da regionalizacija u znatnoj meri slabi klasične funkcije države i akcent stavlja na nadležnostima regiona. To znači da savremene forme decentralizacije, posebno one zasnovane na modernim ekonomskim, odnosno regionalnim postulatima marginalizuju ulogu države.

4. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Različiti oblici *decentralizacije* predstavljaju pokušaj ograničenja uticaja države, bar u određenim sferama, koje su specifične za određeno područje. To znači da su oni istovremeno i pogodna forma da se postojeće suprotnosti između centra i periferije relativizuju, i na određeni način i do određene mere usklade.

Postojeće suprotnosti između centralnih i lokalnih vlasti posledica su dveju suprotnih tendencija koje postoje u svakoj državi. Naime, svaka država, pa i ona koja u svojoj unutrašnjoj teritorijalnoj strukturi ima određene teritorijalne jedinice nastoji, između ostalog, da svoje državne funkcije reprezentuje na celoj svojoj teritoriji, pa samim tim i na području svojih teritorijalnih jedinica. Shodno takvom karakteru, *tendencija centralizacije* prisutna je u svakoj državi. Država, dakle, nastoji da stvori i očuva jedinstvenu državnu strukturu, podrazumevajući tu i jedinstven državni prostor, kao i institucionalizaciju svojih državnih kapaciteta.

Istovremeno sa tim nastojanjima države, postoje isto tako legitimni interesi delova te iste države da svoje posebnosti iskažu kroz određene institucionalizovane forme koje će omogućiti da se one artikulišu na adekvatan način.

Zbog legitimiteta očuvanja državnih interesa, s jedne strane, i posebnosti njenih delova, treba poći od činjenice da je svaki oblik decentralizacije izraz određenog *kompromisa* koji je postignut u okviru države, pa se ti dogovoreni odnosi moraju regulisati najvišim pravnim aktom države – *ustavom*. Radi toga, država je obavezna da ugradi u svoj ustav sve potrebne *procedure i garancije* u okviru postojećih oblika teritorijalne decentralizacije. U tom smislu država je dužna da kroz određene institucionalne forme, neke svoje nadležnosti prepusti organima teritorijalnih jedinica, odnosno da ih prenese na njih. Ustav bi, takođe, predstavljao i garanciju stabilnosti te zajednice, s jedne strane, i istovremeno i branu od preterene državne intervencije, a s druge strane, jemstvo da se neće realizovati moguća separatistička nastojanja tih delova suverene države.

Nasuprot tome, regioni će, ako žele da zadrže svoju ulogu i da je ojačaju, sve više morati da gube *jednostranu* dimenziju zaštite svojih, odnosno regionalnih interesa. To znači da će regioni sve više morati da se ispoljavaju kao oblik svojevrsnog, prvenstveno interesnog povezivanja centra i periferije, dakle, *kao svojevrsan vid decentralizacije*, putem kojeg će se na *efikasniji, kvalitetniji, pa i demokratskiji* način ostvarivati kako opšti (državni) ciljevi, tako i interesi i potrebe stanovništva tog specifičnog područja. Takva veza zasnovana na zajedništvu interesa omogućavaće da se regioni sve više koncipiraju kao praktična transmisija između *centra i periferije*.

Kako će se ovi procesi odraziti na funkcije države, ne zavisi samo od unutrašnjih odnosa u njoj, nego i od globalnog prestrukturisanja sveta i odnosa snaga u njemu. Međutim, ni međunarodni ni unutrašnjopravni razlozi ne mogu biti dovoljan razlog da se pređe granica koja označava pripadnost regiona državi, bez obzira na sve specifičnosti i interese tih njenih delova. Može stepen samostalnosti regiona biti različit u okvirima različitih država, može se status razlikovati i u okviru jedne države (asimetrični regioni), ali se odnosi između centralnih i regionalnih vlasti moraju zasnivati na jasno utvrđenim nadležnostima, odnosno ovlašćenjima državnih organa prema organima regiona, koji u krajnjoj liniji podrazumevaju *hijerarhijski odnos nadređenosti i podređenosti*.

Koliko će to u praksi biti ostvarivo posebno je pitanje. Jer u globalnoj konstelaciji sve više će se „sudarati” dve suprotne tendencije: s jedne strane, *globalizacija* kao proces koji nastoji da stvori *jedinstvenu svetsku zajednicu*, pogotovo u ekonomskoj sferi, i s druge strane, proces *individualizacije*, koji sa svoje strane teži stvaranju sve većeg broja nezavisnih država koje nastaju u krilu već postojećih. Koji će od ovih procesa prevladati zavisi od mnogih okolnosti i elemenata.

Jedan od elemenata koji utiče na navedeni odnos tiče se najpre samog karaktera i prirode države. Naime, svaka država, pa i ona koja u svojoj unutrašnjoj teritorijalnoj strukturi ima regione nastoji, između ostalog, da svoje državne funkcije reprezentuje na celoj svojoj teritoriji, pa samim tim i na području regiona. Shodno takvom svom karakteru, tendencija centralizacije prisutna je kako u odnosu na sve njene stanovnike, tako i na celokupnu teritoriju koja se nastoji unifikovati. Država, dakle, nastoji da stvori jedinstvenu državnu strukturu, podrazumevajući tu i jedinstven državni prostor, što joj omogućava da ne samo formalizuje svoj autoritet nego i da raspolaže svojim institucionalnim kapacitetom.

Istovremeno sa tim nastojanjima države za nametanjem jednoobraznih pravila ponašanja za sve njene stanovnike i za homogenizovanjem prostora na kojem ta pravila važe, postoje isto tako legitimni interesi delova te iste države da svoje posebnosti iskažu kroz određene institucionalizovane forme, pa i regionalizaciju, koje će omogućiti da se one artikulišu na adekvatan način.

Zbog opšteg interesa, država će morati da dopušta postojanje mnoštva različitih interesa, normativno posmatrano da regionima priznaje određena prava, ali istovremeno, u određenoj meri, i da ih ograničava. Zato i pravni poredak koji se želi uspostaviti na području regiona mora biti izraz državne volje i sredstvo kojim ona svoja pravila nameće svima podjednako. Shodno takvom svom karakteru praksa centralizacije prisutna je u podjednakoj meri i kadu su u pitanju svi njeni građani, kao njeni *državljeni*, i kada se radi o stanovnicima prostora regiona, kao pripadnika određenih specifičnih društvenih grupa. Ona dakle, kada su u pitanju opšta prava, postupa podjednako prema svim svojim građanima, ne vodeći pri tome mnogo računa o posebnostima koje karakterišu određene društvene grupe, odnosno pripadnike pojedinih etničkih, verskih i drugih kolektiviteta i entiteta. U tom smislu i *vlast u regionima se tretira prvenstveno kao instrument centralne vlasti*, pa ona ima, najčešće, tretman tzv. *posredne ili podređene vlasti (les pouvoirs intermediaires)* koja istina ima zadatak ostvarivanje nekih posebnih, autonomnih ciljeva i interesa, ali je u krajnjem slučaju ipak u funkciji ostvarivanja i poštovanja *nedeljivosti državnog suvereniteta i celokupnosti državne vlasti na celom području države*.

Iako nevoljno i iz nekih drugih razloga, i već pominjani Fukujama se zalaže za reafirmaciju jake „države”. Zato ga na kraju ove analize valja citirati, jer taj njegov citat odslikava u velikoj meri posledice desuverenizacije države. „Oni koji su se zalagali za „sumrak suvereniteta”— bilo da su pristalice slobodnih tržišta, s jedne strane, ili posvećeni multilateralisti, s druge— moraju da objasne šta će zaminiti suverene nacije-države u savremenom svetu. Ono što je de fakto ispunilo tu prazninu, jesu multinacionalne kompanije, nevladine organizacije, zločinački sindikati, terorističke grupacije itd., koje mogu posedovati neki stepen moći i

legitimnosti, ali retko obe stvari u isto vreme. U nedostatku jasnog odgovora nemamo drugog izbora nego da se vratimo suverenoj naciji-državi i da ponovo pokušamo da shvatimo kako da je načinimo jakom i efikasnom”.¹⁰

Литература

Fukuyama, F. *Građenje države*. Profile Books Ltd., 2004, 135.

Ocena Ustavnog suda o nesaglasnosti pojedinih odredbi Zakona o poveravanju nadležnosti AP Vojvodine sa Ustavom Republike Srbije (Rasprava održana 23.novembra 2011. i februara 2012. godine).

Ustav Republike Srbije

---

¹⁰ F. Fukuyama, *Građenje države* (Profile Books Ltd., 2004), 135.

MIODRAG I. SAVOVIĆ
DANILO M. SAVOVIĆ

REGIONALISM AS A NEW FORM
OF DECENTRALIZATION OR DECONSTRUCTION
OF THE NATION-STATE

SUMMARY

Recent changes, especially in Eastern Europe, a dramatic reactualized “solved” the national question, and within that, and problems related to the relationship between the state and its parts. On the other hand, the world is united in creating a system of region a special economic, intellectual, financially and cultural system which “national borders are nothing but painful scars of history”.

How to resolve these contradictions?

At the national level they solve different forms of decentralization. In fact, every state, even those in their internal territorial structure with certain forms of decentralization seeks to represent their state functions throughout its territory, and therefore in the region. In parallel with these efforts of the state, there are also legitimate concerns of its parts to express their uniqueness through certain insticucionalne forms that enable them to articulate their specific interests adequately.

However, in addition to a suitable form for the exercise of special interests, the regions may become the focus of contradictions, conflicts and even to question even the existence of the nation-state.

This article tries to answer the question of which option will prevail.

KEY WORDS: decentralization, regionalism, state, nation, the process of de-sovereignty.

323 (=18) (497.115)
7.025:34 (497.115)
351.853 (497.115)

ГЛИГОР М. САМАРЦИЋ¹
РАДМИЛО Б. ПЕКИЋ²

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за историју
Косовска Митровица (Србија)

ЗНАЧАЈ АНТИЧКИХ СПОМЕНИКА У САСТАВУ КУЛТУРНЕ БАШТИНЕ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ ЗА ГЛОБАЛНУ КУЛТУРНУ БАШТИНУ ПОД ЗАШТИТОМ УНЕСКА*

САЖЕТАК. Античко наслеђе на Косову и Метохији је материјалне природе, условљено је географским и људским дјеловањем. Косово и Метохија су гранична подручја подримског, подунавског и вардарског слива, повезана средишњим балканским развођем и бифуркацијом Неродимке. У римском и касноантичком добу Метохија је била у саставу римске провинције Далмације – Превалис, а Косово у Мезији – Дарданија. У овом раду презентујемо значај античких споменика који чине културну баштину Косова и Метохије и важни су за глобалну културну баштину под заштитом УНЕСКО-а. Поред средњовјековних, значајни су на Косову и антички споменици, које је Унеско Комитет за свјетску баштину уписао на Листу угрожене свјетске баштине. Најважнији споменици антике на овом подручју су *Ulpiana, municipium DD* као и путне станице *Vindanae, Vicianum, Theranda* и *Gabuleum*, али и значајан број мањих локалите-

---

¹ gligorijas@yahoo.com

² bijeljani@yahoo.com

*Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националне идентичности и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

та. Споменици који су дио античког и средњовјековног наслеђа на Косову и Метохији налазе се на Листи културних споменика од изузетне важности Републике Србије.

Упркос томе, ове споменике скрнавe и уништавају албански екстремисти. Преименовањем топонима и уништавањем споменика, уз евидентно етничко чишћење, Албанци настоје да докажу тезу о свом поријеклу које везују за антички период на овим просторима. Свјedoци смо тако фалсификовања и квазинаучног интерпретирања историјских чињеница. Због свега овога неопходно је очување и заштита културног наслеђа уз дугорочну политику и стратегију, коју треба да координишу држава Србија и дијаспора, као дијела свјетског културног система.

Кључне речи: Косово и Метохија, антика, културно наслеђе, *Ulpiana, municipium DD*, Унеско.

Данашња територија Косова и Метохије у предримском периоду улазила је у оквире некадашње дарданске заједнице. У том периоду област Косова и Метохије представљала је њено језгро. Прве несигурне информације везане за ово подручје налазимо из времена када се овај простор нашао на мети Филиповог (Филип II 359–336. године пре н.е.) похода против Илира 344/3. године пре н.е. Нешто сигурније податке о Дарданцима имамо за вријеме велике келтске најезде 279. године пре н.е. У II вијеку пре н.е., приликом честих римских експедиција на Илирију и Македонију дарданска заједница улази у сферу римске спољне политике. На основу ових података можемо рећи да подручје данашњег Косова и Метохије долази у додир са Римским Царством крајем III и почетком II вијека пре н.е. Међутим, римско-дардански односи измијенили су се оног момента када су Римљани заузели Македонију. Од тог времена ова област улази у дјелокруг римске спољне политике. Дарданци у савезу са варварским племенима (Медима и Скордисцима), по навици и даље настављају са упадима у римску Македонију. Њихови пљачкашки походи на ове области изазвали су ратове Римљана и Дарданаца (Diodorus, 1963: XVI 69; Полибије, 1988: II 6, 4; XXV 6; XXVIII, 8; XXIX 13, 5; Livius, 1959: XXXI 28, 1–3; XXXI 33; XXXI 34, 6 XXI 38, 7–8; XXXI 40, 9–10; XLIII 18, 3; XLIII 19, 3; XLIV 30, 4; XLV 29, 11; XLV 29, 12–13; Диодор, 1998: XXII 8; Вулић, 1933: 63–76; Вулић, 1931: 42–44, 53, 77, 89, 112, 133, 192; Вулић, 1933: 51, 61; Čerškov, 1957:67; Папазоглу, 1964: 49–75; Papazoglu, 1977: 811–148; Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. IV, 1979: 66–140; Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. VI, 1982: 49–184; Папазоглу, 1988: 145–173).

Ратни сукоби између њих са извјесним прекидима трајали су од 97. до 29. године пре н.е. Можемо рећи, да се Дарданија, данашње Косово и Метохија, посебно од Курионовог похода из 75. године пре н. е. до мезијског рата Марка Краса из 29/28. године пре н. е. грчевито борила за своју самосталност

(Полибије, 1988: II, 6, 4; Strabonis, 1852: VII 316; Livius, 1959: XXXI 28, 1–3; Dio's, 1914: Vol. 5, XXXVIII 10, 1–2; Vol. 6, LI 23, 2; Zippel, 1877: 157–162; Вулић, 1933: 63–76; Вулић, 1934: 28–39; Čerškov, 1969: 38–40; Papazoglu, 1969: 399–406; Папазоглу, 1988: 145–173). Коначно покоравање Дарданије завршено је почетком Августове владавине, а њено административно припајање Римском царству добија свој коначни облик образовањем провинције Мезије чији је јужни дио заузимала управо Дарданија. Римска освајања и владавина Дарданијом допринијели су да се на простору Косова и Метохије данас налазе знатне количине разноврсних археолошких остатака који указују на све сегменте античког друштва на овом подручју. Епиграфски споменици и разноврсни археолошки налази донекле освјетљавају ове процесе на Косову и Метохији (Diodorus, 1963: XVI 69; Полибије, 1988: II 6, 4; XXV 6; XXVIII, 8; XXIX 13, 5; Livius, 1959: XXXI 28, 1–3; XXXI 33; XXXI 34, 6; XXXI 38, 7–8; XXXI 40, 9–10; XLIII 18, 3; XLIII 19, 3; XLIV 30, 4; XLV 29, 11; XLV 29, 12–13; Диодор, 1998: XXII 8; Вулић, 1933: 63–76; Вулић, 1931: 42–44, 53, 77, 89, 112, 133, 192; Вулић, 1933: 51, 61; Папазоглу, 1964: 49–75; Papazoglu, 1977: 811–148; Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. IV, 1979: 66–140; Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. VI, 1982: 49–184; Папазоглу, 1988: 145–173).

Цивилизације су пролазиле, људи су умирали а њихова дјела су остајала и утицала на нараштаје деценијама и вијековима. Да најчешће културна добра могу да живе много дуже од својих твораца, указују антички споменици са Косова и Метохије. Најзначајнији споменици антике на овом подручју су *Upriana* (Чершков-Поповић, 1956: 319–326; Чершков-Поповић, 1957: 321–324; Чершков-Поповић, 1958: 275–279; Чершков, 1959: 133–136; Чершков, 1960: 371–375; Čerškov, 1969: 34; Цветковић Томашевић, 1983: 67–93; Срејовић, 1986: 179–187; Паровић-Пешикан, 1986: 95–96; Паровић-Пешикан, 1987: 136–142; Паровић-Пешикан, 1989: 45–50; Фидановски, 1990; Томовић, 1995: 117–130; Фидановски, 2007: 95–118; Томовић, 2007: 47–59;), *municipium* D. D. (Dušanić, 1971: 241–261; Фидановски, 1988: 11–49; Чрешков, 1970: 38, 68; Петровић, 2007: 18–22, 96–98; Милин, 2002: 163–175), путне станице *Vindanae*, *Vicianum*, *Theranda*, *Gabuleum*, као и извјестан број мањих локалитета и појединачних налазишта (*Itineraria Romana*, 1916: VII 557; Ptolemaei, 1883: II 16, 3; II 16, 7; Ptolemäus; 1990: VI; Ravenatis, 1860: IV 15; Јелић, 1898: 550; Чрешков, 1957: 65–86; Чрешков, 1961: 123–130; Шкриванић, 1975: 33–60; Цермановић-Кузмановић, 1975: 16; Јоџић, 1982: 71–18; Петровић, 2006: 17–38). Да је римско наслеђе на тлу Србије изузетно богато, говори и чињеница да је са њеног тла потекла петина, од укупног броја, рим-

ских императора. Подизани су градови, храмови, грађени су путеви, који нам и данас говоре о величини Римског царства (Јовановић, 2006, 27–393).

Споменици који су дио античког наслеђа на Косову и Метохији налазе се на Листи културних споменика од изузетне важности Републике Србије, па су на тај начин били заштићени од заборавља, пропадања и уништавања. Археолошко наслеђе је материјалне природе, и као такво условљено је географом и људским дјеловањем. Духовна ширина стечена образовањем, лако препознаје истинске, општечовјечанске вриједности и усваја их као своје, иако су настале у другим цивилизацијама. Успон значајне римске колоније Улпијане код данашње Грачанице, као и муниципијума D. D. код Лепосавића, произашао је из рудних богатстава Косова. Веће римско насеље на подручју Косова и Метохије убиљежено је на Птолемејевој карти као *Ulpianum* (Улпијана). Остаци ове градске структуре откривени су недалеко од села Грачаница у долини ријеке Грачанке. Тачније, налази се десетак километара југоисточно од Приштине, непун километар западно од манастира Грачанице. Она је смјештена у благој равници коју са сјевера омеђује ријека Грачанка, а са југа обронци брда Дреновац. Улпијана је римски град провинције Горње Мезије највјероватније основан почетком II вијека н.е. (за вријеме владавине Трајана 98–117. године), а средином II вијека показује све карактеристике града, када је вјероватно добио статус муниципијума. Он постаје јак политички, економски и културни центар у унутрашњем дијелу Мезије. Посљедице оснивање муниципијума је урбанизација на овом простору Мезије (Чершков-Поповић, 1956: 319–326; Чершков-Поповић, 1957: 321–324; Чершков-Поповић, 1958: 275–279; Чершков, 1959: 133–136; Чершков, 1960: 371–375; Čerškov, 1969: 34; Цветковић Томашевић, 1983: 67–93; Срејовић, 1986: 179–187; Паровић-Пешикан, 1986: 95–96; Паровић-Пешикан, 1987: 136–142; Паровић-Пешикан, 1989: 45–50; Фидановски, 1990; Томовић, 1995: 117–130; Фидановски, 2007: 95–118; Томовић, 2007: 47–59).

Муниципијум D. D. је римски град у долини Ибра, у близини села Сочанице сјеверно од Косовске Митровице. Материјални остаци указују да се активности овог муниципијума одвијају у периоду од краја I до прве половине IV вијека. Сматра се да је град статус муниципијума добио у II вијеку. У то вријеме римско становништво се насељава у ове крајеве због рудних налазишта олова, цинка и злата. Карактеристике његовог положаја и улоге, јединствени урбанистички и грађевински комплекси, посебност његове социјалне и етничке структуре чине га значајним извором за тумачење римског утицаја на овом дијелу Балканског полуострва (Чершков-Поповић, 1956: 319–326; Чершков-Поповић, 1957: 321–324; Чершков-Поповић, 1958: 275–279; Чершков, 1959: 133–136; Чершков, 1960: 371–375; Čerškov, 1969:

34; Цветковић Томашевић, 1983: 67–93; Срејовић, 1986: 179–187; Паровић-Пешикан, 1986: 95–96; Паровић-Пешикан, 1987: 136–142; Паровић-Пешикан, 1989: 45–50; Фидановски, 1990; Томовић, 1995: 117–130; Фидановски, 2007: 95–118; Томовић, 2007, 47–59).

На траси римске комуникације *Naisus* (Ниш) – *Lisus* (Љеш) налазила се путна станица *Vindenis*. Између Скарда (Шар-планина), Наиса (Ниша) и града Венденис (*Vendenis*) убиљежени су на Птолемејевој карти Дарданци, народ који је насељавао јужни дио Горње Мезије. Има мишљења да је насеље Венденис било код села Главника, југозападно од Подујева и сјеверно од Приштине (Ptolemaei, 1883: II 16, 3; Ptolemäus, 1990: VI; Цермановић-Кузмановић, 1975: 15–17). Шкриванић ову станицу убицира на исту локацију. На размеђу станица *Vindenis* и *Viciano*, испод утврђења на брду Каљаја, откривен је миљоказ који и обиљежава трасу на том путу. Други је пронађен у селу Доње Љупче, сјеверно од Приштине. Удаљеност између станице *Ad Finnes* (Куршумлија) и локалитета за који се претпоставља да је станица *Vindenis* је око 35 km приближно, како наводи и Појтингеријана (*Itineraria Romana*, 1916: VII 557; Kanitz, 1892: 118; Вулић, 1934a: 53, 54; Јастребов, 1904: 11; Чершков, 1957: 67–68; Чершков, 1969: 44–45). Међутим, новија истраживања на основу средњовјековних извора упућују и на другачије закључке. Спор око дубровачког каравана сребра који је заплијенио српски деспот Стефан 1419. године у мјесту Видина, познат је у литератури као „видинска афера”. Видина је данас дио села Маревце, недалеко од Новог Брда. С обзиром на то да је ово мјесто било у склопу рударског и трговачког басена, сматра се да је имало значајну улогу у вријеме Римског царства. Сличност имена *Vendenis* (Вендени), *Vindenis* (Винден) и *Vidna* (Видина), указује истраживачима да постоји могућност да се положај римског насеља *Vendenis* претпостави на подручју Видина у селу Маревце (Ptolemaei, 1883: II 16, 3; Ptolemäus, 1990: VI; Цермановић-Кузмановић, 1975: 15–17; Томовић, 2007: 47–59).

На претходно поменутој траси пута *Naisus* – *Lisus*, код села Главника, пет километара југозападно од Подујева, откривена је већа, репрезентативна грађевина с краја III и почетка IV вијека. Ријеч је о вили у којој су нађене просторије загријаване топлим ваздухом и луксузна одаја са подним мозаиком и представом Орфеја. Цијела композиција, квалитетно изведена, уоквирана је геометријским мотивом. У просторијама су нађени фрагменти малтера што указује да су зидови били украшени фрескама. На овом локалитету је нађен значајан број различитих предмета: накит, керамичке посуде, стаклена чаша и крчаг (Фидановски, 1985: 100–102; Фидановски, 1986: 150, сл. 1, 2; Фидановски, 2007: 95–118; Exhlale Dobruna-Salih, 2011: 279–292). Поред луксузне римске виле са подним мозаицима (представа Орфеја) нађен

је значајан број епиграфских споменика и некропола из III или IV вијека (Вулић, 1934а: 29–84; Fidanovski, 1986: 150; Фидановски 1993; 273; Петровић 2007, 93). Овај локалитет представља већи комплекс земљишта прекривен грађевинским остацима. Као што смо претходно поменули, на њему је откривен подни мозаик са представом Орфеја, у вили саграђеној у III вијеку (Панић, Бабић, 1975: 9). Орфеј је у вријеме прогона симболизовао Христа, како показује истовремени мозаик из Паника, на коме Орфеј има крстове на рукаву. Натпис је ријеткост за подручје Косова и Метохије јер указује на јак утицај са Истока (Чremoшник, 1974: 243–247). Тачније, дијелови насеља налазе се између старог и новог корита ријеке Лаб (*Itineraria Romana*, 1916: VII 557; Kanitz, 1892: 118; Вулић, 1934а: 53, 54; Јастребов, 1904: 11; Чершков, 1957: 67–68). Друга значајна грађевина и антички локалитет пронађен је у селу Неродимљу код Урошевца. Откривена је раскошна вила богатог римског грађанина или високог достојанственика. Датира се у IV и V вијек. Неизмјерно богатство античког наслеђа са овог локалитета огледа се у нађеним фрескама на зидовима, орнаменталним мотивима, мозаичким подовима са именима и ликовима седам грчких мудраца (Коваљев, 1989: 87–91; Коваљев, 1990: 168–170; Лазић, 2001: 247–274; Фидановски, 2007: 95–118; Exhlale Dobruna-Salihu, 2011: 279–292).

Међутим, морамо напоменути да убикација станице Габулеума за сада није ријешена. Нема сагласности да ли се ова станица налазила у области данашњег села Кушнин, мјеста Добрушта или на простору града Кукс у Албанији (*Itineraria Romana*, 1916: VII 557; Вулић, 1931: 321, 325; Papazoglu, 1969: 150; Јоцић, 1982; 75; Петровић, 2007: 95). Домашевски је у овом подручју претпостављао трасу једног пута који је граничном линијом Горње Мезије водио од Плеваља за Скопље (Domaszewsky, 1902: 175). Различита су мишљења у модерној историографији гдје се налазила станица *Viciano*. За утврђивање даљег правца пута и убицирање наредних станица на комуникацији *Naisus* (Ниш) – *Lisus* (Љеш), важно је да се положај станице *Viciano* претпоставља у близини Улпијане (Шкриванић, 1975: 52; Поповић-Чершков, 1956: 319–327; Чершков, 1957: 69–70). На основу пронађених налаза претпоставља се да антички локалитети или мањи грађевински комплекси постоје у селу Добротим код Липљана, у селу Хисар код Суве Реке, у Тенешдолу на поменутој комуникацији *Naisus* (Ниш) – *Lisus* (Љеш) и на брду Прекопиште код Гњилана (Чершков, 1964:335; Цермановић-Кузмановић, 1964: 309; Фидановски, 1987: 48–49; Mehmetaj, 1990, 96–99; Фидановски, 2007: 95–118; Exhlale Dobruna-Salihu, 2011: 279–292).

Неуспјелом реформом деведесетих година XX века завршена је могућност демократске трансформације и демократског дијалога о будућности

Савезне Републике Југославије. Она није успјела да ријешити, као ни данас многе земље, питање „балканског прољећа”. Ушла је у фазу трагичног распада који је завршни облик добио тзв. питањем косовизације. Нећемо улазити у недоумице о противрјечном тумачењу међународних организација (UN, OEBS) о праву на самоопредјељење, укључујући и право на отцјепљење и принципе територијалног интегритета држава. Али, Међународна заједница представљајући се у периоду рјешавања косовског проблема као гарант мира и стабилности, својом искључивом политиком онемогућила је мирно и демократско разрјешење косовске кризе (Шутовић, 2006: 219–233; Шутовић, 2006: 43–86).

Завршетком агресивне политике Међународне заједнице према СРЈ од 10. јуна 1999. године (Кумановски споразум) Косово и Метохија долазе под њихову заштиту (UN). Међународни преговори о статусу Косова нису довели до консензуса о уставном статусу, а Косовски парламент је 17. фебруара 2008. године прогласио независност Косова од Републике Србије. Ту одлуку влада Србије одмах је поништила као противправни акт привремених органа у Приштини. Према проглашењу независности Косова, Међународна заједница је подијељена јер више од половине држава чланица UN сматра Косово покрајином Републике Србије. Међутим, Албанци су имали подршку Међународне заједнице која је примјеном двоструких стандарда кршила основне одредбе међународног права. Оспоравање не само важећих стандарда, него и статуса покрајине Косово и Метохија, гурнуло је друштво у Србији у немилу позицију. Очигледно као и раније, у прошлим вијековима, Србија није наишла на разумијевање великих сила, или она и њени институционални представници нису схватили да у глобалном свијету између вјечних пријатеља преовладавају и вјечити интереси (Jović-Lazić, 2004: 465–489; Шутовић, 2007: 255–285; Петровић, 2011: 1–16).

Свјетска баштина обухвата споменике, грађевинске целине и локалитете који имају историјску, естетску, археолошку, научну или етнолошку вриједност. Иако представља непоновљив израз људског стварања у једном времену, културна баштина неријетко је међу првим жртвама сукоба и ратова. Уништавање споменика културе, посебно вјерске природе, незаобилазни је метод етничког чишћења. Унеско је установио прве међународне стандарде за заштиту културне баштине Конвенцијом о заштити културних добара у случају оружаног сукоба из 1954. године (Хашка конвенција). Како би додатно заштитио и спријечио бројна страдања културних добара, Унеско је 1999. године усвојио Други протокол Хашке конвенције који уводи међународну кривичну одговорност лица која уништавају или нареде да се нападно заштићена културна добра. У октобру 2003. године Унеско је усвојио Декла-

рацију која се односи на намјерно уништавање културне баштине. Овом декларацијом се од сваке земље чланице захтијева да предузме неопходне мјере како би се успоставио правни систем заштите и омогућило спровођење ефикасних казних мјера против особа које почине или нареду дјела намјерног уништавања културног наслеђа, а у складу са међународним правним обавезама. (European Commission Council of Europe, Joint Programme: Integrated Rehabilitation Project Plan/Survey of the architectural and archaeological heritage (IRPP/SAAH), Regional Programme for Cultural and Natural Heritage in South-East Europe, Kosovo/UNMIK, Introduction (Mnemosyne, Note on situation, May 2004, 5–6; Jović-Lazić, 2004: 465–489).

Културна баштина која је вијековима опстајала на простору Косова и Метохије озбиљно је угрожена, а највећу штету је претрпјела од доласка међународних мировних снага 1999. године до данас. Уништен је и запуштен велики број објеката и споменика културе. Посебно, приликом маршовског насиља 2004. године уништено је, како је потврђено и у стручном извјештају Савјета Европе, преко 150 споменика и светиња. Неки споменици и светиње су потпуно срушени, а њихови остаци уклоњени с мјеста на којем су се објекти налазили (Jović-Lazić 2004, 465–489).

Културно наслеђе на Косову и Метохији већ више деценија заокупља пажњу научне и шире културне јавности. Ова тема је, у времену ишчекивања рјешења за будући статус Косова и Метохије, неизбјежно добила и политичку димензију. Културна баштина на Косову и Метохији послје 1999. године постаје саставни дио албанске пропаганде. Са основним циљем да се створи привид о вишемиленијском присуству Албанаца на Косову и Метохији, па су на тај начин археолошки локалитети и археолошки налази, српске цркве и споменици културе, постали предмет ненаучне инсинуације (Јокић 2007, 7–8; Тасић 2007, 9–15). Знамо да Албанци изводе своје поријекло од Илира и упорно истрајавају на својој аутохтоности на тлу данашње Албаније и околним областима гдје живе. Такве тврдње не поткрепљује народна традиција, археолошки налази ни наративни извори. Овакво убјеђење је настало у процесу стварања модерне албанске нације на основу једне хипотезе Јохана Георга фон Хана средином XIX вијека. Он тврди да је албански језик посебан индоевропски језик, којим се говори на подручју гдје су у старом вијеку била смјештена илирска племена. И даље, да нема података о досељавању Албанаца на тај простор. У модерној науци ова хипотеза има присталица, али и велики број опонената. Може се рећи да је тврдња Албанца да своје поријекло изводе директно од нација и култура које су раније обитавале на том подручју заједничка за већину народа о чијој далекој прошлости материјални и наративни извори шуте. Данас ниједна озбиљна претпоставка о индо-

европској прапостојбини не укључује подручје источног Јадрана, па је сигурније да су се језички преци Албанаца у једном, за сада не прецизно одређеном времену, између почетка бронзаног доба и XI вијека н.е. (када се и први пут помињу у наративним изворима), однекле доселили у данашња станишта. Без намјере да детаљније улазимо у отворена питања, ми смо овдје само укратко покушали да албанско питање објективно сагледамо. На крају крајева претварање и провођење ненаучних хипотеза у политичке циљеве довело је до сецесије и насиља на Косову и Метохији (Јокић 2007, 7–8; Лома 2007, 17–31).

Насиље на Косову и Метохији на драматичан начин оживјело је проблем очувања, обнове и заштите културних споменика. Косово и Метохија је сједиште сакралног и умјетничког културног наслеђа, које свједочи о присуству различитих конфесија и цивилизација на тој територији, које је раскршће култура и духовног стваралаштва Истока и Запада. На територији Косова и Метохије регистровано је преко три стотине законом заштићених споменика културе. Многи споменици су угрожени и девастирани. Споменици који су непосредно оштећени и уништени још више пропадају усљед зуба времена и непостојања адекватних мјера заштите и одржавања. Посљедице немара погађају укупно историјско градитељско наслеђе. То је један од начина брисања свједочанстава о историјском присуству (Јовић-Лaziћ 2004, 465–489; Јокић 2007, 7–8; Лома 2007, 17–31). У посљедње вријеме косовских власти настоје да се прокламује „Косовска културна баштина” што представља камен спотицања и размимоилажења у покушају да се превазиђу неријешена питања са српским институцијама. Албанци дуги низ година имају искључив приступ културном благу и идентитету на КиМ због очигледно присутног фалсификовања историјских чињеница о култури и културној баштини Срба на КиМ, присвајања историјских артефаката од албанских историчара, политичара и јавности у циљу тобож потврђивања албанског културног идентитета и присутности на простору ове српске покрајине од праисторије. Међутим, споменици културе Србије на основу резолуције SB UN 1244 тренутно су под управом Унмика, а њихов легитимни баштиник на Косову и Метохији је Србија (Јовић-Лaziћ 2004, 465–489; Јокић 2007, 7–8; Лома 2007, 17–31; Перих 2007, 61–67).

Закључак

Скрнављење и препуштање зубу времена културног наслеђа на Косову и Метохији је антицивизацијска појава. Без обзира на то што је угрожено богато културно наслеђе, овом питању није поклањана одговарајућа пажња у оквиру укупног програма стабилизације стања и развоја на Косову и Мето-

хији. Културна баштина на Косову и Метохији има историјске, научне и друге вриједности које свједоче о присуству различитих религија и цивилизација на том подручју. На тај начин те вриједности треба да достигну међународни значај. Непредузимање адекватних мјера заштите доводи до девастирања великог дијела културне баштине на Косову и Метохији. Исто тако, ангажовање међународних, како владиних тако и невладиних, организација, по овом питању, често је парцијално и без јасно утврђених програма и приоритета. Наиме, и међународне институције које би требале да заштите ова културна добра, неријетко су и саме под великим и различитим утицајима свјетских сила и интереса. Надлежни органи Србије немају услове, али нису ни показали адекватан однос и ангажовање на заштити културне баштине на Косову и Метохији. Не постоје разрађени програми активности, добра координација, ни заједничко ангажовање институционалних органа, нити континуитет у раду.

У циљу обнове и очувања културног наслеђа велике обавезе стоје пред Међународном заједницом, односно пред надлежним међународним организацијама и институцијама, а такође и пред нашом земљом. Међутим, морају се узети у обзир и специфичне околности које намеће садашњи својеврсни међународни протекторат, али се мора уважити и чињеница да је Косово и Метохија, у складу са Резолуцијом 1244 SB UN, саставни дио наше земље. С обзиром на то да се Косово и Метохија на основу Резолуције 1244 SB UN налази под протекторатом, Унмик је био одговоран и за чување културног наслеђа. У Заједничком документу Унмик-а и СРЈ из новембра 2001. године у поглављу о заштити културних добара „потврђује се воља за примену релевантних одредби Хашке конвенције које су везане за заштиту споменика културе и културних добара на Косову и Метохији”. Међутим, Унмик се није бавио овом проблематиком већ је ту надлежност постепено преносио на Привремене институције самоуправе на КиМ. На тај начин је омогућено да културно богатство које представља свједочанство историје о присуству различитих религија и цивилизација, прије свега српског народа, на Косову и Метохији постане предмет бруталног уништавања. Паљење и гранатирање објеката, механичко оштећивање, пустошење ризница, кријумчарење и продаја украдених културних добара представља грубо кршење међународних конвенција. Поред намјерних оштећења, пропадање културних добара на Косову и Метохији условљено је и непостојањем њихове ефикасне заштите. Изостанак конзервације и адекватних услова чувања убрзавају процесе природног пропадања античких локалитета, манастира и цркава, и другог покретног културног наслеђа.

Ако постоји политичка воља да се културна баштина сачува, постоје и значајне могућности да успјешно координирају и сарађују домаће и међународне институције са својим активностима у том правцу. Такође, неопходно је да се наша земља на том плану систематски и континуирано ангажује, што до сада није био случај. Посебно је важно активним ангажовање давати подстрек међународним институцијама (Савјет Европе, Унеско, Унмик) да овој проблематици посвете дугорочнију пажњу.

Оно што су наше институције урадиле у циљу спровођења Програма дугорочне заштите културне баштине на КиМ јесте да закон о културним добрима Републике Србије мора да предвиди сложеност ситуације и будући начин заштите културне баштине на КиМ. Такође, истакнута је неопходност формирања Регистра културних и природних добара на КиМ, као и формирање Листе угрожених добара како би се пројекти заштите могли спровести по приоритетима. С тим, ипак, овај проблем до данас није добио практичну форму.

Културна баштина на Косову и Метохији је од изузетног локалног, регионалног и међународног значаја. Она носи трагове који указује на разноврсност археолошког културног, сакралног и умјетничког наслеђа различитих цивилизација. То нам свједочи да је територија Косова и Метохије у континуитету била насељена од праисторијских времена до данашњих дана. На крају морамо истаћи да различите инсинуације о одређивању националне припадности према утицају праисторијских и античких култура на Косову и Метохији, на које се конкретно позивају Албанци на овом простору, немају никакву директну везу између савремених народа и њихових предака. На овом подручју постоје налази из свих историјских епоха, али се данас вјерује да значајни дио археолошког наслеђа тек треба да буде откривен. Да би се унаприједило ово питање, посебно је потребно да се наше државне институције залажу и покрећу иницијативу код Међународних институција да заштите, чувају и обезбиједи средства за обнову и заштиту културног наслеђа на Косову и Метохији.

Извори и литература

Диодор са Сицилије, Историјска Библиотека, Нови Сад 1998, (предговор и превод М. Рицл), XXII 8.

Полибије, *Историје* I, II. Нови Сад: Матица српска (предговор, превод и коментар: М. Рицл), 1988.

Вулић, Н. Premerstein, V. *Антички споменици у Србији*. Београд: Споменик, XXXVIII, Српска краљевска академија (1900): 15–58.

- Вулић, Н. *Антички сџоменици наше земље*. Београд: Споменик LXXI, Српска краљевска академија, 1931, 133–135, 179–182, 208–211, 213–215, 274, 321, 325.
- Вулић, Н. *Антички сџоменици наше земље*. Београд: Споменик, LXXV, Српска краљевска академија (1933): 3–91.
- Вулић, Н. *Дарданци*. Београд: Глас Српске Краљевске Академије, CLV, Српска краљевска академија (1933): 63–76.
- Вулић, Н. *Антички сџоменици наше земље*. Београд: Споменик, LXXVII, Српска краљевска Академија (1934a): 29–84.
- Вулић, Н. *Раџовање Македонској краља Персеја с Римљанима у нашојземљи 170. и 169. године пре Христа*. Београд: Глас Српске Краљевске Академије, CLX, Српска краљевска академија (1934b): 28–39, 56.
- Вулић, Н. *Географија Јужне Србије у античко доба*. Скопље: Гласник Скопког научног друштва, XIX (1938): 1–15.
- Вулић, Н. *Антички сџоменици наше земље*. Београд: Споменик, XCVIII, Српска академија наука (1941–48): 1–279.
- Јокић, Б. „Зашто научни скуп о археологији Косова и Метохије”. У *Археологија Косова и Метохије од праисторије до средњеј века*, Београд (2007): 7–8.
- Јоцић, М. *Римски цуи Naissus-Lissus у Горњој Мезији*. Ниш: Нишки зборник 11 (1982): 71–78.
- Лома, А. „Етнолингвистичка слика подручја Косова и Метохије у античко доба и раном средњем вијеку”. *Зборник радова Археологија Косова и Метохије од праисторије до раној средњеј века*, Београд: Музеј Приштина (2007): 17–31.
- Мирковић, М. *Римски цуи Naissus-Scupi и сџаница Ad Fines*. Скопје: *Živa antika* 10, (1960): 249–257.
- Папазоглу, Ф. „Дарданска ономастика”. У *Зборник Филозофској факултета у Београду*, књ. VIII-1, Београд: Београдски универзитет (1964): 49–75.
- Папазоглу, Ф. „Илирска и дарданска краљевина: поријекло и развој, структура, хеленизација и романизација”. У *Илири и Албанци*, Научни скуп САНУ, уредио Гарашанин, Милутин, Београд, Српска академија наука и умјетности, 145–173.
- Паровић-Пешикан, М. „Античка Улпијана према досадашњим истраживањима”. Београд: *Сџаринар*, XXXII, Археолошки институт (1982): 57–74.
- Паровић-Пешикан, М. „Улпијана 1985–1986.” *Гласник Српскоархеолошкој друштва* 5, Београд: Српско археолошко друштво, 1987, 136–142.
- Паровић-Пешикан, М. „Античка Улпијана, истраживање 1987.”, *Гласник Српској археолошкој друштва* 5, Београд: Српско археолошко друштво, 1989, 45–50.
- Перић, С. „Основне карактеристике неолитских култура на Косову и Метохији”. У *Археологија Косова и Метохије од праисторије до средњеј века*, Београд, 2007, 61–67.

- Петровић, В. „Римски пут Naissus–Lissus”. *Лесковачки зборник*, XLVI, Лесковац (2006), 17–38.
- Петровић, В. „Нови миљоказ на римском путу Naissus–Lissus”. *Старинар* LVI. Београд: Археолошки институт (2007).
- Пешикан, М. *Стара имена из Доњеј Подримља*. Београд: Ономатолошки прилози, VII, (1986), 1–119.
- Срејовић, Д. *Гроб уледне тирачанке из Улпијане*. Београд: Старинар XXXXXVII, Археолошки институт, 1986, 179–187.
- Тасић, Н. „Нека размишљања о праисторијским и античким ископавањима на Косову и Метохији”, у *Археологија Косова и Метохије од праисторије до средњеј век*, Београд, 2007, 9–15.
- Томовић, Г. „Косово и Метохија на старим картама, до краја XVII века”, у *Археологија Косова и Метохије од праисторије до средњеј век*, Београд, 2007, 47–59.
- Фидановски, С. *Римска керамика Улпијане*, Београд, 1990.
- Фидановски, С. *Римски и рановизантијски период*. у: *Археолошко блато Косова и Метохије од неолита до раној средњеј века*, I–II, Београд, 1998, 258–349.
- Фидановски, С. „Античко наслеђе Косова и Метохије”, у *Археологија Косова и Метохије од праисторије до средњеј век*, Београд, 2007, 95–118.
- Цветковић Томашевић, Г. *Улпијана археолошка ископавања у средишњој и јужном дијелу античкој трага*. Београд: Саопштења XV, 1983, 67–93.
- Цермановић-Кузмановић, А. *Југословенске земље на Птоломејевој карти*. Београд: Monumenta cartographica Jugoslaviae I, 1975, 11–26.
- Чершков, Е., Поповић, Љ. *Ulpiana, prethodni izvještaj o arheološkim istraživanjima u 1957. godini*. Приштина: Glasnik Muzej Kosova i Metohije, II, Музеј Косова и Метохије, 1958, 275–279.
- Чершков, Е. Улпиана (Грачаница НОО Приштина). Београд: Археолошки преглед 1, Археолошко друштво Југославије, 1959, 133–136.
- Чершков, Е. *Улпиана, крајњак извјештај о археолошким истраживањима у 1959. години*. Приштина: Гласник музеја Косова и Метохије IV–V, Музеј Косова и Метохије, 1960, 371–375.
- Шкриванић, Г. *Југословенске земље на Појшиніеровој шабли*. Београд: Monumenta cartographica Jugoslaviae I (1975), 29–55.
- Шкриванић, Г. *Идрисијеви подаци о Југословенским земљама*. Београд: Monumenta cartographica Jugoslaviae II (1979), 11–23.
- Шутовић, М. *Косовизација Србије и Југославије*. Косовска Митовица: Зборник радова, XXXVI, Филозофски факултет (2006): 219–233.
- Шутовић, М. *Косово између историјској и етничкој права и демократије*. Приштина–Лепосавић: Баштина св. 22 (2007): 255–285.
- Claudii, P. *Geographia*, Paris: Ed. C. Müller, 1883.

- Čerškov, E. *Ulpiana, prethodni izvještaj o arheološkim istraživanjima u 1957. godini*. Priština: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, III, Muzej Kosova i Metohije, 1957, 321–324.
- Čerškov, E. *Okolo problema komunikacija i položaja naselja na Kosovu i Metohiji u rimskom periodu*. Priština: Glasnik Muzeja Kosova i Metohije, II, Muzej Kosova i Metohije, 1957, 65–86.
- Čerškov, E. *Ulpiana, Kratak izvještaj o arheološkim istraživanjima u 1959. godini*. Priština: Glasnik, IV–V, MuzejKosovaiMetohije (1959–1960): 371–379.
- Čerškov, E. *Rimljani na Kosovu i Metohiji*. Beograd: Arheološko društvo Jugoslavije, 1969.
- Dio's *Roman History*. London: Ed. Earnest Caru, 1914.
- Diodorus Siculus, *Library of History*, Harvard University Pres, Vol. VIII, Books XVI 66–95 and XVI, transl. By C. B. Welles, 1963, XVI 69.
- European Commission Council of Europe, Joint Programme: Integrated Rehabilitation Project Plan / Survey of the architectural and archeological heritage (IRPP/SAAH), Regional Programme for Cultural and Natural Heritage in South-East Europe, Kosovo/UNMIK, Introduction (Mnemosyne, Note on situation), May 2004, 5–6.
- Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. IV, Centre d'études épigraphiques et numismatiques, Beograd 1979, 66–140.
- Inscriptions de la Mésie Supérieure, Vol. VI, Centre d'études épigraphiques et numismatiques, Beograd 1982, 49–184.
- Itineraria Romana, *Römische Reisenwege an der Han Der Tabula Peutingeriana*. Stuttgart: Ed. C. Müller, 1916.
- Jelić, L. *Najstari kartografski spomenik o rimskoj provinciji Dalmaciji*. Sarajevo: Glasnik Zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini, X, (1898): 227–247, 531–560.
- Jović-Lazić, A. *Zaštita kulturne baštine na Kosovu i Metohiji*. Beograd: Međunarodni problemi, Vol 4 (2004): 465–489. M. Mirković, *Einheimische Bevölkerung und römische Städte in Obermösien, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, II, 6, Berlin (1977): 811–148.
- Livius, T. *Historiae*. London: Ed. W. Heineman, Cambridge-Massachusetts-Harvard University Press, 1959.
- Papazoglu, F. *Srednjobalkanska plemena u predrimsko doba*. Sarajevo: ANUBiH, knj. XXX, CBI, knj. 1, Akademije nauka i umjetnosti Bosne i Hercegovine (1969): 399–406.
- Plinii, S. *Naturalis Historiae*. Lipsiae: Ed. B. G. Teubner, 1906.
- Popović, Lj., Čerškov, E. *Ulpiana, Prethodni izvještaj o arheološkim istraživanjima od 1954. do 1956. godine*. Priština: Glasnik, I, Muzej Kosova i Metohije, (1956), 319–327.
- Ptolemaei. C. *Geographia*. Paris: Ed. C. Müller und C. P. Fischer, Firmin Didot, 1883.
- Ptolemäus. *Cosmographia*. Stuttgart: Ed. Alfred, P. Zeller, Parkland, 1990.

Ravenatis. *Anonymi Cosmographia*. Berlin: Ed. M. Pinder-G. Parthey, 1860.

Strabonis. *Geographica*. Lipsiae: Ed. B. G. Teubneri, 1852.

Šutović, M. „Samoopredeljenje naroda i raspad Jugoslavije”, Novi Sad: *Kultura polisa*, br. 15 (2011), 43–86.

Zippel, G. *Die römische Herrschaft in Illurien bis auf Augustus*. Leipzig: Ed. B. Teubner, 1877.

GLIGOR M. SAMARDŽIĆ
RADMILO B. PEKIĆ

L'IMPORTANCE DES MONUMENTS ANTIQUES DANS LE
PATRIMOINE CULTUREL DU KOSOVO ET MÉTOCHIE
POUR LE PATRIMOINE CULTUREL MONDIAL SOUS LA
PROTECTION DE L'UNESCO

RÉSUMÉ

Le patrimoine antique étant de nature matérielle est, par conséquent, sujet aux conditions géographiques et à l'action humaine. Le Kosovo-et-Métochie se trouve dans la zone frontalière des bassins hydrographiques des Drim, Danube et Vardar, liés avec la zone centrale du bassin versant des Balkans et la bifurcation de la Nerodimka. Aux époques romaine et antique tardive, la Métochie faisait partie de la province romaine de Dalmatie, notamment de Prevalis, tandis que le Kosovo faisait partie de la Mésie, notamment de Dardania. Dans le travail ci-présent nous mettons en relief l'importance des monuments antiques faisant partie du patrimoine culturel du Kosovo-et-Métochie pour le patrimoine culturel mondial protégé par l'UNESCO. A cotés des monastères médiévaux inscrits sur la Liste du patrimoine culturel mondial en péril par le Comité du patrimoine mondial de l'UNESCO, les monuments antiques représentent une unité très importante. Parmi les monuments antiques les plus importants sont *Ulpiana, municipium DD* de même que les stations *Vindenae, Vicianum, Theranda* et *Gabuleum* ainsi qu'un certain nombre de sites plus petits. Les monuments faisant partie du patrimoine antique et médiéval sont inscrits sur la liste des sites et des monuments culturels d'importance exceptionnelle de la République de Serbie.

Mais, malgré tout, ces monuments sont profanés ou détruits par des extrémistes albanais. En outre, nous sommes témoins d'une falsification des faits historiques et de leur interprétation quasi-scientifique qui, accompagnées du nettoyage ethnique, d'un renommage des toponymes et de destruction de monuments, cherchent à prouver certaines thèses concernant l'origine et le berceau ethnique des Albanais dans la toute première période de leur histoire.

Il est d'une importance primordiale de préserver et protéger ce patrimoine culturel en tant que la partie intégrante du patrimoine culturel mondial et ceci par une politique et une stratégie de la République de Serbie à long terme coordonnées avec celles de la diaspora.

MOTS-CLEFS : Kosovo-et-Métochie, époque antique, patrimoine culturel, *Ulpiana, municipium DD*, UNESCO.

МАРГАРИТА В. СИЛАНТЬЕВА¹

МГИМО Университет, кафедра философии
Москва (Россия)

«ПОСТСУВЕРЕНИЗАЦИЯ» В ЕВРАЗИИ: ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ И АСПЕКТЫ ФОРМИРОВАНИЯ НОВЫХ ПРИНЦИПОВ «ФИЛОСОФИИ ГРАНИЦЫ»

РЕЗЮМЕ. Понятие десуверенизации сегодня – едва ли не самое популярное в научной среде обозначение процесса, свидетелями и невольными участниками которого является большинство населения Европы. Десуверенизация в этом смысле обычно трактуется как следствие глобализации, т.е. ее рассмотрение ограничивается политическими и социально-экономическими реалиями. Что, несомненно, имеет огромный исследовательский и прикладной потенциал, т.к. помогает лучше описать происходящие процессы, вникнуть в их специфику в различных регионах и тем самым обеспечить возможность направленного влияния на некоторые из них.

Вместе с тем, ресурс «описательной аналитики», как можно было бы обозначить сегодня исследования политологии, социологии, экономики и права – как и любой научной ресурс – не безграничен. Примечательно, что собственно философская аналитика, которая еще недавно была весьма востребована в данной области (достаточно вспомнить, например, резонансные сочинения С. Хантингтона) отошла за последнее время на второй план. А жаль. Особенно потому, что классическая философия до сих пор ставит своей задачей усмотрение сущности, выяснение причин и целей происходящего, - собственно, всех тех вопросов, которые поставлены в качестве «информации к размышлению» организаторами конференции «Глобализация и десуверенизация» в Косовской Митровице.

Ключевые слова: постсуверенизация, десуверенизация, глобализация, Евразия, философия границы

---

¹silvari@mail.ru

Понятие десуверенизации сегодня – едва ли не самое популярное в научной среде обозначение процесса, свидетелями и невольными участниками которого является большинство населения Евразии. Десуверенизация применительно к этому региону обычно – еще со времен П. Бурдье – трактуется как следствие глобализации, влекущее разложение «власти суверена» как «способного отвечать за себя» (и поэтому отвечать «за народ» на вверенной ему территории)², т.е. ее рассмотрение ограничивается политическими и социально-экономическими реалиями. Что, несомненно, имеет огромный исследовательский и прикладной потенциал, так как помогает лучше описать происходящие процессы, вникнуть в их специфику в различных «локусах» культуры и тем самым обеспечить возможность направленного влияния на динамику происходящего.

Вместе с тем, ресурс «описательной аналитики», как можно было бы обозначить сегодня исследования политологии, социологии, экономики и права – как и любой научной ресурс – не безграничен. Примечательно, что собственно философская аналитика и связанные с ней качественные методы социологических исследований, которые еще недавно были весьма востребованы в данной области (достаточно вспомнить, например, резонансные сочинения С. Хантингтона и П. Бурдье) отошла за последнее время на второй план. А жаль. Особенно потому, что философия – не просто методология, требующая последовательного системного рассмотрения процессов и явлений. Для социологии важна также философская заявка (плохо поддающаяся расчету, поэтому весьма рискованная – но при этом совершенно необходимая!) на усмотрение сущности, выяснение причин и целей происходящего, – всех тех вопросов, которые поставлены в качестве «информации к размышлению» организаторами конференции «Глобализация и десуверенизация» в Косовской Митровице. Впрочем, на «метафизический аспект» вырождения современных европейских государств в «государства-корпорации» со всемогущим административным аппаратом, лишенной ответственности за вверенное ей попечением население и не дотягивающих до (над)суверенитета имперского типа при «уменьшении» суверенитетов каждого из членов ЕС (их суверенитет «теряется где-то по дороге») обращает внимание и в наши дни такой известный в России аналитик процесса десуверенизации, как М. В. Ремизов³.

Отметим также, что стремление дать «социологическую картину» современного политического процесса сквозь призму философии культуры,

---

² Михаил Ремизов. Коррупция суверенитета // Новые хроники. – Электронный ресурс: <http://novchronic.ru/1561.htm> (дата обращения 20.08.2013).

³ Там же.

получившее развитие в трудах отечественных и зарубежных авторов, при всей критике в адрес «неразвитости теории» данного вопроса⁴ позволяет соединить в поле социологического видения разноплановые, но по-своему значимые, данные. Их интегрирование в «работающую» прикладную гипотезу позволяет преодолеть «существующие слабости» через системный анализ методологических «призм» различных дисциплин и «междисциплинарный синтез» «международных исследований, сравнительной политологии, регионоведения/страноведения и нормативной политической теории»⁵ (примечательно, что ссылка на это суждение приводится в цитированной выше критической статье крупного российского эксперта политического процесса профессора Т. А. Алексеевой).

Понятно и то, что земля Косово и Метохии, вероятно, как никто другой может претендовать на «органическое» знание указанных проблем. Десуверенизация известна здесь не понаслышке, и сотрудничество специалистов Университета Приштины (Косовская Митровица) с коллегами из других регионов и стран идет здесь уже не первый год.

Тезисно представленная здесь позиция может быть выражена следующим образом.

Глобализация представляет собой сложное многоуровневое явление, циклически воспроизводимое на протяжении известной истории человечества.

Современная глобализация имеет два взаимосвязанных аспекта:

- «объективный», т.е. сам процесс, имеющий место «независимо от воли и сознания» вовлеченных в него людей;
- «субъективный» – волевые действия и идеологические спекуляции (ценностное принятие либо непринятие; содействие либо противодействие) на тему глобализации как ее «сторонников», так и «противников».

Версии оценок глобализации колеблются по широкому спектру региональных «привязок» и отношения к ним. Это, с одной стороны, – «вестернизация», различные версии альтернативной глобализации («азиатская глобализация», «пантюркизм», «панмонголизм» и т.д., и даже развитие

---

⁴ Татьяна Алексеева. Химеры страны Оз: «культурный поворот» в теории междуна-родных отношений // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – Теория в условиях неопределенности. Т. 10. НОМЕР 3 (30–31). СЕН-ТЯБРЬ–ДЕКАБРЬ/ 2012. – Электронный ресурс: <http://www.intertrends.ru/thirtieth/Alekseeva.pdf> (дата обращения 20.08.2013).

⁵ Современные международные отношения / Под ред. А. В. Торкунова, А. В. Мальгина. М., 2012. – С. 36.

кришнаизма в сторону мировой религии), – которые воспринимаются, соответственно, как со знаком «плюс», так и со знаком «минус». С другой стороны, существует своеобразный тренд глобального противодействия глобализации («антиглобалисты»). Его представители воспринимают сам процесс глобализации исключительно в его «субъективном» (волевом) ракурсе, стремясь заблокировать наиболее одиозные проявления последнего.

Оценки глобальных процессов могут иметь либо региональное «измерение», либо – иметь претензию на статус «нейтрально-общечеловеческого», и в этом смысле «глобального» же, ракурса интерпретации, формулируемого на основании синтеза (либо комбинации) существующих представлений об «общечеловеческом». То есть – оценки могут быть привязаны *только* к конкретной «системе координат», принятой в той или иной культуре (культурах) – избрана ли она «точкой отсчета» для всего человечества (глобальная шкала оценок), либо признается приемлемой только для «внутреннего пользования» («регионально-культурная»).

При этом проекция «монокультурного» подхода на «общечеловеческую модель» создает «центризмы» разного рода. Самый «популярный» из них сегодня – «евроцентризм»; однако есть и другие формы (теория «негритюда»; «атлантизм»; «панславизм» в форме идеи «альтернативной Русской цивилизации» и т.д.). В случае же «культурного синтеза» нескольких точек зрения возникают проекты «телесности» (и шире – «антропологизма»), когнитивизма и др. «констант», якобы «дистиллированных» из разнообразия культур и являющих собой «правильную» – по-настоящему «нейтральную» шкалу оценки.

Глобализационные процессы, протекающие сегодня в Евразии, точнее могут быть охарактеризованы с помощью понятия **«пост-суверенизация»**, поскольку, *наряду с распадом* существовавших ранее национально-государственных образований макроуровня («старые» империи – Австро-Венгрия, Британия, Россия – включая советский период СССР; и т.д.) и среднего уровня (рост сепаратизма «внутри» более «мелких» интегративных единиц – их «регионализация», примером чего могут служить распад СССР, а также процессы, происходящие в Испании – «Страна басков», Галисия и Каталония⁶; Великобритании – Северная Ирландия, Шотландия и Уэльс; Бельгии)⁷ *наблюдается формирование новых интегративных единиц* (макроуровня: ЕС, активно формирующееся пантюркистское содружество на территории Евразии, прокитайски ориентированные регионы

---

⁶ См.: Белова К. А. Особенности развития сепаратизма в Испании (На примере Страны Басков, Каталонии и Галисии): Дис. ...канд. ист. наук : 07.00.03 : Москва, 2004. – 213с.

Сибири, Дальнего Востока, Забайкалья и Средней Азии и др.; и среднего уровня: например, государства Балкан, – Сербия, Македония, Босния и т.д.) *претендующих на территориальную целостность и независимость в проведении самостоятельной политики*. Процессы регионализации «внутри» указанных образований позволяют предположить, что истоки разложения «классической» – суверенной – государственности несколько сложнее, чем это видится, в частности, российскому политологу М. В. Ремизову: «параимперскость» и «параизоляционизм» – две стороны единого маятникового процесса, «раскачивающего качели» жизни культурных организмов по типу «отталкивания – притяжения» (как известно, в природе эти силы сопряжены друг с другом; хотя, как подсказал еще античный философ Эмпедокл, они способны поочередно побеждать и вытеснять одна другую).

При всей одиозности приставки «пост-», ставшей в наше время едва ли не самым излюбленным приемом образования научных и околонучных неологизмов, – думается, она в данном случае уместна. «Постсуверенизация» – это не только минимизация реальных суверенитетов; это и нарастание самостоятельной силы у прежде «незаметных» социальных организмов, готовящихся выйти с микросоциального уровня действия (группы, организации и т.д.) на макросоциальный (в данном случае – государственный). Идея тотального разложения «классического» – новоевропейского – типа государственности и *полной* его замены в лучшем случае новым (административно-корпоративным; нефеодално- или неорабски- клановым и проч.) типом не выдерживает критики. Разложение идет; но о *полной гибели* «национальных государств» говорить рано. Возможно, в этой сфере происходит банальное обновление системы – новые жизнеспособные социокультурные организмы приходят на смену отжившим или выродившимся.

Условием объединения новых интегрирующихся в рамках «постсуверенизации» процессов является кристаллизация (отчасти стихийная, отчасти – нет) **нового понимания «принципа границы»**. Этот принцип характеризуется

- сквозной диффузностью;
- как следствие, тяготением к различным комбинациям идентификационных показателей, привлекаемых для обоснования необходи-

---

⁷ Терещенков А. Региональные и сепаратистские движения в странах Северной Европы Кельтский бунт? Доклад подготовлен для круглого стола Лиги Консервативной Журналистики «Соединенные волости Европы. Косово как первенец европейской глокализации» (ИНС, 13 марта 2008 года. // АПН. – Электронный ресурс: <http://www.apn.ru/publications/article19821.htm> (дата обращения 20.08.2013).

мости интегрирования новых типов социальных организмов в отдельное самостоятельное целое;

- как следствие, «выпадением» классического «принципа границы» (или системы бинарных оппозиций) из фактического «оборота» духовных ценностей и заменой его на до конца «неразложимый» маркер «гражданской идентичности» или «социокультурной идентификации»⁸.

Отсюда:

- высокая степень произвольности и «перформенности» в реализации реальных общественно значимых целей и задач;
- глубокая эмоциональная вовлеченность контрагентов «постсуверенизации» в процесс «выбора базовых ценностей» (как традиционных – ислам в Европе, так и модернизированных – моральные, религиозные и эстетические ценности «посткультуры» Западных стран, включая пересмотр норм брачного права, основ детско-родительских отношений и т.д. – на уровне биологии и права) – «новый аксиологизм», связываемый специалистами с «перепроизводством свободы»;
- индифферентность основной массы населения к «логосной» составляющей культуры (падение престижа образования) на фоне тяготения к комфорту;
- политизация религии (тракуемой идеологами как основная – наиболее интимная – аксиологическая составляющая культуры) в странах, тяготеющих к изменению типа своей социально-политической организации – риски потенциального распада (Россия)⁹ или, напротив, объединения (Турция);
- активизация феномена «антропологической религиозности» как формы скрепления социальных связей на уровне родовой и клановой общины – ставшего «новой» (в отличие от семьи) «ячейкой социальности» современного «постсуверенного» политического пространства;
- возникновение явления «неорабства» или «неофеодализма» – структурной эрозии личностного принципа как основы социального взаи-

---

⁸ Силантьева М. В. Диффузная идентичность – современная версия гражданской идентичности // Вестник МГИМО–Университета. – 2012. – № 2. – С. 173–179.

⁹ Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье. Доклад, подготовленный рабочей группой Института национальной стратегии под редакцией Михаила Ремизова // ИГ. – Электронный ресурс: http://www.ng.ru/ng_politics/2013-06-04/9_map.html (дата обращения 20.08.2013).

модействия, положенного некогда в основу идеи национального государства и системы взаимодействия таких государств. Как следствие, «клановые треки» социальной активности выдвигают принцип коллективного (группового) распределения и перераспределения по образцу кланового механизма. Фактором, скрепляющим социальное взаимодействие, становится принцип кровного родства и разного рода «инициаций», позволяющих присоединиться к клану – «куначество» как отношение «побратимства» (связанное, как правило, со спасением жизни кого-то из членов клана или оказанием иной сверхважной услуги), брачные отношения (в случае, если их одобрил клан). Существуют и «обратные» по отношению к инициации механизмы «изгнания» из клана. Ни инициацию, ни изгнание не следует путать с разного рода формами «бакшиша» (взятки-подарка, как она называется в тюркских языках), – когда «нужному» человеку всячески демонстрируются признаки его «нужности» (подкуп, включая коррупционный; «декоративные» брачные отношения, имитация горячих дружеских чувств и т.д.), однако на деле такой человек лишь используется кланом для достижения своих целей и остается для него «чужим». В случае необходимости от него избавляются (вплоть до крайних мер, – если он знает слишком много или ведет себя «неадекватно») – без всяких сожалений, поскольку с точки зрения кланового сознания люди вне системы их социального организма («своих») являются «чужими» и в этом смысле «не вполне людьми» (следствие неразвитости «принципа личности» на уровне массового сознания).

Итак, изменение ряда фундаментальных характеристик современного общества в рамках процесса «постсуверенизации» требует многоаспектного рассмотрения. Анализ философского уровня при этом позволяет проследить сущностные особенности происходящего. Поэтому ряд понятий, хорошо «проработанных» различными направлениями научного знания (включая социологию, экономику, право, политическую мысль и т.д.) нуждаются в философском (а возможно, и философско-культурном) обсуждении, дающем науке об обществе возможность сформулировать «свежие» подходы к новым явлениям, требующим осмысления и реагирования¹⁰. Среди таких понятий – **«глобализация», «десуверенизация», «нацио-**

---

¹⁰ Силантьева М. В. Метаморфозы социальных организмов в свете трансформации культурных границ: глобальные следствия модернизационных процессов // Вестник МГИМО – Университета. – 2012. – №6. 2012. С.203–206.

нальное государство», «социокультурные идентификаторы нового поколения».

Начнем с понятия *«глобализация»*, взятого в контексте философского подхода к феномену «постсуверенизации».

Предварительно выделим ряд методологических замечаний. В частности, следует иметь в виду, что, как и всякая оценка, оценка глобализма не свободна от лакун и парадоксов. Как уже отмечалось, «глобальная» шкала, как правило, страдает евроцентризмом (или «атлантизмом»), что дает пищу для справедливых упреков ее сторонников в подтасовке фактов, когда в качестве всеобщего выступает частное, выдавая себя за в полной мере всеобщее. С другой стороны, последовательное проведение «регионально-культурной» позиции приводит к «парадоксу плюрализма», при котором размывается основание оценки как таковой. Например, в качестве основания оценки «казуса Винни Мандела» как преступления лежит свойственная «цивилизованному» (т.е. воспринявшему европейские стандарты требований морали и права) человечеству норма «не убий» (а тем более не ешь убитого). Вместе с тем, этнокультурной ценностью сакрального типа у целого ряда народов и по сей день является ритуальное убийство в далеко не символической форме. Восходящие к архаике, подобные практики на деле **не** трансформировались на уровне синкретического мифолого-религиозного сознания этих народов в символические действия (некоторые разновидности Цама у монгольских народов; практика «лесных» папуасов Новой Гвинеи – в отличие от «цивилизовавшихся» под жестким давлением французской администрации «береговых»; специфика поведения некоторых африканских и южно-американских племен и т.д.). Требовать от тех культур, для которых поедание младенцев с целью получения жизненной энергии и продления жизни «уважительного отношения» к европейскому стандарту морали – так же нелепо, как и утверждать, что формулировка современных концепций «прав человека» и «правового государства» не восходит к позиции евроцентризма.

Десуверенизация в свете глобализма также отличается рядом признаков. При этом отчетливые проявления и внятную перспективу десуверенизация получила именно в Европе; хотя можно говорить о ее евразийских проявлениях.

Контуры тех «новообразований», которые появляются в ходе «глобализационной десуверенизации» в Европе, в свою очередь, формируются под давлением как стихийных факторов, так и политической воли конкретных акторов данного процесса, определяемой их целеполаганием (имеющим, по понятным причинам, многоуровневые источники происхождения).

Политический сценарий десоверенизации, разыгрываемый в целом в Евразии и локально – на Балканах, может оцениваться под разным углом зрения и, соответственно, получать те или иные интерпретации.

Первая позиция здесь связана с установкой исследователей на поиск *субъективно* заинтересованной в дестабилизации положения структуры – «руки» (лица, группы влиятельных лиц – по типу ТНК или Римского клуба, тех или иных стран и народов – например, США¹¹ и их союзников и т.п.). Стоит отметить, что версии, прорабатывающие данную позицию, отличаются разнообразием и занимают довольно широкий спектр оценок – от полуфантастических *конспирологических* («Некто», подобно «Доктору Зло», сознательно разрушает существующие политические организмы, извлекая из этого экономическую, политическую, финансовую, демографическую, психологическую и другую прибыль) – до вполне *реалистических* констатаций заинтересованности конкретных структур в дестабилизации существующей системы и ее последующего изменения в определенном направлении.

Говоря о конспирологических оценках, следует избегать как слепого доверия к ним на волне разнообразных массовых социальных фобий, провоцируемых действительными социально-экономическими трудностями, политическими перера-спределениями, радикальным «сдвигом» и трансформациями существовавших ранее социокультурных доминант («ценностный кризис», «социокультурные мутации»¹² и т.д.), – так и однозначного игнорирования данного подхода. Разумеется, оформившиеся в одну из глобальных проблем современности миграционные потоки способны, наряду с серьезными проблемами, принести с собой параноидальные тенденции в психологии масс и отдельных личностей. Отличать таких проявления от *самих проблем*, связанных с миграцией (в том числе, и с точки зрения ее влияния на жизнеспособность существующих политических организмов) совершенно необходимо. Здесь политкорректная риторика должна «знать свое место» по отношению к экспертизе и научной аналитике любого профиля – социологической, политической, экономической, культурологической и др. Равно как необходимо разделять риторические «нравственные константы» и реальную политику: еще Никколо Макиа-

¹¹ См.: Алексеева Т. Насилие и демократия в политике США // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – 2008. – №2. – С.36–47. – Электронный ресурс: <http://www.intertrends.ru/seventeenth/004.htm> (дата обращения 20.08.2013).

¹² Ламсден Ч., Гушурст А. Геннокультурная коэволюция: человеческий род в становлении // Человек. № 3. 1991; Lumsden C. J., Wilson E. O. Genes, Mind and Culture: the Coevolutionary Process. Cambridge, 1981.

велли показал, что требование соединить их в «одном флаконе» практических решений и действий чревато гибелью тех социально-политических систем, которые уже в 15-16 вв. представляли собой основные контуры существующих сегодня национальных государств. Ни одно государство, взявшее на вооружение политику «наивных гимназисток», не выдержало проверку временем. Наличие адекватных структур защиты национальных интересов и национальной безопасности – существенный признак любого устойчивого социального организма, необязательно в форме новоевропейского национального государства, соответствующего Вестфальской системе международных отношений. Вопрос сегодня – не в том, чтобы «взломать коды» секретных программ, обеспечивающих национальную безопасность тех или иных государств, и «сверить» соответствие таких программ нормам права и морали; а в том, чтобы выработать эффективные механизмы регулирования их использования, не подрывающие интересы собственной страны и ее граждан, а также минимизирующие ущерб от их применения по отношению к другим странам. Предельная абстрактность подобной формулировки связана, помимо прочего, с тем, что ни одна страна не застрахована от стремления других стран к разложению целостности конкурирующих социальных организмов с помощью различных приемов и методов. Дело здесь – не в нравственных оценках по типу «те хорошие, потому что с нами дружат; а эти – плохие, они нам мешают». Содружества стран и народов могут выполнять весьма неоднозначную роль в истории (как показал пакт «Молотова – Риббентропа»); а борцы-одиночки – реализовывать вполне объективные шаги по укреплению стабильности и развития.

Глобализация сдвинула сложившийся баланс сил на международной арене; вместе с тем, она не отменила шанс на эволюционное развитие этого баланса в сторону установления более прочного добрососедства на основе принципа мирного сосуществования. Другое дело, что сама специфика современного вооружения, обеспечивающего такое сосуществование, заставила экспертов – ученых и политиков – еще в 1950-ые гг. выступить с инициативами Пагоушского движения. «Критическая масса» крайне опасного, неконтролируемого или слабо контролируемого, как минимум, в процессе естественного разложения или утилизации оружия сама по себе создает угрозу безопасности планетарного (глобального) масштаба.

В наши дни тезисы, призывающие к разоружению по вооружениям массового поражения (бактериологического, химического, ядерного, климатического), пересмотрены в концепции ПРО. Но отменить «логику ядерного века» эта новая концепция не в состоянии. Тем более, что «критическая

масса» любого вооружения (включая обычные) в современном мире заставляет опасаться, что при накопленном его объеме «детонация» неизбежна, а последствия ее, к сожалению, хорошо предсказуемы.

Таким образом, манипуляции объемами и распределением существующих вооружений, разработка новых «систем безопасности» и подобная данной активность на флангах самозащиты – суровая реальность, неизбежность которой следует учитывать при обращении к аналитике, связанной с политикой «глобальной десоверенизации» и ее последствий (Иран, КНДР и др.). Версия оценок, предлагающая *прагматический реализм* при уяснении сущности и формы заинтересованности тех или иных лиц в «развале» системы национальных государств основана на *презумпции реализма*. И она заставляет аналитиков последовательно выяснять, кто и почему заинтересован или может быть заинтересован с данным процессом.

Отсюда – вполне закономерный вопрос: кому может быть выгодна дестабилизация ситуации в Европе? Какие силы могут стоять за организационными усилиями в поддержку десоверенизации?

Отвечая на поставленный вопрос, следует иметь в виду, что существуют два различных «поля», каждое из которых в состоянии самостоятельно продуцировать шаги в обозначенном направлении. При этом не исключена и их взаимная поддержка и дополнение. Первое поле – внешнее, не относящееся прямо к европейскому пространству в сложившемся на сегодня виде. Причем мотивы деструктивного внешнего влияния на сложившуюся систему международных отношений, основанную на принципе суверенитета – независимости и территориальной целостности национальных государств¹³ – могут быть и сознательно разрушительными; и вытекающими из желания «модернизировать» саму существующую систему или отдельные ее аспекты. К сознательным «разрушителям» гипотетически могут быть причислены любые силы, связанные с так называемым «международным терроризмом» – понятие достаточно расплывчатое, и вместе с тем дающее определенное направление поиска. Сюда можно отнести, прежде всего, различные организации (как подпольные, так и вполне легальные на территориях некоторых государств), поставившие целью своей деятельности «пересмотр карты мира» под лозунгами национализма, религиозной нетерпимости и лево-радикальных – включая крайне лево-коммунистические – идей. Разного рода «всемирные халифаты» ислама; требующие восстановления «великие империи прошлого» (включая

---

¹³ См.: ст. «Суверенитет» / Конституционное право России. – Электронный ресурс: <http://slovari.yandex.ru/~книги/Конституционное%20право%20РФ/Государственный%20суверенитет/> (дата обращения 20.08.2013).

Оттоманскую империю, Золотую Орду и проч.); новые национально-территориальные объединения (государство «Курдистан» или «Великая Албания»), – все эти геополитические проекты на сегодняшний день имеют не только теоретических сторонников, но также и активных «бойцов», готовых нередко пожертвовать жизнью за воплощение своих идеалов.

Балканы, и в частности, территория бывшей СФРЮ, может под определенным углом зрения рассматриваться как форпост ислама на геополитическом и территориальном пути в Европу (идея «зеленого пути»). Фактически проигранная в военных столкновениях к 1683 году, после сражения под Веной,¹⁴ идея продвижения ислама в Европу сегодня осуществляется мирным путем – через эмиграцию и торговлю; а также путем геополитики, связанной с насилием и обманом («феномен Косово»). Стоит подчеркнуть, что ситуация в этом месте – при всей разнице подходов к оценке самого «феномена» – отличается высокой криминогенностью. Косово на сегодня является местом высокой концентрации разного рода негативных социальных процессов и деструктивных социальных практик.

Позицию «борцов» за «дивный новый мир» можно понять – «конкуренция» и «видовая борьба» в масштабах планеты имела место задолго до современного этапа нынешней (далеко не первой, и, возможно, не последней) глобализации. «Выживали сильнейшие»; и эта позиция, относящаяся вовсе не к социал-дарвинизму, а ко вполне принимаемой современным научным сообществом точке зрения Н.Я. Данилевского¹⁵, не должна отрицаться с порога из соображений морализаторства или политкорректности.

Описанная выше группа «разрушителей» не имеет никаких предубеждений по поводу того, следует ли использовать крайние методы «борьбы» за реализацию своих идей. Если подобные методы кажутся им технически реализуемыми, они с готовностью их применяют. Несомненно, значительные миграционные потоки в страны современной Европы принесли с собой и «пятую колонну», состоящую из граждан самих европейских государств, которые вместе с тем готовы «работать» объективно против этих государств.

Вторая группа – «разрушителей поневоле» – может состоять, предположительно, из «модернизаторов» и «социализаторов», нередко переоценивающих свои силы в управлении массовыми общественными процессами в ходе инициированной по их «стандартам» общественной «перестройки» внутри прежде относительно стабильных социальных организмов. Запус-

---

¹⁴ Война цивилизаций. Из 1-й главы книги «Сила разума» Орианы Фаллачи. Электронный ресурс: <http://www.sem40.ru/index.php?newsid=238256> (дата обращения 18.08.2013).

¹⁵ Данилевский Н. Я. Россия и Европа. — М.: ИЦ «Древнее и современное», 2002—550 с.

кая, например, процессы демократизации или рыночной экономики в странах, мягко говоря, авторитарного патриархального уклада (таких, как некоторые европейские страны бывшего социалистического лагеря), эти агенты геополитики не задумываются о всей полноте последствий, к которым может привести «демократизация» или «рыночная экономика» в том варианте, в котором она доступна странам с почвой, совершенно неподготовленной для этих серьезных социокультурных сдвигов. В частности, в США в свое время получили государственную поддержку различные проекты «модернизации» российской (и в целом – постсоветской) экономики – например, переход к рынку за 500 дней; «шоковая терапия» рыночных реформ и т.п. Абсолютная психологическая и социальная неподготовленность населения к реализации этих, с позволения сказать, проектов, привела к варварской приватизации накопленного общественного богатства и печально знаменитому «русском кресту» (преобладание показателя смертности над показателем рождаемости в масштабах государства).

Статистика – наука в патриархальных странах политкорректная, поэтому бодрые рапорты о «переломе» данной тенденции следует соотносить (даже при высокой степени доверия к их достоверности) с реальным положением дел на местах. В России за последнее десятилетие наблюдается, как минимум, тенденция *обезлюживания* значительного числа регионов, и так заселенных крайне слабо и неравномерно. Сюда, в первую очередь, относятся Дальний Восток, Забайкалье и другие местности. Примечательно, например, что под предлогом форс-мажорной стройки объектов к саммиту АТЭС 2012 года на территорию Приморья было ввезено заметное количество рабочих-мигрантов из республик Средней Азии, чье проживание здесь никогда прежде не было здесь ни многочисленным, ни постоянным. Как следствие, брошенные дома «аборигенов» пригородов Владивостока сегодня заполнены приезжими, которые активно включаются в жизнь региона. Налицо их готовность выполнять тяжелые и непрестижные работы, однако в процессе их выполнения (в частности, строительно-монтажных работ на упомянутых объектах саммита) проявляется крайне низкий уровень квалификации и элементарной добросовестности. Наряду с этим, «новые приморцы» ставят вопрос о строительстве масштабных культовых сооружений¹⁶, так как обычные моленные дома не могут вместить всех желающих во время мусульманских праздников. Этим людей можно понять: они привыкли жить с молитвой. Перевозя их на новое место жительства, можно было на основании чистой логики предположить, что такие

---

¹⁶ Мечети во Владивостоке будут строить общинами // Islamnews. – Электронный ресурс: <http://www.islamnews.ru/news-102291.html> (дата обращения 20.08.2013).

культурные сооружения будут им жизненно необходимы. А вместе с культурными сооружениями придет культура и политика, соответствующая желанию закрепиться на новой территории и – в перспективе – стать здесь доминирующей силой. Ни о каком «гражданине мира» речи при этом идти не будет, – и это тоже подсказывает элементарная логика. А вот последует ли за этим «десуверенизация» России как следствие «суверенизации» отдельной ее территории – это еще вопрос, с которым можно и нужно грамотно работать соответствующим компетентным структурам.

Мигранты своей сплоченностью – национально-культурной и религиозной консолидацией, выливающейся в определенные формы социально координированного поведения, демографическим поведением и проч. способны организовать ядро протосуверенитета в любой стране¹⁷. Сербия, да и вообще Балканские государства, от этого фактически избавлены. За одним исключением. Это – опять же «феномен Косово», где активный приток албанцев сделал такую «прививку» косовским мусульманам, что сербские деревни и поля оказались за колючей проволокой.

Зато Балканы в целом не избавлены от таких последствий непродуманной социальной модернизации, как стремление к легализованному и/или криминальному воровству со стороны недобросовестных членов управленческих и иных структур, коррупции, утраты национальной идентичности под влиянием «цивилизаторских» масс-медийных проектов (по типу «Полицейской академии», где подрастающему поколению Сербии рисуют идеал «американского героя» – взамен идеала героя сербского, который как минимум на несколько столетий старше своего «американского собрата»). С медийными треками напрямую связано разрушение культурного наследия страны – от поддержания в должном состоянии ее памятников до стратегий разрушения национальной системы образования как якобы «слишком консервативной» и «одиозной» по отношению к «продвинутым» моделям, принятым в ЕС и США. Не обошла стороной этот регион (в частности, Сербию) и трагедия «исхода» народа за рубеж: сербская эмиграция в процентном отношении к населению страны в 1990-ые гг. была сопоставима разве что с эмиграцией из России... При этом «горящие окраины» России (Северный Кавказ, особенно Дагестан – и Татарстан) имеют шанс повторить судьбу республик бывшей Югославии, получая поддержку от сил, поддерживающих идеи сепаратизма из-за рубежа и внутри страны. Так, по данным группы М. В. Ремизова, ваххабитских организаций, пропа-

---

¹⁷ Хайрутдинов А. Исламское будущее для Западной Европы // Islamtoday – Электронный ресурс: http://islamtoday.ru/blog/ajdar_xajrutdinov/islamskoe_budushhee_dlya_zapadnoj_evropy/ (дата обращения 19.08.2013).

гандирующих идеи салафии и халифата как наиболее подходящей ей принципа социально-политической организации, на территории РФ нет только на Чукотке.¹⁸

Таким образом, идея сценария, разыгрываемого на Балканах и готовящего части евразийского пространства удел отсталой окраины, потребляющей суррогатную продукцию Запада (при демонтаже собственного производства и связанном с этим последовательном снижении и демонтаже военно-оборонительного потенциала), при ближайшем рассмотрении не кажется столь фантастичной, как это происходит поначалу. Другое дело, что реальное противодействие описанным явлениям предполагает не только наличие политической воли, но и владение определенными материальными рычагами, способствующими реализации «возможности поворота» к сохранению национального суверенитета.

В самом деле, развал СФРЮ привел не только к кровавым войнам и образованию самостоятельных государств на исторических территориях. Скорее, здесь «запустился» (или «запущен») процесс «ядерного полураспада», когда, как в современной Македонии, едва ли не над каждой деревней развивается свой флаг («привязанный», как правило, к той или иной более крупной стране – например, к Албании). Таким образом, десоверенизация СФРЮ привела вначале к «суверенизации» Боснии, Македонии, Сербии, Герцеговины, Черногории; затем сами эти страны стали распадаться на еще более мелкие территориальные образования (суверенитет, признанный официально структурами ООН, получило пока только Косово). Однако на очереди – проект «Великой Албании», и стратификация македонского населения (включая распад единства македонской православной церкви и наличие отдельных «национальных» школ с различными учебниками, в частности, по истории региона) показывает векторы дальнейшего дробления, а затем, возможно, и укрупнения геополитических единиц, переходящих из состояния «десоверенизации» к активному поиску суверенитетов «нового формата» – например, пресловутого «европейского федерализма»¹⁹. Одним из конкретных шагов в направлении последнего стало создание в 2013 году автономной системы безопасности ЕС.

---

¹⁸ Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье. Доклад, подготовленный рабочей группой Института национальной стратегии под редакцией Михаила Ремизова // ИГ. – Электронный ресурс: http://www.ng.ru/ng_politics/2013-06-04/9_map.html (дата обращения 20.08.2013).

¹⁹ Бирюков С. Вперед к федерализму, или в поиске рецептов против европейского кризиса Европейский союз // АПН. – Электронный ресурс: <http://www.apn.ru/publications/article28127.htm> (дата обращения 20.08.2013).

Вторая позиция интерпретации происходящего в масштабах Евразии процесса, как в капле воды отраженного на Балканах, связана с выяснением *объективных* предпосылок десеверенизации и разложения Вестфальской системы международных отношений, действующих суверенитетов и соответствующих им стратегий национальной безопасности.

К таким предпосылкам, безусловно, относятся общественные изменения, индуцированные развитием науки и техники, – и прежде всего, развитие средств массовой коммуникации – транспорта и связи. Научно-техническая и информационная революция обеспечили радикальное изменение скоростных возможностей и объемов коммуникационного процесса, что не могло не сказаться на действительном изменении организации существующих социальных сообществ по сценарию большей приспособляемости к новым образцам взаимодействия. В определенном смысле глобализация сегодня – это не столько «дитя» рыночных отношений (мировой рынок был и до стремительного всплеска глобализации в середине 20 века), сколько – «продукт» новых технологий, и прежде всего – информационных.

Объединение человечества в супермакросистему с более тесными, чем прежде связями, на сей раз происходит не под знаменами религиозными (как во времена христианизации или исламизации «мира») или коммерческими и территориальными, прикрытыми религиозными (как во времена «великих географических открытий»).

Нынешняя глобализация «стягивает шарик», создавая новые геополитические ландшафты на основе значительно более разнородных факторов «сцепления». Для удобства их иногда, по старой привычке, обозначают как «идеологические» или «религиозные» (что в свое время сделал С. Хантингтон²⁰); однако более корректной формулировкой, с нашей точки зрения, является «социокультурная идентичность»²¹, связанная с понятием **«социокультурные идентификаторы нового поколения»**. Вкратце охарактеризуем данное понятие.

Современное состояние «постсуверенизации», с нашей точки зрения, характеризуется, как уже упоминалось, сменой «набора» факторов национально-культурной идентификации, «привязывающей» субъекта к определенному государству в рамках его социального²² и политического пространства²³. В частности, речь идет

---

²⁰ Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. – М.: АСТ, 2008; Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003.

²¹ Силантьева М. В. Современная гражданская идентичность в пространстве российской культуры // Право и управление: 21 век. – 2011. – № 4 (21). – С. 19–23.

- как о «выходе» национально-культурной идентификации «за границы» государственных образований (феномен «Русского Зарубежья» как полноценного представителя русской культуры, – никак не позиционирующего себя, однако, в качестве «продолжения» российской государственности);
- так и о массированном появлении новых культурно-идентификационных программ «внутри» сложившихся и относительно устойчивых государственных организмов («анклавные» территориально-культурные образования мигрантов на территории мегаполисов²⁴ и сельской местности, растущие, как грибы, на всем пространстве Евразии, включая Россию и ЕС).

При этом такие факторы, как территориальное единство, единство исторической судьбы, этнические связи, типы религиозности, общность ценностей и наличие политической воли для поддержания целостности государственного социально-политического организма в процессе формирования «новой идентичности» заметным образом отодвигаются на второй план по отношению к так называемым «культурным интеграторам», – несущим в себе, помимо наработанных данной культурой «исторических отношений со смыслом» еще и «некий икс», не поддающийся сегодня однозначной расшифровке и классификации. Полагаю, что для социологии возможность работать с понятием «социокультурная идентификация» как с неким «черным ящиком» не будет вредна, поскольку для построения объемной теоретической модели данного феномена научное сообщество явно не созрело, но игнорировать его наличие в меняющейся социальной реальности больше не представляется возможным.

---

²² Бурдьё П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля // S/L'98 Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. – М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1999. – С. 125–166. – Электронный ресурс: <http://bourdieu.name/content/duh-gosudarstva-genezis> (дата обращения 20708.2013).

²³ Силантьева М. В. Этнокультуры как элемент нестабильных социокультурных систем // Социально-экономическое развитие народов Урал-Поволжья. Материалы республиканского круглого стола, посвященного памяти профессора этнографа Р. З. Янгузина. – Уфа, 2013. – С. 78–82.

²⁴ Силантьева М. В. Аксиологические возможности межкультурной коммуникации // Провинциальный мегаполис в современном информационном обществе. Сборник материалов международной конференции. – Челябинск, 2010. – С. 115–120. – Ср.: Глаголев В. С. Особенности трансляции учебной информации в вузах российской провинции и американской «глубинки» (компаративные аспекты) // Провинциальный мегаполис в современном информационном обществе. Сборник материалов международной конференции. – Челябинск, 2010. – С. 74–79.

Одной из «точек приложения» такого «черного ящика» может служить его применение для анализа явлений, связанных с так называемой «теорией гибели национальных государств», рассмотренной с точки зрения фактического положения дел в социальной реальности.

Итак, попытаемся, наконец, проследить основные контуры современной интерпретации понятия **«национальное государство»**²⁵, что позволяет выяснить динамику перспективы его «гибели» (заявленной еще Э. Тоффлером и Ф. Фукуямой (напомним, однако, что идея «конца истории» принадлежит Гегелю и активно эксплуатировалась марксизмом).

Как известно, классические «пять признаков государства» предполагают: единство территории; специфику ее населения (включая порядок приобретения гражданства); публичную власть (верховенство государственной власти по отношению к другим видам власти, имеющимся на территории данного государства, с допустимым применением насилия со стороны государства); наличие публичного права, регулирующего нормы осуществления государственных полномочий; наличие суверенитета, то есть независимость госвласти внутри своей страны и на международной арене (последнее при ненарушении суверенитета других государств).

Суверенитет, таким образом, лишь один из признаков «классической» новоевропейской государственности. Сегодня повышенное внимание к нему по сравнению с остальными признаками обусловлено систематической деструкцией этого фактора в связи с давлением более «сильных» агентов игры на международной арене на более «слабых» игроков. По сути, системное нарушение суверенитета сегодня, в свете феноменов Косово, Абхазии и Южной Осетии, становится на наших глазах нормой международных отношений. Нельзя сказать, чтобы прежде такого не случалось. Все политические и военные конфликты так или иначе предполагали вторжение в «приватное» политическое пространство единого государственного организма других государств и, таким образом, фактическое нарушение суверенитета под теми или иными – благими или нет – предложениями. Однако в наши дни характерной чертой становится именно *нормативность* подобных «вторжений», закреплённая в документах международных организаций и мотивированная стремлением избежать «преступлений против человечности» на тех территориях, где сепаратистские конфликты получили степень военного противостояния.

---

²⁵ Ремизов М. Десуверенизация – регресс европейской цивилизации // Русский журнал. – Электронный ресурс: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Desuverenizaciya-regress-evropejskoj-civilizacii> (дата обращения 20.08.2013).

С этой точки зрения, действительно, в международно-правовое пространство входит новое понимание государственного суверенитета как «включенного» в более широкий контекст международно-правовых договоренностей, – обладающих, таким образом, фактическим приоритетом по отношению к нему.

Образцом для такой «переоценки ценностей» послужила идея демократии как наиболее рационального государственного устройства, распространение которой (обеспеченное военной мощью развитых держав) рассматривается как желательное и безусловно положительное явление. Вместе с тем, ни для кого не секрет, что страны, «не готовые» к демократии, не способны перенять реальные механизмы функционирования данного политического устройства, – активно вырабатывая имитационные формы (голосование, где голоса избирателей подтасовываются; «обратная связь» госчиновников с народом, на деле дающая лишь пищу коррупции и т.д.). Строго говоря, если свести классическую государственность к единственному «зрелому образцу» – «атлантической» (США и ЕС) демократии, то большинство формально суверенных государств окажутся к ней совершенно не готовы (пример – та же ЮАР после отмены апартеида). Выдвинутая в противовес «атлантической версии» идея «суверенной демократии», в свое время давшая повод острословам называть ее «недемократическая демократия», фактически стремится снабдить американскую модель государственно-политического устройства «дополнениями» в виде «национально-культурных особенностей». Однако на практическом уровне подобная попытка упирается в тот же «казус Винни Мандела»: насколько подходят для реализации «суверенной демократии» те или иные культурные особенности? Не получится ли, что сын правителя суверенной страны, осваивая демократические ценности в европейском университете, реализует свои национально-культурные особенности, поедая парижских этуалей после интимной близости с ними?

В этой связи вновь встает вопрос о границах, с которых и был начат разговор о специфике «постсуверенизации» на территории Евразии. Полагаю, что дальнейшие исследования в области социологии в этом направлении должны шире опираться на данные этнографии, социальной и этнопсихологии, а также культурологии, интегрирующей эти данные и стремящейся теоретически их осмыслить путем раскрытия сути социального процесса сквозь призму развития культуры, сравнения исторических данных и – в перспективе – создания жизнеспособных теоретических моделей, отражающих основные тенденции развития общества во взаимосвязи сложных флуктуаций, сопровождающих динамику социального объединения и со-

циального дистанцирования. Которая, в конечном счете, и определяет сегодня топологию «пост-суверенного» пространства на просторах Евразии, ставя под вопрос выживание «национальных государств» как типа классического для этих мест социальной организации, и вместе с тем не переходя пока черты полного их исчезновения.

Литература

- Алексеева Т. Химеры страны Оз: «культурный поворот»
- Бирюков С. Вперед к федерализму, или в поиске рецептов против европейского кризиса Европейский союз // АПН. – Электронный ресурс:
- Бурдые П. Дух государства: генезис и структура бюрократического поля // S/L'98 Поэтика и политика. Альманах Российско-французского центра социологии и философии Института социологии Российской Академии наук. – М.: Институт экспериментальной социологии, СПб.: Алетейя, 1999. – С. 125–166. – Электронный ресурс: <http://bourdieu.name/content/duh-gosudarstva-genezis> (дата обращения 20.08.2013).
- Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье. Доклад, подготовленный рабочей группой Института национальной стратегии под редакцией Михаила Ремизова // ИГ. – Электронный ресурс: http://www.ng.ru/ng_politics/2013-06-04/9_map.html (дата обращения 20.08.2013).
- Карта этнорелигиозных угроз. Северный Кавказ и Поволжье. Доклад, подготовленный рабочей группой Института национальной стратегии под редакцией Михаила Ремизова.
- Ламсден Ч., Гушурст А. Геннокультурная коэволюция: человеческий род в становлении // Человек. № 3. 1991; Lumsden C. J., Wilson E. O. Genes, Mind and Culture: the Coevolutionary Process. Cambridge, 1981.
- Мечети во Владивостоке будут строить общинами // Islam news. – Электронный ресурс: <http://www.islamnews.ru/news-102291.html> (дата обращения 20.08.2013).
- Ремизов М. Десоверенизация – регресс европейской цивилизации // Русский журнал. – Электронный ресурс: <http://www.russ.ru/Mirovaya-povestka/Desuverenizaciya-regress-evropejskoj-civilizacii> (дата обращения 20.08.2013).
- Ремизов М. Коррупция суверенитета // Новые хроники. – Электронный ресурс: <http://novchronic.ru/1561.htm> (дата обращения 20.08.2013).
- Сила разума Орианы Фаллачи. Электронный Данилевский Н. Я. Россия и Европа. — М.: ИЦ “Древнее и современное”, 2002. — 550 с.
- Силантьева М. В. Аксиологические возможности межкультурной коммуникации.
- Силантьева М. В. Диффузная идентичность – современная версия гражданской идентичности

- Силантьева М. В. Метаморфозы социальных организмов в свете трансформации культурных границ: глобальные следствия модернизационных
- Силантьева М. В. Современная гражданская идентичность в пространстве российской культуры // Право и управление: 21 век. – 2011. – № 4 (21). – С. 19–23.
- Силантьева М. В. Этнокультуры как элемент нестабильных социокультурных систем.
- См.: Алексеева Т. Насилие и демократия в политике США // Международные процессы. Журнал теории международных отношений и мировой политики. – 2008. -№2. – С.36–47. – Электронный ресурс: <http://www.intertrends.ru/seventeenth/004.htm> (дата обращения 20.08.2013).
- См.: Белова К. А. Особенности развития сепаратизма в Испании (На примере Страны Басков, Каталонии и Галисии): Дис. ...канд. ист. наук : 07.00.03 : Москва, 2004. – 213 с.
- См.: ст. «Суверенитет» / Конституционное право России. – Электронный ресурс:
- Терещенков А. Региональные и сепаратистские движения в странах Северной Европы
- Хайрутдинов А. Исламское будущее для Западной Европы // Islam today. –
- Хантингтон С. Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности. – М.: АСТ, 2008; Хантингтон С. Столкновение цивилизаций. – М.: АСТ, 2003.

МАРГАРИТА В. СИЛАНТЈЕВА

„ПОСТСУВЕРЕНИЗАЦИЈА“ У ЕВРОАЗИЈИ: ОСНОВНЕ
ТЕНДЕНЦИЈЕ И АСПЕКТИ ФОРМИРАЊА НОВИХ
ПРИНЦИПА „ФИЛОЗОФИЈЕ ГРАНИЦЕ“

РЕЗИМЕ

Појам десуверенизације данас у научним круговима представља скоро најпопуларнију дефиницију процеса, чији су сведоци и невољни учесници већина становништва Европе. Десуверенизација у том смислу обично се тумачи као последица глобализације, тј. њено разматрање је ограничено политичким и социјално-економским реалијама. Што, несумњиво, има огроман истраживачки и примењени потенцијал, јер помаже да се боље опишу процеси који се одвијају, да се проникне у њихову специфичност у различитим регионима и самим тим обезбеди могућност усмереног утицаја на неке од њих.

Уједно с тим, ресурс „описне аналитике“, како бисмо данас могли окарактерисати истраживања политикологије, социологије, економије и права – као и било који научни ресурс – није безграничан. Значајно је то да је управо филозофска аналитика, која је још недавно била веома тражена у овој области (довољно је сетити се, на пример, резонантних радова С. Хантингтона) у последње време пала у други план. Нажалост. Нарочито због тога, што класична филозофија до данас поставља као свој задатак откривање суштине, проналажење разлога и циљева свега што се дешава, управо свих оних питања која је поставио као „информацију за размишљање“ организатор конференције „Глобализација и десуверенизација“ у Косовској Митровици.

Кључне речи: постсуверенизација, десуверенизација, глобализација, Евроазија, филозофија границе.

РАДОШ Љ. СМИЉКОВИЋ¹

Универзитет у Београду, Факултет политичких наука
Београд (Србија)

ХАШКИ ТРИБУНАЛ У ФУНКЦИЈИ МЕЂУНАРОДНОГ ПРАВНОГ ПРИТИСКА НА СРБИЈУ

САЖЕТАК. Одлуку о формирању Међународног суда за ратне злочине у Југославији донео је Савет безбедности. Фактички, НАТО је извршио све припреме за његово формирање и функционисање.

Сходно томе, Србија и Срби су третирани као главни и одговорни за све злочине на подручју некадашње Југославије. Алијанса је желела по сваку цену да пред светом покаже да је њена одлука о агресији на СР Југославију била исправна.

Током суђења председнику Слободану Милошевићу светска јавност је суочена са аргументацијом која оптужује Алијансу за извршену агресију. У суђењима која још трају светска јавност долази до нових сазнања о злочинима против српског народа и Србије.

Несразмеран је број оптужених из других народа за злочине према српском народу. Суђења су, чак и најодговорнијим за злочине над Србима, по правилу, закључивана без икаквих осуда.

За разлику од других држава бивше Југославије, чијим је грађанима суђено у Хашком трибуналу, Србија у првим годинама није показала очекивану одговорност према својим грађанима. Тешко су долазили до потребне документације за своју одбрану. Под притиском јавности у последњим годинама је дошло до извесних позитивних промена.

Кључне речи: рестаурација капитализма, разбијање Југославије, НАТО, агресија на СР Југославију, Хашки трибунал.

---

¹rados.smiljkovic@sbb.rs

После агресије НАТО 1999. године на СР Југославију настављено је њено разбијање. Најсуровије је черупана и уништавана Србија. Интензивирана је драстична промена друштвено-економског система у функцији брисања сваког трага социјализма и радничких права. Алијанса се није задовољила отимањем Косова и Метохије и резултатима својих вишегодишњих економских санкција. Није се задовољила рестаурацијом капитализма, већ су предузете све релевантне мере да се уништи српска привреда. Ни после 15 година од агресије Србија не може да стане на ноге како би њени грађани коначно почели да живе као остали нормалан свет.

Међународно оружано насиље на СР Југославију извршено је противно међународним законима, противно Повељи ОУН. С обзиром на то, оно је у целом свету третирано као агресија на независну државу, чланицу УН. Империјална Америка, посебно подстицана тадашњом владом Велике Британије на челу са Антони Блером ставила се на чело неразумног насиља на Србију и Црну Гору. Да би накнадно убедила светску јавност у исправност рата, Алијанса је дошла на идеју о формирању Међународног суда за почињене злочине у Југославији. Ту идеју је тада подржала и Југославија, верујући да ће се судити злочинима и злочинствима.² Убрзо је постало јасно да Суд има задатак да суди, превасходно, Србима и Србији, не само за злочине који су се догодили у грађанском рату, већ у свим ратовима у двадесетом веку. Србе су унапред прогласили за кривце Империја и њени савезници. Карла дел Понте, главна тужитељка Трибунала, у својој књизи сведочи да је њен покушај извођења пред суд одговорних за злочине НАТО унапред онемогућен.³

Алијанса је учинила све да се у Србији 2000. путем пуча обори власт социјалиста и радикала како би по хитном поступку насилно одвели војно-политички врх Србије из времена рата у хашки затвор. Слободан Милошевић, ратни председник СР Југославије, киднапован је у Београду. Убрзо је војно-политички врх осталих српских земаља одведен у Хаг. Алијанса је прво хапсила Србе па је онда тужилаштво скупљало оптужујуће податке.

Хапшења Срба се и даље настављају, дуго трају, завршавајући се са осудама на вишегодишње заточење. Жалбе на те пресуде како у Хагу тако у БиХ и Хрватској не наилазе на очекиван третман.

---

² Др Јелена Гускова, „Да ли је МТБЈ Нимберг број два?” *Од Нимберга до Хага, поуке историје* (Беофорум: Београд, 2012).

³ Карла дел Понте, Чак Судетић, *Госпођа тужитељ: суочавање с најтежим ратним злочинима и културом некажњивости* (Профил књига Београд, 2008).

Историјска искуства показују да победници или нови уређивачи света, поготово делова планете, олако прелазе преко интереса и потреба побеђених. То је нарочито долазило до изражаја после завршетка освајачких ратова. Први светски рат су водиле велике силе како би прерасподелиле богатства на планети. Дакле, да би Аустроугарска, Немачка и Италија узеле оно што нису могле другачије. Огорчена одлукама победника, Немачка је по доласку нациста на челу са Хитлером на власт одмах почела припреме за нови рат.

Судови против злочина у Другом светском рату су у значајној мери допринели да већи број злочинаца буде изведен пред лице правде. Ови судови су својим резултатима колико-толико допринели да се пред јавношћу држава и народа који су патили, страдали у рату покаже да треба веровати у достижност правде. **Затим, да ће кривци за злочине против мира одговарати за своја злодела.** Нирнбершки суд (18.10. 1945–1.10.1946) основали су савезници у Другом светском рату. Потписници међународне одлуке су Стаљин, Рузвелт и Черчил. Пред њега су изведени главни политички и војни главари фашистичке државе Немачке сходно међународном праву. На истим принципима је основан и радио после 1946. године Токијски суд, пред који су изведени главни лидери и команданти Јапана.

Ови међународни кривични судови ће остати забележени у историји као најважнији **корак у организовању јавног светског суђења онима који су најодговорнији за угрожавање мира у свету. У Нирнбергу је суђено најодговорнијим фашистичким идеолозима и самој идеологији фашизма, носиоцима најодговорнијих политичких, државних, војних и полицијских функција.** На оптуженичкој клупи су се нашли најодговорнији људи Немачке, осим Хитлера, главног идеолога и шефа државе и војне машинерије.⁴

Захваљујући Визенталовом центру у Бечу ратни злочини почињени над Јеврејима у Другом светском рату се и даље процесуирају. Злочинце изводе пред суд и у позним годинама живота. Тако су неки од ратних злочинаца одговорних за злочине над Србима приведени судовима. **Изузетно је важно да ратни злочин не застарева и да су све државе сходно томе обавезне да поступају према извршиоцима злочина.** На овај допринос Јевреја у откривању злочина против Срба указујем посебно, јер су у СФР Југославији

---

⁴ Расим Љајић, потпреседник владе Србије (дугогодишњи председник комисије за везе са Трибуналом), поводом двадесетогодишњице оснивања Међународног суда у Хагу је изјавио да није остварен ниједан од циљева ради којих је основан. Није задовољена правда да пред суд буду изведени сви одговорни за злочине. Навео је за пример пресуде хрватским генералима Анти Готовини и Младену Маркачу. Такође је навео пример Рамуша Харадинаја, једног од команданата ОВК. Парадоксално је да суд утврди почињене злочине, али поменуте особе не осуди. Љајић је је нагласио да Суд својом делатношћу није допринео помирењу у региону (*Полишика*, 28. мај 2013. 9).

због братства и јединства после Другог светског рата недовољно ефикасно кажњавани усташки злочини и злочинци у НДХ против Срба. Па је тако остао некажњен и врховни поглавник, шеф те монструозне фашистичке државе.

Да се не би заборавило – то је било могуће јер је католичка црква обезбедила „пацовске канале” кроз које су се злочинци извлачили из СФР Југославије после рата. Све време су уживали у иностранству помоћ одговарајућих црквених служби. Наравно, то је било могуће зато што су наилазили на подршку у неким државама Америке и Европе.

Покушаји паралелизације између Нирнбершког суда и МТБЈ⁵ је у непосредној вези са прекрајањем историје двадесетог века. На сцени је велика ревизија у складу са новим међународним позицијама некадашњих актера. **У познатим центрима моћи на Западу су давно сковани планови ревизије историје Другог светског рата. На удару је пре свега историјска улога Совјетског Савеза у победи над фашизмом Немачке и фашистичке идеологије уопште.** У ревизији историје светских ратова на удару је улога Срба и Србије као чланице победничке коалиције. Пошто је тешко избрисати величину српског доприноса победи савезника и жртава које су пале у тој борби, најмоћније државе Запада су предузеле адекватне мере да се Срби претворе у кривце за ратове унутар Југославије.

У овом контексту је улога Хашког трибунала укључила фабриковање доказа за стварање нове историје у којој су Срби и Србија главни кривци за грађански рат у бившој Југославији. Оптуженим и суду приведеним Србима приступа се као кривцима унапред. Подсетио бих на конкретну инструментализацију овог суда. Оптужница против председника СР Југославије Слободана Милошевића подигнута је у време НАТО агресије 1999. године. Тада је подигнута како би се пред светском јавношћу правдао рат који није одобрио Савет безбедности. Наравно, исти суд није подигао тада ни касније ниједну оптужницу против НАТО агресора. А последице њихових злочина су неизмерне. Ни после 14 година Хашки трибунал није покренуо процес против НАТО злочина над 16 новинара ТВ Београд који су на послу убијени 23. априла 1999. Али је директор РТС Драгољуб Милановић за злочин агресора морао да издржи десет година робије на које га је осудио српски суд.⁶

Понашање великих сила према Међународном кривичном суду је противуречно: не признају његову надлежност у односу на себе, али га подржавају

---

⁵ Међународни кривични трибунал за бившу Југославију.

⁶ Натпис на споменику не садржи кључни податак. Пређутано је име убице. Пролази време, долазе нове генерације, пролазе поред споменика страни држављани који не знају да је убица српске младости 23. априла 1999. била НАТО авијација.

и директно утичу на привођење лидера и војних команданата малих држава. Овај суд је до сада испољио много недостатака, изрекао много неправедних одлука. Међутим, оне не доводе у питање неопходност функционисања међународних судова. Притисак светске и правне јавности је све значајнији у правцу превазилажења различитих стандарда. Неће дуго остати велике државе недодирљиве.

Иначе, суђење ратним злочинцима Другог светског рата пред ова два суда и кажњавање кривца оставило је дубоке трагове и извршило утицај на развој међународног права и судства. Ови судови су отворили пут оснивању међународних *ad hoc* кривичних судова у свету (за бившу Југославију, за Руанду). Под њиховим утицајем је основан и стални Међународни кривични суд (тзв. Римски суд, чије је седиште такође у Хагу).

Према књигама у којима су обрађена ова питања, неки немачки историчари и политичари воде у покушају претварања Срба и Србије у главне виновнике оба светска рата, али и ратова који су разбили Југославију, Србију која је најзаслужнија за стварање Југославије и њено очување.

Савет безбедности УН је 1993. године донео резолуцију 827 у којој је дефинисано оснивање Међународног трибунала за кривично гоњење лица одговорних за тешка кршења међународног хуманитарног права на територији бивше Југославије. У Резолуцији је записано да се она односи на време од 1991. године. Тиме су унапред искључене могућности судског гоњења оних који су својим ранијим одлукама створили претпоставке за рат и злочине на простору бивше СФР Југославије, за разбијање Југославије и злочине у њој. Тако би се трајно урезао жиг злочина на српски народ који се тешко скида. Држава Србија би морала да се комплексније бори против такве манипулације средствима Хашког суда и медијским манипулацијама.

Од оснивања Хашког трибунала сумња у оправданост одлуке Савета безбедности није отклоњена. Много јавних личности и познатих правника је поставило питање **зашто је Савет безбедности преузео на себе оснивање суда за решавање конфликта унутар једне државе**. Постављало се питање зашто то није урадила Генерална скупштина ОУН која представља кровну организацију највишег међународно-правног нивоа. Многи сматрају да је овај акт означио нарушавање међународно-правног поретка⁷.

---

⁷ Међу првима који је заузео овакво становиште био је алжирски професор међународног права и председник Међународног суда правде у Хагу Мохамед Беџауји. Види Mohamed Bedjaoui, *Nouvel Ordre Mondiale et Contrôle de la légalité des Actes du Conseil de Sécurité* (Bruylant, Bruxelles, 1994). Предговор за његову књигу је написао Бутрос Бутрос Гали, тада на функцији генералног секретара ОУН. Он је ушао у историју ОУН као једини генерални секретар коме није обновљен мандат 1996. године због изричитог противљења Америке.

У току ових двадесет година рад Трибунала није проверавао ниједан орган међународне заједнице. Приликом оснивања није дефинисан начин контроле, ни орган УН који би вршио ту функцију. Тако је остало нерешено питање ко је дужан да проверава исправност рада Трибунала. Председник Суда се није осетио одговорним да дође на прву јавну дебату о раду МТБЈ 10. априла 2013. године у Њујорку. Сматрао је себе надмоћним у односу на ОУН од које прима плату. Вероватно зато што уз њега стоји амерички МИП који га је тамо инсталирао. Досада се увид у рад трибунала стицао преко извештаја који се подносе Савету безбедности. Те извештаје је писао и подносио челни човек суда од кога се не може очекивати самокритичност. Нерешено питање темељне контроле рада Трибунала омогућавало је Америци и савезницима да реализују свој утицај на Суд.

ПОСЛУШНИЧКИ ОДНОС ДРЖАВЕ СРБИЈЕ И НЕБРИГА О СВОЈИМ ГРАЂАНИМА

СР Југославија, односно Србија је међу првима дала подршку оснивању Хашког трибунала. На ту чињеницу нас подсећају страни фактори кад год упутимо критику на рачун конкретног рада и појединих одлука Трибунала. Србија је из најдубљег уверења и веровања у међународну правду поздравила формирање Трибунала. Сматрала је и даље верује да он може и мора да допринесе послератном помирењу међу народима и људима на просторима некадашње заједничке државе. Сматрало се да Међународни кривични суд може да допринесе извођењу пред лице правде одговорних за злочине, независно којој нацији и новоформираној држави припадају. Али, мора да суди „по правди бога истинога”, како каже српска народна изрека.

У сарадњи са Хашким трибуналом искристалисала су се два основна приступа међу новоформираним државама на простору бивше Југославије. Хрватска, Босна и Херцеговина су у тој сарадњи афирмисале непрестану бригу о својим грађанима који су оптужени и одведени у Хаг. Приликом пружања услуга Трибуналу ове државе су строго водиле рачуна о свом суверенитету. На пресуде су реаговале сходно својим интересима. Па су тако поништаване неке судске одлуке на вишој инстанци.

По доласку на власт ДОС-а држава Србија је широко отворила сва врата иследницима Хашког трибунала. Они су се размилели по земљи Србији да траже кривце. На разне начине су проналазили сараднике. На првом месту нова власт им је ставила на располагање целу државну машинерију. Сретали су се тужиоци Трибунала по Београду и другим градовима Србије у послу врбовања сарадника суда.

Најгоре од свега је било олако предавање докумената из државних архива који су носили ознаке строгих државних тајни. Генерал Димитријевић, некадашњи шеф војне обавештајне службе је на ТВ изјавио да је **премијер Ђинђић** у две кесе за отпатке предао огромну количину писаних материјала без одобрења одговарајућег органа државе. У разговору са др Оливером Антићем, професором Правног факултета у Београду, исто је потврдио **Тома Фила**, иначе познати адвокат српских оптуженика у Хагу, на београдској Хепи телевизији почетком априла 2013. године.

Између оптужених Срба у Хагу и српске државе дуго није било организованих комуникација. Досовска власт се односила према њима као према одбаченим људима, иако су тамо претежно били људи који су чинили војнополитички врх државе. Они који су политички и војно руководили државом – њеним војним и полицајским снагама у време разбијања Југославије и рата током НАТО агресије. Људи су били препуштени сами себи, већина њих је без отпора пристала на одлазак у затвор Хашког трибунала и тамо чекају на суђење.

За разлику од Хрватске, српски сужњи у Шевенингену нису могли лако да дођу до докумената за своју одбрану. Никоме у држави није падало на памет да својим људима омогући да дођу до материјала које су олако предавали хашким тужиоцима. Поуздано знам да ни главни оптужени Србин, председник Србије и СР Југославије Слободан Милошевић, није могао лако да дође до потребних докумената, које је, иначе, нова власт ставила на располагање тужилаштву. Захваљујући невладиној организацији „Слобода” и једном броју ентузијаста, проблеми прикупљања документације за одбрану су решавани. Др Урош Шуваковић, садашњи професор Филозофског факултета и председник „Слободе”, био је *spiritus movens* овог, за Србију, изузетно важног посла.⁸

У Србији је стварана атмосфера после двехиљадите да су наши људи које Трибунал тражи унапред криви. Међу главним носиоцима функција власти у Србији доминирали су они који су се трудили на све могуће начине да докажу лојалност према страним факторима тако што су у свакој прилици јавно изливали отров мржње према својим суграђанима које Трибунал третира. Преко медија и на друге начине је подгревана атмосфера страха која још увек није нестала. Иначе, како објаснити да после двадесет година киднаповања и других видова привођења српских оптуженика долази главни тужилац да тражи хапшење оних који су на било који начин помагали тим људима да не буду ухапшени. Изгледа да је Трибуналу неопходно хватање свежих

---

⁸ Живорад Игић, један од наугледнијих новинара и политичара на КиМ, представљао је живи извор информација председнику Милошевићу.

Срба за своје опстајање. Ако њих похапсе, преостаје им хапшење њихових пријатеља. И све тако до последњег Србина на планети.

Иако Трибунал заслужује наше дубоко неповерење, морамо испољити макар минимум самокритичности. **Држава Србија је могла, а била је дужна да покаже, ако не и да демонстрира, одговорност према својим грађанима**, помажући им у припремама за судски процес. Да се на суду осећају као људи који савесно испуњавају своју грађанску дужност. Одговоран однос према њима подстакао би хашке тужиоце и судије на веће поштовање права наших оптуженика. Пример Хрватске у том погледу је било довољно следити. А не додворавати се на рачун својих грађана. Да ли би се могли понашати хашки тужиоци као инквизитори да је држава Србија демонстрирала своја права и бескомпромисно бранила свој суверенитет? Па и Шехерезада је речју бранила 1001 ноћ свој живот пред султаном.

Да би било јасније кога и шта подразумевам под државом, прво бих апострофирао владу Србије, па онда институције и организације из којих су српски оптуженици. Тек када је влада одредила министра Расима Љајића за свог комуникатора са Трибуналом, дошло је до позитивног помака у односу према Србима у хашкој тамници. Новоизабрана власт на челу са председником државе Томиславом Николићем и премијером Ивицом Дачићем је у првих пола године демонстрирала одговорнији однос према српским оптуженицима. Заузела је и врло критичан став према Хашком трибуналу. Млади председник Генералне скупштине ОУН Јеремић је 10. априла 2013. године у Њујорку организовао светску дебату о раду Хашког трибунала. Председник државе Србије Николић је у свом реферату оштро критиковао рад Трибунала, назвавши га инквизицијом 21. века.

Послушнички однос претходних власти према Хашком трибуналу имао је више негативних последица:

Срби су лоше третирани у затворима, умирали у њима, а да до сада нико за то није одговарао. Према њима се није имао исти критеријум током суђења као према осталим оптуженицима. Казне и ограничења права Срба су превазилазила нормалне мере.

Држава Србија трпи последице своје властите неодговорности за правично суђење својим грађанима. Немали број изнуђених сведочења или обезбеђених корумпирањем и на друге начине касније су употребљавани против Србије. Особито су негативни по Србију у њеном парничењу са БиХ и Хрватском пред Међународним судом правде.

Афирмише у народу послушнички менталитет, што има најнегативније последице по свест будућих генерација.

Мења у свету представу о Србији и Србима коју су наши преци створили у националноодбрамбеним и ослободилачким ратовима.

Можда је најгоре од свега што је на основи послушничког односа државе дошло до драстичних подела и сукобљавања у српском народу у Србији и дијаспори. За већину у српском народу, али и код грађана Србије других националност, неприхватљиво је игнорисање нашег самопоштовања.

Послушнички однос према Хашком трибуналу је изазвао и негативну реакцију многих људи у сагледавању одговорности појединаца и група за злочина која су се догађала у аранжману неких припадника српског народа.

На разне начине долази до подривања основних моралних норми које се односе на понашање појединца и колективитета у одбрани индивидуалних права и државног суверенитета и интегритета.

СУМОРНА СЛИКА ХАШКЕ ПРАВДЕ

Наравно, главна компонента Трибунала је да утврди истину и кривичну одговорност сваког који је у процесу суђења. Према томе, ред у раду Суда морао би да садржи прво утврђивање истине на бази верификованих чињеница. Да онај коме се суди буде уверен да је при доношењу пресуде пресудно утицало оно што представља непобитну чињеницу. Тако да жртва схвати и прихвати, односно друга страна на тој основи одлуку суда према којој је неко осуђен, а неко ослобођен оптужбе зато што је то правда коју је суд непобитно утврдио. Под тим условом може доћи до помирења у постратној, постконфликтној ситуацији.

Ако се анализирају пресуде хашког суда, лако се може закључити да оне, углавном, **нису последица праведног суђења, већ произвољне одлуке донете већином гласова судија**. Много је примера да је утврђен злочин, али није донета осудбена пресуда. Наводно, није доказано да је дотични коме се суди крив. Па тако Рамуш Харадинај, иако све чињенице говоре о његовој кривици није осуђен, правда није задовољена.

„... Ми не пресуђујемо да ли је неко невин него само да ли је неко крив за неки конкретни злочин и то само на основу чињеница предмета. Ограничени смо доказима и процедуром, и не можемо да имамо никакву ширу агенду.”⁹ То тврди први човек хашког суда. Не мисле тако сви ни у Хашком трибуналу. Уосталом, на жалбеном већу судије које су гласале за казну хрватским генералима, браниле су своје опредељење необоривим чињеницама. Све је више познатих правника у свету који пишу о неправди према Србима.

---

⁹ *Печаш*, према – Стефан Каргановић, „Дебата без великог инквизитора...”, 263, 2013.

„Није у реду да само Срби сносе одговорност за злочине у ратовима у Југославији. Пресуде које се изричу само Србима немају смисла ни у погледу правде, ни у погледу реалности и политике. Много је лоше бити српска жртва неког злочина на подручју бивше Југославије. Током протеклих ратова на Балкану, Срба је расељено – етнички очишћено више него иједне друге етничке заједнице. Највише Срба је остало етнички расељено дан-данас. Готово нико за то није одговарао, а како стоје ствари нико и неће.” Ово је написао, поред осталог, Дејвид Харланд.¹⁰

Српско прихватање идеје о оснивању Хашког трибунала представља израз опредељења да се утврди истина како је дошло до трагедије која је задесила Југославију и да се одговорни суоче са чињеницама о својој кривици. Није се тада помишљало и на могућност да у суђењу преовладају опредељења која су далеко од правде. Није се тада помишљало да геостратешки интереси победника у рату разбијања Југославије могу задоминирати и да ће у крајњој инстанци Срби представљати националну заједницу из које суд регрутује будуће кривце на којима доказује да су агресори на Југославију, а онда Србију били у праву.

Очекивања Срба у Југославији била су да ће правда бити задовољена тако што ће одговарати пред међународним судом они који су покренули рат за отцепљење. Нажалост, доживели смо да Хашки суд не верује ни оним лидерима који кажу да су покренули рат зато што је он био потребан Хрватској. Не верују ни Харадинају који је написао књигу о свом ратовању за стварање велике Албаније. У њој су важни докази да је као командант ОВК ратовао против државе Србије – отимао и убијао српске полицајце, војнике и цивиле. Убијао Албанце, лојалне грађане државе Србије. Карла дел Понте, прва јавна тужитељка, обелоданила је нове доказе о злочинима ОВК на Косову и показала јасно да су неки од највиших руководиоца квазидржаве Косово умешали своје руке до лаката у злочине над Србима и другим неалбанцима. Али и Албанцима. Карла сведочи у књизи да је на њено инсистирање у каснијој фази рада Трибунала покренута истрага против ратних команданата, вођа не-српских нација који су били дубоко умешани у одговорности за ратне злочине њихових војски и полиција.

Те истраге су вођене нехатно, без одговорног односа према српским жртвама. Тако је тужилаштво у оптужници против генерала Готовине навело само 31 жртву убиства током „Олује”. Раније направљени списак са релевантним подацима прецизно наводи 1.712 убијених Срба. Трибуналу су достављени и други подаци. Уосталом, Туђман је унапред обавезао будуће хрватске власти да број Срба у Хрватској не сме бити никада већи од 3–4% укуп-

---

¹⁰ „Њујорк Тајмс”, у децембру 2012. године.

ног становништва. Акт о оснивању Трибунала својом суштином упућује на усмерење које је у функцији главних фактора који су припремали разбијање Југолавије, дириговали из позадине војно-политичким акцијама, као и медијским припремама и подршком судским оптужбама и њиховим покретањима.

Оснивачи Хашког трибунала су дефинисали улогу Трибунала на дужи рок. Унапред су одредили на кога се односи његова активност. Тако да оне који су пре 31. децембра 1991. ушли у конкретне аранжмане потстицања и помагања отцепљења надлежност суда најдиректније заштићује. Најодговорније личности Запада, пре свега Америке и Немачке, за разбијање југословенске федерације могу мирно да наставе своју деструктивну делатност против Срба и Србије. Овим су велике западне државе за себе унапред обезбедиле недодирљивост. **А оне су најодговорније за разбијање СФР Југославије. Што значи да су оне најодговорније за деструкцију мира. Ако се то има пред очима, онда постаје јасно да се основа за различите приступе одговорнима за злочине на просторима Југославије налази у овом документу.**

Десетог априла 2013. године одржана је дебата у скупштини УН о раду Хашког трибунала. Организатор је Вук Јерemiћ, председник Скупштине УН. Заказивање и одржавање дебате у Србији је наишло на подељено мишљење. Највећи противници одржавања су, поред осталог, наводили да неће на такву дебату доћи представници Запада. Неће доћи представници Америке, Немачке итд. Та недолажења су се обистинила. *Али се показало да је добро што је млади Србин Јерemiћ истрајао у науку да одржи овакву светску манифестацију у функцији борбе за судску правду која се заснива на чињеницама које доводе до истине. На ову дебату је девет десетина света послало своје представнике, међу којима су били врхунски правници Русије, Кине, Индије, држава Јужне Америке, Африке и др.*

Уместо да добије признање своје Демократске партије, он је у току припрема највеће светске дебате у корист Србије искључен из ње. Демократска странка је добила изванредну прилику да предводи свесрпску подршку председнику Генералне скупштине. Несхватљиво је да не искористи изузетну прилику за своју међународну промоцију. Уместо тога она се потрудила да још више сроза своје унутарпартијске односе у очима светске институције. Морао је председник најважније светске организације да долази на састанак статутарне комисије своје партије у Београд уочи саме дебате како би се бранио од захтева да поднесе оставку на посланичко место у српској скупштини. Невероватно је каквих све људи има у тако важној политичкој партији Србије.

Читајући коментаре дебате међу онима који је подржавају, изражено је мишљење да је било боље да је организована пре него је жалбено веће Хашког трибунала поништило одлуку о казни хрватских генерала Готовине и Маркача. Па кад нам се пружи прилика да се представимо у најбољем светлу ми најзаслужнијем за такву добит стављамо примедбу што није организовао дебату уочи суђења хрватским генералима. Невероватно, као да није довољно што је овај млади човек смогао храбрости и снаге да уопште крене у правцу организовања дебате, иако је унапред знао који су моћници против. Тај млади човек није пошао за неким претходницима који су неке прилике у корист Србије транспоновали у личну корист.

СТАТИСТИКА ЈЕ НЕУМОЉИВА

Анализа статистичких података изречених пресуда у Трибуналу даје за право оним учесницима у дебати који сматрају да је у односу на Србе ово суд неправде. Председник Србије Томислав Николић каже: „Трибунал није испунио основни прокламовани циљ – помирење у региону и зато не може бити ни будућност међународне правде, већ само њена ружна прошлост. Корист од Хашког трибунала постоји само утолико што је сада потпуно јасно да је начин његовог оснивања, његов целокупни рад показао да се тако више никада не сме радити”.¹¹

Статистички подаци показују да су 96,8% пресуда, које су донете у Хашком трибуналу, изречене припадницима српског народа са простора бивше Југославије. А то значи да су Срби до велике дебате у Генералној скупштини УН осуђени на укупно 1.150 година затвора. Припадници хрватског народа осуђени су на 137 година и шест месеци, а Бошњаци на 124 године. Иако је проценат и број страдалих и уништене имовине Срба далеко већи у односу на појединачне народе, окривљени су осуђени на знатно мање година. За злочине над Србима у Хрватској нико није осуђен. Али је зато осуђено 26 Срба за злочине над Хрватима на 429,5 година затвора. Занемарљив је број кажњених Албанаца.

Ако неко ко не познаје ситуацију прочита ове податке, наметнуо би му се закључак да су Срби највише кажњени зато што су најодговорнији за рат и ратне злочине.

Међу 27 ухапшених председника државе, војних команданата, председника владе и заменика председника владе, министара одбране и председника скупштине, 19 су Срби. У затвору Хашког трибунала више Срба је умрло

---

¹¹ *Политика*, 11. април 2013.

пре него што су стигли до суда или пре него што је изречена пресуда. Од 19 људи који су умрли током истраге 16 су Срби. Смрт председника Милошевића и даље заокупља пажњу светске јавности. Пре пет година изашла је књига бугарског интелектуалца и политичара др **Велка Веланова „Убиха го”**¹². Као копредседник Међународног комитета за одбрану Слободана Милошевића он је изричит у закључку да је Милошевић убијен. Изашла је књига **Робина Рајтера**, холандског истраживача, историчара и новинара „Ко је убио Слободана Милошевића и зашто”, 6. децембар 2012, која доказује да је Милошевић **плански убијан**.

Структура затвореника у хашком затвору, висина казни, а нарочито структура и број умрлих упућују на неправду према Србима. Ова структура је поразна у односу на Србе, јер су они несразмерно најбројнији у свим категоријама, а нарочито по висини казне и по броју умрлих. Стари Теодор Мерон није дошао на дебату о раду суда баш зато што је повод за њу био драстично примењен етнички кључ у оптужбама и пресудама. Мерон је знао да не може добро проћи у дебати УН од које прима плату зато што је примена различитих стандарда при одлучивању доведена до апсурда. Хрватски генерали су ослобођени зато што је у прилог такве одлуке преовладао глас једног судије, а не аргументи.

Ослобађајући генерала Готовину и Маркача Хашки трибунал под контролом Мерона је потврдио да су интереси Америке изнад правде. Ова одлука је игнорисала изјаву др Туђмана да је „Олуја” којом је командовао Готовина представљала врхунац рата који је Хрватској био потребан. Зато не треба да чуди што Трибунал није затражио од Хрватске да престане да је слави као најважнији национални празник. Разуме се, Хрватској се не праве сметње за улазак у ЕУ иако још увек после 17 година њени грађани српске националности не могу да се врате у своја села и градове. После ове велике дебате у УН долази време у коме неће моћи ниједна велесила да одређује шта је правда.

У Србији је неповерење у Хашки трибунал закратко било редуковано. Али је Теодор Мерон ослобађајућом пресудом за хрватске генерале вратио све на нулту тачку. Зар се треба чудити што 71% наших грађана Србије и даље исказује неповерење у трибуналско суђење (истраживање вршено за ОЕБС). Незадовољни су и грађани у БиХ и Хрватској, с том разликом што су они индоктринирани унапред да су Срби криви за све што се у ратовима догађало.

Судски процеси у аранжману Хашког трибунала показују од почетка дупле стандарде. Фаворизоване су оптужбе и тужиоци против окривљених Ср-

---

¹² Код нас преведена као *Убисиво у Хаџу* (Удружење „Слобода”, Београд: Трећи миленијум, 2008).

ба. Процеси против њих су могли да се развлече и доносе пресуде које вређају здраву памет. Остаће забележено у судским аналима да је др Војислав Шешељ једанаест година у судском притвору, где чека коначну пресуду. У његовом и многим другим примерима оптужених Срба привремена мера је претворена у кривичну санкцију. Случај Шешеља је јединствен, јер он седи у затвору толико дуго зато што суд не успева да скупи доказе на основу којих би му судио. Истовремено Хашки суд пушта Рамуша Харадинаја, одговорног за тешке злочине, да на слободи чека суђење. При томе му дозвољава да се бави активно политиком. Јавна је тајна да су сведоци оптужбе физички ликвидирани како не би стигли у Хаг.¹³

Поставља се питање одговорности Хашког трибунала за животе сведока који су показали спремност да сведоче у корист оптужбе Харадинаја. Може ли највиша светска судска институција да се понаша ноншалантно и готово славodobитно зато што до ње не стижу докази о злочинима Рамуша Харадинаја. Нормалан човек се пита која је то тајна веза која омогућује да ординарни злочинци могу да прођу кроз Хашки суд тако што ће им овај на крају издати судску потврду да су исправни грађани.

На другој страни тешко је наћи оптуженог Србина који је стигао силом или добровољно у Хашки затвор а да није осуђен. И они као што је капетан Радић и пуковник Шљиванчанин, чија кривица није могла да се утврди, провели су више година у хашком казамату. У Хашком трибуналу Срби су унапред криви само зато што су Срби. Атмосфера у којој се суди Србима и Србији постаје јасна ако се сазна из прве руке шта ко мисли и говори о Србима. Батаковић подсећа на свој разговор са Ахтисаријем у Бечу 2007. године:

„Кад смо завршили један од састанака, делегација Срба са Косова је устала и отишла, јер није хтела да седи за истим столом са Фатмиром Љимајем, који је оптужен за ратне злочине. Покушао сам да то објасним Ахтисарију, а он ми је онако лаконски одговорио: „Па ви сте криви као народ.“¹⁴

У овом контексту треба подсетити да је главна пажња све време била усмерена на суђење главном оптуженом – Слободану Милошевићу, председнику СР Југославије, пре тога Србије. У припремама разбијања Југославије извршена је дотле невиђена сатанизација Срба, посебно Србије као њене окоснице. Њу није било тешко изводити с обзиром на међуратно сатанизовање

---

¹³ „Нема ничег што би то боље илустровало од једностране правде која се дели на ад хок основаним трибуналима, за бившу Југославију и за Руанду, пред којима су жртве западњачке агресије оптужене за најгоре клевете и злочине да би се на тај начин прикриле стварне чињенице о тим ратовима под плаштом таме и недоумице, закључује Кристофер Блек, „Међународно кривично право – од правде до тлачења“, *Од Нимберга до Хага, поуке историје*, 21.

¹⁴ „Политика“, 15. април 2013.

Краљевине Југославије као вештачке творевине. Тешко је утврдити ко је у томе више допринео – Немци или Коминтерна. Злочини током ратова у нашој заједничкој држави Југославији су нешто најстрашније што се догодило у послератној Европи. Они су такви да се нормалан човек пита – да ли је то могуће међу народима чија деца после рођења прво упамте паролу „братство-јединство”.

Вођен идејом кажњавања злочина и злочинаца, Хашки трибунал је нашао аналогију у Нирнбершком процесу. За то је био добро подстицан из неких политичких центара Европе који су највише допринели у стварању претпоставки разбијања Југославије, односно који су најдиректније помагали једној страни у ратним сукобима. Немцима је добро дошла прилика да свој имиџ стечен у Другом светском рату пребаце на Србе. Требало је сходно том циљу премостити различите историјске контексте: ратни сукоби у Југославији су се догодили у једној земљи, међу народима и некадашњим републикама исте државе. Они су неупоредиви са ратним сукобима чији је главни актер у свету била Немачка. **Злочини као злочини су увек исти по људе**, али у Југославији су се догодили у грађанском рату. Први пут се догодило да се у такав рат умешају страни фактори – најмоћније државе ЕУ. НАТО се ангажовао у разбијању СФРЈ, а онда је заузео страну која је рушила федерацију и напосе Србију.

Медијска кампања у глобалним размерама је затекла људе неспремне да схвате сложеност ситуације у којој се одвија разбијање Југославије. Тако је требало одговарати у светској јавности на питање откуд Срби у Хрватској и БиХ као актери ратних сукоба, уместо да се у старту у светској јавности одговара на питање ко и зашто угрожава Србе у овим бившим републикама Југославије. Расправе у интелектуалним круговима света нису престале на ове теме ни после двадесет година. У Европи се оне подгревају кад год дође на ред питање уласка Србије у ЕУ. Иако је Хашки трибунал био усмерен на индивидуалне одговорности за ратне злочине, оптужба је у наступу против председника Милошевића изразито нагласила историјски приступ. Ишло се у рани деветнаести век и стигло до Гарашининовог „Начертанија”, како би се показало да је Србија ушла у ратне сукобе с циљем стварања велике Србије. Намера тужилаштва је била да створи претпоставке за доношење закључка о историјској одговорности Србије. Оне су теже од индивидуализације могућих кривичних одговорности бившег председника СРЈ Милошевића. Подсетио бих да је тужилац Џефри Најс историјску компоненту оптужнице приликом конкретизације оптужбе увек истицао и у току испитивања важнијих сведока. Тако је довео себе у непријатну ситуацију приликом сведо-

чења академика Попова. Остаће упамћено контрапитање академика Чед Попова Најсу: „Колико Србија треба да буде мала да не би била велика?“

Приликом сведочења др Шешеља суд је доведен у ситуацију да се правда за уношење у оптужбу против Милошевића компоненте о колективној одговорности за стварање велике Србије. **Шешељ** је изјавио да је стварање велике Србије програмска оријентација његове Српске радикалне странке, а не државе Србије и српских комуниста. Тада је председник суда тражио објашњење од тужиоца. Овај је одговорио да одустаје од те оптужбе.

И поред настојања да се свет убеди у искључиву одговорност Срба за ратне злочине, западним моћницима то није пошло за руком. Нису помогле разноврсне казнене мере против Србије и настављање сатанизације. У незападним великим државама Русији, Индији, Кини, Бразилу и другим деловима света изражаване су јасне резерве према октроисаној истини. У међувремену се распламсала расправа у интелектуалним круговима Европе и Америке. Објављене су многе књиге које доводе у питање целу оптужбу против Србије и председника Милошевића. Асоцијативна је књига француског познатог новинара Жака Мерлиноа „Све истине о Југославији нису за казивање“. Он наводи на закључак да су тзв. истине о Југославији и Србији унапред формиране у складу са геостратешким интересима Запада, пре свега Америке и Немачке.

После двадесет година рада Хашког трибунала уз свестрану помоћ НАТО држава, највише Америке и Немачке, коначно је доказано да су против низа оптужених инсконструисане лажне оптужбе како би Срби били одговорни за злочине других. Тако би се повећала одговорност српског народа и посебно Србије. Мислим, превасходно, на процесе Слободану Милошевићу, Војиславу Шешељу, Момчилу Крајишнику, Милану Милутиновићу, Радовану Карацићу, генералу Младићу, Николи Шаиновићу и осталима који су остали упамћени као способни команданти у рату против агресије. На другој страни **Хашки трибунал** је ослободио оптужбе за злочине против Срба на Косову Фатмира Лимаја, Исака Муслију, Идриза Балаја, Рамуша Харадинаја. Многи други нису ни поменути у хашким пословима иако су одговорни за злочине над Србима, Ромима, али и Србији лојалним Албанцима. Суд се уопште није бавио злочинима које је извршила ОВК над Албанцима који нису пристајали на рат против државе у којој су живели.¹⁵

Наравно, није хашко Тужилаштво одустало од својих основних намера. Оно посебно експлицира синтагму „заједнички злочиначки подухват“, како би одговорност Србије могла да се пореди са нирнбершким закључцима о

---

¹⁵ Види: Кршљанин В. „Смертелнај а статистика“, Институт Славјановеденија. (Материјали међународној научној конференцији, Москва 22–23 април 2009).

Немачкој. Приликом суђења генералу Перишићу оптужба је настојала да докаже одговорност Србије за рат у БиХ. На чињеници да је Југославија плаћала офицере Војске Републике Српске оптужба је заснивала своју тврдњу да је одлучивала о њиховој ратној активности. Захваљујући одбрани (адвокат Лукић), Перишић није осуђен. У противном би Србија дошла у тешку ситуацију пред Међународним судом у парницама са БиХ и Хрватском.

Да би тужилаштво успело у својим намерама према Србији, оно је покренуло машинерију проналажења сведока који су спремни да као инсајдери доказују. С обзиром на праксу договарања суда са оптуженима, на праксу поткупљивања, није мало оних који су због свог личног интереса давали изјаве сходно потребама оптужбе. Хрватска је успела да на вишој инстанци буде анулирана пресуда против Готовине, иако је његова одговорност за злочине у „Олуји” евидентна.

„ЗАЈЕДНИЧКИ ЗЛОЧИНАЧКИ ПОДУХВАТ” И КОМАНДНА ОДГОВОРНОСТ

Тужилаштво Хашког трибунала је уживало све могуће и немогуће предности како у припреми судских процеса, тако и у њиховом извођењу. Па, ипак, нису тужиоци успевали да докажу кривичну одговорност српских војних и цивилних руководиоца у ратовима на просторима бивше Југославије. Суђење председнику Слободану Милошевићу се претворило у светско догађање у току кога тужилаштво улази у све веће проблеме пред светском јавношћу. Не може да докаже умешаност у било који злочин који се негде догодио током рата. Да би олакшали себи, уводе појам „заједнички злочиначки подухват” после шест година трајања судског процеса.

Но, убрзо је правна јавност почела да расправља о сврсисходности овог појма у судским процесима у Хагу. Овај појам је уведен у Нирнбергу против немачких лидера државе и војске због угрожавања мира у свету. Они својим одлукама о агресији прво на Чехословачку и окупацију Судета, а онда даље по Европи и на другим континентима започели су светски рат. Иначе, овај појам је позајмљен из англо-саксонског трговинског права.

За разлику од одговорности немачких главешина који су угрозили светски мир јер су покренули рат за прераспodelу колонија и светског богатства, у СФР Југославији су рат започеле врхушке сепаратистичких покрета по бившим републикама. Српски политички и војни лидери су одговорни за одбрану државе од снага које су је разбијале. Устав државе их је обавезивао на одбрану интегритета и суверенитета. Њихова активност је сва била у границама СФР Југославије, а српских СР Југославије и Србије.

Сударивши се са објективним препрекама у утврђивању кривичне одговорности Срба, Трибунал активира командну одговорност како би могли бити гоњени војни и политички руководиоци по одабиру тужилаштва. Тако тужилаштво стиже до претпоставки да утврђује колективну одговорност руководства Србије и Републике Српске. На тој основи се успоставља веза са државом коју, иначе, Хашки трибунал жели по сваку цену да окриви за сва зла овога света.

У реализацији окривљавања по овој конструкцији Хашки трибунал се судара са објективним препрекама: политички и војни врх Србије и Републике Српске су чинили и људи несрпске националности; злочини на хрватској, муслиманској и шиптарској страни су тешки, а командну одговорност су имали несрби. Непрекидна снажна медијска кампања против Срба није могла да надомести избегавање евидентних кривичних осуда. Проблем су хладно решавали тако што би неко за командну одговорност или заједнички злочиначки подухват био евентуално осуђен на првој судској инстанци, а ослобођен на другој. Тако су Рамуш Харадинај, Анте Готовина и Младен Маркач ослобођени. Али у питању ослобођења ових хрватских генерала држава Хрватска је са својим немачким и америчким пријатељима уложила доста труда.

Ова двојица хрватских генерала су ослобођени оптужбе за злочине који су почињени у време војне агресије на Крајину. Доказано је у току процеса да су почињени злочини над цивилима. Протерано је око 250.000 хрватских грађана из Крајине само зато што припадају српској националности. Доказано је током суђења да су читаве области сравњене са земљом. Том војском су командовали ови генерали. Уз њих су били и страни саветници. Суду то није било довољно, па их је жалбено веће ослободило. Да би иронија судбине Срба била већа, жалбено веће није оспорило доказе. При томе није одговорило на питање ко је одговоран за те злочине. Нису се они сами по себи догодили.

За разлику од Хрватске и Алијине државе, српска власт је поступала по захтевима Трибунала: слала документацију коју су тражили, упућивала окривљене или оне на које се посумњало да се сами предају Хашком трибуналу. Такође је Србија вршила хапшење осумњичених ако је то тражио Трибунал.

У Статуту Трибунала у чл. 7. је дефинисана индивидуална одговорност. Она је довољно обухватна у односу на могуће кривице у ратовима. Уз то, та одговорност се односи на временски период рата, мада је на његовој основи могуће судити и за поратне кривице. Међутим, они који су успели да побегну после извршених злочина у покретању рата, као онај који је убио начелника СУП-а Рајхл Кира, нису приведени правди. Није показивао Хашки три-

бунал одговарајућу ажурност према одбеглим извршиоцима злочина ако су несрби.

КИДНАПОВАЊЕ СРБА РАДИ ВАЂЕЊА ОРГАНА

Хашки трибунал је заслужан за покретање оптужби против ратних злочина на тлу некадашње Југославије. Међутим, од почетка суђења се показало да нису сви злочини имали исти третман, па се тако догодило да најмонструознији злочини буду пренебрегавани – киднаповање Срба у директној функцији за вађење виталних органа: бубрега, срца, јетре и др. Трибунал је показао изузетну неосетљивост према жртвама оваквих злочина, иако је из изјава сведока у другим предметима било и превише података о томе. Вероватно зато што се ради о најмонструознијим злочинима над Србима, у Хашком трибуналу су се изгубили документи о томе. Тек после одласка са функције јавног тужиоца трибунала Карла дел Понте је смогла храбрости да записом у својој књизи обавести светску јавност о томе. Али ни тада не реагује Трибунал, већ Савет Европе. **Дик Марти** је преузео на себе тешку одговорност да покрене истраживање злочина против човечности.¹⁶ Он је специјални извештац Савета Европе који скреће пажњу овој институцији на највећи злочин који се догодио на крају двадесетог века. Извештај овог часног Швајцарца упућује на неке водеће носиоце највиших функција у Приштини, а да при томе тзв. међународна заједница наставља да подржава те људе.

Пошто Србија није у могућности да организује истраживање ових злочина, она је затражила да се цео процес истраживања и суђења стави под ингенцију Савета безбедности, јер је то највиша институција УН, односно међународне заједнице којој се не може спочитавати непринципијелност или пристрасност. Нажалост, још док је Марти припремао извештај за Савет почеле су разне радње ометања и притисака како не би дошло до јавног суђења најодговорнијима за злочине. Очигледно да ментори ОВК не желе да се судски потврди истина о најмонструознијим злочинима крајем прошлог и почетком овог века.

Србија инсистира на разоткривању свих злочина и процесуирању злочинаца како би била задовољена правда за жртве и њихове најближе. Али и још више ради тога да се не би више могли догађати такви и било који други злочини против људи и народа. Полазимо од тога да до правог мира међу нама на Балкану може доћи ако се без осветничког ентузијазма сваком злу стане

---

¹⁶ У Првом светском рату др Арчибалд Рајс, такође Швајцарац, суочавао је Европу са монструозним злочинима германских војски над Србима.

заврат, како би рекао велики Његош. Сврха међународних судова јесте да непристрасно доносе одлуке о казнама независно о коме се ради. А то је могуће ако судови не доносе одлуке прегласавањем или под притиском страха за сопствени живот. Наше искуство у бившој Југославији говори да прећуткивање неправди и злочина кад-тад доводи до њиховог понављања. И то још у горем исходу. Да бисмо живели заједно, једни поред других или једни са другима, морамо се суочити са истинама о својим одговорностима за злочине који су се догодили.

Пренебрегавање ових злочина од међународног суда правде наноси две велике штете: 1) Неће бити истражени најмонструознији злочини после Другог светског рата; 2) Утицаће примером негативно на судове у земљама на Балкану које су биле умешане у ратове и у којима су се догодили велики злочини. Албанија се успротивила доласку истраживача на њену територију иако и врапци на гранама знају за „жуту кућу” на њеном северу у којој су вађени органи несрећних Срба и Рома. У Хрватској и даље има ишчуђавања због неких пресуда Трибунала за злочине над Србима које су чинили поједини Хрвати.

Резултати сатанизације Срба су максимално искоришћени за одвраћање пажње светске јавности од најмонструознијих злочина. Нормалан човек мора да се упита зашто једна цивилизована Немачка није показала више слуха за ову врсту истраживања и кажњавања, с обзиром на одговорност својих предака за злочине над Србима у Другом светском рату. Чуди ме да Немци не виде да рађање нових економских цинова на планети и све бржи раст моћи других држава и њихових међународних организација оставља све мање простора ароганцији. **А што се тиче хашких тужилаца и судија Меронове провинијенције морали би да размишљају о својој одговорности. Немумитно долази време за полагање рачуна светској јавности. Уз све грешке које праве међународни трибунали, они на дуги рок трасирају пут веће правде на суђењима за извршене злочине, криминал и корупцију.**

Литература

- Блек К. „Међународно кривично право – од правде до тлачења”. *Ог Нимберџа до Хаџа, поуке историје*, 21.
- Влканов, В. *Убиство у Хаџу*. Београд: Удружење грађана „Слобода”, Трећи миленијум, 2008.
- Гускова Ј. „Да ли је МТБЈ Нирнберг број два?” *Ог Нирнберџа до Хаџа, поуке историје*. Београд: Беофорум, 2012.
- Кршљанин В. „Смертелнај а статистика”. Институт Славјановеденија. (Материјали међунаароднои научној конференцији, Москва 22–23 април 2009).

Њујорк Тајмс, у децембру 2012. године.

Печаш, према Стефан Каргановић, „Дебата без великог инквизитора...”, 263/2013.

Полишика, 11. април 2013.

Полишика, 28. мај 2013. О9.

Полишика, 15. април 2013.

Понте, К. дел, Судетић Ч. *Госпођа шужишељ: суочавање с најтежим ратним злочинима и културом некажњивости*. Београд: Профил књига, 2008.

Bedjaoui, M. *Nouvel Ordre Mondial et Contrôle de la légalité des Actes du Conseil de Sécurité*. Bruxelles: Bruylant, 1994.

RADOŠ LJ. SMILJKOVIĆ

HAGUE TRIBUNAL IN FUNCTION OF INTERNATIONAL
LEGAL PRESSURE ON SERBIA

SUMMARY

The Security Council has made the decision on establishing the International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia. In fact, NATO has made all preparations for the establishing and functioning of the Tribunal.

Accordingly, Serbia and Serbs are treated as the main and the responsive party for all the crimes in the territory of the former Yugoslavia. The alliance wanted at all cost to justify the decision on aggression to FR Yugoslavia in the face of the world.

During the proceedings of Slobodan Milosevic, the world public have faced the argumentation accusing the Alliance for the performed aggression. In the proceedings that still last, the world public can see the new cognitions on the crimes over the Serbian people and Serbia.

The number of suspects from other nations for the crimes against the Serbian people is disproportional. Proceedings have been concluded without any conviction as the rule, even against the people that had been the most responsible for the crimes against the Serbs.

Unlike other states of the former Yugoslavia, whose citizens have been prosecuted in the Hague Tribunal, Serbia has not showed the expected responsibility for its citizens in the first years. It was hard for them to obtain the necessary documentation for defense. Due to the pressure of the public, there has been some positive changes in the last few years.

KEY WORDS: restoration of capitalism, breakage of Yugoslavia, NATO, aggression to FR Yugoslavia, Hague Tribunal.

МИЛЕНА П. СТАНОЈЕВИЋ¹

Универзитет у Београду, Филозофски факултет
Институт за социолошка истраживања
Београд (Србија)

ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРЕ: КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

САЖЕТАК. „Културни идентитет је процес у којем се директно сучељавају потребе за универзализацијом појединих култура и неминовност поштовања свих посебности” (Коковић 2005, 298). Глобално-културни приступ, у оквиру дебате о глобализацији, разматра питање опстанка културног, односно националног идентитета у условима „глобалне културе” (Склер). Глобализација културе је као предмет овог рада узета као засебна димензија глобализације. Група аутора дефинише процес културне глобализације као процес денационализације и културне унификације који носи опасност укидања плурализма култура и брисања културних, односно националних идентитета. Поставља се питање: да ли нестанак националних граница нарушава националну културу једне земље.

У раду ће бити проблематизовани следећи процеси: напетости између културне хомогенизације и културне хетерогенизације (Ападурај 2011), односи етничке и културне фрагментације и модерничке хомогенизације (Фридман), однос глобалног и локалног, као и процеси универзализације и партикуларизације (Робертсон). Наведени процеси резултат су додире сусрета различитих култура које се често посматрају у релацији доминантна vs подређена култура, при чему се најчешће истиче утицај западних културних образаца у односу на незападна друштва. Међутим, постоје аутори који подсећају да је тај однос знатно комплекснији – мање политичке целине увек страхују од доминације оних већег обима, посебно ако се налазе у њиховом суседству. Из наведеног следи да се хомогенизација не односи искључиво на доминантне културне образце Запада (процес американизације/вестернизације) већ се може говорити и о процесима јапанизације (за Корејце), русизације (за балтичке републике) итд. (Ападурај 2011).

---

¹ mstanojevic85@gmail.com

Предмет овог рада је разматрање комплексности процеса културне глобализације. У погледу проблема очувања националног културног идентитета у условима глобализације, циљ рада је да се прикажу и размотре различити модели глобалних културних образаца, као и димензије глобалних културних токова, односно да сагледа питање садашњости и будућност глобализације културе.

Кључне речи: културни идентитет, национални идентитет, културна глобализација, глокализација.

ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ КУЛТУРЕ: КУЛТУРНИ ИДЕНТИТЕТ И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Ширење великих светских религија, колонијална освајања, трговина, ратови представљају најранији вид протоглобализацијских процеса и сусрета различитих култура. Учесници „културног саобраћаја” (Arapuraj 2011, 48) били су путници, трговци, ходочасници, ратни освајачи. С развојем комуникацијских медија, најпре усмених предања, технологије писања и штампања, потом и електронских медија (Mc Luhan), мреже културног саобраћаја се шире и преплићу. Сваки нови медији стварао је своју „околину” које смо углавном несвесни. Током XX века „нове околине” стварале су се *визуелном* (Picasso, Braque, Pollock, Rothko), *урбаном* (Le Corbusier) и *књижевном* (Yeats, Forster, Thomas Man, Kafka, Samuel Beckett) револуцијом. Наведени уметници XX века донели су нове обраце и утицаје у својим доменима делања (Van Doren, 1995).

Каснија технолошка револуција стварала је нове „околине” и довела до несметаног кретања капитала, људи, идеја, информација (Holton 2000, 140–151). Информациона технологија утицала је на стварање глобалне виртуелне стварности у којој време и простор не представљају фундаменталну препреку за друштвене размене. Масовни медији учинили су размену културног садржаја интензивнијом. „Они су свуда око нас, попут лондонског смога. Не можемо им побећи (Van Doren 1995, 360).” Масовни медији довели су до сажимања времена и простора, а комуникација посредством медија допринела је конструисању „глобалног села” (Mc Luhan). Овај појам упућује да свако у свету може бити изложен истим представама, односно да су сви људи света постали део једне глобалне заједнице. Све више људи живи у националним/или интернационалним/информацијским системима, а не у својим градовима или местима. Отварањем граница локалних култура и политичких заједница повезују се различита културна достигнућа.

Последње године XX и почетак XXI века обележени су друштвеним променама, брзим развојем на пољима транспорта, комуникационе технологије, порастом миграција, развојем туризма. Ове промене задиру дубоко и у

област културе, идентитета и животних стилова. По дефиницији, култура је друштвени процес који настаје у тачки укрштања универзалног и партикуларног. Валерштајн истиче да је „дефинисање културе питање дефинисања граница” (1991, 187), а Ападурај тврди да је култура поприште разлика, супротности и поређења (1997, 12). (Boaventura de Soza Santos, 2002). Културна димензија представља засебну димензију глобализације. Њој припадају „масовни медији, велики део компјутерске индустрије, образовања, науке и уметности који добијају индустријски карактер и врше светску дифузију западног секуларног дискурса и културних образаца” (Тркуља 2003, 21)².

Поменуте тенденције на макронивоу осветлиле су бројне напетости у домену процеса глобализације: партикуларизам насупрот универзализма, униформност насупрот разноврсности, питање националног идентитета и значаја националне државе у условима глобализације. У раду ћемо се бавити културном димензијом глобализације. Предмет овог рада је разматрање комплексности процеса културне глобализације. Циљ рада је да се прикажу и размотре различити процеси глобализације културе, да се суоче се њиховим изазовима истих и сагледа питање садашњости и будућности глобализације културе.

Роберт Холтон (*Robert Holton*) (2000) сматра да се у оквиру дебате о културној глобализацији, издвајају три основне позиције: тезе о културној хомогенизацији, тезе о поларизацији и тезе о хибридизацији. У првом делу рада размотритићемо ове тезе; у другом делу рада представитићемо изазове и напетости у контексту наведених процеса, да бисмо у закључку размотрили питање садашњости, тачније будућности културне глобализације.

ПРОЦЕС ХОМОГЕНИЗАЦИЈЕ КУЛТУРЕ

Културна интеракција, као што је речено, одвијала се и у давној прошлости. Крајем XX и почетком XXI века, процес хомогенизације културе убрзан је развојем информационих технологија и глобалне комуникације. Компаније попут Гугла (*Google*), Мајкрософта (*Microsoft*), Самсунга (*Samsung*), Јахуа (*Yahoo*), као и развој друштвених мрежа – Фејсбука (*Facebook*), Мај спејса (*My space*), Твитера (*Twitter*) начинили су револуцију у глобалној комуникацији. Једна од последица културне глобализације јесте развој и успон хомогене културе или „монокултурализма” (Marsella A. J. 2005, 15). Хомогенизација културе представља процес у коме једна култура постаје доминантна у односу на друге културе. У практичном смислу, процес хомогенизације „најављује” свет у коме се возе

² Поред културне, Тркуља наводи следеће димензије глобализације: економску, друштвено-институционалну, инфраструктурну, политичку, војну – геостратешку и еколошку димензију (Тркуља 2003, 20, 21)

иста кола, читају исте књиге, новине, гледају исте ТВ серије, слуша иста музика. Шездесетих година XX века, Битлси и Елвис Присли представљали су зачетнике глобалне популарне музике (Вулетић 2009, 82).

По мишљењу аутора који заступају тезу о хомогенизацији културе, актери који подстичу овај процес су транскултурални медији, индустрија туризма, мултинационалне и транснационалне компаније, интегрисано тржиште, као и организације које окупљају центре политичке, економске и војне моћи (Падежанин 2011, 368). Наведени актери врше притисак на земље у развоју да се асимилију и покоре „доминатној култури” (Featherstone M. 1995, 6). Ова, „доминантна култура” назива се „глобална култура” (Склер). „Глобална култура” намеће сопствени униформни образац културних вредности и угрожава опстанак аутентичне културе, негативно утиче на културне специфичности и разноврсности појединачних земаља и заједница (Лечнер Ф. Ц. и Боли Ц, 2006, 49). Ова теза претпоставља да „културе располажу фантастичним асимилативним механизмима ... који попут ензима мењају идеолошке композиције страних тела” (Greenblatt, 1992:4).

Постоји неколико становишта у оквиру дискусије о хомогенизацији културе. Приказаћемо становиште које овај процес изједначава са „вестернизацијом”, последице „вестернизације” у домену културе, али и критичка разматрања таквог приступа и остале подваријанте датог процеса.

Када се говори о хомогенизацији културе, група аутора овај процес означава „вестернизацијом”, односно говори о доминацији културних модела, вредности и идејних концепата западних култура (Западна Европа и Северна Америка) (Waters M. 2001). Успон индустријског друштва Запада, касније и развој технологије довео је до ширења културне комуникације, али је тај смер, по мишљењу аутора који су заступали тезу о вестернизацији, био једносмеран – западна култура, њена наука, идеологија и вредности ширила се на незападна друштва која су у већој или мањој мери, сагласно или уз различите степене противљења, прихватили западне културне обрасце (Гајић 2009). Западни културни обрасци, обрасци животног стила, веровања и вредности ширили су се преко различитих канала комуникације, између осталог и преко садржаја популарне културе. Серија која је осамдесетих година представљала пример америчке доминације над светском медијском индустријом била је серија „Далас”³ (Morley, Robins, 1995).

---

³ У студијама културе, група аутора је сматрала да серија не представља доминацију америчког обрасца, већ да се различито „чита”, зависно од културолошког контекста. Гледаоци америчког, руског, северноафричког и јапанског порекла дају серији различита значења у складу са својом културом. У Холандији, серију су посматрали као ироничну интерпретацију, кроз мрежу феминистичких агенди (Ien Ang 1985). Аустралијски Аборџини су у серији видели специфичне идеје о сродству (Eric Michaels1988) (наведено према: Morley, Robins, 1995).

Једна од бројних последица процеса хомогенизације у домену културе јесте маргинализација одређених продукција и уметника на локалном и регионалном нивоу (Падежанин 2011, 377). Док једни „делују на глобалном плану и доприносе развоју профитно оријентисане културне индустрије, други делују на територији држава и доприносе развоју непрофитно оријентисане уметничке продукције” (Ђукић В. 2010, 303–304). У процесу хомогенизације културе, дакле, даје се предност тржишном концепту културне политике. Вујовић наводи да се могу разликовати два концепта културне политике: хуманистички и тржишни. У основи хуманистичког приступа је идеја да култура битно одређује појединца и друштво. Насупрот томе, тржишни приступ вреднује културна добра као добра која су подвргнута законима тржишта, вреднује се оно што се тренутно тражи не узимајући у обзир да ли се ради о аутентичном културном садржају (Вујовић 1997). Тржишни концепт културе, с друге стране, захтева да културе буду различите на неким, маркетиншки и за индустрију туризма исплативим пољима као што су језик, кухиња, уметност, занати, плес и сл. (Holton 2000, 140–151).

Један од аутора који је у културној глобализацији видео процес „вестернизације” јесте Имануел Валерштајн (Immanuel Wallerstein). Имануел Валерштајн, амерички социолог, представник теорије светског система, глобалну културу перципира као идеологију која подржава доминантни друштвени систем (капитализам), односно представља одраз хегемоније. Валерштајн тврди да се „у последњих десет-петнаест година није случајно толико дискутовало о култури. То је последица чињенице да се у XIX веку одустало од чврстог уверења да су економска и политичка арена места друштвеног напретка, па стога и индивидуалног спасења” (Wallerstein 1991, 198). Он сматра да је процес културне глобализације обликован интересима земаља Запада, а да неправедни систем политичких подела води до постојања подела и у домену културе међу различитим државама (Падежанин 2011, 371).

Постоје аутори који критички разматрају једнострану модел утицаја западних на незападна друштва и закључују да је процес хомогенизације знатно комплекснији. Ападурај подсећа да мање политичке целине увек страхују од доминације оних већег обима, посебно ако се налазе у њиховом суседству (Ападурај 2011, 54). Земље „матике”, могу диктирати доминантне образце некадашњим колонијама, примера ради Велика Британија и Француска. У Конгу се тако користила амбалажа кока-коле (*coca-cola*) која је произведена, не у САД, већ у Европи, у Француској (Холтон, 2000:140–152). Како Ападурај наводи: „Сједињене државе не држе више конце светског система слика, већ су само један чвор у сложеној транснационалној конструкцији имагинарних крајолика (Ападурај 2011, 52)”.⁴ Процес хомогенизације не

односи се искључиво на доминантне културне обрасце Запада (процес американизације/вестернизације), већ се може говорити и о процесима јапанизације (за Корејце), русизације (за балтичке републике) (Ападурај 2011).

Поједностављење сила хомогенизације не само да води до једностраног модела културне глобализације већ може имати значајне импликације у оквиру унутрашње политике конкретне националне државе. Тако, националне државе користе овај поједностављени модел према сопственим мањинама у својим хегемонијским стратегијама, како би приказале да је опасност „споља” реалнија од опасности унутар националне државе (Ападурај 2011, 54).

С друге стране, група аутора не само да критички приступа процесу вестернизације, већ сматра да културна глобализација ствара разноврсност исто колико и хомогеност (Robertson i Khondker, 1998). По учењу Фридмана, културна и етничка расцепканост, с једне стране, и модернистичка хомогеност, с друге, нису супротстављене већ равноправно конституишу глобалну стварност (Featherstone 1990, 311). Ападурај (Appadurai) културу света перципира кроз раздвојеност културолошких токова. Идеје, људи, капитал, медијски садржај, машине и сл. независно се крећу, те у глобалној култури преовладавају супротна стремљења, она која воде ка већој хетерогености (Appadurai 1996, 4). Френсис Фукујама сматра да је културна хомогенизација присутна само на површинском нивоу, док дубљи нивои културе пружају отпор овом процесу. То објашњава друштвима која су задржала своје обичаје и традицију (Вулетић, 2009, 87).

Вестернизација, дакле није једини могући „сценарио” процеса хомогенизације у оквиру дискусије о културној глобализацији. Штомка, поред „вестернизације” наводи још три могућа правца светског културног развоја. Други поглед предвиђа „сценарио засићења” по коме културне периферије прихватају утицаје из центара, међутим, у дужем временском периоду, тек након неколико генерација, постају презасићене њиме, док истовремено локални културни обрасци нестају. Трећи сценарио управо предвиђа „периферијско кварење” културе. И овај поглед на културну глобализацију претпоставља процес прихватања културних утицаја, али периферија од центра преузима негативни утицај – на периферна тржишта шаљу се најлошији производи, а у погледу културног садржаја, не прихватају се садржаји високе, већ садржаји масовне културе. На сличан начин је и Алексис де Токвил,

---

⁴ Ападурај пружа врло комплексну слику процеса културне глобализације. Он наводи пет димензија глобалних културних токова: етнолик, медијалик, технолик, финансолик и идолик. Суфикс лик упућује на „флуидне, неправилне облике тих крајолика” (Ападурај 2011:56). Опширније видети у: Ападурај, 2011: 47–79.

француски мислилац XIX века, сматрао да масовна производња доводи до слабљења квалитета производа, „који представљају контраст свакој софицицираности, нарочито културној”. Четврти поглед назива се „сценарио засићења” или „сценарио глобалне локализације”, тј. глокализације (Гајић 2009, Вулетић 2009, 82, 83). С обзиром на то да овај сценарио припада процесу хибридизације културе, појаснићемо га и посветити му посебну пажњу у наредном поглављу.

ПРОЦЕС ХИБРИДИЗАЦИЈЕ КУЛТУРЕ

Када је о култури реч, дихтомија хомогенизација – хетерогенизација превазиђена је увођењем појма хибридизација културе. Хибридизација представља покушај да се концептуализује сусрет људи и догађаја различитих (често доминантних и подређених) култура (Склер 2002, 39). Према учењу групе аутора који заступају ову тезу, глобализација подстиче спој културних репертоара који се сусрећу путем прекограничне размене. Појам хибридизација помиње се у биологији – баш као што хибриди комбинују генетски материјал из различитих извора, појам хибридизације, у оквиру дебате о глобализацији, комбинује културне елементе из низа извора (Холтон 2000, 148).

Процес хибридизације културе, као што смо навели у претходном делу, припада Штомкином „сценарију сазревања” или „сценарију глобалне локализације”, тј. глокализације. По овом сценарију, културна глобализација води равноправном дијалогу и размени културних добара и вредности између различитих култура, оних које су смештене у глобалним центрима и оних смештених на периферији. Локална култура опстаје, али бива надограђена утицајима из центра. Не долази, дакле, до потпуне хомогенизације, „позападњачења”, већ долази до локалне интерпретације примљених културних вредности. Резултат овог сценарија јесте хибридизована култура (Гајић 2009).

Хибридизација се појашњава низом догађаја и процеса: миграцијама, мешовитим браковима, прекограничним запошљавањем, прекограничним студирањем, развојем туризма, као и културним и спортским манифестацијама: „Песма евровизије”, Карневали, Олимпијада, Лига шампиона, итд. Треба имати у виду да наведени процеси могу подстицати хибридизацију али то није нужни смер процеса. Примера ради, туризам може допринети ширењу видика и интеркултуралној размени, али може и да сузи видике, уколико претпоставља предрасуде. Два кључна појма која се везују за процес

хибридизације културе су глокализација и космополитизам. Наведене појмове ћемо разјаснити у наставку излагања наведеним редоследом.

Хибридлизована култура представља међусобно прожимање утицаја глобалног и локалног. До синтезе ова два појма долази у појму „глокализација”. Термин „глокализација” је најпре употребљен у пословној комуникацији јапанских бизнисмена, при чему је означавао посебну нишу у маркетинг која се тиче осетљивости на локалну културу (Robertson 1995, Гајић 2009). У друштвеним наукама међу првима га употребљава Роланд Робертсон који га тумачи као „интерпетацију глобалног локалним”, док Мејнард дефинише појам као „одговор на глобализацију, или поновно јачање културних идентитета на нивоу локалних заједница” (Мејнард) (наведено према: Гајић 2009).

Концепт „глокализације” је у практичном смислу, испрва означавао „стварање производа или услуга намењених за глобално тржиште, али прилагођена да одговара локалним културама” (Гајић 2009). Пример глокализације у том контексту јесте компанија *McDonald's* која у Саудијској Арабији неће имати у понуди свињетину, али ће у Мексику понудити посетиоцима бурито; или пак компаније попут Нес кафе и Кока-Коле које користе локалне глумце у рекламним спотовима, како би се прилагодили датом тржишту (Гајић 2009).

У савременом пословању носиоци процеса културне глобализације из економских разлога, све се више прилагођавају локалним садржајима и њиховим разноликостима (Гајић 2009). Феномен глокализације приказаћемо на примерима пословања великих компанија на међународном тржишту. Велике компаније послују на међународном тржишту, ван граница матичне земље, тако да се неминовно сусрећу са различитим културама. Да би успешно пословале, потребно је да прихвате и поштују културу дате земље, односно културолошко окружење тржишта. Културолошко окружење једног тржишта чине карактеристике припадника одређеног културног подручја које своје корене има у традицији и негованом систему вредности (Ракита, Митровић 2007, 118).

Различите културе веома често подразумевају и различит естетски сензибилитет, на који утиче специфична традиција из области ликовних уметности, архитектуре, начина облачења и слично, а све се ово одражава и на дизајн њихових производа и продајних објеката (Gobe 2006, 114). Да би се одређене културне вредности уклопе на локална тржишта, потребна су истраживања и анализе понашања потрошача и начина њихове интеракције са традиционалним културним веровањима и вредностима (Ковач Жиндершић 2007, 179). Навешћемо пример пословања *McDonald's* ресторана у Француској.

McDonald's ресторани у Француској су други по профитабилности у свету, одмах након *McDonald's* ресторана у Сједињеним Државама. Из тог разлога, многи су покушали да разумеју парадокс, с обзиром на то да су многи Французи противници америчких ставова, начина живота и америчких брендова. Новембра 2009. љубитељи уметности и грађани у Француској протествовали су против отварања ресторана у близини Лувра. Од како је *McDonald's* служио свој први *Big Mac* у Француској, пре 30 година, отворено је 1.140 ресторана широм земље. Део успеха компаније *McDonald's* у Француској може се објаснити напорима да се адаптирају на локалне укусе потрошача. На менију у *McDonald's* ресторанима у Француској могу се наћи *LeRoyal Delux* који има више сенфа преко говедине, сира и поврћа и уједно је и други најпродаванији бургер после *Big Maca*. Ресторани нуде и велики број сезонских понуда као што су хамбургер *Le Big Tasty* и салата *Little Mozza*, који су припремљени тако да задовоље укусе Француза. Компанија има у понуди пиво, кафу и поврће француског порекла (<http://topics.nytimes.com>, 10. 12. 2011).

Упознали смо појам глокалности. Феномен који је заступљен у дискусији о хибридизацији културе јесте и појам космополитизма. Космополитизам се може дефинисати као „начин живота или схватање засновано на премиси да сва људска бића деле, или би требало да деле, једнаки статус као грађани света” (Караманић 2007, 261, 262). Овај појам не везује се само за дебате о глобализацији и хибридизацији културе. Још је Диоген у IV веку пре нове ере називао себе грађанином света, премда је у то доба ова одредница упућивала на одбацивање друштвених конвенција и живот у складу са природом. У раном хришћанству, „св. Павле проповеда да нема разлике између Јевреја и Грка, Скита или варвара, роба и слободног човека” (Кол., 3:11). Токм просветитељства, бројни интелектуалци су у идеји космополитизма видели борбу против тираније и празноверја. У савременом друштву, појам космополитизам упућује на превазилажење различитости, уз њихово прихватање и уважавање, као и тежњу да се превазиђу локалне и регионалне лојалности (Караманић 2007, 261, 262).

По Ханерцовом учењу, космополитизам подразумева позитиван став према коегзистенцији култура који се огледа у индивидуалном доживљају, жељи и вољи за контактом с Другим, интелектуалној отворености према различитим културним искуствима (Hannerz 1990, 239). Космополитизам карактерише оријентисаност ка мноштву културних ценатара, прихватање постојања различитих култура и спремност да се оне прихвате као и проактиван став према укључивању нових искустава у лични културни репертоар (Hannerz 1992, Holton 2000, 150). Међународне дипломате, бирократе, академци, новинари и пословни људи, али и радници мигранти, поморци, по-

моћни радници, музичари, уметници, ходочасници, спортисти укључени су у више различитих културних окружења. Међутим, питање културног идентитета је сложено, те се не може тврдити да транснационална искуства и професионалне мреже нужно воде космополитизацији.

Тезе о хибридизацији културе, дакле, настоје да предоче да је услед све већег кретања становништва и информација, готово немогуће говорити о „чистим” културним обрасцима нити о аутентичним културама, већ о присуству више прожимајућих културних облика и идентитета (Холтон 2000, 150, 151).

ПРОЦЕС ПОЛАРИЗАЦИЈЕ

Премда су интензивнији међународни контакти и међусобна зависност пружили нове шансе толеранцији, екуменизму, солидарности и космополитизму, нису занемарљиви нови облици и манифестације нетолеранције, шовинизма, расизма, ксенофобије. Група аутора која у културној глобализацији препознаје процес поларизације даје следећи аргумент – у савременом друштву национализам је израженији од космополитизма, политика идентитета је заступљенија од крос-културне сарадње, сукоби у свету су присутнији у односу на међународну толеранцију. Технолошке промене и информатичка револуција допринеле су лакшој и бржој размени информација, међутим, технолошке предности више се користе у сврху продубљивања расних и етничких разлика, него у сврху интеркултуралног дијалога. Аутори Едвард Сајд (Edward Said), кроз концепт оријентализма, Семјуела Хантингтона (Samuel Huntington), кроз концепт сукоба цивилизација⁵, Бенџамина Барбера (Benjamin Barber), кроз сукоб *McDonald's* света и цихада⁶; Бауман, кроз поделу света на туристе и вагабунде,⁷ и други сматрали су да се савремено друштво све више поларизује, при чему долазе до изражаја дихотомне

---

⁵ Хантингтонова идеја супротставља цивилизацијску парадигму хладноратовској парадигми. Хантингтон представља нови модел који нуди боље разумевање догађаја у савременој светској политици. Са завршетком хладног рата, на сцену ступа рат култура, односно сукоб цивилизација. Хантингтон сматра да је свет цивилизацијски подељен на основу религијских разлика (Вулетић, 2009:85).

⁶ Аутор користи метафору Свет Мекдоналдса (*MC world*) како би описао потрошачко друштво глобалног капитализма, „друштво брзе хране (*Mc Donalds*), брзе музике (*MTV*), и брзих компјутера (*Apple Mac*)”, с једне стране, и цихад како би описао културни фундаментализам и трибализам, с друге стране (Холтон 2000, 146).

⁷ Туристи су луталице, путују зато што желе, због изазова; вагабунди су невољни туристи путују јер други избор немају. Обе групе су потрошачи, представљају две стране истог новчића (Вулетић 2009, 104, Бауман 2003, 264, 265).

форме (Холтон 2000, 145; Вулетић 2009, 104). На овом месту навешћемо као пример тумачење оријентализма Едварда Сајда.

Оријентализам је стил мишљења, заснован на онтолошкој и епистемолошкој дистинкцији која се повлачи између „Оријента” и „Окцидента”. Зато је велики број писаца прихватио основну разлику између Истока и Запада као полазну тачку за своје сложене теорије које се тичу Оријента (Said 2000, 11). Реч је о Западном стилу доминације, реструктурисања и поседовања власти над Оријентом. Ово значење доминира почев од позног осамнаестог века (Саид 2000, 11). Европа се представља као „прогресивна”, „модерна” и „рационална” у поређењу са наводно „стагнирајућим”, „задртим”, „традиционалним”, „егзотичним” или „ирационалним” друштвима Оријента. Оријенталистичко знање служило је као средство културне и политичке доминације, потврђујући инфериорност источних народа, њихових религија и заједница у односу на оне на Западу (Бакић-Хајден 2006, 36).

Постоји тежња Запада да Оријент прикаже као живу прошлост. Реч је о једном колонијалистичком дискурсу. Репродукција оријентализма представља образац по коме се изнова примењује првобитна дихотомија на којој је оријентализам заснован. Тако је Азија више „Исток” у односу на источну Европу, у источној Европи Балкан се посматра „најисточнијим”. Што се Југославије тиче, сваки регион који је јужно или источно од нас посматра се као примитивнији и конзервативнији, те се идеја оријентализма на тај начин репродукује. Тако термин „они други” користе они који су и сами били тако обележени у оријенталистичком дискурсу (Бакић-Хајден 2006, 36, 54, 60).

Представили смо процесе хомогенизације, хибридизације и поларизације и у оквиру њих подваријанте процеса и „понашање” појединачних култура у глобалној културној интеракцији. Културна глобализација, имајући у виду све наведене процесе, осветљава бројна проблематична подручја и изазове. Изазовима културне глобализације бавићемо се у делу рада који следи.

ИЗАЗОВИ КУЛТУРНЕ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Изазови културне глобализације су бројни. Преамбициозни подухват би био да се у једном раду обухвате и размотре. На овом месту покушаћемо да осветлимо само неке од изазова културне глобализације, у склопу представљених процеса. Процес *хомогенизације* поставља следећи изазов: Како одговорити на растућу културну униформност? Како сачувати разноликост? Којим инструментима? Процес хибридизације (и други наведени процеси) као изазов постављају питање односа национализма спрам космополитизму, питање индивидуалног спрам колективног идентитета. Процес по-

ларизације поставља изазов превазилажења дихотомија на макронивоу и репродукција дихотомија на микронивоу. У овом делу рада размотрићемо неке од наведених изазова културне глобализације и настојати да дамо одговоре на нека од постављених питања.

КУЛТУРНА РАЗНОВРСНОСТ НАСПРАМ КУЛТУРНЕ УНИФОРМНОСТИ

Процес хомогенизације културе намеће изазов очувања културне разноврсности. Униформна култура угрожава опстанак културних специфичности поједничних држава дајући им истоветну глобалну форму, те се у оквиру културних политика развијају стратегије које имају за циљ очување и заштиту садржаја локалне културе.

Постоје институције на националном и наднационалном нивоу које нуде различите одговоре на дати изазов. На наднационалном нивоу постоје активности Европске уније и међународних организација – Организација Уједињених нација за образовање, науку и културу (Унеско) и Савет Европе, које се баве питањем очувања културног идентитета засебних држава и које креирају различита докумената⁸ – декларације, конвенције и препоруке за вођење локалних културних политика. Користећи те инструменте, поменути организације утичу на локалне културне политике и кроје глобални ниво деловања у области културне политике, при чему је задатак појединачних држава да самостално креирају и воде културну политику (Падежанин 2011, 368).

Премда се често говори о креативним индустријама које наглашавају економски потенцијал културе, велики део стручне јавности која се бави питањима културе сматра да култура треба да остане „поље слободе и стваралаштва” које нема цену. У оквиру Унескове *Конвенције о заштити и унапређењу разноликости културних израза*, наводи се да се културне активности не смеју третирати само кроз комерцијалну вредност. Културна политика, посебно у области културног наслеђа, културне баштине и културног стваралаштва, не би требало да има економски карактер. Приликом креирања културних политика, треба имати на уму да је у пољу културе, услед процеса културне глобализације и доминанте корпоративне културне потрошње до-

---

⁸ Неке од тих докумената су: *UNESCO-ва Оштиа декларација о културној разноликости* из 2001, *Конвенција о заштити и промоцији разноликости културних израза* из 2005, *Евројска културна конвенција* из 1954. и *Декларација комисиона министра о културној разноврсности* из 2000. Савета Европе и *Евројска агенда за културу* Европске уније из 2007, *Евројска агенда за културу у глобализујућем свету*.

шло до промене у моделима културне продукције, до промена културних навика, пракси⁹. У складу са наведеним трендовима, Србија треба да дефинише своје националне државне интересе у култури, заштити и промовише материјалну и нематеријалну културу (Ђерић, Милојевић 2013, 129–133) и дефинише одрживи развој културне разноврсности.

Одрживи развој културне разноврсности подразумева „заштиту постојеће културне и историјске баштине, њену актуелизацију, подстицај савременом стваралаштву и домаћим културним индустријама, развијање интеркултурног дијалога и употребу културе и уметности као средства кохезије друштва (...)” (Падежаин 2011, 378). Премда се у контексту очувања културне разноврсности помињу наднационалне институције, главну улогу у процесу заштите културне и историјске баштине има суверена држава¹⁰. Она је та која дефинише приорите културних политика, осмишљава одређене стратегија, али их укључује у савремене токове. Културна политика на нивоу суверене државе не може се равноправно борити против глобализације, али може „управљати” њеним последицама.

У погледу земаља Балкана, с обзиром на друштвено-историјски контекст, специфичне економске, културне, друштвене услове и процес трансформације, у академском дискурсу, разматрају се и различите подврсте културног идентитета: *национални идентитети, регионални идентитети, транзиторни идентитети, етски идентитети (homo balcanicus i homo heroicusa)* (Дражић)¹¹.

Када је о *националном идентитету* реч, у погледу напетости између космополитизма и национализма, критичари процеса хибридизације наводили су да је у савременом друштву, политика идентитета доминантна у односу на крос-културну сарадњу, а да су национални сукоби, ксенофобија, шовинизам обележили последње деценије XX и почетак XXI века. Суверенитет

⁹ Цветичанин се бавио изучавањем културних пракси Србије. За Србију је карактеристичан плурализам културних пракси: елитна глобална култура (култура позоришта, лепе литературе, класичне музике; прати је тек један или два одсто популације); популарна глобална култура; традиционална локална култура (изворна народна култура – изворна народна музика, усмена књижевност, традиционални обичаји); и популарна локална култура (новокомпована народна музика, комедије, телевизијске серије и сл.).

¹⁰ У оквиру *Конвенције о заштити и промоцији разноликости културних израза* из 2005. начело суверенитета акценат ставља на права државе да „усвоји мере и политику за заштиту и унапређење разноликости културних израза на својој територији”.

¹¹ Питање идентитета је комплексно и захтева више простора за анализу. На овом месту, дат је само упрошћен приказ различитих врста идентитета, како би се нагласили динамичан карактер културне интеракције и идентитетско-интеракцијска димензија културне глобализације.

националних држава бива проблематизован споља, кроз процес глобализације, развојем светског тржишта и деловањем транснационалних, глобалних корпорација и изнутра, нараслим процесима фрагментације, јачањем покрета сепарација и сецесија унутар националних држава. Процес глобализације, упркос томе што води стварању, на одређени начин, „светског друштва” није ослобођено од различитих економских и политичких интереса појединачних држава, што доводи до сукоба и различите артикулације националних интереса (Марковић 2000).

Под појмом *национални идентитети* подразумева се „особен национални карактер, осећање припадности и солидарности унутар етничких група, као и путеви њиховог настајања и односи са другима, суседним групама и њиховим идентитетом” (Стојковић 1993, 22). Сам појам идентитет означава „истоветност” те се национални идентитет може посматрати кроз образац сличности уз несличност (Azkin 1964, 8; наведено према Smit 2010, 121). О националном идентитету, тачније националном карактеру, писали су мислиоци XVIII века, Монтескје и Русо. Русо наводи: „Прво правило којег се морамо држати јесте правило националног карактера; ако га нема, најпре му га морамо подарити” (Русо 1915, 319; наведено према Смит 2010, 121). Већ смо навели значај друштвено-историјских чинилаца у погледу формирања идентитета. Не смемо заборавити ни психолошке чиниоце. Национални идентитет, поред рационалне свести, подразумева и бројне слојеве ирационалног и тзв. колективног несвесног (К. Јунг), што у одређеним кризним периодима утиче на колективно понашање актера (Митровић 2002).

У условима глобализације, с посебним нагласком на процесе миграција, поставља се питање очувања националног идентитета. У стручној јавности, с обзиром на наведене процесе, појавио се израз „национализам на даљину” (Андерсон 1994), који означава све веће могућности комуникације и организовања дијаспоре. Сматра се да ће културни трагови и национални идентитети имати главну улогу у позиционирању једног народа на новој светској мапи човечанства. Митровић истиче значај очувања језика за српски народ који живи у дијаспори, истичући одговорност Владе, школа и универзитета у формулисању културне политике у служби очувања културног идентитета у условима глобализације. Како наводи, само „земље и појединци са јачим културним капиталом имаће снажније капацитете и потенцијале и моћи ће да издрже у наступајућој конкуренцији, у новим формама културних и друштвених борби, и компетицију самоафирмисања група и актера у будућој заједници човечанства (Митровић, http://kovceg.tripod.com/srpski_i_globalizacija.htm, 22. септембар 2013)”.

Да процеси глобализације не представљају претњу националном идентитету, већ управо супротно, позитивно оснажују национално осећање, сматрао је и Шотле дајући као пример мас-медије и националне канале у већини крајева света који су знатно гледанији од глобалних емитера, попут *CNN International*. Ту су, с друге стране, и глобална такмичења, попут Олимпијских игара и светских првенстава, која такође подстичу национално осећање. Неке владе чак предузимају мере у циљу смањења глобалног утицаја у циљу очувања националног идентитета. Примера ради, владе Француске, Исланда, Филипина и Русије низом мера супротстављају се продору енглеског језика у њихове националне језике (Шотле 2009, 229, 230, 231).

Регионални идентитети означава „заједничко културолошко језгро народа на овом простору, који је израз не само заједничког културног наслеђа, већ и њихових сличних (истоветних) очекивања и реакција на оновремене изазове.” За *транзиторни идентитети* се може рећи да је подврста *регионалног идентитета* који упућује да народи Балкана живе разапети између прошлости и садашњости, при чему прошлост одређује садашњост и будућност њихових народа и држава за разлику од развијених друштава, у којима је стављен акценат на будућност. Из наведених разлога, не може се у контексту ових друштава говорити о простом преношењу и примени модела из западних друштава (Митровић 2002).

Није довољно проучавати процесе и потпроцесе културне глобализације. Разматрањем актера глобализације, индивидуалних и културних идентитета појединаца и група приликом сусрета различитих култура, увиђа се комплексност процеса и немогућност његовог поједностављења. Један део друштва, примера ради, може да прихвати темељне глобалне утицаје, док други део може да им се противи. У оквиру једног друштва може се створити културни јаз између две струје, што може да поприми друштвено политичке димензије. Сведоци смо савремених политичких збивања у српском (и не само српском) друштву и поделу становишта политичке елите, па и становништва на оне „за Европу” и „против Европе”.

ПРЕВАЗИЛАЖЕЊА ДИХОТОМИЈА И РЕПРОДУКЦИЈА ДИХОТОМИЈА

У контексту процеса поларизације упознали смо оријенталистички дискурс (Said 2000) у оквиру кога се наглашава оштра подела света на модеран и рационални Запад и назадни и ирационални Исток. Оријенталистички дискурс, сходно сложеној друштвено-политичкој ситуацији и геополитичком положају, репродуковао се и у контексту република бивше Југославије.

Најпознатија је дихотомија „северних” и „јужних” република. Она се огледа у томе што се у привилегован положај стављају Хрватска и Словенија, претежно католички, својевремено делови хабзбуршке империје у односу на претежно православне и муслиманске делове некадашњег отоманског царства (Бакић-Хајден 2006, 36). Културни и политички дискурси крајем 80-их представљају народе Хрватске и Словеније природно склоним демократији и напредовању, а друге као ауторитарне и назадне (Бакић-Хајден 2006, 34).

Репродукција оријенталистичког дискурса огледа се и у опису Балкана¹². Реторика која се примењује на тај „други” део Европе препознаје се у следећим појмовима: балкански менталитет, балкански примитивизам, балканизација, бизантизам, оријентални деспотизам... Са друге стране је Запад који је себе доследно повезивао са „цивилованим светом”. Дакле, Запад се дефинише у односу на оног „другог” (Бакић-Хајден 2006, 34, 54, 55). Марија Тодорова, у својој студији *Имаџинарни Балкан*, истиче да је овај простор производ колонијалне свести, разматрајући улогу хегемонистичких, империјалних сила у стигматизацији овог простора. Предлагала је да се за балкански део Европе који је био под отоманском влашћу уведе посебна реторичка парадигма *балканизам*. Балканизам је развио своју посебну реторику захваљујући свом специфичном геополитичком и културном положају: ни Исток, ни Запад, где живе људи који нису више Оријенталци, али нису још Европљани (Тодорова 1994, 454). Балканизам означава „пежоративан синоним за подељеност, завађеност, племенску искључивост и трибализацију, односно политичку дезинтеграцију одређеног процеса” (Митровић 2002). Стереотип о Балкану касније се и инструментализовао за различите потребе.

Услови криза и одређени геополитички простори представљају плодно тле за репродукцију оријенталистичког дискурса. Неопходни су напори, пре свега академске заједнице, образовног система, потом и медија у развијању делотворне научне критике стереотипа и предрасуда који су део, било колонијалне, било историјске свести. Неопходна је и шира културна акција на афирмисању вредности мултикултурализма и интеркултурализма, имајући у виду локалне специфичности појединачних земаља.

---

¹² Натурализам и есенцијализам карактеристичан за оријенталистички дискурс, па и балканизам, приметан је у радовима Едит Дарам (*Проучавање Албанаца на Балкану*) и Ребеке Вест (*Црно јаће, бели соко*). Обе су пружиле различит опис земаља Балкана. Прва је била веома поштована у Албанији, друга у Србији, зависно од степена глорификације једног, односно другог народа.

Закључак

У раду смо представили глобализацију културе као засебну димензију глобализације, процесе у оквиру културне глобализације: хомогенизацију, хибридизацију и поларизацију (Холтон 2000), као и неке од изазова с којима се наведени процеси сусрећу. У оквиру процеса хомогенизације, размотрили смо питање очувања културне разноврсности којој прети културна униформност. У оквиру процеса хибридизације представили смо напетости које постоје између персоналног и културног идентитета. У оквиру културног идентитета постоје различити подтипови идентитета: национални, регионални, транзиторни, епски који су у великој мери обликовани друштвено-политичким приликама датог друштва. У оквиру процеса поларизације приказали смо на који начин се репродукује оријенталистички дискурс, готову у земљама Балкана које су специфичне по свом геополитичком положају.

Премда смо се бавили само једном димензијом глобализације – културном, дужни смо да нагласимо да је она нераскидиво повезана и са осталим димензијама глобализације – политичком, економском, идеолошком итд. Различита становишта о процесима културне глобализације имала су за циљ да се идеално типски прикажу различити сценарији процеса пре него да се тврди да је било који од наведених процеса преовлађујући. Сваки од наведених процеса треба, као што је речено, схватити као идеално-типске форме. Тешко је данас прихватити тезу о хомогенизацији култура, када се на глобалној мапи градова посебно цене различитости, културне специфичности, нарочито у додиру економске и културне глобализације. Чак је присутан и оријенталистички дискурс – потрага за нечим мистичним, другачијим. С друге стране, не могу се ни оспорити глобални обрасци запада који су доминантни готово у свим културама. Али, да ли нужно морамо говорити о поступном преузимању датих образаца или само коришћењу?

У погледу процеса хибридизације покренуто је важно питање – питање персоналних и културних идентитета. Када се говори о глобализацији, говори се о процесу, а не о онима који учествују у том процесу, односно бивају његови „примаоци”. Други део рада је управо имао за циљ да, кроз изазове и противречности, прикаже комплексност процеса и доведе их у везу са појединцима, групама, актерима и институцијама. У дискурсу о глобализацији често се занемарују актери, а друштва, било да говоримо о Западу или незападним друштвима, приказују се (и не само у тезама о хомогенизацији) у виду хомогених форми у оквиру којих не постоје разлике међу појединцима и групама. Извесне културолошке мапе и форме су нам уистину потребне за лакше разумевање света, али, их често доводе до симплификације поједи-

них друштава. Приказ различитих типова идентитета имао је за циљ да нагласи важност друштвено-историјског контекста и психолошких фактора при разматрању домета културне глобализације.

У погледу процеса поларизације, нема сумње да се свет све више поларизује и да упркос стремљењима ка што бољој међукултурној сарадњи, фундаменталистички покрети и сукоби не јењавају, а политика идентитета јача. Међутим, појединачна друштва су у том погледу прилично фрагментирана, те се, пре може говорити о поларизацији појединачних друштава, него о поларизацији на глобалном нивоу. Дихотомије се у условима криза у знатној мери репродукују, што посебно подстичу медији. У условима интензивне комуникације и брзог протока информација ратови се територијало завршавају, али у медијима, у којима се посебно инсистира на дихотомним формама, не престају. Недавна дешавања (2013) у Вуковару, у Хрватској – рушење табле ћириличног натписа, говоре у прилог датог тези. Демонстранти су јасно поручили да не „желе ћирилицу, ни сада, ни икада, јер то није обично писмо, већ писмо под којим су чињени злочини над Хрватима” (www.novosti.rs, 23. 09. 2013). Чињеница да је Хрватска месец дана пре наведених догађаја постала пуноправни члан Европске Уније додатно осветљава противречности процеса глобализације.

Процеси глобализације отуда се не могу посматрати независно од актера, од персоналних и културних идентитета појединаца и група. Културни идентитети су управо показатељи да свако семе не може успети на сваком тлу, и да се се приликом све интензивније културне интеракције на националном и глобалном нивоу мора водити рачуна о локалним специфичностима датог друштва. „Семе толеранције” тешко ће порастати по стандардизованом образцу сађења на просторима у којима последице рата, не само што нису отклоњене, већ се различитим механизмима продубљују. Овим аутор никако не жели да оспори стремљења која воде бољој међукултурној сарадњи, у националним оквирима и на глобалном плану, али жели да нагласи да свака стратегија која се креира у том смеру мора и те како имати у виду најдубље слојеве културног идентитета појединаца и друштва, узимајући у обзир и психолошке факторе.

С обзиром на комплексност феномена, надамо се да смо овим радом успели да проблематизујемо процесе глобализације културе, да укажемо на неке изазове с којима се процес сусреће и понудимо начине управљања процесом у појединим сегментима. Тема глобализације још дуго ће бити у фокусу истраживања. Очекује се да ће ова тема представљати велики изазов домаћој и иностраној стручној јавности, јер смо, с једне стране сви сведоци наведених процеса, могућих сценарија, али с друге стране, с обзиром на дина-

мичност промена у друштву, променљивост односа моћи на глобалном нивоу, нико са сигурношћу не може предвидети даље токове процеса.

ЛИТЕРАТУРА

- Anderson, B. „Exodus”. *Critical Inquiry* 20: 314-27, 1994.
- Ападупај, А. *Kultura i globalizacija*. Beograd: Nolit, 2011.
- Appadurai A. *Modernity at Large: The Cultural Dimensions of Globalization*. Minneapolis 1996, 4.
- Appadurai, A. *Modernity at Large*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1997.
- Azkin, B. *State and Nation*. London: Hutchinson, 1964.
- Bakić, H. *Varijacije na temu Balkan*. Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, 2006.
- Bauman, Z. „Turisti i vagabundi”. U: *Globalizacija mit ili stvarnost*, priredio Vuletić, Vladimir. Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, Beograd, 2003.
- Berger P. L., Huntington S. P. (eds). *Many Globalizations: Diversity in the Contemporary World*. New York, 2002.
- Charles Van D. *Povijest znanja (Umetnost i mediji)*. Zagreb: Mozaik knjiga, 2005.
- Cvetičani, P. „Kulturna produkcija i kulturne prakse u Srbiji”. U Đepić Aleksandar, Milojević Milena (prir.), *Kulturne industrije i kulturna raznolikost*, Centar za istraživanje kreativne ekonomije, Beograd, 2012.
- Đepić A., Milojević M. (prir.). *Kulturne industrije i kulturna raznolikost*. Beograd: Centar za istraživanje kreativne ekonomije, 2012.
- Đukić V. *Država i kultura: Studije savremene kulturne politike*. Beograd, 2010.
- Featherstone M. (1990), “Global Culture: An Introduction”. U Featherstone Mike (ur.) (1990), *Global Culture: Nationalism, Globalization and Modernity*. London: Sage, 1–14.
- Featherstone M. *Undoing Culture, Globalization, Postmodernism and Identity*. London 1995.
- Gajić, A. „Globalizacija kulture i identitet – o jednoj lokalnoj zabludi”. *Srpska politička misao*, br. 1 (2009), 117–130.
- Gobe M. *Emocionalno brendiranje: nova paradigma povezivanja ljudi i brendova*. Beograd: Mass Media Internationale, 2006.
- Golubović, Z. *Antropologija u personalističkom ključu*. Beograd: Gutenbergova galaksija, 1999.
- Golubović, Z. *Ja i Drugi – antropološka istraživanja individualnog i kolektivnog identiteta*, Beograd: Republika, 1999.
- Greenblatt, S. *Marvellous Possessions: The Wonder of the New World*. Oxford: Oxford University Press, 1992.
- Hannerz, U. *Cosmopolitan and Local in World Culture*. U Featherstone (ur.), 237–251.

- Hannerz, U. *Cultural Complexity*. New York: Columbia University Press, 1992.
- Holton, R. "Globalization's Cultural Consequences". In *Annals of the American Academy of Political and Social Science, Dimensions of Globalization*. Sage Publications, Inc. in association with the American Academy of Political and Social Science, Vol. 570, (2000): 140–152.
- Jansen, S. *Antinacionalizam*. Beograd: Nolit, 2005.
- Jovanović, Đ. et al. *Parodija tragičnog, kič kao konstituens političke i kulturne ideologije*. Kosovska Mitrovica: Filozofski fakultet, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju, Niš: Istraživačko-analitički centar, 2002.
- Karamanić, „Kosmopolitizam”. U *Sociološki rečnik*, priredili Aljoša Mimica i Marija Bogdanović. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2007.
- Koković, D. *Pukotine kulture*. Novi Sad: Prometej, 2005.
- Kovač-Žindepić R. „Uticaj masovne kulture na ponašanje”, u: *Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici*, 2007, 179.
- Lečner F. Dž. i Boli Dž. *Kultura sveta: Začeci i ishodi*, Beograd 2006.
- Marković, D. „Globalizacija i problemi očuvanja nacionalnog kulturnog identiteta”. *Teme*, XXIV bp. 1–2, 37–45, januar–jun 2000.
- Marsella A. J. „Hegemonic Globalization and Diversiy: The Risk of Global Monoculturalism”. *Australian Mosaic* 13, 2005, 15.
- Mitrović Lj. „Sudbina kultupnih i etničkih identiteta u procesima globalizacije i regionalizacije na Balkanu”. U *Kulturni i etnički identitet u procesima globalizacije i regionalizacije na Balkanu*, Juni, 9/2002.
- Morley D. & Robins K. *Spaces of identity, global media, electronic landscapes and cultural boundaries*. London & New York: Routledge, 1995.
- Padežanin, M. „Kulturna politika vs. globalizacija”. U *Kultura: časopis za teoriju i sociologiju kulture i kulturnu politiku*, br. 130, (2011), 366–385.
- Rakita, B., Mitrović, I. *Brend Menadžment*. Beograd: Savremena administracija, 2007.
- Robertson, R., Khondker, Habib (1998). "Discourses of Globalization. Preliminary Considerations". *International Sociology*, 13 (1), 25–40.
- Robertson, R. "Glocalization, Time-Space, and Homogeneity-Heterogeneity". In *Global Modernities*, edited by M. Featherstone, S. Lash, and R. Robertson. Thousand Oaks, CA: Sage, 1995.
- Rousseau, Jean-Jacques, *The Political Writings of Rousseau*. Edited by V. E. Vaughan, 2 vols; Cambridge, Cambridge University Press, (1924–34) Correspondance Generale, ed. T. Dufour, Paris, Vol. X.
- Said, E. *Orijentalizam*. Čigoja štampa, Beograd, 2000.
- Boaventura de Soza, S. „Procesi globalizacije”. U *Reč: časopis za književnost i kulturu*, br. 68 (14), Radio B 92, Beograd (2002): 5–131.
- Sklair L. *Globalization: Capitalism and its Alternatives*. Oxford, 2002.

- Smit, A. *Nacionalni identitet*. Beograd: Biblioteka XX vek, 2010.
- Stojković, B. *Evropski kulturni identitet*. Niš: Prosveta, 1993.
- Šotle J. A. *Globalizacija, kritički uvod*. Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Todorova, M. *Imaginarni Balkan*. Zemun: Biblioteka XX vek, 1994.
- Trkulja, J. „Globalizacija kao potčinjavanje ili praksa”. *Aspekti globalizacije*, priredili Ivana Pantelić et al. Beograd: Beogradska otvorena škola, 2003.
- Vest, R. *Crno jagnje i sivi soko*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 2000.
- Vujović, S. „Grad, spektakl i identitet (Traganje za modernim kulturnim identitetom grada)”. U *Sociologija*, vol. 39, br. 2, Beograd (1997): 269–281.
- Vuletić, V. *Globalizacija*. Beograd: Zavod za udžbenike, 2009.
- Wallerstein, I. *Geopolitics and Geoculture*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991.
- Waters M. *Globalization*. London, 2001.

Интернет странице

- http://kovceg.tripod.com/sppski_i_globalizacija.htm, (Mitrović, Ljubiša, *Jezik, identitet i duhovno jedinstvo srpskog naroda u doba globalizacije*) 22. septembar, 2013.
- www.novosti.rs, 23. septembar 2013.
- <http://topics.nytimes.com>, 10. 12. 2011.

MILENA P. STANOJEVIĆ

THE CHALLENGES OF CULTURAL GLOBALIZATION: CULTURAL IDENTITY AND GLOBALIZATION

SUMMARY

„Cultural identity is a process in which the needs for the universalization of certain cultures and the necessity of respecting all their specificities confront each other” (Kokovic, 2005: 298). The global cultural approach, within discussion on globalization, deals with the survival of cultural and national identity in conditions of “global culture” (Sklair). Globalization of culture as the subject of this paper is taken as a separate dimension of globalization. Various authors define the process of cultural globalization as a process of de-nationalization and cultural unification, which threatens to do away with the pluralism of cultures and erase cultural and national identity. The question is whether the disappearance of national borders undermines the national culture of a country.

The paper will examine the following processes: the tension between cultural homogenization and cultural heterogenization (Appadurai, 2011), the relationship of ethnic and cultural fragmentation and modernist homogenization (Friedman), the relationship between the global and the local and between processes of universalization and particularization (Robertson). These processes are the result of contacts among different cultures that are often observed in relation to the dominant versus subordinate cultures, which mostly highlights the impact of Western cultural patterns on non-Western societies. However, there are authors who remind us that this relationship is much more complex – smaller political units still fear the domination of larger ones, particularly if they are situated in their surroundings. Considering the above mentioned, it can be concluded that homogenization does not refer solely to the dominant cultural patterns of the West (the process of americanization/westernization), but that we can speak about the processes of Japanization for Koreans, Russianization for the Baltic States and so forth (Appadurai, 2011).

The paper discusses the complexity of the process of cultural globalization. With regard to the problem of preserving national cultural identity in conditions of globalization, the aim is to present and discuss different models of cultural forms and dimensions of global cultural flows, and to examine the question of the present and future of the globalization of culture.

KEY WORDS: cultural identity, national identity, cultural globalization, globalization.

СНЕЖАНА С. СТОЈШИН¹

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет

Одсек за социологију

Нови Сад (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕМОГРАФСКИ ТРЕНДОВИ У РЕПУБЛИЦИ СРБИЈИ²

САЖЕТАК. Значај проучавања демографске димензије глобализације огледа се у потреби проучавања становништва као могућег потенцијала или кочнице друштвеног и економског развоја. Управо ова димензија глобализације представља одговарајући оквир за проучавање и разумевање кретања како светског становништва, тако и становништва Републике Србије. Расправа о овом аспекту глобализације подразумева праћење кретања броја становника, односно анализу пада броја становника услед сиромаштва и високих стопа морталитета, глади, присилних миграција; затим, питање глобалних миграција услед економских разлога и промена на тржишту рада; питање продуженог животног века и последица и промена које се јављају услед старења становништва, нарочито у развијеним земљама.

Демографска димензија указује на две крајности светског становништва. Са једне стране, глобалне демографске промене у развијеним земљама огледају се у започетом процесу депопулације, у све већем проценту старијег становништва и продуженом просечном трајању живота. Са друге стране су сиромашне земље у којима су високе стопе природног прираштаја, односно све већи пораст броја становника.

Основно истраживачко питање у овом раду је: Каква је демографска слика Републике Србије и какве ће последице имати анализирани демографски трендови? Становништво Србије карактерише депопулација и све већи удео старог становништва у укупном броју становника. Ове промене у популацији, односно депопулација, негативне стопе природног прираштаја и све старије становништво, утичу на друштвени и економски развој. Смањује се удео радно способног становништва, повећавају се

---

¹ stojsin.snezana@gmail.com

² Овај рад резултат је рада на републичком пројекту „Промене у друштвеној структури и покретљивости као чиниоци европских интеграција Републике Србије, са посебним освртом на АП Војводину”, број 179053.

трошкови за здравствену заштиту, повећава се број пензионера, а поставља се и питање концепта активног старења становништва.

Кључне речи: демографски аспект, глобализација, светско становништво, Република Србија, старење становништва.

ДЕМОГРАФСКИ АСПЕКТИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

У тражењу одговора на бројна питања која се најчешће постављају о глобализацији, питања о значењу глобализације, почецима ове појаве, објашњењу феномена глобализације и питање последица глобализације на различите области друштвеног живота (Вулетић 2006), чини се да је акценат, пре свега, стављен на изучавање економског и донекле културног аспекта глобализације. У расправама које су до сада вођене о глобализацији, аутори су најмање пажње посветили демографском аспекту глобализације. Глобалне демографске промене прожимају и утичу на све остале аспекте глобализације. Истраживачи никако не смеју занемарити изучавање ове димензије, јер становништво и његове структуре представљају могући потенцијал или кочницу друштвеног и економског развоја.

Демографска димензија глобализације представља одговарајући оквир за проучавање и разумевање кретања светског становништва, односно становништва Републике Србије, и пружа могућност предвиђања утицаја одређене демографске ситуације на остале аспекте друштвеног развоја. Расправа о демографском аспекту глобализације подразумева праћење и истраживање различитих глобалних демографских промена, од којих су најважније: праћење кретања броја становника, односно анализа утицаја различитих фактора на пад броја становника (сиромаштво, високе стопе морталитета, глад, присилне миграције); затим, питање глобалних миграција које су најчешће условљене економским разлозима и променама које се догађају на тржишту рада; питање продуженог животног века и последица и промена које се јављају услед старења становништва, нарочито у развијеним земљама.

Изучавање демографске димензије глобализације указује на две крајности кретања светског становништва. Са једне стране, глобалне демографске промене у развијеним земљама огледају се у започетом процесу депопулације, у све већем проценту старог становништва и продуженом просечном трајању живота. Са друге стране сиромашне земље су у најнеразвијенијим деловима света, које, на пример афричке земље, карактерише их висока смртност, или, пак, арапске и азијске земље за које је специфичан све већи

пораст броја становника услед високих стопа природног прираштаја (пример Индија) (Милорадовић 2011).

Специфичности периода пре почетка глобалних демографских промена, односно демографске транзиције, могу се сажети у једној реченици: „Пре почетка демографске транзиције живот је био кратак, много деце се рађало, раст становништва је био спор, а становништво је било младо” (Lee 2003, 167). Раније наведене демографске промене условиле су промене у социјалној и економској сфери у Европи, те је дошло до повећања животног стандарда, повећања нивоа образовања, друштво постаје све више урбано, жене су у много већем броју укључене на тржиште радне снаге и слично. Рехер (2011) наводи да ове социјалне и економске промене аутори из различитих области проучавања, нажалост, не доводе у везу са демографским променама, ни директно ни индиректно.

Овај аутор наводи да ће јачина утицаја демографске транзиције на друге области живота зависити, пре свега, од брзине демографских промена и каже да ће се ове промене у неразвијеним земљама света одвијати много брже него у европским земљама у претходној демографској транзицији. Опадање веома високих стопа морталитета и наталитета у неразвијеним деловима света, догодиће се услед повећања коришћења контрацептивних средства³, антибиотика, уз помоћ међународног програма вакцинације и спровођења мера за повећање нивоа јавног здравља који промовишу и промовисаће локалне власти и различите међународне организације (Рехер 2011).

И пројекције становништва које су урадиле УН показују да ће до 2050. године светско становништво и даље да расте. Тада ће према пројекцијама на планети живети 9 милијарди људи, уз просечан годишњи пораст од 50 милиона становника, а од поменуто године услед наведених демографских промена, број становника почеће да опада.

---

³ Чак ни у Европи контрацептивна средства нису свуда „популарна”. Анализа статистичких података Уједињених нација за прву деценију 21. века о коришћењу контрацептивних средстава у европским земљама упућује на могућност поделе земаља у две групе. „Прву групу углавном чине развијене земље у којима веома висок проценат жена у репродуктивном периоду користи модерна контрацептивна средства, а мали је број намерних прекида трудноће. Другу групу најчешће чине земље у развоју у којима се жене у планирању породице углавном ослањају на намерни прекид трудноће, док је степен коришћења контрацептивних средстава, нарочито модерних, веома низак” (Стојшин 2011, 300).

ОСНОВНИ ПРАВЦИ КРЕТАЊА СВЕТСКОГ СТАНОВНИШТВА

Према подацима Уједињених нација средином 2012. године светска популација бројала је 7,1 билиона становника. Највише светског становништва живи у Азији, око 60% од укупног броја становника на земљи, док је други континент по броју становника Африка⁴ у којој живи 15,2% светског становништва. Становништво Европе обухвата свега 7% светског становништва (Eurostat 2012). Најнасељенија земља је Кина са 19,2% светске популације, док становништво Индије чини 17,8% светске популације⁵, након њих САД има 4,5% (Eurostat 2012).

Светска популација удвостручила се за свега 40 година, од 1960. до 2000. године (УН, 2012). Међутим, „у периоду 2000–2005. у чак 84 земље фертилитет је био на нивоу простог обнављања или испод тог нивоа. Ове земље чиниле су 2,8 милијарди или 45% светског становништва” (Ђурђевић 2006, 11).

Ипак, пројекције⁶ показују да ће број становника већине европских земаља, укључујући и Русију, почети да опада од 2010. године, што би требало да потврде и недавно спроведени пописи становништва у већини европских земаља, а да ће број становника са 495 милиона до 2050. године опасти на 422 милиона. Само у три државе се према пројекцијама УН очекује повећање броја становника у Албанији, Македонији и Турској (Мунс 2007), а сличне карактеристике кретања има и становништво српске покрајине Косова и

---

⁴ Петровић коментарише Кенедијеве мрачне прогнозе за овај део света и каже: „Још је гора ситуација у супсахарској Африци, јединој области за коју стручњаци Уједињених нација не предвиђају опадање сиромаштва у XXI веку. Демографски бум, изазван вакцинацијом и медикаментима, оптеретио је ове државе безнадежно, и сва је шанса да ће тај тренд бити настављен, и да ће се до 2025. становништво Африке триплирати. Наставиће се притисак на градове, који повећава социјалну нестабилност и компликује многобројне међудржавне сукобе” (Петровић 2003, 166).

⁵ И Кина и Индија спроводе рестриктивну популациону политику, „али се ипак сматра да ће до 2025. обе ове државе имати по 1,5 милијарду становника. Стога постоји оправдана бојазан од глади у овим земљама, у којима се становништво у великом проценту бави пољопривредом. Међутим, кинески успеси у осавремењавању пољопривреде и увећању приноса омогућавају и оптимистичка очекивања. Али, бројност становништва негативно утиче на осавремењавање производног процеса, аутоматизација и роботика не играју велику улогу у земљама које имају вишак радне снаге и у којима се сеоско становништво одлива у пренасељене градове, пунећи сиротињске четврти и дижући стопу криминала” (Петровић 2003, 165).

⁶ „Под пројекцијама становништва се, у најширем смислу, подразумева моделирање демографске будућности на основу претпоставки које у време њиховог дефинисања могу, али и не морају да изгледају вероватне. Најважнији циљ пројекција (посебно средњорочних и дугорочних) јесте сагледавање демографских, али и ширих друштвено-економских последица остварења одређених претпоставки на којима су оне засноване” (РЗС 2011, 6).

Метохије⁷. Насупрот томе, у Северној Африци и Блиском истоку, где је 2005. године живело 313 милиона људи, 2025. предвиђа се пораст на 432 милиона а 2050. године на 542 милиона људи (исто 2007).

СТАРЕЊЕ СТАНОВНИШТВА – СТАРИ/НОВИ ДЕМОГРАФСКИ ПРОБЛЕМ

За Европу, односно Европску унију, карактеристична су два екстрема: са једне стране, у великом броју држава забележене су најниже стопе фертилитета икада, а са друге стране, у Западној Европи бележи се најдуже очекивано трајање живота у свету (Мунс 2007). Управо низак фертилитет и повећање очекиваног трајања живота условљавају поремећаје у старосној структури становништва већине европских земаља: европска популација стари, односно смањује се број млађих од 20 година, а расте број становника старијих од 60 година. Овај тренд се најчешће назива „демографско старење” (Мунс 2007) и треба га разликовати од индивидуалног старења (Бобић 2008, 9).

Временски, почетак процеса старења становништва који је „настао” у Западној Европи, везује се за период након шездесетих година прошлог века. Крајем 20. и почетком 21. века старење становништва постаје „доминантна особина демографског развика” (Бобић 2008, 9) не само у Западној Европи већ у њеном великом делу. Важност проучавања старосне структуре огледа се у њеном утицају на друштвени развој неке популације и најчешће представља огледало развоја одређене популације током дужег временског периода.

Старење становништва, односно константно повећање удела старог становништва у укупном броју становника, последица је комбинације различитих демографских фактора, као што су ниске стопе наталитета у дужем временском периоду уз које се не обезбеђује проста репродукција становништва, затим велики број миграната, пораст очекиваног трајања живота. Старење становништва утиче на све остале структуре становништва и на његово кретање. И у земљама које имају веома високе стопе наталитета или висок пораст становништва јављају се демографске промене. Тако се у Кини велики пораст становништва полако успорава, а Индија и Латинска Америка, које имају младу популацију, налазе се на почетку ових демографских промена. Промене у браку и породици полако утичу на промене у репродуктивном понашању. Процес старења на различите начине утицаће на различите популације. Пред популације са великим бројем старог становништва

---

⁷ У изворном тексту (Мунс 2007) Косово је наведено као четврта држава.

постављају се захтеви обезбеђења бриге за старе, здравствене заштите, активног старења. Старење радне снаге, са једне стране, утицаће на продуктивност, а, са друге стране, државе са младим становништвом очекује све већа потражња радних места.

У Европи је 2011. године, тачније у ЕУ-27, старо становништво (преко 65 година) у укупном броју становника учествовало са чак 17,5%. Исте године забележено је и мање младог становништва (0–14 година) од старог, које је чинило 15,6% од укупног броја становника ЕУ-27. Међу чланицама ЕУ највећи удео младог становништва има Ирска 21,3%, а најмањи Немачка 13,4% и Бугарска 13,2%. Наравно, обрнуто је са бројем становника старијих од 65 година, којег највише има у Немачкој, 20,6% од укупног броја становника те земље, а најмање у Ирској, 11,5%. Када је реч о земљама које нису чланице ЕУ, најмлађе становништво има Турска са 25,6% младог и свега 7,2% старог становништва.

Просечна старост становништва земаља ЕУ 2011. године била је 41,2 године. Најстарије је становништво Немачке са 44,6 година просечне старости, док је становништво Ирске најмлађе са просеком од 34,5 година. У целој Европи просечна старост становништва најмања је у Турској – 29,3 године (Eurostat, 2011).

Табела 1: Пројекције просечне старости за 2050. и 2100. годину

ФЕРТИЛИТЕТ	ПРОСЕЧНА СТАРОСТ					
	СВЕТ		ЕВРОПА		СРБИЈА	
	2050.	2100.	2050.	2100.	2050.	2100.
Низак	40,9	48,6	51,3	56,3	55,8	63,2
Висок	32,0	35,2	40,1	39,2	44,2	40,1
Средњи	36,1	41,2	45,7	46,8	50,6	49,2
КОНСТАНТАН	30,7	22,6	48,0	51,9	51,4	56,7

Извор: Уједињене нације, *World Population Prospects: The 2012 Revision*

Према пројекцијама Уједињених нација 2012. године (табела 1) светско становништво наставиће да стари у свим варијантама висине фертилитета, осим уколико се не наставе тренутне стопе фертилитета које ће узроковати да светско становништво 2100. године у просеку буде старо свега 22,6 година. Према овим пројекцијама становништво Србије ће у скоро свакој ва-

ријанти висине фертилитета бити старије од просечног Европљанина за четири до пет година.

И подаци Светске здравствене организације (World Health Organisation) указују на да светско становништво убрзано стари. Процењује се да ће се између 2000. и 2050. године број становника на Земљи старијих од 60 година удвостручити, са удела од 11% на 22% од укупног броја становника, односно уместо 605 милиона, 2050. године биће 2 билиона старог становништва (WHO, 2012). Зато ова организација има за циљ да што боље организује здравствену заштиту, рехабилитацију и дугорочну бригу, превенцију од болести и друге активности. Пошто је старо становништво све бројније, а животни век све дужи „приликом проучавања различитих димензија старења у свету све више се ова популација дели на три подгрупе: „младо старо” становништво (young old) од 65 до 74 године, старо становништво од 75. до 84. године, и „најстарије старо”” (Девеџић, 2012:46).

Процењује се да ће просечна старост становништва у Европској унији 2060. године порастати на 47.9 година, док ће удео старог становништва 2060. године износити чак 30% у укупном броју становника (Giannakouris 2008, 1).

Већ је наведено да старосна структура има великог утицаја на друге структуре становништва, а овде ће само укратко бити наведено како старење становништва утиче на кретање броја радноспособног становништва. Радноспособно становништво (15–64) у ЕУ 2011. године чинило је 66,9% становништва. Међутим, наведене пројекције становништва Европе показују веома значајан утицај на будућност старосне структуре становништва, те ће број радноспособног становништва (15–64 године) са 328 милиона колико је рецимо у Европи било 2005. године 2050. године опасти на 268 милиона.

Према пројекцијама, 2050. године у Европи ће бити свега 188 милиона активног становништва. Ради поређења можемо напоменути да ће се број радноспособног становништва у Северној Африци и Блиском истоку у овом периоду удвостручити: од 195 милиона колико је забележено 2000. године на 365 милиона 2050. године (Munc 2007). И пројекције Уједињених нација и европске статистике (Eurostat) становништва показују да ће 2060. године у Европској унији на једну особу старију од 65 година бити мање од два радноспособна становника (Eurostat 2012).

ШТА ЈЕ СА СТАНОВНИШТВОМ СРБИЈЕ?

У Србији је између пописа 2002. и 2011. године забележено 311.139 становника мање⁸. Становништво Србије је сваког дана све старије. Према по-

пису 1981. године, удео младог становништва био је дупло већи од удела старог становништва, а 2002. године први пут је забележен већи број старог него младог становништва (табела 2).

Поређења ради, подсетимо се старосне структуре становништва Европске уније. На почетку 2012. године 15,6% становништва било младо од 0 до 14 година, 66,6% становништва старо је од 15 до 64 година, а 17,8% становништва ЕУ старије је од 65 година. Младо становништво у Србији 2011. године чинило је 14,3% од укупног броја становника, од 15 до 64 одине старо је 68,3% становништва, а старо становништва има 17,4%.

Уколико од неколико класификација старосне структуре прихватимо поделу становништва на младо (0–14 година), средње (15–64) и старо (преко 65 година) становништво, при чему је нека популација млада уколико има удео старог становништва мањи од 4%, средње је зрелости уколико је удео старог становништва од 4% до 7%, и старо становништво је уколико је удео старог становништва већи од 7%, јасно је колико је становништво Европе, а нарочито Србије старо.

Табела 2: Удео старосних група у укупном становништву Србије

	1981.	1991.	2002.	2011.
Укупно	100,0	100,0	100,0	100,0
0–14	20,7	19,4	15,8	14,3
15–44	43,2	42,7	40,4	38,7
45–64	25,4	26,0	27,2	29,6
65+	10,8	11,9	16,7	17,4

Извор: Попис становништва 2011, књига 2.

Просечна старост становника Турске, најмлађег становништва у Европи, данас једнака је просечној старости становништва Србије из пописа 1953. године. Просечна старост становништва Србије повећавала се из године у

⁸ На смањење броја становника утицале су миграције, али и веома ниске стопе природног прираштаја. „У периоду 1991–2011. у Србији је значајно повећан број општина са нултим и негативним прираштајем становништва. Негативан природни прираштај је 1991. имала свака друга општина, док је у 2011. готово занемарљив број општина са позитивним природним прираштајем. У 2011. години 51 општина је забележила негативан природни прираштај већи од –1%. Општине са највећим негативним природним прираштајем налазе се углавном на привредно неразвијеном и емиграционом подручју. У периоду 2002–2011. скоро 1/5 општина је изгубила преко 15% становништва” (Демографска анализа Србије, 2013).

годину, а на последњем попису 2011. године израчунато је да је становништво Србије у просеку старо 42,2 године (табела 3).

Табела 3: Просечна старост становништва Србије

ПОПИСНА ГОДИНА	1948	1953	1961	1971	1981	1991	2002	2011
ПРОСЕЧНА СТАРОСТ	28,9	29,3	30,4	32,3	33,7	37,1	40,2	42,2

Извор: Попис становништва 2011, књига 2.

Каква је будућност српског становништва? Основна карактеристика становништва Србије у наредних 40 година биће наставак процеса депопулације у све три варијанте висине стопа фертилитета. Чак и у варијанти високог фертилитета у Србији ће, према пројекцијама Републичког завода за статистику, 2052. године бити мање становника него 2002. године. У случају ниских стопа фертилитета, поменуте године биће чак 2 милиона мање становника Србије (табела 4). Процене Уједињених нација указују на могућност стварања још лошије демографске слике Србије, према којој ће у случају средње варијанте фертилитета у Србији 2100. године живети 4.054.000 становника, са константним фертилитетом 3.176.000 становника, са ниским фертилитетом само 1.737.000 становника. Само у случају повећања стопа фертилитета Србија ће 2100. године имати 7.652.000 становника (UN, 2012).

Ни старосна структура неће бити „млађа”. Наиме, удео старог становништва у укупном броју становника Србије ће се повећавати. У варијанти средњег фертилитета у Србији ће 2050. године бити 23,2% старог становништва. У варијанти ниског фертилитета предвиђа се удео од 26,7% старог становништва укупном броју становника, а у варијанти високог фертилитета 21,3% старог становништва⁹ (РЗС 2011). Према пројекцијама, у константној висини фертилитета просечна старост становништва Србије 2050. године биће 51,4 године, а 2100. године 56,7. А уколико фертилитет настави да опада, просечна старост становништва Србије 2050. године биће 55,8, а

⁹ „Према свим варијантама пројекција, неминовно је смањење учешћа радноспособног становништва (15–64) у укупној популацији, а пад би се кретао од 5,5% до 7,6%, зависно од варијанте. Као последица раста учешћа старијег становништва и пада учешћа становништва радног узраста, очекује се раст стопе зависности старијег становништва” (Демографска анализа Србије, 2013).

2100. 63,2 године (табела 1). У случају константне висине фертилитета, на 1000 становника 2050. године рађаће се 6,9 деце (УН, 2012).

Табела 4: Пројекција укупног становништва Републике Србије, 2002, 2032. и 2052. године.

ВАРИЈАНТА ФЕРТИЛИТЕТА	Година			ИНДЕКС РАСТА 2052 (2002 = 100)
	2002.	2032.	2052.	
НИСКА	7515	6475	5647	75.1
СРЕДЊА	7515	6851	6565	87.4
ВИСОКА	7515	7071	7193	95.7

Извор: РЗС, 2011.

Уместо закључка

Претходни редови донекле су указали на специфичности појединих глобалних демографских трендова и отворили бројна питања о њиховом утицају на остале сфере живота. Јасно је да се светско становништво мења, односно налази у демографској транзицији. Ове промене подразумевају прелазак од великог броја рађања и великих породица ка малом броју живо рођене деце и малим породицама, али и трансформацију од кратког ка дужем очекиваном трајању живота. У веку који је тек почео најважнија последица ових трендова биће старење становништва, како у Европи која већ увелико осећа последице ових промена, тако и у осталом делу света где су ове промене или тек почеле или се њихов почетак предвиђа у скорој будућности.

Глобалне промене у систему вредности и ставовима о породици и репродукцији за последицу имају окретање према појединцу и његовој каријери; слабљење друштвених породичних веза, промену начина живота под утицајем глобализације културе и нових вредносних промена; везивање уз корпорацију и одустајање од породице (пример Јапана), распад традиционалне породице, афирмација различитих сексуалних оријентација; одустајање од рађања или рађање једног или два детета; појава алтернативних облика сексуалности (Милорадовић 2011).

Становништво Србије је са становништвом већине европских држава прошло кроз ове промене, те га већ годинама карактерише депопулација и све већи удео старог становништва у укупном броју становника. Депопулација, негативне стопе природног прираштаја и све старије становништво, утичу на друштвени и економски развој. Смањује се удео радноспособног станов-

ништва, повећавају се трошкови за здравствену заштиту, повећава се број пензионера, а поставља се и питање концепта активног старења становништва. Тражење одговора на постављена питања и решења за наведене „проблеме” захтева велики напор од истраживача, али и од целокупног друштва.

ЛИТЕРАТУРА

- Бобић, М. „Старење становништва Србије – стање, перспективе и приступ 'активног' старења”. *Геронтологија*, вол 35. бр. 1 (2008): 9–30.
- Вулетић, В. *Глобализација*. Зрењанин: Градска народна библиотека, 2006.
- Девеџић, М., Стојиљковић Ј. „Ново поимање старости – проспективна старост”. *Становништво*, 1/2012 (2012), 45–68.
- Демографска анализа Србије 2011. године . http://www.mrrls.gov.rs/sites/default/files/attachment/Demografaska%20analiza%20Srbije%202011_lat.pdf
- Ђурђевић, Б. „Изазови депопулације”. *Зборник Матице српске за друштвене науке*, број 121 (2006): 11–17.
- Милорадовић, А. *Друга модерна – фрагменти о култури Зайада*. Загреб: Центар за политиколошка истраживања, 2011.
- Петровић, В. „Глобализација и будућност” [о књизи *Припрема за XXI век* Пола Кенедија]. *Аспекти глобализације*, група аутора, Београд: Београдска отворена школа, 2003.
- РЗС. *Попис становништва 2002*, Књига 2. Пол и старост. Београд: Републички завод за статистику Србије, 2003.
- РЗС. *Попис становништва 2011*, Књига 2. Пол и старост. Београд: Републички завод за статистику Србије, 2012.
- РЗС. *Пројекције радне снаге Републике Србије 2010–2050*. Становништво Србије 2, Београд, 2011.
- Стојшин, С. „Промене у структури становништва према активности и незапосленост – методолошке специфичности истраживања”. У *Зборник Промене у друштвеној структури и покретљивости*, Нови Сад: Филозофски факултет, 2012, 306–318.
- Стојшин, С. „Утицај социодемографских фактора на коришћење контрацепције”. *Годишњак Филозофског факултета у Новом Саду*, књига XXXVI-2, Нови Сад (2011): 299–308.
- Commission of the European Communities. *The demographic future of Europe – from challenge to opportunity*. Brussels, 2006.
- Eurostat (2011). *Population structure in 2011*. http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_structure_and_ageing
- Eurostat *European population compared with world population*, 2012.

- Eurostat: Population Projection http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Population_projections
- Giannakouris, K. Ageing characterises the demographic perspectives of the European societies. Eurostat: Population and social conditions, 72/2008.
http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/European_population_compared_with_world_population
- Lanzieri, G. „Towards a ‘baby recession’ in Europe? Differential fertility trends during the economic crisis”. *Eurostat: Population and social conditions* 13/2013.
- Lee, R. „The Demographic Transition: Three Centuries of Fundamental Change”. *Journal of Economic Perspectives*, vol. 17, n. 4, Fall 2003, 167–190.
- Reher, David, S. „Economic and Social Implications of the Demographic Transition”. *Population and Development review*, n. 37, (2011): 11–33.
- Munc, R. (2007): Europe: Population Change and its Consequences – An Overview, <http://www.berlin-institut.org/online-handbookdemography/europe.html>
- UNECE, Економска комисија Уједињених нација за Европу: Политика старења, Извод, бр. 1, 2009.
- United Nations (2012). Population Division of the Department of Economic and Social Affairs of the United Nations Secretariat, *World Population Prospects: The 2012 Revision*, <http://esa.un.org/unpd/wpp/index.htm>
- World Health Organisation, <http://www.who.int/ageing/en/>

SNEŽANA S. STOJŠIN

GLOBALIZATION AND DEMOGRAPHIC TRENDS IN THE REPUBLIC OF SERBIA

SUMMARY

The importance of studying the democratic dimension of globalization lies in the need of studying population as a possible potential or, on the other hand, impediment to social and economic development. It is this very dimension of globalization that provides an appropriate framework for the study and understanding of the trends in the world population as well as the population of the Republic of Serbia.

Discussion on this aspect of globalization involves monitoring of population trends and analysis of population decline due to poverty and high rates of mortality, famine, forced migration; further, the issue of global migration due to economic reasons and changes in the labor market; the question of longer lifetime and consequences and changes that occur due to the ageing of population, especially in developing countries. The demographic dimension indicates the two extremes in the world population. On the one hand, global demographic changes in developed countries are reflected in the ongoing process of depopulation, in the increasing percentage of elderly population and in the extended average life span. On the other hand, we have poor countries with high rates of population growth, which is further increasing.

The basic research question in this paper is: What is the demographic picture of the Republic of Serbia and what kind of consequences are the analyzed demographic trends going to have. The population of Serbia is characterized by depopulation and an increasing number of elderly people. These changes in the population, i.e. depopulation, have a great impact on social and economic development.

The share of the working-age population is reducing, the costs for health care are increasing, the number of retired people is increasing too, and there is the question of the concept of active ageing of population.

KEY WORDS: demographic aspect, globalization, world population, Republic of Serbia, ageing of population.

IRINA V. TROTSUK¹
Peoples' Friendship University of Russia
Sociology Chair
Moscow (Russia)

PATRIOTIC AND GEOPOLITICAL COMPONENTS OF YOUTH OUTLOOK IN RUSSIA

ABSTRACT. In recent decades, patriotic and geopolitical aspects of social consciousness have become especially significant all over the world due to globalizing processes that give rise to both consolidation and disintegration trends in different types of social systems. The article identifies some basic elements of Russia's domestic and foreign policy discourse concerning globalization threats to the integrity of the country taking into account the processes of losing sovereignty in the post-Soviet space and the possible models of preserving the country's integrity and position in the international arena. The author examines how these discursive practices are reflected in the Russian public opinion, especially in its youth segment.

KEY WORDS: patriotism, social consciousness, value orientations, youth.

In recent years, the Russian academic and journalistic literature has openly or covertly postulated the emergence and stabilization of differently oriented tendencies. On the one hand, there is a more and more visible government intervention in the private lives of citizens under the "banner of struggle" for the moral health of the nation, welfare of the younger generations, traditional family and religious values, etc. On the other hand, we are witnessing an obvious 'deregulation', which is defined as a significant reduction of the state's presence and regulatory impact in a number of industries that used to be priority areas of public support, together with the participation of citizens in a variety

---

¹ irina.trotsuk@yandex.ru

of volunteer events and structures to offset the indifference of state regulatory and bureaucratic apparatus to the fate of individuals and entire local communities. In the latter case we are dealing with a kind of 'escape into the private sphere' and self-organization of local communities resulting from the fact that the Russian government prefers to think in larger-scale categories (that can be seen in the consolidation of schools, municipalities and more significant regional and administrative facilities) and is not interested in the fate of the 'ordinary man', non-typical social groups and non-format settlements that respond to the state in return. The opposite trend is a remarkable social and often political revival of certain groups and entire communities that demand from the state, on behalf of its relevant institutions, that it should perform its official duties and obligations and it should be recognized that often they achieve their goals. In other words, in Russian society today, albeit in varying degrees, quite stable and extremely opposite strategies of social interaction of different groups with the authorities have developed, although their most active forms are still rare due to the overall social indifference of the population (sociologists say that the public opinion is becoming more homogeneous), which in the youth segment frequently turns into political apathy.

Allegations of political indifference of the Russian population have their grounds: opinion polls show that since 2010 the proportion of Russians who openly admit they totally do not understand government policies has been about 50% with no significant changes towards decreasing or increasing, while the percentage of those for whom politics is quite depressing has grown from 47% to 59% (*Политика нагоняет...*). The reasons for such responses are predictable and clarified by sociologists, at the same time they receive answers like: about 80% of Russians believe that "politicians are interested only in obtaining or retaining power but not in meeting the voters' needs" (this wording is used in the questionnaires – respondents are asked to express the degree of agreement or disagreement with it).

Certainly the above mentioned trends have nothing to do with the strategies of 'escape from the state' repeatedly described by J. Scott (see, e.g.: *Scott*. 2009) referring to another spatial and temporal locus. He writes about the desire of people to get rid of the influence of the state by actual geographical move to the lands inaccessible to state control due to difficult relief and/or climatic conditions, where they can maintain their 'stateless' status with the help of a variety of tactics: refusal to lead a sedentary life, non-acceptance of urbanization, uniform ethnic identity, formal social control, written culture, etc. Obviously, the reasons for the escape from the state in the previous epochs to the lands Scott writes about ('fragmented', 'buffer' zone between different states, geographi-

cally difficult to access mountainous regions in size equal to Europe, which includes territorial flaps of seven Asian countries – from Sichuan province to the north-eastern borders of Cambodia) were quite different – not indifference of the state but its insatiable need for human resources (as labour force, tax payers, military protection, etc.).

However, while the Russian government is making titanic efforts (at least announces such intentions) to ‘hold’ citizens in all senses of the word, the political discourse constantly focuses on the demographic decline and out-migration. According to sociological data, in recent years a stable number of 20%-22% of Russians have expressed their desire to leave the country, what is more, in 2013, 45% of them were students, and the main motive for migration is the desire to arrange one’s future in the way it cannot be done in Russia (although the percentage of those taking real steps to leave has changed little over time – around 1% (*Эмиграция путинской эпохи...*)). The government is trying to solve these problems by inviting immigrants to the economically unattractive positions on the labour market and by increasing state funding for the priority sectors, such as science, to prevent the emigration of the most valuable employees. Although the scale of intellectual migration from Russia is comparable to Europe and America, Russia lacks the reverse flow, the so-called ‘brain circulation’, which underpins the problem of ‘brain drain’ and ‘creative class escape’ (*Флоридга. 2007*). Another state ‘technique’ to solve the demographic and out-migration problems is the constant use of ‘patriotic rhetoric’ and the development of relevant complex and large scale programs, beginning with preschool education, focused on the upbringing of ‘real’ patriots.

In fact, the Russian leaders postulate ‘teaching’ patriotism as one of the key objectives of the educational system at all levels, but the majority of federal and regional programs reduce patriotic education to certain (available at hand) formats of (quasi-) military training, to attempts to preserve and maintain the ‘authenticity’ of national minorities or to the reproduction of a particular cultural autonomy, although the new state ideology of patriotic education aims at overcoming the distrust of citizens towards public authorities, reducing the separatist sentiments and restraining globalization trends in the demographic and migration areas. The first state program “Patriotic Education of Citizens of the Russian Federation for 2001-2006” aimed at developing patriotic education and civic consciousness. The second program for 2006-2010 sought to boost patriotic consciousness as the basis of the spiritual unity of the country relying on the federal and regional institutional forms of patriotic education of young generations created in the previous five years. The third program adopted in 2011 aims to contribute to the destructing extremism and creating political stability

in society (*Государственная программа...*) through optimal patriotic education on a legal basis and development of the 'patriotic professional training'. For example, one of the last steps in this direction that received the widest media coverage was V. Putin's proposal at a meeting with members of the Council for Inter-Ethnic Relations to develop a common history textbook for high school, which will demonstrate with concrete examples the 'single continuous logic of Russian history', 'the fate of Russia as a union of different peoples, traditions and cultures'.

According to the surveys conducted over the past five years on a representative sample of Moscow students by the Sociological Laboratory of the Peoples' Friendship University of Russia, almost every second student agrees with the Russian government in that the patriotism should be 'taught'. Views of the others are distributed approximately equally – one in four believes that patriotism must emerge spontaneously not to become an imposed pseudo-value, one in three has difficulty in choosing one model of forming the sense of patriotism, believing that we should combine spontaneous and purposeful ways. However, in assessing the current situation in Russia, the students claim that the government and the president rather speak a lot about strengthening the patriotic mood than take adequate and effective steps in this direction.

To assess whether or not the schematically outlined State concerns about the objective characteristics of the modern Russian society are justified in the context of the tasks of nation-building and strengthening the country's position in the geopolitical space we have to consider two basic 'dimensions' of the Russian public opinion, focusing on its youth segment as the foundation of the future well-being of the country. The first 'dimension' is the patriotic spirit as a set of stable cognitive, affective and behavioural value orientations; the second one includes relevant components of the social well-being associated primarily with estimates of the macro-social context of life in the country today. It should be noted that these 'dimensions' are extremely difficult for empirical identification due to the multiplicity of conceptualization frames and excessive connotations of the basic terminology used in the program and research tools. For instance, the word 'patriotism' seems to be quite clear as defined in many dictionaries – a "love of one's country, fatherland", respectively a patriot is a "lover of the fatherland, zealous for the good of it" (Даль. 1978. С.24). But it allows for the most contradictory interpretations in the context of a particular political situation and ideological views of the authors who use the word, and, in fact, virtually every Russian public figure, writer and poet expressed their attitude to patriotism (however, thematic emphases and estimates are usually displaced towards the so called 'national question' or geopolitical situation, in connection

with each of them we can hear fierce debates between adherents of different conceptual, functional or value interpretations of patriotism).

In the Soviet times, the concept of patriotism had a coherent supra-ethnic interpretation and associative array of features, but since the early 1990s it has acquired negative connotations, primarily because previously identical concepts of homeland and the state got separated. The former caused the Russian swarm emotions associated with the nature of the native land, feelings of the pride in their language, history, science and culture. The latter became strongly associated and 'coupled with the bureaucratic system, manipulating the concept of patriotism to 'force' the people perceive the state as a homeland, and therefore not to slacker and to pay taxes to the state machine, which in the post-Soviet period presented to citizens a lot of demands without giving the former social guarantees in return, and blamed them for the dependency and commitment to the paternalistic values that have lost significance in the new market economy.

As public opinion polls show, the state and the people in this matter do not evaluate each other adequately. For example, although more than 70% in 2013 (*Как изменились люди и власть...*) express their belief that the Russians have changed (changes acknowledged, albeit in varying degrees – completely, in many ways, a little) compared with the people in the Soviet era, 14% believe that the Russians today mainly preserve the features of the Soviet people. As for the basic vectors of changes, the respondents primarily believe that the Russians have become more prudent and cold (58%), the second group of most frequently mentioned features – intolerance to each other (35%), poverty (30%) and at the same time freedom (29%), followed by the knowledge about the world (26%) and less hope for a better life (24%) in a situation of greater dependence on the government and the bosses than before (22%), etc.

The public opinion estimates of the transformation of the current power structures seem to be very similar: about 65% believe that they have changed greatly in comparison with the Soviet period (changes acknowledged, though in varying degrees – completely, in many ways, a little), while 22% of the respondents think that the authorities in today's Russia have retained features of the former Soviet regime. Those who see the principal differences between Russian and Soviet authorities, among the basic ones name the refusal to care about ordinary people, the pursuit of their own interests (50%) and inability to cope with the problems of the country (43%). The second block of responses is formed by geopolitical estimates: on the one hand, they are positive – every fourth respondent acknowledges that the Russian government has established good relations with the West, one in five thinks that it has done much to make

Russia is a reputable country today, but at the same time exactly as many respondents believe that the government cannot make Russia respected worldwide.

However, since the early 2000s, public opinion polls have shown a steady increase in the number of respondents who consider themselves patriots – the figure has stabilized in the mid-2000s and by 2010 reached 84%, although the majority of Russians who consider themselves patriots are residents of the two major Russian cities (Moscow and Saint-Petersburg) and the elderly (88%) (*Новый русский патриотизм...*). Our survey of the late 2011 – early 2012 on a representative sample of Moscow students revealed that nearly half the respondents consider themselves patriots; every third student finds it difficult to identify oneself in terms of patriotism appealing to the impossibility of such an unambiguous self-determination or to the loss of its meaning by the term in a globalized world. Regardless of self-assessment in terms of patriotism, Moscow students take pride in the historical past of the country, its natural resources, cultural heritage and sports achievements. This set of ‘objects’ of pride clearly indicates a dilution of the concepts of homeland and the state in the youth outlook: common ‘objects’ of shame (about 90%) relate to the activities of government institutions – the state of the economy and the social sphere, respect for human rights and freedoms, the activity of the state bodies in general and the standards of living of the population. These parameters determine, firstly, the low level of confidence in basic social institutions; secondly, the youth’s quite pessimistic assessment of the situation related to their generation in the light of its key problems (drug addiction, alcoholism, moral degradation of society, crime, unemployment and its consequences); thirdly, a kind of cosmopolitan youth identity (a concept that evokes students’ warmest feelings – ‘my country (Russia)’ – 29%, ‘the whole world’ – 19%, ‘my region, republic, oblast’ – 12% and Eurasia – 9%) and an important role of the concept of ‘small homeland’, which essentially includes the answers to the question “For you homeland is, first of all...” – ‘Russia as a whole’ (46%), ‘family and friends’ (23%), ‘the location of birth’ (16%), ‘the province where one lives’ (12%).

The predominance of the interpretation of patriotism as a love of the country is confirmed by the confidence of the respondents that there is an obvious growth of patriotism in the periods of wars, revolutions and radical political upheavals (74%), but not in a situation of extreme aggravation of social contradictions (23%), therefore they consider Victory Day as the most patriotic national holiday (85%). However, even such a consolidated assessment cannot save us from the contradiction typical for modern social-cultural realities and the Russian mass consciousness particularly: although the above mentioned distribu-

tions of answers demonstrate a clear dilution of the concepts of homeland and the state, in the responses to the open question “Whom do you personally would call a ‘true patriot’ in the contemporary Russian society and the Russian history?” ‘statesman’ V. Putin (11%) leads among the contemporaries, while in the country’s history it is ‘statesman’ Peter the Great (13%). Choosing options to complete the phrase “A real patriot is a person who...” the students gave a clear preference to both the ‘presentation’ and again the ‘statist’ components of ‘real patriotism’: “honours the history and traditions of the people” (72%), “performs his duty in the armed forces” (31%), “seeks to verbally represent his homeland in the most positive way”, “is intolerant of any manifestations of disrespect for one’s country and its citizens” (36%), although a ‘real patriot’ is unlikely to hold on to a blind and uncritical apologetic stance.

The majority of students (78%) believe that Russia is a country with an enormous potential that should not depend on the U.S. and the West (62%), and all its problems come from the rulers' inability to rule the state and consider their interests (62%) and the lack of ‘normal’ laws (70%), so after 10-15 years they see Russia as an ‘average’ state (58%). This distribution of responses is largely due to the students’ assessments of the situation in the country: two-thirds of them fear the threats of social unrest and disorder (73%), every second student is afraid of mass unemployment (51%), ecological disasters (53%), economic policy failures (58%), the collapse of science and educational system (53%), loss of national culture (50%) and even more often (66%) – fear of religious conflicts. However, the majority believe that there is no threat of decay (78%) or military dictatorship (83%), in other words, students link the ‘problems’ of Russian society with the work of its administrative apparatus which is unlikely to guarantee the country favourable strategic positions in the geopolitical context, but the students do not fear a possible loss of sovereignty by the country, its decay or a radical change of the political regime. Perhaps this reflects a very positive attitude of the students: approximately every second one looks to the future with hope and optimism or without any explicit concern, hopes and illusions (about 40%). In July 2013, 27% of Russians thought that probably in fifty years' time “engineering, science, army in Russia will be similar to those in the West, but people’s lives will be organized very differently”, 15% think that “Russia will become a rich and developed country like the countries in the West”, 11% – that the country “will evolve like the great countries of Asia – China and India”, and only one in ten (9%) feared that “Russia will inevitably face decay and death” (about a third, which is typical for projective and general questions on controversial issues in Russian opinion polls, found it difficult to speak out clearly here) (*Россия-2063*).

The second basic 'dimension' of the Russian public opinion we are interested in is the components of social well-being associated primarily with the estimates of macro-social context of life in the country today and with different fears and concerns. The empirical sociological studies of fears today usually proceed from Ulrich Beck's theory that today's 'risk societies' are so full of different dangers that it is almost impossible to provide any unified definition of risk. Thus, we are to consider risks as both real and potential threats, a system of alternative choices in a risky situation, and as a reflection of the dangers in the public mind (Бек. 2000). Furthermore, we are to admit that in a risk society massive fears, taking the total character, pervasive, persistent, almost routinized, spread owing to the fact that the official and media discourses constantly 'enrich' the public opinion with the knowledge of the repertoire, the degree of danger, the extent and the level of 'normalcy' of a variety of risks and fears. According to our survey conducted on a representative sample of Moscow students in 2013, every tenth respondent almost always feels anxiety after reading/watching the media reports (newspapers, television, radio and the Internet), 70% sometimes experience a feeling of alarm, and only one in five does not experience any negative emotions under the influence of the media 'noise'.

Recently 'measurement' and 'interpretation' contexts of the sociological studies of fears in a 'risk society' have changed even their tone (it has become almost ascertaining) and accents. Sociologists speak less about the role of different (in intensity and shape) fears and anxieties in determining destructive forms of behaviour on the micro and macro level, and attempt (1) to reconstruct the repertoire of fears prevailing in a particular society as an indicator of social well-being of the population, (2) to assess the intensity, specificity and prevalence of a particular fear (for example, of unemployment or death), (3) to represent an internal-, ethnic- or geopolitical modus of mass consciousness with an empirical interpretation of fears through the concept of enemies and threats to the country/society. The first and the last elements of the sociological 'measurement' of the mass consciousness are of special interest for us in the light of the issues under discussion.

So, as early as in 2008, fears that used to prevail in the Russian society 10-15 years ago (of disintegration of the country, civil war, economic collapse, etc.) lost their relevance or acuteness (terrorism, 'the Chechen factor', etc.) being ousted to the periphery of public attention (Горшков 2009). Mass surveys in the late 2000s revealed that feelings of fear and anxiety in the Russian society are not associated with certain social groups – the majority of Russians (70%) experience them (in varying degrees) regardless of gender, age, income, profession, etc.; what is more, life and health of family members dominate among the

'objects' of concern, while bandits, street crime, emergencies, transportation, officials and terrorists – among the sources of threats. According to the survey conducted on a representative national sample in May 2013 (*Справку россуж...*), the Russians fear most (given only the share of respondents who chose an answer 'experience constant fear') "diseases of children and relatives" (49%), in the second place – "one's own illness and suffering" (28%) (predictably, older people are afraid of them more often and their fear is more pronounced, although the total sample of fears of old age comes in the last place along with fears of toughening of the political regime (11%), then come fears of "poverty, misery" (25%) and "world war" (27%); one in five fears death (21%), natural disasters, loss of work, arbitrary rule and lawlessness (each scored 18%); then come fears of losing one's savings and being attacked by criminals (16%), of public humiliation and abuse, AIDS and return to massive repressions (15%).

This distribution of responses is a good indicator of the outlook dominants of Russians. It is obvious that the four basic fears focus in the nearest circle of loved ones (family and health are the fundamental values) followed by the splashes of concern about the overall situation in the country. The public opinion considers the authorities' actions (tightening of control, tyranny, repression, etc.) or, conversely, failure to act (lawlessness, poverty, crime, etc.) to be the factors responsible for the worsening of the situation in the country. Besides, over the past two decades fears of flare-ups of ethnic conflicts have become less common (apparently, the political and socio-economic stabilization in the country convinces respondents of abatement of such threats), while fears of diseases, probably, due to the failure of the state to fulfil its previous guarantees in health care (despite the completely opposite slogans of the reforms implemented) – have strengthened.

Already by 2008, mass surveys revealed three groups of threats among Russians who experience severe anxiety and constant fear (*Горшков 2009*): 1) from 44% to 49% are afraid of war conflicts with the country's nearest neighbours (as well as of the sharp decline in living standards); 2) from 25% to 35% fear a war with the West, the loss of state sovereignty (as well as the civil war, dictatorship and mass repressions); 3) at least 20% fear political changes in the country (the collapse of Russia, 'orange revolution', a coup, ethnic conflict, etc.). Since the early 2000s, public opinion concerns in the sphere of foreign policy have strengthened, although there is no country or a group of countries which is considered to be a threat by at least half of the respondents (*Призрачные угрозы...*). Quite predictably the Russians put the United States and China in the first places in the list of threats to the country: in the former case wariness is due to the 'active' aggravation of Russian-American relations (armed and/or fi-

nancial intervention of the U.S. in the life of the countries within the scope of Russian foreign policy interests); in the latter – due to the peculiar ideological shock caused by the relatively sudden appearance of a new superpower on the eastern borders of Russia (in 2013, one in three Russians believed that “China’s desire to expand its influence in other countries/Chinese expansionism” is a very big threat to the security of Russia” (*Установки россиян и угрозы стране*). In general, “Russians do not experience the paranoid fear of the outside world often attributed to them. The majority of Russians both in 2000 and in 2011 either claimed that our country had nothing to fear, or hesitated to say whether it had any dangerous enemies. Russian citizens obviously have little interest in events in the outside world and find new threats and hopes for themselves in the country and not abroad” (*Призрачные угрозы...*).

According to the survey conducted in March 2012 (*Чего боятся россияне*), among very real threats to the country Russians consider the rise in prices of essential commodities (81%), terrorist attacks (63%), mass unemployment, plant shutdowns, a second wave of the economic crisis and a surge of crime (each scored 60%), the most unlikely threats are the chaos in power (55%), the establishment of a dictatorship and war conflicts with other states (each scored 57%), the return of the ‘wild nineties’ (64%) and civil war (66%). Of course, the distribution of fears depends on the set of answers and the available number of choices; however, all such questions let us identify the basic features of the respondents’ social well-being, although experts often criticize the questionnaires used. For instance, when the results of the survey showed that the Russians consider colonization by migrants the most real threat to the country, one of the experts said: “I am not sure the survey data reflects what people are really concerned about. The question was “Do you find this threat real?” and not “What threat do you consider the most dangerous?”. It is not a good question. If the respondents were asked to choose from a list of the most dangerous threats it would be more correct. Thus, the people imagine the Nazis coming to power as a kind of RNU (Russian National Unity) march on the Kremlin which is really unlikely, at the same time people see Tajiks around them every day and take it as a fact” (*Мигранты страшнее фашистов*).

Table 1 shows the distribution of fears of Moscow students according to the results of a representative (by the educational profiles criteria) survey. As the realness of these threats may be assessed differently by the respondents, the Table shows the distribution of both responses – ‘very afraid’ (indicates the high level of fear) and the sum of ‘very afraid’ and ‘a little afraid’, because the second option indicates rather the insignificance of fear, a disbelief in the threat, which is widely discussed in the media. The absolute leaders for the Russian youth are

the threats of terrorist attacks, rampant crime, the impact of the global economic crisis and corruption and lawlessness, in other words, the exclusively domestic rather than foreign policy issues the very existence of which indicates the weakness of the state control in different spheres of society. Threats to the sovereignty and political stability of the country occupy more modest positions in the list – war conflicts, civil war, ethnic conflicts, revolution/coup scored between 54% and 66%, although these figures are too high to speak of a positive social mood of the young generation and their confidence of the future. Nevertheless, this statement does not contradict the above data on the optimistic mood of the young people: the threats mentioned are constantly articulated in the political and media discourses, thus they are hardly perceived by the respondents as actual, but due to their discursive frequency – rather as realistic.

Табела 1:

“Are you afraid of...?”		VERY AFRAID	VERY AFRAID + A LITTLE AFRAID
TERRORIST ATTACKS	%	31,9	81,4
A NUCLEAR WAR	%	27,2	60,5
CHEMICAL AND RADIOACTIVE CONTAMINATION OF WATER, AIR	%	22,7	64,1
NATURAL DISASTERS (EARTHQUAKES, FLOODS, ETC.)	%	22,7	66,2
RAMPANT CRIME	%	22,1	73,2
WAR CONFLICTS	%	21,3	65,6
POLITICAL EXTREMISM (ATTACKS OF THE NAZIS, SKINHEADS, RACISTS AND OTHER NATIONALIST GROUPS)	%	19,8	66,8
THE IMPACT OF THE GLOBAL ECONOMIC CRISIS (UNEMPLOYMENT, DEVALUATION OF THE RUBLE, ETC.)	%	19,6	69,9
A MASS EPIDEMIC	%	18,4	64,5
COMPLETE LOSS OF TRADITIONS AND CULTURE	%	18,4	59,2
A TECHNOLOGICAL DISASTER	%	15,5	58,0
A CIVIL WAR	%	15,5	54,1

Табела 1:

COLONIZATION OF THE COUNTRY BY MIGRANTS	%	13,5	54,3
CORRUPTION AND LAWLESSNESS	%	13,3	72,1
ECOLOGICAL DISASTERS	%	13,1	63,5
ABSENCE OF POWER, ANARCHY	%	12,5	47,5
ETHNIC CONFLICTS	%	11,7	60,5
A REVOLUTION/COUP	%	10,8	51,4

In general, Russians are not inclined to fear external threats (*Мигранты страшнее фашистов*): approximately every tenth respondent is concerned about the possibility of war with the West, southern and southeastern neighbours and the loss of state sovereignty, including the collapse of the country. In the list of these geopolitical scenarios, the respondents find it most likely for Russia to lose some of its border territories, e.g. the Kaliningrad region and Primorye (13%). Such a distribution of responses is understandable in the light of a quite 'calm' attitude to the country's independence taken for granted (*День России и отношение к независимости*). According to the representative national survey conducted in May 2013, one in four respondents could not assess the role of independence for the country, while every second respondent believes that sovereignty has gone for the benefit of Russia, and 22% of the respondents believe that it has done Russia mostly/definitely harm. The proportions of the positive and negative evaluations of sovereignty depend on age, education, place of residence and level of income: the young, the better educated, with money, residents of Moscow and large cities tend to believe that independence has gone for good; senior age groups with less education, a low income, residents of medium-sized cities often share the opposite view, apparently remembering the Soviet times more favourable for them.

Thus, the empirical studies of fears help to create a picture of social reality: the lower the level of anxiety and the fewer reasons for it among the members of society, especially the younger generation, whose fears can become significant barriers for successful socialization and self-realization (due to the unstable and uncertain social position particular kinds of fears may dominate among the youth), the more opportunities for self-improvement and development society possesses. As sociological data shows, since the mid-2000s the Russian mass consciousness has obtained the following stable features of fears (*Горшков 2009*): (1) a sense of anxiety and fear is not a specific characteristic of any particular social or demographic group and does not depend on gender, age,

income, place of residence, etc.; (2) the main objects of care and concern for Russians are the life and health of their loved ones, as well as their own material well-being, on which the former largely depend; (3) the main sources of fears, on the one hand, do not differ much from other countries (crime, natural disasters and emergencies, etc.), on the other hand, they are very specific (fear of terrorists and government officials as a 'soulless state machine' capable to easily crush any man); (4) in addition to personal anxieties and fears, Russians worry much about the threats to the state and society. The latter include fears of war conflicts with the country's nearest neighbours (although massive surges of such fears are mostly situational, for instance, the last peak of them – approximately half of the respondents in the representative national sample – was recorded after the Russian-Georgian conflict in 2008), of civil war (probably this is a consequence of another fundamental Russian fear of a sharp decline in living standards, which will exacerbate the already vast gap between the high- and low-income groups), of the war with the West (perhaps due to the expansion of the NATO to the east) and of the loss of national sovereignty. Finally, the lowest level of 'foreign policy anxiety' is revealed in the estimates of the possibilities of the country's collapse, 'orange revolution', the violent overthrow of government and ethnic conflicts, which are perceived by Russians as quite unrealistic events.

REFERENCES

- Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну. – М.: Прогресс-Традиция, 2000.
- Горшков М. К. Фобии, угрозы, страхи: социально-психологическое состояние российского общества // Социологические исследования. – 2009. – №7.
- Горшков М. К. Чего опасаются россияне? – М.: ИС РАН, 2008.
- Государственная программа "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2006-2010 годы" (утв. постановлением Правительства РФ от 11.07.2005 г.) // <http://base.garant.ru/188373/#100>
- Государственная программа "Патриотическое воспитание граждан Российской Федерации на 2011-2015 годы" (утв. постановлением Правительства РФ от 5.10.2010 г.) // <http://base.garant.ru/199483>
- Даль В. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1978. – Т.3.
- День России и отношение к независимости // <http://www.levada.ru/10-06-2013/den-rossii-i-otnoshenie-k-nezavisimosti>
- Как изменились люди и власть за 20 лет // <http://www.levada.ru/20-08-2013/kak-izmenilis-lyudi-i-vlast-za-20-let>

- Мигранты страшнее фашистов // http://www.gazeta.ru/social/2013/07/22/5495905.shtml?utm_source=vk-group&utm_medium=click-news&utm_campaign=smm
- Новый русский патриотизм: национальный, государственнический или гражданский! // <http://wciom.ru/index.php?id=268&uid=13603>
- Политика нагоняет на россиян тоску // <http://www.levada.ru/15-08-2013/politika-nagonyaet-na-rossiyan-tosku>
- Призрачные угрозы: россиянам не свойственен параноидальный страх перед внешним миром // <http://fom.ru/Mir/10097>
- Россия-2063 // <http://www.levada.ru/22-08-2013/rossiya-2063>
- Старый враг лучше новых двух: Рейтинг внешних угроз: 2000 и 2011 // <http://fom.ru/Mir/10096>
- Страхи россиян // <http://www.levada.ru/20-06-2013/strakhi-rossiyan>
- Страхи россиян и угрозы для страны // Пресс-выпуск ВЦИОМ. – 2013. – №2227.
- Установки россиян и угрозы стране // <http://www.levada.ru/11-07-2013/ustanovki-rossiyan-i-ugrozy-strane>
- Флорида Р. Креативный класс: люди, которые меняют будущее. – М.: Классика-XXI, 2007.
- Чего боятся россияне? Рейтинг актуальных угроз // <http://wciom.ru/index.php?id=459&uid=112598>
- Шубкин В. Н. Катастрофическое сознание в современном мире в конце XX века (по материалам международных исследований) / Под ред. В.Э. Шляпентоха, В. Н. Шубкина, В. А. Ядова. – М.: МОНФ, ИС РАН, 1999.
- Эмиграция путинской эпохи: от чего хотят бежать россияне? // <http://www.levada.ru/10-06-2013/emigratsiya-putinskoi-epokhi-ot-chego-khotyat-bezhat-rossiyane>
- Scott J. C. *The Art of Not Being Governed: An Anarchist History of Upland Southeast Asia*. New Haven & London: Yale University Press, 2009.

Ирина В. Троцук

ПАТРИОТИЧЕСКИЕ И ГЕОПОЛИТИЧЕСКИЕ
КОМПОНЕНТЫ МИРОВОЗЗРЕНИЯ РОССИЙСКОЙ
МОЛОДЕЖИ

В последние десятилетия патриотические и геополитические аспекты общественного сознания обрели особую значимость во всех странах мира в свете нарастающих глобализационных процессов, порождающих одновременно и консолидационные, и дезинтеграционные тенденции в разных типах общественных систем. В статье обозначены базовые элементы российского внутри- и внешнеполитического дискурса об угрозах глобализационных трендов для сохранения целостности страны с учетом тенденций десуверинизации на постсоветском пространстве, о моделях и возможностях сохранения целостности и позиций страны на международной арене, а также то, насколько и в каких форматах данные дискурсивные практики находят свое отражение в российском общественном мнении, особенно в молодежном его сегменте.

Ключевые слова: патриотизм; общественное сознание; ценностные ориентации; молодежь.

ЈОВАН Д. ЋИРИЋ¹
Институт за упоредно право
Београд (Србија)

ПРАВО И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

САЖЕТАК. Улога права у процесима глобализације веома је значајна. Глобална доминација велике Римске империје у своје време је била заснована на праву, а такође и на војсци и на језику. Језик (енглески) и данас игра важну улогу, иако је данас врло значајна и технологија (пре свега информационе технологије) а што захтева уједначавање друштвених односа. У том је смислу улога права у унификацији људских односа посебно значајна. Треба рећи да постоји знатан број правила и односа који немају ни морални, ни културолошки, ни идеолошки садржај и значај, али та правила и ти односи такође морају бити уједначени. Ово се првенствено односи на техничка правила и регулисање теничких правила, као што су саобраћајна правила, правила о исправности хране, еколошка правила итд. Ипак, улога и значај који право има у унификацији и глобализацији културно-идеолошких вредности и садржаја, не може се занемарити. Право има врло важну улогу у промовисању културних, моралних и идеолошких вредности. Ово се чини кроз промовисање онога што је добро и онога што није добро, што се сматра забрањеним. Право и правне норме су ту да пошаљу поруку најширој јавности о позитивним и негативним вредностима. У том смислу право води успостављању заједничких, униформних стандарда и правила понашања, правила која треба да се примењују у свим друштвима у свету. У вези са тим три ствари треба посебно истаћи. То су људска права, корупција и тероризам, три теме које су врло актуелне у сваком друштву. Тако је право начин за изградњу заједничких вредности и унифицираних моралних принципа.

Али, постоје ли заједничке вредности када је реч о људским правима, или се просто ради о наметању својих сопствених вредности другима. У том смислу, људска права могу бити врло контроверзна ствар. Људска права су данас нека врста нове религије и као таква она су чест изговор за војне интервенције. Као што смо некада имали ратове због религије, данас имамо ратове због нове религије људских права. Дobar пример за контроверзу у вези са људским правима јесте ношење религиозне

---

¹jciric@icl.org.rs

одеће муслиманских жена у Француској. Можете им забранити да носе своју традиционалну религијску одећу и можете рећи да је то због њихових женских права. Али, тиме кршите њихова верска осећања и права. Ако су традиција и религија њихов стварни, аутентични избор, ми тиме кршимо њихова људска права. Да би разумео људска права, човек мора разумети читаву историју, религију и традицију, а не да производи религију и културу, да проглашава шта је добро, а шта није добро. Слични проблеми могу се појавити и у случају слободе говора и говора мржње. Проблеми у вези са корупцијом такође могу бити интересантни. Нешто може добро функционисати у борби против корупције у једној држави, али ако не узмете у обзир историју, традицију и менталитет у једној држави, мере против корупције могу бити сасвим неуспешне. Тако, на пример, одбацивање банкарске тајне јесте ефективна мера у борби против корупције, али тиме се крше људска права. Проблеми у вези са тероризмом су такође врло комплексни. Борба против тероризма може подразумевати кршење људских права. Тероризам и људска права се често налазе у сукобу и то може бити извор многих проблема. Било како било, тек људска права, корупција и тероризам јесу симбол данашње глобализације.

Кључне речи: право, глобализација, моралне вредности, идеологија, људска права, корупција, тероризам.

У овом тексту ми пре свега желимо да укажемо на важну улогу коју право има у процесима данашње глобализације. Овде је посебно реч о три, међусобно повезана, феномена, а то су: људска права, корупција и тероризам. Ради се о феноменима који су јединствени и једнаки за читав савремени свет, односно лако их је упоређивати, а уза све то борба против једног, често се води на уштрб другог. Што је мање страха од корупције и тероризма, то су већи проблеми са људским правима и обрнуто. Међутим, пре свега, потребно је рећи и неколико речи о стандардизацији и унификацији, без које ни нема било какве глобализације.

СТАНДАРДИЗАЦИЈА, УНИФИКАЦИЈА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Данашњи развијени свет поседује бројне производе (тековине) материјалне и духовне културе, који су, са једне стране, огромно богатство тог света, али, са друге стране, могу представљати и велику опасност, услед погрешне примене и недовољне едукације и савесности оних људи који баратају тим производима. Због тога је, стандардизација једна општа потреба сваког уређеног друштва и сваке демократске и правне државе. Стандардизацију уводе, међутим, не само државе, већ и друге територијалне јединице и велики савези, пактови, међународне организације – УН, ЕУ, ММФ, ЦЕФТА итд.² Теоријски гледано, могли бисмо констатовати да закон (право) као такав

има особину да се изражава у квазиуниверзалним исказима, што увек води утиску да закон важи универзално, или претензији да се право и морал изједначе.³ Или речено на један други начин, право увек тежи унификацији и симплификацији, у суштини се инсистира на једној, мање или више добровољној асимилацији, асимилацији у један јединствени културни образац, у један *мелшині пош* за цео свет.⁴ И управо ту углавном и почињу и највећи проблеми и противуречности читаве теме о којој овде желимо да говоримо – „право и глобализација”.

Правна и технолошка стандардизација и унификација су дакле нужност за нормално функционисање саобраћаја у савременом свету, за пренебрегавање различитих еколошких потенцијалних проблема, за нормалан и олакшан проток робе и услуга, за функционисање нових информатичких и других технологија, тако да се с правом може говорити о унификацији као будућности уговорног, али и не само уговорног права.⁵

Насупрот томе, управо се у томе, у тој унификацији и стандардизацији, налази и својеврсна клица апсурдности и парадокса који глобализација са собом доноси. Развој нових технологија, које управо воде глобализацији, захтевају дакле унификацију, стандардизацију, уједначавање поступања, односно уједначене правне норме. Међутим, управо те нове технологије и њихова свакодневна револуција, тј. свакодневно усавршавање, дограђивање, свакодневне промене, по логици ствари не трпе, тј. одбацују шематизоване стандарде, који могу представљати кочницу развоју нових технологија и идеја.⁶ Са једне стране свет, нарочито свет данашњих технологија воли да функционише у унификованим стандардима и шематизованим нормама, али те унификоване, стандардизоване, шематизоване норме, пре или касније, доводе до догматизма који гуши сваку промену, сваку нову, свежу идеју. Без тих нових свежих идеја, идеја које су рушиле различите табуе, готово никакав напредак у историји човечанства не би ни био могућ. Велике идеје

² Рајко Кузмановић, „Право, правни стандарди и њихово нарушавање” (*Правна ријеч*, Бања Лука, бр. 35, 2013), 15–16.

³ Јован Бабић, „Увод”, у зборнику радова *Глобално управљање свешом*, приредили Јован Бабић и Петар Бојанић (Београд: Правни факултет у Београду и „Досије студио”, 2012), 15.

⁴ *Ibidem* 19.

⁵ Јелена Перовић, „Унификација као будућност уговорног права” (*„Економика предузећа”* бр. 5–6/ 2000 223–228).

⁶ „Промене се стално дешавају и оне производе разлике које се могу схватити и као акумулација садржаја промена и њихових учинака у времену” (Јован Бабић; – *op. cit.* 18). Промене су симбол нових сазнавања, нових технологија, нових идеја, у сваком случају симбол свега онога што је углавном супротно стандардизацији, унификацији, глобализацији. Глобализација захтева стандардизацију, тј. негацију различитости и промена, док, са друге стране, различитости и промене услов су сваког, а пре свега научнотехнолошког напретка.

и велики проналасци који су мењали човечанство, од Прометеја, Христа, преко Коперника, Колумба и многих других, биле су и одбациване и оспораване, супротне тадашњој општој унификацији и стандардизацији. Ако се, дакле, жели открити нешто ново, ако се жели унапредити свет нових технологија и идеја, најчешће се мора ићи сасвим насупрот утврђених, догматизованих стандарда, а данашњи свет, свет глобализације, свет који се заснива на непрекидним технолошким усавршавањима, не трпи догматизоване шеме и стандарде. О некима од тих апсурдности, противуречности овде желимо да говоримо, а пре свега о људским правима, корупцији и тероризму. Оне су управо симбол глобализма данашњице, данашњег права и великих преокупација савременог човечанства.

ЉУДСКА ПРАВА И ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ

Међутим, управо баш „људска права” јесу добар пример апсурдности – парадокса који се крије иза процеса стандардизације, унификације и глобализације. Људска права се не смеју задржавати, тј. „окаменити” на једном одређеном, без обзира на којем и каквом затеченом нивоу. Суштина људских права се састоји у њиховом непрестаном мењању, усавршавању и проширивању. Оно што је пре педесет година био један, тадашњи стандард људских права и слобода, данас делује као стега, „табу”, ограничење управо тих самих људских права. Апсурд „људских права” јесте у томе што „људска права” стално теже да се проширују и да руше постојећа ограничења и стандарде,⁷ али се тиме истовремено угрожава опште функционисање права, правних стандарда, а пре свега правне сигурности. Људска права се никако не могу схватати на каталожки начин, као списак већ достигнутих права, већ је неопходно тој проблематици приступати на теоријско-системски начин.⁸ Ако дакле хоћемо да говоримо о људским правима, да их поспешимо и штитимо, ми морамо стално проширивати зону човекове слободу и његова људска права, морамо му дозволити да на неки начин стално превазилази и надилази задате, прописане оквире, унифициране стандарде и да их проширује, али тиме се, с друге стране, угрожава друга важна претпоставка људских права и слобода – правна сигурност и предвидивост.

Један од првих и најважнијих проблема када је реч о глобализацији и стандардизацији људских права јесте и то што стандарди људских права по природи ствари морају бити успостављени на сасвим уопштен начин, и ту се

---

⁷ Стандарди су увек нека врста ограничења.

⁸ Саша Гајин, *Људска права – њравно-системски оквир* (Београд, 2012), 17–18.

онда јављају проблеми у практичној реализацији и конкретизацији тих општих правила. Како би то рекао још Аристотел, има много појединачних случајева који не могу бити третирани праведно према општој одредби и ту је пропуст не у закону, него у природи ствари, јер је последица свих људских активности нужно таква.⁹ Право на правично суђење, на пример, забрана тортуре и нечовечног поступања или презумпција невиности, или право на суђење у разумном року, јесу, на пример, врло важни и данас неупитни стандарди људских права,¹⁰ али суштинско је питање да ли се, како и колико ти општи принципи конкретизују и примењују у пракси. Наравно, у свим тим стварима, питањима људских права, веома је важна судска пракса, нарочито судска пракса Европског суда за људска права из Стразбура, коју је неопходно подробно изучавати,¹¹ али људска права и слободе по природи ствари ипак не могу бити етаблиране, тј. не може се прецизно одговорити на многа питања у чему се састоје поједина права, чак ни на питање, на пример, шта је то разумни рок, односно колико износи тај разумни рок.¹²

Други апсурд – парадокс људских права као таквих, јесте и то што људска права једне особе обично стоје насупрот људских права неке друге особе. Ово се можда најбоље сагледава на примеру односа између људских права учиниоца једног кривичног дела и жртве тог истог кривичног дела. У том смислу, на пример, индикативан може бити један случај из САД: Пејн против Тенесија (Пауне в. Тенесее) 501 УС 808 (1991).¹³ Первис Тајрон Пејн је био оптужен и осуђен за убиство. Суштина жалбе његових адвоката, жалбе која је успела, састојала се у томе да се не смеју у случајевима за које постоји могућност изрицања смртне казне, саслушавати жртве, односно њихова родбина, јер се тиме свесно-подсвесно утиче на ставове суда, тј. оних који доносе одлуку о кривици и казни. Ту би се могло говорити о својеврсним виктимолошким злоупотребама, о злоупотреби жртве и њене патње за рад што строжег кажњавања учиниоца кривичног дела.¹⁴ Претерано истицање жртве и њених патњи, нужно води ка ретрибутивности према учиниоцу кри-

⁹ Аристотел, *Никомахова етика*, превод са старогрчког (Београд, 1970), 138.

¹⁰ Никола Матовски, „Међународни правни стандарди о казненом (кривичном) поступку”, *Ревиија за криминологију и кривично право*, бр. 3 (2009), 285–301.

¹¹ Славољуб Царић, „Стање у предметима које Република Србија има пред Европским судом за људска права – упоредно статистичка анализа”, *Страни правни животи*, бр. 1 (2011), 99–108.

¹² Моника Милошевић, „Суђење у разумном року – члан 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода”, у зборнику радова *Српско право и међународне судске институције*, приредио Јован Ђирић, (Београд, 2009), 311–320.

¹³ http://en.wikipedia.org/wiki/Payne_v._Tennessee.

¹⁴ Јован Ђирић, „Виктимолошке злоупотребе”, *Правни животи*, 9 (2010), 17–32.

вичног дела и обрнуто, истицање људских права оптужених и осуђених људи, доводи до занемаривања права жртве.

Могло би се рећи да су права и слободе једне особе лимитиране правима и слободама неке друге особе и то само по себи није спорно. Спорно може бити то што се тиме, у ствари, спроводи значајна релативизација читаве идеје, читавог концепта људских права. Право као систем сам по себи захтева стриктна и прецизна правила и не воли било какву релативизацију. Суштина права, једне демократске правне државе састоји се пре свега у правној сигурности, више него у било чему другом.¹⁵ Тако, дакле, долазимо до тога да демократија и правна држава захтевају да се правна правила не мењају често, већ да на првом месту буде правна сигурност, али то је нешто што директно противуречи идеји и идеологији људских права и њиховог сталног проширивања.

У питању је унутрашња противуречност самих људских права као таквих. Једноставно речено, без обзира на то како добро био уређен један нормативни оквир, читава прича о људским правима превасходно има карактеристике програма доминантне политичке елите (марксистички речено „воља владајуће класе“) а не ради се толико о производу истинске потребе целог друштва.¹⁶ Хоћемо заправо да кажемо да су људска права сама по себи релативна, идеолошка и политичка а не чврста, формално-правна категорија. Речено на други начин, могло би се констатовати и то да људска права не могу бити третирана формалистички (иако форма веома често чини суштину ствари), већ да се ту ради о живој, пулсирајућој материји, која се стално мења, проширује и надограђује.¹⁷

Можемо, дакле, констатовати да се читава проблематика људских права више налази у сфери културе, идеологије и политике, него у сфери формалног права. У том смислу је занимљива, на пример, макар и само по наслову једна недавна међународна конференција – округли сто, одржан на Факултету политичких наука: „Политичка култура и култура људских права као предуслов конституционалне демократије”.¹⁸ Тиме заправо и највећи заго-

---

¹⁵ Густав Радбрух, *Филозофија права* (превод са немачког), (Београд, 1980), 121–122.

¹⁶ Јасминка Хасанбеговић, „Култура и/или идеологија људских права – реторика или реалност”, *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4/2009, 81–92.

¹⁷ У том смислу је, на пример, употреба правне аналогije као такве врло проблематична сама по себи. Аналогija је сама по себи недопустива у кривичном праву, али се, са друге стране, људска права као таква врло често не могу анализирати уколико се њима приступи чисто формалистички (Мелита Дундић, „Правна аналогija и правна држава”, *Гласник адвокатске коморе Војводине*, новембар – децембар 1991).

¹⁸ <http://www.fpn.bg.ac.rs/2012/11/26/politicka-kultura-i-kultura-ljudskih-prava-ka-preduslov-konstitucionalne-demokratije/>

ворници и поборници људских права јасно признају и прихватају чињеницу да су људска права нешто што се више налази у сфери културе и идеологије, самим тим политике. То само по себи можда и не мора бити нешто што је посебно негативно, али суштински проблеми могу настати и обично и настају када се културни и идеолошки искази, норме и обрасци, покушавају формализовати и уобличити у правне норме.

Право као такво, наравно увек зависи од културно-моралних норми и образаца, али када је реч о људским правима посебно, онда је то посебно изражено и може бити посебно проблематично, јер постоји јасно изражена тенденција стандардизације, преписивања, па и наметања људских права. Увек је наравно проблематично када се право и правне норме једноставно преписују, а да се детаљније не размотри да ли ће неко решење које иначе сасвим добро и успешно функционише у једној земљи, на тај начин функционисати и у некој другој земљи, земљи са другачијом историјом, традицијом, менталитетом, навикама, другачијим религиозним и моралним светоназорима. Да ли се право може градити само пуким преписивањем туђих, можда и сасвим добрих решења, или је ипак потребно сагледавати целину друштвено-културних односа у којима те норме и то право треба да успешно функционишу.¹⁹ Одговор је наравно јасан и на неки начин на њега су одговор дали још и стари Римљани. Иако би се могло очекивати да су Римљани своју империју градили пуким наметањем свог права покореним народима, то се суштински ипак није догађало. Они не само да побеђеним народима нису наметали своје право, већ штавише, нису дозвољавали његову примену лицима која нису *цивес* (римски држављани – грађани), већ је насупрот права римских грађана *иус цивиле* другим народима (Египћанима, Јеврејима итд.) било остављено, дозвољено да користе своје обичајно право – *иус ѿенџиум*, које је понекад бивало и практичније и ефикасније.²⁰ Какав је данас однос према савременом *иус ѿенџиум*-у и колико данашња империја поштује *иус ѿенџиум*, неких нових странаца, варвара,²¹ или покушава да их просвети и просветли, намећући им одговарајуће културно-правне моделе и норме? Заступници новог империјализма наглашавају његове корисне потенцијале, наводећи, пре свега, ширење уставне демократије и људских права.²² Има, дакле, у процесима правне глобализације и стандардизације, а на-

¹⁹ Јован Ђирић, „Невоље са упоредним правом”, *Страни ѿравни живоџи*, бр. 1 (2009), 7–31.

²⁰ Жика Бујуклић, *Римско ѿриваџно ѿраво* (Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2012), 79.

²¹ Појам „варвара” датира из античке Грчке. Стари Грци су на тај начин називали све странце, све оне који нису били део хеленске културе. Тај појам је увек имао своје пежоративно значење и односио се на некога ко није довољно просвећен и просветљен (Предраг Вукасовић, *Ог Троје го Термоџила*, Београд, 2012).

рочито када је реч о људским правима, много тога мисионарског. Људска права се у том смислу третирају као својеврсна религија, коју треба мисионарити и ширити на нове просторе.

Опште је познат и прихваћен став о праву као минимуму морала.²³ Међутим, однос између права и морала није само једносмеран, право јесте у основи настало од морала но, када је једном настало, оно делује и обрнуто, на моралну свест грађана.²⁴ Другим речима, законодавац може, због одговарајућих промена у друштвеним, економским, политичким, па чак и техничким и технолошким приликама у једном друштву у једном временском периоду, инаугурисати неке сасвим нове вредности и кривичноправно их заштитити, покушавајући тиме да утиче и на општу моралну свест грађана да и они те нове вредности прихвате и почну да их се придржавају. Није, дакле, само морал тај који изграђује право, већ понекад може бити и обрнуто.

Законодавац, међутим, увек мора водити рачуна и о томе да норме које прописује не доведу до својеврсног „отпора” према читавом закону, па и целом правном систему који грађани у таквим случајевима доживљавају као „стран” њиховом поимању морала.²⁵ Није, дакле, ни необично ни нелегитимно да законодавац, прописујући нове законске норме, инаугурише и нове обичаје и нове моралне норме у једном друштву, али то се ипак мора радити релативно обазриво, имајући увек у виду и могуће отпоре и конзервативизам друштвеног окружења. Сви друштвени реформатори и револуционари то увек морају имати у виду, исто као још једну ствар, а то је, пре свега, међусобни сукоб различитих моралних вредности, норми, људских права, где се првенствено поставља питање којој од тих „сукобљених” вредности, норми, људских права, дати предност.

У основи, овде се ради о питању да ли и колико законодавац треба да уважава специфичности једне културе, обичаја и моралних норми, или пак треба да делује васпитно и да покушава да измени уходане навике и постојећи морал, имајући у виду, полазећи од једног замишљеног идеала. Питање је, у ствари, да ли је и колико је тај идеал реалан, прихватљив и применљив у животној стварности. Сам по себи, теоријски узев, један идеал може бити такав да се не може доводити у питање, али у животној реалности он може бити мање или више неостварив. Такви су били многи социјалистички идеали из

---

²² Ричард Фалк, „Глобална власт – (нове) замисли”, у зборнику радова *Глобално управљање светом*, приредили Јован Бабић и Петар Бојанић (Београд: Правни факултет у Београду и „Досије студио”, 2012), 69.

²³ Радомир Лукић, *Социологија морала* (Београд, 1976), 139.

²⁴ Рудолф Леградић, *Социологија права*, (Београд, 1968), 39.

²⁵ Силвија Пановић-Ђурић, *Начела легитимитета и легитимитета у кривичном праву* (Београд, Правни факултет у Београду, 1995), 76–78.

претходних деценија, али су они у мањој или већој мери били тешко оствариви, посебно када је реч о друштвеној својини и заштити друштвене својине. Проблеми у функционисању заштите друштвене својине, индуковали су и многе друге слабости у функционисању читавог правног система, а пре свега неповерење у правни систем, као и својеврсни пораст корупције.²⁶

Важно је, дакле, да правне норме не буду нереалне и неприхваћене од највећег броја људи, па самим тим и нефункционалне, јер то угрожава општи ауторитет и функционалност читавог правног система. Ипак, то не значи да право не треба да покушава да делује реформаторски на најширем друштвеном плану, али као и у многим другим ситуацијама, и овде је од кључног значаја питање мере, питање успостављања мере између једне и друге крајности. Између потпуног занемаривања постојећих културно-моралних образаца понашања и потпуног одустајања од тога да се неки конзервативни и ретроградни обичаји искорене правним нормама и строго прописаним санкцијама. Један од најбољих примера на који начин право покушава да промени неке неприхватљиве, ретроградне обичаје, јесте крвна освета. Нико наравно не може спорити оправданост инкриминисања крвне освете као облика тешког убиства, чак напротив, могло би се рећи да је то и сасвим оправдано и друштвено корисно.²⁷ Слично би се могло рећи и за неке друге одредбе, пре свега одредбе шеријатског морала и права, а понајпре оне које се тичу многоженста и ношења традиционалне одеће за жене муслиманке. Ту се, међутим, могу појављивати и одређени проблеми.

Да ли, на пример, једну муслиманку треба присиљавати да се облачи и носи европљански, тј. да ли јој треба забрањивати, ускраћивати право на традиционалну одећу, која јој покрива лице и тело? У том смислу занимљиво је оно што је пре неку годину изјавио бивши председник Француске. *Никола Саркози* је рекао да се у Француској, уз остале вриједности, брани „непобитно достојанство особе и апсолутна једнакост мушкарца и жене“.²⁸ Ево, међутим, шта се у једном тексту на једном исламском сајту каже поводом свега тога:²⁹ Према стручњацима, само око 1,5 хиљада муслиманки носе никаб (вео који прекрива лице жене) у читавој Француској. Међутим, француске

²⁶ „Један од узрока корупције треба тражити у несагласности права и реалности. У том смислу важно је питање – да ли у друштву постоји широка сагласност око постојања појединих норми, па и око оних које санкционишу привредни криминал и корупцију” (Слободан Вуковић, „Корупција између права и морала”, *Социолошки преглед*, бр. 4 (2004), 507–508).

²⁷ Миленко Каран, „Психолошка природа крвне освете”, *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4 (1971).

²⁸ www.danas.net.hr/svijet/muslimanke-u-francuskoj-nece-smijeti-pokriti-lice.

²⁹ www.putvjernika.com/Muslimanka/kao-odgovor-na-bezakonje-demokratskih-vlasti-muslimanke-u-francuskoj-nose-medicinske-maske.html.

будне демократе стриктно гледају на своја „мјерила слободе и напретка” која обавезују жену на разголићавање, претварајући је у људску животињу за задовољавање страсти и у вишекратни сексуални производ, штитећи тако блуднице, све врсте сексуалних манијака свих боја и сполова, а у исто вријеме бринући се о заштити друштва од „мрачњаштва”.

Потписник ових редова наравно не мисли да је покривање жена нешто што би требало прихватити као било какав узор, ни у естетском, ни у етичком, нити у било ком другом погледу. Али, приговор који (екстремни) исламски верници овде изражавају о западњачком, у овом случају француском наметању својих мерила слободе и напретка, ипак је више него јасан и убедљив. Можда би Французи и њихов председник, имали пуно права и основа да кажу нешто друго, односно да исламским верницима упуте следећу поруку: „Ви се налазите у Француској и ви морате прихватити наша (хришћанска) правила понашања. Ако то не желите, слободни сте да идете где год желите, али са својом традицијом, обичајима и нормама понашања, можете да живите у Африци, Азији, или негде другде, али не и у Француској.” Таква примедба француских власти била би много искренија и убедљивија, него примедба која је изречена, а која се тиче женских људских права. Французи, међутим, и њихов председник, њихови политичари, нису имали довољно храбрости да то јасно и гласно кажу, већ су све увијали у „обланде” и флоскуле људских права.

Имајући све ово у виду, сасвим се оправдано може поставити питање да ли Французи штитећи женска права муслиманки, у ствари, угрожавају њихова верска и национална права и не открива ли то да је читава прича о људским правима у ствари нешто веома лицемерно. Јер, као да се жели рећи и следеће: „ако хоћете да живите код нас и са нама, у нашем јавном животу, онда морате да прихватите наш начин живота и наша правила понашања”. Рећи тако нешто уопште није спорно, спорно је, међутим, прикривати се иза фразе о људским правима, иза приче о томе да је Французима тобоже много стало до тих покривених жена и њихових људских (женских) права.

У том се смислу ми се, такође, можемо сагласити и са тиме да је можда и највећи број тих забрањених жена жртва, жртва мушке тираније, жртва религије и нечовечних обичаја и традиције, али шта да радимо уколико забрањене, покривене жене то истински прихватају, а да им то није насилно наметнуто. Сасвим је могуће да један број жена добровољно прихвата исламску традицију и када је реч о одевању, као и када је реч о било чему другом. Европоцентрични Французи са својом колонијалном мисионарском традицијом и свешћу, путем идеје и идеологије људских права, желе у суштини да асимилију све дошљаке, што би се донекле чак и могло разумети и прихва-

тити. Једино што је неприхватљиво јесте то да се та асимилаторска идеја и традиција данас прикрива и објашњава бригом за људска права, што онда и читаву идеју људских права у доброј мери дискредитује. Слично је и са причом о Европској агенцији Фронтекс, са седиштем у Варшави. Ова агенција задужена је за управљање оперативном сарадњом на спољним границама ЕУ.³⁰ У том смислу Фронтекс је нека врста новог „Лимеса”,³¹ спољна граница, одбрана од најезде варвара са Истока и Југа. То само по себи не би било ништа спорно да се на једној страни не пропагира слобода кретања људи, робе и услуга, али само унутар ЕУ, док, када је у питању трговина ка споља, односно од споља, онда се у први план јављају теме као што су „трговина људима”.³² У том контексту је и све оно што се дешава у вези са тзв. реадмисијом Рома на подручја Србије, као и других република бивше СФРЈ. У том смислу занимљив је, помало циничан, али збиља тачан наслов који се појавио на једном интернет порталу: „Зашто кажеш реадмисија, кад мислиш депортација?”³³ Ми бисмо чини нам се то могли да парафразирамо па да кажемо: „Зашто кажеш људска права, кад мислиш асимилација и мисионарство?”

Једно је ипак сигурно, унутар саме глобализације као такве, унутар саме стандардизације и унификације, налази се врло уочљива противуречност, која је нешто што дотичне процесе разара изнутра. Људска права морају подразумевати право на различитост. То право мора бити поштовано ако се желе поштовати људска права, али то онда значи да не може бити говора о стандардизацији и једноставној и једностраној унификацији. Не могу сви носити цинс одећу, већ, макар само појединцима мора бити остављено право да носе и некакву другу одећу. Не могу сви јести исту фаст-фуд храну, већ, макар само појединцима мора бити дозвољено да једу и неку своју, ма колико необичну храну. Не могу сви учити из истих уџбеника и по истим школским програмима, јер то онда, пре или касније, води глобалном „испирању мозга”. Не може једнима бити дозвољено да се крећу и настањују где и

³⁰ <http://www.frontexEuropa.eu/>

³¹ Лимес је био спољна граница Римског царства (империје). Њу је подигао римски цар Октавијан Август, (63. пре н.е. – 14. н.е.) и она је ишла обалом Дунава, односно реке Лаб у Немачкој. На тој граници, налазио се систем кула, осматрачница, гарнизона, чији је задатак да штите Империју од упада споља (<http://sx.wikipedia.org/wiki/Limes>).

³² „Трговина људима” је наравно веома озбиљан проблем, пре свега за жртве те трговине, за несрећну децу и жене, који најчешће бивају сурово експлоатисани, али нагло појачано интересовање за ову тематику, у последњих неколико година, бројних експерата и невладиних организација у Србији сугерише да се ради о комерцијално врло исплативој теми, за чије истраживање и проучавање су заинтересовани бројни донатори и финасијери из Западне Европе.

³³ <http://www.021.rs/Emisije/Euroforum/Zasto-kazes-readmisija-kad-misliis-deportacija.html>

како хоће, а другима је дозвољено да дођу и доселе се само донекле, до „Лимеса”, односно до „Фронтекса”. Исто тако не може нешто бити дозвољено да се каже, а нешто бити забрањено да се каже, под изговором да је то „говор мржње”.³⁴

КОРУПЦИЈА, ЉУДСКА ПРАВА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Постоји, међутим, још нешто што у фундаменталном смислу угрожава људска права, а то је корупција, односно борба против корупције. У ствари, ради се о томе да се два правника из неких сасвим различитих делова света, релативно лако могу споразумети уколико говоре о корупцији, исто као и уколико говоре о људским правима. Ово нарочито када говоре о корупцији.

Политика, тј. општи политички трендови у једном друштву углавном јесу значајан генератор корупције. Јер, у највећем броју случајева, политичке партије јесу изнадпросечно корумпирани сегменти друштва. У том смислу такође не би требало да буде спорно ни то да је корупција повезана са демократијом и људским правима. Ако ништа друго а оно макар само по томе што се ширењем фаме о корупцији, појединцима и читавим групацијама стално пребацује да су корумпирани и на неки начин се „ућуткују” и спречавају у остваривању других својих права и у обављању својих функција. Као да неко некоме стално жели да пребаци за корумпираност и да га тиме онемогући у нормалном функционисању и остваривању својих права.

Многи су спремни да и када говоре о корупцији и када говоре о владавини права и када говоре о демократији, употребе метафору по којој нема апсолутних категорија, већ је „владавина права” попут једног бесконачног степеништа које води до „врха”, до идеала „владавине права”, али исто тако и у супротном смеру, ка дну „корупције”.³⁵ Није, дакле, оправдано претерано лицитирати са корупцијом, па рећи: „корупције у тој земљи има за толико процената више, него у некој другој земљи”, упркос томе што интуитивни осећај да у Бугарској има више корупције него у Финској, заиста није не-

---

³⁴ Американци су ту далеко „поштенији” и доследнији, када је реч о несанкционисању „говора мржње”, односно када је реч о слободи говора. Њихова невладина организација ACLU (American Civil Liberties Union) стриктно и доследно се бори за слободу говора, а против увођења инкриминације „говор мржње”. (види о томе Јован Ђирић, „ACLU – American Civil Liberties Union, у зборнику радова *Увод у право САД*, приредио Јован Ђирић (Београд: Институт за упоредно право, 2008), 295–314).

³⁵ Такву метафору употребљава и Слободан Вуковић, *Корупција и владавина права* (Београд, 2003).

основан, већ сасвим супротно. Као што није неосновано рећи и то да у Финској људска права и демократија јесу на вишем ступњу развоја него у Бугарској.

Веза између корупције и људских права несумњиво постоји и она је вишезначна, поготову ако се пође од општеусвојене дефиниције корупције, дефиниције коју употребљавају и УН, дефиниције по којој је „корупција злоупотреба јавних овлашћења за приватну, личну корист”. У том смислу је, на пример, у октобру 2009. године у холандском граду Мастрихту у тамошњем Центру за људска права одржана конференција под насловом „Корупција и људска права”, где је прва и основна тема и теза била та да корупција представља облик озбиљног угрожавања и нарушавања људских права.³⁶ У сваком случају, свака прича о корупцији има врло значајан и врло изразит политички контекст, пре свега, контекст нарушавања људских права.

Може се, односно мора се констатовати следеће: корупција, пре свега, крши принципе једнакости и недискриминације, а то јесте основа за остваривање многих других људских права. Повезано са тим је и то да кривична дела корупције крше права на правично суђење и на делотворан правни лек. Не треба чини се посебно образлагати како и колико право на здравље и право на образовање могу бити угрожени различитим појавним облицима корупције. У суштини, практично остваривање многих људских права, на овај или онај начин може бити отежано, понекад чак и онемогућено услед корупције. Тако, на пример, и ICESCR-а (International Convention on Economic, Social and Cultural Rights – Међународни споразум о економским, социјалним и културним правима): „право на највиши остварив степен физичког и менталног здравља”, што је дефинисано као „право на коришћење различитих установа, добара, служби, као и услова, неопходних за достизање највишег остваривог здравственог стандарда”.³⁷ Међутим, све то делује као једна илузорна фраза, идеолошка прокламација, уколико је у реалности ситуација таква да, ако не поткупите „тамо где треба”, на ред за скенер, ултразвук, магнетну резонанцу, коронарографију, доћи ћете тек за три до четири месеца, дакле, онда када заиста може бити касно. Ситуација у вези са корупцијом и људским правима је као и у Орвеловој „Животињској фарми” – „Све су животиње једнаке, али су неке ипак једнакије”, нарочито, када и ако понудите неку услугу, новац, поклон. Без „коруптивног додатка”, ако тако можемо да

³⁶ www.unimas.nl/default.asp?template=werkveld.htm&id=TE12QN4K7AOF3OK64511&taal=en

³⁷ О томе конкретно, као и о општој повезаности корупције и људских права, видети на пример у књизи *Корупција и људска права – усвојивање везе* (превод са енглеског), Фонд за отворено друштво, Београд, 2010.

га назовемо, људска права, људска једнакост је тек само „мртво слово на папиру”. Чини се да је просечном грађанину Србије, или неке друге земље из окружења, ово врло добро познато, те да првенствено зато они корупцију перципирају у тако великој мери.³⁸ Но, у вези са тим, овде ипак треба рећи и следеће: фактор економије игра значајну улогу у спречавању корупције. Конкретно, када је реч о „скенерима” у јавним здравственим установама, на пример. Када би скенера било више, када би се краће чекало на ред за један скенер, онда би се лакше остваривала права на заштиту здравља, па би и корупције с тим у вези било мање. Богата друштва – државе, по глави становника у јавном здравственом сектору, имају много више ресурса и онда све функционише боље. Али, са друге стране, искуство нас учи и следећем: доктори из јавних здравствених установа у поподневним часовима раде у приватним здравственим установама, а најсавременији и најбољи ресурси, скенери и слични апарати у јавним здравственим установама су, гле чуда, најчешће покварени и ван функције.³⁹ Такве ситуације које су у нашој свакодневици честе, дају у потпуности за право онима који говоре о знатној економској цени корупције, јер држава непрестано улаже у нешто што је попут „бурета без дна”, а такође дају за право онима који говоре о повезаности корупције и људских права.

Пажњу свакако заслужују и речи доскорашње Генералне секретарке организације Amnesty International, активисткиње из Бангладеша, Ирене Кан – „Корупција је главни узрок угрожавања и нарушавања људских права, она остварује својеврсни домино ефекат, који на крају има резултат у различитим друштвеним конфликтима, повећању сиромаштва и неједнакости људи, те разарању институција, једном речју у угрожавању базичних принципа правде.”⁴⁰ Ова госпођа, школована на најпрестижнијим британским и америчким универзитетима, свакако је имала прилике да и на личним примерима, односно примерима из свог окружења, тј. окружења земље у којој је рођена, врло добро уочи шта и колико корупција значи и утиче на нарастање сиромаштва и угрожавање људских права.

У том смислу овде, на пример, треба поменути и 10 принципа антикорупцијске борбе, 10 принципа које су изградиле УН о томе шта и у ком правцу треба да чини приватни бизнис на плану антикорупције.⁴¹ На први поглед

---

³⁸ Јован Ђирић, „Неки методолошки проблеми у истраживању феномена корупције, *Ревизија за криминологију и кривично право*, бр. 2 (2008).

³⁹ О проблемима корупције у здравству, видети на пример и у чланку Јована Ђирића, „Живот, здравље и правда”, *Правни животи*, 9 (2009).

⁴⁰ www.iaconference.org/en/about/history/

⁴¹ www.unglobalcompact.org/aboutTheGc/TheTernPrinciples/index.html

може изгледати као да за невладин сектор приватног бизниса нема и не треба да има много значаја у вези са стратегијом антикорупције. Ипак, у последње време, мења се поглед на та питања и усваја се нешто другачија концепција, која у ствари повезује људска права и корупцију у једну, чини се, сасвим складну целину. Прва два принципа односе се на међународне изворе, међународно призната људска права: бизнис треба да подржава и поштује међународно призната људска права (1); као и да спречи сваку злоупотребу људских права (2). Следећа четири принципа односе се на раднике и радничка права. Бизнис треба да подржи право на слободно организовање и преговарање радничких синдиката са послодавцима (3), а исто тако и да спречи сваки облик присилног рада (4), односно укидање дечијег рада (5), тј. елиминацију дискриминације запослених (6). Бизнис, такође, треба да води рачуна и о природној околини – екологији. А то значи да бизнис треба да подржава све облике предострожности у наступу према еколошким изазовима (7), односно да предузима иницијативе за промовисање веће еколошке одговорности (8); тј. бизнис треба да охрабрује и подстиче сваку врсту развоја еколошки исправних технологија (9). На крају, бизнис треба да предузима све мере против корупције, укључујући ту и изнуду и подмићивање (10). Тих 10 принципа тичу се наравно развоја људских права и демократије уопште, али и развоја антикоруптивне стратегије. У ствари, управо поводом тог 10-ог принципа, развијене су и написане читаве студије и водичи, упутства и објашњења, која у ствари покушавају да објасне везу између корупције и базичних људских права, али са друге стране, исто тако да укажу на то да и приватни бизнис треба да се придружи владама и УН агенцијама, односно цивилном сектору у борби за остваривањем транспарентнијих и праведнијих друштвених односа. Тај 10. принцип био је одговор приватног бизниса и других недржавних актера на претходно усвојену УН Конвенцију против корупције.

Све у свему, дакле, питања људских права у једној одређеној мери сасвим се лако могу повезати са питањима корупције, те је заиста јасно да нека питања и радничких и еколошких и уопште међународно признатих права, имају своју значајну везу са проблемима и питањима корупције. Практично, у ствари, овде се отвара посебна повезаност између политике, морала и корупције.

Корупција је, без сваке сумње, данас један сасвим типичан глобални феномен, глобалан не само по томе што нема друштва које је имуно на корупцију већ и по томе што том феномену и изучавању тог феномена посвећују посебну пажњу различите институције, бројне владине и невладине, међународне организације, стручњаци различитог профила. Корупција је тема

знатног броја књига, чланака, саветовања, симпозијума, на националном и интернационалном нивоу. У том смислу, ми овде желимо да посебно поменемо читаву серију светских конференција које се одржавају, углавном сваке друге године у различитим светским метрополама и које окупљају у последње време чак и до 1.500 учесника из свих земаља света.

Реч је о организацији ИАСС (International Anti-Corruption Conference–Међународна конференција о анти-корупцији). Почетком осамдесетих година прошлог века, у сусретима антикорупционих агенција из Хонг-Конга, са тадашњим генералним инспектором Дистрикта Колумбија из Вашингтона, те људима из одељења за истраге у Њујорку, настала је и развила се идеја о томе да је неопходно с времена на време у различитим градовима света организовати серију конференција које би окупљале политичаре, правосудне раднике, истраживаче, људе из света бизниса, а где би се првенствено говорило о позитивним и негативним искуствима из борбе против корупције, што би укључивало и разматрање неких могућих решења и предлога за спровођење истраге, тј. за изградњу законских и практичних решења и мера на плану борбе против корупције. Прва таква конференција одржана је 1983. у Вашингтону, а затим су следиле конференције: 1985 – Њујорк; 1987 – Хонг-Конг; 1989 – Сиднеј; 1992 – Амстердам; 1993 – Канкун; 1995 – Пекинг; 1997 – Лима; 1999 – Дурбан; 2001 – Праг; 2003 – Сеул; 2006 – Гватемала Сити; 2008 – Атина, те, с јесени 2010. године, Бангкок.⁴²

Поглед на листу досадашњих спонзора, који су активно потпомагали одржавање ових конференција, које су посвећиване различитим, али у основи увек сличним темама борбе против корупције, јесте заиста врло импресиван. Наведимо овде само неке донаторе – спонзоре: World Bank; African Development Bank; Asian Development Bank; Australian Government; CIDA (Canadian International Development Agency); SIDA (Swedish International Development Agency); Dutch Ministry of Foreign Affairs; Norwegian Agency For Development; Government of Finland; GTZ; USAID; UNDP; Open Society Institute; Royal Dutch/Shell Group of Companies; Price Water House Coopers; Société Générale итд.⁴³ Списак донатора – спонзора – финансијера сам по себи је изузетно импресиван, као и чињеница да сваком од ових састанака присуствује више од 1.000 људи, од којих неки заузимају врло значајна места у свету политике и економије.⁴⁴

У сваком случају, данас је интересовање за борбу против корупције и на домаћем и на међународном плану – нивоу, врло значајно, те су у том смислу донете и неке значајне међународне конвенције које су врло тесно пове-

---

⁴² www.13IACC.org/en/About-the-IACC/history

⁴³ Ibidem.

зане са међународном борбом против корупције, а неке од организација, као што је ГРЕЦО, имају значајну улогу у развоју правног система знатног броја савремених држава, па и Србије. Чини се да се може рећи да су неке од тих организација, као што је ГРЕЦО, или „Transparency International”, и настале деведестих година, као, на неки начин последица и ових првих састанака, првих конференција ИАСС, чија је можда највећа и најважнија „заслуга”, резултат и последица, управо у томе да су скренуле пажњу најшире стручне, политичке, лаичке јавности на корупцију и на потребу нешто организованије борбе против корупције.⁴⁵

Упркос свему томе, међутим, корупције ипак није мање него раније. Понекад се чак чини да је управо супротно, те да се о корупцији углавном само прича, саветује, разматра, да се организују семинари и конференције, односно да се доносе одговарајуће смернице и декларације, па чак и конвенције или и сами законски текстови, али да се и даље наставља по старом, односно да је понекад и у понечему, чак и горе него што је било некада.

ТЕРОРИЗАМ, ЉУДСКА ПРАВА И ГЛОБАЛИЗАЦИЈА

Трећи фактор, феномен, који сведочи о повезаности права и глобализације јесте тероризам. Правници из различитих земаља света, са различитих светских меридијана, могли би се данас веома лако (спо)разумети када је реч о људским правима, када је реч о корупцији, као и када је реч о тероризму. Између осталог, може се рећи да пред опасношћу од тероризма долази до занемаривања људских права. Рат против тероризма доводи до врло озбиљних кршења људских права.

Ал-Каида, као најпознатија глобална терористичка организација, својим терористичким актима угрозила је стотине и хиљаде људи, али је тачно и то да је у рату против тероризма, против те организације, учињено врло много аката којима су људска права врло озбиљно била угрожена.⁴⁶ Када се говори о тероризму и кршењу људских права, углавном се имају у виду кршења људ-

---

⁴⁴ Неки циник би на овом месту, овом приликом приметио и то да је готово сасвим сигурно да су на бар некој од тих конференција присуствовали и они који су и сами били актери неког од корупционашких скандала, залажући се док су били на званичној сцени за врло оштру и свеобухватну борбу против корупције, а радећи у потаји, изван сцене, управо оно против чега су се вербално залагали.

⁴⁵ У том је смислу, на неки начин ИАСС, претходница неких других значајних међународних организација које се баве корупцијом, а које су формиране неколико година након што је ИАСС започео и развио свој рад и активности. У првом реду мислимо на GRECO и „Transparency International”.

ских права која чине терористи, а не и кршења људских права која чине они који су задужени.

Међутим, вероватноћа да једно просечно дете које се ових дана роди негде на планети земљи не доживи своје пунолетство због неухрањености или недостатка здраве воде за пиће⁴⁷ неупоредиво је већа него вероватноћа да то дете буде жртва неког терористичког акта, те да због тога не дочека своје пунолетство. Па, ипак, о тероризму се пише и прича знатно више него о проблемима сиромаштва, који врло често директно узрокују глад и жеђ, а индиректно и многе друге различите фрустрације које и доводе до тероризма, односно које разочаране и гневне младе људе, гурају у бунт, насиље и тероризам. У основи, могло би се рећи чак и следеће: шанса (вероватноћа) да то дете постане жртва неких антитерористичких акција и мера, већа је него вероватноћа да постане жртва директног тероризма.⁴⁸

Опасност од тероризма је заправо много мања него што би се то могло закључити уколико се погледају ударне телевизијске вести и чланци са насловних страна водећих новина у САД и Западној Европи. Страх од тероризма је врло изразит и он као да свакодневно расте код просечних западних читалаца и гледалаца. Све ово наравно бива изразито мултипликовано након спектакуларних догађаја од 11. септембра 2001. када, још дуго након тога, на пример „британска обавештајна служба МИ5 на свом сајту инсистира на подизању и одржавању највишег могућег степена безбедности, односно позива грађане да активно учествују у пословима безбедности самозаштите, тј. да полицији безрезервно пријављују све што им на било који начин изгледа сумњиво, те су се управо тако и свеопшта параноја и антитерористичке мере безбедности почеле ширити западним светом, као да се ради о неком од најзаразнијих и најопаснијих вируса”.⁴⁹

У питању су, у ствари, општепознате манипулације са страхом као базичном људском емоцијом. Ако желите да донесете неке врло нехумане законе,

---

⁴⁶ Antonio Antonino Fabbriciani; „Critical Reflections on the War on Terrorism from an International Human Rights Perspective” – www.nmmu.ac.za/documents/theses/ANTONINO%20ANTONINO%20FABBRICIANI.pdf.

⁴⁷ Проблем нездраве воде за пиће који угрожава здравље деце, нагнао је Светску здравствену организацију да министарску конференцију, одржану јуна 2004. у Будимпешти, посвети управо томе (о свему томе Мирослава Кристофоровић Илић у чланку под насловом „Применљивост акционог плана за животну средину и здравље деце у Републици Србији”, доступно на интернет адреси www.doiserbia.nb.rs/img/doi/0025-81051012789.pdf). Проблем здраве воде за пиће и здравља најмлађих генерација врло је велики и у СЗО постоји свест о томе, али ипак чини се да све то није довољно, односно да се о проблемима тероризма, као и о проблемима корупције знатно више говори и пише.

⁴⁸ Мислимо првенствено на „хуманитарна” бомбардовања, различитих терористичких кампова, тј. цивилних насеља у Авганистану и Ираку.

онда је то сасвим могуће уколико се игра на ту карту уплашеног јавног мњења, које онда због тог страха одобрава свако законско решење, па и оно најнехуманије, а првенствено зато што људи верују да се казном и претњом може постићи све. Посебна је овде улога коју имају тзв. спин-доктори. Израз „спин-доктор” у последње време се веома често може чути у готово обичној свакодневици, али њега је најпре употребио Џорџ Орвел у свом роману „1984”. Ради се о особама које имају задужење да буду саветници за нечији имиџ, да „дижу прашину” у јавности, да лансирањем појединих афера, „слуђују” јавност, те да своју фризирану истину пласирају тако да је најшира јавност прихвата као потпуно тачну.⁵⁰ Као једна од најбољих илустрација о томе ко су и шта су, шта раде „спин-доктори”, овде треба поменути и занимљиви амерички филм „Ратом против истине” („Wag the Dog”) из 1997. са Робертом де Ниром и Дастином Хофманом у главним улогама, а у режији Бару-ја Levinson-а.⁵¹ Да би на неколико дана пре председничких избора, „спасили” председника САД, ухваћеног у сексуалном скандалу, ова двојица „спин-доктора”, измишљају и практично организују читав један рат у Албанији и тиме „одвлаче” пажњу америчке јавности од секс-скандала.

Овде се намеће и асоцијација на амерички антитерористички закон, Patriot Act. Подршка грађана том закону била је готово безрезервна, легитимитет тог акта неупитан.⁵² Тако су, између осталог, указом председника Буша из новембра 2001. године, формиране војне комисије, које су у многим случајевима преузимале ингеренције редовних судова.⁵³ За обичне људе, лаичку јавност, све то није било толико проблематично, јер стравични призори рушења кула близнакиња у Њујорку једноставно су надјачавали сваку могућу сумњу и оправдавали сваки закон који би био донесен.

Намеће се овде и асоцијација на сличан антитерористички закон, који је само годину дана пре него што су Американци свој закон усвојили, требало да буде усвојен у тадашњој Југославији, али је ипак у владајућој коалицији дошло до размимоилажења, па је изостала подршка радикала, те тако тај закон није био усвојен,⁵⁴ а претходно су опозиционе странке у Србији, изражавале своје незадовољство тим законом. Тако је, на пример, ГСС истицао да

⁴⁹ О томе Јуан Алфаро у чланку који имплицира да је посреди својеврни социјализам 21. века, а који се може прочитати на сајту http://21stcenturysocialism.com.com/article/terrorism_and_media_manipulation_the_other_weapon_of_the_usa_and_its_allies_01177.html

⁵⁰ www.pr-eminencija.blogger.hr/post/tko-su-spin-doktori/146044.aspx.

⁵¹ http://en.wikipedia.org/wiki/Wag_the_Dog

⁵² Kam C. Wong, „USA Patriot Act: A Preliminary Study”; *Strani pravni život*, 1–2 (2007), 130–173.

⁵³ О томе више Весна Ђорић, „Нове методе у сузбијању тероризма у САД након 11. септембра”, *Сирани правни животи*, 1–3 (2006).

нови закон против тероризма не би био уперен против терориста, већ против политичких неистомишљеника власти. Тај закон ће само бити начин да се легализују сва неоправдана хапшења, пребијања и малтретирања грађана.⁵⁵ Практично је у САД „прошао” закон који у Србији само годину дана пре тога није могао да прође, јер се „побунила” демократска јавност, што је занимљивост, да не кажемо парадокс своје врсте. Србија се на неки начин показала, можда је претерано рећи, демократскија од САД, или макар свеснија могућих опасности и злоупотреба.

Принцип је, дакле, увек исти или бар врло сличан – догађа се најпре медијско „спиновање”, а упоредо са тим иде и јачање репресивних функција и овлашћења као институционални одговор савремене демократски устројене државе на разнородност безбедносних претњи, а што све има врло негативне општедруштвене последице.⁵⁶ Морална паника, са којом се данашња друштва све више суочавају, означава социјални феномен претеране реакције медија, полиције, других државних институција или шире јавности на деловање појединаца или друштвених група, које може, само по себи, бити тривијалне природе, али се опажа као реалан друштвени проблем и озбиљна претња основним вредностима једне заједнице.⁵⁷

Настао на темељима идеолошког или верског фанатизма, тероризам је убрзо задобио титулу главног непријатеља цивилизованих облика организовања људског друштва. Постао је синоним нецивилизоване примене насиља, са циљевима који су најчешће толико медијски маргинализовани,⁵⁸ да се често веровало да је то насиље безразложно.⁵⁹ Другим речима, ако желите да некога политички и не само политички дисквалификујете, онда је најбоље да га назовете терористом, да једноставно кажете како он безразложно врши насиље и убија недужне жртве. Назвати неког терористом, данас је најефектнији начин да се дотични дискредитује, да се ућутка и да му се одузме право на реч и мишљење.⁶⁰ Етикета: „фашисто”, или „комунисто”, данас је замењена једном другом етикетом, рекли бисмо знатно убедљивијом: „терористо” Шта се о људским правима у том контексту може рећи, свима је јасно, али

---

⁵⁴ Чланак под насловом „Цена радикалске подршке”, доступан на интернет адреси www.aimpress.ch/dyn/pubs/archive/data/20007/00705-003-pubs.pod.htm

⁵⁵ www.b92.net/info/vesti/index.php?yyu=2000&mm=06&dd=05&nav_category=18&nav_id=7427

⁵⁶ Срђан Кораћ, „Морална паника и организовани криминал”, *Ревизија за безбедности*, бр. 2 (2010), 133.

⁵⁷ *Ibidem*, 135.

⁵⁸ А наравно и сатанизовани.

⁵⁹ Горан Петронијевић у чланку под насловом „Тероризам – глобална опасност или глобалистичка превара”, доступно на интернет адреси <http://pokretzasrbiju.org/cms/?p=510>

тероризам је једна од најубедљивијих и најопаснијих глобалних претњи, савременог човечанства.

У извесном смислу би се могло рећи да тероризам и рат против тероризма симболизује хантингтоновски „сукоб цивилизација”, где су на једној страни хришћани, а на другој страни Арапи, муслимани. Ствар је, међутим, помало другачија, односно компликованија и не би се могло рећи да данас егзистира једна таква „чиста” стриктна подела на „нас” хришћане са једне и „њих” муслимане са друге стране.⁶¹ Западни политичари са, једне стране, не желе да се замерају муслиманима у арапском свету,⁶² али и „домаћим”, западно-европским муслиманима, те се у ствари испоставља да борба против тероризма данас у суштини и није у толикој мери борба против исламског циља, већ борба против неког другог, а тај други може на пример бити Русија, првенствено оно што она симболизује и што је блиско Русији. Испоставља се да су тероризам и претња тероризмом одличан изговор за само постојање НАТО-а, али и за изградњу и постојање антиракетног нуклеарног штита и других сличних мера у земљама Источне Европе, мера које би тобоже требало да буду уперене против блискоисточних земаља од којих долази највећа терористичка претња, али је то наравно тек само прича. Највећим делом овај штит је, у ствари, уперен против Русије, због чега руски званичници и Путин и Медведев изражавају своје незадовољство деловањем НАТО-а и његовим проширењем на Исток и постављањем антиракетног штита. Судаћи по расположивим војним снагама, које су ангажоване у рату против теро-

⁶⁰ У том је смислу на пример карактеристично то да је лидер једне НВО у Србији, Миљенко Дерета, у наслову своје колумне у „Политици” од 5. октобра 2011. написао: „На делу је тероризам”, а поводом оних који су другачије мислили о „Паради поноса” и који су испровоцирали забрану те манифестације (www.politika.rs/rubrike/ostali-komentari/Na-delu-je-terorizam.html). Не може се наравно оправдати никакво насиље према било коме, па и према учесницима „Параде поноса”, али је сасвим јасно да се врло лако може манипулисати управо тиме што се за ставове и деловање неког неистомишљеника једноставно каже само то „На делу је тероризам”. Онда сваки разговор престаје, али зато почиње репресија сваке врсте. Наравно из једне, било које и било какве репресије, врло лако произлази одговор у неком од облика насиља, а то је онда тероризам. Ви некоме не дозвољавате да слободно каже оно што стварно мисли, а очекујете да он ћути и да прихвати то ћутање без икаквог „роптања”, без икаквог протеста, без икаквог одговора у којем не би било ни гнева, а ни насиља.

⁶¹ Има оних који сматрају да су муслимани у том (терористичком) „рату” против Запада однели победу, јер, зарад политичке коректности и „незамерања” „домаћим” муслиманима, западни политичари избегавају да говоре о исламском тероризму, те почетно створена дихотомија „ми” хришћани и „они” муслимани терористи, данас изгледа ипак другачије. (О томе Срђа Трифковић, *Десет година касније, или зашто је ислам био успешнији од Запада*; – доступно на интернет адреси www.standard.rs/vesti/41-svet/8398-sra-trfkovi-deset-godina-ka-snije-ili-zato-je-islam-bio-uspesniji-od-zapada.html)

⁶² Пре свега, наравно, због нафте.

ризма, сасвим се лако може закључити да такве и толике снаге ипак нису неопходне да би се одговорило на изазов класичног тероризма, који долази од група фанатизованих сихадиста, већ да се ради о оружју и војним снагама које су неопходне за рат против читавих држава и врло јаким оружаним снагама, као што су управо руске оружане снаге. Једноставно речено, питање је да ли је НАТО окренут према авганистанско-ирачким врлетима и верским ратницима, или против неког другог, како је то у историји већ бивало.⁶³

Није неопходно ангажовати на десетине хиљада војника и мноштво најсофистициранијег оружја за ратовање по пустињама и гудурама Авганистана, да би се ухватио један човек, Бин Ладен и разбила његова организација. Испоставило се да је за хватање тог најтраженијег светског терористе била довољна само једна невелика јединица морнаричке пешадије и пар хеликоптера. Али, поставља се питање да ли би у суштини онда читава идеја постојања НАТО-а и читава ратна интервенција САД у Авганистану била доведена у питање и да ли би све пало у воду, укључујући ту и несумњиве економске ефекте који и стоје иза ове војне интервенције. Мислимо овде преваходно на тзв. ратну економију (привреду) САД. Тај термин сковао је извесни економиста Чарлс Е. Вилсон, а под тим је он подразумевао неку врсту полууговорне економије, где се држава јавља као главни финансијер и менаџер војне индустрије. Вилсон је, иначе, био извршни директор филијале компаније „Ценерал моторс“, а приликом истраживања тржишта био је изузетно импресиониран степеном продуктивности војне индустрије САД за време Другог светског рата, што је помогло да дође до опоравка и раста америчке привреде.

Све у свему, тероризам и опасност од тероризма је изузетно добро оправдање за антитерористичке делатности, за рат против тероризма, за ратну економију која је врло важна за читав западни свет, а за Америку посебно. Рат против тероризма, такође је врло значајан за легитимисање, тј. оправдавање читавог даљег постојања НАТО-а. Сматра се да је међународни тероризам комплексна и стална претња за евроатлантску заједницу и да захтева свеобухватан мултилатералан стратешки одговор у који би био укључен управо Атлантски пакт.⁶⁴

---

⁶³ Мислимо овде наравно на крсташке ратове који су у своје време водили против Ислама, а у ствари против Византије, и Цариграда, који је најпре био под латинском окупацијом (1204–1262), након чега је дефинитивно пала и пропала Византије (Георгије Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1969). Крсташки, али и други ратови, учи нас томе историја, нису увек били уперени против оних против којих су декларативно били уперени, што је читаву ствар чинило далеко компликованијом. Вероватно је управо то имао у виду руски премијер Путин, када је употребио израз „крсташки рат“, а поводом НАТО интервенције у Либији 2011.

Када све ово имамо у виду, онда можемо рећи и следеће: ако не би било тероризма и претње и страха од тероризма, онда се ни на који начин не би могао оправдати, легитимисати било који чин кршења људских права, нарочито појединих категорија људи, нарочито оних у Гвантанаму, или пак оних у Абу Грайбу, или пак оних у другим тајним Цијиним затворима у Источној Европи. Они не би били терористи који су криви за смрт невиних људи, већ би и сами били људи који заслужују да и њихова људска права буду поштована.

Ако не би било тероризма и претње и страха од тероризма, онда би читава безбедносна индустрија, која данас убира не мале профите, била озбиљно уздрмана, јер не би било више такве и толике потребе за претресањем, надгледањем, проверавањем, обезбеђивањем.⁶⁵

Ако не би било тероризма и претње и страха од тероризма, било би знатно теже оправдати, легитимисати даље постојање НАТО-а као таквог, а то би имало готово несагледиве економске, социјалне и политичке последице, јер би врло велики број људи, који сада раде у НАТО и за НАТО као његове пратеће службе, једноставно остао без посла. Овако један огроман бирократски апарат са врло великим бројем запослених и даље опстаје, јер, боже мој, постоји стална, све већа и већа опасност од тероризма.

Ако не би било тероризма и страха и претње од тероризма, не би у савременим западним друштвима, која се одликују индивидуализмом и секуларизмом, било довољно хомогенизације и хармонизације друштвених односа. Потребно је да постоји непријатељ у овом или оном облику, око, односно поводом кога се људи уједињују.⁶⁶ Међутим, након што су победили (изгубили) непријатеља у форми комунизма, за западни свет је настала потреба да се пронађе нови непријатељ, а тај непријатељ се веома брзо појавио у форми тероризма. У друштвима у којима је све релативизирано, мора постојати не-

⁶⁴ Ричард Нелсон, *Лачање улоје у борби против тероризма*, доступно на интернет адреси www.eai.org.rs/sr/evroatlantska_revija/euroAtlanticSecurity/story/41/Ja%c4%8Danje+uloge+u+borbi+protiv+terorizma.html

⁶⁵ Помислимо само колико аеродрома има на свету, сваки од тих аеродрома мора имати скенере за преглед личности и пртљага. Но ствар се не завршава са аеродромима, у питању су и друге јавне институције у којима се окупља значајан број људи. Позоришта, биоскопи, галерије итд. Колико све то кошта, питање је, односно, исто то питање постављено на други начин: Колико то све некоме доноси профита? У лежерној, опуштеној атмосфери, у којој нема таквог и толиког страха од тероризма, не би било ни толиких профита, пре свега произвођача, испоручилаца те опреме. Посебна прича су такође и они који монтирају ту опрему, као и они који је иновирају и који спроводе едукацију за њену примену. Свима њима зараде би биле смањене, те једноставно речено свима њима не иде у прилог лежерна, опуштена атмосфера у којој нема страха од тероризма.

⁶⁶ Коста Чавошки, *О непријатељу* (Београд, 1989).

ко или нешто око чега се, тј. поводом кога (чега) се сви уједињују. Практично су то данас терористи, мрски непријатељи савремене цивилизације и западне демократије, који не презају од убијања и најневинијих жртава, они управо могу послужити том циљу, хомогенизацији грађана и хармонизацији међуљудских односа.

Све у свему, појам тероризам је данас типичан глобални феномен, односно симбол својеврсне правне глобализације, исто као што су то и људска права и корупција. Уосталом, правник, школован у Србији, веома лако може бити разумљив и правницима у САД (и обрнуто наравно) ако пише о проблемима људских права, корупције⁶⁷ или тероризма. Између осталалог и због тога су ове три теме толико популарне и толико присутне у савременим правничким истраживањима.

Литература

- Аристотел. *Никомахова етика*. Београд, 1970.
- Бабић, Ј. „Увод”. У *Глобално управљање светом*, приредили Јован Бабић и Петар Бојанић. Београд: Правни факултет у Београду и „Досије студио”, 2012, 15.
- Бујуклић, Ж., *Римско приватно право*, Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2012, 79.
- Вукасовић, П. *Од Троје до Термопила*. Београд, 2012.
- Вуковић, С. „Корупција између права и морала”. *Социолошки преглед*, бр. 4 (2004): 507–508.
- Вуковић, С. *Корупција и владавина права*. Београд, 2003.
- Гајин, С. *Људска права – правно-системски оквир*, Београд, 2012, 17–18.
- Дундић, М. „Правна аналогија и правна држава”. *Гласник адвокатске коморе Војводине*, новембар–децембар 1991.
- Каран, М. „Психолошка природа крвне освете”. *Југословенска ревија за криминологију и кривично право*, бр. 4 (1971).
- Кораћ, С. „Морална паника и организовани криминал”. *Ревиија за безбедности*, бр. 2 (2010): 133.
- Корупција и људска права – усјосћавањање везе*. Београд: Фонд за отворено друштво, 2010.
- Кузмановић, Р. „Право, правни стандарди и њихово нарушавање”. *Правна ријеч*, Бања Лука, бр. 35 (2013): 15–16.
- Леградић, Р. *Социологија права*. Београд, 1968, 39.
- Лукић, Р. *Социологија морала*. Београд, 1976, 139.

---

⁶⁷ Јован Ђирић, „Реч уредника”, у зборнику радова *Борба против корупције – искуства и поређења* (приредио Јован Ђирић), (Београд: Института за упоредно право, 2013), 5–6.

- Матовски, Н. „Међународни правни стандарди о казненом (кривичном) поступку”. *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 3 (2009), 285–301.
- Милошевић, М. „Суђење у разумном року – члан 6 став 1 Европске конвенције за заштиту људских права и основних слобода”, у зборнику радова *Српско право и међународне судске институције*, приредио Јован Ђирић, Београд, 2009, 311–320.
- Нелсон, Р., *Јачање улоге у борби против тероризма*, www.eai.org.rs/sr/evroatlantska_revija/euroAtlanticSecurity/story/41/Ja%c4%8Danje+uloge+u+borbi+protiv+terorizma.html
- Пановић-Ђурић, С. *Начела кривичног права и кривично право*. Београд: Правни факултет, 1995, 76–78.
- Перовић, Ј. „Унификација као будућност уговорног права”. *Економика предузећа*, бр. 5–6 (2000): 223–228.
- Петронијевић, Г. „Тероризам – глобална опасност или глобалистичка превара?”
- Радбрух, Г. *Филозофија права*. Београд, 1980, 121–122.
- Ђирић, Ј. „Виктимолошке злоупотребе”. *Правни животи*, 9 (2010), 17–32.
- Ђирић, Ј. „Невоље са упоредним правом”. *Страни правни животи*, бр. 1 (2009): 7–31.
- Ђирић, Ј. „Живот, здравље и правда”. *Правни животи*, 9 (2009).
- Ђирић, Ј. „Неки методолошки проблеми у истраживању феномена корупције”. *Ревија за криминологију и кривично право*, бр. 2 (2008).
- Ђирић, Ј. Реч уредника у зборнику радова *Борба против корупције – искуства и попреке*, Ђирић Ј. прир. Београд: Институт за упоредно право, 2013, 5–6.
- Ђирић, Ј. прир. *Увод у право САД*. Београд: Института за упоредно право, 2008, 295–314.
- Ђирић, В. „Нове методе у сузбијању тероризма у САД након 11. септембра”. *Страни правни животи*, 1–3 (2006).
- Фалк, Р. „Глобална власт – (нове) замисли”. *Глобално управљање светом*, Бабић Ј. и Бојанић П. прир.; Београд: Правни факултет и „Досије студио”, 2012, 69.
- Хасанбеговић, Ј. „Култура и/или идеологија људских права – реторика или реалност”. *Анали Правног факултета у Београду*, бр. 4 (2009), 81–92.
- Царић, С. „Стање у предметима које Република Србија има пред Европским судом за људска права – упоредно статистичка анализа”. *Страни правни животи*, бр. 1 (2011), 99–108.
- Чавошки, К. *О нејуриспруденцији*. Београд, 1989.
- Antonio Antonino F. „Critical Reflections on the War on Terrorism from an International Human Rights Perspective”
http://en.wikipedia.org/wiki/Payne_v._Tennessee
- Kam C. W. „USA Patriot Act: A Preliminary Study”. *Страни правни живот*, 1–2 (2007), 130–173.

JOVAN D. ĆIRIĆ

LAW AND GLOBALIZATION

SUMMARY

The role of law in the process of globalization is very important. Global dominance of the great Roman Empire in its own day was based on law, as well as the army and the language. Language (English) and the army still play very significant roles, even though technology is especially important nowadays, (first of all IT – information technology) which requires the unification of social relations. In that sense, the role of law in the unification of human relations is very significant. It should be said that there are large number of rules and relationships that have neither moral nor cultural or ideological content and significance, but they also have to be unified. This primarily refers to technical regulations, such as traffic regulations, food safety regulations, environmental regulations, and so forth. However, the role and the importance of law in the unification and globalization of cultural and ideological values and content must not be ignored. Law serves a very important role in promoting cultural, moral and ideological values. This is done through the promotion of what is good and what is not good, what is considered prohibited. Law, legal norms are there to send a message to the general public about positive and negative values. In that regard, law helps to establish unified and uniform standards and rules of conduct, rules that would apply in all societies in the world. In this regard, three things have to be pointed out. These are human rights, corruption, and terrorism – three topics that are very topical in every society. Consequently, law is a way to build common values and unified moral principles. Nevertheless, is there a common value when it comes to the problem of human rights, or are we dealing with the issue of imposing one's own values upon other people? In this connection, human rights could be a very controversial thing. Human rights nowadays are some kind of a new religion and as such, they can be used as a good pretext for military interventions. In the past, wars were fought for religion, today wars are fought for the sake of human rights. A good example of the controversy concerning human rights is the wearing of religious clothing of Muslim women in France. One can forbid them to wear their traditional religious clothing, and one can say that it is due to their women's rights. Nevertheless, in doing so, one inevitably violates their religious feelings and rights. If their tradition and religion are their own choice, then one violates their human rights. In order to understand human rights, one has to understand the entire history, religion, culture and tradition, without producing new religion and culture, and declaring what is good and what is not good. Similiar problems can appear in the case of freedom of speech and hate speech. Problems with corruption can also be very interesting. Something can function very well in the fight against corruption in a country, but if one does not take the history, tradition and the mentality of a country into consideration, measures against corruption could end up being unsuccessful. For instance, the dismissal of bank secrecy is an effective measure in the fight against corruption, but

this involves violating human rights. Problems related to terrorism are also very complex. The fight against terrorism could very often entail the violation of human rights. Terrorism and human rights are often opposed, and they can create many problems. Anyway, human rights, corruption and terrorism have come to symbolize today's globalization.

KEY WORDS: law, globalization, moral values, ideology, human rights, corruption, terrorism.

АНА В. ЧОВИЋ¹

Институт за упоредно право
Београд (Србија)

ИЗАЗОВИ У ОБЛАСТИ ЗАШТИТЕ ПРАВА ДЕЦЕ И УСВОЈЕЊА НА КОСОВУ И МЕТОХИЈИ

САЖЕТАК. У раду ће се говорити о правима детета као људским правима, њиховој еволуцији и историјском контексту, значају Конвенције о правима детета с аспекта њиховог унапређења и заштите и мерама потребним за даље побољшање положаја деце на територији Косова и Метохије. Дана 17. фебруара 2008. године, Скупштина Косова је усвојила Декларацију о независности, коју је Влада Србије поништила истог дана као противправни акт привремених органа. Пет година након проглашења независности Косово је признало сто држава. Иако званичници Србије, позивајући се на Устав РС и Резолуцију 1244 Савета безбедности, ускраћују признање свим правним актима који су донети и важе на територији Косова и Метохије, чињеница је да се они примењују. У раду ће бити анализирани и прописи којима се уређују усвојење, пракса надлежних органа у овој области и, у вези с тим, предложене препоруке ОЕБС-а.

Кључне речи: усвојење деце, усвојење на Косову и Метохији, Закон о породици Косова, деца без родитељског старања.

---

1. УВОД

Појам права детета и правне заштите детета

Схватање детињства је током историје зависило од културе, традиције и друштвене структуре, а са развојем друштва и формирањем модерне државе јављају се и први покушаји државе да се дете заштити.

---

¹ tankosicana@yahoo.com

Права детета су људска права детета, особе до навршених 18 година живота. Људска права важе за дете у складу са узрастом, без било какве дискриминације. Она су универзална, припадају сваком детету као људском бићу, без обзира на пол, расу, национално и социјално порекло, имовину или други статус. Такође, она су и недељива, што значи да су од једнаког значаја и међусобно зависна, и неотуђива, јер се појединац не може одрећи нити лишити тих права.

Повеља о правима детета донета је 20.11.1959. године и од тада је тај дан Дан права детета. Године 1979. поднесен је предлог да се ова Повеља прошири тако да буде међународноправно обавезујућа. Конвенцију о правима детета² усвојила је 1989. године Генерална скупштина Уједињених нација са 54 члана, а до сада су Конвенцију потписале 192 државе.³

Заштита људских права и права деце остварује се у различитим облицима и пред различитим органима: заштита пред органима управе, заштита пред судовима (редовним или управним судом, тзв. судска контрола управе или управни спор), заштита пред уставним судом (општа контрола уставности и законитости је облик посредне заштите људских права и непосредна заштита људских права, путем института уставне жалбе), заштита пред посебним органима (омбудсман или заштитник грађана) и међународноправна заштита људских права (различита тела остварују надзор над стањем људских права, нпр. Комитет за људска права ОУН, комисије Савета Европе, Комитет за права детета и судска заштита, Европски суд за људска права у Стразбуру.

Државе и међународне организације нормирају, штите и унапређују та права. Такође, и невладине организације и појединци учествују у њиховој заштити и унапређењу. Државе су најодговорније за остваривање права детета, а тежњу ка потпуном остваривању права детета исказују кроз поштовање међународних стандарда, преузимање обавеза, доношење релевантних закона и њихове примене у пракси. Конвенција о правима детета је први међународни уговор о људским правима који имплицитно признаје улогу невладиних и осталих организација грађанског друштва у поступку остваривања права детета. Обраћајући се индивидуалним представкама међународним телима, појединац учествује у заштити права, а посредно и на стварање права, с обзиром на то да пресуде које доноси Европски суд за људска права, на основу индивидуалних представки, представљају преседане који обавезују државе.

---

² Конвенција о правима детета, УН, 1989. године („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори”, бр. 15/1990 и „Сл. лист СРЈ”, бр. 4/96 и 2/97).

³ <http://www.unicef.org/>.

Европска конвенција о људским правима⁴ прописује услове под којима се овлашћени субјекти могу обратити овом суду и захтевати покретање поступка за заштиту људских права. „Суд може узети предмет у поступак тек када се исцрпе сви унутрашњи правни лекови, у складу са општепризнатим начелима међународног права, и у року од шест месеци од дана када је поводом њега донета правоснажна пресуда” (члан 35). Представка не може бити суштински иста са представком коју је суд већ разматрао, потребно је да је држава против које се подноси представка ратификовала Конвенцију, а повреда треба да је наступила након ратификације и на територији државе потписнице.

2. КОНВЕНЦИЈА О ПРАВИМА ДЕТЕТА

2.1. Предмет Конвенције о правима детета

Основни принципи Конвенције, без чијих поштовања ниједно друго право не може да се ужива у потпуности, јесу:

1) право на живот, опстанак и развој – ово право је претпоставка за остваривање свих других права, а обухвата и право на одржање живота и право на одговарајући стандард и здравствену заштиту;

2) право на уважавање најбољег интереса детета – најбољи интерес није прецизно дефинисан, а суштина се огледа, пре свега, у могућности да дете само утврди свој најбољи интерес;

3) право на недискриминацију – сва права детета се примењују на свако дете; и

4) право на партиципацију – право детета да учествује у одлучивању о стварима које су битне за његов живот.

У *првом делу* Конвенције дефинише се појам детета и обезбеђује прецизан каталог права, иако је интересантно да ни Конвенција није прецизно дефинисала појам права детета.

Дететом се сматра особа која није навршила 18 година уколико се законом дате земље пунолетство не стиче раније. Државе се обавезују да штите децу од свих облика дискриминације и да предузимају позитивне акције у циљу промоције њихових права, а сви поступци који се тичу детета треба да се предузимају у складу са његовим најбољим интересом. Државе се обавезују и да обезбеде одговарајућу бригу о детету у случају када родитељи или старатељи то не чине, као и да учине све да би се права предвиђена овом кон-

⁴ Европска конвенција о људским правима, Савет Европе, 1950. године („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори”, бр. 9/03).

венцијом остварила. Дете мора да се саветује у вези са остварењем његових права сходно његовим развојним могућностима.

Деци се посебно гарантују следећа права:

1) право на живот – држава има обавезу да обезбеди опстанак и развој детета;

2) право на име, држављанство и очување идентитета – дете има право на име од рођења и на стицање држављанства, а уколико је могуће и право да зна ко су му родитељи;

3) право на живот са родитељима – право детета да живи са њима осим у случају када се у одговарајућем поступку оцени да је одвајање од родитеља у дететовом најбољем интересу. Уколико је одвојено од једног или од оба родитеља, има право да одржава контакт са њима. У складу са тиме, деца и њихови родитељи имају и право да напусте било коју државу и уђу у своју државу у циљу спајања породице или одржавања међусобних односа. Државе се обавезују да спрече киднаповање и задржавање деце у иностранству, било да то ради родитељ или неко други, и да у тим случајевима предузму одговарајуће мере;

4) право на слободно формирање и изражавање мишљења – дете има право на слободно изражавање свог мишљења и право да се његово мишљење узме у обзир у свим стварима и поступцима који га се непосредно тичу;

5) право на слободу изражавања – дете има право да слободно изражава своје погледе, да тражи, прима и саопштава информације и идеје свих врста на разне начине. Ово право може бити ограничено само законом, ради поштовања права и угледа других, заштите националне безбедности и јавног поретка или јавног здравља и морала;

6) право на слободу мисли, савести и вероисповести – државе се обавезују да поштују право и обавезу родитеља да усмеравају дете на остваривање његовог права, на начин који је у складу са развојним способностима детета. Велики број муслиманских држава је ставио резерву на овај члан у делу који се односи на вероисповест;

7) право на слободу удруживања и слободу мирног окупљања – Право на слободу удруживања укључује право оснивања удружења и право да се буде члан удружења, као и право да се остане изван сваког удружења. Деца имају право и на слободу мирног окупљања у затвореном простору и на отвореном простору. Неке државе су ставиле резерве на овај члан, нпр. Бурма;

8) заштита приватности – деца имају право на заштиту од мешања у њихову приватност, дом, породицу и личну преписку и право на заштиту части и угледа;

9) право на приступ одговарајућим информацијама – држава ће обезбедити да деца имају приступ информацијама из различитих извора, а средстава јавног информисања ће се подстицати да шире информације од друштвене и културне користи за децу, као што ће и штитити децу од штетних информација и материјала;

10) утврђује се одговорност родитеља за подизање детета и обавеза државе да заштити дете од свих облика злостављања и занемаривања – ово укључује како програме превенције тако и помоћ жртвама злостављања. Могуће је физичко, ментално и сексуално злостављање, а поштовање приватности и породичног живота, у случају када су витални интереси детета угрожени, не могу имати приоритет;

11) заштита деце без родитеља и усвојење – утврђује се обавеза државе да обезбеди посебну заштиту деци без родитељског старања, смештањем ове деце у алтернативне породице и установе. Државе се обавезују да усвојење буде изведено у складу са најбољим интересом детета, уз сагласност надлежних власти и уз мере заштите детета. До усвајања Конвенције, о усвојењу није било речи у значајнијим документима о људским правима;

12) право деце избеглица или деце која траже избеглички статус на посебну заштиту – утврђује се обавеза држава да сарађују са одговарајућим организацијама које пружају такву заштиту и помоћ;

13) права деце са сметњама у развоју – утврђује се право детета са физичким или менталним сметњама у развоју на посебну негу, образовање и оспособљавање за рад, који ће му обезбедити потпун и достојан живот и постизање највишег степена самосталности и интеграције у друштво;

14) право детета на здравље и здравствену заштиту – дете има право на највиши могући стандард здравља и здравствене заштите. Државе се обавезују да обезбеде превенцију, здравствено просвећивање и смањење смртности деце и одојчади. Мајкама се гарантује здравствена заштита пре и после порођаја⁵;

15) право детета на социјалну заштиту – дете има право на социјалну заштиту, укључујући и социјално осигурање;

16) право детета на животни стандард – утврђује се обавеза родитеља да детету обезбеде животни стандард који одговара његовом физичком, менталном, духовном, моралном и социјалном развоју. Обавезују се и државе да пруже родитељима помоћ да ову своју одговорност испуне;

17) право детета на образовање – држава је обавезна да осигура бесплатно и обавезно основно образовање, да подстиче различите облике средњег

---

⁵ САД су обезбедиле подршку предлогу да у коначни текст не уђе одредба о бесплатним здравственим услугама.

образовања доступне свима и омогући приступ вишем образовању у складу са способностима детета. Државе се укључују и у међународну сарадњу ради остварења овог права. Циљ образовања треба да буде припрема детета за активан живот у слободном друштву, развијање поштовања према његовим и туђим вредностима;

18) права детета припадника мањине – овој деци се гарантује право да уживају сопствену културу, исповедају своју веру и користе свој језик;

19) право на слободно време, рекреацију и културне активности – дете има право на одмор, игру, слободно време и учешће у културним и уметничким активностима;

20) право детета да буде заштићено од економског искоришћавања – државе прописују минималну старост за запошљавање и регулишу услове рада, а деца имају право на заштиту од рада који угрожава њихово здравље, образовање или развој;

21) право детета да буде заштићено од злоупотребе штетних супстанци – државе имају обавезу да спрече учешће деце у производњи и промету штетних супстанци, као и да заштите децу од употребе наркотика и психотропних супстанци;

22) право детета на заштиту од сексуалног искоришћавања и отмице и трговине у било коју сврху – деца се штите од проституције, порнографије, отмице, продаје и трговине;

23) право детета на заштиту од мучења и лишења слободе – забрањује се мучење, свако окрутно поступање, незаконито хапшење и изрицање смртне казне и казне доживотног затвора лицима млађим од 18 година. Утврђује се право детета на правну помоћ. Само су две државе ставиле резерву на одредбу о смртној казни, образлажући то интересима националне безбедности (Малезија и Сингапур);

24) право деце на заштиту у оружаним сукобима – државе треба да предузму све мере како деца млађа од 15 година живота не би била регрутована и како не би учествовала у оружаним сукобима. Деци која су жртве мучења и оружаних сукоба треба обезбедити психички и физички опоравак и социјалну интеграцију. Деца се лако укључују у сукобе због своје психолошке рањивости и идеализма својственог младости; и

25) право детета на посебно малолетничко правосуђе – Дете има право на поступак којим се подстиче његово достојанство и осећање личне вредности, а судски поступак и смештај у казнене институције треба да се избегну кад год је то могуће.

У *групном делу* Конвенције државе се обавезују да са правима садржаним у Конвенцији упознају и одрасле и децу. Установљава се Комитет за права детета састављен од десет експерата који за циљ има разматрање извештаја чланица Конвенције, у року од две године од ступања на снагу Конвенције у односној држави уговорници, а затим сваких пет година. Утврђује се начин избора чланова Комитета и прецизира да Комитет доноси сопствена Правила о раду. Специјализоване агенције УН, као што су Унеско, Уницеф и Светска здравствена организација имају право да присуствују седницама Комитета за права детета, а ради што ефикасније примене Конвенције.

У *шрећем делу* Конвенције садржана су правила о ступању Конвенције на правну снагу, могућности држава да предлажу амандмане и стављају резерве, као и о могућности да државе уговорнице откажу Конвенцију. Резервама се државе ограђују од обавеза остваривања појединих права, а овакав поступак правдају потребама унутрашњег правног система. Највећи број резерви је стављен на одредбе о праву на вероисповест, праву на стицање држављанства, усвојењу и одвајању од родитеља.

Само три права могу бити предмет ограничења у изузетним ситуацијама: право на слободу изражавања (члан 13), право на слободу мишљења, савести и вероисповести (члан 14) и право на удруживање и мирно окупљање (члан 15). Стране уговорнице могу да уведу и ограничење других права уколико је то предвиђено уставима држава, најчешће за време рата, унутрашњих нереда, природних катастрофа и других сличних ситуација.

Уз Конвенцију о правима детета усвојена су и два факултативна протокола: Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима⁶ и Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији.⁷

2.2. Циљ и значај Конвенције о правима детета

Конвенција о правима детета је први међународни документ у области људских права који обухвата економска, социјална, културна, политичка и грађанска права. У свим другим конвенцијама о људским правима, грађанска и политичка права су одвојена од економских, социјалних и културних. Конвенција је и инвентиван документ, јер признаје и нека нова права, као што је, на пример, право детета на слободно изражавање мишљења о свим

⁶ Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима, УН, 2000. године („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори”, бр. 22/2002).

⁷ Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, УН, 2000. године („Сл. лист СЦГ – Међународни уговори”, бр. 22/2002).

питањима која га се тичу. Деца су аутономне личности са специфичним потребама и правима, и у складу са тим активни субјекти права, а не искључиво објекти које штите одрасли. Деца имају личност коју одрасли морају да уважају и поштују, али и да обезбеде амбијент у коме ће се ова права заиста реализовати. Конвенција је стала на пут заблудама и предрасудама да су нека права деце важнија од других, објединивши их у једну целину. Смисао децјих права није замена ауторитета, већ стварање предуслова за остваривање људских права сваког појединца без обзира на узраст.

Увек када се права детета не поштују, треба реаговати као појединац, група или институција и скренути пажњу надлежним органима: министарствима, локалним органима или се обратити организацијама за права деце. Конвенција је на неки начин и путоказ шта и када можемо учинити. Европски суд за људска права се позива на одредбе Конвенције о правима детета и када се заштита права тражи преко уговора, као што су Европска конвенција о људским правима или Пакт о грађанским и политичким правима.

3. ПРАВНИ ОКВИРИ У ОБЛАСТИ УСВОЈЕЊА ДЕЦЕ НА ТЕРИТОРИЈИ КОСОВА И МЕТОХИЈЕ

Законска регулатива и пракса у области усвојења на територији Косова и Метохије предмет су детаљног извештаја ОЕБС-а из 2010. године.⁸ На Косову се примењују две различите процедуре у погледу усвојења деце, и то тако што усвојење напуштене деце решавају административна тела која раде под покровитељством Министарства за рад и социјална питања, док усвојење деце чији су родитељи познати, решавају судови. Закон о породици⁹ обезбеђује судовима контролу свих аспеката усвојења. Наиме, прецизира се надлежност судова од момента подношења захтева, па до доношења коначне одлуке о усвојењу.

Пре проглашења овог закона, материја усвојења је била регулисана одредбама Закона о браку и породичним односима из 1984. године, а делом Законом о социјалним и породичним услугама. По тадашњем закону, Центар за социјални рад је доносио одлуке о заснивању усвојења,¹⁰ а по Закону о соци-

---

⁸ Одсек за људска права и заједнице – Одељење за надгледање правосудног система, *Процедура усвајања деце на Косову*, 2010. доступно на www.osce.org/sr/kosovo/71207; Извештај је заснован на ОЕБС-овом надгледању случајева усвајања у свих пет региона Косова, као и на интервјуима који су обављени са судијама и званичницима Центара за социјални рад.

⁹ Закон о породици Скупштине Косова бр. 32/2004, проглашен је уредбом УНМИК-а бр. 7/2006, 16. фебруара 2006. године.

¹⁰ Чл. 147 Закона о браку и породичним односима САП Косова.

јалним и породичним услугама, одсеци Министарства за социјални рад су имали ограничену судску надлежност у вези са усвајањем напуштене деце која је дугорочно збринуо одсек.¹¹ У јуну 2006. године, након проглашења Закона о породици, министарство доноси Административну инструкцију о Оснивању већа за збрињавање деце без родитељског старања на старатељство и усвајање¹², али у оквирима измењеног Закона о социјалним и породичним услугама. То значи да је издавање ове инструкције било без правног основа. Административном инструкцијом формирано је Веће за збрињавање деце. Веће се бави децом чији родитељи нису живи, познати, који су нестали или из неког другог разлога, привремено или стално, не обављају своје родитељске дужности. Центар за социјални рад се обавезује да тражи мишљење овог већа о предложеном усвојењу конкретног детета. Након тога Веће даје своје мишљење и тражи одговарајућег потенцијалног усвојитеља. Коначну одлуку може донети Центар за социјални рад или надлежни суд.

Закон о породици предвиђа да захтев за усвојење може поднети усвојитељ, уколико се ради о детету „без родитељске бриге“¹³ или „одговарајуће власти“.¹⁴ Суд има надлежност која је искључива у процедурама чији је циљ да се установи сагласност детета, родитеља по рођењу детета или њихове замене.¹⁵ Суд у свим фазама поступка има обавезу да информише странке о правној, образовној и моралној сврси и о последицама усвајања, као и о правној природи и будућим правима и обавезама.¹⁶

Суд има дискреционо право да тражи мишљење од органа старатељства приликом доношења одлуке о усвојењу. Суд може да прикупи додатне податке и доказе од органа старатељства, социјалне службе и других експерата у области усвојења.¹⁷ За време прикупљања података, орган старатељства има обавезу да обезбеди неопходне припреме за усвојитеље и биолошке родитеље детета.¹⁸ Сагласност органа старатељства може да замени родитељску, када родитељ „константно и озбиљно крши своје обавезе према детету или својим поступцима изражава индиферентност према њему“, а дете ће бити у неповољном положају уколико се усвојење не обави због недостатка родитељске сагласности.

¹¹ Чл. 11 Закона о социјалним и породичним услугама.

¹² Административна инструкција бр. 5/2006.

¹³ Чл. 180 Закона о породици.

¹⁴ Чл. 180 (4) Закона о породици.

¹⁵ Чл. 168 – 172 Закона о породици.

¹⁶ Чл. 183 Закона о породици.

¹⁷ Чл. 182 (3) Закона о породици.

¹⁸ Чл. 184 (2) Закона о породици.

Суд може да одобри усвојење, да одбије да га одобри, да га поништи или оконча. Коначну одлуку суд не сме да донесе док не прођу три месеца од завршетка суђења. За то време потенцијални усвојиоци воде бригу о детету. Суд може овај рок да продужи за додатна три месеца.¹⁹

Између усвојитеља и усвојеника, заснивањем усвојења се успостављају права и обавезе које постоје између природних родитеља и детета.²⁰ Може да се усвоји малолетно дете, а усвојитељ мора да наврши 21. годину.²¹ Када усваја брачни пар, један од супружника мора имати 25, а други 21 годину.²² Страни држављанин може да усвоји једино ако дете не може да усвоји становник Косова и у ситуацији када дете има посебне потребе и захтева посебан третман који не може да се обезбеди на Косову.²³

4. УСВОЈЕЊЕ ДЕЦЕ У ПРАКСИ

Када се ради о деци чији родитељи нису познати, Центар за социјални рад добија захтев за усвајање, припрема случај и даје своје стручно мишљење. Након тога, у неким случајевима се предмет упућује Већу за збрињавање деце, након чега се враћа Центру за социјални рад који доноси коначну одлуку. У другим случајевима, центар одмах доноси коначно решење. Ни у једном стадијуму поступка не учествује суд, нити врши било какав надзор над његовим током. Само у једном случају у Пећи Центар за социјални рад је предмет проследио суду на коначну одлуку.

Када се ради о деци познатих родитеља, поступак спроводе судови. Међутим, Закон о породици не прецизира да ли су ови поступци у надлежности општинских или окружних судова, што ствара додатне тешкоће. Тако су поједини општински судови одбацивали захтеве због претпостављене ненадлежности. Врховни суд је донео одлуку да је општински суд надлежан у случајевима усвојења.²⁴ Многи општински судови нису упознати са овом одлуком, па и након њеног доношења одбацују захтеве у вези с усвајањем због ненадлежности.

Друга пресуда Врховног суда²⁵, којом је одбијена основаност жалбе на решење Окружног суда да се не дозволи предложено усвајање, унела је додатну

---

¹⁹ Чл. 166 Закона о породици.

²⁰ Чл. 167 Закона о породици.

²¹ Чл. 176 (1) Закона о породици.

²² Чл. 176 (2) Закона о породици.

²³ Чл. 179 (2) Закона о породици.

²⁴ Врховни суд Косова, пресуда А. Ц. бр. 59/2008 од 14. октобра 2008. године.

²⁵ Врховни суд Косова, пресуда А. Ц., бр. 25/2008 од 21. октобра 2008. године.

конфузију, јер се пре излагања жалбе није поставило претходно питање надлежности суда.

Закон о породици није прецизирао ни који се Закон о поступку примењује, па тако неки судови примењују Закон о парничном, а други Закон о ванпарничном поступку. Пресуда Врховног суда од 14. октобра 2008. предлаже да се случајеви усвајања третирају као ванпарничне процедуре, али с обзиром на то да велики број судова није упознат са овом пресудом, ово решење није распрострањено. Тако су забележени случајеви да се поступак усвојења спроводио по ванпарничној процедури, али је суд у погледу доказа и трошкова одлучио да примени Закон о парничном поступку.²⁶ Интересантан је још један случај из судске праксе. Наиме, супружници су поднели Општинском суду захтев за усвојење супруговог нећака, чији су родитељи дали сагласност за усвојење. У току поступка се испоставило да је решење о усвојењу донео Центар за социјални рад три године раније. Суд је сматрао да је ово питање стога *res judicata* и из тог разлога је одбацио захтев.²⁷ Ова одлука показује толерантност коју судови имају према одлукама Центара за социјални рад у случајевима заснивања усвојења.

5. МЕЋУДРЖАВНА УСВОЈЕЊА

Закон о породици предвиђа да дете могу усвојити страни држављани уколико оно не може бити збринуто на територији Косова. Међутим, закон не прецизира критеријуме на основу којих би се утврдило да ли дете не може да се збрине на територији Косова. Пре него што се одобри усвојење, неопходна је прелиминарна сагласност административних тела која се баве политиком социјалног рада. ОЕБС је надгледао случај у коме је суд одобрио усвојење, иако није добио сагласност центра за социјални рад, нити је испитао да ли постоје могућности да се дете збрине на територији Косова.²⁸

Центри за социјални рад и Веће за збрињавање деце су укључени у поступак заснивања међудржавних усвојења. Веће за усвајање деце предузима бројне кораке пре давања сагласности за усвојењем. Веће мора да обезбеди

---

²⁶ Одсек за људска права и заједнице – Одељење за надгледање правосудног система, *Процедура усвајања деце на Косову*, 2010, 6.

²⁷ *Ibid.*, 12.

²⁸ 12. јануара 2010. године стриц детета који има немачко држављанство и живи у Немачкој, поднео је захтев за усвојење детета. Суд је назначио да ће тражити мишљење Центра за социјални рад, што до краја поступка није учинио. Након што су 25. фебруара 2010. године изјаве дали подносиоц захтева, дете, његова мајка и старатељ, суд је закључио да подносилац захтева испуњава све услове за усвојење детета.

да решења о усвојењу буду у складу са одредбама Хашке конвенције о заштити деце и сарадњи у области међудржавних усвојења, као и да развије сарадњу са надлежним органима држава из којих долазе потенцијални усвојитељи. Забележени су случајеви када је Веће за збрињавање деце доносило коначне одлуке у поступцима међудржавних усвојења, као и Центри за социјални рад. Тако је у региону Пећи Центар за социјални рад, по пријему мишљења Већа, одобрио усвојење и донео коначну одлуку.²⁹

Хашка конвенција³⁰ прописује да се међудржавно усвојење може засновати само уз одобрење компетентних власти у држави дететовог рођења. Закон о породици прописује искључиву надлежност судова у поступцима заснивања усвојења, па се може закључити да Центри за социјални рад и Веће за збрињавање деце прекорачују своја овлашћења, не делују у складу са важећим законим и процедурама и крше одредбе Конвенције о правима детета и Хашке конвенције о међудржавном усвојењу.

6. ПРИМЕДБЕ И ПРЕПОРУКЕ ОЕБС-А

Иако Закон о породици предвиђа искључиву надлежност судова, у већини случајева на територији Косова и Метохије, одлуке о усвајању деце доносе Центри за социјални рад и Веће за збрињавање деце као административна тела. Веће за збрињавање деце изводи надлежност из Административне инструкције коју је донела извршна власт и представља секундарно законодавство. Оно је у овом случају у сукобу са примарним, али се и поред тога примењује. Такође, Административна инструкција је издата у складу са Законом о социјалним и породичним услугама који је престао да важи пре њеног доношења. Инструкцијом се прави разлика између деце чији су родитељи познати и оне чији нису познати, чиме се врши дискриминација и крше елементарна људска права на једнаку заштиту у истим случајевима.

У извештају ОЕБС-а се наводи да таква пракса у области спровођења поступака и доношења одлука о усвојењу деце представља кршење међународних закона о људским правима и правних оквира Косова. Центри за социјални рад и Веће за збрињавање деце узурпирају функције доношењем одлуке коју по законском тексту изричито доносе судови. Ради се о томе да судску власт крши извршна власт. Независност правосуђа се доводи у питање, јер се ова пракса наставља са прећутним одобрењем судова. Насупрот томе, када судови спроводе поступке усвајања, Центар за социјални рад се често не

---

²⁹ Ibid., 13.

³⁰ Конвенција о заштити деце и сарадњи у области међународног усвојења, Хаг, 1993.

укључује у судску процедуру. Између судова и ових административних тела нема потребне комуникације и сарадње. Посебан проблем представља недостатак детаљне статистике из које би се могло видети колико су усвојења решели судови.³¹

Препоруке ОЕБС-а упућене Влади Косова, односе се на потребу да се размотре релевантне одредбе Закона о породици, како би се обезбедила већа прецизност у погледу надлежности и процедуре. Министарству рада и социјалних питања препоручено је укидање Административне инструкције о Оснивању већа за збрињавање деце без родитељског надзора у хранитељство и усвајање и обавезно обавештавање Центара за социјални рад о потреби да се сви случајеви усвајања прослеђују судовима. Врховни суд треба да предузме неопходне мере, како би његове пресуде постале широко распрострањене и прослеђене председницима општинских и окружних судова. Општински судови морају да прихвате своју надлежност у складу са пресудом Врховног суда од 14. 10. 2008. године и да обавесте надлежне органе о сваком случају када је њихову надлежност кршио Центар за социјални рад. Центрима за социјални рад дата је препорука да престану са праксом доношења одлука у поступцима усвојења и да пружају судовима неопходну стручну помоћ кад год они то захтевају. Препорука је дата и Косовском правосудном институту, који треба да организује потребне обуке у погледу прописане надлежности за доношење одлука, као и на тему разлике између примарног и секундарног законодавства.

7. ЗАКЉУЧНА РАЗМАТРАЊА

Може се закључити да се на територији Косова и Метохије у области спровођења поступка и доношења одлука о усвојењу крше позитивни законски прописи и међународна документа о људским правима. Пракса да одлуке о усвојењу доносе административна тела, Центри за социјални рад и Већа за збрињавање деце, у ситуацији када се Законом утврђује искључива судска надлежност у овој области, доводи у питање независност судске власти. Одређивање релевантног поступка с обзиром на критеријум да ли дете има родитеље или су они непознати, представља дискриминацију и довођење деце у неједнак положај. Наиме, деци се не пружа исти степен процедуралне заштите. Непостојање прецизних правила о томе да ли се примењују правила парничне или ванпарничне процедуре доводи до тога да неки судови при-

³¹ Статистика Центара за социјални рад показује да је у 2008. години Министарство одобрило усвајање 39 деце, у 2009. години – 35 и до маја 2010. године – 15.

мењују Закон о парничном поступку, а други Закон о ванпарничном поступку. И на крају, детаљни статистички подаци о праћењу броја заснованих увођења не постоје. Да ли ће и у ком правцу да се промени ова пракса након препорука ОЕБСА, показаће будућност.

Литература

- Административна инструкција бр. 5/2006.
- Европска конвенција о људским правима, Савет Европе, 1950. године („Сл. лист СЦГ– Међународни уговори”, бр. 9/03).
- Закон о браку и породичним односима САП Косова, Сл. Лист САП Косова, бр. бр. 10 / 1984.
- Закон о породици Скупштине Косова бр. 32/2004, проглашен уредбом Унмик-а бр. 7/2006, 16. фебруара 2006. године.
- http://www.kuvendikosoves.org/common/docs/ligjet/2004_32_sr.pdf.
- Закон о социјалним и породичним услугама, 02/L-17. http://www.assembly-kosova.org/common/docs/ligjet/2005_02-L17_sr.pdf,
- Конвенција о правима детета, УН, 1989. године („Сл. лист СФРЈ – Међународни уговори”, бр. 15/1990 и „Сл. лист СРЈ”, бр. 4/96 и 2/97).
- Конвенција о заштити деце и сарадњи у области међународног усвојења, Хаг, 1993.
- Одсек за људска права и заједнице – Одељење за надгледање правосудног система, *Процедура усвајања деце на Косову*, 2010. www.osce.org/sr/kosovo/71207.
- Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о учешћу деце у оружаним сукобима, УН, 2000. године („Сл.лист СЦГ – Међународни уговори”, бр. 22/2002).
- Факултативни протокол уз Конвенцију о правима детета о продаји деце, дечјој проституцији и дечјој порнографији, УН, 2000. године („Сл. лист СЦГ– Међународни уговори”, бр. 22/2002).

ANA V. ČOVIĆ

CHALLENGES IN THE FIELD OF PROTECTION
OF CHILDREN'S RIGHTS AND ADOPTION
IN KOSOVO AND METOHİJA

SUMMARY

The paper will be discussed about children's rights as human rights, their evolution and historical context, the importance of the Convention on the Rights of the Child from the aspect of promoting and protecting these rights and the measures needed to further improve the status of children on Kosovo and Metohija. On 17 February 2008. the Kosovo Assembly adopted the Declaration of Independence, which the Serbian government revoked the same day as the unlawful act of the interim authority. Five years after declaring independence, Kosovo is recognized by hundred countries. While Serbian officials, referring to the Serbian Constitution and Resolution 1244, not recognized all the legal documents that are issued and valid on the territory of Kosovo and Metohija, the fact is that they apply. This paper will analyze rules governing the adoption, the practice of the authorities in this area and, in this regard, the proposed recommendations by the OSCE.

KEY WORDS: adoption of children, adoption in Kosovo, the Kosovo Law on Family, children without parental care.

ВЛАДИМИР Ж. ЧОЛОВИЋ¹

Институт за упоредно право
Београд (Србија)

ПРИМЕНА УРЕДБИ ЕУ НА ЗЕМЉЕ НЕЧЛАНИЦЕ – ТРЕЋЕ ДРЖАВЕ

САЖЕТАК. Земље чланице ЕУ могу самостално закључивати уговоре са трећим државама – нечланицама. Ипак, овде се не ради о изузетку од вршења спољне надлежности ЕУ. Наиме, у законодавству ЕУ донете су Уредбе које дефинишу услове, под којима државе чланице могу, али, само изузетно, преговарати и у сопствено име закључивати међународне уговоре са трећим државама – државама нечланицама. То су Уредбе које се односе на брак и родитељску одговорност, на предмете издржавања, као и на специфична питања меродавног права за уговорне и ванговорне обавезе. Ове Уредбе су донете на основу члана 307 Уговора о оснивању Заједнице. Међутим, мора се рећи да је основа за функционисање заједнице у спровођењу заједничке политике, настала усвајањем заједничких правила, без обзира на њихову форму. Значи, државе чланице немају право да преузимају обавезе према државама нечланицама, било појединачно, било колективно. Међутим, ако Комисија ЕУ, на захтев држава чланица, одобри могућност за државе чланице да закључи нови споразум или мења постојећи са трећом земљом, тада нека питања из области које су регулисане Уредбама могу бити регулисани између тих држава. Осим ових Уредби, у раду ће се анализирати и Уредба која се односи на примену права у области развода брака и правног раздвајања и која предвиђа могућност примене права земаља нечланица. Ове Уредбе су веома значајне не само због могућности закључивања оваквих уговора, као и због примене права наше земље, већ и због могућности да веома блиске државе, од којих је само једна чланица ЕУ, уређују одређене односе у овим областима. Значај ових прописа за Републику Србију, као и за друге земље у региону које нису чланице ЕУ, јесте велики.

Кључне речи: Уредба бр.664/2009, Уредба бр.662/2009, Уредба 1259/2010, државе чланице, треће државе, споразуми, спољна надлежност, меродавно право.

---

¹vlad966@hotmail.com

Уговором о оснивању Европске уније (ЕУ) 1992. године у Мастрихту земље чланице су означиле нову етапу у процесу интегрисања успостављајући све чвршћу унију народа Европе, у којој се одлуке доносе што је ближе могуће грађанима. Овим Уговором су постављени циљеви економске и монетарне уније, јединствене валуте, заједничке спољне и безбедносне политике, заједничке одбрамбене политике, увођење држављанства Уније, блиске сарадње у правосуђу и унутрашњим пословима. Оно што нас највише интересује јесте да је овим Уговором омогућено интензивирање сарадње држава које чине успостављену Унију у области уједначавања правила².

Стварање права Европске уније један је од главних задатака ове организације. Европска комисија предлаже нове прописе. Она, такође, надзире спровођење одлука ЕУ и поштовање заједничких прописа. Представници чланица у Европској комисији морају да заступају интересе ЕУ, а не интересе својих матичних земаља. Због тога не смеју да траже или приме упутства од влада земаља чланица. Савет министара ЕУ представља владе земаља чланица и састоји се од по једног министра из сваке земље. Од питања које се разматрају зависи који министар учествује на састанку. Савет министара доноси правила која Комисија предлаже. У многим питањима Савет министара мора бити сагласан са Европским парламентом, пре него што донесе одлуку. У другим питањима Савет министара може да донесе одлуку самостално, али тада Европски парламент мора да се изјасни о предлогу пре него што Савет министара донесе одлуку. Суд Европске уније тумачи правила и доноси пресуде у споровима³.

Једно од питања која се постављају односи се на примену права ЕУ на државе нечланице. Да ли је то могуће и да ли је то потребно? Ако говоримо о сарадњи између држава, без обзира да ли се ради о чланицама ЕУ или не, онда морамо закључити да се мора примењивати и право ЕУ на те државе. Али, на који начин? Да ли директно или не?

У ЕУ је донесена Уредба које предвиђа да се примени меродавно право неке треће државе – нечланице на одређени случај, прекогранични предмет, а, исто тако, донесене су Уредбе које предвиђају могућност да чланице ЕУ закључују споразуме са државама нечланицама у одређеним областима. Али, морамо имати на уму да могућност закључења споразума између држава чланица и трећих држава – држава нечланица треба разликовати од проширења примене права ЕУ и на те треће државе.

---

² Владимир Чоловић, *Сарадња судова и других органа у грађанским стварима у праву Европске уније* (Београд: Институт за упоредно право, Млади правници, 2009), 13.

³ Владимир Чоловић, *Сарадња судова и других органа у грађанским стварима у праву Европске уније*, *op. cit.*, 14.

СПОЉНА НАДЛЕЖНОСТ ЕУ И ИЗУЗЕЦИ ОД ВРШЕЊА СПОЉНЕ НАДЛЕЖНОСТИ

Да бисмо могли да анализирамо могућност закључења посебних уговора држава чланица ЕУ и трећих држава – нечланица, у одређеним областима, потребно је да одредимо шта је спољна надлежност ЕУ. Спољна надлежност ЕУ у односу на ступање у одређене правне односе са једном или више држава, као и међународних организација је регулисана чланом 47 Уговора о оснивању Заједнице, који потврђује њен правни субјективитет. Али и друге одредбе регулишу постојање спољне надлежности ЕУ, па је, самим тим, потребно одредити њену надлежност и код регулисања Међународног приватног права ЕУ. Треба одговорити на питање: да ли је ЕУ искључиво надлежна да ступа у правне односе са државама нечланицама и међународним организацијама у домену регулисања Међународног приватног права?⁴ Мишљење Европског суда правде, у вези са тим, односи се на чињеницу да Заједница жели да спроведе заједничку политику, која је предвиђена Уговором о оснивању Заједнице, када она усваја одредбе којима се установљавају заједничка правила, без обзира на то какав облик је она имала. Тада државе чланице немају право да поступају на индивидуалан или колективан начин, како би преузимале обавезе према државама нечланицама. Код спровођења одредаба Уговора о оснивању Заједнице, систем унутрашњих прописа ЕУ је неодојив од система спољних односа. Искључива спољна надлежност постоји, ако је ЕУ хармонизовала одређено подручје права, односно ако је уредила то подручје у складу са својом унутрашњом надлежношћу, на тај начин да те одредбе обухватају и правила која се односе на држављане држава нечланица⁵.

ОКВИР ЗА ДОНОШЕЊЕ УРЕДАБА 664/2009 И 662/2009

Оквир за доношење Уредбе Савета бр. 664/2009 од 7. јула 2009. године о увођењу поступка за преговоре и склапање уговора између држава чланица и трећих држава који се односе на надлежност и признање, као и на извршење судских одлука у брачним предметима, предметима родитељске одго-

---

⁴ Јасмина Алихоџић, „Утицај вањске надлежности Европске уније на склапање међународних уговора држава чланица у области Међународног приватног права – осврт на Уредбу ЕЗ бр. 664/2009 и њен значај за БиХ”, *Анали Правног факултета Универзитета у Зеници*, бр. 6, год. 3, 77.

⁵ *Ibid.*, 77.

ворности, затим на предмете који се односе на издржавање, као и на одређивање меродавног права у предметима издржавања (даље: Уредба 664/2009)⁶ и Уредбе Европског парламента и Савета бр.662/2009 од 13. јула 2009. године о увођењу поступка за преговоре и склапање уговора између држава чланица и трећих држава који се односе на специфична питања меродавног права за уговорне и вануговорне обавезе (даље: Уредба 662/2009)⁷, налазимо у уводним деловима ових аката, односно у Преамбулама. Ради се о скоро идентичном тексту обе Преамбуле. Уводни делови Уредаба 664/2009 и 662/2009 односе се на питања која регулишу у својим одредбама, као и на основ који ове Уредбе имају у вишим актима Заједнице. То се, пре свега, односи на могућност закључења споразума у тим областима са државама нечланицама, пре свега од стране држава чланица, као и на однос тих споразума и споразума које закључује Заједница. Значи, на првом месту, судска сарадња у грађанским стварима између држава чланица и држава нечланица има свој основ у споразумима које су закључиле те земље. Такви споразуми, често, одражавају специјалне везе између држава чланица и држава нечланица и имају за циљ да обезбеде адекватни правни оквир за задовољење специфичних потреба тих земаља у овој области⁸.

Уговор о оснивању Заједнице, у свом члану 307, одређује да државе чланице могу да предузму све кораке како би се уклониле све инкомпатибилности између правних тековина Заједнице и међународних споразума закључених између држава чланица и држава нечланица. То може подразумевати и потребу за поновним преговорима о таквим споразумима. У вези са тим, може се указати потреба да се закључују наведени споразуми и у области судске сарадње у грађанским стварима. У свом мишљењу бр. 1/03 од 7. фебруара 2006. године, који се односи на закључак нове Лугано конвенције, Суд правде Европских заједница потврдио је да је Заједница стекла искључиву надлежност да закључи међународни уговор попут Лугано конвенције са државама нечланицама о питањима у вези са правилима одређеним у Уредби Саве-

---

⁶ Council Regulation (EC) No 664/2009 of 7 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries concerning jurisdiction, recognition and enforcement of judgments and decisions in matrimonial matters, matters of parental responsibility and matters relating to maintenance obligations, and the law applicable to matters relating to maintenance obligations (*Official Journal of the European Communities, L 200, 31.7.2009., 46–51*)

⁷ Council Regulation (EC) No 662/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries on particular matters concerning the law applicable to contractual and non-contractual obligations (*Official Journal of the European Communities, L 200, 31.7.2009, p. 25–30*)

⁸ Т. 2 Преамбула.

та (ЕЗ) бр. 44/2001 од 22. децембра 2000. године о надлежности и признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима (Брисел I)⁹. На Заједници је да закључи, у складу са чланом 300 Уговора о оснивању Заједнице, који споразуми, закључени између Заједнице и држава нечланица, спадају у искључиву надлежност Заједнице. Осим тога, члан 10 наведеног Уговора захтева од држава чланица да се уздрже од свих мера које би могле да угрозе остваривање циљева Уговора, како би се олакшало остваривање задатака Заједнице. Ова дужност лојалне сарадње је општег значаја и не зависи од тога да ли Заједница има искључиву надлежност у закључењу наведених споразума. У вези са тим, треба успоставити кохерентан и транспарентан поступак, како би се овластиле државе чланице да измене постојећи споразум или да закључе нови, посебно у случајевима у којима Заједница није показала намеру да врши своју надлежност.¹⁰

Ове Уредбе не треба примењивати ако Заједница већ има закључени споразум са државама нечланицама у истој области. Сматраће се да два споразума (онај који је закључила Заједница и онај који има намеру да закључи или измени држава чланица) регулишу исту област ако они до детаља регулишу иста правна питања. Ако се ради о општим питањима, неће се сматрати да се споразуми односе на исту област.¹¹

Регулисање односа између ЕУ и других држава – нечланица је једно од важнијих питања у функционисању ове организације и њених чланица. Но, веома важно је и питање да ли државе чланице могу закључивати споразуме са државама нечланицама и да ли је таква могућност у супротности са овлашћењима која има ЕУ, као организација према другим државама и међународним организацијама.

УРЕДБЕ ЕУ НА КОЈЕ СЕ ОДНОСЕ УРЕДБЕ 664/2009 И 662/2009

Пре него што посветимо пажњу садржини Уредаба 664/2009 и 662/2009, кратко ћемо се осврнути на уредбе које регулишу области на које се односи могућност закључења споразума између држава чланица и држава нечланица. Ради се о брачним питањима, питањима родитељске одговорности, питањима издржавања, питањима везаним за сукоб закона код уговорних оба-

---

⁹ Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (*Official Journal of the European Communities*, L 012, 16/01/2001, pp. 0001–0023).

¹⁰ Т. 3 – 8 Преамбула.

¹¹ Т. 9 Преамбула.

веза у грађанским и трговачким стварима, као и питањима везаним за сукоб закона код вануговорних обавеза у грађанским и трговачким стварима. Приказаћемо само основне одредбе ових Уредби.

УРЕДБА 2201/2003 И УРЕДБА 4/2009

Уредба 664/2009 се односи на Уредбу Савета (ЕУ) бр.2201/2003 од 27. новембра 2003. године о судској надлежности и признању и извршењу пресуда у брачним питањима и питањима родитељске одговорности, која укида Уредбу (ЕУ) бр.1347/2000 (Уредба 2201/2003)¹² и на Уредбу ЕУ бр. 4/2009 о надлежности, меродавном праву, признавању и извршењу одлука и сарадњи у стварима које се односе на обавезе издржавања је донесена 18.децембра 2008. године (Уредба 4/2009).¹³

Уредба 2201/2003 се примењује у грађанским стварима које се односе на развод, правно раздвајање или поништење брака, као и на додељивање, извршавање, делегирање, ограничавање или престанак родитељске одговорности. Уредба 2201/2003 се неће примењивати на:– утврђивање или оспоравање односа родитељ–дете; – одлуке о усвајању, мере које претходе усвајању, или поништавању или укидању усвајања; – презиме и лична имена детета; – осамостаљење/ослобађање деце од родитељског надзора/проглашавање пунолетства; – обавезе издржавања; – фидуцијарне односе или наслеђивање; – мере предузете као резултат кривичних дела која су починила деца¹⁴. Уредба 2201/2003 треба да се примењује само на прекид брачних веза и не бави се питањима, као што су околности које су довеле до развода, затим последице брака по имовину супружника као и друге мере, које би се могле примењивати у овој области. С обзиром на то да се Уредбом 2201/2003 регулише правно раздвајање, рећи ћемо да се под тим институтом подразумева да брак није разведен и да партнери не могу да ступе у други брак. Уредбом

---

¹² Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 (*Official Journal of the European Communities* L 338, 23.12.2003, p. 1–29).

¹³ Council Regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations (*Official Journal of the European Communities* L 7, 10.1.2009, p. 1–79).

¹⁴ Члан 1 Уредбе 2201/2003; Бернадет Бордаш, „Регулатива Савета (ЕЗ) бр. 2201/2003 о надлежности у признању и извршењу пресуда у брачним стварима и стварима родитељске одговорности: однос Регулативе и других инструмената (чл. 60 и 61) – могућности сарадње са државама нечланицама ЕУ”, *Зборник присјевков з меѓнародне знансјивне конференце на Правни факултетски Универзе в Марибору* (Марибор 2004), 68.

2201/2003 треба да се омогући да суд једне земље чланице може да предузима привремене, као и заштитне мере, у хитним случајевима, у погледу лица или имовине која се налази у тој земљи чланице. Признање и извршење одлука донетих у једној земљи чланице треба да се заснива на принципу међусобног поверења и основе за непризнавање треба да се држе на минимуму који је потребан.

Применом Уредбе 4/2009 давалац издржавања би требало да, без проблема, добије одлуку у земљи чланице која се може аутоматски извршити у другој земљи чланице без даљих формалности. Да би се постигао овај циљ, препоручује се стварање инструмента ЕУ за ствари које се односе на обавезе издржавања у којем ће бити удружене одредбе о надлежности, сукобу закона, признавању и извршности, извршењу, правној помоћи и сарадњи између Централних органа¹⁵. Свака земља чланица је дужна да одреди Централни орган који ће вршити обавезе које за тај орган проистичу из Уредбе 4/2009. Федералне земље чланице, земље чланице са више правних система или земље чланице које имају аутономне територијалне јединице, могу слободно да именују више Централних органа а дужне су да назначе територијални или лични делокруг њихових функција¹⁶. Централни органи су дужни да сарађују једни са другима, укључујући и размену информација, као и да унапређују сарадњу међу надлежним органима у својим земљама чланицама да би се постигли циљеви ове уредбе. Централни органи су дужни да предузимају мере за олакшање примене ове Уредбе и у циљу јачања њихове сарадње. Делокруг ове уредбе обухвата све обавезе издржавања које проистичу из породичних односа, родитељства, брака или сродства, како би се гарантовало једнако поступање према свим даваоцима издржавања. У смислу ове уредбе, појам „обавезе издржавања” треба да се тумачи аутономно.

УРЕДБА 593/2008 И УРЕДБА 864/2007 (УРЕДБА 662/2009)

Уредба 662/2009 се односи на Уредбу Европског парламента и Савета о меродавном праву за уговорне обавезе (Рим I) бр. 593/2008 од 17. јуна 2008. године (Уредба 593/2008)¹⁷, као и на Уредбу Европског парламента и Савета

---

¹⁵ Чоловић Владимир, „Сарадња држава у области остваривања алиментационих захтева”, *Међународна научна конференција „Европске интеграције и међународна кривичноправна сарадња”*, Зборник радова (Београд: Институт за упоредно право и Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2011), 236.

¹⁶ Члан 49 Уредбе 4/2009.

о меродавном праву за вануговорне обавезе (Рим II) бр. 864/2007 од 11. јула 2007. године (Уредба 864/2007).¹⁸

Уредба 593/2008 се примењује у ситуацији у којој се решава сукоб закона код уговорних обавеза у грађанским и трговачким стварима. Уредба 593/2008 се неће примењивати на предмете везане за порезе, царину и државну администрацију. Осим тога, Уредба 593/2008 се неће примењивати и на предмете везане за правни статус лица, обавезе везане за породичне односе, обавезе везане за брачни и породични имовински режим, обавезе везане за меницу, чек и друге вредносне исправе, арбитражне споразуме и споразуме о избору суда, питања везана за компанијско право и сл.¹⁹ Уредба 593/2008 ће се примењивати без обзира на то да ли се ради о праву земље чланице или не²⁰. Основни принцип Уредбе 593/2008 је аутономија воље, али она предвиђа и посебна правила за одређивање меродавног права, када странке то не учине или када то није могуће. Уредба 593/2008 ће заменити Римску конвенцију.²¹ Осим тога, Уредба 593/2008 има задатак да балансира односе између странака у прекограничним случајевима, омогућавајући примену права, које највише одговара одређеној уговорној обавези. Не само то, једно од питања, коме Уредба 593/2008 посвећује нарочиту пажњу, јесте одређивање меродавног права за потрошачке уговоре са елементом иностраности.²²

Уредба 864/2007 се примењује на ситуације у којој се решава сукоб закона код вануговорних обавеза у грађанским и трговачким стварима. Уредба 864/2007 се не примењује у пореским, царинским и управним стварима или код одговорности државе у вршењу државне власти. Примена Уредбе 864/2007 биће искључена и код вануговорних обавеза проистеклих из породичних односа, затим брачних имовинских односа и меничних и чековних односа. Исто тако, Уредба 864/2007 се неће примењивати и код вануговорних обавеза везаних за субјекте у компанијском праву, затим код нуклеарне штете,

---

¹⁷ Council Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I) (*Official Journal of the European Communities* L 177, 04.07.2008., p.6–16).

¹⁸ Council Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of July 11 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (RomeII) (*Official Journal of the European Communities* L 199, 31.7.2007., p. 40–49).

¹⁹ Члан 1 Уредбе 593/2009.

²⁰ Члан 2 Уредбе 593/2009.

²¹ Law Society supports applicable-law rules for contracts, The Law Society of England and Wales, <http://international.lawsociety.org.uk/node/3855>.

²² Владимир Чоловић, *Сарадња судова и других органа у грађанским стварима у праву Европске уније*, op. cit., 38–39; Regulation on the law applicable to contractual obligations (RomeI), European Judicial Network in civil and commercial matters, http://ec.europa.eu/civiljustice/news/whatsnew_en.htm.

као и код повреде приватности и права везаних за личност, укључујући и клевету²³. Уредба 864/2007 одређује и да ће догађај из ког је проистекла штета обухватити и догађаје код којих је вероватно да ће се штета догодити. Исто тако, штета укључује и штету која ће, вероватно, настати²⁴. Право једне државе ће се применити, ако је меродавно по одредбама Уредбе 864/2007, без обзира на то да ли је та држава чланица ЕУ или није.²⁵ Уредба 864/2007 дефинише и општа и посебна правила за одређивање меродавног права у случају постојања вануговорне одговорности. Не само то, она одређује и случајеве када се примењује аутономија воље странака, као и заједничка правила која се тичу неких општих питања у овој области, као што су директна тужба, суброгација, солидарна одговорност и сл.²⁶

САДРЖИНА УРЕДБИ 664/2009 И 662/2009

Уредба 664/2009 регулише поступак у коме држава чланица има овлашћења да измени већ закључени уговор, као и да преговара и закључи нови споразум са трећим земљама (државама нечланицама), под условима које она одређује. Уредба 664/2009 се примењује на уговоре у потпуности или делимично у складу са одредбама поменуте Уредбе 2201/2003, као и у складу са Уредбом 4/2009. Уредба 664/2009 се не примењује ако Заједница има закључен споразум са државама нечланицама по овим питањима. И Уредба 662/2009 на исти начин регулише поступак који се односи на овлашћење државе чланице да измени већ закључени уговор или закључи нови споразум са државама нечланицама. Али, она се примењује на уговоре који су у потпуности или делимично у складу са одредбама поменуте Уредбе 593/2008, као и у складу са одредбама Уредбе 864/2007²⁷.

Пошто се ради о идентичном тексту обе Уредбе, на тај начин ћемо и представити њихову садржину. Исти је број чланова и исти су наслови тих одредаба код обе уредбе.

Свако позивање на државу чланицу или државу нечланицу у уредбама у погледу регионалних споразума ће се тумачити, на тај начин, да се односи на те државе²⁸.

---

²³ Члан 1 Уредбе 864/2007.

²⁴ Члан 2 (3) Уредбе 864/2007.

²⁵ Члан 3 Уредбе 864/2007.

²⁶ Владимир Чоловић, *Сарадња судова и груписа органа у грађанским стварима у праву Европске уније*, оп.цит., 30–31.

²⁷ Члан 1 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

²⁸ Члан 2 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

Када држава чланица намерава да започне преговоре о измени постојећег споразума или о закључењу новог, а што је регулисано овим Уредбама, она мора да обавести Комисију о својој намери. То обавештење мора бити достављено Комисији што је пре могуће, односно то мора бити учињено пре дана када су заказани формални преговори између држава у вези с овим питањем. Уредбе нису навеле који је то рок. Обавештење мора да садржи копију споразума или његовог нацрта, тј. предлог споразума, као и другу релевантну документацију, ако је то потребно. Држава чланица мора да опише ток преговора, као и да дефинише сва питања која треба решити наведеним споразумом, без обзира на то да ли се ради о закључењу новог споразума или изменама постојећег. Држава чланица може да пружи и другу, било коју, додатну информацију²⁹. По пријему наведеног обавештења, Комисија ће проценити да ли држава чланица може да покрене формалне преговоре са државом нечланицом. У тој процени, Комисија ће прво проверити да ли се у наредна 24 месеца планирају преговори заједнице са државом нечланицом у вези са дефинисањем споразума о односним питањима³⁰. У супротном, Комисија ће проценити да ли су испуњени следећи услови:

- да ли је држава чланица обезбедила информације о посебном интересу за закључење споразума о економским, географским, културним, историјским, социјалним или политичким везама између државе чланице и државе нечланице;
- да ли су обезбеђене информације које доказују да држава чланица неће, наведеним закључењем или изменом уговора, угрозити ефикасност ове уредбе и да неће угрозити правилно функционисање система утврђеног овом уредбом; и
- да предложени споразум (или његова измена) неће угрозити циљеве и сврху спољне политике Заједнице, као што је то утврдила Заједница³¹.

Ако предложени споразум испуњава све наведене услове, Комисија у року од 90 дана од дана пријема обавештења о намери почетка формалних преговора доставља образложену одлуку држави чланици, уз давање овлашћења за почетак формалних преговора о овом споразуму. Ако је неопходно, Комисија може предложити одређене смернице за ток преговора, што би ре-

---

²⁹ Члан 3 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009; Marta Requejo, „Two new IPL regulations”, Conflict of Laws.net, <http://conflictoflaws.net/2009/two-new-ipl-regulations/> (приступ: 01. 09. 2013.)

³⁰ Владимир Чоловић, Закључење споразума између држава чланица и трећих држава као изузетак од вршења спољне надлежности Европске уније, *Евројско законодавство* бр. 39–40/2012, Београд, 2012, 18.

³¹ Члан 4 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

зултирало укључењем одређених клаузула у предложеном споразуму. Та клаузула се односи на следеће: – мора се потпуно или делимично раскинути уговор између државе чланице и државе нечланице, ако, касније, буде закључен споразум између Заједнице и државе нечланице, по истим питањима; и – морају се директно заменити одговарајуће одредбе споразума са одредбама споразума који је, накнадно, закључен између ЕУ и њених чланица, са једне стране, и држава нечланица, са друге стране, који ће регулисати иста питања³². Конкретно, те клаузуле треба да имају следећу садржину. Прва, наведена, клаузула, мора да изгледа на следећи начин: „Имена државе чланице и државе нечланице, морају да, у целини или делимично, раскину овај Споразум, ако Европска заједница и њене Државе чланице закључе споразум са (име једне или више држава нечланица) о истим питањима цивилног правосуђа, као и о другим питањима, која су регулисана тим Споразумом”. Друга, наведена, клаузула мора да изгледа на следећи начин: „Овај Споразум или његове поједине одредбе престају да важе од дана закључења споразума између Европске заједнице и њених држава чланица, с једне стране, и (име једне или више држава нечланица), са друге стране, у области која је регулисана новим споразумом”.³³

Ако Комисија, на основу своје оцене и елемената, који су дефинисани у члану 4. Уредбе не намерава да одобри почетак формалних преговора о закључењу новог споразума или измени постојећег, она ће мишљење о томе доставити држави чланици, у року од 90 дана, од дана пријема обавештења о намери државе чланице да започне преговор, што је дефинисано у члану 3 Уредбе. Након тога, држава чланица, у року од 30 дана од дана пријема мишљења Комисије, може да покрене поступак за разговор са Комисијом у вези са проналажењем решења око наведеног. Ако држава чланица не затражи разговор са Комисијом у року који је наведен, тада ће Комисија донети и доставити образложену одлуку држави чланици, у року од 130 дана од дана пријема обавештења, које је дефинисано у члану 3. Уредбе. Међутим, у случају да је дошло до разговора између Комисије и државе чланице, тада ће Комисија донети образложену одлуку и доставити је држави чланици у року од 30 дана од дана завршетка расправе³⁴. Уколико се преговори између државе чланице и државе нечланице односе на област коју уређују Уредбе, Комисија може да учествује у тим преговорима, али у статусу посматрача.

³² Владимир Чоловић, Закључење споразума између држава чланица и трећих држава као изузетак од вршења спољне надлежности Европске уније, *op. cit.*, 19.

³³ Члан 5 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

³⁴ Члан 6 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

Ако то није случај, тада Комисија има право да је обавештававају о напретку у различитим фазама преговора³⁵.

Пре потписивања споразума са државом нечланицом, држава чланица ће обавестити Комисију о исходу преговора и доставиће јој текст тог споразума. Након пријема тог обавештења, Комисија ће проценити да ли тај споразум испуњава услове који су дефинисани у Уредби. Ако тај споразум испуњава услове из Уредбе, тада ће Комисија, у року од 90 дана од дана пријема обавештења о исходу преговора, донети образложену одлуку о томе да држава чланица може закључити споразум са државом нечланицом. Међутим, у случају да Комисија, на основу своје оцене, а што је дефинисано чланом 8 Уредбе, не донесе позитивну одлуку о закључењу овог споразума, она ће о томе да обавести државу чланицу у питању, као и Европски парламент и Савет, у року од 90 дана од дана пријема обавештења о исходу преговора и закључењу споразума. Држава чланица, тада, у року од 30 дана од дана пријема мишљења Комисије, може да захтева да покрене расправу са Комисијом у циљу проналажења решења у оваквој ситуацији. Ако то држава чланица учини или не учини, у року који је одређен, тада ће Комисија донети образложену одлуку и доставити је држави чланици у року од 130 дана од дана пријема обавештења о исходу преговора и закључењу споразума од стране државе чланице. Но, у случају расправе, Комисија ће доставити држави чланици образложену одлуку у року од 30 дана од дана завршетка расправе. О томе ће Комисија обавестити и Европски парламент и Савет, у року од 30 дана од дана доношења одлуке. Државе чланице могу обавестити Комисију о поверљивости обавештења. То се односи на обавештења о намери почетка преговора о закључењу споразума са државом нечланицом, затим на сам текст споразума итд³⁶.

Комисија ће доставити Европском парламенту, Савету, као и Европском економском и социјалном комитету извештај о примени Уредбе, али не раније од 7. јула 2012. године (Уредба 664/2009), односно, од 13. јула 2017. године (Уредба 662/2009). Тај извештај мора садржати следеће: – потврду да ове уредбе истичу на дан, како је то предвиђено уредбама; или – предлог да ове уредбе, након истека њихове важности, буду замењене новим актима. Ако извештај препоручује замену ових уредби новим актима, то ће бити праћено одговарајућим предлозима закона. То је битно, с обзиром на то да

---

³⁵ Члан 7 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009; Marta Requejo, „Two new IPL regulations”, *op. cit.*

³⁶ Чланови 8, 9 и 10 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009; Владимир Чоловић, Закључење споразума између држава чланица и трећих држава као изузетак од вршења спољне надлежности Европске уније, *op. cit.*, 20.

ће важност Уредби истећи након три године од достављања извештаја Комисије. Период од три године ће почети да тече од првог дана у месецу након подношења извештаја Европском парламенту или Савету. Може се десити да се извештај поднесе одвојено овим органима, тако да ће се рок везати за задње поднесени извештај. Без обзира на истек уредби, сви преговори у вези са закључењем споразума између држава чланица и држава нечланица моћи ће да буду завршени у складу са њеним одредбама³⁷.

Уредбе су ступиле на снагу двадесетог дана од дана објављивања у Службеном листу Европске уније. Оне ће бити обавезујуће у целини и директно ће се примењивати у државама чланицама у складу са Уговором о оснивању Европске заједнице. Иако су Уредбе донете различитих датума (Уредба 664/2009 је донета 7. јула 2009, а Уредба 662/2009 је донета 13. јула 2009), обе су објављене истог дана у Службеним новинама, што значи да су ступиле на снагу истог дана – 20. августа 2009.³⁸

ЗНАЧАЈ УРЕДБИ 664/2009 И 662/2009 ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Значај Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009 је за Републику Србију велики. То се не односи само на њен положај према ЕУ. Ипак, мора се рећи, да је мали број билатералних уговора између Србије и чланица ЕУ на снази. Осим тога, скоро сви билатерални уговори су закључени док је још егзистирала Југославија. Области на које се односе наведене Уредбе у Србији уређене су Законом који се односе наведене Уредбе, то се у Србији чини у Закону који регулише област Међународног приватног права.

Наиме, за одређивање меродавног права за наведене области (на које се односе наведене Уредбе) примењују се одредбе Закона о решавању сукоба закона са прописима других земаља³⁹ (даље Закон о МПП). Ми нећемо посвећивати пажњу тим одредбама, имајући у виду да се ради о општим правилима Међународног приватног права, као и због тога, што се Уредбе 664/2009 и 662/2009, пре свега, односе на закључење споразума између држава чланица и држава нечланица, односно на изузетке од вршења спољне надлежности ЕУ.

---

³⁷ Чланови 13 и 14 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009; Владимир Чоловић, Закључење споразума између држава чланица и трећих држава као изузетак од вршења спољне надлежности Европске уније, *op. cit.*, 21.

³⁸ Члан 15 Уредбе 664/2009 и Уредбе 662/2009.

³⁹ „Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља” (*Сл. лист СФРЈ* бр. 43/82, 72/82, *Сл. лист СРЈ* бр. 46/96).

Поменућемо неке од билатералних споразума који су на снази између Србије и садашњих чланица ЕУ који су закључивани у време када је Србија егзистирала у оквиру Краљевине Југославије, односно у оквиру ФНРЈ и СФРЈ. Ти споразуми су закључивани, најчешће, у области међународне правне помоћи и признања и извршења страних одлука. Издвојили смо следеће билатералне споразуме.

Аустрија: – Споразум о узајамном признавању и извршењу одлука о издржавању између ФНРЈ и Републике Аустрије од 10. октобра 1961. године⁴⁰ – ступио на снагу 25. децембра 1962; – Споразум о узајамном признавању и извршењу одлука изабраних судова и поравнања закључених пред изабраним судовима у трговачким стварима између ФНРЈ и Републике Аустрије од 18. марта 1960. године⁴¹ – ступио на снагу 17. маја 1961. године.

Белгија: – Споразум о правној помоћи у грађанским и трговачким стварима између СФР Југославије и Краљевине Белгије од 24. септембра 1971. године⁴² – ступио на снагу 1. јуна 1972; – Конвенција о признању и извршењу судских одлука о издржавању између СФРЈ и Краљевине Белгије од 12. децембра 1973. године⁴³ – ступила на снагу 8. марта 1976. године.

Бугарска: – Уговор о узајамној правној помоћи између ФНРЈ и Народне Републике Бугарске од 23. марта 1956. године⁴⁴ – ступио на снагу 17. јануара 1957. године.

Република Чешка: – Уговор о регулисању правних односа у грађанским, породичним и кривичним стварима између СФРЈ и Чешке Социјалистичке Републике од 20. јануара 1964. године⁴⁵ – ступио на снагу 2. августа 1964. године.

Француска: – Споразум о олакшању примене Хашке конвенције о грађанском поступку од 1. марта 1954. године између СФРЈ и Француске републике од 29. октобра 1969. године⁴⁶ – ступио на снагу 1. јануара 1971.; – Конвенција о надлежности и о закону који се примењује у области личног и породичног права између СФРЈ и Француске Републике од 18. маја 1971. године⁴⁷ – ступила на снагу 1. децембра 1972; – Конвенција о признању и извршењу судских одлука у грађанским и трговачким стварима између Владе СФРЈ и

---

⁴⁰ *Сл. лист СФРЈ* – додатак, бр. 2/1963.

⁴¹ *Сл. лист ФНРЈ* – додатак, бр. 5/1961.

⁴² *Сл. лист СФРЈ* – додатак, бр. 7/1974.

⁴³ *Сл. лист СФРЈ* – додатак, бр. 45/1976.

⁴⁴ *Сл. лист ФНРЈ* – додатак, бр. 1/1957.

⁴⁵ *Сл. лист СФРЈ* – додатак, бр. 13/1964.

⁴⁶ *Сл. лист СФРЈ* – додатак, бр. 21/1971.

⁴⁷ *Сл. лист СФРЈ*, бр. 5/1972.

Владе Француске Републике од 18. маја 1971. године⁴⁸ – ступила на снагу 1. фебруара 1972. године.

Грчка: – Конвенција о узајамним правним односима између ФНРЈ и Краљевине Грчке од 18. јуна 1959. године⁴⁹ – ступила на снагу 31. марта 1960; – Споразум о узајамном признавању и извршењу судских одлука између ФНРЈ и Краљевине Грчке од 18. јуна 1959.⁵⁰ – ступио на снагу 31. марта 1960. године.

Мађарска: – Уговор о узајамном правном саобраћају између СФРЈ и Народне Републике Мађарске од 7. марта 1968.⁵¹ – ступио на снагу 18. јануара 1969. године.

Шведска: – Споразум између СФРЈ и Краљевине Шведске о укидању легализације исправа од 29. новембра 1990. године⁵²; – Споразум између СФРЈ и Краљевине Шведске о олакшању примене Хашке конвенције о грађанском поступку од 01. марта 1954. године, од 22. новембра 1990. године⁵³.

Велика Британија: – Конвенција између Краљевине Југославије и Велике Британије о уређењу међусобне помоћи у вођењу поступка у грађанским и трговачким стварима које су у течају или које могу бити у течају пред односним судским властима од 27. фебруара 1936. године⁵⁴ – ступила на снагу 18. августа 1937. године.

Србија нема закључене билатералне уговоре са следећим чланицама ЕУ: Луксембург, Шведска, Португал, Ирска, Малта, Литванија, Летонија, Естонија, Словенија и Финска.

УРЕДБА 1259/2010 – РАЗВОД БРАКА И ПРАВНО РАЗДВАЈАЊЕ

Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање бр. 1259/2010 од 20. децембра 2010. године (даље: Уредба 1259/2010), која се, још, назива и „Рим III”⁵⁵, састоји се у примени на ситуације у којој се решава сукоб закона у области развода и правног раздвајања. Уредба 1259/2010 дефинише и два термина, ради лакшег разумевања њених одредаба. Наиме, под

---

⁴⁸ *Сл. лист СФРЈ* – додаток, бр. 7/1972.

⁴⁹ *Сл. лист ФНРЈ* – додаток, бр. 7/1960.

⁵⁰ *Сл. лист ФНРЈ* – додаток, бр. 6/1960.

⁵¹ *Сл. лист СФРЈ* – додаток, број 3/1968.

⁵² Није ратификован и није на снази.

⁵³ Није ратификован и није на снази.

⁵⁴ *Службене новине КЈ*, бр. 116 (1937).

„земљом уговорницом” која учествује у примени овог акта, подразумева земљу чланицу ЕУ која то чини на основу Одлуке 2010/405/ЕУ (односи се на 14 земаља чланица. Право које се одреди по Уредби 1259/20101 ће се примењивати, без обзира да ли се ради о праву земље уговорнице која примењује ову Уредбу или не⁵⁶. То, практично, значи да Француска може примењивати право Алжира, Португалија право Кине итд⁵⁷.

ИЗБОР ПРАВА СТРАНАКА – БРАЧНИХ ДРУГОВА

Брачни другови се могу споразумети око права које ће се примењивати на развод и правно раздвајање, под условом, да је то једно од следећих права: а) право државе, у којој брачни другови имају пребивалиште, у тренутку закључења споразума; б) право државе, у којој су брачни другови имали последње заједничко пребивалиште, али ако, у време закључења споразума, један од њих и даље има пребивалиште у том месту; в) право одређено по држављанству једног од брачних другова, у време закључења споразума; и г) право форума⁵⁸.

МЕРОДАВНО ПРАВО У НЕДОСТАТКУ ИЗБОРА ПРАВА СТРАНАКА – БРАЧНИХ ДРУГОВА

У случају да странке, односно брачни другови нису изабрали право, по Уредби 1259/2010, тада ће се меродавно право у области развода и правног раздвајања одредити: а) по праву државе, у којој супружници имају пребивалиште, у време покретања поступка пред судом; или, ако је то немогуће, б) по праву државе, у којој су супружници имали последње заједничко пребивалиште, али под условом да се период боравка брачних другова није завршио пре више од годину дана од дана када је покренут поступак пред су-

---

⁵⁵ Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation (*Official Journal of the European Communities* L 343, 29.12.2010, p.10–16)

⁵⁶ Члан 4 Уредбе 1259/2010; Владимир Чоловић, Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. 1259/2010 од 20. децембра), *Евројско законодавство* бр. 35–36/11, Београд 2011, 33.

⁵⁷ Hodson David, EU approves European divorce enhanced cooperation, www.davidhodson.com/assets/documents/enhancedcoop.pdf (датум приступа: 11.09.2013)

⁵⁸ Члан 5 Уредбе 1259/2010; Владимир Чоловић, Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. 1259/2010 од 20. децембра), *op. cit.*, 35.

дом, односно ако један од брачних другова још увек живи на том месту, у време кад је покренут поступак пред судом; или ако то није случај, в) по праву државе чији су држављани оба брачна друга, у време покретања поступка пред судом; а ако то није могуће применити, онда г) по праву државе у којој је покренут поступак пред судом⁵⁹.

Комисија ЕУ је 14. марта 2005. године усвојила Зелену књигу о меродавном праву и надлежности у стварима везаним за развод, док је 17. јула 2006. године предложила Уредбу о изменама и допунама Уредбе Савета ЕУ бр. 2201/2003 у погледу надлежности и меродавног права у брачним стварима. Савет ЕУ је, након тога, на састанку у Луксембургу, 5. и 6. јуна 2008. године закључио да постоји недостатак једногласности и да постоје непремостиве тешкоће у овој области. Но, 12. јула 2010. године, Савет ЕУ је усвојио Одлуку 2010/405/ЕУ о одобравању побољшане сарадње у области меродавног права које се примењује на развод и правно раздвајање. Та Одлука се односи на Белгију, Бугарску, Немачку, Шпанију, Француску, Италију, Летонију, Луксембург, Мађарску, Малту, Аустрију, Португалију, Румунију и Словенију. Уредба 1259/2010 треба да створи јасан и свеобухватан правни оквир у области права које се примењује у овој области. Она мора да пружи грађанима одговарајуће резултате, у смислу правне сигурности, као и да спречи фаворизовање било ког брачног друга. Уредба 1259/2010 би требало да буде универзална, односно она би требало да омогући униформност у одређивању правила за решавање сукоба закона и требало би да се примењује, без обзира на природу суда или другог органа који решава овакве ситуације. Брачни другови би морали да имају несметан приступ актуелним информацијама везаним за национална права и право ЕУ, као и за правила поступка. Уредба 1259/2010 је историјска, јер ће се примењивати само у појединим земљама чланицама ЕУ. Морамо рећи да Уредба 1259/2010 обезбеђује склад, сигурност и јасноћу у примени њених одредаба. Она је битна и за друге земље, а не само за земље чланице ЕУ⁶⁰. Уредба 1259/2010 се примењује од 21. јуна 2012. године.

---

⁵⁹ Члан 8 Уредбе 1259/2010; Владимир Чоловић, Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. 1259/2010 од 20. децембра), *op. cit.*, 36.

⁶⁰ Hodson David, *EU approves European divorce enhanced co-operation*, *op. cit.*

ЗНАЧАЈ УРЕДБЕ 1259/2010 ЗА РЕПУБЛИКУ СРБИЈУ

Значај Уредбе 1259/2010 за Републику Србију произлази из тога што се и право Србије може применити ако се испуне услови предвиђени у акту ЕУ. То значи да је Уредба 1259/2010, са тог становишта, значајна за Србију, као и за остале земље – нечланице чије се право може применити у овим односима. Но, много је значајније питање регулисања развода брака са елементом иностраности у Закону о МПП, ако имамо у виду да Уредба 1259/2010 предвиђа могућност аутономије воље, односно избора права странака – брачних другова. Наиме, кад је у питању Закон о МПП, држављанство као тачка везивања није примарна, као код осталих односа везаних за брак. Чињеница је да законодавац одређује држављанство као прву, односно, *lex nationalis* ће се примењивати, ако су брачни другови, који се разводе, држављани исте државе, у време подношења тужбе. Но, ако су брачни другови, који се разводе, држављани различитих држава, тада настаје проблем. Иако законодавац одређује кумулативну примену права, она би изазвала многе тешкоће, у случају када права различитих држава на различит начин регулишу последице развода брака, које не могу бити исте, као и код закључења брака. Због тога, законодавац предвиђа и друге, супсидијарне, тачке везивања, које се примењују, уколико се испуне одређени услови везани за држављанство домаће земље или пребивалиште у домаћој земљи, односно нашој земљи. Наиме, ако се брак не би могао развести кумулативном применом различитих права, тада ће бити меродавно право наше државе ако је један од брачних другова имао у време подношења тужбе пребивалиште у Србији. Најзад, ако је један од брачних другова држављанин наше земље, који нема пребивалиште у Србији, а брак се не би могао развести кумулативном применом различитих права, за развод брака меродавно је право Србије⁶¹.

Неки аутори предлажу да се тачке везивања, које су предвиђене у Закону о МПП, измене у том смислу, што би се меродавно право одређивало по најближој вези, односно по праву државе са којом су брачни другови најближе повезани⁶² ако они немају исто држављанство. Са наведеним предлогом се не бисмо могли у потпуности сложити, имајући у виду да примена права државе са којом су супружници најближе повезани, може довести до истог

---

⁶¹ Члан 35 Закона о МПП.

⁶² Бернадет Бордаш, „Колизоне норме за брак и породицу: да ли је време за измене?“, *Зборник радова „Двадесет година Закона о МПП“* (Ниш: Правни факултет, 2007), 185.

резултата као и кумулација права, ако имају различита држављанства. Но, чињеница је да би се наведени предлог могао дефинисати као опција брачних другова. У сваком случају, најближа веза брачних другова са неком земљом могла би се дефинисати као њихово заједничко пребивалиште или место налажења имовине.

Осим тога, кад је у питању развод брака, сматрамо да би требало предвидети могућност да брачни другови, који немају држављанство земље у којој се брак разводи, односно земље у којој је поднесена тужба за развод или захтев за споразумни престанак брака, могу захтевати да се брак разведе по правилима домаће земље, односно по правилу *lex fori*, без обзира на то што нису испуњени услови везани за домаће држављанство или пребивалиште у домаћој земљи. Наравно, ово би било могуће само у случају да брачни другови имају различита држављанства. Са друге стране, могао би да се појави проблем признања развода у земљи порекла брачних другова.

У сваком случају, чињеница је да решење у Уредби 1259/2010 налаже примену другачијег решења за питање развода брака, нарочито, ако имамо у виду могућност аутономије воље.

ЗАКЉУЧАК

Основни закључак који се намеће, након анализе наведених Уредби ЕУ, односи се на неопходност усклађивања домаћег законодавства са, пре свега, решењима у праву ЕУ. Чињеница да се ове Уредбе односе, за сада, на области брачних питања, питања развода брака, издржавања, као и на одређивање меродавног права код уговорне и вануговорне одговорности не значи да се неће, у ближој или даљој будућности, донети уредбе које ће регулисати и друге области. Због тога је потребно прилагодити законодавство наведеној ситуацији, односно омогућити примену права ЕУ и закључење уговора са земљама чланицама у случајевима који су наведени.

Прилагођавање није потребно не само због чињенице што је наша земља кандидат за улазак у ЕУ већ и због чињенице да су неке земље у региону већ чланице ЕУ, као и да друге земље имају различит статус, када је у питању чланство у овој организацији. Бивша заједничка држава, повезаност становника на овим просторима, међусобна трговина, висок промет људи и добра, само су неки од разлога који говоре у прилог прилагођавању одредбама Уредаба које је дефинисала ЕУ.

ЛИТЕРАТУРА

Монографије, чланци

- Алихоџић, Ј. „Утицај вањске надлежности Европске уније на склапање међународних уговора држава чланица у области Међународног приватног права – осврт на Уредбу ЕЗ бр. 664/2009. и њен значај за БиХ”. *Анали Правној факултету Универзитета у Зеници* бр. 6, год. 3.
- Бордаш, Б. „Регулатива Савета (ЕЗ) бр. 2201/2003 о надлежности у признању и извршењу пресуда у брачним стварима и стварима родитељске одговорности: однос Регулативе и других инструмената (чл.60 и 61) – могућности сарадње са државама нечланицама ЕУ”. *Зборник њисјевоков з међународне знанствене конференције на Правни факултет Универзе в Марибору*, Марибор, 2004.
- Бордаш, Б. „Колизоне норме за брак и породицу: да ли је време за измене?”. *Зборник радова „Двадесет година Закона о МПП”*. Ниш: Правни факултет, 2007.
- Чоловић, В. *Сарадња судова и груписа орјана у браћанским стварима у праву Европске уније*. Београд: Институт за упоредно право, Млади правници, 2009.
- Чоловић, В. „Сарадња држава у области остваривања алиментационих захтева”, *Зборник радова Међународна научна конференција „Европске интеграције и међународна кривичноправна сарадња”*. Београд: Институт за упоредно право и Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу, 2011.
- Чоловић, В. Уредба Европског парламента и Савета о примени побољшане сарадње у области права које се примењује на развод и правно раздвајање (бр. 1259/2010. од 20. децембра), *Европско законодавство*, бр. 35–36, Београд, 2011.
- Чоловић, В. Закључење споразума између држава чланица и трећих држава као изузетак од вршења спољне надлежности Европске уније, *Европско законодавство*, бр. 39–40/2012, Београд, 2012.

Законодавство

- Council Regulation (EC) No. 44/2001 of 22 December 2000 on jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in civil and commercial matters (*Official Journal of the European Communities*, L 012, 16/01/2001, pp. 0001–0023)
- Council Regulation (EC) No 2201/2003 of 27 November 2003 concerning jurisdiction and the recognition and enforcement of judgments in matrimonial matters and the matters of parental responsibility, repealing Regulation (EC) No 1347/2000 (*Official Journal of the European Communities* L 338, 23.12.2003, p. 1–29).
- Council Regulation (EC) No 864/2007 of the European Parliament and of the Council of July 11 2007 on the law applicable to non-contractual obligations (Rome II) (*Official Journal of the European Communities* L 199, 31.7.2007., p. 40–49).
- Council Regulation (EC) No 593/2008 of the European Parliament and of the Council of 17 June 2008 on the law applicable to contractual obligations (Rome I) (*Official Journal of the European Communities* L 177, 04.07.2008., p.6–16).

Council Regulation (EC) No 4/2009 of 18 December 2008 on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and cooperation in matters relating to maintenance obligations (*Official Journal of the European Communities* L 7, 10.1.2009, p. 1–79).

Council Regulation (EC) No 664/2009 of 7 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries concerning jurisdiction, recognition and enforcement of judgments and decisions in matrimonial matters, matters of parental responsibility and matters relating to maintenance obligations, and the law applicable to matters relating to maintenance obligations (*Official Journal of the European Communities*, L 200, 31.7.2009., 46–51)

Council Regulation (EC) No 662/2009 of the European Parliament and of the Council of 13 July 2009 establishing a procedure for the negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries on particular matters concerning the law applicable to contractual and non-contractual obligations (*Official Journal of the European Communities* L 200, 31.7.2009, p. 25–30).

Council Regulation (EU) No 1259/2010 of 20 December 2010 implementing enhanced cooperation in the area of the law applicable to divorce and legal separation (*Official Journal of the European Communities* L 343, 29.12.2010, p.10–16).

„Закон о решавању сукоба закона са прописима других земаља” (Сл. листи СФРЈ бр. 43/82, 72/82, Сл. листи СРЈ бр. 46/96).

Извори са интернета

Hodson David, EU approves European divorce enhanced co-operation, www.davidhodson.com/assets/documents/enhancedcoop.pdf

Law Society supports applicable-law rules for contracts, The Law Society of England and Wales, <http://international.lawsociety.org.uk/node/3855>

Regulation on the law applicable to contractual obligations (Rome I), European Judicial Network in civil and commercial matters, http://ec.europa.eu/civiljustice/news/whats_new_en.htm

Requejo Marta, „Two new IPL regulations”, Conflict of Laws.net, <http://conflictoflaws.net/2009/two-new-ipl-regulations/>

VLADIMIR Ž. ČOLOVIĆ

APPLICATION OF THE EU REGULATIONS TO NON-MEMBER STATES — THIRD COUNTRIES

SUMMARY

EU member states may independently conclude agreements with third countries – non-members states. However, this is not an exception from the discharge of foreign jurisdiction of the EU. Namely, the Regulations that define the conditions under which Member States may, however, only exceptionally, negotiate and conclude international agreements with third countries — non-member countries, have been adopted in the EU legislation. The first regulation of this type is the Council Regulation (EC) No 664/2009 introduced on July 7, 2009, which governs the procedure of negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries concerning jurisdiction, recognition and enforcement of judgments and decisions in matrimonial matters, matters of parental responsibility and matters related to maintenance obligations, and the law applicable to matters related to maintenance obligations. This Regulation has to do with legal matters that are regulated by two separate Regulations. One relates to marriage and parental responsibility, and the other to maintenance obligations. The second Regulation is the Council Regulation (EC) No 662/2009 adopted on July 13, 2009, which governs the procedure of negotiation and conclusion of agreements between Member States and third countries on particular matters concerning the law applicable to contractual and non-contractual obligations. This Regulation has also to do with legal matters governed by the Regulations which, separately, regulate the issues related to contractual and non-contractual relationships. These Regulations were adopted on the basis of Article 307 of the Treaty establishing the European Community. However, it has to be said that the basis for the functioning of the Community in the implementation of common policies was created through adoption of common rules regardless of their form. Therefore, member countries have no right to take on the obligations to nonmember countries either individually or collectively. Nevertheless, if the EU Commission validates the possibility for Member States to conclude a new agreement or modify the existing ones with a third country at the request of member states, then certain issues from the areas that are regulated by the Regulations can be regulated between these countries. However, this does not affect the abovementioned implementation of common policies. These Regulations are very significant not only because of the possibility of concluding such agreements, but also because of the possibility that very close states, one of which is a member of the EU, can regulate certain relations in these areas. The importance of these regulations for the Republic of Serbia (and for other countries in the region which are not member states) is paramount. We must say that a series of bilateral agreements, which were signed during the existence of SFR Yugoslavia, became effective between the Republic of Serbia (and other non-member states in region) and the EU member states.

KEY WORDS: Regulation (EC) No 664/2009, Regulation (EC) No 662/2009, member states, third countries, agreements, foreign jurisdiction, negotiations.

MARIJA V. DRAKULOVSKA CHUKALEVSKA¹

ANICA V. DRAGOVIĆ²

SS. Cyril and Methodius University, Faculty of Philosophy,
Institute of Sociology
Skopje (Republic of Macedonia)

GLOBALIZATION CHALLENGES: SOCIO-ECONOMIC AND CULTURAL CHANGES WITHIN MODERN MACEDONIAN SOCIETY

ABSTRACT. This paper begins with the thesis that the processes of globalization present a global change, or more precisely, processes of movement and transformation. It has been confirmed in the works of a number of social theoreticians, who from their own theoretical points of view try to analyze the reality. In them, the most sensitive issues are those concerning the changes that occur in the socio-economic and cultural-sphere. Economic changes mainly refer to the gap between the rich and poor countries, stratification of the world population and others. Cultural changes relate to cultural identifiers such as: values, identity, language through the concepts of cultural differentiation, cultural convergence and cultural hybridization.

Due to the complex and contradictory nature of the processes of globalization and the changes that are produced by them, we have asked the respondents to evaluate the changes in the Macedonian society with the levels of agreement/disagreement.

KEY WORDS: globalization, Macedonia, socio-economic changes, cultural changes.

---

¹ marijad@fzf.ukim.edu.mk

² anica.dragovikj@fzf.ukim.edu.mk

INTRODUCTION

In the course of the several recent decades, the social sciences have expressed a great interest in the processes of globalization, especially in the science of Sociology. In Sociology, the term globalization is of central importance within the theoretical considerations and it means "intensification of the social relations worldwide that connects distant places in such a way that local happenings shape the events that occurred miles away and vice versa. It is a dialectical process because such local happenings may take a different course compared to very distant relations that shape them" (Giddens, 1998, 69). He presents an analytical concept, through which sociologists try to perceive and interpret the reality. More precisely, the processes to which this term refers are mainly related to the global and local relationships that resulted with rapid changes within modern societies (Robertson, 1992; Cvetković, Kellner, 1997; Mazlish, 2005). Therefore, in the sociological debates on the globalization, these processes and the processes related to them, as well as their impact on the national economies and cultures, are more and more emphasized.

David Held and Anthony McGrew, the most prominent representatives of the theory of global transformations are particularly important because they highlight the dimensions of globalization and their consequences. They emphasize that the globalization comprises social, political and economic activities that cross the boundaries of certain world region and become significant for the individuals and social groups in the remotest world regions (Held et al, 1999, 15). These activities are fundamental and rooted in the global world, they are methods by which the world system is transformed. These activities are fundamental and rooted in the global world, they are methods by which the world system is transformed. John Tomlinson, similarly to Held, McGrew and Robertson also highlights the multidimensional nature of globalization, although he's focused rather on cultural, than on economic, political, social, technological and environmental dimensions of globalization (Tomlinson, 1999, 13).

Hyper-globalist Kenchi Ohmae highlights changes in the economic sphere and remarks that investments are not geographically limited, they are performed on the places where there are favourable conditions, without great interference by the state. Compared to the situation ten years ago, nowadays the industry becomes more globally oriented, the strategies of the multinational companies are made according to the new markets and resources, no matter where they are located. In addition, information technologies enable the companies to operate in various parts of the world, without establishing complete working system in the country where they are located. Individual consumers

are globally oriented. Watching the same TV stations they adopt similar lifestyles and products, regardless of their country of origin (Ohmae, 1995, 37).

In fact, those are changes that happen globally and enter into specific socio-cultural contexts that are not always prepared to accept them. These changes affect all segments of the given societies and cultures. For example, economy products get information character and on-line-access. Media networks and their cultural products conquer the world, especially via news, documentary shows, art shows, entertainment shows, soap operas, movies, music hits etc., which cross geographical spaces, changing the local contexts.

Therefore, the most sensitive issue regarding globalization and its presence in the local environments, from which numerous resistances against it arise, is the issue about the future of the local cultures. Those resistances, according to Mario Vargas Llosa, arise from the fears that the disappearance of the national borders and the establishment of the market-connected world will mean death for the regional and national cultures, their traditions, customs, myths, as well as their ways of behaviour that present a cultural identity of the country or the region (Ljosa, 2003, 99).

However, the widespread fear of globalization does not stay on rational basis, although, no doubt, globalization may have undesired effects. Anthony Giddens notes that culture as a dynamic category in the past and today passes through certain transformation, and additionally emphasizes that the tradition and cultural values are exposed to changes. As such, the processes of globalization lead to cultural changes that comprise individual societies and cultures, as well as the world as a whole. These cultural changes are mainly caused by the economic and political globalization, which are directly involved in the overall transformation of the modern world.

METHODS

For collecting the data for our research paper we used survey method or more precisely survey questionnaire. Using it, we measured the opinions of the citizens of the Republic of Macedonia regarding the process of globalization as a world process, and their presence and impact on the socio-economic and cultural sphere of the Macedonian society. Subject population of this research are Macedonian citizens on the age of 15 and older. Sample unit is a citizen who is 15 years old or older. The sample type is a feature, which is based on the type of available data, as well as financial resources for carrying out there search. This research applies a quota target sample³. The quotas presented the variation in appearance that is subject of research. Respondents were selected according to

previously relevant features. Relevant features are: gender and age. During determining the quotas, we were careful to involve respondents who belong to different regions, depending on the subject population. In this way, we respected the rule of geographical distribution of respondents.

RESULTS

In this part of the paper we'll present the results of the survey research. They are processed in two levels. The first level refers to data regarding socio-economic changes, and the second level refers to data concerning cultural changes. The results referring to socio-economic, as well as to cultural changes correspond to the theoretical approaches concerning globalization and theories of changes in both spheres.

This is pretty evident in the works of George Ritzer (Ritzer, 2009, 2010) Frank Lechner (Lechner, 2009), Peter Berger and Samuel Huntington (Berger and Huntington, 2002), David Held (Held et al, 1999).

Socio-economic changes

In the study of globalization processes and their consequences, the issue of economic dependence of societies and their impact on the national economies has begun to be considered long time ago. Discussions about it refer to changes that occur within global economy, and changes in the economy that occur locally. Changes occurring in the economy relate mainly to the global stratification, the gap between the rich and poor countries, but also to the weakening of the role of national states. Particularly, these changes are evident in all social segments, especially in the local ones, which are especially sensitive.

According to Francis Fukuyama, economy is a key segment of the social life, which intertwines various norms, rules and different customs that shape society as a whole, and accordingly the culture itself (Fukujama, 1997, 17).

Francis Fukuyama agrees with Huntington's thesis that cultural differences lead to conflicts among the cultures, but also considers that cultural differences are not a source of a conflict. In this regard, he remarks that, no matter if the confrontation of cultures leads toward conflict or adaption and progress, nowadays it is of vital importance to develop a deep understanding of the things that make the cultures special and functional, and therefore the problems related to international competition, politics and economy may be defined through cultural terms (Fukujama, 1997, 17).

---

³ (see more Beshka, 1999: 74–78, Brayman, 2008:164–191).

This type of economic globalization directly affects sociocultural base of certain society. This effect can be explained by the dramatic changes that, at the same time, shape and weaken the local cultural contexts. In the middle of these changes are the universal economic principles, which together with the cultural principles penetrate into national economies, cultures, cultural values and identities, peacefully, but they are in constant conflict. Thus, cultural values and identities become victims of the economic globalization of the world.

Changes occurring in the economic sphere were researched through seven statements presented to the respondents who were asked to evaluate them according to their levels of agreement. Respondents' marks are presented in Table 1.

Table 1: Levels of agreement with the implications of the globalization and socio-economic changes in the modern societies

STATEMENTS	I COM- PLETELY AGREE	I PAR- TIAL- LY AGREE	I CAN- NOT DECIDE MYSELF	I PAR- TIAL- LY DON'T AGREE	I COM- PLETELY DIS- AGREE	TOTAL
GLOBALIZATION INFLUENCES ON ENLARGEMENT THE INEQUALITIES AMONG THE COUNTRIES	48.3 (323)	27.3 (183)	8.3 (56)	9.8 (66)	6.3 (42)	100.0 (671)
GLOBALIZATION ENABLES RICH AND POWERFUL COUNTRIES TO EXPLOIT THE POOR AND WEAK ONES	56.9 (382)	25.2 (169)	5.4 (36)	8.2 (55)	4.3 (29)	100.0 (671)
GLOBALIZATION DESTROYS ENVIRONMENT	38.9 (261)	24.9 (167)	13,0 (87)	10,9 (73)	12.4 (83)	100.0 (671)
GLOBALIZATION ENABLES QUALITY OF THE PUBLIC SERVICES	35,6 (239)	31.1 (209)	16,7 (112)	11.0 (74)	5.5 (37)	100.0 (671)
GLOBALIZATION CAUSES WORLD POVERTY	38.2 (263)	33.2 (223)	12.2 (82)	8.8 (59)	6.6 (44)	100.0 (671)
GLOBALIZATION WEAKENS THE POWER OF THE NATIONAL STATES	37.4 (251)	28.6 (192)	15,9 (107)	12.5 (84)	5.5 (37)	100.0 (671)
GLOBALIZATION IS A REQUEST FOR RESPECTING UNIVERSAL HUMAN RIGHTS	30.4 (204)	31.0 (208)	14.6 (98)	13.3 (89)	10.7 (72)	100.0 (671)

More than half of the respondents (56.9%) completely agree with the statement that globalization enables the rich and powerful countries to exploit the poor and weak ones, and 48.3% of them also completely agree that globalization influences enlarging the inequalities between the countries. Regarding the rest of the statements, the respondents answered almost identically. Table 2 presents data concerning socio-economic changes in the country.

Table 2: Levels of agreement with the globalization implications and socio-economic changes of the Macedonian society

STATEMENTS	I COMPLETELY AGREE	I PARTIALLY AGREE	I CANNOT DECIDE MYSELF	I PARTIALLY DON'T AGREE	I COMPLETELY DIS-AGREE	TOTAL
ECONOMIC GROWTH OF THE REPUBLIC OF MACEDONIA IS CONDITIONED BY GLOBALIZATION	28.8 (193)	34.7 (233)	14.9 (100)	12.8 (86)	8.8 (59)	100,0 (671)
THE EXTENSIVE PRESENCE OF GLOBALIZATION IN THE REPUBLIC OF MACEDONIA WILL ENABLE CREATION OF NEW JOBS	24.1 (162)	40.8 (274)	16.4 (110)	9.4 (63)	9.2 (62)	100,0 (671)
GLOBALIZATION IS AN OPPORTUNITY FOR AFFIRMATION OF THE MACEDONIAN PRODUCTS ON THE WORLD MARKETS	27.7 (186)	37.0 (248)	22.1 (148)	11.5 (77)	1.8 (12)	100,0 (671)

Respondents' answers show that they partly agree with these three statements. It is evident that the respondents do not entirely agree with the given statements. 40.8% partially agree with the statement that intensive presence of globalization in the country will enable creation of new jobs, and with 37.0% are presented the respondents' evaluation of the statement that globalization is an opportunity for affirmation of the Macedonian products on the world markets, while and 34.7% of respondents said that they partially agreed with the statement that the economic growth in the Republic of Macedonia is conditioned by the globalization.

Overall, the obtained results concerning the socio-economic changes in the Republic of Macedonia, are directly related to finding the ways for its involvement in the global economy by attracting foreign capital, as a condition for dynamic economic development. The current situation in the Republic of Macedonia implies that it is one of the countries with lowest inflows of foreign in-

vestments, in competition with other transition economies. It happens due to several objective reasons, which hinder this process. These are the following: underdeveloped economic policies and institutions that would work on presenting Macedonian market on the foreign markets intensively and unfavourable business climate indicators, which directly influence the opinion of our respondents.

Anyway, Macedonia should start working on better integration into the global economy by finding ways to foreign investment and full capital liberalization, and in that context to meet the requirements of the processes of globalization.

CULTURAL CHANGES

The interest in the changes within the sphere of culture, differently from the economic one, in the Sociology appeared recently. In a relatively short period they have acquired a privileged status in the interpretation of global processes. Above all, it is due to social experience, which occurs as a result of the changes that have been happening in the world, in the last several decades. This complex and contradictory process and the social experience have been analyzed from different theoretical points of view.

Ronald Robertson points out that globalization refers to the condensation of the world and intensification of consciousness of the world as a whole (Robertson, 1992, 8). Namely, the awareness increases and the chance the world to be reproduced as unique is greater. The awareness is built on the experience that is a result of the intensification of the world as a whole, and at the same time is a consequence of globalization.

Sociologist Jan Nederveen Pietersin his book *Globalization and culture: Global Mélange* talks about three perspectives in relation to the changes in the cultures. It is accultural differentiation, cultural convergence and cultural hybridization.

The concept of culture differentiation refers to the differences among cultures. These differences, above all, result from processes that make the cultures essentially different one from each other. In the past, many cultures were more homogenous, while what happens today are the processes of differentiation. In this respect, certain authors indicate the existence of potential for conflicts within the modern world culture. Huntington states that cultural differences cause rivalry and conflict among the cultures. In this respect, he points the differences among the equal cultures and the hierarchical cultures, as well as among the global cultures and local cultures (Huntington, 2003, 8). According

to Huntington, these differences among the cultures in the world cause conflicts among them, and according to that, the global and the local culture are in constant conflict.

However, under the influence of globalization processes, the convergence of the cultures appears. Cultures change frequently, and sometimes more radically due to the globalization. Great number of authors, as Ulrich Beck, George Ricer and others emphasize the convergence of the culture. They stress that in conditions of intensive globalization, cultures have changed many times under the influence of the processes of Americanization, McDonaldization, westernization, cultural imperialism and similar processes. Referring to it, Ulrich Beck assumed that nowadays the processes of globalization stream towards unification of the cultures and establishing common ways of behaviour. Beck anticipates that this process will continue in the future. This is explicitly explained by the example of the villages in Lower Bavaria, as well as in Calcutta, Singapore or Rio De Janeiro, describing the fact these population also watches the popular TV-series Dallas and wears jeans and smokes Marlboro (Beck, 2000).

In the works of many other contemporary scholars dealing with this complicated and complex issue, there is domination of the thesis that processes of homogenization of the societies and culture is under the influence of the multinational companies and their imperialist ambitions. In this respect, George Ricer, commenting on the globalization of the culture, emphasizes the idea of McDonaldization of the world. He believes that the idea of McDonaldization of the world is important for analyzing the cultural convergence.

According to him, this process denotes the principles according to which the fast food restaurants function, what is becoming dominant in many sectors, in the American society, but also in the other parts of the world. These are the principles according to which the multinational company McDonald's operates, and through which it establishes standardization, control and homogenization of the cultures. Ricer, using the principles of McDonald's restaurants, explains the processes of homogenization and standardization of the cultures. As an example, he emphasized the principle of efficiency (McDonaldization, condense the time distance and the efforts spent among the desire and its satisfaction), the principle of calculation (calculations of the costs, the time and the effort as key principles in the value and avoiding the evaluation of the quality), the principle of predictability (to standardize products, so that consumers are not encouraged to require alternatives). Furthermore, using non-human technology, the systems of McDonaldization have control on the consumer and employees. This technology includes maximum uselessness of the workers, and also controlling the consumers using series of control barriers, fixed-menu, limited options, un-

comfortable seats, inaccessible toilets and drive through processing. Also, the system in the process of McDonaldization is characterized by the irrationality and rationality, which leads to the processes of dehumanization (Ritzer, 2007, 24-25). However, these homogenization tendencies of McDonald's, as well as many other Western fast food restaurants (Burger, Pizza Hut, King), have social, cultural and economic functions, focused on conquering non-Western countries and their culture, and therefore they adapt themselves to their conditions. In these restaurants American food is not served, but what is present is the American managerial style, adapted to the country and culture of the location. Jan Pieterse names this process "cross-cultural hybridization" (Pieterse, 2009, 53), which origin is partially from the forms of global localization.

Authors, such as Robertson (Robertson, 2004), Henerz (Hannerz, 1992, 1996), Pieterse (Pieterse, 2004, 2009) point out that in the modern world cultures are no longer limited, but they are open and their content is a mixture of many various cultures. Specifically, they focus on the combined effects of the homogenization and heterogenization of the cultures, in conditions of intensive globalization. These combined effects in the cultures are related to cultural hybridization and creolization.

Cultural hybridization or hybridity is placed in the centre of Sociology, but also in the other social and human sciences, but it has the most central place in the cultural anthropology. Sociologist Jan Nederveen Pieterse (Pieterse, 2004, 2009) speaks of cultural hybridization as a "manner in which the forms are separated from the essential practices and reconnected to the new forms within the new practices" (Pieterse, 2004, 75). Pieterse marks these new forms and practices in cultural terms, as a mixture of cultures that occurs as a result of the processes of globalization, and explains them as global mixture (*mélange*). Through this global mixture (*mélange*), cultures supplement themselves with new cultural elements on which bases they build new globally hybrid cultures. He also makes a distinction between structural hybridization, or occurrence of new practices of social cooperation and competition, and cultural hybridization. These two types of hybridization are interdependent, because "new forms of cooperation search for creation of new cultural imaginary" (Pieterse, 2009, 89).

Here bellow, there is presentation of the respondents' attitudes on the changes in the culture and cultural values of the Republic of Macedonia, due to the presence of the processes of globalization. In order to identify the respondents' attitudes regarding these changes, we asked them to estimate to what level they agree with the statements referring to this subject. Data presented in Table 3 show that respondents agree with the given statements in different ways.

In terms of changes and developments in the culture and cultural values of the modern Macedonian society, respondents agree that they do happen. In this regard, (57.2%) of the respondents completely agree that cultures in our society are struggling to preserve their cultural values and identities. Also, (49.0%) of respondents completely agree with the statement that globalization presents a threat for the traditional cultural values in our society, and that globalization enables combining and mixing various cultural elements (48.9%). Respondents (41.6%) answered that they partially agree that the existence of global and local culture in our society is important for creating new cultural models.

Respondents' answers differ concerning the following statements: globalization is focused on increasing the boundaries and divisions within different cultures, individuals do not have to build identities that are based on the place in which they live, but they can choose many different identities.

Table 3: Levels of agreement with the changes and situations with the culture and cultural values of the modern Macedonian society

STATEMENTS	I COM- PLETELY AGREE	I PAR- TIALY AGREE	I CAN- NOT DECIDE MYSELF	I PAR- TIALY DON'T AGREE	I COM- PLETELY DISAGREE	TOTAL
GLOBALISATION IS A THREAT FOR THE TRADITIONAL CULTURAL VALUES OF OUR SOCIETY	49.0 (329)	31.3 (210)	6.6 (44)	7.3 (49)	5.8 (39)	100.0 (671)
GLOBALIZATION IS FOCUSED ON INCREASING THE BOUNDARIES AND DIVISIONS INDIFFERENT CULTURES	26.8 (180)	28.8 (193)	16.5 (111)	16.1 (108)	11.8 (79)	100.0 (671)
GLOBALIZATION ENABLES COMBINING AND MIXING DIFFERENT CULTURAL ELEMENTS IN OUR SOCIETY	48.9 (328)	33.1 (222)	8.9 (60)	6.4 (43)	2.7 (18)	100.0 (671)
GLOBALIZATION LEADS TOWARD CULTURAL CHANGE AND CULTURAL VALUES SOCIETY	36.7 (246)	32.9 (221)	11.2 (75)	13.0 (87)	6.1 (41)	100.0 (671)
GLOBALIZATION HAS REPLACED THE CULTURE WITH THE GLOBAL CULTURE IN OUR SOCIETY	38.7 (260)	31.3 (210)	12.7 (85)	10.6 (71)	6.7 (45)	100.0 (671)
THE EXISTENCE OF GLOBAL AND LOCAL CULTURE IN OUR SOCIETY IS IMPORTANT FOR CREATION OF NEW CULTURAL MODELS	33.5 (225)	41.6 (279)	13.4 (90)	7.6 (51)	3.9 (26)	100.0 (671)

Table 3: Levels of agreement with the changes and situations with the culture and cultural values of the modern Macedonian society

CULTURES IN OUR SOCIETY HAVE RESISTANCE TO GLOBAL CULTURES AND VALUES	36.4 (244)	31.0 (208)	13.1 (88)	10.9 (73)	8.6 (58)	100.0 (671)
CULTURES IN OUR SOCIETY STRUGGLE TO PRESERVE THEIR CULTURAL VALUES AND IDENTITIES	57.2 (384)	26.7 (179)	9.5 (64)	5.4 (36)	1.2 (8)	100.0 (671)
INDIVIDUALS DO NOT HAVE TO BUILD IDENTITIES THAT ARE BASED ON THE PLACE IN WHICH THEY LIVE, BUT YOU CAN CHOOSE FROM A GREAT NUMBER OF DIFFERENT IDENTITIES	27.9 (187)	34.0 (228)	14.5 (97)	11.6 (78)	12.1 (81)	100.0 (671)
GLOBALIZATION OF OUR SOCIETY STRENGTHENS THE LOCAL CULTURE AND IDENTITY	39.2 (263)	28.2 (189)	10.6 (71)	12.7 (85)	9.4 (63)	100.0 (671)

Data obtained with this survey research, referring to the impact of globalization processes on culture in the Republic of Macedonia, clearly indicate that they do affect it. On one hand, respondents rate this influence as an erosion of country culture, while on the other hand they emphasize that through the mixing elements of the global and local culture, certain new cultural systems have been created. This crossing of cultures means acceptance of the impacts that enrich local cultures, but also protect their established cultural values.

CONCLUSION

Sociological discussion on globalization is mainly focused on intensive changes that happen in the economic and cultural spheres. As Ben-Rafael and Sternberg note, these changes are due to the features of the processes of globalization as follows: 1. globalization refers to the universal spread of modernity and permanent strengthening of mutual relations among nations, societies and people, 2. these processes do not reach each world location with the same intensity, 3. global processes feed the old ones, but also the new forms of conflict, exploitation and confrontation between different societies and groups (Ben-Rafael and Sternberg, 2001,15). According to these authors, globalization is a process that simultaneously shares integrative, fragmenting and conflicting character.

Therefore, in the literature there are discussions about the crisis which occur in certain societies and cultures due to intensification of the processes of globalization, especially economic globalization, or privatization of the world through various international institutions or NGOs that appear as key-players in resolving the internal issues in a given contexts. These findings are verified on the bases of the data received from the survey concerning socio-economic changes in the Macedonian society.

Identical findings have been obtained in terms of changes in the sphere of culture. Peter Berger and Samuel Huntington say that some of the consequences are due to the relationship between the global and local: 1. elements of global culture, according to their features tend to convert local cultures, calmly 2. combining and mixing the elements of the global and local culture is the best way to establishing a balance between them, by creating a common cultural value model 3. synthesis of the elements of the global (universal) culture and elements of the local (particular) culture create local culture within the specific cultural context; 4. local cultures become aware of the dangers of the global culture, hence they built safeguards (policies) for preserving their cultural values and identity, through elimination of global elements and focusing on their own cultural model; 5. local cultures can be defended against the effects of the global culture via own promotion in the world reality (Berger and Huntington, 2002, 50).

Changes that occur in the Macedonian cultural context, particularly in the system of values, show presence and mutual entanglement of several systems of values, which are more traditional and contain socio-realistic elements, faced towards material values and consumption.

However, respondents, despite their moderate openness towards universal values, show a willingness to integrate global and local elements into their culture. These trends lead towards integrating confirm the mutual mixed action of the global and the local one. In addition to these ideas, the idea of globalization as a cultural convergence and cultural hybridization are more relevant to understanding the modern Macedonian societal situation.

Thomas Friedman, famous contemporary theorist and researcher of globalization, talking about establishing a balance between globalization processes and different societies and cultures, particularly emphasizes the fact that for the countries and cultures, in order to address to these challenges, it is necessary to establish a safe balance in terms of preservation of the sense of identity, language, and the elements of unity and global processes (Friedman, 2003, 51).

This means that globalization is an opportunity for the countries and their cultures to open themselves towards the world, to affirm their values on an in-

ternational level, and to change in order to comply with the cultural values and in order to broader their affirmation.

References

- Beck, Ulrich. *What is Globalization?* Cambridge: Polity Press, 2000.
- Berger, Peter, and Huntington, Samuel.eds. *Many Globalizations: Cultural Diversity in the Contemporary World*. New York: Oxford University Press, 2002.
- Бешка, Петровска, Виолета. *Анкетирање*. Скопје: Филозофски факултет, 1999.
- Bryman, Alan. *Social research methods*. Oxford: Oxford University Press, 2008.
- Cvetkovich, Ann, Kellner, Douglas eds., *Articulating the Global and the Local*. Colorado: Westview Press, 1997.
- Fukujama, Frensis. *Sudar Kultura*. Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 1997.
- Friedman, Jonathan. *Cultural Identity and Global Process*. London: SAGE Publications, 1994.
- Gidens, Entoni. *Posledice modernosti*. Beograd: Filip Višnjić, 1998.
- Hannerz, Ulf. *Cultural Complexity: Studies in the Social Organizational of Meaning*. New York: Columbia University Press, 1992.
- Hannerz, Ulf. *Transnational Connections: Culture, People, Places*. London: Routledge, 1996.
- Held, David., McGrew, Anthony., Golblatt, David., and Perraton, Jonathan. *Global Transformations: Politics, Economic and Culture*. Stanford: Stanford University Press, 1999.
- Huntington, Samuel. *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*. New York: Simon & Schuster, 1996.
- Lechner, Frank. *Globalization: The Making of World Society*. West Sussex. Wiley-Blackwell, 2009.
- Ljosa, Vargas, Mario." Kultura slobode". Vo Olja Nušić, Dušan Veličković, eds., *Glokalni svet*. Beograd: Alexandria Press, 2003, 99-111.
- Mazlish, Bruce. 2005. "The Global and the Local". *Current Sociology* 53 (1): 93-113.
- Ohmae, Kenichi. *The End of the Nation State*. New York: Free Press, 1995.
- Pieterse Nedeerven, Jan. *Globalization and Culture: Global Mélage*. Lanhan: Rowman & Littlefield Publishers, INC, 2009.
- Ritzer, George. *The Globalization of Nothing 2*. London: SAGE Publications, 2007.
- Ritzer, George. *Globalization: A Basic Text*. Wiley- Blackwell, 2009.
- Ritzer, George. *Globalization: The Essentials*. Wiley- Blackwell, 2011.
- Tomlinson, John. *Globalization and Culture*. Cambridge: Polity Press, 1999.

МАРИЈА В. ДРАКУЛОВСКА ЧУКАЛЕВСКА
АНИЦА В. ДРАГОВИЋ

ИЗАЗОВИ ГЛОБАЛИЗАЦИЈЕ: СОЦИО-ЕКОНОМСКЕ И
КУЛТУРНЕ ПРОМЕНЕ У САВРЕМЕНОМ
МАКЕДОНСКОМ ДРУШТВУ

РЕЗИМЕ

Овај рад полази од тезе да процеси глобализације представљају глобалну промену, односно процес кретања и трансформације. Ово је потврђено у радовима више социјалних мислилаца који кроз своје теоријске ставове анализирају процесе глобализације и покушавају да кроз њих анализирају стварност. У њима, најосетљивија питања односе се на промене које се дешавају у друштвено-економским и културним сферама. Економске промене се углавном односе на јаз између богатих и сиромашних земаља, стратификување светске популације итд.

Културне промене односе се на културне идентификаторе као што су вредности, идентитет, језик кроз концепт културне диференцијације, културна конвергенција и културна хибридизација.

Због сложене и контрадикторне природе процеса глобализације и промене које они репродукују, затражили смо од испитаника да оцене ове промене у македонском друштву, према њиховом степену слагања / неслагања.

Кључне речи: глобализација, Македонија, социо-економске промене, културне промене.

СРЂАН Љ. ШЉУКИЋ¹
МАРИЦА Н. ШЉУКИЋ²

Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет
Нови Сад (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И МИТ О ИЗБРАНОСТИ*

САЖЕТАК. Циљ овог рада је да се укаже на повезаност глобализације, десуверенизације и елемената културе. У првом делу разматрају се појмови глобализације и суверености, као и различити аспекти њиховог међусобног односа; посебно се наглашавају нека од спорних питања ефеката глобализације на сувереност, као и контроверзност појма десуверенизације и његово емпиријско препознавање. Аутори се концентришу на онај аспект односа глобализације и суверености који се тиче универзалних људских права и такозваних хуманитарних војних интервенција. Други део рада посвећен је разоткривању латентне културне подлоге оспоравања суверености држава у области универзалних људских права, која служи и као легитимација такозваних хуманитарних војних интервенција. Срж те културне подлоге чини дубоко укорењени мит о моралној изабраности Запада, у својој религијској и секуларној варијанти, чије је ширење уједно део и резултат глобализацијских процеса. У овој се анализи мит не схвата као некаква „јалова рапсодија“, већ као елемент културе и „значајна културна снага“ (Малиновски).

Кључне речи: глобализација, десуверенизација, култура, мит о изабраности, сувереност, „хуманитарна војна интервенција“.

---

¹ ssljukic@yahoo.com

² kmarica@neobee.net

*Овај прилог резултат је рада на пројекту „Промене у друштвеној структури и покретљивости као чиониоци европских интеграција Републике Србије, са посебним освртом на АП Војводину“ (бр. 179053), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Владе Републике Србије.

Однос глобализације и десуверенизације, који заокупља пажњу како научне, тако и шире јавности већ око две деценије, веома је сложен. Стога смо се одлучили да у овом прилогу обратимо пажњу на она оспоравања суверености националних држава која се позивају на заштиту универзалних људских права и на такозване хуманитарне интервенције. При томе ћемо посебно настојати да укажемо на културну подлогу ових концепата, с обзиром на чињеницу да се глобализацијски процеси не тичу само сфере економије, него и сфера политике и културе.

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА И ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА: ПРАВЦИ КРИТИКЕ

У последњој деценији двадесетог, као и у првим година двадесет и првог века *глобализација* је свакако била једна од „хит“ тема у социологији, па је сасвим логично да су се у њеном дефинисању опробали многи аутори. Временом су се одређења глобализације толико намножила да су на ред дошле и класификације различитих погледа. Е. Гиденс (Giddens) у оквиру академских расправа о глобализацији уочава два супротстављена мишљења. Оне који „глобализацију доводе у питање“ он назива „скептицима“, док оне који сасвим супротно мисле зове „радикалима“. Док први сматрају да се глобална економија уопште не разликује од оне из ранијих историјских периода, други тврде да је глобализација реална и да се њене последице свуда осете.³ Разрађенију класификацију даје Д. Хелд (Held), који примећује да се иза општег слагања о стварној или очекиваној интензификацији глобалних међузависности налази суштинско неслагање око питања на који начин глобализација може бити најбоље концептуализована, каква је њена узрочна динамика и како би требало окарактерисати њене структуралне последице, ако их има. Хелд препознаје три школе мишљења: хиперглобализам, скептицизам и трансформационизам. Хиперглобалисти глобализацију посматрају као примарно економски феномен. У глобалној економској интеграцији положај националних држава је потпуно маргинализован и потискују их нови облици друштвене организације. Ставови скептика супротстављени су ентузијазму хиперглобалиста и наглашавају да је њихова теза непотпуна и политички наивна. Евентуалну „светску владу“ и економску интернационализацију економије скептици виде као западне пројекте, смишљене да одржавају примат Запада у светским пословима. За трансформационисте глобализација је јединствен и реалан историјски процес, чије су последице неизвесне.

---

³ Entoni Gidens, *Odbegli svet* (Beograd: Stubovi kulture, 2005), 34–35.

Реч је о противречном процесу, који намеће потребу да се и владе и друштва прилагоде свету у којем више не постоји јасна подела између међународних и домаћих, спољних и унутрашњих послова. Глобализација ствара нове обрасце стратификације и нови режим суверенитета.⁴

Без обзира на бројне спорове, изгледа да постоји општа сагласност да се бројне, разноврсне и често противречне промене на глобалном нивоу ипак догађају, те да оне могу бити различито посматране и тумачене, али не и у потпуности негиране. Иако у литератури доминирају дефиниције глобализације које наглашавају глобалне промене у оквиру економске сфере друштва (друштава), јасно је да се промене не дешавају само на нивоу економских односа, него обухватају и димензије политике и културе, с обзиром на повезаност и испреплетеност три друштвене сфере. Д. Петито (Petito) истиче да глобализација има своју економску и политичку страну, али и да она води детериторизацији културе,⁵ што неминовно утиче на идентитете друштвених група у смислу њиховог расформирања, трансформације, али и креирања.

Исти аутор наводи да се *суверености* традиционално одређује као „ (...) врховна моћ унутар неке територијалне јединице, при чему се свет види као подељен на територијалне јединице”.⁶ У овом одређењу препознајемо интерни (уставни) аспект суверенитета и његов екстерни (међународни) аспект.⁷ Ни сувереност није једноставан феномен, па тако С. Краснер (Krasner) даје четири њена значења: суверенитет међусобне зависности, домаћи суверенитет, Вестфалски или Вателијански суверенитет и међународни правни суверенитет. Суверенитет међусобне зависности тиче се способности држава да контролишу своје границе, у смислу кретања људи, роба, идеја и сл. Домаћи суверенитет говори о структури власти унутар држава и о способности ових структура да на ефективан начин контролишу понашање. Творци класичних теорија суверенитета, Ж. Боден (Bodin) и Т. Хобс (Hobbes), бавили су се, пре свега, овим обликом суверенитета. Домаћи суверенитет има два аспекта: прихватање или признавање дате структуре власти и ниво контроле који представници власти могу да спроведу. Вестфалски или Вателијански суверенитет⁸ односи се на искључивање спољашњих изво-

---

⁴ Dejid Held, „Debate o globalizaciji”, u *Globalizacija – mit ili stvarnost?*, prir. V. Vuletić (Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2003), 48–60.

⁵ Danielle Petito, „Sovereignty and Globalization: Fallacies, Truth, and Perception”, *New York Law School Journal of Human Rights*, 17 (2001), 1142.

⁶ Исто, 1140.

⁷ Ivan Šimonović, „State Sovereignty and Globalization: Are Some States More Equal?”, *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 28, No. 3 (2000), 384.

ра власти, како *de jure*, тако и *de facto*. Унутар својих граница држава има монопол у одлучивању, што на међународном нивоу значи поштовање принципа немешања у унутрашње послове других држава. Међународни правни суверенитет подразумева међусобно признавање независних територијалних ентитета који, попут индивидуа унутар једнога друштва, могу улазити у добровољне уговорне односе. Четири наведена значења суверенитета нису ни логички, ни емпиријски повезани у органску целину, па је тако, на пример, могуће да нека држава нема суверенитет међусобне зависности, али да њен Вестфалски (Вателијански) суверенитет буде неокрњен (Сомалија касних деведесетих године прошлог века). Такође, могуће је да државе имају међународни правни суверенитет (међусобно признање), али да њихов Вестфалски (Вателијански) суверенитет буде битно окрњен (државе источне Европе током „Хладног рата“).⁹

Од када се говори о глобализацији, наглашава се и њен утицај на сувереност, тј. истиче се да она води процесу *десуверенизације* националних држава. Десуверенизација има више аспеката, практично је налазимо у свим друштвеним сферама. На пример, наводи се да проток капитала спречава државе да воде сопствену домаћу монетарну политику и да владе не могу да контролишу знање због интернета и сл., што води ерозији суверенитета међусобне зависности и домаћег суверенитета. Још један процес, наводи Краснер, доводи у питање сувереност националних држава, а то је појачано инсистирање на међународним нормама које се тичу људских права. Ове норме утичу на Вестфалијски (Вателијански) суверенитет, јер оспоравају право држава да одређују сопствена правила у погледу права појединаца унутар својих граница. То значи да спољни фактори, попут невладиних организација, међународних организација или/и моћних држава врше притисак на владе неких држава да прихвате одређене стандарде у овој области, као и да их спроведу. Тај притисак може имати различите облике и иде све до војне интервенције.¹⁰

Краснер говори о глобализацији и појачаном инсистирању на међународним нормама које се тичу људских права као о два паралелна процеса, чиме их доводи у блиску везу, барем када је реч о правцу утицаја. С обзиром на то да под глобализацијом подразумева и ширење вредности и норми,¹¹ очи-

---

⁸ Назван по Вестфалском миру (1648), којим је завршен Тридесетогодишњи рат и по правном теоретичару из осамнаестог века Е. Вателу (Vattel).

⁹ Stephen D. Krasner, „Abiding Sovereignty”, *International Political Science Review*, 22, No. 3 (2001), 231–233.

¹⁰ Исто, 231, 234 и 237.

¹¹ Исто, 236.

гледно је да он мисли да је реч о испреплетеним и тешко раздвојивим процесима. Мишљења смо да је могуће и ићи и даље и овај облик оспоравања суверенитета (десуверенизације) посматрати као део глобализације. Као што смо раније напоменули, глобализација се не може свести на економске и техничко-технолошке аспекте, она има и своју културну и политичку страну. Друштвено делање незамисливо је без значења (Вебер), а садржај порука које преносе (глобална) средства масовне комуникације никако се не може сматрати вредносно неутралним. Коначно, било би веома чудно када би економски и културни процеси остали без политичких импликација. Глобализација је *груштивени процес*, у којем је раздвајање економског, политичког и културног могуће само у аналитичке сврхе.

Читав низ аутора наглашава да међународне норме у области људских права воде десуверенизацији националних држава. Тако Џ. Коен (Cohen) наводи да глобализација мења начин нашег размишљања о демократији, правима и суверенитету и да утицај дискурса међународно признатих људских права убрзано расте. Овај дискурс упућује на закључак да легитимност влада мора зависити од тога да ли су оне неагресивне и од тога да ли се држе „минималне правде“. Коен препознаје три таласа оживљавања концепта људских права: први, непосредно након Другог светског рата, који је укључивао трибунале, уговоре, конвенције и декларације; други, који се повезује са деколонизацијом, покретима за ослобађање од совјетског утицаја у источној Европи и демократском транзицијом у Латинској Америци (60-е, 70-е и 80-е године прошлог века); трећи талас, почевши од 90-их година, у којем најистакнутије место имају „хуманитарне војне интервенције“, спровођене у име заштите универзалних људских права.¹² Типично је гледиште М. Волзера (Walzer), који сматра да је „ (...) поступак „хуманитарне интервенције“ без сумње доста злоупотребљаван, али „етички неопходан кад год су свирепост и патња доведени до крајњих граница, и када се чини да локалне власти нису способне да их окончају (...) Да, норма каже да не треба интервенисати у земљама других народа; норма је само – одређивање. Али не за ове људе, жртве тираније, идеолошког жара, ентичке мржње, који својом судбином нимало не управљају, којима је хитно потребна помоћ споља“.¹³ Слично Волзеру мисли и Р. Купер (Cooper), британски дипломата са теоријским претензијама, подвлачећи да више не живимо у свету у којем су битни само национални интереси и да људска права и хуманитарни проблеми имају

¹² Jean L. Cohen, „Rethinking Human Rights, Democracy, and Sovereignty in the Age of Globalization“, *Political Theory*, 36, No. 4 (2008), 578–581.

¹³ Majkl Volzer, „Politika izbavljenja“, u *Humanitarne vojne intervencije*, prir. J. Babić i P. Bojanić (Beograd: Službeni Glasnik, 2008), 42 и 50.

важну улогу у креирању политике. Жеља да се заштите појединци је део постмодерног етоса, а у свету постоји широко поље за хуманитарне интервенције. Северни Ирак, Сомалија, Југославија и Руанда само су почетак тренда.¹⁴

Појава оправдавања војних интервенција бригом за људска права водила је покушајима да се редефинише сам концепт суверенитета. Још један дипломата, К. Анан (Annan), уводи појам „индивидуалног суверенитета”, под којим подразумева „фундаменталну слободу сваког појединца”, гарантовану Повељом ОУН и међународним уговорима. Због „индивидуалног суверенитета”, суверенитет државе мора бити редефинисан: у времену глобализације и међународне сарадње, државе се виде као инструменти у служби народа, а не обрнуто. Свет не може стајати по страни када се догађа масовно кршење људских права и мора у тим ситуацијама интервенисати. Анан каже да интервенција мора бити заснована на легитимним и универзалним принципима, који траже адаптацију постојећег међународног система.¹⁵ Ова „Ананова доктрина”, чија је појава подстакнута догађајима на Косову и Метохији и Источном Тимору (Индонезија) и која значи губитак традиционалних прерогатива суверенитета (тј. десуверенизацију), инспирисала је Х. Стејси (Stacy) да предложи концепт „релационог суверенитета”. „Релациони суверенитет” добија своје контуре у односу између грађана, њихових влада и међународне заједнице и заправо означава меру бриге владе за своје грађане, који, по питању својих права, имају интеракцију не само са владама својих земаља него и са међународном заједницом. Овако редефинисани суверенитет подразумева посвећеност државе људским вредностима, уместо државним. Ми данас живимо, каже Стејси, у „култури људских права”.¹⁶

Критике концепта и праксе десуверенизације у области људских права крећу се на историјском, емпиријском и теоријском нивоу и имају пет основних праваца.

Први правац позива се на историјску аргументацију, не оспоравајући десуверенизацију као такву, већ указујући да није реч о новој појави. Право јавне власти да установљава сопствена правила за третман појединаца унутар својих граница, тврди Краснер, увек су оспоравале друге државе и транснационалне владине организације, само се фокус мењао кроз време, крећући се од религијске толеранције, права мањина, па до људских права. Транс-

---

¹⁴ Robert Cooper, *The Post-Modern State and the World Order* (Demos, 2000), <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf> (приступљено 10. маја 2013), 38–39.

¹⁵ Kofi Annan, „Two Concepts of Sovereignty”, *The Economist*, Sep 16 1999.

¹⁶ Helen Stacy, „Relational Sovereignty”, *Stanford Law Review*, 55, No. 5 (2003), 2044–2045, 2049.

националне невладине организације биле су активне и у деветнаестом веку, залажући се за укидање ропства, права жена и побољшање услова рада. Деветнаести век препун је бриге и интервенција великих сила у корист права религијских и ентитичких мањина у Отоманском царству, од Грка (1832), Срба, Бугара, Румуна и других (1878), све до Албанаца на почетку двадесетог века (1913). Хуманитарна питања најчешће су ишла руку под руку са безбедносним, што је био случај и са миром у Версају (1919) после Првог светског рата. Међуратна Лига народа имала је свој Биро за мањине, а више од тридесет држава морало је да пристане на давање права својим мањинама, како би у Лигу биле примљене. Након Другог светског рата бригу о мањинама заменила је брига о људским правима.¹⁷

Указивање на емпиријску недоследност основа је другог правца критике. Суштински гледано, у њему се подвлачи да они који највише говоре о десуверенизацији у области људских права, свој суверенитет у тој сфери упорно бране. САД (али и неке друге велике силе) опирале су се још 1945. године експлицитном уврштавању људских права у оснивачке документе ОУН, страхујући од угрожавања сопственог суверенитета, да би коначно попустиле под притиском мањих земаља и невладиних организација. То није једини случај, већ готово правило када су у питању САД, које редовно домаће законодавство стављају испред међународног, са циљем да очувају свој суверенитет. САД су одбиле да потпишу Конвенцију о елиминацији свих облика дискриминације према женама, као и Конвенцију о правима детета (1989). Двадесет и први век такође познаје овакве поступке, па је тако за само првих стотину дана на месту председника САД Џорџ Буш Млађи одбио да поштује Проклол о глобалном загревању из Кјотоа, одлучио да погази Споразум о антибалистичим ракетама, бомбардује Ирак, помогне у обарању мисионарског авиона изнад Перуа, спровео је бојкот против Кубе и саботирао разговоре између Северне и Јужне Кореје. У мају месецу 2002. године Бушова администрација прогласила је неважећим потпис председника Клинтона на Римском статуту (којим је омогућавао успостављање Међународног кривичног суда – International Criminal Court – ICC), а председник Буш је потписао амерички закон према којем амерички и савезнички војници, као и владини службеници, остају изван јурисдикције споменутог Међународног кривичног суда.¹⁸

---

¹⁷ Stephen D. Krasner, „Abiding Sovereignty”, 238–239.

¹⁸ Види: Stephen D. Krasner, „Abiding Sovereignty”, 239; Helen Stacy, „Relational Sovereignty”, 2033, 2051; John R. Worth, „Globalization and the Myth of Absolute National Sovereignty: Reconsidering of the „Un-Signing” of the Rome Statute and the Legacy of Senator Bricker”, *Indiana Law Journal*, 79, No. 1 (2004), 245.

„Само кршење људских права није проста ствар за утврђивање – јер зависи од интерпретације”, каже Ј. Бабић и додаје да је потпуно исту ствар могуће другачије перципирати уколико се догађа на различитим местима.¹⁹ Тиме су оцртане контуре трећег правца критике, попут другог такође заснованог на емпирији и код нас најпознатијег у облику говора о „двоструким стандардима”. „Двоструки стандарди” заправо значе различито тумачење догађаја (у зависности од места, али и од актера) у смислу кршења људских права и имају две варијанте. У првој варијанти, оно што се у другим земљама третира као кршење људских права, „код куће” се сматра „уобичајеним спровођењем закона”, на пример сукоб са мањином која тражи отцепљење.²⁰ Друга варијанта обухвата случајеве различитог тумачења истих или сличних догађаја у страним земљама: негде се ти догађаји карактеришу као кршење људских права и/или „хуманитарна катастрофа”, а другде се игноришу и прећуткују, већ према интересима оног ко их процењује. За Ц. Локланда (Laughland), рат НАТО против Југославије (1999), вођен у име универзалних принципа, типичан је пример двоструких стандарда. Зашто је требало бомбардовати Југославију, а заобићи ситуацију у Чеченији? Зашто је било потребно оптужити југословенске вође за ратне злочине, а НАТО и албанске побуњенике ослободити сваке кривице? Зашто је деведесетих година (тачније, 1993) требало подржати председника Руске Федерације Бориса Јелцина у његовом тенковском нападу на Думу и каснијој измени Устава у правцу повећања председничких овлашћења, а три године касније председника Белорусије Александра Лукашенка назвати диктатором када је сазвао референдум о повећању надлежности председника? Када је Владимир Мечијар, председник владе Словачке, контролисао државну телевизију, оптуживали су га да је „ауторитаран” и да „прогони медије” (иако су сви други медији подржавали опозицију). Преласком Мечијара у опозицију нова је власт преузела и државну телевизију, а Мечијар је остао без икаквог утицаја на медије – тада су они који на Западу воде кампање за заштиту људских права ћутали.²¹ Могли би се додати и други, бројни примери, као што је поступање Турске према Курдима и сл.

Четврти правац критике усмерава се на сам концепт универзалних људских права, који Краснер назива „неконзистентним принципом”.²² Каква су

---

¹⁹ Jovan Babić, „Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja”, u *Humanitarne vojne intervencije*, 260.

²⁰ Исто, 260–261.

²¹ John Laughland, “Human Rights: Universal Justice or Post–Modern Nihilism?”, *Jura Gentium, Journal of Philosophy of International Law and Global Politics*, <http://www.juragentium.unifi.it/en/surveys/wlgo/laughlan.htm> (приступљено 10. маја 2013).

то „универзална права”, пита се Локланд, када се релативно брзо мењају? На Мировној конференцији у Хагу 1899. године посебном декларацијом забрањено је бомбардовање из ваздуха, да би у истом граду, на Мировној конференцији одржаној 1907, било инсистирано на забрани бомбардовања градова и села која немају заштиту. Међутим, управо се бомбардовање из ваздуха масовно користило у бројним каснијим ратовима, а његово забрањивање је тихо ишчезло из аката међународног хуманитарног права (нпр. из Римског уговора 1998). Приликом напада из ваздуха на Југославију 1999. амерички генерал Весли Кларк (Clark) је чак бомбардовање упоредио са „божјом руком”. Није боље прошао ни „злочин против мира”. Након Другог светског рата, „право на рат” је поништено (да би се обезвредила нацистичка доктрина) и уведен је „злочин против мира” – вођење рата постало је илегално, осим у самоодбрани. Члан 2, параграф 4. Повеље ОУН не само што употребу силе у међународним односима проглашава незаконитом, него исто каже и за „претњу употребом силе”. Даље, сваки међународни уговор изнуђен употребом силе и уз претњу силом, према Бечкој конвенцији (1969), сматра се ништавним; Међународни уговор о грађанским и политичким правима (1966) је најрадикалнији, јер забрањује чак и ратну пропаганду. Време глобализације и универзалних људских права, другачије гледа на „злочин против мира” – он се уопште не спомиње у Статуту Међународног кривичног суда за бившу Југославију (Хаг), што је искориштено за одбијање оптужби против НАТО. „Дух Понтија Пилата је жив и здрав и обитава у Хагу”, закључује Локланд.²³ Невоља са Хашким судом за бившу Југославију је и у томе што он, за разлику од националних судова, не подлеже правилима либералним начелима уписаним у националне уставе – због тога је њему прекршено „скоро свако правно правило”. Овакви међународни судови воде арбитражној владавини и ерозији владавине права, док „универзални поредак” заправо значи универзалну тиранију. Управо је суверена држава та која штити људска права, а антисуверенисти желе да је уклоне.²⁴

Коначно, инсистирање на универзалним људским правима и „хуманитарним војним интервенцијама” могуће је критиковати и из угла – самих људских права. Наиме, резултат већине „хуманитарних војних интервенција” било је баш кршење људских права, од оног основног, на живот, па до читавог низа других. Интервенције су започињале позивањем на заштиту људских права и на спречавање „хуманитарних катастрофа”, а завршавале још

²² Stephen D. Krasner, “Sovereignty”, *Foreign Policy*, No. 122 (2001), <http://www.jstor.org/stable/3183223> (приступљено 7. маја 2013), 26.

²³ John Laughland, “Human Rights: Universal Justice or Post–Modern Nihilism?”.

²⁴ Исто, 6–8.

већим хуманитарним катастрофама. Коен напомиње да су дискурс и пракса „трећег таласа” концепта људских права искоришћени за оправдавање санкција, војних интервенција и окупација зарад увођења „минималне демократије”.²⁵ Подсећамо овде да је и „хуманитарна војна интервенција” НАТО 1999. године у Југославији, предузета са оправдањем да се намерава „спречити и зауставити етничко чишћење”, завршена управо протеривањем великог дела српског становништва са Косова и Метохије.

ДЕСУВЕРЕНИЗАЦИЈА И МИТ О МОРАЛНОЈ ИЗАБРАНОСТИ ЗАПАДА

Као што смо у уводу овог прилога истакли, намера нам је да посебно укажемо на културну подлогу концепта десуверенизације који се позива на универзална људска права. Овај наш приступ можемо, евентуално, сматрати и шестим правцем критике концепта десуверенизације који је у центру наше пажње у овом раду.

Теоретичарима, али и дипломатама и политичарима који се залажу за редефинисање суверенитета националних држава у име универзалних људских права заједничке су најмање две ствари: прво, сви се они позивају на морал; друго, сви, без изузетка, сматрају да онај који треба да интервенише ради заштите људских права јесу западне државе, пре свих САД. Тако се Купер позива на „постмодерни етос” у свом оправдавању војних интервенција, док Волзер говори о „етичкој неопходности хуманитарних интервенција”.²⁶ Најјаснији пример за позивање на морал налазимо у прилогу Т. Нардин (Nardin), који каже следеће:

„Хуманитарна интервенција је одговор на тешке повреде људских права, а најосновнија људска права јесу универзална морална права – права која, другим речима, почивају на принципима општег морала. То значи да постоје добри разлози за утемељење етике хуманитарне интервенције у општем моралу, а не на посебним верским или националним моралностима или чак на међународном праву, које почива на обичају и договору, а на моралном расуђивању.”²⁷

Уместо истицања САД и Запада уопште, понекад се користи израз „међународна заједница”, али је у свакој прилици већ након краће анализе јасно

---

²⁵ Jean L. Cohen, “Rethinking Human Rights, Democracy, and Sovereignty in the Age of Globalization”, 578–581.

²⁶ Види у претходном делу текста.

²⁷ Teri Nardin, „Moralna osnova za humanitarnu intervenciju”, u *Humanitarne vojne intervencije*, 32–33.

да се не ради о целини, него о тачно одређеном делу те „међународне заједнице”. Волзер каже да нико не жели да САД (и ЕУ) постану „светски полицајац”, али да у многим случајевима ништа неће бити урађено без њихове иницијативе и, ако је то потребно, финансијско-војне подршке.²⁸ Да баш САД следује посебна улога у односима „релационог суверенитета” убеђена је Стејси: „ (...) упркос својој слабој формалној партиципацији у међународном систему људских права (непотписивање и нератификација), САД, више од свих других нација у периоду после Другог светског рата, служе као светионик људских права”.²⁹ На истом месту ова ауторка истиче „јединствену америчку приврженост људским правима”, иако се чини да оваква формулација није довољна за објашњење очигледног парадокса којег је и она потпуно свесна. Потпуна убеђеност у то да главни актер заштите универзалних људских права мора бити Запад долази до изражаја и у реакцији Петито на тврдње да се кроз подршку људским правима заправо шири западни утицај: „Можда је Запад у првим редовима борбе за људска права, али зар је то разлог да се оправдавају тортура, утамничење и друштвена неправда?”³⁰

Како објаснити спој позивања на морал и „неоспорну” улогу Запада, као и очигледне противречности и недостатак аргументације? Мишљења смо да је то могуће позивањем на друштвену моћ мита, тачније на *мит о изабраности*.

У неким нашим ранијим радовима³¹ развили смо антрополошко схватање мита које се, углавном, ослања на поимање мита које је дао пољско-британски антрополог Б. Малиновски (Malinowski). Као друштвена и културна појава, *мит* има своја изворишта, своје карактеристике, облике и функције и он нипошто не сме бити схваћен на здраворазумски начин, као пука фантазија и „празна прича” – мит је веровање и за оног који у њега верује, он је истинит. Своје постојање мит не дугује незнању и непросвећености, него својим друштвеним функцијама, међу којима су најважније стварање и одржавање друштвене солидарности и идентитета и легитимисање друштвених институција, структуре, моралних правила и друштвене праксе. Митови имају историјски карактер, што значи да настају, трансформишу се и нестају. Мит је део сваке културе и зато нема друштва без митова, те је став о модерном друштву као друштву без митова само још један мит. Ниједно друштво, ниједна политика не могу бити „амнестирани” од проучавања митова који у њима делују. У времену друштвених сукоба, нарочито ратова,

²⁸ Majkl Volzer, „Politika izbjavljenja”, u *Humanitarne vojne intervencije*, 49.

²⁹ Helen Stacy, „Relational Sovereignty”, 2031.

³⁰ Danielle Petitо, „Sovereignty and Globalization: Fallacies, Truth, and Perception”, 1156.

³¹ Срђан Шљукић, *Мит као судбина* (Сремски Карловци: Каирос, 2011).

улога митова расте, из простог разлога што је сукоб ситуација у којој су потребе за друштвеном солидарношћу, идентитетом и легитимисањем друштвених институција и пракси наглашеније него у релативно мирном времену.

Изучавању *мита о изабраности* посветио се британски научник Ентони Смит (Smith), који тврди да дуготрајан опстанак једног народа зависи, пре свега, од активне култивације осећања колективне посебности и мисије. Припадници одређене заједнице морају осећати не само да су једна „супер-породица”, већ и да је њихова историјска заједница јединствена и да има свету дужност да шири вредности своје културе међу другим народима. Само оне заједнице (Смит превасходно мисли на етничке заједнице, али и на нације и друге групе) које су успеле да формулишу и развију такво веровање биле су у стању да обезбеде свој дуготрајни опстанак. Примери мита о изабраности бројни су у историји: етноцентризам Старог Египта, који је наглашавао божанску изабраност фараона; Јевреји као изабрани народ; Јермени као „прва хришћанска нација”; осећај моралне и културне супериорности над „варварима” код Старих Грка. Слична веровања проналазимо и у елизабетанској Енглеској, америчким колонијама и Мексику.³²

Смит посебно наглашава религијске изворе мита о изабраности и говори о његова два основна облика. Први облик назива *уговорним*. Народ улази у уговорни однос са богом, који му обећава посебну улогу међу осталим народима, али само ако следи његове захтеве. Ако се држи уговора, „изабрани народ” постаје божји „сведок” и „инструмент” божјег плана. „Изабрани народ” не доприноси само свом спасењу, него глобалном, јер постаје модел светости. Прототип уговорног облика мита о изабраности налазимо у Старом Завету, када Бог склапа уговор са Јеврејима. *Мисионарски* облик овог мита много је распрострањенији и у њему се народ и његове вође сматрају извршиоцима божјег плана на земљи са посебном мисијом. „Изабрани народ” бива посвећен ширењу „истинске вере” у свету, путем убеђивања, али и силом. Стога мисионарски облик мита о изабраности може да поведе заједницу у експанзију и рат. Убеђење да се поседује „једина истинска вера” и виша моралност и цивилизација инспирисало је и правдало многе империјалистичке напоре да се „помогне” онима који „живе у мраку”. Међу примере овакве последице мита о изабраности Смит уврштава настојање западних нација да „белу цивилизацију” наметну народима Азије и Африке.³³ Са Сми-

---

³² Anthony D. Smith, *Myths and Memories of the Nation* (New York: Oxford University Press, 1999), 130–135.

³³ Anthony D. Smith, *Chosen Peoples* (New York: Oxford University Press, 2008), 49–66, 95–130.

том се слаже Е. Хејвуд (Heywood), подвлачећи да је европски империјализам правдан идеологијом расне и културне супериорности. Било је распрострањено веровање да су „бели” народи Европе и Америке интелектуално и морално супериорни у односу на „црне”, „смеђе” и „жуте” народе Африке и Азије: империјализам је приказиван као морална дужност белог човека, његов „терет”.³⁴

Мити о моралној изабраности Запада део је западне културе већ веома дуго. Он се појављује увек изнова, у новим варијантама, али са истом суштином. Велики либерални мислилац Џ. С. Мил (Mill) оспоравао је започињање рата „ради идеје”, али је ипак сматрао да ту има и изузетака: „Претпоставити да између два цивилизована народа, и између цивилизованих народа и варвара, могу постојати исти међународни обичаји, и иста правила међународног морала, значи направити озбиљну грешку (...) Њихови умови (варварски – напомена С. Ш. и М. Ш.) нису кадри за тако велики напор, нити је њихова воља у довољној мери подложна утицају трезвених мотива (...) народи који су још увек варварски нису превазишли период током којег је, по свему судећи, у њихову корист да буду покорени и подвргнути управи странаца”.³⁵ Мил на истом месту упозорава да чак и у односу између цивилизованих и варвара важе „универзална морална правила између човека и човека”, чиме противречи сам себи.

Милов став нипошто није некакво усамљено мишљење, него само један од појавних облика мита о „моралној изабраности” Запада. Много година после Мила, у овом тексту већ спомињани британски дипломата Купер пише да се данас свет дели на премодеран, модеран и постмодеран. Постмодеран свет, који чине пре свих Европска унија и САД, одбацује макијавелистичка правила модерног света („државни разлог”) и замењује аморалност моралном свешћу која се примењује и у унутрашњим пословима и у међународним односима. Просто је, каже он, постмодерни свет „постао поштен”. Али, оно што важи унутар постмодерног света, не важи за однос према онима који су изван њега. У тим случајевима постмодерни свет „ (...) мора да се врати грубљим методима старијег доба – сили, првом удару, превари, шта год је потребно за оне који још увек живе у свету сваке државе за себе из деветнаестог века. У џунгли свако мора да користи законе џунгле”.³⁶ Променили су се само векови, приступ је остао исти: за „изабране је резервисана „цивилизованост” и „висока моралност”, а за друге „варварство”.

³⁴ Ендрју Хејвуд, *Политичке идеологије* (Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005), 183–184. Наглашавања С. Ш. и М. Ш.

³⁵ Džon S. Mil, „Nekoliko reči o neintervenciji”, u *Humanitarne vojne intervencije*, 15–16.

³⁶ Роберт Купер, *Распад нација* (Београд: Филип Вишњић, 2007), 44, 68–69.

Религијска варијанта мита о „изабраном народу” који има посебну „божанску мисију” посебно је изражена у САД. У време Реформације у Енглеској (шеснаести век), након превода Библије на енглески језик, тај мит постаје веома раширен, и то у варијанти у којој се Енглези виде као „изабрани, Божји народ”. Њега преузимају пуританци (који су били и под утицајем Калвинове доктрине о предестинацији) и, будући да су били прогањани у Енглеској, преносе почетком седамнаестог века у Америку. Нова Енглеска постала је нова „обећана земља”, а пуританци –колонисти „нови Јевреји”; затечено домородачко становништво бива протеривано и истребљивано (ратови, болести), како би ослободило простор за „изабране”. Каснији усељеници у Америку прихватили су овај мит са великом лакоћом и он је постао сталан део америчке националне свести. Временом, та се „изабраност” почела схватати као задатак Американца да ослободе, цивилизују, просветле цело човечанство. Тако је сенатор из Конектиката, Орвил Плат (Orville Platt), правдајући америчку војну интервенцију на Куби и на Филипинима изјавио да су Американци „изабрани да унапређују човечанство на земљи”, а његов колега из Индијане, Алберт Беверидџ (Albert Beveridge), говорећи о истом питању, установио је да је сам Бог „изабрао” Американце да „успоставе систем тамо где влада хаос”, дао им дух да „савладају реакцију широм Земље” и способност да „владају дивљацима”.³⁷ Да се не ради о некаквом „превазиђеном духу прошлости”, сведочи и обраћање јавности тренутног председника САД Барака Обаме након његовог реизбора на тај положај. У њему председник САД констатује да је „ (...) слобода дар од Бога и да мора бити обезбеђена од Његовог народа на Земљи”, те да ће САД подржавати демократију од Азије до Африке, од Америке до Блиског Истока, јер им то налажу и интереси и савест: „Ми морамо бити извор наде за сиромашне, болесне, маргинализоване, жртве предрасуда (...) Краљ објављује да је наша индивидуална слобода нераскидиво повезана са слободом сваке душе на Земљи”.³⁸

Мит о којем смо говорили, у секуларној или религијској варијанти, представљао је и представља главни културни ресурс западних нација у конфликтним процесима глобализације. Тај мит чини латентну културну подлогу оспоравања суверености држава у области универзалних људских права, која служи и као легитимација такозваних „хуманитарних војних интервенција”. Његово ширење је уједно део и резултат глобализацијских процеса,

---

³⁷ Richard T. Hughes, *Myths America Lives By* (Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2004), 19–37.

³⁸ Barack Obama, *Inaugural Address by President Barack Obama*, The White House, Office of the Press Secretary, January 21, 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama> (приступљено 7. маја 2013).

с обзиром на то да је „ (...) глобализација умногосте процес транспозиције, у ширим размерама, вредности и институција једне или више суверених држава”.³⁹ Ваља имати на уму да мит као веровање производи значајне друштвене последице, а да његово урушавање води и ерозији моћи оних актера који су његови носиоци.

Литература

- Купер, Р. *Распад нација*. Београд: Филип Вишњић, 2007.
- Хејвуд, Е. *Политичке идеологије*. Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2005.
- Шљукић, С. *Мити као судбина*. Сремски Карловци: Каирос, 2011.
- Annan, K. „Two Concepts of Sovereignty”. *The Economist*, Sep 16 1999, <http://www.economist.com/node/324795>.
- Babić, J. „Strana vojna intervencija: između opravdane pomoći i nezakonitog nasilja”. U *Humanitarne vojne intervencije*, priredili J. Babić i P. Bojanić, 239–266. Београд: Службени Гласник, 2008.
- Cohen, J. L. “Rethinking Human Rights, Democracy, and Sovereignty in the Age of Globalization”. *Political Theory*, 36, No. 4 (2008): 578–606.
- Cooper, R. *The Post-Modern State and the World Order*. Demos, 2000, <http://www.demos.co.uk/files/postmodernstate.pdf>.
- Dahbour, O. „Advocating Sovereignty in the Age of Globalization”. *Journal of Social Philosophy*, 37, No. 1 (2006): 108–126.
- Gidens, E. *Odbegli svet*. Београд: Stubovi kulture, 2005.
- Held, D. „Debate o globalizaciji”. U *Globalizacija – mit ili stvarnost?*, priredio Vladimir Vuletić, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, 2003, 48–60.
- Hughes, R. T. *Myths America Lives By*. Urbana and Chicago: University of Illinois Press, 2004.
- Krasner, S. D. „Abiding Sovereignty”. *International Political Science Review*, 22, No. 3 (2001): 229–251.
- Krasner, S. D. „Sovereignty”. *Foreign Policy*, No. 122 (2001): 20–29, <http://www.jstor.org/stable/3183223>.
- Laughland, J. „Human Rights: Universal Justice or Post-Modern Nihilism?” *Jura Gentium, Journal of Philosophy of International Law and Global Politics*, <http://www.juragentium.unifi.it/en/surveys/wlgo/laughlan.htm>.
- Mil, Dž. S. „Nekoliko reči o neintervenciji”. U *Humanitarne vojne intervencije*, 15–21.
- Nardin, T. „Moralna osnova za humanitarnu intervenciju”. U *Humanitarne vojne intervencije*, 23–40.

---

³⁹ Omar Dahbour, “Advocating Sovereignty in the Age of Globalization”, *Journal of Social Philosophy*, 37, No. 1 (2006), 114.

- Obama, B. *Inaugural Address by President Barack Obama*, The White House, Office of the Press Secretary, January 21, 2013, <http://www.whitehouse.gov/the-press-office/2013/01/21/inaugural-address-president-barack-obama>.
- Petito, D. „Sovereignty and Globalization: Fallacies, Truth, and Perception”, *New York Law School Journal of Human Rights*, 17 (2001): 1139–1172.
- Smith, A. D. *Chosen Peoples*. New York: Oxford University Press, 2008.
- Smith, A. D. *Myths and Memories of the Nation*. New York: Oxford University Press, 1999.
- Stacy, H. „Relational Sovereignty”. *Stanford Law Review*, 55, No. 5 (2003): 2029–2059.
- Šimonović, I. “State Sovereignty and Globalization: Are Some States More Equal?”. *Georgia Journal of International and Comparative Law*, 28, No. 3 (2000): 381–404.
- Volzer, M. „Politika izbavljenja”. U *Humanitarne vojne intervencije*, 41–50.
- Worth, J. R. “Globalization and the Myth of Absolute National Sovereignty: Reconsidering of the “Un-Signing” of the Rome Statute and the Legacy of Senator Bricker”, *Indiana Law Journal*, 79, No. 1 (2004): 245–265.

SRĐAN L.J. ŠLJUKIĆ
MARICA N. ŠLJUKIĆ

GLOBALIZATION, DE-SOVEREIGNIZATION AND THE MYTH OF CHOSENNESS

SUMMARY

The aim of this paper is to show the links among globalization, de-sovereignization process and elements of culture. In the first part of the paper the authors discuss the notions of globalization and sovereignty, as well as various aspects of their mutual relation; some disputable issues of the effects of globalization on sovereignty and controversies about de-sovereignization process and its empirical presence are especially pointed out. The focus is placed on the aspect of the relation between globalization and sovereignty that concerns universal human rights and so-called “humanitarian military interventions”.

The second part of the paper reveals the latent cultural basis of calling into question the sovereignty of states in the realm of universal human rights, which also serves for legitimating so-called “humanitarian military interventions”. The core of this cultural basis is the deeply rooted myth of moral chosenness of the West, in its religious and secular versions, whose spreading is both a part and a result of globalization processes. In this analysis, the myth is understood not as “a fruitless rhapsody”, but as an element of culture and “an important cultural force” (Malinowski).

KEY WORDS: culture, de-sovereignization process, globalization, “humanitarian military intervention”, the myth of chosenness, sovereignty.

УРОШ В. ШУВАКОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА, 'НОВИ СВЕТСКИ ПОРЕДАК' И ПОСЛЕДИЦЕ ТРАНЗИЦИЈЕ НА ЗАПАДНОМ БАЛКАНУ²

САЖЕТАК. У раду се разматра однос између кључних појмова који објашњавају најзначајнији планетарни процес – појмова глобализације, „новог светског поретка“ и транзиције. На основу успостављања међуодноса између њих, ради се политсоциолошка анализа последица које су узроковане њиховим деловањем, посебно на подручју Западног Балкана. Аргументује се становиште о глобализацији као законитом друштвеном процесу и „новом светском поретку“ као неоимперијалном покушају САД да остварују своје интересе и моћ, независно од интереса других држава, што је резултирало транзицијом земаља реалног социјализма у државе (нео)либералног капитализма. Последице тога крећу се у распону од ратних разарања преко *de facto* пропасти националних економија, разградње свих до тада развијених друштвених подсистема (образовног, научног, здравственог, социјалне заштите) до потпуне политичке зависности ових држава од Америке, праћене растом евроскептицизма и конзервативизма међу њиховим грађанима. Кроз сагледавање наступања фаза „новог светског поретка“ могуће је уочити и напредовање процеса разградње суверених држава, што ће бити показано на примеру некадашње Југославије и садашње Србије.

Кључне речи: глобализација, „нови светски поредак“, транзиција, Југославија, Србија.

---

¹ uros-s@eunet.rs

² Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

Етимолошки, термин *глобализација* је латинског порекла, од *globus* – лопта, кугла, грудва, гомила, руља, друштво, банда, клика (Карапанџић 1929, 227). У речницима енглеског језика овај термин (*globalization*) указује на оријентацију предузећа ка пословању на светском тржишту (Oxford Dictionary 1993, 345), док се у француским (Le Grand Robert, 2001, т. 3) указује да је ова именица (*la globalisation*) енглеског порекла, а у погледу значења усмерава се ка њеном социолошком, политичком, методичком и комуниколошком значењу: „Акција на глобализовању; њени резултати. Глобализација уз помоћ политике; Мондијализација. Глобализација информација”, док се као пример наводи текст из *Le Monde* из јуна 2000. који упућује и на економски аспект значења: „Глобализација и нова економија обавезују синдикалце да мисле и да се понашају другачије”. Важно је, међутим, у истом речнику, навођење значења и примера за глагол *глобализовати* (*globaliser*). Значење које се даје јесте „Разматрање (проблема) у његовој целини, састављање у једну целину (различитих елемената); Представљање у целини, на целовит начин”, док је пример поново из „Le Monde”, али датиран маја 1966, што указује да се овај глагол већ тада користио у француској дневној штампи: „Треба организовати штрајк један дан, два дана, осам или више дана, али је немогуће глобализовати захтеве”. Данас се тврди да је термин *глобализација* први употребио професор емеритус на *Harvard Business School* Theodore (Ted) Levitt у наслову свог чланка „Глобализација тржишта” (1983). Пример који смо преузели из *Le Grand Robert* показује да се термин (додуше у форми глагола) користио неких седамнаест година пре него што га је Levitt употребио. И канадски аутор Marshall McLuhan га користи, петнаест година пре Levitt-а, у придевском облику, у наслову своје знамените књиге „Рат и мир у глобалном селу” (1968). У „Речнику српскохрватског књижевног и народног језика” САНУ (1965) нема ни помена од именице глобализација, нити одговарајућег глагола, што је последица тога да је том овог речника који обрађује слово „г” објављен пре скоро пола века. Међутим, придев *глобалан* постоји: „укупно, нераздељено узет, приближно тачно, заокружен; општи, укупан; шире, обухватније узет, главни”; као и придев *глобално* „укупно, уједно, у целој количини; потпуно, у свему, у целини”.

Није само питање датума прве употребе термина, већ и старости овог процеса. У том погледу се аутори значајно разликују. Једни сматрају да је глобализација процес савремености, који започиње као „пад совјетског комунизма” 1989. године (Гиденс у Хатон, Гиденс 2003, 12); други уочавају постојање историје глобализације од средине XIX века (Манделбаум 2004, 257), док трећи иду још даље у историју, разликујући пет фаза њеног развоја, од којих је прва смештена у раном XV веку (Robertson 1992, 58–59). Холанђанин Јан

Арт Шолте констатује како „глобализација нема историјски почетак” и излаже њену трофазну периодизацију, при чему прва фаза обухвата време до XIX века (2009, 86). Бжежински указује да би се силуете глобализације могле назирати у току последњих осамсто година када је „дошло до почетне неодређене свести о присуству удаљених 'других', прво помоћу експедиција и мапирања некада непознатих подручја, а потом посредством колонизације и великих миграција” (2013, 14).

У погледу временског одређења настанка овог процеса, што је уско повезано и са схватањем значења самог појма, могућа су два становишта: шире и уже. Према ширем, глобализација започиње са првим облицима груписања људи. „У том смислу, читава људска историја јесте дисконтинуиран, али прогресиван, пут од појединачног ка глобалном” (Шуваковић 2010, 131). Уколико не сметнемо с ума просту и познату чињеницу да је човек друштвено биће, неће нам бити тешко да кроз историјски развој пратимо различите облике удруживања људи: од хорде и рода преко племена, настанка народа и државе, до стварања нације, али и настанка најпре међунационалних, а потом и наднационалних облика удруживања људи. Уосталом, зар општа социологија није одавно утврдила да су глобалне друштвене групе хорда, род, племе, народ и нација? Оне су глобалне по томе што појединац читавом својом личношћу учествује у њима, а значајно пре конституисања нација као историјских творевина људи су већ практично било открили читаву Планету. Они су за друге људе, државе, империје знали онолико колико је друштвени развој њиховог доба омогућавао да знају и били су уверени да је то целина. Стицање сазнања о постојању других био је историјски процес који се одвијао уз помоћ „огња и мача”, али и који је био праћен одређеним појавама које су управо на тај начин стицале глобални карактер или га свесно акцијом људи губиле.³ Слично томе и наша данашња наука тврди да је глобално оно што је планетарно⁴, највише зато што још увек нисмо достигли тај степен научног развитка на коме ће бити могуће да се утврди постојање живота још негде у свемиру. Према томе, глобализација представља законит друштвени процес, „универзално и трајно стремљење човечанства” (Печујлић 2002, 16 и сл.; Chumakov 2010, 49–53) и на једном од ступњева раз-

---

³ У раду У. Шуваковић, С. Баљошевић и Ж. Обрадовић „Вариола и глобализација” који је прихваћен за објављивање у *Војносаниџејском прегледу*, показујемо како је ова морија стекла глобални (планетарни) карактер, али и како је елиминисана са лица Земље свесном акцијом људи (Светске здравствене организације), што је представљало први остварени глобални (планетарни) друштвени циљ у историји човечанства.

⁴ Заправо, појам глобално се још увек користи у бар три значења: глобално у смислу националних друштава; глобално, у смислу регионалних облика повезивања, на пример ЕУ; глобално у смислу планетарно.

воја тог процеса настају нација и национална држава, па потом и супранационалне творевине (нпр. ЕУ). Основни предуслови удруживања људи током људске историје били су: 1) да људи знају једни за постојање других и 2) да постоји интерес на коме би то удруживање и повезивање било засновано односно да постоји барем способност, моћ неких да свој интерес наметну другима (свима). Према ужем становишту, у коме овај појам чешће користи већина оних који о њему пишу, глобализација се односи на процес повезивања људи широм Планете, на „уједињавање Човечанства” (Р. Лукић), и то углавном у последњих пола века, најинтензивније у последње две и по деценије. Дакле, уколико настојимо да дамо уже одређење овог појма, чије би се значење везивало за друштвени процес глобализације који се одвијао у последњих пола века, и који М. Печујлић исправно назива „турбоглобализацијом”, глобализација јесте друштвени процес међусобног повезивања људи (значи: појединаца, група, организација, предузећа, компанија, тржишта, друштва) на планетарном нивоу, који је омогућен, пре свега, огромним научним и техничко-технолошким прогресом који је остварен у савременом свету, друштвено-политичким променама до којих је у свету дошло нарочито с падом Берлинског зида и претензијама транснационалних компанија којима су национална тржишта постала скучена (Шуваковић 2009, 469–470). У овом смислу, глобализација представља планетаризацију, синоним за мондијализацију⁵, за уједињавање човечанства које се одвија у другој половини XX века. Но, и у овом другом, ужем значењу, које ми заправо третирамо само као једну од фаза („турбоглобализација”) дуготрајнијег историјског процеса, она је законит друштвени процес који су убрзали фактори које смо навели, доводећи тако и до феномена скраћивања друштвеног времена (уп. Павловић 2006, 40–43).

„’Нови светски поредак’ означава тежњу и практичан покушај наметања америчких вредности (политичких, културних, друштвених, привредних...) читавом свету, приоритетну реализацију свих националних, нарочито војно-политичких и привредних, америчких интереса и циљева, без обзира на њихов домет – од тактичких до стратешких, уз бескрупулозан покушај да се сваки од њих прогласи планетарним и да се интереси и циљеви других држава савременог света у потпуности потчине америчким” (Шуваковић 2004,

---

⁵ Поједини аутори праве појмовну разлику између глобализације и мондијализације, сматрајући глобализацију обликом групне хегемоније, а мондијализацију процесом универзализације основних људских вредности, при чему је први процес наметнут, а други иде одоздо (в. Митровић 2000, 14). Нама се извођење појмовног разликовања на основу термилошког не чини сасвим оправданим, према се свакако може и на тај начин учинити јаснијим разликовање између законитог историјског процеса и америчког геополитичког пројекта освајања света.

39). Према томе, нови светски поредак заправо представља неохегемонистички концепт покушаја управљања савременим светом, што се чини кроз настојање да се законити процес глобализације усмерава у одређеном правцу. Није спорно да друштвене процесе могу усмеравати, па тако и злоупотребљавати људи, групе и државе, што се у овом случају и чини са процесом глобализације. На такав покушај насилничке глобализације, оне која је у интересу силних, кроз појам „уједињавања човечанства”, указивао је још академик Радомир Лукић (1957; 1957а), при чему је његово залагање увек било на супротним позицијама: да до „уједињавања човечанства” мора доћи само кроз опште поштовање људске личности и достојанства. Теоријску рационализацију концепта „новог светског поретка” представља идеологија глобализма у значењу које даје Урлих Бек. „То је идеологија владавине правила светског тржишта, идеологија неолиберализма. То је монокаузалност и економицизам, редукција мултидимензионалности глобализације на једну, економску димензију, која је и сама линеарно замишљена. Идеолошко срце глобализма је ликвидирање суштинске разлике у односу на прву модерну разлику, разлику између политике и економије... Ово укључује стварни империјализам економије, где компаније постављају своје основне услове под којима могу да оптимално остваре своје циљеве” (Beck 2000, 9). Да је профит у срцу идеологије глобализма и концепта 'новог светског поретка', чак и када нам неки догађај изгледа потпуно политички какав је био случај са агресијом НАТО на Југославију 1999, сведочи високопозиционирани чиновник Клинтонове администрације Џон Норис: „Отпор Југославије ширим трендовима политичких и економских реформи – не обесправљеност косовских Албанаца – најбоље објашњава НАТО рат” (Norris 2005, XXII).

У оквиру остварења концепта 'новог светског поретка', заснованог на идеологији глобализма, а који се реализује у условима униполарности света, остварује се и процес транзиције. Транзиција није повезана са глобализацијом како се обично мисли; она је у тесној вези са глобализмом и новим светским поретком, пошто транзиција није законит друштвени процес, већ друштвени процес који усмеравају и диктирају западни центри моћи. Уколико бисмо хтели да се изразимо марксистичком терминологијом – а она нам допушта јасноћу дефиниције – транзиција представља контрареволуцију са одложеним дејством од 70 до 45 година. Дакле, транзиција значи потпуно некритичко прихватање друштвено-економског и политичког система и свих вредности западног друштвеног модела, без икакве упитности да ли их је уопште могуће применити, у чему су као оруђе за извођење друштвених промена посебну улогу имали медији (Краговић 2013а; 2013б). У суштини,

ради се о наметању нове врсте догматизма с почетка новог миленијума (Шуваковић 2010).

Промене у свету које су се одвијале у последњих четврт века ипак су донекле измениле и позицију Америке. Више нема униполарности, већ је мултиполарност на сцени. Кина, Русија, Индија, Бразил, Јужноафричка Република (земље БРИКС-а) пружају све организованији отпор наметању 'новог светског поретка'. При томе, наравно, тежња Америке ка униполарности није нестала, а мултиполарност све више добија на значају. Може се рећи да тренутно постоји стање извесне равнотеже, у којој је Русија однела своје прве геополитичке победе (у случају краткотрајног грађанског рата у Грузији, 2008, када су Јужна Осетија и Абхазија прогласиле независност, и 2013, у Сирији, где је успела, упркос претњама САД да ће бомбардовати Сирију, да очува Башара ел Асада на власти и задржи поморску базу која је стационирана у овој медитеранској земљи), али зато Америка и ЕУ покушавају да узврате ударац у Украјини, где је и даље позиција Русије надмоћна. То се у америчким круговима уочава и акцептира, па тако Бжежински (2013) у књизи коју је посветио анализи америчко-кинеских односа и последицама по читав свет више не користи синтагму „нови светски поредак” већ прилично романтичарску „буђење народа”, иако заправо ова два термина имају исто значење, с тим да други прикрива обест силника и да се под њим подразумевају и промене које се називају „Арапско пролеће”. У сличном смислу се све мање пише о „транзицији” (која је увек у једном правцу), а све више о трансформацији друштва, итд.

Но, без обзира на то што се данас „нови светски поредак” и његова американизаторска улога света успоравају и оспоравају, извесно је да је транзиција у земљама некадашњег СССР-а, источне и средње Европе, оставила своје озбиљне последице. Те последице су: а) политичке, б) економске, в) војне г) социјалне, д) културално-идентитетске, иако се свакако може говорити и о неким другим групама последица (нпр. еколошким, техничко-технолошким и сл.). Ми ћемо их овде скицирати на примеру некадашње Југославије.⁶

Главна политичка последица транзиције на западном Балкану је разбијање Југославије, и то кроз крвави грађански и верски рат, што представља специфичност у односу на друге земље у којима се одиграо овај процес (Шуваковић 2013а). Дакле из једне велике настало је шест малих држава, са веома ограниченим суверенитетом, при чему је процес десуверенизације Срби-

---

⁶ Југославија је сметала и као геополитички термин, тако да је сада уобичајено да се говори о земљама западног Балкана, што означава подручје Југославије без Словеније, али са Албанијом. Није реч о географском, већ о политичком појму.

је, кроз покушај отимања бар Косова и Метохије из њеног састава, у пуном жеку. Друга политичка последица транзиције на западном Балкану је најављива стварања тзв. „Велике Албаније” од стране косовских сепаратиста, али и званичника Албаније. Трећа политичка последица је „свебалканска” идеја о евроинтеграцијама, при чему евроентузијама политичке класе земаља западног Балкана које још нису ушле у ЕУ (Србија, БиХ, Црна Гора, Македонија, Албанија) не деле ни челници ЕУ, али ни становници ових земаља, што је тренд који је у Србији у последње две године видан.

У економском погледу, националне економије држава проистеклих из некадашње Југославије практично више не постоје. Индустријска производња је сведена на минимум (15,9% БДП у 2009. наспрам 44,4% БДП у 1990), а терцијални сектор је тај који доминира. Оваква структура ствара велику зависност и, наравно, тера такве државе у задуживање. При томе, не треба ни напомињати да економска зависност рађа политичку. Подаци говоре да је 1987. године укупан спољни дуг читаве Југославије износио 21 милијарду америчких долара. У периоду транзиције он је увећан за 4,13 пута у 2005. и за чак 8,4 пута у 2011. години. Другим речима, земље некадашње Југославије дуговале су у 2005. години укупно 86,8 милијарди америчких долара, а у 2011. 176,4 милијарде америчких долара (Шуваковић, 2013а). Оваква презадуженост је, међутим, последица фундаменталнијег процеса који се одиграо у свим транзиционим државама: приватизације. Приватизацију су идеолошки диктирали инострани центри моћи, али њена сврха није било повећање производње, отварање нових радних места, просперитет односних друштава и сл. већ нешто сасвим друго – куповина тржишта. На место производа који су настајали у домаћим фабрикама, стизали су производи произведени у страним државама. Резултат тога је да Србија са скоро свим државама света – изузев са БиХ и Македонијом – има негативан спољнотрговински биланс.

Војне последице транзиције западног Балкана огледају се у томе да су Словенија, Хрватска и Албанија пуноправне чланице НАТО, док су БиХ, Црна Гора, Србија и Македонија у чланству програма „Партнерство за мир”, при чему је једино Србија прогласила војну неутралност.

Сва ова друштва се могу сврстати у „друштва периферног капитализма” (Митровић 2009) или „друштва ретроградног капитализма” (Видојевић 2010). Њих карактерише велико социјално раслојавање, драматичан положај људи који живе од сопственог рада, а ипак не могу да прехране породице (в. Смиљковић 2011), пораст рада на црно, драстичан раст незапослености, раст корупције итд. Аналитичари указују да су у Србији индустријска производња и запосленост „били виши пред крај деценије тзв. блокиране транс-

формације, грађанског рата и санкција, него пред крај деценије тзв. деблокиране трансформације, престанка масовних оружаних сукоба, уклањања економских санкција и успостављања 'парламентарне демократије'. Узроке овог великог пада индустријске производње и запослености треба тражити у 'бећарској економији' домаће компрадорске буржоазије: продај, позајми, потроши" (Вратуша 2013, 242).

Коначно, ни културно-идентитетске последице нису за потцењивање. Оне се огледају у мноштву случајева: антипатриотска идеологизација млађих нараштаја, претња нестанком ћирилице као српског писма, допуштање девастације културног наслеђа на КиМ без озбиљнијег ангажовања државе да се оно заштити, поплава мондијалистичких садржаја у медијима, школским програмима и сл. „Управо настојања унификације образовања, посебно високошколског, нарочито кад их и ако их иницирају политички фактори, и исказују интерес неолибералне економије и воде његовој својеврсној комерцијализацији, супротни су националним интересима појединих држава, и воде нарушавању смисла и задатака универзитетског образовања" (Марковић 2008, 201). Насупрот томе, клерикализам јача. Ове културно-идентитетске последице су можда дугорочно и најозбиљније, пошто тиме земља доспева у потпуно неоколонијални положај. Наиме „за доспеће у неоколонијални положај недовољно је да земља буде десуверенизована и потпуно економски зависна од иностранства, већ је нужно утицати на свест њених грађана о својој зависности, о везаности за Запад. Поданичка свест мора бити развијена, свака идеја о културним, духовним и националним специфичностима сатрta, идеологија глобализма што распрострањенија" (Шуваковић 2012, 149).

На основу свега изнетог могу се извести одређени закључци: прво, без сумње је глобализација законит историјски процес, који је много старији од пада Берлинског зида како је то Гиденс идеолошки сматрао; друго, користећи ситуацију униполарности, Америка је покушала да читавом свету наметне „нови светски поредак", као друштвени концепт заснован на идеологији глобализма, злоупотребљавајући у том смислу процес глобализације који јој је у одређеном историјском периоду ишао на руку; треће, транзиција није последица убрзања процеса глобализације нити је она законит друштвени процес, већ се превасходно ради о вољном, усмераваном од Запада процесу економско-политичких промена у земљама некадашњег СССР-а, централне и источне Европе; четврто, с обзиром на то да је транзиција представљала копирање западног друштвеног модела тамо где он никада није дуже заживео, и последице транзиције су по те земље веома лоше, што се поготово добро може увидети на примеру држава западног Балкана насталих раз-

бијањем некадашње Југославије. По својим укупним друштвеним последицама, транзиција представља изразито антимодернизацијски процес (в. Шуваковић 2013б); пето, за истински развој и избављење из неоколонијалног положаја у коме се тренутно налазе, земље некадашње Југославије и друге транзиционе земље морале би да осмисле и у пракси примене сопствене концепте друштвеног развоја, а не готове рецепте које им диктирају светски центри моћи.

Литература

- Бжежински, З. *Америка–Кина и судбина света*. Београд: Факултет безбедности Универзитета у Београду, Албатрос Плус, 2013.
- Видојевић, З. *Демократија на заласку: ауторитарно-шојалистарна прешња*. Београд: Службени гласник, Институт друштвених наука, 2010.
- Вратуша, В. *Транзиција – одакле и куда?* Први део. Београд: Чигоја штампа, Институт за социолошка истраживања Филозофског факултета Универзитета у Београду, 2012.
- Карапанџић, Д. Ђ. *Речник Лајтинско-Српски*. Београд: Геца Кон, 1929.
- Краговић, Б. *Масовни медији у глобалном добу*. Београд: задужнина „Андрејевић”, 2013а.
- Краговић, Б. „Критичко разматрање улоге друштвених мрежа у 'Арапском пролећу'”. У *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XLIII (2), 2013б.
- Лукић, Р. *Увод у социологију*. Београд: Савез удружења правника Југославије, 1957а.
- Лукић, Р. *Друштвене промене у XX веку*. Београд: Издавачко предузеће Рад, 1957б.
- Манделбаум, М. *Идеје које су освојиле свет: мир, демократија и слободна шржишћа у двадесет и првом веку*. Београд: Филип Вишњић, 2004.
- Марковић, Д. Ж. *Глобализација и високошколско образовање*. Ниш: Универзитет у Нишу; Нови Пазар: Државни универзитет, 2008.
- Митровић, Љ. *Глобализација и савремена левица*. Београд: Институт за политичке студије, Стручна књига, 2000.
- Митровић, Љ. *Транзиција у периферни капитализам*. Београд: Институт за политичке студије, 2009.
- Павловић, В. *Друштвени покрети и промене*. Београд: Службени гласник, 2006.
- Печујлић, М. *Глобализација: два лика света*. Београд: Гутенбергова галаксија, 2002.
- САНУ, *Речник српскохрватског књижевног и народног језика*, том 3. Београд: САНУ, 1965.
- Смиљковић, Р. „Морално-економска криза буржоаске рестаурације у Србији одговорност елите моћи”. *Политичка ревија* 2/2011.

- Хатон, В., Гиденс, Е. *На ивици – живети са глобалним капитализмом*. Београд: Плато, 2003.
- Шолте, Ј. А. *Глобализација – кристички увод*. Подгорица: ЦИД, 2009.
- Шуваковић, У. „Национално васпитање – пут усвајања и глобалних и националних вредности”. У С. Денић (ур.) *Могућности националног васпитања у време глобализације*, Врање: Учитељски факултет Универзитета у Нишу, 2010а.
- Шуваковић, У. „О безалтернативности путева друштвеног развоја или о новом догматизму почетком XXI века”. У М. Божић, С. Голубовић (ур. и прир.) *Балкан у процесу евроинтеграција: унутаррегионални односи*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу – Центар за социолошка истраживања, 2010б.
- Шуваковић, У. „Разбијање Југославије и неоколонијални положај новонасталих држава бившег југословенског простора”. У Ж. Ђурић, М. Кнежевић, М. Јовановић (ур. и прир.) *Разбијање Југославије*. Београд: Институт за политичке студије, 2012.
- Шуваковић, У. „Свет у променама: политичко насиље и глобална еколошка криза”. *ECOLOGICA*, 16 (55), 2009.
- Шуваковић, У. „Сукоб транзиционих последица и прокламованих европских вредности као главни узрок континуиране дестабилизације југозападног Балкана”. *Зборник радова Филозофског факултета у Приштини* XLIII (2), 2013.
- Шуваковић, У. „Транзиција и модернизација”. *Српска политичка мисао* (3), 2013б.
- Шуваковић, У. *Политичке партије и глобални друштвени циљеви*. Београд: Трећи миленијум, 2004.
- Beck, U. *What is Globalization?* Cambridge: Polity Press, 2000.
- Chumakov, A. N. *Philosophy of Globalization*. Moscow: Lomonosov Moscow State University, Faculty of Global Processes; Finance University under the Government of the Russian Federation, 2010.
- Le Grand Robert de la langue française*. Paris, 2001.
- Levitt, T. “The Globalization of Markets”, *Harvard Business Review*, May, 1983.
- McLuhan, M. *War and peace in the global village*. New York: McGraw-Hill, 1968.
- Norris, J. *Collision Course: Nato, Russia and Kosovo*. Connecticut (USA): Praeger, 2005.
- Robertson, R. *Globalization: Social Theory and Global Culture*. London: Sage, 1992.
- The Oxford Dictionary for the Business World*. Oxford University Press, 1993.

UROŠ V. ŠUVAKOVIĆ

GLOBALIZATION, 'NEW WORLD ORDER' AND
CONSEQUENCES OF TRANSITION
IN WESTERN BALKANS

SUMMARY

Relationship between the key ideas that explain the most important planetary process – globalization, “new world order” and transition is considered in the paper. On basis of the establishing interrelationship between them, political-sociological analysis of consequences caused by their acting is performed, especially in the region of the Western Balkans. The aspect is reasoned about the globalization as the legitimate social process and the “new world order” as a neoimperial attempt of the US to accomplish their interests and power, regardless the interests of other states, which resulted with transition of the real socialism countries into the states of (neo)liberal capitalism. The consequences of this are within the range from the war destruction, through *de facto* failure of national economies, retrogression of all social subsystems (educational, scientific, health-care, social protection) developed before, to the complete political dependence of these states from United States, accompanied by growth of Euro-skepticism and conservatism among their citizens. It is possible to notice also the progress of the process of sovereign states retrogression through the perception of the “new world order” phases, which will be demonstrated in the examples of the former Yugoslavia and the contemporary Serbia.

KEY WORDS: globalization, “new world order”, transition, Yugoslavia, Serbia.

МИЛОЈИЦА М. ШУТОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем
у Косовској Митровици, Филозофски факултет
Катедра за социологију
Косовска Митровица (Србија)

МИТ О СУВЕРЕНОСТИ ИЛИ ПАРАДОКС ПОДЕЉЕНОГ И ПЛУРАЛНОГ СУВЕРЕНИТЕТА*

САЖЕТАК. Социолошко виђење глобализације као својеврсног неоколонијализма и повратка империје показује јасне импликације везане за суверенитет и аутономију националне државе стално изложене разним условљавањима, уценама и диктату идеја о подељеном и плуралном суверенитету између националних, интернационалних у појединим случајевима регионалних, чак, локалних ауторитета. Реч је о „пражњењу“ државе и националног суверенитета чије се оправдање тражи у формирању оног што би се могло, улепшавајући назвати „интернационалном државом“, која подразумева (де)суверенизацију недељиве и неограничене моћи појединих националних држава. Са гледишта идеологије која описује мит о суверености модерне националне државе, идеја о подељеном и плуралном суверенитету је парадоксална и захтева знатно друкчији начин схватања „државе“ од онога што је предвиђала традиционална политичка социологија.

Ради се о наставку процеса који је већ покренут у модерном добу. Тако да се глобализација и десуверенизација могу схватити као последица експанзивног капитализма, који ослобођен стега суверености националне државе, може развити нове облике експлоатације у „глобалном селу“.

Кључне речи: глобализација, експанзија, капитализам, парадокс, мит, плурални и подељени суверенитет, национална држава, неоколонијализам.

---

¹ sutovicm@gmail.com

*Рад је резултат истраживања у оквиру научноистраживачког пројекта ИИИ 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

Враћимо се најружнијим периодима из историје, и видећемо да је све исто. То је универзална слика неконтролисаних власти која се живљава над беспомоћним жртвама.

Н. Чомски

Ако, дакле, народ најпросто обећа да ће се покоравати, он се тим чином уништава и губи своје својство народа; чим има господара, нема више суверена, а када је политичко дело разорено.

Ж. Ж. Русо

Сигурно да није потребно да човек сам буде обућар да зна да ли га жуља ципела коју је обућар направио.

М. Вебер

Ако музика, како је писао Ксавије де Местр, који је бежећи од француских револуционара, на својим путовањима добијао „лекције из филозофије и човечности” од свог слуге и свог пса, зависи од моде (Местр 2011, 46, 40), онда и сувереност, коју су прокламовали револуционари као норму, зависи од моћи, страсти и интереса (в. Хришман 1999), али и трагикомедије светских трендова, ширења „глобализације ничега”. Она подразумева све већу хомогенизацију све већег броја нација у погледу различитих облика ничега (Рицер 2009, 414) у коме је суверенитет углавном празан облик лишен било каквог посебног садржаја. Ова „фикција суверенитета” (Хабермас 2013) јесте удобна позиција светских моћника ради уништавања непријатних конкурената у „сасвим доброј намери”, почев од пацифизма америчких „дама” (оба пола) који се „уопште може изнети и заступати (почев од нивоа разговора који се воде уз чајне колачиће) са фарисејством једног паразита који прави добар посао тргујући у рату, док су они који се боре у рововима за њега варвари” (Вебер 2006, 129).

Са овог темеља могу се разумети тенденциозна тумачења, ограничена примена људских права и њихова бесрамна инструментализација ради прикривања партикуларних интереса, која доводе до погрешних промисли која смисао људских права налазе управо у њиховој злоупотреби (Хабермас 2002, 145), и „развлашћивању”, десуверенизацији националне државе. Тако да сувереност и државни монопол силе остају само формално нетакнути, које растућа међузависност светског друштва доводи у питање оспоравајући премису о поклапању националне политике, територијалне и државне границе са судбином националне државе (исто, 74–75), у којој, као што стоји у

Декларацији о љавима човека и грађанина Француске револуције (1789), „Суверенитет припада у суштини Нацији; (и) ниједно политичко тијело, ниједан појединац, не може вршити власт уколико она не произилази из ње” (цитат, Кедури 2000, 36). Тиме је, како објашњава Ели Кедури, дата претпоставка, без које се не може разумети учење и идеологија *национализма*, који трага за принципом на основу којег *груштво* може најбоље да води политику и реализује своје циљеве. Политика је неодвојива од *суверенишеша*, што је заступало како просветитељство, тако и просвећени апсолутизам, учвршћујући уверење да ће држава стагнирати, уколико не буде изложена сталним иновацијама „грађанске партиципације” у смислу „каљења” демократије и *суверенишеша грађанина*. Те идеје још увек нису продрле у свест носилаца политичке власти, политичких партија, великог дела грађанства које их третира као политичку паролу. „Зато сви у Србији од појединаца до друштвених организација и заједница очекују да све проблеме решава држава и да је за све грешке и пропусте крива политика” (Голубовић 2012, 110). На тај начин, дефинисањем „националног суверенитета” као највишег друштвеног циља, могао се одржати стари систем под новим слоганима, структурне једноставности национализма, и/или примитивног антикомунизма (исто 119).

Сви се позивају на суверенитет, истину, правду, помирење, демократију, модернизацију. „У суштини, људи верују у пропаганду, чак и кад се докаже да је стајала на лажним основама” (Чомски 2009, 111). Отуда, владајуће доктрине често називају „двоструким стандардима”, што Ноам Чомски, сматра погрешним термином, залажући се за један, чист и непогрешив стандард који је Адам Смит назвао „подлом максимом господара човечанства... нама све, а осталим људима ништа” (Чомски 2010, 9). У складу с тим, септембра 2002. Влада САД објавила је *страшешетију националне безбедности*, којом је себи дала за право, да чак и применом силе, уклони све оно, што би евентуално представљало препреку америчкој трајној глобалној превласти (Чомски, 2008:7). Америчка безбедносна доктрина је „већ постала *de facto* правило у међународним односима”, која опозива „суверенитет држава које обезбеђују уточиште терориста”, „штавише за доминантну светску силу, средства за уништење имају мало ограничења” (Чомски 2010, 11). Она се испољавају у одобрењу запањујућег проширења овлашћења ЦИА, нарочито у области тајних операција, тајне политике према страним земљама, преплављене адреналином и тестостероном, чија је „мисија једноставна”, *лоцирајши нејријашеље идеје тог да се налазе на планети, пронаћи и ликвидирајши их* (Зускинд 2007, 32–34) (подвукао – М. Ш.). Интересантна су оправдања којим прибегавају, попут поштенијег међу њима, Мајкла Гленона, професора Факултета права и дипломатије *Флечер*, који у међународном праву и По-

вели Уједињених нација, једноставно види „обичну маглу”, коју треба елиминисати, јер „ограничава Сједињене Америчке Државе у употреби силе” (Чомски 2009, 64).

То се савршено уклапа у логику хладног рата, где се ради заштите од непријатеља угрожене слободе и безбедности, националног суверенитета, понекад мора кршити закон, што је са технолошким развојем веома обогатило инструментариј контроле, надгледања, доводећи до неслућеног проширења поља делатности обавештајних институција. „Од прикупљања обавештајних података, оне су почеле да се баве (исто као и пре – М. Ш.) производњом лажи и деформација, али и организовањем пучева, паравојних операција, обуком терориста, политичким атентатима, тајним ратовима” (Накарада 2008, 89–90). Овај макијавелистички инструментариј могао би се несумњиво узети као *технолоџија десуверенизација*, која је наставила своје путовање са глобалном доминацијом тржних центара, шопинг молова, коцкарница, забавних паркова, друштвених мрежа, на радним местима, али и у школама, ширењем „филозофије зомбија”, где „друштво у целини личи на лутајућу хорду, јер је (наводно – М. Ш.) услед засићења производима, робним маркама и луксузним предметима изгубило способност да створи властите дискурсе и идеологије, територију своје интимности или афективне ресурсе потребне да би се одржале узде властитог живота и отвориле очи пред причом оног што га окружује” (в. Гонсало 2012, 61). Ствара се „друштво без поверења”, које је „друштво лактароша, каишара, ваћароша, ленштина и лажова” (Б. Кукић, *Нин*, 8. август 2013, 42), са психологијом приградског насеља, и то најмногобројније класе друштва (не само француског) коју је Маркс дефинисао као „*парцелне сељаци*” на чијем се врху учврстила државна машина, коме је довољан шеф „авантуриста који је дошао из белог света, кога је уздигла пијана солдатеска, купљена ракијом и кобасицама, којом он стално изнова мора да добацује кобасицу” (Маркс 2011, 117).

Стога, и оно малодушно осећање унижености које притиска (не само) Србе, због десуверене обешчашћености не може се објаснити само мешавином *пометње и случајности*, без узимања у обзир, политичких операција које сежу од „тихе помоћи”, финансирања или потплаћивања пријатељски настројених локалних политичара, бирократа, интелектуалаца, чланова синдиката, до утицања на изборни процес (страних сила – „сигуран глас” – М. Ш.) (Накарада 2008, 91). Али и тајних међународних споразума, који под називом МАИ (Multilateral Agreement on Investment, Међународни споразум о инвестицијама – 1999), чији је првенствени циљ „заштита страних интереса мултинационалних компанија”, који у основи поткопава државни суверенитет, јер корпорацијама даје „моћ скоро једнаку моћи земаља у којима

су лоциране”. Земље неће моћи повлашћивати своје фирме у односу на стране, мораће олабавити своје прописе о животној средини, коришћењу земљишта, здравственоу и радну регулативу, како би изашле у сусрет овим захтевима, мултинационалних корпорација, у противном изложене су ризику да буду оптужене за „противзаконито деловање”. Отуда, не случајно, директор *Светске трговинске организације* (WTO), Ренато Руђерио, спонзор МАИ, увелико слави овај пројекат, скоро без икакавог консултовања јавности, као „устав нове глобалне економије” (Жижек 2001, 162–163).

Свакако, у „игри сенки”, после петооктобарске смене власти (2000) у Србији, подухвата који је „почео више да личи на државни удар” (Маршал 2002, 212), уместо „невероватних прича” о колони возила дугој 22 километра, багера, паравојски и кикбоксерима пред скупштином, тој „слави” дали су допринос нови српски *евроинтегралисти*, градећи стратегију привредног и друштвеног развоја Србије на „довођењу” и „опорезивању” великих мултинационалних корпорација, чак и „донацији страних инвеститора по отвореном радном месту”, као и давању почасних доктората, оном који примећује да „данас постоји међународно грађанско друштво, чије само постојање доводи у питање корисност државе” (Walzer 1995, 3). При томе се превиђа, да и у западним уџбеницима политике, „држава је суверена” и „врши апсолутну и неограничену власт јер се налази изнад свих удружења и група” (Хејвуд 2004, 170). Дакле, сувереност је *кључно обележје државе* и у глосаријуму *политичке идеологије* Ендру Хејвуд (2005, 355) дефинише је као „принцип апсолутне и неограничене моћи „изражен или као неоспорни законски ауторитет, или као недискутабилна, политичка моћ”. Докле, Мирко Косић, који се први на систематски начин бавио социологијом код Срба (в. Шутовић 2012), налази код Жана Бодена, који је у својој *Рејублици у шест књига*, увео појам *суверенишета* (1576), стајући на апсолутну власт краља, не само заметак антитезе „заједница” и „друштво” која ће развојем *правне етнологије* и *етнолошке социологије* добијати све већи значај постајући основном категоријом *Опште социологије*, већ и првог изразитог позитивисте, филозофа историје и првог претече динамичке социологије (Косић 1934, 34–35). И као што је до недавно социологија Мирка Косића из идеолошких разлога била прећутана, тако и српски *Социолошки речник* (в. Мимица, Богдановић, 2007), апсолутно је *прећутао* проблем *суверенишета*, не дајући одредницу његовог појма. То је потпуно у складу с прегледом, *библиографије Социологије*, 1989–1999 (в. Крسمановић 2000, 277–334), часописа и органа *Југословенског удружења за социологију*, који се објављује „захваљујући финансирању Фонда за отворено друштво”, у којој нема ниједног чланка посвећеног *националном* или *уопште суверенишету*, који је био у средишту националних

сукоба и апсолутизације самоопредељења народа и распада Југославије (в. Шутовић 2011, 43–86). Иначе главни финансијер Отвореног друштва и гуру глобализације, био је шпекулант, који се обогатио на берзанским пословима *Њујоршке берзе*, Џорџ Сорос, који ће остати упамћен код српског народа по јавном захтеву за *бомбардовањем Србије*. Неки српски социолози – аналитичари, јавно су се хвалили својим пријатељством са Џорџом Соросом који је „много учинио за Србију”, поготово за њен *цивилни сектор*. Једно време редакција *Социологије* у свом саставу имала је и сарадника ОЕБС-а, Приштина. Неки у таквом развоју догађаја виде неку космичку правду, „баш као што је има у чињеници да су управо некадашњи најгрлатији чувари косовског мита из актуелне власти принуђени да предају Косово” (Прерадовић 2013, 11).

Најутицајнији међу њима настојећи да *модернизује државу и европеизује Србију* позива на окретање *протестанској етици и духу капитализма* Макса Вебера (в. 2011). Свако ко ради на сличним проблемима може с пуним поверењем да истражује у смеру које показује Веберово дело, које даје његов „песимистички активизам”, и способност за дубоке социолошке и друштвено-политичке уводе (в. Лепенис 2009, 165, 167, 187) у природу модерне рационалне државе као *институционалне суверене групе са монополном легитимној насиља* (в. Вебер II 1976, 432–436, – подвукао М. Ш.). Препуштајући бригу о бесмртности „добрим људима и лошим музичарима”, не устручавајући се да каже, како ствари стоје, Макс Вебер је „политику уопште” увек посматрао са *националној становишта*, супротстављајући се *полицији ташитине* и залажући се за *далековиду политику савезништва* (што је Србији увек недостајало – М. Ш.) са чувањем што је више могуће *слободе избора*, са што мање политике *осећања* која је за реалполитику безначајна. „За сваку моћну државу”, говорио је Вебер, „пожељно (је) да буде окружена што слабијим државама, или барем што мањим бројем моћних држава”. Тако, „само равнотежа великих сила представља гаранцију за слободу малих држава”. Судбину Немаца видео је у томе што је то „народ не од седам, него од седамдесет милиона душа”. Али социолошком имагинацијом, слутио је оно што ће тек доћи, права „немачка опасност”, да Немци постану парије (Вебер 2006, 141–158). Наравно, било је и оних који су изражавали жаљење „што му прабабу није појела монголска свиња”.

Свакако у својој антиномији, сувереност/десуверенизација, српска политика још увек није довољно свесна, да парафразирам Вебера, како је судбина српског народа у томе што он нема *седамдесет већ седам милиона*, и да сваке године нестаје у просеку град од тридесет хиљада, да разорена Србија пласира своју робу по најнижим ценама, да је њена радна снага бачена на тржиште као робље експанзивног неоколонијалистичког глобализованог капитали-

зма, који наводно пресеца поделе на Север и Југ. Кључна црта у погледу односа моћи у оквиру ове архитектуре је „апсолутна доминација Сједињених Држава, било директно – преко Владе Сједињених Држава и кроз главне америчке фирме – било индиректно преко наднационалног система, посебно ММФ-а и Светске банке” (Сасен 2004, 114). Распадом СССР-а, који је практиковао доктрину „ограниченог суверенитета” не само својих сателита, говором о демократији и суровим кажњавањем сваког њеног испољавања (Борјев 2010, 40), сама Америка је израсла у једину истинску глобалну силу, која у највећем подсећа на претходне империје које су „заснивале своју моћ на хијерархији својих вазала, потчињених земаља, протектората и колонија, док су остали изван тог круга углавном сматрани варварима” (Бжежински 1999, 14–15). Данашња глобализована *шаховска табла* света у визији и пракси америчких империјалних амбиција, и поред микса о „поштовању разноврсности људских традиција и вредности”, у суштини је иста, дели свет на „слободне”, „полуслободне” и „неслободне” земље, „успеле” и „неуспеле” државе. Практикујући у међународним односима оно што је у теорији познато као идеја о „апсолутној суверености” која представља кључни појам и основу апсолутистичке теорије државе, у којој је „апсолутизам своју терминологију извео из теорије суверености” (в. Винсент 2009, 68, 61), настојањем да сачувају своју „апсолутну сувереност, САД својом *доктрином глобализације* шире „контролисану демократију” (в. Чомски 1999), која би се слободније могла дефинисати као доктрина *десуверенизације* других, савезника, супарника и отпадника, како би се *глобално друштво* јавно и тајно обликовало према националном интересу Америке као носиоца и гаранта *западне* цивилизације, предводника „новог хуманитаристичког милитаризма” о чему говоре и „лекције о Косову” (в. Чомски 2000), разна „дугина пролећа” широм света, бесконачна крвопролића, промене режима и стални немири. Како кажу западни критичари, „наши западни партнери понекад (се) понашају као слон у продавници порцелана – упадну унутра, све поломе и онда не знају шта даље” (Д. Медведев, руски премијер, *Политика*, 6. 08. 2013, 03). „Глобално село”, некако, као да поприма облике неравноправности самог Вашингтона, главног града САД, који због минимума самоуправе, настоји да постане 51. држава, „Нова Колумбија”. За неравноправност Вашингтона Морис Џексон, професор афроамеричке историје на вашингтонском универзитету *Џорџтаун*, наводи објашњење које је својевремено дао сенатор Едвард Кенеди, а састоји се од четири „сувишности”. „Сувише је демократа у њему, сувише је урбан, сувише је либералан и сувише црн”. Притом цитира и Марка Твена, највећег циника америчке књижевности, који је рекао како је „Вашингтон град у коме се амерички сан и америчка мора свакодневно

мимоилазе, али се никад не поздраве” (*Политика*, 23.06. 2013, 04). То само показује, колико се амерички културни образац глобализацијом шири и „моделује” светско „флуидно друштво” у коме влада „флуидни живот”, „флуидна љубав” и „флуидни страх” (Бауман, 2009а; 2009б; 2010). Истовремено шири се „мит о крају суверености”, који како неки коментатори сугеришу, говори да су државе данас све мање у стању да се користе својим сувереним правима него раније, због утицаја недржавних чиниоца, међународних организација, промена међународне климе у којој транснационалне корпорације, непрофитне невладине организације, трансдржавне мреже, технологија, подривају државу и систем суверене државе, приказујући то као системске промене (Стајнберг 2008, 234–241), у коме су нарочито бивше комунистичке земље и земље у развоју под теретом политике дерегулације, приватизације, увођења тржишта и реформе јавних служби просто принуђене да се одрекну много чега и прихвате оно што је Џесоп (1990) назвао „пражњење” држава, под дејством глобализације, „потискивања”, реструктурирања и владавине на подржавном нивоу (Хејвуд 2004, 193). Управо, ради се о својеврсном „пражњењу” суверенитета, који се да парафразирам Зигмунта Баумана, може с правом, и без претеривања, назвати „флуидним суверенитетом”. Зато и није изненађујуће, што и они који показују скепсу према ерозији суверенитета, не противречући интересима моћних сила, и плашећи се урушавања међународних установа, закључују, како „полисе или стратегије које почивају на веровању у митове о суверености, осуђене су на неуспех” (Стајнбер 2008, 247).

У том смислу, основна правила конвенционалног суверенитета, признавање правно независних територијалних ентитета, немешање у унутрашње послове других држава, иако се у начелу ретко доводе у питање, како запажа Стивен Д. Краснер, данас више не функционишу (као да су некад и функционисала – М. Ш.) што оставља лоше последице како за моћне, тако и за слабе. Тиме се проблематизује недостатак политичких оруђа за „поправку” „држава које су пропале или којима се лоше управља” које примењују „моћне државе којима се добро управља”, било као помоћ у вршењу власти или прелазна управа уведена уз формално одобрење УН, или војних коалиција коју предводе САД. То ће, према Краснеру, у будућности захтевати од земаља којима се слабо управља, које су пропале и окупирани, превазилажење усвојених правила, и стварање заједничког суверенитета, нове облике старатељства, готово сигурно више *de facto* него *de jure*, како би се отклониле трпње људи због неспособних, слабих или насилних структура националне власти која „саботира економско добробање, крши основна људска права и нарушава физичку безбедност своје земље”. Тако, наводно, „у савременом свету,

моћне државе нису могле да игноришу сломове власти". Стога, морам рећи с доста цинизма, Краснер, каже, да „хуманитарне кризе представљају ситуације без излаза за људе који доносе одлуке у демократским земљама”, било да ће ако не интервенишу изгубити гласове оних који траже интервенцију, како се не би догодила „хуманитарна катастрофа”, или ако интервенишу, онда ће цена бити у виду изгубљених војника. Отуда постојећа средства, „помоћ у владавини”, „прелазна управа”, које су врло тешке, што показују случајеви Босне, Косова, Авганистана, Ирака, Либије (данас Египта, сутра Сирије – М. Ш.), према Краснеру, треба обогатити: 1) оживљавањем „идеја старатељства или протектората, вероватно *de facto* уместо *de jure*”, 2) истраживањем могућности подељеног суверенитета између страних и домаћих актера, где би национални владари користили свој међународни правни суверенитет да легитимишу такве институције унутар својих држава, на основу аранжмана на неодређено време, путем уговора или путем унитарног обавезивања, који би се у политичке сврхе приказивао као „партнерство”. Краснер наводи (као аргумент – М. Ш.) више историјских примера подељеног суверенитета, почев с краја 19. века у којима су спољни чиниоци преузели контролу успостављањем споразума између страних (западних – М. Ш.) зајмодаваца и Турске владе стварањем Савета за јавни дуг, затим однос између Совјетског савеза и сателитских земаља источне Европе, уговоре које су успоставиле САД после Другог светског рата са СР Немачком, којима су западни савезници успостављали међународно признање Савезне Републике Немачке, истовремено ограничавајући њено деловање, јер „Бон никада није имао ексклузивну контролу над одбраном земље”.

Моћ и интереси јачих чинилаца уводили су уговоре о подељеном суверенитету, док су слабије државе морале да их прихвате. И САД и СССР користиле су (и данас користе – М. Ш.) подељени суверенитет ради учвршћивања домаћих режима који су им одговарали. Краснер види четири околности које би уговори о подељеној суверености могле учинити привлачним за оне који доносе политичке одлуке, и оне који поседују међународни правни суверенитет циљних држава, и то: 1) *пoхлeјa и рeсyрcи* (нафта, рудно богатство), 2) *пoсткoнфликтнa oкyпaциjа* (уговори перманентни а не прелазни), 3) *oчaјaвaњe* за страним богатствима (страној помоћи), 4) избори (уговори о подељеном суверенитету као део изборних платформи, нарочито дисидентских кандидата). Краснер закључује да су средства која тренутно стоје на располагању политичарима у „лечењу” сломљеног суверенитета (Конго, Либериа, Ирак) несрећно недовољна и да би *de facto* старатељство и подељени суверенитет понудили политичким лидерима бољу прилику да обезбеде мир и просперитет држава којима се лоше управља, смањењем

претње које „такве земље представљају за ширу међународну заједницу” (в. Краснер 2008, 308–340).

Иначе, Стивен Краснер, предавач на катедри за међународне односе на Универзитету Станфорд у САД (1999), шире је елаборирао ове идеје, које неки српски аутори виде као алтернативну и контроверзну анализу суверенитета у савременом свету у коме мали број држава у великој мери контролише своју територију и становништво и „да се међународни систем држава заснива на заблуди да су државе независни и равноправни међународни актери” (в. Павковић, Радан 2008, 51; Краснер 1999). Свакако, Краснер, није био у „заблуди” кад „теоријски” образлаже потребу за „новим” облицима подељеног суверенитета, и његово стајалиште није ништа више од идеолошке одбране буржоаског капитализма и мисије његовог империјалног предводника, САД, код којих, „као и увек превладава принцип изузимања из моралних аксиома” (Чомски 2010, 105), у складу са старом изреком: „Кад имате чекић, сви проблеми почињу да личе на ексере” (Кејган 2003, 41). Америчка империја упорно се ослањала на своје политичке мишиће, и њено глобално предузетништво од почетка је помешано с политиком, или бар од тренутка кад је председник Вудро Вилсон, обраћајући се једној конвенцији трговаца у Детроиту (који је недавно прогласио банкрот – М. Ш.) рекао да америчка „демократија бизниса” мора преузети вођство у борби за мирно освајање света”, са чим се већина америчких лидера и већина Американаца поистовећивала. Слоган из педесетих година прошлог века, био је: „Оно што је добро за земљу добро је за Џенерал Моторс и обрнуто”. Њихова масовна потрошачка економија имала је неизмерне користи од успона богатих европских масовних потрошачких друштава у златним деценијама педесетих и шездесетих година 20. века (али и од сиромаштва „неуспелих држава”, плуралног и подељеног суверенитета – М. Ш.). На крају крајева њена економија развила је продуктивну способност, велике корпоративне произвођаче, институције па и језик масовнопотрошачког друштва (идеал суверенитета тржишта – Ф. Фукујама), где реклама продаје не само робу већ и атрибуте које јој дајемо. То, „а не срећна околност да је енглески захваљујући Британској империји постао универзални глобални језик (што је у српском искуству више него очигледно – М. Ш.), представља срж америчке културне хегемоније” (Хобсбаум 2008, 70–72) и *глобалне десуверенизације* (М. Ш.).

Већ сада је јасно „да утопија о бездржавном глобалном *laissez – faire* тржишту неће заживети”, нити „да теоријски гледано Американци немају циљ да окупирају цели свет. Њихов циљ је да оду у рат, оставе пријатељски наклоњене владе иза себе и да поново оду кући. Али ово неће функционисати”. Тим пре, што је наше време и „даље време националних држава”, као „једи-

ни аспект глобализације, у коме глобализација не функционише” (исто, 111, 153, 149), нити функционише омаловажавање суверенитета, како захтевају распомамљени космополити, захтевајући тренутно и потпуно његово напуштање. Јер „кључни принципи слободе и самоодређења део су традиције суверенитета”, и самоконституисања заједнице, које нема „без голог суверенитета, што значи без обичајног, заједничког права и инстанце која га одређује”, постављања порекла, извора и циљева неке заједнице, што претпоставља постављање митске или херојске прошлости или светле будућности, израз чињенице заједничког живљења и разлике у односу на друге заједнице, израз настанка комуналног простора и заједничког идентитета. Дакле, „голи суверенитет је уједињавање јурисдикције, права и политике у заједницу” (Дузинас 2009, 342, 346). Тога су били свесни и стари Грци, који су делили свет на *Хелене и варваре*, кажњавајући у Атини смрћу *странца који би се уљивао у рад народне скупштине*, с обзиром на то да је такав човек „узурпирао право суверенитета” (Монтескије 2011, 16). Монтескијеви сународници Французи, како се процењује, након ослобођења Француске 1944–1945, одсекли су косу (ошишали до главе – М. Ш.) „неких двадесет хиљада жена зато што су имале интимне односе са Немцима” (Елстер 2009, 251). И док холандска влада упозорава свој парламент да неће безрезервно наставити безусловну подршку интеграцији националних држава унутар Европске Уније, нити доприносити њиховом преображају у „континенталну федерацију у којој би постојеће државне структуре биле замењене европским комесаријатима”, а из кабинета владе у Берлину, говоре да „досадашње (идеалистичке) сањарије о синтетичкој конструкцији паневропске суперсиле нису ништа друго него сањарије”, и да „о националним интересима Немаца могу одлучивати само изабрани представници немачког народа (*Полиџика*, 25. 06. 2013: 01, 03); и док Мађарска води „пркосни курс заштите националног суверенитета у домену домаћих финансија пред приоритетима страних финансијских зајмодаваца”, враћајући све дугове ММФ-у пре истека времена, што представља експеримент без преседана у кризом начетој Европи (*Полиџика*, 14. 08. 2013: 02), српске власти „позивају” француза Доминик Строс -Кана („краља секс-журки” (*Полиџика*, 8.08.2013:03), који је због оптужбе да је силовао собарицу њујоршког хотела (2011) морао поднети оставку на функцију председника ММФ-а, и који чека суђење за подвођење, под оптужбом за организовање „каравана проститутки” са још једанест лица и неких људи из полиције по хотелима Лила, Париза, Вашингтона, Мадрида...) (*Полиџика*, 31. 07. 2013: 06), ради „спасавања” *искрнуних* српских финансија и *разореног* економског суверенитета, како за време „разарања или распада” Југославије, *социјалистичких* влада, тако и за време „експерата”,

постоктобарских транзиционих влада, у функцији глобализованог тржишта и евроинтеграција. У транзиционим владама, како каже бивши премијер Зоран Живковић, „било је странаца али не превише” (*Полиџика*, 31. 07. 2013, 06). Уосталом, „подсетимо се да број британских цивила ангажованих у управљању над четири стотине милиона људи у Индијском царству никад није био већи од десет хиљада” (Хобсбаум, 2008:80). Чак, и њихови фини и симпатични људи, али и типични представници оног великог броја Енглеза који на српске земље гледају као на колоније, гледају на народ „као на стоку” (Павловић 2011, 95 [27. фебруар 1942]).

Данас српска администрација броји преко 28.000 чиновника, а најважнија владина министарства финансија и привреде саветује Немац Јорг Хескенс, чији је „посао” да ради на „представљању пословних контаката и потенцијала Србије ради бољег разумевања услова за инвестирање у Србију”; Министарство правде и државне управе саветује по препоруци спољних послова Француске, Ален Биро, који је 30 година радио у Министарству правде Француске или као истражни судија. Он је такође члан Комисије за истрагу о убиству новинара у Србији. Док, сада већ бившу, потпредседницу владе за европске интеграције Сузану Грубјешкић саветује бивши премијер и министар спољних послова Словачке Миклош Дзуринда, током чијег је мандата 2004. Словачка постала чланица Европске Уније. Странци су ангажовани и на пројекту „Помоћ развоју интерне финансијске контроле у јавном сектору Републике Србије – фаза 3” (*Полиџика*, 31. 07. 2013: 06). Додамо ли овоме личну карту српског банкарства, где је од 33 банке, 21 у власништву страних лица са 74% укупне активе банкарског сектора, 74% капитала, 71% запослених (извор, *Полиџика*, 5.03.2013:11), онда нам је много јаснији српски „допринос” теорији плуралног и подељеног суверенитета. Он је емпиријски видљив у свим областима *корумпираној* друштва и *друштвеној* деловања, почев од неконтролисаног задуживања у иностранству, најчешће ради финансирања буџета и стране производње, страних назива фирми, туристичких агенција, угоститељских објеката, поплаве (цунами), увоза стране робе, разних лиценци, услуга, акредитација, технологије, превода литературе из свих области научног и уметничког стваралаштва, укључив и *Енциклопедију друштвених наука* (в. А. Купер и Џ. Купер, 2009), коју је саставио тим међународних сарадника са амбицијом да пружи „глобални увид у кључна питања друштвених наука” али уопште *не садржи* одредницу *суверенитет*, нити *самоодређење* или *самоопредељење*. Ту су и препоруке министра науке (Акт, 2009) о употреби искључиво седам страних стилова цитирања (Chicago, Harvard и др.) (Шуваковић 2010, 111), процес „болоњизације” високог школства, разне врсте „донација” и „помоћи”, кризних група, невладиних

организација, трибунала за ратне злочине, „партнерства за мир”, размене стручњака и студената, обиласка Европе, партијске сарадње, мониторинга избора, слободе штампе, организованог криминала, корупције, слободе предузетништва, услова инвестирања, и других технологија „амбасадократије” из арсенала Викиликса, тајних београдских депеша (в. Врзић 2012), што није само српска специфика, већ део тренда стратегије „планетарне владајуће класе транснационалне олигополистичке финансијске буржоазије да се уз помоћ подмићене локалне компрадорске буржоазије потражи излаз из системске кризе акумулације капитала кроз економску и војну реколонијацију (десуверенизација – М. Ш.) друштва бившег реално постојећег социјализма те (ре)приватизацију свих облика колективне својине над заједничком природом, економским, друштвеним, политичким и културним наслеђем и производом човечанства широм света, укључујући реално постојећи капитализам” (Вратуша 2010, 76). Ова стратегија реализује се технологијом „вучјег корака”, *убица економија* који имају задатак да подстичу светске лидере како би постали „део велике мреже која промовише америчке интересе” и заробљеници у „мрежи дугова”, чиме се осигурава њихова лојалност, тако да се могу искористити (кад год пожелe САД) ради задовољења њихових политичких, економских и војних потреба. На тај начин лидери учвршћују свој политички положај (српски таблоид *Ало*, 15. 09. 2012:1–2, пише „Амери купили Ивицу Дачића” – М. Ш.) отварањем индустријских зона, електрана (српски таблоиди помињу изградњу 200 мини-електрана – М. Ш.) и аеродрома (аутопутева) у својим земљама, а власници америчких (кинеских и др. – М. Ш.) инжењерских и грађевинских фирми стичу огромно богатство (Перкинс 2012, 10). Реч је о *доктрини шока и усјона кaпaитaлизмa кaпaстaрoфe* у коме дужничка криза, не само у Африци и Латинској Америци (већ широм света) тера државе да се „приватизују или крепају”, како је изјавио један бивши функционер ММФ-а. „НАТО-ови напади на Београд 1999. створили су увјете за брзу приватизацију у бившој Југославији – циљ који је претходио рату” (Клајн 2008, 18).

Све то прати конформизам одсека за економију широм света, међународне економске (и друге) расправе, преплављене радовима, „углавном плаћеним новцем америчких неоконзервативних фондација с вредношћу активе од две милијарде долара и неоконзервативних *експертских организација* (једна од њих је и Г-17 плус у Србији – М. Ш.) које су имале 140 милиона долара на располагању сваке године”. Овај „златни рудник за професоре економије било где” није имао скоро никакву значајнију финансијску алтернативу која би финансирала друкчији приступ економској мисли, што указује на једнопартијско стање ума (једноумља – М. Ш.), „нешто о чему су марксистички

сти сањали” (Сол 2011, 46). Уз то иду и виђења социолошких импликација у циљу демократизације и космополитског демократског управљања, модела глобалне демократије, који осмишљавају поново, место демократске политике према локалним, регионалним и глобалним процесима који се међусобно преклапају. Ти процеси економског, политичког, војног и културног повезивања, *прво*, мењају природу, обим и својства суверене државе, паралелно оспоравајући и сужавајући њену „регулаторну” способност у појединим сферама, *друго*, регионална и глобална повезаност стварају међусобне споне држава и грађана, преплитања и повезаности њихових политичких одлука и последица, што доводи до промена карактера и динамике политичких система; и *треће*, локалне групе, покрети и национализам нижих нивоа преиспитују државу као репрезентативан и одговоран систем моћи (Held 1995, 267). Очигледно глобализација има јасне импликације и на репрезентативну демократију, имајући у виду њену повезаност са суверенитетом и аутономијом националне државе која почива на *самоопредељењу* народа. Мада пате од губитака у суверености, функцијама и моћи, „државе остају главни чиниоци у светским пословима” (Хантингтон 2000, 36).

Анализирајући измењен положај националне државе у „малом свету”, глобалисти попут Дејвида Хелда, виде, бар у одређеној мери, поделу суверенитета између националних, интернационалних, а у појединим случајевима регионалних ауторитета, тако да више не подразумева недељиву и неограњичену моћ појединачних националних држава. Међутим, са гледишта идеологије која описује модерну националну државу, „сама идеологија о подељеном и плуралном суверенитету је парадоксална”. Зато протагонисти „нове политичке социологије”, као Кејт Неш, предлажу да и сам скуп институција под називом „држава” треба схватити на знатно другачији начин од оног што је предвиђала традиционална политичка социологија, променом националне државе и формирањем оног што би се могло назвати *интернационалном државом* (Неш 2006, 68–69).

Међутим, југословенски *кока-кола социјализам* с американизацијом популарне културе (в. Вучетић 2012), и „национални комунизам” и „протестански стаљинизам” у функцији дезинтеграције и ерозије совјетске сфере (в. Шутовић 2009, 95–105), као и системски национализам, *подељеној суверенитету договорној федерализма*, успостављен уставним аранжманом (1971) (в. Шутовић 2010, 311–322) *плуралној суверенитету* нација, ишао је у другом смеру, доводећи део (ре)феудализације бивше Југославије (в. Шутовић 2008, 307–317) и нарушавања њене суверености ради стварања суверености „закасних нација”, који је, пошто су САД, покровитељ југословенске суверености, дигао руке од Југославије (1987–1989), довео до краја југословен-

ске суверености (Вудворд 2009, 319), рата и распада заједничке државе и стварања „банана државица”. Оне су се уклопиле у оно, што Семјуел Хантингтон, описује као крај државе налик „билијарској кугли”, која је била норма од Вестфалског уговора 1648, и „појаву разноврсног, сложеног, слојевитог међународног поретка који подсећа на средњовековна времена” (Хантингтон 2000, 36). Како пише, Светозар Ливада, урбани социолог из Загреба, ту су културни губици поражавајући, а „митови као *casus belli* доведени су до апсурда. Вирили смо испод Лазаревих моштију и банског репа као подрепне мухе. Нема мита (па и мит о суверености – М. Ш.) који није подигнут на пиједестал нашег завјета против њиховог”. Олако је рушено обичајно и позитивно право, међународне норме, што нас чини незрелим и неодговорним народима, које „само повијест може промијенити”, и код којих се „никада ништа није догодило без трећега” јер су живели на размеђи три царевине (империје) Турске, Русије и Аустрије. Тако „нама намећу трећи што хоће, како хоће и када хоће. Добровољно пристајемо да постајемо колонија на извоз сиве мождине ресурса, материјалних добара итд. Наш квазисуверенитет нема ни монетарну власт (живимо у дужничком ропству – М. Ш.), него номинално и индиректно. Свака фукара олако налази кучкиног сина међу нама” (Ливада 2011, 98, 100–101). Живимо под теретом стихије као најгорег облика тираније, много ближе рефеудализацији, него модернизацији, којој на путу стоји корупција, непотизам, неспособне и неодговорне „елите власти”. Оне чак и за „фусноту трче у Брисел”, јер им је ближи од сваког сусједства (исто, 103, 102). Недостаје државничко понашање и разумевање *империје, логике владавине свештом од старог Рима до Сједињених Држава* (в. Минклер 2009). Кад „хоћемо да говоримо о политичким законима Сједињених Држава”, пише Алексис Токвил (2002, 52), „увек треба поћи од догме о суверености народа”. Али Токвил је смео „уопштено рећи да ништа није тако противно добробити и слободи људи као што су то велика царства” и није знао „да постоји жалоснији положај од положаја народа који не може да се одбрани нити да сам себи буде довољан” (исто, 139, 140). Па, ипак, чинило му се „да гаје илузије они који се надају да ће се Европљани једног дана стопити са Црнцима. По разуму нисам склон”, каже Токвил, „да у то верујем, а у чињеницама не видим ништа што би на то указивало” (исто, 293). Уосталом, још 27.2.1947, из кабинета Беле куће покренута је идеја о „глобалном царству”, о Амрици као „наследници Римског царства”, Совјетском Савезу као њеној Картагини, и почетку америчких Пунских ратова (Видал 2004, 60). Јер у заштити своје безбедности и слободе, наводно, немају избора.

Таква „неалтернативност” у основи почива на Шмитовском поимању суверена, као оног ко одлучује о ванредном стању које подразумева општи

појам државне доктрине ради успостављања уређења које има правног смисла и стварања нормалне ситуације у којој је суверен „онај ко дефинитивно одлучује о томе, да ли то нормално стање заиста влада”. Према Карлу Шмиту, „ово право је „ситуационо право”. Суверен ствара и гарантује ситуацију као целину у свом тоталитету. Он има монопол те последње одлуке”, што чини суштину државног суверенитета, који се на исправан начин правно не дефинише „као монопол присиле и владавине, већ као монопол одлучивања...”, чијим појмом од свих правних појмова највише владају актуелни интереси (Шмит 2000, 622, 625, 627). Они, углавном разлог јачег увек узимају као најбољи. И „учење о Христовом божанству врло је подстицајно за деспотизам, представља чак и потребу” (Ј. В. Гете). Отуда „ништа не може бити горе по Америку и коначно по свет, уколико америчка политика почне да се универзално означава као арогантно империјална у времену које је постимперијално, као поново окренута ка колонијалистичкој логици у времену које је постколонијално, као себично равнодушна у суочењу са до сада невиђеном међузависношћу на глобалном нивоу, као културно наметљива и репресивна у религиозно разноврсном свету. Криза америчке суперсиле би у том случају постала дефинитивна” (Бжежински 2009, 123). Вероватно ће та дефинитивност потрајати.

Управо, *шрећу шансу* Америци (које неће бити, како сматра З. Бжежински, уколико Америка не искористи своју *грућу шансу*, после 2008 (велике светске кризе – М. Ш.), обликовањем истинске постхладноратовске глобалистичке спољне политике, довођењем у опипљиву везу америчке моћи са аспирацијама пробуженог човечанства) могли би пружити сами десуверенисти који највише трпе од *парадокса* подељене суверености. Јер и даље неће бити тешко, да парафразирам Карла Шмита („Мит о др Карлу Шмиту је чисти мит” – К. Шмит), *десуверенизовати оне који никада нису били суверенизовани*. То не значи да ће велика глобализацијска прича, која није толико (пост)модерна, како се уз велику, некад, буку и галаму представља, учинити *миш* о суверености бескорисном причом. Усуђујем се рећи да ће *орвеловска* глобализација десуверенизације у којој су *сви суверени, само су неки суверенији* по принципу спојених посуда подстаћи *сипрасти* за сувереношћу, без које нема државе, већ само њене фасаде „разних пролећа” старо/нових „протектората и губернија” у коме њени лидери делују као гувернери „разних Индија” и намештеници империјалних амбиција. Десуверенисти кад говоре о „законима” глобализације, морали би узимати у обзир, врло озбиљно америчку *гојму* о суверености, и „енглеску страст према шећеру”, за коју су милиони поробљених Африканаца, приковани за ту страст, мукотрпно радили на пољима шећерне трске с оне стране Атлантика, као што и данас милиони радника

широм „глобализованог села” раде за ропски ситниш експанзивног капиталистичког неоколонијализама, упакованог у „шарену лажу” глобализације. Њихови аналитичари, попут Енглеза Тима Џуде, чак и кад славе поједине балканске лидере као „најуспешније европске државнике”, лако их замишљају на путу до посла, предвиђајући скори крај њихове ере, како звиждућу мелодију „Вођа чопора” (*Данас*, 17–18.08.2013:11). Стога историчар хране Магелун Тусан – Сума слави кулинарски дар који је донесен да пробуди сласт, али је жалио због његове цене: „Толико суза је проливено због шећера да је он до сада, да је правде, морао изгубити своју сласт” (цитирала, Абот 2009, 72). Надам се да и поред своје „слатко-горке” историје, и насупрот томе што је правда „једна врста мучеништва” (К. Шмит), и упркос онима који јој *предвиђају* слом, *страсти* за суверенитетом неће изгубити своју сласт. Напротив, она ће и даље остати битна претпоставка и обележје јединства *државе и културе*. За све оне који озбиљно промишљају и *једно* и *друго* сувереност је била и остала мерило *националног* интереса, баш као што је и национални интерес мерило *суверености*. О томе „мали” народи, управо треба да уче лекције од „империјалних” нација, а српски социолози од Макса Вебера, страшног Немца, за кога никада није било спорно мерило *немачког* националног интереса.

Литература

- Вебер, М. *Привреда и друштво*, том II, Београд: Просвета, 1976.
- Врзић, Н. *Викиликс: тајне београдских гејеша*, Београд: Наш Печат: Фонд Слободан Јовановић, 2012.
- Прерадовић, З. „Заједно”, *Нин* (8. 8. 2013), 11.
- Хабермас, Ј. „Неуспех елита”, *Политика*, (9. 8. 2013), 24–35.
- Шмит, К. Политичка теологија: четири поглавља учења о суверенитету, *Српска слободарска мисао*. GodI, бр. 4 (2000), 619–648.
- Шутовић, М. „Закасна нација и (ре)феудализација бивше Југославије”, *Социолошки годишњак*, бр. 3 (2008), 307–317.
- Abot, E. *Slatko-gorka istorija šećera*, Beograd: Geopoetika, 2009.
- Bauman, Z. *Fluidni život*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2009a.
- Bauman, Z. *Fluidna ljubav: o krhkosti ljudskih veza*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2009b.
- Bauman, Z. *Fluidni strah*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2010.
- Bžežinski, Z. *Velika šahovska tabla*, Podgorica: CID, 1999.
- Bžežinski, Z. *Druga šansa Amerike: tri predsednika i kriza američke supersile*, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Boejev, J. *Staljinijada*, Beograd: Službeni glasnik, 2010.

- Čomski, N. *Kontrolisana demokratija*, Podgorica: CID, 1999.
- Čomski, N. *Novi militaristički humanizam: lekcije Kosova*, Beograd: FilipVišnjić, 2000.
- Čomski, N. *Hegemonija ili opstanak*, Novi Sad: Rubikon, 2008.
- Čomski, N. *Imperijalne ambicije: razgovori sa Noamom Čomskim / Dejvid Barsamain*, NoviSad: Rubikon; Beoknjiga, 2009.
- Čomski, N. *Neuspele države*, NoviSad: Rubikon; Beograd: Beoknjiga, 2010.
- Duzinas, K. *Ljudska prava i imperija: politička filozofija kosmopolitizma*, Beograd: Službeni glasnik: Albatrosplus, 2009.
- Elster, J. „Retribucija”, u: *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje*, prir. P. Bojanić i J. Babić, 251–275, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Gonsalo, H. F. *Filozofija zombija*, Beograd: Geopoetika, 2012.
- Golubović, Z. *Moji horizonti: mislim, delam, postojim*, Beograd: Žene u crnom: Centar za ženske studije i istraživanje roda, 2012.
- Habermas, J. *Postnacionalna konstelacija: politički eseji*, Beograd: Otkrovenje, 2002.
- Hantington, S. *Sukob civilizacija i preoblikovanje svetskog poretka*, Podgorica: CID; Banja Luka: Romanov, 2000.
- Hejvud, E. *Politika*, Beograd: CLIO, 2004.
- Hejvud, E. *Političke ideologije*, Beograd: Zavod za udžbenike i nastavna sredstva, 2005.
- Held, D. *Democracy and Global Order: from the Modern States to Cosmopolitan Governance*, Cambridge: Polity Press, 1995.
- Hobsbaum, E. *Globalizacije, demokratija i terorizam*, Beograd: Arhipelag, 2008.
- Hrišman, A. O. *Strasti i interesi*, Beograd: Filip Višnjić, 1999.
- Jessop, B. *State Theory: Putting Capitalist States in Their Place*, Oxford: Polity Press, 1990.
- Keduri, E. *Nacionalizam*, Podgorica: CID, 2000.
- Kejgan, R. *O raju i moći: Amerika i Evropa u novom svetskom poretku*, Beograd: Čarobna knjiga, 2003.
- Klein, N. *Doktrina šoka: uspon kapitalizma katastrofe*, Zagreb: V. B. Z., 2008.
- Kosić, M. *Uvod u opštu sociologiju*, Novi Sad: Jovanović i Bogdanov, 1934.
- Krasner, S. D. *Sovereignty, Organized Hypocrisy*, Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Krasner, S. D. „Podela suverenosti”, u: *Suveren i suverenost između pojma fikcije i političke emocije*, prir. P. Bojanić i I. Milenković, 308–340, Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Krsmanović, D. „Bibliografija Sociologije, 1989 – 1999”, *Sociologija*, Vol XLII, № 2 (2000), 277–332.
- Kuper, A.; Kuper, Dž, prir., *Enciklopedija društvenih nauka*, tom 1 i 2, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Lepenjs, V. *Politika i kultura: priče iz Nemačke*, Beograd: Geopoetika, 2009.

- Livada, S. „Samoiskrivljena nezrelost elite vlasti u korist povijesne nesreće vlastitih naroda”, u: *20 godina od razbijanja SFRJ*, prir. B. Knežević i J. Ćirić, 85–104, Beograd: Institut za uporedno pravo, 2011.
- Marks, K. *Osamnaesti brimer Luja Bonaparte*, Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Maršal, T. *Igra senki: petooktobarska smena vlasti u Srbiji*, Samizdat B92, 2002.
- Mestr, K. de. *Putovanje oko moje sobe*, Čačak: Gradac, 2011.
- Mimica, A., Bogdanović, M., prir., *Sociološki rečnik*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2007.
- Minkler, H. *Imperije: logika vladavine svetom – od starog Rima do Sjedinjenih Država*, Beograd: Albatros plus: Službeni glasnik, 2009.
- Monteskije, Š. de, *O duhu zakona*, Beograd: Zavod za udžbenike, 2011.
- Nakarada, R. *Raspad Jugoslavije: problemi tumačenja, suočavanja i tranzicije*, Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Neš, K. *Savremena politička sociologija: globalizacija, politika i moć*, Beograd: Službeni glasnik, 2006.
- Pavković, A. Radan, P., *Stvaranje novih država: teorija i praksa otcepljenja*, Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Pavlović, K. St. *Ratni dnevnik 1941–1945*, Beograd: Službeni glasnik, 2011.
- Perkins, Dž. *Ispovesti ubice ekonomija*, Beograd: Plato, 2012.
- Ricer, Dž. *Savremena sociološka teorija i njeni klasični koreni*, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Ruso, Ž. Ž. *Društveni ugovor*, Beograd: Filip Višnjić, 2011.
- Sasen, S. „Gubitak kontrole?: suverenitet u doba globalizacije”, Beograd: *Beogradski krug* (2004).
- Sol, Dž. R. *Propast globalizma i preoblikovanje sveta*, Beograd: Arhipelag, 2011.
- Strajnberg, R. H. „Ko je suveren”, u: *Suveren i suverenost između pojma, fikcije i političke emocije*, prir. P. Bojanić i I. Milenković, 229–247, Beograd: Službeni glasnik, 2008.
- Šutović, M. „Nacionalni komunizam i/ili „protestantski” staljinizam”, *Hereticus*, Vol VII, № 4 (2009), 95–105.
- Šutović, M. „Podeljeni suverenitet – dogovorni federalizam bivše Jugoslavije”, *Novopazarski zbornik*, 33 (2010), 311–322.
- Šutović, M. „Samoopredeljenje naroda i raspad Jugoslavije”, *Kultura polisa*, God. VIII, br. 15 (2011), 43–86.
- Šutović, M. „Ideologija i prećutana sociologija Mirka Kosića”, *Hereticus*, Vol. X, ? 3–4 (2012), 158–170.
- Šuvaković, U. *Akademsko pisanje u društvenim naukama*, Beograd: Dosije, 2010.
- Tokvil, A. d. *O demokratiji u Americi*, Sremski Karlovci. Novi Sad: Izdavačka knjižarnica Zorana Stojanovića, 2002.
- Veber, M. *Politički spisi*, Beograd: Filip Višnjić: Službeni glasnik, 2006.

- Veber, M. *Protestanska etika i duh kapitalizma*, Novi Sad: Mediterran Publishing, 2011.
- Vidal, G. *Rat iz snova*, Beograd: Čarobna knjiga, 2004.
- Vinsent, *Teorije države*, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Vratuša, V. „Elite u postsocijalizmu, ili komprodorska buržoazija u procesu restauracije perifernog kapitalizma?“, *Nacionalni interes*, God VI, Vol 9. №3, 2010, 51–80.
- Vučetić, R. *Koka-kola socijalizam: amerikanizacija jugoslovenske popularne kulture šezdesetih godina XX veka*, Beograd: Službeni glasnik, 2012.
- Vudvord, S. „Narušavanje suverenosti radi stvaranja suverenosti“, u: *Secesija, tranziciona pravda i pomirenje*, prir. P. Bojanić, J. Babić, 311–354, Beograd: Službeni glasnik, 2009.
- Walzer, M. *Toward a Global Civil Society*, Providence, Oxford, Berghahn Books, 1995.
- Zuskind, R. *Jedan procenat doktrine*, Beograd: Leo commerce, 2007.
- Žižek, S. *Manje ljubavi – više mržnje! Ili zašto je vredno boriti se za hrišćansko nasleđe*, Beograd: Beogradski krug, 2001.

MILOJICA M. ŠUTOVIĆ

THE MYTH OF SOVEREIGNTY OR THE PARADOX OF DIVIDED AND PLURAL SOVEREIGNTY

SUMMARY

The sociological view of globalization as a specific form of neo-colonialism and return of an empire shows clear implications towards nation-state sovereignty and autonomy that is constantly conditioned by threats of war, blackmailing and the dictate of ideas regarding divided and plural sovereignty between national, international and, in some cases, regional or even local authorities. What it actually presents is the “inani-tion” of the state and the national sovereignty, the justification for which is sought in formation of something that could, eloquently speaking, be named “international state”, which, in turn, implies the (de)sovereignization of the indivisible and infinite power of specific nation states. From the viewpoint of an ideology that describes the myth of sovereignty of a modern nation state, the idea of divided and plural sovereignty is paradoxical and requires a strikingly different perception of a “state” from the one prescribed by traditional political sociology.

What it actually presents is creation of a process that has already been initiated in the modern era. Thus, globalization and desovereignization can be perceived as consequences of expansive capitalism which, liberated from the clamps of nation-state sovereignty, can yield certain new forms of exploitation within the global village.

KEY WORDS: globalization, expansion, capitalism, paradox, myth, divided and plural sovereignty, nation state, neo-colonialism.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

341.211 (082)
342.31 (082)
316.32 (082)
327 (082)
316.334.2/.5 (082)

ГЛОБАЛИЗАЦИЈА и десуверенизација =
Globalization and Sovereignty Decline =
Глобализација и десуверенизација /
[уредили и приредили Владимир Вулетић, Јован
Ђирић, Урош Шуваковић]. - Косовска Митровица
: Филозофски факултет Универзитета у Приштини
; Београд : Српско социолошко друштво :
Институт за упоредно право, 2013 (Краљево :
Graficolor). - XII, 1080 стр. ; 24 cm

Текст ћир. и лат. - Радови на срп., енгл. и
рус. језику. - Тираж 300. - Напомене и
библиографске референце уз текст. -
Библиографија уз сваки рад. - Summaries.

ISBN 978-86-6349-018-5 (ФФКМ)

а) Глобализација - Зборници б) Сувереност
- Зборници

COBISS.SR-ID 203852556